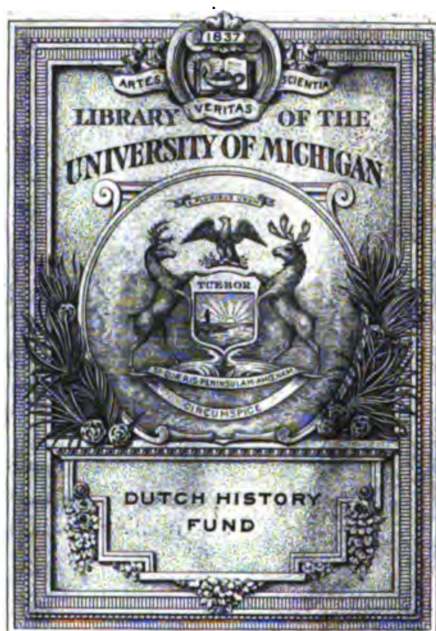

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1859.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN BETREKKELIJK.

TWEEDE STUK.

VOOR

1859.

MENGELWERK.

TE AMSTERDAM, BIJ
P. ELLERMAN.
1859.

Dutch Lit.
Nijhoff
18-3-24
107 12

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Bladz.

INHOUD.

MENGELWERK.

DE SLAVENHANDEL IN VRIJE NEGERS.

Toen in 1807 de *Abolition act of slavery* door het Engelsche Parlement werd aangenomen, waarvan WILBERFORCE de eer en FOX met zoovele anderen mede de moeite hebben gehad, ging er een juichtoon van opgewonden zelfvoldoening, eerst door der Britten land, toen door gansch Europa, en zelfs America blaakte voor een tijd van geestdrift voor het edele, grootsche werk.

Dat was een feit in de geschiedenis der beschaving, door velen aan de Fransche revolutie in belangrijkheid gelijk, in schoonheid tegenover gesteld. Men scheen zich te verwonderen hoe het mogelijk was, dat die schandvlek zoo lang op het menschdom had gekleefd, dat die gruwel 18 eeuwen met en nevens het Christendom had kunnen bestaan. Maar nu de oogen der menschheid eenmaal opengegaan waren, nu zou men alle krachten der Christelijke liefde inspannen om dien smaad der volkeren van de aarde weg te vagen. Der 19e eeuw komt de eer toe, dat groote beginsel te hebben uitgesproken en erkend, en dàt alleen zou genoeg zijn om haar boven al hare voorgangsters te verheffen.

Niemand koestert voorzeker de gedachte, om iets af te dingen op de lofspraak, aan dat groote beginsel eenstemmig toegekend. Maar toch, na eene 50jarige ondervinding, is men wat koeler en bezadigder geworden. Het beginsel was wel schoon en treffend; maar er ligt eene groote, zeer groote schrede tusschen het uitspreken daarvan en het bereiken van het voorgestelde doel. Ieder die niet tevreden is met groote hervormingen op het papier, maar verbeteringen in werkelijkheid wenscht te zien, zal moeten toestemmen, dat wat er werkelijk aangaande den slavenhandel in de 19e eeuw is geschied, niet alléén verblijdende, maar ook beschamende zijden heeft.

Wij willen niet eens spreken van ééne schaduwzijde, die al spoedig in dit edele werk van Britsche fijngevoeligheid is

opgemerkt. Velen toch zagen bij den aanvang al dadelijk in, dat hier de belangen van het rijkste volk der aarde op eigenaardige wijze zamenvielen met zijne menschlievende begrippen. Want juist in de Britsche coloniën was òf het climaat, òf de toestand der bevolking zóó, dat daar de arbeid der zwarten geene behoefte scheen te zijn. Met de coloniën der Franschen, Spanjaarden en Portugezen en, voor een deel ook, met die der Nederlanders was het geval anders. De economische nadeelen der groote hervorming zouden dus vooral op het hoofd van die staten neêrkomen. Doch men moet erkennen, dat Engeland nu ook de geldelijke opofferingen voor de goede zaak gewillig zich zelf oplegde, en in allen gevalle kan men wel aannemen, dat bij het opkomen van het denkbeeld deze *arrière-pensée* niet bestond. Men had toen nog niet genoeg ondervinding van de werking der afschaffing, om deze practische zijde der zaak genoeg te doorgronden.

Er is iets anders, waardoor de juichtoon over deze overwinning door de 19e eeuw behaald aanmerkelijk lager wordt gestemd. Het zijn de bezwaren, die zelfs 50 jaren van inspanning nog niet hebben kunnen overwinnen. Het zijn de listen en de tegenstand, die een gedeelte der menschheid aan de goede bedoelingen der andere helft heeft tegenovergesteld. Het is vooral de toestand waarin het jaar 1858 den slavenhandel, dien men reeds afgeschaft waande, gevonden heeft.

Eene halve eeuw heeft men onafgebroken gearbeid, om deze gedachte der Christelijke liefde ten uitvoer te leggen. Maar men heeft dan ook rijkelijk de ondervinding opgedaan, dat het gemakkelijker is theoriën op te stellen, dan ze in practijk te brengen. Wilt ge in miniatuur, en dan nog maar voor een deel, de bezwaren zien waarmede men te kampen had, herinner u dan, wat er in de laatste jaren over de slavenemancipatie in onze colonie Suriname is geschied, — maar neen, niet geschied, — is gepraat. Enkele heethoofdige philanthropen willen wel met één slag al wat slaaf is vrijlaten. Zij stellen zich daarvan een genoegen voor gelijk aan dat van den knaap, die het kooitje van zijn vogeltje open zet, en trillende van eene eigenaardige soort van vreugde, den gevangene in vrije lucht de wiekjes reppen ziet. Jammer maar, dat de negerslaven geene vogeltjes zijn, en niet zoo gemakkelijk in de vrije natuur hun weg zullen vinden, en niet zoo ligtelijk gemist kunnen worden.

De pogingen, de inspanningen en opofferingen door Engeland gedaan, om die bezwaren te boven te komen, om alle volkeren der aarde tot proselyten van hun geloof te maken, leveren inderdaad een verheffend schouwspel op. Een schouwspel te schoon om te zien, dan dat men zich het genot daarvan zou willen bederven door de gedachte, dat welbegrepen staatsbelang zich mengen zou in die daad der liefde. Veel is er dan ook geschied, om de dagen voor te bereiden, dat de panther naast het lam zal nederliggen, en de Africaan den Europeër na zal zeggen: »ik ben vrij!" Oostenrijk, Pruissen en Rusland waren gemakkelijk te winnen. Zij hadden geene coloniën. Frankrijk niet zoo ligt: het had coloniën, het had het tooneel op Haïti gezien, en het had NAPOLEON I. Maar naauw was die eerste Anti-Brit gevallen, of ook Frankrijk besloot om zich aan genoemde mogendheden aan te sluiten en den negerhandel op te geven (1816). Denemarken had het reeds vroeger gedaan, Zweden en de Nederlanden volgden weldra. Spanje maakte men met 400 duizend £ negerlievend, en Portugal liet zich voor 100 duizend £ minder vinden. America deelde zich spoedig in twee helften van abolitionisten en slavenhouders, al naar dat het climaat den arbeid der negers wenschelijk scheen te maken of overbodig. Het langst bood Brazilië weêrstand; en het blijkt dat het niet ten onregte aan het genot der neger-armen gehecht was. Toen het in 1830 voor den overmagtigen aandrang van Engeland bukken moest, schenen de krachten van het rijk der Braganza's verlamd, en ging het achteruit in dezelfde mate als het eenmaal aanwezige aantal slaven verminderde. Tegenwoordig tracht het zich door den vrijen arbeid der Europesche colonisten weder op te heffen. Maar die Europeanen zijn duur, en hebben nog het nadeel dat zij niet bedrogen en uitgezogen willen worden.

Doch hoe dan ook, eindelijk had men het zoo ver gebragt, dat alle Europesche mogendheden, nog wel niet de slavernij, maar den slavenhandel hadden afgeschaft, en dat men langzamerhand zich voorbereidde, om eenmaal ook de slavernij zelve te doen ophouden. Wel bleef Turkijë nog over, dat evenmin van zijne slaven geliefde afstand te doen als van zijne harems; maar geen wezen behandelt zijn slaaf zoo Christelijk als de Turk, en zij mogten dus wel voortgaan met slavinnen

te koopen, om hun Turksch huwelijksgeluk te vermeerderen, en slaven in te voeren, die dikwijls tot belangrijke waardigheden opklimmen.

Doch de afschaffing van den slavenhandel had twee zijden, eene officiële en eene negotiële. Met de hoven en cabinetten kon de zaak wel tot beslissing gebragt worden, maar bezwaarlijker was het met de particulieren, met de kooplieden, te onderhandelen. Het sprak van zelf dat, zoo lang er nog één land bestond waar slaven werden gebruikt en begeerd, de speculatiegeest alle verdragen ten spot handel in die winstgevende waar drijven zou. Daarom moest men eene schrede verder gaan. Alle hoven moesten niet alleen den slavenhandel afschaffen, maar bovendien moesten zij allen slavenhandel verbieden, onmogelijk maken, vervolgen en onderdrukken, — gelijk stellen in een woord met den zeeroof.

Hier was het bezwaar, dat den goeden wil van Engeland zelfs te magtig is geweest. Nooit kon de smokkelhandel in dit artikel met wortel en tak worden uitgeroeid, zoo niet elke staat het regt had, om elk schip van dien handel verdacht overal aan te houden en te onderzoeken. Vele afzonderlijke verdragen om hiertoe te geraken zijn gesloten, maar geheel geordend werd deze zaak nooit. Vooral N.-America en Frankrijk waren er noode toe te bewegen, dat zij de vergunning gaven, dat elk schip onder hunne vlag varende door ambtenaren van een anderen staat onderzocht zou worden. En hadde Engeland, dat zich vooral die onderzoekingstaak oplegde, zijne geduchte marine niet gehad, dan hadden de slavenhandelaars hunne smokkelvoorzorgen wel geheel achterwege kunnen laten. En nog is het niet lang geleden, dat wij de Americanen, ondanks verdragen, toornig het hoofd zagen opsteken over de uitoefening van dat onderzoekingsregt, zooals het door de Engelschen toegepast werd.

Nemen wij dus een overzigt van wat er in deze 50 jaren in het openbaar ten voordeele der emancipatiezaak geschied is, dan mogen wij zeggen, dat het veel, zeer veel is. De slavenhandel moge nog niet uitgeroeid zijn, regt van bestaan heeft hij niet meer. Bijna alle Europesche magten hebben het houden van slaven òf afgeschaft, òf zij bereiden de eindelijke afschaffing voor. In de Engelsche bezittingen alleen is (1838) aan 639,000 slaven de vrijheid gegeven, waarvoor aan de

planters de énorme som van 20 millioen £ als schadeloosstelling is uitbetaald, terwijl het verlies van de kroonslaven door het Gouvernement zelf is gedragen. Welke onberekenbare sommen uitgegeven zijn, om andere staten tot hetzelfde denkbeeld over te halen, om voor het lot der vrijgelatenen te zorgen, om eindelijk voortdurend op verschillende punten kruisers ter wering van den slavenhandel te onderhouden, wie zal het bepalen? Van de Europesche staten heeft Spanje alleen nog eene slavenmagt van eenige beteekenis op Cuba, en in America zijn het alleen de zuidelijke der Vereenigde Staten, die slaven houden. De strijd die daar over de zaak wordt gevoerd, moge nog eenigen tijd kunnen aanhouden, zeer lang zal hij niet duren, en de meeste staatkundigen zijn van oordeel, dat algeheele afschaffing er het einde van wezen zal. Evenzoo zal ook in het algemeen de geheele opheffing der slavernij op de afschaffing van den slavenhandel eenmaal moeten volgen, als de bestaande slavenmagten niet door nieuwen aanvoer, maar alleen door voortplanting aangevuld kunnen worden.

Zietdaar de openbare stand van het vraagstuk der slavernij. Maar nu de minder bekende, tevens de minder verblijdende zijde.

Officiëel is de slavenhandel wel afgeschaft, maar inderdaad heeft hij nog na de afschaffing grooter uitgebreidheid verkregen. Juist door de officiële afschaffing werd die handel nog meer winstgevend dan vroeger het geval was. De kans van verlies der lading, zoo de slavenhaler opgebragt werd, maakte dat er voor eene behouden aangekomen lading veel meer werd betaald. Het gevolg was, dat de koopmansgeest van sommige volken de overhand behield boven de Christelijke liefde. Zelfs onze landgenooten konden niet altijd de verzoeking van dezen gruwelijken, maar grove winst belovenden handel weêrstaan. Er zijn nog firma's onder de kooplieden van Amsterdam, die men het nog wel eens fluisterende hoort nazeggen: »Dat fortuin is vroeger door den smokkelhandel in slaven gemaakt."

Portugezen, Spanjaarden en Franschen bleven ongestraft dien handel drijven tot 1830, en ook na dien tijd hebben zij nog niet kunnen besluiten, om hem geheel op te geven. Maar vooral door de Americanen werd het bedrijf van slavenhaler zonder schaamte en vrees voortgezet. Bij de spanning in het voorjaar van 1858 tusschen America en Engeland ontstaan over het visiteren van Americaansche schepen, is door den

Americaanschen minister van marine Mr. CASS een officiëel rapport over den slavenhandel bij het Congres der Vereenigde Staten ingediend. Daaruit is tot verwondering der Americanen zelven gebleken, hoe groot het aandeel hunner schepen aan den slavenhandel was. In de eerste maanden van 1857 voerden van de 10 opgebragte schepen, 8 de Americaansche vlag. Bovendien werden er nog 19 andere schepen genoemd, alle door Americaansche huizen uitgerust, van wie men wist, dat slavenhandel het doel hunner reis was. Officiëel heeft America het eerst (in 1808) den slavenhandel afgeschaft, maar feitelijk hebben steeds de Americanen er zich het meest op toegelegd.

Zoo hebben dan ook inderdaad de Africaansche negers nog weinig gewonnen bij de liefdevolle bedoelingen der Europesche gouvernementen. Vroeger, vóór 1789, berekende men het aantal negers, dat uit Africa werd uitgevoerd, gemiddeld op 74 duizend. En hoe groot was nu dit getal nog vóór weinige jaren? Alleen naar America meent men te kunnen bewijzen dat een getal van 200 duizend negers jaarlijks werd uitgevoerd. Als men daarbij rekent de verbazend groote menigte die bij het opvangen en het transport te land en ter zee omkomen, dan kan men veilig aannemen, dat die handel jaarlijks aan Africa een verlies van 400 duizend (sommigen beweren 600,000) menschen kostte, meest in den bloei des levens.

In zeker opzigt zijn juist de goede bedoelingen gebleken ten nadeele der arme negers te zijn uitgekomen. De meerdere zachtmoedigheid dezer eeuw — althans in de vormen —, en de ontwikkeling van het zeewezen zouden de gelegenheid gegeven hebben, om de kostbare waar op de zeereis goed te verzorgen. Maar nu men smokkelen moet, is de eerste vereischte van een slavenhaler, snel te kunnen zeilen, om den kruisers te ontkomen. De negers worden nu in kleine Americaansche clippers gestuwd, waar men geene ruimte en geen tijd heeft om ze te verzorgen. Zoodat het bezwaarlijk om te zeggen en bedroevend om te weten zou zijn, een hoeveelste gedeelte van de in goeden staat ingenomen lading levend op America's kusten aan wal wordt gezet.

Meer en meer zijn de Engelschen er dus op uit geweest, om met die staten, die noode den visitatie-ijver hunner kruisers konden dulden, verdragen aan te gaan, dat zij dan voor de

schepen onder hunne vlag smokkelende eigen kruisers zouden uitrusten. Zoo heeft zelfs de laatste spanning met America het gevolg gehad, dat de Vereenigde Staten hunne kruisers bij die der Engelschen gevoegd hebben, en welgemeender dan ooit het onbeschaamde drijven van den gruwelijken handel schijnen te zullen tegengaan.

Zoo stonden de zaken met den slavenhandel, toen een paar onbeduidende voorvallen hebben doen zien, dat men druk bezig was aan de eene zijde af te breken, wat aan de andere met zoo veel moeite, en dan nog maar zoo gebrekkig, werd opgebouwd.

Reeds vóór eenige jaren had men gehoord, dat eenige handelshuizen in Marseille bij de Fransche regering aanzoek hadden gedaan om de vergunning tot eene onderneming, die men zeer schoon wist voor te stellen. Het gold het aanwerven van *vrije emigranten* uit Africa, om in de Fransche coloniën handenarbeid en ander werk te verrigten. De Regering heeft hieraan gaarne gevolg gegeven. Wel werd er in het Engelsche Parlement, gelijk naar alles, zoo ook hiernaar gevraagd, zelfs de vrees te kennen gegeven, dat deze vrije emigratie ligtelijk tot slavenhandel aanleiding kon geven, en in elk geval de contrôle over den verboden slavenhandel moeijelijk maken zou; — maar was Frankrijk dan ook geene beschaafde natie? De regering des Keizers verklaarde zelve te zullen toezien, en voor elke ontaarding en elk misbruik van dezen maatregel te zullen zorg dragen. Daarmede werd het beginsel van vrije emigratie der negers aangenomen. In beginsel was dat ook zeer goed, zeer doelmatig, Christelijk zelfs. Men zou alleen het voordeel trekken van hun gestel, beter voor den arbeid in tropische gewesten geschikt, maar zij zouden gelijk staan met den daglooner in Europesche staten. Zij zouden daardoor in aanraking komen met der Europeanen beschaving en met Christendom, en alzoo zou juist hierdoor hun waarachtig heil bevorderd worden.

Maar al te spoedig bleek het dat ook deze zaak twee handvatsels had, dat de vrees der Engelschen niet ongegrond was geweest. Een paar drama's uit de vele, die op Africa's westkust worden gespeeld, wekten de openbare aandacht en bragten aan het licht, wat tot nog toe slechts aan weinigen bekend was.

In den loop van 1858 hoorden de bewoners van Europa en ook van deze landen, waar men naauwelijks om slavenhandel meer dacht en er weinig geloof aan hechtte, van eene treurige gebeurtenis op de westkust van Africa, die tot allerlei vermoedens en verklaringen aanleiding gaf. De zaak zelve was reeds voor geruimen tijd voorgevallen (Nov. 1857), maar eerst in Junij werd zij openbaar in het Eng. Parlement besproken. Zij was deze. Een Fransch schip, de *Regina Coeli*, Kapt. SIMON, lag voor de kust van Liberia ten anker, om vrije emigranten in te nemen. Reeds waren er 271 aan boord, terwijl de overigen weldra volgen zouden, toen plotseling deze »vrije lieden", van wie men zulks niet verwachten zou, in opstand kwamen, het grootste deel der equipage vermoordden en zich meester maakten van het schip. Zij wilden den kapitein, die toevallig aan land was, niet aan boord laten, en gaven het schip eindelijk over aan den Engelschen consul, die de *Ethiope* afzond, om de *Regina Coeli* in beslag te nemen. Kapitein SIMON protesteerde, en er verscheen een Fransch oorlogschip, dat de *Regina Coeli* van het tooneel verwijderde.

Het tweede feit dat de aandacht te meer op de emigrantenquestie vestigde, was de gebeurtenis met de *Charles-George*. Ook deze was op zich zelve van weinig beteekenis en is dit alleen geworden, door het verband waarin zij tot de zaak der vrije negers stond en de gebeurtenissen die er op gevolgd zijn. Met een enkel woord is er in een vorig N°. van gesproken, zoodat wij haar hier niet weder behoeven op te halen.

Het spreekt van zelf dat deze beide gebeurtenissen, waarin de zoogenaamde »vrije emigranten" werden gezien, geketend en geboeid en zelfs in opstand tegen de Europeanen, die hun de weldaad bewezen van ze over te voeren, de vraag deden ontstaan, van waar komen die negers? Op welke voorwaarden zijn ze geëngageerd?

Het antwoord der Franschen was: »zij komen uit Liberia, de kolonie van vrije negers aan Africa's westkust. Zij werden vrijwillig overgevoerd tot vrijen arbeid in onze coloniën." En onmogelijk was dit niet.

Tevreden kon men echter met deze verklaring niet zijn. Men had reeds genoeg gehoord, dat het daar te Liberia toch wat vreemd toeging, en men twijfelde. Doch die twijfel zal

zekerheid worden, wanneer men eens goed nagaat wat dat Liberia eigenlijk is.

Met weinig zaken is de wereld zoo bitter om den tuin geleid, als met de stichting van Liberia. De meesten houden het voor eene echt philanthropische onderneming, waarbij aan gewezen negerslaven de gelegenheid gegeven wordt, om weder in hun geliefd vaderland terug te keeren, en daar, onder bescherming van der Europeanen liefde, door eigen vlijt en onder eigen bestuur, al hunne wenschen bevredigd te zien. Maar hoe geheel anders is de ware toedragt der zaak, zooals die in het laatste N°. van de *Edinburgh Review*, wij mogen bijna zeggen, aan het licht gebragt is.

Voor 26 jaren kwam een Americaan ELLIOT CRESSON in Engeland, om eene groote zaak te bevorderen. Hij was gezonden door de Americaansche *Colonisation Society*, die reeds sedert eenigen tijd uitvoering had gegeven aan een plan, vroeger door Engeland zelf met ongunstigen uitslag beproefd, terugvoering der bevrijde slaven naar Africa. Met al den ophef, voor goed slagen in deze wereld een vereischte, hield hij door geheel Brittanniës lezingen over hetgeen hij als een nieuw plan voorstelde, om een eind te maken aan de slavernij, door de negers aan »hun vaderland" weder te geven, waar zij als zendelingen des Christendoms en verspreiders van beschaving onder de barbaarsche stammen zouden optreden. Daardoor eerst zou de slavernij in wortel en oorsprong worden aangetast, want Africa eenmaal bekeerd en beschaafd, dan hielden negerjagten en slavenhalen van zelf op. Hij bezat eene verwonderlijke gave voor zulke lezingen en voor geheel zijn werk, en wist zijne argumenten naar verschil van omstandigheden en van smaak meesterlijk af te wisselen. Den kooplieden spiegelde hij het openen van nieuwe handelsbronnen voor; aan populaire schrijvers een rijke bron voor nieuwe, schilderachtige onderwerpen; aan mannen van wetenschap de opening van den weg tot het hart van Africa; aan godsdienstigen groote winsten voor het koningrijk der hemelen; aan abolutionnisten de eindelijke opheffing der Americaansche slavernij. Doch mooi praten zonder zich vast te praten is op den duur moeijelijk. Weldra ging men aan het onderzoeken, waarbij een Americaan, Mr. GARRISON, toen juist in

Engeland, aanleiding en hulp gaf. Men vernam, dat deze vroeger zelf een lid en voorstander der Americaansche *Colonisation Society* geweest was, maar zich spoedig overtuigd had, dat de geheele toeleg eene uitvinding was van de slavenhouders der zuidelijke staten van de Unie. Het was duidelijk dat hun doel er mede was, om zich van de tegenwoordigheid der negers, die toch eenmaal hunne vrijheid verkregen hadden, te ontdoen, en per slot van rekening den slavenhandel te bevorderen, terwijl zij de noordelijke staten wilden misleiden met het vooruitzigt, dat alzoo eene trapsgewijze emancipatie bevorderd en men eindelijk geheel en al van de kleurlingen verlost zou worden.

Het aantal dergenen, aan wie de oogen opengingen groeide van dag tot dag aan, zoodat Mr. CRESSON's triomph in Engeland van korten duur was. Sommigen begonnen zich te verwonderen, hoe men Africa het »vaderland" van de Americaansche negers kon noemen, daar de aanvoer van slaven in 1808 was afgeschaft, en zij die voor dien tijd waren ingevoerd te oud waren voor colonisatie. Ook was het niet uitgemaakt dat de Americaansche negers zelven op die wegzending gesteld waren. — Anderen vroegen, hoe toch slaven voor zendelingen geschikt konden gerekend worden; terwijl eenige practische hoofden uitrekenden hoe vele jaren en eeuwen er wel noodig zouden zijn, om de milioenen van negers te transporteren, en hoe zij in Liberia hun onderhoud zouden vinden.

Ondertusschen had echter Mr. CRESSON tijd genoeg gehad, om geene kleine som in postjes van *ƒ* 90 (volgens zijn beweren het vereischte bedrag, om een Americaanschen slaaf in een Africaanschen vrije te herscheppen) bijeen te brengen. Hij zeide geen geld te vragen, maar hij nam het altijd aan, en talrijk waren de kinderen die hunne spaarpenningen aan hem hadden toevertrouwd en de dienstmeisjes, die hare overgelegde *shillings* aan hem gegeven hadden, verheugd te mogen helpen aan de verlossing van een slaaf, — totdat zij overtuigd werden, dat het juist een steun voor den slavenhandel moest worden, en dat er toch wel eenigen waarborg behoorde gegeven te worden, dat de plaats des bevrijden niet onmiddelijk door een nieuw slagtoffer zou aangevuld worden. Het eerst werd deze liefdadigheid tegengehouden door de hoofden der *anti-slavery* partij, WILBERFORCE, BUXTON, de CROPPERS, Sir GEORGE STEPHEN en

anderen, die in 1833 openlijk protesteerden tegen elke ondersteuning van het schoonschijnende plan door Engelschen, op grond dat het was »een hinderpaal voor de afschaffing der slavernij, een uitvloeisel van fellen haat tegen de vrije zwarten, een dwangmiddel om hen kwijt te worden, eene aanleiding tot hunne onderdrukking in America, en bovendien eene list om den onbedachtzame af te houden van hetgeen werkelijk de afschaffing der slavernij zou bevorderen." De Americanen mogten eene colonie in Africa oprigten, zoo zij dit goed vonden; maar het zou een noodlottige misgreep zijn, wanneer Engelschen meenden daardoor de goede zaak te zullen bevorderen. Sedert verschenen er meer onthullingen der groote mystificatie. Mr. CLARKSON, die nog lang onder den invloed van CRESSON's gladde tong had gestaan, erkende eindelijk ook openlijk, dat hij van het onhoudbare systeem was teruggekomen. Hij voegde er bij, dat, wanneer de slaven waren zooals ze door hunne eigenaars werden afgeschilderd, zij Africa zouden bederven in plaats van evangeliseren; en dat, wanneer daarentegen alleen verlichte vrije negers gezonden zouden worden, de slavernij in America daardoor niet benadeeld maar veeleer bevoordeeld zou worden. Bovendien, de stichters van de *Colonisation-Society* waren slavenhouders, die openlijk verklaarden, dat de negers geene menschen waren, maar tot een lageren trap van wezens behoorden. In 't kort, het was een »duivels-plan" en »hij wenschte voor altijd zich de handen te wasschen van die onderneming."

Dit was alles wat het meerendeel van het Engelsche publiek met Liberia te maken gehad heeft. Slechts weinigen bleven bij hunne illusies volharden en meenden hiertoe nog grond te vinden in het feit, dat eindelijk de Republiek Liberia door het Engelsche gouvernement erkend, en een verdrag met haren President werd aangegaan.

Zien wij nu, hoe de *Colonisation-Society* in America optrad. Toen Mr. CRESSON in 1832 in Engeland verscheen, had dit genootschap reeds 16 jaren bestaan. Het was te Washington opgerigt en werd eerst door de planters met leede oogen aangezien, maar die tegenzin kon gemakkelijk overwonnen worden. Mr. MADISON en Mr. CLAY, na elkander een geruimen tijd Presidenten van het genootschap, waren zelve planters en verklaarden, dat zij volstrekt geen plan hadden om slaven vrij

te laten. Zij hebben er dan ook geen enkele naar Liberia gezonden, maar wel velen verkocht. Een ander lid beval, ook reeds bij eene der eerste bijeenkomsten van het genootschap, het plan aan, als een der beste waarborgen voor den eigendom in slaven. En diezelfde beschouwing vinden wij in alle Verslagen van de vergaderingen weder. Geen enkele slaaf zou er door vrij komen; maar hunne onderwerping zou des te vollediger zijn door de verwijdering van de vrije zwarten. Wel is waar, deze weigerden te vertrekken; maar een planter van Virginia verklaarde openlijk, dat hunne »toestemming" verkregen moest worden, zooals die vroeger verkregen was »door eene heusche vermaning van duchtige zweepslagen." — »Even als de roodhuiden zoo moest men zich ook de zwarthuiden van den hals schuiven." — De President WISE sprak steeds van het »groote beginsel van het genootschap, vriendschap voor de slavenhouders." En zoo zouden er gansche bladzijden gevuld kunnen worden met dergelijke getuigenissen, die openlijk werden uitgesproken.

Niet minder belangrijk zijn de practische resultaten van een genootschap, waartoe op verschillende tijden bijna elk uitstekend man van de Unie behoorde, dat bijna door de geheele Unie van spreekgestoelten en door de openbare pers werd vertegenwoordigd, en door besluiten van het Congres en wetsbepalingen der afzonderlijke staten werd ondersteund.

Terwijl Mr. CLAY aan de eene zijde sprak gelijk vermeld is, had hij, in 1835, nog de gewoonte om de aandacht van vreemdelingen en onkundigen op het genootschap te vestigen als het middel, waardoor de slavernij eindelijk in de Vereenigde Staten onderdrukt zou worden. Eindelijk vroeg hem iemand, of de geheele marine der Vereenigde Staten toereikende zijn zou om alleen den jaarlijkschen aanwas der slavenbevolking te transporteren, die volgens den officiëlen census meer dan 60,000 beloopt. Eene andere vraag was, hoe zulk een verbazend aantal gevoed zoude worden op een klein deel der Africaansche kust. Mr. CLAY klopte eens op zijn snuifdoos en antwoordde, dat »hij hoopte, dat dit binnen weinige jaren zou kunnen geschieden." Maar tot nog toe is het daar nog zeer ver af. Gedurende de eerste 20 jaren bleef het aantal negers dat naar de beide coloniën, Liberia en Kaap Palmas, gezonden is nog onder de 3000, ofschoon het transportatie-

systeem gebruikt werd om slaven kwijt te worden, die òf wegens te geringe òf wegens te groote bekwaamheden lastig en gevaarlijk schenen. In 1853, nadat het genootschap 36 jaar bestaan had, had het nog maar 8500 negers in Africa aan wal gezet.

Men moet ook zeer weinig gebruik van zijn verstand maken, zoo men gelooven kan, dat de zuidelijke staten, die altijd zeer naijverig waren op den aanwas der noordelijke staten door Europesche immigratie, zich werkelijk van bruikbare handen tot den arbeid zouden ontdoen. Tegenwoordig weet men dan ook volkomen, tot welk einde men van dit colonisatie-systeem gebruik maakte. Geen beter licht wordt daarover verspreid, dan door het bekende feit, dat de wegzending van negers naar Liberia zich geheel regelt naar den staat van den katoenoogst. Ofschoon altijd zeer gering, zijn de uitvoeren toch het talrijkst, wanneer de katoen laag in prijs is, en houden bijna geheel op als hij in waarde stijgt. In het eerste geval is men verlegen mét, in het tweede verlegen òm werkende handen. In de laatste tien jaren was de katoen bijna verdubbeld in prijs, en toen hoorde men in America ook niet veel meer van Liberia. Gedurende de laatste prijsvermeerdering van den katoen en de slaven beiden, scheen de zaak ook verloopen te zijn. Nogtans werd het genootschap in stand gehouden, en hetgeen de *Regina Coeli* aan het licht heeft gebragt, geeft de verklaring waarom.

Dat de Americanen er inderdaad belang bij hebben, om de vrije negers van het grondgebied der Unie te verwijderen, blijkt uit alles, wat ons van de houding en den toestand van dezen bekend is. Die zijn onlangs goed geschetst, hoewel in den vorm van een roman in WEBBE's »The Garies and their friends", en men kan begrijpen, dat personen, van welk ras of gestel ook, die in het bezit zijn van huizen, schepen, winkels en publieke fondsen, ook gaarne hun eigen wil en eigen begrippen hebben. Al mag de kleurling ook geen grondeigendom bezitten, al verklaart het hoogste geregtshof ook »dat de zwarte geene regten heeft, welke de blanke behoeft te eerbiedigen", een ras, dat geestelijken, doctoren, advocaten, professoren en kunstenaars oplevert, kan niet nalaten aanspraak te maken op meerdere regten. Sedert eenigen tijd heeft men dan ook de teekenen kunnen waarnemen, dat de vrije negers

er naar streven, om hun stand te verheffen boven den druk, waaronder de Americanen hen leggen. Eene belangrijke demonstratie in dien geest heeft nog dit jaar (1858) plaats gehad, in eene vergadering van vrije kleurlingen van New-Bedford, eene bloeijende koopstad in Massachusetts. In de besluiten daar genomen drukken zij hunne overtuiging uit, dat de Americanen drie zaken ten hunnen opzigte wenschen: terugbrenging tot den toestand van slavernij, verwijdering uit het land, en vernietiging als een sociaal element. Maar zij verklaren, dat geene pogingen om hen te verbannen, door hun druk bestendig en meer en meer bezwarend te maken, hen er toe brengen zullen, om hun »vaderland" (hier America) te verlaten. Zulk eene uitspraak, nadat men 41 jaren proef had gehad van de colonisatie naar Liberia, is eene stemme zeker ook waardig gehoord te worden.

Wenden wij den blik naar Liberia zelf, ook wat wij daar zien zullen is weinig geschikt, om onze sympathie voor het werk der *Colonisation-Society* op te wekken. Het terrein voor de Americaansche colonie gekozen was eene vrij bloeijende streek, voor dat de slavenhandelaars het vonden. Langs de rivier St. Paul en tusschen deze en Kaap Mesurado leefde eene landbouwende bevolking in eene reeks van dorpen, die tot op 2 mijlen landwaarts in van de oevers der rivier verspreid lagen. Na de verschijning van de Americaansche slavenhalers voor deze kust, werd alles verlaten. De bewoners werden weggevoerd of verspreidden zich, en hunne gehuchten werden verbrand. De *Colonisation-Society* koos eene strook grond langs de kust van omtrent 300 (Eng.) mijlen lang en van afwisselende breedte. Zij wordt door verscheiden rivieren doorsneden, die echter niet bevaarbaar zijn en met zandbanken aan de mondingen, zoodat eene geschikte ankerplaats ontbreekt. Monrovia, de hoofdstad van Liberia, is eene ongezonde plaats, en moeijelijk genaakbaar van de zeezijde. Nooit heeft het die eigenaardige levendigheid gehad, die eene plaats van vertier kenmerkt, en het levert niets op om den treurigen indruk weg te nemen, dien men reeds dadelijk ontvangt bij het bestijgen van de slechte wegen, die er henen leiden. Het is verre van dat paradijs te zijn, zooals het wordt beschreven aan de colonisten huns ondanks, die er met geweld of met list worden henengelokt.

Een paar geloofwaardige getuigenissen zullen ons nader inlichten wat Liberia is. Dr. BACON, in Engeland genoeg bekend dat men aan zijne verklaringen niet twijfelen kan, is de verlichte en ondernemende arts, door wiens mededeelingen de Engelschen voornamelijk den aard der colonie hebben leeren kennen. Dr. BACON ging er henen als een enthusiastische voorstander van de onderneming (*), even als zoo vele anderen om den tuin geleid. Hij landde er in 1837 aan en bleef er bijna twee jaren, terwijl hij nog een jaar in naburige streken doorbragt. Het getal Americanen (negers) dat hij er vond bedroeg niet meer dan 5000, tegenover 80,000 inboorlingen. Hij vond er ROBERTS, die later President geworden is (voor eenigen tijd overleden), fungerende als agent en handlanger van den slavenhandelaar PEDRO BLANCO, die daartoe te Gallinha een groot etablissement had. Hij vond er J. N. LEWIS, Secretaris van de colonie, ook een agent van BLANCO, en verder den zoogenaamden zendeling PAYNE, formeel in dienst van de slavenfactorij van New-Sesters. ROBERTS bezigheid was, om opgebragte schepen te Sierra Leone te koopen, die BLANCO weêr als slavenhalers gebruikte, en LEWIS bezorgde de leverancie van goederen en koopwaren, die tegen slaven werden ingeruild. Het was iets van algemeene bekendheid in America, dat eên der bronnen van bestaan te Liberia was het smeden van de ketenen voor de slavenladingen, die hier opgehaald werden. Duizende dollars werden er door deze drie agenten van de slavenhouders ontvangen, en van 1835 tot 40 was de colonie de hoofdsteun voor den handel, dien zij heette te zullen opheffen. Dr. BACON zag niet minder dan 6 slavenhalers tegelijk voor Monrovia ten anker, en gedurende dien tijd dacht niemand om eenige andere broodwinning, dan het bezorgen van de treurige lading. Het spreekt van zelf, dat er verschillende listen moesten in het werk gesteld worden, om de waakzaamheid der kruisers te ontgaan, even als om de opgekochte schepen, die geen Engelschman of Spanjaard koopen mogt, aan PEDRO BLANCO in handen te spelen, om ze onder een anderen naam weder als slavenhalers in zee te brengen.

(*) Volgens het plan zouden er maar twee blanken, een doctor en de hoofdagent, in de colonie zijn, om den zwarten de gelegenheid te geven, hunne eigene zaken te regelen.

Doch alle wetten zijn te ontduiken, en vooral aan de Westkust van Africa.

Dr. BACON verliet de colonie om de eenvoudige reden, dat het gebrek aan voedingsmiddelen zijne zelfopoffering nutteloos maakte, en het verhaal van zijn vertrek, waarbij velen, voornamelijk pas aangekomen emigranten, hem smeekten om hen mede te nemen, is allerbedroevendst. Zij waren bereid om overal henen te gaan en in welke betrekking ook, als zij maar van die verschrikkelijke plaats afkwamen, waar niemand zich om de emigranten bekommerde en iedereen hen bestal en beroofde.

Men zou kunnen zeggen: »dit alles is jaren geleden, het zal er nu wel beter uitzien". Niet veel. Nog eén belangrijken berigtgever hebben wij in de brieven van A. WASHINGTON, uit Liberia gedateerd van Maart tot Junij 1854, die in het New-Yorksche dagblad de »Tribune" openbaar gemaakt zijn. Deze WASHINGTON was een vrije neger, door de *Colonisation Society* als zendeling naar Liberia gezonden. Hij had alle redenen om de beste gedachten te koesteren en althans de gunstigste getuigenis af te leggen; maar ten laatste overwon het verdriet over het jammerlijke schouwspel, dat hij hier dagelijks onder de oogen had, de vrees, die een zwarte agent van blanke slavenhouders nog altijd koestert. Hij besloot dus aan het genoemde dagblad de waarheid te schrijven: »vijf-en-negentig van de honderd, die hier met zoo goed als niets aankomen, hebben ongeloofelijke jammeren en ontberingen te lijden. De *Morgan-Dix* bragt hier 151 emigranten aan, en twee jaren later was de eenige vraag, of de overgeblevenen ten getale van 9 of 14 waren. Andere bezendingen verliezen maar een derde of soms minder; doch de sterfte is toch altijd verschrikkelijk, en die het het best hebben geraken hiertoe alleen door het uitoefenen van eene vreeselijke tyrannij. De emigranten spelen den slavenhouder over de inlandsche negers en zij voeren de zweep zeer handig. Die eenig geld hebben, kunnen spoedig rijk worden; zij koopen verschillende producten van Engelsche schepen, en zetten die met grove winst weder af. Anderen, die eenige kunst of eenig handwerk verstaan of wat energie hebben om landbouw te drijven, kunnen hiermede althans het leven houden. Maar van de meesten komt weinig te regt. De zieke en noodlijdende emigranten

worden landwaarts in, de rivieren op, gezonden, ver genoeg dat men geen last van hen heeft. Dan verdwijnen zij, ten minste men geloofde vroeger dat zij uit het oog verloren werden. Eerst nu heeft men reden gekregen tot het vermoeden, dat dit niet zoo is.

Het geval met de *Regina Coeli* en later met de *Charles-George* heeft licht verspreid over vele punten, die tot nog toe duister waren. Vooreerst, dat die vrije emigranten vrij waren niet als de vogelen des hemels, maar als de papegaai in zijne ijzeren kooi of met zijn geketenden voet. Vrije passagiers worden niet geketend en vermoorden de equipage niet, nog vóór dat zij vertrokken zijn. En, als van Fransche zijde wordt beweerd, dat de Fransche officiële agent aan boord van de *Charles-George* een onbedriegelijke waarborg was voor de vrijheid der emigranten, kan ik mij niet weêrhouden daarbij aan de argumentatie *ex absurdo* te herinneren, die een Engelsch dagblad hiertegenover stelde, »dat men dan even goed zou kunnen beweren, dat de Franschen vrij zijn, omdat de Keizer aan hun hoofd staat."

Verder is er veel getwist over de vraag, of de emigranten van de *Regina Coeli* geboren Africanen of daarheen getransporteerde Americaansche negers geweest zijn. De Franschen beweren het laatste, ten bewijze dat zij werkelijk vrijwillig scheep gegaan moeten zijn. De Americaansche *Colonisation Society* ontkent het. Zonder de gevolgtrekking van de Franschen aan te nemen, schijnt het toch wel dat hun beweren de meeste waarheid bevat. In het Engelsche Parlement kon men zich maar niet begrijpen, hoe die emigranten Americanen konden zijn, daar zij toch blijkbaar niet van Monrovia, noch uit de naburige streken kwamen. Welnu! de moeijelijkheid lost zich op, als men om de ongelukkigen denkt, die wegens ziekte of nooddruft naar binnenslands worden gezonden. Daaruit zal wel grootendeels de lading zamengesteld zijn geweest.

Het resultaat van Liberia is dus, dat Americaansche planters, zeer menschlievend, vrije negers *naar* dat land van belofte transporteren, en dat Fransche planters, even menschlievend, dezelfde negers *uit* dat Utopia uitvoeren als vrije arbeiders, die zoodra als zij zich van hunne boeijen kunnen ontdoen, de equipage vermoorden en naar land terugzwemmen.

Geschieden deze transacties met goedvinden van de Liberi-

aansche autoriteiten? Wie zal het beweren, wie zal het ontkennen? Aan de eene zijde is het een feit, dat de grond van het verdrag tusschen Liberia en Engeland benevens andere mogendheden, en de voorwaarden waarop de republiek erkend is, bestaat in het verbod van uitvoer van elke soort van emigranten, tenzij van paspoorten voorzien, waardoor men altijd eenige contrôle kan uitoefenen. Ook verklaarden de autoriteiten van Liberia, »dat het gouvernement tot nog toe (tot de zaak met de *Regina*) niet wist hoe men zich die emigranten verschafte; maar dat het later gebleken is, dat het grootste gedeelte er van geprest was en met geweld aan boord gebragt, zoodat het niet meer of minder is dan werkelijke slavenhandel."

Aan de andere zijde zijn er feiten, die de zaak in een ander licht stellen. Eenigen tijd vóór dat de Keizer van Frankrijk zijn contract sloot met de firma REGIS & Cie., om vrije negers naar de Fransche coloniën te transporteren, verheugde de toenmalige President van Liberia (ROBERTS) de kamer der vertegenwoordigers met het berigt van een geschenk van 1000 geweren met toebehooren, door den Keizer aan de Republiek geschonken. Dit zou vreemd zijn, zonder hetgeen er volgde. De agenten van REGIS & Cie. gingen nu aan het opkoopen van »arbeiders" langs de kust, en van bekende slavenhandelaars. Die kust moet men zich niet voorstellen als overal bewoond. Op eenigen afstand van Monrovia vertoont zij, behalve enkele dorpen, niet anders dan oneindige bosschen van amandelboomen en acacia's, alleen afgewisseld door één ding, en dat is — hier en daar een slavenbarrak. Men begrijpt, dat er dus wel middel was, om »arbeiders" te krijgen. Maar er was ééne moeijelijkheid, die de geweren hadden moeten oplossen. Het schip moest te Monrovia uitgeklaard worden, waar de eenige haven was, en dat kon niet geschieden zonder paspoorten. Misschien had ROBERTS hier geene zwarigheid gemaakt, maar ondertusschen was BENTON President geworden, die wat minder gunstig voor de emigratiezaak gestemd schijnt te wezen. Eerst wilden de Fransche agenten hem dwingen om een generaal paspoort voor de geheele lading te geven, later betaalde de kapitein van de *Regina Coeli* 1564 piasters paspoortgeld voor 400 arbeiders, die bij hem aan boord waren of zouden komen. — Nog een ander feit met betrekking tot

de Fransche patronage over Liberia is het volgende. Eenigen tijd na het vroeger vermelde geschenk had de Keizer aan de Republiek een nieuwe oorlogsbrik beloofd. Reeds was tijd en plaats voor de overdragt bepaald; maar de belofte werd ingetrokken, omdat de Liberiaansche autoriteiten, gelijk wij zagen, den emigrantenhandel niet genoeg bevorderden. Ook sommige Americaansche bladen waren er op uit om den President BENSON en zijn bestuur van alle schuld in de zaak vrij te pleiten. — Wij zullen hun proces niet opmaken; zulke delicate quaesties zouden zelfs in een Europeschen staat, onder het licht der openbare pers, moeijelijk uit te maken zijn. Hoe zal men dan hier beslissen?

Nog een feit willen wij mededeelen, dat dezelfde zaak nog van eene andere zijde te beschouwen geeft, uit de Fransche coloniën zelven. Te St. Pierre verschijnt een dagblad, de *Outre-Mer*, dat ook over de zaak gesproken heeft, maar waaraan het stilzwijgen is opgelegd. Doch Dominica is eene Engelsche bezitting, en door zijne ligging tusschen de Fransche, Martinique en Guadeloupe, natuurlijk best in staat om met den waren stand van zaken bekend te worden. Daar verschijnt ook een dagblad, maar een Engelsch, *The Dominican*, die in het N°. van den 16den Junij 1858 het volgende als een staaltje uit meerdere mededeelt.

Den 2den Mei landden er twee negers op Dominica, gevlugte slaven van Martinique. Den 15den Junij verschenen er nog drie anderen, van welke één, ZABA, Engelsch kon spreken, en van hem vernam men de historie van alle vijf. Zij waren geboortig van eene streek bij de Fransche nederzetting *Grand Bassin*, aan de *Cape-Coast* (Engelsch). ZABA had gewerkt voor Bristolsche en Liverpoolsche schepen, die op *Cape-Coast* voeren voor ivoor en goudstof, waarbij de kapiteins in dier voege te werk gingen, dat zij met het opperhoofd van het district, KINGH PETER, eene overeenkomst sloten, voor de dienst van een zeker aantal mannen („*boys*") voor zes maanden, tegen een bepaald loon. Deze *boys* kwamen altijd op den bepaalden tijd weder naar huis met hun geld, zoodat zij geen het minste wantrouwen meer koesterden. Maar nu kwam er tegen het eind van 1856 een Fransch schip, dat ook zulke mannen verlangde „om te werken even als zij voor de Engelschen deden; alleen zouden zij iets verder gaan, maar goed loon ontvangen,

en na 6 maanden weder teruggebragt worden." Een veertigtal werd zoo aangeworven. De eerste verwondering veroorzaakte reeds het groote aantal mannen, die in dat schip bijeengebragt waren, en hunne verscheidenheid van ras en stam. Gedurende de reis hadden zij nergens over te klagen, maar hunne ontvangst op Martinique was geheel anders, dan zij zich voorgesteld hadden. Na een lang onderhoud tusschen den kapitein en den gouverneur werden ZABA en zijne 4 medgezellen, benevens nog een ander, die later stierf, in volslagen slavernij overgegeven aan een Mr. JULES, den opzigter van een planter ENOU, eigenaar van de plantage *l'Autrebord*. De 34 anderen werden op dezelfde wijze weggevoerd, en zij hadden er nooit meer van gehoord. De slagtoffers van Mr. JULES moesten overmatig werk verrigten, met schraal voedsel, vele slagen en geen loon. Een van hen stierf ten gevolge der slagen, en toen zij van naar huis gaan spraken, zagen zij wel dat zij niets anders dan slaven waren. Na een jaar zeide ZABA, dat hij naar huis wilde, naar vrouw en kind, en dat ook zijne vijf medgezellen hunne vrijheid en hun loon verlangden. Maar de opzigter zeide hun dat zij »nikkers" en niets anders waren, en nooit terug zouden keeren.

Thans was hunne eenige hoop gevestigd op den hoogen berg, die aan den horizont uit zee opprees, en »Engelsch land" was, gelijk zij vernamen. Twee ontsnapten, maar hierdoor werden er strenge voorzorgen genomen, en alle booten bij nacht goed vastgelegd. Het doet er weinig toe door welke listen, maar genoeg is het te zeggen, dat ook ZABA en de beide anderen eene boot wisten los te krijgen en te ontsnappen. Zij konden echter niet eer gelooven dat zij werkelijk vrij waren, voor dat men hun herhaaldelijk had verzekerd, dat zij naar Liverpool en verder naar huis vervoerd zouden worden, zoodra zij met werken genoeg hadden verdiend, om hun overtogt te betalen. Zij hadden meer vertrouwen in de Engelschen, dan in de Franschen, die, zooals zij zeiden, »twee monden hebben, één (een suikermond) in Africa en een anderen, veel minder aangenaam, in Martinique."

De medegedeelde feiten zijn voorzeker voldoende om te doen zien, wat men van de emigratie der vrije negers te denken hebbe, en dat ik het teregt een slavenhandel heb genoemd.

Gelijk men begrijpen kan, de bovenstaande berigten over de Liberiaansche zaken zijn uit Engelsche bronnen geput. Waar zou men ook anders die bronnen gevonden hebben? In Frankrijk is er betrekkelijk weinig over de zaak gezegd, en natuurlijk alles met het doel om elke smet van de natie af te wisschen. In Engeland is er veel over gesproken en daar kon men ook best over de zaak oordeelen en ingelicht zijn. De slavenquaestie is daar eene nationale zaak bij uitnemendheid, waartoe men met alle zorg steeds elk document bijeenverzamelt, gelijk dan ook het reeds genoemde artikel in de *Edinburgh Review* van Oct. 1858 getiteld: »The Slave-trade in 1858", waaruit ik de meeste feiten heb leeren kennen, onloochenbaar met kennis van zaken er over spreekt. Wel is het waar, dat de Engelsche *Reviews* in den laatsten tijd eene *croisade contre l'empire* schijnen te voeren, gelijk de Franschen zich beklagen; maar de medegedeelde feiten dragen alle kenmerken der waarheid.

Dit alleen zou men er tegenover kunnen stellen, dat de Engelschen te zeer geneigd zijn, om aan het Fransche gouvernement ten laste te leggen, wat misschien meer aan de winzucht der particulieren is toe te schrijven. Zeker is het, dat de Keizer de emigratie heeft willen bevorderen; maar hebben de personen, met de uitvoering daarvan belast, er niet meer een werkelijken slavenhandel van gemaakt, dan het gouvernement kon weten, of althans wist?

Voor den Nederlandschen lezer, die misschien minder met den toestand van Liberia bekend is, wil ik ter aanvulling van het reeds medegedeelde nog het volgende voegen. De vooronderstelling, dat de slavenschepen juist voorzien worden uit die negers, die als vrijen uit America gevoerd, maar in Liberia tot gebrek en ziekte vervallen en naar het binnenland worden weggemoffeld, (om dit meer juiste dan schoone woord te gebruiken) — die vooronderstelling heeft meer bepaald betrekking op hetgeen met de *Regina Coeli* is voorgevallen. Doch men heeft reeds kunnen opmaken, dat het aantal slavenhalers, dat aan die kusten hare levende lading opneemt, vrij aanzienlijk is.

Van waar komt zulk een groot aantal menschen? Zeker niet alleen uit de uit America aangevoerden, waarvan een deel tot eene zekere mate van welvaart komt, en een nog grooter deel door den dood wordt weggenomen, terwijl het geheele

aantal immers in 1853 niet meer dan 8500 bedroeg. Doch men moet zich Liberia ook niet voorstellen als een staat, alleen uit die Americaansche emigranten zamengesteld. Deze jonge staat, sedert 1847 tot eene vrije republiek verheven, beslaat thans eene lengte van 76 Duitsche mijlen en eene gemiddelde breedte van 9. De aankomelingen uit America gingen al spoedig verdragen aan met de naburige neger-opperhoofden, waarvan sommigen zich aan den opkomenden staat aansloten. Zoo trad in 1848 het geheele District *Cru* of *Kruh*, met ongeveer 40,000 inwoners, en kort daarop dat van Klein-Bassa tot Liberia toe. Reeds in 1880 was het op deze wijze tot een staat van 300,000 inwoners geklommen, met verschillende scholen, kerken en zelfs drukkerijen en twee dagbladen. Ook drijft het wat handel en voert palmolie, ivoor, goudstof, enz. uit. Ongetwijfeld zijn de Americaansche emigranten de beste, althans de minst onbeschaafde bewoners, en wanneer alleen die werden uitgevoerd, zouden er spoedig niet anders dan bare negers overblijven.

Maar dit is vooral het bezwaar dat ik tegen de Liberianen heb, niet, dat zij zich laten uitvoeren als slaven, maar dat zij de hand leenen om de inlandsche negers, gedeeltelijk tot hun land, gedeeltelijk tot naburige districten behoorende, den slavenhandelaars aan te brengen. Wat zien wij daar dus gebeuren? Menschen behoorende tot het ras, dat zoo lang onder een vloek door menschen alleen hun opgelegd zucht, zoodra zij tot vrijheid zijn gekomen en er in geslaagd zijn om zich even boven den stand van boschneger te verheffen, — zich verrijken ten koste van de vrijheid hunner stamgenooten, die maar een weinig minder gelukkig, of iets minder beschaafd zijn dan zij. Noch Franschen, noch eenig ander volk zou hier ooit zijne slavenmagt kunnen recruteren, zoo zij niet juist in negers hunne ijverigste handlangers vonden.

Ook hier zien wij dus hetzelfde verschijnsel als in de Europesche staten. Officiëel heeft de staat Liberia al wat slavernij is afgezworen en afgeschaft, maar zijne burgers en zelfs vele overheidspersonen laten zich door winzucht verleiden, om al die schoone bepalingen ijdel te maken. Maar met dit verschil — een groot verschil, voorwaar — dat dezen niet de verontschuldiging hebben van het zoo algemeene denkbeeld, dat de neger toch eigenlijk eene mindere soort van mensch is. Zelven

hebben zij misschien vroeger de zweepslagen des drijvers gevoeld, of weten dat vader of moeder daaronder hebben gezucht. En ziet, nu in het genot hunner vrijheid, nu deel uitmakende van een staatsligchaam, alleen uit mannen van datzelfde ras bestaande, — in plaats dat het eerste streven van den jongen staat wezen zal, om hun vertrapt ras op te heffen uit zijne vernedering, zijn zij de eerste steunpilaren der verfoeijelijke instelling, de geessel en de vloek van de gansche westkust van Africa. Weinige personen zijn misschien de spil waarop alles draait; maar die weinigen, zij zijn waard al het leed te dragen, dat hun gansche ras sedert zoo vele eeuwen heeft moeten verduren. Dat is eene laagheid met geene woorden te beschrijven.

Voor het oogenblik is deze nieuwe phase van den slavenhandel weêr afgeloopen. Na al wat over deze treurige zaak geschreven is, heeft de Keizer der Franschen aan eene commissie opgedragen, om de quaestie der emigranten te onderzoeken. Zijn brief aan Prins NAPOLEON, die aan het hoofd der commissie staat, gerigt, is gedateerd van den 30sten October, en heeft denzelfden geest van gevatheid en diplomatischen *tact*, die alles kenmerkt, wat uit het keizerlijke cabinet uitgaat. En terwijl ik dit schrijf leeren ons de dagbladen, dat het gevolg van dit onderzoek wel zijn zal, dat de uitvoer van vrije zwarten van Africa's westkust afgeschaft wordt. In zeker opzigt is in deze retractatie een bewijs van schuld gelegen, misschien ook een bewijs van Engelands magt en invloed. Maar in allen gevalle moet het erkend worden, dat het Keizerlijke gouvernement zeer te pas weet terug te treden, en ook wil terugtreden, als het noodig is.

Maar nog, wie zegt het ons, dat niet eerder of later onder een nieuwen vorm hetzelfde verschijnsel zich weder zal voordoen? Mag men geen slaven halen, dan haalt men vrije arbeiders, en mag men geen van beiden, dan smokkelt men. Zoo lang nog ergens slaven worden gebruikt, zoo lang zal Africa bezwaarlijk ruste vinden. Omdat Africa door hebzucht van vorsten, door onderlinge tweespalt, door onbeschaafdheid en laagheid zelf den rug naar de zweep keert.

Daarom hebben de Engelschen meer en meer hunne pogingen, — zeggen wij liever hunne wenschen — gerigt, om het kwaad in zijne bakermat, in Africa, zelf aan te tasten.

Daarom hoopt het door het licht des Evangelies en der beschaving den toestand van Africa eenmaal zoo verbeterd te zien, dat men er evenmin slaven zal gaan zoeken, als in Groot-Brittannië of Frankrijk. Het rust zijne zendelingen uit, nu met den Bijbel alleen in de hand, dan, gelijk LIVINGSTONE thans, met het doel, om landbouw, handel en nijverheid in het land der verstootelingen in te voeren. Het is de koninklijke weg, maar de langzame. Ook de groote Sahara kan in bouwland herschapen worden, mits water aangebragt en geduld geoefend, en zoo zal er nog al wat tijd verloopen, eer dat Africa, niet door officiële verdragen en slechts in schijn, maar door eigen beschaving in werkelijkheid, tegen hebzucht en onmenschelijkheid beschermd zal zijn. D—D.

DE VESTIGING VAN NEDERLANDERS IN VERSCHILLENDE STREKEN VAN EUROPA.

DOOR

F. NAGTGLAS.

Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.

Onder de opmerkelijkste verschijnselen in de geschiedenis der beschaving, mag voorzeker gerekend worden de zucht tot landverhuizing, die nu eens in meerdere dan weder in mindere mate bij de meeste volken kan worden waargenomen. Die vreedzame verspreiding der natiën is eene hoogst gewigtige zaak, waaraan niet alleen het koloniserende volk, maar ook de menschheid in het algemeen, veel is verschuldigd. En toch is de geschiedenis der landverhuizingen, en niet het minst in ons vaderland, wel wat verwaarloosd geworden. Voor haar schoten maar weinig bladzijden over in de reeks van boekdeelen, waarin sints eeuwen de zoogenaamde »histoire bataille" van Nederland tot in de geringste bijzonderheden werd beschreven. De eigenlijke ontwikkelingsgeschiedenis van het volk bleef maar al te zeer verborgen onder den kruiddamp van zeegevechten en veldslagen.

De historie van de verspreiding der Nederlanders in andere werelddeelen, hoewel soms verzuimd als die koloniën zelven,

was meestal zoo naauw verbonden met de krijgsgeschiedenis van den staat, dat er daarvoor bouwstoffen genoeg voorhanden zijn, maar zooveel te meer blijft er nog te onderzoeken over aangaande de lotgevallen en den invloed der Nederlanders, die zich in vroeger en later tijd in verschillende streken van Europa hebben gevestigd. Was in ons land het lot dier nederzettingen genoegzaam onbekend, de vreemdeling heeft niet altijd vergeten op te teekenen, welke gewigtige diensten hem door de landverhuizers zijn bewezen.

Tot onze landgenooten reken ik bij deze beschouwing ook de bewoners van Braband en Vlaanderen, die, al zijn wij thans door godsdienstige en staatkundige omwentelingen gescheiden, door afkomst, taal en zeden steeds naauw aan ons verbonden blijven.

Reeds VONDEL zong: »De liefde tot zijn lant is ieder aengheboren" — en waar schijnt het, dat alleen zeer gewigtige omstandigheden den mensch, en vooral den minder beschaafden, die gewoon is zich in een beperkten kring te bewegen en stad of dorp zijn wereld acht, dringen kunnen om de natuurlijke traagheid te overwinnen, waarmede hij aan oude gebruiken gehecht is. Uit enkele luim verlaat de mensch, door ADAM SMITH het moeijelijkst te verplaatsen voorwerp genoemd, zijn vaderland zelden of nooit, tenzij misleid door een ideaal, dat hij zich elders voorspiegelt.

De Nederlandsche vestigingen in Europa waren dan ook aan belangrijke oorzaken hun ontstaan verschuldigd.

Als wij de oude kronijken doorbladeren, vinden wij op bijna iedere bladzijde gewag gemaakt van ontzettende watervloeden, die deze lage landen teisterden, en uitgestrekte streken somtijds voor altijd bedolven. Zoo vindt men, om slechts een tijdperk te nemen, tusschen den Marcellusvloed in 1219 (waarbij tusschen Schelde en Wezer meer dan honderd-duizend menschen verdronken, en die vooral in Friesland zulke groote verwoestingen aanrigtte, dat zij nog eeuwen daarna een spreekwoord in den mond des volks bleef) en den bekenden St. Elisabethsvloed in 1421, waarbij de Dortsche waard inliep, zestien belangrijke overstroomingen opgegeven. Onder anderen brak op Kersmis 1277 de Dollard in, waarbij 35 dorpen genoegzaam verloren gingen, en bij den vloed die in 1374 Vlaanderen teisterde, werden er aan de Westerschelde 16 dorpen vernield.

Als men nu in aanmerking neemt, dat destijds de bezittingen van de meest gegoeden alleen in grond en in kostbaarheden bestonden, daar andere geldbelegging genoegzaam onbekend was, dan gevoelt men welke droevige gevolgen die onverwachte vloeden te weeg bragten. De kronijkschrijvers verhalen het dan ook, en er ligt eene onbeschrijfelijke mate van jammer in de weinige regels, waarmede REIGERSBERG zijn verslag van den voor Zeeland zoo rampspoedigen vloed van 1530 besluit. »Daar waren menig honderd menschen, zegt hij, zoo mannen als vrouwen die zeer rijk waren en groote dominatie hebbende, dienaars en boden hielden, en die namaals zelven moesten gaan dienen en van huis tot huis moesten gaan mendiceeren en brood bidden."

Het verlies van uitgestrekte gronden gaf tot plotselinge overbevolking aanleiding en de verarming die hieruit voortkwam, deed den Nederlander, uit zorg voor zijn gezin, gretig gehoor geven aan de roepstem van geestelijke of wereldlijke vorsten uit het buitenland, om zich aldaar in vruchtbare en weinig bewoonde streken te komen vestigen.

Zoo verlieten zelfs aanzienlijke geslachten den vaderlandschen grond. Onder velen herinner ik u slechts de ouders van JOHANNES WIER, een der verlichtste mannen van zijn tijd, die door overstroomingen van hunne bezittingen beroofd, uit Zeeland naar Duitschland verhuisden.

Behalve de watervloeden waren het ook nog de onophoudelijke burgertwisten, veten en oorlogen, waardoor de beste krachten van onze gewesten verloren gingen, die tot verwoesting, verarming en alzoo tot verhuizing aanleiding gaven.

Werden dus velen onzer landgenooten door onverwachte omstandigheden die hen geheel verarmd hadden, tot uitwijken gedrongen, anderen verlieten den vaderlandschen grond minder uit dringende behoefte, dan wel omdat zij elders meerdere welvaart hoopten te vinden. Ik noem slechts de boekdrukkers, die in de laatste helft der 15e eeuw uit Holland naar Italië en andere streken hunne kunst overbragten, zooals een FREDERIK DE COURCEELS, in 1459 of 1461, met zijne gezellen door schoone beloften naar Engeland werd gelokt, onze ingenieurs in Frankrijk, Engeland en Italië, onze geleerden, krijgslieden en kunstenaars in Rusland en Oostenrijk, en onze landbouwers in Denemarken, Frankrijk, Zweden. Van dien aard waren ook

de nederzettingen uit onzen handelsbloei ontstaan. De overgroote vermeerdering van kapitalen en eene welvaart die zich alleen tot de steden beperkte, bragten te weeg dat er voor overzeesche ondernemingen gemakkelijk geld te krijgen was, maar maakte tevens den toestand van de kleine kapitalisten niet zeer gunstig. Deze waren dus ligt tot verhuizen geneigd, zoo zij elders meerdere winsten konden behalen, en zijn de stamvaders geworden der meeste handelsfamiliën van Nederlandsche afkomst, die in het buitenland gevestigd zijn. Zeker niet minder aanleiding tot emigreren gaf de zucht naar godsdienstige en staatkundige vrijheid. Toen de geest der Hervorming in Nederland veld won, doch het zwaard nog niet was gegrepen om den hopeloos schijnenden strijd te beginnen, waren er honderde Nederlanders, die liever have en goed verlieten dan ontrouw te worden aan hunne beginselen. Van 1540—1545 staken er reeds vele onzer landgenooten naar Engeland over, en na het strenge plakkaat van 20 Augustus 1556 groeide het aantal uitgewekenen zoozeer aan, dat er te Londen, Sandwich, Colchester en Maidstone Hollandsche gemeenten tot stand kwamen. De aanzienlijkste vereeniging was echter de meestal uit Zeeuwen bestaande gemeente te Norwich, die eene eigene drukkerij en eene school had, en niet weinig tot den bloei dier stad bijbragt. Door de onverdraagzame MARIA vervolgd, weken velen dezer Nederlanders later naar Denemarken en vertrokken, toen zij zich daar te vergeefsch poogden te vestigen, gedeeltelijk naar Emden, gedeeltelijk naar Frankfort a/M. Ook hier werd hun het verblijf in 1562 moeijelijk gemaakt, en eene nieuwe verhuizing gaf aanleiding tot de vestiging van Nederlanders te Wezel, Aken, Keulen en elders, en tot de stichting der Hollandsche gemeente te Frankendahl in den Paltz. Onze landgenooten maakten daar en te Hanau eene op zich zelve staande kolonie uit, zij kozen er hunne eigene regering en genoten er vele voorregten, die zij met hunne taal, kleeding en gebruiken meer dan twee eeuwen behielden, en waarvan misschien nog de sporen te vinden zijn.

Uit godsdienstvervolging ontstond zestig jaren later de Nederlandsche kolonie in Sleeswijk, dat rampzalige gedenkteeken van de onverdraagzaamheid der 17e eeuw. Een aantal uitgewekene Remonstranten zette zich onder WILLEM VAN DEN HOVE, Heer van Wedde en Westerwolde, in 1619 in die streken neder en bouwde in 1624 Frederikstad aan den Eider.

Onze staatkundige twisten gaven ook dikwijls tot verhuizing aanleiding, doch bij het wisselen der omstandigheden kwamen de uitgewekenen gewoonlijk terug. Zoo deed de komst der Pruissen in 1787 vele Nederlanders naar België en Frankrijk en bepaaldelijk naar Rijssel en St. Omer de wijk nemen, en toen acht jaren later de omwenteling zegevierde, verplaatste zich menig gezin naar Hannover of Engeland.

Wij willen thans de kolonisten in hun aangenomen vaderland nader beschouwen.

De belangrijkste vestigingen van Nederlanders vond men in het noorden van Europa, in Zweden en vooral in Noord-Duitschland. Daartoe gaven waarschijnlijk onze aloude betrekkingen met de koopsteden der Oostzee aanleiding. Zeer vroeg, sommigen spreken van de 9e eeuw, had er reeds een levendig handelsverkeer plaats tusschen de Vlamingen, Hollanders, Friezen en de »Coopluijde van Oostland", de Oosterlingen, zoo als zij gemeenlijk genoemd werden. In het oosten, daar lag het beloofde land, dat tegenwoordig zoo menigeen in het westen gaat zoeken. Gij herinnert u de versen van VONDEL, waar hij den aartsengel RAFAEL tot GIJSBRECHT VAN AMSTEL laat zeggen:

Gods Wil is dat gij treckt naar 't vette land van Pruissen
Daer uit het Poolsch geberght, de Wijsselstroom komt ruisschen,
Die de oevers, *rijck van vrucht*, genoegelijck bespoelt.
Vertrou u daer en wacht tot dat de wraeck bekoelt,
Gij zult in dat gewest een stad Nieuw-Holland bouwen
En in *gezonde lucht* en *welige landouwen*,
Vergeten al uw leet en overbroghten druk,
Waerdoor u nazaet klimt, ten bergh op van 't geluck.

Dat men echter reeds lang vóór VONDEL zoo dacht, blijkt uit een der schoonste liederen die uit de middeleeuwen voor ons zijn bewaard gebleven. Daar heet het:

Naer Oostland willen wi varen,
Naer Oostland willen wi mee,
Al over die groene heiden
Frisc over die heiden,
Daer is een betere ste.

De eerste sporen van Nederlandsche kolonisten vond men in Bremen. Die streken waren niet alleen uitgeput door de

oorlogen met de Wenden (een volkstam die zich tegen het einde der groote volksverhuizing meerendeels in Nedersaksen, de zoogenoemde Marken, Pommeren en aan den oostelijken oever der Saale had nedergeslagen) maar waren ook nog geteisterd geworden èn door gedurige invallen van noordsche zeeroovers èn door overstroomingen. FREDERIK, aartsbisschop van Bremen en Hamburg, lokte in 1106 vele Nederlanders derwaarts, met het doel om de ontvolking te herstellen en de ondergeloopen landen weder vruchtbaar te maken. Deze kolonisten ontvingen eene moerassige streek niet ver van Bremen, het zoogenoemde Hollerland, ter bebouwing. De belangrijke oorkonde van de tusschen den bisschop en de landverhuizers gesloten overeenkomst is bewaard gebleven. Daaruit weet men dat voor iedere mansus of hoeve eene ruimte van 720 roeden lang en 30 roeden breed bestemd werd, waarvoor moest betaald worden 1 denaar huur, de elfde garve, van ieder veulen 1 penning, van een kalf 1 heller, benevens de tienden van vee, honig, was, enz. De boeren behielden regten als vrije mannen en kozen hunne eigene regters in het wereldlijke, doch het derde gedeelte der boeten kwam in sommige gevallen aan den bisschop. Hoewel het den kolonisten vrij stond om kerken te bouwen, bleven zij echter in het geestelijke aan den bisschop onderworpen. Eene halve eeuw later noopten dezelfde redenen graaf ADOLF II van Schaumburg om uit Vlaanderen, Holland, Westphalen en Friesland landbouwers te lokken door hen vele voorregten en grondbezit in Holstein, Wagrien en Westelijk Mecklenburg aan te bieden. Onder deze lieden werd het schier ontvolkte land verdeeld en iedere stam, als ik mij zoo eens mag uitdrukken, ontving de gronden die het best met zijn vaderlandschen bodem overeen kwamen. De Vlamingen, waaronder ook wel Zeeuwen zullen geweest zijn, schijnen zich vooral in de omstreken van Kiel te hebben gevestigd, waar nog een dorp Flemhude ligt en eene straat de *flamische Gasse* genoemd wordt.

Dat onze landgenooten aan de uitnoodiging tot verhuizing zoo gereedelijk gehoor gaven, is waarschijnlijk wel een gevolg geweest der groote overstroomingen, welke de regeringen van onze graven DIRK IV en FLORIS III zoo droevig onderscheidden, en die o. a. in de jaren 1129, 1135 en 36 en 1170 vooral Vlaanderen en Zeeland zwaar hebben geteisterd.

Toen andere Duitsche vorsten den gunstigen invloed der vlijtige en bekwame kolonisten bemerkten, lieten zij niets onbeproefd om ook die voordeelen deelachtig te worden. Niemand was hier ijveriger in dan de vermaarde markgraaf van Saksen, later van Brandenburg, ALBRECHT, bijgenoemd *de Beer*, die omstreeks het midden der 12ᵉ eeuw na langdurige worstelingen de Wenden terugdreef, en de nu ledige plaatsen oostwaarts van de Elve tot op de grenzen van Silesië en de Lausnitz, alsmede ten zuiden van den stroom in Thuringen en de zoogenoemde *goldene Aue*, door kolonisten trachtte aan te vullen.

Deze landverhuizers schijnen voornamelijk Hollanders, Zeeuwen en Vlamingen te zijn geweest. Een oude kronijk in het plat Duitsch, van CASPER ABEL, vermeldt dat de Hollanders eene streek ontvingen aan de Elve, waar zij Angermunde bouwden, en de Zeeuwen eene woeste plek digt bij dezelfde rivier, waar door hen eene stad gesticht werd, die zij naar hunne afkomst Seehusen noemden. De Vlamingen bouwden of herbouwden Stendhal, dat de hoofdstad van de zoogenaamde Altemark werd. Deze kolonisten stonden ook ALBRECHT ter zijde, toen hij aan den oever der Spree de naar hem genoemde stad Bärlein, het tegenwoordige Berlin, grondvestte. Door landverhuizers uit Westphalen werd de voorstad Köln gebouwd, welken naam tot heden toe een der vijf groote wijken van Pruissen's hoofdstad draagt. In Oost-Pruissen, niet ver van Elburg, zou het zoogenoemde Pruissisch Holland aan na den moord van FLORIS V uitgewekene Nederlanders zijn oorsprong verschuldigd zijn. Ik herinnerde u reeds dat VONDEL daarop zinspeelt. Hoewel de naam de overlevering schijnt te bevestigen en er in die streken werkelijk eene Nederlandsche kolonie gevonden wordt, waarover straks nader, is het echter gansch niet zeker dat deze vestiging aan GIJSBRECHT VAN AMSTEL haren oorsprong te danken heeft. De geschiedschrijver VAN SPAAN is van meening dat Heer GIJSBRECHT, door de omstandigheden tot een dolend ridder gemaakt, niet ver is uitgeweken, maar dat de half kindsche grijsaard zich na zijne vlugt in het land van Kleef gevestigd heeft. In Dantzig woonden al vroeg Hollanders en Vlamingen, daar zij bij name voorkomen in een privilegie, door koning CASIMIR JAGELLO in 1457

aan genoemde stad verleend. Ook in het Maagdenburgsche, Anhalt en den Keurkreits meenen sommigen in vele plaatsnamen den Nederduitschen oorsprong te herkennen. Zoo zou Kemerich of Kemberg, Kamerik — Brugk, Brugge — Mucheln, Mechelen — Gentin, Gent — Damm, Damme — Niemeck, Nijmegen, enz. beteekenen. Andere taalkundigen beweren echter, dat de meeste der genoemde namen van Wendische grondvormen afstammen.

Allerbelangrijkst is de invloed door deze landverhuizers uitgeoefend. De aankomst van honderde vrije lieden, waaronder van adelijken geslachte, beschermd in hunne persoonlijke vrijheid door bepaalde wetten, moest noodwendig terugwerken op het lot der oude bewoners en niet weinig toebrengen om de lijfeigenschap te verzwakken en langzamerhand bijna ongemerkt te doen ophouden. Maar Noord-Duitschland ontving van de kolonisten eene nog grootere weldaad; want de Nederlanders bragten er met de Christelijke leer Christelijke beginselen. Hierdoor werd de kiem gelegd tot beschaving der Heidensche Wenden, en eene voortdurende ontwikkeling, die alleen het Christendom verschaffen kan, verzekerd.

De bekwaamheid en vlijt onzer landgenooten deden ook den landbouw meer en meer toenemen, en de vrijheid die zij bedongen hadden liet ook daarop haren gunstigen invloed gelden. Anton zegt daarvan in *Geschichte der Teutschen Landwirthschaft:* »De landhuishouding moest in hunne meer vrije handen eene andere gedaante aannemen, de beheerschers des lands moesten leeren inzien dat de landbouw, de gewigtigste bezigheid der menschen, niet tot slavernij gedoemd was, en dat hij steeds heer des lands zou blijven, ook wanneer zijne gronden zich in handen van meer vrije lieden bevonden."

Deze vrijheid werd den kolonisten verzekerd door verschillende wetten, uit de Nederlanden afkomstig, en die hier en daar in Noord-Duitschland tot zelfs in het laatst der vorige eeuw zijn in stand gebleven. In de omstreken van Bremen vond men het *Jus Hollandricum;* in Thuringen en de zoogenoemde Marken het *Jus Flamingicum*, welke in de hoofdbeginselen geheel overeenstemden. Deze belangrijke regtsbronnen zal ik echter hier niet nader beschouwen. Het zou ons te ver leiden om bijvoorbeeld te onderzoeken, wat het privilegie was aan

onze landgenooten toegekend, om, in tegenstelling der inboorlingen, zonder VARE een eed te mogen afleggen, of om over het regt te spreken, ZIP genaamd, waarvoor de Vlamingen in Meissen jaarlijks schatting betaalden („Pro ea Justitia, quae Zip vocatur triginta nummos persolvunt.")

De sporen dezer koloniën zijn ook nog op te merken in de taal, al neemt men nog niet aan, wat een Duitsch schrijver beweert, dat het platduitsch eene dochter van het Hollandsch is en door de landverhuizers zou zijn overgebragt. Overal echter waar Nederlanders gevestigd zijn geweest, vindt men woorden in gebruik, die van deze afkomst getuigen. Zoo spreekt men b. v. in de buurt van Bremen van een *dijksloot*, van een *snees-aal*, van een *blokland*, van een *vim-hout*, enz.

Ook in later tijd hebben zich in Noord-Duitschland vele Nederlanders gevestigd. Behalve die uitgewekenen, waarvan ik straks met een enkel woord reeds melding maakte, vestigden zich vele Hollanders tijdens de godsdienstvervolging aan de oevers der Oostzee, waar eene betrekkelijke vrijheid van geweten stand hield. Niet ver van Dantzig vindt men eene bloeijende streek, de Dantziger Werder genoemd, waar men zich in Nederland verplaatst waant te zijn. Tusschen de rijke weilanden met heerlijk vee bezet, ziet men nette boeren-erven en steeds werkzame watermolens. Die Waard werd, naar men zegt, in de 16e eeuw bevolkt door uit Nederland geweken Doopsgezinden, wier namen zoo als DIJK, DE VEER, enz. nog van hunne afkomst getuigen. De overbevolking uit deze buurt trekt van tijd tot tijd naar Rusland, waar aan de oevers der Molotschau geheele koloniën met dorpen, die dezelfde namen dragen als in den Werder, bestaan en waar vele rijke Doopsgezinden wonen.

Was de Nederlandsche invloed in Duitschland groot, het is bekend dat zij even gewigtig, zoo niet belangrijker, geweest is in Rusland. Holland was, gelijk de Russische vorstin CATHARINA I erkende, de wieg der grootheid van PETER I, van den man die een Rusland van hout bij zijne troonsbeklimming vond, en een Rusland van graniet heeft achtergelaten.

Lang echter vóór Czaar PETER waren onze handelsbetrekkingen met Rusland van het grootste gewigt. Czaar IWAN WASILOWITZ II verkreeg zelfs in 1547 van KAREL V verlof

om in de Nederlanden 300 kunstenaars te mogen aanwerven goudsmeden, papiermakers, metselaars, beeldhouwers, bouwmeesters, ja zelfs theologanten en juristen. Hoewel deze kolonisatie door de eene of andere omstandigheid niet naar wensch geslaagd is, zijn er vooral te Moscou, Usting en Wologda nog vele nakomelingen dezer landverhuizers aan hunne Hollandsche namen, zooals JONGTHIJS, WITMOND, LOENEN, kenbaar.

Aan de Witte Zee vestigden zich al vroeg Nederlanders. De in 1577 of 1578 uit Antwerpen naar Middelburg of Arnemuiden verplaatste kantoren van BALTHASAR DE MOUCHERON en GILLIS VAN EGCHELENBERG, gezegd HOOFMAN, waren de eerste die zich dezen handelstak aantrokken, daartoe welligt opgewekt door een schipper uit Colijnsplaat, FILIPPUS WINTERKONING geheeten, die zich een twintig jaren vroeger in Noorwegen gevestigd en met de Russen betrekkingen aangeknoopt had. In 1584 kwam MICHIEL MOUCHERON namens zijn broeder BALTHASAR en FRANÇOIS LE FORT, koopman te Zierikzee aan de Dwina. Op zijn raad zeilde schipper KRIJT uit Vlissingen de rivier hooger op tot aan een eenzaam aan ST. MICHAËL gewijd klooster. Hier vonden deze Zeeuwen eene goede ligplaats. Zij rigtten er pakhuizen op en legden alzoo den grond tot de nog bloeijende stad Archanchel. Kort daarop waren er reeds 17 Nederlandsche handelshuizen gevestigd, en later werd er ook eene Hollandsche kerk opgerigt. In Novogorod, waar een Zeeuw, GERRIT VAN DER HEIDE genaamd en die zich veel met de alchymie ophield, eene vrij luidruchtige rol speelde, te Moscou en in andere gedeelten van het gebied van den Czaar waren mede vroeg Nederlanders gevestigd. Zoo werd er in de hoofdstad in 1629 reeds eene kerk gebouwd voor de Hollandsche Gereformeerde gemeente, misschien wel onder het toezigt van COSMO MOUCHORON, die destijds fabriekmeester van den Czaar was. In 1628 werd een ander Nederlander, GILLIS VAN EXEL, 's vorsten goudsmid, naar Holland gezonden om kunstwerken te koopen en werklieden aan te werven. Dezen last had ook ieder gezantschap en men slaagde er meestal niet slecht in. Een Nederlander, PIETER MARCELIS, begon er de eerste ijzerwerken, en een ander, JOHAN VAN SWEEDEN, de eerste lakenfabriek, waarvoor hij werklieden uit Holland ontbood, even als voor de eerste papierfabriek, die hij in de buurt van Moscou stichtte. Beide mannen verdienen ook genoemd te worden,

omdat Rusland aan hen (1666 of 1667) de instelling van een postwezen te danken had.

In hetzelfde jaar zond Czaar ALEXIS, het gewigt eener zeemagt inziende, personen naar Nederland, om bekwame scheepstimmerlieden over te halen zich naar Rusland te verplaatsen. Dit gelukte, en het zijn deze eenvoudige Noord-Hollanders en hunne opvolgers geweest, die door gemeenzamen omgang met den troonsopvolger PETER een zoo gewigtigen invloed hebben uitgeoefend op het lot van het Russische rijk. Van dien tijd af hield de Czaar een gemagtigde in Holland om bekwame lieden voor zijne dienst te werven. — Wij zijn eenigzins uitvoerig geweest in deze beschouwing, omdat men wel eens meent, dat onze betrekkingen eerst van den tijd van Czaar PETER dagteekenen, terwijl uit het medegedeelde blijkt, dat bij zijne geboorte, in 1672, reeds duizende Nederlanders in Moscovie gevestigd waren.

Met de troonsbeklimming van dien vorst brak echter een nieuw tijdperk voor Rusland aan, en geen volk had daarop meer invloed dan het Nederlandsche. Er is nog altijd iets zonderlings, dunkt mij, in de voorliefde van dezen in menig opzigt grooten Czaar voor al wat Hollandsch was. Als men vermeld vindt, dat die ontembaar driftige man, wiens geheele karakter zoo in strijd scheen met het Nederlandsche phlegma, zich nooit gelukkiger gevoelde dan in het gezelschap van Noord-Hollandsche scheepstimmerlieden, en niets liever hoorde dan de Hollandsche taal, dan is men bijna geneigd het Zaandammer vrouwenportret in Peterhof te vergelijken bij den tooverring, die, volgens de legende, op eene andere reuzengestalte in de geschiedenis, op KAREL *den Groote*, zooveel invloed uitoefende.

Toen PETER ons land voor de eerste maal bezocht, nam hij honderde werklieden mede. Op den 16^den^ Mei 1698 vertrokken er alleen met de zoogenaamde Moscovische vroegvloot uit Texel naar Archanchel, behalve degenen die over land reisden, 640 handwerkers van allerlei aard. Zelfs de eenvoudigste bedrijven waren er vertegenwoordigd. Men vond er schoenpennensnijders en rottenvangers onder, en verscheidene vrouwen die de kunst van spinnen moesten gaan onderwijzen. Velen dezer landverhuizers vestigden zich aan de Witte of aan de Oostzee, onder anderen te Riga, waar spoedig eene Hollandsche gemeente tot stand kwam. De meesten echter gingen met der tijd de nieuwe hoofdstad bevolken, die PETER aan den mond van de Newa

grondvestte. De gunstige handelsligging dezer moerassige streek was reeds lang door de Nederlanders opgemerkt, en bij de oude schans had zich reeds veel vroeger een Hollandsch koopmanshuis gevestigd van DE VRIES of FRISIUS, welk geslacht later als Baron VAN FRISENHEIM in den Zweedschen adelstand is opgenomen.

Jaren lang ging de verhuizing uit Nederland naar Rusland onophoudelijk voort. In 1702 kwam de admiraal CORNELIS CRUYS, uit onze dienst in die van den Czaar overgegaan, en die de grondlegger der Russische. marine mag genoemd worden, naar Holland, met last om niet minder dan 200 zee-officieren, scheepsbouwmeesters en andere in de zeevaart kundige personen aan te werven, waardoor vele jongelieden, sommigen uit aanzienlijke geslachten in Russische dienst overgingen. Het is bekend dat PETER in 1616 of 1617 voor de tweede maal ons vaderland bezocht, en toen het stoute voornemen opvatte om de Hollandsche taal in Rusland in te voeren, waarvoor hij bijbels in beide talen te gelijk liet drukken. Wij kunnen ons naauwelijks voorstellen, welken invloed het welslagen dezer zaak zou hebben te weeg gebragt. Doch zij mislukte, en dat kon ook wel niet anders, want zelfs een Czaar aller Russen kan het gevoel van nationaliteit bij zijn volk, waarvan de taal de uitdrukking is, niet willekeurig veranderen.

Dat na deze tweede reis de verhuizingen niet afnamen, laat zich begrijpen, en zij vermeerderden zelfs in die mate, dat de Staten er zich mede bemoeiden en in 1722 het vertrek van werklieden belemmerden. Na den dood van den vorst in 1725 kwam er spoedig verandering, en hoewel nog gedurende de geheele 18e eeuw vele geleerden en krijgslieden in Russische dienst gingen ik herinner u slechts aan CAU BOERHAAVE, DE GORTER, DE WITTE, VAN SUCHTELEN, VAN KINGSBERGEN en VAN HEIDEN, hield het eigenlijke emigreren onzer landgenooten ten laatste geheel op.

Geheel afgescheiden van de genoemde verhuizingen, meent men in zuidelijk Rusland de sporen eener Nederlandsche kolonie te hebben ontdekt. HUGO DE GROOT merkt in zijne vergelijking der gemeenebesten op: »Dat men bij de toenmalige bewoners der Krim de zindelijkheid der Hollanders waarnam, en er ook in de taal overeenkomst bestond benevens met eene eenvoudigheid gepaard gaande schranderheid," wat de geleerde schrijver voor geen twijfelachtig bewijs houdt eener derwaarts gevoerde volk-

planting. Misschien verdient het ook opmerking, dat eene wandeling, eene soort van boulevard van Sebastopol, »Hollandia" wordt genoemd.

Meer bekend zijn de Hollandsche nederzettingen in Zweden en Denemarken. In 1368 kreeg Amsterdam van ALBRECHT, Koning van Zweden, reeds eene strook lands op Schonen, waar zich vele Nederlanders kwamen vestigen, die er door een voogd, volgens de wetten van hunne moederstad, bestuurd werden. Bijna te gelijker tijd speelden onze landgenooten in het toen bloeijende Wisby in Gothland eene belangrijke rol, en in de oude geschiedboeken dezer zoo vermaarde stad komen vele Nederlandsche namen voor. De fabrieken van Utrechtsch fluweel en Amsterdamsch laken, waarvan in 1450 gesproken wordt, zullen waarschijnlijk wel in Hollandsche handen zijn geweest. Toen GUSTAAF ADOLF het door KAREL IX gestichte en in 1611 door de Denen verwoeste Gothenburg herbouwde, spande hij alle krachten in om de werkzame en nijvere Nederlanders te nopen zich aldaar te komen vestigen. Toen dit hem gelukte werd de regering er geheel op Hollandsche wijs ingerigt, en de Nederlanders waren daarvan niet uitgesloten, terwijl er bovendien bevolen werd: »dat alle Raads- en landsprotocollen, gerigts-, stads- en schepenboeken zoowel in het Hollandsch als in het Zweedsch moesten worden bijgehouden."

In 1624 vestigde zich, volgens sommige schrijvers, eene kolonie van Hollandsche boeren nabij Jönkoping in Zweden, misschien wel door toedoen van zekeren NILS STIERNKOLD, die tweemalen Holland bezocht had en landdrost van deze plaats was. In Zweden worden de beste koeijen nog »Hollandsk" genoemd, en de hoeve van een veeboer heet, even als in Noord-Duitschland langs den Wezer, eene »Hollanderi".

Nergens echter zijn, voor zoover mij bekend is, de vaderlandsche zeden langer bewaard gebleven, dan op het zuidwaarts van Kopenhagen gelegene eilandje Amäger, gewoonlijk Amack genoemd. CHRISTIAAN II, Koning van Denemarken, gehuwd met ISABELLA, de zuster van KAREL V en bevriend met de welbekende Amsterdamsche SIGBRIT, die zelfs na den dood harer dochter DUVEKE, 's Konings bijzit, hem geheel beheerschte, liet in 1515 vier-en-twintig boerengezinnen uit West-Friesland ontbieden en schonk hun vele voorregten, waarvan de oorspronkelijke oorkonde in 1668 bij de belegering van Kopen-

hagen ongelukkig verloren is gegaan. Het eilandje Amäger, dat 1½ mijl lang en 3¼ mijl breed is, levert voornamelijk aardappelen en groenten op, waarmede de markt van de hoofdstad voorzien wordt. De 4000 inwoners zijn in twee kerkdorpen verdeeld, waarvan het eene »Hollanderbye" heet en voornamelijk door nakomelingen der kolonisten bewoond wordt. Onze landgenoot Dr. DASSEN, die het in 1837 bezocht, werd op zijne wandeling vergezeld door den kerkvoogd GERRIT CORNELIS BAKKER. In de kerk vond men een Hollandsch opschrift, doch de bijbels waren in het Deensch, zijnde de vroegere kort te voren door een brand vernield. In het laatst der vorige eeuw werden er echter voor deze gemeente nog boeken gedrukt, daar in 1783 te Kopenhagen het licht zag: *Nedder-düdersche kerchen und Husz Psalmboeck, to deenst der Hollander gemeene op Amack*, en in 1788 F. C. SCHMITTO, *Ordnung des Heils, durch den Catechismum* LUTHERI *tom gebruch der Dütche gemene te Hollanderdorp op Amack.*

Tegen den kerkmuur stond te lezen: »Ann°. 1731 is deese kerk omgebouet op onse eigen bekostung", en op eene zerk van 1776 was gebeiteld: »De 3e November is hier under begraven worden de trouwe GEERT, older in dessen wereldt is eweest 29 jahr, 9 maenden, 3 weeken ende 5 dagen." Tot vóór weinige jaren werd op Amack nog in het platduitsch gepreekt, doch tijdens het bezoek van Dr. DASSEN waren er nog maar vier of vijf oude mannen die Hollandsch kenden, en die het allen evenzeer betreurden, dat de voorvaderlijke gewoonten op Amäger zoo in verval geraakten, want in hunne jeugd mogt er op de boererenerven niets dan Nederduitsch worden gesproken. In de woningen en kleeding der dorpelingen waren ook nog overal de sporen hunner afkomst zigtbaar. Opmerkelijk was de belangstelling dezer eenvoudige lieden om iets van Nederland te vernemen. Onze geschiedenis was hun echter vrij vreemd, daar zij in 1837 aan Dr. DASSEN vroegen: »of wij Batavia reeds van de Belgen hadden teruggekregen", — een verlies, dat zij zich sterk hadden aangetrokken.

De gehechtheid der Amagers aan het land hunner afkomst zou waarschijnlijk reeds lang uitgedoofd zijn, indien zij in Denemarken niet als eene soort van curiositeit werden aangemerkt, en ook velen onzer zeevarende landgenooten het eilandje bezocht en er het bestaande gevoel levendig hadden gehouden.

De ligging van Groot-Brittannië ten opzigte dezer gewesten gaf aanleiding, dat er altijd vele verhuizingen, vooral van onze kustbevolking, naar Engeland en Schotland plaats grepen. De overlevering vermeldt, dat de akkerbouw in Groot-Brittannië 1½ eeuw vóór CHRISTUS' geboorte zou ingevoerd of liever verbeterd zijn door kolonisten uit Belgium, die er eene schuilplaats kwamen zoeken tegen uit Duitschland dringende stammen. Meer zeker is het echter, dat in de eerste jaren der 12e eeuw Vlamingen, door watervloeden uit hun vaderland gedreven, zich in West-Wales, op het schiereiland tusschen Swansea en Caermathen, hebben gevestigd, waar zij gedurende ruim 7 eeuwen hunne bijzondere kenmerken hebben bewaard en zich van de oorspronkelijke bewoners door zindelijkheid, orde en vlijt onderscheidden. Deze nederzetting stond waarschijnlijk ook wel in verband met de toenmalige betrekking tusschen Engeland en Vlaanderen, daar de Koning, HENDRIK I, zoon van WILLEM van Normandië, door zijne moeder de kleinzoon was van den Vlaamschen graaf BOUDEWIJN V. CAMBDEN deelt in zijn *Brittannia* een en ander van deze kolonisten mede. »Dit gedeelte van het land," zegt de oude schrijver, »is door Vlamingen bewoond, die zich tot op dezen dag door hunne gewoonten en taal van de overige bewoners zijn blijven onderscheiden. Die taal heeft zooveel van het Engelsch, dat weder veel met Nederduitsch overeenkomt (!), dat de Britten gewoon zijn deze streek te noemen Klein Engeland aan gene zijde van Wallis. Het is een stout en welberaden volk, doch door hunne onophoudelijke twisten hunnen naburen wel eens lastig. Uitnemend bekwaam echter zijn zij in nijverheid en handel en altijd gereed om hunne bezittingen ten koste van land- of zeegevaren te vermeerderen. Doch ook niet minder dapper en even bereid om het zwaard te grijpen, als om de hand aan den ploeg te slaan. Innig verknocht zijn deze Vlamingen aan Engeland en zijne vorsten."

Het blijkt echter uit denzelfden schrijver, dat die krijgshaftigheid voor de kolonisten noodzakelijk was, daar zij zich gedurig tegen de aanvallen der Welschen, die hen het land uit wilden drijven, moesten verdedigen. Zoo werden in 1217 de Vlamingen, die het eiland Ross en Pembroke bewoonden, gedrongen den Welschen vorst LHEWELYN UP JORWERT als opperheer te huldigen, hem 1000 marken zilvers te betalen en

20 hunner voornaamste lieden als gijselaars over te leveren, wat echter niet belette dat drie jaren later dezelfde vorst een leger tegen hen afzond en hun land te vuur en te zwaard verwoestte.

Eene andere kolonie van Nederlanders, naar ik vermoed Zeeuwen, ontstond uit de arbeiders die met onzen landgenoot uit Tholen, CORNELIS VERMUIJDEN, later Sir CORNELIUS VERMUYDEN, dijkgraaf der Britsche stranden, in 1626 naar Engeland overstaken om de moerassen ten zuid-oosten van Doncaster in Hatfieldchase droog te maken. Deze aangewonnen landen werden evenals bij ons in kavelingen verdeeld en ieder stuk wordt nog tegenwoordig een *Cavell* genoemd.

De nakomelingen dezer arbeiders zouden, naar een belangrijk opstel onlangs in de *Quarterly Review* medegedeeld (*Difficulties of Railway Engineering*), de overal bekende Engelsche aardwerkers »de navvies" zijn. De merkwaardige Hollandsche huizen van een deel der arbeidende klasse in sommige streken van Lincolnshire en Cambridge, en bepaaldelijk tusschen de South Holland drain in het eene en de Great Vermuyden drain in het andere graafschap, bevestigen dit vermoeden. »Deze menschen," zegt genoemde schrijver, »bezitten van ouds eene bekwaamheid en handigheid in allerlei aardewerk, die hen onontbeerlijk gemaakt heeft bij de groote ondernemingen van den laatsten tijd."

Van de menigte uitgewekenen, die ten tijde der Reformatie naar Engeland overstaken, heb ik reeds gesproken. Die arme vlugtelingen waren zeker in scherpe tegenstelling met de vele Nederlanders die ruim eene eeuw later WILLEM III vergezelden. Het is bekend hoe de meeste Hollandsche gunstelingen van dezen vorst zoo als BENTINCK, REEDE, KEPPEL, NASSAU en anderen als graven van PORTLAND, ATHLONE, ALBEMARLE en ROCHFORT het Engelsche pairschap verkregen. Doch ook de levendige handelsbetrekkingen die uit de politieke gebeurtenissen volgden, gaven aanleiding dat velen onzer landgenooten zich destijds naar Engeland verplaatsten. Dat sommigen onder hen tot aanzien en vermogen opklommen bewijzen de namen van VAN NOTTEN, VAN SITTART, en andere.

Ook in Schotland vindt men sporen van Nederlandsche of Vlaamsche koloniën, en naar BUCHANAN vermeldt zou er zich in 1438 eene belangrijke nederzetting hebben gevestigd, waaromtrent ik echter niets vond aangeteekend.

De bekende vaardigheid onzer landgenooten om dijken aan te leggen en moerassen droog te houden gaf aanleiding, dat ook meer dan eens hunne hulp in Frankrijk werd ingeroepen. In een belangrijk opstel van Mr. S. DE WIND over LEEGHWATER wordt medegedeeld, dat deze vermaarde ingenieur in 1628 naar Bordeaux werd ontboden om een moeras droog te malen, en twee jaren later nabij Metz dezelfde dienst ging bewijzen. Zoo zijn ook de moerassen van Aunis, Poitou en Saintonge reeds vroeg door Hollanders drooggelegd. Koning HENDRIK IV ontbood uit Holland en Vlaanderen een groot aantal arbeiders onder zekeren HUMPHREY BRADLEIJ uit Bergen op Zoom, aan wien met den titel van *maitre des digues de France* de droogmaking der Fransche moerassen was opgedragen. Dit plan bleef door den dood des konings onvoltooid, doch werd dertig jaren later door LODEWIJK XIII weder opgevat en toen onder de leiding van onzen landgenoot JAN VAN ENS, raadsheer des konings, waardoor uitmuntende werken tot stand kwamen aan den linkeroever der Rhone, in de nabijheid van Arles.

Waarschijnlijk zijn vele der medegebragte arbeiders in Frankrijk gebleven, en men zegt dan ook dat de bewoners van Arles en St. Giles zich nog altijd door hunne bekwaamheid in het aanleggen van dijken onderscheiden, alsmede door zindelijkheid en orde, iets wat zij van de oude Hollanders zouden hebben overgenomen.

Opmerkelijker nog zijn de berigten aangaande eene andere kolonie, voorkomende in een door SCHELTEMA vermeld reisjournaal van zekeren Mr. GIJSBRECHT DE WITT, die in 1634 eene Nederlandsche vestiging in westelijk Frankrijk aantrof. Niet ver van La Rochelle ligt eene vroeger moerassige streek, La Petite Flandre geheeten, omdat het door boeren uit Holland (door de Franschen gewoonlijk Flamands genoemd) bebouwd werd. Omstreeks 1600 werd het aan Hollandsche kooplieden vergund dit moeras droog te malen, waarna zij uit hun vaderland eenige boerengezinnen met de noodige gereedschappen ontboden. DE WITT trof er nog een twintigtal Nederlandsche familiën aan, onder anderen zekeren PIETER TAS en JAN MARTENS, die nog goed Hollandsch spraken, en den reizigers zulke uitnemende Hollandsche boter voorzetteden, dat zij zich in hun vaderland verplaatst waanden. Ook aan de Garonne schijnen Nederlanders te hebben gewoond,

waarvan ik echter geene bijzonderheden kon opsporen, doch alleèn vermeld vond, dat aldaar de oudhollandsche boerenwagen nog altijd in gebruik is.

In het midden der 18e eeuw werd er in Spanje eene kolonie van Vlamingen en Duitschers gevestigd, en wel op aanraden van den markies DEL PUERTO, destijds Spaansch gezant bij onze Republiek. De welwillende en verlichte Koning KAREL III sloot in 1766 eene overeenkomst met den Duitscher THURRIEGEL, waarbij deze zich verbond om 6000 kolonisten, voor de helft landbouwers, de andere handwerkslieden, over te brengen, terwijl de staat uiterst vruchtbare, maar verwaarloosde streken in de Sierra Morena zou beschikbaar stellen. De nieuwe bewoners, die allen Katholijk moesten zijn, zouden onderworpen wezen aan de bestaande wetten, doch bijzondere voorregten verkrijgen.

De kolonie kwam werkelijk tot stand, doch velen der landverhuizers, die door de Spanjaarden voor ketters werden uitgekreten, bleken niet onder de eerlijkste lieden te zijn aangeworven. Er was veel gespuis onder, dat spoedig verliep. De schrijvers stemmen weinig overeen in hunne beoordeeling van de nakomelingen der kolonisten, die hunne oorspronkelijke taal geheel vergeten hebben, maar wier gelaatstrekken toch nog aan hunne noordelijke afkomst herinneren. Onbetwistbaar is het echter, dat hunne goedbebouwde akkers en nette witte huizen merkelijk afsteken bij hetgeen in andere streken van Spanje gevonden wordt, en dat de weg door de Sierra Morena, het werk der kolonisten, onder de schoonste en kunstigste van Europa kan gerekend worden.

Van mindere bekendheid is eene overoude nederzetting van Friezen of Noordduitschers, waarvan men de sporen in Boven-Italië, in de provinciën Verona en Vicenza, meent gevonden te hebben. Deze kolonisten onderscheiden zich nog door hunne taal, die men voor eene vermenging van het Friesch en Deensch houdt, terwijl ook de landbouw door hen anders dan in het overige Italië beoefend wordt en op eene wijs, die aan Friesland en Noord-Duitschland herinnert. Aangaande den oorsprong dezer volkplanting, waarvan men in meer dan twintig gemeenten de sporen vindt, is, zoo ver ik weet, niets met eenige zekerheid te bepalen.

Zoo zijn onze landgenooten schier over geheel Europa ver-

spreid geweest en nog tegenwoordig heeft die verhuizing niet geheel opgehouden. Kort geleden deelden de dagbladen mede dat een aantal tabaksplanters met hunne gezinnen naar Spandaw waren verhuisd, aangelokt door de schoone toezeggingen van groote grondeigenaren, welke in die streken de tabakscultuur wilden gaan beproeven, en nog later vond ik vermeld dat een gegoed landbouwer uit Overijssel zijne bezittingen had te gelde gemaakt en naar Hongarije was vertrokken, waar velen hem zouden volgen, zoo er slechts goede berigten kwamen.

Opmerkelijk is het echter dat waar ook Nederlanders in Europa gevestigd waren, hun invloed merkbaar is, en zelfs in streken waar de herinnering aan de oude kolonisten bij het volk geheel is verflaauwd of wel verloren gegaan. Overal hebben zij zich onderscheiden door vlijt, orde en spaarzaamheid, en nog heden zijn dit de kenmerken der bevolkingen, waaronder zij zich nederzetteden en waarmede zij zich hebben vermengd.

Die deugden zijn dan ook de kenmerken van ons volk. Zij staan in naauw verband met den Nederlandschen bodem, voor een groot gedeelte de vrucht van onverpoosden arbeid, van eene vereeniging van kennis en kracht: eene krachtsbetooning die niet schitterde voor het oog der wereld, maar die door geduld en orde de grootste bezwaren te boven kwam.

Daardoor heeft een klein volk eene groote rol gespeeld op het wereldtooneel. Die rol, al schijnt zij door de ontwikkeling van andere natiën van minder beteekenis dan voorheen, zal niet afgespeeld zijn zoolang als de Nederlanders, zonder blind te wezen voor de gebreken, getrouw blijven aan de deugden der vaderen.

November 1858.

EEN VIOLIST OP OTAHAITI.

Muziekvirtuozen zijn zelden schrijvers, evenmin als koningen. Twee zulke eigenschappen in één persoon vereenigd is ook evenmin noodig als twee staarten aan eene comeet. Toch heeft zich onlangs zulk een verschijnsel voorgedaan, en wel in Duitschland. De in dat land (hier nog niet) bekende vioolspeler M. HAUSER heeft ter verpoozing van het strijken de schrijfstift ter hand genomen en een boek in de wereld ge-

zonden, getiteld: *Aus dem Wanderbuch eines östreichischen Virtuosen* (Herbig, Leipzig). Gelijk gij ziet, eene reisbeschrijving. Nu, daartoe kon hij stof opgedaan hebben; want, niet tevreden met het geluid van Europeesch handgeklap, heeft hij America van zuid tot noord rondgereisd en het zelfs niet versmaad om den Polynesiërs te leeren wat harmonie is. En wedergekeerd *ins liebe Deutschland* heeft hij zijne ontmoetingen en bevindingen aan zijne landgenooten verhaald.

Vele reizigers wreken zich over de moeite, die het maken van een dagboek hun gekost geeft, door het publiek er op te vergasten. Van deze soort is HAUSER niet. Gemakkelijk, vlug en onderhoudend is zijn boek geschreven en schijnt bovendien nog de verdienste te hebben van niet alleen aangename, maar ook juiste schilderingen mede te deelen. Althans wanneer wij uit hetgeen hij over meer bekende plaatsen mededeelt, tot de juistheid van het overige mogen besluiten. Zeer aardig zijn zijne beschrijvingen van de muziekwereld te San Francisco en in de goudmijnen (ook daar!), en boeijend wat hij van het leven in Lima, Valparaiso of San Jago di Chile verhaalt, terwijl hij eene innemende onbedorvenheid van oordeel heeft, die niet altijd bij zijne collega's gevonden wordt. In Duitschland begint het werk, geloof ik, reeds opgang te maken, en weldra zal het misschien ook wel de eer der vertaling — dikwijls even kwistig weggeschonken als ridderorden — waardig gekeurd worden. Nu, ik kan daar niet tegen hebben, daar ik zelf mij haast de gelegenheid tot kennismaking met hem aan te bieden. Zonder te willen beweren, dat ik juist het belangrijkste heb gekozen, meende ik dat enkele staaltjes, die hij van zijn verblijf onder de Polynesiërs mededeelt, eene eigenaardige belangrijkheid hebben. Den 30sten Sept. 1854 was hij op Otahaiti of Tahiti aangekomen en bleef daar twee weken. Zijn intogt daar beschrijft hij aldus:

»BÖRNE zegt: drie dingen vindt men overal: gebraden appels, verkoudheid en eene overheid. Dat bespeurde ik ook hier, want men heeft geen begrip, hoe men hier door de policie geplaagd wordt. Zij bestaat uit inlanders, die uit vrees voor de Franschen liever te veel dan te weinig dienstijver toonen. Geen vreemdeling mag zonder vergunning op het eiland overnachten, en wil hij langer blijven, dan moet hij passen en allerlei andere documenten aan de hoogwijze Otahaitische po-

licie toonen, die dan na naauwkeurig onderzoek er toe overgaat, om eene verblijfkaart aan hem af te geven.

Dadelijk bij mijne aankomst vervoegde ik mij aan het bureau van policie, dat zich alleen door de Fransche vlag op het dak van de hutten der inlanders onderscheidt. De ambtenaar zag er in zijn wijde witte buis, Franschen pantalon met roode strepen, waaronder zijne bloote gele voeten kwamen uitgluren, al vrij zonderling uit. Nadat hij mij van top tot teen nieuwsgierig had opgenomen, begon het viseren van mijn pas.

Het viel mij mede zoo meesterlijk als deze natuurzoon er in slaagde, om zijne in 't wild gegroeide physiognomie in de deftige trekken van een policiebeambte te plooijen; maar nog meer stond ik verwonderd, toen de gele eilander een procesverbaal opstelde, zoo naauwkeurig als het in een geval van hoogverraad maar geschieden kan. Mijn beroep »toonkunstenaar" gaf hem het meest te doen. Toonkunstenaar en *Flibustier* scheen hem al tamelijk hetzelfde te zijn, en het woord vioolspelen was hem zoo duister en verdacht, dat hij verlegen de schouders ophalende, eene gevaarlijke vrijbuiterij daarachter zocht. Hij zeide, dat de zaak hem niet rigtig toescheen, en schelde eenige halfnaakte dienaren, die mij zwijgend in hun midden namen. De beambte ging met alle deftigheid voorop, dan ik in het midden, en de dienaren achteraan, en zoo ging het naar den (Franschen) gouverneur. Ik kon mij niet houden van lagchen, hoe weinig vrolijk mijn toestand ook was, en hoe meer het natuurkind mij met woedende gebaren teregt wees, des te harder schreeuwde ik het uit.

Men denke zich mijne onschuldige persoon, in het midden van dezen imposanten trein, door de straten van Tahiti marcherende. De lieve straatjeugd en andere inlanders, die mij in de magt der philisters zagen, liepen juichend achteraan, en zoo hield ik mijn intogt, waaruit men ziet, dat een reizende virtuoos niet overal bloemen en lauweren oogst, ofschoon de laatsten hier in 't wild groeijen.

De gouverneur ontving mij met Fransche innemendheid, maakte zijne verontschuldiging over de strengheid die men mij betoond had en beloofde mij zijne ondersteuning. De bruine policiecommissaris, die zich den roem ontgaan zag van een gevaarlijken vrijbuiter ontdekt te hebben, maakte verder geene zwarigheid, om mij eene verblijfkaart te overhandigen, of-

schoon blijkbaar de mystische duisternis, die de woorden virtuoos en viool omgaf, hem nog niet opgehelderd was.

De Franschen hebben zich hier langzamerhand geheel heer en meester gemaakt, en strekken hunne bescherming zoo ver uit, dat de arme inlanders zeker veel liever zouden wenschen, dat zij maar weggebleven waren. Overal zijn kanonnen geplant en liggen er soldaten in bezetting, die zwaar gewapend door de straten trekken, terwijl de halfnaakte inlanders in hun vreedzaam uiterlijk wonderlijk bij zulke troepenbewegingen afsteken. 's Avonds om acht uur hoort men een kanonschot, en daarna mag geen inlander meer op straat gezien worden. Dan ziet men de Indianen bij troepen naar huis stroomen, en met gemelijk gezigt verlaten zij de drinkhuizen, die grootendeels door de Franschen tegelijk met de beschaving hun aangebragt zijn, maar op het karakter van dit volk een hoogst nadeeligen invloed uitoefenen."

Niet alleen van de grappige zijde schildert HAUSER het eiland. Hij heeft niet minder een geopend oog voor den rijken dos, waarin de natuur deze paradijsachtige streken hult, en voor de prachtige ligging der hoofdstad, binnen in een zeeboezem aan den rand van een palmbosch gelegen. De her en der verspreide Tahitische hutten, door palmen en bananen overschaduwd, en de talrijke Europesche huizen, met tuinen en villa's omgeven, vormen een bekoorlijk geheel. Eerst als men in de zeer levendige hoofdstraat komt, krijgt men den indruk van eene stad. Franschen, Engelschen, Negers, Portugezen en Chinezen, kooplieden en militairen doorkruisen de straten. Engeland en Frankrijk hebben ook hier hunne winkels opgeslagen, waar men meer dan Tahitische behoeften bevredigen kan, en de hôtels en speelhuizen maken het eiland voor zeelieden van alle natiën tot eene oase in deze woestijn der beschaving.

»POMARE IV bewoont een geheel naar Europeschen trant ingerigt huis. Zij is gehuwd met een inlander, die zoo populair is, dat men hem dikwijls met de andere Indianen door de straten ziet wandelen. Het Gouvernementsgebouw, van steen opgetrokken en met vele torentjes en vlaggen versierd, is het schoonste van het eiland. De Fransche smaak heeft het zich ook hier zoo confortable mogelijk gemaakt.

Elken zondag en donderdag is hier militaire muziek op een

ruim plein, in het midden door een palmbosch versierd. Dan ziet men hier *le beau monde* op en neêr wandelen, en de fatjes loopen statig daarhenen in een opschik, waarvan men in de gansche beschaafde wereld de wederga niet vindt. Het haar is netjes opgemaakt, als hadde een Fransche haarkunstenaar het gefriseerd, en het hoofd wordt met een scheef opgezetten breedgeranden palmhoed bedekt. Een dikke witte doek, die eene Europesche witte das moet beduiden, is op de onhandigste manier om den hals gewonden, en het bovenligchaam in een zwarten frac gehuld, zoo ongefatsoeneerd en wijd, dat hij voor een driemaal dikker persoon geschapen schijnt. Een wit vest vervangt zoowat de plaats van het gordelkleed; maar de beenen — o wee! bedek de oogen, beschaving! — de beenen zijn naakt, zooals de natuur ze hun gegeven heeft, en nog bovendien geel, groen of blaauw getatoeëerd. Ik moet zeggen, dat ik in lang niets zoo ontzettends gezien heb als deze vereeniging van Tahitische en Europesche mode, en telkens als ik naar de getatoeëerde beenen zag overviel mij een angst, die alleen tot bedaren kwam, als ik op de geciviliseerde bovenhelft lette.

In dezen originelen opschik loopen de barrevoetige dandy's behagelijk op en neder en coquetteren met hunne dames, trots den besten Weener of Parijser *lion*. Hunne glimmende lichtbruine gelaatskleur steekt wonderlijk af bij de witte en roode gezigten der Engelschen en Franschen, die men of in gestreepte matrozenbuizen, of als heeren, of in schitterend uniform met spottende trekken en ondeugenden glimlach langs deze exotische natuurproducten ziet henenwandelen.

De vrouwen zijn welgemaakt, hebben een aangenaam gelaat, eene fijne taille, bekoorlijk ronde vormen en schoone oogen. Het fijne haar is ordelijk opgemaakt en boven het hoofd in vreemde strengen gevlochten. Met de mode nemen zij het zoo streng niet. Zij kleeden zich òf zeer weinig òf in de prachtigste zijden stoffen. Het kleed komt haar niet ver over de knie, zij hebben doeken om het hoofd gewonden of een stroohoed; de voornamen versieren hare armen, ooren en beenen met paarlen, coralen en gouden ringen, maar gaan altijd blootsvoets. Hare taal, half Fransch, half Tahitiesch, heeft iets weekelijks, hartstogtelijks en nonchalants, even als hare manieren. Dansen en paardrijden zijn hare hoofdver-

maken; slechts een klein deel heeft smaak in Europesche bezigheden. In de liefde hebben zij den hartstogtelijken gloed van alle bewoneressen van het Zuiden, maar hare zeden zijn streng en echtelijke ontrouw is iets hoogst zeldzaams. Maar de vrouwen hebben hier eene magt en een aanzien, zooals alleen bij beschaafde natiën gevonden wordt."

Van het concert, dat hij hier den 6den Oct. 1854 gaf, verhaalt HAUSER het volgende:

»Het locaal, thans in eene geimproviseerde concertzaal herschapen, was vroeger een afgodstempel geweest. Later werden hier, op bevel der Koningin, de afgoden verbrand; nog later werden hier door een Franschen krijgsraad de oproerige inboorlingen ter dood veroordeeld. En nu staat op dezelfde plaats een zwartgerokte virtuoos, en tracht met viool en strijkstok aan deze onbesnoeide natuurkinderen eenig denkbeeld te geven der hedendaagsche Europesche beschaving, van welke kennis de goede Voorzienigheid hen tot nog toe verschoond heeft. Regts, door tropische planten omgeven, zat de gouverneur en zijne gemalin, benevens verscheidene officieren in blinkende uniformen. Ter linkerzijde was de met stroomatten en draperiën omhangen plaats voor de ongeschoeide Koningin. Het overige van de zaal was gevuld met de eigenaardige gestalten der inlanders, wier gehoorzenuwen tot heden nog gezond en onbedorven waren en nog meest met het gezang des nachtegaals hadden gedweept.

Ik trad op, maakte eene buiging voor het auditorium en opende het concert. Trouwens het duurde eenigen tijd voordat men dit publiek aan het verstand kon brengen, dat men op een concert eigenlijk alleen hooren moet; want zij babbelden zoo luid, dat ik dikwijls genoodzaakt was om op te houden. Ik speelde »Othello, phantasie van ERNST"; maar een schetterend trompetgeschal met obligaat paukenspel zou den gelen eilanders zeker meer genoegen gedaan hebben dan mijn armzalig vioolspel, want behalve eenige welwillende Europesche handen kwam er geen vinger in beweging. Zoo onverschillig werd ik nog door geen publiek ter wereld aangehoord.

Eindelijk verscheen de Koningin met een kleinen jongen aan de hand en door hare hofdames begeleid, die blootvoets, even als hare meesteres, in phantastische toiletten de zaal intrippelden, en met verwondering en nieuwsgierigheid de dingen die komen zouden afwachtten.

De eerste muzikale celebriteit van Otahaiti, Mr. CAMIEUX, chef van de Fransche kapel, een breedgeschouderde reus, verscheen nu en speelde een stuk op de fluit. Wat het was is vrij onverschillig en was ook moeijelijk te herkennen, daar vele toonen alle gehoorzaamheid weigerden, hoewel de inspanning hem de zweetdroppels uit het voorhoofd joeg. Dat was echter eerder te vergeven dan de hardnekkigheid, waarmede hij, ondanks al mijne zeer duidelijke teekenen, maar altijd voortkwinkeleerde. Reeds zag ik tot mijn schrik de gapende POMARE opstaan, en de ongelikte autochthonen, die zich niet uit beleefdheid vervelen wilden, de zaal verlaten. Al mijne schitterende verwachtingen, om de Koningin der antipoden door mijn spel in verrukking te brengen, vloden henen. De vreeselijke fluitspeler werkte nog toen POMARE de zaal verliet — zonder mij gehoord te hebben.

Nadat de Franschman eindelijk opgehouden had met blazen en mijn verontwaardigd gemoed wat tot bedaren gekomen was, trad ik weder op. Ik verzamelde al mijn moed, speelde sentimentele liederen en Paganinische hexen-variaties, maar te vergeefs; geen teeken van goedkeuring beloonde mij; de gele Tahitiners bleven koel en onverschillig.

Toen deden angst en ergernis mij een koen besluit vatten. Ik begreep te moeten bluffen, rukte driftig voor de oogen van het verbaasde publiek de snaren van de viool en speelde op de g-snaar alleen het »Carneval". Dat ging op. Een gemompel van verwondering vloog over de menigte en spoedig was ik omringd door de gele enthusiasten, die bij iedere passage, maar vooral bij de flageolettoonen, in een applaudissement uitbarstten, zoo als een publiek van kinderen der beschaving niet zou kunnen voortbrengen. Ik bleef maar altijd het Carneval spelen, bleef maar altijd nieuwe variaties improviseeren, en hoe doller en baroquer deze waren, des te opgewondener jubelden mijne barvoetige bewonderaars, die niet eer de zaal verlieten, dan toen mijn arm van vermoeidheid den strijkstok niet meer hanteren kon.

Na het concert was gansch Tahiti in enthusiasme. Al wat mond had vertelde van den vreemden vioolspeler, die zoo ver over zee gekomen was, en op zijn hout kon fluiten als een vogel. De schoonste bloemen en vruchten worden mij in het hôtel toegezonden; wanneer ik speel verzamelt zich eene schaar

bewonderaars onder mijn venster, en als ik uitga groet alles mij en komt mij vriendelijk te gemoet, — in 't kort, ik ben de held van Tahiti. En al die wonderen heb ik alleen aan het Carneval te danken. Trouwens anderen hebben met mij wel meer de magische werking van dat stuk ondervonden."

Nog verhaalt HAUSER van eene soirée bij den gouverneur; hoe hij ook hier weder zijne lachlust voelde wekken door de onhandig opgeschikte gestalten, die hunne naakte, getatoeëerde beenen bij den beschaafden Franschman onder den tafel staken; hoe zij evenmin met zijne messen en vorken als met zijne vreemde spijzen teregt konden. »En geen wonder", voegt hij er bij, »hoe zouden hun ook de puddings en liflafjes der Europesche keuken smaken, voor wie vóór naauwelijks vijftig jaar een stuk menschenvleesch, gebraden of gekookt, eene lekkernij was."

»De avond spreidde reeds," — zoo verhaalt hij verder, — »zijn valen sluijer over de bergen en bloemvelden van Tahiti, toen ik het kasteel van den gouverneur verliet. De verkwikkende schoonheid van een onbeschrijfelijk prachtigen tropischen nacht trok mij als door tooverkracht voort, en in gedachten verdiept, vervolgde ik tusschen bloeijende cactussen en aloë's onder reusachtige palmboomen een weg, die naar het gebergte voerde. Op eens zag ik aan den zoom van een palmbosch een helder verlicht gebouw, waaruit orgelmuziek en gezang mij tegenklonken. Ik trad daar binnen en bevond mij in de eerste Roomsche Kerk van Otahaiti, waardoor Koningin POMARE in 1828 de afgodendienst verdrongen had. Vijf-en-dertig zware zuilen van broodvruchtboomen dragen het gebouw, dat inwendig eenvoudig maar feestelijk met bloemen gesierd was. Er werd mis gehouden. Inlandsche mannen en vrouwen lagen aandachtig ter neder geknield. Tahitische jongens en meisjes, in 't wit gekleed, zongen in het koor, door de statige toonen van het orgel begeleid, zóó aandachtig en ernstig, dat zelfs de triviale Fransche en Engelsche straatliederen, die de onschuldige natuurkinderen in langgerekte accoorden als kerkliederen gebruikten, niet in staat waren om den plegtigen indruk weg te nemen."

Als wij niet nog nader met POMARE bekend werden, zouden wij te Rome geweest zijn en den Paus niet gezien hebben.

Daarom ten slotte nog de beschrijving van HAUSER's audientie bij H. M.

»Naauwelijks werd mij den tijd gelaten om mij in hofgewaad te steken, of ik moest reeds den Missionaris, die tevens huisgeestelijke der Koningin is, naar de residentie volgen. Terwijl de geestelijke mij onderweg de pligten der hofétiquette zoo wat uitlegde, voeren wij in een bootje naar het eiland Papetée, de verblijfplaats van POMARE.

Prachtiger aanblik kan men zich niet denken, dan dit lichtgroene eiland, dat als een toovertuin in het water drijvend, aan de ééne zijde door bekoorlijke huizen en tuinen, aan de andere door schuimende coraalriffen omgeven is. Door een klein palmbosch, aan het eind waarvan verscheiden inlandsche hutten verstrooid lagen, bereikten wij het paleis, dat verrukkelijk midden in de tropische plantenwereld gelegen is. Het heeft veel van een Europeesch woonhuis, is met sierlijke vensters, zelfs met een balcon voorzien, en eene gouden kroon, die boven op het dak in de zon schittert, kondigt den zetel der gele heerscheres aan. Een schildwacht, half in uniform, half naakt, met geweer en sabel gewapend, liep statig op en neder; maar nadat wij hem een geldstuk in de hand gedrukt hadden, werd hij vriendelijker en opende ons bereidwillig de poorten tot den troon der monarchin.

Terwijl de Missionaris de Koningin van mijne aankomst verwittigde, wachtte ik in een benedenvertrek, slechts met eene lange tafel gemeubileerd, waarop een zeer zwaarlijvige persoon in ietwat sterk *négligé* scheen te slapen. Kort na mijne binnenkomst kwam hij gapend overeind, hulde zich in een groenen frac, gespte een zwaren roestigen degen aan en scheen zeer verwonderd mij te zien. Onder het voltooijen van zijn toilet nam hij mij met waarlijk niet zeer vriendelijke blikken op en zette zoo'n diplomatisch gezigt, dat ik niet langer twijfelen kon, of ik had een kamerheer òf wel een minister van H. M. voor mij. Spoedig maakte ik eene buiging tegen den gekleurden diplomaat, die juist van plan scheen mij vrij onzacht aan te spreken, toen de Missionaris terugkwam en mij bij de Koningin noodigde. Allerlei vertelseltjes van huidaftrekken, onthoofden en levend braden kruisten zich in mijn brein, toen ik, met mijne viool onder den arm, door de voorzalen der Indiaansche Koningin liep, die met allerlei mysti-

sche gereedschappen, wapenen, krijgstropheën en schedels, misschien van opgegeten vijanden, behangen waren.

Mijn begeleider voerde mij eerst in een vertrek, waar juist verscheiden hofdames in weinig bekoorlijk *négligé* haar toilet maakten, en eindelijk stond ik voor de hoogmagtige barrevoetgangster. Met de voeten onder het ligchaam geslagen, zat daar Koningin POMARE in een bont gedrapeerd, maar anders weinig gemeubileerd vertrek, terwijl een paar hofdames met groote struisvederwaaijers hare meesteres koelte toewaaiden.

POMARE, ongeveer 36 jaar oud, is eerder groot dan klein en van welgevormden ligchaamsbouw; hare houding is niet zonder majesteit en waardigheid, haar voorhoofd schoon gewelfd, en hare trekken, vol uitdrukking en leven, dragen nog sporen van vroegere schoonheid, ofschoon de wat vooruitstekende lippen en de gele kleur haar een vreemd aanzien geven. Zij was in een zeer kort doorschijnend mousselinen kleed van lichtblaauwe kleur gehuld, en overigens naar landsgebruik versierd, behangen en beschilderd.

Om geene zonde tegen de Tahitische hofétiquette te begaan, boog ik mij zoo diep ik kon en opende met eenige eenvoudige melodiën dit vreemde hofconcert. Maar POMARE luisterde niet en praatte tot mijn groote verdriet voort met hare hofdames, wier gesnater mijn spel overschreeuwde. Reeds dacht ik, verdrietig over dezen treurigen uitslag, aan den aftogt, toen ik besloot, nog eene laatste proef te wagen en »Das Vöglein" liet hooren. De Koningin werd oplettender, het »Yankee Doodle" scheen haar niet onbekend, want als dit op de flageolet klonk, knikte zij met het hoofd en scheen zoo opgetogen, dat zij hare twee kinderen halen liet. Daaraan had ik een dankbaar publiek, want terwijl de Kroonprins, een kleine volwangige jongen, in de handen klapte, voerde de Prinses, een meisje van 13 jaren, op de maat der muziek een dans uit, waarover POMARE zoo verrukt was, dat zij weldra haar ganschen hofstoet om zich heen riep.

De koninklijke gemaal, een jonge Indiaan van reusachtigen bouw, verscheen nu ook met een zwerm hovelingen, die in de meest avontuurlijke dragten zich om mijne erg in de klem gedrongen persoon groepeerden, dan mij, dan mijne viool aangaapten of in de snaren grepen, — in 't kort zóó om mij

heen fladderden en drongen, dat ik bijna geene ruimte meer had, om den strijkstok te bewegen.

Eindelijk zond POMARE haar gansche hof weg en bleef met mij alleen. Zij wenkte mij tot zich en wenschte mijne viool te bezien. Ik was in verlegenheid; maar er viel aan geen weigeren te denken en na een oogenblik beraad gaf ik mijn schat in de handen der Indiaansche over. Terwijl zij met de vingers aan de snaren morrelde, was ik als op de pijnbank; maar éćne caprice der Koningin, en de viool was voor mij verloren. Gelukkig kreeg ik ze toch ongedeerd terug en ik haalde weder adem. Uit dankbaarhetd speelde ik nog een Tahitisch volkslied, dat haar veel genoegen scheen te doen. In gebroken Fransch vroeg zij mij, of ik ook uit het land der Franschen kwam, en toen ik dit ontkennend beantwoordde, greep zij mijne hand, drukte die en fluisterde: »ik houd niet van die menschen". — Wel heeft zij reden om op hen verstoord te zijn, die hare onafhankelijkheid aan banden legden, haar magt en heerschappij uit de handen wrongen, om haar tot eene naamkoningin te verlagen. Zij maakte een klein gouden kruis van haren coralen-ketting los en gaf het mij met de woorden: »dit als souvenir aan POMARE." Daarop maakte ik eene buiging voor H. M., en verliet met den Missionaris het paleis en het eiland Papetée."

CONTRASTEN.

Na de Septemberfeesten te Brussel, kwam daar ook het Congres bijeen voor den letterkundigen en artistischen eigendom. Groote regtsgeleerden, vruchtbare genieën en speculerende boekhandelaars uit gansch Europa kwamen daar bijeen, om te beraadslagen, hoe men de verwanten en kinderen van schrijvers, musici en andere artistes het best in het bezit der geërfde regten zou handhaven. Grootsch denkbeeld; maar waarvan zeker niet alle 4½ milloen Belgen voordeel hebben zullen. De statistiek toch heeft doen zien, dat in datzelfde congreslievende België een half millioen kinderen opgroeijen als de jonge beestjes in het woud of de lieve kalfjes in de weide, en dat een vierde van de verdedigers des vaderlands, het woord »Vaderland" niet zouden kunnen lezen of schrijven.

In hetzelfde Brussel kon men onlangs eene andere demonstratie zien. Al de leerlingen van reaalscholen, gymnasia, en middelbare scholen werden per spoorwagen naar Brussel gebragt om daar examen af te leggen, feestelijk voor het paleis te defileren, te worden onthaald, toegesproken en bekeken. Even zorgvuldig werden zij weder naar huis geëxpedieerd. In ieder jongenstrein zaten twee doctoren en van de gelukkige aankomst werd per telegraaf berigt gegeven.

Hoe zorgvuldig is de Belg, hoe mild in alles wat het onderwijs geldt, niet waar? Jammer maar dat de schoolmeesters ten platten lande daar honger lijden en zich behelpen moeten nog erger dan, — ja zelfs dan bij ons.

MENGELWERK.

DE BEETWORTELSUIKER.

NAPOLEON I, die koninkrijken schiep en adeldom gaf aan zoo menig *homo novus*, heeft ook den beetwortel tot de gewigtige standplaats verheven, die hij in de tegenwoordige industriële wereld inneemt. En hij is niet de eenige zijner scheppingen, die, na eene verduistering van eenigen tijd, in dit tweede Napoleontische tijdvak weder tot groot aanzien is geklommen.

In den aanvang toen deze veelomvattende geest zijne pogingen in het werk stelde, om de fabricaat van beetwortelsuiker te bevorderen, ten einde alzoo den colonialen handel en dus ook den Engelschen afbreuk te doen, spotte men met dit weinig keizerlijke streven. De geschiedschrijver HEEREN beschrijft eene spotprent uit die tijden, die bewijst, hoe weinig sympathie men had voor deze plebejische plant, en hoe weinig geloof men hechtte aan hare edele hoedanigheden. Die prent stelt den toenmaligen keizerlijken prins, den koning van Rome voor, zittende op de knieën zijner doorluchtige moeder en, even als alle kleine kinderen, vervaarlijk schreeuwende. Het was nog in den tijd, dat de kinderen onsystematisch werden opgevoed, en dus wordt den kleine eene dot in den mond gestopt. Maar die dot is een colossale biet, die in den wijdgapenden mond wordt gewrongen met de woorden: »*Taisez vous donc, mon prince, papa dit que c'est du sucre!*"

En Papa had gelijk. Wel degelijk was het suiker, en meer dan dit. — Tegenwoordig levert de beetwortel niet alleen millioenen ponden suiker per jaar op, maar speelt eene belangrijke rol in de industrie en den landbouw beiden, en dus in de geheele maatschappij. In ons land heeft de beetwortel zeker, tot nog toe — ik zeg zoo met opzet — weinig in te brengen, maar in de ons omringende landen, in Frankrijk, Duitschland en België, in Rusland zelfs bekleedt hij eene voorname plaats in de industriële wereld, en velen voorspellen hem eene nog gewigtiger toekomst.

Zeker is dit tijdschrift niet aan de belangen der industrie gewijd; maar het heeft eene meer dan industriële, het heeft eene algemeen menschelijke belangrijkheid na te gaan, hoe die industrie, onder den invloed van verschillende omstandigheden ontstaan, gekoesterd en ontwikkeld, onder afwisselende lotgevallen eindelijk tot die hoogte is opgevoerd, waarop zij tegenwoordig staat. Zonder mij dus in de technische bijzonderheden te verdiepen, wil ik die geschiedenis in algemeene trekken nagaan.

Geen profeet is geëerd in zijn vaderland. En zoo is de beetwortel ook niet in zijn geboorteland, Italië en zuidelijk Europa in zijne volle waarde erkend, maar eerst nadat hij naar het noordelijke Europa was overgeplant. Den Duitschers komt de eer toe, het eerst de groote chemische deugden van dezen onaanzienlijken wortel vermoed te hebben. Een Berlijnsch apotheker MARGGRAF had reeds in 1747 op het aanzijn van crystalliseerbaren suiker in den beetwortel openlijk gewezen. Ook de belangrijkheid van dit verschijnsel voor de landhuishoudkunde en het fabriceren van inlandschen suiker was hem niet ontgaan. MARGGRAF had wel gelijk, maar zijne uitvinding kwam te vroeg, zij maakte geen opgang en bleef eene halve eeuw rusten. Tegen het eind der vorige eeuw werd zij weder uit den slaap gewekt door zijn stadgenoot ACHARD, en, ofschoon nog in hare kindschheid, maakte zij toen meer opgang. In Duitschland en in Frankrijk verrezen er na eenige jaren enkele fabrieken, die op de toenmaals nog ruwe wijze de suikerdeelen uit den beetwortel trokken, en een niet zeer lekker substituut voor den colonialen suiker aan de landen aanboden, die van het bezit van coloniën verstoken waren.

Waarschijnlijk ware de beetwortel weldra weder tot zijn vorig niet teruggezonken, zoo de politieke omstandigheden hem niet gunstig geweest waren. De wijze van fabriceren was nog te onvolkomen, het product nog te onsmakelijk — men kan zich dien smaak wel verbeelden, als men zich het flaauwe zoet van den beetwortel herinnert, — en de voordeelen van dit fabricaat te gering, dan dat het de mededinging met den ouderwetschen suiker uit suikerriet gefabriceerd zou kunnen volhouden. Maar ziet, daar treft dien classieken suiker de ban uit Parijs. Ieder kent de politiek van NAPOLEON I tegen Engeland, zijne pogingen om dat land in zijn hart, dat wil

zeggen zijn handel, te treffen door het vaste land voor alle overzeesche producten te sluiten, — in een woord, het *continentaalstelsel.*

Het rijk van Engeland is er niet door omvergeworpen, maar dat van den beetwortel is er door gesticht. Het spreekt van zelf, toen de coloniale suiker *f* 3 per ℔ en meer kosten moest, was men wel gedwongen om tot elken prijs het fabriceren van dezen inlandschen suiker te bevorderen, en zijne mindere zuiverheid van smaak te vergeten. Aan den anderen kant stelde het meerdere debiet en daarbij de krachtige ondersteuning van het keizerlijke bestuur de fabricanten in de gelegenheid, om hun fabricaat hoe langer hoe beter te maken. Premiën van 100 duizend francs werden uitgeloofd, modelfabrieken gesticht, duizende bunders land voor den aanbouw van beetwortelen aangewezen, zoodat er fabrieken uit den grond verrezen als meibloemen, en het telkens nieuwe verbeteringen en uitvindingen regende als water. In 1814 bestonden er in Frankrijk 334 fabrieken en in Duitschland ongeveer 200. Het is waar, dat zij oneindig veel minder suiker bereidden dan tegenwoordig hetzelfde aantal fabrieken. Frankrijk b. v. brengt tegenwoordig met een nagenoeg gelijk getal fabrieken ruim 80 maal meer op, — maar de nieuwe industrie scheen toch eene schitterende toekomst tegen te gaan.

Doch van dat onnatuurlijk hooge standpunt voor den toenmaligen tijd werd zij even spoedig weder afgeworpen, als zij er op verheven was. De keizerlijke vader van den beetwortelsuiker deed zijn togt naar Rusland, — ook al om zijn continentaalstelsel — en de gevolgen zijn bekend. Weldra was NAPOLEON zelf in den toestand, waartoe hij den colonialen suiker veroordeeld had: het vaste land van Europa was voor hem gesloten. Met hem vielen de rijken en de toestanden, die hij had gesticht, en langzamerhand kwamen politieke en handelszaken weder tot haren normalen toestand terug.

Dat was het meest critieke oogenblik in de geschiedenis van dit belangrijke fabricaat. Te gelijk met het ophouden der overdreven ondersteuning van deze industrie werd Europa weder voor de coloniale producten en dus ook den suiker geopend, en het inlandsche fabricaat was nog niet tot die ontwikkeling gekomen, dat het tegen het buitenlandsche product kon concurreren. In Duitschland verdwenen dan ook al de

kortelings opgerigte fabrieken op twee na, en ook in Frankrijk was het er weinig beter mede gesteld. Waarschijnlijk zou de geheele industrie te gronde zijn gegaan, zoo bij velen de overtuiging niet bestaan had, dat zij geene kunstmatige middelen noodig heeft, om te kunnen bestaan.

Geene industrie heeft misschien zoo groote geschiktheid, om zich naar de verschillende plaatselijke en algemeene omstandigheden te wijzigen als juist die van den beetwortelsuiker. Dat bleek vooral thans. Men had reeds te veel ondervinding opgedaan van hare veelzijdigheid in toepassing en inrigting, dan dat er niet enkele fabricanten zouden zijn, die de hoop op hare redding niet verloren gaven. En zij vond die redding, en wel voornamelijk in het naauwe verband, waarin zij tot den landbouw staat, in de groote voordeelen die uit haar voor den landbouw te putten waren.

Dat de bereiding van dezen suiker van den aanbouw der beetwortelen, en dus van den landbouw afhankelijk is, spreekt van zelf. Maar evenzeer werpt deze industrie, mits wel ingerigt, weder hare voordeelen af op den landbouw. Het kwam er maar op aan, om hiervan partij te trekken, en daarin is men in Frankrijk uitmuntend geslaagd. Over het algemeen heeft men in het buitenland, beter dan in ons vaderland, partij weten te trekken van de verbinding van verschillende takken van industrie met den landbouw, niet alleen ter wille van die industriën, maar ook ten voordeele van den landbouw. Van daar dat beiden in het buitenland op veel hoogeren trap staan, dan bij ons. In Frankrijk b. v. is er bijna geene landbouw-inrigting op eenigzins groote schaal, waaraan niet de eene of andere fabriek hetzij van suiker, hetzij van stijfsel, hetzij van alcohol verbonden is, eene verbinding, die altijd het voordeel oplevert, dat veel wat anders afval is, zonder kosten van vervoer, als mest of voeder weder den landbouw ten goede komt, terwijl op vele andere wijzen deze vereeniging van consument en producent groote voordeelen oplevert.

Doch keeren wij tot de geschiedenis van de beetwortelsuiker-industrie na NAPOLEONS val terug. Vroeger gebruikte men tot de zuivering van het suikerhoudende sap, even als tot het raffineren van den ruwen suiker, houtskool. Doch kort vóór de opheffing van het continentaalstelsel had men eene andere zelfstandigheid hiertoe ontdekt, die belangrijke voor-

deelen oplevert, het beenzwart. Wel is waar, het duurde een geruimen tijd alvorens men dat op de meest voordeelige wijze gebruikte en ook al het gewigt daarvan inzag, en van daar ook de langdurige kwijning van deze industrie tusschen 1814 en 1828. Maar langzamerhand en vooral in dit laatste jaar, begon men het juiste gebruik en het gewigt van dit nieuwe ingredient in te zien. Eerst gebruikte men het in gepulveseerden staat, doch later bleek het dat het gebruik van meer grove korrels veel voordeeliger was. De werking van het beenzwart om te ontkleuren en te zuiveren is 10 maal sterker dan die van houtskool, waardoor eene belangrijke besparing van onkosten en verbetering van het fabricaat werd verkregen. Maar het beenzwart had nog eene andere eigenschap, waaraan deze industrie vooral hare herleving te danken had. Nadat het in de suikerfabrieken zijne dienst had gedaan, leverde het eene zeer vruchtbare meststof op, door het phosphorzure zout der beenderen en de stikstofhoudende bestanddeelen van het ossenbloed en andere stoffen, die het bij de clarificatie opgenomen heeft. Langzamerhand werd dan ook het gewigt van deze meststof begrepen, zoodat zij tegenwoordig een belangrijk artikel van handel uitmaakt. Ook de raffinaderijen van colonialen suiker leveren dezelfde stof op. Het is mij echter niet genoeg bekend of het in ons land zelf veel gebruikt wordt; ik geloof dat een groot deel naar buitenslands wordt uitgevoerd. In Frankrijk heeft men de ondervinding opgedaan, dat 5 of 6 hectoliters per bunder van deze stof, bij andere meststoffen gevoegd, op sommige gronden den oogst verdubbelen. Maar nog meer. Later bleek dit beenzwart der raffinaderijen vooral geschikt te zijn voor de ontginning van heidegronden. Verscheidene groote landeigenaars hebben de ondervinding gehad, dat 4½ hectoliter van dit zwart op een bunder heide den wasdom van het graan zoodanig bevorderde, dat de opbrengst van één oogst al de kosten van ontginning dekken kon. Spoedig zag men dan ook deze meststof, vroeger verwaarloosd, nog hooger in prijs stijgen, dan versch beenzwart. Frankrijk had niet genoeg aan zijne eigen opbrengst van deze stof en trok ze in groote hoeveelheden uit Duitschland en Rusland; evenzoo ook Engeland, het land waar het meststelsel tot eene ware mestwoede is opgevoerd. Voor de suikerfabrieken zelve levert het, behalve de verbetering in de clarificatie, dit groote voordeel

op, dat de fabricanten, die meestal hunne eigene beetwortelen verbouwen, deze mest voor hun eigen land gebruiken, en zoo doende die gronden niet alleen voor uitputting behoeden, maar ze zelfs voortdurend verbeteren.

Sedert het gebruik van dit ingrediënt in de Fransche beetwortelsuikerfabrieken algemeen is geworden, is dan ook deze industrie weder herleefd uit het verval, waarin ze een tijd lang verkeerd had. Men kan stellen, dat eerst in 1828 alle eigenschappen van het beenzwart ten volle erkend en gewaardeerd waren. Sedert dat jaar is dan ook de productie van den beetwortelsuiker van 2,685,000 kilo's tot 77 millioen gestegen, welk cijfer zij reeds in 1855 bereikt had; later is zij nog aanmerkelijk toegenomen.

En niet alleen in Frankrijk heeft deze industrie sedert dien tijd zulk eene hooge vlugt genomen. Toen de Duitschers zagen, dat de beetwortelsuiker ook zonder continentaalstelsel rekening kon geven, haastten zij zich, om de vroeger geleden schade weder in te halen. Wel riepen velen, dat het fabricaat zich alleen staande hield door de bescherming, die het nog altijd in Frankrijk genoot; maar ondertusschen werden de Duitsche industriëlen op nieuw door de beetwortelsuikermanie aangegrepen. En inderdaad bleek het meer dan eene manie te zijn. De proefnemingen slaagden zoo goed, dat er, onder de bescherming van het tolverbond, in 1836 reeds 122 fabrieken uit Duitsche bieten Duitschen suiker drukten, welk getal in 1856 bijna verdubbeld was (233 fabrieken).

Men begrijpt ligt, dat het niet alleen het gebruik van het beenzwart was, waardoor de industrie van den beetwortelsuiker zich zoo ontwikkelde. Gelijk wij reeds zagen, zij werd ook steeds zoo veel mogelijk door beschermende regten als anderzins ondersteund. Het Fransche gouvernement heeft zich steeds veel aan deze industrie laten gelegen liggen, al ware het maar alleen om ook in dit opzigt onafhankelijk te zijn van het buitenland, vooral van Engeland. Bovendien werden er in andere onderdeelen der machinerie en bewerking allerlei verbeteringen aangebragt, waardoor men met steeds minder kosten meer suiker uit dezelfde hoeveelheid grondstoffen haalde. Hoeveel men hierin vooruitging, blijkt uit de omstandigheid, dat men vroeger niet meer dan 2 tot 3 percent suiker uit den beetwortel wist te halen, terwijl men er tegenwoordig 6 en 6½ percent

uittrekt. Er blijft echter in dit opzigt altijd nog veel te doen, want de chemie weet 10 percent suiker in den beetwortel aan te wijzen.

Het is echter niet mogelijk, om al de verschillende verbeteringen op te noemen, die langzamerhand in de suikerbereiding zijn aangebragt. Het is ons hier meer te doen om de hoofdphasen van hare ontwikkeling. Met volle regt kan echter die naam gegeven worden aan hetgeen sedert 1843 met de suiker-industrie voorviel, en waarbij ze weder een eigenaardig voorbeeld opleverde van hare geschiktheid, om zich naar omstandigheden te wijzigen.

Door een vreemden zamenloop van omstandigheden deed zich omtrent dien tijd het geheel eenige verschijnsel voor, dat te gelijker tijd in drie hoofdvoortbrengselen van den landbouw eene groote schaarschte kwam. De aardappel werd aangetast door die geheimzinnige ziekte, ons allen bekend, en kort daarop vertoonde zich een gelijksoortig bederf aan den wijnstok. Hiermede ging eene schaarschte en prijsverhooging van het graan hand aan hand. Die tijden liggen nog te versch in het geheugen, dan dat wij daar meer van behoeven te zeggen. Trouwens, nu zijn het juist deze drie producten, die de hoofdingrediënten uitmaken, waaruit sterke dranken werden gestookt. Nu is het wel waar, dat het menschdom bezwaarlijk den aardappel, het graan en den wijn kan ontberen, maar even waar is het, dat het zonder sterke dranken ook niet konde of wilde leven. Werden dus de genoemde voedingsmiddelen met driedubbele prijzen betaald, evenzeer bood men ontzettende prijzen voor de alcoholische dranken, — in Frankrijk het vierdubbele. Maar wat te doen? Waaruit alcohol te stoken, als de aardappelen en het graan aan de kostelijke spiritualia onttrokken, en — o gruwel! — voor het bevredigen van des menschen eerste behoeften werden gebezigd. Wel grepen de distillateurs naar vijgen, pruimen, peren en andere vruchten; maar Frankrijk moest 500,000 litres alcohol opdrinken of uitvoeren, en genoemde substituten konden geen twee derden daarvan opleveren.

In dezen hoogen nood waren het de beetwortelsuikerfabrieken die uitkomst bragten, en daarbij zelve groote winsten realiseerden. Met weinig verandering werden zij zoo ingerigt, dat zij in plaats van suiker alcohol uit den beetwortel stookten,

en de eerste fabricanten, die op dit denkbeeld kwamen, oogstten eene winst van 100 percent. Dat was te verleidelijk, en weldra zag men in de meeste fabrieken door geheel Frankrijk in plaats van kookpannen en koelpannen, distilleerketels en verder toebehooren. Er waren beetwortelen genoeg in Frankrijk, om in de alcoholbehoefte te voorzien. Wel werden nu de liefhebbers van suiker opgeofferd aan de liefhebbers van gedistilleerd, maar dat moest men zich getroosten: de fabricanten voeren er wèl bij.

Doch, gelijk bekend is, langzamerhand week de aardappelziekte en de druivenkwaal, en daalde het graan weder nagenoeg tot vorigen prijs. Moesten nu al die gewijzigde fabrieken weder tot de oude inrigting worden teruggebragt? Dan ware de winst zeer voorbijgaande en misschien enkel denkbeeldig geweest. Inderdaad keerde een groot deel der fabrieken weder tot hare oude bestemming terug; maar toch heeft de geheele industrie een blijvend voordeel uit deze omstandigheid getrokken. Men heeft daarbij geleerd, dat het fabriceren van sterke dranken uit beetwortelen ook zonder buitengewone prijzen van de spiritualia voordeel kan opleveren, en vooral door het nut dat het den landbouw aanbrengt; — dus alweder door het verband tusschen industrie en landbouw.

In den aanvang ging de brei, die na de gisting overbleef, bijna geheel verloren, daar met die bewerking tevens de voedende bestanddeelen daaruit verdwenen waren. Maar een bekwaam fabricant, de Heer CHAMPONNOIS, kwam op het denkbeeld om eene zeer vernuftige wijziging in de bewerking aan te brengen, waardoor alleen de suikerbestanddeelen in alcohol werden veranderd, maar overigens alle voedende bestanddeelen behouden. Door deze methode hield men 75 percent van den beetwortel, als een zeer geschikt beestenvoeder over. Dit voeder wordt niet enkel aan het vee gegeven, maar vermengd met ander gewoon voedsel; doch dan heeft het nog het voordeel dat het sommige bestanddeelen van dat voeder meer *assimilable* maakt, dat wil zeggen, geschikter voor de maag, om er voeding uit te trekken. Daardoor wordt de beetwortel in een voedsel veranderd veel geschikter dan de bij ons gebruikelijke mangelwortel, vooral geschikt, wanneer het in de juiste verhouding wordt toegediend. Een bunder land brengt gemiddeld 30,000 kilo's beetwortelen op (soms wel 51,000); dat is dus

22,500 kilo's goed beestenvoeder, genoeg om (met bijvoeging van ⅔ ander voeder) twee stuks vee een jaar te onderhouden. Bovendien hebben dan diezelfde 30,000 kilo's beetwortelen opgeleverd 135 litres alcohol van 94 graden.

In zeker opzigt geschiedt hetzelfde in de Nederlandsche aardappeljeneverstokerijen. Ook daar wordt de aardappel (met eenig koren vermengd) nadat door de gisting de alcohol er uitgestookt is, als eene warme pap aan de beesten gegeven. Groote stallen met mestvee zijn dus ook gewoonlijk aan zulke fabrieken verbonden. Maar er is groot verschil in de wijze van behandeling. De Fransche stokers van alcohol uit beetwortel trekken eerst het suikerhoudende sap uit den beetwortel, en dit wordt alleen te gisten gezet, terwijl de overblijvende brei verder onaangeroerd blijft. Maar in onze jeneverstokerijen wordt de geheele massa (aardappelen en koren) in gisting gebragt. Het zal nog te bezien staan, of daardoor niet een groot deel der voedende bestanddeelen verloren gaat, — een inconveniënt dat echter niet te vermijden is, daar de aardappel niet op dezelfde wijze als de beetwortel kan behandeld worden.

Nog een aanmerkelijk verschil is dit. In onze jeneverstokerijen is het stoken hoofdzaak en de landbouw *accessoir*. Het mestvee wordt aangekocht, de grondstof, aardappelen en koorn, wordt insgelijks aangekocht en niet door den fabricant zelven verbouwd. De kostelijke economische regel, om allen afval als voeder of mest weder aan het land terug te geven ter onderhouding of zelfs verbetering, en dus eigenlijk alleen zulke bestanddeelen uit den grond (of liever uit de lucht) te putten, waardoor het land niets aan vruchtbaarheid verliest, — daarvan kan hier geene sprake zijn. In Frankrijk is de zaak omgekeerd; daar is de landbouw hoofdzaak, en de fabriek dient slechts, om de producten van dat land zoodanig te verwerken, dat zij aan de eene zijde het meestmogelijke voordeel opleveren, aan de andere zijde het land zoo min mogelijk verarmen, zonder dat er meststoffen van buitenaf met groote kosten behoeven te worden aangevoerd.

Door deze vernuftige en in de bijzonderheden vrij ingewikkelde combinatie heeft dan ook de alcoholbereiding uit beetwortelen zich na het ophouden der bovengenoemde gunstige omstandigheden naast de suikerbereiding kunnen staande houden.

En bovendien is zij eene zeer heilzame industrie, want terwijl zij slagtvee en alcohol voor het verbruik oplevert, opent zij de gelegenheid, om bij eene goede economische besturing, de vruchtbaarheid van den bodem van Frankrijk te vermeerderen, ja zelfs in enkele gevallen het bebouwbare land uit te breiden.

Daarom is dan ook deze industrie zoo belangrijk, en is men er zoo op uit om haar te begunstigen. Daarom hoopt men dat het verbruik van suiker in Frankrijk nog aanmerkelijk zal toenemen. En dit kan ook wel; het geheele verbruik is 168 millioen kilo's, dat is 4⅔ per hoofd, terwijl Engeland 16 kilo per hoofd gebruikt, waarschijnlijk dank zij der Britten *grog*-liefde. Evenzoo kan het ons niet verwonderen, dat Duitschland, in het fabriekwezen Engeland en Frankrijk steeds zoo na op de hielen, hare *Rübenzuckerfabrikation* met naijverige zorg koesterde. Een bewijs hoeveel belang men ook daar in den beetwortel stelt, hebben wij nog verleden jaar gezien bij de langdurige en vervelende discussies in het Pruissische *Abgeordnetenhaus* over den *Rübenzuckersteuer*. De zaak was ingewikkeld en netelig, maar juist daarom netelig, omdat men zoo noode besluiten kon, om deze inheemsche industrie hooger te belasten, terwijl toch de belangen der schatkist dit zoo dringend noodzakelijk maakten.

Doch eenvoudige statistieke opgaven — niet zoo erg vervelend, wanneer zij met mate worden toegediend, — zullen het best het gewigt dezer industrie in Europa aantoonen. Daar de cijfers tegenwoordig doen, wat in de tijden van AESOPUS of LAFONTAINE de dieren deden, zullen wij enkele *sprekende* cijfers laten aanrukken.

Gelijk wij zagen, is het aantal fabrieken in Duitschland in de laatste 20 jaren van 122 op 233 gestegen; maar vrij wat belangrijker is de toename van den geproduceerden suiker. Die bedroeg in 1857 bijna 83 millioen kilo's, volgens de officiële opgaven, en volgens sommigen in werkelijkheid wel 120 millioen, aangezien onze naburen óók met den suiker weten te smokkelen, — troost voor ons! Pruissen staat het hoogst aan den beetwortelhemel, daar het 174 (van de 233) fabrieken bezit, en de provincie Sachsen alleen 160. De grootste fabriek van het *Zollverein* is die der *Badische Gesellschaft für Zuckerfabrikation* te Waghäusel, die alleen in een saisoen uit 63,670,000

kilo's beetwortelen bijna 8 millioen kilo's suiker fabriceert.

Dat de coloniale suiker hieronder zwaar te lijden heeft, begrijpt men. In de laatste tien jaren is het gebruik daarvan verbazend achteruitgegaan. Immers, terwijl het tolverbond in 1847 81,967,800 kilo's suiker verbruikte, waarvan slechts 18,779,500 beetwortelsuiker was, consumeerde het in 1857 121,645,400 kilo's suiker; maar hiervan bedroeg de coloniale niet meer dan 17,092,550 kilo, m. a. w. terwijl het verbruik per hoofd van $5^{3}/_{10}$ tot 8 ℔ steeg, werd er ruim 3½ maal minder coloniale suiker gebruikt.

Nog eene opgave van het fabricaat van beetwortelsuiker over geheel Europa voeg ik hierbij.

Het tolverbond	fabriceert	in	233	fabrieken	103,300,000	kilo's.
Frankrijk	»	»	338	»	82,500,000	»
Rusland	»	»	360	»	15,000,000	»
Oostenrijk	»	»	171	»	12,500,000	»
België	»	»	40	»	7,100,000	»
Polen	»	»	42	»	3,000,000	»
Engeland	»	»	2	»	350,000	»
				Zamen	223,750,000	kilo's.

De rietsuiker is echter nog verre van verdrongen te zijn. Hij levert nog 2057,500,000 kilo's op, dus bijna tien maal meer dan zijn jonge Europesche mededinger.

Na zooveel van dit belangrijke fabricaat gezegd te hebben, rust bijna de verpligting op mij, om ook nog meê te deelen, op welke wijze dat fabriceren toegaat. Daar echter alle menschen geene chemici zijn, zullen wij dit slechts in de hoofdtrekken nagaan. Er is echter zoo veel aan vast, eer deze roode wortel lekkeren, blanken suiker geeft, dat het niet onbelangrijk is, hem in de hoofdphasen van deze metamorphose te volgen.

Al aanstonds is er veel gelegen aan de keuze der goede soort van beetwortelen. Het systeem van rasverbetering is ook hier toegepast, en eindelijk heeft men ook zoovele soorten verkregen, dat het is *l'embarras du choix*. De witte Silesische biet schijnt het meest de vereischte eigenschap, zooveel mogelijk suikergehalte in zoo gering mogelijken omvang, te vereenigen. Chemisch onderzocht, kan hij 12 tot 14 percent suikerdeelen bevatten. Daar men er tegenwoordig hoogstens

8 percent uit trekt, blijft er dus nog een wijd veld voor vooruitgang aan deze industrie open.

Wat voor grond te kiezen, hoe te mesten, of men de zaaimethode of de plantmethode volgen zal, ziedaar weder vragen, die de verbouwer zoo goed mogelijk moet zien op te lossen. Ook op den tijd van oogsten komt het zeer veel aan. De beetwortel is eigenlijk eene tweejarige plant en bevat in het voorjaar den meesten suiker. Maar hij is niet bestand tegen den winter der noordelijke landen en moet dus in het najaar geoogst worden.

Nu echter vertoont zich weder een bezwaar; de fabriek kan niet op eens den geheelen oogst verwerken, en gaat de vrucht bij het bewaren tot rotting of gisting over, al is het in geringe mate, dan vermindert dit dadelijk het suikergehalte. Het komt er vooral op aan, om den wortel te beschutten voor vorst, te groote warmte, licht en vocht, en toch voor behoorlijke luchtverversching te zorgen. Op verschillende wijzen heeft men al getracht de beste bewaarmethode op te sporen. Meestal geschiedt het in daartoe ingerigte kuilen. Maar een geheel voldoend middel moet nog gevonden worden.

Daarom is er ook bij sommige fabricanten eene geheel verschillende methode in gebruik gekomen. Volgens deze wordt de beetwortel dadelijk na den oogst in stukken gesneden en gedroogd en dan later de suikerdeelen hier weder *uitgewasschen*. De gewone methode is echter zuiniger en dus voordeeliger.

Deze bestaat hierin. De wortel wordt door eene kolossale rasp, die 7 tot 800 keer in de minuut omdraait en 4 tot 5 duizend kilo's beetwortelen in het etmaal bewerkt, fijn gemaakt. Eerst dan is het mogelijk om met hydraulische of stoompersen al het sap er uit te drukken. Wat er overblijft is veevoeder, en nu begint met het sap eene rei meest chemische bewerkingen, om uit dat roode vocht alle andere bestanddeelen te verwijderen en alleen den ruwen suiker over te houden. Dit geschiedt met kalk en zwavelzuur en daarna filtreren door het bovengenoemde beenzwart; doch alweder naar verschillende systemen en met inachtneming van een tal van omstandigheden, die wij hier niet allen kunnen ontwikkelen. Dan hebt gij wit suikerwater, en dit moet verkookt worden, dat ook weder hetzij in vrije pannen, hetzij onder verminderde luchtdrukking geschiedt. Wat men dan overhoudt

is zoetigheid, maar nog niet zuivere, gecrystalliseerde suiker. Hij moet afgekoeld worden, en in vormen of potten gegoten om te crystalliseren, en den siroop (*melasse*) te laten uitdruipen. Dit laatste geschiedt ook somtijds in eene draaijende machine, waarin de siroop door de centrifugaalkracht uitgedreven wordt, of ook door verhoogde luchtdrukking, gewoonlijk echter door het zoogenaamde *dekken*, het leggen van eene laag vochtige leem of ook wel eene suikeroplossing op de potten, die de *melasse* onder uit den pot drijft. Die *melasse* is niets anders dan suiker, die zich niet crystalliseert.

Wil men nu den fijnsten witten suiker fabriceren, dan moet hij nog eens geraffineerd worden, wat door ossenbloed en beenzwart geschiedt, eene bewerking in ons land genoeg bekend.

Ziedaar de grondtrekken van deze in hare bijzonderheden allerbelangrijkste, maar ook zeer omslagtige bewerking. Gelijk men ziet, het is een chemisch proces en het laat zich hooren, dat deze industrie vooral haar ontstaan en haren bloei te danken heeft aan de verbazende vorderingen, welke de chemie in de laatste jaren gemaakt heeft. Nog is de volkomenheid niet bereikt; maar bijna jaarlijks gaat men vooruit èn in vereenvoudiging of bezuiniging der bewerking, èn in zuiverheid van het product zelf.

Tot nog toe had de beetwortelsuiker steeds een bijsmaak, waardoor hij altijd bij den rietsuiker achterstond. Maar het is reeds chemisch bewezen, dat er uit den beetwortel even goed reine suiker te trekken is, als uit het suikerriet. En inderdaad heeft men het reeds zoover gebragt, dat het verschil bijna niet merkbaar is. Lang zal het niet meer duren en de beetwortelsuiker zal volkomen gelijk zijn aan den rietsuiker. Heeft men dat bereikt, dan zal het vooroordeel, dat er tegen bestaat, langzamerhand ook geheel verdwijnen, en men zal suiker fabriceren zoowel uit beetwortelen als uit riet, al naar dat door plaatselijke of andere omstandigheden de eene of de andere soort het meeste rekening geeft.

En hoe is het met Nederland gesteld? Zal daar deze industrie geheel buitengesloten blijven? Zeker niet. Het is zoo, Engeland en Nederland, in het bezit van rijke coloniën, hebben geene behoefte aan dit inlandsche product. Van daar dat

dan ook deze industrie daar niet op die bepaalde ondersteuning kan rekenen, die zij in de opgenoemde landen geniet, en waaraan zij grootendeels haren bloei te danken heeft. Van daar ook, dat het vooroordeel tegen dezen suiker als het ware door den nationaaltrots gevoed wordt.

Maar het is grootelijks de vraag, of hij niet weldra de concurrentie met den rietsuiker zal kunnen volhouden zoowel in de winst, die hij den producent oplevert, als in aangenaamheid van smaak voor den consument. Is dit het geval nog niet, met de steeds toenemende verbetering zal het dit weldra worden.

Reeds begint de beetwortelsuiker langzaam zijn intogt in ons land te doen. Nadat vóór eenige jaren eene fabriek, in een der schoonste deelen van Gelderland opgerigt, weldra weder is opgeheven, hebben verleden jaar de nieuwsbladen ons gesproken van eene nieuwe fabriek, op Hollandschen bodem verrezen. De ondervinding zal nog moeten leeren, of die onderneming stand zal houden. Een ander feit is niet minder belangrijk. Terwijl Nederland zich nog een weinig verheven waant boven den beetwortelsuiker, zijn buitenlandsche fabricanten bezig om ons dat product zonder onze voorkennis te doen proeven. Althans, mij is door een handelaar in coloniale waren verhaald, dat men juist tegenwoordig er op uit is, om den beetwortelsuiker als handelsartikel in ons land in te voeren, daar de consument hem in den smaak toch niet van onzen gewonen suiker kan onderscheiden. Is dat het geval, dan wordt het hoog tijd, dat wij liever zelf dit artikel fabriceren, dan dat wij alleen gebruiken, en dus betalen, wat het buitenland produceert. Ik voor mij houd de invoering van deze industrie voor zeer wenschelijk. Het is waar, commerciële en industriële omstandigheden zijn hier weder geheel anders dan in Duitschland en Frankrijk. Maar het groote voordeel, dat Frankrijk voor zijn landbouw uit deze industrie trekt, kan bij ons ook bestaan. Al zijn die groote *exploitations agricoles*, die men daar aantreft, hier nog eene zeldzaamheid, ook op minder groote schaal is de zaak uitvoerbaar en kan zij rekening geven. Juist daarom heb ik op het naauwe verband gewezen, waarin deze industrie tot den landbouw staat, hoe de inrigting zóó moet zijn, dat de fabriek en de omringende landerijen wederkeerig elkander dienen. Wordt dat

systeem — hier onmogelijk in de bijzonderheden nader te ontwikkelen — wèl begrepen en goed toegepast, dan kan deze industrie ook bij ons, ten minste in de eigenlijk gezegde landbouwende streken, op hare plaats zijn. — Het is de vraag niet: hebben wij behoefte aan beetwortelsuiker? want de koloniën zijn voldoende om ons rietsuiker in overvloed te verschaffen. Maar het is de vraag: zou onze landbouw niet grootelijks worden gebaat door eene zoo vernuftige vereeniging met deze industrie, zooals zij b. v. in Frankrijk gevonden wordt? Voor ieder, die weet hoe de Nederlandsche landbouw (uitgenomen de grasbouw) bij dien van andere landen achterstaat, kan het antwoord hierop niet twijfelachtig zijn.

De Heer PAYEN, die in het jaar 1857 eene belangrijke studie over den beetwortelsuiker en den beetwortel-alcohol leverde, eindigt zijne beschouwing met deze woorden, die ik tot de mijne maak. »De ontdekking van kostbare meststoffen, de opening van nieuwe bronnen voor de alcoholproductie (niet minder belangrijk voor den Nederlander, die daartoe thans kostelijke voedingsmiddelen verstookt) en voor de voedering van het vee, — ziedaar in hoofdzaak de voordeelen, die men aan deze industrie te danken heeft. Doch behalve deze gelukkige resultaten is er nog een, dat wij ten slotte willen vermelden. Het is de vestiging van fabrieksnijverheid op het platteland, met haren aanhang van ingenieurs, meesterknechts en bekwame werklieden. Het land zou hier grootelijks bij winnen, maar de grootere steden niet minder; zoodat dezelfde zaak èn den materiëlen rijkdom èn gezondheid èn zedelijkheid bevorderen zou."

W. N.

DE HOMERISCHE ZANGEN. II.

NAAR HET FRANSCH VAN ADOLPHE PICTET.

Bijaldien de taak, welke HOMERUS in de schepping van het Grieksche heldendicht vervulde, geweest is die van genialen *rangschikker*, *zamenvoeger*, *bearbeider* der reeds bestaande bouwstoffen, ten einde daaruit een grootsch geheel te vormen, dan moet men vooronderstellen, dat de heroïsche poëzij reeds vóór HOMERUS zich krachtig en heerlijk had ontwikkeld. Deze

vooronderstelling wordt bevestigd door de bewonderingswaardige volkomenheid der dichterlijke taal en versmaat van HOMERUS; eene volkomenheid, die niet dan langzamerhand en door de medewerking van vele verheven geesten kan worden bereikt. De overlevering deed de uitvinding van den *Hexameter* tot de hoogste oudheid opklimmen, en schreef die aan APOLLO toe. De beroemde namen van LINUS, AMPHION, MUSAEUS, MELAMPUS, ORPHEUS en anderen, zoowel als de wonderdadige invloed aan hunne zangen toegeschreven, toonen ten duidelijkste, dat de dichtkunst eeuwen vóór HOMERUS beoefend werd en in hooge achting was. Uit het weinige, 't welk men van deze eerste voortbrengselen der Grieksche *Muze* weet, moet men echter opmaken, dat ze meer *Lyrisch* dan *Episch*, eer van godsdienstigen dan van historischen inhoud waren, en dat ze in geen regtstreeksch verband tot de *Homerische* poëzij hebben gestaan. Deze namelijk ontstond en ontwikkelde zich eerst sedert de *Thebaansche* en *Trojaansche* oorlogen, welke, na al de krachten van het jeugdige Griekenland tot één doel te hebben doen zamenwerken, voor de volgende geslachten eene onuitputtelijke bron zijn geworden van historische volksgedichten. Hoewel de geschiedenis hierover zwijgt, vinden wij in de *Homerische* zangen, en vooral in de *Odyssea*, onschatbare aanwijzingen omtrent die vroegste dichterlijke proeven, en omtrent de eerste tolken der Grieksch-nationale *Muze*.

Bij alle volken, welke op eene eigen epische poëzij kunnen wijzen, zien wij hare ontwikkeling zeer naauw verbonden aan de instelling van volksbarden, wier waardigheid en werkkring bij allen de grootste overeenstemming heeft. Die zangers worden geëerd en geacht als bewaarders der roemrijke volksoverleveringen; men beschouwt ze met eerbiedige bewondering, vooral wegens hunne dichterlijke geestvervoering, die als van een bovenaardschen, goddelijken oorsprong getuigt; men ziet reikhalzend naar hen uit, daar zij door hunne boeijende dichtverhalen een nieuw genot, eene betooverende bekoorlijkheid aan de gastmalen en plegtige feesten bijzetten. Bij sommige oorlogzuchtige stammen, zoo als bij de *Kelten* en *Germanen*, deelen ook zij in de gevaren van den strijd, en, te midden van het gekletter der wapenen, heffen zij den oorlogszang aan, en doen zij den moed der krijgers tot onteugelbare woede stijgen. Bij de *Hindoes* bestuurde de *Suta*, of *Bard*, in het gevecht

den strijdwagen van het opperhoofd, en bezong na de overwinning de roemrijke daden van welke hij getuige was. Bij de Grieken van het *Homerische* tijdvak echter hadden de Barden niet dat krijgshaftige karakter; na den oorlog, wanneer de helden naar hunne haardsteden waren teruggekeerd, grepen zij de lier op en schetsten met dichterlijke vervoering de heldendeugd, de vaderlandsliefde der strijders. Voor de Grieken bleef de dichtkunst steeds eene genieting en verkwikking voor den geest, waarmede geen ander doel beoogd werd; en van daar die kalmte, die fijnheid van gevoel, die teederheid van aandoeningen, die verheven eenvoud, welke er de kenmerkende sieraden van zijn, en welke zoo zeer verschillen van de lyrische en dikwijls onbeteugelde vervoering, den oorlogsbarden eigen.

Ook komen de *ἀοιδοὶ*, of *Barden*, in de *Ilias* niet voor; het woelige krijgsrumoer ontnam hun elke gelegenheid om hunne zangen te doen hooren; men leest zelfs (*Odys.* III, 267) dat AGAMEMNON zijn *Bard*, of hofzanger, in *Argos* had achtergelaten, en hem de zorg over CLYTEMNESTRA had opgedragen. Het is waar, ACHILLES, in zijne tent teruggetrokken, zingt tot lof der helden en begeleidt zijn gezang met de lier (*Il.* IX, 186); doch het was de knellende werkeloosheid, waartoe de verontwaardigde ACHILLES zich veroordeeld had, die hem de lier in de hand gaf; en dat speeltuig was niet door ACHILLES uit Griekenland naar *Troje* medegevoerd; het was een deel van den buit, hem bij de inneming van *Eëtions* stad ten deel gevallen. Behalve dit eenige voorbeeld wordt in de *Ilias*, wat zangen betreft, slechts van een loflied ter eere der overwinning van ACHILLES op HECTOR gesproken (*Il.* XXII, 391), en van een lied, gezongen ter verzoening van APOLLO (*Il.* I, 473). — Het is alleen op den *Olympus*, te midden der bijeenvergaderde hemelbewoners, dat APOLLO de lier tokkelt, en met de *Muzen* den maaltijd der onsterfelijken door goddelijke zangen opluistert.

In de *Odyssea* daarentegen komen de Barden menigmalen voor; zoodat wij ons van hun werkkring eene vrij volledige voorstelling kunnen vormen. Hun maatschappelijke rang was hoogst aanzienlijk; wij zagen immers reeds dat AGAMEMNON, gedurende zijne afwezigheid, aan zijn hofzanger de zorg over CLYTEMNESTRA had opgedragen. Zij werden in de paleizen

der vorsten genoodigd, om op de gastmalen hunne liederen voor te dragen, en zij namen daar steeds de eereplaats in. De titels van *„goddelijke, beroemde, door de menschen geëerde, en door de Goden beminde zangers*" werden hun gegeven; en toen ULYSSES al de minnaars van PENELOPÉ doodde, spaarde hij evenwel den zanger PHEMIUS. Uit alles blijkt, dat die oude *ἀοιδοὶ*, of *Barden*, een hoogen rang bekleedden, en onafhankelijk genoeg waren, om zich geheel en uitsluitend aan hunne kunst te kunnen toewijden.

Maar welke was die kunst? deze vraag is hoogst gewigtig voor de geschiedenis van den oorsprong en de ontwikkeling van het Heldendicht. De aanduidingen, welke dienaangaande in de *Odyssea* gevonden worden, zijn onschatbaar, omdat zij licht verspreiden over een tijdvak, dat niet door de fakkel der geschiedenis beschenen wordt. Wij willen nagaan wat de *Odyssea* ons meldt aangaande de zangen van DEMODOCUS bij de *Phaeaciërs* (*Od.* VIII, 74), en die van PHEMIUS bij de minnaars (*Od.* I, 326).

DEMODOCUS, aan wien de Godheid de even bekoorlijke als benijdenswaardige gave der zangkunst had geschonken, wordt met vele eerbewijzingen ontvangen, en in de vergadering der *Phaeacische* vorsten binnengeleid, waar hij eerst deel neemt aan het gastmaal, en daarop zijne lier aangrijpt, en de twist van ULYSSES en ACHILLES bezingt; het was een fragment van een dichtstuk, *waarvan de roem tot de hooge hemelen was doorgedrongen*. Uit deze plaats blijkt, dat er toen reeds een groot en beroemd gedicht in Griekenland bestond, uit hetwelk de Bard eene episode koos, om die aan de gasten voor te dragen. Deze episode had wel betrekking op den Trojaanschen oorlog, doch niet op dat gedeelte 't welk den inhoud der *Ilias* uitmaakt. Zij had tot onderwerp den twist van ULYSSES en ACHILLES op een feestmaal, dat na eene offerande gevierd werd, eene gebeurtenis, die voorviel na de ter aarde bestelling van HECTOR, met de beschrijving van welke plegtigheid de *Ilias* eindigt. Dat dit gezang slechts een *fragment* was van een grooter dichtstuk, dit blijkt hieruit, dat ULYSSES eenige oogenblikken later (v. 492) DEMODOCUS aanspoort om *voort te gaan*, en te zingen van het houten paard van EPEUS, en van de verwoesting van *Troje*, terwijl DEMODOCUS aan die uitnoodiging voldoet.

En wat de voordragt van PHEMIUS betreft, deze had tot onderwerp de rampen door de Grieken, op hunne terugreis naar hun vaderland, geleden. PENELOPÉ, die in het vrouwenvertrek dat lied duidelijk hoorde, komt PHEMIUS daarover verwijtingen doen, en herinnert hem, dat hij vele andere heerlijke gezangen kent, vele heldhaftige daden van stervelingen en Goden, welke door *Barden* gezongen worden. — Wij worden dus hier nog eens gewezen op den *epischen cyclus* dien PHEMIUS in het geheugen had. Ook de terugkeer der Grieken maakte het onderwerp uit van eene menigte gedichten, νόστοι geheeten; de *Odyssea* was een dezer poëtische voortbrengselen.

In de toespelingen, welke er op die zoo rijke stof gemaakt worden, onderscheidt men duidelijk het onderwerp van verscheiden dichtstukken, zooals *de wederkomst van* MENELAÜS, *die van* AGAMEMNON, doch bovenal eene ORESTÉA, aan welke TELEMACHUS de onsterfelijkheid voorspelt. — Behalve op deze dichtstukken, die door hunne uitgebreidheid reeds verscheidene afzonderlijke heldendichten vormden, en die allen op den *Trojaanschen* oorlog betrekking hadden, wordt er nu en dan ook gezinspeeld op andere zangen, op overleveringen van veel vroegeren tijd. Talrijke plaatsen, die spreken van de heldenbedrijven van HERCULES, van den *Thebaanschen* oorlog, van OEDIPUS, THESEUS, enz., wijzen ons op even zoo vele gedichten van vroegeren oorsprong over die onderwerpen; gedichten zeg ik, want de poëtische inkleeding was toen nog de eenige vorm, waarin de gebeurtenissen van den verleden tijd voor de nakomelingschap bewaard werden.

Wij kunnen over het karakter en de verdiensten dier *vóór-Homerische* dichtvoortbrengslen niet dan bij gevolgtrekking oordeelen, door op te sporen welken indruk zij op hunne hoorders maakten; en dan mogen wij daaruit besluiten, dat zij, wat ware natuurschildering, kracht, nadruk en verhevenheid betreft, de poëzij van HOMERUS nagenoeg evenaarden. Treffend zijn in dit opzigt de woorden waarmede ULYSSES zijn dank aan DEMODOCUS betuigt voor het genot, dat hem diens zangen hebben verschaft. (*Od.* VIII, 487): »Ik prijs U", zegt hij, »boven alle menschen. Zeker heeft eene der *Muzen*, die dochters van JUPITER, of wel APOLLO zelf u die zangen ingegeven; want gij bezingt met juistheid de daden en rampen der *Achivers;* het is alsof gij zelf er bij tegenwoordig waart,

of dat een ander u die gebeurtenissen verhaald had. Welaan, ga nu voort, en zing van het houten paard en van de verwoesting van *Troje*. Schilder mij dit naar waarheid, dan zal ik overal verkondigen, dat eene goedgunstige Godheid u dat goddelijke lied ingaf." — Deze laatste woorden geven, dunkt ons, aanleiding om aan eene extemporale voordragt te denken.

Het is zeer waarschijnlijk, dat PHEMIUS en DEMODOCUS de namen zijn van twee beroemde dichters, die vóór HOMERUS, met vele anderen hadden gearbeid aan de vorming en ontwikkeling van het heldendicht. Men stelle zich echter deze mannen niet voor als ware *improvisatoren*, die de gebeurtenissen, onmiddellijk nadat zij voorgevallen zijn, opvatten om ze te bezingen. Ongetwijfeld heeft ook in *Griekenland* deze extemporale dichtkunst eenmaal gebloeid; maar zij kon ook dáár niet anders voortbrengen dan liederen van geringe uitgebreidheid, in den vorm van *Balladen*, en ingegeven door de gebeurtenissen van den dag. Beide bovengenoemde *Barden* waren dat punt van oorsprong reeds ver voorbijgestreefd. Zij hadden eene menigte van reeds beroemd geworden, bezongen overleveringen in het geheugen; deze droegen zij voor, braken ze af, hechtten ze aaneen, hervatten ze, al naar de gelegenheid waarbij zij zongen, of naar de wenschen hunner hoorders. Echter waren zij niet eenvoudig *Rhapsoden*, die slechts opzongen wat zij van anderen hadden overgenomen; zij konden aanspraak maken op den naam van ware dichters, door de *Muzen*, door APOLLO met echt poëtischen gloed bezield; zij waren hun talent, voor een groot deel, aan zich zelven verschuldigd, zooals de hoedanigheid van *αὐτοδίδακτος*, die PHEMIUS zich toekent, duidelijk aanwijst. Zij zongen dus als zelfstandige, als scheppende dichters; doch zij behandelden onderwerpen, die hun in dichterlijken vorm waren overgeleverd, en van welke zij niet konden afwijken zonder het nationale gevoel der *Grieken* levendig te kwetsen. Deze overleveringen konden, in die vroege eeuwen, nog niet anders wezen dan mondeling voortgeplante heldenzangen.

De taak, die HOMERUS in de zamenstelling der *Ilias* en der *Odyssea* vervulde, wordt door deze feiten eenigzins verklaard, en onze vooronderstelling er zeer door bevestigd. De groote volksbard maakte gebruik van de van oudsher bijeengebragte dichterlijke schatten; en wat de *epische cyclus* als het verhevenste

en schoonste kon aanwijzen, werd door hem op meesterlijke, onnavolgbare wijze om één schitterend middenpunt gerangschikt, en tot één geheel vereenigd.

Die langzaam voortgaande, doch onophoudelijke en zich telkens afwisselende arbeid van scheppen, zuiveren en veredelen, die werd voortgezet onder het wakend oog des volks, dat deze overlevering als heilig beschouwde, verklaart beter dan elke andere vooronderstelling de innerlijke, bijna onovertrefbare volkomenheid der *Homerische poëzij*. De bewonderingwekkende waarheid en juistheid in de plaatsbeschrijvingen, de naauwgezetheid in de schildering der voorouderlijke zeden en gewoonten, tot in de kleinste bijzonderheden blijkbaar, de heilige eerbied voor de volksoverleveringen, die iedere afwijking eener levendige verbeelding verbiedt en belet, zij zouden onverklaarbaar wezen, wanneer men HOMERUS als den zelfstandigen, den eenigen dichter der *Ilias* en der *Odyssea* beschouwde; want één man kan niet alles weten, vooral in die tijden niet; één man kan niet alles zien, de blinde HOMERUS zeker niet. — Doch een *Bard*, die den schat der vroegere nationale dichtvoortbrengselen in zich heeft opgenomen, ziet als het ware door het oog zijner voorgangers; en welligt is dit de ware zin van de overlevering omtrent de blindheid van HOMERUS; hij miste het gebruik zijner oogen, om door die van anderen meer en beter te zien. GÖTHE bewonderde, zonder ze echter te verklaren, die eigenaardigheid der *Homerische poëzij*. In zijne reis naar *Sicilië* zegt hij: »en wat HOMERUS betreft, het is alsof mij een blinddoek van de oogen is genomen. Zijne vergelijkingen, beschrijvingen, schilderingen komen ons dichterlijk voor, en toch ze zijn slechts *waar*, en van eene onnavolgbare eenvoudigheid, hoewel geschetst met eene zuiverheid en natuurlijkheid, welke de meesterhand verraden. Zelfs de meest zonderlinge, de meest onwaarschijnlijke gebeurtenissen dragen een stempel van werkelijkheid, dien ik nog nooit bespeurd of vermoed had, vóór ik de plaatsen, waar de Dichter ze doet voorvallen, zelf in oogenschouw had genomen. Om mijne denkbeelden daarover in weinige woorden zamen te vatten: HOMERUS schildert de werkelijkheid, wij schetsen den indruk dien zij maakt; hij beschrijft 't geen bekoorlijk of schrikverwekkend is, wij trachten op eene bevallige of vrees inboezemende wijze te beschrijven. Van daar bij velen onzer

dichters dat overdrevene, gedwongene, gezwollene en hoogdravende; men overdrijft immers zoodra men slechts effect poogt te maken."

Om zich de uitstekende eigenschappen van het Grieksche heldendicht te kunnen verklaren, moet men echter nog eene andere, veelvermogende kracht niet uit het oog verliezen, die met het verheven dichtvuur, het genie der volksbarden, dat van HOMERUS ingesloten, tot de schepping er van heeft medegewerkt; wij bedoelen den invloed van het Grieksche volk zelf, dat niet alleen een luisterend oor leende aan de voorgedragen zangen, maar ze ook beoordeelde. Misschien werd tot heden aan deze kracht niet die invloed, niet dat gewigt toegekend, 't welk zij ongetwijfeld moet hebben uitgeoefend.

Wanneer wij ons den bard tegenover zijne hoorders voorstellen, dan zullen wij den wederkeerigen invloed eenigzins kunnen bevroeden, dien de tolk der nationale heldenpoëzij en zijn gehoor op elkander moesten uitoefenen. — Daar treedt de zanger met de lier in de hand te midden der menigte, die bijeengekomen is om hem te hooren; achtbare grijsaards, beroemde legerhoofden, vaderlandlievende burgers, allen zijn even begeerig naar zijne voordragt, allen even bekend met de roemvolle overleveringen van den voortijd, welke zoo menigmalen reeds in hunne tegenwoordigheid werden bezongen. Hij begint onder eene indrukwekkende stilte; en naarmate zijn verhaal vordert, zijne tafereelen zich ontrollen, en de herinnering aan het verledene, op treffende wijs, wordt verlevendigd, naar die mate maakt eene algemeene belangstelling zich meester van aller harten. Op de welluidende toonen van de lier des bezielden zangers begint een ander speeltuig harmonisch mede te klinken; een indrukwekkend speeltuig, waarvan eene geheele natie het ligchaam vormt, en welks snaren zijn zamengesteld uit al wat, in een krachtig en forsch ontwikkeld volkskarakter, goed, edel, grootsch en verheven is. Hoe groot moest niet de wederkeerige, regtstreeksche en aanhoudende invloed zijn, dien èn volk èn zanger op elkander uitoefenden. Zal deze niet al zijne krachten inspannen, ten einde zich op de hoogte van zijn onderwerp te houden; en zal hij niet tevens trachten zich te vrijwaren van elke afwijking van de eerbiedwaardige overlevering, eene afwijking die een wanklank zou vormen tusschen zijn individuëel

gevoel en de levendige, innerlijke overtuiging zijner hoorders? Zal men het kunnen ontkennen, dat er uit deze steeds op elkander werkende krachten een gewrocht moet ontstaan, 't welk men als het gemeenschappelijke voortbrengsel zal dienen te beschouwen van twee verschillende en toch zamenwerkende vermogens; namelijk van het edele dichtvuur des zangers en van het kunstgevoel des volks? Al wat onwaar, flaauw of kwijnend is, al wat geen echo vindt in de historische herinnering en de godsdienstige overtuiging des volks, in één woord, al wat maar eenigzins in strijd is met het nationale gevoel, dat wordt zonder genade veroordeeld, gelaakt, verworpen. De dichter moge met adelaarskracht en snelheid de hem door de heilige overleveringen afgebakende baan inslaan; zoo hij in zijne vlugt begint te vertragen, van den aangewezen weg begint af te wijken, dan wordt hij terstond door de vermogende en invloedrijke stem zijner beoordeelaars aangespoord, gewaarschuwd en teruggeroepen.

Deze dubbele en onophoudelijke arbeid van scheppen en voortbrengen aan de eene, en toetsen en beoordeelen aan de andere zijde, stelt in zijne vereeniging de beide krachten voor, die in denzelfden persoon werkzaam zijn, wanneer iemand, na rijpe overweging, eenig onderwerp uitwerkt. Het groote onderscheid bestaat daarin, dat de individuële dichter, die de voortbrengselen zijner Muze zelfstandig bearbeidt en in schrift brengt, aan misgrepen en feilen onderhevig is, die blijven bestaan in den bepaalden, door hem daaraan gegeven vorm; terwijl de volkszanger, die alleen de gesproken taal ter zijner beschikking heeft, zijne afdwalingen en fouten terstond ziet aangewezen, veroordeeld en aan de vergetelheid prijs gegeven. — Zoo komt men, hoe wondersprenkig dit aanvankelijk ook klinken moge, tot deze onverwachte uitkomst, dat het gemis der schrijfkunst, ten minste hare niet-toepassing op de eerste vorming der heldendichten, heilzaam op de wording en ontwikkeling er van werkte, en dat juist de mondelinge voordragt der verschillende zangen, in de openbare vergaderingen en feesten, onder het wakend oog des volks, aan het nationale heldendicht die mate van voortreffelijkheid heeft geschonken, waardoor het zich zoo zeer onderscheidt.

Die hooge voortreffelijkheid moet men echter niet zoeken in de juiste, kunstmatige schikking der onderdeelen, en in een rijpelijk

overwogen plan, dat werd uitgewerkt volgens bepaalde, of door het gevoel aangewezen kunstregels. De eenheid van ontwerp, die het gevolg kan zijn van eene zamenvoeging van dichterlijke overleveringen om één groot onderwerp gerangschikt, en van een arbeid, die slechts mondeling werd verrigt, kan niet dezelfde wezen als die, welke men met regt mag eischen in een dichtstuk, ontworpen en uitgewerkt door één maker, en beschaafd in de kalme rust eener langdurige afzondering. Men moet die voortreffelijkheid uit een ruimer en hooger standpunt beschouwen. Dit is misschien het teederste, en zeker het meest betwiste gedeelte van dit groote vraagstuk; de geliefkoosde en krachtigste bewijsgrond der voorstanders van een *individuëlen* HOMERUS. Om dat punt naar vereischte te behandelen, zouden wij moeten kunnen beschikken over meer ruimte, dan ons hier is toegestaan. Wij zullen ons daarom tot eenige weinige bedenkingen bepalen en ons voornamelijk aan de *Ilias* houden, daar deze aanleiding heeft gegeven tot den hevigsten strijd.

Bijaldien wij de zangen van HOMERUS bezaten in denzelfden vorm, waarin hij ze aan zijne opvolgers, de *Homeriden*, heeft nagelaten, dan zou het pleit spoedig beslist zijn; doch wij hebben gezien dat dit het geval niet is, en dat de *Homerus*, dien wij bezitten, het gewrocht is van een eeuwen lang voortgezetten arbeid van mondelinge mededeeling, van beschaving en verbetering. Ongetwijfeld stelde men zich met dien arbeid voornamelijk ten doel, de oorspronkelijke eenheid dier gedichten, hun echten vorm (door eene mondelinge voortplanting van vier eeuwen, zoo al niet verloren gegaan, ten minste aanmerkelijk gewijzigd en veranderd) zoo veel mogelijk te herstellen. Ieder stemt toe, dat men van oudsher heeft getracht die gedichten in hunne oorspronkelijke zuiverheid te herstellen, de aanwezige gapingen door invoegselen aan te vullen, den zamenhang der onderdeelen te verbeteren; doch wanneer men de plaatsen zal aanwijzen, welke die herstellingskuur hebben ondergaan, dan houdt die eenstemmigheid op, verschil van meening openbaart zich; en men mag het met regt betwijfelen, of er wel immer dienaangaande eensgezindheid van gevoelen zal heerschen. Het is de taak der *Philologie* de bijzondere, betwiste punten te onderzoeken, die vraagstukken te behandelen, welke geene betrekking hebben

op den band, die het geheele gedicht moet vereenigen, noch op het geheele weefsel der *Ilias* en der *Odyssea*. De algemeene zamenstelling, de eenheid en volledigheid dier dichtstukken, deze zijn het over welke wij hier spreken, en welke dienen beschouwd te worden uit een tweeledig oogpunt, namelijk dat van *eenheid van onderwerp*, en dat van *eenheid van uitvoering*.

Dat de *Ilias* en de *Odyssea*, vooral de laatste, als heldenzangen, in hooge mate ééenheid bezitten, kan niet worden ontkend; dat die ééenheid slechts het gevolg kan zijn van den doordachten arbeid van een uitstekend genie, van HOMERUS zelven, ook dit, meenen wij, zal men moeten aannemen, wil men niet iets hoogst onwaarschijnlijks vooronderstellen; hierin juist heeft HOMERUS zijne taak van *rangschikker* zoo voortreffelijk vervuld. Doch men zal ook tevens moeten toegeven, dat vóór hem de vele zangen, welke over den *Trojaanschen* oorlog bestonden, zich als van zelf schaarden om de beide hoofdpersonen, die het meeste uitkwamen, en alle anderen zoo zeer overtroffen; dat dus die eenheid, welke HOMERUS zoo goed bewaard heeft, in zekere mate reeds aanwezig was in de bouwstoffen, die hij vereenigde. En werkelijk zijn ACHILLES en ULYSSES de beide *geïdealiseerde* grondvormen van den tweevoudigen aard des Griekschen volkskarakters, dat in beide helden volkomen en met juistheid wordt geschetst.

In ACHILLES zien wij dien ontembaren moed, die snelheid van handelen, die gloeijende zucht naar eer en krijgsroem geschilderd, welke den Hellenen zoo eigen waren, en die, in vereeniging met eene hartstogtelijke vaderlandsliefde, zoo vele wonderen hebben voortgebragt. In ULYSSES bewonderen wij dat aan hulpmiddelen zoo vindingrijke verstand, 't welk niemand ooit verlegen laat; die omzigtigheid, welke in geval van noodzakelijkheid ook list te baat neemt; die onuitputtelijke bespraaktheid, die gespierde onwederstaanbare welsprekendheid, welke de Grieken tot de grootste redenaars der wereld heeft gemaakt. ACHILLES en ULYSSES zijn als het ware de beide brandpunten der *ellips*, die het Grieksche volkskarakter omsloot; niets was natuurlijker, dan dat alle poëtische overleveringen der natie zich naar die beide brandpunten neigden. HOMERUS vond dan ook zijne onderwerpen zoo goed als gereed;

zij wachtten slechts op het genie dat er heldendichten van zou vormen.

De *Verheerlijking van* ACHILLES schijnt ons het onderwerp der *Ilias*, even als de *Verheerlijking van* ULYSSES dat der *Odyssea* te zijn. De vele twisten, die gevoerd werden over de eenheid in beide dichtstukken, zijn daaraan hun oorsprong verschuldigd, dat men zoowel aan de *Ilias* als aan de *Odyssea* een te naauw beperkt onderwerp, een te eng bepaald doel toedichtte. Een nationaal heldendicht is een kleine wereld, wier middenpunt verlicht wordt door den schitterenden glans van een of ander grootsch en roemrijk denkbeeld, waarvan de stralen naar alle kanten tot aan den omtrek uitschieten, en om 't welk kleinere ligchamen in eigene banen rondwentelen, en toch door het grootere ligchaam worden beheerscht. Als men, op de eerste woorden der *Ilias* steunende, den toorn van ACHILLES als het onderwerp van dat gedicht aanneemt, heeft men eene menigte gegronde tegenwerpingen te duchten. Te regt heeft men doen opmerken, dat dit onderwerp aan alle zijden wordt overschreden, en dat HOMERUS van het begin des gedichts tot aan het IX[de] gezang ACHILLES, die zich in zijne tent aan den strijd en aan aller oogen onttrekt, als het ware vergeet. Men heeft de vraag geopperd, welke toorn van ACHILLES de eenheid van onderwerp in het gedicht insluit; want ACHILLES is vertoornd op AGAMEMNON, die hem zijne BRISEÏS ontneemt, en de gevolgen van dezen toorn zijn noodlottig voor de Grieken; niet minder hevig is zijn toorn tegen HECTOR, die PATROCLUS doodde, en deze toorn is het behoud der Grieken, welke door de *Trojanen* hevig worden benaauwd. In de beide laatste zangen wordt er noch van de eene, noch van de andere dier gemoedsaandoeningen meer gesproken. — Sommigen hebben aangetoond, dat men over het algemeen te veel waarde hechtte aan de eerste woorden der *Ilias;* want dat het *μῆνιν ἄειδε Θεὰ* de gewone en geliefkoosde uitdrukking was, waarmede de oude zangers hunne liederen aanvingen, en dit zoowel bij Heldenzangen, als bij de Hymnen ter eer van eene of andere Godheid. Doch al deze tegenwerpingen verliezen hare kracht, zoodra men de eenheid des gedichts niet in den toorn, maar in de *verheerlijking* des voorvaderlijken helds ACHILLES plaatst.

De *Ilias* geeft meer dan eens bepaalde aanleiding om die verheerlijking als het hoofdonderwerp des gedichts te beschouwen.

Reeds in het eerste gezang (v. 509) smeekt THETIS dat JUPITER de *Trojanen* zoo lang de overwinning zou laten behalen, totdat de Grieken haren zoon ACHILLES in zijne eer zullen hebben hersteld; en in het begin van het XV^{de} gezang herinnert JUPITER zich die belofte, en voegt er bij: »ik zal niet toelaten, dat een der Goden aan de Grieken eenigen bijstand verleene, vóór aan den eisch van PELEUS' zoon voldaan, en hij zelf in zijne eer hersteld zij."

Van deze vooronderstelling uitgaande ziet men, dat de drijfveêren der onderscheiden handelingen, en de wisselingen der gebeurtenissen op eene eenvoudige en natuurlijke wijze zich tot één geheel vereenigen. De langdurige werkeloosheid van ACHILLES, zijne afwezigheid van de kampplaats, en al de rampen die daaruit voor de Grieken, in weerwil van het bewonderenswaardige moedbetoon hunner overige legerhoofden, voortvloeijen, dienen slechts om de magt, de onmisbaarheid van den onweêrstaanbaren held te meer te doen uitkomen, en de hoorders op den beslissenden invloed van zijne medewerking voor te bereiden. Hoe verheven is niet de wederverschijning van ACHILLES op het slagveld geschilderd, toen hij ongewapend de legerplaats verliet, en zich voor de gracht vertoonde, het hoofd door MINERVA met een goddelijken glans omhuld; toen, alleen op het geluid zijner stem, schrik, angst en verwarring zich reeds van het zegevierende *Trojaansche* leger meester maakten! Met bliksemsnelheid voltooit de held, in de zangen die nog volgen, de reeks zijner overwinningen, totdat eindelijk HECTOR onder zijne slagen valt. De beide laatste zangen zijn, wanneer men den toorn van ACHILLES als het hoofdonderwerp des gedichts aanneemt, overbodig, noodeloos, ja ongepast; doch zij maken een onmisbaar deel uit van de *verheerlijking* van ACHILLES; men zou ze niet kunnen wegdenken, zonder aan dien held den stralenkrans te ontrooven, die zijne verheerlijking volkomen doet zijn. Nooit vertoont ACHILLES zich grooter, verhevener en indrukwekkender dan bij de lijkplegtigheid van zijn vriend, waar hij eene meer dan vorstelijke rol vervult. En wanneer, in den laatsten zang, PRIAMUS zich aan de voeten van ACHILLES nederwerpt, en op zielroerende wijs diens ouderlievende gevoelens en medelijden inroept; wanneer men den woesten, onverzettelijken held tranen ziet storten op de bittere weeklagten van den rampzaligen

grijsaard, die door het ongeluk er toe gebragt was om de vijandige hand te kussen van den moordenaar van zoo velen zijner zonen, dan overtreft HOMERUS zich zelven. Het is niet slechts de Grieksche held, die ons daar in verheven poëzij geschilderd wordt; het is de mensch van alle tijden en plaatsen, met die mengeling van edele gewaarwordingen en laakbare hartstogten. In den innerlijken strijd van dat edele en grootmoedige, doch tevens hartstogtelijke karakter, worden de wanklanken der woeste driften eindelijk opgelost, en zij smelten te zamen in een harmonisch en streelend sluitakkoord.

Ofschoon de eenheid der *Ilias* niet ontkend kan worden, maakt echter dat gedicht een indruk, als ware het een overheerlijk fragment, een stuk verheven beeldwerk, losgemaakt van het fries van een ontzagwekkenden tempel, veeleer dan een op zich zelf staand, volkomen geheel. De belangstelling, die het in ons heeft opgewekt, wordt niet bevredigd; wij verlangen te weten welk lot aan ACHILLES beschoren is, aan hem, die een vroegtijdigen, eervollen dood verkoos boven een lang, doch roemloos leven; wij zijn ongeduldig te vernemen wat den overigen Griekschen helden te wachten staat, wat den *Trojanen*, van hun heldhaftigen en edelen verdediger beroofd, boven het hoofd hangt. Ongetwijfeld hadden de latere gebeurtenissen tot op de verwoesting van *Troje*, en de terugkeer der helden in hun vaderland het onderwerp voor vele nationale gedichten geleverd; het voorbeeld van DEMODOCUS bewijst zulks. HOMERUS heeft uit dien grooten *cyclus* slechts ééne episode ter bewerking gekozen; ook zou de arbeid, vereischt om al de verschillende deelen van de dichterlijke bewerking dier groote volksonderneming tot één geheel te vereenigen, de krachten van één enkel genie ver hebben te boven gegaan.

De *eenheid van onderwerp* in de *Ilias* sluit echter de *eenheid van uitvoering* niet in zich; men kan niet ontkennen, dat er in de *Ilias* onachtzaamheden en tegenstrijdigheden voorkomen, dat er hier en daar iets onwaarschijnlijks, iets onbestaanbaars in gevonden wordt, 't welk moeijelijk te verklaren is in den arbeid van een en denzelfden dichter. Wij bedoelen hier niet gedwongen overgangen, min dichterlijke plaatsen, *anachronismen*, vermenging van tongvallen, enz. enz., omdat dit alles aan de afschrijvers, bijwerkers en verzamelaars kan worden geweten. WOLF en anderen hebben eenige voorbeelden van

tegenstrijdige en onwaarschijnlijke feiten aangeteekend; wij zullen er een paar van aanhalen. Bij voorbeeld, volgens *Iliad.* V, 576, sneuvelt PYLAEMENES door de hand van MENELAÜS, en later (*Il.* XIII, 658) volgt diezelfde PYLAEMENES weenende het lijk van zijn zoon HARPALION, die door MERION gedood werd. — SCHEDIUS, de bevelhebber der *Phoceërs*, wordt nu eens (*Il.* II, 517) genoemd zoon van IPHITUS; dan weder (*Il.* XV, 515) zoon van PERIMEDES. — EURYPYLUS doodt (*Il.* XI, 578) den *Trojaan* APISAON, herder der volken en zoon van PHAUSIAS; terwijl later (*Il.* XVII, 348) APISAON, herder der volken, doch zoon van HIPPASUS door LYCOMEDES gedood wordt. — DEÏPHOBUS kwetst (*Il.* XIII, 411) HYPSENOR, den herder der volken, en zoon van HIPPASUS, die hier als Griek voorkomt; terwijl (*Il.* XI, 426) ULYSSES twee zonen van den *Trojaan* HIPPASUS doet sneuvelen; voorzeker eene zonderlinge naamsverwarring, welke zonder aan die tegenstrijdige opgaven een verschillenden oorsprong toe te kennen, moeijelijk kan verklaard worden.

Er bestaat eene even zonderlinge tegenstrijdigheid in het tweeledige verhaal, 't welk VULCANUS van zijn val en verbanning uit den hemel geeft. Volgens het eerste (*Il.* I, 590) wilde hij eens zijne moeder tegen de harde verwijtingen van JUPITER verdedigen, toen deze, in woede ontstoken, hem bij den voet greep, en hem in de ledige ruimte wegslingerde. VULCANUS viel gedurende een geheelen dag, en kwam eindelijk half dood op *Lemnos* neder, waar de *Sintiërs* hem opnamen en verpleegden. Volgens het tweede verhaal (*Il.* XVIII, 396), insgelijks uit den eigen mond van VULCANUS vernomen, was het JUNO, zijne goddelijke moeder, die hem wegens zijne mismaaktheid in zee wierp, om daar voor altijd in bedolven te blijven. Ook was niet *Lemnos* het oord waar hij nederkwam en eene schuilplaats vond, doch hij viel in zee, werd door THETIS en EURYNOME, eene dochter des *Oceaans*, opgenomen, en vertoefde negen jaren bij zijne redsters, in eene rotsgrot voor aller oogen verborgen.

Wat zullen wij zeggen van die strijders, die de gevaarlijkste wonden ontvangen, en terstond daarop weder ongedeerd zich in het strijdgewoel mengen. In de beschrijving van het gevecht tusschen TLEPOLEMUS en SARPEDON (*Il.* V, 655) sneuvelt de eerste, en SARPEDON wordt zoo zwaar gewond door de

werpspies zijns tegenstanders, dat de tusschenkomst van JUPITER door den dichter noodzakelijk gerekend werd om den dood van hem af te weren. Gewis zouden er ten minste eenige weken moeten verloopen, eer hij weder aan den strijd kon deelnemen. Verre van daar; twee dagen later (*Il.* XII, 290) ziet men hem met leeuwenmoed de wallen der legerplaats bestijgen, en wonderen van dapperheid verrigten, zoodat AJAX en TEUCER vereenigd naauwelijks in staat zijn hem het binnendringen in de legerplaats te beletten. — Op eene andere plaats (*Il.* VIII, 324) wordt diezelfde TEUCER getroffen door een rotsbrok, dat, door den krachtigen arm van HECTOR geslingerd, hem tusschen hals en borst treft; *eene doodelijke plaats*, voegt de dichter er bij. TEUCER valt magteloos ter aarde, en wordt naar de schepen weggedragen. Den volgenden dag echter (*Il.* XII, 388) ontmoet men hem weder midden onder het slaggewoel, medestrijdende als of hem niets geschied ware.

Iets dat meer dan onwaarschijnlijk is, en de grenzen der dichterlijke vrijheid van fictie al te ver overschrijdt, is, dat de muur, die met zijne hooge torens en stevige poorten het legerkamp en de ligplaats der vloot omgaf, en ook de met eene sterke palissadering. voorziene breede en diepe gracht, binnen de tijdruimte van éénen dag, en wel zonder eenige goddelijke tusschenkomst, gebouwd en gegraven was.

Ook merkt men nu en dan tegenstrijdigheden tusschen de woorden en handelingen van denzelfden persoon op, en zelfs binnen een zoo kort tijdverloop, dat ze niet aan gedachteloosheid van de zijde des dichters kunnen toegeschreven worden. Zoo hoort men bij voorbeeld (*Il.* VI, 129) DIOMEDES midden in den strijd eene lange rede houden over het gevaar van zich met de wapens in de vuist, met de goden te willen meten; het voorbeeld van LYCURGUS, zoon van DRYAS, is alleen voldoende, zegt hij, om mij daarvan terug te houden. En hij spreekt aldus, ofschoon hij weinige oogenblikken vroeger (*Il.* V, 337) VENUS vervolgd en gekwetst had, hoewel hij bewust was van hare goddelijkheid; tot viermalen toe met woede op APOLLO was aangevallen, »*want hij vreesde dien grooten god niet*", voegt de dichter er bij; ja, zelfs den vreeselijken *krijgsgod* zelven eene zware wond had toegebragt (*Il.* V, 855). »Had ik, zoo klaagt MARS, mij niet door eene spoedige vlugt aan de woede van DIOMEDES onttrokken, ik zou langdurige smarten

onder de menigte van gesneuvelden hebben moeten doorstaan."

Het zou niet moeijelijk vallen, om het getal dezer opmerkingen te vermeerderen. Alleen in de optelling der Grieksche en Trojaansche strijdkrachten vindt men er meer dan één voorbeeld van: zoo voeren, onder anderen in den scheeps-catalogus, sommige legerhoofden bevel over andere troepen dan in het gedicht zelf. Deze en dergelijke onnaauwkeurigheden versterken ons in de voorstelling dat de *Ilias* niet het werk is van een eenigen dichter. Zelfs al wilde men ze pogen te verklaren, door ze als min juiste toevoegsels en inlasschingen van latere afschrijvers te beschouwen, ook dan nog zou men moeten aannemen, dat zij, die deze vervalschingen in den oorspronkelijken tekst der *Ilias* invoegden, of geen volledig afschrift van het gedicht bezaten, of het niet goed in hun geheugen hadden, daar zij anders zulke grove vergissingen en tegenstrijdigheden zouden hebben vermeden.

Er kunnen nog andere opmerkingen worden gemaakt, die tot dezelfde gevolgtrekking leiden, en waarvan wij met een enkel woord willen gewag maken. Wij bedoelen de woordelijke herhaling niet alleen van enkele verzen (deze komt tallooze malen voor), maar van sommige vergelijkingen en beelden; het verdient opmerking, dat deze vergelijkingen juist de treffende, de meest dichterlijke zijn. De overheerlijke en poëtische vergelijking van PARIS met een edel strijdros (*Il.* VI, 506—512) vindt men later (*Il.* XV, 263—269) nog eens letterlijk herhaald, doch op HECTOR toegepast, terug. De even schoone vergelijking van den terugtrekkenden AJAX, met een van alle kanten besprongen en bedreigden leeuw (*Il.* XI, 547—555) komt nog eens van MENELAÜS voor (*Il.* XVII, 657—665). De dichterlijke beschrijving van het Trojaansche kamp bij nacht (*Il.* VIII, 551 sqq.) leest men nogmaals bijna letterlijk eenige zangen later (*Il.* XVI, 299 sqq.). — In de vooronderstelling van een eenigen dichter kan men zich dergelijke herhalingen moeijelijk verklaren; doch in het tegenovergestelde geval worden zij zelfs natuurlijk.

Nationale dichtstukken, door eene menigte zangers voortgebragt, bewaard, beschaafd en aan de nakomelingschap overgeleverd, worden een gemeenschappelijke schat, waaruit ieder put, omdat ieder heeft medegewerkt tot de wording er van. Die schat bestaat niet slechts uit geheel bewerkte onder-

werpen, in zangen, die reeds ontelbare malen, met kleine wijzigingen zijn gehoord; maar ook uit een tal epische zegwijzen, dichterlijke gemeenplaatsen, die telkens gebezigd worden, wanneer de gang der poëtische inkleeding zulks medebrengt, en die de *improvisatie* aanmerkelijk gemakkelijker maken. Deze dichterlijke vormen schijnen van oudsher bij de Grieken zeer geliefd te zijn geweest; ook komen zij nergens in rijker glans en grooter verscheidenheid voor dan bij hen. De vergelijkingen van HOMERUS zijn kleine, doch geheel afgewerkte tafereelen, die door waarheid, volledigheid en verhevenheid, door levendigheid en verscheidenheid uitmunten. Niet ééne nationale epische poëzij, zelfs niet die der *Hindoes*, hoe prachtig, verheven en rijk die ook zij, kan in dit opzigt de vergelijking met de *Homerische* doorstaan. Eene zoo hooge voortreffelijkheid is echter niet plotseling, en als met éénen slag te bereiken. De eerste epische liederen zijn verhalend, en te gedrongen, te beknopt, om meer dan korte vergelijkingen toe te laten; doch die beelden zijn treffend en levendig. De schoonsten worden niet alleen overgeleverd en blijven dus voortbestaan, maar zij breiden zich gedurig uit, ontvangen telkens nieuwe toevoegsels, waardoor die vergelijkingen des te meer voltooid en volmaakt worden, naar gelang de epische poëzij zelve zich veredelt en verheft. Elke zanger ontleent aan dien voorraad van poëtische kleinoodiën hetgeen hem, ter opluistering zijner voordragten, het meest passende schijnt. Van daar die menigvuldige herhalingen van dezelfde beelden; herhalingen die des te verklaarbaarder worden, naar mate die beelden schooner en treffender zijn. En wanneer dan later de menigte van heldenzangen geschift, en tot één groot episch gedicht wordt ineengesmolten, dan wijzen die herhalingen ons op den veelvuldigen en verscheiden oorsprong van het heldendicht. De zangen van OSSIAN leveren er de bewijzen van, en ongetwijfeld zullen er in de heldendichten der *Hindoes* talrijke voorbeelden van gevonden worden, terwijl men ze te vergeefs zou zoeken in die epische zangen, welke het gewrocht zijn van een eenigen dichter, die arbeidde naar een vooraf gevormd en overwogen plan.

Wij meenen hiermede onze opmerkingen aangaande de sporen der verschillende bronnen van het Grieksche heldendicht te kunnen besluiten. Duitsche Geleerden hebben gepoogd de

zamenstellende deelen, vooral der *Ilias*, te onderscheiden en aan te wijzen. WOLF beschouwt de *Ilias* als uit drie dichtstukken bestaande, welke tot onderwerp zouden hebben: *de toorn van* ACHILLES, *zijne verzoening*, en *zijne verheerlijking*. GROTEFEND meent er de kenteekenen in te zien van verscheiden opvolgende zamenstellingen; eene *vóór-Homerische*, eene *van* HOMERUS zelven, en van twee *Homeriden*, opvolgers van den dichter, en eene der *Rhapsoden*, der *Diaskeuasten*, der *Alexandrijnen*, enz. LACHMANN gaat in de verdeeling der *Ilias* nog veel verder dan WOLF. Deze geleerde telt in de tien eerste zangen der *Ilias* reeds negen onderscheiden dichtstukken van verschillenden oorsprong, van ongelijke verdiensten, en door meer of min gelukkige en passende invoegsels met elkander verbonden. — Het uiteenloopende der gevoelens van WOLF, GROTEFEND, LACHMANN, om van anderen niet te spreken, toont reeds genoegzaam aan, dat deze geleerden het gebied der gissingen, der onzekere vermoedens zijn binnengetreden; en, ofschoon er in hun arbeid vele fijne en scherpzinnige opmerkingen, vele diepzinnige navorschingen voorkomen, zij zijn echter niet overtuigend, naauwelijks overredend. Hun arbeid levert het bewijs, dat men zich op het veld der gissingen niet te ver mag wagen, maar zich moet bepalen tot zulke gevolgtrekkingen, welke voortvloeijen uit niet twijfelachtige feiten, en algemeen geldige, overeenstemmende opmerkingen. De meest waarschijnlijke slotsom van hetgeen wij, voornamelijk naar Duitsche critische schrijvers, hebben ontwikkeld, komt ongeveer hierop neder:

De *Homerische* zangen, zooals wij ze nu bezitten, zijn niet de dadelijke, regtstreeksche schepping van één en denzelfden dichter. Hun oorspronkelijke grondslag is geweest eene ongetwijfeld zeer rijke verzameling van nationale heldenliederen, voortbrengselen der *Muse* van ongenoemde barden, in verschillende deelen van Griekenland bloeijende. Die liederen namen steeds in aantal toe, werden tot heldenzangen van telkens meerder uitgebreidheid, en grooter omvang vereenigd, totdat zij eindelijk in het verheven genie van een hoog dichterlijken man, een HOMERUS of *rangschikker* vonden, die op deze zangen den stempel van zijn zelfstandigen, onvergelijkelijk verheven dichterlijken geest drukte, zonder daaraan hun karaktertrek van *improvisatorisch* ontstaan, en mondelinge voordragt

te ontnemen. Van dat oogenblik nu werd de arbeid van schikken en zamenvoegen gedurende verscheiden eeuwen, onder medewerking van vele soorten van medearbeiders en helpers, voortgezet; scheppend en uitbreidend door de *Homeriden*, bewarend en voortplantend, ook wel eens vervalschend door de *Rhapsoden*; totdat PISISTRATUS de verspreide gedeelten van het oorspronkelijke geheel voor goed vereenigde, om ze aan navolgende geslachten over te leveren, ongeveer in den vorm waarin wij ze nu bezitten. De arbeid der geleerde *Alexandrijnen* had slechts de verandering en verbetering van eenige punten van ondergeschikt belang ten doel, en bragt geene groote wijziging in de zamenstelling van het geheel, dat door de bemoeijingen van PISISTRATUS was bezorgd.

Wij nemen dus twee krachten aan, die te zamen de *Homerische* heldendichten tot hunne algemeen erkende volkomenheid en voortreffelijkheid hebben gebragt; namelijk eene vrije, eigene schepping, en eene van daarop gevolgde schikking en zamenvoeging. Beide krachten werden aangewend door de gezamenlijke inspanning van het genie der vereende Grieksche natie; dit sluit echter den overwegenden invloed van een boven allen verheven, dichterlijken geest niet uit, een poëtisch genie, dat onsterfelijk geworden is onder den naam van den eenigen HOMERUS. Wij gelooven dat de *Ilias* en de *Odyssea* haren oorsprong, voor een groot deel, aan dien HOMERUS verschuldigd zijn; doch dat men hem niet mag beschouwen als den eenigen dichter dier echte volks-heldenzangen, of hem houden voor dengenen, die den dubbelen arbeid van voortbrengen en rangschikken volbragt. Wij zijn tevens overtuigd dat zij, die poogden de onderscheiden gedeelten van verschillenden oorsprong en van andere bewerkers, te schiften en aan te wijzen, iets hebben ondernomen, dat niet alleen hoogst moeijelijk, maar zoo goed als ondoenlijk is.

Laat ons daarom die heerlijke gewrochten beschouwen als de ware en zuivere uitdrukking van het dichterlijke genie van het jeugdige Griekenland, zonder naauwkeurig te willen bepalen hoeveel wij daarvan of aan dezen, of aan genen verschuldigd zijn. Schrijven wij aan den ouden, geëerbiedigden HOMERUS de onovertrefbare schoonheden toe, die ten allen tijde elk dichterlijk gevoel in de levendigste vervoering bragten, en stellen wij de smetjes, de zwakke plaatsen, waar de

verheven dichter zou kunnen gezegd worden in te sluimeren, op rekening van min gelukkige, min verhevene inlasschers en tekstherstellers. Op deze wijze zullen wij ons gevoel van achting en eerbied voor den grooten, door alle eeuwen bewonderden Dichter in overeenstemming brengen met de onbetwistbare regten der critiek en der wetenschap.

DE ECHTSCHEIDING VAN NAPOLEON EN JOSEPHINE.

VRIJ NAAR HET ENGELSCH VAN JOHN ABBOTT.

Napoleon beminde met bijna vaderlijke liefde zijn nog jeugdigen kleinzoon, den Groothertog van Berg en Kleef, oudsten zoon van HORTENSE BEAUHARNAIS en van zijn broeder LODEWIJK. Dit knaapje was hoogst lieftallig, en gaf reeds, hoe jong nog, blijken van die geestkracht en stoutmoedige geaardheid, welke den Keizer steeds zoo welgevallig waren. Het is meer dan waarschijnlijk, dat NAPOLEON dezen jeugdigen Prins tot zijn opvolger bestemd had; in Frankrijk en ook in Holland hield men zich daarvan overtuigd, en JOSEPHINE voelde zich gelukkig door die streelende gedachte, welke een lenigenden balsem legde op de smart, die haar de kinderloosheid harer echtverbindtenis met NAPOLEON berokkende.

In het vroege voorjaar van 1807 tastte een hevige aanval van *kroep* dezen Prins, voor wien eene zoo groote bestemming scheen weggelegd, aan, en binnen weinige uren bezweek hij onder die vreeselijke ziekte. Deze slag was even verpletterend voor de ouders als voor JOSEPHINE. Bij de diepe smart wegens het onverwachte verlies van haar aanvalligen, eersten kleinzoon voegde zich nog de onuitsprekelijke bekommering, welke toch wel voor haar de gevolgen zouden wezen eener gebeurtenis, wier hoog staatkundig gewigt zij zich niet ontveinsde. Zij wist dat NAPOLEON haar innig liefhad, doch zij kende tevens zijne onbegrensde eerzucht, en was overtuigd, dat hij zijne teederste gewaarwordingen zou kunnen opofferen, wanneer dit dienstig kon zijn ter bevestiging van zijne magt, en ter bevordering van zijne heerschzuchtige bedoelingen. Dagen aaneen verliet zij hare bijzondere vertrekken niet, onttrok zich aan aller oogen, en gaf zich aan eene aan wanhoop grenzende smart over.

NAPOLEON ontving de treurige tijding van het overlijden zijns geliefden kleinzoons, toen de veldtogt tegen Pruissen hem naar Duitschland had geroepen. Op bijna wonderdadige wijze, met verbazende snelheid had hij over zijne vijanden gezegevierd; geheel Pruissen was in de magt van den onwederstaanbaren held. Zijn aanzien, invloed en magt waren grooter dan de meest buitensporige voorstellingen eener opgewonden verbeelding hem ooit hadden durven voorspiegelen. Het scheen bijna eene dwaze roekeloosheid zich tegen zijn uitgedrukten wil te verzetten. NAPOLEON was de schepper geworden van nieuwe koningrijken, en de fierste, magtigste vorsten van Europa voelden zich als genoopt, naar zijne bevelen te luisteren. In het volle genot van al dien roem, te midden zijner schitterende overwinningen, werd de magtige veroveraar door die treurige tijding uit zijne zoete droomen opgewekt. Doch ook nu verliet hem zijne zelfbeheersching niet. Hij zette zich zonder een woord te spreken neder, verborg zijn gelaat in beide handen, en scheen gedurende eene lange poos in de ernstigste en smartelijkste overpeinzingen verdiept. Een paar malen hoorde men hem op somberen, klagenden toon deze woorden bij zich zelven fluisteren: *aan wien zal ik nu dit alles nalaten?* — In zijn binnenste greep eene vreeselijke worsteling plaats tusschen zijne opregte en innige liefde voor JOSEPHINE, en zijne onbegrensde zucht om eene nieuwe dynastie te stichten, en zijn naam in de beheerschers van een magtig en onmetelijk rijk te doen voortleven. Zijne gelaatstrekken, zijne onrustige blikken verrieden de hevige spanning waarin hij verkeerde, eene spanning welke hem eetlust en slaap roofde. Doch de ijzeren wil van NAPOLEON deed hem onwankelbaar bij zijn genomen besluit volharden. Met eene geestkracht en karaktersterkte, waarvan de geschiedenis geen tweede voorbeeld oplevert, had hij zich den weg, dien hij meende te moeten inslaan, voorgeschreven. Om het groote doel dat hij beoogde te bereiken, was hij bereid alles op te offeren, zijne teederste gewaarwordingen, zijn huwelijksgeluk, zijn gevoel van erkentelijkheid en regt; hij was in staat daarvoor de naauwste en stevigste banden van liefde en innige verkleefdheid met eigen handen los te rukken en te verbreken.

JOSEPHINE kende NAPOLEON; zij was ten volle bewust, dat eer- en staatszucht meer op hem vermogten, dan elke andere

hartstogt. Met een door het zorgwekkendste voorgevoel beklemd hart beweende zij den dood van haar geliefd kleinkind, en sidderend van angstige onzekerheid wachtte zij de terugkomst van haren keizerlijken gemaal af. De dagbladen verspreidden geruchten van geheimzinnige beteekenis en raadselachtigen inhoud, waarin gezinspeeld werd op de mogelijkheid en noodwendigheid eener voorgenomen echtscheiding, en van het wenschelijke eener verbindtenis van NAPOLEON met eene Prinses uit een der Europesche hoven.

In October 1809 kwam NAPOLEON van Weenen, waar hij FRANS I tot een nadeeligen vrede gedwongen had, te Parijs terug. Zijne ontmoeting met JOSEPHINE kenmerkte zich, ook van NAPOLEONS zijde, door de grootste hartelijkheid; doch weldra bespeurde de Keizerin dat een zware last op zijn gemoed drukte, en dat zijne gedachten geheel werden bezig gehouden door een gewigtig onderwerp, misschien wel dat gevreesde en beslissende vraagstuk. Hij was in zich zelven gekeerd, neêrslagtig en scheen geslingerd te worden tusschen hetgeen zijn belang en zijn pligt van hem eischten; telkens hield hij met enkelen zijner ministers geheime en langdurige beraadslagingen. Eene zekere gedwongenheid maakte zich weldra van de keizerlijke hofhouding meester. NAPOLEON zelf waagde naauwelijks de oogen op zijne beminde JOSEPHINE te slaan, alsof hij vreesde dat alleen het gezigt van haar, die hij, in weerwil van het wreede vonnis dat hij over haar zou uitspreken, toch zoo innig beminde, nog te veel magt op hem had om het te durven trotseeren.

Ook JOSEPHINE verkeerde in een toestand van koortsachtige onzekerheid en bekommering; en toch was zij genoodzaakt om den schijn eener rustige kalmte en ongedwongenheid voor te wenden. Tot nog toe waren het alleen onheilspellende voorteekens van het vonnis dat haar wachtte, welke haar beangstigden. Met knellende bezorgdheid sloeg zij elken oogopslag des Keizers gade, luisterende met oplettende onrust naar elk zijner woorden, en gaf naauwkeurig acht op den toon zijner stem. Iederen dag werd hare vrees door nieuwe verontrustende voorteekens grooter en sterker. De Keizer werd meer terughoudend, zocht het gezelschap van JOSEPHINE telkens minder, en deed zelfs zijn bijzonderen toegang tot hare vertrekken sluiten. Sedert dien tijd trad hij slechts zelden hare kamer binnen, en

deed zulks nooit dan na eerst te hebben aangeklopt. Tot nu toe was er tusschen hem en JOSEPHINE geen enkel woord over dat ernstige onderwerp gewisseld. Telkens echter wanneer zij het geluid zijner naderende voetstappen vernam, greep haar een nameloose angst aan, dat hij kwam om haar de verschrikkelijke tijding van de noodzakelijkheid eener op handen zijnde scheiding te brengen. Hare aandoeningen waren dan zoo hevig, dat zij naauwelijks in staat was om met waggelende schreden hem te gemoet te gaan, en dat zij aan wand of huisraad een steun moest zoeken.

Zoo gingen de maanden October en November voorbij; en ofschoon de Keizer met zijne ministers de zaak, die zijne geheele ziel vervulde, behandelde, voelde hij echter geen moeds genoeg om nu reeds aan JOSEPHINE een enkel woord daarover te uiten. De klaarste en duidelijkste bewijzen zijn voorhanden, dat hij met onbeschrijfelijke smart en aandoening de voor zijne staatkundige bedoelingen noodzakelijke scheiding te gemoet zag; doch die hevige inwendige worstelstrijd kon zijn ijzeren wil niet buigen, noch hem in zijn eenmaal genomen besluit doen wankelen. — Zijn roem was nu zoo hoog gestegen, de grootte en uitgestrektheid zijner magt was nu zoodanig, dat er bijna geen vorstelijk huis in Europa was, 't welk het niet als eene eer zou hebben aangemerkt, wanneer hij zijne bruid daaruit had willen kiezen. Aanvankelijk was NAPOLEON van plan om zijne keus te vestigen op eene Prinses uit het huis van BOURBON, om zoodoende de belangen der pas gevestigde dynastie met die van de wettige erfgenamen der kroon van Frankrijk te vereenigen. Eene koningsdochter van Saksen kwam later in aanmerking. Hoogst gewigtige overwegingen maakten eene huwelijksverbindtenis met eene der Grootvorstinnen van het ontzagwekkende Russische rijk wenschelijk, en dat hof werd gepolsd omtrent een huwelijk van NAPOLEON met eene zuster van Keizer ALEXANDER. Eindelijk werd er besloten, dat de hand van MARIE LOUISE, dochter van den Keizer van Oostenrijk, voor NAPOLEON zou worden gevraagd.

Daar brak de morgen van den laatsten November 1809 aan, de dag waarop JOSEPHINE de zoo lang gevreesde tijding uit den mond van haren gemaal zelven zou vernemen. De Keizer en de Keizerin zouden dien dag te zamen, en geheel alleen,

het middagmaal gebruiken. Het schijnt dat JOSEPHINE bewust was, dat haar vonnis geveld was, ten minste zij vermoedde, dat de vreeselijke beslissing naderde; want dien geheelen dag had zij haar bijzonder vertrek nog niet verlaten, en dáár aan hare wanhopige smart den vrijen teugel gelaten. Toen het uur van het middagmaal naderde trachtte zij door koudwater-wasschingen de duidelijke blijken harer vreeselijke zielesmart, zigtbaar in hare rood geweende oogen, eenigzins te doen verdwijnen, en zij deed zich geweld aan om kalm te schijnen. Beiden zetten zich stilzwijgend aan tafel. NAPOLEON brak dat stilzwijgen niet af, en de innig geschokte JOSEPHINE had noch den moed, noch de kracht om één enkel woord te uiten. Ook gebruikte geen van beiden iets van de verschillende geregten, die na elkander werden opgedragen; onaangeroerd werden zij weder weggenomen. Eene doodelijke bleekheid verried bij beiden de vreeselijke spanning waarin zij verkeerden. NAPOLEON sloeg, in sombere en diepe gedachten verzonken, aanhoudend en onwillekeurig met zijn mes tegen zijn glas. Waarschijnlijk was niemand ooit getuige van droeviger en treuriger maaltijd. De bedienden, door die onheilspellende stemming getroffen, vervulden hunne pligten met eene schroomvalligheid als waren zij in de kamer eens afgestorvenen. Eindelijk was de maaltijd afgeloopen, de bedienden hadden zich verwijderd; toen stond NAPOLEON op, en sloot met eigen hand de deur der eetzaal; hij was nu met JOSEPHINE alleen. Er volgde een oogenblik van volslagen, angstwekkende stilte, waarop de Keizer doodsbleek, en met eene zenuwachtige trilling in ieder zijner gelaatstrekken JOSEPHINE naderde. Hij nam hare hand; legde die op zijn hart, en zeide met eene afgebroken, stamelende stem: »JOSEPHINE! mijne geliefde JOSEPHINE! gij weet hoe vurig ik u heb bemind. Aan u alleen ben ik de weinige zalige oogenblikken mijns levens verschuldigd. Mijne bestemming heeft echter meer magt dan mijn wil; mijne dierbaarste, teederste gevoelens moeten onderdoen voor hetgeen de belangen van Frankrijk dringend eischen."

Plotseling duizelde alles voor de oogen van JOSEPHINE; haar bloed stroomde met geweld naar het hart terug, en zij stortte bewusteloos op den grond neder. NAPOLEON, vol ontroering en ontsteltenis, haastte zich de deur der eetzaal te openen, en om hulp te roepen. Hofbedienden en hovelingen snelden uit

de aangrenzende zalen tot bijstand toe. NAPOLEON sprak geen woord, nam een waslicht van den schoorsteenmantel, en doodsbleek, over zijn geheele ligchaam sidderend, beval hij den Graaf DE BEAUMONT de Keizerin op te nemen. Deze was nog altijd magteloos en zonder bewustzijn, en toch hoorde men haar op den toon der hevigste zielesmart de volgende, afgebroken woorden stamelen: »Neen, neen! dat — zult — gij — niet — doen! Gij — zoudt — mij — dooden." — De Keizer ging met het licht vooruit, door een vrij duisteren gang, die naar den trap der vertrekken van de Keizerin geleidde. De ongerustheid van NAPOLEON nam hoe langer zoo meer toe; hij uitte eenige weinig zamenhangende woorden van een hevig zenuwtoeval, een aanval van beroerte, enz. Toen hij zag, dat de Graaf DE BEAUMONT zonder hulp de magtelooze Keizerin onmogelijk naar boven zou kunnen dragen, gaf hij het waslicht aan een der bedienden over, en zelf de Keizerin mede ondersteunende, bereikte hij eindelijk, met DE BEAUMONT en hun gezamenlijken last, de deur van de slaapkamer der Keizerin. NAPOLEON deed hierop de kamerjuffers van JOSEPHINE roepen; op een teeken des Keizers verwijderden zich alle aanwezigen, en hij leide haar toen op het vorstelijke ledekant neder, boog zich over haar heen met de uitdrukking der teederste liefde en der innigste bezorgdheid, totdat zij weder eenige teekenen van leven begon te geven; doch op het oogenblik dat er genoegzame hulp aanwezig was, en dat haar bewustzijn scheen terug te keeren, verliet hij de kamer. Het was echter niet om rust te vinden; NAPOLEON ging dien nacht zelfs niet naar bed; hij wandelde tot het aanbreken van den morgen zijne kamer op en neder. De keizerlijke geneesheer CORVISART bragt den geheelen nacht aan de legerstede van JOSEPHINE door. Telkens kwam NAPOLEON, in onlijdelijke ongerustheid, aan de deur van JOSEPHINE's kamer naar haren toestand vragen. Toen deze weder tot haar zelve kwam, sloeg zij hare verbaasde blikken op CORVISART, die naast haar ledekant zat, en bemerkte daarop hare dochter HORTENSE, die bitter weende. »Neen!" zeide zij later, »ik kan het verschrikkelijke en ijselijke van mijn toestand in dezen nacht niet beschrijven! Zelfs de levendige en hartelijke belangstelling des Keizers in mijn zielelijden scheen mij eene marteling te meer.

Ik had wel reden, om vrees en angst te gevoelen toen hij mij de keizerlijke kroon op het hoofd zette."

Veertien dagen gingen voorbij, in welke NAPOLEON en JOSEPHINE elkander slechts zelden zagen. Gedurende dezen tijd werd de jaardag van NAPOLEONS krooning en van zijne overwinning bij Austerlitz plegtig gevierd. Geheel Frankrijk, vooral Parijs, weergalmde van al de vreugdebedrijven; het vrolijk gelui der klokken deed zich overal hooren, en eene algemeene, schitterende verlichting der hoofdstad toonde duidelijk de deelneming der bevolking. JOSEPHINE was verpligt om bij alle feestelijke plegtigheden tegenwoordig te zijn. Zij was overtuigd dat de gekroonde hoofden en vorstelijke personen, toen in Parijs aanwezig, hare op handen zijnde ongenade vermoedden, zoo niet kenden. Al die vreugdeklanken, al die bewijzen van feestelijke opgewektheid klonken haar in de ooren als het sombere gebom eener doodsklok, die haar eindvonnis, hare onherroepelijke veroordeeling aan de millioenen van feestvierenden verkondigde. Ofschoon een oplettend beschouwer in hare, door onophoudelijk tranenstorten gezwollen oogen, in de doodelijke bleekheid harer wangen, in hare matte blikken de blijken zou hebben bespeurd van het geheime leed, dat haar ondermijnde, verliet echter in het openbaar de lieftalligheid en aanminnigheid, die al hare bewegingen onderscheidden, haar geen oogenblik. HORTENSE, even kwijnende, evenzeer onder nameloos lijden gebukt als JOSEPHINE, doch zich zelve minder meester, verzelde de Keizerin bij elke openbare plegtigheid.

Eindelijk brak de noodlottige dag aan, die bestemd was voor de voltrekking der echtscheiding; het was de 15de December 1809. NAPOLEON had alle koningen, prinsen en prinsessen der keizerlijke familie, benevens de voornaamste officieren en waardigheiddragers van het rijk in de groote zaal der Tuileriën doen bijeenkomen. In die talrijke vergadering was niet één, die niet doordrongen was van den hoogen ernst en het somber treffende der op handen zijnde plegtigheid. NAPOLEON nam aldus het woord: »De staatsbelangen mijner monarchie, de wenschen van mijn volk, die steeds mijne handelingen hebben geleid, maken het noodzakelijk, dat ik aan een erfgenaam, die ook mijne liefde voor Frankrijk erven moge, den troon nalaat, waarop de Voorzienigheid mij heeft geplaatst.

Sedert jaren heb ik de hoop opgegeven, dat mijne vurig beminde gade, de Keizerin JOSEPHINE, mij een afstammeling zou schenken. Deze overweging dwingt mij de teederste gewaarwordingen mijns harten op te offeren, alleen het welzijn mijner onderdanen te raadplegen, en de begeerte te uiten, dat ons huwelijk worde ontbonden. Daar ik mijn veertigste levensjaar pas ben ingetreden, mag ik de billijke hoop koesteren, nog lang genoeg te zullen leven om de kinderen, met welke de goddelijke Voorzienigheid mij zal willen zegenen, op te voeden in den geest mijner eigene denkwijze en regeringsbeginselen. God alleen weet, hoeveel dit besluit mij heeft gekost, welk een strijd ik in mijn binnenste heb gestreden; doch geen offer is mij te groot, wanneer ik, door het te brengen, de belangen van Frankrijk kan bevorderen. Ver van eenige reden tot ontevredenheid of klagen te hebben, voel ik mij gedrongen te erkennen, dat ik niet dan met den hoogsten lof kan spreken van de teedere en innige gehechtheid mijner gade aan mijne persoon. Zij heeft gedurende vijftien jaren mijn leven opgeluisterd, en mij al dien tijd een ongekend geluk doen smaken; de herinnering daaraan blijft voor eeuwig in mijn hart gegrift. Door mijne hand werd zij gekroond, daarom zal zij den keizerlijken rang en titel blijven behouden. Moge zij nimmer aan mijne gevoelens omtrent haar twijfelen, maar mij steeds als haren besten, dierbaarsten vriend blijven beschouwen; — dit is hetgeen ik boven alles vurig wensch en smeek."

JOSEPHINE antwoordde hierop, met eene door geweldige aandoening bijna gesmoorde stem, terwijl heete tranen haar langs de wangen biggelden: »Ik billijk al de gevoelens des Keizers, en stem toe in de ontbinding van ons huwelijk, 't welk voortaan een hinderpaal zou wezen voor het geluk en het welzijn van Frankrijk, dat verstoken zou blijven van het voorregt eenmaal bestuurd te worden door de afstammelingen van dien verheven man, die kennelijk door de Voorzienigheid geroepen werd om de rampen eener verschrikkelijke en bloedige omwenteling uit te wisschen, en de godsdienst, het aanzien des troons en de maatschappelijke orde te herstellen. Zijn voorgenomen huwelijk zal echter in geenen deele de gevoelens mijns harten kunnen wijzigen. De Keizer zal mij steeds als zijne opregtste vriendin kunnen beschouwen. Ik weet hoeveel dit besluit, door de staatkunde en de hoogste belangen van Frankrijk

gevorderd, aan zijn hart heeft gekost; doch wij beiden roemen in de offers, die wij in staat zijn aan het welzijn van ons land te brengen, en ik verhef er mij op, de kracht te bezitten tot het geven van het grootste blijk van gehechtheid, liefde en zelfverloochening, dat ooit op aarde geleverd werd."

Deze waren de woorden die JOSEPHINE in het openbaar uitsprak; in de eenzaamheid van hare vertrekken echter gaf zij zich aan de volheid harer smart zoo zeer over, dat zij door het aanhoudende weenen met blindheid bedreigd werd.

Den volgenden dag kwam diezelfde vergadering op nieuw in de groote zaal bijeen, om getuige te zijn van de wettelijke echtscheiding. De Keizer trad, toen allen bijeen waren, de zaal binnen, gekleed in zijn indrukwekkend en prachtig statiegewaad, doch doodsbleek en met gelaatstrekken waarop innig leedgevoel en matheid, doch tevens onwrikbare zelfbeheersching te lezen stonden. Het geluid zijner langzame doch vaste schreden stoorde alleen de volslagen stilte, die in deze talrijke vergadering heerschte. Op eenigen afstand van den keizerlijken zetel, en van allen verwijderd, bleef NAPOLEON staan, leunde tegen eene kolom, sloeg zijne armen op de borst over elkander, en verzonk in diep en somber gepeins; hij was spraak- en bewegingloos als een standbeeld. In het midden der zaal zag men eene ronde tafel, waarop een gouden inktkoker stond met de overige schrijfbenoodigdheden; een armstoel was bij die tafel geplaatst. Nooit sloeg eene bijeengevloeide volksmenigte met meer spanning, schrik en ontzetting de blikken op het schavot, de moordbijl of de guillotine, dan de bijeengeroepen koningen, prinsen en prinsessen, hovelingen en hofdames deze werktuigen van een nog betreurenswaardiger en hartverscheurender vonnis aanschouwden.

Eindelijk werd de doodsche stilte afgebroken door het geluid eener opengaande deur, en de nadering van JOSEPHINE. Eene lijkkleur bedekte haar gelaat, en eene uit wanhoop geboren onderworpenheid scheen haar eene tijdelijke kalmte te geven. Zij leunde op den arm van HORTENSE, die, niet met dezelfde zielskracht als hare moeder bedeeld, geheel buiten magte was om de hevigheid harer aandoeningen te bedwingen; haar zoon EUGÈNE ging aan de andere zijde naast haar. De teêrgevoelige HORTENSE barstte, bij het binnenkomen, in tranen uit, en kon gedurende het geheele droevige tooneel haar stuipachtige

snikken niet meester worden. De vergadering gaf bij het binnentreden van JOSEPHINE de ondubbelzinnigste blijken van eerbiedige deelneming; allen waren tot tranen toe bewogen. Met die bevallige waardigheid, welke in alle omstandigheden elke harer bewegingen kenmerkte, trad zij zwijgend naar den voor haar bestemden zetel. Zij nam plaats, en, het hoofd met de hand ondersteunende, luisterde zij met stille onderwerping naar het voorlezen der scheidings-acte. De plegtige stilte, die in de zaal heerschte, werd alleen afgebroken door het zenuwachtige snikken van HORTENSE, en door de ernstige en afgemeten toonen der stem van hem, die diep getroffen de acte voorlas.

Toen dit geschied was, scheen het dat JOSEPHINE al hare krachten verzamelde; zij drukte haren zakdoek krampachtig aan hare roodgeweende oogen, en toen, statig oprijzende, sprak zij met eene duidelijke en welluidende, hoewel eenigzins bevende stem den eed uit, dat zij in die scheiding bewilligde. Daarop ging zij weder zitten, nam eene pen, en onderteekende de acte; eene daad waardoor zij de teederste banden haars harten voor altijd verbrak, en hare zoetste hoop en streelendste wenschen voor immer vernietigde. Daarna stond zij op, en verliet met vorstelijke waardigheid, schijnbaar kalm en gelaten, de vergadering, gevolgd door de bijna bewustelooze HORTENSE, en den ernstigen, zich zelven beheerschenden EUGÈNE.

Nog was echter JOSEPHINE's verschrikkelijke strijd niet volstreden. In hare vertrekken teruggekeerd, werd zij bijna ijlhoofdig van smart en hartzeer bij de gedachte, dat zij nog een laatst afscheid moest nemen van hem, dien zij zoo innig beminde, en nog tot even te voren haren echtgenoot had mogen heeten. Zij wachtte daar, in sprakelooze droefheid, het oogenblik af, waarop NAPOLEON gewoon was zich ter rust te begeven. Deze was juist, in hevige spanning, zijn slaapvertrek binnengetreden, en zijn kamerdienaar was gereed om zich te verwijderen, toen de bijzondere deur van zijn vertrek zacht geopend werd, en JOSEPHINE sidderend binnenkwam. Hare oogen waren rood en gezwollen, achteloos golfden hare lokken haar om de schouders, en zij vertoonde in haar geheelen persoon het beeld der onuitsprekelijkste smart. Waggelend trad zij tot in het midden der kamer; toen bleef zij op eenigen afstand van NAPOLEON besluiteloos staan, verborg haar gelaat in beide

handen, en barstte in een vloed van tranen uit. Het scheen, alsof een gevoel van welvoegelijkheid voor een oogenblik haar belette verder te gaan, alsof de overtuiging bij haar levendig werd, dat zij geen regt meer had om die kamer te betreden; doch in het daarop volgende oogenblik was zij niet langer in staat zich zelve geweld aan te doen, hare sinds zoo lang in haar binnenste besloten en verborgen liefde voor NAPOLEON te beteugelen. In de volheid van hare zielesmart alles vergetende, snelde zij op NAPOLEON toe, sloot hem in hare sidderende armen, en snikte luid en op hartverscheurenden toon de woorden uit: »Mijn echtgenoot! mijn echtgenoot!" — De onbegrijpelijke, ijzersterke zelfbeheersching van NAPOLEON was door deze onbedwingbare ontboezeming van JOSEPHINE geheel te niet gedaan, en ook hij barstte in tranen en snikken uit. Hij bezwoer JOSEPHINE zijne liefde, zijne vurige, eeuwigdurende liefde, en stelde al het mogelijke in het werk om haar te vertroosten, en hare onbeschrijfelijke smart te lenigen; beide rampzalige echtgenooten klemden elkander een tijd lang in de armen. NAPOLEON gaf den kamerdienaar zijn afscheid, en gedurende ruim een uur bleven de pas gescheiden echtelingen in hun laatste, bijzondere onderhoud vereenigd. Daarna verliet JOSEPHINE onder den druk eener smart, als welligt nooit op aarde werd ondervonden, voor altijd den man, dien zij zoo lang, zoo innig en zoo trouw bemind had en nog beminde.

Nadat de Keizerin, met de wanhoop in het hart, zich in hare kamer van onnatuurlijke weduwschap had teruggetrokken, kwam, op een teeken van NAPOLEON, de kamerdienaar diens slaapvertrek binnen, om de lichten weg te nemen. De Keizer had zich onder de dekens als begraven, en sprak geen woord; de waskaarsen werden weggenomen, en de ongelukkige Monarch bleef alleen, in het duister en de stilte van den nacht aan de ijselijkheid zijner verwijtende gedachten overgelaten. Den volgenden morgen bewezen de doodelijke bleekheid van zijn gelaat, de matte blikken, en de lichtschuwe, wilde opslag zijner oogen, dat de Keizer een door gewetenskwellingen slapeloozen nacht had doorgeworsteld.

Hoe groot het onregt en het leed ook waren, die NAPOLEON aan de edele, waarlijk verhevene JOSEPHINE door deze nieuwe misdaad zijner grenzenlooze eerzucht toevoegde en deed verduren, men zal moeten erkennen, dat iets krachtigs, iets

ongewoons deze laakbare daad kenmerkt; dat zij het sterkste bewijs oplevert van den ijzeren wil en de onwrikbare onverzettelijkheid van NAPOLEON, die alleen door zijne eigen heerschzuchtige bedoelingen heheerscht werd.

WAAROM IK DEN WINTER LIEFHEB.

't Was lente; 't was ochtend — ik zat bij MINONE,
De zon dronk den dauw van het glinstrende kruid;
Ik vroeg haar: „Wilt gij nooit beminnen, o schoone,
En zal ik u nimmer omhelzen als bruid?" —
„Neen, nimmer!" was 't antwoord, „neen! vraag het mij niet,
Want liefde vervliegt als de dauw van de blaâren,
En, vlugt zij... dan voelt men nog smart bij 't ontwaren,
Dat zij ons verliet."

't Was zomer; 't was middag — en hoog aan den hemel
Stond gloeijend de zon, als een vuurbol; de lucht
Verschroeide de bloemen, verslapte de twijgen;
'k Was diep in de grot met MINONE gevlugt.
„Gij mint niet? O! moet dan de liefde weldra
Als 't zonnevuur d' oogst, mij het harte verbranden?"
Zij bloosde, en zij vouwde toen lagchend de handen
En antwoordde: „Ja!"

't Was herfst en 't was avond — eer d' aarde ging rusten,
Bood zij nog haar gouden en geurigsten schaal;
De zon daalde neêr in de golven, en kuste
MINONE de wang met een purperen straal.
„Natuur strooit vergeefs haren schat om u heen,
Gij weigert haar lieflijkste gaven te plukken.
Zal u dan alléén nooit de liefde verrukken?"
Zij fluisterde: „Neen!"

't Was winter; 't was nacht — en het stormde daar buiten;
Ik zat met MINONE bij 't knappende vuur;
De maan blonk door 't vorstige blad op de ruiten,
Een sneeuwkleed omhulde de gansche natuur.
„Gij mint mij niet?" vroeg ik, „gij spot met mijn smart —
O, laat mij met bloemen uw levensweg tooijen,
Tot d' ouderdom sneeuw in uw lokken zal strooijen!" —
Zij zonk aan mijn hart.

Naar het Deensch.

NIEUWE-JAARWENSCHEN.

Kent ge onbeduidender woorden, dan de gewone expectoraties, waarmede op den eersten dag des jaars de reeks van onbeduidendheden, die dat jaar nog geduldig aan te hooren zal hebben, wordt geopend? Het gewone gevolg bepaalt zich meestal tot een handdruk of een zoen, een kwartje en een borrel; en meer invloed hebben ze zelden, die woorden van den dag, waarop ieder mensch nog iets meer dan anders de rol van automaat vervult.

En toch kunnen omstandigheden aan die N.-Jaarwenschen nog al gewigt bijzetten. Op 1 Jan. 1859 kwam een mensch als een ander, de gevolmagtigde van Oostenrijk, bij den Keizer van Frankrijk, ook een mensch, om hem te complimenteren, anders niet. En hij zeide wat hij zeggen wilde of moest, en hem werd geantwoord, zooals het behoorde, met eene kleine toespeling op hunne wederzijdsche zaken. En die nietige omstandigheid is genoeg om Europa in rep en roer te brengen. Een DE MORNY wint er eenige millioenen mede, alleen omdat zijne voorkennis van de keizerlijke woorden, hem in de gelegenheid stelt, om goed te speculeren. In Italië begint het te gisten, en Oostenrijk ziet zich genoodzaakt eenige duizenden Croaten, Hongaren en andere militairen, tot wezenlijk heil van zijne ietwat onbesuisde Trans-alpische kinderen, in de wapens te roepen en op te zenden. Sardinië begint te hopen; Engeland te brommen en te overleggen wat het doen zal; Rusland de ooren te spitsen, nog meer dan het altijd doet; Pruissen komt nog een keer te meer tot het besluit, dat het maar weêr onzijdig blijven zal. En de dagbladen, niemand — de Oostenrijksche policie in Italië alleen uitgezonderd, — heeft het drukker dan de dagbladen, om te raden, te liegen, te voorspellen, op te ruijen, tegen te spreken, of gerust te stellen, al naar den geest hunner abonné's. De effecten dalen en kooplieden verliezen of worden geruïneerd, Italianen worden gevangen gezet, en militairen aan het slijpen van hunne degens.

Of er nog meer gebeuren zal, weet men niet. Waarschijnlijk zal de innemende voorkomenheid van een 150,000 Oostenrijkers in Milaan en zooveel andere duizend in de overige deelen van Italië, de goede gezindheid der schiereilanders en de rust in Europa wel bewaren. Maar het zegt nog al wat, dat alles met een paar woorden te veroorzaken.

Vergelijk daarmede eens de wisseling van Nieuwe-Jaarsgroeten tusschen u en uw vriend den aschkarreman. — Alle menschen zijn gelijk, maar alle wenschen niet.

HOOGST ZONDERLING VOORVAL.

Het *Algemeen Handelsblad* van 26 Nov. deelt het volgende mede:

»In den *Courrier des États-Unis* leest men als volgt: In de nabijheid van Philadelphia heeft een *hoogst zonderling voorval* plaats gegrepen. Een zadelmakersknecht, door zijne onmatigheid in het gebruik van sterken drank bekend, bevond zich onlangs in een kroeg, waar hij met eenigen zijner kennissen den avond met drinken doorbragt. Eensklaps komt hij op het zotte denkbeeld om te wedden, dat hij een brandend papier zoude inslikken. Daar men dit niet wilde gelooven, maakte hij zich gereed, om den aanwezigen zijne kunst te vertoonen; doch naauwelijks had hij het vlammende papier in den mond gestoken, of hij uitte een zwakken kreet, en zeeg tot aller verbazing op den grond neder. Alstoen zag men eene blaauwe vlam rondom zijnen mond zweven; men trachtte hem hulp te verleenen, doch weldra ontwaarde men, dat de ongelukkige inwendig brandde. Na verloop van een half uur was het hoofd en het binnengedeelte der borst verkoold. Twee er bij geroepen geneesheeren verklaarden, dat de van sterken drank doortrokken man, ten gevolge van wijngeest-ontbranding was overleden."

Hoe geheimzinnig en tragisch staat het daar: »doch weldra ontwaarde men, dat de ongelukkige inwendig brandde." Toen viel er aan geen blusschen meer te denken, niet waar? De schrandere physicus die dit schreef, heeft zeker nooit als ondeugende knaap een lucifersdoosje aangestoken, en dat dan gebluscht door het eenvoudig te sluiten. Dan zou hij weten, dat zulk inwendig branden van een mensch even onmogelijk is als het inwendig branden van een gesloten lucifersdoosje of van een doofpot. Of als hij nadacht zou hij begrijpen, dat een menschelijk ligchaam, waarvan alle arteriën en vaten met vochten opgevuld zijn, wel door een grooten vuurgloed verkoold kan worden, maar met eene kleine vlam even bezwaarlijk in brand gestoken wordt als een natte doek met een zwavelstok. En die vochten worden wel gewijzigd door een alcoholiserend diëet, maar worden zelve geen alcohol. Al was men zoo kinderachtig van te gelooven, dat de adem eens menschen, omdat hij met eenige deelen wijngeest bezwangerd is, zou branden als de spiritus onder mijn trekpot, — begreep men dan niet, dat die inwendige brand met het sluiten van den mond dadelijk gebluscht zou zijn?

Hoogstens zou de fameuse Amerikaan zijne domme lippen gebrand hebben, maar daar evenmin aan gestorven zijn als de berigtgever aan het branden van zijne vingers.

Dat een Amerikaansch blad zulke sprookjes van Moeder de Gans aan de Yankees opdischt, laat zich begrijpen; maar belagchelijk is het, dat men in Frankrijk zich haast om zoo iets over te nemen, en uiterst vreemd, dat een fatsoenlijk en degelijk blad als het *Handelsblad*, daaraan nog een oogenblik aandacht schenkt.

MENGELWERK.

IDA PFEIFFER.

»De beroemde IDA PFEIFFER is dood," — hebben de dagbladen ons voor eenigen tijd aangekondigd. En wáár is het, dat deze energieke vrouw, zat maar niet verzadigd van onrust, het haar zoo bekende wereldrond heeft verlaten. Maar of het ook even zeker is, dat zij ten volle op den eeretitel van *beroemd* aanspraak kan maken, mag betwijfeld worden. *Bekend*, wereldbekend mag zij voorzeker heeten, en bekend in een goeden zin, wat met vrouwenbekendheid niet altijd het geval is; maar om even beroemd te zijn, als zij bekend is, daartoe wordt meer vereischt. Ongetwijfeld heeft zij die bekendheid verdiend door den onbegrijpelijken moed, waarmede zij zee en land omreisd, cannibaal en Chinees en Americaan bezocht heeft, door de vruchten, die zij, overal lezende, ook hier en daar voor de wetenschap geplukt heeft. Maar om beroemd te zijn, moet het doel ook even grootsch en belangrijk wezen als de krachten, die in het werk worden gesteld.

De krachten van ligchaam en geest, die zij in het najagen van haar doel heeft ten toon gespreid, waren zeker groot, verwonderlijk groot voor eene vrouw; maar wat was haar doel? De wetenschap te vermeerderen? Welke wetenschap dan? Was het om eenig nut aan te brengen, hetzij den volkeren, die zij bezocht, hetzij der natie, waartoe zij behoorde? Men kan dit niet bepaald aangeven. Was het om onbekende landen op te sporen? Zij wist niet, waar ter wereld nog een nieuw land te vinden zou zijn. — Was het om onbezochte streken nader te onderzoeken? Zij heeft niet zoo zeer onbereisde streken voor het eerst bezocht, als wel in onbereisbare streken haar leven gewaagd.

Was het een innerlijke aandrang die haar dreef, eene welgegronde overtuiging, dat zij het uitverkoren, dat wil zeggen, het geschikte werktuig was om juist dat werk zich op de schouderen te leggen? Hoe groot haar moed en hare volharding ook waren, zij was niet genoeg wetenschappelijk

gevormd en had niet genoeg het bevorderen eener bepaalde wetenschap ten doel, om vruchten te kunnen hopen aan dien moed en die volharding geëvenredigd. Ook had haar moed iets onbesuisds, waardoor hij meer op overmoed geleek; en, dat zij niet veel eerder voor een der tallooze gevaren, die zij ongewapend trotseerde, bezweken is, mag in vele opzigten louter geluk genoemd worden. Het was ja, een innerlijke aandrang die haar dreef; maar was die aandrang veel meer dan eene instinctmatige behoefte? Zelve was zij ook te eenvoudig en te waar, om veel grootere waarde daaraan toe te kennen. In de voorrede voor hare eerste wereldreis zegt zij: »Gelijk de schilder zich gedrongen voelt om te schilderen, en de dichter om zijne gedachten uit te drukken, zoo is het mij eene behoefte, om de wereld te zien — reizen was de droom mijner jeugd, herinnering van het geziene, de verkwikking mijns ouderdoms." Het was hare natuur, de nood was haar opgelegd; en zij heeft gehoorzaamd.

Als het waar is, dat ware grootheid niet door den tijdgenoot gewaardeerd wordt, dan mist IDA PFEIFFER ook dit merkteeken der grootheid. Van haar is een roep uitgegaan door gansch Europa, en tot aan alle einden der wereld is haar naam doorgedrongen, al was het maar, omdat zij tot aan alle einden der wereld hare persoon gebragt heeft. Dien naam te verkleinen is geenszins mijn doel, maar wel de al te groote opgewondenheid over haar, die ik wel eens bij sommigen heb waargenomen, binnen zekere grenzen te houden. Het nagaan van hare levensgeschiedenis zal dit van zelf doen, terwijl aan de andere zijde het vernemen van wat zij heeft gedaan en gewaagd onze verwondering kan gaande maken, waarbij ik aan ieder de vrijheid laat om te bewonderen waar ik mij slechts verwonder. Mij schijnt zij meer eene curiositeit, dan eene celebriteit; maar eene curiositeit, die opgang genoeg gemaakt heeft en belangrijk genoeg is, om eenige oogenblikken onze aandacht bezig te houden.

Hetgeen IDA PFEIFFER meest tot eer verstrekt, is niet dat zij zoo veel gereisd heeft, maar dat zij zoo laat begonnen is te reizen. Van hare jonkheid af waren jongensspelen en ligchaamsoefeningen hare geliefkoosde bezigheid, verslond zij reizen en geographische werken en dweepte met energische historische personen, als LEONIDAS, MUCIUS SCAEVOLA, BRUTUS

of CATO, — in 't kort toonde zij zulk eene overkrachtige natuur te bezitten, die een uitweg moest zoeken in een meer handelend optreden, dan der vrouw gewoonlijk wordt toegestaan. Doch één ding was er, dat haar terughield om bij de eerste gelegenheid de neiging haars geestes te volgen: gevoel van pligt, en wel moederpligt — een bewijs, dat zij niet behoorde tot die halfslagtige wezens, die niet nalaten kunnen een onaangenamen indruk te maken, tot de onvrouwelijke vrouwen. In 1797 geboren, huwde IDA in 1820 met den advocaat PFEIFFER, — een ongelukkig huwelijk, dat weldra werd ontbonden en waarbij IDA haar vermogen inboette en twee zonen overhield. Ofschoon thans vrij, ging het vervullen van hare moederpligten haar boven alle andere neiging. Zij bleef te Weenen, totdat beide hare zonen een beroep gekozen en zich gevestigd hadden.

Toen eerst, nadat zij tot den einde toe den weg der huiselijke pligten had afgewandeld, begon de oude neiging weder met kracht op haren geest te werken, en na met sparen en inspanning eene som van 1000 florijnen bijeen gebragt te hebben, ging zij voor hare eerste reis uit. Dit was den 22sten Maart 1842, en de moedige vrouw was dus reeds bijna 45 jaren oud.

Deze eerste reis was slechts een pelgrimstogtje. Over Constantinopel en door Klein-Azië trok zij op haar doel, Jeruzalem en het Heilige land, aan, en keerde over Aegypte en Italië naar Weenen terug, waar zij in Dec. van hetzelfde jaar aankwam. Het was haar proeftogt, waarop zich de noodige eigenschappen in haar ontwikkelden, om later met veel geringer middelen veel verder en gevaarlijker reizen te volbrengen. Tevens deed zij ook nu haar *début* in de tweede eigenschap, waarin zij voor de wereld optrad, als schrijfster. Ofschoon met tegenzin en altijd verklarende, dat zij dien naam van schrijfster niet waard was, gaf zij de naauwkeurige aanteekeningen, die zij op hare reis gemaakt had, uit, onder den titel: *Reise einer Wienerin in das Heilige Land* (Wien, 1843. 2 Bde).

Eigenaardig is het, dat juist wat haar meest ongeschikt scheen te maken, door hare geheele loopbaan als reizigster en schrijfster haar beste steun en de voornaamste oorzaak van haren naam is geweest. Het scheen eene ongerijmdheid, dat eene vrouw, vooral op reeds zoo gevorderden leeftijd, op eene reis rondom de wereld zich aan de ongekende bezwaren die

haar wachtten, zou blootstellen. Maar ziet, juist daardoor alleen werd zij beschut tegen de galanteriën der beschaafden en de gastronomische lusten der cannibalen, die, het eene zoowel als het andere, voor eene jonge vrouw of een krachtigen man onoverkomelijke hinderpalen zouden geweest zijn. Het scheen eene onmogelijkheid, om zonder een uitgebreid vermogen te bezitten reizen te doen, zooals anders alleen op gouvernementskosten worden ondernomen. Maar nu was zij wel genoodzaakt, om zoowel door het uitgeven van hare reisbeschrijvingen, als door het opzamelen van naturalia uit alle oorden der wereld, die zij aan musaea en particulieren verkocht, zich een inkomen te verschaffen. Daardoor heeft zij in zekere mate tot verspreiding van kennis en bevordering der wetenschap bijgedragen, terwijl zij anders welligt hare gewaarwordingen en haren oogst voor zich zelve bewaard had. Evenzoo ging het met haren schrijversnaam: het scheen onwaarschijnlijk, dat zij, die zich nooit had toegelegd, om de hooggestemde eischen der moderne litteratuur te bevredigen, door hare pen roem zou inoogsten. Doch juist daardoor had haar verhaal eene eenvoudigheid en waarheid, die bij de meeste reisbeschrijvingen in de zucht om zeer fraai te beschrijven en zeer diep te oordeelen, verloren gaan. Weinige reisbeschrijvers, misschien geen enkele, hebben zoo trouw en onvermengd wedergegeven wat zij gezien en ondervonden hebben. Daarbij kwamen echter twee andere voorname eigenschappen, zonder welke èn haar geheele leven èn haar naam onverklaarbaar zouden zijn. Het was vooreerst eene ontzettende energie en een moed, zooals die in enkele gevallen alleen bij de vrouw, die niet redeneert maar de inspraak des harten volgt, gevonden worden; aan de andere zijde een ingeschapen levendig gevoel van regt en eene krachtige liefde tot waarheid, waardoor al wat leugen en ostentatie was haar een gruwel moest zijn. Uit de gelukkige vereeniging van al deze omstandigheden en eigenschappen ontstond de ondernemende reizigster, die alles wilde zien en wie alles gelukte, en de geloofwaardige schrijfster, die èn door inhoud èn door vorm harer schriften de algemeene aandacht wist te boeijen.

Ondertusschen stelde de goede ontvangst van haar werkje haar in staat, om verder de lust haars harten te volgen. Twee jaren na hare terugkomst in hare vaderstad, had zij

weder fondsen genoeg bijeenverzameld voor eene nieuwe reis. Fondsen genoeg voor haar, want een gewoon reiziger zou zich met zulk eene schraal voorziene beurs niet gewaagd hebben aan de hebgierige handen van logementhouders, schippers, voerlieden en alle andere philanthropen, die *voor* en *van* de reizigers leven. Maar het was haar eene studie, om overal de goedkoopste gelegenheden op te sporen, en zij bragt het in deze kunst eindelijk tot eene aanmerkelijke hoogte.

Zoo was zij dan den 10^den^ April 1845 weder marschvaardig, thans het aangezigt naar het Noorden gekeerd. Zij zag Kopenhagen, beklom den Hekla op IJsland en keerde over Noorwegen en Zweden den 4^den^ Oct. te Weenen terug. Weder werd den volke verslag gegeven van haar wedervaren in haar werk: *Reise nach dem Skandinavischen Norden und der Insel Island.* (Pesth. 1846. 2 Bde). Dat verslag was belangrijk, ook weder grootendeels om de ware getrouwheid, waardoor menige overdrijving van vorige reizigers over de phantastische natuurtooneelen van het Noorden werd teregtgewezen.

Behalve de opbrengst van dit werk zag zij zich nu ook eene andere bron van inkomsten geopend in den rijken schat van naturalia, uit de landen die zij bezocht had. Ofschoon niet met de wetenschappelijke kennis toegerust, die hiertoe vereischt wordt, zoodat zij dikwijls iets als belangrijk medebragt dat geene waarde had, verkreeg zij toch langzamerhand een zekeren tact om die belangrijkheid te gissen, en was vooral in het vangen van insecten en kleine vogels den Duitschen entomologen en ornithologen van onberekenbaar nut.

Met het welslagen van hare eerste togtjes nam ook hare reislust in verdubbelde mate toe. Te huis had zij geene rust meer, zij moest de wijde wereld in, de wijde wereld in den volsten zin des woords wilde zij van alle kanten zien. Een winter was haar genoeg geweest voor het vervaardigen van haar boek, het realiseren van haren schat naturalia en het maken van dit nieuwe, groote reisplan, en den 1sten Mei 1846 had zij Weenen weder achter zich, moedig genoeg en, naar hare wijze van zien, rijk en jong genoeg, om de wereld rond te reizen.

Te Hamburg ging zij scheep op een Deenschen brik en was na eene reis van bijna drie maanden (!) te Rio-Janeiro. In Zuid-America zwierf zij rond, met haar vatbaar gemoed genietende

van de pracht der tropische natuur; maar zij had het alleen aan haar gelukkig gesternte toe te schrijven, dat zij niet reeds hier onder het mes van een weggeloopen slaaf den dood vond. In het voorjaar van 1847 keerde zij der gehate bevolking van Zuid-America met afkeer den rug toe, en hoopte natuurlijker menschen op Otahaiti te vinden, hoewel zij zich daar weder ergeren moest aan de verregaande onzedelijkheid, die Fransche beschaving, hier niet door Fransche *étiquette* gebonden, onder deze al te natuurlijke kinderen gebragt had.

Wij kunnen begrijpen, met wat groote verwachtingen Mevr. PFEIFFER korten tijd daarna voet aan wal zette in het Hemelsche rijk, waar zij haren onverzadigbaren dorst naar kennis en curiositeiten met volle teugen hoopte te lesschen. Maar helaas! slechts met veel voorzorg mogt zij enkele merkwaardigheden bezigtigen; een lang verblijf en dieper voortdringen in het land der geheimenissen werd haar niet vergund. Het onzedelijkste volk der wereld vond zich te zeer geërgerd aan eene 50jarige vrouw, die alle wetten van *hunne* eerbaarheid zoo schaamteloos dreigde te vertreden. Voort ging het dus naar Engelsch Indië.

Geen land ter wereld heeft zij misschien zoo opmerkzaam bereisd als dit groote tooneel van der Britten schuld en der Britten straf, als hadde zij een voorgevoel van de dingen die daar gebeuren zouden. Behalve de Presidentschappen Madras en Calcutta mogt zij met eigen oog Allahabad, Cawnpore, Futtehpore, Delhi en zoovele andere plaatsen aanschouwen, wier namen weldra zulk eene bloedige vermaardheid zouden krijgen, en misschien is er ook geene betere verklaring van de gruwelen die daar gezien zijn, dan hetgeen zij als onpartijdig ooggetuige en zonder eenig vooroordeel van der Engelschen wijze van omgang met de inlanders verhaalt.

Van Bombay was haar oog naar Perzië en de classieke landen Assyrië, Babylonië, Mesopotamië gerigt. Menig geleerde en oudheidkenner zou haar benijden wat zij op deze hoogst belangrijke togten zag, maar de gevaren en ontberingen zeker niemand. Toen zij na eene reis van ettelijke dagen en van namelooze ellende door de woestijn van Mesopotamië, Tebris bereikte, wilde de Engelsche consul niet gelooven, dat zij werkelijk dien togt had afgelegd.

En als ware het haar beschoren om op deze reis alle plaatsen te

zien, die in de tweede helft der negentiende eeuw beroemd zouden worden, dreef haar reizigers-instinct haar door Armenië, Georgië en Mingrelië langs Russische voorposten en Russische wegen naar de Krim. Redutkale, Kertch, Sebastopol zelfs heeft zij gezien, zonder de Tartaarsche bevolking te benijden noch de Russen lief te krijgen. Nog een vlugtigen maar zorgvuldigen blik wierp zij op Constantinopel, Griekenland en de Jonische eilanden, en stond den 4den Nov. 1848 voor de poorten van Weenen. Weinige dagen te voren was de stad door het leger van vorst WINDISCHGRÄTZ ingenomen; de rust, die zij hoopte te vinden, vond zij dus in hare geboortestad niet.

Doch zij sprak wel van rust nemen, het was haar echter nog geen ernst daarmede. *L'appétit vient en mangeant*, en zoo werd hare behoefte om meer te zien en te ondervinden door al wat zij gezien had slechts des te meer onbevredigbaar. Zij begon thans eene persoon van beteekenis te worden, en de publieke aanmoediging, die haar misschien niet geheel onverschillig was (hoewel zij altijd dezelfde bescheiden, eenvoudige vrouw bleef) vuurde haren ijver nog aan, zoodat het te vergeven is, dat zij haar aanvankelijke plan om thans te rusten op hare lauweren, varen liet.

Zij gaf hare *Frauenfahrt um die Welt* (Wien, 1850. 3 Bde) uit, verkocht hare medegebragte naturaliën en nam 18 Maart 1851 den wandelstaf weder op in hare als verjongde handen. Zelfs ontving zij nu eene ondersteuning van 1500 florijnen van het Oostenrijksche gouvernement, — sedert de revolutie met een ongekenden ijver behebt, om al wat wetenschap is, of wetenschap zou kunnen zijn, te ondersteunen. En ofschoon al wat zij nu bij elkander had verre van voldoende was voor eene wereldreis, ging zij toch, vertrouwende op haar geluk, op weg.

Aanvankelijk schijnt ze nu zelfs geen bepaald reisplan gehad te hebben, en begon met Londen, om de Kaap de Goede Hoop als tweede station te nemen. Hadden hare middelen het haar veroorloofd, dan zou eene ontdekkingsreis in het binnenland van Zuid-Africa juist in haren smaak gevallen zijn; maar zulk eene reis had een te grooten nasleep van uitrusting, begeleiding, enz. Ook van Australië moest zij afzien, want juist toen zij te Londen was, waren daar de groote goudvelden

ontdekt en alles stroomde en stormde daarheen, waardoor het leven daar niet zonder gevaar en — wat het ergste was — zeer duur werd.

Zij besloot dus de Nederlandsche Oost-Indiën tot hoofddoel van hare reis te maken en verklaarde later zich deze keuze niet te hebben moeten beklagen. Van de Kaap bezocht zij voor de tweede maal Singapore en van daar Borneo. Daar werd zij vriendelijk ontvangen door den Heer (wilt ge Rajah) BROOKE, wiens persoon juist in onze dagen nog al ter sprake is gekomen; maar zij behoefde niet te onderzoeken of zijn kunstrijkje den Hollanderen aangenaam was of niet. Moeijelijker was het, om zich door de onafhankelijke Dayakkers goed te doen ontvangen, waar het koppensnellen nog onder de uitspanningen behoort; zij kwam er echter heelshuids en zonder hoofdverlies af en bereikte de Hollandsche residentie Pontianak.

Hare geheele reis door den Indischen Archipel is uitvoerig in haar laatste werk (*Meine zweite Weltreise*. Wien, 1856. 4 Bde) beschreven. Die beschrijving heeft vooral voor ons hare belangrijkheid en aantrekkelijkheid, daar zij de voornaamste eilanden en punten bezocht, en als onpartijdige, eerlijke ziel, niet medezingt in het spotlied, dat andere reizigers over ons meenen te mogen aanheffen. Zij laat den Hollanders regt wedervaren en prijst openlijk de voorkomende, vriendelijke behandeling, die zij zonder uitzondering van alle Nederlanders ondervond. Haar verblijf te Batavia was eene soort van ovatie; met de meeste voorkomendheid werd zij behandeld en ook door den toenmaligen Gouverneur-Generaal DUYMAER VAN TWIST tot een bezoek in zijne residentie uitgenoodigd. Bovendien werd de karig gevoede beurs der oude dame zooveel mogelijk gespaard en haar eindelijk door eenige kooplieden vrije overtogt heen en terug naar Sumatra aangeboden.

Het is vooral hare togt naar de Batakkers op Sumatra, die haar groote vermaardheid heeft verworven; doch ook hieruit ziet men weder van welke soort hare beroemdheid eigenlijk was. Gelijk men weet, is het menschen-eten bij dezen wilden stam nog in zwang, van daar dat hunne streek nog onder de zeer weinig bekende behoort. Ernstig werd dan ook deze reis Mevr. PFEIFFER afgeraden; maar juist dat onbekende was haar eene aantrekkelijkheid, en cannibalen, echte cannibalen

te zien, die verzoeking was haar te groot. Zij vertrouwde op hare zwakheid, en zag hierin misschien juist. Toen het er werkelijk toe scheen te zullen komen, dat zij het slagtoffer van hunne lekkerbekkerij zou worden, wist zij de hongerige vrienden aan het lagchen te brengen. »Zoo'n oud wijf als ik ben zal niet lekker zijn, maar hard en taai" — en deze grap, juist grof genoeg voor deze heeren, redde haar het leven. Doch als men dien geheelen togt leest, moet men erkennen, dat het blind geluk was, zoo zij niet hier of daar onder deze vreemdsoortige gastronomen den dood vond. Zij is er in geslaagd, om verder in deze streek door te dringen, dan eenig Europeesch reiziger; maar de aanwinst van kennis door haar verkregen, is niet evenredig aan het gevaar, en ik kan deze onderneming niet anders dan roekeloos en onverantwoordelijk noemen.

Wat zij verder van hare togten door de binnenlanden van Sumatra en Java, naar Macassar, Banda, Celebes, enz. verhaalt, zal elk Nederlander met groot nut en groot genoegen lezen. En hij is daartoe in de gelegenheid, daar deze reis in het Hollandsch vertaald, in 1856 is uitgekomen.

Een Americaansch scheepskapitein bood haar vrijen overtogt aan naar Californië, en zoo stak zij dan in eenen adem over naar het goudland (10150 zeemijlen), en landde den 27sten Sept. 1853 te San Francisco. Van de wilde cannibalen was zij dus op eens verplaatst te midden van de cannibalen der beschaving, door de ruime goudbeloften dezer streken van heinde en ver hierheen gelokt. Toch moest zij alles zien, en de behandeling, die zij ondervond, viel haar mede, al was de duurte van alles haar een gruwel. De goudwasscherijen, de mijnen en eindelijk ook de *wigwams* der Indianen werden met een bezoek van haar vereerd. Tegen het eind van 1853 ging zij weder scheep, langs Panama naar de Peruaansche kust.

Voor haar, die thans tot alles in staat scheen, was het eene kleinigheid, om dwars door Zuid-America over de Cordilleren naar Brazilië over te steken. Toch maakten de onveilige wegen, in deze streken van opstanden en revolutiës, en der Zuid-Americanen ontrouw haar dit onmogelijk. Wel beproefde zij het, en besteeg digt bij den Chimborazzo de bergketen der Cordilleren. Ook zag zij de uitbarsting van den vulkaan *Cotopari*, een genot, dat VON HUMBOLDT haar later sterk benijdde;

maar zij moest eindelijk toch terugkeeren, om over de landengte van Panama America's oostkust te bereiken.

Van Zuid tot Noord doorkruiste zij het land der vrije Americanen. De kalme dweepster met al wat natuur en natuurpracht is mogt de boorden van den Mississipi aanschouwen, en de vallen van de St. Antony-rivier en den Niagara. Zij bragt bezoeken aan Duitsche colonisten en ballingen, als b. v. den badischen democraat HECKER, aan Chirokee'sche Indianen en aan Mormonen, en bewaarde de steden New-York, Boston, enz. voor het laatst. Den 21sten Nov. was zij gelukkig te Liverpool aangeland; maar moest nog een klein uitstapje maken, eer zij deze tweede wereldreis wilde afsluiten. Een van hare twee zonen was op een der Azorische eilanden San-Miguel gevestigd, en hem bragt zij een bezoek. Tot Mei 1855 bleef zij bij hem en keerde over Lissabon, Southampton en Londen naar Weenen terug.

Vooral van deze ruim vierjarige wereldreis bragt zij een schat van vogelen, insecten (zelfs de Dayakkers hadden haar helpen vangen, hoewel zij het eerst wel wat kinderachtig vonden), conchyliën en ethnographische voorwerpen mede. Onder dezen maakten vooral die uit de Batta-landen opzien; de naturalia werden grootendeels voor het *British Museum* en de musaea van Weenen aangekocht. Haar naam was thans gevestigd, en zelfs ALEXANDER VON HUMBOLDT en de geograaph KARL RITTER te Berlijn toonden de hoogste belangstelling in de moedige vrouw; gelijk zij ook op hun voorstel tot eerelid van het Berlijnsche Geographische Genootschap benoemd werd. Ook begiftigde de Koning van Pruissen haar met de gouden medaille voor wetenschap en kunst. Hoe ingenomen met, en dankbaar voor deze eerbewijzingen, vooral HUMBOLDT's vriendschap, zij ook was, zij bleef er hetzelfde zelfstandige en bescheiden karakter onder bewaren. Doch hetzij omdat geen profeet geëerd is in zijn vaderland, hetzij omdat het oordeel over haar nog al uiteenloopende was, te Weenen zelf werd haar veel minder eer bewezen, dan te Berlijn.

Ofschoon zij bij hare laatste tehuiskomst er nog aan gedacht had om eindelijk ruste te nemen van den arbeid, thans dacht zij daar geen oogenblik aan. Het boven verwachting welslagen van de taak, die zij zich voor haren ouderdom gesteld had, bragt haar meer en meer tot de overtuiging, dat zij

werkelijk nut stichtte door de zorgen en gevaren, die zij zich oplegde. Zij begreep nu ook der wetenschap van eenige dienst te zijn, en werkelijk had zij ook, voor zoo veel zulks nog mogelijk was, zich met vele kundigheden, hiertoe noodig, verrijkt. Met het toenemen in jaren en bekwaamheid in het vak, werd dus tevens deze natuurlijke neiging tot reizen als 't ware veredeld. Terwijl wij gerust kunnen aannemen, dat zij aanvankelijk reisde alleen om haar zelfs wille, om hare eigene behoefte des geestes te bevredigen, straalt ons bij hare latere reizen hoe langer hoe meer het streven door, om haar werken ook voor het algemeene belang meer vruchtbaar te maken, door overal de zuivere waarheid aan het licht te brengen, en waar zij kon bouwstoffen voor wetenschappelijke onderzoekingen aan te brengen.

Daarom rigtte haar oog zich nu bij voorkeur naar een land, dat nog weinig bekend was en waar eene ontdekkingsreis groote verdienste hebben zou, — het eiland Madagascar. Het hielp niet, dat VON HUMBOLDT haar dit waagstuk afraadde en haar dan liever voorsloeg het binnenland van Mexico te bereizen; zij was niet gewoon om een eenmaal opgevat voornemen zoo spoedig te laten varen, en bleef bij haar plan. Van deze laatste reis is, zoover ik weet, nog geene volledige beschrijving uitgekomen; maar de hoofdomstandigheden daarvan vond ik medegedeeld in de laatste aflevering van *Unsere Zeit*, pas bij BROCKHAUS te Leipzig uitgekomen, en wel door iemand, die, volgens de verzekering der Redactie, persoonlijk met IDA PFEIFFER in betrekking had gestaan. Hij verhaalt ons daarvan het volgende:

In Mei 1856 verliet IDA PFEIFFER Weenen en ging over Berlijn naar Parijs, waar zij tot eerelid van de Société Géographique benoemd werd. Hier won zij echter zulke afschrikkende berigten over Madagascar in, dat zij haar voornemen voorloopig opgaf en vooreerst besloot nogmaals den Indischen Archipel te bezoeken. Men deelde haar namelijk mede, dat in Madagascar eene wreede en den Europeanen vijandige koningin heerschte, waardoor het verkeer met het eiland geheel afgebroken was en maar zelden een schip het waagde, om deze ongastvrije kust te naderen. Mevr. PFEIFFER ging dus den 31sten Aug. 1856 naar Indië scheep; doch toen zij in de Kaapstad aan land ging, werd zij door een Franschman

LAMBERT opgezocht, die haar voorsloeg, zoo zij vast besloten had om Madagascar te bereizen, om dan gezamenlijk dien togt te ondernemen. Zoo nam zij met gretigheid haar eerste plan weder op en ging dadelijk met LAMBERT naar het eiland Mauritius, waar de Franschman gevestigd was, en van waar uit alle voorbereidselen tot de onderneming getroffen werden.

Doch over deze expeditie zweefde een ongunstig gesternte. LAMBERT was reeds vroeger, in 1855, op Madagascar geweest en had toen met den erfgenaam des troons, prins RAKOTO, een vriendschapsverbond aangegaan. Volgens IDA PFEIFFER'S brieven is prins RAKOTO een uitmuntend, menschlievend man, die zeer afkeerig is van de wreede regeringswijze zijner moeder, de koningin RANAVALO, en die Madagascar voor den Europeschen invloed en het Christendom openen wil. Hij had daartoe met LAMBERT een plan beraamd, waardoor de oude koningin van den troon gestooten en de prins de teugels van het bewind nemen zou. LAMBERT zou naar Engeland en Frankrijk reizen, om beide mogendheden tot eene interventie in Madagascar te bewegen. Dit plan leed echter schipbreuk waarschijnlijk op den naijver dier mogendheden, die elkander het schoone eiland niet gunden, en dus verklaarden zich niet in de aangelegenheden des lands te willen inmengen. Toen LAMBERT het mislukken zijner pogingen aan prins RAKOTO medegedeeld had, besloot deze, om zich met eenige voornamen des lands te verstaan en op eigen hand de koningin met geweld van de regering te verwijderen. Maar het karakter van de Hova's, den heerschenden volkstam op het eiland, is valsch en laf. Toen het dus op de uitvoering aankwam werden de meesten afvallig en de zaak sprong af.

Het Engelsche zendelinggenootschap, schrijft IDA PFEIFFER, was naauwkeurig met LAMBERT'S plannen bekend, en daar men met den Franschen invloed ook tevens de invoering van het Catholicisme op Madagascar vreesde, zond dat genootschap een missionaris, ELLIS genaamd, naar Tananarivo, de hoofdstad des rijks, die alles aan de koningin verraden en haar voor LAMBERT en den prins waarschuwen moest.

Onder deze ongunstige omstandigheden kwam IDA PFEIFFER met LAMBERT op Madagascar, waar men echter de beide reizigers met alle eerbewijzingen ontving. Toen zij, den 7den Mei 1857, te Tananarivo kwamen, zond het hof hun vele officieren

en soldaten met een corps muziek te gemoet. De ontmoeting van den prins en LAMBERT was zeer hartelijk, en zelfs de koningin liet alle dagen naar LAMBERT's gezondheid vernemen, toen hij aan de Madagascarsche koorts ziek lag. Ondanks de *intrigues* der zendelingen stonden dus de zaken der reizigers niet slecht, toen op zekeren dag een bekeerde Hova, RATSIMANDISO genaamd, alle Christenen onder zijne landgenooten (verscheiden duizend in aantal) verried. Hij leverde eene schriftelijke lijst van alle Christenen in, die echter gelukkig eerst in RAKOTO's handen viel en dadelijk door hem verscheurd werd. Velen werden hierdoor van den dood gered; maar zij vlugtten toch allen naar de bosschen in het binnenland, en de koningin woedde op de wreedaardigste wijze onder alle Christenen, die zij magtig kon worden.

De eerste minister, een vijand van LAMBERT, maakte nu van deze gelegenheid gebruik, om den vreemdeling als een zamenzweerder bij de koningin aan te klagen. LAMBERT en IDA PFEIFFER waren „vermomde republikeinen", die naar Madagascar gekomen waren om de bestaande orde van zaken om te keeren. Alles keerde nu den in ongenade gevallen LAMBERT den rug toe. Hij werd met zijne gezellin gevangen genomen, en zij bleven veertien dagen in de angstigste onzekerheid aangaande hun lot. Men was voornemens hen in het openbaar ter dood te brengen. Prins RAKOTO trok zich hunne zaak echter zoo krachtig aan, dat de koningin — misschien ook uit vrees voor de Europesche mogendheden — de executie niet toestond, doch beiden dadelijk uit het land verbannen liet. Hun vonnis werd hun op eene formele geregtszitting voorgelezen, en daarop werden zij, onder begeleiding van 50 soldaten en 25 officieren naar Tamatave, eene havenstad aan de oostzijde van het eiland, getransporteerd. Vóór hun vertrek hoorden zij nog van gruwelijke executies, die de koningin ten uitvoer brengen liet.

De reis van Tananarivo naar Tamatave kan gemakkelijk in acht dagen volbragt worden; maar IDA PFEIFFER en LAMBERT werden 53 dagen in deze ongezonde streken heen en weêr gesleept, op de brutaalste wijze behandeld, en van alle mogelijke geriefelijkheden beroofd, Geen wonder, dat zij, uitgeput door onophoudelijke koorts, in een erbarmelijken toestand te Tamatave aankwamen en doodziek op Mauritius aanlandden.

Dit alles berust op de schriftelijke of mondelinge mededeelingen van IDA PFEIFFER zelve.

Op Mauritius hield zij zich tot herstel harer gezondheid nog eenigen tijd op; maar de verschrikkelijke behandeling op Madagascar had de gezondheid der 60jarige vrouw geheel geknakt. Zij kon niet weder tot hare krachten komen, en kwam sukkelende en uitgeput den 30sten Mei 1857 in Engeland en den 12den Junij in Hamburg aan, waar zij eerst bij bloedverwanten, en later op haar eigen wensch, in het hospitaal onder geneeskundige behandeling bleef. De geruchten, alsof zij in geldgebrek en bitteren nood van alle vrienden verlaten in Hamburg ziek lag, waren ongegrond. Het heeft haar nooit aan geld ontbroken, daar zij zelve eenig vermogen bezat, en vrienden en bloedverwanten zich altijd harer aantrokken. Op de uitnoodiging eener vriendin reisde zij later naar Berlijn, waar zij zich 14 dagen ophield en van ALEXANDER VON HUMBOLDT een deelnemend bezoek ontving. Doch, als dreef de onrust aan zenuwziekten eigen haar steeds verder, begaf zij zich daarna naar eene zeer goede vriendin in de nabijheid van Wieliezka. Ondertusschen nam hare kwaal zeer toe, en begon zij eindelijk naar hare geboorteplaats te verlangen, zoodat hare familie haar afhaalde en naar Weenen bragt. Hier bleef zij bij haar broeder in huis, totdat zij, zes weken later, stierf.

Ten gevolge der nameloeze vermoeijenissen en der groote verzwakking door aanhoudende koorts, was bij IDA PFEIFFER eene ontaarding der lever ontstaan, die haar erge zenuwaandoeningen veroorzaakte. Zij werd voortdurend door pijn en eene groote gejaagdheid gekweld, kon bijna geen woord meer over de lippen krijgen, en vermagerde zoo zeer dat zij geheel onkenbaar werd. Slechts zeer weinige bezoekers ontving zij bij haar ziekbed, aan wie zij zich door teekens en haar altijd nog zeer sprekende oog verstaanbaar maakte. Wanneer men haar van genezing sprak, dwaalde een half ironische half melancholische lach om hare lippen. In het laatste van hare ziekte was zij in hare koortsige droomen dikwijls bezig met het op Madagascar uitgestane leed. Dagelijks kwamen uit alle oorden der wereld brieven aan, om naar den toestand der zieke te vernemen, een bewijs hoe haar lot algemeen belangstelling wekte. Eindelijk den 28sten Oct. 1858, des morgens om 1 uur, bezweek zij in den laatsten strijd. Zij werd

op het St. Maxer-kerkhof bij Weenen begraven. Vele notabiliteiten en geleerden volgden hare lijkbaar.

Een Duitsch biograaph zegt van haar, dat men lang met haar moest omgegaan hebben, om haar karakter goed te waarderen. Het kan zijn, dat dit den Duitscher en vooral den Weener, die gewoon is door eene zekere winderigheid te verblinden, moeijelijk voorkwam; maar een moeijelijk te raden karakter schijnt ze niet bezeten te hebben. Alleen moest men iets dieper zien dan de bovenste oppervlakte. Haar geheele voorkomen, haar gansche zijn had iets eenvoudigs, zoodat ze aan geheel onbekenden als eene dood gewone, alledaagsche vrouw voorkwam. In den aanvang van hare reis-carrière was zij ook geheel doordrongen van hare onbeduidendheid; eerst later scheen zij zich wel iets op hare ongewone ondervindingen te laten voorstaan. Maar dit was niet te verwonderen bij de eerbewijzingen, die een noodzakelijk gevolg waren van hare zoo in het oog vallende loopbaan. Die kleine streek van pretentie kwam echter alleen voor den dag tegenover hooger geplaatste personen, vooral als men haar met een *air de protection* naderde. Maar tegenover eenvoudigen en bescheidenen vertoonde zij geen spoor van hoogmoed. Aan kleederen en opschik besteedde zij geen penning meer dan noodig was; alleen voor de armen veroorloofde zij zich wel eens eene kleinigheid van hare gespaarde reispenningen af te zonderen.

Hare energie is uit haar geheele leven zelf duidelijk genoeg. Doch men moet dan ook haar trouwe en gedetailleerde verhaal zelf lezen. Wanneer men bedenkt, hoe weinig de vrouw gewoonlijk in de beschaafde wereld tot physische inspanning in staat schijnt, en daarbij vergelijkt wat voor haar slechts eene kleinigheid was, dan komt men tot de erkenning, dat die zwakheid der vrouw eene conventionele dwaling is. Voetmarschen van 10 uren en meer, onder brandend heete zon, langs ongebaande wegen; nachtverblijf in de open lucht of in de onbeschutte slaapplaatsen der natuurkinderen, of in bosch of woestijn bij het gevaar van verscheurende dieren en slangen; gevaarvolle beklimmingen van bergen — niets is haar onmogelijk. Waar het noodig is overwint zij den natuurlijken afkeer tegen onbeschrijfelijke morsigheid van menschen waarmeê zij in aanraking komt, of zelfs van voedsel, dat zij zich bij gebrek

aan beter gevallen laat. Reeds zagen wij een van hare overmoedige waagstukken op haren togt onder de cannibalen; niet minder waagt zij zich en neemt met kalmte hare voorzorgen tegen roovers of dieven, die zij op weg kon ontmoeten, of zelfs als gidsen of voerlieden bij zich heeft.

Jammer is het altijd, dat hare kennis, vooral van natuurwetenschappen, te gering was, dan dat die verbazende werkzaamheid en doorgestane moeite evenredige vruchten voor de wetenschap kon opleveren. In hare jeugd bemoeiden zich zelfs de mannen zeer weinig met natuurkennis, zooveel minder de vrouwen. Later zag IDA PFEIFFER zelve wel in, van hoe oneindig grooter gewigt hare voorbeeldelooze omzwervingen zouden zijn, als zij in plaats van algemeene begrippen, speciële kennis van natuurlijke geschiedenis en verwante wetenschappen bezat; maar het lag ook niet in hare natuur om zich met stille, ingespannen studie te kunnen vergenoegen, en voor systematische kennis had zij ook geen smaak.

Van zeer geringe beteekenis zouden dan ook hare reizen en hare berigten zijn, zoo niet hare onbegrensde waarheidsliefde er eene bijzondere belangrijkheid aan gaf. Dat is hare sterke zijde; wat zij nu mededeelt, men kan er op vertrouwen, dat werkelijk zoo hare ontmoetingen en hare bevindingen zijn geweest. Waar zij oordeelt, — en zij doet het zelden over zaken die buiten haar bereik liggen, — daar kan men aan dat oordeel wel eenig gezag toekennen; in allen gevalle is het een onpartijdig oordeel.

Eigenaardig is bij haar eene zekere voorliefde voor onbeschaafde stammen en volken, wier barbaarsche zeden zij herhaaldelijk in vergelijking brengt met gewoonten der beschaafden, die dan wel beter schijnen, maar het in den grond niet zijn. Die neiging is verklaarbaar bij haar onbedorven gevoel van regtvaardigheid. Zij kan niet goed verdragen, dat de beschaafde zoo diep minachtend op den wilde nederziet; haar instinctmatige afschuw voor al wat valschheid en schijn is, komt daar tegen op.

Een nog al sterk sprekend voorbeeld daarvan vinden wij in hetgeen zij over de Dayakkers zegt. Nadat zij het een en ander over hunne liefhebberij van koppensnellen gezegd heeft, dat geschiedt zoowel om aan eenige religieuse verpligting te voldoen, als om wraak te nemen, en zelfs op rooftogten uit

bloote liefhebberij, verhaalt zij, dat zij »zoo gelukkig geweest is van een paar schoone oorlogstropheeën van twee versch afgehakte menschenhoofden te zien." (*) — Men ziet, de goede dame is niet overgevoelig. Als zij dan echter voortgaat te beschrijven hoe afschuwelijk die hoofden waren toegetakeld, en met welke wilde vreugde de Dayakkers haar die tropheeën toonden en daarbij in het doode gelaat spogen, dan wordt het haar ook te erg. Maar dan vervolgt zij: »Ik huiverde, maar kon niet nalaten mij zelve af te vragen, of, per slot van rekening, wij Europeanen niet inderdaad even slecht of nog erger zijn dan deze verachte wilden. Is niet elke bladzijde van onze geschiedenis vol van afschuwelijke daden van verraad en moord? Wat zullen wij zeggen van de godsdienst-oorlogen van Duitschland en Frankrijk? van de verovering van America; van de geweldenarijen in de middeneeuwen; van de Spaansche Inquisitie? En zelfs wanneer wij aan de nieuwere tijden komen, nu wij uitwendig meer beschaafd zijn, zijn wij in den grond zachter en genadiger jegens onze vijanden? Niet slechts eene armzalige hut onder de wilde en onwetende Dayakkers, maar ruime zalen en uitgestrekte paleizen zouden door menig Europeesch vorst versierd kunnen worden met de hoofden, die ter bevrediging hunner zelfzuchtige oogmerken gevallen zijn. Zouden de oorlogen van NAPOLEON ze niet bij millioenen opleveren?" en zoo gaat ze voort de jammeren des oorlogs onder ons met de gruwelen der wilden te vergelijken, — ja zelfs als nog erger voor te stellen. Er is zeker wel wat waars in hare opmerking, maar het is toch ietwat paradoxaal.

Juister is hetgeen zij bij eene andere gelegenheid opmerkt. De reis van Pontianak naar Batavia deed zij met den *Christiaan Huigens*, die een transport van 120 soldaten en 46 vrouwen aan boord had. Onder de soldaten waren 30 Europeanen, maar de overigen, zoowel als de vrouwen, waren Javanen, en »ik moet tot mijn leedwezen er bijvoegen," zegt zij, »dat er vrij wat meer op het gedrag der Europeanen dan op dat hunner meer onbeschaafde broederen te zeggen viel. Ik dankte God, dat ik geene dochter of jong meisje bij mij

(*) Bij gebrek aan het oorspronkelijke, dat ik niet magtig kon worden, heb ik de Engelsche vertaling gevolgd.

had, want ik zou haar in hare hut hebben moeten opsluiten. Onder de half naakte Dayakkers zag ik nooit iets waarover eene inderdaad onschuldige en zedige vrouw zich zou behoeven te ergeren; maar het spijt mij te moeten zeggen, dat zoo ver als ik de Christenen in deze streken gezien heb, hetzij zij zich Protestanten of Catholijken noemen, zij veel zedeloozer in hun gedrag zijn, dan de Mahomedanen en Heidenen. Zelfs de officieren van deze troepen verklaarden, dat zij de inlanders liefst als soldaten hadden, en dat zij meer ordelijk en handelbaar zijn en veel minder aan dronkenschap overgegeven."

Haar oordeel over de Chinezen, hunne zedeloosheid, laagheid en laffe wreedaardigheid is natuurlijk ook niet gunstig. Maar nog meer misschien heeft zij tegen de Zuid-Americanen. Trouwens, zij had er ook reden voor. Verbeeldt u, toen zij in Ecuador van Savonetto naar Guayaquil reisde, had zij het ongeluk van uit het roeibootje te vallen, dat haar langs de rivier Guaya brengen moest. Zij was niet erg geschrikt, want ofschoon zij niet zwemmen kon, dacht zij dat de roeijers dit toch zouden kunnen en haar helpen. Maar toen zij weêr boven water kwam zag ze hen dood bedaard in de boot zitten zonder een vinger voor haar te verroeren. Bovendien was de rivier vol caimans. Doch door een bijna wonderbaar geluk bragt ze het zelve zoo ver, dat ze de boot te vatten kreeg, en mogt toen eindelijk van een passagier eene kleine handreiking ontvangen. Toen zij later de verschrikkelijke geschiedenis vertelde, vond niemand er iets vreemds in; men verzekerde haar alleen, dat het wonder was, dat men haar weder in de boot had laten klimmen, daar het niets vreemds was, dat zij een reiziger opzettelijk in het water wierpen, om zich zijne bagaadje toe te eigenen. Andere staaltjes van afzetting en laagheid die zij hier ondervond, zijn weinig beter. Ook hier ontmoette ze weder Indiaansche stammen, zoo ellendig, dat zij nog beneden de negers stonden, die hen diep verachtten, gelijk deze weêr door de Spanjaarden werden veracht. »Maar toch," zegt zij, »zijn die Indianen de beste en eerlijkste bewoners van de geheele streek."

De dweepers met *De Negerhut* en dergelijke overgevoelige schilderingen van de jammeren der negers zullen ook met groot nut haar hooren spreken over de slavernij. Zij is zeer verre van blind te zijn voor het gruwelijke daarin gelegen,

maar als zij over de Russische lijfeigenen begint, dan bewijst ze u, dat die dikwijls nog erger worden uitgezogen; en tegenover vele voorbeelden van slechte behandeling, heeft zij ook dikwijls plantages en slaven in zeer goeden toestand gezien. »Ofschoon ik zeker zorg droeg goed uit mijne oogen te zien, kon ik niet nalaten te denken, dat wanneer de slavernij overal zoo was, het een oneindig beter lot moet zijn, dan dat van velen uit onze werklieden en zelfs boeren in Europa." Op eene andere plaats over Brazilië sprekende, maakt zij ook eene niet onaardige opmerking. Het wordt nu meer en meer bekend en zij heeft er op hare reis de bewijzen van gezien, hoe de emigranten, die op alle mogelijke wijze naar Brazilië gelokt worden, gruwelijk en schandelijk worden bedrogen. Zij waarschuwt hare Duitsche landgenooten voor hetgeen hen daar wacht, en voegt er bij: »Er zijn menschen in Europa, die geen haar beter zijn dan de Africaansche slavenhalers, en dat zijn die agenten, die arme drommels om den tuin leiden met overdreven schilderingen van America's rijkdom en de voordeelen die hen daar wachten, terwijl hunne slagtoffers eerst te laat ontwaren, dat zij hun toestand in plaats van verbeterd verergerd hebben, en dikwijls als slaven worden verkocht en behandeld."

Gelijk wij zagen is zij met de Hollanders in Indië ingenomen geworden, hoewel zij gulweg verklaart, dat zij eerst weinig goede gedachte van hen had, wegens de voorstellingen die men haar altijd van hen gegeven had. Zelfs de Americanen zijn haar in vele opzigten meêgevallen, hoewel zij veel heeft te verhalen van hunne ruwheid en ongemanierdheden. Maar met de Hollanders hebben zij toch dit gemeen, dat haar op de stoombooten van beiden bijna altijd vrije overtogt werd aangeboden. De Engelschen bevallen haar over het algemeen niet bijzonder. »Met hoeveel ingenomenheid de Engelschman ook van zijne philanthropie spreekt, op zijne stoombooten doet hij zich geheel anders voor. Ofschoon men de Americanen verwijt dat zij om niets anders dan om de dollars denken, verkies ik ze op hunne schepen ver boven de Engelschen. Ik wil hier eene kleine schets geven van de inrigting op zulk eene stoomboot. De hutten der eerste classe, vooral die der dames zijn zoo eng, dat er naauwelijks plaats is om zich te kleeden. Wanneer de hutten vol zijn, moeten zij die zich

later aanmelden in de eetzaal slapen, want men wijst geene passagiers af. Komen er nog meer, dan stuwt men ze in het vooronder, in eene nette kamer wel is waar, maar die niet in hutten is afgedeeld, terwijl de slaapplaatsen alleen door gordijnen zijn afgesloten. En beide sexen moeten zich daarmeê vergenoegen, hoewel de Engelschman in zijn land zoo overkiesch is, dat op verscheiden spoorweglijnen een man niet in de wachtkamer der dames mag binnenkomen. Maar alle consideraties zwijgen als er geld te winnen is."

Gezond verstand spreekt ook uit hare niet onbelangrijke mededeelingen over de werking der zendelingen, die zij zelve aan het werk heeft kunnen zien. In China, in de nabijheid van Canton, had zij het genoegen een riviertogt met een dier heeren te doen. De zendeling was zoo vriendelijk van haar te vergezellen, en nam deze gelegenheid te baat om onder de inboorlingen het goede zaad te strooijen. Hij had 500 tractaatjes bij zich, en zoo dikwijls als zij eene andere boot ontmoetten, reikte hij zoo ver mogelijk over boord met een half dozijn daarvan in de hand, en wenkte om nader bij te komen en ze aan te nemen. Wanneer zij dit niet deden, dan werd naar hen toegeroeid en de zendeling begiftigde hen met zijne tractaten bij dozijnen en vervolgde zijn weg met vreugde over het goed, dat zij zonder twijfel stichten zouden. Maar wanneer zij aan een dorp kwamen, dan werden er nog vrij wat grooter zaken gedaan. Zijn bediende moest gansche pakken tractaten daarheen brengen, die in een oogenblik onder de nieuwsgierigen verdeeld werden, die zich in grooten getale om hem verzamelden.

»Ieder nam," zoo gaat ze voort, »wat hem geboden werd aan, daar het niets kost, en al kon hij ook niet lezen, — ofschoon de tractaten in het Chineesch waren, — dan had hij toch altijd zoo veel papier. De zendeling keerde verheugd naar huis. Hij had zijne 500 exemplaren uitgedeeld. Wat schitterend nieuws voor het Zendelinggenootschap, en wat een fraai artikel voor de berigten die hij nu zonder twijfel naar Europa overzond!"

Evenzoo in Engelsch Indië. Ook daar verontwaardigt zij zich over het gemakkelijke en hoofsche leven dat de dienaren des woords leiden, zoo weinig geschikt om hun het vertrouwen der inlanders te verschaffen. Zij houden van tijd tot tijd lange preken en zenden dan hoogdravende berigten op over

de groote massa's die onder hun gehoor geweest zijn, alsof die daarom reeds tot het Christendom bekeerd waren. »Maar wanneer eens Chinesche, Indiaansche of Perzische priesters in Europa kwamen preken in hun nationaal costuum, zouden zij niet evenzeer grooten toeloop hebben?"

Een geheel ander tafereel hangt zij op van de Hollandsche zendelingen, en zulk een berigt van eene zoo onbevooroordeelde en geloofwaardige zijde heeft zeker hooge waarde. Op Celebes, in de residentie Manahassa, zag zij ook zendelingen, en zegt van hen het volgende:

»De levenswijze van de zendelingen hier scheen mij oneindig beter voor het doel geschikt, dan die van Americaansche en Engelsche zendelingen, die ik in Indië, Perzië en China heb gezien. Zij vestigen zich op ééne plaats en vliegen niet het land door, soms 50 en meer uren ver om te preken voor lieden die geen voorafgaand onderrigt gehad hebben en dus weinig begrijpen van die lange redevoeringen. Als hun werkkring te uitgebreid wordt voor de krachten van één, dan verzoeken zij om een assistent en zoo gaat het werk stap voor stap voort. De Hollandsche zendelingen ontvangen een zeer matig inkomen van het Genootschap en leven zeer eenvoudig, zonder de weelde en grootheid der Americaansche en Engelsche verkondigers des Evangelies onder de heidenen. Maar hunne kudde voelt zich veel meer door hen aangetrokken, daar er niet zulk een groot verschil in de uitwendige positie is. De inlanders kwamen den Heer SCHWARZ bezoeken brengen, en elk zendeling heeft eenige inlandsche jongelingen en meisjes bij zich aan huis, die voor schoolmeesters of voor andere doeleinden worden opgeleid. Zelfs achten zij het niet altijd beneden zich, om met beschaafde inlandsche meisjes te huwen. Mevr. SCHWARZ is niet van Europesche afkomst, maar zij volbrengt hare pligten zoo goed en beter dan de vrouwen van andere zendelingen; en noch zij noch hare kinderen vinden het noodig om reizen naar Europa te doen ter herstelling hunner gezondheid, — iets wat anders een belangrijk artikel onder de uitgaven der zendelinggenootschappen is. Na mijn bezoek hier begon ik vrij wat meer eerbied voor zendelingen te koesteren dan ik ooit te voren had gehad."

Maar de elf deelen reisbeschrijving, waarmede IDA PFEIFFER de wereld begiftigd heeft, behelzen te veel dan dat wij eene

bloemlezing daaruit zouden kunnen geven. Het vorige gelde als een paar proeven van hare wijze van reizen, opmerken en vertellen. Zij heeft niet alleen schoone landen aanschouwd, merkwaardigheden bezigtigd, statistieke opgaven onthouden; zij heeft menschen gezien, den mensch waargenomen in al zijne verschillende vormen, op alle deelen der aarde, en hare rijke ondervinding heeft haar een juisten, onpartijdigen en alles omvattenden blik gegeven, zoodat zij met eigen oogen ziet en den lezer de zaken zoo trouwhartig voorstelt, dat het hem is als hadde hij zelf de wereld aan hare hand rondgewandeld.

Tellers hebben berekend, dat zij 150,000 (Eng.) mijlen ter zee en 20,000 te land heeft afgelegd. Niemand zij het toegewenscht door zulk een onwederstandelijken zwervenslust te worden voortgejaagd. Maar haar die het beschoren was zij dank gezegd, dat zij met zoo geringe gaven der wereld zoo veel nut heeft aangebragt als in haar vermogen was. D—D.

VERBLIJF EENER ENGELSCHE DAME ONDER DE KAFFERS TIJDENS DE LAATSTE OORLOGEN.

Vreemde avonturen hebben altijd eenige aantrekkelijkheid; maar zij krijgen nog belangrijkheid bovendien, wanneer zij waarheid behelzen. Als zoodanig meenen wij het hier volgende verhaal te kunnen aanbieden. Het is getrokken uit een veelgelezen Engelsch boek, verleden jaar uitgekomen: *Adventures of Mrs. Colonel* SOMERSET *in Caffraria during the war. Ed. by* J. D. FENTON. *London.* Deze vrouw, die, door toevallige omstandigheden onder de bewoners van Zuid-Africa vervallen, door eene overspannen fijngevoeligheid zich eene vrijwillige ballingschap onder hen oplegde, is aan de Kaapkolonie onder de Engelschen genoegzaam bekend. De noodige papieren en bewijsstukken tot hare geschiedenis behoorende, waren in handen van een schoolmeester in de Kaapstad, en daaruit benevens andere inlichtingen heeft de Heer FENTON die geschiedenis opgesteld. Alleen heeft hij de namen veranderd en enkele omstandigheden verzwegen, om der familie de lasten der publieke nieuwsgierigheid te besparen.

Mrs. SOMERSET was de vrouw van een jongeren zoon eener

voorname familie, die eerst in de koninklijke, later in de Indische armée diende, en weldra tot den rang van colonel opklom. Het geluk dezer echtverbindtenis werd eerst gestoord, toen de gezondheid der beide eenige kinderen, twee dochters, zorgwekkend begon te worden, zoodat de doctoren op hare verwijdering uit het Indische climaat aandrongen. In Engeland vonden zij echter volkomen herstelling, en het werd haar weder vergund tot hare ouders in Indië terug te keeren. De moeder reisde haar tot aan de Kaap te gemoet, — want het was nog in de dagen vóór de stoombooten en den overlandweg naar Indië. De colonel zelf werd door zijn militairen pligt verhinderd om haar te vergezellen. In de Kaapstad knoopte Mrs. SOMERSET enkele vriendschapsbetrekkingen aan, die op haar volgend lot van gewigtigen invloed zouden zijn, haastte zich echter toen hare kinderen aangekomen waren om met de eerste scheepsgelegenheid naar Indië te komen. Doch weinige dagen na het vertrek werd dit schip door een dier geduchte stormen beloopen, die aan deze streken zulk eene treurige vermaardheid hebben gegeven. Reeds had de kapitein de booten in gereedheid gebragt, toen het vaartuig op het rotsachtige strand gedreven werd. Mrs. SOMERSET had hare dochters op het dek laten komen en was er in geslaagd, om haar te bewegen, dat zij blindelings hare bevelen zouden gehoorzamen. Zoo had zij het geluk, van ze in eene der volgeladen booten gebragt te zien, toen de tweede, waarmede zij zelve het wrak hoopte te verlaten, met allen die er reeds in waren voor hare oogen omsloeg. Twee vrouwen, die in haren radeloozen angst over boord waren gesprongen en zich aan de boot vastklemden, waren oorzaak van dit ongeluk, en de andere boot roeide in allerijl weg, om niet aan dezelfde kans bloot te staan. De kapitein, die met Mrs. SOMERSET en eenige manschappen op het schip overbleef, troostte haar met de hoop, dat hij het door pompen nog zoo lang boven water zou kunnen houden, totdat de boot wederkeerde. In den nacht echter verdubbelde de storm in woede, en eene hooge golf sloeg eindelijk het lekke schip tusschen twee klippen, waar het, hoe beschadigd ook, toch althans vast zat. Maar diezelfde golf had ook den kapitein en allen die op het dek bezig waren weggespoeld, en Mrs. SOMERSET bemerkte tot hare ontzetting, dat zij alleen op het wrak achtergebleven was.

Toen zij, na een korten slaap, waartegen zij zich door vermoeidheid niet had kunnen verzetten, wakker werd, brandde de zon uit den helderen hemel neder. De zee was rustiger geworden, en het schip, in het lang gespleten, zat tusschen twee klippen, digt bij den oever. Mrs. SOMERSET had nog geen tijd gehad om over haren toestand na te denken, toen een zwart hoofd boven het scheepsboord zich vertoonde, en een paar oogen, half verwonderd, half verschrikt, haar aanstaarden. Eindelijk verzamelde de bezoeker zoo veel moed, dat hij op het dek klom en haar naderde. Hij bevoelde hare hand en haar gelaat, en nam alles met groote nieuwsgierigheid op. Toen de dame hem echter door teekenen te kennen gaf, dat zij aan land gebragt wenschte te worden, nam de wilde in schichtigen angst de vlugt. Ondertusschen hadden eene menigte zijner medgezellen, aan het strand verborgen, het gebeurde waargenomen; toen begon eene ernstige beraadslaging, en ten slotte kwamen verscheiden inlanders aan boord, die, nadat zij het schip van alle kanten hadden opgenomen, Mrs. SOMERSET gelukkig aan land en langs de steile klippen naar boven bragten. Voor hare veiligheid behoefde onze schipbreukeling, gelijk ze weldra bespeurde, niet bezorgd te zijn, want de inlanders, een gemengd ras van Hottentotten en Boschjesmannen, schenen zeer bevreesd voor dit vreemde schepsel, dat in hunne handen gevallen was; want, gelijk later bleek, behoorden zij tot een kleinen stam, die met Europeanen tamelijk onbekend gebleven was. Het was geheel toevallig, dat zij zich op dat oogenblik juist aan het strand bevonden, want hunne gewone verblijfplaats was diep in het binnenland; maar hongersnood had hen uit hunne woonplaats gedreven, en deze troep was naar zee gezonden, om eenige visschen magtig te worden.

Mrs. SOMERSET werd door een brandenden dorst gekweld, daar echter nergens water te vinden was, moest zij hoogst dankbaar de borst van eene der vrouwen, die haar aangeboden werd, aannemen. De wilden begaven zich toen op marsch naar de legerplaats van hun stam, en droegen Mrs. SOMERSET, die niet in staat was om hen te volgen, op een geïmproviseerden draagstoel mede. Na eene korte rust bij nacht bereikten zij eindelijk de legerplaats, en bragten hun wonderlijken buit voor hun opperhoofd, een oud, gebrekkig man,

die op een met dierhuiden bekleeden troon onder zijne vrouwen zat, die met groote oogen de blanke vrouw alles behalve vriendschappelijk aanzagen, in de vrees dat Z. M. de vreemdeling tot zijne eerste gemalin verheffen zou. Maar het opperhoofd was reeds boven zulke jeugdige dwaasheden verheven, en nadat hij haar even verwonderd had beschouwd, als wij b. v. eene Aegyptische mummie, gaf hij de colonelsvrouw aan den wilde, die haar het eerst gezien had, ten geschenke. Deze was met dit geschenk tamelijk verlegen, bragt haar aan de hand in zijne hut, zette eene schaal met melk naast haar en verwijderde zich daarop in allerijl. Mrs. SOMERSET verkwikte zich aan den koelen drank en viel weldra in een gezonden slaap. Naauwelijks was hem dit uit hare zware ademhaling gebleken, of de kleine zwarte gestalte van dezen nieuwen echtgenoot trad steelsgewijze de hut weder binnen en knielde naast haar neder. Het scheen hem genoegen te doen, dat de melk opgedronken was, alsof hij hierdoor eenig geloof aan hare menschelijke natuur gekregen had; maar zijne bespottelijke vrees keerde terug, toen hij uit nieuwsgierigheid horologe en ketting zijner gevangene in de hand had genomen. Het horologe namelijk, dat slechts om de acht dagen opgewonden behoefde te worden, liep nog, en toen hij het tikken hoorde, verbeeldde hij zich dat dit de Fetisch der blanke was. Maar toen hij de beweging van den secondenwijzer zag, werd het hem al te bang en wierp hij het uurwerk vol schrik in den schoot der vreemde neder, en rende schreeuwende weg. Spoedig echter keerde hij met twee vrouwen, zijne oudere ega's, terug, die insgelijks het uurwerk beschouwden en niet lang daarna zachtjes de dierenhuid, waarop Mrs. SOMERSET lag, opbeurden, en met de slapende den marsch naar het binnenland vervolgden.

Half wakende, half slapende liet zij zich voortdragen, totdat men na het aanbreken van den dag eene rustplaats bereikte. Daar bevond zich eene soort van hol, in den heuvelwand uitgegraven, waarin zich, bij een helderbrandend vuur slapende, eene boschjesman-vrouw (boschjes-vrouw?) bevond. Mrs. SOMERSET was niet weinig verrukt toen deze, wakker gemaakt zijnde, haar in gebroken Engelsch toesprak en gerust stelde. Later hoorde zij, dat deze vrouw als tienjarig kind door hare moeder bij een hongersnood voor 10 pond meel aan

een Engelschen colonist op de grenzen verkocht, en toen zij volwassen was, bij eene strooppartij van Kaffers in de nabijheid, weggeloopen was. Aan deze goedaardige vrouw deed de voorzigtige boschjesman zijn geschenk, waarmeê hij geen raad wist, over. Zij nam de uitgeputte Engelsche mede in hare hut of hol, ontkleedde haar en begon hare huid met olie in te wrijven, waarna zij haar in wollen dekens hulde en mèt welgevallen hare blijkbare verkwikking waarnam. Weldra vertoonde zich ook de overige familie, man, zonen en dochteren, die allen hunne vreugde over de onverwachte gast te kennen gaven.

Zoo gingen er verscheiden weken zonder andere gevaren voorbij, dan dat op zekeren nacht Mrs. SOMERSET door gebrul wakker werd en twee gloeijende oogen door de afsluiting voor het hol heengluurden; maar reeds toen zij begon te begrijpen, dat een leeuw haar een bezoek wilde brengen, had het galante dier zich weder verwijderd. Eenige dagen later bespeurde Mrs. SOMERSET eene bijzondere levendigheid in de gesprekken van hare gastvrienden, en toen zij zich des morgens alleen in de woning zag, meende zij, dat men haar verlaten had. Maar op haar roepen verscheen SILLA, hare goedaardige verpleegster, en bragt haar de weinig opwekkende tijding, dat men sedert eenige dagen reeds in zwaren hongersnood verkeerde, en dat de anderen op de jagt gegaan waren. Des avonds was de familie weêr bijeen, maar allen waren met leêge handen huiswaarts gekeerd. Zoo besloot men dan deze plaats te verlaten en meer binnenslands andere gronden van den nomadischen stam op te zoeken. Daar Mrs. SOMERSET hare hoop om weder onder Europeanen te komen bij elke schrede landwaarts verminderen zag, was deze tijding haar zeer onaangenaam; maar er was niets aan te doen, integendeel moest zij de goedaardigheid der boschjesmannen bewonderen, die tot zoolang hunne verlegenheid niet eens hadden laten bemerken en hunne gast getrouw haar dagelijksch rantsoen gebragt hadden.

Zoo brak het nomadische huisgezin dan op, en gedurende den marsch, die verscheiden dagen duurde, moest men zich met de alles behalve lekkere knollen van een uijachtig gewas voeden. Na den vierden nacht eindelijk, juist toen men weder marschvaardig was, liet zich in de verte een geraas hooren, niet ongelijk aan het zacht donderende geluid van een naderend

regiment ruiterij. Toen het nader kwam grepen de wilden hunne speren, wierpen zich op den grond en trokken Mrs. SOMERSET ook neder, terwijl de oude haar alleen het woord „wild" toefluisterde.

Hetgeen zich over de vlakte bewoog, was eene dier verbazend groote kudden uit gnu's, (*) herten en zebra's bestaande, zooals ze in Zuid-Africa worden aangetroffen. Reeds waren de koppen van eenige prachtige bokken boven het gras zigtbaar, toen plotseling de voorsten terugschrokken, daar zij waarschijnlijk de lucht van de loerende vijanden kregen. Toen volgden eenige oogenblikken van groote spanning, want het minste toeval had misschien de geheele slimme kudde eene rigting ter zijde doen nemen. Maar de achtersten drongen op, hun geschreeuw werd steeds luider, en eindelijk vlogen de aanvoerders der kudde met koene sprongen over de hoofden hunner vijanden voort. Een van hen viel door eene speer getroffen neder, maar zijn angstgeschreeuw kwam te laat; want de geheele kudde drong kop aan kop voort, en vermeed alleen door nog grooter sprongen de plaats waar hun verslagen makker lag, zoodat het ondanks de schoone gelegenheid niet mogelijk was om meer dan nog een stuk wild te vellen. Oogenblikkelijk werd het vel afgestroopt, het vleesch in lange reepen gesneden en opgehangen, om te droogen. Daar echter Mrs. SOMERSET nog niet besluiten kon, om naar der Boschjesmannen aard, raauw vleesch te eten, werd voor haar een vuur aangestoken en een stuk geroost. De reuk van het vleesch had verwonderlijk spoedig eene schaar gieren aangelokt, waartegen men den jongsten Boschjesman als schildwacht aanstelde. In het eerst hadden zij ontzag voor hem, ten laatste echter werd hun appetit zoo overweldigend, dat zij op het vleesch aanvielen en het niet eer opgaven, voor dat er een stuk of drie waren doodgeslagen. Des nachts had men echter erger gasten te vreezen, de leeuwen. Daarom werd de grond ijlings opgegraven, het vleesch in een kuil gestopt, die weder met aarde bedekt werd, waarna men er een groot vuur op aanstak. Om de beurt hielden nu de volwassen kinderen de wacht. Wij

(*) *Antilope gnu*, een dier van de grootte eens ezels, van geelbruine kleur, tot het rundergeslacht behoorende, maar met houding en manen als een paard.

willen gaarne gelooven, dat Mrs. SOMERSET van angst geen oog sluiten kon; op eens sprong eene der zwarte deernen haastig overeind en riep: »leeuwen!" Alles werd wakker en luisterde, maar weldra zeide de oude boschjesman: »Geene leeuwen, maar menschen." En nog eer SILLA haar deze woorden in het Engelsch overgebragt had, kwam eene bende Kaffers aan, die insgelijks eenige dagen zonder voedsel ronddwaalden, het vuur gezien hadden en daarop waren afgegaan. Toen men hun echter tot verzadiging toe van den voorraad mededeelde, vergaten zij weldra alle ontberingen weder. Hier had onze heldin de gelegenheid, om voor het eerst echte Kaffers te zien, en zij stond niet weinig verbaasd, toen het helder brandende vuur en de spaarzaam aangebragte kleeding haar die schoone gestalten te aanschouwen gaf, die ieder beeldhouwer als model zou kunnen gebruiken. Even leelijk en vermagerd als de Boschjesmannen er uitzagen, even schoon ontwikkeld en edel zijn de gestalten der Kaffers, wel te verstaan van die stammen, die niet door de colonisten en hun brandewijn bedorven zijn.

Al hunne bezigheid in de twee eerstvolgende dagen bestond slechts in eten en drinken, want, even als alle wilden, verroeren ook de Zuid-Africanen geen vinger, zoo lang zij nog te eten hebben. Eerst toen alles op was scheidden Boschjesmannen en Kaffers weder. De eersten bereikten met hunne blanke gast weldra een vrolijken stroom, die zich door rijke grasvelden voortkronkelde. Hier bevonden zich in overvloed gnu's en herten, die zij met ijver en goeden uitslag in kuilen vingen. Daar bij alle Zuid-Africaansche stammen de vrouw den last van het huiswerk dragen moet, trachtte ook onze dochter Albions door tuinbouw hare wilde beschermers van nut te zijn. Overal vergezelde zij hen, zelfs op de vergaderingen, waar gewoonlijk, daar hier de jonggezellen en jonge dochters bijeenkomen, de huwelijken gesloten worden.

Daar maakt men ook afspraken voor groote gemeenschappelijke jagten, en wij willen hier een paar bijzonderheden van zulke jagten, die in het boek des Heeren FENTON worden medegedeeld, inlasschen.

Een belangrijk jagtwapen van de Kaffers en de Boschjesmannen zijn lange speren met een bos struisvederen aan het achtereind. Ze worden gebruikt bij de leeuwenjagt, en wel

op het oogenblik dat het dier zich in postuur stelt, om op den jager aan te vallen. Deze plant de speer digt voor zich in den grond, zoodat het achtereind met den vederbos eene trillende beweging maakt. De leeuw, door den strijd in woede gebragt, houdt dan steeds den vederbos voor het hoofd des jagers, die daardoor den sprong van den leeuw ontwijkt en hem eene werpspiets in de weeke ribben jaagt.

Niet minder merkwaardig zijn de oliphantenjagten. In het binnenland van Zuid-Africa vindt men nog groote kudden dezer dieren bijeen, en daar zij niet met schietgeweer gevangen worden, zijn zij alles behalve schuw. LIVINGSTONE zag daar, in de grassteppen ten noorden van den Zambese, het indrukwekkende schouwspel van ettelijke honderd oliphanten met zebra's te zamen grazende, die de reizende karavanen met volmaakte onverschilligheid lieten voorbij trekken. Op eene der genoemde volksvergaderingen werd door een troep Kaffers besloten, om zulk eene oliphantenweide op te zoeken, en zij vonden weldra in een zonnig dal eene kudde van eenige honderd stuks. Het nagebootste geblaf van een wilden hond diende daarbij aan de her en der verstrooide jagers tot signaal. De kudde vermoedde volstrekt geen gevaar; de oliphant, die nog niet door den angst der vervolgingen ontaard is, doet zich veel natuurlijker, bijna zou men zeggen, naïver en kluchtiger voor, dan zijn door de beschaving bedorven broeder. De exemplaren, die wij in onze menageriën en zoölogische tuinen zien, geven slechts een zeer onvolkomen denkbeeld van den reusachtigen bouw en de statige bewegingen dezer dieren in de Zuid-Africaansche vrijheid. De oliphanten lagen argeloos en slaperig op de eene zijde, en hieven slechts nu en dan den snuit omhoog, om van een tak die in hun bereik was iets af te snoepen. De jagers kozen nu het beste stuk, naar de grootte der tanden, uit, omsingelden hem in stilte en joegen hem te gelijk hunne speren in 't ligchaam. Het dier gaf door luid schreeuwen zijne smart te kennen en oogenblikkelijk verzamelde zich de kudde om hem heen, waarbij zij hem door een eigenaardig geluid hun medelijden betuigden. Toen begon de oliphant met zijn snuit zijne wonden met water te bespuiten, en zijne kameraden wandelden al om hem heen, blijkbaar getroffen over zijn ongeluk, als wilden zij hem helpen. Eindelijk strompelde het dier een paar schreden vooruit, en viel

toen met zijn gansche gewigt op een zijner groote tanden, die met eene knap als een geweerschot afbrak. Ondertusschen had men er ook nog verscheiden anderen aangeschoten; terwijl de overigen thans het gevaar inziende op de vlugt gingen, was er een die zich woedend naar zijne vervolgers omkeerde. Deze ontsprongen hem, behalve een, die voor het eerst zulk eene jagt bijwoonde. Hij verloor zijne tegenwoordigheid van geest, struikelde en viel. Oogenblikkelijk had de oliphant den snuit om zijn ligchaam geslagen, en tilde den armen jager hoog in de lucht, waarbij hij een vreemd geluid uitstiet, alsof het een kwaadaardig lagchen ware. Toen smeet hij zijn slagtoffer met zulk eene kracht op den grond, dat hem alle ribben braken; dit herhaalde hij eenige malen, totdat er niets dan een onkenbare bloedige klomp overbleef, en dien stampte hij met de knieën in den weeken grond. Daarbij was hij van verwoedheid blind voor al wat er rondom hem voorviel, en zoo kon een der jagers het wagen, om met apenvlugheid op zijn rug te klouteren en hem vlak achter den kop een mes in den nek te stooten, waarop het dier ineenzakte.

De beide dochters van SILLA hadden op deze jagtverzameling mannen opgedaan, met wie zij heengetrokken waren, terwijl de overige familie naar de eenzame woning in de steppen wederkeerde. Toen dus op zekeren avond SILLA uitriep: »Zij komen, zij komen!" verwachtte Mrs. SOMERSET niets anders, dan dat na eene soort van bruiloftsreis de jonggehuwden wederkeerden. Dit was trouwens geene Zuid-Africaansche gedachte. Ook waren het geene zwarte maar Engelsche reizigers, die naderden, gelijk de oude Boschjesman vast beweerde. Spoedig zag men in de verte den rook van een wachtvuur opstijgen, en de Boschjesman pakte eenige huiden en andere ruilwaren bijeen, om zich naar de aankomenden te begeven. Zooals later bleek, had hij daarbij de listige gedachte, om hun zulke verschrikkelijkheden van vijanden en wilde dieren te verhalen, dat hij hen tot den terugtogt zou overhalen, want het lag niet in zijn plan, om de Engelsche vrouw, die hem de waarde van eene soort van huisgodheid had, uit te leveren.

Nog denzelfden avond echter zag Mrs. SOMERSET een welbekend gezigt voor zich, ALICK WAUGH, een vroegeren bediende, dien zij in de Kaapstad aan eene vriendin afgestaan had. De eerste vragen waren natuurlijk naar het lot van hare kinderen.

Zij hoorde nu dat de boot, waarin deze geweest waren, eindelijk eene landingsplaats bereikt had en de geredden zich over Natal naar de Kaapstad begeven hadden. Van daar uit had men narigten over het wrak trachten in te winnen, waarvan echter niets dan de verstrooide planken gevonden waren. Eindelijk kwam colonel SOMERSET uit Indië, om zijne dochters te halen en naar zijne vermiste vrouw navrage te doen, en bij hem had zich een matroos aangemeld, die hem de hartbrekende geschiedenis van het vergaan van het schip had meêgedeeld. Hij verklaarde zelf de achtergeblevenen en daaronder Mrs. SOMERSET te hebben zien verdrinken. De colonel liet aan Mrs. NEIL, eene vriendin zijner vrouw, eene som gelds achter, om daaruit den matroos eene kleine lijfrente te betalen en vertrok zelf met zijne dochters weder naar Indië.

Mrs. NEIL echter begon na eenigen tijd vermoeden tegen den matroos op te vatten, wist zich eene lijst van de manschap van het verongelukte schip te verschaffen, en toen zij zijn naam daarin niet vond, was het niet moeijelijk, om den bedrieger geheel te ontmaskeren. Toen begreep Mrs. NEIL, dat men de navorschingen naar de vermiste veel te vroeg gestaakt had, en begon weder hoop te koesteren, dat hare vriendin misschien nog wel aan de schipbreuk ontkomen was. Toen bewoog zij den bij haar achtergebleven getrouwen knecht, ALICK WAUGH, om zich bij eene handelscompagnie in de stad als reiziger en agent te engageren en dan op zijne reizen onder de Kafferstammen te onderzoeken, of hij ook ergens sporen van Mrs. SOMERSET ontdekken mogt. Meer dan 18 maanden waren er reeds sedert de schipbreuk verloopen en ALICK was reeds van twee vergeefsche reizen teruggekomen, toen hij op de derde eenige Kaffers tegenkwam, die hem van eene blanke vrouw diep in het binnenland verhaalden. Dit vuurde zijn ijver aan, totdat hij eindelijk op het regte spoor kwam. Op verdere vragen gaf de wakkere man geen bescheid, daar brieven van Mrs. NEIL, die hij bij zich had, het overige bevatten zouden. Om deze brieven te halen, keerde hij naar zijne rustplaats terug; maar eerst den volgenden dag laat bragt ALICK's Hottentotsche knecht aan Mrs. SOMERSET een pakje schrift met de boodschap, dat zijn meester voor zijne handelszaken een paar dagen dieper in het binnenland gaan moest; maar op

zijne terugreis haar zou komen afhalen, terwijl hij zijn wagen bij haar achterliet.

Verwonderd over deze handelwijze opende Mrs. SOMERSET de brieven, waaronder een klein briefje van de hand haars gemaals het eerst hare aandacht trok. Het was eene schriftelijke mededeeling aan Mrs. NEIL, dat de overste het voor verstandig gehouden had, om de weduwe van zijn ouden vriend, den generaal M'KENZIE, Mrs. EDITH M'KENZIE, »die steeds zoo innig bevriend was met mijne arme, onvergetelijke vrouw," — zijne hand aan te bieden.

Deze slag was verschrikkelijk, want op het oogenblik, dat alles zich weder ten goede scheen te keeren, moest Mrs. SOMERSET bijna wenschen, dat zij maar bij de schipbreuk het leven gelaten had. Hare eerste gezonde gedachte was, dat de overste toch nog altijd *haar* gemaal was, en dat zij slechts behoefde tot hem te gaan. De hartstogt bragt haar echter zoo geheel buiten zich zelve, dat zij zonder een woord van afscheid besloot, om den ongeluksbode ALICK, die haar een verrader scheen te zijn, na te zetten, zonder na te denken, of hij niet misschien met eene goede bedoeling zich slechts eenigen tijd verwijderd had, om haar rust tot kalm overleg te geven. Zij volgde dus zonder bepaald plan het spoor van den wagen, zonder dat zij, die haar tot nog toe verzorgd hadden, iets van deze vlugt wisten. Zij liep het eene uur na het andere, totdat de avond haar in de woestijn overviel. Toen eerst zette zij zich neder en begon na te denken over haren gewaagden stap, waardoor zij nu aan het gevaar blootgesteld was, om den nacht in eene door verscheurende dieren bevolkte steppe door te moeten brengen. Ook scheen het haar nu verkeerd toe, dat zij den kondschapper had willen achterhalen. Het kwam haar veel edeler voor, wanneer zij zich maar geheel aan de haren, die haar toch van de lijst der levenden hadden afgeschreven, onttrok, zonder de nieuwe huiselijke banden, die intusschen gelegd waren, te verbreken. Trouwens dat was een besluit, zooals alleen overprikkelde gevoeligheid haar kon ingeven; want Mrs. SOMERSET legde zich een leven van ellende op, zonder zedelijken dwang en zonder eigenlijk iemand eene weldaad te bewijzen.

Zij begon nu langzaam terug te keeren; maar de duisternis nam zoo spoedig toe, dat zij vreezen moest, om het wagenspoor,

haar eenigen wegwijzer, te verliezen. Uit dezen angst werd zij echter verlost door het schijnsel van vuur in de verte, dat in de rigting van hare gewone verblijfplaats aangestoken was. Toen zij het bereikt had, vond zij de Boschjesmannen en ALICK met zijn knecht, die haar nagegaan waren totdat zij in de duisternis haar spoor niet meer konden zien, waarop zij een vuur aanstaken om haar een signaal te geven. Doch ingevolge haar genomen besluit, sprak zij met ALICK af, om aan niemand te zeggen dat zij nog in leven was, en haar alleen dan, wanneer er belangrijke tijdingen uit Indië waren, nogmaals op te zoeken. Nadat ALICK haar verscheiden Europesche artikelen uit zijn voorraad, en daaronder voor geval van nood een paar zakpistolen, achtergelaten had, nam hij den volgenden dag met belofte van stilzwijgendheid weder afscheid.

Weinige weken later werd de vrede in deze woestenij verstoord door eene voorbijtrekkende bende Kaffers, die tegen de Britten te veld wilden trekken. Zij hadden de wagensporen ontdekt en de kleine hut uit de verte gezien. Daarom vatten zij het vermoeden op, dat Europesche colonisten zich daar hadden willen nederzetten, en daar zij deze gevaarlijke naburen niet dulden wilden, zoo besloten zij de hut in de duisternis aan te grijpen. De oude Boschjesman bemerkte niet eerder iets van hunne tegenwoordigheid, dan toen een pijl digt voorbij zijn hoofd vloog, terwijl hij juist de hut wilde sluiten. De Kaffers, onder aanvoering van een hunner bekende opperhoofden, MACOMO, drongen met geweld in het huis; waar zij tegen hunne verwachting slechts eene blanke vrouw vonden, welke de aanvoerder dadelijk beval te knevelen. Nadat de Kaffers te vergeefs naar de blanken, die zij in de nabijheid vermoedden, hadden gezocht, roofden zij uit de hut wat hun goed dacht, en braken toen met hunne gevangene op, zonder zich om het gejammer van SILLA en de andere Boschjesmannen te bekommeren. Na een vrij langen marsch werd halt gehouden en het wachtvuur aangestoken; Mrs. SOMERSET zonk van vermoeidheid spoedig in een vasten slaap.

Toen men den volgenden morgen weder verder trekken zou, liet MACOMO de nog altijd schoone Engelsche vrouw wekken en beval haar zijn ontbijt gereed te maken. Mrs. SOMERSET had gedurende den tijd van haar verblijf in deze streken niet alleen

de taal van deze volkstammen, maar ook hunne zeden in zoo verre leeren kennen, dat zij zeer goed wist, dat de opvolging van dit bevel de erkenning van volslagen slavernij zou geweest zijn. Zij weigerde het dus bepaald en zocht ondertusschen, terwijl zij met haren shawl hare beweging verborg, voorzigtig in de zakken naar hare pistolen. MACOMO scheen het er eerst voor te houden dat hij niet begrepen was, herhaalde bedaard zijn bevel en wees daarbij op eenig gedroogd vleesch, dat voor hem lag. Mrs. SOMERSET weigerde het andermaal standvastig. Toen vloog MACOMO overeind, zijn oog rolde, hij legde zijne hand op den schouder der vrouw en vernieuwde zijn bevel. Intusschen had de colonelsvrouw hare pistolen voor den dag gehaald, hield ze hem voor en dreigde vuur te geven als hij geweld gebruikte. MACOMO was teruggesprongen en had speer en schild opgenomen, terwijl Mrs. SOMERSET in dien tusschentijd ook hare tweede pistool gereed gemaakt had. Zoo stond het paar een oogenblik strijdvaardig tegenover elkander; maar reeds had de koene vrouw hare zaak gewonnen. De Kaffer dacht, dat de blanke vrouw òf eene koningsdochter, òf eene groote toovenares wezen moest, en in allen gevalle geene gewone vrouw zijn kon. Voor zoo iemand te zwichten scheen hem, zelfs voor een Kaffer-opperhoofd, geene schande. Hij legde dus zijne wapenen weder neder en beval, op verlangen van Mrs. SOMERSET, ook aan zijne medgezellen, die zich bij hem gevoegd hadden, hetzelfde te doen. Na dezen wapenstilstand zwoer MACOMO, volgens Kaffersche mode met de hand aan de heup, dat niemand haar eenig leed zou doen. Zoo was de onversaagde vrouw niet alleen van slavernij en onteering gered; maar zij kon nu ook zeker zijn, dat de Kaffers haar als eene krijgsgevangene van den hoogsten rang zouden behandelen. MACOMO bewees haar voortaan op marsch alle mogelijke oplettendheid, en noemde haar voortaan nooit anders dan »den grooten Doctor". De Engelsche artsen namelijk worden door de inlanders, bij wie arts, priester en toovenaar tamelijk wel van gelijke beteekenis zijn, met vrees en ontzag behandeld, en Mrs. SOMERSET werd sedert dien tijd *nolens volens* tot het gilde gerekend. Zij was gewoon op de rustplaatsen in haren zakbijbel te lezen, en MACOMO vroeg haar eens, wat dat was. »Het woord Gods", antwoordde zij, waarop de Kaffer er zeer eerbiedig en vrees-

achtig naar keek, en de naïve vraag deed, »wat dan wel de God der Europeanen aan de blanke vrouw zeide?"

Minder onschuldig waren andere vragen: »MACOMO," zoo sprak hij, »steelt voor zijne vrouwen kostbare dingen, zij dragen ligte kleederen en bonte paarlen. Wel! wil de blanke Doctor niet de voornaamste onder haar worden?" Mrs. SOMERSET bedankte echter voor deze nooit gedroomde eer, en zag met genoegen, dat hij zijn gedrag jegens haar in geenen deele veranderde.

De bende van MACOMO vereenigde zich nu met den hoofdstam onder bevel van den beroemden SANDILI, die toen tegen de Britten in het veld was. Op zekeren dag kondigde MACOMO Mrs. SOMERSET aan, dat zij zich in de nabijheid harer landgenooten bevond. Hij voegde er zonder de minste onrust bij, dat de legerplaats der Kaffers van alle zijden door den vijand, bestaande uit Engelsche troepen, *farmers* en boogschutters der grenslanden, omsingeld was. Daar hij bevreesd scheen te zijn, dat de blanke Doctor naar hare landgenooten ontvlugten wilde, stelde Mrs. SOMERSET hem gerust door het voorwendsel, dat zij in haar vaderland eene erge misdaad had begaan, en dus zeer bevreesd was om in de handen der Engelschen te vallen. — De legerplaats der Kaffers stond vlak tegen een steilen, en, zooals de vijanden meenden, onbeklimbaren bergwand; van alle andere zijden was zij ingesloten door de Britsche krijgsmagt, die nu zeker meenden te zijn de tegenpartij in de val te hebben. Maar op een zekeren nacht klouterden de krijgers als katten tegen dien wand op, lieten toen touwen neder, en trokken alles naar boven wat den steilen weg niet kon opkomen, zelfs het hoornvee, zoodat de Engelschen later niets vonden, dan de uitgaande wachtvuren. — Over het algemeen bestond de kracht der Kaffers in het stelen van vee. Zij verkleedden zich als Fingu's, een stam, die met de Engelschen in vredelievende betrekking als knechten bij den tros en het vee dienden. Zoo slopen de Kaffers zonder herkend te worden door de voorposten en tenten, en loerden totdat ergens een afgedwaalde bul in hunne handen viel, dien zij stilletjes wegdreven. Nooit gelukte het den toenmaligen Engelschen veldheer, overste GRAHAM, om zijne tegenpartij tot het gevecht te brengen. Zij ontweken het overal, vertoonden zich dan van ter zijde, dan in den rug en

tastten de voorposten met hunne kleine vergiftige pijlen aan, die zij op grooten afstand met verwonderlijke wisheid konden afschieten.

Bij deze strooptogten vielen den Kaffers een paar Engelsche dragonders in handen, die ten gevolge van de voorspraak van Mrs. SOMERSET gespaard en uitgewisseld werden. Zij had zich namelijk bij de Kaffers weldra in groot aanzien gebragt, daar zij, als vrouw van een militair in deze zaken niet onervaren, met behulp van eenige Kaffervrouwen, waaronder ook eene dochter van SANDILI, eene soort van hospitaal had tot stand gebragt. Zij verbond de wonden der krijgers en hield het opzigt over de verpleging der gekwetsten. Daarmede boezemde zij zoo groot ontzag in, dat de Kaffers haar niet anders dan de Doctor-koningin (*Queen-doctor*) noemden, en onder dezen naam werd zij weldra in het Kaapland bekend. De gewonde dragonders stonden niet weinig verbaasd, toen zij zich in de legerplaats der Kaffers door eene blanke vrouw verpleegd zagen. Zij wist ook hare wilde vrienden tot eene uitwisseling van krijgsgevangenen te bewegen. Een van deze twee cavaleristen, een Schot, zocht door alle mogelijke middelen Mrs. SOMERSET tot de vlugt te bewegen, en deed haar zelfs in romantische opgewondenheid een huwelijksvoorslag. Zij weigerde echter volstandig, en om hare landgenooten nog zekerder te misleiden, gaf zij voor tot de zusters van liefdadigheid te behooren, en het gebied der vrije Kaffers tot haren werkkring gekozen te hebben.

Hoe langer de oorlog duurde des te meer bevestigde zich bij de Kaffers het denkbeeld van hare verhevenheid. De Britten echter hadden den Kaffers spoedig hunne krijgslisten afgezien. Daar zij niet tot staan te brengen waren legde men hun hinderlagen, en daarin verviel eene bende, die juist eene gestolen kudde in veiligheid wilde brengen. De Kaffers kwamen er niet zonder bloedverlies af, en bij hunne vervolging ontdekten de Britten een verborgen pad, waar langs zij tot nog toe hunne overvallen zoo gelukkig uitgevoerd hadden. Langs dit pad kwam men tot hunne legerplaats en meende nogmaals den vijand in de val te hebben. Maar in den eerstvolgenden nacht hakten de Kaffers een anderen weg door het bosch, waar langs zich al de krijgers met het vee wegmaakten. Ter misleiding des vijands bleven de vrouwen den ganschen nacht

bij de wachtvuren, en trokken toen des morgens over den ouden weg henen. De Engelschen joegen ze ijverig na en bereikten ze ook den volgenden dag, bespeurden toen echter tot hunne groote teleurstelling dat alleen vrouwen in hunne handen gevallen waren, terwijl de weerbare manschap in tegenovergestelde rigting digt langs de Engelsche troepen ontkomen waren. Later vereenigden beide deelen zich dan weder in een afgesproken schuilhoek.

Mrs. SOMERSET was ook bij deze gelegenheid voor hare landslieden verborgen gebleven. Thans viel haar de eer te beurt van bij een krijgsraad der Kafferhoofden toegelaten te worden. SANDILI legde haar eene Engelsche proclamatie voor, waarin de onlangs aangekomen nieuwe Gouverneur der Kaapcolonie een prijs op het hoofd van den Kafferheld gezet had. Hare wilde vrienden beweerden steeds dat zij in hun regt en de aangevallen partij waren. Ook was dit zoo. De colonisten aan de grenzen veroorloofden zich de vrijheid, om zich het vee der Kaffers toe te eigenen, als het in hun bereik kwam. Natuurlijk betaalden de Kaffers met gelijke munt; daar zij echter in het stelen hunne tegenstanders zeer ver overtroffen, begonnen dezen telkens wraak te schreeuwen. Mrs. SOMERSET bood zich aan, om eene vredelievende boodschap naar de Kaap te schrijven; maar SANDILI lachte bitter over deze goede bedoeling zijner blanke zuster, en hij besloot met zijne medgezellen op nieuw tot een bloedigen krijg tegen de Britten. De gouverneur verscheen weldra met een talrijk leger vrijwillige troepen, uit Kaapsche Boeren, Fingu's en Hottentotten zamengesteld, op het Gaika-gebied. Maar ook hij werd door het heen en weêr trekken zijner vijanden geheel afgemat. Er werd niets beslissends uitgevoerd en de Boeren begonnen te vreezen, dat de verschrikkelijke SANDILI hun in den rug had weten te komen om hunne ontbloote nederzettingen te plunderen.

Zoo was het ook nagenoeg. SANDILI dacht aan niets minder dan aan een aanval op Grahams-town, waar onder anderen ook een kruidmagazijn was. De Kaffers werden en worden nog in vredestijd, zoolang zij betalen kunnen, door de hebzuchtige Engelsche kooplieden van geweer en kruid genoegzaam voorzien; maar aan kruid begonnen zij toen gebrek te krijgen. SANDILI's aanslag op Grahams-town gelukte volkomen,

alleen de met de Britten verbonden Fingu's zetten hen na en ontroofden hun twee derden van de duizend stuks vee weder, ja zouden hun alles afgenomen hebben, als de Kaffers niet uit kwaadaardigheid doodgeslagen hadden, wat zij niet meer verdedigen konden. Kort daarop gelukte hun een dergelijke aanslag op Beaufort. Het was MACOMO, die zich daar met zijne krijgers tot onder de poorten waagde, eenige schoten op de stad loste en toen wegvlugtte. De Engelschen, woedend over deze stoutheid, zetten hem driftig na; maar naauw was de bezetting uitgetrokken, of andere Kaffers kwamen uit eene hinderlaag te voorschijn en dreven van onder de muren der stad 50 stuks vee weg.

Ook gedurende dezen oorlog was Mrs. SOMERSET als ziekenverpleegster ijverig bezig geweest; ook werden er eenige Engelsche krijgsgevangenen opgebragt en weder uitgewisseld. Daaronder bevond zich eens een jong officier, wiens arm zoo gevaarlijk gewond was, dat Mrs. SOMERSET vreesde dat er amputatie zou moeten plaats hebben. Zij kwam echter in niet geringe verlegenheid, toen de ongelukkige gevangene zijn naam, KENNETH M'KENZIE, noemde, en het duidelijk bleek, dat hij een bloedverwant van SOMERSET's tweede gemalin was. Nogthans bleef onze vrijwillige balling getrouw aan haar plan van geheimhouding en verzocht dadelijk van den Kafferaanvoerder de vergunning, om uit de Engelsche legerplaats een heelmeester te halen. Drie uren afstands over het heete zand moest zij afleggen, eer zij de voorposten bereikte. De schildwachten stonden niet weinig verbaasd, toen zij eene Europesche vrouw zagen, en lieten haar niet eer door voordat de officier van de wacht haar zelf naar den commandant bragt. Deze, een wapenbroeder van haar gemaal, werd door haar dadelijk herkend; maar hare vreemdsoortige kleeding, hare rol als zuster van liefdadigheid en daarbij de omstandigheid, dat zij reeds zoo lang verdwenen was, verhinderden dat hij haar herkende. De Engelsche officieren gaven slechts hunne bewondering en dankbaarheid voor haren vrouwelijken heldenmoed te kennen, en binnen een half uur zat zij in den wagen des oversten met den chirurgijn naast zich. De gewonde arm moest werkelijk afgezet worden; maar de jonge militair kwam de operatie gelukkig te boven en keerde genezen terug naar zijn regiment, dat ondertusschen naar Indië verplaatst was.

Natuurlijk was KENNETH M'KENZIE op gemeenzamen voet met de familie SOMERSET, en toen hij eens de persoon van de raadselachtige ziekenoppasster onder de Kaffers beschreef, riep een der aanwezenden uit: »dat is juist alsof het op Mrs. SOMERSET paste." M'KENZIE wierp toen voor het eerst een vergelijkenden blik op de dochter des oversten en werd nu eveneens op de gelijkheid opmerkzaam. Misschien had men ook dezen beteekenisvollen blik als een spel van het toeval spoedig weder vergeten, wanneer niet kort daarna een andere officier van hetzelfde regiment Miss ANNIE SOMERSET, het evenbeeld harer moeder, had aangesproken en zijne verrassing te kennen gegeven, hoe levendig zij hem aan zijne verpleegster in de gevangenschap bij de Kaffers herinnerd had. Toen ter tijd had het Indische climaat de gezondheid der tweede vrouw van SOMERSET reeds zoodanig geschokt, dat de artsen haar dringend aanraadden, om voor goed naar Europa te gaan. De overste vroeg dus om zijn ontslag, ten einde naar Europa weder te kunnen keeren. Maar dit besluit kwam te laat: kort voor den dag van het vertrek was SOMERSETS tweede echtgenoot reeds gestorven. Zoo ging hij dus alleen met zijne kinderen scheep, die hij nu tot aan de Kaap begeleidde, om, terwijl zijne nu volwassen dochters onder veilig geleide hare reis vervolgden, nog eens naar zijne voor dood gehouden echtgenoot onderzoek te doen, daar zijne hoop door de bovengenoemde omstandigheden weder opgewekt was, te meer daar hij nu ook wist, dat die matroos, die voorgaf op het gestrande schip geweest te zijn, hem slechts bedrogen had, om er zijn voordeel meê te doen.

Thans nu de hinderpaal niet meer bestond, die Mrs. SOMERSET tot haar geëxalteerde besluit gebragt had, was het vooruitzigt voor de arme vrouw beter. Er verliep echter een geruime tijd, eer ALICK WAUGH van eene zijner reizen terugkeerde, en de overste wilde toch op hem wachten, om in zijn gezelschap en geholpen door zijne plaatselijke kennis, het onderzoek voort te zetten. Bij de eerste bijeenkomst bekende de trouwe man, die nu zag dat de toestand der familie anders was, alles wat hij wist, en toen bleef er geen twijfel meer, dat Mrs. SOMERSET en de »Doctorkoningin" onder de Kaffers eene en dezelfde persoon waren.

De overste en zijn voormalige dienaar maakten zich nu op

weg naar den Kraal van MACOMO en kwamen daar ook, op een oogenblik van vrede, ongedeerd aan. Daar het verhaal des Heeren FENTON geen roman is, zullen wij, evenmin als hij, het woordenboek der pathetische termen plunderen, om dit wederzien te schetsen. Alleen melden wij, dat de Kaffers alle mogelijke moeite deden, om Mrs. SOMERSET te overreden, dat zij zou blijven of althans wederkeeren, daar zij haar alle eerbewijzingen, waartoe deze natuurkinderen in staat zijn, voorspiegelden. Mrs. SOMERSET had langen tijd kracht gevonden in de gedachte, dat zij het uitverkoren werktuig der Voorzienigheid was, die haar duidelijk haren weg in de steppen van Zuid-Africa had aangetoond, misschien om door haar het Christendom onder deze wilden te verspreiden. Zij had zich ook vrij wat moeite gegeven, om als buitengewone zendeling onder de Kaffers werkzaam te zijn; maar zij moest opregt bekennen, dat het uitgestrooide zaad op onvruchtbaren bodem was gevallen. Want zij had slechts eene enkele ziel mogen winnen, namelijk eene dochter van SANDILI en ook deze nog op zeer dubbelzinnige wijze, daar het bleek, dat deze prinses sterk verliefd was geworden op een gewonden Engelschen soldaat in het hospitaal van Mrs. SOMERSET, en vermoedelijk aan deze omstandigheid hare leerzaamheid te danken had.

In de Kaapstad werd de raadselachtige zuster van liefdadigheid onder de Kaffers als een formeel wonder aangegaapt, door velen herkend en in 't algemeen als eene heldin met huldebewijzen overladen. Na eene scheiding van tien jaren werd de familie in Engeland weder hereenigd, en eerst door den oorlog in de Krim werd er een uit hun midden opgeëischt; want KENNETH M'KENZIE, die tot den huiselijken kring behoorde, moest daar met andere kameraden onder Cathcart's heuvel begraven worden.

DE WAGGON VAN PIUS IX.

Behalve de berigten van benoemingen van geestelijken, gevangenzettingen van leeken en geldelijk onvermogen van allen, die wij gewoon zijn uit den Kerkelijken Staat te ontvangen, hebben wij onlangs van den prachtigen spoorwegwaggon gehoord, die de Paus ten geschenke heeft ontvangen. Dit denk-

beeld der directie van den Pio-Latina-spoorweg was zeker niet ongelukkig, om daardoor misschien Z. H. eenigzins te verzoenen met de nieuwerwetsche spoorwegdrift. Immers tot nog toe wilde dit product der 19e eeuw, op Latium's classieken bodem — evenmin als constitutionele instellingen of andere niet middeneeuwsche zaken — kwalijk gedijen.

Het is niet onbelangrijk om eene meer uitvoerige beschrijving van dit spoorwegkunststuk te hooren, vooral ook daar het een bewijs oplevert van de vorderingen der galvanoplastie, die hier vooral in toepassing is gebragt. Het is zeer eenvoudig om in het ruwe deze bewerking te beschrijven. Een stuk gutta-percha in water geweekt en door eene hydraulische pers op eenig voorwerp gedrukt, geeft daarvan, door de fijnheid zijner moleculen, den zuiverst mogelijken afdruk. Dan laat men het op dien vorm weder hard worden, waarna het door zijne elasticiteit er gemakkelijk is af te ligten, terwijl het de fijnste reliefs en lijnen daarvan in afdruk vertoont. Deze afdruk wordt met een zeer fijn metaalpoeder bestrooid en dan in eene oplossing van koperzuur gedoopt; waarin het, aan den invloed van den galvanischen stroom onderworpen, langzamerhand met eene dunne laag koper bedekt wordt. Die laag wordt dikker al naarmate men het korter of langer er in laat, (in 14 dagen 2½ streep) en, na haar van de gutta-percha afgenomen te hebben, heeft men dus geheel den oorspronkelijken vorm weder, met eene juistheid en zuiverheid, die vroeger door middel van gesmolten metaal nooit te bereiken was; het behoeft niet meer bijgevijld en bijgewerkt te worden, en is dus oneindig veel goedkooper en beter, dan de best gelukte bronzen voorwerpen. Bovendien is het uiterst ligt, daar eene dikte van 2 strepen genoeg is, waar men bij het brons 3 tot 10 strepen noodig had.

Tot nog toe echter maakte men van deze bewerking slechts gebruik bij de vervaardiging van kleine voorwerpen. Maar nu is het bij de versiering van dezen pauselijken waggon meer in het groot toegepast, en deze welgelukte proeve doet dus nog schitterender toekomst voor de galvanoplastie hopen. Het is weder aan Fransche kunstenaars dat de vervaardiging van dit kunststuk is opgedragen, dat wel niet goedkoop, maar toch voor den prijs uiterst prachtig moet zijn.

Van buiten is de waggon geheel bedekt met koperen platen,

sommigen van 2 en een halve Nederl. el lang en één breed, die op bovengenoemde wijze door de galvanoplastie verkregen, zoovele panneelen vormen met de schoonste symbolische figuren *en relief*. Behalve de volkomen zuiverheid der figuren heeft men hierdoor nog een ander voordeel gewonnen, de meerdere ligtheid. Men berekent dat, zoo dezelfde figuren van gewoon brons gemaakt hadden moeten worden, de waggon 5000 Nederl. ponden meer gewogen zou hebben. — Deze koperen bekleeding geeft aan het geheel een deftig en ernstig voorkomen, zonder te groote eentoonigheid, daar hier en daar op enkele saillerende punten verguldsel is aangebragt.

Het gebouw — want dien naam verdient het — is in drie afdeelingen verdeeld. Voorop de *antichambre*, dan de salon, van achteren (daar waar de zetel des Pausen is) hoog oploopende en met een mijter gekroond, eindelijk de slaapkamer. Bovendien bevindt zich vooraan een terras, waar de 60jarige Paus ook op de spoorwegreis vrijelijk de frischheid der Italiaansche atmospheer kan inademen.

Van buiten wordt de salon of zitkamer van de andere onderscheiden door drie hoofdfiguren, het Geloof, het Martelaarschap en de Waarheid, en zoo zijn overal de verschillende symbolische versierselen, wapenen van den Paus, insigniën zijner waardigheid, enz., met smaak en symmetrie aangebragt. Van binnen is het zoo prachtig gestoffeerd, dat het alle keizerlijke en koninklijke spoorwegpaleisjes, die tot nog toe over de Europesche *rails* worden getrokken, overtreft. Fluweel, zijde, goud en schilderwerk betwisten elkander den voorrang, en de meubelen zijn met snijwerk en verguldsel versierd, of, gelijk in de slaapkamer, van het meer ernstige ebbenhout, met ivoor ingelegd. Het is altijd eene zware taak, om zooveel prachtigs als mogelijk is op één te hopen, zonder door overladenheid den goeden smaak te kwetsen, en hier was die taak dubbel moeijelijk, daar de waardigheid van hem, voor wien het bestemd was, nog meer tot eenvoud en ernst der versiering noopte. Meesterlijk schijnt men deze zwarigheid opgelost te hebben. Dat ook de beste kunstenaars hun penseel tot de schilderversierselen hebben moeten leenen, begrijpt men, en dan is 20,000 francs, alleen aan schilderwerk, niet veel.

Der Pabst lebt herrlich in der Welt,

en billijk was het, dat, daar hij zelf geen waggon betalen kon, zoo fraai als die van den Keizer en de Keizerin der Franschen, men er hem een gaf, die nog fraaijer is. Jammer maar, dat de maatschappij van den Pio-Latina-spoorweg, die dit kostbare geschenk aanbood, blijkbaar ook meer moed dan fondsen had. Ten minste, wij hebben moeten hooren, dat de fabricant Mr. CHRISTOFLE, vriendelijk bedankte, om het afgewerkte stuk uit de handen te geven voor het tot den laatsten duit (40,000 francs ontbraken nog) betaald was. Hij wist wel, dat men uit den Kerkelijken Staat gemakkelijker revolutionnairen dan scudi's of francs krijgt.

DE WEG VAN ALLE OUDE MONUMENTEN.

De Engelschen verheugen zich over een nieuwen diefstal van onbeheerd goed, die hun weder heeft mogen gelukken. Als eksters slepen ze alle oude monumenten, die zij vinden, magtig worden, transporteren en bergen kunnen, naar het groote nest, het *British Museum*, en zoo zijn daar onlangs weder eenige fragmenten aangekomen van het monument bij uitnemendheid, dat ze thans bezig zijn in te palmen, het fameuse *Mausoleum*.

Dien naam kent ieder en hij behoeft geen groote oudheidkundige te zijn, om te weten, dat die naam oorspronkelijk gegeven werd aan een verbazend groot gedenkteeken, dat de vorstelijke liefde van ARTEMISIA, Koningin van Carië, op het graf van haren onvergetelijken MAUSOLUS oprigtte. Wat men er gaandeweg van gevonden heeft bewijst dat het niet ten onregte als type en voorbeeld van alle volgende grafteekenen gegolden heeft, zoowel wegens de grootschheid als de schoonheid van architectonische vormen. Volgens PLINIUS' beschrijving was het gebouw 63 voet lang en bijna even breed; en bovendien blijkt het nu, geheel door een zeer uitgestrekten ringmuur en plein omgeven te zijn, alles met de noodige versieringen. Misschien is het een en ander over de opgravingen niet onbelangrijk.

Reeds in Jan. 1857 schreef de Eng. Consul te Badrum het volgende aan Lord STRATFORD DE REDCLIFFE: »Een weinig benoorden Aga is eene plaats, waar reeds voor vele jaren

Mr. DONALDSON de ruïnen opgemerkt heeft van een prachtig Jonisch gebouw, waarvan hij enkele ornamenten afteekende. Groote fragmenten van Jonische kolommen lagen hier bij mijn eerste bezoek, en bij nader onderzoek van de plaats in de rondte vond ik overal groote blokken meest van Parisch marmer. De vorm van de kolommen, en de overvloed en schoonheid van de marmerblokken deden het mij voor waarschijnlijk houden, dat dit de plaats van het Mausoleum was, te meer daar nergens in de omstreken van Budrum zulke belangrijke ruïnes gevonden worden. Ik begon hier dus opdelvingen en vond, na twee dagen gravens, kleine fragmenten, die waarschijnlijk van een *fries* in hoog *relief* afgebroken waren, niet ongelijk aan die welke van het kasteel van Budrum reeds naar het *British Museum* overgebragt zijn."

»Terwijl ik voortging met de opdelvingen, haalde ik een digt daarbij staanden muur omver, die bijna geheel uit groote stukken van kolommen en marmerblokken was zamengesteld. Daaronder ontdekte ik een gedeelte van een colossalen leeuw, volkomen gelijk aan die welke reeds op het kasteel zijn en van dezelfde grootte; enz." — Zoo heeft de genoemde consul, de Heer NEWTON, sedert zijne onderzoekingen voortgezet en marmerblokken in massa naar Engeland overgezonden, waar zij weldra voor het publiek ter bezigtiging gesteld zullen worden.

Dit schoone monument was waarschijnlijk door eene aardbeving omver geworpen en vernield. Later kwamen de ridders van Rhodus, die de beste en grootste brokken die hun pasten, gebruikten om er het kasteel van Budrum van te bouwen. Na de twisten met de Turken over deze plaats werden er maar steeds materialen en ornamenten, groote en kleine, van de ruïnen weggehaald, totdat men nu eindelijk alles weder zuinig bij elkaâr begint te rapen en te bewaren. — Zoo is het lot van alle monumenten: opgerigt door de ouden, vernield door eene aardbeving of den tand des tijds, verstrooid door de woeste kinderen der Middeneeuwen, en opgegraven door de nieuwere tijden, om geborgen te worden in een *British Museum*. Het wordt te klein, dat groote strandvonderspakhuis. Welnu, dan zal men het uitbouwen.

Mij dunkt het moet een onaangenaam gevoel zijn voor een Engelschman, als hij de pyramiden van Egypte ziet, en zich onmagtig gevoelt om die ook meê naar huis te nemen.

Het zou toch schoon staan, het zou toch eervol en vleijend voor den nationaaltrots zijn, als men zoo'n pyramide ook kon stelen en, zoo al niet in, dan toch in de nabijheid van Londen plaatsen!

VERKOOPEN MENEER?

Verbeeldt u, dat ge een gouden ring aan den vinger draagt, een aandenken, hetzij aan moeder of gade, hetzij, zoo het u niet meê is geloopen in de wereld, aan vroegere grootheid, — en dat een echte handeldrijvende zoon Israëls u zijn solenneel *verkoopen meneer?* toegilt en reeds den prijs begint te bepalen, alsof het van zelf spreekt dat gij tot dien verkoop zoudt besluiten. Onaangenaam is zulk eene vraag altijd, maar zij zou het nog meer zijn, wanneer zij u door uw gelijke in vollen ernst en in vol gezelschap werd gedaan.

Iets dergelijks heeft Spanje moeten ondervinden van Noord-America.

Reeds lang heeft die Staat begeerige blikken geslagen op Cuba, dat door zijne ligging hun zoo juist te pas zou komen, en waarvan ze — en niet ten onregte — meenen meer voordeel te zullen trekken dan de trotsche Spanjaarden. Deden zij hun zin, dan stapten ze met *revolver* en *bowie-knife* op Cuba over, sloegen en joegen de Spanjaarden in zee, bouwden er koffijhuizen en kantoren, stichten er plantaadjes en maakten er goede zaken. Ongelukkigerwijze is het geen tijd meer voor zulke avontuurlijke plannen. Maar nu weten ze er wat anders op. Zonder er zich in het minst om te bekommeren of Spanje wel aan verkoopen denkt, overleggen zij met elkander wat ze er voor geven zullen. Eerst dient een lid van het Congres een formeel voorstel in, om, »aangezien Cuba het vertier op de Mississipi-vallei bemoeijelijkt, en de Spaansche autoriteiten daar ons grootelijks tot last zijn, — aangezien wij het zeer goed kunnen gebruiken en de Spanjaard niet, — dat het Congres besluite, om dertig millioen dollars in handen van den President te stellen, ten einde Cuba te koopen." Zoo of zoo omtrent luidde dit voorstel. Men zou kunnen zeggen: America is niet verantwoordelijk voor wat een enkel lid op het Congres durft voorstellen. Maar neen! Spoedig daarop komt de boodschap van den President, en inderdaad, ook daar wordt in vollen ernst van den aankoop van Cuba gesproken.

Het is eene lompheid, zooals ze in het dagelijksche leven van den ongemanierden *parvenu* tegenover den edelman kan voorkomen; maar van een staatsligchaam tegenover een anderen Staat is het vrij zonderling. Wat! de fiere Castiliaan, die zijne schulden wel niet betalen kan, maar desalniettemin de edelste edelman uit gansch Europa is, zal die dat eenige kleinood, hem gebleven uit de schoone dagen van roem, van magt en van rijkdom, zal hij dat verkoopen? En al deed hij het nog zoo gaarne, is het niet schreeuwend onfatsoenlijk, om hem dat maar zoo op eens ten aanhoore van de oude en de nieuwe wereld voor te stellen? Algemeen was dan ook de verontwaardiging der Madridsche *grandes*, en de gezant van Spanje te Washington heeft ronduit verklaard, dat als men weder de onbeschaamdheid had, om in het Congres over die zaak te spreken, hij onmiddellijk zijn paspoort zou vragen, om den transatlantischen koopman te leeren wat een edelman toekomt, al ware de degen en het gala-costuum, die hij van voorouderen geërfd heeft, zijn eenige rijkdom.

Geheel anders des Spanjaards verbasterd nakroost, de Mexicanen. Pas hooren zij dat daar geld geboden wordt voor land, of een der gouvernementen, die daar het bewind in handen hebben, zoekt naar een paar hoekjes land, die Mexico wel missen kan en biedt die den man van den dollar voor eenige millioenen aan. Om daarop te antwoorden is nu weêr de Americaan te trotsch, waarschijnlijk omdat hij met Mexico zijne eigen plannen heeft.

NOG EENE LANDENGTE OM DOOR TE SNIJDEN.

Het *regt door zee* is uit de mode, men wil nu regt door 't land. Het voorbeeld van den ouden Pers, die het schiereiland van den Athos tot een eiland maakte om den weg te verkorten, vindt eerst in onze tijden gereede navolging. Reeds heeft men geld bijeen, of zegt het te hebben, om de Africanen tot eilandbewoners te maken, en in het vooruitzigt dat America in tweeën gesplitst zal worden kibbelt men en diplomatiseert men reeds over het voorregt om den baas over dien weg te spelen. Maar dit is nog niet genoeg. Even als alle menschen die het druk hebben zich den tijd niet gunnen, om eerst het werk dat onder handen is af te maken eer zij

aan iets nieuws beginnen, zoo zoekt onze rustelooze tijd weêr naar nieuwe landengten om door te snijden. En men heeft er weder eene gevonden.

Onbelangrijk is dat denkbeeld toch niet, ook voor den Nederlander niet. Het plan, dat nu onlangs ter sprake is gebragt, schijnt door den bekenden Engelschen gezant te Canton Sir JOHN BOWRING ondersteund te worden. Het geldt hier het Maleische schiereiland, de zuidelijke spits van Achter-Indië, die den Engelschen, zoo zij van hunne Indië naar China willen gaan, noodzaakt om de straat van Malacca te passeren. Behalve dat dit altijd een geforceerde omweg is, is het Nederlandsch vaarwater, en de zelfstandige Engelschman vaart liever in eigen zee. Daarom alleen heeft hij in der tijd Singapore gesticht, om toch eenige magt in dat vaarwater te hebben.

Tans wil hij nog beter. Ten zuiden van het koninkrijk Siam is de smalle strook die de Indische Zee van de Chinesche scheidt het smalst op eene plaats, de landengte van Kraw genaamd. Daar wil men doorheen. De afstand is 50 Eng. (12¼ geogr.) mijlen, en voor het grootste gedeelte kan men gebruik maken van eene rivier, zoodat men misschien maar een 12 Eng. mijlen zal hebben door te graven. Op die wijze zou men den afstand tusschen Calcutta en Canton 1175 mijlen verkorten, en, wat de Engelschman nog hooger schat, misschien een eigen weg hebben. — Men zegt dat het Eng. gouvernement reeds bevelen heeft gegeven tot het noodige onderzoek.

Of het er toe komen zal, weet ik niet, het schijnt niet onmogelijk, ofschoon de handelaren van Singapore er zich wel tegen verzetten zouden. De *Times* is er ook voor. Nu, voor ons is het misschien ook niet kwaad. Hoe minder de Engelschen in onze wateren te maken hebben, hoe minder zij ze troebel zullen maken.

OOK DE DUITSCHERS?

Dat Albions zonen aan Nederland zijne rijke en rijkmakende bezittingen in den Indischen Archipel misgunnen, hebben wij nu eenmaal bij ondervinding maar al te duidelijk geleerd; het is de oude Davidszonde met het ooilammetje. Zelfs dat Frankrijk eene predispositie tot dezelfde kwaal heeft, laat zich verklaren, het heeft schepen genoeg, om coloniën te bezitten, en geene coloniën genoeg, om zijne vloot te gebruiken.

Maar de Duitschers, die weinig meer scheepscanonnen hebben, dan zij couranten lezen; die in Indië toch geen bier zouden kunnen drinken, — dat die ook mede zingen in het lied der afgunst, en, bij eigen onmagt om ons in die wateren afbreuk te doen, juichen in hetgeen anderen ons berokkenen, — wat zal men daarvan zeggen?

En toch, rustig zittende bij de thee en achter een tijdschrift, in het minst niet geneigd, om mij kwaad te maken, moest ik mij onlangs ergeren over eene ontboezeming, die van zulken coloniënnaijver getuigde in een Duitsch Tijdschrift, *Das Ausland.* Een opstelletje over »De vorderingen der Hollanders op Sumatra in de laatste 40 jaren", trok daar mijne aandacht. Ik wilde eens zien, wat de man — misschien een coloniaal, die in der tijd zijn Duitsche lijf en ziel voor Hollandsch handgeld gaarne verhuurde om thans van het verdiende in onze Oost met zijne *lieben Freunde* te genieten, — wat zulk een der Germaniërs van ons doen en drijven op Sumatra verkondigde. Nu, een sommair overzigt van de belangrijke vorderingen door ons Gouvernement op Sumatra's Westkust gemaakt, las ik en vond de feiten niet al te onnaauwkeurig. Maar de gezindheid jegens de Hollanders, die er in doorstraalde, verwonderde mij. Alsof wij het al heel erg maakten worden de Hollanders voorgesteld als veroveringszuchtig en zelfs trouweloos jegens Maleijers niet alleen, maar ook andere Europeanen. En dat wel ons Indische gouvernemement, dat alleen op den Nederlander gebeten is, maar alle vreemde vlaggen en vreemde gelukzoekers zoo lieftallig begunstigt!

Onder anderen verhaalt onze Duitscher met blijkbaar welgevallen, »dat in de laatste jaren andere Europeanen (*nicht Holländer*) het vertrouwen van verscheiden inlandsche Maleische vorsten op Sumatra hebben weten te winnen." Dat de »magtige Sultan van Djambi" zich aan het Nederlandsche oppergezag onttrokken heeft, en het zeker wel aan Britsche raadgevers te danken zal hebben, dat de Oran Wolanda (de Hollanders) hem tot nog toe niet hebben kunnen tuchtigen. Dat ook in het groote rijk van Atschin (N.-Oostel. uiteinde van Sumatra) Fransche en Engelsche invloed meer en meer veld wint, en het daardoor den Hollanders wel zeer bezwaarlijk zal vallen, om hunne heerschappij over gansch Sumatra uit te breiden." Eindelijk maakt hij de vernuftige opmerking, dat de Hollanders het daarom alleen tegen een dikwijls vier- of vijfmaal talrijker vijand hebben kunnen uithouden, omdat zij hier nog nooit granaten en kartouwen noch cavallerie tegenover zich zagen.

Des Duitschers vreugde over Djambi kan door de laatste berigten wel wat bedaren, en men zou hem kunnen vragen of Duitschland er dan zooveel bij winnen zou als Engelschman of Franschman een deel of het geheel van onze overzeesche bezittingen had. Maar al is Sumatra of Java de Duitsche Rijn niet, het *Sie sollen ihn nicht haben*... zouden ook wij op de lippen kunnen nemen, als bravades in een volkslied in onzen aard lagen.

MENGELWERK.

DE CHINEZEN IN DE VERSTROOIJING.

Voor vele menschen behoort de Chinees, even als de eenhoorn, tot de fabelachtige dieren. Het groote mierennest aan gene zijde van den Chineschen muur schijnt hun toe zich ganschelijk te sluiten voor Europeesch verkeer, en de denkbeelden van Chineesch zijn voor hen één met die van afzondering en stilstand.

Wie echter eenigzins bekend is met toestanden en zaken van onze Overzeesche bezittingen, weet, dat dit verre van juist is. De grootste kwaal, het grootste gevaar, wat daar dreigt, is misschien juist de overvloed van deze indringers, die daar eene niet ongelijke, maar veel gewigtiger rol spelen, dan de Joden, over gansch Europa verstrooid. Sedert eeuwen hebben wij daar het *Chinesche vraagstuk*, dat niet minder zorg baart, dan het *Italiaansche vraagstuk* aan de Europesche kabinetten, en dat met de gewone voortvarendheid van het Indische gouvernement ten eeuwigen dage onafgedaan blijft.

Dat Chinesche vraagstuk begint echter in de laatste jaren meer en meer een algemeen, een wereldvraagstuk te worden. De quaestie der openstelling van China schijnt door de Chinezen zelf in omgekeerden zin opgevat te worden, als door de Europesche volken. Op alle pogingen der laatsten om tot die openstelling meer en meer te geraken, antwoordt China slechts door steeds talrijker driften zijner gele kinderen naar het buitenland te lozen, en thans is het niet bijna alleen de Indische Archipel waarheen zij verhuizen; naar verschillende punten des aardbols, overal heen waar wat te verdienen en te winnen valt, rigt zich die stroom.

Inderdaad in vele opzigten begint het halfrond onzer tegenvoeters gewigtig te worden voor de wereldgeschiedenis. Terwijl Hindostan reeds gedurende twee jaren de aandacht van gansch Europa gespannen houdt; terwijl Cochin-china eindelijk lang gekoesterde *chimères* van Frankrijk schijnt te zullen verwezenlijken; terwijl Japan behalve de Hollandsche ook Engelsche

en andere consuls zal toelaten; terwijl Rusland van het Noordwesten op China aandringt, begint China aan zijn emigratiesysteem eene ontwikkeling te geven, die belangrijke toestanden kan doen geboren worden.

Hoe druk wij het dus ook hebben met te luisteren naar hetgeen wij dagelijks moeten hooren van nieuwe industriële waagstukken en oude politieke verwikkelingen en bedreigingen; — al gebeurt er in Europa en America ook reeds zoo veel, dat wij naauwelijks een tiende van alle belangrijke berigten nagaan kunnen, — wij worden wel genoodzaakt om ook op de toestanden te letten die zich langzamerhand in het verre Oosten ontwikkelen.

Reeds lang heeft de Chinees minder zwarigheid gemaakt om zelf naar vreemde landen over te gaan, dan om vreemdelingen in eigen land toe te laten. Doch tot voor kort geschiedde dit slechts naar enkele landen en als ter sluiks; het heette dat het Hemelsche rijk ook zijne uitgangen sloot, opdat zijne lieve kinderen zich niet daarbuiten in de landen der Barbaren verliezen zouden. Maar wet en werkelijkheid zijn ook in China niet altijd hetzelfde. Ongestoord ging de uitstrooming der overvloedige bevolking uit China haren gang, en eindelijk is die zoo belangrijk geworden, dat het wel der moeite waard is voor de oogen der beschaafde wereld, om zich voor dat gewigtige verschijnsel te openen.

Vele omstandigheden hebben zich vereenigd, om aan de emigratie uit het Chinesche rijk in de laatste dagen eene geduchte uitbreiding te geven. Aan de eene zijde een langdurige en geduchte opstand in het rijk zelf, met zijn aanhang van verwoesting moord, brandschatting — wat wel het voornaamste doel, en hongersnood, wat wel het voornaamste resultaat schijnt — waardoor de toestand der lagere classen in het Hemelsche rijk alles behalve hemelsch moest worden. Ook zonder dat zou er overbevolking bestaan; maar nu was het zoo veel te meer noodig, dat de hongerende scharen naar buiten werk en brood gingen zoeken. Aan de andere zijde hebben Engelsche ruwheid, door Fransche vriendschap trouw geholpen, de Chinezen in het alternatief gebragt om te kiezen tusschen Europesche canonnen of Europesche barbaren. Van twee kwaden heeft de Neef der maan het geringste moeten kiezen, en het jongste verdrag van Peï-ho heeft het groote

Mongoolsche klooster al weder iets meer toegankelijk gemaakt voor buitenlandsch verkeer, en het al weder iets meer bezwaarlijk gemaakt om de gegeven beloften dadelijk weder te verbreken.

Daaraan heeft zich nog eene omstandigheid gepaard, die even als op de geheele beschaafde wereld, zoo ook op China belangrijken invloed schijnt te zullen oefenen. Die zoekt die vindt, en zoo is het niet te verwonderen dat de menschheid, die altijd goud zoekt, eindelijk belangrijke vonden begint te doen. Met Californië is de wereld *en veine* gekomen, en spoedig daarna heeft men ook op de Australische en New-Caledonische goudbeddingen de hand gelegd.

En, hetzij dat de Chinees een ontzettend fijn gehoor heeft voor den klank des gouds, hetzij omdat zijne afzondering niet zoo erg is als men zich wel voorstelde, bijna even spoedig als America en Europa had China het schuim zijner bevolking naar de *placers* afgezonden. Zij kwamen niet bij honderdmaar bij duizendtallen. En wat nu te doen? Hen wegjagen, de lastige, vuile indringers? Maar men kon ze toch ook zoo goed gebruiken, en ze waren zoo onderdanig en gedwee, zoo kneedbaar als was en meet. Men duldt ze dus. Maar nu men begint te zien, dat hoe meer Chinezen men heeft, men er des te meer heeft te verwachten, nu begint die verbazende toevloed toch niet alleen lastig, maar ook onrustbarend te worden.

Meer dan alle andere volken hebben de Nederlanders er belang bij, om een naauwlettend oog te houden op de quaestie dezer Chinesche emigratie; meer dan alle anderen hebben wij ze leeren kennen in onze O.-Indische bezittingen, het eerste punt, waarnaar hun schuinsche, begeerige oog zich gerigt heeft. Waar Engelschman en Americaan nog vooreerst niet bang behoeven te zijn, dat deze ongenoode gasten hunner magt over het hoofd zullen groeijen, mag de Nederlander, zooveel geringer in aantal, wel eens ernstig over deze mogelijkheid gaan nadenken. Waar de eersten hen nog niet anders hebben gezien, dan in de lage kruipende houding die hun eigen is, zoolang zij de zwaksten zijn, hebben wij op Borneo geleerd, waartoe zij in staat zijn, zoo zij eens de sterksten werden.

Welke echter de mogelijke gevolgen zullen zijn van het meer en meer wegvallen der slagboomen tusschen het Mon-

goolsche en het Caucasische ras, is onmogelijk thans te bepalen. Maar zeker is het, dat het oogenblik gekomen schijnt te zijn, waarop de twee groote rassen, die eertijds aan de hellingen van de Himelaya en Altaï zich gescheiden hebben, het eene, het blanke ras, om de boorden van den Atlanticus te gaan bevolken, het andere, het gele ras, om aan den Stillen Oceaan onmetelijke rijken te stichten, thans tot elkander zullen naderen en door hunne vereeniging eene nieuwe periode der geschiedenis zullen openen. En om zich eenig denkbeeld te kunnen vormen van wat de toekomst in haren schoot verbergt, is het van het hoogste gewigt na te gaan welke eigenschappen, goede en kwade, ligchamelijke en geestelijke, de nieuwelingen aanbrengen, die voortaan bestemd schijnen te zijn, om in aanraking met ons te leven en op het wereldtooneel op te treden. Daartoe moet men hen volgen in de verschillende toestanden van hun nieuw bestaan, hen buiten hun land aan het werk zien, in de streken waarheen hunne emigraties zich rigten. Wij zullen dat doen aan de hand van den Franschman ALFRED JACOBS, die, naar aanleiding van eenige der jongste geschriften en documenten over Californië en Australië, de *Revue des deux Mondes* des vorigen jaars met een artikel hierover versierd heeft. Voor zoo ver echter hun optreden in de Nederlandsche coloniën betreft, zullen wij het moeten aanvullen; waartoe onder anderen het verdienstelijke werk van Prof. P. J. VETH over Borneo's Westerafdeeling en het ten vorigen jare verschenen »Montrado" door W. A. VAN REES gereede bouwstof opleveren.

Deze emigraties zijn van tweederlei aard, in zoo verre zij van buitenaf zijn uitgelokt, of vrij en uit eigen beweging geschieden. In het eerste geval zijn de emigranten niet anders dan gehuurde werklieden, zoogenaamde koelies (*coolies*), voor rekening van de Europesche gouvernementen en particulieren aangeworven. In het andere handelen zij alleen volgens de wetten van eigen behoeften en eigen wil. Deze twee verschillende toestanden van hun verblijf buiten China moeten afzonderlijk in 't oog gevat worden, omdat zij zeer verschillende resultaten hebben; de eene gelukt slechts ten halve, is reeds op den achtergrond getreden en schijnt te zullen verdwijnen, terwijl de andere bloeit, zich ontwikkelt, en allergewigtigste, zegenrijke, maar misschien ook wel gevaarlijke gevolgen voor de toekomst voorspelt.

I. DE CHINESCHE KOELIES.

De afschaffing van den slavenhandel had het oude coloniaal-systeem een zwaren slag toegebragt, en de Engelschen zelf waren de eersten, die hiervan te lijden hadden. De blanken, ongeschikt voor zwaren arbeid onder de keerkringszon, moesten, zoo zij hunne coloniën niet wilden verliezen, naar eene vervanging uitzien der arbeiders waarvan ze voortaan grootendeels verstoken waren. De Engelschen waren er eerst op uit om arbeiders te werven op de westkust van hunne Indië. Oorspronkelijk werd aan deze Indianen de naam van koelies gegeven, die later aan elke soort van arbeiders gegeven is, hetzij onder de Chinezen hetzij onder de negers aangeworven. De Franschen van het eiland La Réunion namen tot deze zelfde Indianen hunne toevlugt, alsmede tot de bewoners van Madagascar. Maar deze hulpbron, ofschoon voldoende voor de eilanden der Indische Zee, was niet rijk genoeg voor het uitgebreide coloniaalgebied der Engelschen. De Indianen weigerden om contracten aan te gaan voor te ver verwijderde streken; ook zijn zij vrij lui en de Engelsche O.-I. compagnie vond weldra reden om zich tegen hunne aanwerving te verzetten. Men moest dus naar een ander middel omzien, en toen wendden de Engelschen hunne blikken naar China.

Engelsche agenten werden dus uitgezonden naar de digte bevolkingen van Fokien, Kwan-si en de andere provinciën van zuidoostelijk China. Van uit Hong-kong en de andere vijf Chinesche havens rigtten zich hunne oproepingen en beloften naar het binnenland. Aanvankelijk deden er zich weinig personen op: de Chinezen hadden de gewoonte nog niet, om den blik verder te rigten dan de grenzen van hun land, en de wetten die de emigratie verboden waren nog in volle kracht. Tegenwoordig bestaan die wetten nog wel, maar zij worden zonder schroom en moeite ontdoken. Daar echter enkele pogingen gelukt waren, meenden de Europeanen het middel gevonden te hebben, om hunne suiker- en katoenplantages weder op te werken; de Mandarijnen van Amoy en Canton, behoorlijk betaald, zagen het vertrek der ongelukkigen, waarvan de Chinesche steden overvloeiden, door de vingers; in het kort, de stoot was gegeven. Eenige Chinezen, na het verstrijken van hun engagement teruggekeerd, bragten de broodelooze en

havelooze menigte in verrukking door het verhaal der rijkdommen en der ruime velden, die de vruchtbare akkers zonder bewoners besloegen. Een twaalftal jaren na 1840 ging dit zoo geregeld voort; de Chinezen lieten zich exporteren en werkten in de colonies en bewezen er eenige diensten. Cuba verzocht in 1847 van zijne Junta de vergunning om deze Aziatische colonisten in te voeren en bevond er zich zeer wel bij. Over het algemeen roemde men deze nieuwe koelies wegens hunne gedweeheid, matigheid en vatbaarheid.

Verschillende omstandigheden bragten weldra wijziging in dezen staat van zaken: na hunne arbeidzaamheid in dienst van anderen te hebben aangewend, begonnen de Chinezen te begrijpen, dat het voordeeliger zou zijn dit voor eigen rekening te doen. Velen wisten gedurende hun diensttijd, door zuinigheid en volharding, een vermogentje bijeen te scharrelen, en kozen het een of andere vrije beroep of gingen verhuizen naar de Philippijnsche eilanden. Bovendien hielden de planters zich niet altijd even trouw aan de gemaakte bepalingen: sommigen maakten geen verschil tusschen de negers, vroeger hun eigendom, en de Chinezen die niet anders dan huurlingen waren. Aan de andere zijde nam de handel in koelies nog meer toe, juist door de ontdekking der goudlanden, die anders de vrije emigratie meer in de hand werkte. Daardoor toch stroomden de Chinezen der zuidelijke districten naar de havenplaatsen, en wanneer zij de middelen niet meer hadden om als vrijen te emigreren, dan begonnen ze maar met het als koelies te doen.

Maar met de uitbreiding van den koeliehandel vermenigvuldigden zich ook de misbruiken. De Chinees werd als eene koopwaar behandeld, en de matrozen der schepen waarmeê ze vervoerd werden, hadden de liefhebberij om hem op alle mogelijke manieren in zijne zeden en gewoonten te krenken: met zijn lange staart, zijn gekke gezigt en zijne zotte gewoonten was Jan Chinees (*John Chinaman*) het doelwit van eeuwigdurende plagerijen. Wat was dat wezen met zijn gele gelaat en schuinsche oogen hun ook anders dan een artikel van handel, een wezen van mindere soort, ook niet veel beter dan een slaaf! Overgeleverd aan de schraapzucht der agenten en de ruwheid der zeelieden, kreeg de emigrant volstrekt niet wat hem beloofd was; de eenen eigenden zich een

deel van zijn rantsoen rijst en thee toe, de anderen staken hem jammerlijk den gek aan. Zelfs zijn staart, het heiligste van zijn geheelen persoon, waaraan men niet raken mag zonder den vredelievendsten Chinees dol te maken, werd niet ontzien; de matrozen kenden geen grooter genot dan om er eenigen met de staarten aan elkander te binden en ze dan te laten rondsukkelen; somtijds ontzagen zij zich niet om ze af te snijden. *John Chinaman* verloor van tijd tot tijd zijne gewone bedaardheid en nam dan eene geduchte wraak. Onder de personen die in het wilde in de havens van Amoy en Shanghaï aangeworven waren, behoorden velen tot het uitvaagsel der bevolking, die voor moord en plundering niet terugdeinsden. Ook heeft men in de laatste jaren meer dan een verschrikkelijk tooneel hierbij zien plaats hebben.

Tegen het einde van 1858 was eene Engelsche bark, de *Spartan*, van Amoy naar Sydney onder zeil gegaan, met eene lading van 250 koelies. Zij hadden een contract aangegaan, volgens hetwelk elke Chinees zich verbond om den kapitein of elk ander persoon aan wie hij ze zou overdoen, voor vijf jaren te dienen als herder, pachter, dienaar of iets dergelijks, waartegen de kapitein van zijne zijde aan ieder een bepaald rantsoen van suiker, rijst, koorn, vleesch en thee had uit te keeren, tot 14 dagen na de aankomst in de colonie, wanneer het loon van 4 dollars per maand zou moeten aanvangen; bovendien had ieder 8 dollars handgeld ontvangen. De mannen waren gedurende den overtogt goed behandeld en hadden zooveel vrijheid genoten als de scheepsruimte toeliet. Alles ging goed gedurende de eerste acht dagen, maar de negende dag, toen de kapitein met den eersten stuurman midden onder de koelies stond en de manschappen achter op het schip waren, grepen de Chinezen eensklaps den bootsman aan en trachtten hem over boord te werpen. Deze wist hun te ontsnappen en vlugtte in het wand. De Chinezen gingen naar de hutten en haalden de bajonetten van de geweren, waarschijnlijk omdat zij die zelf niet wisten te gebruiken. Vele manschappen en ook de kapitein werden met mes- en bajonetsteken gewond, de tweede stuurman gedood. Ondertusschen echter begon de equipage, van den eersten schrik bekomen, zich zoo goed mogelijk te verdedigen; de geweren begonnen mede in het spel te komen, een twaalftal Chinezen werden doodgeschoten en

in zee geworpen en de orde hersteld. De *Spartan*, begeleid door een Amerikaansch schip, dat toevallig ontmoet werd, zette koers naar Singapore en hier werd een gedeelte der Chinezen aan de regtbank overgeleverd.

Nog veel verschrikkelijker was de zaak van den *Robert Browne*. Dit Americaansche schip had den 20sten Maart 1852 Amoy verlaten met 400 koelies aan boord voor Cuba en Peru; op de hoogte der eilanden Loo-choo, tusschen Formosa en Japan, had men eenig ongenoegen onder de Chinezen bespeurd, dat echter nog niet gevaarlijk dreigde te zijn, toen op het onverwachtst dertig Chinezen den kapitein aanvielen, hem den hals afsneden en een aantal matrozen vermoorden. De tweede stuurman met eenige manschappen op het voordek gevlugt, begon een wanhopigen maar vergeefschen strijd. Slechts negen matrozen die in de kajuit eene schuilplaats hadden gezocht werden gespaard; de Chinezen bevalen hun met den dolk op de keel om het schip te sturen. Staande op de campagne gaf een Chinees van Amoy, die Engelsch sprak, met een *revolver* in de ééne en een vaandel in de andere hand, het signaal tot de plundering, en in weinige oogenblikken vertoonde het geheele schip een tooneel der afgrijselijkste wanorde. De scheepspapieren, de instrumenten, het huisraad van den kapitein, alles lag door elkander met rijst, scheepsbeschuit, gedroogde visch en al wat het schip bevatte; de Chinezen braken de chronometers, om te zien of het monteersel ook van goud was, anderen amuseerden zich met het kwik van de barometers in bolletjes over de planken te laten loopen; één had de medicijnkist opengebroken en, meenende daar eens zeer kostbare liqueuren ontdekt te hebben, sloeg hij den inhoud der fleschen met gesopte beschuit naar binnen; hij stierf dan ook weldra daarop. De zeekaarten, verscheurd en met bloed bevlekt, zwierven over het verdek en de Chinezen liepen heên en weêr met opgewonden gebaren en brulden allen te gelijk. Zij lieten naar een klein eilandje ten noorden van Formosa sturen en gingen met de booten aan land, terwijl er slechts 22 achterbleven om de negen matrozen te bewaken; maar ondertusschen begon de landwind te waaijen en de Americanen kapten in stilte het anker; door belofte en bedreigingen wisten zij hunne wachters meester te worden, en gelukkig kwam een schip dat zij ontmoetten hun te hulp, zoodat zij de haven van Amoy konden

bereiken. De reden of althans het voorwendsel tot den opstand was de slechte behandeling geweest, en vooral de krenking aan twee-honderd Chinezen door het afsnijden der staarten aangedaan.

Deze en vele dergelijke voorvallen maakten in America en Azië een geducht *éclat*. De dagbladen van Shanghaï, van Hongkong en de Vereenigde Staten trokken partij tegen den handel in koelies en declameerden tegen hetgeen zij een handel in gele, in Chinesche slaven noemden. Maar men had toch altijd behoefte aan werkvolk in de coloniën; bovendien was het transport der Chinezen, afgezien van zulke enkele bloedtooneelen, zeer winstgevend; het hield dus niet op. Men trachtte zooveel mogelijk dezen handel te regelen en de voorwaarden der engagementen te bepalen, die den Chinezen vele voordeelen voorspiegelden, als: vrijheid, om na anderhalf jaar terug te keeren, zoo de arbeid tegenvalt, vrijheid, om hunne vrouwen en kinderen mede te nemen, zorg voor een doctor en een tolk en dergelijke meer.

De Americanen echter die er nooit belang bij gehad hebben, om in eigen land koelies in te voeren (wel om ze voor rekening van anderen te transporteren), en die het eerst ingezien hebben, dat de werkzame Chinees een lastige concurrent kon worden, verklaarden zich sterk tegen den koeliehandel. Van 1853 tot 1857 vindt men deze quaestie in alle legislative documenten van het Washingtonsche congres besproken. In de hevigste termen werd de handel afgekeurd, en in 1856 verklaarde het gouvernement bij publieke acte er zich tegen, dat Americaansche burgers er op eenige wijze deel aan namen. Doch men kon niet anders doen dan de scheepskapiteins dringend verzoeken zich van den handel te onthouden; maar zoo gemakkelijk laat de Yankee eene winstgevende industrie niet varen.

De eenige verbetering echter die aangebragt werd, was dat men in de Chinesche havens wat naauwkeuriger toezag op de wervingen, en zich zooveel mogelijk trachtte te waarborgen, dat de Chinezen van hunne zijde althans het contract trouw nakwamen. Ook werden aan de scheepskapiteins de zorgvuldigste recommandaties gegeven, om elke reden tot ergernis en ongenoegen te vermijden. Doch ondanks deze en derge-

lijke voorzorgen is het gebruik der koelies afgenomen, tot op het oogenblik, dat de oorlog te Canton er den laatsten slag aan heeft toegebragt. Geheel heeft het nog niet opgehouden: uit Amoy, Shanghaï, Hongkong zijn er nog wel uitgevoerd gedurende de vijandelijkheden tusschen het Hemelsche rijk en de westersche mogendheden, die zich tot Canton bepaalden; maar deze bron is geheel ontoereikend geworden. Van daar heeft in den laatsten tijd Frankrijk voor zijne colonie la Réunion werklieden gezocht in de zoogenaamd vrije negers van Africa's westkust. Ook dat systeem heeft geen geluk gehad; men weet wat daarover is voorgevallen (vergelijk het artikel »De Slavenhandel in vrije negers" in N°. I van dezen jaargang) en in Jan. dezes jaars is dat emigratiesysteem dan ook formeel afgeschaft. Maar als men het decreet leest, waarin dit aan den gouverneur van la Réunion wordt aangezegd, dan zal men kunnen opmerken, dat daar alleen opgenoemd worden de plaatsen van waar men voortaan niet meer zulke emigranten zal mogen aanvoeren. Op de eene of andere wijze zal men dus hetzelfde of iets dergelijks spoedig weder zien, tenzij men tot de koelies terugkeeren kan, die men van zelf door hunne meerdere ontwikkeling, toch altijd iets beter dan slaven zal moeten behandelen.

Engeland heeft er aan gedacht, om de overwonnen en gevangen Sepoys als arbeiders op de plantages te plaatsen, maar dit is eene bron, die altijd slechts een korten tijd zal vloeijen. Nog zijn er wel enkele Chinezen die zich aan den staat van koelie onderwerpen, maar zij zijn op verre na zoo werkzaam en ijverig niet als de Chinezen, die tegenwoordig voor eigen rekening emigreren. Dat is dan ook de vorm der Chinesche emigratie, die langzamerhand daarvoor in de plaats treedt. De koelieuitvoeren waren eigenlijk niet meer dan de oorspronkelijke vorm, die uitgangspunt en aanleiding geworden is tot de thans zich ontwikkelende vrije (werkelijk vrije) emigratie. Deze beide vormen zullen wel altijd in zekere mate nevens elkander bestaan, in zoo ver er altijd Chinezen gevonden zullen worden, die, eigen transport niet kunnende betalen, daarvoor den band van een koeliecontract wel willen aannemen; maar de laatste zal voortaan de voornaamste zijn en haar willen wij thans in hare ontwikkeling nagaan.

II. DE VRIJE CHINESCHE EMIGRATIE.

Hier komt in de eerste plaats in aanmerking de rol, die de Chinezen hebben gespeeld en nog spelen in den Indischen Archipel.

Het zijn eigenlijk niet de Europeanen of Hollanders, maar de Chinezen, die deze streken ontdekt hebben. Wanneer zij er zich eerst gevestigd hebben, doet niets ter zake en is ook onbekend; maar zeker is het, dat wij op Java en elders in den Ind. Archipel reeds de Chinezen onder de Javanen gevestigd vonden. Zij hadden er zich echter gevestigd als particulieren, niet van staatswege uitgezonden of ondersteund, en zoo leverden zij geen belangrijk bezwaar op voor de nederzetting der Nederlanders, enkele gevallen — men denke aan COXENGA, die echter ook slechts als particulier optrad — uitgezonderd.

Integendeel wisten zij zich de overheersching der Nederlanders ten nutte te maken. Al spoedig werd de Chinees, wat hij nog is, eene soort van noodig, maar gevaarlijk tusschenpersoon tusschen den inlander en den Europeaan. Niemand beter dan hij geschikt, om pachten en tollen te innen en te doen valeren — natuurlijk juist omdat hij zoo goed de kunst verstaat, die men *uitzuigen* noemt, — om als administrateur of planter van het grondbezit voordeel te trekken, om door kleinhandel een vermogentje bijeen te brengen, om handwerken uit te oefenen, om zich, terwijl hij ten koste van den inlander leeft, bij hem onmisbaar te maken en zich in zijne gunst in te dringen.

De Chinees is een hoogst onaangenaam en lastig wezen. Gevaarlijk voor ons gouvernement omdat hij, hoeveel voordeel hij ook bij de overheersching des Nederlanders heeft, hem toch nooit goed gezind is. Herhaalde malen hebben wij opstanden der Chinezen ook op Java te onderdrukken gehad — zoo, om van vroegeren te zwijgen, in 1800 in Cheribon, 1832 in Krawang en 1832 te Batavia zelf —; bij opstand of oorlog met den inlander heeft de Chinees nooit vrijwillig onze zijde gekozen, maar wel, hetzij in het geheim hetzij enkele malen zelfs openbaar, zich bij hem tegen ons gevoegd. En toch zijn het vooral juist hunne knevelarijen die den inlander dikwijls

verbitteren en als eene der redenen van den grooten opstand van 1825—30 beschouwd moeten worden.

In den oorlog is hij een niet te verachten vijand. Zijne constitutie is voor het climaat geschikt even goed als die des inlanders, maar hij overtreft dezen ver in spierkracht en sterkte. Dat het hem niet geheel aan moed ontbreekt, is op Borneo gebleken, en daarbij maakt zijne verbazende laagheid en trouweloosheid, dat men voortdurend tegen hem op zijne hoede moet zijn. — In de kunsten en bedrijven des vredes is hij een magtig mededinger. De Chinees weet wat hij wil: hij wil geld verdienen en rijk worden; hij weet hoe hij daartoe geraken moet: door onverdroten vlijt, door zich alles te getroosten, door geen list of laagheid te ontzien. Meestal komen zij zonder iets uit China over en werken als ezels; zij getroosten zich alle ontberingen en schikken zich in alle omstandigheden met eene gelatenheid, die tot laagheid wordt.

Die kunst, om zich in alles te schikken, daarin ligt de grootste kracht van den Chinees. Hij weet zich klein te maken en te kruipen als een worm, zoo hij, gelijk in Australië en Californië of aanvankelijk op Borneo, onder volkeren komt die hem niet lijden mogen of nog te magtig zijn. Dat het echter geene natuurlijke gedweeheid is, blijkt uit zijne uitdagende houding, zoodra hij begrijpt dat hij de overmagt heeft. Hij verlaat zijn geboorteland zonder vrouw en stelt zich op Java met eene Javaansche, op Borneo met eene leelijke Dayaksche tevreden; neemt er twee en meer zoo hij geld genoeg heeft, geene zoo hij het niet betalen kan, of gelijk de Heer VAN REES verhaalt, twee arme Chinezen onderhouden zamen ééne vrouw, baten en schaden eerlijk zamen deelende. Zijne list en oneerlijkheid in den handel is spreekwoordelijk. Wat mensch ter wereld zal tegen zulk een wezen concurreren? Zoo ziet men dan ook op Java Chinezen met ontzaggelijke vermogens, zooals zelden een Europeaan bijeen kan vergaderen; en zij geven voor landbezit geldsommen, die een Europeaan er moeijelijk voor geven kan. Ook hierin is eene der redenen gelegen dat men ze meent te moeten dulden: zonder hen zou landverkoop en landverhuring veel minder aan het gouvernement opbrengen.

Als handwerksman en daglooner heeft hij zich ook in onze O.-Indiën onmisbaar weten te maken. Wegens zijne uiterst

geringe behoeften, kan hij zich met zeer weinig loon tevreden stellen, terwijl hij in handigheid en arbeidzaamheid ver boven den inlander uitmunt.

Het is eene eigenaardige, afgezonderde maatschappij, die de Chinezen in onze Indiën vormen. Ofschoon naar de verschillende plaatsen en hulpbronnen van bestaan weder gewijzigd — ook met mijnarbeid en landbouw houdt de Chinees zich bezig, hoewel kleinhandel en administratie zijn hoofdvak is — is het Chinesche karakter toch overal in de hoofdtrekken hetzelfde. In onze O.-Indiën hebben wij het bewijs, dat de Chinees van alle volkeren der aarde den meesten aanleg heeft om een coloniserend volk te worden. Hoofdzakelijk ligt de verklaring reeds hierin, dat hij zich altijd vermengt met den volkstam, waaronder hij zijn verblijf kiest. Zijne onbehagelijke vrouwen schijnt het Chinesche rijk nog niet te willen missen. Maar daardoor ontstaat een gemengd ras, dat volkomen de geschiktheid heeft, om te wonen en te bloeijen in het land waar het geboren wordt, en toch het Chinesche element krachtig genoeg bewaart, dat zij niet met de inlanders versmelten, maar altijd eene scherp afgebakende zelfstandigheid daartegenover bewaren. In hunne afzonderlijke Chinesche kampongs, waar zij vrij en ongehinderd aan hunnen lust tot opium en smerigheid kunnen botvieren en ongestoord hunne godsdienstplegtigheden en godsdienstfeesten kunnen vieren, doen zij denken aan de Joden in hunne afzonderlijke wijken in sommige Europesche streken. Gelijk wij zagen, menig Chinees komt tot vermogen en zet belangrijke ondernemingen op touw, en dan zijn zij genoeg aan elkander gehecht, dat hij altijd liefst met Chinesche arbeiders wil werken. Van daar komt er steeds nieuwe toevloed uit China, die als nietsbezittende arbeiders, hetzij men ze koelies wil noemen of niet, in het land komen, en het zeker niet verlaten voor dat zij een vermogentje verworven hebben, maar meestal hun nieuwe vaderland tot vaste verblijfplaats maken.

Om deze en vele andere redenen is het dan ook niet te verwonderen dat velen met ernst hunne waarschuwende stem hebben doen hooren, om de vermeerdering en de overmagt dezer indringers zooveel mogelijk te keer te gaan. Reeds VAN IMHOFF, POLANEN en ENGELHARDT drongen op maatregelen van voorzorg aan, en ook de Engelschman RAFFLES, gelijk ook de beroemde

VAN HOGENDORP, verklaarden zich sterk tegen deze kwalijkgezinde parasiten. Maar tot nog toe heeft het niet of weinig mogen baten. Wel zijn door verschillende Resolutiën, van 1827 en nog drie keeren later, beperkingen gesteld op het invoeren der Chinesche nieuwelingen; maar krachtige maatregelen zijn niet genomen. Hoewel algemeen geklaagd wordt over de toenemende onbeschoftheid en zelfvertrouwende houding, die de Chinezen meer en meer beginnen aan te nemen; hoewel menigeen er een zeer dreigend gevaar in ziet, men laat de zaken drijven zooals ze gaan. Of het toe te schrijven zij aan vrees voor eene bevolking, die nu eenmaal zoo magtig is geworden, dat zij bijna tienmaal sterker is dan de Europesche (*), of dat men werkelijk gelooft, dat men ze niet missen kan, zoodat het nut dat men van hen heeft grooter zou zijn dan het gevaar, is moeijelijk te bepalen. Maar zeker is het, dat men tot nog toe niet dan halve maatregelen genomen heeft, om hun overmoed en overmagt te keer te gaan (†).

Op Borneo is men in de gelegenheid geweest te leeren wat de Chinezen zijn en wat men van hen te wachten heeft, zoo zij tot magt komen. Voor omtrent eene eeuw kwamen daar de eerste Chinesche emigranten op de reede van Sambas aan en smeekten met kromme ruggen en grijnzenden lach van een inlandschen Sultan, OEMAR ALA MOEDIN, die toen nog iets te zeggen had, de vergunning af om in zijn land te mogen wonen. Toen stelden zij zich tevreden met in stilte de goudgronden te exploiteren; maar hoe beter zij hierin slaagden des te meer nieuwelingen kwamen er gaandeweg van China aanzeilen. Een tijdlang ging alles goed en de inlandsche vorst kon zich niet anders dan verheugen over de aanwinst van nijvere, uiterst onderdanige onderdanen, die, met zijne eigene Dayakkers door huwelijken verbonden, beloofden weldra inheemsch te zullen zijn. Totdat de Chinezen, begrijpende dat zij nu magtig genoeg waren, op een groot feest al wat zij konden van Dayakkers

(*) Volgens het Regeringsverslag van den Staat onzer Koloniën over 1855 beliep het bedrag der (ik geloof alleen mannelijke) bevolking

op Java, Europeanen	18,858,	Chinezen	133,655,
op de Buitenbezittingen, Europeanen	6,363,	„	66,891.

(†) Onder vele anderen heeft ook Mr. J. F. W. VAN NES een paar uitvoerige artikels over „De Chinezen op Java" geschreven in het *Tijdschrift voor Nederl. Indië*, Jaarg. 13. 1851.

en Maleijers verraderlijk vermoordden, en sedert van kruipende onderdanen, meêdoogenlooze heerschers werden.

De Maleische vorsten waren niet opgewassen tegen de steeds vermeerderende Chinesche volkplanters, wier juk in de laatste helft der vorige eeuw zwaar op de Dayaksche en Maleische bevolking drukte. Eindelijk werd door Sultan ABOE-BAKAR-TADJOEDIN in 1818 de hulp van het Nederlandsche gouvernement ingeroepen, en van dien tijd dagteekenen onze worstelingen met de Borneosche Chinezen. Èn de weinige veerkracht, waarmede het Indische gouvernement toen vooral in de zoogenaamde Buitenbezittingen optrad, èn de herhaalde trouweloosheid der Chinezen, èn andere omstandigheden, zooals de oorlog van 1825—30 op Java zelf, waren oorzaak, dat zij langen tijd den spot dreven met de Hollandsche magt en van 1825—30 een onafhankelijken staat uitmaakten. In kleine republieken, *Tongsies*, verdeeld, die alleen van eigen verdeeldheid te lijden hadden, bleven zij in het ongestoorde bezit der goudmijnen en verrijkten zich ten koste der zwaar gedrukte Dayakkers. Eindelijk werd de groote expeditie onder luit.-kolonel A. J. ANDRESEN naar Montrado (het door de Chinezen bezette deel van Borneo) afgezonden (in 1854), die na een uiterst zwaren oorlog de volkomen onderwerping der Chinezen ten gevolge had.

En zoo is het onnatuurlijke gezag dier Chinesche vreemdelingen, die den dwingeland speelden over den inlander, geknuikt. Men verzekert ons dat Borneo's westkust, in den korten tijd dat het weder onder ons bestuur is, ganschelijk onkenbaar is geworden. Nu de onbeschaafde maar goede Dayakker, onder bescherming van ons bestuur, zich vrijelijk begint te ontwikkelen; nu de Chinees, in band en toom gehouden, alleen zijne arbeidzaamheid en nijverheid ten toon kan spreiden; nu orde en regt voor onrust en dwingelandij in de plaats zijn getreden, — nu begint Borneo's rijke bodem schoone vruchten voor de toekomst te beloven.

En wie nù de Chinezen aldaar ziet, en zich niet ergert aan hunne vuilheid, aan hunne voorliefde en gemeenzaamheid met zwijnen, aan hunne walgelijke communiteitsbegrippen over huwelijk en echtelijke trouw, aan hunne oneerbiedige en materialistische godsdienst, aan hunne Chinezerij en afzetterij in den handel, aan hun dierlijk en zinnelijk leven in een woord, —

die zou al geneigd zijn, om het Nederlandsche gouvernement geluk te wenschen met deze nijvere en ach! zoo gedweeë onderdanen.

Maar te vertrouwen zijn zij nooit, en het is te hopen, dat het Indische gouvernement, dat nu proef genoeg van China's kinderen gehad heeft, het beste middel zal aanwenden om hen lief en deugdzaam te houden, — eene genoegzame militaire magt, òf in de nabijheid, òf gereed om hen dadelijk te komen bezoeken.

Doch het wordt tijd, dat wij de Chinezen hun *debut* zien doen ook in andere streken en werelddeelen.

Het nieuws van de goudontdekkingen in Californië woei even spoedig over den Stillen Oceaan als over den Atlanticus. De Chinezen die naar de Europesche havensteden van China bijeengestroomd waren, hetzij om een engagement als koelies te krijgen, hetzij om eene gelegenheid te vinden om naar Borneo over te steken, rigtten thans hunne blikken naar die streken waar zich zulk een schoon veld voor hunne werkzaamheid opende. Reeds in 1850, een jaar na de ontdekking der mijnen, was er een genoegzaam aantal in Californië aanwezig, dat zij *en corps* konden deelnemen aan de begrafenis van den president TAYLOR en een adres indienden om het aandeel, door hen aan deze openbare rouwbetooning genomen, te verklaren. In de volgende jaren nam deze emigratie verbazend toe; ook voor een deel waren het koelies, op wier aanvoering enkele compagnieën zich toelegden, doch niet velen, daar de Americanen altijd grooten afkeer voor deze soort van arbeiders hadden, — dat wil zeggen, om ze zelf te gebruiken, niet om ze met groote winst voor rekening van anderen te transporteren. Trouwens, weldra begon men den vrijen Chinees even ongaarne te zien.

De aankomelingen onderscheidden zich van den aanvang af, door een bewonderenswaardigen geest van orde en gehechtheid aan hunne nationaliteit. Te midden van het nieuwe Babel, waar menschen van alle einden der aarde hunne begeerten en gewoonten kwamen vermengen, bleven de Chinezen altijd zonen van het Hemelsche rijk, en behielden hun bijzonder karakter. Zij trachtten volstrekt niet de afgezonderde positie te veranderen, waarin zij van zelf door hunne taal en zeden geplaatst waren; zij organiseerden hun arbeid onder elkander en bleven ook bij hunne uitspanningen afgezonderd. Overigens

deden zij zich kennen als matig, geduldig, spaarzaam, arbeidzaam, tevreden met de geringste winst en voor geene bezwaren en moeiten terugdeinzende. In de mijnen verhuurden diegenen, die niets hadden om eene eigen exploitatie te ondernemen, zich voor het geringste loon: vier of vijf dollars per maand.

Ondanks, ja juist ten gevolge van die eigenschappen kregen de Americanen al spoedig een hartelijken afkeer tegen de Chinezen. »Men kon," zoo lieten zich de Californische dagbladen hooren, »*John Chinaman*, *Jan Saffraankleur* niet zien, nog minder dagelijks met hem in aanraking komen, zonder afkeer en walging." Hij is smerig en laf; zijne kleeding, kleur, gelaat en manieren — alles in hem is terugstootend. En toch was de arme JOHN van alle vreemdelingen de eenige, die angstvallig het hoofdgeld betaalde aan de mijnwerkers opgelegd; hij was gemakkelijk en vredelievend van humeur; hij liet zich, als het de blanken in het hoofd kwam, uit de plaatsen die hij gekozen had gedwee weêr wegjagen, en verstoutte zich nooit, om naar de rijke beddingen die de anderen zich toeeigenden de hand uit te strekken. De Americanen moesten erkennen, dat hij over het algemeen rustig, ijverig, liefderijk en liefdadig jegens zijne landgenooten was; dat hij zich nooit aan dronkenschap overgaf, aan zijne nabestaanden gehecht en vol eerbied voor den ouderdom was, die, zegt hij, de wijsheid zelve is. Al wat hij vroeg was eene plaats, hoe klein en gering ook, om te werken en te leven en dan naar het land zijner vaderen weder te keeren. Aardig, dat hier en op Borneo en in Australië datzelfde bij de mijnwerkende Chinezen plaats vindt, terwijl in andere streken diegenen, die zich aan den handel wijden, eerder hun geboorteland schijnen te vergeten. Maar waar zij zich ook vestigen behouden zij hunne gewoonten en hunne taal, en brengen als 't ware China met zich mede.

Zoo echter al enkele Chinezen, na hun fortuintje gemaakt te hebben, weêr vertrokken, kwam er daartegen zulk een groot aantal nieuwen toestroomen, dat de Americanen bang begonnen te worden voor dien toevloed. In ééne maand van 1852 kwamen er *tien-duizend* aan en men vernam dat nog een gelijk aantal onderweg was. Als het zoo voortging, dan zou gansch Californië nog een Chineesch land worden. Men begon ongerust te worden en riep om maatregelen om paal en perk

te stellen aan die Chinesche invasie. De president BIGLER stelde aan de wetgevende magt eene wet voor, om verdere emigratie te verbieden; maar zijn voorstel werd verworpen. Nu waren dan ook die Chinezen, hoe zorgwekkend misschien voor de toekomst, zeer bruikbaar voor het oogenblik: het was zoo gemakkelijk, om die menschen bij de hand te hebben, die voor nietig loon het geringste en vuilste werk deden! Men vergenoegde zich dus met ze te verachten, terwijl men er dienst van trok. De Chinesche colonie mogt leven en zich ontwikkelen in Californië naar haar eigen smaak. Tegenwoordig is zij vijftig- tot zestig-duizend zielen sterk en zij zou zeker nog veel talrijker wezen, zoo er geene afleiding gekomen was in Australië.

In San-Francisco zelf wonen eenige duizend Chinezen, voor zoo ver hunne verschillende beroepen het vereischen over de geheele stad verdeeld, maar anders meer bepaald in ééne wijk bijeenwonende, die *Klein-China* wordt genoemd. Daar woont een groot aantal rijke Chinezen, die de verschillende voortbrengselen van hun land in hunne winkels uitstallen. Over het algemeen zijn zij vriendelijk en slim en somtijds vrij beschaafd en niet al te kleingeestig. Velen spreken vlot Engelsch, de anderen hebben tolken. In 1854 hebben zij eene soort van beurs gebouwd, natuurlijk speciaal voor hunne landgenooten, en den 29sten April van dat jaar verscheen het eerste Nommer van een Chineesch dagblad, *The Gold Hills News*, een klein blad van 4 bladzijden. *Gold Hills* (de gouden heuvelen) is de naam, dien de Chinezen aan San-Francisco geven. De rijke kooplieden van Klein-China gaan zwierig gekleed; zij hebben *maîtresses* die zij onderhouden, hebben clubs, waar hunne landgenooten van minderen stand niet toegelaten worden, en zij veroorloven zich meer geraffineerde en intellectuële genoegens dan de massa.

In de stad zijn de arme Chinezen — verreweg het grootste getal — kruijers, bleekers of kleêrmakers; men ziet ze in menigte bij de putten en vijvers het linnen wasschen, of het met hunne kleine strijkijzers strijken. Dit publiek vindt zijne uitspanningen in de straten Dupont en Sacramento, in een aantal speelhuizen, die dag en nacht vol zijn. De kamers bevatten drie of vier tafels met banken; achter in elke kamer is een orkest van vijf of zes musicanten, die met hunne

vreemdsoortige instrumenten de onwelluidendste toonen (voor niet Chinesche ooren) voortbrengen. Somtijds accompagneert een zanger met zijne schorre of schelle toonen. Men staat verbaasd, als men deze plaatsen van uitspanning binnentreedt, over het deftige en melancholieke voorkomen van deze Chinesche doordraaijers, en over hunne zonderlinge manier om zich te amuseren. Eene groote menigte koperen speelpenningen zijn over de tafel verstrooid, waarboven lantarens van gekleurd papier hangen te bungelen; de bankier met een lang, dun stokje gewapend roert en telt de penningen af, terwijl de spelers met begeerige oplettendheid al zijne bewegingen volgen, en van tijd tot tijd hunne schorre keelgeluiden doen hooren.

De weinige Chinesche vrouwen, die naar Californië verhuisd zijn, hebben voor haar deel de prostitutie als beroep gekozen. Tot 1851 kwamen er maar zeer weinige, want de wetten die de emigratie verbieden zijn met betrekking tot de vrouwen zeer streng. Langzamerhand, daar de voordeelen te groot waren, nam dit aantal echter belangrijk toe, ondanks de Chinezen zelf, die al hun best doen om ze in China te houden. Zij maken, schijnt wel, het gemeenste en meest schaamtelooze gedeelte der geheele bevolking van San-Francisco uit.

Behalve hunne speelhuizen hebben de Chinezen ook hunne schouwburgen; in 1852 kwam er een geregeld tooneelgezelschap uit Canton en vertoonde zuiver Chinesche stukken; reeds het volgende jaar werd er een tweede theater geopend. Ook hebben zij nog eene andere soort van uitspanning, die een zeker godsdienstig karakter heeft, en die twee malen in het jaar wederkeert, bij de lente en den herfst. Dan vormen zij processies en trekken in afzonderlijke lange treinen naar hun kerkhof, met banieren en muziek voorop. Op hunne groote vaandels ziet men vergulde draken, en zij dragen mede varkens- en gebraden geitenvleesch, wier geur, zeggen zij, aangenaam is aan hunne afgestorvenen. Zij steken dan klein vuurwerk af en branden cabalistische papierstreokjes, voeren vreemdsoortige dansen uit, en keeren in processie naar de stad terug, even als zij gekomen zijn, om te eten en zich te vermaken. Allen nemen aan deze nationale feesten deel. Er zijn echter vele Christenen onder hen en reeds is te San-Francisco zelf een zendelingspost georganiseerd. Anders zijn zij

hardnekkig aan hunne vaderlandsche gebruiken gehecht, zooals onder anderen uit de volgende omstandigheid blijkt. — Den 26sten Mei 1856 kwam er in de haven van Hong-kong een schip binnen van Californië, met eene lading van — 300 lijken. De nabestaanden en vrienden van gestorven Chinezen hadden die laten opgraven en van Sis-kyiou en Mariposa naar San-Francisco transporteren, ze daar in lange kisten gepakt en vervolgens over zee laten vervoeren, opdat zij in het land hunner vaderen zouden mogen rusten. Om dezen vromen pligt te vervullen, hadden zij zich niet ontzien groote sommen uit te geven. Bij deze gelegenheid schreef de *Daily California*: »Californië is zonder weêrga in de exportatie van den Chinees; de grondstof die wij invoeren is de Chinees in onbewerkten staat, levend; en wij voeren hem gefabriceerd en gepakt, als lijk, weder uit."

De heeren Chinezen hebben ook een eigenaardig eergevoel. Men ziet niet zelden, dat hij die zijne schulden niet betalen kan, zich om 't leven brengt; dan vereffent de dood zijne rekening. Zelfs bij vrouwen, die hare engagementen niet kunnen vervullen, schijnt het wel voor te komen, dat zij zich met opium vergiftigen. Er schijnen ook zekere geheime genootschappen en wetten onder hen te bestaan, die hen besturen en de schuldigen straffen. Als de Californische policie die dan zag mishandelen door hunne landgenooten, wilde zij tusschen beiden komen, maar meestal te vergeefs; de gestraften weigerden, hetzij uit vrees, hetzij uit gehoorzaamheid aan onderlinge overeenkomst, om van die tusschenkomst gebruik te maken. Men kan niet te weten komen, ten gevolge van welke wetten en regelen zij zoo handelen: de Chinezen hebben nooit anders dan leugens ten antwoord gegeven op hetgeen hen hieromtrent gevraagd werd. Ook moet men niet vergeten, dat zij zich bovendien geheel onderwerpen aan de wetten van den staat en de plaatselijke verordeningen, en zoo zij daar somtijds tegen zondigen, is het alleen uit onwetendheid.

Ten gevolge der vele en groote branden, die San-Francisco geteisterd hebben, zijn de houten huizen door steenen vervangen, en deze steenen zijn van China gehouwen en gereed over den Oceaan aangevoerd. De Chinesche wijk is echter geheel van hout gebouwd en vele huizen zelfs uit bouwstoffen, die afgewerkt uit China zijn aangevoerd en hier alleen in elkaâr

gezet. De huizen zijn klein en slecht ingerigt, maar het is ongeloofelijk welk een aantal personen er in opeengepakt worden. Er zijn slechts zeer weinige Chinezen die de Europesche kleederdragt hebben aangenomen, de anderen behouden hun nationale costuum en langen staart. Aan dit zonderlinge uiterlijk en aan de groote bedrijvigheid, die er altijd heerscht, gelijk ook aan de gekleurd papieren lantarens heeft de Chinesche wijk zijne eigenaardige physionomie te danken.

In Australië hebben de dertig- of veertig-duizend Chinezen, in de verschillende gouddistricten verdeeld, insgelijks niets verloren van hun nationaal karakter. Melbourne heeft even als San-Francisco zijne Chinesche wijk. Sedert 1854 begon de emigratie, zonder Californië geheel te laten liggen, zich bij voorkeur naar Australië te rigten; zeker alleen omdat het digter bij is, want bij de Engelschen vonden zij niet beter onthaal dan bij de Americanen. Toen men ze ook hier in zoo groote massa's zag aankomen, nam de wetgevende magt maatregelen, om hen zoo mogelijk tegen te houden. Zij stelde een hoofdgeld van tien £ per Chinees, en bepaalde, dat geen schip meer dan één Chinees op elke vijf ton van zijn scheepslast mogt aanvoeren. Maar die bepaling was ligt te ontduiken. De schepen zetten hunne Chinezen aan andere havens of kustplaatsen af, die zich dan over land naar de colonie begaven. Daarbij leed tevens de handel van Melbourne, en zoo werd deze maatregel weêr opgeheven en alleen de eerste behouden. Maar de Chinezen betaalden het hoofdgeld en de emigratie ging er haren gang om, maandelijks duizende arbeiders aanbrengende, zoodat men op nieuw ongerust begon te worden. De dagbladen voeren uit tegen die overstrooming, die de blanken tusschen de Mongolen en Chinezen dreigde te doen wegzinken »als naalden tusschen het hooi." De kamer van koophandel hield eene buitengewone vergadering, om *het Chinesche vraagstuk* te behandelen en over de volgende punten te beraadslagen: — Geven de verdragen tusschen Engeland en China de vrijheid aan eene Engelsche colonie om de onderdanen van het Chinesche rijk uit te sluiten? — Heeft het gouvernement van Victoria het regt, om het verkeer tusschen zijne en de Chinesche havens te beperken? — Welke gevolgen zou eene uitsluiting der Chinezen kunnen hebben voor het leven en den eigendom der Engelsche onderdanen in China

gevestigd? — en welke gevolgen voor den handel van Engeland en de Australische colonieën met China? — Welke maatregelen zouden genomen kunnen worden, om vrede en eendragt te stichten tusschen de Chinezen en de blanke colonisten?

Bij deze nieuwe gevaren begonnen ook de Chinezen ernstig ongerust te worden. Zij beraadslaagden onder elkander en droegen eindelijk aan een oud man op, om eene verdediging van hen op te stellen, die het volgende stuk te berde bragt.

»QUANG-CHEW, een nieuwe aankomeling, een man gezond van hoofd en hart, vijfde neef van den Mandarijn TA-QUANG-TSING-LOO, die vele tuinen bij Macao bezit."

»Deugdzaam volk van het aanlokkelijke goudland! ik, eenige jaren ouder dan de meeste Chinezen, die op het gastvrije strand van uwe gele velden ontscheept zijn, en al dadelijk met allen eerbied de dankbaarheid en onderdanigheid willende betuigen, die ik in mijn hart heb, gelijk ook al mijne reisgenooten, zonder hen te vergeten die bescheidenlijk onderweg zijn; — ik, man van bezadigdheid en voorzigtigheid, bekwaam, om volgens het wijze voorschrift van CUNG-FOO-T'SZE en LAO-SHANG, eene zaak van beide zijden te bezien eer ik uitspraak doe, — ik kan geene woorden vinden, om mijne verwondering uit te drukken over de knoestige en ruwe bamboezen, die, volgens rapport van onzen tolk ATCHAÏ, de ruggen der emigranten uit het Hemelsche rijk, ons verré vaderland, bedreigen."

»De mensch staat bloot aan vele dwalingen en is omringd door vele donkerheden; hij moet zich gelaten onderwerpen. Hij moet geduldig en onderdanig zijn; alle goede wetten leeren dit, en de Chinezen eeren en gehoorzamen de wetten, omdat zij de schoonste bloemen en de schoonste vruchten zijn, die de hemel uit de wortelen der wijsheid getrokken heeft. Ook moet de mensch zich krommen als een boog voor gouverneuren en superieuren (!), want dezen zijn de wortelen zelf der wijsheid. Daarom wenschen wij met alle gebruikelijke ceremonieën te naderen en ons neêr te buigen voor den gouverneur van deze stad."

»Waarin toch hebben wij Chinezen, bescheidenlijk aangeland aan uwe overheerlijke kusten, gegronde reden tot uwen

toorn gegeven? Dat wenschen wij allen te weten. Altijd heeft de mensch onderrigting noodig, en vooral wanneer hij in vreemd land komt. Onze tolk ATCHAÏ heeft ons teleurstelling willen sparen; ATCHAÏ is een braaf jong mensch, vroeger agent van HOUQUA en MOWQUA, kooplieden in thee; maar hij kan uwe beraadslagingen verkeerd hebben verstaan en overgebragt. Dat is mijne opinie, en die van andere eerbiedwaardige mannen."

»Ik weet door de getuigenis van vele aanzienlijke personen van ons land, en heb ook de verzekering van anderen, die in Australië hebben geleefd en naar het Hemelsche rijk zijn wedergekeerd, dat niet alleen het Engelsche volk hier komt, maar ook dat van Indië, van Japan, van America en zelfs van Frankrijk en van elders; dat geen volk van eenig beschaafd land, waar de kunsten en nuttige werken beoefend worden volgens de wijsste en oudste voorschriften, uitgesloten wordt; maar dat zij integendeel allen van harte met beide handen worden opgenomen en met het spel van triangels en tam-tams worden ingehaald. Dus en dat in aanmerking genomen, kan ik, steller dezes, QUANG-CHEW, zeer nederig persoon, maar met eenig verstand, niet denken dat de gouverneur, die de weegschaal der wijsheid in de hand houdt, en zijne hooge en wijze raadslieden (zijne Mandarijnen van de oranjeschil) voor zouden stellen, dat alle natieën welkom zouden zijn, uitgezonderd de Chinesche. Ik beroep mij op u allen, verschillende volken van het aanlokkelijke goudland; zou dat geene handelwijze zijn tegen billijkheid en regt? De gedachte, dat wij op jammerlijke wijze teruggestuurd zouden worden, zonder kwaad gedaan te hebben, ofschoon onschuldig, ofschoon zuiver van eenige misdaad, vervult ons met angst."

Verder treedt de Chinees in eene uitvoerige optelling van de verschillende soorten van handwerkslieden, die zich onder hen bevinden, en wijst eindelijk op het voordeel dat ook de landbouw van den arbeid der Chinezen trekken kan, en eindigt:

»Indien deze rede eenigzins aannemelijk is, weet ik dat zij met een oplettend oor, het hoofd naar den eenen schouder geneigd, zal worden aangehoord. Ik wensch vurig, dat de gouverneur van deze stad en van alle omringende steden een weinig zal gelieven na te denken over mijne woorden, in welke

hoop wij, met diepe onderdanigheid des harten en met het gebruikelijke ceremoniëel, in stilte een gunstig »vermillioen-kleurig" antwoord afwachten."

Vervelend maar curieus is dit uitgewerkte stuk van dezen Chineschen CICERO; het is Jan Saffraan op en top, in zijne kruipende laagheid en sluwe voorzigtigheid. Maar het trof doel: de Chinees won zijne zaak. De kamer van koophandel verklaarde, dat het haar voorkwam tegen den geest onzer eeuw te zijn, en ook strijdig met de belangen der colonie en de verdragen met China, om eenige wet aan te nemen, die den Chinezen den toegang tot Australië zou verbieden.

De goudstreken bleven dus geopend voor de werkzaamheid en de vlijt van die menigte menschen, die, door gebrek uit hun vaderland gedreven, aan de overige deelen der aarde arbeid en een weinig brood kwamen vragen. Maar even als in Californië, waren de Chinezen ook in Victoria het voorwerp van haat en afkeer. Zij mogten zich nog zoo nederig en klein houden, men bleef vooroordeel tegen hen koesteren. Vooral waren zij zeer lastig in de mijnen, waar men hen altijd uit den weg moest gaan, want zij gebruikten ontzettend veel water bij hunne goudwasschingen, en bovendien, het was in hunne nabijheid niet uit te houden van de morsigheid en den stank. Wel is waar veroorloofden zij zich niet eens, om nieuwe *placers* te exploiteren en vergenoegden zich met die welke door anderen verlaten waren; maar zoo doende sneden zij ook aan de colonisten de gelegenheid af, om zelf later naar zulk eene mijn terug te keeren. En bovendien, hoe spijtig was het, om den Chinees zijn fortuintje te zien maken en dikwijls eene rijke vondst te zien doen op eene plaats, die de blanke eerst had uitgegraven en als niets opleverende weêr verlaten had.

De vijandelijke gezindheid der beide rassen had veelvuldige twisten ten gevolge. Herhaaldelijk werden voor het gerigt zaken behandeld als b. v. de volgende. Een Engelschman en een Chinees komen beiden eene klagte indienen, en door hun driftig gekijf heeft de regter moeite om den draad van de zaak te vatten. JOHN BULL getuigt, dat hij, des avonds door de Chinesche wijk komende met een kameraad die een extratje geproefd had, is aangevallen door A'HIN, door ACHIN en nog een twaalftal anderen en dat zij met scheldwoorden en slagen zijn overladen, zoodat hun leven in gevaar was. Gelukkig

had het extratje de vuisten van JOHN BULL niet van hare kracht beroofd, zoodat hij zijne tegenpartij op de vlugt heeft kunnen jagen. Toen de beurt aan *John Chinaman* komt om te getuigen, is het er eerst om te doen om hem den eed af te nemen, en dat is geene gemakkelijke zaak. Somtijds verzekert hij dat hij Christen is, maar als dat niet behoorlijk bewezen is, dan gaat men over tot de plegtige proef der gebroken vaas. Daar de Chinees verbazend zuinig is en de wet zegt, dat de mystische vaas door de pleitende partij geleverd moet worden, heeft *John Chinaman* zich voorzien van eene gebarsten vaas, een fragment of soms enkel een handvatsel, om de waarachtigheid van zijne getuigenis te waarborgen. Hij van zijne zijde verklaart, dat hij zonder reden is aangevallen terwijl hij stil voor zijne deur neêrgehurkt zat, en ruw is toegetakeld. De zaak is echter deze, dat de Chinees altijd op den dronken Europeaan zit te loeren, om, zoo hij hem in een afgelegen hoek kan lokken waar hij geene hulp kan krijgen, hem behoorlijk te slaan en te mishandelen. Op deze wijze wreekt hij zich over de beleedigingen en verachting, die hij altijd moet verduren.

Even als de Californische Chinezen hebben de Australische in gewoonten, feesten en maatschappelijke inrigtingen, geheel hun nationaal karakter bewaard. In Mei 1856 hebben zij even als gene een dagblad opgerigt, de *Chinese Advertiser*. In September daarop is het zoogenaamde *Joss-House* ingewijd; dit is een houten gebouw van twee verdiepingen, 70 voet lang en 35 breed, voor de uitoefening van hunne godsdienst bestemd. Dergelijke ondernemingen komen tot stand door middel van inschrijvingen en dan komt er altijd geld genoeg in. Pogingen door de protestantsche zendelingen gedaan, om zendingen op te rigten te Melbourne en Castlemaine zijn niet gelukt, zelfs die Chinezen die Christenen heeten behouden hunne grove bijgeloovigheden. Zoo b. v. zag men hen, bij de zon-eclips van 1856 in Australië, allen op koperen pannen en ketels slaan en trommelen, om den boozen geest weg te jagen, die de zon wilde opslikken. In de mijnen wordt op zondag niet gewerkt, en de Chinezen schikken zich hiernaar, hoe zeer het hun ook aan het hart gaat, om een dag te verliezen. Maar, zooals de zendelingen hoopten, naar de kerk gaan, al ware het maar uit verveling, dat doen zij niet; zij blijven in hunne

tenten, brengen hunne huishoudelijke zaakjes in orde, scheren hun hoofd en vlechten hunne staarten.

Zij hebben bijna in het geheel geene vrouwen mede naar Australië gebragt. Volgens W. WESTGARTH (*) is het uit geloofwaardige opgaven gebleken, dat er op dertig-duizend Chinezen maar 4 vrouwen waren. De gansche Chinesche bevolking wordt ook van de grootste onzedelijkheid beschuldigd. Slechts een klein aantal hebben andere vrouwen getrouwd.

Overigens is de toestand van den Chinees hier in vele opzigten dezelfde als in onze O.-Indiën. Behalve den mijnarbeid waarmede een groot deel zich bezig houdt, hebben de Chinezen zich den kleinhandel toegeëigend en leenen zich verder voor alle soort van zwaar en geminacht werk, waardoor zij aan de colonie groote diensten bewijzen. Daarom hebben zij dan ook, behalve het mindere volk en de matrozen, die hen als uit instinct mishandelen en verachten, onder de meer ontwikkelden, zoowel voorstanders als tegenstanders. De eersten willen ze toegelaten zien zonder eenige beperking, in naam der menschelijkheid en beschaving; de anderen vreezen hun al te grooten toevloed, zij zijn beducht voor hunne geduldige en volhardende vlijt, en men moet ook inderdaad erkennen, dat de concurrentie van de Chinezen eene der groote vraagstukken van de toekomst is.

Wat andere deelen der aarde betreft, reeds vóór de bovengenoemde meer belangrijke verhuizingen vond men de Chinezen zoo wat overal op het vasteland en op de eilanden van Azië. In Japan hebben zij nog iets grooter voorregten dan de Nederlanders; in Nagasaki hebben zij ook hunne afzonderlijke wijk, die ongeveer twee-honderd huizen of pakhuizen bevat en met een muur omsloten is. Echter hebben zij de vrijheid om overal door de stad rond te loopen, hoewel altijd onder begeleiding van policiebeambten en eene menigte spionnen. Ook betalen zij aan den gouverneur van Nagasaki eene vrij hooge schatting, onder de poëtische benaming van *zilverbloem*.

Even als Batavia heeft ook Singapore zijne Chinezen. Ook daar hebben zij dezelfde bedrijvigheid, en zij zijn in den korten tijd dat Singapore bestaat tot eene rijke en gewigtige

(*) In: *Victoria and the Australian gold mines in* 1857. London 1858.

kolonie aangewassen. Zij bewonen de geheele linkerzijde van de haven en bovendien zijn de onderste verdiepingen der meeste huizen door Chinezen bewoond. Hunne woningen zijn meestal donkere en benaauwde krotten, waar een ongeloofelijk aantal levende wezens, mannen, vrouwen en kinderen door elkander krioelt — mierennesten gelijk, maar die er smerig en walgelijk uitzien.

In het koningrijk van Siam zijn, volgens de getuigenis van PALLEGOIX, een zendeling, op eene bevolking van omtrent vijf millioen zielen, niet minder dan anderhalf millioen Chinezen. Wederom zijn het hier de nijverste bewoners des lands, alleen schijnen zij zich hier genoeg te huis te voelen om ook hunne dames mede te brengen, die even vlijtig zijn, en zich met het maken van fijne gebakken, het opkweeken van zijdewormen, mattenvlechten, weven, enz. bezig houden.

Op de Philippijnsche eilanden zijn de Spanjaarden niet meer dan wij in onze Oost-Indië vrij gebleven van de Chinesche invasie. Zij bloeijen en groeijen hier weinig minder dan op Java. Eene wijk van Manilla is vol van hunne kleine winkels, waar zij met zeer veel tact hunne veelsoortige koopwaren weten uit te stallen. De winkel van den Chinees is tevens zijne woning; daar wordt eene gansche familie opeengepakt, en des morgens, als om vijf ure de straatdeur van die nesten opengaat, stroomt er u een verpestende stank uit tegen. Velen hebben kantoren op al de verschillende eilanden, en de rijkste kooplieden hebben, alleen in de stad Manilla, een twaalftal winkels naast elkander liggen, waar zij tegen een gering loon een hunner arme landgenooten als bediende in plaatsen. Dit heeft het voordeel, dat als de kooper die den eenen winkel verlaat omdat de prijs hem te hoog is, in den anderen en overal dezelfde prijzen vindt, hij dan eindelijk maar besluit om te koopen. Sommige Chinezen doen belangrijke zaken met de voornaamste Engelsche kooplieden; er zijn er die voor 10 à 15000 dollars per maand inkoopen; zij hebben crediet, maar betalen ook stipt, op weinige uitzonderingen na. Als koelies zijn zij meestal aangekomen en keeren dikwijls rijk weêr naar China terug. Blijven doen zij dan nooit, daar het Spaansche gouvernement hen niet, zooals het onze, volle vrijheid laat.

In Chili, Peru, Brazilië en Nicaragua, overal vindt men

ze weder, de langgestaarte zonen des Hemelschen rijks. Maar waartoe hen verder op hunne omzwervingen over de geheele aarde gevolgd? Overal zijn zij dezelfde: arbeidzaam, vlijtig volhardend, niets meer vragende dan te leven en geld te winnen en daartoe zich met alles vergenoegende en geene moeite ontziende. Het zijn menschelijke mieren, millioenen Joden, die over den aardbol worden uitgegoten en er dagelijks meer ruimte van innemen.

Zoo is dan China geopend, men kan zijne bewoneren niet meer verwijten, dat zij zich in een hoek der wereld terugtrekken; tusschen hen en ons is nu veelvuldige aanraking en de handeldrijvende volkeren hebben eindelijk het doel bereikt, waarnaar zoo lang gestreefd is. Maar nu mag de nijverheid van Birmingham en Manchester, van de geheele wereld, wel dubbel actief zijn. Al wordt ook het verdrag van Peï-ho niet in allen deele ten uitvoer gelegd, China komt tot ons; zijne bewoners storen zich niet meer aan hunne eeuwenheugende wetten van afzondering; te vergeefs zou hun versleten gouvernement ze terug willen houden. Zij treden in gemeenschap met de westersche volken, en de markt die zij voor ons openstellen is van drie- (of vier-) honderd-millioen menschen.

Al is het ook waar, dat de emigranten de armste kinderen van het Hemelsche rijk zijn, zal men niet waarschijnlijk dat handelsinstinct en dien geest van spaarzaamheid bij alle Chinezen vinden? Dit ras is tot op zekere hoogte zeer inventief en heeft bovendien in hooge mate de gave des gedulds. De reden van hunne minderheid in vergelijking met ons ligt voornamelijk hierin, dat het hun nog aan die dingen ontbreekt, die voor ons hulpmiddelen van volmaking zijn; maar het is te voorzien, dat, eenmaal met ons in aanraking, zij niet achter zullen blijven om van ons te leeren. Zal de Chinees, van nature een navolger, langen tijd noodig hebben, om het gebruik van den stoom te leeren en zich in handwerken te bekwamen? Het is niet waarschijnlijk. Dan zal die concurrentie, die zich tegenwoordig bijna alleen tot den mijnarbeid en den kleinhandel bepaalt, op grooter schaal werken, en misschien een belangrijk nadeel zijn voor de fabrieken, die het leven en de rijkdom der handeldrijvende volkeren zijn.

De Chinezen schijnen door hun instinct gedreven te worden om den handel in te nemen, en geneigd om de makelaars en de werklieden van de geheele wereld te worden. Zoo zij eens tot in de steden van Europa kwamen, om de kleine industrieën uit te oefenen, zou men ze weren? En zoo men het evenmin, of nog minder, wil en kan doen als in Californië en in Australië, zullen ze dan niet onze mindere classen van hunne reeds zoo geringe hulpbronnen berooven? Dan zal de quaestie van het pauperismus nog zooveel te drukkender en gecompliceerder worden. Gelukkig, dat zij op Borneo, Celebes, Nieuw-Guinea, enz. nog ruime velden open vinden, alvorens ze genoodzaakt worden Europa zelf met hunne lastige tegenwoordigheid te vereeren!

Zeker, men behoeft geene groote vrees te koesteren dat de gemeenschap van het Caucasische ras met het Mongoolsche vooreerst in vermenging zal overgaan. Maar wat het zedelijke betreft, millioenen menschen komen niet dagelijks met elkander in aanraking zonder een zekeren ruilhandel van denkbeelden en gevoelens. En wat hebben dan de Chinezen, die veel van ons kunnen overnemen, ons daartegen te geven? Zij zijn volhardend, matig en arbeidzaam, hunne eenige aristocratie is die der kennis, ook is hunne godsdienst in theorie hoogst moreel. Maar hoogere en edele begrippen ontbreken hun ten eenenmale. Zij zijn in hart en nieren materialistisch, en nergens ter wereld is de onzedelijkheid zoo groot als bij Chinezen en Japanezen.

Hetgeen men dus vreezen moet is de opname in ons midden van die millioenen menschen, die geen anderen god kennen dan de menschelijke zaken, vooral in een tijdperk, dat ook in onze maatschappijen zoovelen, door hunne begeerlijkheden en onvatbaarheid voor geestelijke genietingen, reeds bij voorbaat de helpers schijnen te zullen worden van die materialistische rigting, waarmede zij de wereld bedreigen. Maar hier is het punt waar wij op moeten houden met ons in bespiegelingen over de onzekere toekomst te verdiepen.

Voor negen eeuwen, zegt men, riepen onze voorvaderen, ingesloten in den engen horizon die voor hen de wereld begrensde, toen zij het jaar duizend zagen naderen, vol angst uit: »de wereld zal vergaan!" Wij willen niet hetzelfde doen. Tegen de nadering van het jaar twee-duizend, waarvan wij

nog maar weinige geslachten gescheiden zijn, zien wij dat er groote dingen komen zullen; maar het werk der Voorzienigheid is niet afgeloopen, en evenmin als de physische wereld, zal de intellectuële vergaan.

STOOM TEGEN SNEEUW.

Waar ergens in Oostenrijk, weet ik niet, en wie het mij verteld heeft doet er ook niet toe; maar gebeurd is het volgende spoorweg-avontuur en gelezen mag het wel worden.

»Terug! terug! gaauw!" roept de conducteur.

»Terug!" schreeuwen de stokers, en springen van hun post tot aan de knieën in de sneeuw, die zich als water rondom hen sluit, en, met kracht opgestuwd door den storm, spoedig in alle hoeken en reten rondom en onder de wagens vastvriest.

Langzaam en met moeite, als stenende door de inspanning, beweegt de zware machine zich rugwaarts.

De wielen zakken tot aan de assen in de sneeuw, die den voortgang belet, terwijl tevens de fijne vlokken, door de woede des winds als in stof herschapen, het gemaakte spoor dadelijk weder vullen.

Ondanks de driftige sneeuwwolken en den scherpen wind, worden de wagenvensters neêrgelaten, en angstige gezigten er uitgestoken; maar men ziet niets dan een eindeloos verschiet van vlekkeloos wit, welks oppervlakte onder den adem des winds trilt en golft als de baren der zee. Door dit sneeuwmoeras ploegen de wielen met moeite voort, terwijl de sneeuw zich elk oogenblik hooger rondom den ter naauwernood vorderenden trein verheft.

Eenige minuten schijnt het alsof de geboeide machine toch nog kracht genoeg zal hebben, om den trein uit de opgedreven sneeuw uit te trekken — ten minste in rugwaartsche rigting. Maar de stormachtige lucht is vervuld met dwarrelende vlokken, die onhoorbaar maar snel nedervallende, de machine al dieper en dieper begraven.

Reeds is de locomotief zelf bijna ondergesneeuwd, de zuigerstangen kruipen reeds langzamer op en neêr; nog een paar onregelmatige schokken en alles is stil. En, als ware het

versterven van de kracht der machine voor den windgeest ten teeken, om met verdubbelde woede op zijn weêrloozen vijand aan te vallen, barst de storm met nieuwe woede los; en de digte wolken, nog drukkender over het desolate tooneel nederhangende, ontlasten zich in digte massa's, die gemeene zaak maken met de dwarrelende jagtsneeuw.

»'t Is uit!" zucht de conducteur.

»'t Is uit!" herhaalt de machinist, terwijl de stokers medestemmen in het treurlied. Door de vensters aan de beschutte zijde der wagens, komen de gezigten der passagiers voor den dag en interpelleren den ongelukkigen conducteur.

»Waarom, in 's hemelsnaam, blijven wij hier staan midden in den storm?"

»Omdat wij in de sneeuw vastzitten."

»Wanneer zullen wij te Ensfeld zijn?"

»God weet het."

»Maar dan toch van daag?"

»Mogelijk; maar mogelijk ook niet voor overmorgen."

»Goede hemel! Is er dan niets aan te doen?"

»Waaraan, Mevrouw!"

»Conducteur!" roept een rijk heer. »Ik heb morgen eene comparitie in L., en ik heb er wel wat voor over, om er te komen."

»Geld kan vrij wat doen, mijnheer! maar niets tegen wind en sneeuw."

Eindelijk verliest de geplaagde beambte mooi zijn geduld, en roept vrij knorrig uit:

»Wat deksel meenen de heeren dan wel? Ziet gij niet hoe de storm woedt? Kunt gij geen geduld hebben in uwe digte, warme wagens, terwijl wij hier buiten in koude en sneeuw werken? Wij kunnen niet meer doen dan wij doen. Wij hebben alles geprobeerd om los te komen."

Er wordt een krijgsraad belegd terwijl de arme drommels tot aan het midden in de witte golven staan en hunne hoofden op zijde houden, om hun rood gezwollen gezigt en tranende oogen tegen den snijdenden wind te beschermen. Er wordt een berigt door den signaal-telegraaf (daar de electrische telegraaf nog niet tot in dit deel van Duitschland was doorgedrongen) naar het naaste station afgezonden, om een locomotief langs het linkerspoor op te zenden, daar dit spoor

meer vrij van sneeuw scheen te wezen dan dat waarop de trein stond.

De vurigste wenschen van de passagiers en het geheele gezelschap achtervolgden het berigt, zooals het langzaam door de figuren van den telegraaf gespeld werd, terwijl men hard twijfelde of het door de verduisterde lucht zigtbaar zoude zijn.

Ondertusschen werden de baanwachters naar het naaste dorp gezonden, om zooveel sleden en paarden, als zij vinden konden, bijeen te brengen en in allen haast te zenden. Het vuur van de machine wordt uitgedoofd en de noodige voorzorgen genomen, dat de buizen niet door den vorst zouden barsten.

Nadat dit alles gedaan was, verspreidde zich eene doodelijke stilte over den trein. De vensters zijn gesloten en de passagiers zitten stil, ingekooid in een halfschemer; want het licht van den korten winterdag dringt ter naauwernood door de bevrozen ruiten henen. De stokers kruipen in een *coupé* en alleen de wachter die bovenop zit, en de baanwachter, op post gezet om uit te kijken, zijn aan de aanvallen van den storm blootgesteld. Onvermoeid doen de demons van den storm hun best, om het lijk van den overleden trein te begraven; zij storten de crystallen vlokken van boven neêr; zij hoopen ze van beneden op; zij gieten hunne woede uit tegen de zware wagens totdat zij trillen, en alleen in de enkele tusschenpoozen van den storm hooren hunne bevende ingezetenen het jagen der bevroren sneeuw tegen dak en vensters.

Eindelijk, na twee uren van pijnlijk wachten, wordt er een zacht geklingel van klokjes op een afstand gehoord, dat de aankomst der sleden verkondigt. De stokers willen ze te gemoet gaan; maar de deuren van hun *coupé* zijn door de sneeuw versperd, en als zij er eindelijk uitkomen, zakken zij ter halver lengte in de sneeuw.

Niets dan twee kleine boerensleden, eene van welke slechts met een oud en vuil dekkleed voorzien is, waren in het dorp te vinden, en deze armzalige voertuigen worden tot op eenigen afstand van den sneeuwberg getrokken, daar men met de ellendige paarden niet verder durft gaan, uit vrees van er in te blijven steken. De stokers openen met moeite de portieren en deelen aan de reizigers mede, dat er nu eene gelegenheid is om naar het naast gelegen dorp te komen, en dat zoo iemand wil, hij er zich van kan bedienen. Maar het is duidelijk,

dat de sleden niet meer dan tien personen kunnen bevatten, en bovendien is het zeer onzeker, of men, zoo men al in het dorp was, er wel weêr uit zou kunnen komen en zijne reis voortzetten. De passagiers steken hunne halzen uit de vensters, om de voertuigen in oogenschouw te nemen, die, met sneeuw overdekt, naauwelijks boven de omringende vlakte zigtbaar zijn. Dat gezigt is zeker niet uitlokkend, want na ze eene poos treurig aangestaard te hebben, schudden zij hun hoofd met eene wanhopige uitdrukking en trekken zich in hun schuilhoek terug. Drie verschrikte dames, die vast besloten zijn om tot elken prijs den ongelukkigen trein te verlaten, een overmoedig jongman, blijkbaar vol eerzucht om de rol van cavalier voor de jongste te spelen, en een oudachtig heer, zijn de eenige personen, die de akelige slede en het nog akeliger dorp boven den wegzinkenden trein verkiezen.

»Maar, hemel beware! hoe zullen wij door die vreeselijke sneeuw komen?" roepen op klagelijken toon moeder en tante uit, terwijl de dochter, die de onvermijdelijke ontknooping reeds voorziet, bloost totdat hare frissche roode kaken, reeds purper van koude, een nog donkerder tint krijgen. »Gij zult gedragen worden dames," zegt de conducteur, een lang, krachtig man, een gewezen militair. »Zeker, wij zullen u dragen," roept de cavalier met blijdschap uit, en zonder ontzag voor zijne gelakte laarsjes en dunnen pantalon, wipt hij uit den wagen in de sneeuw en zinkt weg tot aan zijn gouden horologieketting, die nog maar even zigtbaar blijft. Ondertusschen prikken de ijzige deelen kwaadaardig, als zoovele naalden, door zijne fraaije kleederen, zoodat zijne tanden klapperen en zijne knieën knikken, terwijl hij zijne armen uitstrekt, om de jonge jufvrouw op te vangen, die bedeesd in het portier staat en slechts eindelijk besluit om haar lieve persoontje aan de zorg van haren ridder toe te vertrouwen, nadat zij moeder en tante in de stevige armen van de wachters overgebragt ziet. Niet erg bemoedigd door den spottenden lach van de beambten, die er uitzien als noordsche beeren in hun pelzen kleed, neemt de avontuurlijke jongeling zijn schoonen last in de armen. Maar om tot aan het midden in de sneeuw te waden en bovendien vrij wat over de honderd pond schoonheid te torschen, is een heldenstuk, dat niet ieder reiziger bestaan kan. Wie

kan het hem dus kwalijk nemen dat hij, in plaats van den athletischen conducteur te volgen, den kortst mogelijken weg naar de slede neemt; dat eene verraderlijke sloot van 6 voet diepte, die langs den spoorweg loopt, juist in zijn weg zou liggen, had hij nooit gedroomd. De toeschouwers zien het gevaar. Terwijl zij zich vermaken met het vooruitzigt van zijn ongeval en toch werkelijk bezorgd zijn over de gevolgen, roepen zij den hijgenden held na. Maar hunne stemmen kunnen den storm niet overschreeuwen, en plotseling zien zij, met eene mengeling van schrik en vermaak, den ridder en zijn last zonder geluid verdwijnen, als door een valluik op een tooneel, en de donzige sneeuw zich boven hen sluiten zonder een spoor van hen achter te laten. Met gesmoorde vloeken over zijne domheid en toch niet zonder eenige schuddingen van lagchen, banen de conducteur en stoker zich een weg naar de plaats des ongevals en terwijl de eerste de verschrikte schoone ontbolstert, als uit tallooze watten omhulsels, pakt de andere den snuivenden, half gestikten held bij zijne broek, delft den levend begravene weder op, schudt hem krachtig om hem van de sneeuw te bevrijden, en plaatst hem warmpjes tusschen twee van de dames in de slede. Nadat ook de oude heer op zijne beurt overgedragen was, zet de kleine caravaan zich in beweging en verdwijnt spoedig in de verduisterde lucht.

De uren kruipen voort, de conducteur permitteert de passagiers van de derde classe, om zich op de warme kussens van de wagens der tweede classe te bergen; ondertusschen neemt de korte winterdag de droevige tint aan van storm en avond. De moed van de passagiers zinkt lager en lager; de jagtsneeuw dringt door elke, zelfs de geringste opening en maakt hunne kleeding steeds vochtiger; de bevrozen olie wil niet branden; warmte ontvliedt de verstijfde leden; de luidruchtige grappen en het geforceerde lagchen over het ongeval die 's morgens nog gehoord werden, zijn in werkelijke klagten veranderd, en de onaangename toestand begint inderdaad een lijden te worden voor constituties, die aan geenerlei ontbering gewend zijn. Het treurige van de positie wordt nog vermeerderd door de ter neêrdrukkende uitwerking van de vallende duisternis, de eindelooze kale vlakte, die zich aan beide zijden uitstrekt zonder een huis of zelfs een boom om het uitzigt iets

te verlevendigen, den woedenden storm en het gevoel van volslagen hulpeloosheid tegen de opgewekte woede der elementen. Menigeen schrikt met angst terug op het denkbeeld van alzoo den langen winternacht door te brengen, en hoopt naauwelijks nog het aanbreken van den nieuwen dag te zullen zien. De conducteur, wiens geduld op zware proef wordt gesteld, kloutert van wagen tot wagen, dient *comfort* toe, zoo goed hij kan en verklaart dat het mogelijk is, dat een andere trein gezonden wordt langs het andere spoor, maar dat men ondertusschen niets anders kan doen, dan wachten, wachten, wachten!

Te midden van de algemeene en steeds toenemende duisternis, wordt er in eene kleine tusschenpoozing van den storm een schreeuw gehoord die als een triumphkreet klinkt: »Een licht, een signaal!" — Vlug als de gedachte zwaait de conducteur zich bovenop een wagen en kijkt met gespannen aandacht naar het donkerroode licht, dat in de verte door de duisternis flikkert. Dan verdwijnt het, dan komt het weêr in 't gezigt, maar het wordt steeds helderder. Ten laatste, o vreugde! verdwijnt het niet meer; het schijnt helder en krachtig vooruit, en lost zich langzamerhand op in drie roode punten. »Het is geen signaal!" roept de conducteur opgewonden uit, »het is de locomotief zelf en daarachter zijn de drie lantarens!"

Dit berigt giet nieuw leven in passagiers en personeel. De vensters worden opengesmeten en vertoonen spoedig een aantal ingespannen gezigten, die naar de drie gloeijende punten uitzien, die door de dwarrelende sneeuw henen glinsteren en snel vooruit komen. Weldra zijn de verlichte vensters van de wagens zigtbaar en zij wekken een onbeschrijfelijk gevoel van verlossing in de gemoederen der belegerde reizigers op. Nu zijn zij tot op een honderd ellen genaderd! Door den levenloozen sneltrein worden er signalen gegeven aan den reddingstrein; deze antwoordt met zijn schel en gerekt fluiten, dat nu in de ooren der passagiers klinkt als een vreugdegezang, en spoedig ziet men den statigen redder majestueus langs het andere spoor naderen.

Met vluggen draf komt hij aan, zijne magtige machine werkt zich met gestadige en onwederstandelijke kracht vooruit, en van uit hare ingewanden vertoont zich een helle gloed, die het

geheel in eene lichtwolk plaatst en er het voorkomen aan geeft van een monster, vuur- en rookwolken uitblazende. De flikkerende lampen van voren werpen een wijden trillenden lichtschijn op de vlekkelooze sneeuwvlakte, waarover zij voortschuiven, en laten de zware sneeuwstuwers zien, waarmede de machine gewapend is.

Zij is aan den rand van den sneeuwberg, maar geen oogenblik ophoudende glijdt zij voort, terwijl de sneeuwstuwers, vooruitgedrongen door eene kracht van 300 paarden, zich in de massa sneeuw als begraven. De uitwerking is ontzagwekkend. Als opgejaagd stof, dwarrelen de vlokkige sneeuwdeelen in digte wolken omhoog, die door den gloed van den oven worden verlicht en gekleurd en dan sissende en stroomende op de heete machine vallen, die niet ophoudt in zijn statigen gang, totdat de reddingstrein, overal gloeijende van leven en kracht en hijgende van edele inspanning, trotsch naast zijn hulpeloozen broeder staat.

Met hunne heldere lantarens in de hand, wippen een aantal gebaarde personen van de machine af en smijten in alle haast de portieren open. »Gaauw, gaauw!" — roepen zij van alle kanten — »er is geen oogenblik te verliezen, of wij sneeuwen zelf in!" Deze keer wordt er niet geaarzeld; badende en zwemmende door de sneeuw, strompelende en weêr opstaande zoekt ieder zoo goed en zoo kwaad hij kan zich te bergen in de vrolijk verlichte wagens, terwijl de conducteur naar de deur van een wagen der eerste classe van den overleden trein gaat, waaruit gedurende den geheelen dag geene beweging of geluid gekomen is. Terwijl hij de deur opent treft een vreemd schouwspel zijn blik en dringt eene verleidelijke geur zijne neusgaten binnen. Vier Engelschen zijn met alle aandacht over iets heengebogen, als in aanbidding van een heilig altaar. Op den vloer van den wagen, waarvan het karpet is opgenomen, staat midden in — eene *beefsteak*-machine met eene capitale spiritus-lamp er onder; sneedjes ham liggen daarop te braden, lekkere broodjes liggen opgestapeld klaar; een theeketel zingt vlijtig voort, en drie van deze geroutineerde reizigers hebben glazen met dampenden punch in de handen, terwijl de vierde juist bezig is, om den ketel met sneeuw te vullen.

»Wel, oudje! wat moet je hier?" — »Een glas grog hebben, om je ouden neus te warmen?" — »Doe de deur digt en ga heen, of je zult ons dood laten vriezen!" zijn de verschillende exclamaties, die den indringer naar het hoofd worden geworpen, terwijl deze naauwelijks zijne gedachten genoeg bij elkaâr kan roepen, om de vrolijke reizigers te berigten, dat er een trein aangekomen is, om hen te verlossen.

»Waar wilt ge ons heen brengen?" vragen zij.

»Terug naar N—."

»Wat! daar sliepen wij gisteren en slechter of duurder hôtel is er niet in het gansche gebied des Keizers. Wij zullen hier in den wagen blijven."

»Nu! ik waarschuw u, gij zult insneeuwen. Het kan wel tot morgen middag duren, eer gij ontzet wordt."

»Dat doet er niet toe; wij hebben het hier heel goed."

»Maar gij moogt geen spiritus-lamp branden in..."

»Laat de dwaashoofden staan," fluistert de machinist hem in 't oor. »Ik zal op alle manieren hier wel moeten blijven, en misschien willen zij mij een hoekje in hun wagen afstaan, als ik de wacht voor hen houd, terwijl zij slapen."

De conducteur lacht en laat de kleine onregelmatigheid passeren, op conditie, dat de heeren den machinist willen toestaan, om den wagen met hen te deelen.

»Wel zeker; waarom niet? Laat je vriend maar binnenkomen." En de machinist, zijn bevrozen omhulsel zoo goed hij kan van zich afschuddende, sluipt voorzigtig naar binnen. »Hier, kerel, neem aan!" — en zonder tegenstribbelen giet de conducteur een glas dampenden punch naar binnen. — »Maar, ik zeg u, gij moet ons licht laten."

Dus wordt er eene lamp aangereikt, de deur weder gesloten en zij aan hun lot overgelaten. De reddingstrein laat een wild en lang afscheidsfluiten hooren, boort zich door de sneeuw terug en is weldra uit het gezigt. Den geheélen nacht huilt de storm voort, en de overladen wolken gieten hun vlokkigen last uit.

— — — — —

De sneltrein is letterlijk ingesneeuwd, niets is boven de oppervlakte zigtbaar, dan het dakhuisje van den uitkijker en een deel van den schoorsteen der locomotief. Het is middag

den volgenden dag, eer men de taak aanvaarden kan van de opgedreven sneeuwmassa's weg te scheppen, onder opzigt van den conducteur, die, eindelijk zeer ongerust over de gevolgen van de logeer-permissie die hij gegeven heeft, aan het hoofd van een troep mannen ter verlossing aansnelt.

Eerst tegen den avond kunnen zij na de krachtigste inspanningen den rampzaligen wagen bereiken.

Het voorhoofd druipende van zweet, zoowel ten gevolge der hevige inspanning als van den angst, schept hij de sneeuw weg, rukt de deur open; maar geene dooden zijn er in dit moderne Pompeji verborgen. Een warme damp stroomt naar buiten in de koude lucht, de grogketel kookt voort en, in de hoeken van den wagen gedoken, liggen de krachtige gestalten en roode gezigten der gevangenen in diepe rust.

»Wat doe je ons te storen?" gaapt er een, terwijl hij zich slaapdronken overeind werkt.

»Nog een glas grog hebben?" stamelt een tweede.

»Wij hebben een capitalen dut gedaan!"

DE SCHEIDING.

EENE VERTELLING NAAR HET ENGELSCH VAN JOHN OXENFORD.

Voor u, kalme en geruste zielen, die met u zelven tevreden en aan de woeling en de botsingen der wereld onttogen, met welgevallen u hult in uwe innerlijke zelfvoldoening, voor u is dit verhaal niet geschreven. Het is veeleer bestemd voor die kranke en lijdende gemoederen, die niet alleen worstelen met de wereld buiten hen, maar wier zieleleven in aanhoudenden strijd is met eigene hartstogten en neigingen, en die de opene kampplaats slechts verlaten, om in hun binnenste een nog heviger strijd te voeren. Zij alleen zullen de kwellingen die ridder ALMANZOR moest verduren, kunnen beseffen.

De Koning van Granada had eene dochter, ZAMORA geheeten, eene maagd omtrent wier schoonheid, hoe zonderling dit klinken moge, de meest uiteenloopende gevoelens werden gekoesterd. En waarlijk, wanneer zij met kieschen smaak gekleed was, wanneer de glimlach der welwillendheid haar

gelaat opluisterde en leven bijzette; maar vooral wanneer de verbeeldingskracht harer bewonderaars, door het overmatig gebruik van den verboden drank in sterke spanning was, kon het niemand bevreemden, dat zij een toonbeeld van vrouwelijke bevalligheden werd genoemd. Doch wanneer onachtzaamheid aan haar toilet had voorgezeten, wanneer zij, met of zonder gegronde redenen, eenigzins ontstemd was (en dit gebeurde niet zelden), wanneer hare beschouwers nog de naweeën gevoelden der woeste brasserij van den vorigen avond, dan had dit alles eene ontzaggelijke wijziging èn in hare schoonheid, èn in het oordeel omtrent hare bekoorlijkheden ten gevolge. Menig ridder, die des avonds eene lans voor haar zou hebben gebroken, zijn leven met wellust voor haar zou hebben gewaagd, ja opgeofferd, deinsde des morgens terug van weêrzin, alleen op het denkbeeld haar zijne hulde te moeten brengen.

Doch zóó was het niet met den ridder ALMANZOR, den uitverkoren minnaar der vorstelijke ZAMORA gesteld. 't Zij de zon aan de oosterkimmen zich vertoonde, of in het westen onderdook, 't zij de prikkel tot lafenis en voedsel hem zijne menschelijkheid herinnerde, of eene zekere lastige spanning in hoofd en ingewanden hem de overdaad van den vorigen dag te binnen bragt, altijd zag hij in haar het schoonste, het aanminnigste wezen dat ooit dit tranendal tot een Eden herschiep. Hij hield zich ten stelligste overtuigd, dat, bijaldien de beruchte ZULEIKA met slechts de helft van ZAMORA's bekoorlijkheden ware begiftigd geweest, de kuische YOUSSOUF voor de verleiding zou zijn bezweken. — Het is overbodig te vermelden dat ZAMORA met zulk een minnaar hoogst ingenomen was; immers, niet alle dagen vindt men een zoo teederen, zoo onwankelbaren bewonderaar; en, als een wijs en verstandig meisje, rekende ZAMORA zich bovenmate gelukkig door zoo trouw en standvastig eene liefde.

Weldra zouden ALMANZOR en ZAMORA door de banden des huwelijks met elkander worden vereenigd, en ieder meende regt te hebben tot het vermoeden, dat de jeugdige en vurige minnaar zich als in den vierden hemel verplaatst zou rekenen. — En toch, iedereen bedroog zich. Want ALMANZOR gaf in de laatste dagen vóór zijne echtvereeniging de meest gegronde redenen tot de verdenking, dat hij zich niet op het toppunt

van aardsch geluk rekende. Nu eens doolde hij mijmerend en besluiteloos rond door de prachtige tuinen van het vorstelijke paleis; dan weder zonk hij op een eenzaam plekje moedeloos neder, en zong op smachtenden toon de hartroerendste klaagliederen. Het werd hun, die hem dan bij toeval beluisterden, regt jammerlijk te moede, vooral, omdat hij er nooit volkomen in slaagde om zijne luit juist en zuiver te stemmen. — Hij treurde in zijne zangen over een wezen, waarvan een wreed noodlot hem scheidde, dat hij vreesde nimmer te zullen wederzien, en dat hij als zijn *tweede ik* beminde. Te vergeefs trachtte men uit te vorschen wie die zoo vurig verlangde was; niemand kon zelfs van verre raden, wie hij daarmede zou kunnen bedoelen. De prinses ZAMORA, door den vlijmenden dolk der jaloerschheid getroffen, was meer dan eens op het punt ALMANZOR over het onderwerp dezer haar beleedigende jammerklagten te ondervragen. Hare maagdelijke fierheid echter, zoowel als de verzekering van hare voedsterzuster FATIME, dat ALMANZOR een slechts denkbeeldig wezen bedoelde, en alleen voor zijn eigen genoegen zong, deden haar zwijgen. Er bestond ook niet de minste reden, om de waarheid vooral van dit laatste gezegde maar eenigzins in twijfel te trekken; want het was ontegenzeggelijk, dat hij niet zong tot genoegen van iemand anders.

Eindelijk brak de dag der verloving aan, en ALMANZOR sloeg, naar de gewoonte in de riddertijden, eene prachtige tent op, plaatste zich, van top tot teen gewapend, daarvoor, en verklaarde, dat hij op leven en dood uitdaagde elken ridder, die zou durven beweren dat eene andere dan ALMANZOR'S ZAMORA de schoonste der schoonen was, die sedert EVA op aarde verschenen.

ZAMORA liet van hare verhevene zitplaats, in zoet streelende onrust en in gespannen verwachting, hare oogen over het tournooiveld weiden, en de oude Koning, haar vader, knikte haar lagchend toe, tot in de ziel verblijd dat zijn aanstaande schoonzoon zich als zoo dapper een held deed kennen. ALMANZOR had alle mogelijke kans, van zelfs zonder strijd te zullen zegevieren; niet omdat er geen ridders waren wier schoonen ZAMORA in bevalligheden verre overtroffen, en die ALMANZOR zelven uit den zadel zouden hebben geligt; — maar

zij herinnerden zich, dat ZAMORA de dochter was van een vorst, die de te vreezen hebbelijkheid had, om degenen die niet met genoegzamen eerbied van hem of de zijnen spraken, een hoofd kleiner te maken.

Ondertusschen stapte ALMANZOR moedig voor zijne tent heen en weder, nu eens zijne geliefde eene kushand toewerpende, dan weder zachtjes neurieënde, terwijl hij met onbestemde blikken iets scheen te zoeken; maar altijd er op bedacht zijne nieuwe als zilver schitterende wapenrusting op het voordeeligste te doen uitkomen. En waarlijk, zij was prachtig, even als zijn schild, waarop een tevreden lagchend gelaat was afgebeeld, en de leus »*ik bewonder*" te lezen stond.

De zon was reeds sedert lang aan 't dalen, en nog had zich geen kampvechter doen aanmelden. De bijeengevloeide schare had reeds meer dan eens, met dof gemompel, blijken van onverholen ongeduld gegeven, toen op eens, terwijl niemand een tegenstander meer verwachtte, een in zwarte wapenrusting gehulde ridder verscheen, wiens schild een stuursch grijnzend gelaat vertoonde, met de woorden »*ik minacht.*" Deze zwarte onbekende trad, met miskenning van alle ridderlijke vormen, stout weg tot vlak voor den vorstelijken zetel, en de hand aan zijn zwaard slaande, brulde hij den Koning toe: »Ik beweer, dat de prinses ZAMORA het leelijkste wezen is, dat mijne oogen ooit aanschouwden, en ik noem haar vader een ouden dwaas, die geen knip voor zijn neus waard is."

De indruk, dien dit korte staaltje van kiesche welsprekendheid maakte, is niet onder woorden te brengen. ZAMORA zeeg bewusteloos neder. De oude vorst bleef wel is waar zitten, maar verloor toch de overtuiging van zijn voortdurend bestaan, en hij zag niets meer dan kleine, schitterende lichtstipjes voor zijne benevelde oogen heen en weder dansen. Naauwelijks echter had hij zijne bezinning eenigzins teruggekregen, of zijne verbazing en toorn werden op nieuw gaande gemaakt; want hij zag zijn aanstaanden schoonzoon den onbeschaamden vreemden ridder, met de meeste hartelijkheid, in de armen snellen en broederlijk omhelzen. Eene gedachte, den bloeddorstigen CALIGULA waardig, bliksemde hem door het geschokte brein; hij wilde hen in hunne omarming, te

gelijker tijd, met één zwaardslag doen onthoofden. Gelukkig bedwong hij die opwellende wraakgierige begeerte reeds bij haar ontstaan. Gelukkig, zeg ik, want het bespaarde hem ten minste één geregtelijken moord, daar er geene minuut verliep of ALMANZOR legde zijne verraderlijke vriendschap af, en viel den zwarten ridder met de grootste hevigheid en woede aan. Deze bleef niet in gebreke te toonen, dat hij vast besloten had de schitterendste bewijzen te zullen geven van zijne bijzondere geoefendheid in de behandeling van moordend wapentuig, eene geoefendheid, welke in die eeuwen het toppunt van alle menschelijke volkomenheid werd geacht. De vreeselijkste slagen, met moorddadige juistheid en bovenmenschelijke kracht toegebragt, werden met nog grooter behendigheid afgewend en met nog heviger slagen beantwoord; totdat eindelijk een wanhopige houw van ALMANZOR den helm en schedel des zwarten ridders kloofde en hem zieltogend deed neêrtuimelen. Plotseling omhulde eene donkere wolk de beide strijders, en verborg ze voor aller oogen. Even spoedig echter trok die nevel weder op; doch de zwarte, gesneuvelde held was verdwenen, en ALMANZOR stond alléén, kalm en bedaard, leunende op zijn van bloed nog druipend zwaard. Hij was echter niet geheel dezelfde; zijne wapenrusting had eene zigtbare verandering ondergaan; zij was niet meer zilverblank, maar met zwarte randen en figuren afgezet en versierd. — Van waar deze wijziging, wat was er van den vreemden ridder geworden? — Op het feestmaal, dat dien eigen avond ter eere des overwinnaars gevierd werd, gaf ALMANZOR hiervan de volgende verklaring.

Eenige jaren geleden (het spreekt van zelf, lang eer ik de schoone ZAMORA had leeren kennen en beminnen) raakte ik verliefd op ZULIMA, de eenige dochter van den magtigen toovenaar ALBUMAZAR. Deze hevige hartstogt had iets zoo zonderlings, zoo grilligs, dat ik dikwijls niet wist of ik ZULIMA minde, dan wel haatte. Nu eens schitterden hare volkomenheden mij zoo zeer voor de oogen, dat ik er door verblind scheen en niets zag dan haar, en haar alléén; dan weder bespeurden mijne adelaarsblikken in ZULIMA niets dan leemten, gebreken en terugstootende onbevalligheid. Het was mij onmogelijk een bepaald oordeel, of over hare schoonheid, of

over mijne gevoelens omtrent haar te vormen. Ik was de rampzaligste, de ongelukkigste mensch ter wereld; ik wist niet wat ik eigenlijk verlangde. De gedachte haar te zullen moeten missen was mij eene marteling, de vrees haar te zullen bezitten was mij nog onverdragelijker. Mijn geest, in die knellende onzekerheid heen en weder geslingerd, leed onverduurbare smarten, alleen te vergelijken met de pijnen des misdadigers, wiens ledematen door wilde paarden worden vaneen gereten. Nergens vertoonde zich een rustpunt aan mijne zoekende blikken. Had ik ZULIMA onvermengd kunnen beminnen, of volkomen onverschillig omtrent haar kunnen worden, ik zou mij onder de gelukkigsten der stervelingen geteld hebben. Ja, zij dwalen, die meenen dat een onvoldane wensch ons de grootste smart berokkent. Die kwelling is niet te vergelijken met het doodsbenaauwende eener onbestemde begeerte, met de worsteling van iemand die vurig iets wil, en die sidderend terugdeinst voor de uitvoering.

Eens riep de toovenaar ALBUMAZAR mij bij zich in zijne werkplaats, en zeide: »Ik ken uw zieletoestand volkomen en verklaar u rondborstig, dat gij de echtgenoot mijner dochter niet worden kunt. Ik gevoel echter medelijden met u en wil pogen u van eene kwaal te genezen, die u anders welligt uw geheele leven bijblijft, en u het aanzijn voortdurend vergalt. Deze kwaal bestaat in de hebbelijkheid om de zaken eenzijdig en van hare goede zijde te beschouwen, welke neiging echter wordt opgewogen door eene even sterke zucht om ze tevens van haren duisteren kant te bezien; zoodat het u onmogelijk is om eenige keus te doen of eenig besluit te nemen. Ik wil u van die kwaal bevrijden. Mijne geneeswijze is wel wat forsch, ik beken het, maar dat mag u niet doen aarzelen." — Naauwelijks waren deze laatste woorden uitgesproken, of ALBUMAZAR greep mij aan, en voor ik mij er tegen had kunnen verzetten, plofte hij mij in een groot *retort* neder, waaronder een knappend vuur helder brandde. Ik gevoelde eene allerzonderlingste gewaarwording; volstrekt geene ligchamelijke pijn, doch mijn geest spleet als ware het in tweeën; het was mij alsof ik aan twee dingen te gelijk kon denken. Eindelijk bespeurde ik duidelijk, dat ik mijn eigen *ik* aanstaarde; mijn beide *ik's* waren volkomen en ge-

heel van elkander gescheiden. De eene helft, tevreden en opgeruimd lagchende, zweefde boven in het *retort;* de andere, somber droevig en morrend, lag onder in de kolf des scheikunstenaars, en zag met een norsch gelaat naar boven. — Toen de chemische bewerking geheel volbragt was, nam ALBUMAZAR *mij beiden* uit den distilleertoestel, en *mij*, *den eene* aan zijne linker-, *den andere* aan zijne regterhand geplaatst hebbende, sprak hij *mij beiden* aldus aan:

»ALMANZOR! de bestanddeelen waaruit uw karakter zamengesteld was, zijn nu in twee onderscheiden massa's verdeeld. Dat ieder uwer in tegenovergestelde rigting zich verwijdere. Weet, dat gij niet weder met elkander zult vereenigd worden, voor een strijd op leven en dood beslist hebbe, wie uwer de magtigste is. Wanneer dit eenmaal zal uitgemaakt zijn, dan eerst zult gij beiden een zamengesteld geheel vormen, en gelukkig wezen. Vaarwel!"

Ik omhelsde hierop den goeden toovenaar, nam afscheid van mij zelven, en ik ging ieder zijns weegs. Mijn *eene ik* zwierf morrend en klagend op aarde rond, ontevreden met al wat hem omringde; mijn *ander ik* leefde vrolijk, juichend en gelukkig voort, alleen dan droefgeestig peinzende, wanneer bij toeval het verlangen naar de andere helft zijne ziel voor eene poos vervulde. Dan stortte dat deel zijne jammerklagten in hartroerende liederen uit.

Ik behoef u gewis niet te zeggen dat hij, dien ge tot heden ridder ALMANZOR noemdet, mijn *opgeruimd ik* was, terwijl ge in dien zwarten onbekenden krijger, op wien ik heden de zege behaalde, mijn *morrend ik* zaagt. Deze overwinning op mij zelven schenkt mij het ontvloden geluk weder, en ik wijd mij geheel en voor altijd aan de schoone ZAMORA, die ik zeker met minder overdrijving, maar ook gewis met meer hartelijkheid en standvastigheid dan vroeger bemin.

Het huwelijk van ALMANZOR en ZAMORA werd weinige dagen later, met oostersche pracht gevierd; en wijze, bezadigde mannen fluisterden elkander op dat feest de juiste opmerking toe:

»ZAMORA mag het als een geluk rekenen dat de zwarte ridder het onderspit delfde."

DE BEVOLKING DER AARDE.

C. W. F. DIETERICI, de bekwame directeur van het statistisch bureau te Berlijn, schat het aantal menschen die tegenwoordig (A°. 1858) op aarde leven, op bijna 1300 millioen, op de volgende wijze verdeeld:

	□ Mijlen.	Aantal bewoners.	Bewoners per □ mijl.
Europa.	182.571	272.000.000	1490
Azië.	793.964	755.000.000	951
Africa.	543.570	200.000.000	368
America.. . . .	750.055	59.000.000	79
Australië. . . .	161.452	2.000.000	12
Zuidpoolland. . .	2.288	—	—
	2.433.900	1288.000.000	529

Naar de verschillende menschenrassen verdeelen zich deze getallen, wanneer men BLUMENBACH's indeeling in 5 rassen volgt, op de volgende wijze.

1. Caucasische ras.

a) Europa, met uitzondering van de Laplanders en Finnen, ongeveer 270.000.000

b) Azië: Aziatisch Turkijë 15 mill.; Arabieren 5 mill.; bewoners van een gedeelte van Midden-Azië (Perzië, Afghanistan, Beludsjistan) misschien 11 mill.; een gedeelte van Siberië, ongeveer 3 millioen.
Te zamen 34. millioen.
De bevolking van Indië aan deze en aan gene zijde van den Ganges — te zamen 186

millioen — behoort voor het meerendeel bepaald niet tot het Caucasische ras; voor het grootste gedeelte behooren deze volkeren tot het Mongoolsche ras; een aanzienlijk deel behoort tot het Maleische ras. Bij de vele Engelschen en andere Europeanen die in deze streken leven, kan men wel 2 millioen van het Caucasische ras (Hindoes van de hoogste kasten) aannemen.

Dus in Azië	36.000.000
c) Africa. In Noord-Africa, aan de Kaap de Goede Hoop en in de Europesche koloniën kan men aannemen	4.000.000
d) America. De geheele bevolking, zonder de Indianen	58.000.000
e) In Australië en omliggende eilanden kan men aannemen als tot het Caucasische ras behoorende	1.000.000
	369.000.000

2. Mongoolsche ras.

Heeft zijn zetel in Azië. Hiertoe behooren de bewoners van het Chinesche rijk	400.000.000
Het grootste gedeelte in Indië aan deze en gene zijde van den Ganges, stellig	100.000.000
Tartarijë, met Bucharijë en Chicoa	8.000.000
In Perzië, Afghanistan en Beloedsjistan . .	9.000.000
Een groot gedeelte van de bewoners van Siberië.	5.000.000
	522.000.000

3. Aethiopische ras.

De bewoners van Africa, met uitzondering van de 4.000.000 die voor de Caucasiërs in Africa aangenomen zijn	196.000.000

4. Americaansche ras.

De Indianen in America	1.000.000

5. Maleische ras.

a) in Azië.	Indische Archipel	80.000.000
	Indië aan beide zijden van den Ganges	84.000.000
	Japan	35.000.000
b) in Australië		1.000.000
		200.000.000
	Algemeene som	1288.000.000

Volgt men deze indeeling, dan zal men dus ongeveer kunnen zeggen, dat 28.85 pct. van de bevolking der aarde Caucasiërs zijn, 40.61 pct. Mongolen, 15.38 pct. Maleijers, 15.08 pct. Negers, en 0.08 pct. Americaansche Indianen.

Naar de godsdiensten verdeeld vindt men, wanneer men voor de bevolking der aarde het ronde getal van 1300.000.000 menschen aanneemt:

1.	Christenen	335 millioen	=	25.77 pct.
2.	Joden	5 »	=	0.38 »
3.	Oost-Aziatische godsdiensten, godsd. van BUDDHA, FO, BRAHMA	600 »	=	46.15 »
4.	Mohammedanen	160 »	=	12.31 »
5.	Heidenen	200 »	=	15.39 »

Onder de Christenen kan men aannemen:

Roomsch-Catholieken . .	170.000.000	=	50.7 »
Protestanten	89.000.000	=	26.6 »
Grieksch-Catholieken . .	76.000.000	=	22.7 »

DE HOOGSTE BERG.

Onze kindermonden moesten den naam van den *Chimborazzo* zien uit te spreken, wanneer het er op aankwam den hoogsten berg te noemen en moesten er het getal van 20100 voet bij zien te onthouden. Maar ook die eer van de hoogste

berg is vergankelijk als alle ondermaansche zaken. Later leerde men dat de piek van *Sorate* (23600 voet) en de *Illimanni* (22700) hooger waren, en eindelijk dat de *Aconcagua* als het hoogste punt in America aangenomen moest worden. Maar men leerde ook, dat America dezen roem der hoogste verheffing zoude moeten missen. De talrijke bergtoppen in het Himelaya-gebergte leverden punten op die hooger nog het hoofd ten hemel hieven.

Niet minder dan 18 bergtoppen zijn er reeds in de Hamalaya gemeten, die deze laatsten nog overtreffen. Eenigen tijd mogt de *Dhaulagiri* (of *Dawalagiri*) van 26,826 voet hoog zich in den hoogsten roem verheugen. Maar altijd hooger steeg men. Een der toppen van den *Karakorum* werd op 27,942 voet gesteld, de *Kanchinjinga* op 28,156, en eindelijk de *Everest* op 29,002. Deze is op het oogenblik de hoogst bekende. De jongste opmetingen, door Colonel A. S. WAUGH en Luitenant T. G. MONTGOMERY gedaan en in de *Mittheilungen aus* PERTHES *Geographischer Anstalt*, Dec. 1858, medegedeeld, hebben dit resultaat opgeleverd. En hunne meting mag als betrekkelijk naauwkeurig beschouwd worden. Zij hebben zamen 84 verschillende bergen en toppen door driehoeksmetingen van verschillende punten uit opgenomen en den *Everest* den hoogste bevonden, hoewel er nog altijd eenige twijfel bestaat of deze dezelfde is als een andere top, die door de inlanders als de hoogste wordt opgegeven.

Anders heeft men zich ook op dit terrein dikwijls vrij aanmerkelijk vergist. Zoo werd b. v. de *Nanga Parbat* of *Dayarmur* vroeger opgegeven als 19,000 voet hoog, en Luitenant MONTGOMERY heeft nu bevonden dat hij 26,629 voet hoog is; dat geeft een verschil van zoowat een half uur afstands. *Errare humanum est*, vooral wanneer de mensch in hooger spheren komt en boven lucht en wolken met zijn blik wil doordringen. Misschien worden er later nog wel hoogere ontdekt. Altijd is het der moeite waard om te weten, hoe digt men wel bij den hemel zou kunnen komen, mits men zich boven de behoefte aan lucht en andere aardsche dingen verheffen kan.

MENGELWERK.

DE ZEDELEER DER HEDENDAAGSCHE FRANSCHE ROMANTIEK. I.

Honderd en meermalen is het anathema uitgesproken over de hedendaagsche romanliteratuur der Franschen; ligtzinnig is ze genoemd en onzedelijk; ze wordt tot een contrast gesteld van het meer degelijke werk in dit *genre* van Britten en Germanen. Geen regtgeaard vader (in ons land is dit ten minste zoo) die niet zijn zoon waarschuwt tegen deze lectuur; geene brave moeder die niet rilt bij het denkbeeld dat hare dochter zich het hart verpest met het lezen van Fransche romans; geen werk over opvoedkunde, waarin niet dezelfde boeken als de meest gevaarlijke worden aangewezen. Bij sommigen zelfs is de geheele romantiek in miscrediet gekomen, en dat grootendeels door de wijze waarop zij in Frankrijk vertegenwoordigd is.

Heeft de Fransche romanliteratuur dit schier algemeen uitgesproken anathema verdiend? Kunnen die velen die het uitspreken zich zelven en anderen rekenschap geven van hun beweren? Zie daar, lezer! een paar vragen, die niet van belang ontbloot zijn. Wat de beantwoording der eerste vraag betreft, wij gelooven dat zij allezins bevestigend mag zijn; maar of dit met de beantwoording van de tweede het geval zou kunnen wezen, durven wij niet onvoorwaardelijk toestemmen. Waarom toch wordt er over 't algemeen met zulk een heiligen afschuw van den Franschen roman gesproken? Waarom toch noemen de meesten hem in zoo hooge mate onzedelijk? Vraag het den vader, der moeder, den opvoeder, vraag het aan allen, en van de meesten zult gij tot antwoord bekomen, dat zij de Fransche romantiek daarom in zulk eene mate verfoeijen, omdat daarin tafereelen worden afgeschilderd die de zinnelijkheid opwekken en de hartstogten prikkelen, omdat zij jeugdige menschen bekend maakt met zaken die beter voor hen verborgen bleven, maar bovenal omdat zij verderfelijke beelden voorspiegelt, die tot wellust en onkuischheid verleiden. 't Is

waar, dit is ongetwijfeld iets dat bijdraagt om het lezen der Fransche romans gevaarlijk te maken; maar wij moeten er bij opmerken: och of dit het ergste ware! Het algemeene oordeel tegen de Fransche romantiek uitgesproken is oppervlakkig; het is een oordeel tegen het gevaarlijke in den vorm, terwijl toch het groote kwaad, dat wat het meeste en vreesselijkste onheil stichten kan, in den inhoud te zoeken is.

Het is ons oogmerk in deze bladzijden te wijzen op het gevaarlijke van dien inhoud, een betrekkelijk kort overzigt te geven van de Zedeleer der Fransche romantiek. Wij doen dit aan de hand van een ervaren gids, den heer EUGÈNE POITOU wiens degelijk werk *Du Roman et du Théâtre contemporains et de leur influence sur les moeurs* in 1857 door de Academie des sciences morales et politiques bekroond is. Wij zouden een nutteloos werk verrigten, indien wij dezen onzen gids volgden in zijn geheel omvangrijk onderzoek, vooral daar waar hij de zedeleer mededeelt van romans, welke in ons land niet bekend zijn geworden; daarenboven zouden wij daartoe meer ruimte behoeven dan ons door de redactie van dit tijdschrift kan worden toegestaan. Wij willen dus zooveel mogelijk de hoofdresultaten van EUGÈNE POITOU mededeelen, en wel voornamelijk die welke berusten op het onderzoek van romans, welke wij onderstellen mogen dat in ons land bekend zijn geworden.

Welke is de zedeleer der Fransche romantiek *omtrent de pligten* welke de mensch te vervullen heeft in zijne betrekking *tot God*, *tot zich zelven*, *tot zijn naaste?*

Vangen wij ter beantwoording dezer vraag aan met een blik te werpen op de godsdienstige denkbeelden, welke wij in de Fransche romantiek vinden. Het *genre* van den Roman brengt mede, dat men niet vorderen kan dat deze denkbeelden als hoofdzaken zoo op den voorgrond geplaatst zijn, dat elke roman eene uitvoerige geloofsbelijdenis bevat. Maar wel mogen wij vragen door welke godsdienstige denkbeelden deze literatuur bezield wordt; wel hebben wij regt om te onderzoeken welke hare meening is omtrent de gewigtige vragen die zich onvermijdelijk aan elk denkend wezen voordoen, te onderzoeken wat zij gelooft omtrent God, omtrent het geestelijk gedeelte van den mensch en zijne bestemming. Te meer hebben

wij het regt om dit onderzoek in te stellen, dewijl de nieuwere romantiek zich zelve heeft opgeworpen en pogingen heeft aangewend, om even als in andere zaken ook in de godsdienst eene hervorming te weeg te brengen.

In de hedendaagsche Fransche romanliteratuur treffen wij twee van elkander verschillende rigtingen aan; de eene is de materialistische, de andere helt naar het scepticisme over.

Het bestaan eener materialistische rigting in de romantiek heeft men geloochend of zoeken te verbloemen. Wanneer wij op den schijn afgaan wilden, zouden wij er toe kunnen komen om ook het eerste te doen. In welken roman toch wordt niet schier op elke bladzijde met ophef gesproken van de ziel, van God, van godsdienst en van het ideale leven des menschen? Wij moeten echter voorzigtig zijn; de uitdrukkingen zijn wel schoon, maar er schuilt een adder onder 't gras.

Het materialisme van het einde der 18[de] eeuw, met zijne grove vormen, onbedekt als het zich vertoont, heeft te veel van zijn crediet verloren, dan dat het zoo in onze tijden nog ingang vinden kan bij het publiek. Zoo men dit wilde bewerken, moest dat materialisme in een anderen vorm gegoten worden. Dit heeft men in den Franschen roman onzer dagen hier met meer dáár met minder geluk, gedaan. Het wezen der zaak is hetzelfde gebleven, maar men heeft het zoo omkleed, aan het afschuwelijke zulk een schijn van schoonheid gegeven, zoo schoonklinkende termen gebezigd, dat men het naauwelijks herkennen kan. Zij die het monster met het meest kunstige masker bekleed hebben, zijn het gevaarlijkst. Minder zijn zij het, die door meerdere openhartigheid of mindere bekwaamheid het masker niet zoo digt gemaakt hebben, dat niet van tijd tot tijd het wezen der zaak self zich vertoont Zoo komt TH. GAUTIER in zijn *Fortunio* er soms vrij openlijk mede voor den dag. »*Fortunio*," zegt hij in zijne voorrede, »is een hymne aan schoonheid, rijkdom en geluk, de drie eenigste godheden die wij erkennen." Zijn hoofdpersoon laat hij op eene beschuldiging van atheïsme uitroepen: »Ben ik een atheïst? Ik heb drie goden, het goud, de schoonheid en het geluk." In een anderen roman van denzelfden schrijver, verklaart hij dat slechts twee zaken hier beneden te begeeren zijn, de vrouwen en het goud, dat schoonheid hetzelfde is als deugd.

Gelijk wij zien is hier het materialisme te openlijk ver-

kondigd, dan dat het voor de menigte verleidelijk zou kunnen zijn. Andere schrijvers zijn met meer kunstvaardigheid te werk gegaan; zij hebben hun materialisme met een mystiek waas overgoten, en allen die de kracht van mystieke vormen kennen, zullen inzien hoe groot een gevaar hier aanwezig is. Om niet van andere schrijvers te spreken, willen wij er hier eenen noemen, die zekerlijk meer dan allen in Nederland bekend is geworden; wij bedoelen EUGÈNE SUE. In zijn *Juif Errant*, een roman die wereldvermaardheid verkregen heeft voert hij een persoon op, die ons uitmuntend tot een voorbeeld strekken kan van het fijne verborgen gespiritualiseerde materialisme, waarvan wij spraken. ADRIENNE DE CARDOVILLE is eene figuur waarin zich de tegenstrijdigste dingen vereenigd vertoonen; het geleerdste epicurisme is in haar verbonden met de edelste deugd, de grootste goedheid met het meest verfijnde najagen van zinnelijke genietingen. »Zij gebruikte," zegt SUE, »hare godsdienst, om het gebruik der zinnen welke God haar geschonken had te verfijnen en te veredelen. Zij zou het als eene zwarte ondankbaarheid beschouwd hebben, die goddelijke gaven door buitensporigheden te verspillen of ze te verlagen tot een onwaardig doel... Schoon en leelijk vervulden bij haar de plaats van goed en kwaad... In één woord, ADRIENNE was de volmaaktste, de meest ideale verpersoonlijking van de *zinnelijkheid*... niet van de gewone, lagere zinnelijkheid, zooals die zich zonder geest of verstand vertoont, maar van die veredelde zinnelijkheid, die voor de zinnen is, wat de fijnste beschaving voor den geest is."

»Juist omdat zij de *godsdienst der zinnelijkheid* bezat, omdat zij hare zinnelijke aandoeningen verfijnde en ze vereerde als eene aanbiddingswaardige openbaring der godheid, juist daarom kenmerkte ADRIENNE zich met betrekking tot het zinnelijke door buitengemeene kieschheid en schroomvalligheid..."

Wij moeten hier opmerken dat ADRIENNE DE CARDOVILLE in SUE's roman niet slechts een dwaas spel is van de phantasie des schrijvers, alleen uitgewerkt om stof tot vermaak te schenken aan de verbeeldingskracht der lezers. Neen, dit karakter heeft in de gedachte des schrijvers eene philosophische strekking: het is de verpersoonlijking van de ideale vrouw, van de vrouw der toekomst. In dit karakter ligt een geheel systeem. Mlle DE CARDOVILLE is de profetes en de priesteres van deze

nieuwe godsdienst der stof, wier eeredienst de dienst der zinnen is, wier dogma de wellust, wier zedeleer de meest verfijnde zinnelijkheid is. De zinnelijkheid als openbaring der godsdienst in den mensch, en bij gevolg goddelijk en aanbiddenswaardig, als hij die ze schiep, is in dit nieuwe evangelie de eenige God dien men huldigen moet en liefhebben en dienen. Goed en kwaad worden woorden zonder beteekenis; het *schoone* en het *leelijke*, het vermaak en de smart, ziedaar de geheele wet.

Zooals wij reeds gezegd hebben, bestaat er naast de materialistische rigting in de romantiek eene andere welke overhelt tot het scepticisme. Zij zelve wil zich dien naam niet laten geven, maar noemt zich de spiritualistische school. Dat spiritualisme duldt niet dat men het van te nabij beschouwe; doet men zulks dan vindt men indedaad niets dan een kleurloos, wankelend deïsme, vol twijfel en duisternis, onzeker omtrent zich zelf en omtrent het wezen dat er het voorwerp van is, zoodat de ware naam dezer rigting niet is eene spiritualistische, maar eene sceptische.

Als voorbeeld willen wij een roman noemen, zeker aan vele onzer landgenooten niet onbekend, schoon wij niet gelooven, dat hij in onze taal is overgebragt. Het is er een van de beroemde schrijfster, die onder den pseudoniem van GEORGE SAND schrijft, en wel *Lelia*. In de voorrede betuigt de auteur, dat LELIA ons gegeven wordt als de verpersoonlijking van het spiritualisme dezer dagen. Laat ons zien met welk regt dit getuigd wordt.

Het is moeijelijk om dit te onderzoeken; want deze roman is vol zaken die met elkander in tegenspraak zijn; de meest tegenover elkander staande denkbeelden vinden wij hier onder elkander vermengd, zij stooten op elkander, strijden met elkander, omhuld door de schitterende wolken van een buitensporig lyrisme.

Letten wij niet op die dichterlijke phantasiën, waardoor de gedachte des schrijvers van het eene uiterste der morele wereld naar het andere gevoerd wordt, noch op die vervloekingen en lasteringen, noch op dien muitenden hoogmoed, die nu eens de voorzienigheid uitdaagt en beleedigt, dan weder haar bestaan ontkent, en haar de vorstin van het kwade noemt. Wij willen hier alleen het voorgewende spiritualisme onderzoeken. LELIA erkent een God, maar welk een God! Het is

geen levende God, het is een koude, onverzoenlijke afgod, gevoelloos en blind; een afgod, zooals een welsprekend wijsgeer hem genoemd heeft, verbannen naar de diepten van 't oneindige, eenzaam op den troon zijner stilzwijgende eeuwigheid. Zoo verheven is zijne plaats en zoo verre is hij van ons, dat hij geen acht kan slaan op de menschen en hunne smarten; in hunne oneindige kleinheid verdwijnen zij voor zijn oog. GEORGE SAND laat STENIO zeggen: »Wat beteekent dit alles in het oog van God? evenveel als in ons oog het onderscheid tusschen de verschillende grasscheutjes op de weide van beteekenis is." En LELIA voegt er bij: »Daarom bid ik nooit tot God. Wat zou ik Hem vragen? Dat Hij mijn lot verandere? Hij zou om mij lagchen. Zou ik Hem bidden dat Hij mij kracht geve om tegen mijne rampen te strijden? Die kracht heeft hij reeds in mij gelegd; het staat aan mij om er gebruik van te maken."

LELIA bidt nooit tot God, door geene enkele handeling betuigt zij geloof, aanbidding en liefde; want zij bezit noch liefde noch geloof; in plaats van te aanbidden, lastert zij en vervloekt zij. Maar welk een God heeft zij ook! Hoor, hoe zij Hem beschrijft: »Gij vraagt of ik den geest des kwaads aanbid? De geest des kwaads en de geest des goeds is dezelfde geest, is God. Het is de onbekende en verborgen wil, die verre verheven is boven 't geen wij willen. Wij hebben een onderscheid gemaakt tusschen goed en kwaad. Bij God is daartusschen evenmin onderscheid als tusschen geluk en ongeluk."

Het oordeel over deze godsdienstige denkbeelden laten wij aan den lezer over, en nemen afscheid van LELIA met een citaat uit het laatste gedeelte van het boek, waarin de sceptische rigting sich in hare volle kracht vertoont. LELIA sterft, uitgeput door ijdele pogingen om de waarheid te verkrijgen, moede van het langdurig maar te vergeefs zoeken naar rust, verbrijzeld door den twijfel, der wanhoop tot prooi. Stervende roept zij als uit naam der geheele menschheid uit: »O waarheid! waarheid! Sedert tien-duizend jaren zoek ik u, maar ik heb u niet gevonden; geen ander antwoord heb ik op mijne kreeten gehad, geene andere verligting in mijn doodsstrijd dan dat ik den wanhopigen snik der niets vermogende begeerte over deze vervloekte aarde hoor dwalen!"

Wat leert de Fransche romantiek aangaande *'s menschen bestemming in deze wereld?* Met deze vraag staat natuurlijk deze andere in naauw verband: Wat leert zij aangaande den zelfmoord? Nemen wij SUE's *Juif Errant* maar weder ter hand, en wij zullen zien, wat deze schrijver, dien wij de materialistische rigting in verfijnden zin laten vertegenwoordigen, daaromtrent leert.

Zooals wij gezien hebben, heeft de schrijver van den *Juif Errant* in zijne Mlle DE CARDOVILLE ons het beeld geschonken van het verfijnde sensualisme; in deze figuur laat hij het systeem zich tot in het uiterste logisch ontwikkelen: hij doet zijne heldin sterven door een zelfmoord, een zelfmoord geheel geëvenredigd aan haar leven, welke waardiglijk de kroon op dat leven zet. Zinnelijk was de godsdienst van ADRIENNE; in zinsbedwelming, in wellustige vervoering moest zij den laatsten adem uitblazen. Zij wil sterven in de armen van haren minnaar: »Gij ziet het," zegt zij tot DJALMA, »de hemel wil dat wij elkander toebehooren en niets zal aan onze wellustige verrukking ontbreken... Wij zullen onze onsterfelijke zielen uitademen in onze kussen, en nog bedwelmd van de liefde, zullen zij opstijgen tot dien aanbiddelijken God, die de liefde zelf is... En toen zij wederom nederzeeg, omsluijerden de doorschijnende en ligte gordijnen als eene wolk dit bruidsbed, dat tegelijk een doodbed was." Dit is zekerlijk een zelfmoord, als waarvan EPICURUS en ARISTIPPUS droomden. Maar wat een kenmerk is van onzen tijd, het is de mystieke taal waarmede het materialisme in den nieuweren roman geheel heidensche denkbeelden uitdrukt; het is de wijze waarop het onbeschaamd uitdrukkingen, aan de godsdienst ontleend, onder de vruchten zijner losbandige verbeeldingskracht mengt, en den naam van God bezoedelt, door hem te mengen in de grofste buitensporigheden van den hartstogt.

Vinden wij in den roman der zich noemende spiritualistische rigting eene betere oplossing van het groote probleem der bestemming van den mensch? geeft zij ons een beter antwoord op de vraag aangaande den zelfmoord? — Keeren wij weder tot LELIA terug.

STÉNIO, die in dezen roman de type is van het enthusiasme en der poësie, vat aldus de philosophie van dit boek te zamen, terwijl hij er tevens de gevolgtrekkingen uit opmaakt.

»En gij," roept hij uit, zich tot God wendende, »onbekende magt, welke ik voorheen in kinderlijken eenvoud aangebeden heb, ondoorgrondelijk meester onzer ellendige bestemming, dien ik nog erken, maar voor wien ik mij niet meer neêrbuig, — zoo het mijn pligt is voor u neder te knielen en u zegenend te danken voor dit leven vol smart, openbaar dan uwe tegenwoordigheid, en maak, dat ik ten minste hopen kan door u gehoord te worden!... Maar wat heb ik te hopen of te vreezen? Wie ben ik, dat ik uwen toorn zou kunnen opwekken of uwe liefde verdienen? Wat heb ik hier beneden goeds of kwaads gedaan? Ik heb gedaan, zooals de gesteldheid van mijn wezen het mij gebood... Ik heb mij gekweten van de taak welke den mensch opgelegd is. Zoo gij een wraakzuchtig en toornig meester zijt, zal de dood mij geene schuilplaats bieden, en ik zal niet kunnen ontsnappen, wat ik ook doe, aan de straffe die mij aan gene zijde van het graf wacht. Zoo gij regtvaardig zijt en goed, zoo zult gij mij met liefde opnemen en de kwalen die mij hebben doen lijden genezen. Zoo gij niet bestaat... o, dan ben ik mij zelven tot God en Meester, dan kan en mag ik tempel en afgodsbeeld beiden verbrijzelen..." En daar hij overal twijfel en nergens hope vond, daar hij moede was van het te vergeefs zoeken naar waarheid en geluk, maakte STÉNIO een einde aan zijn leven. En STÉNIO had gelijk. Indien alles duisternis is voor den mensch, boven hem en rondom hem, duisternis in de toekomst, duisternis in het tegenwoordige; zoo hij niet weet wat hij is, noch wat zijne roeping hier op aarde is; zoo het leven eene verborgenheid en een onoplosbaar raadsel voor hem is, — waartoe kan dat leven dan nuttig wezen. Wanneer de mensch zoo onder 't gewigt der smart gebogen gaat, dat geen genot het hem vergoeden kan; wanneer hij het leven moede is; wanneer het hem verveelt, waarom zou hij het zich niet ontnemen? Heeft hij daartoe niet het regt, zoodra hij er de magt toe heeft? — Welk eene akelige twijfelzucht, welk een gebrek aan geloof! G. SAND heeft in dezen haren roman en in meer anderen eene bepaalde apologie van den zelfmoord gegeven. Eene menigte Fransche romanschrijvers staan haar ter zijde; de heer POITOU levert nog vele voorbeelden daarvan, maar wij meenen aan de bovenstaande genoeg te hebben. ADRIENNE DE CARDOVILLE en DJALMA, de evenzeer bekende figuur uit

SUE's roman, LA MAYEUX, STÉNIO, en al die andere apologeten van den zelfmoord, zij boezemen ons afschuw in; zij zijn gevaarlijke verleiders, omdat zij dat afschuwelijke in de edelste vormen hebben gekleed, en het langs de wegen der bedriegelijkste sophistiek zoeken te verdedigen.

Volgen wij verder de moraal der Fransche Romantiek. *Zij staat het grofste déterminisme voor*, en wat anderen, die zulks ook doen, verzwijgen, spreekt zij uit; zij deinst niet terug voor de vreesselijke consequentie, dat de mensch niet zedelijk verantwoordelijk is voor zijne daden; dat hij geen meester kan zijn over zijne hartstogten; dat niet de mensch, maar het onverbiddelijke fatum in den mensch het kwade doet. En onder dat fatum verstaat zij niet anders dan de drang der zinnelijkheid. De romanschrijvers waarover wij spreken, zijn de apostelen eener godsdienst, welke regt tegenover het evangelie staat; volgens hen moet de geest zich buigen onder de wetten van het vleesch. Wilt ge hooren, hoe men het openlijk durft uitspreken, dat de mensch niet zedelijk verantwoordelijk is voor zijne daden, neem den *Juif Errant* weder op, en luister naar de woorden, waarmede LA MAYEUX hare zuster CÉPHYSE gerust stelt, toen deze in diepe schaamte verzonken was over haar ongeregeld leven: »Denkt gij, dat God, daar hij u een zoo schoon ligchaam gaf, u levendige en vurige hartstogten schonk, en u met een karakter begiftigde, zoo bewegelijk, zoo vrolijk, zoo overhellende tot het genot, — denkt gij dat God heeft kunnen verlangen, dat gij uwe jeugd doorbragt op een ellendig, koud zolder-kamertje, waar gij de zon niet zien kondet, om daar steeds op uw stoel zittende, in lompen gekleed, aanhoudend en hopeloos te arbeiden? Neen, want God heeft ons andere behoeften gegeven dan om te eten en te drinken. Heeft niet zelfs in den nederigen kring, waarin wij geplaatst zijn, de schoonheid hare optooisels noodig? Komt aan de jeugd niet beweging, vermaak en vrolijkheid toe?... Gij hebt dus slechts *toegegeven aan eene onweêrstaanbare noodzakelijkheid*, omdat uwe behoeften grooter waren dan de mijne... Mijne goede CÉPHYSE, gij zijt medegesleept, zonder dat ge er iets tegen vermogt te doen; ware dit niet het geval, ik zou uw gedrag veroordeelen, in plaats van u te beklagen. Gij hebt uwe bestemming niet gekozen; *gij hebt er u slechts aan onderworpen...*"

Welk eene vernuftige aanprijzing der zedeloosheid, en hoe gevaarlijk, niet alleen omdat ze vernuftig is, maar vooral omdat de schrijver ze LA MAYEUX in den mond legt. Had ORPHYSE dus gesproken, wij zouden het alleen beschouwen, als eene der vele wijzen waarop de zondaar de stem des gewetens poogt tot zwijgen te brengen; maar nu als woorden van een voor 't overige zoo geidealiseerd persoon als LA MAYEUX, zijn zij een voorbeeld van gevaarlijke en schandelijke zucht tot volksverleiding. Niet alleen de zonde der wellust, maar ook de misdaad wordt door deze beschouwing der romantiek geregtvaardigd. In de *Mystères de Paris*, die schildering van de schrikkelijkste misdaden, werpt de *Chourineur*, die dichterlijke type des moordenaars, alle schuld zijner moordzucht op zijn bloeddorstig temperament.

Ook de zoogenaamd spiritualistische rigting in de romantiek maakt den mensch geheel en al slagtoffer van het fatalisme. LELIA, van TRENMOR sprekende, roept uit: »omdat hij door zijn noodlot medegesleept is, omdat hij, geboren onder een ongelukkig gesternte, op eene klip schipbreuk geleden heeft, zult gij hem zijn val verwijten!" TRENMOR is diep gezonken en heeft zich zelven geheel en al vergooid door uitspattingen: het is de verderfelijke invloed van zijn gesternte! TRENMOR is moordenaar geworden: hij is ongelukkiglijk medegesleept door zijn noodlot!... In denzelfden roman zegt LELIA: »God is schuldig, omdat hij den mensch veroorlooft dus te zondigen. Is er dus wel ééne overtreding, die wij geheel aan ons zelven wijten kunnen? Hebben alle menschen dezelfde vermogens? Hebben sommigen niet den aanleg ontvangen voor de gestrenge levenswijze welke het godsdienstig geloof eischt, anderen voor de genietingen der wellust, weder anderen voor de verrigtingen en worstelingen van den hartstogt, anderen voor de zwevende droomerijen der poësie?"

Gelijk wij zien, komen de beide rigtingen hierin volkomen overeen.

Kan men aan den hartstogt geen wederstand bieden, de romantiek deinst er niet voor terug, om de slavernij aan den hartstogt wettig te noemen, ja G. SAND noemt het een goddelijk regt. Het evangelie des vleesches, dat in de hedendaagsche romantiek verkondigd wordt, is dit: nietigverklaring van het pligtgevoel, dat in ons de lusten uitdooft welke God ons

niet geschonken heeft om ze af te zweren: heiligverklaring van 't dierlijk instinct en van den hartstogt, die juist daarom alleen omdat zij met den wil des menschen strooken, wettig zijn en een goddelijk regt genoemd worden. Wilt ge 't wederom in den verleidelijksten vorm hooren verkondigen, luister dan naar SUE's woorden in den *Juif Errant:* »Bezielt niet de schepper aller dingen met zijn goddelijk vuur zoowel het ligchaam als de ziel? Moet hij niet godsdienstig verheerlijkt worden zoowel in den geest, als in de zinnen, welke zijne vaderliefde den schepselen geschonken heeft? Goddeloozen zijn het dus en godslasteraars, die de zinnelijkheid, die goddelijke gave zoeken uit te dooven, in plaats van ze te geleiden en in overeenstemming te brengen met de goddelijke kracht die ze drijft!... Het is naderen tot God, wanneer men zich met eene godsdienstige bedwelming overgeeft aan de edelste en onwederstaanbaarste der neigingen welke hij in ons gelegd heeft (de liefde); de eenige neiging welke de gever van alle dingen in zijne aanbiddenswaardige wijsheid heeft willen heiligen, door ze te begiftigen met eene vonk zijner scheppende godheid."

Het laat zich reeds voorzien uit hetgeen wij omtrent de zedeleer der Fransche romantiek hebben medegedeeld, dat *het huwelijk* eene instelling moet zijn, welke de goedkeuring der romanschrijvers niet kan wegdragen. Is dat dan ook niet een aan banden leggen van de driften welke den mensch door God geschonken zijn? Spreekt het niet van zelf, dat er voor zulk eene beteugeling in het Evangelie des vleesches geene plaats is? Het huwelijk is dan ook volgens het oordeel der Fransche romantiek eene hatelijke instelling, uitgevonden door de heerschzucht van den man, om gebruik te maken van de zwakheid der vrouw. Het huwelijk, geheiligd door de menschelijke wet, is in strijd met de goddelijke; ontstaan als het is uit dien gekunstelden en valschen toestand der maatschappij, welke men beschaving noemt, strijdt het geheel en al met de wetten der natuur; het moet verdwijnen zoodra de maatschappij in een beteren toestand komt.

Aan het hoofd van hen die strijd voeren tegen de instelling des huwelijks, staat alweder G. SAND. Hoort deze woorden uit hare *Valentine*, en wij vragen 't u lezer, of gij ze niet

dubbel verfoeijelijk vindt, wanneer ge weet, dat eene vrouw ze geschreven heeft: »O, afschuwelijke schending der heiligste regten; schandelijke dwingelandij van den man over de vrouw! Huwelijk, maatschappij, instellingen, ik haat u, ik haat u doodelijk? En Gij, o God! door wiens wil alles geschapen is, die ons op deze aarde plaatst, en daarna weigert den verkeerden loop van ons lot te stuiten, die de zwakke aan zooveel willekeur en vernedering overlevert, ik vervloek u!"

Volgens dezelfde schrijfster moet de rede de instelling des huwelijks eene ongerijmdheid noemen, en is zij regtens eene onbillijkheid. In een harer roman's, *Jacques*, laat zij haar hoofdpersoon dus spreken. »De maatschappij" zoo zegt hij tot haar met wie hij in 't huwelijk treden zal, »zal u eene eedformule voorschrijven. Gij zult bij eede beloven dat gij mij getrouw en onderworpen zult zijn; dat is met andere woorden, dat gij nimmer iemand anders dan mij zult beminnen, en mij in alles zult gehoorzamen. Het eene gedeelte van dezen eed is eene ongerijmdheid, het andere eene laagheid." Ja deze schrijfster aarzelt niet oproer te prediken tegen deze instelling. In hare *Indiana* lezen wij: »Het schijnt mij toe dat de individu (er is hier sprake van de vrouw) welke onder allen gekozen is om gebukt te gaan onder instellingen, welke ten voordeele van haars gelijke gemaakt zijn, zoo er eenige moed en kracht in haar karakter is, zich moet verzetten tegen dit willekeurige juk..." Ook SUE blijft niet achter een aanval te rigten tegen het huwelijk; wederom is 't het fatalisme dat dezen het huwelijk ongerijmd doet noemen; de echtgenooten moeten elkander getrouwheid zweren; het is eene belofte welker volbrenging niet in hunne magt staat. In den *Juif Errant* laat hij ADRIENNE dus tot DJALMA spreken: »Alleen een God die de toekomstige gezindheid der harten kent, zou een onverbreekbaren band kunnen sluiten tusschen sommige wezens, om hen gelukkig te maken; maar helaas! voor het oog des menschen is de toekomst ondoordringbaar. Is het ook niet eene dwaze, baatzuchtige, goddelooze daad, om zulke banden aan te nemen, wanneer men alleen met zekerheid kan instaan voor de opregtheid van een tegenwoordig gevoelen? Een eed om elkander altijd te beminnen, voor eeuwig elkander toe te behooren, niemand kan dien uitspreken zonder leugen en zonder dwaasheid..."

Wat kan men ook anders verwachten van schrijvers die den hartstogt als de hoogste wet erkennen, die van strijd tegen en bedwinging van den hartstogt niets weten willen, voor wie de zinnelijkheid en haar drang een fatum is dat 's menschen vrije wil buitensluit? Erkennen moeten wij dat zij logisch te werk gaan, want indien de hartstogt de grootste wet is, de onfeilbare wet door de natuur voorgeschreven, dan kan men niet beter doen dan er zich aan te onderwerpen en over te leveren. Volgens hunne leer heeft het huwelijk bepaald maar één doel, het genot; maar ééne beweegrede, de hartstogt; en de strenge consequentie is, dat wanneer aan den drang der zinnelijkheid voldaan is, wanneer de hartstogt uitgebluscht is, het huwelijk het doel van zijn bestaan verloren heeft; de band moet verbroken worden op 't oogenblik dat de liefde die hem vormde ophoudt te bestaan. »Zoo wij elkander altijd beminnen," zegt ADRIENNE DE CARDOVILLE, »waartoe zijn dan die banden noodig? Zoo onze liefde ophoudt te bestaan, waartoe dan die ketenen, die in dat geval niet meer zijn zullen dan eene afschuwelijke dwingelandij?"

Welke leer de Fransche romantiek aangaande *den echtbreuk* verkondigt, laat zich ligt vermoeden uit haar gevoelen over het huwelijk. Is dit laatste eene dwaasheid en onregtvaardigheid, moet dan niet echtbreuk iets zeer geoorloofds worden, een wederkeeren tot de wijsheid, eene herstelling van het natuurlijke regt? Een enkel citaat zij voldoende om dit aan te toonen. In G. SAND's *Jacques* spreekt de hoofdpersoon, die de type moet zijn van de philosophische en ethische ideeën der schrijfster, in wien zij den deugdzamen maar verraden echtgenoot wil voorstellen, aldus zijn gevoelen uit: »Geen menschelijk schepsel heeft magt over de liefde; en niemand kan schuldig genoemd worden, omdat hij die liefde gevoelt of verliest. Het is de leugen welke de vrouw verlaagt. Echtbreuk heeft plaats niet op het oogenblik dat zij haren minnaar toestaat, maar in den nacht, welken zij gaat doorbrengen in de armen eens echtgenoots dien ze niet meer bemint."

Vrije liefde, hiervoor zal het huwelijk volgens den Franschen roman plaats moeten maken, zoodra de inrigting der maatschappij meer aan regt en rede zal beantwoorden. Verlangt gij te weten, lezer, hoe die nieuwe orde van zaken zijn zal, GEORGE SAND geeft er eene uitvoerige beschrijving van,

in haren roman *La Comtesse de Rudolstadt*, welke wij hier laten volgen: »Dat het sacrement (van het huwelijk) eene godsdienstige toestemming zij, eene magtiging van de ouders en van de maatschappij, eene aanmoediging en vermaning tot de duurzaamheid der verbindtenis; maar dat het nimmer een gebod zij, eene verpligting, eene wet met bedreigingen en straffen, eene slavernij uit welke men zich niet losmaken kan zonder dat schande en kerker en boeijen het gevolg er van zijn... Het afzweren van de individuële vrijheid is werkelijk strijdig met de natuurwet, met de stem des gewetens, wanneer de menschen er zich mede bemoeijen, omdat zij er het juk van onwetenheid en onbeschaamdheid aan toevoegen; het is in overeenstemming met het verlangen van edele harten, en noodzakelijk voor de natuurlijke neigingen der sterke wilskracht, wanneer God ons de middelen geeft om te strijden tegen alle valstrikken welke de menschen bij het huwelijk gespannen hebben, om er van te maken het graf van liefde, geluk en deugd, een bezworen ontucht..."

Eugène sue heeft hieromtrent beschouwingen van denzelfden aard; getrouw aan zijne gewoonte stelt hij het nieuw georganiseerde huwelijk onder het gezag van het Christendom; maar gelijk men weet is dat een eigen gemaakt Christendom, en de priester die het huwelijk moet inzegenen is een socialistisch priester. Adrienne, in den *Juif Errant* de type eener vrije vrouw, zegt tot djalma: »Mijn wensch is dat gij u aan mij gehecht zult gevoelen door mijne bekoorlijkheden, u geboeid zult gevoelen door het geluk; ik wensch u *vrij te laten*, om u alleen onder eigen verpligting te brengen." En djalma antwoordt: »De leugen, de meineed, het onregt brengen mij even als u tot tegenstreven; even als gij, meen ik dat een man zich verlaagt, wanneer hij het regt aanneemt om willekeurig en laf te zijn, zelfs wanneer hij vast besloten heeft om van dat regt geen gebruik te maken. Even als gij, geloof ik dat er alleen in de *vrijheid* waardigheid is..." Waarop adrienne wederom zegt: »Ik had geene andere gedachte dan die, namelijk om het middel te vinden om een verbond tusschen ons beiden te sluiten voor het oog van God, maar *buiten de wet*...; eene heilige vereeniging, die ons echter vrij zal laten, ten einde ons onze waardigheid te laten behouden."

Nergens echter vinden wij de moraal eener vrije liefde, en

daardoor het verzet tegen het huwelijk onbeschaamder voorgesteld en ontwikkeld dan in SAND's roman *Lucrezia Floriani*: »Ben ik," roept daarin de hoofdpersoon uit, »ben ik eene vrouw, die een slecht leven leid?... *Ik heb nooit twee mannen te gelijk bemind.* Het heeft nooit plaats gehad, en het is ook nooit mijn voornemen geweest om gedurende een bepaalden tijd aan meer dan eenen toe te behooren, *zoo lang mijn hartstogt duurde.* Wanneer ik hem niet meer beminde, bedroog ik hem ook niet."

Hiermede is echter nog niet genoeg gezegd. Niet alleen is die vrije liefde geoorloofd; niet alleen wordt de onwettige zamenwoning voorgesteld als zedelijk goed; maar in die liefde, aldus begrepen en in praktijk gebragt, is iets verhevens, verdienstelijks. Juist dit is eene der grootste aanmatigingen der nieuwere romantiek, dat zij deze leer onder de bescherming van het Evangelie heeft willen stellen. Men heeft er indedaad niet voor teruggedeinsd, om overeenkomst te zoeken tusschen het meest profane en het heiligste, om de onreine wet van de vrije liefde, van den teugeloozen hartstogt te doen doorgaan voor de wet des Evangelies. Een paar voorbeelden uit de *Lucrezia Floriani* mogen den lezer deze afschuwelijke heiligschennis doen verfoeijen. De schrijver, sprekende van iemand die de begrippen pligt en deugd op de gewone wijze opvat, drukt zich aldus uit: »Hij was een van hen, die meenen dat het deugd is zich van het kwade te onthouden, en die niet het minste begrip hebben van het heerlijkste en verhevenste dat in het Evangelie te vinden is, namelijk die liefde tot den berouwvollen zondaar, die in den hemel meer vreugde veroorzaakt dan de volharding van honderd regtvaardigen; dat vertrouwen op het wederkomen van het verloren schaap; om kort te gaan, die geest zelf van JEZUS, die in zijne geheele leer boven aan staat en die al zijne woorden bezielt, te weten, dat hij die bemint, zelfs wanneer hij op een dwaalweg is, grooter is dan hij die zonder dwalen een kouden, eenzamen weg bewandelt." Deze geheele roman schijnt geschreven te zijn om dezen zonderlingen stelregel te bewijzen. LUCREZIA, eene vrouw, die de *vrije liefde* voor zich zelve in praktijk brengt, is een type van opoffering, van godsdienstige zelfverloochening, van verheven deugd, van heldhaftige liefde: zij staat de ongelukkigen bij met al de teederheid eener pleegzuster, die »te

veel liefde gehad heeft voor hen die JEZUS CHRISTUS heeft willen loskoopen." Onderdruk uwe verontwaardiging lezer, nog eene wijl, en hoor hoe de schrijfster verder haar systeem uiteenzet.

»De wet der liefde," zegt LUCREZIA, »is niet bekend en de catechismus onzer genegenheden moet nog worden zamengesteld."

— »Alzoo," zegt SALVATOR hierop, »hebt gij wel lang naar de oplossing van het raadsel gezocht, maar ze niet gevonden?"

— »Neen maar ik heb een zeker voorgevoel, dat die oplossing in het Evangelie te vinden is."

— »De liefde waarvan wij nu spreken, is in het Evangelie niet te vinden, mijne arme vriendin. JEZUS heeft haar veroordeeld, hij heeft er niets van willen weten. De liefde welke hij ons voorschrijft, is eene liefde voor de geheele gezamenlijke menschheid, maar niet eene liefde voor een enkel wezen."

— »Ik weet er niets van," antwoordt zij; »maar het schijnt mij toe, dat al 't geen JEZUS gezegd en gedacht heeft in het Evangelie niet genoegzaam begrepen is; en ik zou er op durven zweren, dat hij niet zoo onbekend met de liefde geweest is, als men het wil doen voorkomen... Spot niet met mij, wanneer ik beweer dat JEZUS de liefde beter begrepen heeft dan eenig ander mensch. Zie slechts op zijn gedrag ten opzigte van de overspelige vrouw, van de Samaritaansche, van MARTHA en MARIA, van MARIA MAGDALENA; geef acht op zijne zoo verhevene en diepzinnige gelijkenis van de arbeiders in den wijngaard. Al wat hij gedaan en gezegd heeft, al wat hij denkt, toont ons eene liefde, waarvan de oorzaak grooter is dan het voorwerp; eene liefde welke winste doet met de onvolmaaktheid der menschen, welke zich aangemoedigd voelt om grooter en vuriger te worden naarmate de menschheid schuldiger is, en zwakker naarmate zij zich zulk eene edelmoedige liefde minder waardig betoont."

— »Ja, daar schildert gij de christelijke liefde af."

— »Welnu! Wat wij liefde noemen, zoo zij groot en waar is, *is dat niet hetzelfde als de christelijke liefde*, in toepassing gebragt op een enkel wezen?".

— »Hersenschimmen! De liefde is het baatzuchtigste van alle gevoelens, en is in onverzoenelijke tegenspraak met de christelijke liefde."

— »Dat is de liefde door u geworden, ellendige menschen!" riep LUCREZIA met geestdrift uit. »Maar de liefde zooals God ons haar gegeven heeft; de liefde die uit zijn heiligen boezem zuiver en vurig in den onze had moeten overgaan; de liefde zooals ik haar opvat, zooals ik haar mij gedroomd heb, de liefde welke ik nagejaagd heb, — zij heeft haren grond in de liefde, welke JEZUS CHRISTUS voor de menschen gevoeld en geopenbaard heeft. Het is eene afspiegeling van de goddelijke liefde: zij gehoorzaamt aan dezelfde wetten. Zij is bedaard, zachtmoedig en regtvaardig met de regtvaardigen. Zij is slechts onrustig, ontembaar en hartstogtelijk voor de zondaars. Wanneer gij twee echtgenooten, die zeer goed voor elkander zijn, elkander ziet beminnen op eene vreedzame, teedere en getrouwe wijze, noem het dan vrij viendschap; maar wanneer gij, edel en eerlijk man als gij zijt, gevoelt dat gij een vurigen hartstogt gevoelt voor eene ellendige bijzit als ik ben, wees er zeker van dat dat gevoel liefde is en schaam u er niet over! *Op zulk eene wijze heeft* CHRISTUS *hen lief gehad die hem gedood hebben.*"

Kunt gij u ongehoorder wonderspreuken en vreesselijker godslasteringen voorstellen? Wordt daar niet moedwillig gif gehaald uit het heiligste dat bestaat? De liefde eener onkuische vrouw gelijkgesteld met de liefde van CHRISTUS, is het niet de uiterste grens eener lage en bedriegelijke sophistiek?

De romantiek kent eene heiligende kracht toe aan de zinnelijke liefde; zij wischt uit wat bezoedeld was, zij geeft aan de ziel de verloren onschuld weder. Een paar aanhalingen om dit aan te toonen, kunnen wij niet terughouden. Het eene is genomen uit den bekenden roman van ALEXANDRE DUMAS den zoon, getiteld: *la Dame aux camélias;* het is wederom een staaltje van de gruwelijke heiligschennis, welke de romantiek tegenover het evangelie pleegt. »Het christendom," zegt DUMAS »vermaant ons tot toegevendheid en vergevensgezindheid, in zijne wonderschoone gelijkenis van den Verloren Zoon. JEZUS was vol liefde voor die zielen die door de hartstogten der menschen gekwetst waren, welker wonden hij zoo gaarne wilde genezen, door den koelenden balsem uit die wonden zelven te trekken. Zoo sprak hij tot MARIA MAGDALENA: omdat gij veel hebt liefgehad, zal u veel vergeven worden; zulk eene verhevene vergiffenis moest wel een verheven geloof doen

ontstaan." Even zoo doet SUE in den *Juif Errant* zijn GABRIËL, den echt christelijken priester dus spreken: »Heeft CHRISTUS niet bij zijn Vader gesproken voor de zondige MARIA MAGDALENA en voor de overspelige vrouw? Arme schepsels, hij heeft ze niet teruggestooten, hij heeft ze niet vervloekt, maar hij heeft ze beklaagd; hij heeft voor haar gebeden, *omdat zij veel hadden lief gehad.*"

Het is een schandelijk spelen met woorden, een gebruiken van het heiligste tot aanmoediging van het booze. Het evangelie, dat strijd tegen het vleesch zoo op den voorgrond stelt, tot bron te maken eener godsdienst der zinnelijkheid, — wij kunnen schier geen naam vinden voor zulk eene misleiding, welke wij toch moeijelijk veronderstellen kunnen dat niet opzettelijk gepleegd wordt.

De Fransche romantiek heeft op het gebied der zedeleer, schier overal haren vernielenden omwentelingsgeest doen werken. Zij tast het zedelijke leven overal aan, zij werkt op de fijnste zenuwen daarvan, maar vooral op de groote spieren, die het in beweging brengen. Verwarring te veroozaken tusschen zedelijk en onzedelijk, tusschen christelijk en onchristelijk, tusschen heilig en profaan, tusschen goed en kwaad, ziedaar de groote taak welke zij op zich schijnt te hebben genomen. In de zedelijke denkbeelden heeft zij een staat van regeringloosheid gebragt, en met die regeringloosheid twijfel en duisternis. Schier overal vinden wij sporen van dit misdadige streven. Hier zien wij VICTOR HUGO in zijn drama *Lucrèce Borgia* het zuiverste en teederste der menschelijke gevoelens, de moederliefde, doen zetelen in het hart eener giftmengster, eener vrouw door echtbreuk en onkuischheid bezoedeld; ginds plaatst deselfde de grootste deugd, de verhevenste zelfverloochening, in de ziel eener onkuische vrouw (ANGELO). De romanschrijvers hebben de verwarring tusschen goed en kwaad zoo groot gemaakt, dat zij bijna niet te onderscheiden zijn. Het zedelijk schoone, ware en goede is niet meer het ideaal der romantiek. Hevige gemoedsbewegingen te verwekken, sterk op de verbeeldingskracht te werken, het verstand in verbazing te doen staan, ziedaar het doel dat zij zich voorstelt. Of iets laag en gemeen is komt er niet op aan, zoo het maar vreemd is;

men stoort er zich niet aan of iets alle schoonheid mist, zoo het maar verschrikkelijk is; het booze zelfs is welkom, zoo het maar boos genoeg is. 't Valt niet te ontkennen dat SCHILLERS roovers en BYRONS helden aan deze rigting in de romantiek den stoot hebben gegeven. Maar op den weg waarop zij weinige en voorzigtige stappen deden, heeft de Fransche romantiek reuzenschreden gedaan, met de meest mogelijke overdrijving en roekeloosheid; in elke misdaad ziet zij een teeken van kracht, in elken roover een groot man. Sterk sprekend komt dit uit in de volgende aanhaling uit den bekenden roman van FRÉDÉRIC SOULIÉ, *Les deux Cadavres*: »Laat ons er voor uitkomen, de wet is in alles in tegenspraak geweest met het regt en met het gezond verstand; en stellen wij van te voren vast, dat diegeen hooger te achten is, die jaren lang een voornemen tot wraak in zijn boezem kan vormen en zich op de uitvoering daarvan voorbereiden kan, dan de dwaas, die door toorn overmeesterd, zonder te zien of zonder te weten zijne slagen toebrengt. Gene is een man met een karakter dat men op prijs stellen moet, die een voornemen lang in het hart kan bewaren en koesteren, en het daarna ten uitvoer kan brengen zooals het besloten was; deze is een verachtelijk schepsel, die al wat hij doet bij toeval doet, ónder den indruk van het oogenblik, dat hem geen tijd laat om over zijne daad na te denken. En zoo dat waar is, erken dan de meerdere waarde van een waardig karakter, zelfs wanneer het zich in de misdaad openbaart; en daar de wet eene keuze doen moest tusschen deze beide menschen, had zij ten minste aan dien de voorkeur moeten geven, die zich het best gevormd had." Deze leer, geheel vreemd aan het strafregt, laat de schrijver in dezen roman in practijk brengen. RICHARD, de held van het verhaal, is op het punt om een misdadigen aanslag te doen tegen zijne nicht die hij bemint: »Er ontstond een oogenblik van twijfel en stilzwijgen. Aan welke zijde was de overwinning? Werd zij behaald door de liefde of door de wraak? — Er is geene keuze voor hem, maar hij stort zijne liefde in zijne wraak over, opdat zij des te vreesselijker en te meer volkomen zij. Hij had nu eenmaal den voet op den weg der misdaad gezet, en thans begeerde hij haar in overvloed te bedrijven, en hij spiegelde 't zich voor dat hij

zijn aanslag eerbiedwaardig maken zou, zoo hij slechts sterk genoeg was."

Het is ook een opmerkenswaardig verschijnsel, hoe de nieuwere Fransche romanliteratuur eene bijzondere voorliefde heeft om het kwade onder allerlei vormen te schilderen. Men schijnt er vermaak in te scheppen om op te voeren wat er in de misdaad afschuwelijkst is, te schilderen wat het meest bezoedeld en verdorven is. De *Nôtre-Dame de Paris*, de *Han d'Islande* van V. HUGO mogten hiervan reeds als krachtige voorbeelden genoemd worden, maar zij zijn overtroffen door 't geen de romantiek na hun verschijnen geleverd heeft; en bevatten de romans van V. HUGO eene dichterlijke voorstelling van het kwade, bij zijne opvolgers heeft deze plaats gemaakt voor een wijsgeerig leerbegrip dienaangaande. Zoo stelde SUE zich in zijne eerste romans de taak, om aan te toonen, hoe het booze hier op aarde de zegepraal behaalt, hoe overal de ondeugd gelukkig en geëerd is, de deugd verdrukt en miskend. En waarom nam hij de verdediging dezer stelling op zich? Omdat men naar zijn beweren, hoe meer men in het licht stelt, dat deugd en geluk in deze wereld onafhankelijk van elkander, ja met elkander in strijd zijn, des te beter de noodzakelijkheid van een toekomend leven kan bewijzen, waarin het evenwigt weder hersteld en aan de goddelijke regtvaardigheid voldaan zal worden. Bij zuivere redenering kan dit argument waarde hebben, maar is de zuivere logica bestand tegen de levendige indrukken der verbeeldingskracht? En kan het den schrijver wel ernst zijn, wanneer hij beweert in eenige vernuftige syllogismen welke hij in eene voorrede geplaatst heeft, een tegenwigt te willen geven tegen de wanhopige schilderingen in zijne romans zelven? Waartoe dient het overdreven voorstellingen te leveren van 't onaangename en ellendige van 's menschen toestand hier op aarde? Waartoe het geluk dat der ondeugd te beurt valt, en de moeijelijkheden waarmede de deugd te kampen heeft, grooter gemaakt dan ze werkelijk zijn? Zoo het gevaarlijk is den mensch te bedriegen door hem den weg der deugd zachter en gemakkelijker voor te stellen dan hij is, het is veel gevaarlijker om hem te ontmoedigen door hem dien weg moeijelijker en smartelijker voor te stellen dan God hem gemaakt heeft.

Atar Gull en *la Salamandre* kunnen als voorbeelden ge-

noemd worden van SUE's pogen in zijne eerste werken, en moge hij al in zijne latere romans zich een ander doel hebben gesteld dan de zegepraal des kwaads te teekenen, den smaak om schilderingen van dat booze te leveren, heeft hij daarin niet verloren. Wien staan niet nog de verschrikkelijke figuren uit *Mathilde*, *les Mystères de Paris*, *le Juif Errant* en zoovele andere werken voor den geest? De akelige werkelijkheid was SUE niet genoeg, en aan de bestaande gruwelen heeft hij gruwelen toegevoegd, die alleen de vruchten zijner verbeeldingskracht waren.

FRÉDERIC SOULIÉ staat den evengenoemde waardig ter zijde; *Les Mémoires du Diable*, *Les quatre Soeurs*, *Les drames inconnus*, om er geen meer te noemen, schilderen ook zij de wereld niet af als een roovershol, de maatschappij als zamengesteld uit schelmen en booswichten met hunne slagtoffers en beulen? Zijn ook hier niet alle vrouwen overspelig, alle mannen laag of wreed? Vinden wij ook hier niet eene ongeloofelijke opeenstapeling van mogelijke en onmogelijke misdaden, van onwaarschijnlijke gruwelen, van onnoemelijke verdorvenheden? Ook bij SOULIÉ is de zegepraal van het booze de wereldwet. De ondeugd heerscht hier beneden, ja hij beweert dat het geluk dat iemand geniet en de achting welke de maatschappij hem toedraagt, in zekere verhouding staat tot zijne verdorvenheid. Naar de ellende en de schande van den mensch kan men zijne deugd afmeten. Een schoon criterium voor de zedelijkheid, is het niet, lezer? Eene leer, wel geschikt om het goede in eere te doen zijn, om zwakke zielen sterk te maken!

Wat de roman nog niet deed, heeft eene soort van blijspelen durven bestaan, iets nog gevaarlijker dan 't geen wij gezien hebben dat gene deed. Deze hebben de ondeugd in een belagchelijk pak gestoken. Het is slechte gevoelens levendig maken, wanneer men belangstelling wekt voor 't geen verschrikkelijk is; maar hetgeen onedel, laag en onzedelijk is tot een voorwerp van vermaak en vrolijkheid te maken, is de kiem vernietigen van den eerbied voor wat schoon en goed is. Gelukkig zijn slechts zeer enkelen dier voortbrengselen eener misdadige geestigheid in ons vaderland bekend; zij zouden onder ons ook zooveel kwaad niet kunnen stichten als in Frankrijk, omdat het Fransche nationale karakter zoo oneindig veel meer

dan het onze er toe overhelt om misbruik te maken van spotternij; dáár is het — omdat men het er niet ongaarne ziet dat de deugd bespottelijk, de boosheid in aangenamen vorm wordt voorgesteld — een betreurenswaardig gebrek vergrooten en eene gevaarlijke verkeerdheid aanmoedigen. Wij laten die blijspelen dus onaangeroerd, en stellen ons voor in eene der volgende afleveringen van dit tijdschrift, den heer POITOU te volgen in zijne beschouwingen over hetgeen de nieuwere Fransche romantiek leert omtrent den mensch in zijne verhouding tot de maatschappij, en de ongelukkige resultaten op te geven welke eene zoo verderfelijke zedeleer onvermijdelijk opleveren moet.

U. E.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN DUITSCH VEELWETER TE AMSTERDAM
IN DEN JARE 1711.

Onder de oudere reisbeschrijvingen van vreemdelingen in ons vaderland zijn er weinige, die zoo vele in alle opzigten opmerkelijke bijzonderheden behelzen als die van den Frankfortschen patricier, ZACHARIAS CORNELIS VON UFFENBACH. Hij mag met volle regt een man van zijn tijd genoemd worden. Zijn tijd evenwel was een voor de wetenschap onverkwikkelijke tijd, de eeuw der veelweterij (*saeculum polyhistoricum*), der verzamelingsmanie, der knutselarij, zoo onvruchtbaar voor zich zelve als heilzaam voor volgende tijden. Want groote verpligting hebben wij aan die mannen — de geleerde juffers niet te vergeten — die de bronnen van kennis met ongeloofelijken ijver opzochten, en met lofwaardige zorg verzamelden. Hoe vele handschriften, hoe vele kostbare en zeldzame boeken, oudheden en naturaliën hebben zij niet voor een zekeren ondergang bewaard! Hoeveel zoekens hebben ze ons uitgespaard door hunne dikke folianten en kwartijnen, met twee regels tekst en vijftig regels noten van alle mogelijke geleerden op ééne bladzijde! door hunne zeer geleerde en minutieuse verhandelingen, waarin alles bijeengepakt is wat de ouden en de lateren — maar vooral de ouden — over dit of dat onderwerp gedacht en geschreven hebben. Sla de ontzagchelijke reeksen *acta erudita* op onze bibliotheken maar eens gade, en wees dankbaar voor de zelfopofferende werkzaamheid onzer voorvaderen!

ZACHARIAS CORNELIS is een van de eigenaardigste vertegenwoordigers van dien tijd der geleerdheid. Reeds als kind verzamelde hij boeken en las hij de boeken die over geleerden en over boeken geschreven waren. Daarmede verbond zich later de lust om te reizen en op die wijze de geleerden en de boeken nader te leeren kennen. Hij bezat vermogen genoeg om aan dien lust te voldoen, en bezocht vele zetelplaatsen der geleerdheid. Evenwel, UFFENBACH's liefhebberij bepaalde zich niet tot boeken. Hij had een open oog en oor voor alles, ook in het practische leven, wat zijne kennis kon vermeerderen, eene neiging die door zijn broeder en reisgenoot, een kunstliefhebber, werd aangekweekt. Van daar is zijne reisbeschrijving, te Ulm in 1753 en 1754 in drie dikke octaaf-deelen verschenen, niet alleen belangrijk om de opgaven van handschriften en zeldzaamheden die hij in openbare en bijzondere verzamelingen ontdekte, maar vooral ook om de aardige aanteekeningen over de menschen die hij aantrof en de velerlei zaken die hem onder de oogen kwamen. Een der merkwaardigste stukken, over Friesland namelijk, is niet lang geleden in het tijdschrift *De Vrije Fries* in zijn geheel overgenomen. Hier volge het voornaamste van wat hij over Amsterdam heeft opgeteekend, waaruit zeer bekende of volstrekt onbeduidende bijzonderheden zijn weggelaten, zoo ook de beschrijvingen van handschriften, munten en dergelijke. (*)

.... Ten elf uur 's middags (17 Mei 1710) kwamen wij (van Utrecht) te Amsterdam en vonden *op den nieuwen Dyck in den grooten Kaysershoff of het wapen van Embden bij mijn Heer* HENCKEL goede huisvesting.

's Namiddags wandelden wij wat in de stad rond en gingen om half vier naar den schouwburg, die precies om vier uur begint. Op de voorpoort van het gebouw staat het bekende aardige versje

De Wereld is e(e)n Schouw Toneel
Elck speelt syn rol, elck kregt (krijgt) syn deel.

Het stuk dat ditmaal gespeeld werd, wordt door de Hollanders zeer hoog geschat; de titel is: *Mode*, en de inhoud over

(*) De *cursief gedrukte* Hollandsche woorden zijn van zijne eigene spelling; alleen de hinderlijkste en druk-fouten zijn verbeterd. De punten...... geven uitlatingen te kennen.

het kwaad en de schade der nieuwe moden. Het is een zinnespel, waarin de deugden en ondeugden de handelende personen zijn. Het is goed uitgedacht en uitgevoerd, aan vreemden echter komt de gedurige herhaling der namen als *groos vader* (sic), *sparsamheyt* (sic), *mijn vrouw schynschoon* (sic) en dergelijke, die in de Hollandsche taal gebruikelijk zijn, wat onnoozel voor; het *kluyt-speel* of nastukje van een moedwilligen matroos is grappig en werd zeer levendig voorgesteld. Over 't algemeen waren de acteurs zeer goed en ik heb Duitschers nooit zoo goed zien spelen (*); evenwel komen zij de Franschen niet nabij, die in het blijspel zeker alle andere natieën overtreffen. Zij spraken zeer duidelijk en verstaanbaar, zoodat, wie maar een weinig met de taal bekend is en een *boekgen* of het stuk, dat men voor weinige stuivers in den schouwburg koopt, naleest, alles zeer goed verstaan kan. Na het vierde bedrijf werd door twee mannen en eene vrouw zoo goed gedanst als ik nog nooit gezien heb, en na het laatste bedrijf door eene vrouw in het Hollandsch en Duitsch aardig gezongen. De overige muziek en violen zijn bijzonder slecht („ganz ungemein schlecht"), waarover men zich niet moet verwonderen, daar de muziek, als men het klokkenspel en de orgels uitzondert, in Holland over het geheel niets deugt.

Den 18den Mei zondag namiddags bezochten wij den Heer HOFHAM in zijn tuin in de *Plantagie*, waar wij ook des avonds aten. Wij zagen in dezen tuin eene aardige soort van bijenkorf, die aan het einde van de groote laan of allee stond; het was een houten beeld van de godin FLORA, levensgroot, waaraan men niet zag dat het een bijenkorf was dan achteraan op den rug, waar een deurtje van glas was, dat men niet alleen openmaken en den honig snijden, maar waardoor men ook zeer aardig zien kon hoe de bijen werken. De uitgangen der bijen zijn zeer kleine gaatjes in de oogen, de ooren, den mond en de beide borsten. Op het voetstuk stonden deze aardige rijmen:

Door Flora's bloem het bijtje leeft,
Dat ons de soete honing geeft.

Den 19den Mei 's maandags begonnen wij het een en ander

(*) Quantum mutatum ab illo!

dat wij noodig hadden te bestellen, want ons voornemen was om ons ditmaal niet in Holland op te houden om wat te zien, maar alles tot onze, God geve! gelukkige terugkomst uit Engeland, waarheen wij reisden, te besparen.

's Namiddags zagen wij wederom een blijspel getiteld *den grooten Kurieen of Spanischen Bergsmann* (sic) en *de ontvoogde Vrouw*, kluchtspel, het laatste was zeer vrolijk en grappig, en de boosheid en heerschappij der Hollandsche vrouwen over hare mannen buitengemeen goed en natuurlijk voorgesteld.

Den 20sten Mei, dingsdags morgens gingen wij in verscheiden boekwinkels, en vervolgens in NIC. VISSCHERS *Konst en Kaertwynckel*, waar mijn broeder vele fraaije koperplaten van oude meesters voor een billijken prijs kocht...

Den 22sten Mei, donderdags morgens, bezochten wij den Heer VAN BEUNINGEN *op den Singel bij de Reguliers tooren in het huys van den Heer Scheepen Royal.* Hij had ons in VISSCHERS winkel aangetroffen en ons verzocht zijne schilderijen, waarvan hij een groot liefhebber en kenner was, te komen zien. Wij vonden bij hem in drie groote kamers en een klein kabinet een voortreffelijken voorraad van omstreeks honderd en vijftig der schoonste stukken van de beroemdste meesters, waaronder wij vooral die moesten bewonderen waarop RUBENS de beelden en BREUGEL de landschappen geschilderd had...

(10 Febr. 1711).

.... Wij reden dus 's middags om twaalf uur van Haarlem af. Daar wij onderweg altijd de zoogenoemde Amsterdamsche Vaart of het Kanaal, waardoor men anders met de schuit vaart, langs gingen genoten we veel, want we zagen ontelbare menschen, mannen, vrouwen en kinderen op schaatsen heen en weer loopen, namelijk deels naar Amsterdam, deels naar Haarlem. De schippers hadden de banen geveegd en de sneeuw weggemaakt, waarvoor ze van ieder die er op liep wat geld kregen. Onderweg zagen wij hier en daar vrouwen, die brandewijn en koek verkochten en stoelen hadden om uit te rusten... Wij kwamen om half vier in Amsterdam aan, waar we weder in het wapen van Emden gingen logeren.

Den 11den Febr. 's morgens gingen we eerst naar den expediteur MITTENDORP om te hooren, of de kisten die wij hem toegezonden hadden bezorgd waren; daarna naar onzen koop-

man den Heer MÜNCHEN en 's namiddags naar een schilder LE BLOND (*) die van geboorte een Duitscher is. Zijne bijzondere uitvinding om de koperprenten als miniatuurschilderijen af te drukken, was ons geroemd geworden. Hij had echter slechts een enkel stuk, de boetvaardige zondares MAGDALENA voorstellende, klaar, dat evenwel onvergelijkelijk was. Het was op perkament en men had het nimmer voor eene koperprent, maar voor eene schilderij aangezien. Het is dan ook niet te begrijpen hoe het toegaat en mogelijk is, dat de afdeeling en vermenging der kleuren door elkander zonder verwarring, zoo goed was uitgevallen. De Heer LE BLOND maakte er nog een groot geheim van en zeide, dat was voor groote Heeren, die hem de uitvinding, vóór hij die gemeen maakte, goed betalen moesten. Mijn broeder meende, dat hij de gegraveerde koperplaat, zoo dikwijls hij eene nieuwe kleur noodig had, telkens versch beschilderde, en op nieuw afdrukte, zoodat de nieuwe *nuancen* der kleuren op de eersten kwamen en het goede koloriet gaven. Men denke hierbij echter, hoe het mogelijk is dat de plaat niet verschuift als men die zoo dikwijls op een papier afdrukt. De Heer LE BLOND verzekerde dat hij verleden December het portret van Prins EUGENIUS zoo gemaakt had, dat goed was gelukt, en hem zeer goed bevallen was. Hij is anders een miniatuurschilder, waarvan hij ons verscheiden nette, maar juist geen extra-stukken toonde. Hij begint nu echter ook in 't groot in olieverw te schilderen, daar hij zijne oogen sparen wil. Hij is met deze proeven gelukkig en toonde er ons ook eenige. De Heer LE BLOND heeft ook eene groote menigte van allerlei soorten van bas-reliefs, beelden, standbeelden, handen, voeten, van gips en andere stoffen, ook eene kleine maar zeer goed gemaakte ledenpop. Wij hebben zooveel dergelijke zaken bij geen schilder aangetroffen, behalve bij den Heer MIRIS (lees: VAN MIERIS) te Leyden.

Den 12den Febr. zagen wij de komedie *Orestes* en *Pylades of Iphigenie in Taurus uyt Frantse*, en tot nastuk *de gewaande Droes*. Beide stukken werden goed gespeeld, maar vooral het

---

(*) JACOB CHRISTOPH LE BLOND, geboren te Frankfort in 1670 en gestorven te Parijs in 1741, heeft zich als miniatuurschilder en graveur een grooten naam gemaakt.

laatste; de Hollanders zijn dan ook beter in de naastukken dan in de hoofd-vertooningen 't huis, en weten die ongemeen natuurlijk voor te stellen.

Den 13sten Febr., 's morgens, gingen wij naar METZ in de Kalverstraat, bij wien mijn broeder de in den aanvang dezes jaars, toen we hier doorreisden, bestelde instrumenten afhaalde, namelijk een cirkel met toebehooren, een teekenpotlood van goede vinding, eene teekenpen met copieerstiften, een instrument van ovalen, een parallel-liniaal om vast te schroeven, en een kaartenpasser, te zamen voor zeven en twintig gulden, dat, daar alles zeer goed was gemaakt, zeer goedkoop was. Hij toonde ons eene bijzondere soort van geheele *Astrolabia*, waaraan op eene liniaal een perspectief gemaakt was, waarmede men zeer ver rigten kon. Dit instrument moet, naar hij verzekert, naar Moskau; hij had dan ook voor den Czaar, die hier in zijne werkplaats bij hem geweest is en hem lang heeft zien werken, vele instrumenten moeten maken; ook zou de Czaar, hij zeide het zonder er zich op te beroemen, hem zoo hoog schatten, dat toen men hem in Engeland allerlei instrumenten die daar gemaakt waren, had laten zien, hij geantwoord had dat hij in Engeland toch geen METZ vond. Het is dan ook inderdaad waar, dat hem aan fijnheid en naauwkeurigheid in zijne instrumenten niemand nabij komt. Hij is daarvoor te meer te prijzen, omdat hij er zooveel ijver aan besteedt en in zijn prijzen zeer billijk is. In Engeland vindt men wel velerlei uitvindingen, maar hun arbeid is tegen dien van METZ ruw en bovendien knoeijerig. METZ toonde ons verder een bijzonderen maatstok, waarop men alle logarithmen en kubiek-rekeningen kon vinden. Hij was uitnemend schoon, zeer fijn ingedeeld en de lijnen waren toch diep genoeg. Hij klaagde dat hij buiten een eerlijken naam en zijn noodzakelijk brood niets verdienen kon, wat dan ook, als men zijn groote vlijt en naauwkeurigheid in aanmerking neemt, wel te gelooven is; maar behalve dat, hij is zeer opregt en een eerlijke Duitscher...

Den 14^{den} Febr. gingen wij naar de jonge Heeren WETSTEIN, om naar eenige geleerde bibliotheken en kabinetten onderzoek te doen. Ze gaven ons niet alleen goed narigt, maar toonden ons ook onvergelijkelijke stukken, die de kunste-

naar RYSWICK (*) (van wien wij de fraaije tafel in Rotterdam gezien hadden) gemaakt had, die zij in commissie hadden om te verkoopen. Het eerste en kleinste was eene bloemenvaas met bloemen, zeer fraai, voor 800 gulden. Het tweede, eene charitas met kinderen om zich heen, en veel bloemwerk was nog schooner, hoewel de menschelijke figuren niet zoo goed uitkomen en op deze wijze bewerkt kunnen worden als de bloemen. Het derde en grootste stuk was onvergelijkelijk en overtrof zelfs ook de groote tafel in Rotterdam. Het stelde de ijdelheid voor. Het was namelijk eene groote bloemenvaas, met de heerlijkste bloemen, zoo natuurlijk van kleur alsof ze leefden. Onderaan aan den kant doodshoofden, ook een zandlooper, zoo natuurlijk gemaakt, alsof het zand werkelijk liep. Het schoonste evenwel was eene brandende lamp, waarvan het licht niet genoeg bewonderd kan worden. Hiervoor vroeg de Heer WETSTEIN 1200 gulden. Het is zeker dat geen schilderwerk zoo schoon is als deze arbeid; er is ook niemand, die het meer doen kan. Deze stukken werden aan den schoonvader van den Heer WETSTEIN verpand; de kunstenaar die ze gemaakt heeft, is in armoede en ellende gestorven. Op de twee eersten stond DIRK VAN RYSWICK *invenit et fecit Amstelodami*. Op het derde was slechts dit teeken VR.

Den 15[den] Febr. 's namiddags gingen wij de *Uyterise poort* uit om *op de buyten Amstel* de menschen te zien, die in ontelbare menigte op het ijs gaan wandelen, schaatsenrijden en sledevaren. De voornamen rijden met zoogenaamde narresleden, namelijk met schellen, de gemeene lieden echter hebben groote sleden, waarin wel twaalf personen, ieder voor een paar stuivers, rijden kunnen. Er waren daar het mooi weêr en niet erg koud was, ontelbare menschen op den Amstel. Het is zeker heel aardig om te zien. Het curieusste dat wij opmerkten was, dat zelfs de Joden schaatsenrijden, hoewel men zegt dat ze anders niet gaarne op het water en op het ijs gaan, omdat het geen grond heeft.

Den 16[den] Febr. 's morgens gingen wij naar JAN PIETERSEN SOMER, *Maakelaer* (†). Wij bezochten hem, daar wij gehoord

---

(*) Hij leefde omstreeks 1650.

(†) Waarschijnlijk van dezelfde familie als de beroemde graveurs JAN en PAUL SOMER, die beiden in het laatst der 17[e] eeuw in Amsterdam leefden.

hadden, dat hij slechts verkoopingen had van schilderijen en wat meer tot de kunst behoort, daarvan zelf een goeden voorraad bezat en van die zaken ook goed narigt kon geven. Hij liet ons eenige fraaije schilderijen zien, wat echter de *prenten* betrof verontschuldigde hij zich, daar hij die, hoewel hij er over de dertig-duizend bezat, om de koude zelf niet kon laten zien, want ze stonden in eene kamer, waar hij geen vuur kon aanleggen. Het is een man van zestig jaren en vrij beleefd; hij gaf ons dan ook vele fraaije kabinetten op, die wij noteerden om ze later te bezigtigen. Van hier gingen wij nog naar FRANÇOIS BOITARD (*). Hij leuterde veel over zijne voorname familie en over zijn leermeester LA FAGE. Hij beklaagde zich dat hij door zijns vaders *bonne chère* en door de vrouw die hij in Engeland getrouwd had, ongelukkig was geworden. Wij hadden echter reeds vroeger gehoord dat hij zelf geen zier deugde en alles wat hij verdiende *»verhure und versauffe"*. Hij klaagde dat de Hollanders meer *amateurs de fromage* dan van de kunst waren. Tot bewijs liet hij ons twee zeer fraaije teekeningen van HEEMSKERCK zien, en verzekerde dat voor deze beide stukken, die ieder een Louis d'or waard waren, niet meer dan 24 stuivers geboden werd. Hij, arme duivel, had niet meer dan dertig stuivers in den zak gehad, maar het was hem zoo aan het hart gegaan, dat hij het geld op tafel geworpen en gezegd had: *Vendez du fromage, car vous autres Hollandais n'entendez point ces choses.* Hij roemde zijne groote kennis van schilderijen, teekeningen en prenten, en hoe gelukkig hij was ze te onderscheiden. Hij toonde ons het eerste deel van den *Catalogue de l'Abbé* DE MAROLLES, die over geheele werken handelt. Hij had eene geheele kast vol van allerlei boeken, waarvan de meeste *sotadici* (galante boeken) waren, die de vuile vent *ses livres de piété* noemde. Hij liet ons een kastje met zijne eigen teekeningen zien, die hij echter gering schatte, alsof ze slechts voor zijne leerlingen waren; hij maakte niets goeds klaar of men moest het bij hem bestellen; men had ons evenwel gewaarschuwd en gezegd dat hij daarna in staat was voor eene teekening tien en meer ducaten te eischen. Hij roemde zijn *genie* en kunst zeer, maar

(*) De teekeningen die van hem overgebleven zijn, stellen meest bacchanaliën voor.

wat te veel, en verzekerde, dat hij weêr naar Frankrijk wilde gaan, daar hij toch hier, omdat hij Roomsch was, niet goed voort kon komen. Zooals men ons echter verzekert, kon hij zeer goed leven, als hij maar vlijtig wilde werken en niet zoo liederlijk was.

Den 17den Febr. gingen wij naar JAN ROSZ, *op de Prinzen Graft tegens over de oude Dollhof* (sic), die de ruwe schelpen voor de liefhebbers glanst. Hij was zeer geheim met zijne kunst, hoewel mijn broeder er gaarne wat van geleerd had. Hierop gingen wij naar den prentwinkel van VISSCHER, *op de Dam*, waar wij van den Factor ANDRIES DE LETH, een regt eerlijken Mennoniet, prenten kochten en ik inzonderheid eenige landkaarten van BLAEU om mijn atlas te completeren. Hij leidde ons in zijn huis rond, en toonde ons in een klein vertrek zes onvergelijkelijk fraaije stukken door LAIRESSE geschilderd. Hij verzekerde ons daarbij dat de man tegenwoordig blind en zeer arm was. In eene andere kamer zagen wij een stuk, de stad Amsterdam voorstellende, door VAN BERCHEM geschilderd. Verder de geboorte van CHRISTUS, de nederlaag van SANHERIB en de vlugt van HAGAR, alle drie zeer goede stukken van BLOEMAERT. Er stonden ook twee fijn en fraai geschilderde bloemvazen, die de Heer VISSCHER bij zijn leven uit Florence had laten komen...

(21 Febr.) ... Daar het sabbath was en de Joden in de synagoge te vinden waren, reden wij tegen den avond nog naar de Portugesche synagoge. Zij is wel groot, schoon en hoog, maar zeer eenvoudig en niet kostbaar wat bouworde of sieraden betreft, hoewel ze mooi genoeg is voor eene Jodenkerk. Het beste en kostbaarste is het altaar. Zij schreeuwen niet als de Duitsche Joden, maar zingen ordentelijke wijzen als wij Christenen. De voorzanger is ook niet met een overkleed omhangen. De Portugezen kleeden zich kostbaar en net; ze zien er ook niet uit als andere Joden, zoodat men hen daarvoor niet zou herkennen. Ze hadden zeer veel lichten opgestoken. Wij gingen ook daartegenover in de *smausen-* (sic) of Duitsche Joden-kerk. Het is bijna een dergelijk gebouw, alleen is het kleiner en leelijker. Van binnen ziet het er ook veel vuiler uit. De voorzanger had den sluijer om, en de Joden huilden door elkander als bij ons in Duitschland...

Den 23sten Febr. 's morgens maakten wij het begin hier wat

goeds te zien. Want daar ten eerste om de groote koude (te meer daar men hier geene warme vertrekken heeft) van niemand te verlangen was dat hij ons een kabinet, bibliotheek of zoo iets zou laten zien, en bovendien onze bediende tot nog toe aan eene zinking ziek gelegen had en wij ons dus nergens konden laten aandienen, konden wij ook nergens gevoegelijk komen. Wij namen daarom nog een huurknecht aan voor zes gulden in de week, en daar het weêr nog slecht was, bedongen wij eene slede, des daags voor twee en een halven gulden... Wij reden naar Mevrouw MERIAN. Zij is eene geboren Frankfortsche en de dochter van den beroemden MATTHEUS MERIAN (*). Zij is eerst met een perspectief-schilder te Neuremberg gehuwd geweest, waar het echter slecht en kommerlijk met haar is toegegaan. Nadat zij tien jaren te Neuremberg had gewoond en haar man gestorven was, ging zij naar Holland, in 1690, maar besloot met háar dochters-man en kleinzoon naar Suriname in West-Indië (†) te gaan, waar zij ook anderhalf jaar geweest is, en als zij de hitte en landsgebruiken had kunnen verdragen, gebleven was. Zij heeft haar eenig genot gezocht in het opzoeken en naar het leven schilderen van kapellen, planten en dergelijke. Zij is bij de twee-en-zestig jaren oud, maar nog heel vrolijk en eene zeer deftige vrouw; zij weet zeer kunstig met waterverw te schilderen en werkt met vlijt. Eerst toonde zij ons een boek met ongeveer vijftig afbeeldingen op perkament, onvergelijkelijk naar het leven met waterverw geschilderd. Het waren enkel dieren die zij in Suriname gezien had. Ten tweede een dikken band, waarin zij alle zaken, die RUMPHIUS heeft beschreven, naar het leven geschilderd heeft, zoo ook de oorspronkelijken van haar eigen werk over de insecten, dat zij heeft uitgegeven. In de derde plaats een zeer groot deel van meer dan eene hand dikte, waarin allerlei, zoowel vreemde als Europesche planten en vruchten, ook naar het leven geteekend, alles op perkament. Ten vierde liet zij ons haar eigen werk zien over Surinaamsche Insecten, dat zij zelve zeer net naar het leven gekleurd heeft; zoo ook hare twee kleine werken in 4to. over insecten, het eene te Frankfort, het andere te Neuremberg

(*) Beroemd graveur en boekhandelaar te Frankfort.

(†) De kolonisatie naar Suriname werd toen zeer bevorderd.

uitgegeven. Hiervan heeft deze vlijtige vrouw de platen alle zelve gegraveerd. Ik kocht deze werken van haar, en moest haar voor het groote, dat anders slechts vijftien gulden kost, omdat zij zelve het met groote vlijt gekleurd had, vijf-en-veertig gulden en voor de beide kleinere, die vijf gulden kosten, twintig betalen. Zij wilde er haren naam eigenhandig in schrijven. Ik kocht ook eenige *originalia* van haar.

Den 24sten Febr. kocht ik, bij BRAAKMAN, ADRIAEN KOERBACHS *Woordenboeck* voor vijf gulden. Hij verzekerde mij dat de schrijver langen tijd om dit boek in het Tuchthuis gezeten heeft (*). Het is dan ook een zeer slecht boek; ik vond dadelijk ontzettende dingen onder de woorden: *Bijbel*, *Christus*, *Sabbath*, enz.

... Daarna gingen wij naar de Mennonietsche JOHANNA KOERTEN BLOK, op den Nieuwen Dijk tegenover onze herberg *in de Block*, om de fraaije geknipte papieren zaken te zien. Zij had op het oogenblik twee-en-dertig stuks klaar, waaronder vele nieuwe, die ik de vorige maal niet gezien had, als het portret van den Czaar, van DE WITT, Prof. FRANCIUS, enz. Haar voornaamste arbeid zijn dan ook portretten, die ze met veel kunst en gelijkenis teekent en waarvan ze dan met de schaar de omtrekken en schaduwen uitknipt, en ze tusschen twee glazen vast maakt. De zwarte plank daarachter geeft de schaduw door de uitgeknipte strepen, zoodat het schijnt alsof alles met de pen geteekend is. Zij had nu een paar zeestukken met schepen onderhanden. Een van de fraaiste stukken was eene bloemenvaas met allerlei bloemen, zeer fijn en naar het leven vervaardigd; daaronder stonden de aardige en wel passende woorden uit den Psalm: *Vita nostra ut flos* (Ons leven is als eene bloem)...

(25 Febr.)... Wij gingen ook naar de Beurs, om onzen koopman, den Heer MARTIN MÜNCH, tusschen Num. 12 en 13, waar hij pleegt te staan, te spreken. Wij moesten, daar wij laat kwamen, bij het binnenkomen geld voor de armen geven. BENTHEM (†) spreekt daarvan ook, maar het geld geven

---

(*) Hij is daar ook gestorven. Zijn woordenboek of *Bloemhof van allerley lieflyckheid sonder verdriet*, een zeer rationalistisch boekske, dat met de „geopenbaarde godsdienst" geheel in strijd was; verscheen in 1668.

(†) In zijn *Holländische Schul- und Kirchenstaat*.

begint niet meer zoo als hij zegt om twaalf uur, maar na half een.

's Namiddags gingen wij naar de Openbare Bibliotheek. Zij staat in de zoogenaamde *Illustre School* zeer hoog onder het dak. Boven den ingang staat *Athenaeum Illustre.* De Bibliotheek staat op de vliering van het gebouw, die wel groot, maar zeer laag is. De voorraad is ook over 't algemeen gering, wat voor eene zoo rijke stad eene schande is (*). Eerst voor twee maanden is een nieuwe catalogus gedrukt, maar de verzameling weinig vermeerderd. Achteraan zijn eenige Handschriften vermeld, die wij echter ditmaal niet konden zien, daar de voorzanger (of zoo als hij zich zelf noemde *choragus*) van de Westerkerk, die daarvan den sleutel bezit, om vier uur in de kerk moest zijn. De boeken zijn alle aan kettingen vastgemaakt even als te Oxford. Er staan overal twee reijen boven elkander, in het midden echter is een lessenaar gemaakt, waarop men de boeken kan leggen en opslaan. De gedrukte catalogus is, zooveel op iedere rei staat, op de voorste plank vastgeplakt, wat zoo kwaad niet verzonnen is. Deze Bibliotheek staat woensdags en zaturdags middags altijd open.

Wij bezochten ook den Heer LE CLERC of JOH. CLERICUS. Hij is een man van bij de vijftig jaren, zeer beleefd, maar toch wat droog, daar ik mij uit zijne schriften veel levendiger beeld van hem gemaakt had. Hij begon als de gemeene lieden met over het weêr te praten. Maar als ik hem op Engeland bragt klaagde hij over de groote luiheid der Engelschen en zeker met regt, dat zij, zulke groote *beneficia* en zoo schoone bibliotheken bezittende, zoo weinig in *studiis* voortbragten... Zijne vrouw, de dochter van den beroemden (!) GREG. LETI, eene oude, magere, en zeer leelijke vrouw, zat bij ons, had een groot boek voor zich liggen en praatte meê. Hij sprak anders meest over onverschillige dingen en vroeg eenige malen of BENTLEY's *Horatius* spoedig uitkwam, hij meende *ad calendas graecas* (dat het nimmer gebeuren zou). Ik kon

(*) Dit werd in 1711 aangemerkt. Nog in 1830 was de Bibliotheek op dezelfde vliering. Vandaar is zij verhuisd naar bovenkamers en zolders van het Geregtshof. Het is *toch* vooruitgang!

hem niet veel daarop antwoorden, om zijne groote twist met BENTLEY.

Den 26sten Febr. gingen wij het Raad- of Stadhuis bezigtigen. [Volgen eenige meest bekende bijzonderheden]. ... Aan den ingang van het Raadhuis, ter linkerhand bemerkten wij eene kleine zwarte bus met eene opening als aan de posthuizen, waar men de brieven insteekt. Op deze bus staat: *Bos van de weekelyckse Dooden*. Hierin werpen de lieden, in wier gezin iemand sterft, den naam des gestorvenen. Daarnaast hangt een bordje, waarop het aantal der in het vorige jaar gestorvenen telkens vermeld wordt. Nu stond er: *Dooden des Jaers* 1710: 7661, wat zeker een groot aantal is, waaruit men over de menigte inwoners en de grootte der stad oordeelen kan. Wij verwonderden ons zeer over de slechte trappen die dit heerlijke gebouw heeft, dat echter voor een openbaar gebouw, om niet te zeggen voor een achtste wonder, zooals de Hollanders het gewoonlijk in hunne verzen noemen, wel donker en ongemakkelijk is. Ook heeft het geen goed voorportaal, maar slechts zeven kleine deuren, die zooals men doorgaans voorgeeft, de zeven vereenigde provinciën moeten voorstellen. Maar ik houd het er voor, dat het meer is om zich voor oproer te beveiligen, daar men de kleine deuren beter en spoediger verdedigen en de menigte er ook zoo niet indringen kan. ...

De Heer VON GERSTORFF bragt ons 's avonds naar de Westerkerk, om den Heer CLERMONT, een Duitsch organist, te hooren spelen. Dit orgel is zeer fraai en groot, door denzelfden Meester DRYSCHOT, die dat in de Nieuwe Kerk gemaakt heeft. Het doet ook even als het andere fluiten, trompetten, hautbois, bazuinen en menschelijke stemmen hooren, waarvan de eerste, in het bijzonder de fluiten, een zeer goeden en natuurlijken klank hebben. De menschelijke stem echter is, als men het iemand er niet bij zegt, moeijelijk te onderscheiden... hij is zeer onduidelijk en klinkt, alsof men veel menschen in de kerk, vooral vrouwen die door den neus zingen, te samen hoort. Dat zij echter klinken zou alsof men een goed zanger hoort, is geheel mis. Het orgel heeft overigens een zeer sterken klank en zoo diep, dat als men boven er bij staat, het iemands hoofd zeer doet. De pijpen zijn van zestien voet. De kerk is ook zeer goed gebouwd en heeft

eene voortreffelijke echo en resonans, zoodat de Heer CLERMONT zelf verklaarde dat hoewel hij veel had gereisd en menig orgel bespeeld, hij toch zulk eene resonans nergens gevonden had. De vleugels aan dit orgel zijn door den beroemden LAIRESSE geschilderd en moeten meer dan duizend gulden gekost hebben. Wij luisterden meer dan een uur met groot genoegen.

Den 27sten Febr. bezochten wij den Heer PIETER VLAMING [den bekenden dichter en taalkenner]. Hij is een jong man van dertig jaren, en hoewel hij in kaas, boter, scheepsbehoeften en andere kleinigheden handelt, is hij echter, vooral voor een Hollander, een zeer beleefd en aardig, ook bovendien een zeer geleerd man en inzonderheid een goed dichter en criticus in de Latijnsche en Grieksche taal. Hij heeft ook eene wel middelmatige, maar toch met vele schatten voorziene bibliotheek...

Daarna gingen wij naar de Portugesche-Joden-synagoge, om de wet in het allerheiligste te zien brengen. Het geschiedde met groot geschreeuw. Zij waren ook alle met witte sluijers of kleeden bedekt, die op de groote pruiken der meeste Portugezen zeer gek stonden. Wij hebben zooveel kostbaars als men gewoonlijk daarvan ophaalt, niet kunnen zien. De wet was in zijde gewikkeld en het eind van de twee staven, waarom zij heengerold was, met groote zilveren knoppen en gespjes versierd. De vrouwen waren er nu ook, maar zaten boven achter traliewerk. Aan de kast waar de wet in geborgen werd, was ook niets bijzonders. Het hout zag donkerrood, gevlamd *»wie Sackerdamholz"* (?). Daarna gingen wij naar MENSO HOYER, Tinnegieter. Wij wilden de tinnen doodkist zien, waarvan men een ongehoord leven maakt, hoewel ik die op vorstelijke begrafenissen in Duitschland even zoo schoon, ja nog schooner gezien heb. Zij is voor den Vorst in Oost-Friesland gemaakt, maar daar de betaling niet geschiedt, nog niet geleverd.... Voor zijn werk, namelijk het gieten en het tin moest hij duizend ducaten (ieder tegen drie gulden en drie stuivers) hebben. Er zijn echter ook vele wapens zeer schoon en verheven daarop uitgewerkt, door een voornamen graveur alhier. Op de vier hoeken ziet men de beelden van het geloof, de liefde, de hoop en de voorzigtigheid, door een voornamen beeldhouwer, VAN DER PLAATS, bewerkt....

Den 1sten Maart waren wij bij DAVID BRAMER, om zijne koperprenten te zien.... Hij heeft eene vrij groote verzameling, waaronder vele van REMBRANDT, doch niet de beste, zooals de Honderd-guldens prent; voorts van ALBRECHT DURER, ALDEGRAVE, GEORGE PENZETE, zoo ook het lijden van Christus, in duodecimo, zeer zuiver en compleet, door LUCAS VAN LEYDEN, eene kruisiging in het groot, van ALBR. DURER, die zeer zeldzaam is, een tamelijk aantal van RUBENS en VAN DIJCK. Verder had hij zeer veel van nieuwe meest Hollandsche meesters. Hieronder was het beste werk van ROMEYN DE HOOGHE.... Hij is van religie Mennoniet, een zeer beschaafd en eerlijk man, bij de vijftig jaren oud. Hij is horologiemaker van ambacht, doch wegens zwakte zijner oogen nu boekhouder geworden....

Den 3den Maart reden wij naar den Heer JAN HOUBAKKER, een Mennoniet. Hij is een jong, beleefd man, die vele schoone insecten heeft, die hij echter, omdat de zaken hem geen tijd lieten, wilde verkoopen. Hij heeft bij de honderd doozen vol, waarvan bijna de helft inlandsche....

Des namiddags bezochten wij den Heer PHILIP VAN LIMBORCH. Hij is een zeer oud, maar regt beleefd en aardig man, en woont naast den Heer LE CLERC. Hij is veel geleerder en levendiger in zijne gesprekken dan deze. Hij sprak veel van Engeland en van de bekenden die hij daar gehad heeft, maar die meest alle gestorven zijn. Hij roemde in 't bijzonder de vriendschap die hij van LOCKE en HENRICUS MORUS ondervonden had. Hij klaagde dat deze op zijn ouden dag zoo in de cabbala vervallen was, waartoe hem de jonge HELMONT gebragt zou hebben. Hij zeide dat hem door een boekhandelaar een *Systema Theologiae* van MILTON gegeven was, om te onderzoeken of het voor den druk geschikt was, doch hij had het hem afgeraden, omdat het Arianismus daarin in de ergste mate door en door scheen. Waar het handschrift van daan gekomen was, wist hij niet.

(4 Maart) ... Daarna reden wij naar het Dolhuis. De beide hoven waren op het oogenblik rondom geheel bezet, zoodat er nu bij de honderd menschen waren, wat dan erbarmelijk was om aan te zien. Zij kregen juist hun avondeten, waarom zij meest allen voor kwamen en zich lieten zien. ['t Is of er van de wilde dieren in *Natura* sprake is.] Er waren zeer

vele oude, ook zilvergrijze lieden onder. Wij verwonderden ons over de vreemde en afschrikwekkende gezigten. In het midden van den grooten hof is een tuintje, waarin een goed gemaakt standbeeld geplaatst is. Het stelt eene dolle vrouw voor, die zich de haren uittrekt. [Hoe gepast!]....

Den 6[den] Maart 's morgens gingen wij naar Jufvrouw CATHARINA LESCAILJE en kocht ik bij haar de door haar, deels zelf geschreven, deels vertaalde tooneelstukken, het waren er zes. Zij is bij de zestig jaren oud, ongehuwd, en woont in een winkel waar alleen tooneelstukken verkocht worden. Zij wordt voor eene van de beste dichteressen van dezen tijd gehouden. Zij werd ons aanbevolen toen wij naar CATHARINA QUESTIERS vroegen, door BORRICHIUS in zijne *Epistolae* zoo hoog geroemd (*). Deze moet echter al lang dood zijn. Jufvrouw LESCAILJE gaf ons als een meesterstuk van tegenwoordige Hollandsche poëzij *De Wolf in 't schaaps vel ontdeckt door* JACOB ZEEUS, *tot Amsterdam* 1711, in 8vo. Zij zeide dat dit tractaatje zeer zeldzaam en in Rotterdam, omdat er zeer scherp tegen de geestelijken in uitgevaren werd, verboden was....

Den 7[den] Maart, 's morgens, bezochten wij eerst den beroemden TIBERIUS HEMSTERHUIS, wij waren echter spoedig bij hem klaar. Want hoewel hij een zeer beleefd man is, van in de dertig jaren, die ons zeer vriendelijk ontving, vond ik toch dat hij van niets verder wist dan van zijne critiek, en daar deze voornamelijk over het Grieksch gaat (†) kon hij ons noch wij hem veel genoegen geven. Wij praatten nog wat over Engeland en de daar levende geleerden, maar namen spoedig afscheid en gingen nog naar onzen buurman DE ROEDE, die ons allerlei *curiosa* en *artefacta* liet zien.... Verder eenige koperprenten van REMBRANDT, waarvan hij geen verstand had, zoodat mijn broeder de zoogenoemde honderd-guldens prent voor een gulden van hem kocht...

Den 9[den] Maart, 's morgens, gingen wij naar Jufvrouw VAN DER HEMM, om den fraaijen gekleurden *Atlas* van BLAEU te zien, waarvoor de Graaf D'AVAIEX twintig-duizend gulden had geboden, die zij echter op vijftig-duizend gulden hield....

(*) Door VONDEL de tiende muze genoemd. Waarschijnlijk al omstreeks 1670 overleden!

(†) Waarvan de Heer UFFENBACH niet veel verstand had.

Toen zij ons dezen *Atlas* zelve liet zien, begrepen wij spoedig, waarom hij zoo kostbaar was, want men kan hem eigenlijk geen *Atlas* van BLAEU, maar men moet hem een regt koninklijken Atlas noemen. In plaats van 11 is hij 43 banden groot, en met uit de hand geteekende kaarten en andere teekeningen opgevuld, ook met geschreven beschrijvingen, ongemeen fraai en kostbaar, en in een uitmuntenden eigenaardigen band. De kaarten, titels, aanvangletters waren prachtig gekleurd en de randen met allerlei sieraden beschilderd, door den beroemden meester DIRK JANSSEN VAN SANTEN, die nu dood is; de teekeningen voor het meerendeel door W. SCHELLEKIUS, wien de Heer VAN DER HEMM daarvoor op zijne kosten zou hebben laten reizen. Vooral voor de Indiën is deze *Atlas* belangrijk. De Bewindhebbers der beide Compagniën hebben daarom reeds herhaaldelijk veel geld voor die deelen geboden, maar Jufvrouw VAN DER HEMM wil natuurlijk geene afzonderlijke deelen afstaan. Haar vader had het bij zijn leven niet eens willen laten zien, deels om zich geene ijverzucht, deels om de menschen die hij daarvoor gebruikt en die hem het meeste verschaft en vervaardigd hebben, geene schade en ongeluk op den hals te halen. Want vroeger was het streng verboden zulke reizen in Indië te doen. De compagniën moesten daarom zulk een werk zoeken te verkrijgen, al kostte het nog zooveel geld. [Volgt eene verdere merkwaardige beschrijving van dit kunststuk].... Jufvrouw VAN DER HEMM was over de vijftig jaren oud, Katholiek, en zooals men het in Holland noemt een *klopje;* zij was ook zeer bijzonder gekleed, als eene non. [Volgt een bezoek bij den muntkenner ANDRIES SCHOEMAKER en anderen.]...

Den 13[den] Maart, 's morgens, bezochten wij den Heer RAU, een beroemd en voortreffelijk ontleed- en heelkundige, den geweldigen *aemulus* van den Heer RUYSCH, wien hij echter door velen verre wordt voorgetrokken. Hij is een Duitscher uit het Baden-Durlachsche, een man van in de veertig jaren. Hij was zeer beleefd, doch blufte verschrikkelijk en deed terwijl hij ons zijne zaken toonde als een marktschreeuwer: Ziet, mijnheer, enz. Hij heeft zeer vele en fraaije anatomische praeparaten, die hij echter, wat jammer en schade is, niet zindelijk en goed houdt. [Volgt de beschrijving dier praeparaten; voorts andere bezoeken, zoo ook aan de drie

Doopsgezinde kerken. Van de Doopsgezinden zegt hij]... Men ziet aan hunne kerken en godsdienst geen onderscheid van de Gereformeerden, behalve dat zij, zooals bekend is, geene kinderen doopen, geene linten en groote pruiken dragen, en verder zeer zedig gekleed, »dannoch aber gar sauber und innerlich kostbar sind." Wij gingen ook nog op de Keizersgracht bij de Leliegracht, in de *Quaaker-kerk;* er predikte of sprak ditmaal een koperen-knoopenmaker, die achter het Stadhuis woont, met name JAN CLAUSZ, een oude man. Zijn thema was over de inwoning van het licht of den geest. Hij maakte het waarlijk heel goed en ordentelijk, en men hoorde hem met genoegen. Iedereen was stil en aandachtig. Hij deed ook een schoon gebed uit het hoofd en daarmede was alles uit. Er waren niet meer dan dertig personen tegenwoordig. Zij moeten echter anders nog vele kleine zamenkomsten houden, waar echter geene onbekenden toegelaten worden.

[Volgt een bezoek aan het wereldberoemde kabinet van den oudheidkenner JACOB DE WILDE, voorts aan den grooten ontleedkundige RUYSCH, van wien hij juist een college bijwoont]. ... Er waren acht hoorders, meest Engelschen. Ieder geeft hem acht ducaten voor een college dat acht weken duurt, dagelijks een uur, terwijl RAU van drie Zevenbergers die wij kenden, voor een college van twee maanden, vijfhonderd gulden gevorderd had. De Heer RUYSCH heeft echter geene goede voordragt, maar de praeparaten die hij toont zijn schoon...

'sNamiddags gingen wij naar den Heer SCHELDE, een juwelier. Hij moet de voornaamste porseleinwinkel in geheel Holland hebben. Zij kost hem, zooals hij zelf zeide, meer dan tachtigduizend gulden. Het is een klein vertrek, maar rondom zoo volgepropt, dat men ook aan de muren niets ziet dan porselein. Hij vertelde ons dat Hertog ULRICH van Brunswijk, toen hij binnenkwam, dadelijk gezegd had dat de kamer niets deugde, omdat zij te klein was voor zoo vele kostbare en heerlijke zaken. Wij moesten eer wij binnentraden, degen en stok afleggen, want er kan zeer ligt iets afgestooten worden. Het bestaat alles uit enkel blaauw porselein, meest in schotels, bloemvazen en eenig groot vaatwerk. Er is, als men eenige groote chocoladekoppen uitzondert, geen koffijgoed of gekleurd goed bij. Hij maakte bijzonder veel ophef van zes-en-negentig groote schotels, of zooals zij ze hier noemen *Larubetten*,

die ook Prins EUGENIUS had bewonderd. In het midden van het vertrek hangt eene kroon, alleen van schotels in elkaâr gezet, aan gebeeldhouwde en vergulde ringen. Er staat voor meer dan vijftien-honderd gulden porselein op en de schikking is zeer aardig. De schotels staan alle regt op en worden naar boven al kleiner. Toen wij ons over die breekbare curiositeiten verwonderden, zeide de Heer SCHELDE, er was hier niets breekbaars, nam een schotel in de hand en zeide: *jij bent veel gebrekkiker als deze schotel.* Hij zeide verder, dat die schotel al over de twee-honderd jaren oud was, ik zou hem maar eens iemand noemen, die zoo oud was of worden zou. Ook verzekerde hij dat hier geen stuk was, dat niet nog ouder was, want daarom was het oude porselein zoo duur en geacht. Deze zaken waren alle door de Portugezen uit Indië gebragt, vóór de Hollanders daarin gehandeld hadden. Het werd ook naar de Portugesche schepen, *Kraaken* geheeten, *Kraak-Postelleyn* genoemd, en hoe ouder dit was, des te beter. In zijn kantoor liet hij ons eene menigte juweelen zien, die ons liever waren geweest dan zijne schotels. Het voornaamste was een paar oorbellen van saffier, iedere steen een vingerlid lang en een duim breed. Er waren vier steenen, die zesduizend gulden moesten kosten. Een kruis van vier diamanten, niet veel kleiner, voor veertig-duizend gulden. Hij schertste en zeide dat voor twee jaren eenige dieven hem van de zorg voor dit kruis hadden willen ontslaan en het daarom gestolen hadden. Het had hem een paar duizend gulden gekost om de schelmen in Braband te pakken. Hij zeide dat dit wel, zooals er in den Bijbel stond, schatten waren, die geen mot noch roest verderft, maar de dieven groeven er toch gaarne naar. Hij toonde ons ook aanzienlijke paarlen, waarin, zooals hij zeide, zijn voornaamste handel bestond."

Wij willen het hierbij laten en zullen de lezeressen der *Vaderl. Letteroefeningen* waarschijnlijk verpligten, door de Heeren UFFENBACH niet op hunne volgende bezoeken aan geleerden als LUDOLF KUSTER, LAMBERT TEN KATE, JOH. THEODOR SCHALLBRUCH, SIMON SCHIJNVOET, CORNELIS DE BRUYN, kunstenaars als JAN GOEREE, TIMOTHEE PASTRE DE NISMES en andere te volgen. Zij waren daarmede tot den 28sten Maart bezig en bragten dus zes à zeven weken door met dagelijks — meestal meerdere — bezoeken af te leggen. Aardig is het

dan nog aan het eind de klagt te hooren, dat zij toch niet alles hebben kunnen zien, hoewel de verhaler er voor uitkomt dat hij het gewone Hollandsche compliment: *isser iets van der Heeren dienst* moede was.

Onder het meegedeelde mag nog veel onbeduidends zijn, het kan tot bewijs strekken dat de Reizen van UFFENBACH ook menige niet onbelangrijke bijzonderheid behelzen.

WILLIAM HICKLING PRESCOTT.

Zoo gij meer dan één letterkundig tijdschrift inziet, waarde lezer! kunt gij er staat op maken links en regts necrologiën te zullen zien van dezen beroemden Americaanschen historicus, die den 28sten Jan. dezes jaars overleden is. Ik heb er nu reeds drie buitenlandsche gelezen en de Hollandsche willen wij maar buiten spel laten, — allen kenbaar uit eene bron gevloeid, hetzij letterlijk vertaald — b. v. de *Illustrirte Zeitung* uit het Eng. *Athenaeum*, — hetzij ietwat bijgewerkt. Daarvan beviel ons het meest de vorm, waarin het Athenaeum zijn berigt kleedt, omdat het grootendeels de eigen woorden van PRESCOTT wedergeeft. Van de anderen dus alleen verschillende in de naïveteit, waarmede wij onze bron aangeven, laten wij dat hier volgen, slechts weinig wegkappende of bijvoegende.

»Op het onverwachts is, nog in de kracht des levens, te midden van vrienden en boeken, en in het midden van eene groote letterkundige taak, de historicus PRESCOTT van ons henengegaan in den leeftijd van 63 jaren. Ten twaalf ure was hij in volmaakte gezondheid, te half een kreeg hij een aanval van beroerte, om twee ure was hij dood. Voor vier of vijf jaar ging er een gerucht door de Londensche clubs, dat hij volslagen blind was geworden, — daar hij het weinigje gezigt, dat hij nog had, even als THIERRY (*) bij het snuffelen in handschriften en inscripties verloren had. Dit gerucht was echter onwaar. Reeds als jongeling had hij een

---

(*) Dit is AUGUSTIN THIERRY, de schrijver van de *Conquête de l'Angleterre par les Normands*, van de *Recits des temps Merovingiens*, en andere werken — niet te verwarren met zijn broeder AMEDÉE THIERRY, wiens hoofdwerk is *Histoire des Gaulois*, enz.

oog verloren en het andere beschadigd. Nooit is dit geheel hersteld, zoodat hij zijne studiën onder bezwaren volbrengen moest, die den moedigste afgeschrikt zouden hebben. Nogtans genoot hij tot voor omstreeks een jaar eene uitmuntende gezondheid, bloeijend naar het ligchaam en vrolijk en opgewekt naar den geest. Ofschoon bijna blind, was hij geen kluizenaar, maar gelijk alle groote mannen, vol levenslust, zijne vreugde vindende zoowel in des levens stoffelijke genietingen, als in zijne zedelijke schoonheid en in intellectuële bezigheden. In dit opzigt was PRESCOTT meer Engelschman dan Yankee. Zijn schoon voorhoofd teekende levendigheid van gedachte, en eene zekere innemendheid in manieren deed hem al aanstonds als den man van hooge geestesbeschaving kennen. Anders scheen PRESCOTT meer een man van zaken en van het gezellig verkeer te zijn, vol kracht en leven en van een hoogst gelukkig temperament. Niemand die hem ooit zag, zal het vrolijke gelaat, den gullen handslag, den levendigen blik, en de vlugge, gemakkelijke manier van spreken vergeten van den man, die niet minder aangenaam in gezelschap was dan uitstekend als schrijver.

De Prescott's zijn een aanzienlijk Engelsch geslacht, waarvan de zijtak, waartoe W. HICKLING behoorde, zich reeds vroeg in N.-America gevestigd heeft. Zijn vader was regtsgeleerde en regter te Boston en iemand van vermogen, waardoor onze historicus bevrijd was van de armzalige zorgen om in de eerste plaats een bestaan te zoeken. Hij werd geboren te Salem, den 4^{den} Mei 1796 en kwam in 1800 op het Haward College, de hoogeschool waar hij (in de regten) studeerde, en in 1814 het Doctorschap verkreeg. Hier had echter een ongeluk hem van het eene oog beroofd, en hij ging op reis naar Europa om de bekwaamste oogartsen te raadplegen. In plaats van het gezigt wat hij zocht, vond hij daar echter de opwekking tot heilzame eerzucht, die hem kracht gaf, om door volharding dit bezwaar te overwinnen. Even als de barrevoetige monniken van de *Ara Coeli* GIBBON, wekten de ruïnen van zuidelijk Europa hem tot droomen van arbeid en van roem op. In het, meer dan zijn vaderland, historiële Europa, vatte hij op 25 jarigen leeftijd het eerst het plan op, om de werken te schrijven, die zijn naam zullen vereeuwigen. Zelf spreekt hij in een brief aan een vriend aldus over dit jongelingsbesluit:

»Ik had reeds vroeg eene sterke voorliefde voor geschiedkundige werken opgevat, waartoe misschien het lezen van GIBBON's Autobiographie niet weinig bijdroeg. Ik stelde mij voor mij tot een historicus in den besten zin des woords te vormen, en hoopte iets voor den dag te zullen brengen, dat de nakomelingschap niet zoo dadelijk zou vergeten. In mijn dagboek vind ik reeds in 1819 zulk eene begeerte uitgedrukt; en ik besloot, om tien jaren mijns levens te wijden aan de studie van oude en nieuwe letterkunde — voornamelijk de laatste —, en dan nog eens tien jaren te wijden aan een geschiedkundig werk. Ik heb het geluk gehad, om dit voornemen tamelijk juist ten uitvoer te leggen. Tegen het laatst van 1837 verscheen mijn eerste werk, »Geschiedenis van FERDINAND en ISABELLA" voor het publiek."

Van de zeer ernstige bezwaren, die aan dit plan in den weg stonden, heeft PRESCOTT een zeer belangrijk verhaal gegeven. Het heeft — ook buiten de groote belangrijkheid voor zijn persoon, — waarde voor ieder wiens geest wordt gedoofd door den kouden wind en de scherpe steilten, die hem terugschrikken van de hoogte waarnaar hij streeft. Hij spreekt er aldus over:

»Gedurende mijne voorloopige studiën op het veld der algemeene letterkunde namen mijne oogen zoodanig in kracht toe, dat ik ze verscheiden uren daags gebruiken kon. De resultaten van mijne studiën was ik toen gewoon om in den vorm van *Essays* (artikelen) in tijdschriften openbaar te maken, voornamelijk in den *North American*, waarvan er een aantal — wel groot genoeg — in een afzonderlijk boekdeel van *Miscellanies* zijn bijeengebragt. Toen ik eenmaal op een onderwerp voor eene afzonderlijke geschiedschrijving bepaald was, liet ik geen tijd te loor gaan, om mijne bouwstoffen te verzamelen, waartoe ik in het genot van bijzondere voorregten was. Maar juist nog voordat deze bouwstoffen aankwamen, had mijn oog zoo zeer door de inspanning geleden, dat ik het in geene jaren heb kunnen gebruiken. Het heeft dan ook later nooit weder zijne volle kracht teruggekregen, en ik heb het ook nooit weder bij avondlicht durven gebruiken. Nog herinner ik mij duidelijk de volslagen wanhoop, waarmede ik mijne letterkundige schatten van Spanje zag aankomen, en de rijke mijn rondom mij zag liggen, die het mij verboden was te doorzoeken. Ik besloot om te beproeven wat ik met de oogen

eens anderen doen kon. Ik herinnerde mij hetgeen JOHNSON van MILTON verhaalt, dat de groote dichter het plan tot zijne geschiedenis van Engeland had laten varen, omdat hij het zoo goed als onmogelijk vond, dat iemand zonder oogen een geschiedkundig werk zou schrijven, waartoe het bestuderen van verschillende bronnen noodig was. Doch juist dit prikkelde mij om eene poging te wagen."

»Ik kreeg een voorlezer in dienst, die niet anders dan zijne moedertaal verstond; doch ik leerde hem het Castiliaansch uitspreken op eene wijze, zeker meer geschikt voor mijn oor dan voor dat van een Spanjaard, en wij begonnen onze moeitevolle reis door MARIANA's nobel geschiedwerk (*). Zelfs nu nog kan ik niet zonder een glimlach terugdenken aan de vervelende uren, waarin wij, onder eenige oude boomen op mijne buitenplaats gezeten, onzen langzamen en weinig vrolijken weg vervolgden over bladzijden, die hem geene schemering zelfs van licht verschaften, en waaruit het licht slechts flaauw en moeijelijk tot mij kwam door eene half bekende taal. Maar na eenige weken werd het mij helderder en de bewustheid van mijne vordering was voor mij een genot; en toen wij ons door zeven quarto-deelen hadden doorgeworsteld kon ik het verstaan, als het zoowat voor twee derden als gewoon Engelsch gelezen werd. Maar voor mijn voorlezer was het werk vervelender; hij had zelfs dit genot niet om het hem te veraangenamen."

»Nu had ik gezien, dat de groote moeijelijkheid overwonnen kon worden, en ik engageerde een lezer, wiens bekendheid met nieuwe en oude talen vergoedde, zooveel dit vergoed kon worden, wat mij door mijn slecht gezigt ontbrak. Maar, ofschoon ik op deze wijze verschillende bronnen kon raadplegen, was het nog zeer bezwaarlijk om de resultaten mijner lectuur in mijn geest te rangschikken. Hiertoe dicteerde ik al voortwerkende uitvoerige aanteekeningen; en wanneer ik genoeg gelezen had voor een hoofdstuk, — van 30 tot 40 en somtijds 50 bladzijden lang — dan had ik eene massa aanteekeningen in mijne eigene taal, die mij gemakkelijk de resul-

---

(*) JUAN MARIANA † 1623, wiens hoofdwerk *Historia de rebus Hispaniae*, oorspronkelijk in het Latijn geschreven, door hem zelf later in het Spaansch overgezet is. Het moet dan zijn, dat PRESCOTT de meer zeldzame Latijnsche uitgave niet magtig kon worden.

taten van mijne nasporingen voor den geest konden brengen. Deze aanteekeningen liet ik mij naauwkeurig voorlezen, en terwijl mijne laatste nasporingen nog versch in mijn geheugen waren, liet ik al wat tot zulk een hoofdstuk behoorde weder door mijn geest gaan. Dit herhaalde ik minstens een half dozijn keeren, zoodat, wanneer ik eindelijk mijne pen op het papier zette om te schrijven, het mij vrij vlug uit de pen vloeide, want dan was het meer een werk van geheugen dan van schepping. Deze methode had het voordeel, dat zij mij de moeite bespaarde om telkens weder naar de overal verspreide plaatsen in mijne bronnen terug te moeten keeren, en het stelde mij in staat om die beschavingen vooraf in mijn hoofd te maken, die gewoonlijk in het reeds geschrevene gemaakt worden — iets wat bij mijne wijze van schrijven, die ik straks zal verklaren, mij onmogelijk geweest zou zijn. Alleen moet ik erkennen, dat deze wijze van stellen, als het hoofdstuk wat lang was, zeer veel van het geheugen vergde."

»Schrijven was mij nog vrij wat moeijelijker dan lezen. Thierry had mij eens aangeraden, om mij aan dicteren te gewennen; maar gewoonlijk heb ik de voorkeur gegeven aan een substituut, dat ik vond in eene schrijfmachine voor blinden, die ik, nu veertig jaren geleden, in Londen kocht. Zij bestaat in een raampje van de grootte van het papier, in het dwars bespannen met zoovele ijzerdraden als er regels op de bladzijde komen moeten en met een blad papier, dat aan de onderzijde met zwartsel bestreken is. Met een ivoren of agaten stift teekent de schrijver dan zijne letters tusschen de lijnen op het zwartgemaakte papier, waardoor op het witte papier dat er onder ligt, letters komen, die niet ligt uitgeveegd worden. Deze tredmolen-operatie had zeker ook hare nadeelen, en dikwijls is het mij gebeurd, dat ik meende eene mooije bladzijde geschreven te hebben en in het vuur der compositie verder gaan wilde, maar dan bevond, dat ik vergeten had om er een blad wit papier onder te leggen, zoodat alles even goed als in de lucht geschreven was. Niettegenstaande deze en dergelijke vreemdsoortige ongevallen, was mijne schrijfmachine altijd mijn beste vriend in mijne eenzame uren, en daarmede heb ik bijna alles geschreven, wat ik in de laatste 40 jaren in de wereld heb gezonden."

»Het manuscript aldus geschreven en door mijn secretaris ontcijferd — want, het waren ware hiëroglyphen —, werd mij

dan nog eens voorgelezen om het te corrigeren, en dan netjes afgeschreven voor den zetter. Gelijk men begrijpt ging dit alles zeer langzaam en vereischte geduld bij allen die er in betrokken waren. Maar met den tijd werden mijne oogen weder beter. Eer ik »*Ferdinand and Isabella*" voltooid had, kon ik ze eenige uren per dag gebruiken. En dat heeft zoo geduurd (ofschoon met enkele tusschenkomende omstandigheden somtijds van weken, somtijds van maanden, dat ik weêr geen letter lezen kon) tot voor weinige jaren.

Dien ten gevolge en ook uit gewoonte, eene tweede natuur, ben ik bij mijne vroegere manier van stellen gebleven. In de laatste jaren heb ik niet zooveel van zwakheid van de oogen als wel van verduistering van het gezigt te lijden gehad, en ik begin gewaarschuwd te worden, dat de tijd nadert, dat ik geheel van de oogen van anderen zal moeten afhangen bij het voortzetten mijner studiën. Misschien moet ik het als eene waarschuwing opnemen, dat het tijd wordt om ze ganschelijk te staken."

Hoe schitterend hij zijne taak volbragt, daarvan getuigen de planken onzer bibliotheken. Na een tienjarigen arbeid verscheen in 1838 (te Boston en ook te gelijkertijd de Londensche nadruk) de eerste editie van »The history of the reign of Ferdinand and Isabella the Catholic" (geschiedenis der regering van Ferdinand en Isabella der Catholieke). Voor dit werk werd hij tot lid van de Koninklijke Academie van Madrid verkozen. — In 1843 kwam zijne »History of the Conquest of Mexico" (Gesch. van de verovering van M.) uit, en in 1847 zijne »History of the Conquest of Peru." Ook hiervan verschenen te gelijker tijd Engelsche drukken en spoedig vertalingen in het Fransch en Duitsch (*). Toen liet de historicus gedurende negen jaren niets van zich hooren; nogmaals kwam hij in Engeland, waar zijn geniale hart en verschillende geestesproducten hem een zeer gunstig onthaal bereidden, en hij het eeredoctorschap van de Universiteit van Oxford ontving. In 1856 verscheen de vergoeding en regtvaardiging van zijn lang stilzwijgen in twee deelen van zijne »History of Philip II." Dit is het meest doorwrochte en voor-

(*) Niet in het Hollandsch: wij vertalen liever de summiteiten en nulliteiten der ligte lectuur, zoowel eene BEECHER STOWE en FANNY FERN als een „Courantenjongen" of een MAXWELL, of een SMITH (b. v. DICK TARLETON).

naamste van PRESCOTT's werken. Ongelukkig is het niet voltooid, en zal ook dit werk bij de historische fragmenten dezer eeuw geteld moeten worden. Onlangs van deze incompleetheid sprekende, zeide BANCROFT, de schrijver van de *History of America*. »Dat zijn laatste groote werk niet ten einde gebragt is, is een verlies voor de wereld. Het mag ons leed doen, dat wij van zijne pen niet de volledige beschrijving hebben van de vorming van de republiek der Nederlanden en vooral, dat de geschiedenis van de Spaansche Armada, met het lot van deze ontzettende onderneming tegen het Protestantisme en tegen Engeland, niet is ontwikkeld door iemand wiens talent voor de levendige voorstelling van zulke tooneelen onovertroffen is. Maar wanneer PRESCOTT ook van deze aarde mogt weggeroepen zijn, hij zou altijd een werk onvoltooid achtergelaten hebben, want hij behoorde tot die soort van menschen wier verheven organisatie het hun onmogelijk maakt om voor hen zelven alleen te leven, en wier talenten geene particuliere bezittingen maar gaven voor de geheele wereld zijn. En op welk uur hij ook van den Albestuurder zijn afscheid gekregen zou hebben, zoolang als zijn geest levendig gebleven was, zou hij steeds aan het werk gevonden zijn, altijd, tot het laatste oogenblik toe, aan de eischen van zijn pligt gehoor gevende."

Van ganscher harte stemmen wij dit toe. Alleen is er juist onlangs een derde deel van zijn werk verschenen (*). Behalve zijn meer geregelden historischen arbeid leverde PRESCOTT nog verscheiden artikels voor tijdschriften, die in America en Engeland herdrukt zijn.

Wat dat pas uitgekomen derde deel betreft, het loopt slechts tot den slag bij Lepanto (1571) en meest over de Spaansche binnenlandsche aangelegenheden. Het is dus niet denkbaar dat zelfs in het IVe deel, dat PRESCOTT nog wel zelf bewerkt zou kunnen hebben, de geschiedenis der onoverwinnelijke vloot behandeld zal worden. Dit is zeker een groot verlies, want

---

(*) En volgens een berigt in de *Literary Gazette* zal zijn secretaris nog een vierde deel uitgeven, en misschien zelfs het werk uit zijne naauwkeurige aanteekeningen completeren, wat bij PRESCOTT's wijze van werken misschien tot iets redelijks leiden kan, hoewel het toch nooit die waarde zal hebben als het geen PRESCOTT zelf bewerkt heeft.

PRESCOTT deelt ons mede, dat hij in het bezit van belangrijke documenten daarover was, b. v. familie-archieven van den Markies van Santa Cruz, wiens voorvader het opperbevel over de vloot had en, uit de archievenvan het huis MEDINA SIDONIA, papieren van zijn opvolger ALFONZO PEREZ DE GUSMAN.

Overigens heeft echter PRESCOTT voor de Nederlandsche geschiedenis niet dat groote belang, dat hij voor de Spaansche had. Daarover werpt hij slechts in zooverre licht, als het komen kan uit de volledige ontwikkeling van PHILIPS' staatkunde en karakter; maar hij heeft niet, even als MOTLEY, zelf de Nederlandsche documenten en archieven doorsnuffeld. Hij verklaart dan ook in zijne voorrede: »In dat gedeelte der geschiedenis, dat op de Nederlanden betrekking heeft, heb ik eene andere handelwijze gevolgd, dan in andere deelen van het werk. De geleerden toch van dat land (hij prijst hier te regt de nasporingen en ontdekkingen van GACHARD, GROEN VAN PRINSTERER, BAKHUYZEN VAN DEN BRINK) hebben zich in de laatste jaren, in echt vaderlandslievenden geest er op toegelegd om hunne eigene archieven te onderzoeken, zoowel als die van Simancas, met het doel, om over de geschiedenis huns vaderlands licht te verspreiden. De resultaten van hunne onderzoekingen hebben zij openbaar gemaakt in eene serie van werken, die nog steeds voortgezet wordt. De historicus heeft reden, om deze ontginners grootelijks dankbaar te zijn, wier arbeid hem in het bezit brengt van bouwstoffen, die een vasten grondslag voor zijn verhaal vormen. Want welke grondslag kan vergeleken worden bij de geschreven correspondentie van de personen zelven? (Men denke aan GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, *de* GUILLAUME LE TACITURNE, enz., GROEN VAN PRINSTERER's *Archives*). Op dezen zekeren grondslag heb ik mij geheel en al verlaten." — Trouwens, er was ook voldoende reden voor PRESCOTT, om zijn arbeid hierbij te bepalen: Hollandsch kende hij niet, en VAN METEREN, BORR en BRANDT moest hij uit de tweede hand uit Fransche of Engelsche vertalingen raadplegen. Doch, hoe het zij, al staat hij ook in dit opzigt beneden MOTLEY en MACAULAY, aan de andere zijde geloof ik dat men hem om zijn bezadigden, onbevooroordeelden blik nog boven hen stellen kan.

MENGELWERK.

DE ZEDELEER DER HEDENDAAGSCHE FRANSCHE ROMANTIEK. II.

(*Vervolg van bladz.* 218.)

Zooals wij den lezer hebben doen zien, zijn twijfelzucht op godsdienstig gebied of een min of meer verfijnd materialisme, het ontkennen van het bestaan der zedewet en der menschelijke vrijheid, regtvaardiging, ja heiliging van het toegeven aan den hartstogt in 't algemeen, van den hartstogt der liefde in 't bijzonder, verachting van de instelling des huwelijks, en aanprijzing der losbandigheid, — de voornaamste leerstellingen der nieuwere Fransche romantiek. Het spreekt van zelf dat deze leerstellingen voeren moeten tot eene veroordeeling van de maatschappij, met hare instellingen en waarborgen. De maatschappelijke orde toch is gegrond op de zedewet; die zedewet aan te tasten en nietig te verklaren is hetzelfde als nietigverklaring der maatschappelijke orde. De romantiek deinst voor geene consequentie terug, verklaart het geheele bestaan der maatschappij en hare instellingen voor strijdig met het goede, voor ongerijmd, voor onregtvaardig; de mensch wordt door haar afgeschilderd als het ongelukkige slagtoffer dier ellendige instellingen; zijn leven is een strijd tegen de maatschappij, en wanneer hij zich met alle magt tegen deze verzet, dan is hij volkomen in zijn regt. Geene verbetering der bestaande orde van zaken wil de romantiek; die is voor geene verbetering vatbaar, omdat hare beginselen niet deugen. Een geheel *nieuw* maatschappelijk gebouw moet worden opgerigt, op geheel nieuwe fundamenten. Tijdelijke kwalen waaraan de maatschappij geleden heeft, gebreken zonder welke nimmer eenige menschelijke instelling zijn zal, zelfs die rampen welke uit de menschelijke natuur zelve voortkomen, hebben tot voorwendsel gestrekt, om dezen strijd tegen de maatschappij te billijken, den mensch zijne natuurlijke onafhankelijkheid onder de oogen te brengen, en voor hem het regt te bepleiten van zich zoowel aan

de bescherming als aan de slavernij der maatschappelijke wetten te onttrekken. In sommige romans van G. SAND treedt dit sterk op den voorgrond. »De maatschappij", zoo lezen wij in hare *Indiana*, »is niet geregtigd om iets te eischen van hem die niets van haar verwacht"; en in hare *Valentine:* »De maatschappij heeft hen niet noodig, die geene behoefte hebben aan haar... Hier, in Frankrijk,... waar ontzaggelijke kapitalen opgestapeld in de handen van eenige menschen steeds dienstbaar zijn hier aan gierigheid, daar aan zedeloosheid en dwaasheid,... in dezen zoogenaamden staat van beschaving, tot op den wortel toe verdorven, zoudt gij willen dat ik burger ware! dat ik wil, neiging en verbeeldingskracht aan de behoeften dier maatschappij opofferde, om door haar bedrogen te worden en haar slagtoffer te zijn!" Alsof wil en neiging en phantasie de oorzaken waren welke den mensch eene plaats aanwijzen in de maatschappij, alsof zij hem konden magtigen en in staat stellen om de noodzakelijke banden dier maatschappij te verbreken! De mensch is geschapen voor het maatschappelijke leven, hij is geroepen om zich daarin te bewegen met al zijne vermogens en met al zijne behoeften; bij zijne geboorte bevindt hij zich dadelijk midden in de maatschappij, evenzeer als hij terstond de dampkringslucht inademt. Laat hij al niets van haar vorderen, en zich verbeelden, dat hij geene verpligting aan haar heeft; laat hij het regt dat zij op hem heeft ontkennen, hij leeft en beweegt zich nogtans in haar. Uit zijne eigen natuur vloeijen de pligten voort, welke de maatschappij oplegt, en zoolang hij zich niet van die natuur kan losmaken, zullen die verpligtingen hem overal volgen. Eigenbaat en hartstogt zijn het die den oproerkreet hebben aangeheven, en wij hebben gezien welke aanzienlijke plaats deze innemen in de prediking der Fransche romantiek.

Het is dan ook volslagen opstand en verzet tegen de maatschappij welke zij aanprijst: »De mensch", zegt G. SAND (*Indiana*), »heeft geene zedelijke kracht en ware grootheid, hij is niet wedergekeerd tot de oorspronkelijke waardigheid van den mensch, dan wanneer hij eindelijk het juk der maatschappij heeft afgeschud." — SCHILLERS *Karl Moor* en BYRONS *Manfred*, ook zij komen in verzet tegen de maatschappij; maar er is toch een hemelsbreed onderscheid tusschen hen en de helden der Fransche romantiek; zij vervloeken de menschen en beschul-

digen de maatschappij, maar de eeuwige wetten der zedelijkheid, welke God in het menschelijk hart geplaatst heeft, tasten zij niet aan; zij vervloeken de menschen alleen, omdat de menschen deze eeuwige wetten schenden; zij beschuldigen de maatschappij alleen, omdat zij het schenden dier wetten ongestraft laat. Bij SCHILLERS rooverhoofdman zijn niet eigenbaat en hartstogt de drijfveeren van zijne handelwijze; verontwaardiging over de ondeugd, en toorn over de misdaad brengen hem tot verzet tegen de bestaande orde van zaken; hij strijdt tegen maatschappelijke vooroordeelen en misbruiken, maar niet tegen het onveranderlijke, goddelijke in de maatschappelijke orde; wat hij verlangt is eene utopie, maar dat verlangen is gegrond op de edelste beginselen. Wat doet daarentegen de Fransche romantiek? Zij trekt het harnas aan tegen die eeuwige, algemeene wetten, waardoor elke menschelijke maatschappij onstaat en in stand gehouden wordt; tegen die groote beginselen, door welke de beschaving leeft en zich ontwikkelt. »De eeuwige wetten van orde en beschaving," zegt de zuster van JACQUES, in Mme SANDS roman van dien naam, »gij twijfelt er aan of zij wel geldend zijn; en gij volgt ze alleen op, omdat gij niet volstrekt zeker weet, of gij ze eigenlijk niet verachten moet." Nog duidelijker lezen wij in 't zelfde werk, welke de meening der schrijfster is, wanneer zij zegt: »Het is ongerijmd, om zich aan een gedragsregel te binden, wanneer het toeval alleen voldoende is om ons in te lichten, welken weg wij 't best zullen inslaan. Daarom kunnen er geene maatschappijen bestaan dan door middel van willekeurige wetten, goed voor de menigte, maar afschuwelijk en ongerijmd voor elken persoon op zich zelf." De maatschappij wil dat men zich schame, waar inbreuk op hare wetten wordt gemaakt. Welk eene dwaasheid! roept de romantiek uit. LELIA, de heldin van den roman welken wij reeds meermalen hebben aangehaald, had gebloosd over het gedrag harer zuster, die een ontuchtig leven leidde, en de schrijfster voegt bij de vermelding daarvan deze opmerking: »Het was een onwillekeurig overblijfsel van die onoverkomelijke magt der maatschappelijke ijdelheid, welke men eer noemt." Wat moet men wel van eene literatuur zeggen, lezer! welke de schaamte, dat heilige gevoel, dat zelfs bij de grofste overtredingen aantoont dat de mensch nog niet alle zedelijke waarde verloren heeft, die laatste sprank

van het goede, wanneer door de magt der zonde alle overigen in 't menschelijk hart zijn uitgebluscht, — eene dwaasheid noemt; welke het eergevoel den naam geeft van eene vrucht der maatschappelijke ijdelheid?

Wij hebben gezien, welk verderfelijk determinisme, of liever fatalisme de Fransche romantiek voorstaat; hoe zij alle zedelijke verantwoordelijkheid wegredeneert, de schuld van 's menschen overtredingen laat dragen door het blinde noodlot, dat hem tot alles vervoert. Zij gaat verder, en noemt de maatschappij het voornaamste middel waardoor dat noodlot werkt, en stelt deze verantwoordelijk voor de zonde. Dubbel gevaarlijke leer, voorwaar, daar zij hare belijders als 't ware aanspoort om allen strijd tegen de zonde voor dwaasheid te houden, en dáár waar de stemme des gewetens zich niet geheel smoren laat, waar de knaging van 't berouw den mensch doet gevoelen dat hij zich in een toestand bevindt, strijdig met zijn aanleg en bestemming, hem de schuld van dat alles doet werpen op de maatschappij en hare instellingen, en hem dus deze doet haten, en verzet tegen haar predikt. Hoor slechts wat TRENMOR in den bekenden roman, dien wij het laatst noemden, zegt: »Was 't niet met regt, dat ik die maatschappij haatte, welke mij reeds toen ik in de wieg lag, in beslag nam, en, door mij van dien tijd af met blinde gunstbetooningen te overladen, als 't ware haar best deed om in mij hartstogten in beweging te brengen en behoeften te scheppen, welke niet meer weggenomen konden worden, en welke het haar een genoegen was telkens te vervullen, maar ook aanhoudend weder te doen gevoelen? Waarom is zij de oorzaak van 't bestaan van rijken en armen, van onbeschaamde wellustelingen en van dwazen met vele behoeften? En zoo zij 't aan eenigen vergunt schatten te erven, waarom toont zij hun niet tevens aan, op welke wijze zij er een nuttig gebruik van kunnen maken? Maar welken rigtsnoer geeft zij ons in onze jeugd? Waar zijn de pligten welke zij ons voorschrijft in den mannelijken leeftijd? Waar zijn de grenzen welke zij aan onze buitensporigheden stelt? Welke bescherming verleent zij aan mannen die wij door onze gaven vernederen, aan vrouwen die wij verderven door onze ondeugden? Waarom is zij zoo verkwistend in het doen ontstaan van onderdanigen en van onteerden? Waarom duldt zij onze slemperijen en opent zij

zelve ons de poorten der ongebondenheid?" In een anderen harer romans drukt G. SAND nog sterker hare verontwaardiging uit tegen de zoo veel kwaads stichtende maatschappij; het is in hare *Isidora*, waaruit wij het volgende aanhalen: „Zie, koelbloedige droomer, werp een blik op alle vrouwen die zich hier (*op een gemaskerd bal*) bevinden. De meesten zijn schoon, schoon naar het ligchaam en naar den geest. Die van haar welke gij misschien voor de meest verdorvenen houdt, zijn dikwijls juist degenen, die het teederste hart bezitten, met het meest natuurlijke verstand begaafd zijn en met het edelste vernuft; die het meest moederlijke gevoel in haar gemoed koesteren, die tot de meest romanesque opofferingen in staat zijn, aan wie eene edele heldhaftigheid aangeboren is. Denk er aan, ongelukkige, al deze vrouwen, die zich overgegeven hebben aan ontucht en dronkenschap, zij zijn het uitverkoren deel der vrouwen, zij zijn de zeldzaamste en krachtigste wezens, welke de natuur geschapen heeft. En daarom — dank zij daarvoor den eerbaren wetgevers der maatschappij gebragt — bevinden zij zich hier om voor een oogenblik de begoocheling der liefde te zoeken.... De schoonste en edelste wezens der schepping zijn dáár, gedrongen om alles te trotseren, of zich te vermommen en te liegen, om niet bij het minste dat zij doen beleedigingen te ondergaan. En dat is uw werk verstandige mannen, die van uwe liefde een regt, en van de onze een pligt gemaakt hebt!"

Alweder staat hier dezelfde gedachte, welke wij reeds vroeger opgemerkt hebben, op den voorgrond. Wanneer de vrouw de heilige schaamte verliest, dan is dit alleen daarvan een gevolg, dat het huwelijk, eene maatschappelijke uitvinding, haar de ketenen van vrees en haat aanlegt. Zoo aan een meisje uit de volksklasse hare schoonheid ten verderve strekt, dan heeft de afschuwelijke maatschappij daarvan de schuld, omdat ze zamengesteld is uit armen en rijken. Wanneer die teederhartige vrouwen, welke wij in onze laatste aanhaling beschreven vinden, die uitverkoren schepselen, zich aan de buitensporigheden van een gemaskerd bal overgeven om daar de begoochelingen der liefde te zoeken, dan alweder zijn zij die de maatschappelijke wetten daarstelden, er de schuldige oorzaak van. Zij hebben de vrouw tot eene slavin gemaakt:

zij verbreekt de boeijen harer slavernij, en geeft zich aan de losbandigheid over.

EUGÈNE SUE verkondigt hetzelfde in zijne romans; ook hij stelt de maatschappij aansprakelijk niet alleen voor de rampen, maar ook voor de overtredingen en misdaden der menschen. Hij tast echter de groote vijandin van eene andere zijde aan. Wie kent niet zijne veelvuldige betuigingen tegen de te laag gestelde werkloonen, en tegen het onverdiend bezit en nutteloos gebruik der kapitalen? Dit, het groote gebrek in de maatschappelijke huishouding, is oorzaak van alle ellende, van alle kwaad. Wilt gij een voorbeeld, zoo sla den *Juif Errant* open en lees het volgende: »De te bekrompen werkloonen dwingen *onvermijdelijk* een groot aantal jonge meisjes, die daardoor niet in hunne behoeften kunnen voorzien, om tot levensonderhoud verbindtenissen aan te gaan welke haar verderven. Dit is de eerste schrede tot dat verlagende verderf, welke de maatschappij met schuldige onbezorgdheid aan een ontzaggelijk groot aantal meisjes uit de werkende klasse, welke toch geboren zijn met een aanleg tot eerbaarheid, redelijkheid en welvoegelijkheid, doet zetten." Ziet gij, dat SUE opkomt tegen die lage werkloonen en betuigt dat ze aanleiding geven tot veel kwaad, niemand zal 't wraken, en men zal den schrijver die zich zulk eene zaak aantrekt om daarvan het verkeerde aan te toonen, in zijne edele bedoelingen prijzen. Laat u echter niet door den schijn bedriegen. *Onvermijdelijk* moeten die slecht betaalde arbeidsters tot zonde vervallen; de ellendige omstandigheden waarin zij verkeeren, verminderen niet de schuld harer overtredingen, strekken niet alleen om ons oordeel over haar minder hard te maken, maar zij nemen die schuld geheel en al weg. Wanneer eene redenering als die van SUE invloed heeft, wie heeft dan meer schuld aan het zedelijk verderf van zoo velen? De maatschappij tegen wier verkeerde inrigting de schrijver zoo ijverig te velde trekt, of deze schrijver zelf, die, door alle zedelijke verantwoordelijkheid van de personen weg te nemen en op de maatschappij te werpen, de poorten tot alle ongebondenheid en zedeloosheid wagewijd open stelt?

De maatschappij is oorzaak van alle ellende en armoede; deze moet onvermijdelijk leiden tot losbandigheid. Even noodzakelijk voert volgens SUE de losbandigheid dikwijls tot *zelf-*

moord, en ook deze heeft dus de maatschappij op hare verantwoording. »Helaas!" zegt hij in zijn *Juif Errant*, »hoevele arme jonge meisjes worden zonder dat zij er iets tegen doen kunnen, er toe gebragt om in den zelfmoord eene toevlugt te zoeken tegen wanhoop, eerloosheid, of al te groote ellende des levens! En dat moet zoo zijn... en de vreeselijke verantwoordelijkheid zal op de maatschappij rusten, van zoovelen die in wanhoop gestorven zijn, zoolang als duizenden menschen, die aan hunne stoffelijke behoeften niet kunnen voldoen, door het belagchelijk geringe werkloon dat men hun geeft, gedwongen zullen zijn te kiezen tusschen deze drie afgronden, van de ellende, de schande en de smart: een leven bestaande in een ontzenuwenden arbeid en onuitstaanbare ontberingen,... de ontëering... en den zelfmoord." En op eene andere plaats in hetzelfde werk: »Ja, eene zoo baatzuchtige en stiefmoederlijke maatschappij is verantwoordelijk voor zoo vele misdrijven.... Misschien zal er ook wel eens een tijd komen dat de maatschappij hare verregaande zorgeloosheid betreuren zal." De misdaad welke men hier der maatschappij ten laste legt is vreeselijk; men beschuldigt haar dat zij met een onverschillig oog rampen en smarten beschouwt, welke zij bij magte is te verzachten; men beschuldigt haar, dat zij de ellende niet opheft of voorkomt, wanneer zij dat evenzeer kan als moet. Er ligt in de beschuldiging opgesloten, dat met de vernietiging der maatschappij een einde zal gemaakt worden aan den betreurenswaardigen toestand van ongeluk en zonde, waarin zoovelen zich bevinden, en bij deze geheele beschouwing staat op den voorgrond dat allen regt hebben op geluk. Dit laatste spreekt SUE uit in zijn *Juif Errant*, waar hij zegt: »Het einde der menschheid is het geluk van allen", en DE BALZAC in zijne *Honorine*, waar hij betuigt: »De natuur is alleen verpligt ons het leven te geven; op de maatschappij rust de verpligting om ons gelukkig te maken."

Wilde men de beschuldigingen tegen de maatschappij ingebragt staven, men moest haar aantasten in de grondslagen waarop zij rust; die grondslagen zijn het familieleven met de instellingen daaraan verbonden en het eigendomsregt. De Fransche romantiek is dan ook tegen deze beiden te velde getrokken, en heeft getracht te bewijzen, dat beiden aller-

verderfelijkst werken op den toestand der menschheid. — Wij hebben reeds gezien wat bittere grieven tegen de instelling des huwelijks zijn uitgesproken; de nieuwere roman-literatuur gaat echter veel verder. Niet alleen bestrijdt zij het huwelijk als een zedelijken band, en als een hinderpaal tegen de buitensporigheden van den hartstogt; maar dat wat de geest; het wezenlijke van 't familieleven uitmaakt, wil zij afgeschaft hebben. De natuurlijke betrekkingen door welke het familieleven ontstaat, de betrekking, waarin volgens goddelijke en menschelijke wetten, de vrouw, de vader, de kinderen geplaatst zijn, — tegen haar wordt het anathema uitgesproken; en dat wordt gedaan in naam der menschheid. Het familieleven wordt beschuldigd, dat het bij den mensch alleen baatzuchtige neigingen ontwikkelt, en in hem de liefde tot den naaste uitdooft. »De pligten", zegt G. SAND in een harer werken, »welke ons het familieleven oplegt, zijn in tegenspraak met de pligten welke de menschheid voorschrijft." Men beweert dat de genegenheden van het familieleven zich in te kleinen kring bewegen; de liefde van echtgenooten jegens elkander, van ouders jegens kinderen, enz. is eene kleingeestige liefde en moet plaats maken voor eene liefde welke de geheele menschheid tot voorwerp heeft. Deze schoonklinkende leer is niet nieuw, maar werd reeds door de oude Stoïcijnen verkondigd; schoonklinkend is ze en niets meer. Neen, wel verre dat die natuurlijke genegenheden op kleine schaal, als wij ze zoo eens noemen mogen, den pas afsnijden aan genegenheid in uitgebreider kring, aan vaderlandsliefde en aan liefde tot de menschheid, zijn zij werkelijk de school waarin deze worden aangekweekt. 's Menschen hart is gelijk een boom, welke zijne takken zooveel te verder uitspreidt, naarmate zijne wortels dieper in den grond dringen; wat die grond waarin hij leeft, groot wordt en zich ontwikkelt voor den boom is, dat is het familieleven voor den mensch. Snijd de wortels, waarmede de boom zich in dien grond vastklemt, af, en hij zal verdorren en sterven. Zorg dat de boom uit dien grond overvloedige sappen trekt, en die sappen zullen zich van zelf naar buiten verspreiden. Hoe zal hij die voor zijne naaste betrekkingen geene liefde koestert, zijn vaderland kunnen beminnen? Hoe zal hij wiens hart koud blijft als ijs bij de wieg van zijn kind, ooit dat hart voelen kloppen voor de menschheid? Laat het waar zijn, dat

eigenbaat dikwijls aan deze natuurlijke gevoelens eene verkeerde rigting geeft, en ze door ze te overdrijven tot eene ondeugd maken kan, — maar gebeurt zulks niet met alle menschelijke gevoelens?

Over hetgeen de romantiek leert aangaande de betrekking van echtgenooten tot elkander behoeven wij niet meer te spreken; reeds op onze vorige bladzijden hebben wij ons verontwaardigd over de gevoelens van LELIA en van ADRIENNE DE CARDOVILLE over het huwelijk. Wij willen ook niet nagaan hoe het ouderlijke gezag wordt aangevallen door een bij ons weinig bekenden roman, welks geheele strekking geene andere is dan strijd te voeren tegen de knellende banden van het familieleven, (*Frère et Soeur* van AUG. LUCHET); maar laat ons liever eenige oogenblikken stilstaan bij de veroordeeling van het erfregt en van het eigendomsregt, welke wij vooral bij EUG. SUE in volle kracht zien ontwikkeld. Met het erfregt staat en valt het familieleven, en met regt heeft de beroemde LAMENNAIS in zijn *Passé et Avenir* den socialisten toegevoerd:

»Het eigendomsregt is uit zijn aard voortdurend, omdat de noodzakelijkheid van 't bestaan van eigendommen voortdurend is; het is voortdurend voor den individu, voor zoo lang hij bestaat, het is zulks onvoorwaardelijk voor de familie, welker duur zich niet bepalen laat." Wie het erfelijke eigendomsregt afschaffen wil, wil daarmede te gelijk afschaffing van het familieleven en zijne instellingen. Het is wel een omweg, langs welken men het doel zoekt te bereiken, maar daarom niet minder zeker.

In zijne *Mystères de Paris* heeft SUE zijne leuze: »Dood aan het erfregt en vijandschap tegen het eigendomsregt", niet openlijk doen hooren. Onder den mantel van gematigdheid en onderwerping, en onder den schijn van alleen menschlievendheid tot beginsel te hebben, brengt hij zijne gevaarlijke stooten aan de zoo gehate maatschappelijke instellingen ter sluip toe. Ten bewijze moge de volgende aanhaling strekken: »Het tafereel van dit verval onder den rijkdom is eene treurige zaak, zooals wij weten. Maar, door gebrek aan onderrigt, heeft de aanzienlijke klasse ook hare ellende, door de bestiering van 't noodlot hare misdaden. Niets is meer algemeen, maar ook niets meer bedroevend, dan dwaze, nuttelooze verkwisting....

Zonder twijfel moeten het erfregt en het eigendomsregt onschendbaar en heilig zijn."

»De rijkdom, hetzij men hem zich verworven, of bij erfenis gekregen heeft, moet in de gelegenheid zijn, om ongestraft en luisterrijk voor de oogen der behoeftige en lijdende menigte te schitteren. Verschrikkelijke, onevenredige verdeeling der goederen, zooals zij te vinden is tusschen den millionair SAINT-RÉMY en den beeldhouwer MOREL, zullen nog geruimen tijd moeten bestaan. Maar juist omdat die niet geëvenredigde verdeeling van den rijkdom geheiligd is en beschermd wordt door de wet, zijn zij die in 't bezit zijn van zooveel schatten zedelijk verantwoording schuldig aan hen, die op geen ander bezit kunnen roemen dan van eerlijkheid, ingetogenheid, moed en ijver. Wanneer men de rede over de zaak laat oordeelen, en ze beschouwt uit het gezigtspunt van menschelijk regt, en zelfs van het welbegrepen maatschappelijk belang, zou een groot fortuin een erfelijk pand moeten zijn, toevertrouwd aan voorzigtige, flinke, bekwame, edelmoedige handen, welke er mede belast waren om dat groote fortuin vruchten te doen afwerpen en om het te besteden; deze zouden dan in staat zijn, om al wat zoo gelukkig was van zich in de schitterende en heilzame afstraling van dat fortuin te bevinden, vruchtbaar en levend te maken en te verbeteren." Wie zal 't laken dat de schrijver leert, dat het misbruik dat de rijken van hunne rijkdommen maken, veelal te wijten is aan de weinige onderrigtingen welke de Staat hun kon en moest geven; dat hij beweert, dat de rijke dengene die niets bezit zedelijk verantwoording schuldig is van zijne schatten? 't Klinkt alles schoon, maar 't wordt slechts tot dekmantel gebruikt voor 't geen de schrijver verder leert; die zedelijke verantwoording, welke den rijke een liefdepligt is, wordt hier uitgebreid en verdraaid tot een bepaald regt voor den arme om die verantwoording te eischen, en zoo al verder voortgaande ontwikkelt SUE zijne communistische stellingen, welke hij eerst door een valsch omkleedsel aanlokkelijk heeft gemaakt.

Van dat omkleedsel ontdoet zich de schrijver der *Mystères de Paris* in een roman, welken hij eenige jaren later uitgegeven heeft, in zijn ook bij ons welbekenden *Martin ou l'enfant trouvé*. Ook hier weder is het zedenbederf dat bij den rijke voortkomt uit een slecht gebruik maken van zijne rijkdommen,

de hoofdzaak. Van een jeugdigen lichtmis getuigt de schrijver: »Hij was op noodlottige wijze medegesleept door een van de rampzaligste gevolgen van het erfregt, — eene kindschheid in ledigheid doorgebragt, — en daardoor gebragt tot zulk eene mate van lafheid, onvermogen en verdorvenheid." En de gevolgtrekking welke hieruit gemaakt wordt, is deze: »In het feit, dat wij onze kinderen in het bezit stellen van een vermogen, dat zij zich niet door arbeid verworven hebben, is iets dat ons ergert..." En om deze gevolgtrekking meer ingang te doen vinden, schildert SUE ons in dezen roman een vader af, die op wijsgeerige gronden zijn zoon onterft; in de woorden welke de vader tot den zoon rigt, vinden wij het St. Simonisme naakt en openlijk gepredikt: »Zoo gij begeerte hebt naar overvloed en weelde, verschaf ze u zelf door uwen arbeid, door uw verstand.... Een iegelijk ga het naar zijn werken... Ik zal als vader aan mijne verpligtingen voldaan hebben, wanneer ik u de opvoeding geschonken zal hebben die den mensch vormt, en het bedrijf dat den mensch nuttig maakt, en u daarenboven zooveel geld zal gegeven hebben, als noodig is, om u voor behoeftigheid te bewaren. Een vader is niets meer aan zijn zoon verschuldigd." — Wat van door erfenis verkregen bezittingen in den *Martin* gezegd wordt, wordt daarin ook op den eigendom in het algemeen toegepast: »Niemand", zoo lezen wij, »heeft regt op overvloed, zoolang nog niet iedereen het noodige heeft."

GEORGE SAND is dezelfde gevoelens toegedaan; zij verkondigt ze echter meer ingewikkeld in een dichterlijken vorm en niet zoo openlijk als SUE, ten minste niet in LELIA; in andere romans van dezelfde schrijfster komt zij er ook vrij onbedektelijk mede voor den dag. Zoo is de taal welke PIERRE HUGUENIN, in *Le Compagnon du tour de France*, tot zijne medearbeiders rigt, bepaald oproerprekerij. Hoor slechts: »Hebt ge nooit een blik geworpen in de wereld der rijken? Hebt ge u zelven nooit eens afgevraagd, met welk regt zij bij hunne geboorte reeds zoo gelukkig zijn, en wat gij misdreven hebt dat gij in ellende moet leven en sterven? Waarom mogen zij rusten, terwijl gij in 't zweet uws aanschijns werkt? Welke beteekenis wilt gij toch daaraan geven? De priesters zullen u zeggen, dat God het zoo wil; maar zijt gij er wel zoo van verzekerd, dat God het werkelijk zoo wil? Dat zijt ge niet,

is het niet zoo? Gij zijt verzekerd van het tegenovergestelde... Wil ik het u eens zeggen, op welke wijze de rijkdom zich gevestigd heeft, en de armoede nog altijd door bestaan blijft? De behendigheid der rijken, en de onnoozelheid der armen zijn er de oorzaken van." — Nog erger schier is hetgeen zij in haren *Le Meunier d'Angibault* schrijft: »Het geld van den rijke is niet gewonnen door den arbeid des armen: het is gestolen geld.... Het is de nalatenschap der geroofde leengoederen van zijne voorouders. In het bloed en het zweet des volks hebben dezen hunne kasteelen gevestigd, daarmede hebben zij hunne landerijen gemest.... Het is altijd het geld des armen, omdat het hem afgeperst is door plundering, geweld en dwingelandij."

Dat ook het erfregt door G. SAND voor eene doemwaardige instelling gehouden wordt, zal wel niemand, die bekend is met den inhoud van 't geen wij boven aanhaalden, kunnen verwonderen. In den laatstgenoemden roman laat zij MARCELLE, nadat zij al haar vermogen had zien ten gronde gaan, dus tot haren zoon spreken: »Gij zult u den roem en misschien ook het geluk verwerven van eenmaal even rijk te worden als uwe voorvaders waren.... Mogt gij het eens leeren inzien, mijn kind, dat deze wet, welke de Voorzienigheid heeft ingesteld (vernietiging van het vermogen des rijken) heilzaam voor u is, omdat zij u eene plaatse geeft onder de schapen aan de regterhand van CHRISTUS, en u afscheidt van de bokken die aan zijne linkerhand geplaatst zijn." Welk eene heerlijke uitlegging van de eschatologie des Evangelies. Zoo gij slechts arm zijt, is het u voldoende om eene plaatse te verkrijgen aan de regterhand des Vaders: armoede is zooveel als deugd. Zoo gij rijk zijt, het anathema is reeds over u uitgesproken, want rijkdom is zooveel als ongeregtigheid, en de verdoemenis wacht u!

De leerstellingen van de romantiek, welke wij hebben nagegaan, hebben op zich zelf beschouwd weinig aantrekkelijks; zij zouden, afgetrokken en vreemd aan de bestaande orde van zaken als ze zijn, niet gemakkelijk ingang kunnen vinden bij de menigte; maar men heeft doeltreffende pogingen aangewend, om desniettegenstaande onder het volk vele aanhangers van de nieuwe leer te verkrijgen. Daartoe bestond

maar één middel, misdadig als het doel waartoe het gebezigd werd; en dat was, de gevoelens van eigenbaat te prikkelen, aan het volk verwachtingen voor te spiegelen, welke niet konden worden verwezenlijkt, al moesten daardoor verschrikkelijke haat en onverzoenlijke wraakzucht ontstaan. De nieuwere Fransche romantiek heeft dit middel aangewend, en dit is het wel, waarom zij het meest onzen afschuw verdient. Voorbeelden hiervan zijn in overvloed te vinden; laat EUGÈNE SUE maar weder de eerste zijn, aan wien wij ze ontleenen; lees deze volzinnen slechts uit zijn *Juif Errant*, waar ook alweder de huichelachtige aanprijzing van de verderfelijke veroordeeling der maatschappij op godslasterlijke wijze onder bescherming van God wordt gesteld: »God, die zoo groot is en zoo goedertieren, zoo mild en zoo goed, heeft niet gewild, dat zijne schepselen voor immer ongelukkig waren; maar *eenige baatzuchtige menschen* hebben zijne instellingen doen ontaarden, *en hun broeders tot een prooi van ellende en wanhoop gemaakt...*" — »Ja, vele behoeftigen, die niet weten wat genieten is, en nooit eene blijde verwachting hebben, zijn hongerig en koud, en zijn zonder kleeding en woonplaats, omgeven door de onmetelijke rijkdommen, welke de Schepper geschonken heeft, niet opdat enkelen er door gelukkig zouden zijn, maar tot het geluk van allen; want hij heeft gewild dat die schatten gelijkelijk over de menschen verdeeld waren (*Handel.* IV: 32, 33). *Maar eenigen hebben zich op listige wijze en door geweld meester gemaakt van het gemeen erfdeel...* en dit verdriet God. Zoo het mogelijk is dat God lijdt, dan doet Hij het, omdat Hij ziet hoe eene ontelbare menigte zijner schepselen een betreurenswaardig lot hebben, en dat wel *opdat aan de wreede baatzucht van enkelen* zou voldaan worden." Deze haat en wraak kweekende woorden legt de schrijver in den mond van GABRIËL; deze heiligschendende schriftverdraaijing wordt ons medegedeeld, als komende uit den mond van een priester, in wien SUE zegt een type te willen geven der Christelijke liefde!

Deze taal is echter gematigd bij 't geen wij hier en daar in den *Martin l'enfant trouvé* van denzelfden schrijver vinden, blijkbaar geschreven met het doel om het volk aan te hitsen en tot oproer te brengen. BASQUINE, een der personen uit dezen roman, spreekt de rijken aldus aan: »O gij meêdoogenloos geslacht! terwijl gij u baadt in overvloed, stierf mijn

vader van smart en ellende, en ik heb mijn kind voor eenige penningen verkocht. O! *uwe verfoeijelijke zorgeloosheid omtrent ons lot* heeft mij doen komen tot zulk een toestand!...", terwijl dezelfde tot de armen zegt: »Gij die zoo meêdoogenloos verlaten zijt van uwe kindschheid af door eene stiefmoederlijke maatschappij, *als martelaars* van haar zult gij sterven!"

Eerst moest de maatschappij als verderfelijk voor den arme worden voorgesteld, en vervolgens, daar de maatschappij alleen een afgetrokken begrip is, moesten zij aangewezen worden in wie men dat verderfelijke vernietigen kon; en deze waren niemand anders dan de rijken. Zij zijn de vijanden die men bestrijden moet, zij zijn de oorzaak van de ellende hunner medebroeders; over hen dus moet de wrake zijn!

In de volgende woorden, welke wij aan SAND's *Lelia* ontleenen, vinden wij dit als met den vinger aangewezen: »En gij, slaaf, slagtoffer in lompen gehuld; gij die u steeds tot gedwongen arbeid gedoemd ziet, let op hem... let op mij, zooals ik daar bleek, met loshangende haren en gebroken van hart aan het venster sta... let wel op ons beiden: een rijk en schoon jongeling, die eene vrouw voor hare liefde betaalt, en eene gevallen vrouw die dezen man met zijn geld veracht! Dit zijn dan de personen, aan welke gij dienstbaar zijt, welke gij vreest, welke gij eerbiedigt.... Neem dan de gereedschappen van uw arbeid op, die boeijen van uwen slavenkerker waaraan gij geklonken zijt, en tref er uwe verdrukkers mede! Verpletter de ellendige wezens die zich aan het brood dat gij verdiendet, te goed doen, die u zelfs een plaatsje in den zonneschijn ontstelen! Dood den man, die door zijne baatzuchtige neigingen in slaap gewiegd is, en dood tevens deze vrouw, die weent omdat zij de magt niet heeft zich los te maken van de ondeugd!"

Een ander schrijver, bij ons door zijne latere werken met regt zeer gunstig bekend, EMILE SOUVESTRE, verkondigde vóór twintig jaren niet veel beters. Ook hij heeft door zijn schrijven gepoogd den afstand welke den arme van den rijke scheidt, te vergrooten; hij heeft een geheelen roman, getiteld: *Riche et Pauvre*, schier alleen aan dat doel gewijd. Wij laten hier de woorden volgen, waarin de arme den rijke de oorzaken mededeelt van zijn onverzoenlijken haat. »Ik was nog zeer jong toen ik u reeds begon te haten. Vijftien jaren lang heb ik

mij onder uwe voeten gekromd, en gij hebt mij in dien toestand gelaten. Vijftien jaren lang heb ik gesidderd, heb ik mij geschaamd, heb ik stilgezwegen; en gij hebt gemeend, dat zulks was zooals het behoorde. En waarom behoorde dat zoo? Waarom mogt ik niet met opgerigten hoofde staan en u aan mijne voeten hebben? Waarom was ik niet de weldoener, waarom gij niet de bedelaar? En verwondert het u nog dat ik u haat? O ik gevoel het, mijn aanleg en mijne neiging dwingen mij u te haten! *Reeds op den dag dat wij geboren werden, gij rijk en ik arm, waren wij vijanden.* Ik haat u! ik haat u! — Meen niet dat deze haat een voorbijgaande toorn is: neen, zij vervult geheel mijne ziel; van uur tot uur is zij met mij opgewassen. Altijd, sedert vijftien jaren, heb ik u aan mijne zijde gevonden, heeft uw geluk eene tegenstelling met mijn lijden opgeleverd. Als kind waart gij bevallig, en de lieveling van allen; en mij, bedekt met lompen als ik was, mij bespotte ieder. Gij bezat al het schoone van den rijkdom, ik was gedompeld in al het afschuwelijke der armoede. Wij zijn mannen geworden, en wederom heb ik u op mijn levenspad ontmoet, onbeschaamd de blijken uws voorspoeds uitkramende tegenover mijne ellende; u heeft men met open armen ontvangen, terwijl men mij terugstiet; u heeft men een brug gegeven om over den afgrond henen te komen, en mij heeft men er in laten vallen. — Vijftien jaren lang heb ik het uitgehouden, ben ik geduldig geweest, heb ik mijne haren grijs laten worden, om boven den afgrond mij een nest te bouwen... en terwijl ik de handen vouw om God te danken, nadert er iemand die niets gedaan, niets geleden, niets vergeefs begeerd heeft, iemand die, *gelukkig reeds door 't regt van zijne geboorte*, naar mijn geluk de hand uitstrekt, en het mij ontrooft!..."

Wij willen niet breedvoerig spreken over den invloed welke de zedeleer der nieuwere Fransche Romantiek uitoefenen moet, en uitgeoefend heeft. Ons volkskarakter is niet van dien aard, dat het zich zoo spoedig buigen laat door indrukken als welke de romantiek geeft, vooral zoo deze vruchten van vreemden bodem zijn, en in dit geval mogen wij zulks zeer gelukkig noemen. Want wat moet de zedeleer welke de Fransche romantiek verkondigt, uitwerken op hen die er zich door

laten medeslepen? Moet niet de twijfelzucht welke zij haren lezers opdringt, het fatalisme dat zij verkondigt, bij velen eene walging tegen het leven opwekken, eene steeds toenemende droefgeestigheid en marteling der ziel, waarvan de zelfmoord het gewenschte einde is? De statistiek der zelfmoorden in Frankrijk van 1826—1850, welker resultaten wij hier willen laten volgen, moge er van getuigen; niet omdat er niet andere oorzaken geweest zijn, welke er toe medegewerkt hebben, om die resultaten zoo treurig te doen zijn, maar omdat men zich toch ook overtuigd mag houden van den magtigen invloed welken de romanliteratuur daarop heeft uitgeoefend.

Het gemiddeld aantal zelfmoorden in Frankrijk was per jaar:

van	1826—1830	1,789.
»	1831—1835	2,263.
»	1836—1840	2,574.
»	1841—1845	2,951.
»	1846—1850	3,446.

Een zeer groot gedeelte van de schuld dezer verschrikkelijke vermeerdering van dit zedelijke kwaad moet aan de verderfelijke rigting door de romantiek gevolgd, geweten worden. En 't kan ook wel niet anders. In Frankrijk dringt de romantiek tot in den boezem des volks door; de *feuilletons* van een ontzaggelijk aantal dag- en weekbladen zijn de voermiddelen, waarmede de novelles gebragt worden ook tot hen, die het minst door de fortuin begunstigd zijn, tot hen die door hunne opvoeding tot de minst ontwikkelden behooren. Tot dezen nu worden de schandelijke en verderfelijke stellingen in de meest verleidelijke vormen gebragt, en 't vernielingswerk vangt aan. De weinige godsdienstzin welke nog in de harten der lezers woonde, wordt spoedig weggenomen door de sophistische redeneringen der romantiek, en zij worden gesleept in een kring van twijfel en wangeloof; God is niet meer voor hen, hun leven hier op aarde is diep ongelukkig, en niemand of niets troost hen, en zij kunnen niets doen om hun geluk te bevorderen. Het noodlot voert hen tot die ellende, waarom zich niet aan dat noodlot onttrokken? Waarom langer geleden dan noodzakelijk is, wanneer men bij magte is om zelf zich van dat lijden te bevrijden?

Trouwens welk een ingang de leer moet vinden, waardoor de hartstogten als heilig worden voorgesteld, en beweerd wordt, dat

het 's menschen pligt is daaraan toe te geven, — laat zich ligt begrijpen. Wij hebben gezien hoe het toegeven aan de zinnelijkheid zelfs onder de bescherming van het Christendom gesteld wordt, zekerlijk een gereed middel om aanhangers van de nieuwe leer te verwerven.

Welken invloed moeten zulke leeringen uitoefenen op het opkomend geslacht? Het gedeelte van hun leeftijd dat zij doorleefd hebben, lag nog niet onder het gebied der hartstogten; maar nu is de tijd gekomen dat zich die hartstogten doen gevoelen; er is echter eene stemme in hen, die hun toeroept van te strijden tegen hetgeen hun zoo begeerlijk toeschijnt, het is de stem der zedelijkheid, het is die den mensch aangeboren kracht, welke door opvoeding en godsdienst zich ontwikkelt. De romantiek poogt die stem tot zwijgen te brengen, die kracht te vernietigen; door het schilderen van weelderige tafereelen poogt zij jeugdige harten tot zich te trekken; de begrippen en gevoelens omtrent God en godsdienst worden ondermijnd; hoofd en hart zijn reeds overprikkeld, maar wanneer men dan juist datgene wat men het vurigst verlangde, maar het strengst meende te moeten bestrijden, wanneer men dat als prijzenswaardig, als pligtmatig ziet voorgesteld, — o! dan is men zoo ligt over te halen; men neemt zoo gaarne aan, wat men gaarne wil!

God weet, in hoe menig harte van jongeling of maagd strijd werd gevoerd, hevige strijd tegen de heerschappij der hartstogten, totdat hun de kracht en de lust tot dien strijd door het lezen van romans werd ontnomen. Wanneer een jongeling zich laat medeslepen door de toovermiddelen welke SUE en anderen gebruiken, wanneer een meisje uit de arbeidende klasse, dat tot nu toe tegen de verleiding gewaakt heeft, maar nu ook 's avonds op haar zolderkamertje, met een dier verderfelijke romans onder haar hoofdkussen, het besluit neemt om niet meer te strijden, — heeft er dan niet, zoo dikwijls dat gebeurt, eene herhaling plaats gehad van 't treurspel dat eens in het paradijs is gespeeld? Heeft dan de oude slange ook niet gesproken in de romantiek?

Maar wij hadden beloofd niet uitvoerig te wezen over den invloed van de zedeleer der Fransche romantiek. De oude slange, zij huist in de romans, wanneer zij het huwelijk aan-

tast en afkeurt, wanneer zij onbereikbare idealen voorstelt in hare schildering van het genot der vrije liefde; evenzeer wanneer zij verzet predikt tegen de maatschappij en de maatschappelijke inrigtingen wil vernietigen, wanneer zij den arme tegen den rijke ophitst, wanneer de familiebetrekkingen door haar niet gespaard worden, wanneer zij... maar de lezer zal het overige er wel bijvoegen, wanneer hij nagaat, wat wij in de vorige bladzijden over de zedeleer der Fransche romantiek schreven.

Is de Fransche romantiek werkelijk zoo gevaarlijk eene lectuur, als zij door POITOU wordt afgeschilderd, moeten er dan geene middelen worden beraamd, om te beletten dat zij ook in ons vaderland haren verwoestenden invloed uitoefent? Misschien, maar welke? Eene censuur van staatswege ingesteld, is een middel dat niet meer in onzen tijd te huis behoort, wegens de vele nadeelige zijden, welke zij heeft; daarenboven meenen wij dat dit middel tegenover den invloed der romantiek niet veel uitwerken zou.

De lust tot het verbodene is sterk, en een verbod van dezen aard zou de begeerte van velen meer en meer levendig maken, en dus meer kwaad dan goed uitwerken.

Er is eene andere censuur dan die van regeringswege uitgaat; het is het gevoel der zedelijkheid zelf.

In de eerste plaats moeten vertalers en uitgevers die censuur uitoefenen; zij moeten het inzien dat zij eene onberekenbare schuld op zich laden, wanneer zij enkel om eenige penningen te winnen, venijn strooijen onder een geheel volk. Het is eene autó-censuur; eene welke wij niet verwachten kunnen dat algemeen in werking komen zal, maar welke wij toch hopen en bidden dat meer en meer zal worden uitgeoefend.

Ook ouders en opvoeders kunnen die censuur in praktijk brengen, door te waken dat het gif uit de handen blijve van hen die aan hunne zorgen zijn toevertrouwd. Zij echter kunnen meer doen; en hierin bestaat, naar onze meening, het groote middel, dat den invloed der valsche leeringen der Fransche romantiek kan verijdelen. Zij kunnen de harten hunner kinderen zoo toebereiden, dat deze bestand zijn tegen de fluisterende stem der verleiding. Eene waarlijk godsdienstige op-

voeding, dat is zulk eene waarbij ook aan de ontwikkeling welke het verstand vereischt niet is te kort gedaan, moet de groote klip zijn, waarop de pogingen der verleiders schipbreuk lijden.

Waar het hart goed gevormd is, en daarin de fundamenten van godsdienst en zedelijkheid zijn gelegd, druischen leeringen als die van de romantiek te veel tegen het gevoel aan, dan dat ze ingang zouden kunnen vinden. Waar men voor ontwikkeling des verstands gezorgd heeft, zijn wapenen aanwezig, welke beveiligen tegen de sophistiek welke de Fransche romanschrijvers gebruiken. En eindelijk waar verstand en hart beiden tot ontwikkeling zijn gekomen, bestaat van zelf dat wat wij gewoonlijk goeden smaak noemen, en deze ziet in de voorstellingen der Fransche romantiek iets walgelijks door den verleidelijken sluijer heen, en waarborgt dus tegen het gevaar.

Schrijvers, vertalers, uitgevers! Op u rust de verpligting om aan ons volk eene lectuur te bezorgen, welke een tegengif is tegen het kwade dat uit Frankrijk tot ons gekomen is! Ouders en opvoeders, geeft eene degelijke vorming van verstand en hart aan hen die aan uwe zorgen zijn toevertrouwd! Verkondigers van het Evangelie, kwijt u zoo van uwen pligt, dat niet alleen de schapen uwer kudden op hunne hoede zijn, waar door valsche verklaring de zedeloosheid onder bescherming des Evangelies wordt gesteld, maar streeft er naar dat de heiligende kracht des Evangelies hen zoo doordringe, dat zij een sterk schild hebben tegen alle verleiding! Gij die in hooge betrekkingen geplaatst zijt, of invloed bezit op de wereldsche belangen der natie, doet wat gij doen kunt, om volksonderwijs en volksontwikkeling te bevorderen, woekert daartoe zoo met de wereldsche als geestelijke voorregten, welke God u geschonken heeft! Dan zal in ons Nederland niet veel kwaads gesticht worden door de Fransche romantiek, wier zedeleer anders in staat is om staten en geslachten ten gronde te doen gaan.

U. E.

GLAUKOS EN PHILEMON.

EEN GRIEKSCH VERHAAL.

NAAR FRIEDRICH THIERSCH VRIJ BEWERKT, DOOR

JOH^s^. H^x^. JONCKERS.

Gij heilige vloed
Der plegtig stroomende diepte,
Waar in 't rooskleurige licht
De jonge dag uit vlammende bronader voortwelt;
Golfgeklots om 't weêrgalmende strand,
Wat leidt van d' opgang der zonne
Herwaart uw schrikvolle naadring,
En leent u stemmen,
Waar uw branding meê tegen 't rotsgebergt raast? —
Gij reine straal, die, elken dag verjongd,
Aan 't hemelwelf uw gloênde wiek ontplooit,
Wat lokte u opwaarts uit het donker meir,
En sierde uw wang met zachten rozengloor? —
Is het der liefde
Godlijke magt,
Die aan der stille wereld borst wil rusten?
Of is 't een dorsten naar daden,
Als waar *mij* de boezem van brandt?
Vlammende aandrift tot werken en hand'len,
Trekt ge ook d' onsterflijke Goôn uit den hooge
Naar ons woelig benedenruim heen?

Zóó zong GLAUKOS op 't eiland *Kos* van 't klippenstrand over de zee heen, waarop de schoonste morgen ontgloeid was. Van de verre eilanden, die door de zee verstrooid lagen, steeg, in de zonnestralen spelende, de rook omhoog; tusschen de klippen, welke den vloed braken, zwenkten visschersbooten, en waaijende wimpels vlogen door de eilandgroepen zuidwaarts heen, terwijl de zangen der schepelingen zich half verloren in den golfslag der branding. Over hem suisde plegtig eene tempelhage, en duizend vogelstemmen hieven heur ochtendlied aan; maar noch de harmoniën der ontwakende natuur, noch de koele luchtstroomen die de zon plegen vooruit te gaan, en in zijne lokken woelden, wekten den jongeling uit de diepe

gepeinzen, waarin hij verzonken was door de beelden der toekomst, die, glansrijk als deze morgen, in hem opgingen.

Zijn vader, KADMOS, beheerschte gisteren nog het eiland. Hij had het gevonden omgewoeld door partijschappen en de eergierigheid der rijken, en stelde zich kloekhartig aan de spits des kleinen volks. Door ernstvollen moed en regtvaardigheid mogt hij er in slagen, om rust en geluk op het schoone eiland terug te brengen. Bij de liefde zijner burgers had hij rustig en veilig kunnen heerschen; maar hij kende de zucht en de behoefte der Grieksche natiën om zich zelf te regeren, en gaf het volk zijne vrijheid weder. »Gij hebt mij niet meer noodig," sprak hij in de volksvergadering; »geluk en eendragt wonen weêr in uw midden, en de bescherming des grooten konings van *Perzië* waarborgt u hunne duurzaamheid. Ik wil u een ontroofd goed niet langer onthouden, en ga naar mijn vaderland, naar *Sicilië*, terug, om in *Messina* het overschot mijner dagen door te brengen. Tot onderpand mijner liefde laat ik u mijn oudsten zoon achter, gij zult — dat weet ik — hem in zijne rijke bezittingen handhaven; hij is sterk en moedig, en bekwaam om u te beschermen." Zoo sprak hij nog veel tot het verbaasde volk, en ging met zijn gezin naar de haven, waar de schepen die hen zouden opnemen, reeds gereed lagen. De rouw en de tranen van zijn hem derwaarts nastroomend volk, en de onverwelkelijke roem, waarmeê de vader der geschiedkunde, HERODOTOS, hem gekroond heeft, beloonden zijne grootsche daad. — GLAUKOS omarmde zijne jeugdige broeders en zusters, en greep toen, van aandoening bevende, de hand zijner eerwaardige moeder. Zij streek hem de gouden lokken van 't hooge gloeijende voorhoofd, en drukte er een kus op, terwijl hij voor haar neêrzonk. »Blijf bij uw volk, mijn zoon, en bescherm het; en houd ons eene vrijplaats open, wanneer in *Sicilië* óns eenig ongeval treffen mogt; doch, ontmoet ú een wangunstig lot, zoo zoek weêrkeerig eene toevlugt bij de uwen — en troost uwe moeder." Dus sprak zij, wijl het voor elke moeder een groot ongeluk is, zich van haren zoon te scheiden, schoon het ook zelfs uit vrije keuze geschiede. GLAUKOS omvatte in hevige smart hare knie, en hare tranen leekten nu onverholen op hem neder. Toen hief hem de vader op, en zeide: »Laat ons scheiden gelijk het mannen betaamt. Er toeft ons een zware tijd" — want XERXES had zich toegerust en

was in *Griekenland* ingevallen — »die ons het kleinere huiselijke leed gebiedt te vergeten. Wel is 't ons niet gegund het vaderland ter zij te staan: onze schepen volgen de Perzische magt; maar in den drang der gebeurtenissen zal daad op daad van u gevergd worden. Houd u daarom altijd gereed de beschikking der Goden te gemoet te treden, en bewaar den reinen en vasten wil, dien zij u verleend hebben."

Als zij gescheiden waren, en de schepen onder 't nagalmende vaarwel des woelenden volks achter de klippen verdwenen, verzamelden zich de mannen van *Kos* om den eenzaam achtergebleven jongeling, en voerden hem naar den tempel van ARTEMIS (*). Dansende koren van jongelingen en jonkvrouwen kwamen hem te gemoet, en zongen loftiederen op KADMOS en zijn edelen zoon. Aldus luidde 't gezang der jongelingen:

KADMOS keerde op den verren vloed
Naar zijner vaadren heilige kust:
Treurig oogde de landzaat hem na,
  Droefnis beklemde den edelen zoon.

Heilge koeltjens blazen in 't zeil,
Om dienstvaardig de kiel te geleiden,
Waar 's lands Redder de golven meê ploegt,
  Die in *Kos* weêr de vrijheid deed wonen.

Daarom voert onze juublende rei
In heur midden den edelen zoon,
Die als een vriendlijke ster voor ons daagt,
  Nu ons des vaders zon gaat begeven.

De jonkvrouwen van haren kant zongen:

Lieflijk als HESPEROS' (†) sierlijke glans,
Van de woelende golfjens omdarteld,
Zich de stralende hairlokken wiegt
  In 't ambroziesch koeltjen des avonds;

Heerlijk als ARES' (§) godlijke kracht,
Van de klettrende waapnen omrateld,
Voortschrijdt ten krijgsdans in 't wagengedrang
  Des geweldig brullenden veldslags;

(*) De Grieksche Jagtgodin.

(†) De Avondster.

(§) De Grieksche Oorlogsgod.

Heft ge in den kring der achtbare mannen
Fier de schoonlokkige leest: — uit heur hage
Ziet zelfs het oog der Godes op u neder,
En lacht lieftallig den jongeling toe.

GLAUKOS ging, van weemoed en vreugde gelijkelijk bedwelmd, in den optogt meê; doch stil in zijne aandoeningen verdiept. Daar klonk op eens eene hem dierbare stem door de menigte, en PHILEMON drong tot hem door, een blonde, blaauwoogige knaap van sestien jaren. Zóó aanminnig, dat de blikken aller jonkvrouwen aan hem hingen, wanneer hij zich bij de feesten in hare reijen mengde, ontweek hij echter doorgaans hare kringen: aan GLAUKOS alleen en aan de hooge geestkracht die dezen bezielde, sloot hij zich aan, gelijk de zonnebloem zich keert naar den verwarmenden straal; met hem oefende hij zich in de wapenspelen, hij, een ontluikende knaap, nog geheel jeugd en liefde, en GLAUKOS daarentegen een volschapen jongeling, in 't volle gevoel van heroïschen moed, 't geen toch door de genegenheid, die hem tot zijn jongeren vriend henentrok, wonderbaar werd getemperd. Menigmaal rustte hij op zijne jagtspies geleund tegen eene rots, en staarde met innig welgevallen op den bloeijenden knaap, die, van de vermoeijenissen der jagt uitgeput, naast hem op 't gras was ingesluimerd; en elken avond, als zij zich, van wedloop en wedkamp afgemat, gemeenschappelijk in de golven der branding gebaad hadden, en zich alsdan nevens elkaêr aan den zeeoever neêrvlijden, scheen het PHILEMON toe, als ware zijn geheele leven met dat zijns vriends zaâmgesmolten; en de sterren, die als lichtrijke daden uit het meir opkwamen, dat, aan de donkere diepten der toekomst gelijk, onder hen bruischte, en de stilte des nachts, slechts verlevendigd door den zachten ademtogt der baren en door 't avondlied der haast inslapende nachtegalen — PHILEMON bragt het alles op hun beider vriendschap over, en liet er zich door vervullen met dat stille, onbestemde gevoelsverlangen, waarbij hem in de groote blaauwe oogen warme tranen opwelden. Zoo wies de diepgewortelde liefde dezer jongelingen steeds aan, en de hoogere geest van GLAUKOS werd voor zijn jongeren vriend een godenbeeld, waarop hij ter versiering zijns eigenen geestes met onvoorwaardelijke overgave het oog gevestigd hield. — Ook nu, midden onder 't gewoel eens dankbaren volks, was de fantazie

van GLAUKOS met de beeldtenis zijns welbeminden, die hem de smart des afscheids lenigde, vervuld; en het hart sloeg hem van ontsteltenis, toen hij diens stem van tusschen den volkshoop angstig hoorde roepen. — PHILEMON was in de *palaestra* (*), en oefende zich in 't worstelen en in 't lezen van HOMEROS, reeds lang wachtende op zijn vriend, toen hem eensklaps het gerucht verschrikte, dat KADMOS zich met zijn gezin inscheepte. Wel had GLAUKOS hem dikwijls verzekerd, dat zijn vader hem zou achterlaten; maar toen men op zijn onstuimig vragen hem te kennen gaf, dat ook GLAUKOS naar de haven was meêgegaan, maakte de knaap zich diets, dat zijn vriend hem de smart des afscheids had willen besparen, en ijlde, zoo ongekleed als hij was, in wilde vertwijfeling de *palaestra* uit, naar de haven. Onderweg ontmoette hem de feestelijke optogt. Hij zag en herkende de hoog uitstekende gestalte zijns verhevenen vriends, baande in uitgelaten verrukking zich een weg door den digten volksstroom, en hing met een kreet van vreugde aan zijn hals. GLAUKOS omvatte hem met beide armen, en vroeg zacht en ontroerd: »Wat deert u, mijn geliefde? ge beangstigt mij; wat beduidt de traan, dien ik in uw oog zie glinsteren?" — O zijt ge waarlijk nog bij mij?" antwoordde de felbewogen jongeling, terwijl hij zich nog altijd aan hem vastklemde; »gingt ge waarlijk niet scheep? houd ik u werkelijk in mijne armen en hoor uwe welluidende stem en voel uw hart tegen het mijne kloppen?" — Nu trad KALLIKLES, de grijze vader van PHILEMON, naderbij, en het hoofd zijns zoons van GLAUKOS' schouder opbeurende, sprak hij op vermanenden toon: »Maar kom dan toch tot u zelven, lieve zoon, ge ziet het immers nu, hoe uwe inbeelding u misleidde; en bedenk eens, hoe onvoegzaam ge u in deze volksverzameling vertoond hebt, barrevoets en in 't ligte gewaad der *palaestra*, zoodat uw vader zich voor u schamen moet."

Daar stond de jeugdige knaap, het schoone gelaat met een gloeijenden schaamteblos overtogen, terwijl zijne nog teedere maar slanke leest de goedkeurende blikken der menigte tot zich trok. GLAUKOS echter nam het woord voor zijn vriend, en zeide: »Wat bekijft ge mij mijn PHILEMON om 't geen u

(*) De worstelschool.

tot roem strekt, dat hij zoo schoon en beminnenswaardig is als geen ander onder de jongelingen van Hellas? — Zie om u heen," voer hij voort, daar hij zich aan PHILEMON's zijde voegde en den arm om diens schouder sloeg: »zie om u heen, met wat opgetogenheid het volk op 's jongelings heerlijke gestalte en op u, den gelukkigen vader, staart! en mij, mij maakt hem deze verwarring, deze dwaling die hem beseffeloos naar de haven dreef, zóó dierbaar als alleen 't overvloeijende hart van mijn PHILEMON gevoelen kan." KALLIKLES zweeg, en zag met stille vreugde naar de beide heerlijke jongelingen, die, door echt Helleniscbe, liefdedronken vriendschap zaâmverbonden, eene toekomst zoo schoon als rijk aan daden te gemoet gingen. Hij wist wel, dat het alleen de liefde van GLAUKOS, alleen diens innig gemoed was, waaraan zijn zoon zich tot deze wonderbare harmonie van uiterlijke en geestelijke schoonheid, tot deze bovenaardsch teedere en reine onschuld ontwikkelde — en ging, in zijne zalige droomen verzonken, achter de jongelingen, die nu te zamen tempelwaarts schreden. Ook de dansende reijen dwarrelden nu weder om hen heen; van den tempel begroette hen 't geschal der horens en bekkens, en door bloemen en hangende kransen traden zij 't heiligdom binnen, den hymnen der offerpriesters te gemoet. GLAUKOS had reeds lang bij zich zelf de opmerking gemaakt, dat men aan dit feest met betrekking tot hem en met een gewigtvol doel zóóveel plegtigheid moest hebben bijgezet, en verbeidde ongeduldig den afloop. — Twee priesters der Godin voerden hem naar 't altaar, en beduidden hem de linkerhand aan één der hoornen te slaan. Het achterna stroomende volk vervulde den tempel, de Oudsten namen hunne zitplaatsen op kussens, en vormden voor de eerste maal weder de *Presbeia*, de vergadering der grijzen. Hierop werd GLAUKOS plegtig tot *Archont* (*) des eilands verkozen, en door herauten daarvoor uitgeroepen. Dat was meer dan zijne koenste verwachtingen gedroomd hadden. Hoog sloeg hem het heldenhart, toen de stemmen eenparig voor hem beslisten; zijn oog schitterde, eene hemelsche klaarheid verspreidde zich over zijn mannelijk gelaat, en zijne magtige gestalte verhief zich, toen hij de andere hand opstak en den eed aflegde, van 's volks vrijheid te zullen hand-

(*) Eerste overheidspersoon.

haven en het land te beschermen. PHILEMON stond ter zijde af bij de jongelingen, en heldere tranen rolden hem over de wangen; zijne handen vouwden zich naar den vriend heen, die, grootsch en verheven als hij daar stond, naar een der oude Heroën geleek, en zóózeer geëerd en gepresen werd door zijn volk. GLAUKOS echter trad op KALLIKLES toe, die als oudste der *Presbeia* vooraan zat, en sprak tot hem: »Eerwaardige vader, neem mij tot uw zoon aan, gelijk ik u hier plegtig voor mijn medehelper verklaar. Wel voel ik mij in staat, om, indien de Goden 't willen gehengen, dit volk te bestieren; maar toch ben ik jong, gij daarentegen zijt oud en hebt een rijkdom van ervaring opgezameld omtrent de vergaderingen en wetten der volkeren; daarom neem *gij* de leiding des volks op u, wanneer mijn arm het in 't veld, mijn moed het tegen de partijschappen der eergierigen verdedigt." Zoo sprak hij, en zette zich als *Archont* voor de *Presbeia* neder. En het volk prees met luiden bijval den *Archont*, die zóó jeugdelijk schoon was, en zóó verstandig sprak, en wiens hart daarbij voor 't zachtste en teederste gevoel van vriendschap niet gesloten bleef. Zij sierden PHILEMON met kransen, en voerden hem in triomf naar den overgelukkigen GLAUKOS.

Nog werden er nu onder de voorzitting des jongen *Archonts* ambtlieden en regters gekozen, en andere bedieningen verordend, welke de nieuwe staatsinrigting noodig maakte. Daarop verbreidde zich de vreugde over 't geheele eiland, van alle hoogten klonk er gezang; in de weidedreven en in de schaduw der tempelhagen trokken koren van dansenden rond. Toen 't reeds avond was geworden, galmde nog het geschal van vallei tot vallei; en op heuvels en klippen, overàl vlamden de wachtvuren der verheugden opwaarts in de stille lucht. — Nog diep in den nacht zat in 't landhuis van KALLIKLES eene groote verzameling der Edelen rondom den *Archont* aan een gastmaal bijeen, 't geen voor hem door den staat met groote pracht was aangerigt. 't Gesprek liep nog levendig over XERXES, die tegen *Thermopylae* in aantogt was, en hoe door schippers, die van *Magnesion* kwamen, de mare was aangebragt, dat zijne vloot door den storm verbrijzeld zou zijn geworden. — »Wie weet of zoodoende niet de schepen van menig eiland, die gedwongen werden zijn togt te volgen, gelegenheid bekomen om naar hun vaderland om te keeren, en wij

dus de schande ontgaan van voor den vreemdeling tegen volkeren van onzen eigen stam te moeten vechten;" zeide de *Archont* zacht, om den knaap niet te wekken, die aan zijne zijde in slaap was gezonken. De heftige gemoedsbewegingen van dezen dag hadden PHILEMON te zeer aangegrepen, en gelijk eene teedere bloem na de hitte des daags haar hoofd nederbuigt, zoo ontspanden zich de leden dezer tengere, als uit morgenrood gewevene gestalte in eene sluimering, *zóó* zacht en rustig als anders slechts lagchende kinderen slapen aan de voedende moederborst. GLAUKOS wenkte twee slaven, om hem voorzigtig naar zijn vertrek te dragen, en verliet daarop zelf onder den hem nagalmenden jubel der vrolijk bekerende ouden de verzameling. Als hij naar buiten trad in den helderen nacht, was de maan opgegaan, en haar schijnsel speelde zacht schemerend om de golven der donkere bruischende zee, en leide zich als te slapen op de klippen van het strand. Een telkens van plaats veranderend juichen als van naderende schepen, klonk uit wijde verte in 't nachtelijk ruim tot hem over; doch ook dit verstomde, en bij 't wieggemurmel des meirs scheen thans de natuur in eeuwigen slaap te zinken. GLAUKOS voelde zich *zóó* zalig in den diepsten grond zijner ziele; de storm der eerzucht, die bij de verwerving der hoogste waardigheid door zijn voorwaarts strevend heldenhart in hem was opgestoken, was door 't roerende liefdebetoon van den knaap tot een stil en heilig verlangen naar daden verzacht. Zóó tot grootsche gedachten opgevoerd door zijn gemoed en door zijn lot, reikhalsde hij om aan den zwijgenden boezem des nachts te rusten, en aan de zoete droomen des weemoeds, die de van hem gescheiden dierbaren natogen, gelijk ook aan de liefderijke bezorgdheid voor zijn vriend, plaats te geven. Want, er overviel hem vaak een geheime kommer, dat de aankomende jongeling te teeder voor de harde aanrakingen des werkelijken levens, te aetherisch rein voor een verblijf in de ondermaansche dalen mogt wezen; en ter naauwernood had hij het door voorzigtig ingerigte oefeningen in de *palaestra* en de jagt, in 't loopen en zwemmen, zoo ver gebragt, dat PHILEMON 't gevaar der verweekelijking ontgaan was, en eene duurzame gezondheid erlangd had. Reeds kon hij de ligte werpspies zwaaijen en er 't vlugtend wild meê bereiken, of met het zwaard in de rondte slaan, of met het slanke lig-

chaam tegen den zachten stroom inwerken; en stelde dit een en ander zijn zorgzamen vriend gerust, nog meer de stille moed, dien hij aan hem bespeurde, en die, uit de harmonie van zijn binnenste voortgeweld, voor geen gevaar teruggschrikte, wanneer dit zijn GLAUKOS maar niet bedreigde. Zoo behoefde de bekommering over zijn vriend GLAUKOS' rust niet te zeer te verstoren, noch het beeld eener glansrijke toekomst te verduisteren, gelijk dat thans in zijne ziel opging, daar hij tusschen de klippen neêrgezeten op den nacht der zeebaren staarde. Zijne fantazie voerde hem weg in een verafgelegen land van gouden droomen. Maar toen de jonge dag op de ontgloeijende golven ontwaakte en aan den stillen hemel een rozenbeemd uitspreidde, toen loste zijn droom, zijne zucht naar toekomstige daden, zich op in 't gezang, waarmeê deze bladen aanvingen. — Nu zonk hij weder in diepe gepeinzen terug, want het beeld zijns vaderlands ging thans in zijn geest op: het vooruitzigt van zegepraal over 't Oosten en de morgen van een luisterrijker tijdperk openden zijn zwellend hart en hieven zijne fiere leest omhoog. Daar trad over de wemelende eilanden uit de goudglanzige baren de zon te voorschijn. Eene heilige huivering beving hem, daar de wereldverlichtster hem te gemoet rees en de bergen dampten als offeraltaren, en golven zonder tal glinsterende onder haar wegrolden en met vurigen boezem de eilanden omvingen. »Ik neem het aan, o gij eeuwige Goden!" riep hij, terwijl hij zijne armen naar de zon uitbreidde: »ik neem het aan, dit onderpand mijner verwachtingen; moge de dag van mijn vaderland, van mijn leven, zóó schoon zijn, als in den uchtend de opstanding der natuur!" Nog stond hij daar als verloren in de zee van verrukkingen die hem overstelpte; en zijne hand greep naar de lyra om zijne verbazing over zich zelven, over 't leven, over de schepping, in ruischende accoorden lucht te geven — zie, daar drong een veelstemmig geroep, als van zoekenden, tot zijne rotsen door, en hij onderscheidde duidelijk zijn naam. Ras vertoonde hij zich op den troon der rotsklippen, en zag zijne bekenden over de kust verstrooid ronddolen. Één toeroep, en zij wendden zich allen derwaarts, waar hij, hoog in den glans der morgenzon stralende, hun verscheen. »GLAUKOS, *Archont!*" riep onder hen zijn PHILEMON, en gaf zich moeite om de rotsen te bestijgen: »kom spoedig

af, mijn vader wacht naar u." 't Viel den vasten voet van GLAUKOS niet moeijelijk, om zich weinige oogenblikken later beneden bij zijn vriend te voegen. »Zijt gij reeds ontwaakt, goede knaap, en zwervend door de morgenlucht? hoe gloeijen de wangen en slaat het hart u..." — »En weet ge waarom?" viel hem PHILEMON in de rede. »Onze schepen zijn van XERXES' vloot teruggekeerd en de haven binnengeloopen; ook zijn er *Atheners* aangekomen, en vermanen het volk om 't land te verdedigen. De overblijfsels der Perzische magt bedreigen de eilanden met plundering; want zij lijden groot gebrek, en de Perzen zijn bij *Thermopylae* teruggedrongen." — »Gij neemt mij bij 't woord, eeuwige Goden!" riep GLAUKOS vol geestdrift, »en ik volg uwe handwijzing." — »En ik begeleid u toch op zee?" — »Ja, bij den hoogsten ZEUS, gij moogt en zult mij begeleiden. Gij zult niet vallen in den strijd, zoolang mijn hart nog klopt, en val ik zelf, dan zal het gansche heir in geestdrift ontvlammen om uwe schuldelooze jeugd te beschermen." — »Ja, ik behoef wapens en kampgevecht," sprak PHILEMON, »indien ik mij zelven voldoen en mannelijkheid en kracht in mijne borst opwekken wil. O, gij verstaat het wel, mijn geliefde, wat er in mij omgaat en mij noodig is; daarom stemt ge zoo aanstonds toe en prijst mijn besluit."

»Doch bij de Goden," sprak GLAUKOS, »gij zijt zóó teeder en naauw zestien zomers oud, en draagt die geweldige speer daar, als een boom van ARES, in de handen." — »Die wijd ik u toe, *Archont*, en breng haar tot u uit, dat ge op haar leunende waardig onder 't verzamelde volk en voor de Atheners verschijnen moogt."

»En hier een tweede," riep een ander jongeling, »dan schrijdt ge in waarheid als de goddelijke helden van HOMEROS daarheen."

GLAUKOS had thans onder 't geleide der jongelingen de markt bereikt, en trad tusschen het terugwijkende volk. Daar stond hij, tot aan de schouderen toe verheven boven de hem omringende menigte, in ontzagwekkende houding. Een pantherhuid verhulde de gewelfde borst en viel neêr om de breede lendenen, de gouden lokken golfden ongeschoren over de geweldige schouders en besloegen den geheelen rug. Verbazing beving het volk en de Atheners, alsof van den *Olympos* eene Godheid, APOLLO of ARES, ware afgedaald;

zoo bovenmate groot en heerlijk stond hij in de schoonheid zijner jeugd onder 't volk, toen hij zijne stem verhief, en zeide: »Ik weet waarom gij gekomen zijt, mannen van *Athene*: zegt den Hellenen, die op den *Isthmos* verzameld zijn, dat de *Sporaden* (*) hun bondgenootschap met XERXES opheffen, en zich zelven — ja, zoo de Goden 't gehengen — ook u verdedigen zullen." Nu werd het ijverig in de vergadering, en er werden raadslagen genomen om eene vloot uit te rusten en zich met de schepen der andere Sporadische eilanden te vereenigen, ten einde eene magt bijéén te brengen, sterk genoeg, om de geweldige overblijfsels der Perzische vloot, die naar dezen kant afzwierven, van 't verwoesten der eilanden af te keeren en in toom te houden. Want er waren alreede narigten ingekomen, dat de Barbaren op *Samos* en *Ikaria* geland waren en al den eigendom der bewoners hadden weggevoerd. — Het vreedzame gebied des eilands werd éénsslags in eene wapenplaats herschapen, de kudden huiswaarts gedreven, de veldarbeid gestaakt; overal zag men scharen van jongelingen hunne rustingen opsieren en zich in 't speerwerpen oefenen, terwijl anderen bij den wapendans het krijgslied van KALLINOS aanhieven:

„Op! wat rust gij zoo lang met dien krachtvollen moed in uw boezem,
Daar van rondsòm reeds in 't land het oorlogshandwerk regeert;" enz.

GLAUKOS, van zijne schitterende rusting omrateld, monsterde en regelde alles, en PHILEMON ging naast hem, het hoofd met den gouden helm getooid, en het sierlijke schild omhoog heffende, terwijl de blonde lokken hem zwierden over wang en borst. Overal waar zij zich vertoonden, werden zij met een vrolijk gejuich ontvangen. Die armen! Zij wisten niet, hoe hard een lot zij in dezen krijg tegengingen, en bedachten niet, dat tusschen dood en zegepraal nog een ruim veld van jammeren ligt. In de zuidwestelijke haven zamelden zich vele schepen der naburige eilanden tot den ter hunner verdediging ontworpen togt, en een bosch van masten vulde aldra de wijde bogt. Op den vijfden dag had GLAUKOS de uit-

(*) De gemeenschappelijke benaming van een deel der eilanden in den Griekschen Archipel, waaronder ook *Kos* behoorde. De overigen werden *Cykladen* geheeten.

rusting en oefening zijner scharen voltooid, en deed ze in lange reijen, als ging 't naar een slagveld, optrekken naar de haven. Den volgenden morgen ging hij met een vloot van twee-en-veertig schepen onder zeil. Die van *Skyros*, *Astypalaea*, *Pathmos*, *Klaros*, en andere eilanden in de *Myrtoïsche Zee* hadden zich met hem verbonden. De *Archont* rigtte overeenkomstig zijne naaste bedoeling den loop der vloot in de Myrtoïsche Zee opwaarts naar *Ephesos*, om aldaar het spoor der verstrooide Perzische vloot te kruisen, die de *Sporaden* en *Cykladen* bedreigde. Den derden dag zat hij juist in 't binnenste ruim van zijn schip, en onderzocht op eene tafel de dáár aangestipte vaart door de *Ikarische Zee*, welke zij naderden. PHILEMON zat aan zijne zijde, en onthief zich bij deze ernstige bezigheden allengs van de bekommernis, die de kwalijk weêrhouden tranen zijns vaders bij zijne inscheping in 't diepst zijner ziel hadden gaande gemaakt; daar trad plotseling een schipper binnen, en riep: »*Archont*, wij zien den geheelen horizont langs ontelbare zeilen uit de zee oprijzen: ik geloof, dat wij regt toe regt aan op de volle Perzische vloot aandrijven." — »Op de volle nu wel denkelijk niet," antwoordde GLAUKOS, terwijl hij opstond; »want die landt bij *Negropontos*. Doch laat ons zien, of 't een zóó zwaar stuk werks wezen zal, als het geraas van 't scheepsvolk schijnt aan te kondigen." Hij trad naar buiten, en zag werkelijk over den horizont in drie reijen achter elkander eene wijd uitgespreide vloot verschijnen, zóó groot, dat de zijne met haren vleugel nog niet aan 't midden der vijandelijke zou geraakt hebben, ook wanneer hij ze in eenvoudige slagorde tegen haar over had willen stellen. Aan de bloedroode wimpels en witte snavels der schepen werd men ontwaar, dat het eene Perzische vloot zijn moest; waarschijnlijk wel 't smaldeel, dat te *Ephesos* had overwinterd, en nu eerst uit was geloopen om de afvallige eilanden te tuchtigen. De wind dreef haar op GLAUKOS aan, en aan ontwijken viel niet te denken. De *Archont* was rustig en zijn plan spoedig gemaakt, want hij kende dit vaarwater. Hij gaf bevel hoe hij de slagorde wilde hebben ingerigt, en ging in 't scheepsruim terug, om zich met PHILEMON te wapenen. Hij dekte de breede borst met het zilveren pantser, zette den gouden helm op 't koene voorhoofd, en hing het geweldige welfsel van 't glanzige schild aan zijn arm.

»Gij zijt zoo rustig, mijn geliefde," sprak PHILEMON, »en uw oog straalt zoo kalm." — »Dat ben ik, lieve vriend, want het gaat thans aan op zege en redding, of op den dood voor 't vaderland. Houd u in den kamp steeds aan mijne zijde: mijn arm, mijn schild, de borst mijner getrouwen zullen u beschutten." — Zoo keerden zij tot de hunnen terug, beiden van wapenpracht omflonkerd, en een gejubel der gansche vloot begroette hen, toen zij op de hoogte van 't verdek zich vertoonden. Het schip van den *Archont*, en een van *Leros* zeilden vooraan, en achter hen volgde in twee lange reijen de wèlgeordende vloot, langzaam haren koers tegen 's vijands linkervleugel rigtende. Want GLAUKOS dacht zich dáár met zijne volle magt op één punt te werpen, de liniën door te breken, en het in dier voege afgesneden gedeelte in de stroomingen en klippen der Ephesische kusten te dringen. — De vijandelijke vleugels breidden zich in eene halve maan uit, en hooger sloeg GLAUKOS' heldenhart, toen hij ze met volle zeilen zag komen opzetten; zijn oog schoot vonken, zijne woorden waren vlammen, één wenk — dáár waren alle riemen in beweging, het schip vloog tegen de linie aan, de anderen volgden, en de slag begon. De gansche magt van den *Archont* boorde op ééne plek in: na een vreeselijk maar kort gevecht was de linie gebroken, en een deel der vijandelijke schepen dreef onweêrhoudbaar in de stroomingen voort. Thans was de beslissende slag geslagen, de geconcentreerde magt van GLAUKOS perste de opene linie des vijands, en schoof diens schepen in ordelooze hoopen opéén. Nu begon een hardnekkige kamp der afzonderlijke schepen onder elkander. GLAUKOS stond dan eens rustig en bestuurde met zijne bevelwoorden den slag; dan weder, als er vijanden binnensboords drongen, stortte hij zich in hooge geestdrift onder den digtsten hoop, en deed de kans in weinig oogenblikken verkeeren. PHILEMON vocht onbevreesd nevens hem. Doch de reuzige rijkgewapende heldengestalte rigtte de oogen der vijanden op zijn schip. »De *Archont* van *Kos!*" riepen twee groote Perzische schepen elkaêr toe, en stortten van weêrskanten over hem heen. — »Nu geldt het PHILEMON te beschermen!" riep GLAUKOS zijnen medgezellen toe, en keerde zich tegen de manschap, die van een der vijandige schepen op zijn verdek oversprong. Met het geweldige schild stuwde hij en stiet met de lans de indringers terug; digt aan-

éêngesloten volgden hem zijne strijders, en de vijanden tuimelden in zee. Maar door de hevige stooten der schepen week op 't zijne het verdek uitéén; juist toen hij zich tegen eene nieuwe bende omwenden wilde, die achter hem uit het tweede schip aandrong, zag hij 't water naar binnen stroomen en zijn schip op 't punt van te zinken. De vijanden vloden ontsteld terug: verwarring en schrik waarden onder 't volk; maar geen geschreeuw van wilde vertwijfeling vermogt den welberaden moed des *Archonts* te verwrikken. »Wij moeten hier 't Perzische schip winnen, de dag is ons!" riep hij, nam PHILEMON tusschen 't schild, en zwaaide zich met een krachtigen sprong op het verdek der vijanden; de zijnen volgden hem met wanhopigen moed, de vijanden vloden in 't binnenste ruim; het schip was genomen en zij zelven gered, zoo niet in dezen oogenblik twee andere schepen waren toegesneld, wier zwaargewapenden achter hen het beklommen. Thans werd de kleine schaar eng ingesloten, en kampte in een digt zaâmgedrongen kring woedend tegen de overmagt. Overal waar GLAUKOS zich heen wendde, stoof uitéén wat niet viel.

»Geef u over, *Archont!*" riep de verbaasde *Satraap* (*), wiens schip het was: »geef u over, of gij zijt des doods." — »Neen, *gij!*" riep GLAUKOS grimmig, en schoof en stuwde met zijn schild de menigte voor zich heen, om met de lans den man te bereiken, die dit woord had gesproken. PHILEMON week niet van zijne zijde; de moed joeg hem een heilig gramschapsvuur naar de wangen, en verhief de hemelsche gestalte tot een toornenden APOLLO. Maar toen hunne onstuimigheid hen alzoo tegen den Satraap voortdreef, scheurden zij zich los uit den naauwgesloten kring hunner vrienden; de vijanden omringden hen; twee loerende Perzen strengelden hunne armen in de lange fladderende haarlokken van GLAUKOS, en sleurden hem met vereende kracht ruggelings op den grond. Terwijl hij nederstortte, sloeg zijn schild zijwaarts, een pijl vloog hem tegen de ontbloote borst en drong door 't pantser onder den arm in de zijde. — PHILEMON zag den jongeling vallen, aan wien zijn gansche aanzijn met vurige liefde hing; hij zag den pijl in zijn boezem, en het bloed uit de wonde vlieten. Daar verstijfde hij tot in zijn innerlijkst leven, en lans en schild

(*) Perzisch Landvoogd.

van zich werpende, zonk hij met een kreet van ontzetting bewusteloos op de bleeke gestalte des innig beminden neder.

De Perzen stonden op hunne bogen geleund in stille bewondering verloren om de beide jongelingen heen, die na 't volbrengen van zulke heerlijke daden op vijands boord waren neêrgezonken, en staarden verbaasd op de grootsche godengestalte van den Archont, wiens hart nog met wilde, magtige beweging in den boezem bonsde, en op dén slanken liefttalligen knaap, wien zij zijn zwaar ademhalenden vriend met teedere armen zagen omklemmen, en zonder teeken van leven op zijne borst liggen. De Satraap trad óók naderbij, en een traan sloop hem in de grijze wimpers; want hij dacht aan den vader van dezen hemelsch zachten knaap, wien een zoo heilige moed in den kamp voor 't vaderland en in 't gedrang van dezen zeeslag gevoerd had, en die nu daar neêrlag als 't roerendste beeld van menschelijken jammer op de borst zijns stervenden vriends. Hij liet den bleeken verstijfden knaap opheffen, en op zijn schild, dat hij zóó lofwaardig gedragen had, neêrleggen; wat GLAUKOS betrof, dezen maakte hij eigenhandig het pantser los, en trok den pijl uit de diepe, doodelijke wonde. Heelkundige mannen stelpten den bloedstroom, en zalfden de wonde en de gansche borst met kostbaren balsem. Daar keerde hem nog eenmaal kracht en verkwikking in den boezem, leven in 't zacht kloppende hart terug. Hij sloeg de oogen op, en zag lang als bewusteloos om zich heen. »Hoe staat het met den slag, en hoe vechten mijne mannen?" sprak hij eindelijk met zwakke stem; en de Satraap, wiens arm het zich bedenkend hoofd ondersteunde, gaf hem ten antwoord: »Stel u gerust, Archont; zij hebben mij groote schade toegebragt, en liggen nu met volle vloot bij *Naxos* voor anker." Zóó sprak verschoonend de grijsaard, die de laatste oogenblikken des jongen helds niet door 't berigt vergallen wilde, dat de zijnen na zijn val gevloden waren, en zich in de klippen van *Naxos* gered hadden. Toen sloeg GLAUKOS de matte oogen naar boven, leide de hand op de verwonde borst, en zeide: »Ik dank u, gij eeuwige Goden! dat gij mij niet zonder dezen troost van het schoone leven, van de volheid der jeugd en der liefde laat scheiden. — En waar is *hij?* waar zijt gij, mijn PHILEMON? — u moest ik in dit uur niet ontberen, uw oog wensch ik nog eenmaal te zien, o! uit het diepst mijner ziele smacht ik om slechts nog één woord, één toon uwer

liefelijke stem te hooren." Heete tranen ontsprongen aan zijne oogen, zijn mond beefde. »Zijt gij óók weggegaan, hemelsche knaap, en moet ik eenzaam sterven, onbeweend?" — Onderwijl hielden de artsen zich met PHILEMON onledig, en hadden hem borst en lendenen onderzocht, maar nergens eenig spoor van verwonding ontdekt. Zij zochten hem nu aan zijne diepe verdooving te ontrukken, en hij sloeg juist de oogen op, toen de verlangende stem zijns vriends hem tot zich riep. Daar rigtte hij zich op van 't schild, en strekte in naamloozen weedom de armen naar hem uit; en gelijk wanneer een malsche daauw uit den morgenhemel op 't verzengde gras nedervliet, zoo verkwikte het de ziel des stervenden, toen hij de nabijheid des geliefden ontwaarde en deze zich sprakeloos over hem heenboog. »Wel mij" — sprak GLAUKOS met zachte gebroken stem — »dat mij nog deze zaligheid bescheiden was, aan uwe borst, in uwe armen te sterven, mijn geliefde. — Ik hoopte met u een schoonen weg — door een van liefde verwarmd leven te wandelen — en thans — leidt ge mij zóó zacht — op een kort pad naar de schimmen der benedenwereld over. — Blijf bij mij, PHILEMON — uwe tranen — ze branden mij heet op de wangen — laat af — gij —"; een verborgen weenen van den felgeschokten knaap verzwolg de laatste woorden van den ontslapende, die nu zijne groote ziel aan den boezem zijns vriends uitademende. — Toen PHILEMON voelde, dat het hart van zijn vriend niet meer sloeg, toen hij diens oog gebroken en zijn hoofd bewegingloos in den arm van den diepbewogen Satraap rusten zag, toen greep hem de smart met haar vernietigendst, versteenend geweld in de verstijvende borst. »Neem mij met u, neem mij met u!" riep hij op hartverscheurenden toon: »laat mij niet terug zonder u, mijn dierbare! Ach, 't is zwaar en smartvol, verre van u te zijn — het hart bloedt mij — gij stoot mij van u, wee mij! — gij drukt mij weg van uwen boezem." Hier brak zijne stem, en hevig rillend lag hij over 't lijk van GLAUKOS uitgestrekt. Alle snaren, die anders zóó zacht in zijn binnenste weêrklonken, sprongen vanéén. — Deze bovenaardsche gestalte, dit weeke, vreugdetrillende leven van een rein gemoed, brak boven het thans met doodskoude bevangen hart, waaruit het levenslust en liefde had geput. De banden der teêrgeweven ledematen ontstrikten zich, en de schoone vormen lagen roer-

loos. Men hief hem op: geen straal vertoonde zich meer in de zachte oogen, het morgenlicht der wangen was verdwenen, het schoone gelaat boog zich voorover op de borst, geen nog zoo flaauw tintelende levensvonk was meer te ontdekken in het straks nog zoo warme hart, waarover de blonde lokken stil nederhingen. »De smart heeft hem gedood," zeide de Satraap, en droogde zich een traan uit de oogen; want hij dacht in de stille, roerende gedaante van den knaap zijn eigen zoon te zien, die met den Koning was uitgetogen — en ook kende hij wel den vader des heerlijken jongelings, die de vloot tegen hem had aangevoerd, en nu met zijn jeugdigen lieveling gemeenschappelijk den dood had gevonden.

De Perzische vloot had in dezen kampstrijd zóóveel geleden, dat ze in de haven van *Ephesos* moest terugkeeren, om zich te herstellen. Het schip van den Satraap voerde de gestorven jongelingen, in prachtige kleederen gehuld en op hunne schilden rustende, met zich. Hij versierde hen met bloemen, en liet bij hun brandstapel offerdieren slagten, om de geesten der dooden te verzoenen en zachtelijk tot de onderaardsche schimmen te doen afdalen. Hunne asch verzamelde hij in eene gemeenschappelijke urne, en borg die in de cypressenhagen aan de oevers van den *Meandros*. — Nog in late jaren toonde men het monument met twee overhangende treurwilgen aan den ingang, en daarbij de rotsgrot, waarin KALLIKLES gewoond had en in reikhalzend verlangen naar zijn lieveling gestorven was. — KADMOS ook betrad nooit de kust van Azië, zonder naar de stille dalen van den *Meandros* en het grafteeken zijns zoons te wandelen, en vond eerst kalmte, wanneer hij zijne smart in een stroom van gloeijende tranen had uitgeweend.

Dus was het levenslot van twee jongelingen, die, gelijk in schoonheid en door warme vriendschap verbonden, den morgen hunner dagen in liefde kleedden, en bij haren straal de kiemen van toekomstige daden opkweekten. Het lot raapte hen in den aanvang hunner loopbaan weg, en trok een donkeren sluijer voor de schoone levenstoekomst, die zich voor hen had uitgebreid; maar toch is diegene gelukkig te prijzen, wien het vergund werd, om, ofschoon nog een jongeling, in den strijd voor 't vaderland te vallen, en aan de beminde borst zijns vriends te sterven.

SOULOUQUE.

(Naar CHAMBERS' *Journal.*)

Nog niet lang is het geleden dat de Fransche *Moniteur* aan de wereld verkondigde, dat de hooge raad van bestuur der orde van het Legioen van Eer, na behoorlijke beraadslagingen, besloten had, dat de ridderorde van ST. FAUSTIN, ingesteld door den Keizer van Haïti, voortaan gerekend zou worden onder de eereteekenen, welke het den Franschen onderdanen veroorloofd is te dragen; en in de veronderstelling dat het eens mogt gebeuren, dat zulk een verlof ook bij andere naties gegeven werd, meenden wij de aanstaande ridders van ST. FAUSTIN onder onze lezers aan ons te verpligten, wanneer wij hen nader bekend maakten met den doorluchtigen persoon, aan wien de kalender der heiligen een nieuwen naam te danken heeft, en de ridderschap eene nieuwe orde. En aldus, onbekend met de dingen die komen zouden, schreven wij het volgende met dat doel.

Even als eene kleine rivier, welker wateren steeds kalm en zacht langs de effen oevers stroomden, maar welke, plotseling in grootte toegenomen door het water van tallooze beken, buiten hare oevers treedt en verschrikkelijke verwoestingen aanrigt, zoo hebben ook de schitterende lotgevallen van FAUSTIN I hun oorsprong aan eene zeer geringe bron te danken, en zijn zij alleen van zooveel beteekenis geworden door omstandigheden, welke schier geheel en al onafhankelijk waren van den wil desgenen die deze lotgevallen ondervond. In 1804 was zijne keizerlijke majesteit bediende bij een zeker generaal LAMARRE, een mulat, en had toen den naam van een goede, dikke, vrolijke neger te zijn, die even weinig van literatuur als van staatszaken afwist; in 1847 werd hij verkozen tot president van de Haïtische republiek. Tusschen deze twee datums zou men eene reeks van groote daden verwachten, en wij vinden er integendeel niets dan een dood tafereel van maatschappelijke en staatkundige onbeduidendheid. Dit moet men echter erkennen, dat FAUSTIN, toen hij eens tot de hooge waardigheid van president opgeklommen was, door eigen toedoen op den troon kwam te zitten. Tusschen de jaren 1847

en 1848 verwierf hij zich in het bloed zijner medeburgers het regt op een keizerlijke kroon.

Ten einde een goed inzigt te verkrijgen in de geschiedenis van dezen Keizer, moeten wij eenige schreden achterwaarts doen in de geschiedenis van zijn keizerrijk, welke waarschijnlijk bij velen uit de herinnering is gegaan, onder zoovele gebeurtenissen van meer belang in onze nabijheid. Desniettegenstaande is er veel wat onze belangstelling wekt voor een staat, bestaande uit negerslaven, die zich zelven hebben vrijgemaakt, die gedurende de laatste vijftig jaren beurtelings democratische republieken »in tegenwoordigheid van het Opperwezen", en vorsten »bij de gratie Gods" hebben uitgeroepen; een staat welke een hooggetitelden adel en strenge regels van hof-*étiquette* bezit, maar waarin hertoginnen en markiezinnen voor een stuiver tabak, zeep en sterken drank verkoopen; een staat in het bezit eener beraadslagende volksvertegenwoordiging, en van eene eigen journalistiek, maar waarvan de vorst nog maar even begonnen is met spellen te leeren; een staat eindelijk, waarin het Roomsch-Catholieke geloof staatsgodsdienst is en, op weinige uitzonderingen na, door de geheele bevolking beleden wordt, maar waarin de heerschende partij de fetisch-dienst uitoefent, en bezwerings-dansen danst.

Omstandigheden, welke in verband stonden met het strijden voor de vrijheid in de Fransche colonie *St. Domingo*, tegen het einde der vorige eeuw, zoowel als het verschil van beschaving dat daar bestond tusschen de negers en de mulatten, legden den eersten grond tot de verbittering tusschen deze twee afdeelingen van de gekleurde bevolking des eilands, en deze brak uit in openlijke oneenigheden, zoodra de blanken verdreven waren; ofschoon artikel 14 van de grondwet door DESSALINES geproclameerd, verklaarde: »dat, daar alle onderscheid van kleur tusschen kinderen uit dezelfde huishouding, wier vader aan het hoofd van den staat is, noodzakelijk ophouden moest, de Haïtiërs voortaan bij uitsluiting den geslachtsnaam van *Zwarten* dragen zouden", — zoo volgde toch geene toenadering der gemoederen uit deze op hoog gezag bevolen zamensmelting der kleuren; en de geschiedenis van het eiland bestaat schier alleen uit de vermelding eener reeks van veranderingen en omwentelingen, te weeg gebragt door de voortdurende oneenigheden tusschen *zwart* en *geel*, welke nu eens

uitliepen op eene gele republiek, dan weder in eene zwarte monarchie; door eene dezer omwentelingen kwam FAUSTIN op den troon.

In 1810 sneuvelde de generaal LAMARRE, terwijl hij *La Môle* voor de Mulatsche partij verdedigde tegen CHRISTOPHE, die toen Haïtisch generaal was, vroeger knecht in eene herberg geweest was, en later koning werd. FAUSTIN SOULOUQUE deed te dien tijde dienst als adjudant zijns meesters, en men zegt dat deze hem belast had, om zijn hart over te brengen naar PÉTION, die als dictator over eene republiek in het zuidelijke gedeelte van het eiland heerschte, waarin de kleurlingen den boventoon voerden, terwijl CHRISTOPHE, een zwarte, in het noordelijke gedeelte zijn scepter zwaaide. PÉTION benoemde FAUSTIN SOULOUQUE tot luitenant bij zijne lijfwacht, en vermaakte hem bij zijn dood aan den erfgenaam zijner waardigheid, BOYER, als uitmakende een gedeelte der bezittingen en roerende goederen van het presidentschap. BOYER verbond hem aan de dienst eener zekere Mlle JOUTE, die hem op dezelfde wijze door PÉTION vermaakt was, en die SOULOUQUE gebruikte als eerste bediende bij hare handelszaken in sterken drank.

In 1847 genoot SOULOUQUE de eer van commandant te zijn van de lijfwacht van den president RICHÉ; en toen deze plotseling overleden was, waren de stemmen zoowel van den senaat als van de partijen in den staat, gelijkelijk verdeeld tusschen twee candidaten. Nadat acht achtereenvolgens gehouden stemmingen hadden doen zien, dat geen van beide partijen voor de andere uit den weg wilde gaan en dus de moeijelijkheid oplossen, stelde de president aan den senaat — bij welk ligchaam overeenkomstig de grondwet het regt der verkiezing berustte — een derden candidaat voor, die, al was 't alleen daarom, dat niemand hem kende, met algemeene stemmen verkozen werd; en op deze manier werd FAUSTIN SOULOUQUE, zoowel tot zijne eigen verbazing als tot die der overige wereld, plotseling aan het hoofd der Haïtische republiek gesteld.

De nieuw benoemde, een man ongeveer zestig of twee-en-zestig jaren oud, maar die er niet ouder uitzag dan iemand van veertig jaren, onderscheidde zich zeer door zijne schroomvalligheid, maar 't was eene schroomvalligheid van bijzonderen aard. Hij had eene onoverwinnelijke vrees voor tooverij, en

aan deze zwakke zijde van den man moeten de stroomen bloeds geweten worden, waardoor hij van den presidialen zetel naar den keizerlijken troon waadde. Al de presidenten die BOYER opgevolgd waren en dus de voorgangers waren van SOULOUQUE, waren òf zeer vroegtijdig gestorven, òf voor zij het eerste verjaarfeest hunner verkiezing vieren konden, afgezet; en de laatste president voor SOULOUQUE, RICHÉ, was juist op den avond van dat verjaarfeest gestorven. Dit waren verdachte omstandigheden, en zij waren voldoende om de vrees van hen die in VANDOUX geloofden, waaronder de nieuwe president zonder twijfel behoorde, wakker te maken. VANDOUX is een Africaansche afgod, wiens dienst op *St. Domingo* overgebragt was, door de als slaven ingevoerde negers, een afgod, die zich openbaarde in den vorm van eene slang, welke opgesloten in eene doos, aan hen die hem dienen mededeelt wat hij weet aangaande verborgen zaken, en dat wel door bemiddeling van een hoogepriester en priesteres, *papa-loi* en *mama-loi* genaamd, die door hunne betrekking tot de slang groote tooverkrachten bezitten. De dienaars van VANDOUX onder de voormalige slaven op *St. Domingo* — en hetzelfde geldt van de tegenwoordige vrije bewoners van dit eiland — vormden eene geheime vereeniging, waarin men niet opgenomen werd dan na het afleggen van een plegtigen eed, waarbij formaliteiten plaats hadden, zoo verschrikkelijk als ze in eene Africaansche verbeelding kunnen opkomen. Somtijds moest er een kop nog warm geitenbloed opgezwolgen worden tot bevestiging van den eed, welken men aflegde, om eer den dood te ondergaan, of te doen ondergaan, dan te dulden dat de geheimen der vereeniging geopenbaard werden. Somtijds ook gebruikte men ossenbloed, en dit werd dan gemengd met *tafia*, eene soort van sterken drank, welke men in die streken maakt, om wat meer geur te geven aan de plegtigheid.

Nu had SOULOUQUE zich in 't hoofd gezet, dat eene of andere bezwering, uitgewerkt door de hulp van VANDOUX, de oorzaak geweest was van den vroegtijdigen dood of afzetting zijner voorgangers, en dat hij, door in hetzelfde paleis te gaan wonen en denzelfden senaatszetel in te nemen, ook onder dezelfde magt als zij zou gebukt gaan. Mad. SOULOUQUE raadpleegde over deze zaak de *mama-loi*, die eene zeer belangrijke plaats innam onder de tooverheksen van *Port-au-Prince*, en

kreeg tot antwoord dat er volstrekt geen gevaar verbonden was aan het bezetten van den presidialen zetel, maar dat de tooverij — deze toch was er bij in 't spel — verrigt was door toedoen van een beeld, dat BOYER in den presidents-tuin had laten begraven, voordat hij het eiland verliet; en dat niet voordat dit prachtige beeld weder in zijn vorigen staat zou hersteld zijn, de kracht der tooverij zou verbroken worden, welke maakte dat geen presidentschap de volle twaalf maanden van een jaar duren kon. SOULOUQUE, wat gerustgesteld, doordat hij nu bepaald wist, wie zijn vijand was, beval dadelijk, dat er een onderzoek in den tuin werd bewerkstelligd, en zorgde ook dat er tegen-bezweringen werden uitgevoerd door een zekeren broeder JOSEPH, een man wiens geschiedenis zoo merkwaardig is, dat zij wel eene kleine vermelding verdient.

Gedurende de onlusten welke plaats vonden in den tijd tusschen den afstand van BOYER en de verkiezing van SOULOUQUE begaf zich een zekere neger, ACAÄN genaamd, in den dosch welke de natuur den mensch schenkt, getooid, behalve dat hij een linnen kleed om zijne lendenen gewikkeld had, een strooijen hoed op zijn hoofd droeg, en ontzettend groote sporen aan zijne naakte hielen bevestigd had, naar het kruis dat op de markt zijner geboorteplaats was opgerigt, en legde daar in 't openbaar een eed af om geene verandering in zijn toilet te maken voordat de bevelen der goddelijke voorzienigheid waren ten uitvoer gebragt; deze bevelen bestonden hierin, zooals hij aan de menigte die zich rondom hem vergaderd had verklaarde, dat de ongelukkige zwarten alle Mulatten zouden verdrijven en de eigendommen van dezen onder zich verdeelen. Zijne hoorders schenen niet zulke vorderingen gemaakt te hebben in de communistische leeringen, want er ontstond een hevig gemor onder de vergadering, en aller oogen werden gerigt op een paar zeer armoedige mulatten, die een deel uitmaakten der vergadering. »O, deze zijn negers!" riep ACAÄN met tegenwoordigheid van geest uit. En een andere zwarte, die bediende was in eene *tafia*-slijterij daar in de nabijheid, deed eenige stappen voorwaarts, en bevestigde en omschreef deze uitspraak in de volgende woorden: »ACAÄN heeft gelijk, want de Maagd heeft gezegd (in Neger-Fransch): — *Negue riche qui connaît li et écri, cila mulâte; mulâte pauve, qui pas connaît li ni écri, cila negue* — (Een rijke neger die lezen en schrijven kan is

een mulat; een arme mulat die noch lezen noch schrijven kan, is een neger). Deze zwarte, wiens naam JOSEPH was, verbond zich naderhand als veldprediker aan ACAÄN's leger, eene bende van half naakte wilden, die het land rondtrokken plunderende, moordende en brandende, overeenkomstig het beginsel dat hij hun ingeprent had, op welke troepen hij een aanmerkelijken invloed uitoefende, door middel zijner bezweringen van VANDOUX, welke hij van tijd tot tijd afwisselde met lofzangen aan de H. Maagd, ten einde aan ieders smaak te voldoen. Gedoscht in een wit hemd en een wijde broek, en met een witte zakdoek om zijn hoofd gebonden, was broeder JOSEPH, zooals men hem nu noemde, er steeds mede bezig om aan zijne hoorders het ware onderscheid tusschen negers en mulatten aan te toonen, vooral wanneer het geval zich voordeed dat zij uit liefde tot hun geslacht, aan een rijken zwarte genade wilden betoonen; maar toen ACAÄN, na tallooze, onbeschrijfelijke wreedheden te hebben begaan, onder welke bedrijven hij zich den naam gaf van »beschermer der lijdende onschuld", wanhopende aan de dankbaarheid zijner volgelingen, zich door een pistoolschot van het leven beroofde, — toen zeide ook broeder JOSEPH zijn zwervend leven vaarwel, legde zich uitsluitend op de tooverij toe, en zette zich in *Port-au-Prince* neder, waar even als in sommige hoofdsteden in onze nabijheid, met die tooverij tamelijk goede zaken konden gemaakt worden.

Bij dezen man nu zocht SOULOUQUE hulp in zijn strijd tegen het begraven beeld, en den kwaadwilligen invloed, welken het uitoefende; maar terwijl hij met deze maatregelen bezig was, verspreidde zich het gerucht omtrent den toestand van bijgeloof waarin de president zich bevond, en wie er verlicht waren onder het volk, lachten hem uit, en wreekten dus op hem hunne dwaasheid welke zij getoond hadden door een man tot hun opperhoofd te kiezen, die lezen noch schrijven kon, en wiens nationaliteit aanleiding geven moest dat hij bij zulke omstandigheden wel onder dergelijken invloed komen moest. Dat uitlagchen hinderde SOULOUQUE wel; maar zijne vrees was zoo groot, dat hij toch met zijne opgravingen in den tuin voortging; maar de president beproefde toch aan den anderen kant door naauwlettend toe te zien op den staat der zaken, de spotzucht der beschimpers te logenstraffen. Ongelukkiglijk

echter begonnen, ondanks de stilzwijgendheid der ministers, ophelderende anecdotes en geruchten onder het volk te loopen, betreffende de groote onwetenheid en wonderlijke misstappen van het hoofd van den staat, en de spotternijen verdubbelden zich. Dit was nu niet mooi en onbillijk. Soulouque toch had niet door eigen kuiperij zijne hooge betrekking verkregen, maar door de algemeene stemmen van de verkiezende vergadering, en zoo al bij sommige vroegere daden, de bijgeloovige neger zich in hem verraden had, zoo maakten andere zijner daden het meer dan waarschijnlijk dat hij opregtelijk begeerde zijn pligt te doen. Soulouque veranderde nu van taktiek. De naïeve onwetenheid waarmede hij vroeger voor den dag kwam, moest nu plaats maken voor een voorwenden van bekwaamheden en daarop rustend zelfvertrouwen. Dépêches en regeringspapieren, welke aan hem gerigt waren, werden nu op hoogmoedige wijze uit de handen des ministers gerukt, schijnbaar met de meeste oplettendheid doorgelezen en dan opgeborgen, ten einde zij later door een of ander vertrouweling, die lezen kon, mogten gelezen en duidelijk gemaakt worden. Maar misnoegen en haat tegen de klasse van menschen die hem bespotten, omdat hij er zich zoo over bekommerde, om hunne achting te bezitten, begonnen zich in soulouques hart te doen gelden, en zoo naderde hij al meer en meer tot de *ultra* zwarte partij, die alleen sympathie voor hem scheen te bezitten, en met welker leden hij Creoolsch spreken mogt, zonder vrees van aanhoudend beoordeeld te worden. Het *peuple noir*, zooals zij zich zelven noemden, dat zoo lang bij de aanzienlijkste klassen in ongenade geweest was, aarzelde niet om uit deze omstandigheden zijn geluk te zoeken, en elken morgen bragt een of ander zwarte boodschapper naar het paleis eene of andere nieuwe spotternij over, welke men ten koste des presidents verspreid had, en deze werd door dit alles bevestigd in den argwaan welken hij opgevat had, dat de mulatten en de gematigde zwarte partij medepligtig waren aan de zaak van het begraven beeld. Langzamerhand werd het voor eene bende zwarten eene gewoonte, om zich des zondags bij de poorten van het paleis te verzamelen, en wanneer de president van de parade wederkeerde, hem op deze en dergelijke wijze aan te spreken: »President, *peuple noir* begeert dat voortaan alle gekleurde mannen

van de openbare bedieningen buitengesloten worden"; en SOULOUQUE, die, dank zij der bezwering van VANDOUX, op dezen tijd reeds meer dan dertien maanden president was, en dank zijne herhaalde schendingen der constitutie en andere willekeurige onderdrukkingen, welke men niet had gestraft, verlost was van zijne vrees voor de meerderheid der mulatten, — SOULOUQUE gaf genadiglijk een gunstig antwoord op dit verzoek. Op een anderen dag begeerden de zwarten dat de roode kleur in de nationale vlag, het zinnebeeld van de gekleurde bevolking, zou weggenomen worden. Wederom op een anderen tijd drongen zij aan op het herstel van de constitutie van 1816, waardoor het presidentschap zou veranderd worden in een levenslang dictatorschap, het kabinet zijn ontslag krijgen zou, en in plaats van verantwoordelijke ministers, eenvoudig secretarissen komen zouden. SOULOUQUE, bij wien toen alle edele gevoelens waren uitgedoofd door zijne woeste Africaansche natuur, was zeer bereidvaardig om deze verzoeken toe te staan, doch was voorzigtig genoeg, om de uitvoering dier plannen uit te stellen, totdat eene gebeurtenis even verschrikkelijk als de moord der Janitsaren door Sultan MAHMOUD genoegzaam vrees aan de tegenpartij zou hebben ingeboezemd om allen tegenstand te voorkomen.

In overeenstemming met dit plan gaven den 16den April 1848 drie kanonschoten uit het paleis gelost, het gewone teeken, dat het land in gevaar was. Zooals door de wet was voorgeschreven, begon op dit teeken het landvolk van 15 mijlen in den omtrek, zich te verzamelen in de hoofdstad, welker inwoners gewapend door de straten renden; en generaals, senatoren, afgevaardigden en andere ambtenaren snelden naar het paleis om daar te vernemen naar de oorzaak van het alarm, en om de bevelen van den president te vernemen. En toen de buitenpoorten van het paleis gesloten waren, werden op het plein en in de gangen van het paleis, de mulatsche ambtenaren van alle rangen, welke zich hier verzameld hadden, op eene schandelijke wijze door de lijfwacht van den president, bijgestaan door den president zelven, vermoord, als een voorspel op de invoering van de constitutie van 1816. Het moordtooneel verplaatste zich spoedig van het paleis naar de straten. Het bloedbad duurde drie dagen, en ging vergezeld van plundering en brandstichting, terwijl de mulatten

door een panischen schrik getroffen, geen wederstand boden, maar naar de vreemde consulaten vlugtten, en aan boord van vreemde oorlogschepen bescherming zochten. Eindelijk slaagde de Fransche consul er in, om, door uit te weiden over de uitwerking welke dit alles op de publieke opinie in Europa hebben zou, eene zoogenaamde amnestie van SOULOUQUE te verkrijgen, wiens ijdelheid, niettegenstaande zijne barbaarsche wreedheid, hem gretig deed verlangen naar de goedkeuring der beschaafde wereld. Maar bij het ontvangen van het vreeselijke nieuws uit de hoofdstad, was op eens in het zuiden van het eiland een opstand uitgebroken onder de mulatten. De president begaf zich derwaarts. Hiervan waren wederom de vreeselijkste tooneelen van moord en geweldenarij het gevolg. Gedurende zes maanden werd het eiland als overstroomd met bloed; en niet voordat het laatste gemor van hen die waren overgebleven door schrik gestild was, keerde SOULOUQUE naar zijne hoofdstad terug. Hij deed zijn intogt door triumfbogen, welke vol opschriften waren, waarin men den overwinnaar met geestdrift het welkom toeriep. Toen hij zich verwaardigde op deze opschriften zijne aandacht te vestigen, en in korte woorden daarover zijne goedkeuring te betuigen, kende de geestdrift van het *peuple noir* perk noch palen meer, daar men veronderstelde dat »de president lezen geleerd had." Dagelijks werden de aanspraken van den Haïtischen senaat, en van de kamer der vertegenwoordigers, waaruit alle mannen van karakter verdreven waren, welke aanspraken te vinden waren in den Haïtischen *Moniteur*, walgelijker van vleijerij, totdat op den 25sten Augustus 1849, in overeenstemming met eene petitie door het volk ingezonden, en toegestemd door de kamers, eene menigte senatoren te paard zich naar het paleis begaven en op het hoofd van den president FAUSTIN SOULOUQUE, »door wiens onuitsprekelijke weldaden, de instellingen van het land bevestigd waren", een kroon van verguld bordpapier plaatsten, waardoor hem het regt gegeven werd om voortaan den titel te dragen van Keizer van *Haïti*. Z. M. FAUSTIN I, antwoordde op deze senatoriale aanspraak met een enthusiastisch »*Vive la liberté, vive l'égalité*"; en vervolgens trok hij vergezeld van een talrijken stoet, en begroet door de toejuichingen des volks, onder het gebulder van kanonschoten, naar de kerk, waar een *Te Deum* werd aangeheven, met zulk eene

muziek, als waarover de keizerlijke kapel te beschikken had, en welke in sterkte van geweld vergoedde wat haar in harmonie ontbrak. Maar de nieuwe keizer was er geen man naar, om zich tevreden te stellen met eene bordpapieren kroon, hoe rijkelijk ook verguld, noch met eene krooning door de algemeene stemming. Ofschoon een getrouw dienaar van VANDOUX, was het toch zijne grootste zucht om geteld te worden onder de Christelijke monarchen, en bij gevolg werden er onderhandelingen met *Rome* geopend, om te verkrijgen dat een geestelijke van hoogen rang naar Haïti gezonden werd om de krooning te bewerkstelligen; want, hoe vreemd het ook klinken moge, Haïti had een keizer gehad en een koning, en had zich nu wederom een keizer aangeschaft, — maar een bisschop had het, sedert de verdrijving der blanken, niet meer bezeten. Tot op dezen tijd toe is de geestelijkheid op Haïti, op weinige uitzonderingen na, niet veel bijzonders; zij bestaat meest uit ongeordende priesters van allerlei natiën, die hier een schandelijk onzedelijk leven leiden, en in broederlijke eendragt verkeeren met de priesters van VANDOUX. CHRISTOPHE verzocht, toen hij den koninklijken titel verkreeg, den Paus om een bisschop, maar kreeg nooit eenig antwoord; en gedurende BOYERS presidentschap werden er onderhandelingen geopend voor een concordaat, maar deze werden afgebroken, omdat het pauselijke hof voor de geestelijkheid grooter onafhankelijkheid verlangde dan het Haïtisch gouvernement van plan was te geven. FAUSTINS pogingen om zich van een wezenlijken bisschop te verzekeren, bleken ook mislukt te zijn, daar zijn onderhandelaar, door een of andere misstap, te *Rome* slechts vermoedens had opgewekt. Deze persoon echter, die zich vrolijk maakte met den titel van Groot-aalmoezenier des Keizers, verkoos zijn misstap verborgen te houden en naar zijn land terug te keeren, terwijl hij zich zelven den titel van Bisschop van Haïti gaf; en op deze wijze kwam de krooning werkelijk tot stand en werd den 18den April 1852 met alle mogelijke pracht gevierd.

Tot dusverre hadden wij geschreven, in de volle overtuiging dat keizer SOULOUQUE nog in het bezit was van zijn goddelijk regt om slecht te regeren. Maar nu onlangs hebben wij de tijding ontvangen dat hij die de titels van Hertog van Limonade, en Markies van Marmelade schiep,

zijne titels niet langer dragen zal. SOULOUQUE is onttroond en de Haïtische republiek is wederom uitgeroepen. Hare lotgevallen zien wij met belangstelling te gemoet.

EEN KEIZER EN EEN DAGBLAD.

Wij hebben reeds vroeger gesproken van de magische kracht der woorden, door Z. M. den Keizer der Franschen op den eersten Jan. tot den Oostenrijkschen gezant gesproken. Wij bedoelen hiermede op het oogenblik maar alleen den verbazenden invloed op de finantiële wereld, op de groote beurzen, het eigenlijke hart der tegenwoordige maatschappij. Met JUPITERS-kracht zijn daardoor de fondsen naar beneden geworpen en men heeft berekend, dat die woorden in de eerste veertien dagen aan de finantiële en industriële wereld 720 millioen gulden gekost hebben. Altijd eene zeer approximative berekening!

Hoe geheel anders is hetgeen kort te voren in Engeland was gezien. Ieder kent den *Times*, maar een eenvoudig dagblad, al is het ook een groot dagblad. Welnu! tegen de Kersfeesten heeft een der Redacteuren van dat dagblad de nobele gedachte, om van de Christelijk feestelijke stemming, die dan in gansch Engeland heerscht, tot een goed doel gebruik te maken. In het dagblad verschijnt eene beschrijving van de groote inrigting in *Field-Lane*, het *Refuge of homeless poor*, waar de tallooze ellendigen van Londen, die zonder have of huis rondzwerven, voor den nacht een toevlugsoord vinden. Wat daar te zien is van de ellende zonder naam en bij niemand bekend, die het rijke Londen verbergt, wordt in korte maar roerende trekken geschetst.

En die woorden van het dagblad hadden óók invloed. Vier-en-twintig uren na het verschijnen van het artikel had de Engelsche liefdadigheid reeds eene som van 6000 £ in de handen van den directeur van het gesticht gesteld, en binnen eene maand had de inschrijving, waartoe dat artikel aanleiding had gegeven reeds meer dan een half millioen aan *vrijwillige giften* opgebragt. Van alle kanten waren brieven en giften ingekomen: ééne gift van 100 £ (tusschen twee haakjes: vaste jaarlijke giften van 4000 gulden en meer, in eens, komen in Amsterdam wel voor) was door een enkel persoon gegeven. De woorden van het dagblad hebben dus niet zoo veel gekost als de woorden des Keizers, met dit verschil echter: bij de

eersten hebben alleen de armen gewonnen en niemand verloren, bij de anderen zijn velen arm geworden en de winst was slechts voor enkele gelukkigen of — beter ingelichten.

ONKIESCHE LIEFDADIGHEID.

Een vreemdeling in Amsterdam, had ik het geluk om in de groote koopstad rond te dwalen met een Amsterdammer, die mij de wondere dingen die ik zag verklaarde en, als vele Amsterdammers, bij een zekeren trots op al dat groote, de onoverwinnelijke neiging had, om al wat zijne eigen stad betreft te beschimpen.

Het doet er weinig toe wat ik nog al meer zag; maar onder anderen zag ik ook, op de met vruchtbare meststof rijk gezegende straten, hier en daar werkzaam groote liefhebbers van de zindelijkheid. Begeleid door een leêgen kruiwagen, met spade gewapend, hielden zij zich, zoo al niet ijverig, dan toch bezig, om die meststoffen in hun kruiwagen te scheppen, of nog vaker zachtjes en gemakkelijk in de *wal* te werken — zoo toch noemen de Amsterdammers hunne grachten.

Mijn vriend verontwaardigde zich grootelijks over de luiheid van dat »canaille", en verklaarde, dat het daaraan alleen te wijten was, dat de vreemdelingen zeiden, dat hunne wallen zomers wel eens stonken, hoewel hij het nooit geroken had. En hij kon zich maar niet begrijpen waarom er geen *diender* bij de hand was, om den zondaar vaderlijk te vermanen.

Ik tuurde ondertusschen naar een aantal mystische letters, die op 's mans platgedakt hoofddeksel prijkten M. T. V. V. D. W. S. Ik vroeg de verklaring en kreeg tot antwoord: »Maatschappij ter *verbetering* van den werkenden stand."

Ter *verbetering!* Ja, ziedaar wel onze nieuwerwetsche philanthropen. Niet ter ondersteuning, ter verligting, neen, ter verbetering! Menschlievend zijn zij; maar die wezens, waartoe zich hunne liefde uitstrekt, zijn toch voor hen wezens van eene geheel andere soort. Zij rigten maatschappijen op, om ze te verbeteren, even als men ze oprigt ter verbetering van het paarden-, koeijen-, schapen-, kippen-, honden-, varkensras, enz. En dan heet het bij paarden nog ter *veredeling*, maar van die arme drommels ter *verbetering*.

En toch worden er menschen gevonden, die door Amstels straten willen loopen, met groote letters op het hoofd, dat ze daar in 't gareel zijn, om te worden *verbeterd*.

MENGELWERK.

HET STRAATGEZANG.

DOOR

Mr. *J. A. MOLSTER.*

I.

VROEGER.

In vroegere tijden schijnt het volksgezang bij ons meer ontwikkeld te zijn geweest dan heden. Dikwijls vindt men in onze historie over volksliederen gesproken, en dikwijls vindt men ook in de placaten der Staten of in de keuren der steden, b. v. in die van Amsterdam, gewag gemaakt van het zingen bij de straten, of het uitventen van gezangen, die een oproerigen geest ademden. De tijden, waarin men leefde, waren veelal zóó hagchelijk, dat de burgerij een groot aandeel nam aan de politiek. De partijschap, die zich daarbij deed gevoelen, sprak in de taal, sprak ook in de liederen des volks, en van daar dat het volks-, vooral het straatgezang, toen meestal politieke onderwerpen behandelde en eene staatkundige beteekenis erlangde, van waar het zich ook laat verklaren, dat de regering van stad en land die liederen aan strenge bepalingen onderwierp. Vergunt mij, u eenige der meest belangrijke volksgezangen uit onze geschiedenis te doen kennen, ten minste te herinneren, en op de wetsbepalingen te wijzen, die vroeger daaromtrent gemaakt, en zeker niet van belangrijkheid ontbloot zijn. Ik begin die herinnering met de tijden van onzen vrijheidsoorlog met Spanje. Van dien tijd af dagteekent toch voor mij onze geschiedenis, hoe genegen anderen ook mogen zijn, om die tot in den nacht der Middeneeuwen te zoeken — naar mijne bescheiden meening — te vergeefs.

Het zal wel niet noodig zijn de partijen in onzen tachtigjarigen oorlog te doen kennen. Het waren de Spaanschgezinden en de Orangisten of Prinsgezinden. De Geuzen, eerst de wilde Geuzen, *zwalpende in hunne vlieboten op het element*

van den Hollander, op de zee, eerst alleen als Watergeuzen benaamd, gaven later hun naam aan de Prinsgezinden. Ook in het maatschappelijke leven scheidde zich de Geus van den Spanjool; ook in de redewisselingen op publieke plaatsen en in de *taveernen* deed zich die scheiding van beginselen kennen. Is het wonder, dat zij ook in het gezang niet zonder invloed bleek te zijn? Wij ontmoeten dan ook vele dusgenoemde *Geuzenliederen*, die vlijtig gezongen werden, en dikwijls dienden om den verflaauwden moed te doen aanwakkeren of de tegenpartij te tergen; soms ook als een toon, die welgemeend uit de borst oprees. Van dien aard b. v. zijn de volgende regelen uit de Geuzenliederen afgeschreven (want bij den rijken oogst mag ik slechts eenige *weinige* regels overnemen).

Uit een Geuzenlied b. v. (uit het *Geuseliedtboek*) op den 10^en^ penning (het lied dagteekent van 1570):

ô Nederland, gy zijt belaân,
Dood ende leven voor u staan,
Dient den tyran van Spanjen,
Of volgt, om hem te wederstaan,
Den prince van Oranjen.

Het was zeker meer uit den volkstoon gesproken, wat men in een Brabantsch lied vermeld vindt, getiteld: *Jochey. Nu slaet de Spaengiaerts vry:*

De Staten van den Lande,
Die lieten die trommelen om-slaen,
Om Ruyters ende Landtsknechten,
Die willen sy nemen aen.
Die kinders roepen in Brabant op de straet,
Des morghens vroegh, des avonts laet,
Jochey!
Nu slaet de Spaengiaerts vry.

Gy Duytschen ende Walen,
Die in de Nederlanden stolt (soldij ontvangt),
Wy sullen u wel betalen
Met silver ende root golt,
Wy sullen de Spaensche heeren al-te-mael
Ridder slaen met yser ende stael.
Jochey!
Nu slaet de Spangiaerts vry.

Een derde lied van de *Couragieuse Brusselaers* bevat onder anderen dit couplet:

Elck roept: gaat heen na Spaengien,
Met wereken ongeveert (zonder een werk gedaan te hebben),
Want appeltjes van Orangien
Sijn hier seer wel begeert.
Gaet henen maekt kabassen,
Snijt vijgen en rosijn, enz.

Daarentegen zou het niet moeijelijk vallen, om ook zangen van de Spaansche partij tegen Prins WILLEM I te herinneren, hoewel het volk veelal de zijde des Prinsen koos. Dikwijls was ook eene enkele gebeurtenis genoeg om een liedje te doen ontstaan, dat, door het volk zelf vervaardigd, wel zeer populair werd, maar niet veel verdienste bezat. Zoo had b. v. in den tijd der wilde Geuzen de vlieboot zeker aan menig, minder keurig, product het aanschijn gegeven, en zoo deed ook het volk van Amsterdam in 1566 in hun deuntje op BREEDEROÔ. Amsterdam toch hield lang de Spaansche zijde, d. i. de regering van onze hoofdstad, daar het volk integendeel wel Prinsgezind was. In 1566 bevond zich HENDRIK BREEDERODE, om zijne onstuimigheid bekend, met zijn gevolg in de stad. De Geuzen meenden hierin een gunstig teeken te zien, en vreezende dat hun lieveling bedreigd zoude worden, bewaakten zij de herberg in welke hij zijn intrek genomen had. De Regering daarentegen zag den gast ongaarne in haar regtsgebied, en de bevolking hield vast en stijf staande, dat men geene goede inzigten met BREEDERODE had. Toen ontstond het liedje, dat algemeen gezongen werd en eene groote populariteit erlangde:

Heer HEINDERIK!
Kaptein -DERIK,
De boeren (de regenten) binnen gram,
Sij hebben lange neuzen
En sitten op den Dam (op het Stadhuis).
Gij moet niet meer van HEINDERIK praten,
Want HEINDERIK sou in de boeijen raken,
Van de boeijen op 't schavot,
HEINDERIK, ja! die is een zot!

Het liedje doet zien, dat het volk het zelf heeft zaâmgesteld, met zijne weinige ervaring, doch ook met zijne naïveteit, die gaarne puntig en sarcastisch hare meening uitdrukt, als het gebeurtenissen geldt, die boven alles aan het volk ter

harte gaan. Deze laatste meening wordt nog bevestigd door een ander voorbeeld. Toen LEYCESTER hier te lande gezonden werd, was een groot gedeelte der bevolking met ongerustheid voor den quasi-bondgenoot vervuld, en men vond het later raadzaam om het stadhuis te Amsterdam met geschut te dekken, niet wetende wat er met het Muiderslot gebeuren kon. Dadelijk hoorde men op straat:

Oft 'er verraedt
Oft oproer quaedt
Wierde vernomen.
Men sal tot baet
Geschut op straet
Hieruit doen komen.

Maar, wanneer er van het volksgezang dier dagen sprake is, zult ge met mij wel vóór alles aan het beroemde WILHELMUS-lied gedacht hebben. Geen wonder, voorwaar! Het lied zelf, door den beroemden MARNIX VAN ST. ALDEGONDE in 1568 vervaardigd, maakt op hartelijkheid, warmte en kunstwaarde geregte aanspraak. Het volk zag er eene geloofsbelijdenis in van den Prins, en toen zich aan dat lied zoovele grootsche herinneringen voegden, toen het zoo dikwerf aan de overwinnaars tot zegelied, en aan de verdrukten tot troostgezang gediend had, toen het bij elk gevecht werd aangeheven en het zelfs tot een spreekwoord geworden en gebleven was: »dat zijn ze die Wilhelmus blazen!" — toen erlangde dit lied eene algemeene bekendheid, die het zelfs tot heden toe niet heeft verloren. Vergunt mij om u daaruit een paar coupletten af te schrijven, zooals die in den oorspronkelijken tekst luiden.

WILHELMUS van Nassouwen
Ben ick van Duytschen bloed,
Het vaderlandt getrouwe
Dien ick tot in de doot,
Een Prince van Oraengien
Ben ick vry onverveert.
Den Coninck van Hispaengien,
Heb ick altijt ghe-eert.

Oorloff mijn arme schapen,
Die sijt in grooten noot,
U Herder zal niet slapen,
Al sijt ghy nu onbloot.

Tot Godt wilt u begeven!
Sijn heylsaem woort neemt aen,
Als vroome Christ'nen leven,
'T sal hier haest sijn gedaen.

Voor Godt wil ick belijden,
Ende sijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck heb veracht;
Dan dat ick Godt den heere
Der hoogsten majesteit,
Heb moeten obedieren
In der geregtigheyt.

Na het sluiten van het 12jarig bestand zag men binnenlandsche twisten woelen, en was het volk in partijen verdeeld. De godsdienstgeschillen tusschen de hoogleeraren GOMARUS en ARMINIUS, de teregtstelling van OLDENBARNEVELDT, de twisten omtrent COSTER's Academie hielden de partijen bezig, en gaven geredelijk aanleiding tot menig gezang, waarin de gemoederen zich lucht trachtten te geven. De meesten dier gezangen zijn van zeer bitteren inhoud, en de groote VONDEL leende er meer dan eens zijne pen toe om volkszangen in dien geest op te stellen. Zoo waren te Amsterdam, toen de Remonstranten hunne preken hielden, door de Gomaristen vele liedjes daartegen verspreid van zeer vuilaardigen inhoud; een daarvan luidde onder anderen:

Begint gy Arminianen op Zondag weêr te preeken,
Zoo zullen er een deel in het water worden gesteeken.

VONDEL deed vele liedjes op de Contra-Remonstrantsche predikanten in den mond des volks overgaan, die zich dan ook niet ontzagen om op den preekstoel zich over de regering en het volk te beklagen, »die meer naar poëten en juristen dan naar de leer der kerke hoorden." KALKOEN, TRIGLAND, SMOUT, werden allen door VONDEL belagchelijk voorgesteld, en het volk zong gretig de regels op den rooden neus van den één, of de zwaarlijvigheid van den ander. Vooral toen de predikanten zich tegen SAMUËL COSTER's schouwburg met klem van redenen verzetten, waaronder de predikant OTTO BADIUS een der voornaamsten was, dichtte VONDEL zijn *Otter in het Bolwerk* en *De Poëten tegen de Consistorie*, en toen de onverdraagzaamheid zóó verre ging, dat de Remonstrantsche predikant HANEKOP

werd ontslagen, werd door VONDEL *De Rommelpot van 't Hanekot* vervaardigd, zooals hij het noemde,

Om te kaauwen veur begijnekoeck
En te neurien lijck Hangaje Hangebroeck —

hetgeen bewijst, dat het werkelijk een straatdeun was. Evenzeer viel VONDEL den oud-Burgemeester REINIER PAAUW aan, die als regter in de zaak van OLDENBARNEVELD gezeten had, en die door onzen dichter daarom vrij hevig in zijn *Reintje de Vos* werd gehekeld. Het slot van dit liedje,

— gemaekt om op de brug te zingen,
Al zou REINTJE er uit zijn vel om springen —

getuigt weder, dat het door den opsteller voor het volk vervaardigd werd. De ruimte ontbreekt mij om u al de genoemde liedjes in hun geheel mede te deelen; dit weinige moge genoeg zijn om te toonen, dat ook het 12jarig bestand zeer rijk was in gezangen voor het volk vervaardigd en vlijtig door hen gezongen. Hoezeer niet elke vrucht van dien rijken bodem vermeld kan worden, kan ik u toch de herinnering aan het »Scheepspraetjen" niet onthouden, hetgeen door HUYGENS bij den dood van Prins MAURITS is vervaardigd, en hetgeen ik u dringend verzoek eens even na te slaan.

Het is evenwel niet het eenige lied, dat bij het volk in aandenken bleef en de daden van het huis van Oranje vermeldde. Ik kan u nog wijzen op het *Princelied* van onzen PERS, ter eere van FREDERIK HENDRIK gedicht, en op de tafelliederen van RHIJNENBURGH, die spoedig in den mond des volks overgingen, en waarin dezelfde Prins, vooral na zijne inneming van den Bosch en Wezel verheerlijkt wordt. Één van deze, *Het Hollandsch Roemertjen*, moet ik in uwe gedachten terugroepen.

Ik breng je een Hollandsch Roemertjen
En drink het schoontjes uit.
En dat op de gezondheid
Al van d' Oranje spruit.
Het glaasjen verstaat den zin,
Snap in.
En draagt daarom geen rouw,
'T is een santée al voor den Prins,
Het edel huis van Nassouw.

Waar is de waard al van het huis,
Komt hij niet voor den dag?
En is hij dan geen prinseman,
Zoo rekent hij 't gelag.
Het glaasjen verstaat den zin,
Snap in.
En draagt daarom geen rouw.
'T is een santée al voor den prins.
Het edel huis van Nassouw!

Minder gelukkig was WILLEM II. Zijn niet zeer meêgaand karakter, zijn aanslag vooral op Amsterdam werd zeer euvel door de burgerij opgenomen, en zoowel in het diakenzakje in de N. kerk als op straat kon men het vernemen, toen die stadhouder aan de kinderziekte overleden was:

De Prins is dood,
Mijn graaf is groot;
Geen blijder maar
In 80 jaar.

De regering van WILLEM II had ons volk, geleid door de aristocratische of anti-stadhouderlijke partij, van de regering van het huis van Oranje doen afstaan. De regering van DE WITT als stadhouder evenwel, teekende zich door belangrijke feiten, en toen het water tot aan de lippen kwam, toen ons land van alle kanten werd bedreigd en alles radeloos was en reddeloos scheen, toen strekte men weder smeekend de handen uit naar Oranje, en *uit het hart* rees de toon des volks, en daverend weergalmde het van straat tot straat en van plein tot plein:

Al isser ons prinsje nog zoo klein,
Alevel zal hij stadhouder zijn.

Dat hij het werd, en wat de groote WILLEM III deed voor ons land — het blijve bij u en bij mij altijd in gezegend aandenken!

Eene enkele bijzonderheid mag voor mijn onderwerp hier niet verzwegen worden, daar het tot de oplossing van ons vraagstuk wel een sleutel geven kan. De vloot lag vóór Scheveningen ten anker, terwijl de Engelschman vrijelijk op zee vrijbuitte. Janmaat hunkerde naar zee en morde er over, dat men den vijand het veld vrij liet. De Staten evenwel, den benarden toestand des lands inziende, schreven bedestonden

uit, doch... lieten de vloot voor anker liggen. De matrozen hadden niet zoodra dit besluit vernomen, of zij drukten hunne verontwaardiging in een vrij krachtig liedje uit, en zongen:

Bedestonden,
Stomme honden,
Helpen niet voor d' Engelschman;
Maar een vloot in zee gezonden,
Dat is 't wat ons helpen kan.

Zou het uit deze bijzonderheid niet blijken, dat het volkslied, wil het ingang vinden, bij uitstek practisch moet zijn? Daarom maakte de matroos zich zelf een lied, omdat het behoefte was voor zijn hart om zijne verontwaardiging lucht te geven, en daarom zong Janmaat ook vlijtig meê, als er van TROMP's huwelijk werd gewaagd:

Ja, trompen en trompetten,
Blaast op een gouden toon,
Nu TROMP de oorlogswetten
Verlaat voor VENUS zoon.
Hij rukt het staal van 't lijf,
Voor 't zijdgeweer een wijf.
Vormt meer Trompen,
Stale rompen, stout en stijf.

Gaarne zou ik nog met u eenige rijmpjes doorloopen uit den tijd der Bataafsche republiek; de verdrijving van Prins WILLEM V gaf daartoe gereedelijk aanleiding; doch wij moeten ons bekorten, en wijden liever nog een enkel woord aan andere dan de politieke rijmen en liedekens, die wij tot nu toe beschouwden.

De oogst is hier schraler, want de gebeurtenissen wisselden elkander weleer zóó snel af, dat de staatkundige toestand stof te over gaf voor het volksgezang; evenwel, wij vinden vele liedekens vermeld, die juist niet van politieken inhoud waren. De kamers der »Rhetorykers" leverden een rijken oogst van meestal vrij onbeduidende liedjes. HOOFT daarentegen was gelukkiger. Zijne zangen zijn uiterst zacht en bijkans Italiaansch, en met moeite onthoud ik mij, u de rei uit *Granida*, *Baeto*, of de versjes aan zijne vrouw LENORE HELLEMANS af te schrijven. Ook HUYGENS in zijn *Voorhout* en VONDEL b. v. in zijn *Wildzang* en *Beekzang* gaven schoone bijdragen tot dit gedeelte onzer letterkunde.

Ook op Nieuwejaarsdag en op Paschen en Pinkster schijnt veel op straat gezongen te zijn, ten minste eene keur van Amsterdam verbiedt dit zingen uitdrukkelijk, aangevende, dat daarvan doorloopend misbruik werd gemaakt (*Handv.* II, 1031).

Of evenwel de zang zelf ver bij het volk gevorderd was, mag men betwijfelen. Ten minste leest men, dat Prins MAURITS bij de inwijding van den schouwburg door *de musijk van zes speelluyden* werd verrukt. Wat het straatgezang betreft vindt men den »Rommelpot" vermeld, een instrument, dat niet dan een schor, oorverdoovend geluid gaf; wat de zang der liedjeszangers bij zulk een accompagnement geweest zij, is ligt te bevroeden. Ook was het dikwijls de gewoonte om op wagens of schuiten schilderijen ten toon te stellen en daarbij liedjes te zingen. Meestal had dit eene staatkundige strekking. Zoo leest men b. v. hiervan tijdens DE WITT, hetgeen het scherpe placaat van dien Raadpensionaris tegen de verspreiding van »seditieuse" liedjes ten gevolge had.

De Regering zelve trok zich dan ook in den regel het zingen van staatkundige liedjes ten sterkste aan, doch meestal zonder baat. DE WITT gaf order de schuiten te visiteren om te zien of die ook seditieuse personen vervoerden, en deze aan de poort aan te houden; — met verlof om alle drukkerijen te bezoeken. Liedekens of referijnen te verkoopen of te drukken, werd bij placaat van 20 Dec. 1581 en 21 Nov. 1584 verboden, op boete van 100 Carolusguldens. Toen Engeland en LEICESTER in het straatgezang werden gehekeld, werd daartegen bij placaat van 9 Aug. 1587 gewaakt, en toen de ongebondenheid klom en een zeker *Buyrtpraetjen* in 1608 verschenen was, werd door de Staten hun vorig placaat gehandhaafd, met bijvoeging van eene *arbitrale correctie*, welke bloote willekeur nog sterker gehandhaafd was bij een oud placaat van 1559, dat het verspreiden van *seditieuse liedekens*, *referijnen*, *enz. tot meerdere transquilliteit der onderdanen* strafte *naer de gelegenheyt van saken*, *als sijnde dit eene daad die in een land van goede justitie niet kon worden geduld.* Die placaten zijn herhaaldelijk, bijkans telken jare, hernieuwd en naar bevind van zaken geregeld. De vrijmoedigheid der »Rhetorykers" schijnt tot het placaat van 1559 aanleiding te hebben gegeven.

Ook in Amsterdam werd er tegen dit misbruik ijverig gewaakt, en het is wel belangrijk daarbij een oogenblik stil te staan.

Eene keur van 1648, 31 Julij, is b. v. van den volgenden inhoud:

„Alsoo Mijne Heeren van den Gerechte bevinden, ende by klagte voorgekomen is, dat in kleynagtinghe van hare voorgaende keuren, waerby verboden is, met eenige liedekens, gedruckte Nieumaren, prenten, boekskens ofte diergelyke by de straeten om te loopen, ofte anders dan in winkels voor te staen (d. i. te koop te venten), verscheyden personen haer vervorderen, niet alleen hetzelve te plegen, maer ook op de bruggen ende andere publieke plaetsen daermede voor te staen: Soo is't, dat haerEdelen daerin willende voorsien, op nieuws geordonneerd en gewillekeurd hebben, gelijk zy ordonneeren en willekeuren by dezen, dat niemand, wie hy zy, voortaen sich onderwinde met eenige sodanige Liedekens, Referijnen, Prenten, Nieuw Maren, en andersints, hoedanig die souden mogen wezen, by de straet om te loopen, of op eenige publique plaetsen, bruggen, markten, of straten voor te staen, *te singen* (men lette op dit woord), te lezen ofte dezelve te distribueren op de verbeurte van de voorsz. gedruckte ende geveylde Liedekens, ende nog *f* 6 voor de eerste en *f* 12 voor de tweede mael achterhaelt wesende te betalen en voor de derde mael arbitralick by Mijne Heeren van den Gerechte gecorrigeert te worden."

Eene keur van 31 Oct. 1552 verbood het *trommelen*, *tambourijnen* en ander gerucht maken na zonnenondergang, aangezien M. H. van den Gheregte daarvan groote ongeregeldheden verstaan hadden, op verbeurte van *f* 3 en de gewone arbitraire correctie.

31 Dec. 1578 is er eene keur uitgevaardigd tegen het zingen op het nieuwejaar, daar men daarbij in groote troepen zamenschoolde, en er alzoo vele ongeregeldheden plaats hadden, en 9 Julij 1612 is hetzelfde op Pinkster verboden, aangezien er dan lichtvaardige onnutte liedjes gezongen werden, op straf van — het klinkt ons 19de eeuwers vreemd — op poene van het opperkleed afgenomen te zien door *'s Heeren Dienaers*, die daartoe met den heer schout bij dezelfde keuren vrijheid erlangden.

Slaan wij nu ter loops een blik op het oud-vaderlandsche volks- en straatgezang, dan komen wij tot de volgende opmerkingen:

Onze voorouders zongen evenmin zuiver en liefelijk bij hun Rommelpot, hunne trommelen of tamboerijnen als ons volk bij zijne

draaiorgels; de zang was evenmin hunne zwakste zij, als de onze. Het was ook niet het musicale genot dat zij beoogden, het was eene uiting van een of ander gevoel, dat zij het krachtigst op zekere maat meenden te kunnen zingen, van daar dat ook de meeste der volksliederen eene staatkundige kleur hadden. De tijden die onze voorouders doorworstelden gaven daartoe gereedelijk aanleiding, en de partijgeest greep gretig dit populaire middel aan, om zijne meeningen ingang te doen vinden. Het regende dan ook liedekens en referijnen die op al de hoeken der straten geveild of gezongen werden; geen brug, geen markt, geen hoek, of men vond er liedjesventers of liedjeszangers, en zelfs aan de Beurs vond men ze staan. Uit de medegedeelde keuren blijkt het, hoe dikwijls de Regering van stad en land de verspreiding of het zingen dier zangen tegenging, doch tevens blijkt uit die stukken, hoe weinig dit een en ander hielp; het volk werd er nog meer door aangezet om te zingen, en zoo vestigde zich meer en meer een staatkundig volksgezang, waarin de politiek meer dan de zang geliefd was en beoefend werd.

Het is bekend, dat onze voorouders bij alle feestelijke gelegenheden gastmalen hielden, zelfs bij begrafenissen. De zang werd dan ook niet vergeten, en Bruiloftszangen, Minnedichten, drinkliederen werden dan vlijtig aangeheven. De meer gegoeden waren zeker verder in de zangkunst gevorderd. De muzijk van SWELING, de zang van FRANCISCA DUARRTE en die van de bevallige MARIA TESSELSCHADE worden door onzen geschiedschrijver HOOFT zeer geroemd, doch verre verdienen in den regel de eigenlijke volksliederen de voorkeur, wat ten minste hun inhoud betreft. Op de straat behoeft de ontboezeming des harten niet zoo gekniescht te zijn, zij mag het niet eens wezen; want dan zou het ophouden een toon des harten voor het volk te zijn, dat zich om feiten, niet om schoone vormen bekommert, en waarlijk in dit opzigt staan de liedekens onzer voorouders verre boven vele der hedendaagsche zoogenoemde volksliederen, die eerder berijmde leerstellingen dan zangen gelijken. Ook hierin heeft *de eeuw der mouches en der pruiken*, de conventionele vorm, hebben de WERTHERS en CHARLOTTEN het hunne gedaan. Tot nog toe is de stijve allongepruik niet altijd en overal verwisseld met den bevalligen krulkop.

II.

TEGENWOORDIG.

Onze natie, en dit is wel de eerste reden van het verval van ons straatgezang, onze natie is van nature niet tot den zang geneigd. Gij zult den wuften Franschman onder iedere omstandigheid des levens zijn *chanson* hooren neuriën; gij zult den Duitscher zijn opgewonden lied hooren uitgalmen, terwijl de Hollander bedaard beiden aanstaart, en volstrekt geen lust schijnt te hebben om één woord te spreken, veel minder te zingen. Ik wil niet beamen, wat door een vreemdeling van ons volk is gezegd, dat de Hollanders, als zij vrolijk waren, veel van dansende beeren hadden, maar iets waars bevat dat woord toch wel.

Ons volk is niet luidruchtig van natuur, het is stil van aard en geeft niet gemakkelijk zijne vreugd of smart luide lucht. De Hollander handelt meer dan hij spreekt, de Franschman spreekt meer dan hij handelt; wat gene denkt blijft lang in zijn brein bewaard om te worden herdacht en bepeinsd, wat deze denkt wordt bijkans even spoedig aan het publiek verkondigd. De Hollander heeft er behoefte aan, om in zich zelven in te keeren; de Franschman wil leven in den omgang met anderen. Van daar dan ook dat de Hollander zoo vaak ten spot verstrekt heeft bij de vreemden die hem niet kennen, want zoodra die kennis gemaakt is, verdwijnt de glimlach van minachting, om voor vriendschap plaats te maken. Vraag de geschiedenis, en zie wat NELSON verklaarde van de matrozen van TROMP en BESTEVAÊR; let er op hoe de troepen van WILLEM III tegenover CONDÉ staan; beschouw OPITZ, den vader der Duitsche letterkunde, gezeten aan de voeten van onzen HUYGENS, en ge zult het gevoelen, dat de vreemdeling alleen uit onbekendheid met onzen landaard ons volk kan verachten. Is het wonder, dat zulk een volk, dat niet gaarne voor vreemden zijn boezem openlegt, ook van nature geen volksgezang met vrucht beoefenen kan? En zie, de uitersten raken elkaâr, als de stroeve mensch zich van de banden losmaakt die hem knellen, dan is hij nog losbandiger dan een ander die deze banden niet kent. Van daar dat ons volk weinig zingt, òf, als het zich eenmaal aan de

vreugde overgeeft, meestal ongetemd is in het vermaak: het zingt dus niet, òf als het zingt, doet het ons woorden en toonen hooren, die wij liever niet hoorden.

Maar er is meer. De Hollander leeft in zijn gezin en niet op straat. Dat wij er hem voor danken; dat wij blijde erkennen dat in die huiselijkheid de eerste schrede is gedaan tot ons volksgeluk; dat wij het meer en meer erkennen dat burgerdeugd en burgertrouw daaruit haren oorsprong nemen, dat wij dien zin voor het huisgezin meer en meer aankweeken. Wie toch op het altaar zijner huisgoden offert, offert tevens op het altaar des vaderlands, en daarom, dat wij dien zin onzer landgenooten in eere houden en er hen om prijzen en verheffen! Evenwel, door die gehechtheid aan zijn gezin leeft de Hollander niet in het publiek, wanneer hij zich der vreugde wijdt. De straat is in den regel niet de uitspanningsplaats van onze langenooten; zij leven in hun huis, zij sluiten zich aan hunne bekenden en vrienden aan, en wenschen met die, afgezonderd van anderen, de vrije uren aan de ontspanning te wijden. Wij wraken het niet, maar wij mogen toch niet ontkennen, dat die huiselijkheid een minder gunstigen invloed moet uitoefenen op de ontwikkeling van ons straat- en volksgezang. Het slenteren langs de straten, het leven op den publieken weg, doet eene behoefte ontstaan om *gezamenlijk* zijn gevoel, zijne denkbeelden uit te drukken, en nu is het niet te ontkennen, dat de afzondering in de huiskamers die behoefte doet verdwijnen. Onze ooren zijn, het is waar, dikwijls, bijna iederen dag, de slagtoffers van den weinigen smaak des publieks, dat ons zijne onmelodieuse klanken toeschreeuwt, maar die waarheid bevestigt onze stelling. Wanneer toch de natie *in het algemeen* zin heeft voor het huiselijke leven, dan zullen er altijd overblijven die hun geluk zoeken buiten 's huis. Deze sluiten zich aan elkander aan, en zingen. Maar die zang is niet de uitdrukking hunner tevredenheid, het is veeleer de opgewondenheid, de baldadigheid, de dronkenschap, die deze toonen aan de troepen der straatslijpers ontlokt. Terwijl derhalve de betere helft onzer landgenooten binnen de muren blijft, is de mindere helft op straat. Die laatste helft beoefent ons volksgezang, is het wonder dat het onder die beoefening meer lijdt dan het vordert, en dat elke poging schipbreuk lijdt, die men tot verbetering wenscht aan te wenden?

Ik wil er u niet eens op wijzen, dat de Hollander geen musicus van nature is; al ware dan ook de uitvoering minder schoon, wij konden toch volksliederen bezitten, die in den mond onzer natie leefden en bewaard bleven; liever acht ik mij verpligt, u op eene gewigtige, zoo niet de gewigtigste reden te wijzen, waarom men bij ons zoo weinig ontwikkeling in het volksgezang bespeurt. Die reden is in het algemeen de inhoud der liedjes. Meestal worden de deunen, soms ook de liedjes ons uit Vlaanderen of van elders door middel der reizende orgelspelers aangebragt, en missen zij dus ten eenenmale eenige toepassing bij ons, òf de liederen die men het volk aanbiedt, zijn te duur, niet *algemeen* verkrijgbaar, op onbekende, te verheven wijzen, of, nog erger, van inhoud ten eenenmale ongeschikt. Dit brengt ons hier als van zelf tot de vraag: welke volksliederen wij heden ten dage bezitten?

De meeste liedekens, welke aan het volk gewijd zijn, missen in den regel drie vereischten, die ieder volkslied moet bezitten, wil het in den mond des volks komen; zij zijn deze: dat de auteur geene abstracte waarheden verkondigt, zijn lied op een feit grondt, dat het volk belang inboezemt, en de vorm aangenaam en verstaanbaar maakt. Ons volk is practisch, en wordt niet ligt dan door groote gebeurtenissen bewogen. Wanneer men nu het schoonste volkslied maken zou op *de zon* b. v., het zou niet bij het volk blijven voortleven, omdat het volk alleen de uitwerkselen gevoelt, doch zich niet met bespiegelingen ophoudt. Een feit of een persoon, aan wiens leven groote feiten verbonden zijn, welke bij het volk beroemdheid hebben verkregen, kunnen met vrucht ten onderwerp van het volksgezang worden gekozen, en zoo zal een lied op VAN SPEYK b. v. gretig gezongen worden, terwijl een schooner zang *op de deugd*, *op de matigheid*, enz. geene aandacht trekken zal. In alle goede volksliederen vindt men dit bewaarheid. Anderen mogen aanspraak hebben op populariteit, zij zullen nooit op de tong des volks voortleven, doch alleen behooren tot de letterkundige geschiedenis van ons land.

Toetsen wij deze vereischten aan de volksliederen die wij bezitten, dan is de uitkomst niet bemoedigend. Het behoeft wel geen betoog, dat dit niet tot schande der auteurs strekken kan die er hunne krachten aan beproefden; want geene soort

van poëzij is moeijelijker dan juist deze soort. De oudere liedekens, van welke ik boven gewaagde, zijn hier te lande veel gezongen; doch het is natuurlijk, dat de verouderde taal en de veranderde omstandigheden die liedjes voor onzen tijdgenoot ontoegankelijk maken. De verzameling van den heer VAN VLOTEN is in dit opzigt zonder *practisch* nut, hoe dankbaar de letterkunde ook voor die bijdrage moge zijn. Onze eigenlijk gezegde volksliederen kunnen de proef der critiek evenmin doorstaan. Het »Wilhelmus" is meestal onbekend, en het volk neuriet de wijs daarvan meestal met de veranderde lezing, die uit ironie bij de verjaging van Prins WILLEM V was ingevoerd, als:

De ellebogen door de mouwen
En 't haar al door de hoed.

De woorden van de andere zangen zijn evenmin voor het volk berekend. Eilieve, gaat eens met mij na,

De Koning leev'! de Koning leev'!
Zoo klinken spel en snaren,

en vraag het dan u zelven af, of het volk ooit van *het klinken van spel en snaren* spreken zal? Evenmin als dat gij of ik in den toon des gezelligen verkeers, de hooge vlugt der ode of kanselwelsprekendheid zullen kunnen of willen gebruiken.

Geen beter lot kan het *Wien Neêrlandsch bloed* ondergaan, wanneer wij het alleen als volkslied beschouwen. De bekendheid die het verworven heeft, is het aan groote zangers verschuldigd, en dan nog is het meer in de betere kringen bekend, dan dat het leven zou op straat.

Wien Neêrlandsch bloed door d' adren vloeit,
Van vreemde smetten vrij,
Wiens hart voor Land en Koning gloeit,
Verheff' zijn stem als wij:
Hij stell' met ons, vereend van zin,
Met onbeklemde borst,
Het godgevallig feestlied in
Voor Vaderland en Vorst.

Het *Neêrlandsch bloed dat door d' adren vloeit*, *vrij is van vreemde smetten*, *het hart dat gloeit voor Vaderland en Koning*, *de onbeklemde borst*, *het godgevallig feestlied* — ik vraag het u, lezer! is dit de taal die men gebruiken moet om ingang te

vinden bij het volk, en gelijkt het geven van dit lied aan het volk niet wel iets op de gewoonte in de vorige eeuw, wanneer men bij het uitgaan der scholen den »Lofzang van SIMEON" door de jongens liet zingen, alleen omdat er het woord *heengaan* in voorkwam?

Het is in het beoefenen der Letterkunde de grootste gaaf des auteurs om dramatisch te zijn, d. i. om zich zelf geheel te vergeten en zich te verplaatsen in den persoon die spreekt. Vooral bij de woorden die men het volk in den mond legt is dit noodzakelijk; en toch weinige onzer auteurs die dit beseffen. De Hollandsche schrijver betoogt en preekt gaarne, hij houdt soms schoone vertoogen, die op zich zelf beschouwd oneindig veel verdiensten hebben, maar niet voor het gebruik, waarvoor zij bestemd heeten, geschikt zijn. Een verheven zang bij het opgaan der zon moge op zich zelf rijk in gedachten en heerlijk van vorm zijn, het is onjuist dien zang een landbouwer in den mond te leggen, die op zijn hoogst berekenen zal of de zonneschijn hem aangenaam of onaangenaam, voordeelig of onvoordeelig wezen zal. Zoo is het zeker uwe bevreemding waardig te hooren, dat het volgende liedje:

Waarvoor zou 't kindje beven,
Aan moeders borst geheven,
In moeders arm gesust?
Nog veiliger bescherming
Vindt hij, die op d' ontferming
Diens trouwen vaders rust —

een lied is in den mond, niet van eene schoone, jeugdige moeder, bukkende over den wieg haars eersten lievelings, neen, maar van een oud bevaren matroos, die reeds dikwijls de reis naar Java deed, en al slaat de zee ook nog zoo hol, van vrees noch vermoeijenis weet. Het doet mij leed, dat de meeste liedjes aan dit euvel mank gaan, ook die door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegeven, en hoewel ik de waarde dier onderscheidene producten niet wil beoordeelen, zoo durf ik echter met zekerheid verklaren, dat ze geene volksliederen zijn, hetgeen ook daardoor bewezen wordt, dat ze niet gezongen worden.

Aan den anderen kant bezitten wij vele liedjes die *wèl* gezongen worden. Ik behoef ze u niet te herinneren, dagelijks worden zij ons toegeschreeuwd. Zijn de eerste zangen te *hoog*,

deze zijn zeker te *laag* voor het volk, en men ziet ze na eenigen tijd ook geheel verdwijnen, terwijl zij alleen hun aanwezen te danken hebben aan de eene of andere zangwijze, die aanvankelijk iets aantrekkelijks schijnt te hebben.

Maar zijn er dan geene producten van auteurs die den middenweg bewandeld hebben? Voorzeker, al is de oogst schraal, er is een oogst, en de aren worden door ons des te zorgzamer gelezen, naarmate de inzameling kleiner is. Evenwel, men vergete hierbij niet, dat er zangen kunnen zijn die voor een deel des volks, b. v. voor den zeeman, uiterst geschikt zijn, terwijl het andere deel daarvoor geheel ongevoelig blijven moet. Deze beperking is den volksdichter veroorloofd, ja wordt hem dikwijls gebiedend voorgeschreven, wanneer hij slagen wil.

Als wij van onze volksliederen spreken, noem ik in de eerste plaats de economische liedjes van WOLF en DEKEN, die, schoon van vroeger dagen, toch nog geheel voor ons geschikt zijn. Mijne keuze moet beperkt zijn. Een paar voorbeelden mag ik den lezer echter niet onthouden. Hoort b. v. eens hoe de auteurs een boer zijne liefdesverklaring laten doen.

Mijn KNIERTJE, ik heb een stukje lands gaan koopen,
Zoo schoon als er ien in de Beemster was.
Gij zult mijn paarden en ossen daar zien loopen;
Je hart zal verdaagen, zo schoon is het gras.
Gy zult zelf melken,
'k Zal *Bles* aan jou vereeren,
Zij is de mooije *swart bont*,
En wat je zult begeeren,
Krijg je terstond,
Want al wat ik heb, dat is jou gegond.

Een ander voorbeeld zij gekozen uit het afscheid van den zeeman aan zijne vrouw.

Leef vrolijk, ô dat 's mijn plaisier,
'k Schrijf van de Caap een brief.
En kom ik, na een jaar, drie, vier,
In 't vaderlandje lief,
Wie weet of jij dan PIET wel kent,
Op zee groeit me als een kool.
Kom, JASPER, kom, kras als een vent,
Nog eens op jou viool:

En dat gaat naar Batavia,
  Al naar Oostindje toe,
En dat ja ja, en dat ja ja,
  'k Ben 't varen nog niet moê.

Hoort het (ik moet, bij de weinige bekendheid dier voortreffelijke liedjes, nog één voorbeeld geven) hoe WOLF en DEKEN een matroos doen spreken als hij te huis komt:

Ha! dat 's weêr in 't vaderlandtje,
  Dat 's mijn huis, hier woont mijn wijf.
Mijn ZUSAN, hei, hola, ZANTJE!
  Ken je mij niet, Tijdverdrijf?
Ik ben KEES, kom, geef m' een handje,
  Wees nu blij nu 'k by jou blijf.

Is die kleine hex mijn GRIETJE,
  Daar ik in den brief van zag,
Dien jy door mijn buurman PIETJE
  Schreef toen ik in Texel lag,
Dat jy waart verlost? Dat MIETJE,
  Dat 's een meisje als een vlag.

Ook onze teregt zoo hooggeschatte BEETS heeft treffende proeven geleverd van stukjes in den volkstoon. In onze schets mag ten minste één parel van hem niet ontbreken; b. v. *Stoomen*

Stoomen, stoomen, stoomen,
  Heel de wareld door.
'k Heb een plaats genomen
  Op het langste spoor.
'k Wil in zeven dagen
  Even naar Japan,
Met dien houten wagen,
  Voerman! kookt je span?

Wijf, zit niet te pruilen,
  Wees toch niet zoo dom,
Eer dat je uit kunt huilen,
  Ben 'k al weêr weêrom.
Eer de kousen klaar zijn,
  Waar je nu aan breidt,
Zal ik alweêr daar zijn
  Met mijn dierbaarheid.

Gloeit het vuurtje lekker,
Raast je water, maat!
Voort maar met den trekker,
Die me vliegen laat.
Stoomen, stoomen, stoomen,
Kerel! ben je gek?
'k Ben haast aangekomen,
Voor ik nog vertrek.

Ook HEIJE mag niet vergeten worden als er van volkszang sprake is. Van hem tot proeve een enkel stukje, *De Ruiter* getiteld.

Ik zing er al van een Ruiter koen,
Maar niet van een Ruiter te paard,
Toch was hij wel Engelschen dravers te gaauw,
Hij maakte wel Fransche vervaard.

Hij reed er al op zijn houten ros
De wereld wel om en wel rond.
Die wereld die beefde voor 't ros dat hij reed,
Als 't brieste met koperen mond.

En wie er niet gaauw op zijde sprong,
En wie voor oud Holland niet boog,
Die sloeg er dat ros met zijn hoef, dat het bloed
Uit neus en uit oogen hem vloog.

o! Holland! toen was je stout en vrij,
Toen was je nog magtig en groot.
Nu is er dat ros zoo verzwakt en zoo oud,
De Ruyter, de Ruyter is dood.

Och, Vlissinger Michel! Ruyter koen,
En waarom en ben je nou dood?
Die 't lied heit gemaakt is een lamme matroos,
Die beedlen moet om zijn brood.

Gij ziet het, uit deze proeven spreekt het volk, het volk zelf, *niet* de dichter. Elk die ge ze geeft, zal zich te huis gevoelen in die taal, en gaarne, en als onwillekeurig, die liedjes zingen. Doch één zwaluw maakt geen zomer, één of weinige volksdichters geen volksgezang, en toch men moest het aankweeken en beoefenen, omdat daardoor de beschaving des volks wordt bevorderd, die u, die mij, die allen dierbaar moet zijn. De middelen tot verbetering blijven nog in de derde plaats ter onzer beschouwing over; vestigen wij er nog kortelijk een vlugtigen blik op.

III.

LATER.

De ongunstige toestand van ons volksgezang neemt, zooals wij zagen, zijn oorsprong uit den weinigen zin van ons volk voor muzijk, uit de geringe bijdragen die daarover het licht zagen, en uit de moeite om de goede liederen die wij bezitten te verspreiden. De wegneming dezer gebreken zou dus den bloei van ons volksgezang bevorderen, al zou ook ons volk daarin nimmer zoo ver kunnen vorderen als onze meer zuidelijke naburen. Evenwel de krachtige pogingen die worden aangewend om de arme jeugd in den zang te oefenen, zullen niet zonder gevolg blijven, en meer en meer zal de mindere klassé in de zangkunst geoefend worden, even als zij nu reeds over het algemeen in het lezen en schrijven geoefend zijn, hetgeen in eene vroegere eeuw hun bijkans allen ontbrak. De gunstige gevolgen van dit onderwijs zullen zich evenwel niet dan langzaam doen gevoelen, daar zoodanige oefening niet mogelijk is na het verlaten der school, en integendeel de keeren dat er op straat gezongen wordt, het genoten onderwijs eerder afgebroken dan aangekweekt kan worden.

Veel hangt er zeker ook af van de wijze, waarop de goede liederen verkrijgbaar worden gesteld. Hij die het volksgezang wil verbeteren, moet zich niet ontzien om eenige opofferingen te doen voor de goede zaak. De liederen moeten in grooten getale gedrukt en voor een spotprijs, of des noods om niet worden verspreid, want men vergt te veel, wanneer men eischt dat de verzamelingen van liederen, die soms aanzienlijken prijs gelden, door het groote publiek gekocht zouden worden.

Vooral evenwel moet het volksgezang door hen die daartoe de talenten bezitten, worden ontwikkeld. Dat toch niemand, wien het niet aan de gave daartoe ontbreekt, het zich eenigzins tot schande rekene! Grootsch is de taak van den volksdichter, en wel omdat hij een moeijelijk en nuttig werk verrigt. Moeijelijk is zijn arbeid; omdat hij het willen en werken, het streven en begeeren van zijn volk in zich moet hebben opgenomen en verwerkt, omdat hij weten moet hoeveel goeds en edels die ruwe vormen bedekken, en dus de geheele menschheid zijne studie wordt; maar nuttig is ook zijn werk omdat

hij het in handen heeft, dat goede en edele aan te vuren, omdat hij de liefde voor ons vaderland, de nationaliteit opwekt, ontgloeit voor het land der geboorte, voor het huisgezin, en alle onedele togten bezweert. Die verheven arbeid, hij worde echter niet op verkeerde wijze beproefd; men vermijde elke poging om afgetrokken denkbeelden weêr te geven, of leerstellige begrippen te verkondigen, maar men trachte er naar, om al wat goed en groot en edel is in het werkelijke leven te brengen; men grijpe naar feiten die het aantoonen, dat de deugd in het leven moet blijken, en men kieze zulke feiten, die belang inboezemen aan het volk, en het kunnen ontgloeijen tot iets goeds. Slaagt men daarin, dan voorwaar zal spoedig de onbehoorlijke taal onzer tegenwoordige straatliederen verstommen, dan zal er een echt Hollandsch lied klinken op onze markten en wegen, en dan heeft de dichter tevens den tooverstaf in handen, om zijne landgenooten te vormen, hunne harten te kneden, en meester te zijn van het gemoed, van het gemoed des volks, met al de vaak woedende togten die daarin bruischen, met al de vaak bekrompen begrippen die het beheerschen, maar ook met al dat edele, goede en getrouwe dat er blijvend zetel heeft, en alleen behoeft te worden opgewekt om te toonen, dat wij mannen tellen op onzen bodem met stalen wil en vasten moed, maar ook met een braaf hart, mannen die voor God en Vaderland het hunne wagen en waarop wij met regt trotsch kunnen zijn, die de hand uitstrekkende naar de vrijheid, en steunende op den Bijbel de spreuk doen hooren: »op dezen *steunen* wij, gene *beschermen* wij." En den volksdichter, die daartoe het zijne bijbragt, hem spreken wij met DE GENESTET aan:

o! Jongling, wien de God der vaadren heeft verkoren,
Die 't onbekende lied voelt worden in uw borst.
Rijs op, en laat mijn volk uw blijde boodschap hooren,
En wees hun Man, hun held, hun Vorst.

Reeds is de melodie der zielen ingeschoten,
Geef stemmen aan den staf, en woorden aan de noten,
Wees de Echo van 't weleer, en aller deugden tolk!
Geef — wat geen brood alleen, geen goud vermag te geven —
Geef krachten aan de hand, en kracht aan 't zielenleven,
Een schoone toekomst aan uw volk.

GEORGE STEPHENSON,

DE EERSTE AANLEGGER DER GROOTE SPOORWEGEN.

DOOR

A. T. REITSMA.

Onder de groote vraagstukken, die in dezen tijd niet alleen in de kamers onzer volksvertegenwoordigers, maar onder alle standen en in alle kringen, door staatshuishoudkundigen en eenvoudige stad- en landbewoners, besproken worden, bekleedt ongetwijfeld de spoorweg-kwestie eene eerste plaats.

Als men ook de verbazende uitbreiding in aanmerking neemt, die dit middel van vervoer in den laatsten tijd gekregen heeft, als men den steeds toenemenden invloed gadeslaat, die daardoor wordt uitgeoefend op handel, nijverheid, op binnen- en buitenlandsch verkeer, dan kan, dan mag geen beschaafd volk zich ontslagen achten van het onderzoek, in hoeverre het door zijn welbegrepen eigenbelang wordt gedrongen, om zich dit middel van vervoer aan te schaffen. Binnen den tijd van dertig jaren heeft dit nieuwe stelsel van gemeenschap als met een tooverslag een net van spoorwegen over een groot gedeelte der wereld uitgebreid. Tegen het einde van 1855 had de lijn der spoorwegen in Engeland reeds eene lengte van 8297 Eng. mijlen. In de Vereenigde Staten van Noord-America waren 26,000 Eng. mijlen en bovendien in westelijk Europa meer dan 10,000 Eng. mijlen met spoorwegen belegd, zonder nog te spreken van de reusachtige plannen van ijzeren banen in Europa, Azië en Australië, welke deels nog alleen ontworpen, deels reeds onder bewerking zijn.

Als men nu de eerste de beste spoorwegkaart van Midden-Europa voor zich legt, dan zal men welligt nergens eene ledige, nog niet met zwarte lijnen doorsneden plek kunnen aanwijzen, zoo groot als die, welke de noordelijke provinciën van ons vaderland vertoonen. Zijn dan die provinciën welligt ledige zandvlakten of onbewoonde steppen, met eene dunne nomadenbevolking bezaaid, niet der moeite waardig om ze met die kostbare middelen van vervoer te voorzien?

Doch wij zullen ons nu niet verder inlaten met het onderzoek der redenen, die hebben zamengewerkt om een zoo belangrijk gedeelte van ons vaderland buiten aanraking met het Europesche spoorwegnet te houden. Wij willen het onderzoek der gronden, die vóór of tegen de ingediende plannen van spoorwegen in onze noordelijke provinciën pleiten, gaarne overlaten aan hen, wier roeping het is om dit vraagstuk in dezen tijd te beslissen.

Maar terwijl de algemeene belangstelling op deze kwestie is gevestigd, rekenen wij het niet ongepast om den lezer van dit tijdschrift nader bekend te maken met den man, die het eerst het stelsel van beweging door stoom over ijzeren sporen op groote schaal toepaste en in werking bragt. GEORGE STEPHENSON is de man, die het eerst dit groote denkbeeld niet alleen opvatte, maar ook met der daad uitvoerde, en die daardoor den weg baande tot die verbazende verandering, welke reeds aanvankelijk door het spoorwegstelsel in het leven der volkeren en in het wereldverkeer is tot stand gebragt en van jaar tot jaar in steeds toenemende uitbreiding tot stand gebragt zal worden. Om dien weg te banen, had hij moeijelijkheden te overwinnen, van welke wij ons thans naauwelijks eene voorstelling kunnen vormen, en met een tegenstand te worstelen, die ons, na een verloop van naauwelijks dertig jaren, bijna ongeloofelijk voorkomt. En als wij dan daarenboven in aanmerking nemen, met welke geringe hulpmiddelen en onder welke ongunstige omstandigheden hij dit groote werk tot stand bragt, dan aarzelen wij geen oogenblik om aan GEORGE STEPHENSON eene eerste plaats in te ruimen onder de groote mannen der negentiende eeuw.

De levensgeschiedenis van dien man wenschten wij in korte omtrekken te schetsen. Het spreekt van zelf, dat wij hier onmogelijk kunnen treden in eene uitvoerige beschrijving, veel minder nog in eene beoordeeling van de talrijke ontdekkingen, die door hem op dit en op menig ander gebied der werktuigkunde gedaan zijn. Wij wenschen den persoon zelven te leeren kennen en het werk, dat hij tot stand bragt. Men mag zijne allerbelangrijkste levensgeschiedenis met regt houden voor eene personificatie van het geheele spoorwegstelsel in zijn ontstaan en voortgang, van de bezwaren, die het in elke periode zijner

ontwikkeling drukten, en van de magt der volharding, die al deze bezwaren overwon (*).

GEORGE STEPHENSON werd den 9den Junij 1781 te Wylam, een dorpje in de nabijheid van New-Castle, geboren. Hij was de tweede zoon van zeer arme, maar arbeidzame ouders. Zijn vader diende als stoker bij een pompwerk, om het water uit de steenkolenmijnen te putten. Hij woonde in eene nederige hut, voor welke een zoogenaamde *tramroad* voorbijliep, dat is een weg met platte sporen, langs welke de steenkolen in karren, door paarden getrokken, van de mijn naar de plaats vervoerd werden, waar zij in schepen werden geladen.

In de eerste dagen zijner jeugd deelde GEORGE geheel in het gewone leven van knapen uit zijn stand. Op straat rondspelen, vogelnesten uithalen, boodschappen doen — zietdaar zijn werk. Later moest hij zijn vader, als hij op het werk was, het eten brengen en op zijne kleinere broeders en zusters passen. Toen hij acht jaren oud was, werd hij koeherder voor een boer op het dorp, waarmede hij daags twee stuivers verdiende.

Maar reeds in dien jeugdigen leeftijd openbaarde zich de rigting van zijn geest; want in zijne vrije uren deed hij niets liever dan machines uit klei te bouwen. Kervelstengels moesten dan daarbij de stoombuizen verbeelden. Het was toen zijne hoogste eerzucht om ook eens stoker te worden, zoo als zijn vader was. Zijne vreugde klom ten top, toen hem toegestaan werd om zijn vader bij het werk te helpen.

Eindelijk op zijn zeventiende jaar werd hij tot werkman bevorderd. Hij moest het toezigt houden over eene machine, die aan zijne zorg was toevertrouwd, haar schoonmaken en herstellen, als zij eenig letsel kreeg. Hij legde er zich met de borst op toe, om zijne machine grondig te bestuderen en vond er een bijzonder vermaak in om haar in zijne vrije uren uit elkander te nemen en weêr in elkander te zetten. Hij had zijne machine lief.

(*) Er bestaat eene welgeschreven biographie van STEPHENSON: *The life of* GEORGE STEPHENSON, *Railway Engineer. By* SAMUEL SMILES. *London Murray*, 1857.

De eenige opvoeding, die hij in zijn ouderlijk huis ontving, bestond daarin, dat hij matigheid, spaarzaamheid en geduldige werkzaamheid leerde. Maar dat was ook alles. Zijne ouders waren te arm om hem op school te zenden. Op zijn achttiende jaar kon hij dan ook nog niet eens lezen. In het dorp, waar hij woonde, werd door een armen schoolmeester eene avondschool gehouden. Hij begreep nu, dat hij daarvan gebruik moest maken; en door zijne onvermoeide vlijt bragt hij het zoo ver, dat hij op zijn negentiende jaar zeer goed lezen en een weinig schrijven kon. Maar rekenen was vooral de liefhebberij, waaraan hij al zijne vrije uren toewijdde.

Omstreeks dezen tijd geraakte hij in kennis met eene jonge dochter, FANNY HENDERSON, dienstmeid op eene boerenplaats in de omstreek. Hij had haar lief en besloot om haar tot vrouw te nemen. Maar daar hij niet in staat was eene huishouding op te rigten, besteedde hij een gedeelte van zijn vrijen tijd om voor zijne kameraden schoenen te lappen. Zoo kreeg hij zijne eerste guinje bij elkander. Voorzeker een belangrijk tijdstip in het leven van een werkman, als hij zijne *eerste* guinje heeft oververdiend! Nu hield hij zich dan ook voor rijk genoeg om te trouwen.

Het jonge paar betrok eene kleine hut in de omstreken van Waldsend, waar GEORGE eene nieuwe betrekking had gekregen. Daar werd zijn zoon ROBERT geboren, die later den roem van zijn vader op eene zoo waardige wijze zoude ophouden. Maar daar trof hem ook het ongeluk, dat hij geen jaar daarna zijne hartelijk beminde vrouw verloor.

Het was alsof nu de eene slag na den anderen hem trof. Zijn vader werd blind en moest door zijne kinderen onderhouden worden. De duurte der levensmiddelen, de druk der belastingen, de moeijelijke toestand der arbeidende klasse deden hem het voornemen opvatten om naar America te verhuizen. Het was alleen zijne armoede, die hem verhinderde dit plan ten uitvoer te brengen en die hem dus tegen wil en dank terughield in het land, waar eene zoo schitterende loopbaan zich weldra voor hem zou openen.

Maar hoe arm hij ook was, begreep hij, dat het van het uiterste belang was, zijn zoon eene goede opvoeding te geven. Hij zelf besefte meer en meer, welke nadeelen het gemis daarvan hem aanbragt. Hij zond daarom zijn zoon op eene goede

school; en om de onkosten daaraan verbonden te vinden, hield hij zich bezig met 's avonds, na volbragt dagwerk, klokken en horologiën voor zijne buren te herstellen. Verloren oogenblikken kende hij niet.

Weldra deed zich eene gelegenheid op, waarbij het bleek, hoe grondig hij zijn vak verstond en welke diepe blikken hij in de werking der machines had geslagen, met welken hij bekend was.

Bij de mijn van Killingworth was een pompwerk, door den beroemden SMEATON vervaardigd, dat niet goed werken wilde. Onderscheiden ingenieurs waren daarover te vergeefs geraadpleegd. Men kon maar niet ontdekken, waar het aan haperde. Daarover werd onder de werklieden, zooals het gaat, veel gesproken. STEPHENSON besloot die machine ook eens te gaan zien. En hij bezag ze met zulk eene naauwkeurigheid, dat hij vrijmoedig durfde verklaren, dat zij met eene kleine verandering te herstellen was. Dit werd aan den opzigter van het mijnwerk verhaald. Deze, reeds wanhopende om het werktuig ooit weder aan den gang te krijgen, besloot dien STEPHENSON zijne kunsten daaraan eens te laten beproeven. Deze ging daarop terstond aan 't werk en binnen vier dagen was het pompwerk volkomen in orde.

Deze gelukkige uitslag was eene gewigtige gebeurtenis in zijn leven. De eigenaars gaven hem eene belooning van 10 £ (*f* 120) en stelden hem bovendien aan tot machinist bij het stoomwerktuig met eene ruime bezoldiging. Maar wat nog van meer belang was, hij had hierdoor naam gekregen in den geheelen omtrek. Hij werd van nu af gedurig geroepen om machines, die niet behoorlijk werkten, in oogenschouw te nemen en te herstellen. Hij toonde daarbij een ongewoon talent en geniale schranderheid. Bestudeerde ingenieurs hielden hem voor een kwakzalver, die zelfs de beginselen der werktuigkunde niet verstond, maar die als bij toeval soms wonder gelukkig slaagde. Maar het was geen toeval; het was zijn heldere praktische blik, die hem vaak bij den eersten oogopslag verborgene gebreken openbaarde, die zij met al hunne wetenschappelijke bekwaamheid niet konden ontdekken.

STEPHENSON zette intusschen zijne studiën ijverig voort. In de rekenkunde en het regtlijnig teekenen maakte hij groote vorderingen. Boeken, die hem toevallig onder de oogen kwamen,

werden door hem vlijtig bestudeerd. Al zijne tusschenuren besteedde hij aan het vervaardigen van allerlei soort van vernuftige modellen, meest alle van eigen vinding.

In 1812 werd hij benoemd tot oppermachinist van Killingworth met een tractement van 100 £ en het vrije gebruik van een paard. Hij had nu den arbeidersstand verlaten en kon reeds geacht worden zijn fortuin gemaakt te hebben. Door deze bevordering werd hij in staat gesteld zijne studie van de werktuigkunde en van alles, wat daarmede verbonden is, ijverig voort te zetten.

Van dien tijd af begon hij zijne aandacht meer bepaald te vestigen op de toepassing van de stoomkracht tot voortbeweging van geraderde wagens langs vast liggende sporen. Die gedachte was niet nieuw. Daar het vervoer van steenkolen naar de plaats, waar zij ingescheept werden, door middel van met paarden bespannen karren, veel opoffering van tijd en kosten eischte, was men hier en daar reeds op het denkbeeld gekomen om de steenkoolkarren door eene stoommachine over ijzeren sporen te laten trekken naar de plaats, waar zij ingeladen werden. Maar deze proeven voldeden zeer weinig. De wagens gingen óf te langzaam, óf zij bleven vaak onbewegelijk stilstaan, óf geraakten telkens buiten de sporen.

Zulk eene machine was destijds ook te Wylam, de geboorteplaats van STEPHENSON, in werking; maar zij voldeed evenmin aan de verwachting. Nadat hij ze naauwkeurig onderzocht had, verklaarde hij, dat hij aannam eene machine te vervaardigen, die regelmatiger, met minder kosten en betere uitkomsten zou werken. De eigenaars van de kolenmijn van Killingworth, die bij ervaring zijne ongemeene bedrevenheid in dergelijke zaken kenden, droegen hem de vervaardiging van zulk eene machine op. Terstond ving hij dien arbeid aan, en den 25sten Julij 1814 deed deze door hem vervaardigde locomotief haren eersten proefrid met zulk een goed gevolg, dat zij van dien tijd af in geregelde dienst is gebleven.

Het was omstreeks dienzelfden tijd, dat hij het eerst eene ontdekking deed, waarvan de eer aan een ander is ten deel gevallen. Vraag aan wien gij wilt, wie de uitvinder is der veiligheidslamp, die men in de steenkolenmijnen gebruikt, men zal u den naam van Sir HUMPHRY DAVY noemen. En toch is niet deze, maar STEPHENSON de man, dien het tusschen

Augustus en November van het jaar 1815 het eerst gelukte eene lamp ter dienste zijner mijnwerkers te vervaardigen, die genoegzaam licht gaf voor den arbeid, zonder de ontvlambare gassen te ontsteken, die hier en daar in de steenkolenmijnen gevonden worden en wier ontploffing aan duizende werklieden het leven heeft gekost. Hij had reeds twee zulke lampen vervaardigd en op de proef gesteld, eer HUMPHRY DAVY de zijne bekend maakte. Maar de strijd over den voorrang was hier te ongelijk. Aan de eene zijde stond een eenvoudig werkman en machinist, zonder wetenschappelijke opvoeding en naam, en aan de andere zijde een van Engelands meest beroemde scheikundigen, de gunsteling der vorsten, de met roem bekende hoogleeraar, de vraagbaak van zijn tijd. De drukpers trok voor Sir HUMPHRY partij en de vertegenwoordigers der wetenschap zagen uit de hoogte neder op dien werkman, die de vermetelheid had te beweren, dat hij in de mijnen van Killingworth reeds de veiligheidslamp gebruikte, eer HUMPHRY DAVY ze had uitgevonden. Niemand dier geleerden vermoedde destijds nog, dat in het hoofd van dien eenvoudigen machinist de kiem eener nieuwe toekomst voor handel en verkeer verborgen lag.

Het is al zeer zonderling, dat de locomotieven van STEPHENSON, die dag aan dag langs den spoorweg van Killingworth talrijke kolenkarren bewogen, zoo weinig de aandacht van het publiek trokken. Acht jaren verliepen er, eer men er aan dacht om dit middel tot vervoer van steenkolen ook elders tot stand te brengen. De eigenaars van de naburige mijnen te Stetton waren de eersten, die in 1822 aan STEPHENSON opdroegen om een dergelijken spoorweg voor hunne mijnen in te rigten. Maar noch het Engelsche volk, noch de regering had er het minste denkbeeld van, dat het stelsel van vervoer, door STEPHENSON te Killingworth en te Stetton in toepassing gebragt, binnen korten tijd eene geheele omkeering zoude bewerken in het binnen- en buitenlandsch verkeer. Maar STEPHENSON doorzag dit zeer wel; hij was evenwel de man niet om de aandacht van het publiek op zich te vestigen. Hij kon zijne denkbeelden en inzigten niet op eene behoorlijke wijze door den druk bekend maken. Hij gevoelde thans al het nadeel van zijne gebrekkige opvoeding en zorgde er dus voor om zijn zoon ROBERT eerst te New-Castle op eene goede

kostschool en later op de hoogeschool te Edinburg te plaatsen, waar hij zich op de beoefening der wiskunde met uitnemend gevolg toelegde.

In 1821 had zich eene compagnieschap gevormd, die in weerwil van een levendigen tegenstand van het Parlement de toestemming verkreeg om een spoorweg van Stockton naar Darlington aan te leggen, »ten einde het vervoer van steenkool, ijzer, kalk, granen en andere artikelen door middel van menschen, paarden of anderzins gemakkelijk te maken." STEPHENSON, die van dit plan gehoord had, zocht den Heer PEASE, die aan het hoofd dier onderneming stond, op en drong er bij hem op aan om een ijzeren weg aan te leggen en daarop het vervoer door stoomslepers te doen plaats hebben. PEASE begaf zich daarop met een zijner vrienden naar Killingworth om den spoorweg aldaar in oogenschouw te nemen, en werd door hetgeen hij zag geheel voor dit stelsel gewonnen. Het oorspronkelijke plan werd daarnaar gewijzigd en bij het Parlement de toestemming verkregen om een ijzeren spoorweg tusschen Stockton en Darlington tot stand te brengen, zoowel tot vervoer van reizigers, als van waren. STEPHENSON werd tot ingenieur van de compagnieschap benoemd op een tractement van 300 £. Bij gelegenheid van een maaltijd, waarbij een dronk gebragt werd op den goeden uitslag der onderneming, sprak hij deze merkwaardige woorden: »Ik geloof, dat gij den dag nog beleven zult, waarin de ijzeren wegen bijna alle andere middelen van vervoer zullen verdringen. De tijd nadert, waarin een werkman het voordeeliger zal vinden met den spoortrein te reizen, dan te voet te gaan. Ik weet, dat er ontzaggelijke groote moeijelijkhededen te overwinnen zijn; maar ik ben er niettemin zeker van, dat dit gebeuren zal, hoewel het mogelijk is, dat ik het niet beleef; want ik weet bij ondervinding, hoe langzaam alle menschelijke vooruitgang is."

De weg van Stockton naar Darlington werd geopend in September 1825. Eene ontelbare menigte toeschouwers was daarbij tegenwoordig. De hevige tegenstand, dien de onderneming van den beginne af gevonden had, de twijfelingen die men in 't algemeen betreffende den goeden uitslag voedde, bragten niet weinig toe om de nieuwsgierigheid van het publiek tot den hoogsten graad op te wekken. STEPHENSON bestuurde in eigen persoon de eerste machine. De trein bestond uit zes

wagens, geladen met steenkolen en meel; daarop volgde een rijtuig met de directeuren der compagnie en hunne vrienden; daarop een-en-twintig wagens met ongeveer vier-honderd-vijftig personen en eindelijk nog zes wagens met steenkolen. De trein doorliep den afstand met eene snelheid van vier tot zes Engelsche mijlen in het uur.

De uitkomsten, die deze weg al spoedig opleverde, gingen alle berekening te boven. Men had gerekend op een vervoer van 10,000 tonnen steenkolen in het jaar, en binnen weinige jaren werd er jaarlijks ver boven de 500,000 tonnen langs dien weg vervoerd.

De stad Middlesborough heeft aan dezen spoorweg haar ontstaan te danken. In 1825 stond hier niets dan eene eenzame hoeve. Maar toen het vervoer van steenkolen zoo verbazend toenam, oordeelde men het noodig op die plaats eene nieuwe haven voor de inscheping van steenkool aan te leggen. Men verlengde dus den weg tot aan die plaats, en thans bestaat daar eene stad met eene bevolking van meer dan 15,000 zielen met kerken, scholen, banken, fabrieken en allerlei inrigtingen.

Maar STEPHENSON begreep al spoedig, dat hij, om zulke groote werken tot stand te brengen, bekwame en geoefende werklieden noodig had. Hij had daarom in compagnie met den Heer PEASE eene fabriek van locomotiven te New-Castle aangelegd. Die werkplaats werd de school, waar de bekwame werklieden en machinisten werden gevormd, die hem later bijstonden.

Weldra opende zich voor STEPHENSON een ruimere werkkring, waarin hij aan de wereld kon toonen, welke toekomst zijn genie voor den handel en het fabriekwezen zou openen.

De katoenfabrieken te Manchester hadden in den laatsten tijd eene ongemeene uitbreiding bekomen. Jaarlijks werden daar vijftig millioen ponden katoen bewerkt, die van Liverpool moesten worden aangevoerd. Het bleek meer en meer, dat de bestaande middelen van vervoer voor zulke massa's ongenoegzaam waren. De goede uitslag, die door het stelsel van STEPHENSON verkregen was, leidde onwillekeurig tot het plan om ook zulk een weg tusschen Liverpool en Manchester aan te leggen. Er werd eene compagnieschap voor dien aanleg gevormd en — zooals van zelf spreekt — STEPHENSON werd tot haren ingenieur benoemd.

Men kan zich naauwelijks een denkbeeld vormen van den bijna algemeenen tegenstand, die zich van alle zijden tegen deze onderneming verhief. Overal werden de ingenieurs belemmerd in de noodzakelijke opneming van het terrein. In vele plaatsen wapenden de boeren zich met knuppels, hooivorken en geweren, om de landmeters te verdrijven. STEPHENSON zelf werd eens door zulk een oproerigen hoop in het water geworpen. Men verspreidde de ongerijmdste geruchten. »De spoorweg," zeide men, »zoude de koeijen verhinderen om te weiden en de hoenders om eijeren te leggen." — »De pestaardige dampen van de locomotief zouden de vogels in de vlugt dood doen ter neêr vallen." — »Het vuur van de machines zou de huizen in brand steken." — »De lucht zou van den rook verduisterd worden." — »De paarden zouden in onbruik komen en hooi en haver onverkoopbaar zijn." — »De herbergen ten platten lande zouden te niet gaan. — »De stoomketels zouden springen en de reizigers omkomen."

In 1825 werd de *bill* om toestemming tot dien spoorweg bij het Parlement ingediend. Het onderzoek voor de daartoe aangestelde commissie duurde langer dan eene maand. STEPHENSON werd zelf voor die commissie geroepen. De onzinnigste vragen werden hem gedaan. Een lid vroeg onder anderen, of het niet een zeer ernstig geval zou zijn, indien eene koe zich op den weg bevond op het oogenblik, dat de locomotief met eene snelheid van 9 of 10 mijlen in het uur er langs kwam. »Ja," zeide STEPHENSON, »dat zou eene zeer ernstige zaak zijn — voor die koe."

Maar de *bill* moest ingetrokken worden; eerst in de volgende zitting van het Parlement, nadat eenige veranderingen daarin waren aangebragt, ging zij door; de toestemming werd verleend. De parlementaire onkosten alleen bedroegen voor de compagnieschap de enorme, voor ons bijna ongeloofelijke som van 27000 £ (*f* 324,000).

Nu begon STEPHENSON terstond als hoofdingenieur de hand aan het werk te slaan. Hij had daarbij groote bezwaren te overwinnen, want de weg moest onder anderen eene veen- en moerasachtige streek doorsnijden. De eerste ingenieurs van dien tijd hadden het voor eene volstrekte onmogelijkheid verklaard om door die streek een vasten weg te leggen. »Men

moest zijn verstand verloren hebben," zeiden zij, »om zoo iets in zijne gedachten te kunnen krijgen."

Maar STEPHENSON was de man niet, om zich door bezwaren te laten afschrikken. Het werk werd met ijver voortgezet en eindelijk na ontzaggelijke inspanning voltooid. Maar nu de ijzeren weg daar lag, was nog de vraag, welk middel van beweging men daarop zoude toepassen. STEPHENSON was destijds bijna de eenige ingenieur, die bepaald de voorkeur gaf aan den stoomsleper. Allerlei soort van plannen werden aan de compagnieschap voorgelegd. Men wist niet wat men kiezen zou. Men benoemde twee beroemde ingenieurs, WALKER en RASTRICK, en gaf hun in last om den weg van Stockton en die van de steenkolenmijnen te onderzoeken. Zij adviseerden om in plaats van locomotieven 21 vaste machines, van afstand tot afstand te plaatsen en door dezen de treinen van standplaats tot standplaats voort te bewegen.

De locomotief was dus veroordeeld. Geen enkele ingenieur van naam voegde zich bij STEPHENSON. Hij stond geheel alleen. Nogtans wanhoopte hij niet. In weerwil van de adviezen dier beroemde ingenieurs, in weerwil van de publieke meening, die hem tegen was, volhardde hij in zijne meening met onwrikbare overtuiging. Hij bezwoer de directeuren van den weg om ten minste *ééne* proef van eene locomotief te nemen, eer men de aanzienlijke onkosten, aan de oprigting van 21 vaste stoommachines verbonden, verspilde. Hij verbond zich, als men hem den noodigen tijd liet, om eene machine te leveren, die aan alle voorwaarden van snelheid, regelmatigheid en veiligheid zoude voldoen. Eindelijk besloten de directeuren daartoe. Zij loofden eene prijs van 500 £ uit voor hem, die op een bepaalden tijd eene locomotief kon leveren, die voldeed aan de in het programma omschreven voorwaarden.

Terstond legde STEPHENSON de hand aan het werk en liet in de werkplaats te New-Castle onder onmiddellijk toezigt van zijn zoon ROBERT zijne beroemde locomotief, *the Rocket* genoemd, vervaardigen. Nog drie andere werden door andere mededingers voor den wedstrijd aangeboden. Maar *the Rocket* won het ver van allen. Zij doorliep met hare grootste snelheid 29 Eng. mijlen in het uur, dat is, driemaal zooveel als men destijds voor de grootst mogelijke snelheid hield. Hare

gemiddelde snelheid bedroeg 15 Eng. mijlen, dus bijna de helft meer dan in het programma was voorgeschreven.

Deze uitslag overtrof verreweg aller verwachting. Niet alleen had STEPHENSON in dezen wedstrijd den welverdienden eereprijs behaald, maar hij had ook eens voor al het pleit beslist van den voorrang der stoomslepers op ijzeren sporen boven elk ander middel van vervoer. Zwarigheden die men onoverkomelijk had geacht, waren nu met der daad overwonnen. Een vaste weg was door eene moerassige streek gelegd. Er was een bewegingsmiddel gevonden, dat eene snelheid van 30 (Eng.) mijlen in het uur kon bereiken. Wat men vroeger eene onmogelijkheid achtte, bestond nu werkelijk.

Den 15[den] September 1830 werd de spoorweg tusschen Liverpool en Manchester plegtig geopend. De voltooijing van deze onderneming werd met regt als eene belangrijke gebeurtenis voor de geheele Engelsche natie beschouwd. De Hertog VAN WELLINGTON, toen eerste Minister, was met Sir ROBERT PEEL, Staatssecretaris, bij deze plegtige opening tegenwoordig. Acht locomotieven uit de werkplaatsen van STEPHENSON waren op de baan en eene ontelbare menigte was uit alle deelen van Engeland zamengevloeid, om getuige te zijn van deze groote gebeurtenis. Nog kort geleden hadden zelfs ingenieurs van naam den spot gedreven met het denkbeeld om negen of tien mijlen in het uur op zulk een weg af te leggen; en nu doorstoomden reizigers in weinig meer dan een uur de dertig mijlen, die Liverpool en Manchester scheiden.

STEPHENSON was nu welligt de eenige, die nog niet volkomen met de verkregen uitkomsten tevreden was. Zijn vindingrijke geest was onafgebroken werkzaam om aan elke locomotief, die hij op de sporen bragt, de eene of andere verbetering aan te brengen, om ze zoo tot dien graad van volkomenheid op te voeren, die haar den schoonsten triomf voor de toekomst verzekerde. Door studie, opmerkzaamheid en volharding, gepaard aan een vasten wil en onwrikbare overtuiging, was hij er in geslaagd om, in weerwil van alle tegenkanting en alle bezwaren, aan het stelsel van ijzeren wegen met stoomslepers een onbetwisten voorrang te verzekeren. Hadden zelfs menschen van naam en wetenschappelijke opvoeding de onderneming ook al voor onzinnig en onuitvoerbaar verklaard, nu STEPHENSONS locomotieven dag aan dag ongehinderd van Liverpool

naar Manchester stoomden, moest men wel als een feit erkennen, wat men vroeger eene onmogelijkheid had genoemd. Verstandige menschen begonnen toen reeds in te zien, dat de wereld in het bezit van een nieuw werktuig van onbegrensde ontwikkeling was gekomen.

Van nu af was de uitbreiding van het spoorwegstelsel slechts eene zaak van tijd en geld. Het Parlement had aan Engeland eene onschatbare dienst kunnen bewijzen, als het van den beginne af een groot en weldoordacht spoorwegnet voor geheel Engeland ontworpen en òf zelf uitgevoerd had, òf door compagnieschappen had laten uitvoeren. Maar het liet die gelegenheid voorbijgegaan. Het belemmerde veeleer de uitbreiding van dit stelsel, zooveel het maar kon, en liet de geheele zaak aan bijzondere compagnieschappen over, die weldra in menigte ontstonden en eene concurrentie bewerkten, die de grootste misrekeningen ten gevolge had.

STEPHENSON werd nu benoemd tot ingenieur van den spoorweg van Manchester naar Leeds, en tevens in vereeniging met zijn zoon, ROBERT STEPHENSON, belast met het oppertoezigt over den aanleg van een spoorweg van Birmingham naar Londen.

Het is hoogst bevreemdend, dat dezelfde tegenstand, dien hij bij den aanleg van zijn eersten weg ontmoet had, zich hier op nieuw vertoonde. Één voorbeeld slechts. De lijn van Birmingham naar Londen was zoo getrokken, dat zij de fraaije stad Northampton moest aandoen. Maar de inwoners dier stad drongen er op aan, dat de rigting veranderd werd, opdat de weg, ofschoon zulks groote kosten zou vereischen, op een behoorlijken afstand van de stad verwijderd bleef. Weinige jaren later zag men te Northampton de dwaasheid hiervan in en drong er op aan om zich met eene vertakking aan den spoorweg aan te sluiten. Had men de eerste door STEPHENSON voorgenomen rigting van den beginne af gehouden, men had een half millioen £ bespaard.

De spoorweg van Birmingham naar Londen, die eene lengte van 112 Eng. mijlen (150 kilometers) bedroeg, had omstreeks 5 millioenen £ gekost. En toch waren de uitkomsten zoo voordeelig voor de actiehouders, dat daardoor een magtige spoorslag werd gegeven tot nieuwe ondernemingen. Langzamerhand begon de publieke meening de spoorwegen uit een

geheel ander oogpunt dan vroeger te beschouwen. Het was vooral na 1836, dat het spoorwegstelsel eene groote uitbreiding verkreeg. Maar daardoor breidde zich ook de kring van STEPHENSONS werkzaamheid zoo zeer uit, dat hij de wegen in het zuiden van Engeland aan zijn zoon ROBERT overliet om zich meer bijzonder te bepalen bij de uitbreiding van het spoorwegstelsel in de noordelijke graafschappen. Hij vestigde zich nu te Taptonhouse nabij Chesterfield, van waar hij in staat was het oppertoezigt te houden over de vier groote lijnen, die ter zelfder tijd onder zijne directie werden uitgevoerd, die van Midland, die van York en North Midland, die van Birmingham naar Derby en die van Manchester naar Leeds. Deze verschillende lijnen voegden 321 Eng. mijlen (513 kilometers) bij de reeds bestaande wegen.

De zucht om het spoorwegnet uit te breiden kende nu geene perken of palen meer. Het Parlement, dat aan de compagnieschappen een geheel vrij veld liet, zoowel ten opzigte van de rigting als de uitvoering dier wegen, had in 1836 niet minder dan 34 en in 1837 zelfs 42 concessies tot aanleg van nieuwe wegen verleend. Op het einde van 1837 waren reeds 1500 Eng. mijlen met ijzeren wegen belegd en nu bood men nog 75 nieuwe ontwerpen, die eene lengte van 1230 Eng. mijlen uitmaakten, ter goedkeuring aan het Parlement aan.

Het was niet te verwonderen, dat vele ingenieurs, om niet den schijn te hebben, alsof ze in alles STEPHENSONS voetstappen volgden, met geheel nieuwe, vaak vernuftig uitgedachte, maar toch zeer gewaagde plannen voor den dag kwamen en ook menschen vonden, die gereed waren om hunne kapitalen in zulke gewaagde ondernemingen te steken. Maar STEPHENSON was een verklaard vijand van alle planmakerij. Hij zocht nooit zijn roem door waagstukken van dien aard te vergrooten. Hij beschouwde voor alle dingen den aanleg van spoorwegen uit een handelsoogpunt. Zij moesten zijns inziens niet alleen de behoeften van het publiek bevredigen, maar ook voordeel afwerpen voor de aandeelhouders. De spoorwegen in Engeland waren niet door het gouvernement aangelegd, maar particuliere ondernemingen. Als hij meende, dat eene nieuwe lijn geen voordeel zou opleveren voor de ondernemers, wilde hij er niets mede te doen hebben. De goede uitkomst van alle ondernemingen, waaraan hij zijn naam leende,

bewijst niet minder de grondigheid van zijn oordeel dan de eerlijkheid zijner beginselen.

Al te spoedig ontaardde het aanleggen van nieuwe spoorwegen in eene gevaarlijke beursspeculatie. De eerste aandeelhouders behoorden bijna uitsluitend tot de klasse der fabriekanten, die persoonlijk voor hunne eigen zaken belang in deze ondernemingen stelden. De eigenlijke kapitalisten bemoeiden zich er nog weinig mede. Maar toen deze zagen, dat de spoorweg-compagniën groote dividenden afwierpen, werden de actiën aan de beurs gezocht en stegen met den dag in waarde. Men vroeg niet meer naar den aard der onderneming, maar alleen naar den beursprijs der aandeelen. Het was alsof eene spoorwegkoorts geheel Engeland had aangegrepen. Ieder die rijk wilde worden — en wie wil dit niet? — meende zijne kapitalen daarin te moeten plaatsen. Plannen tot nieuwe spoorweg-ondernemingen volgden elkander met ongemeene snelheid op. De leden van het Parlement deden niets om dit beursspel te keeren, maar namen ijverig deel in alle deze buitensporigheden. Geen plan was zoo onzinnig, of het vond ingenieurs om het uit te voeren. Mannen van naam in dit vak verkochten vaak hunne aanprijzing voor aanzienlijke sommen. Stephenson werd daartoe ook dikwijls aangezocht; maar hij weigerde dit standvastig, omdat hij niets te doen wilde hebben met deze dwaze en gevaarlijke speculatiën, waarvan hij de noodlottige gevolgen vooruit berekende.

In de drie zittingen van 1844, 1845 en 1846 gaf het Parlement zijne goedkeuring tot niet minder dan 440 spoorweg-ondernemingen, die zich over eene lengte van 8470 Eng. mijlen (13552 kilometers) zouden uitbreiden en waarvan de onkosten op 180,138,901 £ werden begroot.

Op zulk eene onnatuurlijke overspanning moest spoedig eene vreeselijke reactie volgen. De spoorweg-aandeelen daalden even snel, als zij gerezen waren. Er volgde eene algemeene ontsteltenis. Velen, vooral kleine kapitalisten, die, verleid door de rijzing dier fondsen, al wat zij bezaten, in deze actiën geplaatst hadden, werden de slagtoffers van hunne begeerlijkheid.

Terwijl het Engelsche gouvernement niets deed om den gang der spoorwegondernemingen te leiden, stelde het Belgische zich aan het hoofd daarvan en beraamde zelf een spoorwegnet en verschafte de daartoe noodige fondsen. In 1835 werd de

eerste lijn van Brussel naar Mechelen voor het publiek opengesteld en in 1844 was het geheele spoorwegnet over eene uitgebreidheid van 550 kilometers voltooid en had niet meer gekost dan 160 millioenen francs; zeker de helft minder, dan eene gelijke uitgebreidheid in Engeland zoude gekost hebben.

Het waren weder STEPHENSON en zijn zoon, die door den koning van België bij deze groote nationale onderneming werden geraadpleegd. Tot belooning voor de groote diensten, daarbij bewezen, vereerde de koning STEPHENSON in 1835 met de Leopoldsorde. En wat deed het Engelsche gouvernement voor hem? Hoewel men aan hem, aan zijn genie, ijver en volharding de verbazende ontwikkeling, die in Engeland de handel en het fabriekwezen door den aanleg der spoorwegen ondergingen, te danken had, bestond de eenige gunst, die STEPHENSON ooit van het Engelsche gouvernement ontving, daarin, dat eens op zijne aanbeveling iemand tot plattelandsch briefbesteller op een wekelijksch tractement van 12 shillings (*f* 7.20) werd benoemd.

Nu de uitslag van het spoorwegstelsel niet meer twijfelachtig was, begonnen de Engelsche kapitalisten hunne finantiëele operatiën ook tot andere landen uit te breiden, door ook aldaar spoorwegen aan te leggen. Verschillende compagnieschappen vormden zich tot dat einde. Op verzoek van zulk eene compagnie begaf STEPHENSON zich in 1845 naar België om de ontworpen lijn tusschen Sambre en Maas op te nemen. Bij gelegenheid van dit bezoek in België vereenigden zich de Belgische ingenieurs te Brussel om STEPHENSON, »den vader der spoorwegen", een prachtigen maaltijd aan te bieden. Hoe moet het hem gestreeld hebben, toen hij bij het dessert een model van zijne beroemde locomotief, *the Rocket*, geplaatst onder een triomfboog, op tafel zag verschijnen!

Des anderen daags had hij een onderhoud met den koning, die hem op zijn kasteel te Laken had genoodigd, en daar lang en zeer gemeenzaam met hem sprak, niet alleen over den voorgenomen spoorweg, maar ook over de ontginning van de rijke steenkolenmijnen van België.

Nog in dat zelfde jaar 1845 bezocht hij België andermaal om de spoorweglijn van West-Vlaanderen te onderzoeken. Naauwelijks van dit uitstapje teruggekomen, werd hij door eene Engelsche compagnie uitgenoodigd om in Spanje,

op de plaats zelve het plan van een spoorweg van Madrid naar de Golf van Biscaye in oogenschouw te nemen. Hij nam zijne reis derwaarts door Frankrijk, waar hij met een kenners-oog vele bruggen, wegen en andere groote werken monsterde. Nadat hij, in Spanje aangekomen, het geheele land tot aan Madrid naauwlettend had gadegeslagen, en de moeijelijkheden van het voorgenomen werk en de ontzaggelijke kosten, daar-aan verbonden, had berekend, meende hij deze onderneming af te moeten raden, omdat de waarschijnlijke opbrengsten niet zouden beantwoorden aan de groote onkosten van den aanleg.

Daar hij haast had om in Engeland terug te zijn, reisde hij onafgebroken dag en nacht door. De vermoeijenissen van deze reis schokten zijne gezondheid. Reeds te Parijs werd hij ziek. Maar hij reisde door, omdat hij zeer naar huis verlangde. Aan boord van de paketboot te Havre openbaarde zich eene pleuris. Hij zette de reis echter voort en kwam behouden te huis. Maar hoewel hij langzamerhand herstelde, had toch zijne gezondheid een schok gekregen, dien hij nooit geheel te boven is gekomen.

In de laatste jaren van zijn leven onttrok hij zich bijna geheel van zijne werkzaamheden als ingenieur en bepaalde zich meer bijzonder bij de bewerking van zijne steenkolen-mijnen en van zijne kalkfabriek. Een gedeelte van zijn tijd wijdde hij aan tuin- en landbouw en vetweiderij. Gaarne woonde hij de landbouwvereenigingen in de nabuurschap bij en toonde bij de behandeling van gewigtige vraagstukken datzelfde diep indringende gezond verstand, hetwelk zijn geheele leven kenmerkt. Het kweeken van ananassen, komkommers en meloenen was zijne bijzondere liefhebberij. Nooit was hij gelukkiger, dan wanneer hij andere tuiniers daarin kon overtreffen. Alleen voor zijn vriend PAXTON, den beroemden ontwerper van het glazen paleis der Londensche tentoonstelling, moest hij in dit opzigt onderdoen. Hij was een groot liefhebber van vogels en andere dieren. Ze te kweeken, op te passen en te verzorgen was zijn lust. Er was in zijn tuin geen vogelnestje, dat hij niet dagelijks gadesloeg. Niemand kende dan ook beter dan hij de zeden en gewoonten der vogelen, met welke hij om zoo te spreken dagelijks gemeenzaam omging.

Maar ook in de rust van het landleven te Taptonhouse hield hij zich bij voortduring bezig met hetgeen hij als de groote

taak zijns levens beschouwde. Verscheidene verbeteringen werden ook nu nog door hem aan sporen en locomotieven aangebragt. Bij gelegenheid, dat hij eene voor de veiligheid belangrijke verbetering had uitgevonden, schreef hij: »al wat de veiligheid op de spoorwegen kan bevorderen, reken ik van zoo groot belang, dat ik liever mijne toestellen aan het publiek ten geschenke wil geven, dan een brevet van uitvinding aanvragen. Ik zal mij gelukkig achten te vernemen, dat mijne voorgestelde verbetering één menschenleven gered of ééne gevaarlijke botsing verhinderd heeft."

In den loop van het jaar 1847 werd hij uitgenoodigd om tegenwoordig te zijn bij de opening van den spoorweg van de Trent, waarvan hij eenige jaren vroeger het ontwerp had gemaakt. De man, die vroeger als een waanzinnige plannenmaker was beschouwd, werd nu als een weldoener van zijn vaderland gevierd. Sir ROBERT PEEL, destijds de eerste der Engelsche staatslieden, verwelkomde hem als een vriend en sprak van hem als den roem van Engeland. Twaalf leden van het Parlement, zeven baronets, de geheele aristocratie van de provincie, van de geestelijkheid, van het leger, van den handel en het fabriekwezen waren zamengekomen om de opening van dien weg te vieren.

Het overige van zijne dagen sleet hij te Taptonhouse midden onder zijne honden, konijnen en vogels. Hij bleef er zijn roem in stellen allen te overtreffen in de kweeking van bloemen en vruchten. Maar het was alsof de verraderlijke temperatuur zijner broeikassen een nadeeligen invloed op zijne reeds geschokte gezondheid uitoefende. Eene koorts maakte den 12den Augustus 1848 na weinige dagen een einde aan zijn leven, in den ouderdom van zeven-en-zestig jaren. Zijn stoffelijk overschot werd in de kerk te Chesterfield ter ruste gelegd.

Zietdaar in korte omtrekken het leven van STEPHENSON. Moed en volharding waren zijne meest in het oog vallende karaktertrekken. De armoede zijner ouders leerde hem vroeg op eigen voeten te staan. Maar waaraan hij wel het meest den goeden uitslag zijner pogingen te danken had, was het verstandig gebruiken van zijn tijd. Even als BUFFON hield hij zich overtuigd, dat het genie niets anders is dan onvermoeid geduld en volharding. Hij hield niet op gedurig aan

jeugdige werklieden, zijne kweekelingen, te zeggen: »doet als ik — houdt maar vol." Door onafgebroken aan de locomotief te denken en te werken bragt hij ze tot dien trap van volkomenheid, dat zij als beweegmiddel kon toegepast worden op de spoorwegen.

Later beklaagde hij zich dikwijls, dat hij veel tijd verloren had, omdat hij niet de hulpmiddelen bezat, die jongelieden zich later konden aanschaffen. Maar juist die pogingen, welke hij moest aanwenden, om tallooze moeijelijkheden te boven te komen, dat onafgebroken zoeken en rondtasten, maakten zijne opvoeding uit. Zij versterkten zijn oordeel en prikkelden zijn vindingrijk vernuft. Zoo vermeerderde hij zijn schat van practische kundigheden, zelfs dan als zijne verwachtingen werden teleurgesteld.

Hetzij hij als eenvoudig werkman of als hoofdingenieur arbeidde, zijne geheele ziel was bij zijn werk: hij gaf er zich geheel aan over. Wat uit zijne handen kwam, was met gemoedelijke naauwgezetheid bewerkt. Zijne stoomslepers waren beroemd om hunne voortreffelijke bewerking. Die hij in het jaar 1832 naar de Vereenigde Staten van Noord-America afleverde, zijn nog heden in volmaakten toestand. Zelfs die, welke hij voor den spoorweg van de steenkolenmijnen van Killingworth vervaardigde, zijn nog op den huidigen dag aldaar in gebruik.

Nooit was welligt een generaal zoo bemind bij zijne soldaten, als STEPHENSON bij hen, die onder zijn opzigt werkten. Altijd was hij gereed om hunne verdiensten te erkennen en hunne talenten aan te moedigen. Het was aandoenlijk om te hooren, hoe hij bij de opening zijner spoorwegen de gelukkige uitvoering van het werk wist toe te schrijven aan de vlijt en zorgvuldigheid zijner ondergeschikten, terwijl dezen van hunne zijde zich beijverden om al de eer van het werk aan hun hoofd toe te kennen.

Hoe spaarzaam en matig hij ook opgevoed was, was hij, ook toen hij in betere omstandigheden verkeerde, niets minder dan gierig. Eer hij eene onderneming begon, was hij gewoon om de waarschijnlijke uitkomsten daarvan zorgvuldig te berekenen, en zoo deze niet voldoende werden bevonden, liet hij er zich niet verder mede in. Van beursspeculatiën en actiënspel had hij een afkeer. De moeijelijkheden, met welke

hij in het begin van zijne loopbaan te worstelen had, hadden hem geleerd spaarzaam met zijne middelen om te gaan. Maar toen hij in ruimer omstandigheden was gekomen, wist hij ook van zijne fortuin gebruik te maken. De rijkdom bedierf zijn hart niet, noch ontnam aan zijn geest de veerkracht.

STEPHENSON was in zijne manieren eenvoudig, zedig en zonder de minste aanmatiging. Altijd wist hij zijne waardigheid te bewaren. Toen hij nog eenvoudig werkman was, gaf hij aan zijne kameraden een voorbeeld, hun meer waard dan boeken. Zijne liefde voor kennis wierp toen reeds een zekeren glans over de nederige werkzaamheden, waarmede hij zich bezig hield. Toen hij tot hooger staat verheven was en daardoor dagelijks in aanraking kwam met de voornaamste lieden van het land, nam hij zijne plaats onder hen zonder eenige verlegenheid in, alsof hij in zijn eigen kring verkeerde.

Sir ROBERT PEEL had hem meermalen uitgenoodigd op zijn kasteel Drayton, waar hij zeer gaarne uitstekende menschen van allerlei soort rondom zich vereenigde. STEPHENSON had die uitnoodiging meer dan eens afgeslagen, omdat hij er tegen opzag, om zich, zooals hij zeide, in zulk een voornaam gezelschap te bevinden. Maar eindelijk moest hij wel aan den vriendelijken aandrang van Sir ROBERT toegeven. Zijn opmerkende geest, gepaard met zijne natuurlijke schranderheid, maakten hem een aangenaam gezelschap in dezen aanzienlijken kring. Alhoewel hij zich meer in de praktijk dan in de theorie te huis gevoelde, waren er toch weinig onderwerpen, waarover hij niet had nagedacht en waarover hij niet met verstand kon spreken.

Eens geraakte hij met Doctor BUCKLAND in strijd over een van de geliefkoosde theoriën van dien geleerde aangaande de steenkolenformatie. Maar de Doctor had boven hem het voordeel van het woord met zeer veel gemak te kunnen voeren en bragt hem spoedig tot zwijgen. Des anderen daags wandelde hij voor het ontbijt in het park, toen Sir WILLIAM TOLLET hem ontmoette en vroeg, waarom hij zoo in diepe gedachten was.

»Ik denk," antwoordde STEPHENSON, »nog eens na over het gesprek, dat ik gisteren met Dr. BUCKLAND had. Ik ben overtuigd, dat ik gelijk heb, en als ik zoo goed kon spreken als hij, zou ik hem ook zeker tot zwijgen gebragt hebben."

»Breng mij eens op de hoogte van die zaak," hernam Sir WILLIAM, »en ik wil eens zien, of ik niet wat voor u doen kan."

Zij gingen op eene tuinbank zitten en de regtsgeleerde liet zich de zaak ophelderen, en hoorde toe met de aandacht van een advocaat, die eene zaak bestudeert die hem is toevertrouwd. Toen hij goed in het onderwerp was ingedrongen, zeide hij: »Nu zal ik Doctor BUCKLAND wel staan."

Sir ROBERT PEEL werd in den arm genomen en spoedig bragt deze na het eten het gesprek weder op het onderwerp van den vorigen dag. Een nieuwe strijd ving aan tusschen Sir WILLIAM en Doctor BUCKLAND, maar ditmaal werd de Doctor door den advocaat uit het veld geslagen.

»Wat zegt gij daarvan, STEPHENSON?" vroeg Sir ROBERT hem, lagchende.

»Ik geloof," zeide STEPHENSON, »dat er geene magt op aarde is, die eene welbespraakte tong te boven gaat."

Eene dame vroeg hem eens bij gelegenheid van dit zelfde bezoek, »welke kracht in de natuur wel de magtigste was?"

»Die vraag is niet moeijelijk," antwoordde hij; »het zijn de oogen van eene vrouw voor den man, die haar bemint; want de herinnering aan die oogen kan hem van het einde der wereld naar huis trekken; en ik ken in de geheele natuur zulk eene aantrekkingskracht niet."

In den laatsten tijd van zijn leven ging STEPHENSON dikwijls te Newcastle de plaatsen bezoeken, waar hij de dagen zijner vroegste jeugd had doorgebragt. »Ik ben van daag te Callerton, geweest," zeide hij aan een vriend, »ik heb er de velden gezien, waar ik eenmaal voor twee stuivers daags knollen uittrok; ik verzeker u, dat mij de handen daarvan dikwijls hebben getinteld."

Zijne beurs was nooit gesloten voor diegenen zijner vroegere kameraden, die door ouderdom in armoede waren vervallen. Dikwijls wist hij een bankbriefje van vijf pond een armen man of ongelukkige weduwe op zulk eene wijze in de handen te spelen, dat hunne kieschheid daardoor niet in het minste gekwetst werd. Soms wist hij hen zelfs te doen gelooven, dat hij zelf nog eene oude verpligting aan hen had.

Tegen het begin van 1847 vroeg men hem, welken titel hij bij zijn naam gevoegd wilde hebben in een werk, dat men voornemens was aan hem op te dragen. Hij antwoordde

eenvoudig, dat hij geen titel had noch begeerde, en dat men hem dus maar eenvoudig »GEORGE STEPHENSON" had te noemen. En waarlijk geen adelijke titel had eenigen glans kunnen toevoegen aan zijn reeds met roem bekroonden naam.

Men zou welligt verwacht hebben, dat STEPHENSON als stichter van de nieuwere school van ingenieurs althans als lid zoude opgenomen zijn in het Engelsche »Instituut van civiele ingenieurs." Maar dat is nooit gebeurd. Er bestonden daartegen twee bezwaren. Vooreerst had hij geen geregelden leercursus doorloopen, en ten tweede was den leden van het Instituut de verpligting opgelegd om een proefschrift als bewijs hunner bekwaamheid te vervaardigen. De eerste dezer voorwaarden had hij niet vervuld en aan de tweede wilde hij zich niet onderwerpen. Toen het bestuur van het Instituut op het laatste aandrong, antwoordde hij, dat hij, zoo hij lid van het Instituut werd, dit wel wilde worden met glans zonder zich te vernederen. Hij oordeelde niet ten onregte, dat het wat al te veel was om van hem eene proef van bekwaamheid te eischen, die men wel vorderen kon van jonge, nog onbekende menschen, en hem een proefschrift te doen vervaardigen, hetwelk onderworpen zou worden aan het oordeel van jongelieden, van welke velen vroeger zijne helpers en kweekelingen waren geweest. Het genootschap bleef dus verstoken van de eer den naam van STEPHENSON op de lijst zijner leden in te schrijven. Maar al droeg hij dan ook dien eeretitel niet, hij blijft daarom niet minder de schepper van het spoorwegstelsel; zeker de allergewigtigste uitvinding uit de eerste helft der negentiende eeuw.

Wij hebben gepoogd het beeld van GEORGE STEPHENSON in eenige korte omtrekken te schetsen. Vragen wij nu, wat ons wel in zijn geheelen levensloop het meest in het oog valt en treft, wij gelooven, dat de indruk, dien zijne levensgeschiedenis op ons maakt, vooral gelegen is in het scherpe contrast, dat tusschen begin en einde, tusschen zijne jeugd en zijn mannelijken zelfs leeftijd bestaat. Van arme onders geboren, verstoken van de voordeelen eener burgerlijke opvoeding, onbekend met alle wetenschappelijke hulpmiddelen, brengt hij tot stand wat men zelfs in zijn tijd nog eene onmogelijkheid achtte. De eenvoudige mijnwerker, die op zijn achttiende jaar nog lezen en schrijven

moet leeren, opent door een geheel nieuw stelsel van vervoer voor handel en industrie eene nieuwe baan van ontwikkeling, die binnen een dertigtal jaren reeds tot verbazende uitkomsten heeft geleid. En dat doet hij, in het eerst voorwaar niet geholpen door begunstigende omstandigheden, maar in gedurigen strijd met bijna onoverkomelijke moeijelijkheden, in weerwil van de publieke opinie, die zijne onderneming als den droom van een waanzinnige bespot, in weerwil van den tegenstand van geleerde natuur- en werktuigkundigen, die de onmogelijkheid zijner plannen, zoo zij meenden, zonneklaar hadden aangewezen.

Maar in STEPHENSON was eene kracht werkzaam, die op elk gebied van menschelijke wetenschap en kunst reeds ontelbare wonderen heeft gewrocht: de kracht van het genie. Zijn geniale blik deed hem zien, wat zelfs voor de beroemdste mannen van het vak verborgen bleef. Zijn door en door practische zin, van zijne jeugd af door moeijelijke levenservaringen geoefend, bewaarde hem volkomen van het gevaar om ooit hersenschimmige plannen na te jagen. En zijne onvermoeide werkzaamheid en zijn taai geduld rustten niet, voordat het doel, met den blik van het vindingrijk genie gezien, en met al de bezadigdheid van den practischen ernst berekend, bereikt en de voorgestelde uitkomst verkregen was.

Voorwaar wij kunnen niet anders dan den genialen man, die door God was uitverkoren om eene van de grootste ontdekkingen in praktijk te brengen, eene eereplaats in te ruimen onder de groote mannen der negentiende eeuw.

Groningen.

IETS OVER VÓÓR-HISTORISCHE BEWONERS VAN EUROPA.

NAAR D. SCHAFFHAUSEN.

Prof. SCHAFFHAUSEN geeft naar aanleiding van een in het begin van 1857 gevonden zeer ouden schedel, dien hij beschrijft, een overzigt van het eigenaardig kenmerkende der oudste schedels, die men met voldoende zekerheid afkomstig kan rekenen van volkstammen, die in een staat van de uiterste wildheid Europa bewoonden vóór en ten tijde dat de Germanen uit Azië naar Europa doordrongen.

De bedoelde schedel werd met een geheel menschelijk geraamte gevonden in eene kalkgrot van het Neanderdal bij Hochthal tusschen Dusseldorf en Elberfeld. Die grot was van boven af, hoewel met moeite, toegankelijk. Haar oneffen bodem was bedekt met eene 4 à 5 voet dikke laag van leem, gemengd met niet zeer talrijke stukken hoornsteen. Bij het opruimen van die laag vond men het bedoelde geraamte, en wel van de opening der grot af, eerst den schedel, en verder de overige beenderen, alle in horizontale ligging. Zóó werd door twee werklieden die met deze werkzaamheid bezig waren en op de plaats zelve daarover gehoord werden, ten stelligste verzekerd. In het eerst vermoedde men in het geheel geen menschelijken oorsprong voor deze beenderen, en eerst verscheiden weken nadat zij gevonden waren, werden ze door Dr. FUHLROTT als zoodanig erkend en in veiligheid gebragt. Daar de arbeiders de belangrijkheid van hunne vondst niet vermoedden, gingen ze bij het verzamelen der beenderen zeer onachtzaam te werk en verzamelden vooral de groote, zoodat het waarschijnlijk volledige skelet alleen zeer broksgewijze in handen van Dr. FUHLROTT gekomen is. Voor de verdere ontleedkundige beschrijving van den schedel en de overige deelen van het skelet, moeten we naar het oorspronkelijke in MÜLLER's *Archiv fur Anatomie und Physiologie*, 1858, N°. 5, verwijzen.

Evenzoo werd in 1847 bij Plau in Mecklenburg eene belangrijke vondst gedaan. Daar werd in fijn zand, 6 voet diep onder den beganen grond, een menschelijk geraamte gevonden in hurkende, bijna knielende houding, met gereedschappen uit hoorn aan zijne zijde: eene strijdbijl uit hertshoorn, twee bewerkte houwtanden van wilde zwijnen en drie aan den wortel doorboorde snijtanden van een hert. Aan dit graf werd een hooge ouderdom toegeschreven, daar iedere beschutting door eene ophooping van steenen, elk spoor van lijkverbranding ontbrak en geenerlei gereedschap uit steen, klei of metaal gevonden werd. Deze schedel heeft even als de vorige eene zeer opmerkelijke ontwikkeling van de wenkbraauwstreek, sterk achteroverliggend voorhoofd en breeden neuswortel, eigenschappen waarvan ten minste de twee eerste aan den schedel een zeer aapachtig voorkomen geven.

Door een dergelijken bouw onderscheiden zich ook schedels op eene andere plaats in Mecklenburg gevonden onder omstan-

digheden, die voor deze overblijfsels een hoogen ouderdom doen vermoeden. In het jaar 1852 namelijk werd bij Schwaan in een kegelgraf de »Herrberg" genaamd, onder een met aarde bedekten steenen kegel een menschelijk geraamte gevonden met een koperen zwaard naast zich; deze schedel vertoonde een regelmatigen Caucasischen vorm. Onder den steenen dam, waarop dit lijk uitgestrekt lag, vond men acht schedels in gelijke rigting liggende, met het aangezigt naar het Westen gekeerd, en onder deze eene tallooze menigte beenderen boven op elkander — de beenderen van den arm naar het scheen boven de schenkelbeenderen — als waren op deze plaats acht lijken in hurkende houding begraven. Deze beenderen waren zóó murw, dat er maar weinige van gered konden worden. Wat er van bewaard bleef, vertoonde eene groote overeenkomst met de bovenbedoelde schedels, die van den Germaanschen schedelvorm zeer afwijken. Voor het vermoeden, dat de acht lager begraven lijken van ouderen datum zouden zijn, dan het bovenliggende, pleit niets; zelfs niet dat de eerste beenderen minder goed bewaard gebleven waren. De wijze, waarop zij geplaatst waren, geeft voldoende reden van dit verschil. Veeleer ligt het vermoeden voor de hand, dat die acht lijken afkomstig zijn van slaven die bij de begrafenis van den hoofdpersoon te gelijk geofferd zijn. Dat de Germanen bij hunne aankomst in Duitschland eene bevolking voorhanden vonden, is volgens geschied- en taalkundige aanduidingen niet te betwijfelen; het begraven in hurkende houding is niet Germaansch; het wijst op eene hoogere oudheid, en dit gebruik kan zich misschien te gelijk met de overblijfsels der oorspronkelijke bevolking nog een tijd lang staande gehouden hebben. Even als de dooden van de Eskimo's, Groenlanders en vele Americaansche stammen in hunne graven zitten, vindt men volgens NILSSON hurkende menschelijke geraamten alleen in de oudste graven van Scandinavië, b. v. op de Axevalla-heide; deze oude graven zijn met groote steenen bedekt, maar men vindt daarin geen spoor van metalen, nooit een spoor van lijkverbranding; alleen wapens en gereedschappen van been of van steen. Ook J. RITTER heeft berigt gegeven van een bij Plau gevonden Hunnebed; de schedel lag een voet hooger dan het overige van het geraamte, en naar allen schijn was het lijk in zittende houding bijgezet. Ook hier was de vorm van het voorhoofd bijzonder vlak en

naar achteren wijkende. Zóó heeft men ook in Frankrijk en Duitschland in oude graven menschelijke skeletten in dezelfde hurkende houding gevonden, en TROYON zag hetzelfde in de oudste graven van het kanton Wallis. Ook uit Rusland kreeg men in het jaar 1842 berigt van eene dergelijke vondst, nabij Minsk.

Brengt men dit een en ander in verband met hetgeen de onderzoekingen van RETZIUS, ESCHRICHT, DAVIS, NILSSON, WILSON en anderen reeds vroeger aan het licht gebragt hebben, dan komt men tot de gevolgtrekking, dat het sterk uitpuilen van de wenkbraauwstreek het menigvuldigst voorkomt bij schedels van ruwe en vooral van noordelijke volkeren, welke schedels voor een gedeelte zeer oud moeten zijn. Sporen van zulk een schedelvorm kan men nog heden ten dage aantreffen, en men mag vermoeden dat zij een zwak overblijfsel zijn van een overouden vorm, die in den schedel uit het Neanderdal op de meest in het oog loopende wijze ontwikkeld is, en aan het menschelijke gelaat eene onbeschrijfelijk wilde uitdrukking gegeven moet hebben. Men mag deze gelaatsuitdrukking eene dierlijke noemen, want het vooruitsteken van den bovensten oogkasrand kenmerkt ook den gezigtsvorm bij de groote, zoogenaamd menschvormige, apen, hoewel bij deze dit uitsteken aan eene andere reden toegeschreven moet worden.

De berigten, die ons door Romeinsche en Grieksche schrijvers geworden zijn over de ligchamelijke eigenschappen en de zeden der ruwe volkeren van Europa in overoude tijden worden door het vinden van dergelijke schedels helder toegelicht. Zelfs van de Germanen zegt CAESAR, dat de Romeinsche soldaten hun gezigt en den blik hunner oogen niet konden verdragen en dat een plotselinge schrik het leger overviel. Ook van de Galliërs zegt AMMIANUS MARCELLINUS: »Zij zijn verschriklijk om de wildheid van hun oogen." Maar als veel ruwer nog worden de oude Britten en Ieren, de Belgiërs, de Finnen en Scythen afgeschilderd. Volgens STRABO zijn de Ieren bloedgierige cannibalen en houden het voor loffelijk, om de lijken hunner ouders te eten; zoo schildert ook DIODORUS ze; HIERONYMUS wil zelfs in Gallië gezien hebben, dat de Scoten menschenvleesch aten. TACITUS zegt van de Finnen, dat zij in een toestand van verbazende wildheid leven; hun voedsel bestaat in wilde gewassen; dierenhuiden zijn hunne kleederen; hunne wapens zijn beenen pijlspitsen en voor hunne kinderen

en grijsaards hebben zij geen ander dak dan eene hut uit zaâmgevlochten takken. ADAM VAN BREMEN verhaalt, dat zelfs nog in de 11de eeuw de zoogenaamde Jotunen, de oudste bevolking van Scandinavië op de bergen en in de bosschen woonden, in dierenvellen gekleed en toonen van zich gevende die meer op het geschreeuw van wilde dieren, dan op eene menschelijke spraak geleken; hunne verdelging wordt in de gedichten der Skalden bezongen. ISIGONUS van Nicaea, door PLINIUS aangehaald, zegt, dat een stam van de Scythen, die tien dagreizen ten noorden van den Dnieper woonde, gewoon waren menschenvleesch te eten, uit menschenschedels te drinken en de scalp der gedooden op de borst te dragen. Even als in de Duitsche sage en sprookjes vele trekken uit het leven onzer voorouders uit den heidenschen tijd bewaard gebleven zijn, zoo kan misschien wel de sage van den mencheneter, welke volgens GRIMM's onderzoekingen in de sagen der Finsche, Tartaarsche en Germaansche volkeren zeer verbreid is — zooals zij ook in de *Odyssea* als de geschiedenis van POLYPHEMUS verhaald wordt — in de herinnering aan zulke gruwelen haren oorsprong hebben.

De brokken van schedels afkomstig van Schwaan en Plau mogen waarschijnlijk, zoowel om hunne ontleedkundige eigenaardigheden, als wegens de omstandigheden, waaronder zij gevonden werden, aan een ruw menschengeslacht toegeschreven worden, dat vóór de Germanen noordelijk Europa bewoonde, en, zooals de overeenkomstige vondsten bij Minsk in Rusland en in het Neanderdal bij Elberfeld bewijzen, verre verbreid was, ja zelfs met de oorspronkelijke bevolking van Britannië, Ierland en Scandinavië verwant was, zooals uit den vorm van hun schedel te vermoeden is. Terwijl de beenderen van Schwaan in een Germaansch steenen graf bijgezet waren, en dus tot in historische tijden reiken, werden de beenderen van Plau alleen in het zand gevonden naast beenen gereedschappen, die op een zeer lagen trap van ontwikkeling wijzen. Evenzoo een der schedels van Minsk. De menschelijke schedel en verdere beenderen uit het Neanderdal overtreffen echter al de genoemde in die eigenaardigheden van vorm, waaruit men besluiten kan tot een ruw en wild volk. Men kan ze voor het oudste gedenkteeken van de vroegere bewoners van Europa houden, hetzij dat de kalkgrot, waarin zij zonder eenig spoor van menschelijke kunst gevonden zijn, de plaats was waar zij begraven werden, of dat zij, even als elders de beenderen van verdwenen diersoorten, hier ingespoeld zijn.

A. S.

MENGELWERK.

OOSTENRIJKS FINANCIËLE TOESTAND.

Van alle zijden, waarvan het Italiaansche vraagstuk beschouwd wordt, is zonder twijfel de financiële zijde de belangrijkste. Ik zeg dit zonder te behooren tot die soort van philosophen, voor wie alle zaken niet anders dan die ééne zijde hebben en die alles tot de geldquaestie weten terug te brengen. Maar ik zeg het ook bepaaldelijk met het oog op ons lieve vaderland.

Vermaken zich de Keizer van Oostenrijk en Frankrijk op hunne manier in Italië, het is op onze beurs dat zij teren, ten minste de eerste. Hebben de Franschen het genoegen de Oostenrijkers uit Italië te slaan, wij zijn het die het gelag betalen, en weet de Duitscher zich te handhaven in de vestingen, die hij uit beminnelijke voorzorg zich tot zeer vaste steunpunten heeft gemaakt, wij waren het die hem in de gelegenheid stelden om zich zoo formidabel te wapenen en te weer te stellen.

Hoe zoo? zal geen Nederlander mij vragen. Want wie het al niet wist, heeft het in de laatste dagen genoeg kunnen hooren, dat er dan toch eene onrustbarende massa Oostenrijkers — effecten wel te verstaan — in ons land moeten zitten, volgens de technische benaming. Hoe groot dat aantal is, weet niemand, ook de Keizer van Oostenrijk niet, misschien kunnen alleen enkele bankiers het bij benadering opmaken. Maar het is fabuleus, dat is zonder twijfel. Bij monde van een man van het vak heb ik het eens hooren schatten op ⅓ van de geheele Oostenrijksche Staatsschuld; laat dit wat ruim genomen zijn, de grootste helft voor het allerminst ligt rustig in Hollandsche trommels, zonder eenige hoop van het lieve Duitsche vaderland ooit weêr te zullen zien.

Wij wijze Hollanders hebben in de laatste jaren druk gelagchen, om Fransche, Duitsche en Engelsche furie in allerlei soorten van particuliere en industriële ondernemingen; wij waren verstandiger en hielden ons aan meer solide obligaties op staten en vorsten, die niet zoo ligt — zegge zoo spoedig —, ophielden met rente te geven of wel volledig in *non-valeurs*

veranderden. Maar wij vergaten daarbij één ding, dat namelijk het land, waar honderd en duizend industriële ondernemingen slechte rekening geven, — toch wint in nationalen rijkdom. Het geld blijft in het land; de spoorweg, de fabriek, de mijn, de landontginning is eenmaal tot stand gebragt, representeert eene groote waarde en is een beginsel van jaarlijksche productie, al is het ook een jaarlijksch verlies voor de primitive aandeelhouders. Maar eene obligatie aan eene vreemde mogendheid, die 50 percent daalt in koers of eindelijk ophoudt rente te betalen, is zuiver verlies, — zuiver als cristal — al had men ook in tien of twintig jaren er zoo veel rente van getrokken als het capitaal bedroeg. Neem maar eens de Engelsche spoorwegen; zij geven slechte, zeer slechte rekening; maar toch, niets heeft meer bijgedragen tot den titanischen bloei van Engeland, dan juist die zoo slechte zaken. Maar liep eens Oostenrijks financiewezen spaak, dan zou het met onze superioriteit over de Europesche effectenmarkt wel gedaan zijn. Het zijn niet alleen de financiers in de steden, maar boeren in uit- en achterhoeken hebben hun afkeer tegen al wat niet stinkt als mest of klinkt als zilver overwonnen, om die onnoozele papieren in oude tabaksdoozen of bijbels te bergen. Kleine winkeliers, gepensioneerde gouvernantes, koetsiers en dienstmeiden hebben hunne zuiver verdiende of eerlijk gestolen penningen in de Oostenrijksche schatkist gestort, om zich de hooge rente door de Keizerlijk Koninklijke bankiers te zien uitbetalen. Kortom, in Frankrijk is men zeker nog zoo tuk niet geweest op Suëz-Kanaal-aandeelen, als in Nederland op de tallooze soorten en familiën Metallieken. En als hadde men het er op gezet om den Staat, die zoo gulweg leent, meer te helpen, hoe meer hij noodig heeft, is men vooral in de laatste maanden, toen het oorlogsgevaar begon te dreigen, moedig aan het slikken van nieuwen toevoer gegaan, als de jonge spreeuwen, die schreeuwen van den honger, terwijl hun hals nog bijna digt zit. Zelfs heb ik hooren mompelen, — maar ik weet er niet van — dat men, toen werkelijk de oorlog uitgebroken was en de gevierde effecten dus nog weêr lager daalden, op Amstels beurs zoo iets gesproken heeft, van sommige handlangers, die zich in de laatste weken vooral onledig hadden gehouden om splinternieuwe Oostenrijkers aan den man te brengen, b. v. van

de beurs te dringen, — de fameuse officiële executie, die nog erger is dan het middeneeuwsche interdict. Zooveel is zeker, dat zulk een maatregel het toppunt van onbillijkheid zou zijn. Die heeren hadden niets anders gedaan, dan de boer, die u heerlijken verschen visch verkoopt. Als gij hem zulk eene verbazende massa afkoopt, dat hij u bederft en verrot — dat hadt gij zelf kunnen weten; toen hij u zijne waar gaf, was zij goed en versch. Dat waren de geleverde Oostenrijkers ook, — kersversch van de drukkerij misschien.

Bij al dien ijver om te koopen, kan men begrijpen hoe groot het aantal dier obligaties is, dat zich in handen van onze groote, middelsoort en kleinsoort capitalisten bevindt. Te meer daar men in Weenen niet minder ijver had om te fabriceeren, of liever om order tot fabriceeren ook hier te lande te geven. Want Holland maakte zich in dit opzigt zoo verdienstelijk, dat het wel waard was, dat er afzonderlijke stukken in de Hollandsche taal — waarvan anders geen buitenlander iets weet, — voor gedrukt werden. Men is onvermoeid geweest in het decreteren van nieuwe leeningen en uitgeven van nieuwe serieën, men heeft gezorgd in alle opzigten gesorteerd te zijn, Metallieken van 50 tot duizend, ik geloof zelfs tot 5000 florijnen. En wanneer gij nu zoo wat kunt begrijpen hoeveel serieën er dan wel kunnen zijn, en weet, dat iedere serie afzonderlijk genommerd is, en dan nommers ziet die in de tien- en honderd-duizendtallen loopen (zoo vertelde mij een kenner van die dunne waar), — dan hebt ge een flaauw begrip, hoe groot Oostenrijks staatsschuld wel wezen moet. Want of men wel zeer verstandig doet, met zich te houden aan eene opgave als b. v. van den *Almanach de Gotha*, dat die schuld in 1856, een getalletje van 2.417.000.000 florijnen beliep, of dat er officiëel 92 millioen florijnen aan rente op het budget paraisseert, durf ik niet te bepalen.

Waar wilt gij heen? vraagt men mij misschien. Wilt gij ons bevreesd maken, dat Oostenrijk ooit zou ophouden rente te betalen, zou komen tot —. tot — een staatsbankroet? Lieve hemel! ik zal mij daarvoor wel wachten. Ik weet zeer goed, dat men daar evenmin geloof aan slaat als aan het einde der wereld; ik weet zeer goed, dat men u voorrekent, dat de Oostenrijksche schuld, naar evenredigheid van het getal bewoners, immers nog kleiner is dan de Nederlandsche; — dat het nog

verbazende *ressources* bezit, die eenmaal, als zij niet gelijk de kip met gouden eijeren, geslagt worden, belangrijk kunnen opbrengen; dat er in den laatsten tijd, zoo al geen vooruitgang, dan toch een begin van vermindering van achteruitgang was, als nu de oorlog en dan weêr wat anders er niet tusschen gekomen was; dat er in één woord nog zeer veel ten voordeele van het Oostenrijksche papier te pleiten is. Ook is er een zeer duchtig argument, waarvan ik de menschkundige kracht hoog waardeer, — dat een staat daarom niet ligt ophoudt rente te betalen, omdat hij niet ligt ophoudt nieuwe fondsen noodig te hebben. Met andere woorden, zoo lang men crediet heeft kan men op nieuw leenen, en zoo lang men op nieuw kan leenen, kan men de oude rente betalen, en zoo lang men de oude rente betaalt, heeft men crediet en zoo voort. Altijd is dat echter een cirkeltje, dat men in Frankrijk *un cercle vicieux* noemt. De Stille Oceaan zou leêg loopen, als er altijd meer afging dan er bij komt, en zoo zou dat crediet toch ook wel eindelijk uitgeput kunnen raken, zoodat men vast liep in zijn cirkeltje. Tot nog toe heeft Oostenrijk toch maar jaarlijks een deficitje van zeventig millioen florijnen, in den regel, en van wie weet hoe veel bij de minste extra-gelegenheid. Oostenrijk heeft ontzettende hulpbronnen, maar ondertusschen helpen die hulpbronnen nog niet veel, en ieder jaar zeventig millioen behalve de extratjes, met rente op rente — wie ziet het eind?

Doch wat weten wij er van. Daarom meende ik ten vorigen jare niet verkeerd te doen met de denkbeelden van den Heer VON MULLER, een Weener, over »Oostenrijk onder FRANS JOSEPH" in dit tijdschrift mede te deelen, die belangrijke mededeelingen over den financiëlen toestand en de kansen van verbetering deed. Toevallig verscheen eene vertaling van dat stuk in de zoogenaamde Zondags-editie van het *Handelsblad*. Maar nu zag men kort daarop in datzelfde *Handelsblad* een berigtje, dat de Consul van Oostenrijk een bezwaar daartegen had ingediend. De Heer VON MULLER had namelijk beweerd, dat het deficit over 1856 was geweest van plus minus 150 millioen florijnen, en Oostenrijks Consul achtte zich geroepen hiertegen op te komen. Teregt oordeelde hij dat onder het waarnemen der belangen van zijn land ook begrepen was het tegengaan van zulke beweringen, die nooit zeer voordeelig konden zijn voor Oostenrijks crediet in Holland, waar het natuurlijk grooten

prijs op stelde. Daarom heeft men van zijnentwege aan het bureau van het *Handelsblad* overgelegd officiële — men bedenke dat dit niet *per se* synoniem is met authentieke — bescheiden, uit de *Wiener Zeitung* geloof ik, ten bewijze, dat dit deficit niet 140 of 120 millioen, maar slechts 70 millioen geweest is. Het *Handelsblad*, voor wiens redactie het natuurlijk zeer bezwaarlijk was om hieraan te twijfelen, kon niet anders dan dit insgelijks bekend maken en in zoo verre eene soort van *amende honorable* te doen. Toch bleef het mij altijd ietwat duister, hoe die Heer VON MULLER zoo maar een 70,000,000 florijnen op Oostenrijks deficit kon boeken, als er niets van waar zou zijn. Wel kon het vermoeden bij mij opkomen, dat dit zeer veel van de individuële beschouwing over dezen of genen post zou kunnen afhangen. Immers men behoeft maar eene particuliere kas opgemaakt te hebben, om te weten, dat men het saldo altijd wel ietwat in zijn voordeel kan uitrekenen, vooral als men het systeem gaten stoppen door gaten, of kuilen dempen door kuilen wat liberaal heeft toegepast. Maar wie heeft gezeten in den geheimen raad van Oostenrijks Ministerie van financiën? wie kan zich te regt vinden in de subtile distincties van buitengewone uitgaven, die men — op het papier ten minste — buiten rekening kan laten (als dat nu zoo eens uitkomt) en gewone uitgaven, die *zeker* alle jaren weêrkomen, terwijl de eersten maar *in den regel* alle jaren weêrkomen.

Daarom las ik met groote belangstelling hetgeen onlangs in een ander Fransch tijdschrift, den tegenhanger en concurrent van de *Revue des deux Mondes*, de *Revue Contemporaine*, door een Mr. F. LEQUIEN, »deputé au Corps législatif, président de la Commission du Budget" over deze zaak, onder het opschrift »Situation financière de l'Autriche et son influence sur la question Italienne," gezegd is. Dat stuk is grootendeels naar aanleiding van het vroegere opstel van den Heer VON MULLER geschreven (*) en stelt hem, hoewel er eene andere wijze van

(*) En naar drie andere werken, waarvan de titels — behalve de fouten, die naar der Franschen aard in het Duitsch zijn gemaakt — de volgende zijn: *Oesterreich's Neugestaltung*, *von* DE CZOERNIG. 1858. — *Zur Statistik des Steuerwesens im Oesterreichische Kaiserstaate*. 1858. — *l'Autriche dans le royaume lombardo-vénitien, ses finances, son administration*. 1859.

rekenen in gevolgd wordt, eigenlijk in 't gelijk. Bovendien behelst het eene zoo duidelijke uiteenzetting van dien financiëlen toestand, dat het voor elk Nederlander, hetzij hij veel of weinig Oostenrijksche obligaties bezit — want een paar heeft ieder er toch wel — van belang is. Het volgt hier in zijn geheel, al is het dan ook niet altijd letterlijk.

De zware verwikkelingen die op dit oogenblik in Europa ontstaan zijn, rigten zeer natuurlijk de algemeene aandacht op den financiëlen toestand van Oostenrijk. Men beijvert zich om kennis te nemen van alle documenten, die eenig licht kunnen verspreiden over de hulpmiddelen waarover die mogendheid beschikken kan, en vraagt zich af of zij in staat zal zijn, om de zware lasten eens oorlogs te dragen. Doch het schijnt ons toe, dat dit niet werkelijk het hoofdpunt der quaestie is. Men moet niet uit het oog verliezen, dat een land, in welken financiëlen toestand ook geplaatst, toch altijd eene tijdelijke opoffering dragen kan, altijd hulpmiddelen vindt voor een oorlog, die het voor nationaal houdt. En dit is ongetwijfeld in de oogen der Oostenrijkers de oorlog, die tegenwoordig gevoerd wordt. Zij hebben niet vergeten, dat de heerschappij in Italië voor Oostenrijk sedert drie of vier eeuwen een punt van eer is; zij hebben den tijd niet vergeten, dat de titel van hoofd van het Romeinsche rijk regtmatig de trots van hunne souvereinen was. Zoolang de nationale hartstogten hunne eerste kracht behouden, is het niet waarschijnlijk, dat zij zullen verkoelen door de bedreiging of de opofferingen eens oorlogs. Oostenrijk heeft bovendien ook nog beschikking over dezelfde hulpbronnen, waartoe het in 1848 en 49 zijne toevlugt heeft genomen om de oorlogen in Italië en Hongarijë te kunnen voeren. De vereffening van zijne schuld aan de Weener bank en de intrekking van het papiergeld hebben de gelegenheid weder geopend, om nieuwe voorschotten aan de bank te vragen tegen de vergunning van geforceerden koers voor de bankbilletten en uitgifte van nieuwe. Wel is waar al zeer spoedig zal het voor het gebruik van zulke middelen moeten boeten, en al aanstonds in eene daling van zijn papier de gevolgen er van ondervinden. Maar daardoor laat het zich niet afschrikken; het heeft zwaarder proeven doorgestaan. Het heeft twintig jaren van ongeluk gekend, heeft zijne hoofdstad

in handen van den vreemdeling en zijne provinciën door hem overheerd gezien; nogtans heeft het zijne heerschappij in Italië hersteld en de reeds op zich zelf voordeelige toestand, dien het door de tractaten van 1815 gekregen heeft, heeft het de gelegenheid gegeven om zijne magt in het Schiereiland steeds meer uit te breiden.

Maar deze heerschappij moge nog de nationale geestdrift gaande maken, eene bron van rijkdom en voorspoed, gelijk weleer, is zij niet meer. De tijden zijn veranderd. Zonder tegenstreven buigen de volkeren zich niet meer onder eene overheersching, die tegen hunne zeden en hunne wenschen strijdt. Een bezit onder zulke omstandigheden kan niet anders dan eene gewapende bezetting zijn; het heeft als noodwendig gevolg de verarming van het veroverde land en tevens het onderhoud van eene sterke armée, om het in bedwang te houden; en de verovering zal den overheerschenden staat, in plaats van tot voordeel, tot bovenmatige kosten leiden. Dat is het standpunt, waarop wij ons moeten plaatsen bij het onderzoek aangaande de gevolgen van de Oostenrijksche overheersching in Italië. Het zal de vraag zijn, of het belang van den staat in overeenstemming zal zijn met de nationale eerzucht, en of deze bezitting, zoo vurig begeerd en hardnekkig verdedigd, per slot van rekening voor het rijk niet een groot nadeel en misschien weldra eene oorzaak van financiële rampen zal zijn.

Weinig staten omvatten zulk eene verscheidenheid van rassen en provinciën als Oostenrijk bezit in zijne 670,000 vierkante kilometers. In deze uitgestrektheid zijn niet minder dan negentien verschillende staten achtereenvolgens door voordeelige tractaten vereenigd, en het is juist het kleinste dezer staten, het aartshertogdom Oostenrijk, dat zijn naam, zijne nationaliteit en zijn bestuur aan de andere oplegt. De constitutie van 4 Maart 1849 heeft bepaald, dat al deze provinciën voortaan niet meer dan een geheel, onder den gemeenschappelijken naam van Oostenrijk zouden vormen.

De landen die tot nog toe het Lombardo-Venetiaansche Koninkrijk hadden uitgemaakt, en die onder dezen naam ten minste den schijn eener Italiaansche nationaliteit hadden behouden, werden eene Oostenrijksche provincie, en toen de Keizer FRANZ JOSEPH den 31sten Dec. 1851 door eigenmagtige

beschikking de constitutie van 4 Maart 1849 ophief, om het absolute gezag te hernemen, werd bij decreet van denzelfden dag de politieke en administrative ineensmelting der verschillende staten gehandhaafd, onder bepaling, dat zij integrerende en onafscheidelijke deelen zouden uitmaken van de Oostenrijksche monarchie, in *Kreise* en *Bezirke* verdeeld.

Het is duidelijk welke inspanningen er vereischt werden, om zulk eene vereeniging, die tegen de natuur strijdt, in stand te houden. In Hongarijë, waar de oorsprong der revolutie van 1848 meer van socialen, dan van politieken aard was geweest, heeft het gouvernement, na eerst den opstand met behulp der Russische wapenen overwonnen te hebben, de oorzaak er van kunnen wegnemen, door de afkooping der heerlijke regten. Daardoor ziet het zich hier niet in de noodzakelijkheid gebragt, om zijne heerschappij door voortdurende dwangmaatregelen te handhaven, en moge er later het gevoel van nationaliteit weder de bovenhand krijgen, voor het oogenblik althans schijnt het gevaar hier geweken. In het Lombardo-Venetiaansche koninkrijk echter was de toestand anders; daar waren de oorzaken van den opstand meer politiek dan sociaal geweest. Bovendien, daar bestonden geene feodale privilegiën, en men kon de gunst van het volk niet winnen, door gelijke maatregelen als die men in Hongarijë genomen had. Het toestaan van eenige politieke vrijheden zou de Italianen evenmin bevredigd hebben. Deze hebben maar *één* doel: hunne nationaliteit herwinnen die door de tractaten van 1815 aan het voordeel van Oostenrijk is opgeofferd, en die politieke vrijheden, zonder een eigen bestuur, zouden hun slechts een wapen worden om zich onafhankelijk te maken. Oostenrijk is dus genoodzaakt, om met groote kosten eene leger- en policiemagt te onderhouden, om deze zucht naar onafhankelijkheid te bedwingen. Het moet meer doen, het moet zijn systeem van bedwinging ook buiten de grenzen zijner eigen bezittingen in Italië uitbreiden; van daar die afzonderlijke tractaten, die tijdelijke of voortdurende militaire bezettingen, waarover Europa zich ongerust heeft gemaakt; van daar zijn drukkend overwigt op al de Italiaansche staten; van daar zijne vijandschap tegen Sardinië, welks inwendig bestuur eene voortdurende levende protestatie is tegen het systeem, dat in de Lombardo-Venetiaansche staten heerscht.

Deze politiek, die Oostenrijk veroordeeld is te volgen, zoolang het geen afstand doet van zijn systeem van volstrekte eenheid des rijks en aan Lombardije eene nationale en onafhankelijke administratie geeft, heeft in het financiële gevolgen, waarvan wij het groote gewigt zullen trachten aan te toonen.

De bovengenoemde arbeid van den Heer G. VON MÜLLER is leerzaam en in meer dan een opzigt merkwaardig, hetgeen wij gaarne erkennen, ofschoon wij niet in al zijne denkbeelden deelen. In zijn onderzoek wordt het saldo der acht dienstjaren die sedert 1849 toen afgeloopen waren, aldus gesteld:

1849	een	deficit	van	154.000.000	florijnen.
1850	»	»	»	68.310.470	»
1851	»	»	»	66.224.810	»
1852	»	»	»	72.080.823	»
1853	»	»	»	78.242.655	»
1854	»	»	»	167.811.943	»
1855	»	»	»	173.167.937	»
1856	»	»	»	154.128.866	»
			Totaal	933.967.504	florijnen.

Hierbij wordt echter opgemerkt, dat daaronder niet gerekend zijn de buitengewone uitgaven, die Oostenrijk heeft moeten maken voor zijne wapeningen van 1854 en 55, zoodat de schrijver tot de slotsom komt, dat het jaarlijksche en normale deficit van Oostenrijk gemiddeld 117 millioen florijnen beloopt (*) [is gelijk 140.400.000 Holl. gulden]. En werkelijk is dat nagenoeg een achtste gedeelte van het totale cijfer, dat wij voor de gezamenlijke acht jaren verkrijgen.

Maar sedert zijn er andere documenten verschenen, sommige uit officiële bron vloeijende en dus vaster grond-

(*) Men zal zien dat de redenering, waardoor dit cijfer tot 70 millioen wordt teruggebragt, alleen berust op eene distinctie tusschen gewone en buitengewone uitgaven. Doch daar zulke buitengewone uitgaven, die het zoogenaamd gewone budget meer dan verdubbelen, sedert 1849—56 vier malen zijn voorgekomen en nu met den oorlog voor 1858 en 1859 en misschien nog meer volgende jaren wel weêr zullen voorkomen, beginnen zij wel iets gewoons te krijgen. Als wij ten minste in 8 jaren 4 malen, en in 11 jaren 5½ malen (1858 half medegerekend), dat budget verdubbeld zien, dan kan men wel stellen, dat gemiddeld een half budget extra *regel* wordt.

slagen gevende, dan de opgaven die de Heer VON MULLER mededeelt. De Heer CZOERNIG, Directeur van de administrative statistiek te Weenen heeft zijn boek over *Oesterreichs Neugestaltung* uitgegeven. Voorts zijn de bovengenoemde mededeelingen *Zur Statistik des Steuerwesens* op last van den Minister van financiën VON BRUCK verschenen. De berekeningen van den Heer CZOERNIG geven een geheel ander resultaat dan die van den Heer VON MULLER. Volgens de documenten door hem te berde gebragt, krijgt men voor het totale deficit over die acht jaren niet meer dan 352.571.885 florijnen; waarvan het achtste gedeelte als jaarlijks normaal deficit geeft 44 millioen florijnen.

Een zoo groot verschil tusschen de berekeningen dezer schrijvers van gezag kan niet uit eene eenvoudige misrekening verklaard worden; het moet gelegen zijn in de verschillende wijze waarop beiden de uitgaven, van 1849 tot 56 gedaan, beschouwd hebben. En inderdaad kan men nagenoeg het totaaldeficit van 933 millioen door den Heer VON MULLER berekend, in de documenten door den Heer CZOERNIG zelf bijgebragt weêrvinden. Maar de eerste maakt volstrekt geen onderscheid tusschen de te-korten die uit buitengewone uitgaven en die welke uit gewone uitgaven voortvloeijen. De laatste maakt deze onderscheiding wel: volgens hem beloopt het cijfer der uitgaven, die door geheel exceptionele omstandigheden noodzakelijk gemaakt zijn, zamen niet minder dan 579.797.384 florijnen, namelijk

buitengewone oorlogskosten	342.475.976	flor.
aanleg van spoorwegen en telegraphen	153.821.408	»
verliezen op de finantiële operaties	83.500.000	»
	579.797.384	flor.

En zoo men hierbij voegt de acht jaarlijksche deficits van ruim 44 millioen = 352.571.885, dan verkrijgt men toch ook een totaal deficit van 932.369.269, dat is slechts 1.598.235 minder dan het gezamenlijke bedrag, door den Heer v. MULLER gesteld.

Dit verschil is te gering om daarover nog in bijzonderheden te treden. Wij zullen dus aannemen dat beiden nagenoeg overeenstemmen wat de cijfers zelf betreft, en alleen onderzoeken of men daaruit nu een normaal deficit van 117 millioen,

gelijk de Heer v. MULLER doet, of een van 44 millioen, volgens den Heer CZOERNIG, moet opmaken.

In een onlangs verschenen werk over hetzelfde vraagstuk heeft men getracht te bewijzen, dat de verdeeling der budgets in gewone en buitengewone niet anders dan eene kunstgreep is, en in de practijk geene waarde heeft. Wij zullen niet lang stilstaan bij deze financiële theorie, die ons minst genomen vreemd voorkomt. Wij meenen dat, als men den financiëlen toestand van een land wil berekenen, men de geheel toevallige uitgaven, die zich naar alle waarschijnlijkheid niet zullen herhalen (*), niet op ééne lijn moet stellen met die, welke in elk dienstjaar noodzakelijk en geregeld weêrkomen. Dezelfde onderscheiding moet men, naar onze meening, ook op de inkomsten toëpassen. Wanneer men het deficit van een jaar dekt met b. v. een belangrijken verkoop van domeinen, dan kan men zulk eene inkomst niet in rekening brengen bij de waardering van den normalen stand der financiën van dat land, daar men toch niet alle jaren daartoe zijne toevlugt kan nemen. Het is de financiële wetenschap niet, maar eenvoudig het gezond verstand, dat reeds lang deze onderscheiding heeft aangegeven.

De Heer v. MULLER heeft dus, zeker niet met eenig bijoogmerk, verkeerd gerekend, wanneer hij de deficits uit vaste jaarlijksche uitgaven en die uit toevallige omstandigheden ontstaan, in elkander heeft laten loopen. Daardoor is zijne berekening te hoog geworden. Maar de Heer CZOERNIG begaat de tegenovergestelde fout, en zijne berekening kan voor te laag worden gehouden. Deze hoofdambtenaar maakt eene noodzakelijke onderscheiding in de uitgaven; maar volgens hetzelfde beginsel moeten de gewone en buitengewone inkomsten ook uit elkander worden gehouden. Het is duidelijk dat men tot de laatsten rekenen moet de 44 millioen, voortspruitende uit de schadevergoeding voor oorlogskosten door Sardinië betaald en uit enkele andere dergelijke hulpbronnen. Daardoor

---

(*) Men vergete maar niet, dat al herhalen zich dezelfde uitgaven niet, toch even groote of nog grooter voor andere zaken zich vrij geregeld herhalen.

moet het normale deficit voor die acht jaren met even zooveel verhoogd en dus van 352 op 396 millioen florijnen gebragt worden. Doch er is meer. De Heer CZOERNIG spreekt van 342.475.976 florijnen als buitengewone uitgaven ten gevolge van oorlog. Maar om hiervoor zulk een hoog cijfer te krijgen, zou men de *gewone* uitgaven van Oostenrijk voor het leger ver beneden hetgeen zij werkelijk zijn moeten stellen, en bovendien aannemen, dat de bedoelde oorlog veel zwaarder onkosten heeft na zich gesleept, dan op eenigerlei wijze waarschijnlijk is.

Immers men moet niet vergeten, dat een deel der oorlogskosten gevonden is uit buitengewone belastingen, oorlogsschattingen, of belastingen geheven in de landen waar de opstand had plaats gehad. De Italiaansche provinciën alleen hebben als zoodanig sommen betaald, die men op nagenoeg 100 millioen florijnen schatten kan, behalve de 25 millioen oorlogskosten door Sardinië betaald. Hongarijë heeft evenzoo het zijne opgebragt. Wanneer men dit in aanmerking neemt, dan moet men toestemmen — en dit is ook de opinie der meest bevoegde beoordeelaars — dat men nog ver boven het ware bedrag blijft, als men het cijfer der *buitengewone* oorlogskosten, die *ten laste der schatkist zijn gebleven*, op de helft dier 342 millioen van den Heer CZOERNIG en dus op 171 millioen brengt. Eene andere redenering zal ons tot hetzelfde resultaat brengen. In 1849 zijn de militaire uitgaven van Oostenrijk tot 144 millioen gestegen, maar later hebben ze in gewone jaren 120 millioen bedragen. Dus heeft men niet meer dan 24 millioen voor het jaar 1849, als buitengewone uitgave, af te trekken, en wij rekenen zeer ruim, als wij voor den oorlog in het geheel 171 millioen buitengewoon stellen. Blijft dus minstens eene gelijke som van 171 millioen florijnen die op de gewone uitgaven gebragt moet worden. Daardoor komt het cijfer van de normale deficits op 567½ millioen.

Wij zouden nog verder kunnen gaan. De Heer CZOERNIG schat op 83½ millioen de verliezen door den Staat geleden op de financiële operaties van 1849, 1850, 1851, 1852 en 1854, op de leeningen ROTHSCHILD van 1852 en 1854 en eindelijk op de nationale leening van 1854. Maar het zou gemakkelijk zijn om aan te toonen dat zulke verliezen herhaaldelijk

zullen voorkomen (*), wanneer de slechte staat der Oostenrijksche financiën het noodzakelijk zal maken, om telkens tot nieuwe leeningen zijne toevlugt te nemen, en dat zal jaarlijks het geval zijn. Doch wij willen dit voor het oogenblik voorbijzien en ons houden aan het gezamenlijke deficit van 567 à 568 millioen, dat, over 8 jaren verdeeld, een jaarlijks en normaal deficit van 71 millioen geeft.

Zeker blijven er op dergelijke berekeningen altijd nog aanmerkingen te maken, doch men zou geheel vreemdeling op dit terrein moeten wezen, om te verwachten dat men over zulk een ingewikkeld onderwerp, en met zulke onvolledige documenten, tot eene mathematische naauwkeurigheid en vastheid kan komen. Maar er is nog een andere weg waarop wij de betrekkelijke juistheid, en vooral de gematigdheid, van onze berekening kunnen doen uitkomen. In de jaren 1856 en 57 paraisseren op het budget geene andere uitgaven, dan die jaarlijks moeten weêrkomen. Welnu, voor die twee jaren is, volgens de officiële documenten, de toestand aldus:

	1856.	1857.
gewone uitgaven	335.515.943 flor.	340.829.715 flor.
» inkomsten	260.537.061 »	267.178.546 »
Deficit	74.978.882 flor.	73.651.169 flor.

Voor het jaar 1857 kan men de specifieke begrooting vinden in de *Wiener Zeitung* van Aug. 1858.

Die beide jaren geven dus reeds meer dan het normale cijfer van 70 millioen, dat wij als gemiddeld over de 8 achtereenvolgende jaren vastgesteld hebben. Dit cijfer, dat tusschen de schattingen van de Heeren VON MULLER en CZOERNIG in ligt, kan beschouwd worden als het naast aan de waarheid te komen. Dat de Heer V. MULLER het deficit voor 1856 op 154 millioen stelt, moet hieraan toegeschreven worden, dat hij buitengewone uitgaven mederekent, als b. v. eene restitutie van 72 millioen aan de Weener bank, en kosten van aanleg voor spoorwegen en telegraphen (†).

(*) Vooral bij extra-gelegenheden, zooals nu weêr de laatste leening die ROTHSCHILD gezegd wordt genomen te hebben.

(†) Nu verklaart zich zoowel de bewering van den Oostenrijkschen Consul, die, op zijn standpunt teregt, zich aan de officiële voorstelling hield, als de bewering van den Heer V. MULLER die zich bij de werkelijkheid bepaalde.

Wij zouden tot gelijke resultaten komen als wij de rekening der jaren 1851 tot 53 opmaakten. Gedurende die jaren zijn er geene andere buitengewone uitgaven geweest, dan voor spoorwegen en telegraphen, die gedekt zijn gedeeltelijk door de ingekomen restitutie van oorlogskosten, gedeeltelijk door restanten van leeningen. Daar dus de buitengewone inkomsten op die wijze [N.B. de leeningen dus ook onder de buitengewone inkomsten gerekend] nagenoeg aan de extra-uitgaven gelijk zijn geweest, behouden wij een deficit voor 1851 van 66 millioen, voor 1852 van 72 millioen en voor 1853 van 78 millioen. Ook voor 1849 zouden wij een deficit van ongeveer 70 millioen krijgen, als wij van het totale deficit van dat jaar, dat 154 millioen was, de buitengewone uitgaven aftrokken. Voor 1850 echter, ofschoon het officiële budget slechts een te-kort van 68 millioen aanwijst, zal het niet moeijelijk zijn aan te toonen dat het 75 millioen bedragen zou hebben, zoo het niet gedeeltelijk door buitengewone inkomsten gedekt ware.

Het is echter niet onbelangrijk dat budget nog eens in bijzonderheden na te gaan.

gewone uitgaven	252.819.384	
» inkomsten	177.288.466	
dus gewoon te-kort	75.530.918	
uitgaven voor spoorwegen	15.638.696	
dekking van de vlottende schuld	72.995.649	
voor de zaken in Hongarijë, Siebenbürgen, enz.	14.372.061	
Totaal deficit	. . . .	178.537.324 flor.
Hetwelk gevonden is uit:		
oorlogscontributie van Sardinië	14.007.991	
leening van 1849 van 4½ pct.	48.039.295	
Lombardo-Venetiaansche leening	2.808.544	
voorschot van de bank	24.702.473	
uitgifte van papiergeld	88.979.021	
Totaal	. . . .	178.537.324 flor.

Voor den Nederlander is de laatste van het meeste belang. Immers het komt er minder op aan hoeveel Oostenrijk jaarlijks maar achteruit *zou* gaan, als er nooit extra dure jaren tusschen komen; maar wel hoeveel het gemiddeld in werkelijkheid achteruitgaat, nu er zoo wat om het andere jaar zulk een extratje voorkomt. Dat in aanmerking genomen, is de raming van een jaarlijks deficit van 117 millioen zeker *zeer laag*, gelijk wij later zien zullen.

Derhalve van welke zijde men de zaak ook beschouwt, komt men tot de overtuiging, dat het *normale* deficit van Oostenrijk, *behalve de buitengewone uitgaven en inkomsten*, gemiddeld 70 *millioen florijnen per jaar bedraagt*.

Thans willen wij onderzoeken welke voor Oostenrijk de eerste gevolgen van zulk een staat van zaken zijn, en dan zullen wij nagaan welke veel bedenkelijker gevolgen daaruit moeten voortvloeijen, zoo er geene verandering in komt. Eindelijk zullen wij onderzoeken, of er eën middel bestaat, waarmede Oostenrijk de gevaren die het bedreigen, kan voorkomen. En wanneer wij vinden dat zulk een middel bestaat, en dat het het eenige is, waartoe men vroeg of laat zal moeten komen, dan zal er uit volgen, dat het beter is dat dit nu geschiede dan later. Immers in dat geval zal men tot een toestand gekomen zijn, waarvan de moeijelijkheden, hoe gewigtig ook, echter niet onoverkomelijk zijn; maar als men hier nog langer mede wacht, bereidt men zich voor eene niet ver verwijderde toekomst onberekenbare financiële rampen.

Volgens de documenten die de Baron HÜBECK in 1849 aangaande zijne administratie heeft gepubliceerd, was op het budget van 1847 voor de staatsschuld uitgetrokken eene som van 33.730.280 florijnen (rente), aldus zamengesteld:

rente der staatsschuld	29.209.870 flor.
» v. de Lombardo-Venetiaansche schuld	3.058.983 »
» » » vlottende schuld	1.441.497 »

In 1857 daarentegen, gelijk wij gezien hebben, bedroeg de staatsschuld reeds 92 millioen aan rente. Wanneer men de te-korten in aanmerking neemt, die de jaren 1857 en 58 zullen gelaten hebben, dan is het duidelijk dat men een nog veel hooger cijfer zal moeten aannemen, zoodat de staatsschuld in dien tijd meer dan verdriedubbeld is. Wat het capitaal betreft, het was

in 1847 van	918.872.000 florijnen,
» 1856 »	2.200.000.000 »
vermeerdering	1.286.128.000 florijnen.

Volgens den Heer CZOERNIG zal men het gezamenlijke bedrag der leeningen en verkoopen van domeinen, vereischt voor de te-korten van vóór 1856, moeten stellen op 1.877.394.585 florijnen. Het budget van 1856 heeft weder een deficit van

154.128.866 flor. gegeven, dat gedekt is door eene som van 18.967.785 florijnen opbrengst van den verkoop van spoorwegen en domaniale bosschen en voor het overige door eene leening. Wanneer men dit hierbij voegt, dan komt men tot eene som van 1.581.728.451 florijnen in minder dan 10 jaren opgemaakt (*). En bij deze som zijn vooreerst niet gerekend de middelen, die men heeft moeten vinden om het deficit van 1857 te dekken, en ten anderen verschillende andere posten, die toch nog wel iets beteekenen, b. v. 1°. Eene schuld van 500 millioen capitaal tegen 25 millioen rente, aangegaan voor de afkooping der heerlijke regten, tienden en andere feodale lasten. In de rentebetaling en amortisatie van dit capitaal, die binnen veertig jaren moet plaats hebben, is voorzien door afzonderlijke opcenten op de belasting, die in het algemeene staatsbudget niet mede berekend worden. 2°. eene schuld van 210 millioen florijnen aan de bank voor de inwisseling van de papieren munt, door den Staat uitgegeven (†), gelijk voor andere voorschotten aan het gouvernement gedaan. Wel is waar is dit eene schuld, die binnen een bepaalden tijd afgelost zal worden, maar niet dan ten koste van het grootste gedeelte der domeinen die nog overgebleven waren.

Om een volledig begrip te hebben van den financiëlen toestand van Oostenrijk, moet men in aanmerking nemen, dat de verbazende schuldvermeerdering van 1300 millioen florijnen in 9 jaren nog niet voldoende was om de jaarlijksche te-korten te dekken, maar dat de Staat genoodzaakt is geweest om de spoorwegen te verkoopen en *bijna alle* domaniale goederen te realiseren; dat het dus weldra onmogelijk zal zijn om tot die hulpbronnen verder zijne toevlugt te nemen, en dat men eene schuld, die reeds te zwaar is en die met elk jaar grooter wordt, zal moeten laten aanwassen, zonder er iets tegen te kunnen doen.

Bij zulk een toestand kan men zich niet verwonderen over de financiële moeijelijkheden van dit rijk; men zou zich moeten

(*) Eilieve, dat geeft ruim 153.172.345 *achteruitgang* per jaar; dat is met alle onderscheiding van gewone en buitengewone budgets niet weg te redeneren. Zoodat de berekening van den Heer v. MULLER nog veel te laag is.

(†) Men weet, dat dadelijk bij het uitbarsten van den oorlog de bank van deze verpligting ontslagen is, en hare billetten geforceerden koers hebben gekregen, alles om weêr nieuwe schuld te kunnen aangaan.

verwonderen dat zij niet nog grooter zijn, als men niet aan de geheel buitengewone hulpmiddelen dacht waarover het tot nog toe heeft kunnen beschikken. Maar wanneer deze hulpmiddelen, thans reeds grootendeels weggesmolten, geheel en al uitgeput zullen zijn, dan zal Oostenrijk niet alleen in moeijelijkheden gewikkeld, maar financiëel verlamd zijn. Tot nog toe heeft het leeningen kunnen sluiten, schoon op bezwarende voorwaarden; maar de tijd is niet ver meer, dat de capitalisten zullen begrijpen, dat, hoe hooge rente hun ook geboden wordt, er geene securiteit is bij een staat, die onherroepelijk veroordeeld is tot eene jaarlijksche leening van 70 millioen florijnen. Er is niemand die niet inziet, dat zulk een toestand noodwendig op bankroet moet uitloopen. Een land kan, met meer of minder zware opoffering, in het openbaar crediet een hulpmiddel vinden om tijdelijke en toevallige uitgaven te dekken; maar het kan onmogelijk uit die bron altijd putten, voor te-korten die het geregeld en noodwendig jaarlijks zal hebben. Ieder kan berekenen, dat op die wijze eenmaal de tijd zou aanbreken, dat alle opbrengsten van het land alleen met de rente zouden opgaan. Maar lang voordat het tot dien onvermijdelijken term gekomen is, zal het gezond verstand de capitalisten waarschuwen, dat het tegen hun belang is, om hunne fondsen toe te vertrouwen aan een debiteur, wiens hulpmiddelen op het punt staan van uitgeput te wezen, en de Staat die dit gevaarlijke spel gespeeld heeft, zal te kiezen hebben tusschen financiële onmagt en staatsbankroet.

Het wordt dus de vraag of er eenig redmiddel uit dezen toestand te vinden is. — Wat is het euvel? Een jaarlijksch deficit van 70 millioen florijnen. Wat is het middel daartegen? De verdwijning van dat deficit, anders niet. En om daartoe te geraken, kunnen twee middelen gebezigd worden, hetzij te gelijk, hetzij een van beiden: de opvoering der inkomsten, en de vermindering der uitgaven.

Tot het eerste dezer twee middelen, dat wil zeggen, eene vermeerdering der belastingen, kan, naar onze meening, Oostenrijk zijne toevlugt niet nemen zonder groot gevaar. Het heeft dat reeds gedaan zooveel het maar eenigzins mogelijk was. Ja, men kan gerust zeggen, dat het hierin reeds te ver is gegaan. Immers vooreerst worden de achterstallen in de

te innen belasting steeds meer, en ten anderen vermindert de opbrengst der belastingen op de consumptie zelfs in de rijkste provinciën met elk jaar. En behalve deze twee zou men nog een derde bewijs kunnen bijbrengen, en wel de vermeerdering van de opbrengst der loterij in diezelfde provinciën. Immers deze soort van inkomst is de eenige, die in tijden van achteruitgang en algemeene armoede vooruitgaat. In de Italiaansche provinciën is de opbrengst der belasting, die in 1853 nog 2.301.016 florijnen bedroeg, in 1857 tot 2.199.043 gedaald; evenzoo zijn ook de in- en uitgaande regten van 2.780.339 flor. tot 2.396.570 flor. verminderd. De loterij daarentegen, die in 1855 slechts 1.587.396 flor. had opgebragt, gaf in 1857 1.607.541 flor. En dit feit is zeer gemakkelijk te verklaren: wanneer men van den arbeid geene verligting van den druk meer verwacht, zoekt men haar in de kansen van het spel.

Wel is waar heeft Oostenrijk van 1847 tot 1856 in de gezamenlijke opbrengst der lasten eene vermeerdering van 41 pct. — is gelijk 59 millioen florijnen — verkregen. Maar daartoe is het alleen gekomen door nieuwe belastingen, door verhooging van personeel en grondlasten en vermeerdering der accijnsen. De opcenten bedragen 66 pct. op de hoofdsom. Derhalve in plaats van op dezen weg nog verder te kunnen gaan, zal Oostenrijk, om der wille van het regt en van zijn eigen belang, belangrijke inkortingen moeten bewerkstelligen in verscheiden takken van inkomst. In Lombardije vooral zal eene dergelijke verandering vroeger of later volstrekt onvermijdelijk worden.

In dit land is dan ook werkelijk sedert eenige jaren eene gewigtige quaestie aanhangig, die van de gelijkmaking van de grondlasten. Wanneer de ineensmelting van deze provincie met het rijk zelf in stand blijft, dan strijdt het tegen alle regt en billijkheid, dat zij van het belastbare inkomen jaarlijks 28.78 pct. opbrengt, terwijl de wet van 23 Dec. 1817, bevestigd door die van 10 Oct. 1849, voor al de deelen van het rijk heeft vastgesteld de gelijkmatige verdeeling van deze belasting, naar den maatstaf van 16 pct. over dat inkomen, zooals ook in alle andere provincien het geval is. Het zou zoo veel te onbillijker zijn dezen staat van zaken te bestendigen, daar de regten van overschrijving, die zich naar de belasting zelve regelen, en de opcenten, die ook naar evenredigheid van

de hoofdsom vermeerderen, deze overbelasting driedubbel onregtvaardig maken. Immers de 33⅓ pct. opcenten op de hoofdsom der grondbelasting maakt dat zij dus in Lombardije 38.87 pct. van het cadastrale inkomen beloopt, terwijl datzelfde inkomen in de Duitsche provinciën slechts met 21.33 pct. belast is. Bovendien hebben de regten van overschrijving, die berekend worden over eene honderdvoudige waarde van de gewone grondlasten, dit onregtvaardige, dat b. v. eene bezitting die voor 10 frs. rente staat aangeschreven, in regte lijn overgaande, in Italië tot 287.80 gecapitaliseerd wordt en dus een regt van 2.88 en met de opcenten (van 1⅛ pct.) 2.91 betaalt; terwijl in het overige des rijks van dezelfde bezitting, tot 160 frs. gecapitaliseerd, met de opcenten mede, niet meer dan 1.62 wordt geheven. Daar verder de overschrijvingen in Italië menigvuldiger voorkomen dan in Duitschland, is het onbillijke nog zooveel te grooter.

Doch zoo men onmogelijk eene vermeerdering van gewone inkomsten kan verwachten om het normale deficit te verminderen, kan men ook hetzelfde bereiken door eene vermindering der uitgaven? Dit is het denkbeeld van den Heer VON MULLER. Volgens hem zou de decentralisatie van het administrative beheer een zeker middel zijn, om de lasten die het rijk thans te dragen heeft, aanmerkelijk te verminderen. Wij kunnen echter niet in zijne gunstige verwachtingen in dit opzigt deelen: zulke decentralisatie, op hoe groote schaal ook toegepast, zou, naar ons oordeel, eene te geringe besparing aanbrengen om het deficit belangrijk te verminderen. Het is zoo, men zal ons misschien antwoorden, dat wij, gelijk ieder Franschman, bij gebrek aan volledige documenten, geen begrip hebben van de ingewikkelde machinerie der administratie en het aantal geëmploijeerden, die in Oostenrijk ten gevolge der politieke en administrative eenheid zijn ingevoerd. Maar er is eene zeer eenvoudige redenering binnen het bereik van ieder en die geheel buiten de bijzonderheden der Oostenrijksche administratie omgaat. De administrative onkosten voor alle burgerlijke departementen, de policie medegerekend, figureren op het budget van 1857 voor eene som van 125 millioen florijnen. De policie, die 11 millioen hiervan bedraagt, en om geheel andere redenen dan het systeem van centralisatie noodig is, zou dus daardoor geene vermindering kunnen ondergaan. Er

blijven dus 114 millioen over, waarop 70 millioen zouden bespaard moeten worden. Men zou dus eenvoudig $\frac{3}{5}$ der administratiekosten moeten kunnen uitwinnen. Is het waarschijnlijk, dat de decentralisatie zulk een wonderdadig resultaat hebben zou?

Bovendien is hier iets anders op te merken. De decentralisatie neemt de administratie niet weg, maar hervormt haar slechts; zij brengt alleen ten laste der provinciën en gemeenten de lasten, die nu de staat draagt (*). Zij brengt dus naar de locale budgets althans een gedeelte der uitgaven over, die van het budget van den staat verdwenen zijn. Maar in een land als Oostenrijk, waar het contribuërende vermogen der verschillende provinciën reeds lang op de uiterste proef is gesteld, zou zulk een maatregel niet anders dan eene verplaatsing van den druk zijn. Wanneer men sommige lasten op de locale besturen overbragt, zou men hun ook de middelen moeten geven, om ze te kunnen dragen, en hun dus hulpbronnen afstaan, waarvan de staat zich bijgevolg zou moeten berooven.

Men heeft het resultaat berekend, dat eene decentralisatie, op de ruimste en verstandigste wijze toegepast, zou kunnen hebben. Maar de hoogste ramingen laten naauwelijks eene besparing van 15 millioen florijnen hopen. En dan heeft men nog hetgeen wij zoo even opmerkten niet in aanmerking genomen: men heeft niet berekend welke nieuwe lasten dan aan de plaatselijke besturen opgelegd zouden worden. Maar zien wij dit ook al over 't hoofd en houden wij ons aan het gestelde cijfer van 15 millioen florijnen, dan blijft er nog eene vermindering van 55 millioen, die gevonden zou moeten worden.

Deze vermindering echter, hoe aanzienlijk ook, is niet onmogelijk. Om zich hiervan te overtuigen heeft men slechts te letten op het cijfer der militaire uitgaven van Oostenrijk, die in 1856 tot een bedrag van 123.835.000 flor. liepen. Daaren-

(*) Eene aandachtige lezing van het vroeger medegedeelde stuk van den Heer VON MULLER zal doen zien, dat de redenering van onzen Franschman, hoe klaar ook, wel wat eenzijdig is. Doch het is ook niet omdat wij zijne denkbeelden boven die van den Heer M. stellen, maar omdat hij diens stuk door zijne belangrijke bijzonderheden aanvult en nog duidelijker het verkeerde der officiële voorstelling doet uitkomen, dat wij hier eene kennismaking met zijn arbeid belangrijk genoeg achtten.

tegen waren zij in 1847 niet hooger dan 61.200.000. Dat geeft een verschil van 62.635.000, nog meer dan de vermindering, die nog gevonden moest worden. Daarbij moeten wij nog doen opmerken, dat volgens de staten van den Baron HÜBECK, de gebeurtenissen van 1848 en 49 eenige jaren voor de uitbarsting vooruit gezien waren, en dat dit reeds in 1846 en 47 tot eene vermeerdering der militaire uitgaven van Oostenrijk geleid had. Nemen wij dus het tiental jaren vóór 1846, dan zien wij dat die onkosten toen gemiddeld niet hooger dan 51.981.557 florijnen waren. Kon Oostenrijk tot dien vorigen stand van zaken terugkeeren, dan zou dit alleen voldoende zijn, om in het vervolg het evenwigt in zijn budget te bewaren. Het zou daardoor niets van zijne waardigheid en zijn invloed in Europa verliezen. Immers Pruissen, met een land, dat wel is waar kleiner is, maar van alle zijden open ligt, zonder natuurlijke grenzen en bijgevolg moeijelijk te verdedigen, zorgt voor eigen veiligheid en handhaaft zijn rang van groote mogendheid met een militair budget niet grooter dan 25 millioen Thaler (45 millioen Holl. gulden).

Nogtans zou Oostenrijk, zooals natuurlijk is, tot die vermindering niet kunnen overgaan zonder eerst de oorzaken weg te nemen, waardoor het zoo plotseling genoodzaakt is, om zijn oorlogsbudget van 52 op 61 en vervolgens op 124 millioen te brengen. Zoo die oorzaken verwijderd waren zou te gelijkertijd de mogelijkheid ontstaan, om de onkosten der policie, die tegenwoordig het enorme cijfer van 11 millioen bereiken, belangrijk te verminderen. Ook deze post was even als die der militaire zaken veel minder vóór 1847. De zaak waar alles op neêrkomt is dus om te weten, welke die oorzaak is, die sedert twaalf jaren den financiëlen staat van Oostenrijk zoo ten eenenmale gewijzigd heeft.

Ieder weet, dat deze oorzaak nergens anders in gelegen is, dan in den dwang, dien Oostenrijk genoodzaakt is uit te oefenen op Lombardije en de omringende staten. Men kan de nationaliteit van een volk niet geweldinadig vernietigen; men kan het eene volk niet trachten te doen wegsmelten in het andere, zonder zich altijd op eene verschrikkelijke worsteling voorbereid te houden. Om zulk eene worsteling, in een tijdstip van beschaving als het onze dubbel bezwaarlijk, vol te houden, moet men tot de krachtigste middelen zijne toevlugt

nemen. Van daar de noodzakelijkheid voor het Oostenrijksche gouvernement, om in zijne Italiaansche staten voortdurend eene militaire magt te onderhouden, waarvan de onkosten zijn financiewezen ondermijnen en onvermijdelijk tot de eene of andere catastrophe zullen leiden. — Daarom is het eerst de vraag: zou men die dwangmiddelen kunnen laten varen? Zou men door de trapsgewijze aanneming van een milder regeringsvorm dien nationalen haat kunnen temperen? Zou men op die wijze de onmisbaarheid van die uitgebreide en onbetaalbare maatregelen kunnen doen ophouden? Het is zeer te betwijfelen. Enkel administrative hervormingen, politieke vrijheden, zouden de wenschen der Italianen, die niet anders dan de onafhankelijkheid willen, niet bevredigen. Italië wil Italiaansch blijven, en op geenerlei manier Oostenrijksch worden. De vrijheid die zijne beheerschers het zouden geven, zou het slechts als een middel gebruiken, om die overheersching aan te randen. Elke concessie aan de Lombardijers gedaan zou niet baten, zoolang Oostenrijk hun het eenige wat zij eischen, de onafhankelijkheid, niet gegeven had.

Sluit dit in zich, dat Oostenrijk al zijne regten op het noorden van Italië zou moeten opgeven? Alleen een nadeelige oorlog en voortdurende nederlagen zouden het Weener cabinet hiertoe kunnen brengen; het zou ijdel zijn te eischen, dat het dit gewillig deed. Maar de meer of minder oude regten die het op Lombardije heeft, en die het Weener tractaat het op Venetië gegeven heeft, sluiten niet noodzakelijk de onderdrukking der nationaliteit in zich. Het is althans twijfelachtig, of het in het denkbeeld der verschillende onderteekenaren der tractaten, waarop de Oostenrijksche heerschappij in Italië berust, gelegen hebbe, om van het Lombardo-Venetiaansche koninkrijk eene provincie te maken, die geheel en al in het Oostenrijksche gebied werd ingelijfd. Men mag eerder vooronderstellen, dat de constitutie van dit koninkrijk zijn eigen en onafhankelijk bestaan in zich sloot; dat boven-Italië, van de Duitsche provinciën van Oostenrijk afgezonderd, ofschoon onder een zelfden scepter geplaatst, zich tot Oostenrijk nagenoeg in dezelfde verhouding als Noorwegen tot Zweden moest bevinden. Als Lombardo-Venetië, ofschoon onder de Suzereiniteit, ja zelfs Souvereiniteit van den Keizer, eene afzonderlijke administratie had gehad, eene nationale krijgsmagt, een afge-

scheiden financiewezen, in één woord een eigen leven; wanneer het opperhoofd van de uitvoerende magt de eenige vreemdeling in het koninkrijk gebleven ware, dan is het waarschijnlijk, dat men den nationalen haat, waarvan Oostenrijk de gevolgen zoo jammerlijk heeft moeten ondervinden, niet na lang smeulen tot zulk eene uitbarsting zou hebben zien komen. Wij weten niet of het nog tijd is, om tot dit middel over te gaan, waardoor het vraagstuk, dat thans Europa bezig houdt, eene vredelievende oplossing gekregen zou hebben. Maar dit weten wij, dat, om zijn financiewezen op houdbaren voet te brengen, Oostenrijk zich zal moeten onderwerpen, hetzij aan zulk eene administrative en politieke scheiding, die het alleen zelf zich kan opleggen, hetzij aan een volslagen afstand, die slechts ten gevolge van een oorlog verkregen zal worden. Naar ons oordeel ware de afscheiding langs vredelievenden weg beter voor Oostenrijk en voor Europa geweest.

Doch op welke wijze dan ook tot stand gebragt, wanneer die scheiding eenmaal bewerkstelligd zal zijn, hoe zal het dan met het budget van Oostenrijk gesteld wezen? Het zal zich ontheven zien van zware lasten, die de militaire bezetting van boven-Italië het jaarlijks oplegde. Maar het moet tevens afstand doen van de hulpmiddelen die het uit dit land trok. Onderzoeken wij, welke de gevolgen van zulk een staat van zaken zijn zouden.

De rente der staatsschuld figureert, gelijk wij zagen, voor eene som van 92 millioen op het budget van 1857. Van deze som zou men vooreerst moeten aftrekken dat gedeelte, dat van de oude schuld van het Lombardo-Venetiaansche koninkrijk afkomstig is, ten bedrage, volgens HÜBNER, van 8.078.983 florijnen. Ook zou Lombardo-Venetië in de schulden in de laatste twaalf jaren aangegaan een deel moeten dragen, dat men zeker niet minder, dan op 5 millioen (rente) stellen moet (*). Daardoor zou de schuld van Oostenrijk dus tot op een rentelast van 84 millioen verminderd worden. De militaire

(*) Dit is zelfs laag gesteld. Met ruim een zevende der inwoners van het geheele rijk kon het aandeel van Lombardije in de vermeerderde schuld der laatste twaalf jaren (ruim 58 millioen rente) wel 8 à 9 millioen zijn. Het heeft er althans nu een grooter contingent voor op te brengen.

dienst, van de lasten eener gewapende bezetting van Lombardije bevrijd, kon teruggebragt worden tot de grenzen, waarbinnen zij in 1847 beperkt was. Voor dat jaar kostte zij jaarlijks 52 millioen; maar wij willen het thans ruim stellen op 60 millioen. De policie kost tegenwoordig 11 millioen, waarvan er 7 in Lombardije besteed worden; dit zou dus tot 4 millioen verminderen. De onkosten van administratie beloopen tegenwoordig 114 millioen. Zonder het aandeel dat hiervan voor Italië komt, zouden dezen dus van zelf tot 89 millioen kunnen inkrimpen, gelijk ook voor 1847 het gezamenlijke bedrag was. En dan zou de besparing ten gevolge van de decentralisatie, op de andere provinciën toegepast, nog 15 millioen kunnen uitwinnen. Op deze wijze zou dus reeds het jaarlijksche deficit van 70 millioen verdwenen zijn.

Wat de gewone ontvangsten betreft, zij beliepen in 1857 267 millioen, dat is te zeggen, na aftrek van de administratie- en perceptie-kosten. Dus moet men van de inkomsten die uit Lombardije getrokken worden ook alleen de zuivere opbrengst, ten bedrage van 47 millioen flor., in aanmerking nemen. Dit cijfer is nog aanzienlijk: het is bijna het vijfde gedeelte van de totaalopbrengst van het rijk, waarvan Lombardije in bevolking slechts een zevende en in oppervlakte een vijftiende bedraagt, — een bewijs van de verregaande ongelijkheid der belastingen. Vooral als men in aanmerking neemt, dat Lombardije met inbegrip der onkosten veel meer opbrengt; maar in de staatskas komt hiervan niet meer dan 47 millioen. Na de scheiding zouden de ontvangsten dus tot 220 millioen verminderen. Globaal zou het budget derhalve aldus gesteld kunnen worden:

Gewone inkomsten.				220 millioen.
» *uitgaven.*	Rentelast	84	mill.	
	Oorlogswezen	60	»	
	Policie	4	»	
	Administratie	70	»	218 »
		Batig saldo		2 millioen.

Op die wijze zou het evenwigt in het budget hersteld zijn, in plaats van een jaarlijks deficit van 70 flor., dat ten gevolge heeft gehad, dat bijna al de domaniale goederen verkocht zijn en de vaste schuld in 8 jaren met 1300 millioen flor. vermeerderd is. Men zal zich niet verwonderen over zulk een

resultaat, als men bedenkt, dat elk gouvernementaal systeem zijn loon vindt in den financiëlen toestand, en dat eene wijze gematigde en behoudende politiek tot natuurlijk gevolg heeft een goeden staat van de schatkist, terwijl een dwangsysteem achteruitgang en ondergang na zich sleept.

Derhalve, Hollandsche capitalisten! het was onvoorzigtig, dat gij u door hooge rente hebt laten verlokken, om zoovele van uwe hooggewaardeerde guldens aan den nabuur toe te vertrouwen, die grootendeels uit nieuwe leeningen, en dus uit uw eigen zak die rente betaalde. Maar als er vroeger zooveel reden was om de Metallieken op te houden, laat er dan niet al te groote paniek in komen, omdat misschien Italië aan Oostenrijk ontvallen zal. Want zoo er redden aan is, is juist dat misschien op den duur een der beste redmiddelen.

EENE KENNISMAKING MET CHINESCHE ZEEROOVERS.

Wie die tegenwoordig op reis gaat, denkt nog aan zeeroovers, weleer de groote vrees der zeevarenden en de fraaiste stoffaadje der reisbeschrijvingen. En toch is ook in dit opzigt de wereld nog niet ganschelijk veranderd; er is slechts verplaatsing naar een ander terrein. Langen tijd had Africa's noordkust nog zijne nestjes van liefhebbers — thans op enkele sukkels van rifpiraten na, ganschelijk uitgestorven; maar de classieke boekaniers met hunne collega's flibustiërs, enz. zijn verdwenen, verdwenen voor beschaving, strop en kanon. Doch zijn Middellandsche en Atlantische zeeën ook schoongevaagd, in andere deelen der wereld bloeit het handwerk nog sedert onheugelijke tijden, in de Indische wateren door de Maleijers en op China's kusten door de Chinezen, die voor alles wat winst oplevert en geene edele eigenschappen vereischt eene bijzondere vatbaarheid hebben. En juist omdat zeerooverstooneelen thans geen dagelijksch voorkomend geregt meer zijn op onze leestafels, is het niet onaardig er nog eens voor eene enkele keer onze lezers op te onthalen. Misschien is het daaraan wel toe te schrijven, dat de reisavonturen eener Fransche dame, in den aanvang dezes jaars in Frankrijk uit-

gegeven en al zeer spoedig in het Engelsch vertaald (*) nog al opgang hebben gemaakt. Hoe het zij, een uittreksel daaruit is misschien ook voor den Hollander het lezen nog waard.

De schrijfster en tevens heldin des verhaals, Mademoiselle FANNY LOVIOT, verliet in 1852 met hare zuster haar geboorteland, om in Californië door den een of anderen handel haar aandeel van den gulden zegen te zien magtig te worden. Te Rio Janeiro zette ze den eersten voet in de nieuwe wereld, doch haar verblijf hier was slechts kort. Zij was dus niet in de gelegenheid om de Brazilianen goed te leeren kennen; maar zij deelt toch een karakteristieken trek mede ten bewijze van de vruchten, die de bemoeijingen des tegenwoordigen keizers, om wetenschap en kunst te bevorderen, gedragen hebben. Toen zij bij een boekhandelaar o. a. vroeg welke soort van Fransche werken de Brazilianen van Rio Janeiro meest kochten, kreeg zij het alles afdoende antwoord: »de rood ingebondene." Nu, bij vele Europeanen beteekent »mooije boeken" ook niet veel anders dan »mooi ingebonden" boeken; maar de Brazilianen zijn wij dan toch nog vooruit.

In Nov. 1852 zeilde onze dame »de gouden poort" — zoo werd de haven van San Francisco genoemd — binnen; dus nog in die eerste tijden der jonge goudstad, die de periode der *revolvers* en *bowie-knives* genoemd kan worden. Eenigzins terzijde van het rijk gewimpelde mastbosch in de haven bespeurde Mlle LOVIOT eene andere er minder opwekkelijk uitziende vloot. Daar lag schip aan schip langzaam te vergaan, gelapte en verschoten vlaggen waaiden van gebroken masten, wijde scheuren liepen over verdek en langs de zijden en in de spleten tierde mos en onkruid. Dit waren koopvaarders, die door de manschap in den steek gelaten waren, en die nu onbeheerd langzaam vergingen. — Het leventje te San Francisco, in die eerste jaren eenig in zijne soort in de gansche wereldgeschiedenis, is reeds dikwijls genoeg beschreven. Daarom gaan wij voorbij wat zij van de speelhuizen, van de spelers uit liefhebberij en uit beroep — waarvan de tweede soort zich b. v. voor een avond voor 8—12 dollars aan de eerste verhuurde, — en van de spelers met kromme vingers te verhalen

(*) Mademoiselle FANNY LOVIOT. *A Lady's Captivity among Chinese pirates.* Lond. 1859.

heeft. Ook de heldendaden der *zwarte bende* en de staatswijsheid van het *Vigilance Committee*, zijn te ingewikkelde geschiedenissen, om ze in het voorbijgaan te kunnen aanstippen. Wij spoeden ons voort over haar anderhalfjarig verblijf in het goudland, in de goudmijnen zelfs, om tot hare laatste reis te komen, die het eigenlijke onderwerp van dit verhaal is.

Eene landgenoote, eene Madame NELSON, die insgelijks met handel zeer goede zaken schijnt gemaakt te hebben, deed aan eene der beide zusters, Mlle FANNY, den voorslag, om haar naar Batavia te begeleiden en in hare nieuwe ondernemingen de winst met haar te deelen. Zonder dat nu juist haar nieuwe vaderland haar zoo lief was geworden, aarzelde onze jonge schoone — hoewel ze waarschijnlijk noch jong noch schoon geweest is — eenigen tijd om hare zuster te verlaten; ook mag de hoopvolle nabijheid der goudmijnen hierbij mede in het spel geweest zijn. Hoe het zij, lang duurde die weifeling niet. Want ondertusschen brak te S. Francisco een dier vreeselijke branden uit, die de gulden stad verscheiden malen in de asch gelegd hebben, en waarbij de Mlles LOVIOT wel is waar het leven behielden, maar altijd met een verlies van 4000 piasters. Toen werd een kort besluit genomen: de eene keerde terug naar de gouddelvingen van Heureka, de andere ging met Madame NELSON scheep, en wel eerst naar Canton.

Den 14[den] Junij 1854 verlieten de beide handelsdames Californië, en stevenden op den *Arcturus* dwars over den Stillen Oceaan. Behalve een viertal Fransche musici, die met hunne instrumenten in Calcutta hun geluk hoopten op te bouwen, bevonden zich onder de passagiers twee Chineesche waarzeggers, die een paar woorden Engelsch spraken en dus tot tijdverdrijf uitgenoodigd werden om hunne kunst te vertoonen. En nu de gewone geschiedenis. Zij lazen in Mlle LOVIOT's hand, dat haar groote rijkdom wachtte, maar uit eene andere lijn op het voorhoofd voorspelden zij haar een nabijzijnd groot ongeluk, dat echter geen verdere hinderpaal voor haar beter lot wezen zou. Maar toen Mme NELSON ook hare hand liet zien, wilden de Cheiromanten eerst hunne orakelen niet mededeelen; natuurlijk werd er dus zooveel te meer op aangedrongen, en toen spraken zij op prophetischen toon: „gij zijt rijk geweest, maar gij slooft u te vergeefs af om uwe rijkdommen te vermeerderen, want uwe dagen zijn geteld." De

arme vrouw gaf zich de grootste moeite, om de propheten door hare vrolijkheid te schande te maken; maar hunne woorden waren haar toch blijkbaar door merg en been gedrongen. Acht dagen daarna begon zij te sukkelen, en daar er geen doctor aan boord was, nam men zijne toevlugt tot een Chineschen heelkunstenaar, die hoog roemde op roode pillen die hij bij zich had. Eerst weigerde Mme NELSON om er van te gebruiken, maar ging er toch eindelijk toe over om zes pillen te slikken; doch zij kreeg hierop eene harde koorts en stierf weldra. Derhalve stond Mlle LOVIOT geheel alleen en kwam zoo den 20sten Aug. te Hongkong. Nadat zij bij den Franschen consul hare papieren in orde had laten brengen, zocht ze een schip, om weêr naar hare zuster in Californië terug te keeren, want de reis naar Batavia verviel van zelf door den dood van hare vriendin, en te Hongkong blijven, daar was geen denken aan, wijl toen juist de opstand der Cantonnezen tegen de Engelschen uitgebroken was en de gansche omtrek van gewapenden wemelde. Zoo was zij den 4den Oct. 1854 weder aan boord van eene Chilenische (Chili) brik, de *Caldera*, gevoerd door Kapitein ROONEY, een Engelschman en uitmuntend zeeman. Het was een schoon, duchtig schip van 800 ton met 17 man équipage. In het geheel bevonden er zich 22 personen aan boord en daaronder was onze heldin de eenige vrouw. Onder de passagiers was een zekere THAN-SING, een Cantonnees, een rijke koopman van omstreeks 50 jaren, die eene partij thee in Californië met voordeel hoopte te verhandelen.

Reeds den volgenden dag, nog in het gezigt van de kust, daalde de barometer met onrustbarende snelheid, zoodat men zich op een dier vreeselijke onweders voorbereidde, die in West-Indië *Tornados* en in de Chinesche wateren *Typhons* genoemd worden. De orkaan woedde 14 uren lang, en hield eerst op den middag van den derden dag na de afreis op. Toen de passagiers zich weder op het dek waagden, zagen zij een toonbeeld van verwoesting. Twee masten waren gebroken en de ra's met al het touwwerk lagen op het dek, twee van de booten waren weggespoeld, kortom de schade en het verlies waren zoo groot, dat er geen denken aan was om de reis te vervolgen. Er werd dus besloten, om naar

Hongkong terug te keeren en met een enkel zeil aan de voormast trachtte de brik de haven weder te bereiken.

Mlle LOVIOT had zich vermoeid in hare hut ter ruste gelegd, in de hoop van nu eindelijk eens van den doorgestanen angst te kunnen uitrusten. Doch omtrent middernacht werd zij door een helsch leven wakker. Een roode lichtschijn die in de kajuit viel, deed haar in allerijl opstaan, want zij meende dat het schip in brand stond. Voor de kajuit vond zij den kapitein met den supercargo in stilzwijgende radeloosheid. Van tijd tot tijd ratelde een hagelbui van steenen op het dek, vergezeld van raketten en ander brandend werptuig, bij wier licht men zoo veel zien kon, dat de *Caldera* door drie Chinesche jonken, ieder met een 40 koppen bemand, omringd en beschoten werd. Aan boord van de brik was maar één wapen, een *revolver* van den kapitein, een zwak verdedigingsmiddel tegen een zoo groot aantal vijanden; want dat men met Chinesche zeeroovers te doen had, was duidelijk. Deze schurken loeren liefst op kleine of zwaar beschadigde vaartuigen, en de dagen na een storm zijn voor hen altijd een heerlijke oogsttijd. Dan vallen zij hun buit nog altijd alleen bij nacht aan, en beginnen met steenen en allerlei brandend vuurwerk op het schip te werpen, niet om het in brand te steken, maar om de equipage van het dek af te jagen. Zoodra zij daar dan geene verdedigers meer zien, trachten zij aan boord te komen. Zoo gebeurde het ook nu, en weldra hoorde men eene helsche bende op het dek rondtieren. De kapitein en de supercargo trachtten naar boven te komen, maar werden steeds door een hagel van brandend vuurwerk weder teruggejaagd. Dat het schip niet in brand geraakte scheen een wonder, maar waarschijnlijk is het vuurwerk dezer heeren er opzettelijk op gemaakt om alleen schrik aan te jagen. Den kapitein bleef niets anders over dan zich met de manschap en passagiers beneden in het ruim te verbergen, want allen ontraadden hem om tegen zulk eene overmagt een nutteloos gebruik van den *revolver* te maken, daar men op zijn hoogst hunne woede nog meer zou opwekken, als men er een paar van nederschoot. Na een oogenblik van angstige verwachting liet zich plotseling eene bekende stem vernemen. »Kapitein! waar zijt gij? kom dadelijk!" Het was de Cantonnesche theehandelaar, maar niemand gaf antwoord. Zes roovers met

getrokken zwaard en lantarens voorzien, doorzochten het ruim en vonden de verschuilenden spoedig. Ten laatste kwam ook Mlle LOVIOT te voorschijn, en de Chinezen waren uitgelaten op het gezigt van eene Europesche vrouw. Daar echter dadelijk hunne begeerige blikken zich naar de eenvondige sieraden rigtten die zij droeg, deed zij spoedig hare oorringen en armbanden af en wierp ze hun voor de voeten. Op het verdek waarheen zij gesleurd werd, zag zij hare lotgenooten reeds geboeid liggen. Een paar roovers pakten haar bij de armen en gaven haar door gebaren en onder schaterend lagchen te verstaan, dat men haar de handen zou afhouwen. Maar toen kwam THAN-SING, de theehandelaar uit Canton, bij haar, die schoon niet geboeid, echter niet minder dan de anderen als gevangene behandeld werd, en fluisterde haar toe: »laat u geen schrik aanjagen, zij zullen ons toch geen kwaad doen." Van dezen man hing het lot der overigen af. Toen de roovers hem vroegen, of de kapitein een Engelschman was, had hij de voorzigtigheid van hem voor een Spanjaard uit te geven; anders zou bij de tegenwoordige vijandige stemming tegen de Engelschen, zijn leven op 't spel zijn geweest; van de overige equipage zeide hij, dat zij tot verschillende Europesche volken behoorden, maar dat Mlle LOVIOT eene Française en de vrouw des kapiteins was.

Nu begon het plunderen van het schip, dat de roovers ondertusschen voor anker gebragt hadden. Het ontbrak hierbij niet aan menige bespottelijke *scène*. Een had b. v. eene zilveren vork gevonden en kon maar niet begrijpen waartoe zulk een werktuig dienen moest, daar hij aan de Chinesche eetstokjes gewend was. Daarom kwam hij voor onze gevangene staan, en stak met een vragend gebaar de vork in zijne haren, in de meening of het misschien eene kam of zoo iets voor het haar was, totdat de theehandelaar hem teregt hielp. Weldra liet echter de rooveraanvoerder de matrozen weder uit de boeijen ontslaan, om ze bij het lossen der lading te laten helpen. Zoo verliep de eerste dag op deze kust in het aangezigt van een schoonen zeeboezem, door digt begroeid, amphitheatersgewijze oploopend land omgeven, dat als bezaaid was met dorpen, die door eene rooverbevolking bewoond werden.

Den volgenden morgen werd onze schrijfster gewekt door het geroep harer lotgenooten: »de roovers verlaten ons!"

Inderdaad waren de rooversjonken juist bezig zich in allerijl van de *Caldera* te verwijderen; de reden hiervan was echter weinig geruststellend, want van uit zee naderde eene talrijke vloot andere jonken, en de minder voorname roovers verhuisden slechts daarom zoo haastig, omdat zij niet met hunne sterkere kameraden den buit verkozen te deelen. Dezen tusschentijd maakte de jonge jufvrouw zich ten nutte, om zich uit de garderobe van den kapitein van mannenkleederen te voorzien, daar zij onder de gegeven omstandigheden het voor raadzamer hield hare sexe te verbergen. Naauwelijks was zij hiermede gereed, of de brik werd door wel 40 jonken omringd, ieder van welke een 20 tot 40 roovers kon bevatten.

De Chinesche roovers plegen zich op hunne vaartuigen zoo huiselijk in te rigten, dat zij zelfs hunne vrouwen medenemen, om hen in het laden en lossen der vracht behulpzaam te zijn. Het gebeurt ook niet zelden dat tusschen de verschillende eskaders onderlinge vijandschap uitbreekt, en dan vernietigt de sterkere den zwakke. Daarom hadden onze eerste bezoekers wijselijk de vlugt genomen. Al wat dus de eersten nog overgelaten hadden, werd nu totaal geplunderd, maar met de manschap en de passagiers hielden zij zich bijna in het geheel niet op, hoewel blijkbaar de vermomming van Mlle LOVIOT hen niet misleidde. Het ergste echter was, dat de nieuwe bezoekers de schipbreukelingen in volslagen gebrek aan levensmiddelen schenen te zullen achterlaten. Enkelen kwamen eens naar de Europeanen zien en bragten hun zelfs goedmoedig wat eten, en beloofden hen naar het, volgens hun zeggen, slechts 20 zeemijlen verwijderde Macao te brengen, natuurlijk tegen een losgeld. Maar tegen den avond maakten de jonken zich weder tot den aftogt gereed, en verwijderden zich een voor een van de *Caldera*.

Het was des avonds tegen 10 uur bij helderen maneschijn dat Mlle LOVIOT op het verdek kwam en daar bespeurde, dat maar ééne zeer kleine jonk op zij van de *Caldera* lag. Zij wekte den kapitein om hem dit bekend te maken en ried hem om van deze gunstige gelegenheid tot ontkoming partij te trekken. ROONEY had er wel lust in en ging naar zijne medgezellen met den voorslag om de zeeschuimers te overvallen, zich van het vaartuig meester te maken en daarmeê naar Macao te ontvlugten. Bij schipbreuk echter en andere onge-

lukken houdt, in den regel, alle ondergeschiktheid aan boord op, en de kapitein is dan niet veel meer dan de vriend en raadsman zijner matrozen. Doch nu waren zij door honger en ellende zoo ontzenuwd, dat die voorslag als onzinnig door hen verworpen werd; zij oordeelden, en ook niet ten onregte, dat al kon men ook de acht Chinezen in de jonk meester worden, dit toch zooveel leven zou maken, dat de andere roovers, die in de nabijheid eene ankerplaats gezocht hadden, het gewaar worden, hen nazetten en zonder twijfel inhalen zouden. Trouwens lang behoefde er niet over getwist te worden, daar kort daarna de jonk wegging.

Eene boot was op het verdek overgebleven en deze hoopte men voor de vlugt te gebruiken; maar ongelukkig waren er een paar planken uit den bodem losgebroken en het vaartuig ongeschikt om zee te bouwen. Doch den volgenden dag deed men zijn best om het lek digt te maken, de boot met eene mast en zeilen te voorzien en riemen te maken, hetgeen uit de weinige fragmenten, die de zeeroovers hadden laten liggen, nog zoo wat gelukte. Zoo werd het avond en juist wilde men de boot te water laten, toen er weder twee jonken in 't gezigt kwamen, die op de *Caldera* aanhielden. Een aantal roovers kwamen met lantarens aan boord en monsterden de gevangenen, alsof zij ze tellen en zich verzekeren wilden, dat er geen enkele van ontsnapt was. Toen staken zij fakkels aan en doorzochten het geheele ruim, om zich het wreede vermaak te geven, van de schipbreukelingen (want de *Caldera* zat al lang aan den grond) vrees voor brand aan te jagen. De vonken vlogen dan ook naar alle kanten, en dat er brand kwam werd misschien alleen hierdoor verhoed, dat de matrozen de fakkeldragers op den voet volgden en het vuur uittrapten. Eindelijk hadden zij genoeg van hunne visitatie en verlieten deze jonken de *Caldera* weder. Toen werd de boot zonder dralen in zee gelaten en door de equipage bezet. Men kende de rigting in welke Macao lag; een blaauwe berg van de kust aan den horizont, die duidelijk bij dag zigtbaar was, was hun als baak in zee aangegeven. Doch het weder was ondertusschen onstuimiger geworden; een sterke wind blies uit zee vlak voor den boeg, en de zee ging zoo hoog, dat twee matrozen van voren het water moesten uithoozen, dat door het lek en over het boord binnendrong. Spoedig bleek het dat mast en

zeilen maar hinderden en gestreken moesten worden, zoodat men zich op de ruwe en zware riemen moest verlaten. Zoo legde men drie mijlen af, totdat eindelijk ieder overtuigd was dat men het zoo niet zou kunnen volhouden. Ook moesten er reeds vier matrozen onophoudelijk scheppen, daar steeds meer water van onderen en van boven binnen kwam. Men haalde dus de riemen binnen en liet zich voor wind en stroom naar het wrak van de *Caldera* terugdrijven.

Den volgenden dag vroeg in den morgen kwamen er al weder rooverbezoeken op het dek en hoorde men THAN-SING, den theehandelaar, druk met de aanvoerders spreken. Weldra kwam hij beneden met het berigt, dat hij zelf, de kapitein en de Fransche dame op eene van de jonken overgeplaatst zouden worden en naar Macao gebragt, waar men dan over het losgeld van hen en de overige equipage onderhandelen zou. Dit bevel werd oogenblikkelijk uitgevoerd; maar tot haar grooten schrik bespeurde Mlle LOVIOT dat zij alleen met den theehandelaar op hetzelfde vaartuig gebragt werd, terwijl kapitein ROONEY achterbleef. Daar bragt men haar in de kajuit van den aanvoerder, die hun aan 't verstand bragt, dat de kapitein in zeven à acht dagen te Macao het losgeld betaald zou kunnen hebben, en dat zij voor dien tijd als gijzelaars bij hem aan boord moesten blijven. Men voerde het vreemde paar weder weg en wees hun een duister hok onder het dek aan, zoo laag, dat men er niet overeind staan en zoo naauw, dat twee personen er niet regtuit in liggen konden. Zoolang echter de deur of deksel van dit hok nog open was, had men het uitzigt in de vrije lucht; maar tot schrik der gevangenen werd het toegemaakt en een oogenblik daarna hoorde men hamerslagen, alsof het deksel toegespijkerd werd. Het bloed der ongelukkige vrouw stolde in de aderen, toen zij meende dat zij met dien vreemden man levend gekist was; doch THAN-SING, die zijne landgenooten beter kende, stelde haar gerust. Het was niet anders dan weder eene zeerooversgrap geweest, want den volgenden dag werd het deksel opgeligt, en toen het volle zonlicht binnenstroomde, gevoelden de gevangenen zich als van den dood verlost. Tegen den avond bragt men hun een weinig water, thee en rijst, waarvan Mlle LOVIOT slechts op dringenden raad van haren Chineschen lotgenoot iets gebruikte.

Kort daarna deed zich aan boord een koor van luid en gillend geschreeuw hooren. »Dat is de oproeping tot het gebed," zeide haar de Cantonnees. Onze schrijfster verwonderde zich ten hoogste dat zulke onverlaten nog bidden konden, maar zij had gelegenheid om aan deze vreemde verschijning te gewennen, want zij keerde elken avond weder. Voor den nacht bragt men hun in hunne kooi een licht, dat is te zeggen een klein olielampje, zooals de nachtlichtjes op onze kinderkamers. Naauwelijks echter had onze gevangene bij deze schrale verlichting rondgezien, of zij gaf een gil van afgrijzen, want de wanden waren bezaaid met tallooze dikke spinnen, ontzettend groote torren en reusachtige gehoornde en glinsterende houtluizen, en opdat bij deze maritime fauna ook de quadrupeden niet ontbreken zouden, gleden een viertal ratten tusschen hen beiden heen en weder. De theehandelaar bood de verschrikte Mlle LOVIOT aan om het licht uit te doen, doch dat scheen haar nog akeliger toe. Zij verborg de handen in hare kleederen, bond een zakdoek om het hoofd en beproefde in te slapen. Met het daglicht kroop het ongedierte weder in zijne schuilhoeken terug.

Acht dagen lang bleven beide gevangenen in dezen toestand. In den aanvang hadden zij nog vrij wat van den lagen kwellust der Chinezen te lijden. Zoo was b. v. den eersten morgen het deksel van de kooi naauwelijks opgeligt, of een aantal roovers vereenigden zich met honend gelach in koor rondom de gevangenen. Een van hen had de vuilaardige onbeschoftheid om door onbehoorlijke gebaren toespelingen op de nachtelijke opsluiting van het paar te maken; de grap viel echter niet in den smaak van den kapitein, die, om er een eind aan te maken, eenvoudig beval het deksel weêr te sluiten. De theehandelaar verhaalde o. a. dat de roovers hem gevraagd hadden, hoe veel vrouwen hij in Canton hield, daar bij de Chinezen uit het aantal vrouwen iemands vermogen wordt opgemaakt, gelijk bij ons b. v. uit het aantal paarden. Zij hadden er bijgevoegd, dat als het losgeld niet groot genoeg was, zij hem maar liever ook tot zeeroover zouden maken, en de Française aan een hunner ten huwelijk geven. Hij stelde haar echter gerust, dat die bedreiging niet ernstig gemeend kon zijn, daar wet en gebruik elk huwelijk van Chinezen met

vreemde vrouwen verbiedt. De volgende dag verliep zonder iets bijzonders en de plagerijen bepaalden zich hierbij, dat er van tijd tot tijd een: »FANNY, FANNY!" riep. Het avondgebed, waarbij de gevangenen zich vrij op het dek konden bewegen, was het gelukkigste oogenblik van den dag, en zij hadden alle vrijheid, om de heidensche godsdienstoefening bij te wonen. Elken avond begon zij met een ontzettend concert van de Gongs, trommelen en cymbalen. Dan werden op het altaar, dat op elke jonk aanwezig is, waskaarsen aangestoken, offeranden van vleesch en dranken gebragt en eene lantaren aan de mast opgeheschen. Daarop verscheen een scheepsjongen met twee zwaarden in den gordel, die hij midden op het dek regt overeind in den grond stak. Dan viel de kapitein voor het altaar op de knieën en begon er een gezang, aan het eind waarvan men uit een wijbeker dronk en onder allerlei gebaren met een aantal munten en metalen plaatjes tusschen de handen rinkelde. Daarop werden papierrollen aangestoken en om de zwaarden rondgedraaid, als ter inzegening, waarop de kapitein met de brandende papieren naar het achterdek liep, ze plegtig in de lucht rondzwaaide en dan in zee wierp. Dan begonnen Gongs en trommels nog een krachtigen roffel en de kapitein scheen op nieuw zijne godsdienst of een gebed te verrigten, maar wanneer de laatste vonk uitgedoofd was, stond hij op, de muziek zweeg en de godsdienst was afgeloopen.

Den 15den Oct. vereenigden verscheidene andere rooversjonken zich met het vaartuig waarop ons arme tweetal zich bevond, om gemeenschappelijk jagt te maken op een Chineschen koopvaardijvaarder, die met passagiers en goederen van Hongkong naar Canton voer. Eerst werden, tegen den avond, de twee gevangenen weder gekooid; den geheelen nacht duurde het krijgsrumoer en herinnerde de tooneelen op de *Caldera*. De vangst was den zeeroovers gelukt en zeer voordeelig geweest; want de jonk kwam van Californië. Doch nu wachtte deze nieuwe gevangenen een verschrikkelijk lot, daar de zeeroovers de passsagiers die van Californië komen altijd op de pijnbank leggen. Gelukkig voor Mlle LOVIOT hadden deze tooneelen niet op hare jonk plaats. Maar de roovers waren zoo druk bezig geweest met het deelen van

den buit, dat zij den geheelen nacht en dag hunne gevangenen opgesloten lieten. Den 17den Oct. echter mogten zij weêr in volle vrijheid op het dek zich bewegen. Het vaartuig voer langs eene onbewoonde kust, en de schoonheid van het landschap was zelfs onder alle ellende eene verkwikking.

De rooverskapitein gaf THAN-SING zijne verwondering te kennen, dat de jonk die met kapitein ROONEY naar Macao gegaan was, het losgeld nog niet gebragt had. Gisteren, zeide hij, had zij reeds terug kunnen zijn, en als zij over vijf dagen nog niet terug was, dan zou hij de gevangenen aan boord van een ander vaartuig moeten brengen. Overigens gedroegen de roovers zich nu tegen hen als oude bekenden. »Zij mogen u nu allen gaarne lijden," zeide de theehandelaar tot Mlle LOVIOT, »om uw lieve gezigt en uwe lieve oogen, en ieder wenscht nu, dat u geen leed meer geschiedt." Bij het rondwandelen op het dek liet men haar een boek zien, en dat gezigt trof haar zeer, want het herinnerde haar krachtig aan Europa; doch het was een Duitsch boek, zoodat zij er anders niets aan had. Van geheel andere soort was de verstrooijing, die haar verder wachtte. De rijke buit van de Californische jonk werd door de zeeroovers met een extratje gevierd. De kok deed zijn best om gebraden oesters en lekkere visch klaar te maken, waarna varkensvleesch, rijst, wijn, arak en thee opgezet werd. De gevangenen werden daarbij als gasten behandeld en aten met goeden *appetit* mede. Maar het maal moest spoedig afgebroken worden, daar men weder een Chineschen koopvaarder in 't gezigt kreeg. Oogenblikkelijk begon de jagt; maar de jonk was een beter zeiler en ontkwam.

Zoo brak woensdag de 18de Oct. aan, de laatste dag dat onze dame bij hare Chinesche gastheeren blijven zou. Men had den ganschen nacht gezeild, maar nu lag de jonk voor anker, en de valdeur van het hok was vastgesloten. Op het dek was buitengewoon veel geraas en drukte. THAN-SING was reeds wakker, en zijne lotgenoot vroeg hem wat er gebeurde. Hij legde den vinger op den mond en fluisterde haar toe: »zij maken zich uit de voeten." Zij begreep niet wat dat beduiden moest, waarop de theehandelaar vervolgde: »zij pakken hunne biezen, want zij worden door eene stoomboot

nagezet." Mlle LOVIOT schrok, want een oogenblik meende zij, dat THAN-SING gek geworden was of ijlde. »Zouden zij voor anker gaan liggen, als eene stoomboot hen najaagt?" vroeg zij op twijfelenden toon. Maar de Chinees verklaarde haar dit: »de roovers zijn vervolgd geworden en hebben nu de jonk bij het land gebragt, om zelf in de bergen te vlugten." Door eene spleet van den wand kon men dan ook een vaartuig op twee mijlen afstand zien; maar rook was niet zigtbaar en de arme vrouw vreesde reeds dat het geene stoomboot, maar een toevallig voorbijzeilend schip was. — Doch de theehandelaar hield staande: »het is eene stoomboot! maar stoomboot of niet, de roovers vlugten voor dit schip, want hoort gij niet, dat hunne stemmen al zwakker en zwakker worden?"

Werkelijk werd alles meer en meer stil. Mlle LOVIOT deed haar best om het deksel open te krijgen, maar de voorzigtige THAN-SING hield haar terug. Op eens werden er haastige schreden op het dek gehoord, het hok opengedaan en de scheepskok riep op geruststellenden toon: »Vreest niets! er komt eene stoomboot aan." Met deze woorden ijlde hij weg, de anderen achterna, die zonder veel moeite door de ondiepe zee aan land gewaad waren. Mlle LOVIOT was dus nu met den theehandelaar alleen aan boord, maar nog was zij buiten zich zelve van ongeduld en angst, en dacht er zelfs aan, om de kleine boot van de jonk te water te laten en naar het schip te roeijen. »Blijf maar stil hier!" vermaande THAN-SING haar, »zij komen zonder eenigen twijfel." Het phlegma van den Cantonnees bragt haar bijna tot vertwijfeling, maar hij, die de roovers beter kende, en wel begreep dat zij niet zonder reden de jonk verlaten zouden hebben, had ditmaal gelijk.

»Ziet gij daar," riep hij, »die drie booten, die juist die landpunt om komen?" En inderdaad het waren drie booten. In een oogenblik bond onze Française een doek aan een bamboestok en waaide daarmeê over boord, want reeds kon zij de Engelsche uniformen onderscheiden. Over het boord heengebogen staarde zij met alle inspanning naar de booten, van waar zij hare verlossing wachtte. Maar op eens flikkert het uit alle drie booten te gelijk, en stijgen kruidwolken op terwijl het geluid van geweervuur zich hooren doet. »Groote

God!" riep de ongelukkige vrouw, »zal ons dan beschoren zijn, om onder de kogels onzer vrienden te vallen?" Maar zij had den moed om vol te houden, wuifde met hare vlag en liet haar lange haar in de lucht fladderen, totdat eindelijk de zeemansgroet: »hoerah! hoerah!" uit de booten klonk; er werd met hoeden gewuifd ten teeken van herkenning en de riemen werden met verdubbelde kracht aangezet.

Het waren Engelsche zeesoldaten, die in gezelschap van kapitein ROONEY de jonk bestegen, en Mlle LOVIOT moest al dadelijk tusschen beiden komen, dat de zeelieden hunne vuisten niet lieten roffelen op den theehandelaar, dien zij ook voor een zeeroover hielden. Terwijl de overigen op de jonk bleven, om verder nog een togtje naar land te doen, begeleidde kapitein ROONEY zijne geredde passagiers naar de stoomboot, waar reeds eene hut voor Mlle LOVIOT gereed was.

De gewezen bevelvoerder der geplunderde en verongelukte *Caldera* verhaalde haar nu hoe zich de zaken na hunne scheiding hadden toegedragen. Hij zelf was door eene rooversjonk afgehaald, terwijl de overige manschap op het wrak achtergelaten werd. Twee-honderd piasters werden als losgeld voor de gezamenlijke gevangenen gevorderd, en ROONEY werd met twee van de bende stoutweg te Macao aan wal gebragt, want de zeeroovers duchtten niets, zoolang THAN-SING en de Française in hunne handen waren. Maar in plaats van het geld op te halen, leverde ROONEY zijne twee begeleiders aan den gouverneur over als zeeroovers en nam ze geboeid met zich mede naar Hongkong, waar hij den Franschen consul, Mr. HASKELL, dadelijk van het gebeurde onderrigtte. Daar er geen Fransch oorlogschip voor anker lag, begaf de consul zich nog laat in den nacht aan boord van het Engelsche oorlogschip, de *Sparta*, en zocht den Admiraal Sir WILLIAM HOSTE op, die hem een paar dozijn soldaten meêgaf, terwijl de *Peninsular and Oriental Steam Packet Company* bereidwillig de stoomboot »Lady Mary Wood" ter zijner beschikking stelde. Reeds om zes uur des anderen morgens was alles in orde en, met de Engelsche mariniers bemand, stak de stoomboot in zee. Na eene korte vaart langs de kusten trof men reeds drijvende stukken aan van de verongelukte *Caldera;* men voer digt langs den oever voort, terwijl bij ieder dorp werd aangehouden om

naar de brik of de manschappen uit te zien. Bij een dier bezoeken werden de booten aan den oever onverwacht met geweervuur begroet. De Engelschen wilden echter in de gegeven omstandigheden geen gevecht beginnen, staken eene witte vlag uit en zonden een van de twee gevangen zeeroovers, die men meêgenomen had, af om met de Chinezen te onderhandelen. Kapitein ROONEY toonde hem een punt aan tot aan hetwelk hij gaan mogt, en verzekerde hem, dat ééne schrede verder hem het leven zou kosten. Doch naauwelijks voelde de Chinees zich in vrijheid, of hij begon uit alle magt te loopen; maar reeds werden de verdragende bukseu der scherpschutters op hem gerigt, en juist op het oogenblik dat de vlugteling voorbij het aangeduide punt ging, klonk het bevel: »vuur!" De domkop strompelde als iemand die dronken is, stortte op de knieën en was in een oogenblik een lijk. De kustbewoners beantwoordden dit schot met een tweede salvo en nu stormden de soldaten op het dorp aan, hetwelk door de Chinezen bij den derden aanval prijsgegeven werd. Deze overwinning was echter geheel vruchteloos, want op die wijze kwam men niets van de vermisten te weten. Daarom besloot de kapitein van de *Lady Mary Wood*, om weêr naar Hongkong terug te keeren, en reeds was het roer gewend, toen eene Chinesche handelsjonk aankwam, die de geheele manschap der *Caldera* aan boord had. De arme drommels hadden het nog eenmaal beproefd met de boot in zee te gaan, om niet op het wrak te verhongeren; de wind was hun deze keer iets gunstiger, doch zij zouden nogtans jammerlijk omgekomen zijn, als de jonk hen niet onderweg aangetroffen en opgenomen had. Den Chineschen kapitein werden dadelijk 400 dollars als belooning betaald en de *Lady Mary Wood* keerde met de geredden naar Hongkong terug. Doch de Fransche dame en de theehandelaar ontbraken nu nog, en daar de consul HASKELL niets onbeproefd wilde laten om hen te redden, ging dadelijk na terugkomst van deze eerste stoomboot, eene andere, de *Ann*, op eene nieuwe expeditie uit. Het was niet meer dan toeval, dat men de jonk met de gevangenen in 't visier kreeg en er jagt op maakte, met het gelukkige gevolg dat den lezer bekend is.

Ondertusschen waren de drie booten des avonds nog niet

teruggekomen, zoodat de kapitein eenigzins ongerust werd. Reeds nam hij aanstalten, om ze te gaan opzoeken, toen men op geringen afstand van de kust een verschrikkelijken brand zag, terwijl eene geduchte rookmassa ten hemel steeg, en de waterspiegel wijd en zijd door den rooden gloed gekleurd werd. Eindelijk keerden de booten nadat de maan opgegaan was terug; de manschappen waren tamelijk vermoeid, maar in zeer opgewekte stemming door de avonturen van den dag. Zij waren bij een rooversdorp geland en hadden den bewoners een heet gevecht geleverd, verscheidenen gedood, misschien ook wel vermoord, nog een gedeelte van de vracht van de *Caldera* teruggevonden en tot afscheid het dorp aan de vier hoeken in brand gestoken.

Den volgenden dag werden de drie booten nog eens op avontuur uitgezonden, om een voorgebergte heen, waarachter zich nog eene golf bevond. Doch juist toen zij den hoek om wilden wenden, liet zich een geweldig geweervuur hooren, zoodat zij in allerijl terugkeerden. In de golf waren namelijk een 40 tot 50 jonken bijeen en langs den oever waren verschansingen opgeworpen. In dit wespennest zich te wagen hield de kapitein niet voor raadzaam, maar meende zich met het verkregen resultaat te kunnen vergenoegen en keerde naar Hongkong terug.» Het signaal: »all right", maakte reeds uit de verte bekend dat het doel der expeditie bereikt was en de landingsplaats vulde zich met een aantal nieuwsgierigen, om de Française te zien, omtrent wier lot men natuurlijk in groote spanning had verkeerd. Na een verblijf van een paar weken bij haren redder, den Franschen consul, keerde Mlle LOVIOT in November 1854 naar Europa terug.

ONTDEKKINGSREIZEN IN AFRICA.

Zeer lang kan het niet meer duren of Africa, waarvan tot nog toe het hart weinig beter gekend werd dan dat eener vrouw, zal volledig gecartographiëerd kunnen worden. De negers des binnenlands, wijzer dan de Europeanen, beschouwen het niet als zoo grooten zegen om bij en met de beschaving bekend te worden; maar men zal hun dien zegen wel opdringen.

Alleen op het oogenblik zijn er tien belangrijke expeditiës in gang, allen met het doel, om een gedeelte van den tergenden sluijer, waarmede Africa nog hare zwarte naaktheid bedekt, op te ligten.

1°. De expeditie van LIVINGSTONE is wel de belangrijkste, omdat zij met de uitgebreidste hulpmiddelen — zelfs een stoombootje — wordt voortgezet. Zij zal met haar talrijk en kundig personeel de rivier Zambeze en haar oeverland (in Zuidoostelijk Africa) nog eens naauwkeuriger opnemen. Bijna zou men echter denken, dat zij al te grootsch is aangelegd, en dat juist dit haar eene klip zal worden. Althans er is berigt gekomen, dat LIVINGSTONE'S voornaamste medestander, kapitein BEDINGFIELD, wien het nautische gedeelte der expeditie is opgedragen, oneenigheid met hem heeft gehad en naar Londen teruggekeerd is. Zij schijnt echter tegen dezen schok bestand en, zoo al niet zeer spoedige, belangrijke resultaten mag men er toch van verwachten.

2°. De Niger-expeditie onder Dr. W. B. BAIKIE. Deze wil langs de wateren van den Niger tot in het hart van Africa doordringen en is ook behoorlijk met een of meer stoombootjes toegerust. Ongelukkig echter heeft die Niger twee hoofdarmen, de Kuára (de oostelijke arm) en de Benue (de westelijke). De laatste was in 1854 door BAIKIE reeds met goed gevolg bevaren, maar nogtans had men aanvankelijk besloten om den eersten arm te kiezen, hoewel reeds de groote BARTH dien als een zeer bezwaarlijk vaarwater schetst. Nu echter heeft men toch eindelijk beter gevonden de Benue op te varen, zoodra als het jaargetijde gunstig daarvoor is, en daarvan voorspelt men zich veel goeds.

3°. Een Hamburger reiziger, Dr. A. ROSCHER, zal weder van eene andere zijde, van de oostzijde (even bezuiden de linie), dat geheimzinnige binnenland trachten te naderen. De zendeling REBMANN was hem daar reeds voorgegaan. Deze had bij Kilimandscharo een berg met witten kruin gezien, welk wit, volgens het zeggen der inlanders, door de warmte smelt. In Europa meende men echter dat het wel eene soort

van wit kwarts zou kunnen zijn. Of ROSCHER dat bevestigd zal vinden, mag wel twijfelachtig genoemd worden na al wat REBMANN ten deze opgemerkt heeft. Ik kan niet gelooven, dat een Europeaan, die van zijne kindsche jaren af het verblindend witte van sneeuw kent, ooit kalk voor sneeuw zou kunnen aanzien. Maar gesteld dat dit gebeuren kan, in het heete jaargetijde verdwijnt het wit aan de oostzijde bijna geheel, terwijl het aan de westzijde veel minder ver naar beneden reikt dan in den regentijd. En hoe wil men de menigte grootere en kleinere rivieren verklaren, die het geheele jaar door van deze naar men meent drooge kalkrots afstroomen? of hoe komen de inboorlingen er aan om het witte ding op hunne bergen *kibó* (water) te noemen? Maar in ieder geval, de reis van ROSCHER zal ons, naar we hopen in dit opzigt en in vele andere misschien nog bovendien, de gewenschte zekerheid geven.

4°. Een andere Duitscher, Baron KRAFFT, heeft goedgevonden onder een heidenschen naam, HADJ SKANDER, het land der heidenen te bereizen. Hij is op weg naar het zoogenaamde Alpenland van den Hogâr, waarvan BARTH in het derde deel zijner Reizen zegt, dat het vol schoone dalen en permanent vloeijende bronnen is, met vijgeboom en wijnstok gesierd en waarschijnlijk de hoogste bergen der gansche Sahara bevat, aan wier zuidzijde het zich verheft.

5°. De reis van den fameusen Oostenrijkschen leeuwenjager Graaf L. THÜRHEIM — een tweeden J. GÉRARD — is wel is waar reeds afgeloopen; maar de beschrijving daarvan zal eerst dit jaar in druk verschijnen, in PETERMANN'S *Mittheilungen*, zooals de Redactie belooft. Hij heeft de weinig bekende streken van noordelijk Abyssinië, Taka en de Habab-landen bereisd.

6°. Zeer belangrijk is het resultaat van de expeditie van BURTON en SPEKE. Reeds sedert eenigen tijd wist men, vooral ten gevolge van de ijverige nasporingen der zendelingen ERHARDT en REBMANN, dat zuidelijk van den evennachtslijn een uitgestrekt meer voorkomt (N.B. niet te verwarren met het in Zuid-Africa voorkomende meer Ngami) dat zich minstens van

4° Z. Br. tot 12° Z. Br. uitstrekt, ter lengte van zeker 11° van den aequator = 165 geogr. of 660 zeemijlen, wat overeenkomt met den afstand tusschen Kopenhagen en St. Petersburg. Welnu, thans hebben die Heeren bevonden, dat er niet slechts één meer is — het meer van Oeniamesi genaamd — maar verscheidene. Zij spreken althans van 4 meren, waarvan zij het Ugidschi-meer (tusschen 3° 30′ en 8° 40′ Z. B.) hebben bezocht, en de andere Tsjiwa, Nyassa en Oekerewa noemen. Men kan daar niets beter vinden dan water. Hoe meer hoe liever!

7°. Eene andere expeditie moet nog gebeuren. Twee zendelingen zullen, van Natal uit, den Lempopo-stroom onderzoeken. Deze is na de Zambeze waarschijnlijk de belangrijkste rivier van Oostelijk Africa en voor het grootste gedeelte is zijn loop nog onbekend.

8°. En dat ook de bewoners van Europa's noorderstranden de tropische zonnestralen gaarne willen trotseren, om een blaadje aan het boek der wetenschap toe te voegen — bewijst de Zweed ANDERSON. Deze doet eene wetenschappelijke reis in het gebied van Ovampo, op de Westkust van Africa, ten zuiden van Benguela in de rigting van de rivier Cunene.

9°. Van eene expeditie van een Franschman Dr. CUNY in Darfur, weet men niets dan alleen wat de fameuse Graaf D'ESCAYRAC er onlangs over bekend gemaakt heeft — maar men weet, deze was de man van de groot aangelegde, maar jammerlijk verloopen Nijl-expeditie, zoo bijna een geographische BARNUM. Volgens dien graaf dan woont Dr. CUNY reeds sedert een jaar in Darfur en mogen wij weldra van hem belangrijke berigten over dit land en over Wadai, dat hij ook bezoeken wilde, verwachten. Dr. CUNY had alleen aan den graaf zijn reisplan bekend gemaakt, omdat strenge geheimhouding noodig was, wegens de ijverzucht der Egyptische regering tegen al deze pogingen om in het binnenland door te dringen. Daardoor had hij zijne reis dan ook niet zonder gevaar kunnen volbrengen: te Derr in Nubië werd hij door den stadhouder verscheiden weken opgehouden en heeft maar ter naauwernood zijne reis kunnen vervolgen. Hij heeft aan graaf D'ESCAYRAC

eene lijvige nota (170 bladzijden folio schrift) over Kordofan en Nubië toegezonden, en deze mededeeling zal, door den graaf bezorgd, binnen kort in het bulletin der *Société géographique* in druk verschijnen.

10°. Evenmin heeft men zich door den slechten afloop van de D'ESCAYRAC's expeditie laten afschrikken om het spreekwoord der ouden, die de bronnen des Nijls even onvindbaar hielden als wij den steen der wijzen, onwaar te maken. Er bestond althans weder plan op eene Engelsche expeditie naar den zoogenaamden Witten Nijl van de Heeren FRITH en WINDHAM, die in Mei d. j. op reis zou gegaan zijn. Ook dezen zijn voorzien van een aardig stoombootje, dat 86 voet lang zal zijn en maar één voet diepgang zal hebben. Eenige geleerden van naam zullen zich aan hen aansluiten.

Doch wilden wij alle reizen optellen waar reeds plan toe bestaat, dan moesten wij die van kapitein MAGNAN, en van MAC CARTY, beiden van Algerië uit naar het binnenland, en wie weet hoe velen nog opnoemen. Ook zijn het maar enkele meest bekende expedities, die wij hier even aanstippen. Wij zwijgen dus maar van JULES BRAOUREC, commandant van de Fransche corvet *Oise*, die tegenwoordig de geheel onbekende oeverlanden van den Gabonstroom bezoekt; — van pater LEO DES AVANCHERS in dezelfde streken als A. ROSCHER; — van MASSAGA, een Sardinisch zendeling en VAYSSIÈRE, beiden in Abyssinië; — van PEDRO DE GAMITTO, gouverneur der Portugesche forten Teta en Sena (aan de Zambeze) ook in dit deel van oostelijk Africa; — en van andere kleinere of althans met minder ophef aangekondigde togten van zendelingen.

Inderdaad Africa zal dus weldra een open hart en dus ook open armen moeten hebben voor Europa en Europesche beschaving. Of het echter ook een open oog zal hebben voor dat licht, en of het verschijnen der beschaafden zelf het wel tot grooten zegen zal zijn, — is zeer te betwijfelen.

FRANSCHE PLANNEN IN AFRICA.

Bij bovengenoemde reizen zagen wij vooral Engelschen en Duitschers optreden.

En doen de Franschen dan niets voor Midden-Africa, waarvan zij de noordkust zoo geleidelijk trachten in te palmen? Zeker, zeker! maar zij willen meer doen dan die enkele verschijningen van reizigers kunnen opleveren. Zij willen een weg maken juist door dat gedeelte, wat tot nog toe de wegenfurie der menschenkinderen heeft getrotseerd, en wel een *tunnel*. Een tunnel door de Sahara!

Meent niet, dat hiertoe een hoogst gecompliceerd project te berde gebragt zal worden. Neen! Als eenvoud het zegel van het ware is, dan is het plan zoo goed als het wezen kan. Slechts twee dingen zijn er toe noodig: *zand en zon*, artikelen, waaraan ginds zeker geen gebrek is. Met de eigen wapenen, waarmede zij tot nog toe zich verdedigde tegen alle indringers zal de groote Sahara worden bestreden en overwonnen.

Was het de zon, die door hare stralen den reiziger uitputte, waren het de gevaarlijke zandstormen, die hem onder gloeijend zand dreigden te verstikken en te begraven, — hun vloek zal in zegen worden verkeerd. Het zand zal *oer* of ijzererts genoeg opleveren, en door colossale brandspiegels zal de Africaansche zon de dienst van smeltoven verrigten. Zoo zal men groote bogen of halfcirkels gieten, die slechts nevens elkander gezet behoeven te worden, om een overdekten weg te vormen, waar geen zonnestralen verbranden, geen stuifzand verblinden, geen tijgers of leeuwen u verslinden zullen.

Ontbreekt nog — licht en water. Gas zal het eerste geven en het tweede schijnt werkelijk reeds geen onoverkomelijk bezwaar meer op te leveren. Het is bekend, dat de Franschen reeds op verschillende punten der groote woestijn met goed gevolg artesische putten hebben gegraven. Men heeft dus maar *rails* te leggen door deze gecasematteerde *allée* en zuchtend en blazend zullen de locomotieven snellen over de maagdelijke vlakten. Eenmaal een spoorweg, een slagader der beschaving en verlichting, geopend, waarvan het hoofdstation in het hart van Africa zijn zal, dan zal het overige wel volgen.

De naam van dezen Franschman is mij niet bekend, maar men zegt dat DE LESSEPS zijn hoed voor hem heeft afgenomen.

RUSSISCHE PRACHT EN RUSSISCHE ZEDEN.

Het is eene lieve Hollandsche nationaliteit, die het Paleis te Amsterdam, zooals vroeger mode was, voor het achtste wereldwonder verklaart, — en zeker is het dat die weinig sierlijke vierkante klomp in inrigting en *détails* groote verdiensten heeft, en nog meer had voor dat het door de liefhebberij des Franschen konings eigenlijk is uitgeplunderd. Maar in welke rangorde onder de wonderen zal men dan het Kremlin te Moscou plaatsen, dat misschien niet met zoo groote palenpracht voor de wormen praalt, maar boven den grond toch eene pracht vertoont, zooals nergens in Europa gevonden wordt en ten spottend bewijs daarstaat, dat half-Aziatisch despotisme toch nog meer vermag zelfs dan Nederlandsche vrijheid?

Vlugtig maar karakteristiek is de volgende beschrijving van dit monument van Moscovitische beschaving, dat BAYARD TAYLOR er van geeft. Deze bezadigde wetenschappelijke tourist, die alle werelddeelen gezien heeft en kent, heeft, na Duitschland en Lapland bezocht en beschreven te hebben, ook Rusland niet ongezien willen achterlaten, alvorens hij naar zijn vaderland, America, terugkeerde. In zijne jongste reisbeschrijving over dat land laat hij zich aldus over het Kremlin hooren, en op zijn oordeel en smaak kan men zich gerust verlaten:

»De eenvoudigheid van het uitwendige des gebouws doet niet vermoeden dat het van binnen zoo prachtig is. Ik heb alle paleizen van Europa gezien, behalve het Escuriaal, maar ik kan mij niet herinneren, dat een van die allen in zoo hooge mate het prachtige en smaakvolle in zich vereenigt. Ingelegde vloeren van zoo uitstekende ordonnance en zoo kostbaar hout, dat het jammer is er den voet op te zetten; kapitelen, lofwerk en lambrisseringen van goud, wanden met geplooid zijden behangsels, reusachtige candelabres van silver en malachiet en de zachte weerschijn van veelkleurig marmer vereenigen zich hier, om eene echt keizerlijke residentie te vormen. De groote zaal van den heiligen GREGORIUS, geheel in wit en goud, is letterlijk bedekt met verguld snijwerk; die

van den heiligen ALEXANDER NEWSKY is met verkwistende pracht in blaauw en goud gerestaureerd; die van den heiligen WLADIMIR in purper en goud, terwijl in die der heilige ELISABETH de wanden niet alleen met goud bekleed en de meubelen van massief zilver zijn, maar zelfs iedere deur in het midden een Maltheser kruis vertoont van de grootste diamanten! En toch wordt het oog niet moede van die ongewone pracht; ook schijnt het volstrekt niet onnatuurlijk, om in die schitterende zalen te wonen."

Op de onderste verdieping is de eetzaal, met hoogrood fluweel behangen, door gouden adelaren afgezet. Hier onthaalt de Keizer de grooten des rijks op den krooningsdag — de eenige gelegenheid waarbij de zaal gebruikt wordt. — »De woonvertrekken zijn met gelijke pracht gestoffeerd, behalve die welke tot bijzonder gebruik des Keizers bestemd zijn; hier zijn de meubelen slechts eenvoudig en doelmatig."

»In sommige dezer kamers vonden wij alles 't onderste boven; beambten waren bezig om een inventaris van al het huisraad op te maken, om paal en perk te zetten aan de plunderingen in 't groot, die sedert PETER *den Groote* in het keizerlijke bestuur aan de mode zijn. De oneerlijkheid der Russische beambten is algemeen bekend, en ALEXANDER II spant tegenwoordig alle krachten in om ze eindelijk te bestraffen. Ook heeft hij er zelf niet het minst van te lijden gehad; want bij het laatste krooningsfeest b. v. werden er 40,000 lampen ter verlichting van het Kremlin gekocht, en thans — is er geen enkele van te vinden! Duizenden ellen rood laken, bij dezelfde gelegenheid aangekocht, zijn ook spoorloos verdwenen en verbazende sommen werden op rekening gebragt voor dingen, die nooit gekocht werden."

Wat tal van roebels zullen er aan dat Kremlin besteed zijn, als misschien twee derden in de zakken der Heeren administrateurs zijn afgedwaald! Eindelijk is dan ook de traditionele plunderzucht der Russische beambten, — wier Keizerin eenmaal den arm gebleven staatsdienaar verweet, »dat hij met den bek aan den ruif was gezet, waarom had hij dan niet gevreten!" — zoo hoog geloopen, dat er reactie is gekomen. Enkele al te groote schandalen zijn gestraft, romanciers en dichters trachten de Russische ondeugd met den geesel

der satire te verdrijven, en Keizer ALEXANDER zelf stelt zich aan het hoofd der morele beweging.

Maar het Kremlin is niet onder ééne regering gebouwd, en nu te gelijk de beambten eerlijk en bovendien nog de lijfeigenen vrij te maken, dat is te veel voor een mensch, zelfs een Tsar!

EEN ADRESKAARTJE.

Onze Duitsche naburen profiteren nog al van ons; vooral een blik in onze groote steden, waar zich zooveel Germanen genesteld hebben, zou ons tot de wantrouwende vraag brengen, of het land van Pruissen wel werkelijk zoo vet is, als GIJSBRECHT VAN AEMSTEL zaliger gedachtenis meende. Dat die menschen over 't algemeen onze taal zeer gebrekkig kennen, en vooral allerellendigst uitspreken, willen wij hun niet ten kwade duiden. Erger is het dat, wanneer Duitsche fabricanten hunne reizigers in Nederland rondsturen, met Hollandsche adreskaartjes, zij dan dat Hollandsch zoo inrigten, dat een fatsoenlijk mensch het niet zonder afschuw lezen kan. Tot een staaltje moge het volgende adres dienen, dat ons onlangs in handen kwam:

C. F. HÖFINGHOFF

Kückelhausen bij Hagen

Westphalen in Pruisen.

Fabrick van alle zoorten in zeissen, sigte, stroomessen, staal, fillen, aanbelden, schroufstocken, winden, speerhaken, hamers, koekpannen, schouffeln, saagen, borstfedern, kettings, en alle andere zoorten van ijzer en staalwaaren.

Men ziet hoe deze grammaticus er van verzekerd is van in ons land geld te zullen verdienen, daar hij het niet eens de moeite waard rekent, den Hollanders verstaanbaar te maken, waarin het fabricaat bestaat dat hij aan den man wil brengen.

MENGELWERK.

DE VOLKSSTAMMEN VAN DEN OOSTENRIJKSCHEN KEIZERSTAAT.

DOOR *VON CZOERNIG* (*).

MEDEGEDEELD DOOR

A. SASSE.

In den tegenwoordigen tijd, nu in Italië een oorlog wordt gevoerd waarbij het voor een groot deel eene quaestie van nationaliteit is, kan het niet van belang ontbloot gerekend worden iets te vernemen, al is het ook niet alles nieuw, betreffende de verschillende volksstammen, waarvan de Oostenrijksche Keizer deelen onder zijn scepter vereenigt. Meer dan ooit schijnt het tegenwoordig de tijd om de volkeren te leeren kennen, niet zoo als de diplomatie hunne bestanddeelen soms wonderlijk — we zouden bijna zeggen dolzinnig — bij elkaâr geplakt en vaneen gereten heeft, maar zooals de meer of minder kunstmatige groepen die men met den naam van »volk" bestempelt, zich laten scheiden in verschillende nationaliteiten, met bijzonderen bouw des ligchaams, met bijzondere taal, bijzondere zeden, instellingen, gebruiken, enz. Scherper dan ooit openbaart zich thans in het leven der volkeren die zucht tot vereeniging met het gelijksoortige, tot afscheiding en uitstooting van het ongelijksoortige. Van daar de woeling, die tegenwoordig in het Ionische parlement heerscht, waar zoo luide stemmen opgaan tot vereeniging met het stamverwante Griekenland; waar men zoo gaarne ontslagen wenschte te zijn van het, wel is waar liberale maar vreemde bestuur, dat de Engelschen weder niet willen opgeven omdat de Ionische eilanden een goeden post in de Middellandsche Zee uitmaken. In de Donauvorstendommen vinden we het vraagstuk

(*) *Sitzungsberichte der Kaiserl. Akad. von Wissensch.* (*Philos.-Histor. Classe*). Wien. 1857. Bd. XXV.

der nationaliteiten weder, en ook hier in strijd met de diplomatie, die nog buiten het gevoel van nationaliteit rekent, — maar het dan ook niet vreemd mag vinden dat de dragers dier nationaliteit buiten haar rekenen. Zij had volstrekt niet aan de mogelijkheid gedacht, dat de Romanen de vereeniging van Moldavië en Wallachijë feitelijk konden doen plaats hebben, al was die vereeniging staatsregtelijk ook niet erkend, door de verkiezing van één man tot Hospodar over beide vorstendommen. En welk een man, die COUZA! als de berigten waar of maar half waar zijn, die men voor eenigen tijd in de dagbladen ten aanzien van hem las. Ik meen mij toenmaals overtuigd te hebben, dat het bedoelde levensberigt niet uit Weenen, althans niet onmiddellijk van daar kwam. Uit Oostenrijk zal men toch wel geene onpartijdige beoordeeling van Vorst COUZA verwachten. Hoe zou men door water uit eene troebele bron helder op den bodem van een vat kunnen zien? Maar dit is zeker, wat de diplomatie ook beslisse, vroeg of laat zullen de Romanen — zoolang zij ten minste hunne taal weten te bewaren — zich vereenigen, en wanneer de diplomaten daarna zullen moeten erkennen, dat zij vroeger buiten den waard gerekend hadden, moge er zich niet weder een half-Europesche oorlog aan knoopen! Nog op andere plaatsen brandt het vuur der nationaliteit, al wordt het zooveel mogelijk onderdrukt. Daar in het Noorden van Europa streven de drie Scandinavische rijken langzamerhand naar vereeniging, die bij een druk van buiten ongetwijfeld zeer zou bespoedigd worden, en haakt Finland naar hereeniging met Zweden. Meer naar het Zuiden vinden we Sleeswijk en Holstein, met eene voor het grootste gedeelte Duitsche bevolking, die zich hoe langer hoe meer van den Deenschen staat, waarvan zij een aanhangsel zijn, vervreemden en aan den Duitschen Bond aansluiten. Voor Polen geldt hetzelfde, hoe rustig dit zich ook in de laatste jaren gehouden heeft. En welke krachtige nationale beweging Hongarijë in 1848 ontwikkelde is zeker ook in Oostenrijk nog niet vergeten, hoezeer men daar tegenwoordig ook snoeve — even als VON CZOERNIG, zooals weldra blijken zal — op het verstandige bestuur, dat zoovele verschillende nationaliteiten door een gemeenschappelijken band tot ééne groote monarchie zamengevlochten heeft. De jongste gebeurtenissen in Italië zijn eene voortreffelijke

toelichting tot deze, ook door v. CZOERNIG bewonderde zamenvlechting. Hier is het weder de strijd der nationaliteiten, al is het waar dat eene Italiaansche natie zich alleen door middel van de Italiaansche taal uit vele en velerlei dikwijls zeer uiteenloopende bestanddeelen gevormd heeft. Wanneer men zóó verder den blik laat gaan over de tegenwoordige kaart van Europa, en denkt aan de verhouding der Grieken (buiten het tegenwoordige koningrijk Griekenland) tot hunne Turksche overheerschers; aan de verhouding der Bosniërs, Serviërs, Montenegrijnen tegenover de stamverwante Russen aan den eenen en de Turken aan den anderen kant; aan Ierlands houding tegenover Engeland, misschien zelfs aan de verhouding van Oost- en West-Vlaanderen tot het overige België en van dit tot Frankrijk, dan geloof ik dat eene kaart van de landen, naar de verschillende nationaliteiten die de groote meerderheid er in uitmaken, meer kans heeft om ooit verwezenlijkt te worden, dan de bekende kaart: Europa in 1860.

Hooren we nu VON CZOERNIG.

„De Oostenrijksche keizerstaat onderscheidt zich bijzonder door de groote verscheidenheid van toestanden, die men binnen zijn uitgestrekt gebied vindt. Oostenrijk beslaat een groot gedeelte van Midden-Europa en strekt zich daarbuiten tot in het Zuiden en het Noorden van ons werelddeel uit. Van het zuidelijke climaat van Ragusa en den helderen hemel van noordelijk Italië af tot aan de koude Russische vlakte; van het Fichtelgebergte af tot aan de uitloopers van den Balkan, omvat het alle trappen van vruchtbaarheid en bebouwing van den grond; landen waar de nijverheid een grooten trap van ontwikkeling bereikt heeft, zoowel als zulke waar zij bijna geheel ontbreekt; streken die ruimschoots met de middelen tot onderlinge gemeenschap voorzien zijn, en andere die er nog op wachten; middelpunten van wetenschap en kunst, en streken die nog niet door den adem dezer beiden bezield zijn. Alle voornaamste stammen van Europa's bevolking ontmoeten elkander binnen den omtrek des rijks, vormen digt opeengedrongen hoopen of dringen op de meest verschillende wijze door en tusschen elkander, en vormen groepen en eilanden van verschillende volksstammen op eene wijze zooals men nergens behalve in Oostenrijk vindt. Maar het is niet alleen de vermenging van verschillende volksstammen, die aan dit rijk een eigenaardig

kenmerk geeft; dit ligt vooral in de ingewikkelde betrekkingen, waarin die voornaamste stammen tot het geheel staan, zoodat zij door aantal en uitwendige kracht, alsmede door de verschillende trappen van beschaving waarop zij staan, elkander in evenwigt houden (?) en hunne vereeniging — niet de ondergeschiktheid van de eene aan de andere — de grondslagen zijn, waarop het staatsgebouw rust (*sic!*).

Deze eigenaardige zamenstelling van Oostenrijks bevolking heeft niet alleen op den gang en de ontwikkeling van de geschiedenis des rijks grooten invloed gehad, zij vormt ook den grondslag van hare tegenwoordige inrigting, en komt vooral in aanmerking waar van de natuurlijke krachten des keizerrijks sprake is. Zij verdient daarom naauwkeuriger onderzocht te worden, want alleen door de kennis der bijzonderheden wordt de omvang en het gewigt der feiten, die met het pas besprokene zamenhangen, helder aan het licht gesteld.

De *Duitschers* bezaten na de groote volksverhuizing slechts een klein gedeelte van hunne tegenwoordige woonplaatsen binnen de hedendaagsche grenzen des rijks; het grootste gedeelte daarvan hebben zij eerst laat weder in bezit genomen, toen zij van de Beijersche grenzen naar het Oosten drongen; in Oostenrijk, maar nog meer in Stiermarken en in Karinthië ontmoetten zij reeds nederzettingen van Slaven. Zij bewonen digt opeengehoopt en naauw ineengesloten de Alpenlanden en de noordelijke grensgebergten, en dringen gedeeltelijk met vaste coloniën, gedeeltelijk met afzonderlijke nederzettingen tusschen de andere volksstammen door in het geheele gebied ten noorden van de Alpen, zich uitstrekkende tot aan de Adriatische Zee, zoodat men bijna in den geheelen omvang van het rijk de Duitsche taal hoort en ze door Duitschers hoort spreken. Maar nog verder reikt de magt en de werking der Duitsche taal, want zij is de taal van het leger. Ten noorden van de Alpen is zij ook de taal der regering, der hoogere standen en in het geheel van het gezellig verkeer onder de beschaafden, in het bijzonder de taal voor de kweeking van wetenschap en kunst, verder de taal van het hooger onderwijs, van handel, nijverheid en alle middelen van verkeer. In Oostenrijk blijkt des Duitschers bijzondere geschiktheid tot colonisatie; zijne gemakkelijkheid om eene vreemde taal te leeren en zich naar vreemde gebruiken

te schikken, maken hem tot een voortreffelijken voorlooper der beschaving. De Duitschers in Oostenrijk behooren voor het grootste gedeelte tot de Hoog-Duitsche stammen en bezitten de eigenschappen daarvan. De vrolijke levensopvatting en de zucht naar vermaken, die hun vroeger eigen waren, maken in den wedstrijd des levens meer en meer plaats voor een ernstig streven naar bezittingen en naar wetenschappelijke ontwikkeling; zij zijn de vlijtigste landbouwers en gaan in dit bedrijf op de verstandigste wijze te werk; zij zijn ijverig in handel en nijverheid en daardoor betrekkelijk welgesteld. Waar zij met andere volksstammen in aanraking komen, daar worden ze beweeglijker, meer op hun *qui vive* en ondernemender, maar verliezen van hun nationaal karakter. Zóó nemen zij gemakkelijk vreemde zeden en kleeding en ten laatste ook de vreemde taal aan, maar zonder hunne overige eigenaardigheden te verliezen, en de gestadig nieuwe toevoer van stamverwanten maakt dat zij zich kunnen uitbreiden. In aanraking met andere nationaliteiten hebben zij de minste bestendigheid. Het gemakkelijkst vermengen zij zich met de Magyaren, wier adel vele Duitsche familiën en Duitsch bloed in zich opgenomen heeft, wier steden eene bevolking bezitten, die het midden houdt tusschen Magyaren en Duitschers. Zoo ook met den Slaviër. Vooral met de noordelijke stammen vereenigt de Duitscher zich gemakkelijk: Czechen (Bohemers, die tot de Slavische volkenfamilie behooren) en Polen versterken zich door Duitschers, en zoo zijn reeds sedert lang Slowaken tusschen de eens zamenhangende Duitsche colonie in Opper-Hongarijë doorgedrongen en zijn vele Duitschers aldaar geslowakiseerd. Bij de Slowenen komt iets dergelijks voor; in Zuid-Stiermarken zijn streken, waar de Slowenische boeren menigmaal Duitsche namen dragen, — een teeken van hunne afstamming. Met Croaten zijn de Duitschers niet veel in aanraking, met Serben wordt ze niet veel gezocht, daar de Duitschers in het zuiden van Hongarijë meer naar het Hongaarsche overhellen. Grooter is de scheidsmuur tusschen de Duitschers en de Romanische natiën. In eigenlijk Italië kon het eigenaardig Duitsche nooit wortel vatten; in Zuid-Tyrol dringt het Italiaansche element — misschien wel meer door uitwendige omstandigheden — gedurig verder naar het Noorden door. Zeker is het dat de Duitscher zich gemakkelijker naar het

Italiaansche schikt en dit aanneemt, dan de Italiaan naar het Duitsche. Nog grooter is de afstand tusschen den Duitscher en den Walachijër, die menigmaal met elkander in aanraking komen, maar zich nooit vermengen. Alleen de Neder-Duitsche (niet = Nederlandsche) Saksers in Zevenburgen onderscheiden zich door hunne groote vasthoudendheid aan het oude; daardoor was het hun mogelijk zich in hun afgezonderden staat te houden, hoewel het er verre af is, dat zij zich vermeerderen.

De Italiaansche natie bestond vroeger uit volksstammen van verschillenden oorsprong, die weinig met elkander gemeen hadden. Eerst met de ontwikkeling van de Italiaansche taal ontstond de band, die deze stammen vereenigde en hen gemeenschappelijk der beschaving nader bragt. Deze ontwikkeling was zeer snel, want weldra brak het tijdstip aan, dat de Italianen de dragers der beschaving van Europa werden, dat zij in wetenschap, dichtkunde en beeldende kunsten alle andere volkeren voorgingen. Dit hadden zij aan de schitterende eigenschappen te danken, waarmeê de natuur hen bevoorregtte. Evenwel strijdt het tegen het wezen der menschelijke ontwikkeling, dat één volk al te lang den eersten trap der beschaving zou innemen; andere volkeren beginnen te wedijveren en halen dat, wat tot nog toe voorging in, om weldra zelf weder ingehaald te worden. Ieder volk moge dus in dezen onophoudelijken wedstrijd zorg dragen, dat het niet te ver achter den voorganger aan kome. De bewoners van het Lombardo-Venetiaansche koningrijk bezitten alle voortreffelijke eigenschappen van de hedendaagsche Italianen en wel gedeeltelijk in hoogere mate dan de overige Italianen. Een helder, doordringend verstand maakt het hun gemakkelijk alles zooveel mogelijk te begrijpen; een beweeglijke geest, verbonden met eene bewonderenswaardige vlugheid, brengt hen eer dan anderen tot het doel dat zij najagen. Het erfdeel der oude beschaving, de fijne gezelschapstoon, de buigzaamheid die men tot bij de laagste klassen der maatschappij aantreft, verbonden met eene schoone ligchaamsgestalte, opent hun de gezellige kringen, even als door de bijzondere voorliefde waarmede de schoone kunsten aangekweekt worden, Italië nog altijd de groote kunstschool van alle natiën is. Een onvermoeid streven naar vermeerdering zijner bezittingen, vereenigd

met eene opofferende weldadigheid, blijft den Italiaan in alle hemelstreken bij, en zij openbaart zich in zijn vaderland door noeste vlijt bij het bewerken van den bodem, bij de uitoefening van het beroep. Zoo als bekend is, staat de landbouw in Lombardijë op den hoogsten trap, en daartoe draagt niet alleen de zon en de tamelijke vruchtbaarheid van den grond, maar hoofdzakelijk de Lombardische vlijt het meest bij. Zulke schitterende eigenschappen worden door schaduwzijden, die meestal de gevolgen der oude beschaving zijn, weder verzwakt. Wat de keuze der middelen tot bereiking van zijn doel betreft, wendt hij dikwijls list en sluwheid aan, maar onthoudt hij zich van ruwheid, en waar geene hartstogten in het spel komen, ook van geweld. Het karakter van den Italiaan is zeer individualiserend; als individu levert hij betrekkelijk het hoogste, maar lust om vereenigd te werken ter bereiking van eenig groot doel ontbreekt hem; alleen de historisch ontwikkelde gemeentelijke geest leidt tot schitterende nationale gevolgen. In wetenschap en kunst volgt de Italiaan zijne beroemde voorouders, wier aandenken hij innig vereert; maar in den tegenwoordigen wedstrijd blijft hij achter bij de andere beschaafde volkeren omdat hij — zich zelven bewust van den eersten rang dien zijn volk vroeger innam — zich afzondert en geene kennis neemt of ten minste geen gebruik maakt van de vorderingen, die de naburige volken in vele opzigten gemaakt hebben. Een voornaam bezwaar daarbij is hem zijne geringe neiging om vreemde talen te leeren, met uitzondering van het na verwante Fransch. Den Duitschers is hij niet genegen; hij acht hen, maar bezwaarlijk zal hij hunne taal leeren. Zelf in het bezit zijnde van eene beschaafde taal, meent hij niet noodig te hebben om dit bezwaar te overwinnen. Maar wat genegenheid niet kan te weeg brengen, kan de noodzakelijkheid nog wel bewerken, en de tijd schijnt niet meer verre te zijn, dat eene grootere ineensmelting — in nog ander dan ligchamelijk opzigt — der beschaafde volkeren de scheidsmuren wegnemen zal, die door gewoonte en vooroordeel opgerigt zijn. In de bewoners van het Lombardo-Venetiaansche koninkrijk spiegelt zich overigens nog steeds het verschil hunner afstamming af. Open en krachtig, zelfs hevig doet zich de uit Gallisch bloed gesproten Milanees en Bresciaan voor, terwijl de Mantuaan de zuidelijke weekheid

zijner Etruscische afstamming niet verloochent en de Venetiaan in taal, zeden en handelwijze de Grieksch-Levantsche buigzaamheid van zijne afstamming openbaart. Als beschaafd volk heeft de Italiaan ten zuiden der Alpen dezelfde taak op zich genomen als de Duitscher in het noorden, en de bevolking aan de oostkust der Adriatische Zee door coloniën, zoowel als door versterking van het oud-Romanische element dat daar voorkwam, in den kring der beschaving getrokken. Met den Duitscher vermengt de Italiaan zich niet gemakkelijk, daar de Duitscher geringer vermogen van tegenstand heeft; met de Slaven heeft echter eerder eene wederkeerige doordringing plaats, zoodat men b. v. in Istrië geïtalianiseerde Slaven en geslaviseerde Italianen aantreft. Met de Magyaren vereenigen de Italianen in vroeger en later tijd nog gemakkelijker dan met de Slaven.

Eigenaardig in zijne soort neemt de *Magyaarsche* volksstam het midden in tusschen de volkeren van het westen en het oosten. Zij vormt als te midden van volkeren die van Indo-Germaansche afkomst zijn levende, het grootste volken-eiland van Europa, bezit het lage land van Hongarijë en breidt zich van daar naar alle kanten uit. Hoewel over het geheel aaneengesloten wonende, komt het toch overal, behalve in Klein-Jazygië en Koemanië, in aanraking met volkeren van vreemde taal en de meest verschillende ontwikkeling. En ondanks deze veelvuldige vertakking en aanraking is deze afgezonderde volksstam nergens zwakker geworden; veeleer is zij, het vreemde in zich opnemende, sterker geworden en heeft zich tot den rang van een beschaafd volk verheven. Dit heeft het te danken aan de magtige levenskracht welke het bezit en aan den vurigen nationalen trots, die wel geen invloed van buiten afstoot, maar toch zijn volk boven alles stelt. Dit nationaliteitsgevoel, verbonden met eene zekere vasthoudendheid aan oude begrippen, is de meest uitstekende trek van het Hongaarsche karakter. Het heeft zijn grond in een ontvankelijk gemoed en eene vurige verbeelding, die het volk tot grootsche heldhaftige daden aanspoorden, maar ook tot binnenlandsche twisten leidden, die meer dan eens het rijk met vernietiging bedreigden. Hoewel afkeerig van inspanning van den geest, is de Magyaar evenwel een geboren redenaar, die de gemoederen zijner stamgenooten weet te ontvlammen, en veel practisch verstand met

een scherp oordeel vereenigt. Hij verkiest de landhuishoudelijke bezigheid — meest de veeteelt — en het leven onder den blooten hemel boven het gewoel der steden en eene zittende levenswijze, en is de beste ruiter in de beschaafde wereld. Grootmoedig en gastvrij van aard, neemt hij den vreemdeling, die achting koestert voor de Magyaarsche nationaliteit, welwillend op. De adellijke zin des volks maakte den talrijken adel tot een bevoorregten stand, en tegenwoordig nog, na het verlies van de meeste zijner voorregten, is deze de kern van het Magyaarsche volk. Het laatste bezit eene bijzondere groote kracht van tegenstand tegen het indringen der vreemde zeden en gewoonten; het houdt zich onverzwakt door opname van buiten, hoewel het zich niet bijzonder sterk vermeerdert en zich ook niet naar buiten uitbreidt. In aanraking met andere nationaliteiten wint het meestal, doordat het de vreemdelingen — voornamelijk de Duitschers, dan de Serben, eindelijk de Wallachijërs — met zich doet versmelten. Alleen in aanraking met de Slowaken wijkt het; evenwel verandert zijn gebied in het algemeen het allermeest, en de natie vindt ook in zich zelve de voorwaarden van duurzaamheid en onverzwakt bestaan.

De groote volkenfamilie der *Slaven* beslaat in Oostenrijk de grootste oppervlakte, en is in alle kroonlanden verspreid, met uitzondering van Lombardijë, Tyrol, Salzburg en Opper-Oostenrijk. Deze volkenfamilië is van nature niet zoo zeer met schitterende eigenschappen toegerust, als wel met duurzaam blijvende, die veel voor de toekomst doen hopen. Hare leden staan op verschillende trappen van beschaving, maar bij allen heeft zich de oorspronkelijke kracht bewaard, en de Slaven zijn door hunne bijzondere rekbare volharding, die bij het geluk niet overmoedig, bij het ongeluk niet moedeloos wordt, in gevaarvolle tijden herhaalde malen de steun des rijks en de vaste grondzuilen der orde geworden. Zij wonen meest aaneengesloten, hoewel ze talrijke, hier en daar verdeelde groepen als uitloopers van den hoofdstam bezitten. Men verdeelt ze in twee groote, geographisch van elkander gescheiden afdeelingen — de noordelijke en de zuidelijke Slaven. In deze hoofdafdeelingen zijn weder talrijke verschillen merkbaar, door geographische ligging of door de geschiedenis te weeg gebragt.

De *Czechische* stam (vooral in Bohemen), die het langst met Duitsche beschaving in aanraking geweest is, heeft deze reeds vroeg opgenomen en zich daardoor tot den rang van een beschaafd volk verheven, welks invloed zich ver over zijne grenzen deed gelden. Deze volksstam bezit een scherp verstand, dat hem bijzonder tot het beoefenen der exacte wetenschappen aandrijft, verder een onmiskenbaar talent voor muzijk, onwrikbare volharding en vlijt in het gekozen beroep en als van ouds voorliefde voor den vlijtig beoefenden landbouw. Hij heeft de meest ontwikkelde van alle Slavische talen en zijne poësie bragt reeds vroeg de schoonste bloemen voort. De nationaliteit van dezen stam, is, hoewel hij van alle kanten aan Duitschen invloed bloot stond, onverzwakt gebleven, wat van den *Boheemschen* tak nog meer geldt dan van den *Moravischen*, terwijl de *Slowakische* tak, die meer buiten den invloed der beschaving gebleven is, en door de mindere vruchtbaarheid zijner woonplaatsen minder begunstigd werd, eene neiging tot vermenigvuldiging vertoont, zooals men ze bij geen anderen stam aantreft.

De *Poolsche* volksstam in Galliciië deelde in de lotgevallen van het Poolsche rijk, wier inwerking op de eigenschappen van den volksstam onmiskenbaar is. Terwijl de lagere volksklasse aan de weldaden der beschaving minder deel nam dan de verwante stamgenooten in het Westen, werd de individualiteit der hoogere standen sterker uitgedrukt en wel vroeger naar Duitsch, later naar Fransch model. Daardoor ontstond eene bewegelijkheid in de maatschappelijke betrekkingen, zooals zij anders de Slavische stammen vreemd blijft, en die de grond was voor vele schitterende eigenschappen en een frisschen bloei der literatuur, maar ook voor de spoedig daarop volgende inwendige staatsschokken en de menigvuldige verplaatsing van het zwaartepunt der nationale begeerten. De *Ruthenische* stam, die sedert ondenkbaren tijd in den gedrukten toestand van onderhoorigheid verkeert en ver van het middelpunt der beschaving verwijderd is, verwacht eerst van de toekomst zijne maatschappelijke ontwikkeling. Daarvoor heeft hij ook de kracht van een gezonden natuurstaat en het daarop steunende vermogen tot ontwikkeling onverzwakt bewaard.

Van de zuidelijke Slaven bewoont de *Slovenische* stam het angst zijne tegenwoordige woonplaatsen. De langdurige staat

van afzondering, waarin deze verkeerd heeft, is de oorzaak dat hij tot op den laatsten tijd — die meer leven en voortgang van de nationale beschaving meêgebragt heeft — in zijnen vroegeren toestand gebleven is. Deze stam bezit minder vermogen tot tegenstand dan de overige Slavische stammen, en heeft in het Noorden aan de Duitschers grond verloren, maar nog meer in het Oosten aan de Croaten. De geheele tegenwoordige provincie Croatië was vroeger door Slovenen bewoond die daar allengs gecroatiseerd zijn, en het mengelvolk van de Sloveno-Croaten gevormd hebben, die overigens ethnographisch nog meer Slovenen dan Croaten zijn. Tegenwoordig oefent de Duitsche beschaving een weldadigen invloed op de Slovenen uit. Hunne schrijvers doen hun de vruchten dier literatuur in hunne eigene taal smaken en dragen daardoor tot hunne beschaving bij.

Een merkwaardig verschijnsel vormen de *Croaten* (eigenlijk Corwaten) en Serben, twee volksstammen die hoewel innig verwant met elkander en dezelfde taal sprekende — alleen met geringe dialectverschillen — evenwel, sedert zij in de geschiedenis voor het eerst optraden, afgescheiden van elkander, hoewel naast elkander, den grooten togt van de Carpathen of naar de kusten van de Adriatische Zee ten uitvoer bragten. Hoe groot ook de verwantschap dezer beide stammen zij, onderscheiden zij zich toch door meer dan door den naam alleen. De Croatische stam ontwikkelt eene groote kracht en volharding; eerst in den laatsten tijd heeft hij begonnen de beschaving aan te nemen, hoewel enkele mannen uit dit volk hunne tijdgenooten ver vooruitloopende, reeds lang te voren in de literatuur schitterden. De Serbische stam, zeer bewegelijk, met scherp verstand en een bijzonder talent tot natuurpoësie, kan de beide uitersten van ontwikkeling in zijnen boezem aanwijzen — naast het verval tot den natuurstaat, bij de Morlaken van Istrië en Dalmatië, het rijke leven in staat en literatuur van den voormaligen staat van Ragusa, waar de gelukkige vereeniging van Slavische volharding en Italiaansche buigzaamheid te midden der barbaarschheid een toestand van beschaving deed ontstaan, welke nog heden ten dage in de geschiedenis dier volkeren schittert.

In aanraking met andere volkeren ontwikkelen de Slavische volksstammen het vermogen van wederstand, dat zij bezitten. De *Czechen* in Boheme, die bijna geheel door eene Duitsche

bevolking omgeven waren, hebben sedert eeuwen hunne grenzen bijna onveranderd bewaard, en wat zij hier en daar verloren werd ruimschoots opgewogen door de talenten van naam en de krachtige karakters, die, uit de Czechische stam gesproten, de Duitschers in Boheme versterkten. *Moravië* ondervindt, ten gevolge van zijne aardrijkskundige ligging en de belangen van zijne productie, van Oostenrijk en Silezië uit den Duitschen invloed. De *Slowaken* daarentegen dringen gestadig verder naar het zuiden en nemen allengs de afzonderlijke binnen hun gebied gelegene zoowel als de aangrenzende woonplaatsen der Duitschers, Magyaren, Polen en Ruthenen in. De *Polen* blijven in hunne westelijke grenzen tegenover de Duitschers en Czechen op ééne hoogte, maar zijn als beschaafd volk reeds vroeger, even als de Duitschers, naar het Oosten doorgedrongen en hebben het Rutheensche gebied met eene reeks van nederzettingen bedekt, wier uiterste punt van het grootste gewigt, de hoofdstad des lands Lemberg is. De Ruthenen moesten naar de Poolsch-Slavische grenzen teruggtrekken, maar bewaren tegenover de Walachijërs hunne woonplaatsen in het noord-oosten van Hongarijë en in de Bukowina. Dat de *Slovenen* naar de Duitsche grenzen toe hunnen zamenhang allengs verliezen, en in het oosten een aanzienlijk gedeelte van hun gebied aan de Croaten afstaan moesten, is reeds vermeld; men kan er nog bijvoegen, dat zij in het Venetiaansche Friaul allengs verliezen in grond en zamenhang hunner woonplaatsen, terwijl zij daarentegen in Krain hunne volle kracht bewaard hebben. De *Corwaten* ontwikkelden een onoverwinlijken tegenstand tegen het Magyaarsche element, toen dit het overwigt had, en thans dringen zij de afgezonderde Magyaarsche woonplaatsen in hun gebied meer en meer terug. Dat zij tegenover de Slovenen in grondgebied toegenomen zijn, is boven reeds opgemerkt. De onbetwistbare invloed der Italianen, daar waar zij met de Corwaten in aanraking komen, openbaart zich meer in hun verhoogden en uitgebreider invloed als beschaafder volk, dan in het verdringen van de Corwatische nationaliteit, dat alleen aan de Istrische kust hier en daar te bemerken is. De *Serben* komen, behalve in Istrië en Dalmatië, alleen in zuidelijk Hongarijë met andere natiën in aanraking; deze heeft echter nog niet lang genoeg geduurd, om thans reeds merkbare gevolgen

te kunnen vertoonen; aan de zeekunst echter zijn de Serben voor den Italiaanschen invloed toegankelijker in het verstandelijk dan in ligchamelijk opzigt.

De *Oost-Romanen* of Walachen benevens het geringe aantal Moldaviërs in de Bukowina wonen aaneengesloten in het verre Zuid-oosten des rijks. Zoowel in taal, als in bewegelijkheid van geest zijn zij zeer verwant met de West-Romanen, hoewel zij door het groote verschil in beschaving daarvan gescheiden zijn. Hunne woonplaats aan het uiterste oosteinde van de Europesche volkeren — dus zeer ongunstig voor de ontwikkeling — hunne weinige aanraking met beschaafde volkeren en het gemis van staatkundige vrijheid, dat sedert eeuwen op hen gedrukt heeft, kon niet dan ongunstig werken op de ontwikkeling van hun geest en karakter. Maar de buitengewone natuurlijke aanleg dien zij bezitten en de snelle vorderingen in verstandelijke ontwikkeling, welke enkelen van dezen stam onder den invloed van gunstige omstandigheden maken, bewijzen hoe vatbaar voor de beschaving zij zijn, wanneer deze hun langzamerhand en onder gelijktijdige verbetering van hunnen maatschappelijken toestand medegedeeld wordt. Snelle sprongen tot verfijning en polijsting van het uitwendige werken alleen ontzenuwend op het karakter van een enkele, terwijl de massa van het volk er niet door aangedaan wordt. Dat is ook hier gebleken, waar de omstandigheden zoo iets medebragten, en er blijkt weder uit, dat de opvoeding van een volk gestadig en zonder sprongen moet plaats hebben, zal zij duurzame gevolgen hebben. De Walachijër is nationaal en bijna altijd ook kerksch; hij sluit zich van de omgevende natiën af, komt zelden in nadere aanraking of vermengt zich ten minste niet met hen. Zij vermeerderen zich sterk en benemen daardoor aan hunne naburen de middelen om zich uit te breiden.

Nog een volksstam verdient vermelding, die door het geheele rijk verspreid is: de *Joden*. Zij wonen bijna in alle kroonlanden, het minst talrijk in de Alpenlanden, het meest in de landen der noordelijke Slaven en in Hongarijë. Meestal nemen zij de taal van den heerschenden volksstam aan, hoewel zij ten noorden der Alpen meestal Duitsch spreken. Na eeuwenlange onderdrukking is deze natie nog niet lang genoeg in het bezit der vrijheid geweest, om zich vooral in de oostelijke landen alle weldadige gevolgen van

deze vrijheid eigen te maken. Daardoor staat deze volksstam op zoo verschillende trappen van beschaving, wat men buiten Oostenrijk insgelijks vindt. Welke groote beteekenis de Joden hebben voor de bevordering van handel en nijverheid is bekend; niet zoo bekend is het misschien, dat de Joden voorheen in de oostelijke landen dikwijls de eenige dragers van Duitsche beschaving waren, en dat vooral het bestuur over Gallicië vaak zeer moeijelijk geworden zou zijn, wanneer niet tusschen de Duitsche regering aan den éénen kant en den Poolschen landheer alsmede den Ruthenischen boer aan den anderen kant, de Jood met zijne kennis van alle talen des lands, de bemiddelaar en tolk geweest was.

Bij deze vlugtige karakterschildering is van ééne eigenschap niet gesproken, die, waar zij aanwezig is, op den voorgrond pleegt te staan. We bedoelen de *weerbaarheid* des volks, den krijgshaftigen zin, die in tijden van gevaar onverschrokken den strijd te gemoet gaat, en de zekerste waarborg is voor het behoud van staat en volk in onverzwakten toestand. Deze weerbaarheid vormt dan ook geen uitsluitend kenmerk van eenige nationaliteit in Oostenrijk, maar strekt aan alle volkeren van den staat, die in het leger zich tot één groot en ondeelbaar geheel vereenigen, tot roem. Vindt men in deze vereeniging desniettemin verschillen, dan bewijst dit alleen dat juist in de tegenwoordige zamenstelling van het leger zijne kracht ligt. Terwijl de Hongaarsche huzaar een onovertreffelijk voorbeeld is van wat ligte ruiterij zijn moet, en de in de dienst op de grenzen beproefde Corwaten en Serben voor de dienst op de voorposten, voor den kleinen oorlog als geschapen zijn, vormen de Duitschers en de andere Slaven — behalve de reeds genoemde — den onwrikbaren kern des legers, die kalm en bedaard in den slag de beslissing geven en zich niet door ongevallen laten ter neder slaan. De Bohemers zijn bij de zware cavalerie, bij de artillerie en de overige bijzondere corps talrijk vertegenwoordigd; de Italianen munten door hunne gemakkelijke dresseerbaarheid, en door hunne vlugheid, vooral in de cavalleriedienst uit; de Corwaten en Dalmatiërs daarentegen zijn de stoutste en vlugste matrozen. Maar alle natiën, Duitschers, Magyaren, Slaven, Italianen en Walachijërs nemen in het groote leger van Oostenrijk hunne plaats met eere in; alle werken met vereenigde krachten voor de

monarchie, voor de eer en onafhankelijkheid van hun vaderland — ieder op zijne eigen nationale wijze — om in den roem des gebieders, in de welvaart van het eenige groote Oostenrijk, het doelwit van hun vereenigd streven te vinden."

Deze laatste beschouwing blijve voor rekening van den Duitschen schrijver.

HET MEISJE VAN TREPPI.

NOVELLE VAN PAUL HEYSE (*).

Hoog in de Appennijnen tusschen Toscane en het noordelijk gedeelte van den Kerkelijken Staat ligt een eenzaam herdersdorp, Treppi genaamd. De wegen, die daarhenen leiden, zijn voor wagens ontoegankelijk. De postweg gaat veel verder zuidelijk met een grooten omweg bij Vetturine over het gebergte. Langs Treppi komen slechts boeren, die met de herders handelen moeten, zelden een schilder of een voetwandelaar en des nachts de smokkelaars met hunne lastdieren, die het eenzame dorp, waar zij eene korte rust nemen, langs nog veel ruwer paden weten te vinden dan anderen.

Het was tegen het midden van October, een tijd dat de nachten op deze hoogte nog bijzonder helder zijn. Dezen dag echter was na de groote zonnehitte een fijne nevel uit de dalen omhoog gestegen, die zich langzaam uitbreidde over de schoon gevormde naakte rotsen van het hoogland. Het was zoo wat 10 ure des avonds. In de verspreide lage hutten die over dag slechts door de oudste vrouwen en jongste kinderen bewaakt worden, flikkerden nog slechts enkele zwakke lichten. Om den haard, waarboven de groote ketels bengelden, lagen de herders met hunne familiën en sliepen; ook de honden hadden zich in de asch neêrgevleid; slechts eene slapelooze grootmoeder zat nog op een hoop huiden en draaide werktuigelijk het spinnewiel om, onder het prevelen van gebeden of het wiegen van een onrustig slapend kind. De nachtlucht trok vochtig en guur door de handbreede spleten in den wand, en de rook van den langzaam uitgaanden haard viel zwaar naar beneden en vloog langs het dak der hut heen, zonder dat het echter de oude scheen te hinderen. Eindelijk sliep ook zij bijna met open oogen in.

(*) Uit: *Neue Novellen*. Stuttgart. 1858.

Slechts in één huis was nog beweging. Ook dit had maar éene verdieping, maar de steenen waren beter gevoegd, de deur wat breeder en hooger, en rondom het groote vierkant van het gebouw zelf waren verschillende schuren, kamers, stallen en eindelijk een bak-oven aangebouwd. Voor de deur stond een troep beladen paarden, voor welke een knecht juist de leêggevreten kribben wegnam, terwijl zes of zeven gewapende mannen uit het huis traden in de nevelachtige buitenlucht en haastig hunne paarden gereed maakten. Een oude hond naast de deur bewoog slechts langzaam zijn staart, terwijl zij wegreden. Toen stond hij traag op en ging langzaam de hut binnen, waar het vuur nog helder brandde. Aan den haard stond zijne jeugdige meesteres naar het vuur gekeerd zonder eenige beweging van de statige gestalte, met de armen langs het lijf nederhangende. Toen de hond met zijn snuit zacht hare hand aanraakte, keerde zij zich als uit diep nadenken gewekt om. »Fuoco, arm dier! ga slapen, gij zijt ziek!" De hond gromde en kwispelde dankbaar met zijn staart en kroop daarop op eene oude schapenvacht naast den haard, waar hij hoestend en grommend liggen ging.

Ondertusschen waren eenige knechts binnengekomen en hadden zich om de groote tafel gezet, die zoo pas door de smokkelaars verlaten was. Eene oude dienstmeid vulde den schotel op nieuw uit den ketel met polenta, en ging insgelijks met haar lepel gewapend naast hen zitten. Terwijl zij aten werd geen woord gesproken. De vlam knetterde, de slapende hond steunde dof en schor; het ernstige meisje zat op de steenen plaat naast den haard, maar liet het schoteltje met polenta, dat voor haar afzonderlijk werd neêrgezet, onaangeroerd, en keek in het vertrek als gedachtenloos rond. De nevel stond voor de deur als ware het een witte muur; maar te gelijk kwam de maan juist achter den rand van het gebergte op.

Daar hoorde men hoefgetrappel en voetstappen op straat. — »Pietro!" riep de jonge meesteres op bedaard herinnerenden toon en een lange jongen stond oogenblikkelijk van tafel op en verdween in de mist. De schreden kwamen nader en nader en eindelijk hield een paard voor de deur stil. Spoedig daarop verschenen drie mannen in de deur en traden met een korten groet binnen. Pietro naderde het meisje, dat gedachtenloos in de vlam staarde. »Het zijn er twee van Porretta,"

zeide hij; »zij hebben geene waren bij zich, maar geleiden een signore over de bergen, die zijne papieren niet in orde heeft."

»NINA!" — riep het meisje — en de oude vrouw kwam bij haar.

»Ja, het is niet alleen dat zij eten willen, padrona!" ging de knecht voort — Mijnheer zoekt een nachtverblijf; hij wil voor morgen niet verder reizen."

»Maak hem stroo teregt in de kamer." PIETRO knikte en ging weder aan tafel.

De drie namen plaats zonder dat echter de knechts hen eene bijzondere aandacht waardig keurden. Het waren twee contrabbandieri, goed gewapend en met de hoeden diep over het voorhoofd gedrukt. Zij knikten de anderen toe als goede bekenden, en, nadat zij voor hun heer eene goede plaats hadden ingeruimd, maakten zij het kruis en gingen eten.

De signore die met hen gekomen was, at niet. Hij nam den hoed van het hooge voorhoofd, streek met de hand door het haar en liet zijne oogen door het vertrek ronddwalen. Hij las aan de wanden de met houtskool geteekende vrome spreuken, bezag in een hoek het madonnabeeld met het lampje, daarnaast de hoenders die op stok sliepen, voorts wat er zich in de kamer bevond. Doch eindelijk scheen het meisje aan den haard zijn onrustigen blik te boeijen. Het donkere profiel teekende zich juist en schoon tegen den flikkerenden gloed van het vuur; haar overvloedig zwart haar lag haar tot diep in den nek; de handen had zij in elkander gevouwen op de eene knie gelegd, terwijl de andere voet op den steenen vloer rustte. Hoe oud zij zijn kon, kon hij niet raden; aan haar doen echter zag hij, dat zij de meesteres van het huis was.

»Hebt gij wijn in huis, padrona!" vroeg hij eindelijk. Naauwelijks had hij dit gezegd, of het meisje sprong als van den bliksem getroffen op en stond regt overeind naast den haard, met beide armen zich ondersteunende. Te gelijker tijd vloog de hond uit den slaap op en een wild brommen liet zich uit zijne kuchende borst hooren. De vreemdeling zag dus plotseling vier fonkelende oogen op zich gerigt.

»Mag men hier niet vragen of er wijn in huis is, padrona!" zeide hij. Doch het laatste woord was nog niet van zijne lippen of de hond sprong in onverklaarbare woede huilend op hem los, trok hem den mantel van de schouders en werd alleen

door het gebiedende bevel zijner meesteres teruggehouden van een vernieuwden aanval.

»Terug, FUOCO! terug! koest, koest!" De hond bleef midden in de kamer staan, met den staart hevig heen en weêr slingerende, terwijl hij den vreemdeling onafgewend in 't oog hield. — »Sluit hem in den stal, PIETRO!" zeide het meisje half luid; zij stond nog altijd als versteend aan den haard en herhaalde haar bevel, daar PIETRO talmde. Want sedert jaren was des nachts de plaats van het oude dier naast den haard geweest. De knechten fluisterden onder elkander, de hond volgde met tegenzin, en zijn huilen en brommen liet zich van buiten op onaangename wijze hooren, totdat hij van vermoeidheid scheen op te houden.

Ondertusschen had de dienstmeid op een wenk der meesteres wijn gebragt. De vreemdeling dronk, reikte den beker aan zijne begeleiders toe en dacht in stilte na over het wonderlijke oproer, dat hij veroorzaakt had. De eene knecht na den andere legde zijn lepel neêr en ging met een »goeden nacht, padrona!" heen. Eindelijk was het drietal met de padrona en de oude dienstmeid alleen.

»De zon gaat om vier uur op!" — zeide een van de smokkelaars halfluid tegen den vreemdeling. »Eccelenza behoeft niet vroeger op reis te gaan om nog tijdig in Pistoja te wezen. Ook mag het paard wel zes uur rust hebben." — »Dat is goed, vrienden! gaat nu slapen." — »Wij zullen u wel roepen, Eccelenza!" — »Daar reken ik vast op," antwoordde de vreemdeling, »ofschoon de heilige Madonna weet, dat ik niet dikwijls zes uur aan een stuk slaap. Goeden nacht, CARLONE; goeden nacht, GIUSEPPE!"

Eerbiedig den hoed afnemende stonden zij op. De eene ging naar den haard en zeide: »Ik heb eene boodschap aan u, padrona! van COSTANZO uit Bologna, en of het hier was dat hij verleden zaturdag zijn mes heeft laten liggen." — »Neen!" zeide zij kort en ongeduldig. — »Ik zeide hem ook wel, dat gij het dan wel gestuurd zoudt hebben. En dan..."— »NINA!" viel zij hem in de rede — »wijs hun den weg naar de kamer als zij dien vergeten hebben." De dienstmaagd stond op.

»Ik wilde nog maar zeggen, padrona!" — ging de man in alle bedaardheid en zijne oogen knippende voort — »dat deze mijnheer t'huis niet op het geld zag; als gij hem dus eens

een beter bed bereiddet dan voor een van ons...: Dat wilde ik u maar zeggen, padrona! En nu geve u de heilige maagd een goeden nacht, signora FENICE!" Daarop keerde hij zich naar zijn kameraad, boog even als hij voor het Madonnabeeld in den hoek, maakte een kruis en beiden verlieten met de dienstmaagd het vertrek. »Goeden nacht, NINA!" zeide het meisje. De oude keerde zich op den drempel nog even met een vragend gebaar om, doch trok toen spoedig en gedwee de deur achter zich digt.

Naauwelijks waren zij alleen of FENICE greep eene keukenlamp die naast den haard hing en stak die haastig op. Het haardvuur ging meer en meer uit en het vlammetje van de lamp verlichtte nog maar eene kleine ruimte van het vertrek. Het scheen alsof de duisternis den vreemdeling slaperig gemaakt had, want hij zat aan de tafel met het hoofd op de armen geleund en den mantel digt om zich heen getrokken, als dacht hij zóó den nacht door te brengen. Op eens hoorde hij zich bij zijn naam roepen en zag op. De lamp brandde voor hem op tafel en tegenover hem stond de jonge padrona, die hem met kracht en vastheid aanzag. »FILIPPO!" zeide zij — »kent ge mij niet meer?"

Hij wierp een vorschenden blik op het schoone gelaat, dat door het schijnsel der lamp en nog meer door de angstige spanning, welk antwoord zij krijgen zou, scheen te gloeijen. Dat gezigt was het weder te binnen brengen wel waard. De lange oogharen langzaam op en neêr gaande verzachtten de strenge uitdrukking van het voorhoofd en den smal gevormden neus; haar mond bloeide met jeugdige frischheid, maar had, wanneer zij zweeg, een trek van vastheid, droefheid en wildheid, waarmede de uitdrukking der zwarte oogen wel overeenkwam. Eerst nu, zooals zij daar bij de tafel stond, kwam ook de bevalligheid van hare gestalte uit, vooral de schoonheid van nek en hals. En toch sprak FILIPPO na eenig nadenken:

»Ik ken u inderdaad niet, padrona!"

»Het is niet mogelijk," sprak zij op een zonderling diepen toon van verzekerdheid. »Gij hebt immers zeven jaren tijd gehad om mij te onthouden. Dat is lang; in dien tijd kan iemands beeldtenis zich genoeg in het geheugen vasthechten."

Deze vreemde woorden schenen hem nu eerst geheel uit zijne eigene gedachten los te maken. »Ja, meisje!" — zeide

hij — »wie zeven jaar lang niets anders wou doen dan over een schoon meisjeshoofd na te denken, die zou het eindelijk ook wel van buiten kennen."

»Ja" — sprak zij nadenkend — »zoo is het. Toen spraakt gij ook zoo, dat gij aan niets anders denken zoudt."

»Voor zeven jaren? Toen was ik nog een loszinnige jongen. En gij hebt dat in ernst geloofd?"

Zij knikte driemaal zeer ernstig. »Waarom zou ik niet? Ik heb het immers aan mij zelve ondervonden, dat gij gelijk hadt."

»Kind!" zeide hij met eene goedige uitdrukking, die bij zijne vaste trekken zeer goed stond, »dat spijt mij! Voor zeven jaren dacht ik nog dat alle vrouwen wel wisten, dat teedere woordjes niet veel meer waard zijn dan speelfiesjes, die men wel op zijn tijd tegen geld inwisselt, maar alleen als het vooruit afgesproken is. Wat dacht ik al niet voor zeven jaren van de vrouwen! Nu, om de waarheid te zeggen, denk ik er zelden aan. Mijn lieve kind! men heeft wel aan gewigtiger zaken te denken."

Zij zweeg alsof zij van dat alles niets verstond en rustig afwachten wilde, tot hij wat zeggen zou dat haar werkelijk aanging.

»Ja, nu begint het zoo wat in mij te schemeren," sprak hij na eenig nadenken, »dat ik nog eens hier in het gebergte geweest ben. Ik zou misschien het dorp en het huis ook wel herkend hebben zonder dien nevel. Ja, ja, het was ook voor zeven jaren, toen de doctor mij naar het gebergte zond en ik als een gek de steilste paden op en af stormde."

»Ik wist het wel" — zeide zij, en een glans van vreugde kwam op haar gelaat; »ik wist het wel, gij kondt het niet vergeten hebben. Immers de hond FUOCO heeft ook zijn ouden haat tegen u niet vergeten, noch ik — mijne oude liefde."

Dit zeide zij met zoo groote vastheid en bedaardheid, dat hij steeds meer verwonderd naar haar opzag. »Nu herinner ik mij ook wel een meisje" — zeide hij — »dat ik eens in de bergen aantrof en dat mij naar hare ouders bragt. Ik had anders den nacht tusschen de klippen moeten doorbrengen. Ik weet ook wel, dat zij mij toen beviel."

»Ja" — viel zij in — »bijzonder."

»Maar ik beviel haar niet. Ik had een lang gesprek met haar, waarbij zij niet veel meer dan tien woorden voor mij over had. Toen ik haar eindelijk het slaperige knorrige mondje met een kus dacht te wekken — ik zie het nog, hoe zij op zijde sprong en met iedere hand een steen greep, zoodat ik naauwelijks zonder gesteenigd te zijn ontkwam. Als *gij* dat meisje zijt, hoe kunt gij dan van uwe oude liefde spreken?"

»Ik was vijftien jaren, FILIPPO! Ik was altijd zoo fier geweest en eenzelvig, en wist mij niet uit te drukken. En dan was ik bang voor mijne ouders; die leefden toen nog, zooals gij weet. Mijn vader had vele herders en schapen en hier de herberg. Sedert is er niet veel veranderd; alleen, dat hij hier niet meer den baas speelt — zijne ziel zij in het paradijs. En voor moeder schaamde ik mij allermeest. Weet ge nog — gij zaat juist daar op dezelfde plek en preest den wijn, dien wij uit Pistoja hadden. Meer hoorde ik niet. Moeder zag mij scherp aan en ik ging naar buiten, doch bleef achter het venster staan om u nog te kunnen zien. Ge waart jonger, natuurlijk, maar niet schooner. Ge hebt nu nog dezelfde oogen, waarmede ge toen ieder kondt innemen dien ge wildet, en dezelfde zware stem, die den hond zoo jaloersch maakte — het arme dier! Tot nog toe had ik alleen van hem gehouden; hij merkte wel, dat ik nu meer van u hield; hij merkte het beter dan gij zelf."

»Juist," zeide hij — »hij was in dien nacht als razend. Een vreemde nacht! Ge hadt mij toch ook geheel ingenomen, FENICE! Ik weet dat ik geen rust had, toen gij volstrekt niet weêr in huis woudt komen en ik opstond om u te zoeken. Uw witten doek zag ik nog en toen niets meer, want ge vloogt in de kamer naast den stal."

»Dat was mijne slaapkamer, FILIPPO! Daar mogt ge toch niet binnen."

»Maar ik wilde er in. Ik weet nog hoe lang ik stond en klopte en bedelde, snoodaard die ik was, en meende dat mij het hoofd barsten zou als ik u niet nog eens zag."

»Het hoofd? Neen, het *hart* zeidet gij toen. Ik weet al uwe woorden nog wel — alle!"

»En toch wildet gij er niets van weten."

»Ik was te moede alsof ik ging sterven. Ik stond in den uitersten hoek en dacht: als ik maar moed kon vatten om

naar de deur te sluipen en den mond aan de spleet te houden, waardoor gij spraakt, zoodat ik uw adem voelen zou."

»Dwaze verliefde jeugd! Ware uwe moeder niet gekomen, dan stond ik misschien nog daar, als gij niet intusschen opengedaan hadt. Ik schaam mij bijna nu nog, zoo ergerlijk en knorrig als ik wegging en den ganschen nacht een langen droom van u had."

»Ik bleef in het donker zitten en waken," zeide zij; »tegen den morgen viel ik in slaap, en toen ik opstond en de zon zag — waar waart gij toen? Niemand zeide het mij, en vragen konde ik niet. Ik had zulk een tegenzin om een menschelijk gezigt te zien, alsof zij u vermoord hadden, opdat ik u niet meer zien zou. Ik liep weg zooals ik was, de bergen op en af, dan u roepende, dan u verwenschende, want om u kon ik nu geen mensch meer liefhebben. Twee dagen bleef ik uit. Mijn vader sloeg mij toen ik weêr kwam, en mijne moeder sprak niet tegen mij. Zij wisten wel waarom ik weggeloopen was. Slechts de hond was bij mij geweest, de arme FUOCO, maar wanneer ik in de eenzaamheid uw naam riep, dan huilde hij."

Hierop kwam er eene stilte, waarbij de blikken dezer twee menschen op elkander rustten. Toen zeide FILIPPO: »Hoe lang zijn uwe ouders nu dood?"

»Drie jaren. Zij stierven in dezelfde week. Hunne zielen mogen in het paradijs zijn! Toen ben ik naar Florence gegaan."

»Naar Florence?"

»Ja, gij zeidet immers dat gij uit Florence waart. Eenige van de contrabbandieri verwezen mij naar de vrouw van den caffetiere daarbuiten bij San Miniato. Eene maand heb ik daar gewoond en alle dagen naar de stad gestuurd om naar u te vragen; des avonds ging ik er zelf henen en zocht u. Eindelijk hoorden we dat ge reeds lang weggegaan waart en niemand wilde eigenlijk weten waarheen."

FILIPPO stond op en ging met haastige schreden het vertrek op en neêr. FENICE keerde zich naar hem toe, haar blik volgde hem, doch zij verried geen spoor van eene dergelijke onrust als waardoor hij gejaagd werd. Hij ging eindelijk naar haar toe, zag haar eene poos aan en zeide toen: »En waarom bekent gij mij dat alles, *la poveretta?*"

»Ik heb zeven jaren tijd gehad om daartoe moed te verzamelen. Ach, wanneer ik het u toen bekend had, het had mij niet zoo ongelukkig gemaakt, dit laffe hart. Maar ik wist dat gij weêr komen moest, FILIPPO; alleen dat het zoo lang duren zou had ik niet gedacht, dat doet mij leed. — Ik ben eigenlijk een kind. Wat bekommer ik mij over hetgeen nu voorbij is? FILIPPO! nu zijt ge weêr hier, en ik ben bij u en ben de uwe, voor eeuwig, eeuwig!"

»Mijn lieve kind!" sprak hij zacht; maar hetgeen hem verder op de tong lag, verzweeg hij. Zij bespeurde het echter niet, dat hij zoo nadenkend en zwijgend voor haar stond en over haar heen naar den muur zag. Zij sprak bedaard voort; het scheen alsof zij hare woorden reeds lang gereed had, en zich zelve duizend malen had voorgesteld: hij zal komen en dat en dat zult gij hem zeggen.

»Ik heb reeds vele aanzoeken ten huwelijk gehad, hier en ook toen ik te Florence was; maar ik verlangde niemand dan u. Als er mij een smeekte en mij lieve woorden toesprak, dan kwam mij dadelijk uwe stem voor den geest, die liefelijker was dan alle woorden op aarde. Sedert verscheiden jaren laten zij mij met rust, hoewel ik nog niet oud ben en zoo schoon als ooit. Het is als wisten zij allen, dat gij nu spoedig zoudt komen." — Een oogenblik later sprak zij weder:

»Waar wilt ge nu dat wij heengaan? Wilt ge hier in de bergen blijven? Neen, dat deugt voor u niet. Sedert ik te Florence geweest ben, weet ik hoe treurig het hier is. Wij zullen het huis en het vee verkoopen, dan ben ik rijk. Ik heb genoeg van het wilde leventje met de menschen hier. — In Florence moesten zij mij alles leeren, wat eene steedsche vrouw weten moet; maar zij verwonderden zich, dat ik zoo spoedig alles begreep. Maar het duurde niet lang, en al mijne droomen zeiden mij, dat het hier zijn zou, dat gij mij zoudt komen opzoeken. — Ik heb ook eene waarzegster geraadpleegd, en dat is alles uitgekomen."

»En als ik nu eens eene vrouw had?"

Zij zag hem met groote oogen aan. »Gij wilt mij op de proef stellen, FILIPPO! gij hebt er geene. Dat heb ik ook van de Strega (waarzegster) gehoord; maar waar gij woont, dat wist zij niet."

»Zij heeft gelijk gehad, FENICE! eene vrouw heb ik niet. Maar hoe weet zij of gij, dat ik er ooit eene hebben wil?"

»Hoe zoudt ge mij niet willen hebben?" zeide zij in haar niet te schokken vertrouwen.

»Kom naast mij zitten, FENICE! ik heb u veel te zeggen. Geef mij uwe hand; beloof mij, dat ge mij met verstand ten einde toe zult aanhooren, arme vriendin!" — Maar toen zij zich niet verroerde ging hij voort met een kloppend hart, terwijl hij voor haar stond en een treurigen blik op haar wierp; en al dien tijd zat zij, als in doodelijk angstig voorgevoel, met de oogen nu eens gesloten, dan eens over den vloer dwalende.

»Reeds voor jaren," zeide hij, »heb ik uit Florence moeten vlugten. Gij weet, het was in den tijd dier politieke beroerten, die zoo lang hebben gedobbberd en gewoeld. Ik ben advocaat en heb vele kennissen. Bovendien was ik onafhankelijk, sprak mijne meening uit waar het te pas kwam, en maakte mij bij velen gehaat, ofschoon ik nooit iets met hunne knoeijerijen te doen had. Ten laatste moest ik het land ruimen, wanneer ik mij niet aan eindelooze verhooren en gevangenschap wilde blootstellen, zonder dat het ergens nut toe was. Ik begaf mij naar Bologna en heb daar stil geleefd, mijne practijk waargenomen en weinig menschen gezien, allerminst vrouwen. Want van den dollen jongen, wien gij voor zeven jaren het hoofd op hol bragt, is niets meer aan mij gebleven, dan dat mij nog altijd het hoofd, of als gij liever wilt, het hart dreigt te bersten, als ik iets niet meester kan worden, — hoewel tegenwoordig andere dingen, dan den grendel der kamer van een mooi meisje. — Gij hebt misschien gehoord, dat het ook te Bologna in de laatste tijden onrustig geworden is. Men heeft aanzienlijke mannen gevangen genomen, en daaronder ook iemand wiens handel en wandel ik sedert lang kende, zoodat ik wist, dat hij zich met die dingen niet ophield. Want eene slechte regering kunnen zij daarmeê even weinig verbeteren, als dat gij b. v., wanneer uwe schapen ziek zijn, den wolf in den stal liet. Doch dat doet er hier nu niet toe. Mijn vriend nu verzocht mij zijn advocaat te zijn, en ik maakte dat hij weder vrij kwam. Naauwelijks was dat bekend geworden, of op zekeren dag werd ik op straat door een ellendigen kerel aangerand, die mij met beleedigingen overlaadde. Ik kon niet anders van hem afkomen dan door een stoot tegen

de borst, want hij was dronken en geen antwoord waard. Doch naauwelijks had ik mij uit de menschenmassa uitgewerkt en was in een koffijhuis gegaan, of een nabestaande van dien persoon kwam mij achterna, nuchteren van wijn, maar dronken van gif en toorn, en verweet mij dat ik als een eerlooze op woorden met vuistslagen geantwoord had, in plaats van te doen, wat ieder *galant'uomo* zou gedaan hebben. Ik antwoordde zoo bedaard als ik kon, want ik begreep al, dat de geheele historie een vooraf beraamd plan der regering was, om door een duël van mij af te komen. Maar toch haalde het eene woord het andere uit, en mijne vijanden kregen gewonnen spel. De ander gaf voor, dat hij naar Toscane moest en eischte, dat daar de zaak uitgemaakt zou worden. Ik nam het aan, want het was tijd, dat een van de gematigde partij aan de onruststokers bewees, dat het geen gebrek aan moed was, waarom wij ons stil hielden, maar alleen de hopeloosheid dier geheime *intrigues* tegen de overmagt. Toen ik echter eergisteren een pas vroeg werd mij die geweigerd, zonder dat men zich verwaardigde daar eene reden voor op te geven; — het heette alleen, dat van hooger hand daartoe order gegeven was. Nu werd het mij duidelijk, dat men mij òf den smaad op den hals wilde halen van het duël vermeden te hebben, òf mij noodzaken, om mij ter sluik in de eene of andere verkleeding over de grenzen te begeven, waar ik dan zeker opgevangen zou worden. Dan had men een voorwendsel gehad om mij een proces aan te doen, en dat zoo lang te rekken als hun noodig toescheen."

»De ellendelingen! de snoodaards!" viel het meisje hem in de rede en balde de vuist.

»Dus bleef er niets anders over dan mij in Poretta aan de contrabbandieri toe te vertrouwen. Wij zullen morgen, volgens hun zeggen, nog in de vroegte Pistoja bereiken. Des namiddags is het duël afgesproken, in een tuin bij de stad."

Zij greep hem plotseling bij de hand en zeide: »Ga er niet heen, FILIPPO! zij willen u vermoorden!"

»Zeker! dat willen zij, mijn kind! niets minder dan dat. Maar hoe weet gij dat?"

»Ik zie het hier en — hier!" zeide zij op voorhoofd en hart wijzende.

»Gij zijt ook eene tooveres, eene Strega," ging hij lagchend

voort. »Ja wel, kind! zij willen mij vermoorden. Mijn tegenstander is de beste schutter in Toscane; zij hebben mij de eer aangedaan er mij een fatsoenlijke te geven. Maar wie weet of alles wel eerlijk toe zal gaan; wie weet het? Of hebt gij ook tooverkunsten om dat vooruit te zien? Wat zou het helpen, kind! daarmede was de zaak niet veranderd."

»Gij moet het u dus uit het hoofd zetten," ging hij na eenig zwijgen voort, »om aan uwe dwaze oude liefde toe te geven. Misschien heeft alles zich zoo moeten toedragen, opdat ik niet uit de wereld ging, zonder u vrij te maken, vrij van uwe onzalige trouw, arm kind. Ziet gij, wij zouden ook slecht voor elkander gepast hebben. Gij waart een anderen FILIPPO trouw, een jongen kwast met ligtzinnige lippen en buiten liefdeszorgen zorgeloos. Wat zoudt gij met den tegenwoordigen, eenzelvigen kluizenaar aangevangen hebben?"

Daarop kwam hij bij haar staan, daar hij het vorige half bij zich zelf, op en neêr gaande, gesproken had, en wilde juist hare hand vatten, toen hij voor de uitdrukking van haar gelaat schrok. Alle zachtheid was uit hare trekken geweken, en de roodheid harer lippen verbleekt.

»Gij houdt niet van mij!" zeide zij langzaam en zonder uitdrukking, alsof iemand anders uit haar sprak en zij slechts toehoorde. Toen stootte zij zijne hand terug met een gil, zoodat de vlam van het lampje dreigde uit te gaan, en van buiten af op eenmaal een woedend blaffen en grommen van den hond zich hooren liet. — »Gij houdt niet van mij, neen, neen!" riep zij als buiten zich zelve. »Kunt gij liever den dood te gemoet willen snellen, dan in mijne armen? Kunt ge na zeven jaren weêrkomen, om afscheid te nemen? Kunt ge zoo bedaard van uwen dood spreken, alsof het niet ook de mijne ware? Het ware mij dan beter, dat mijn oog ware verblind, voor ik u weder gezien en mijne ooren doof waren geworden, voor zij die wreede stem moesten hooren, die mijn leven en mijn dood tevens is. Waarom heeft de hond u niet verscheurd, eer ik wist, dat gij gekomen zijt, om mijn hart vaneen te rijten? Waarom is uw voet niet uitgegleden aan den afgrond? Wee, wee! Zie mijn leed, Madonna!"

Zij viel voor het Madonna-beeld neder, lag met het voorhoofd tegen den grond, de handen wijd uitgestrekt en scheen te bidden. De man hoorde het tieren van den hond, daar-

tusschen het prevelen en steunen van het ongelukkige meisje, terwijl het licht der maan begon door te breken en het vertrek te verlichten. Maar nog eer hij zijne zinnen weêr bij elkaâr had en een woord spreken kon, voelde hij hare armen om zijn hals en den adem van haren mond en voelde heete tranen over zijn gezigt stroomen.

»Ga niet daarheen, waar zij u vermoorden willen, FILIPPO!" snikte zij. »Als gij bij mij blijft, wie zal u kunnen vinden? Laat ze praten wat ze willen, dat moordgebroed, die verraderlijke schurken, erger dan de wolven dezer bergen. — Ja," — zeide zij, en met stralend oog door hare tranen heen zag zij naar hem op, — »gij blijft, de heilige Madonna heeft mij u geschonken, opdat ik u redden zou. FILIPPO! ik weet niet wat voor booze woorden ik straks gesproken heb, maar dat zij boos waren, voelde ik aan den ijzigen kramp hier aan 't harte, die ze mij uit de keel drong. Vergeef ze mij. Men komt in de hel met te denken, dat de liefde vergeten en de trouw vertreden kan worden. Laat ons nu bedaard gaan zitten en alles eens overleggen. Wilt gij een nieuw huis hebben? Dan bouwen wij er een. Andere bediening? Dan laten wij allen gaan: ook NINA, ook de hond zal weg. En zoo gij meent, dat zij u hier verraden zullen — dan gaan wij zelf weg, nog heden, dadelijk; ik ken alle wegen en eer de zon opkomt, zijn wij diep in de bergpassen naar 't noorden op, en reizen, reizen naar Genua, naar Venetië, waar gij maar wilt."

»Halt!" zeide hij streng. »Genoeg van die dwaasheid. Gij kunt mijne vrouw niet worden, FENICE! Is het morgen niet, dat zij mij ombrengen, dan zal het toch niet lang meer duren, want ik weet, hoe ik hun in den weg ben." En daarmede maakte hij zich zacht, maar gedecideerd uit hare armen los.

»Zie kind — ging hij voort — »de zaak is nu eenmaal ongelukkig genoeg en wij behoeven het ons niet door zotternij nog harder te maken. Misschien, als gij later van mijn dood hoort, zult ge een man en schoone kinderen kunnen aanzien en u zelve gelukkig noemen, dat de overledene in dezen nacht wijzer was dan gij, — schoon het ook in dien eersten nacht omgekeerd was. Laat mij nu gaan slapen; ga gij ook en draag zorg, dat wij elkaâr morgen niet weêrzien. Gij staat ter goeder naam bekend, zooals ik onderweg van de contrab-

bandieri hoorde. Als wij morgen elkander omhelsden en gij maaktet spectakel — niet waar kind? — En nu — goede nacht, goede nacht, FENICE!"

Nog eenmaal bood hij haar hartelijk de hand. Maar zij nam die niet aan. In het licht der maan zag zij er bleek als een lijk uit, en zooveel te donkerder kwamen de donkere wenkbraauwen en neêrgeslagen wimpers uit. — »Heb ik niet genoeg geboet," sprak zij half luid — »dat ik voor zeven jaren een heelen nacht zoo verstandig was? En nu wil hij, dat deze duizendmaal verwenschte verstandigheid mij weder ongelukkig zal maken, en nu voor eeuwig? Neen, neen, neen! Ik laat hem niet weêr los — Ik zou mij voor alle menschen moeten schamen, als hij heenging en omkwam."

»Hoort ge niet, dat het mijn wil is?" viel hij haar heftig in de rede — »dat ik nu slapen wil, meid, en alléén? Wat ijlt ge en maakt u zelve nog zieker? Als ge niet voelt, dat mijne eer mij van u afrukt, dan zoudt gij toch niet voor mij deugen. Ik ben geene pop op uw schoot, om meê te sussen en te sollen. Ik heb mij zelf mijn weg gebakend en die is te eng voor twee. Toon mij waar ik den nacht zal doorbrengen en dan — laat ons elkaâr vergeten!"

»En al dreeft ge mij met slagen weg, ik ging niet! Al stelde zich de dood tusschen ons, ik joeg hem van u weg met deze goede armen — gij zijt de mijne, FILIPPO!"

»Stil!" riep hij op luiden toon. Het bloed steeg hem plotseling naar het voorhoofd, terwijl hij met beide armen de heftige gestalte van zich af drong. — »Stil! en nu is het uit voor nu en eeuwig. Ben ik een ding, dat wie lust heeft zich toeëigenen kan? Een mensch ben ik, en wie mij hebben zal, dien moet ik mij zelf gegeven hebben. Gij hebt zeven jaren naar mij gezucht — hebt ge daarom regt om mij in het achtste eerloos voor mij zelf te maken? Als gij mij overhalen wilt, dan hebt ge een slecht middel gekozen. Voor zeven jaren hield ik van u, omdat ge anders waart dan nu. Waart ge mij toen om den hals gevallen en hadt gij mijne liefde met geweld willen verkrijgen, ik zou u getart hebben, even als nu. Doch nu is alles tusschen ons uit en ik weet, dat het medelijden dat ik eerst nog had, geene liefde was. Voor de laatste maal, waar is mijne kamer?"

Dat alles had hij hard en scherp gezegd, en toen hij nu

ophiëld scheen hem zelf de toon zijner stem te grieven. Nogtans voegde hij er geen woord bij, hoewel hij zich eigenlijk verwonderde, dat zij het bedaarder opnam, dan hij gevreesd had. Nu zou hij zelfs gaarne eene stormachtige uitbarsting harer smart door goediger woorden gesust hebben. Zij ging echter koel langs hem heen, opende eene zware deur digt bij den haard, wees stilzwijgend op den ijzeren grendel van binnen, en ging toen weêr naar den haard terug.

Hij ging ook binnen en grendelde de deur achter zich toe. Maar hij bleef toch een tijd lang vlak bij de deur staan, om te hooren, wat zij nu uitvoerde. Er was echter geene beweging te vernemen, en in het geheele huis was niets te hooren dan de onrustigheid van den hond, het stommelen van het paard in den stal en het gieren van den wind buiten, die de laatste nevelen verdreef. Want de maan stond in volle pracht aan den hemel en de kamer was licht, toen hij een grooten bos heideplant uit een gat in den muur, dat voor venster diende, er uitgehaald had. Hij zag nu, dat hij blijkbaar in FENICE's kamer was. Daar stond haar smalle reine bed, eene kist ongesloten daarnaast, een tafeltje en eene kleine houten bank; de wanden waren met platen behangen, heiligen- en madonna-beelden, een wijbakje onder het crucifix naast de deur.

Hij ging op het harde bed zitten en voelde nu hoe het in hem stormde. Een paar malen verzette hij reeds den voet om op te staan en haar te gaan zeggen, dat hij haar slechts gegriefd had, om haar te genezen. Maar dan stampte hij weêr op den grond en knorde over zijne eigen weekhartigheid. — »Het is het eenige wat mij te doen stond," sprak hij bij zich zelf, »zonden schuld en vloek niet nog vermeerderen. — Zeven jaren, arm kind!" — Een stevige kam lag op de tafel en hij nam hem werktuigelijk in de hand. Daarbij kwam hem dat volle haar weder voor den geest en de fiere nek, en het edele voorhoofd waaromheen het krulde en de licht gebruinde wangen. Eindelijk wierp hij den verleider in de kist, waarin hij heldere rokken, hoofddoeken en allerlei vrouwelijke kleedingstukken netjes geborgen vond. Langzaam liet hij het deksel weder neêr en ging toen aan het muurgat, om naar buiten te zien.

De kamer lag aan de achterzijde des huizes en geene der

andere hutten van Treppi hinderde het uitzigt over de dalen en kloven van het bergland. Aan de overzijde van de breede kloof verrees de naakte rotswand, door de maan beschenen, die nu vlak boven het huis moest staan. Ter zijde af zag hij eenige schuren, waarlangs de weg naar de diepte afdaalde. Een enkele kleine den met kale takken wortelde tusschen den rotssteen, overigens was de grond slechts met heide bedekt en hier en daar een schraal boschje.

»Hier is het dan ook geene plaats" — zeide hij bij zich zelf — »om te vergeten. Ik wenschte, dat het anders ware! Ja, ja, zij zou toch eigenlijk de regte vrouw voor mij geweest zijn, die meer van mij houden zou, dan van opschik en uitgaan en het gevlei der saletjonkers. Wat zou mijn oude MARCO groote oogen opzetten als ik zoo in eens met eene mooije vrouw van de reis terugkwam! Mijn huis zou niet eens veranderd behoeven te worden; de vele leêge hoeken waren anders ongezellig. En mij, ouden grompot, zou het wel eens goed doen, een lagchend kind — maar dwaasheid, dwaasheid, FILIPPO! Wat zal het arme schepsel als weduwe te Bologna aanvangen? Neen, neen! niets er van! Geene nieuwe zonde op de oude hoopen! Ik wil mijne lieden een uur vroeger wekken en stilletjes heengaan, eer iemand in Treppi op is."

Juist wilde hij van het venster weggaan en zijne van 't lange rijden vermoeide leden ter ruste te leggen, toen hij eene vrouwelijke gestalte uit de schaduw des huizes in 't maanlicht te voorschijn komen zag. Zij zag niet om, doch het was ongetwijfeld FENICE. Zij ging met bedaarden tred den weg af, die in de kloof afdaalde. Eene rilling liep hem over het ligchaam, want plotseling vloog hem het denkbeeld door het hoofd: »zij wil zich zelf te kort doen." Buiten zich zelf sprong hij naar de deur en trok met kracht aan den grendel; maar het oude roestige ijzer had zich zoo koppig vastgezet, dat hij te vergeefs alle krachten inspande. Het koude zweet brak hem uit, hij schreeuwde, rammelde en sloeg met vuisten en voeten op de deur, maar kwam niet verder. Eindelijk gaf hij het op en sprong naar het venstergat. Reeds week er een steen, toen hij plotseling de gestalte van het meisje op den weg weder te voorschijn zag komen en zich naar het huis rigten. Zij droeg iets in de hand, dat hij bij het schemerende licht niet onderscheiden kon; alleen haar gelaat zag hij duidelijk en dat

was ernstig en nadenkend, doch zonder hartstogt. Geen blik wierp zij naar zijn venster en verdween weder in de schaduw.

Nog stond hij daar en ademde diep op na den angst en de inspanning, toen hij een groot geraas vernam dat de oude hond scheen te maken, doch het was geen blaffen of huilen. Het raadselachtige maakte hem beklemd en gejaagd; hij boog het hoofd ver buiten de opening, maar kon niets zien dan den stillen nacht in het gebergte. Op eens klonk een kort en fel huilen, daarop een erbarmelijk kermen van den hond en dan, hoe lang en ingespannen hij ook toehoorde, geen geluid meer den ganschen nacht, behalve dat hij nog eenmaal de deur van het naaste vertrek digtgaan en FENICE's schreden over den steenen vloer hoorde. Te vergeefs stond hij lang bij de gesloten deur, luisterde eerst, vroeg en smeekte en bezwoer haar eindelijk hem maar een enkel woord toe te staan — het bleef stil. Hij wierp zich nu op het bed neder in koortsige spanning en lag wakend en peinzend, totdat eindelijk, een uur na middernacht de maan onderging en de uitputting zijne onstuimige gedachten meester werd.

Het was nog schemering rondom FILIPPO, toen hij wakker werd; maar toen hij zijne zinnen bij elkaâr had en opgestaan was, werd hij wel gewaar, dat het geene schemering als van voor zonsopgang was. Van ééne zijde trof hem een zwakke zonnestraal en weldra zag hij, dat het venstergat, dat hij open gelaten had, zeer vast met ruigte digtgestopt was. Hij duwde dit naar buiten en met verblindend licht kwam de volle morgenzon hem tegen. In den hevigsten toorn op de contrabbandieri en vooral op het meisje, aan wie hij dezen trek toeschrijven moest, ging hij oogenblikkelijk naar de deur, waarvan de grendel zich nu gemakkelijk liet wegschuiven, en trad het nevenvertrek binnen.

Daar vond hij FENICE alleen, bedaard aan den haard zittend, als hadde zij hem reeds lang verwacht. Van haar gelaat was elk spoor der stormen van gisteren verdwenen, ja zelfs geene treurigheid of geen trek van gedwongen bedaardheid trof zijn somberen blik.

»Gij hebt het opzettelijk gemaakt, dat ik mij verslapen moest!" zeide hij op norschen toon.

»Ja." zeide zij onverschillig. »Gij waart moede, en komt

altijd nog vroeg genoeg te Pistoja, als gij eerst des namiddags bij de moordènaars wezen moet."

»Ik had u geen order gegeven, om voor mijne moeheid bezorgd te zijn. Dringt gij u nog altijd aan mij op? Het zal u niet helpen, meid! Waar zijn mijne lieden?"

»Weg."

»Weg? houdt ge mij voor den gek? waar zijn ze, zottin? alsof zij weg zouden gaan eer ze betaald zijn!" En hij ging op de deur aan.

FENICE bleef onbewegelijk zitten en zeide op denzelfden kalmen toon: »Ik heb ze betaald. Ik heb hun gezegd, dat gij slaap noodig hadt en dan dat ik zelf u verder begeleiden zou; want mijn wijnvoorraad is op en ik moet nieuwen koopen, een uur voor Pistoja."

Een oogenblik kon hij van drift niet antwoorden. »Neen!" barstte hij eindelijk los, — »met u niet, met u nooit, valsche slang! Het is bespottelijk, dat gij nog altijd denkt mij met uwe looze streken te zullen vangen. Nu zijn wij stelliger dan ooit gescheiden. Ik veracht u, dat gij mij voor laf en armzalig genoeg aanziet, om het met zulke kleine kunsten van mij te zullen winnen. Met u ga ik niet! Geef mij een uwer knechten mede en ziedaar — betaal u voor uw uitschot aan de contrabbandieri."

Daarmeê smeet hij haar eene beurs toe en opende de deur, om zelf iemand te zoeken, die hem begeleiden zou. — »Doe geene moeite," zeide zij. »Gij vindt geen enkelen knecht, zij zijn allen in de bergen. Ook in heel Treppi is niemand, die u dienen kan. Arme gebrekkelijke moedertjes, grijsaards en kinderen, die nog toezigt noodig hebben. Als ge 't niet gelooft, — ga dan maar zien!" — »Trouwens," ging zij voort, toen hij weifelend in ergernis en toorn op den drempel stond en haar den rug toegekeerd had, — »waarom dunkt het u ook zoo onmogelijk en gevaarlijk, als ik u begeleidde? Ik heb van nacht droomen gehad en daaruit gezien, dat gij niet voor mij past. Ik mag u nog altijd wel een beetje lijden en het zou mij aangenaam zijn, nog een paar uur met u te praten. Maar daarom zal ik u niet lastig vallen. Gij zijt vrij om van mij weg te gaan voor altijd, waarheen ge wilt, in den dood of in het leven. Alleen heb ik het nu eenmaal zoo ingerigt, dat ik nog een eindje met u meêga. Ik wil u zweren, als

dat u geruststellen kan, dat het maar een eindje zijn zal, lang niet tot aan Pistoja. Slechts zoo ver, tot gij den regten weg hebt. Want als gij alleen gingt, zoudt ge u spoedig verloopen, zoodat gij noch vooruit noch terug kondt. Gij moet dat nog weten van uwe vorige reis door de bergen."

»Duivelsch!" prevelde hij en beet zich op de lippen. Intusschen zag hij dat de zon hooger klom, en alles wel overwogen — wat had hij per slot van rekening ernstigs te vreezen? Het ernstigste wilde hij zich zelf niet erkennen. Hij keek haar aan en meende uit den goedaardigen blik harer groote oogen te kunnen opmaken, dat er geen bedrog achter hare woorden schuilde. Werkelijk scheen zij sedert gisteren geheel veranderd te zijn, en bijna vermengde zich een zeker verdrietig gevoel in zijne verwondering, nu hij zien moest dat die aanval van hartstogtelijke smart zoo spoedig geheel en al voorbijgegaan was. Hij zag haar een geruimen tijd aan, maar zij gaf volstrekt geene reden tot achterdocht.

»Als gij dan zoo verstandig geworden zijt" — zeide hij nu droogjes, — »dan is het goed, toe dan!"

Zonder eenige bijzondere uiting van vreugde stond zij op en zeide: »Wij zullen eerst wat eten; in de eerste uren krijgen wij niets." Zij zette een schotel neêr met eene kruik en at toen zelf bij den haard staande, maar van den wijn nam zij geen druppel. En hij, om er een eind aan te maken, at eenige lepels vol, sloeg den wijn naar binnen en stak zijne cigaar aan de kolen van den haard aan. In dien tijd had hij haar met geen blik verwaardigd, maar toen hij nu toevallig, zooals hij nu bij haar stond, haar aanzag, was er een wonderlijk rood op hare wangen en iets triumpherends in hare oogen. Zij stond spoedig op, nam de kruik en smeet die tegen den grond stuk. »Niemand zal daaruit meer drinken," zeide zij, »nadat uwe lippen er aangeraakt hebben."

Ontsteld keek hij op; een oogenblik kwam de gedachte hem in 't hoofd: »of zij u ook vergif heeft laten drinken?" — doch spoedig hield hij het er maar voor, dat het nog een overblijfseltje van hare verliefde afgoderij was die zij nu had afgezworen, en zonder verder te spreken volgde hij haar het huis uit.

»Het paard hebben zij weêr meê naar Porretta genomen," zeide zij, daar hij het scheen te zoeken. »Gij hadt den weg

bergaf toch ook niet te paard kunnen doen zonder gevaar. De wegen zijn steiler dan die van gisteren."

Zij ging hem nu voor en weldra hadden zij de hutten achter zich, die stil en zelfs zonder een rookwolkje uit de schoorsteenen in den fellen zonneschijn stonden. Eerst nu zag FILIPPO ten volle het statige dezer woestenij, waarover een heldere doorschijnende hemel hing. De weg, op den harden rotsgrond naauwelijks als een donker spoor zigtbaar, liep over den breeden bergrug noordwaarts, en van tijd tot tijd als de evenwijdig liggende rug omlaag liep, flikkerde aan den verren horizont links eene streep van de zee in 't oog. Van plantengroei was wijd en zijd nog geen spoor te ontdekken, buiten de harde lage bergkruiden en het heidemos. Eindelijk echter gingen zij van de hoogte af en daalden zich in de bergkloof af, waar men doorheen moest, om den tegenoverliggenden rug te beklimmen. Hier troffen zij weldra dennenhout en bronnen, die zich ontlastten in de diepte, waar men het kletteren van het water hoorde. FENICE ging vooruit, met vasten voet op de veiligste punten en steenen stappende, zonder om te zien of een woord te spreken. Hij kon niet nalaten om haar voortdurend te beschouwen en de slanke kracht harer leden te bewonderen. Haar gelaat was geheel bedekt door haar grooten witten hoofddoek, maar wanneer het pad toeliet, dat zij naast elkander loopen konden, moest hij zich geweld aandoen, om voor zich heen en niet naar haar heen te zien, zoo zeer werd hij geboeid door hare indrukwekkende gelaatstrekken. Hij bespeurde eerst nu in het volle zonlicht nog eene bijzonder kinderlijke uitdrukking, zonder zich rekenschap te kunnen geven, waar dat eigenlijk in lag. Het was als ware er iets in dat gelaat sedert zeven jaren blijven staan, terwijl al het andere zich ontwikkeld had.

Eindelijk begon hij van zelf te spreken, en zij gaf ongedwongen zeer beredeneerde antwoorden. Alleen hare stem, die anders niet zoo hard en dof was als gewoonlijk bij de vrouwen uit het gebergte, klonk wat eentoonig en bij de onverschilligste dingen eenigzins droevig. De paden die zij liepen, waren in de laatste jaren veelvuldig door politieke vlugtelingen betreden, waarvan de meesten zich zeker in Treppi opgehouden hadden. FILIPPO vroeg haar naar dezen en genen zijner kennissen, die hij beschreef; maar zij herinnerde zich

hen zelden, ofschoon zij in het algemeen wel wist, dat de *contrabbandieri* vele vreemdelingen in haar huis hadden laten overnachten. Slechts één herinnerde zij zich maar al te duidelijk. Bij de beschrijving steeg haar het bloed naar 't aangezigt en zij bleef staan. »Die is slecht," zeide zij somber, »ik heb de knechten midden in den nacht moeten oproepen en hem uit het huis laten zetten."

Onder zulke gesprekken bespeurde de advocaat niet, hoe de zon steeds hooger kwam en nog maar altijd de Toscaansche vlakte niet zigtbaar werd. Ook dacht hij in het minst niet om hetgeen hem dezen dag nog te wachten stond. Het was zoo verkwikkend, om een vijftig voet boven de beek op den geheel overschaduwden weg voort te gaan, van tijd tot tijd de spatten van het snelvlietende water in 't gelaat te voelen, de hagedissen over de vochtige steenen te zien sluipen en de vlugge vlinders naar een enkelen toevalligen zonnestraal te zien vliegen — dat hij niet eens gewaar werd, dat zij tegen de beek in liepen en nog altijd niet westelijk afsloegen. Er was eene tooverkracht in de stem zijner begeleidster, die hem alles deed vergeten, wat gisteren in het gezelschap der *contrabbandieri* hem voortdurend voor den geest was geweest. Maar toen zij uit de bergkloof uitkwamen en hij een onafzienbaar wildvreemd bergland met nieuwe hoogten en kloven woest en open voor zich zag, ontwaakte hij op eens uit den tooverslaap, bleef staan en zag naar den hemel. Hij begreep nu duidelijk, dat zij vlak in tegenovergestelde rigting gegaan waren en wel twee uren verder van het doel af, dan toen zij uitgingen.

»Halt!" zeide FILIPPO. »Ik zie het nog bij tijds, dat gij mij toch nog bedriegt. Is dit de weg naar Pistoja, doortrapte deern?"

»Neen," zeide zij zonder vrees, doch met de oogen op den grond geslagen.

»Nu dan, bij alle magten der hel, dan kan de duivel bij u ter schole gaan om van u te leeren huichelen. Vloek over mijne verblinding!"

»Men kan alles, men is magtiger dan duivel en engelen, als men bemint," zeide zij op diepen, treurigen toon.

»Neen!" schreeuwde hij in woedende drift uit, »juich nog niet, overmoedige! nog niet! De wil eens mans laat zich niet

verlammen door hetgeen eene gekke deern liefde noemt. Keer met mij om, op het oogenblik — of ik verwurg u met deze handen; gij krankzinnige! die niet inziet, dat ik u haten moet, die mij voor de wereld tot een nietswaardige wilt maken."

Met gebalde vuisten trad hij tot vlak voor haar; hij was zich zelf geen meester meer. »Wurg mij maar!" sprak zij met bevende stem maar luid, »doe het maar, FILIPPO! Maar als gij het gedaan hebt, zult ge u op mijn lijk werpen en bloed uit uwe oogen weenen, dat gij mij niet weêr levend maken kunt. Uwe plaats zal hier nevens mij zijn; met de gieren zult gij vechten, die mij verslinden willen: de zon des daags zal u verschroeijen, de daauw des nachts zal u bevochtigen, totdat gij naast mij bezwijkt — want van mij aflaten kunt gij nu niet meer. Meent gij dat het arme dwaze ding, dat op de bergen opgegroeid is, die zeven jaren heeft vergooid als één dag? Ik weet wat zij mij gekost hebben, en dat ik een eerlijken prijs betaal, als ik u er mede koopen wil. U laten omkomen! Het zou bespottelijk zijn. Ga maar van mij weg, gij zult spoedig gewaar worden, dat ik u naar mij terugdwing voor eeuwig. Want in den wijn, dien gij heden gedronken hebt, was een liefdedrank gemengd, dien nog geen mensch ter wereld heeft kunnen weêrstaan."

Zij zag er koninklijk uit, toen zij deze woorden sprak, den arm naar hem uitgestrekt, als hield zij een scepter in de hand over iemand, die in hare magt was. Doch hij lachte minachtend en riep uit: »Uw liefdemiddel dient u slecht, want ik heb u nooit meer gehaat dan in dit oogenblik. Doch het is ook eigenlijk dwaas om eene gekkin te haten. Moge het u van uwen waan en tevens van uwe liefde genezen, als gij mij niet weêr ziet. Ik heb uw geleide niet noodig. Ik zie daar boven tegen de helling eene herdershut en de kudde er rondom heen, en er schittert een vuur. Daar zal men mij wel teregt wijzen. Vaarwel, arme slang! vaarwel!"

Zij antwoordde niet toen hij wegging, en ging bedaard in de schaduw eener rots naast de diepte zitten, met hare groote oogen in het donkere groen der dennen, die onder aan de beek wortelden, starende.

Weldra nadat hij van haar afgegaan was, raakte hij tusschen klippen en struiken aan het dwalen. Want hoewel hij

het zich zelf niet erkennen wilde, toch hadden de woorden van het zonderlinge meisje hem eene zekere onrust aangejaagd, die hem aan het peinzen bragt. Ondertusschen zag hij aan de overzijde nog altijd het herdersvuur en werkte zich moedig voort, om maar eerst beneden te komen. Hij rekende naar den stand der zon, dat het omtrent tien uur moest zijn. Toen hij de steilte afgeklouterd was, vond hij beneden een donkeren weg en weldra eene soort van pad over nog eene beek, dat aan de overzijde naar boven scheen te loopen en dan op de weide te brengen. Daar ging hij langs, en de weg liep eerst steil op, maar kronkelde vervolgens langs de hoogte voort. Hij zag wel dat hij zoo niet regt op zijn doel afging; maar onoverkomelijk steile rotstukken verhinderden hem om regt toe te gaan, en wilde hij niet terug, dan moest hij het wel langs dezen weg wagen. Hij begon vlug en als een pas bevrijde voort te loopen, en keek van tijd tot tijd naar de hut uit, die nog altijd niet nader kwam. — Langzamerhand, nu hij wat bedaarder werd, kwamen hem de bijzonderheden van het tooneel van zoo even weder te binnen. Hij zag het schoone meisje als voor zich staan en nu niet door den nevel zijner drift. Hij kon een diep medelijden niet onderdrukken. »Nu zit zij daarboven", peinsde hij, »de arme dwaze, en bouwt op hare tooverkunsten. Daarom verliet zij dus gisteren midden in den nacht de hut, om wie weet wat voor onschadelijk kruid te plukken. Ja wel, immers mijne contrabbandieri wezen mij ook de vreemdste witte bloempjes tusschen de rotsen en zeiden, dat die wederliefde opwekten. Onschuldig gewas, wat ze u al niet nageven! — En daarom verbrijzelde zij de kruik, en daarom was mij de wijn zoo bitter op de tong. Inderdaad de kinderachtigheid wordt hoe ouder des te sterker en imposanter. — Als eene SYBILLE stond zij voor mij, zoo zeker van hare zaak, als bezwaarlijk die Romeinsche, die hare boeken in 't vuur wierp. Arm vrouwenhart, hoe schoon en ongelukkig maakt uwe inbeelding u!"

Hoe verder hij ging, des te sterker gevoelde hij de roerende verhevenheid harer liefde en de magt harer schoonheid, die door de scheiding hem nog maar te zuiverder verscheen. »Ik had er haar niet hard om moeten vallen, dat zij in de goede bedoeling van mij te redden mij van mijn onverzaakbaren pligt afhouden wil. Ik had haar de hand moeten reiken

en zeggen: »Ik bemin u, FENICE! en wanneer ik blijf leven, dan kom ik weêr bij u en neem u mede." Wat was ik blind dat ik er dat niet op vond! Schande voor den advocaat! Ik had onder kussen als een bruidegom afscheid moeten nemen, dan had zij geen erg gehad, dat ik haar misleidde. In plaats van dat heb ik, stijfkop, er regt doorheen willen slaan en alles bedorven."

Nu verdiepte hij zich in het beeld van zulk een afscheid, en het was hem als voelde hij haren adem en den druk harer frissche lippen op de zijnen. Hij verbeeldde zich zijn naam te hooren noemen. »FENICE!" antwoordde hij vurig en stond met hevig kloppend hart stil. De beek ruischte onder hem, de takken der dennen hingen bewegingloos, — wijd en zijd eene schaduwrijke wildernis.

Reeds was de naam hem weder op de lippen, toen schaamte zijn mond toesloot. Schaamte en wrevel te gelijk. Hij sloeg zich voor het voorhoofd. »Is het reeds zoo ver met mij, dat ik wakend van haar droom?" riep hij. »Zou zij gelijk krijgen, dat aan dit toovermiddel geen mensch onder de zon weêrstand kan bieden? Dan zou ik niets beters waard zijn, dan zij uit mij maken wil, een vrouwenknecht te zijn mijn leven lang. Neen! naar de hel met u, schoone bedrogen duivelin!"

Voor een oogenblik was hij zich zelf weder meester; maar hij zag nu ook, dat hij ten eenenmale aan het dwalen geraakt was. Terug kon hij niet meer, wilde hij het gevaar niet te gemoet loopen. Dus besloot hij om nu, hoe dan ook, eene hoogte te bestijgen, van waar hij naar de herdershut kon uitzien. De eene oever van de in de diepte ruischende beek was al te steil; dus sloeg hij zijn mantel naar achteren, koos eene geschikte plaats uit en nam een stouten sprong naar de overzijde terug, daar de wanden van de kloof hier digt bij elkander kwamen. Met verhoogden moed beklom hij hier de steilte en was spoedig buiten de digte schaduw.

De zon scheen hem heet op het hoofd en zijne tong kleefde hem aan het verhemelte, terwijl hij met groote inspanning zich naar boven werkte. Nu overviel hem de angst, dat hij toch nog met alle inspanning zijn doel niet meer bereiken zou. Het bloed steeg hem meer en meer naar het hoofd, hij schold op den duivelswijn, dien hij in den morgen naar binnen geslagen had, en weder moest hij om de witte bloesems denken, die men

hem gisteren getoond had. Hier groeiden ze weder — en hij kreeg eene rilling over het ligchaam. »Als het toch eens waar was," dacht hij, »wanneer er eens krachten waren, die ons hart en onzen wil overmeesteren en een mannenwil onder de luim van een meisje konden buigen! — Liever het uiterste dan dezen smaad! liever dood dan slavernij! Maar neen, neen! slechts hij is des duivels knecht, die aan hem gelooft. Wees een man, FILIPPO! voorwaarts, daar is de hoogte voor u, nog een oogenblik, en dit verwenschte gebergte met zijn spook ligt voor altijd achter u!"

En toch kon hij de koorts in zijn bloed niet meester worden. Elke steen, elke glibberige plek, elke hem in den weg hangende dennentak was hem eene hinderpaal, die hij met vreemdsoortig overdreven ligchaams- en geestesinspanning bestreed. Toen hij eindelijk aan den rand was, en zich aan den laatsten struik vasthoudende, zich op de hoogte slingerde, kon hij aanvankelijk niet zien, zoo was hem 't bloed naar het hoofd gestegen, en zoo plotseling verblindde hem het zonlicht op de gele rotsen rondom. Woedend wreef hij zich voor 't voorhoofd en joeg de hand door het verwarde haar, zijne slapen door den wind latende afkoelen. Maar — daar hoort hij waarlijk weder zijn naam, en verbaasd staarde hij naar de plaats van waar hij geroepen werd. En slechts weinige schreden van hem af, onder de rots, juist zooals hij haar verlaten had, zat FENICE en zag hem met gelukkigen doch bedaarden blik aan.

»Komt ge eindelijk, FILIPPO!" zeide zij teeder. »Ik heb u reeds eerder verwacht."

»Spook uit de hel," schreeuwde hij buiten zich zelf, terwijl afschuw en alle hartstogten in zijn binnenste streden, — »bespot gij mij nog, terwijl ik met smart en razernij loop te dwalen, en de zon mijne hersens smelt? Triumpheert gij, dat ik u nog eenmaal zien moet, om u nog eens te vervloeken? Als ik u weêr gevonden heb, bij den almagtigen God! dan heb ik u daarom nog niet gezocht, en gij zult mij toch weêr verliezen."

Vreemd lagchend schudde zij het hoofd. »Het dwingt u zonder dat gij het weet," zeide zij. »Gij zoudt mij vinden, al waren alle bergen der wereld tusschen ons, want ik heb zeven druppels van het hartebloed van den hond in uwen wijn

gemengd. Arme FUOCO! hij hield van mij en haatte u. Evenzoo zult gij den FILIPPO haten, die gij vroeger waart, en slechts rust hebben, als gij mij bemint. Ziet gij nu, FILIPPO! dat ik u eindelijk veroverd heb? Kom, nu zal ik u weder den weg wijzen, naar Genua heen, mijn geliefde, mijn man!"

Met deze woorden stond zij op en wilde hem met beide armen omvatten, toen zij plotseling schrok voor zijn gezigt. Hij was op eens doodsbleek geworden, slechts het wit in zijne oogen was rood, zijne lippen bewogen zich zonder geluid te geven, zijn hoed was hem van 't hoofd gevallen en met de handen weerde hij haar, die naar hem toekwam, af.

»Een hond! een hond!" waren de eerste woorden, die hij met moeite uitbrengen kon. »Neen, neen, neen! gij zult niet zegepralen — duivel! Beter een dood mensch, dan een levende hond!" — Daarop klonk een vreeselijk lagchen van zijne lippen, en langzaam, als werd elke schrede met zwaren strijd volbragt, terwijl zijne oogen star op het meisje gerigt waren, week hij strompelend achteruit en stortte achterover in de kloof neder, waar hij zoo even uit op geklommen was.

Voor hare oogen werd het nacht, met beide handen tastte zij naar haar hart en uitte een gil, die als het geschreeuw eens valks over de diepte klonk, toen zij de hooge gestalte achter den rand des bergs zag verdwijnen. Zij deed een paar waggelende schreden en stond toen vast en regtop, de beide handen steeds tegen het hart geklemd. »Madonna!" riep zij, zonder nog tot bezinning te komen. Altijd voor zich neêrziende ging zij nu snel op de kloof toe en begon de steenige steilte tusschen de dennen af te klimmen. Woorden zonder zin prevelden hare heftig ademende lippen; met de eene hand hielp zij zich aan de steenen en takken naar beneden. Zoo bereikte zij de diepte — daar lag hij, de oogen gesloten, voorhoofd en haar met bloed bemorst, met den rug tegen een boomstam. Zijne kleêren waren gescheurd en het regterbeen scheen ook gewond. Of hij leefde kon zij niet onderscheiden. Zij nam hem op hare beide armen, en zag toen, dat hij zich nog bewoog. De mantel die over den schouder ineengevouwen was, scheen de kracht van den val gebroken te hebben. »De Heer zij geprezen!" zeide zij diep ademhalende. Het was als kreeg zij reuzenkrachten, terwijl zij, den hulpeloozen man voor de borst dragende, de steilte weder begon te bestijgen.

Het duurde lang; viermaal legde zij hem neder tusschen mos en steenen, en nog altijd sliep het leven in hem.

Toen zij eindelijk op de hoogte was met haren treurigen last, stortte zij zelve neêr en lag een oogenblik in volslagen bewusteloosheid neder. Spoedig echter verrees zij en snelde weg in de rigting waar de herdershut lag. Toen zij digt genoeg bij was, liet zij een gillenden schreeuw over het dal weêrklinken. De echo antwoordde eerst en daarop eene menschelijke stem. Zij riep nogmaals en keerde toen terug zonder het antwoord af te wachten. Toen zij weder bij den bewusteloozen man aankwam, zuchtte zij diep en droeg hem in de schaduw der rots, waar zij zelf een oogenblik te voren gezeten had. — Daar was hij nog toen zijn bewustzijn flaauw terugkeerde en hij voor 't eerst de oogen weder opsloeg. Hij zag twee herders naast zich staan, een oud man en een jongen van zeventien jaren. Zij sprenkelden hem water in het gezigt en wreven zijne slapen. Zijn hoofd rustte op iets zachts, hij wist niet, dat hij op den schoot van het meisje lag.

Hij scheen haar trouwens ook geheel vergeten te hebben. Hij haalde diep adem, zoodat hij tot in de teenen trilde en sloot toen de oogen weder. Eindelijk smeekte hij met stotterende stem: »Laat een van u, brave lieden, spoedig naar Pistoja gaan. Men wacht mij daar. Gods barmhartigheid loone u, als gij den waard der Fortuna zegt, hoe het met mij gesteld is. Ik heet" — doch toen gingen stem en bewustzijn weder weg.

»*Ik* zal gaan," zeide het meisje. »Draagt gij mijnheer ondertusschen naar Treppi en legt hem in het bed, dat NINA u wijzen zal. Zij moet de oude CHIARUCCIA roepen en hem door haar laten verbinden en oppassen. Neemt hem op, gij aan de schouders, TOMMASSO, en gij, BIPPO, aan de beenen. Als gij bergop gaat moet gij vooraan, TOMMASSO. Zoo, beur hem op! Zachtjes! zachtjes! En wacht — doop dat in het water en leg het op zijn voorhoofd en maak het aan elke bron nog eens nat. Goed begrepen?"

Daarbij scheurde zij een groot stuk van haar linnen hoofddoek af, doopte het in 't water en wond het om FILIPPO's bloedige haren. Daarop werd hij opgetild, de twee mannen droegen hem naar Treppi, en het meisje, nadat zij hen met volslagen wezenlooze blikken had nagezien, schortte haastig haar kleed op en steeg langs de ruwe paden het gebergte af.

Het was tegen drie uur in den namiddag, toen zij Pistoja bereikte. De herberg de Fortuna lag eenige honderd schreden voor de stad en op dit uur der *siesta* was er weinig leven. In de schaduw van het veruitstekende luifeldak stonden uitgespannen wagens, de voerlieden sliepen op het tuig, in de groote smederij tegenover stond het werk stil, en door de dikbestoven boomen langs den weg bewoog zich geen togtje. FENICE trad aan de bron voor het huis, wier straal, alleen bezig, in den grooten steenbak neêrruischte en wiesch handen en aangezigt. Daarop dronk zij langzaam en lang, en trad binnen.

De waard rigtte zich slaperig van de bank in de gelagkamer op, maar ging weêr liggen, toen hij zag dat het een meisje uit de bergen was, die zijne rust kwam storen.

»Wat wilt ge?" snaauwde hij haar toe. »Als gij eten of wijn wilt hebben, ga dan in de keuken."

»Zijt gij de waard?" vroeg zij in alle bedaardheid.

»Wie anders dan ik? Men kent mij, zou ik denken, BALDASSARE TIZZI van de Fortuna. Wat hebt gij, schoone dochter?"

»Eene boodschap van Signor Avvocato FILIPPO MANNINI."

»Eh, eh, is het dat? Ja, dat is wat anders," en hij stond spoedig op. »Komt hij zelf niet, kind? Er zijn daar heeren, die op hem wachten."

»Breng mij dan bij hen."

»Ei, ei, hoe geheimzinnig! Mag men niet weten, wat hij de heeren laat weten."

»Neen."

»Nu, nu, goed, kind, goed. Ieder heeft zijne eigen geheimen, die mooije stijfkop even goed als de harde schedel van den ouden BALDASSARE. Zoo, zoo, hij komt dus niet; dat zal die heeren zeer onaangenaam zijn; zij schijnen gewigtige zaken met hem te hebben."

Hij zweeg en zag het meisje knipoogend van ter zijde aan. Toen zij echter geene mine maakte om hem verder in vertrouwen te nemen, maar de deur opende, zette hij zijn stroohoed op en ging hoofdschuddend met haar mede.

Een kleine wijngaard lag achter de plaats; daar gingen zij door, de oude man met voortdurende vragen en uitroepingen, waarop het meisje geene syllabe antwoordde. Aan het eind van het middenpad lag een onaanzienlijk tuinhuis; de luiken

waren gesloten en achter de glazen deur hing eene digte gordijn. Eenige schreden voor dit koepeltje liet de waard FENICE even staan en ging alleen naar de deur, die op zijn kloppen openging. FENICE zag, dat de gordijn even op zijde geschoven werd en een paar oogen naar haar keken. Daarop kwam de oude weder bij haar en zeide, dat de heeren haar wilden spreken.

Toen zij binnentrad, stond een man die aan de tafel met den rug naar de deur toe gezeten had, op en rigtte een doordringenden korten blik op haar. De twee anderen bleven op hunne stoelen zitten. Op tafel zag zij wijnflesschen en glazen.

»Signor Avvocato komt niet, zooals hij beloofd had?" — zeide de man voor wien zij stond. »Wie zijt gij en wat hebt gij voor onderpand van uwe boodschap?"

»Een meisje uit Treppi ben ik, FENICE CATTANEO, mijnheer! Onderpand? Ik heb er geen, dan dat ik de waarheid spreek."

»Waarom komt de Signor Avvocato niet? Wij dachten, dat hij een man van eer was."

»Dat is hij ook niet minder omdat hij een val van de rots gedaan heeft en zich aan het hoofd en het been gewond heeft, zoodat hij zijn bewustzijn heeft verloren."

De vrager wisselde een blik met de andere mannen en zeide daarop:

»Gij zegt werkelijk de waarheid, FENICE CATTANEO, dat gij u slecht op liegen verstaat. Wanneer hij het bewustzijn verloor, hoe kan hij u dan hierheen zenden, om het ons te zeggen?"

»Voor een oogenblik kreeg hij de spraak terug. Toen zeide hij, dat hij in de Fortuna gewacht werd; men zou het daar laten weten, wat hem overkomen was."

Een droog lachje werd van een der andere mannen hoorbaar. »Gij ziet," zeide de spreker, »dat ook de andere heeren niet bijzonder veel geloof slaan aan uw vertelseltje. Het is trouwens ook gemakkelijker den dichter te spelen dan den man van eer."

»Wanneer dat beduiden moet, Signor, dat Signor FILIPPO uit lafheid niet gekomen is, dan is dat eene afschuwelijke leugen, die de hemel u toerekene," zeide zij vast en zag alle drie op de rij aan.

»Gij wordt warm, kleine," zeide de man spottend. »Gij zijt zeker eene goede vriendin van den heer Avvocato, he?"

»Neen, de Madonna weet het!" zeide zij met hare diepe stem. De mannen fluisterden onder elkander en zij hoorde er een zeggen: »Het nest behoort nog tot Toscane." — »Gij gelooft toch niet in ernst aan deze uitvlugt?" viel een derde in, — »hij ligt evenmin in Treppi, als —"

»Komt dan meê en ziet hem zelf!" kwam FENICE er tusschen. »Maar wapens moogt gij niet dragen, als ik u den weg wijzen zal."

»Gekkinnetje," zeide de eerste spreker, »denkt gij, dat wij zoo'n mooi schepseltje, als gij zijt, te lijf zouden willen?"

»Neen, maar hem; ik weet het."

»Hebt gij ook nog andere condities, FENICE CATTANEO?"

»Ja, dat een heelmeester medegaat. Of is er reeds een onder u?"

Zij kreeg geen antwoord.

In plaats hiervan staken de drie mannen de hoofden bij elkaâr. »Toen wij hier kwamen zag ik hem toevallig vóór in huis; misschien is hij nog niet naar de stad terug," zeide de eene en verliet daarop den koepel. Hij kwam weldra terug met een vierden persoon, die de anderen niet scheen te kennen.

»Wilt ge ons wel de dienst bewijzen om met ons mede naar Treppi te gaan?" werd hem gevraagd." »Men zal u onderweg wel zeggen wat er te doen is."

De andere maakte zwijgend eene buiging en allen verlieten den koepel. Terwijl zij langs de keuken gingen, liet FENICE zich een brood geven, en gebruikte er eenige beten van. Daarop ging zij het gezelschap voor en sloeg den weg naar de bergen in. Zij gaf onderweg geen acht op hare begeleiders, die druk met elkander spraken, maar haastte zich zooveel zij kon, zoodat zij dikwijls aangeroepen moest worden, opdat men haar niet uit het oog zou verliezen. Dan stond zij te wachten en keek in ernstig gepeins met dwalenden blik rond, met de eene hand vast aan het hart gedrukt. — Zoo werd het avond eer zij het dorp bereikten.

Treppi zag er niet levendiger uit dan gewoonlijk. Slechts eenige kindergezigten kwamen nieuwsgierig aan de open vensters en eenige vrouwen kwamen voor de deuren, toen FENICE met haar gezelschap voorbijging. Zij sprak met niemand, maar

ging, het groeten der buren met een handwenk beantwoordende, op huis aan. Hier stond een troep mannen voor de deur te praten, knechten waren bezig met beladen paarden, en contrabbandieri gingen af en aan. — Toen men de onbekenden zag aankomen werd het stil onder het volk; zij gingen op zijde en lieten het gezelschap voorbijgaan. — In de gelagkamer wisselde FENICE eenige woorden met NINA, en opende daarop de deur van hare kamer.

In de duisternis zag men daar den gewonde op het bed liggen, en bij hem op den grond hurkend eene oude vrouw uit Treppi.

»Hoe staat het er mede, CHIARUCCIA?" vroeg FENICE.

»Niet slecht, de Madonna zij geprezen!" antwoordde het oudje en monsterde met snellen blik de heeren, die achter het meisje binnenkwamen.

FILIPPO werd uit eene sluimering wakker en zijn bleeke gezigt gloeide plotseling. »Zijt gij het!" zeide hij.

»Ja, ik breng den heer mede, met wien gij duëlleren zoudt, opdat hij zelf zou zien, dat gij niet kondt komen. En daar is ook een heelmeester."

Zijn matte oog gleed langzaam over de vier vreemde gezigten. »Hij is er niet bij. Ik ken geen van deze heeren!"

Toen hij dit gesproken had en reeds de oogen weder sluiten wilde, trad de spreker onder de drie vooruit en zeide: »Het is genoeg dat men *u* kent, Signor FILIPPO MANNINI! Wij hadden bevel om u op te wachten en gevangen te nemen. Er zijn brieven van u opgevangen, waaruit blijkt, dat gij niet alleen om het duël weder op Toscaansch grondgebied zijt gekomen, maar om zekere betrekkingen weder aan te knoopen, die uwe partij in Bologna ondersteunen moeten. Gij ziet den commissaris van policie voor u en hier is mijne instructie."

Hij haalde een blad papier uit den zak, dat hij FILIPPO voor de oogen hield. Deze echter staarde er op, als hadde hij niets van dat alles verstaan, en verviel weder in zijne dommelende bewusteloosheid.

»Onderzoek de wonden, doctor!" zeide nu de commissaris tot den heelmeester. »Wanneer zijn toestand het maar eenigzins toelaat, moeten wij dezen heer onverwijld medenemen. Ik heb buiten paarden gezien. Wij doen twee daden van regt te gelijk, wanneer wij ons daarvan meester maken, want zij zijn met sluikwaren beladen. Het is goed dat men weet welk volk dit Treppi bezoekt, wanneer men het eens weten *wil*."

Terwijl hij dit zeide en de arts naar FILIPPO toe ging, was FENICE uit de kamer verdwenen. De oude CHIARUCCIA bleef bedaard zitten en prevelde voor zich heen. Men hoorde stemmen buiten en eene vreemde drukte en geloop heen en weêr, terwijl van tijd tot tijd hoofden voor het venstergat kwamen kijken, die spoedig weder verdwenen. »Ja, het is mogelijk, zeide de arts, »dat wij hem vervoeren, wanneer hij vast en dubbel verbonden is. Hij zou wel spoediger er van opkomen wanneer men hem hier in de rust liet, onder de verpleging van deze oude heks, wier kruiden den besten doctor te schande

maken. Zelfs kan onderweg de wondkoorts wel opkomen, en de verantwoording neem ik volstrekt niet op mij, Signor commissario!"

»Dat behoeft ook niet," sprak de andere. »Hoe men hem kwijt raakt, doet er niet veel toe. Leg hem het verband aan zoo vast als gij kunt, opdat het mogelijke gedaan zij, en dan voorwaarts; wij hebben maneschijn en nemen een jongen mede. Ga gij intusschen naar voren, MOLZA! en verzeker u van de paarden."

Een der geregtsdienaren, wien dit bevel gold, opende de kamerdeur en wilde naar buiten, toen een onverwachte aanblik hem als verstijfde. Het nevenvertrek was met eene schaar dorpsbewoners bezet, met twee contrabbandieri aan het hoofd. FENICE had nog met hen gesproken toen de deur open ging; nu trad zij op den drempel der kamer en zeide met grooten nadruk:

»Gij verlaat deze kamer onmiddellijk, mijne heeren! en zonder den gewonde, of gij ziet Pistoja niet weder. In dit huis is nog geen bloed vergoten, zoolang FENICE CATTANEO er meesteres is, en de Madonna verhoede zoo iets altijd. Beproeft ook niet om misschien in grooter aantal terug te komen. Gij herinnert u de plaats nog wel, waar men één voor één den rotstrap opklimt. Een kind kan dien pas verdedigen, wanneer hij de steenen die boven als gezaaid liggen naar beneden rolt. Wij zullen daar eene wacht stellen, totdat deze heer in veiligheid is. En nu vertrekt, en beroemt u op de heldendaad, dat gij een meisje hebt bedrogen en een gewond man wildet vermoorden."

De gezigten der geregtsdienaars verbleekten meer en meer, en er ontstond na de laatste woorden eene pauze. Daarop haalden alle drie als op commando verborgen pistolen uit den zak te voorschijn en de commissaris zeide bedaard: »Wij komen in naam der wet. Wanneer gij zelf die niet eerbiedigt, wilt gij ook nog anderen verhinderen om haar ten uitvoer te leggen? Het kan zes van ulieden het leven kosten, wanneer gij ons dwingt om de wet met geweld te doen eerbiedigen."

Een toornig morren ging onder de bergbewoners rond. »Stil, vrienden!" riep het koene meisje. »Zij durven niet; zij weten dat ieder dien zij neêrschieten den moordenaar een zesdubbelen dood aanbrengt. Gij spreekt als een dwaas," zeide zij tot den commissaris. »De vrees die op uw gezigt te lezen staat, spreekt ten minste verstandiger. Doet wat die u aanraadt. De weg is open, Signori!"

Daarop trad zij achteruit en wees met de linkerhand naar de deur. Het viertal in de kamer fluisterde eenige woorden, maar zij gingen toen gedwee door de opgewonden troep henen, die hun steeds luider verwenschingen nagaf. — De heelmeester was nog voor een oogenblik in twijfel of hij volgen mogt, maar op een gebiedenden wenk van het meisje sloot hij zich bij de anderen aan.

Dit gansche tooneel had de zieke in de kamer half overeind zittende met groote oogen aangezien. Nu kwam het oudje weder bij hem en schudde zijn kussen te regt. »Stil liggen, mijn zoon!" zeide zij. »Er is geen nood. — Gij moet slapen,

slapen! De oude CHIARRUCCIA waakt, en dat gij veilig zijt, daarvoor zorgt onze FENICE, dat gebenedijde kind. Slaap! slaap!"

Zij zong hem daarop met eentoonige liederen als een kind in slaap. En hij nam den naam FENICE in zijn droom mede.

FILIPPO bleef tien dagen in het gebergte onder de verpleging van het oudje, sliep veel gedurende de nachten en genoot bij dag, voor de deur zittende, de zuivere berglucht en de eenzaamheid. Zoodra hij weder schrijven kon, zond hij een bode met een brief naar Bologna en kreeg den volgenden dag antwoord; of dit echter hem naar den zin was of niet, kon men op zijn bleeke gelaat niet zien. Behalve met zijne verzorgster en de kinderen van Treppi sprak hij met niemand, en FENICE zag hij alleen des avonds, wanneer zij bij den haard in de weer was. Want zij verliet het huis met het opgaan der zon en bleef overdag in het gebergte. Dat was vroeger anders geweest, gelijk hij uit toevallige woorden wel opmaken kon. Maar ook als zij te huis was, was er nooit eene gelegenheid om met haar te spreken. Zij hield zich overigens alsof zij zijne tegenwoordigheid in het geheel niet bespeurde, en scheen haar leven even als vroeger te dragen. Maar haar gezigt was als van steen geworden en hare oogen als verstorven.

Toen FILIPPO op zekeren dag, uitgelokt door het heerlijke weder, verder dan gewoonlijk zich van huis verwijderde en voor het eerst weder in het gevoel van nieuwe kracht eene kleine steilte afklom, schrok hij, toen hij om een hoek kwam en onverwachts FENICE in het mos naast eene bron zag zitten. Zij had een spinnewiel bij zich en scheen bij het spinnen zeer in zich zelf verdiept te zijn. Op het hooren van FILIPPO's voetstappen zag zij op, doch sprak geen woord, terwijl ook de uitdrukking van haar gelaat niet veranderde, pakte haar boeltje bijeen en ging weg. Zonder op zijn roepen te letten, ging zij voort en was hem weldra uit het gezigt.

Den volgenden morgen na deze ontmoeting was hij zoo even opgestaan, en zijne eerste gedachten waren weder bij haar, toen de deur zijner kamer openging en het meisje bedaard binnentrad. Zij bleef echter bij den drempel staan en wenkte hem gebiedend met de hand, toen hij van het venster naar haar toe wilde snellen.

»Gij zijt weder genezen," zeide zij koel. »Ik heb de oude vrouw gesproken, en zij gelooft, dat gij wel weder zoudt kunnen reizen, in kleine dagreizen en te paard. Gij zult morgen vroeg Treppi verlaten en er nooit terugkomen. Deze belofte eisch ik van u."

»Ik beloof het, FENICE! op één voorwaarde."

Zij zweeg.

»Dat gij met mij gaat, FENICE!" sprak hij in diepe ontroering.

Een sombere toornige trek vloog over haar voorhoofd. Toch bedwong zij zich en zeide, zich aan de deurkruk ondersteunende: »Waarmede heb ik bespotting verdiend? Beloof het zonder voorwaarde, van uw eergevoel verwacht ik dit, Signor!"

»Wilt gij mij zoo verstooten, nadat gij mij den liefdedrank

in merg en been hebt gegoten en mij voor altijd aan u verbonden hebt, FENICE?"

Bedaard schudde zij het hoofd. »Voortaan bestaat de band tusschen ons niet meer," zeide zij op doffen toon. »Gij hebt bloed vergoten, eer de drank gewerkt had, de bekoring is opgeheven. En het is goed ook, want ik heb verkeerd gehandeld. Laat ons er niet meer van spreken en zeg mij, dat gij gaan zult. Een paard zal tot uwe beschikking zijn en iemand, die u geleiden zal waarheen gij wilt."

»Al is het dan ook die bekoring niet, waardoor ik aan u gebonden ben, dan moet het wel eene andere zijn, waartegen gij niets vermogt, meisje! Zoo waar God mij genadig..."

»Stil!" viel zij hem met vertoornd gelaat in de rede. »Ik ben doof voor zulke woorden, als gij nu spreken wilt. Wanneer gij meent mij iets schuldig te zijn en u over mij mogt ontfermen — ga dan heen, en daarmeê is onze rekening effen. Gij moet niet denken, dat mijn onnoozele hoofdje niets leeren kan. Ik weet nu, dat men een mensch niet koopen kan, even min met armzalige diensten, die van zelf spreken, als met zeven jaren wachten — die ook van zelf spreken voor God. Gij moet niet denken, dat gij mij ongelukkig hebt gemaakt — ge hebt mij genezen. Ga! en neem mijn dank mede!"

»Antwoord mij voor God," riep hij buiten zich zelf en trad op haar toe, »heb ik u ook genezen van uwe *liefde?*"

»Neen," zeide zij vastberaden. »Wat vraagt gij daarnaar? Dat is mijne zaak, en gij hebt daar geen regt of magt over. Ga!"

Daarmede ging zij de kamer uit. Doch oogenblikkelijk lag hij op den steenen vloer aan hare voeten en omvatte hare knieën.

»Zoo het waar is wat gij zegt," riep hij in diepe smart, »dan red mij, en neem mij aan, of dit hoofd, dat door een wonder in zijne voegen gebleven is, zal in scherven vliegen met dit hart, dat gij verstooten wilt. Mijne wereld is leêg, mijn leven een buit voor mijne haters, mijn oude en mijn nieuwe vaderland verbannen mij, — waartoe zal ik nog leven, als ik ook u verliezen moet?"

En hij zag naar haar op en zag uit de gesloten oogen een stroom van tranen doorbreken. Nog was haar gelaat strak, maar zij ademde diep op, hare oogen gingen open, hare lippen bewogen zich nog altijd zonder geluid; — het leven bloeide als met een slag weder in haar op. Zij boog zich naar hem neêr, hare krachtige armen hieven hem op — »gij zijt mijn!" sprak zij bevend, — »dan wil ik ook de uwe zijn!"

Toen de zon des anderen daags opging, zag zij het paar op den weg naar Genua, waarheen FILIPPO besloot voor de lagen zijner vijanden te vlugten. De hooge gestalte van den bleeken man op een vertrouwd paard, dat door zijne bruid aan den teugel geleid werd. Ter weêrszijden verhieven zich de toppen van de golvende schoone Appennijnen in de heldere herfstlucht, de arenden krasten over de bergkloven en in de verte flikkerde van tijd tot tijd de kalme zee. En kalm en licht, als gindsche wateren, lag voor de reizigers de toekomst.

MENGELWERK.

OVER DE BEVORDERING VAN DEN LANDBOUW.

EENE VERHANDELING, GEHOUDEN IN DE MAATSCHAPPIJ *DILIGENTIA*, TE 'S GRAVENHAGE, 4 FEBRUARIJ 1859.

DOOR

J. C. BALLOT.

Die zucht voor 't land verwekt, wekt liefde tot de deugd.
BILDERDIJK.

Du déclin ou de l'amélioration de l'agriculture datent la prospérité ou la decadence des empires.
NAPOLÉON.

Zoo het van iets kan gezegd worden, dan voorzeker van de beoefening van den landbouw: »onbekend maakt onbemind", en het is naauwelijks verklaarbaar, hoe een zoo heerlijk bedrijf, dat de getuigenis der oudheid voor zich heeft, zoo lang slechts beoefend werd door minkundigen en minvermogenden, die naauwelijks eenig begrip hebben van de hooge beteekenis van den landbouw.

Want verbeeldt u de verbazing van een Drentschen of Brabantschen boer, wanneer wij hem vertellen, dat geen bedrijf meer dan het zijne is verwant aan de wijsbegeerte, en toch is deze waarheid reeds vele eeuwen verkondigd en heeft zij zich gehandhaafd tot op den dag van heden.

Maar ook niet minder groot zou de verbazing zijn van die eenvoudige landlieden, zoo zij ooggetuigen konden zijn van een goed gedreven bedrijf.

Verbeeldt u een van die vele boeren, die bijv. meenen dat men liever moet ruilen dan koopen, en dat men hetgeen men noodig heeft zooveel mogelijk zelf moet vervaardigen, die daarom zooveel zij kunnen hun eigen kleederen maken, hun touwwerk, ja wat niet al; die des winters uit ingebeelde zuinigheid zich vroeger ter ruste begeven, zonder daarom vroeger

op te staan, en die wel is waar veel meer geld vergaderen dan men oppervlakkig zou denken, maar die dit voorzeker niet verzamelen door eene verstandige beoefening van den landbouw, maar door zich gedurende een geheel leven schromelijk te behelpen.

Verbeeldt u, dat men een van die boeren eens konde verplaatsen op het bedrijf van een uitstekend Engelsch landbouwer, die de wetenschap weet te waarderen en volgens hare voorschriften te handelen, waar het werk wordt gedreven door stoom, waar welvaart heerscht en voorspoed, en waar het leven wordt genoten zooals de landbouw dat te genieten geeft.

Wat dunkt u, zouden zulke boeren niet moeten bekennen dat de landbouw meer is dan een gewoon bedrijf?

Hoe gunstig toch tegenwoordig op vele plaatsen van ons vaderland vele kundige en bekwame landbouwers zich van de groote menigte onderscheiden, is het echter niet te ontkennen, dat velen onzer zoogenaamde boeren er naauwelijks eenig begrip van hebben, dat de landbouw eene wetenschap is, en zoo zij er al eenig begrip van hebben, dan is hunne verwachting daarvan niet groot; hetgeen, helaas, ook daaraan is toe te schrijven, dat sommigen die de wetenschap beoefenen, geen landbouw gedreven hebben en dus niet genoeg bekend zijn met de practijk; zoodat zij hunne theoriën niet behoorlijk kunnen toepassen, waarvan het gevolg is, dat eene zoo schoone wetenschap minder wordt geacht, en dus ook daardoor de ontwikkeling van den landbouw minder vordering maakt. — Het is zoo als BILDERDIJK zegt:

De landman lijdt er om, en CERES schreit om wraak.

Eene goede practijk toch is niet alleen de proef op de som, maar zij is het doel der wetenschap, en al mogen onze boeren in de wetenschap onervaren zijn, vele van hen zijn zeer bekwaam in de practijk. Zij beoefenen den landbouw als eene kunst en zij kennen die uitnemend, want de ondervinding van eeuwen ging over van vader op zoon, en van jongs af werd zij den aanstaanden boer als met den paplepel ingegeven; hij is daarbij opgegroeid en groot geworden.

Maar hoe bekwaam hij ook wezen mag, wanneer hij, zooals meestal, wetenschappelijke opleiding mist, kan men van

hem niet verwachten, dat hij den landbouw veel zal vooruitbrengen. Hoogstens mag men van hem hopen, dat hij geloof schenkt aan hetgeen de wetenschap leert en dat hij hare voorschriften opvolgt, maar om die voorschriften op te sporen en er voldoende rekenschap van te geven, daartoe wordt een wetenschappelijk onderzoek der natuur gevorderd.

Van deze onderzoekingen zijn de schoonste uitkomsten te wachten, want zij zijn het, die aan den landbouw de gewigtigste diensten kunnen bewijzen en daaraan eene nieuwe en dikwijls onverwachte rigting geven.

Maar wanneer de wetenschap en hare toepassing wordt verwaarloosd, dan kunnen de vorderingen van den landbouw niet groot zijn, dan staat zijne ontwikkeling stil, en stilstaan is achteruitgaan.

De geschiedenis van den landbouw heeft dit ten duidelijkste geleerd; want reeds onder de Romeinen had eene wetenschappelijke beoefening de schoonste vruchten gedragen, maar toen zij werd verwaarloosd is de landbouw weinig vooruitgegaan, en het is nog zoo lang niet geleden dat hij slechts werd beoefend als een louter ambacht of als eene kunst, waarbij wel veel handigheid werd ontwikkeld, maar weinig grondige kennis.

Zoo volgde de landbouw eeuwen lang den ouden slender, totdat de wetenschap zich wederom zijner aantrok en hem als met één trek een nieuw en glansrijk spoor voorteekende en een nieuwen en beteren weg aanwees door de toepassing harer ontdekkingen.

Het was als werden op eenmaal de nevelen weggevaagd en als zagen wij voor ons een schoon verschiet verrijzen, en terwijl wij nog kort te voren als in de duisternis rondtastten en aan fabelachtige krachten en stoffen, zoo als aan levenskrachten, aan vuurstoffen, warmtestoffen en dergelijken werkingen en eigenschappen toeschreven, die niet bestonden dan in onze verbeelding, gaf de wetenschap de verklaring van vele werkingen en verschijnselen, en met de balans in de hand deden wij de schoonste ontdekkingen betrekkelijk de verbindingen die de stof aangaat, en wij leerden hoe uit de onaanzienlijke bestanddeelen der aarde zich planten vormen, en hoe deze wederom de bestanddeelen leveren aan dieren en menschen, en hoe ook eenmaal de bestanddeelen waaruit wij bestaan

wederom door de natuur zullen worden *hernomen*, opdat zich daaruit nieuwe ligchamen vormen.

Stemt gij het niet toe dat eene goede beoefening van den landbouw gedurig met de wetenschap in aanraking brengt, daar toch de toepassing der scheikunde op den landbouw nog maar een klein gedeelte uitmaakt van zijn schoon gebied?

Want wanneer wij het wel bedenken, zijn alle vakken der natuurkundige wetenschappen min of meer verwant aan de wetenschap van den landbouw. Zooals de *geologie* en *mineralogie*, die ons bekend maken met de aarde die wij bebouwen en met de zamenstelling van hare bestanddeelen, of de *botanie*, die ons de planten doet kennen en ons leert onder welke omstandigheden ieder gewas zich het best kan ontwikkelen, die de planten aanwijst die voor bepaalde doeleinden en op bepaalde plaatsen het meest geschikt zijn, of de *zoölogie*, die ons betrekkelijk landhuishoudelijke dieren dergelijke zaken leert, of de eigenlijk dusgenaamde *natuurkunde*, die ons bekend maakt met de eeuwige krachten, die in de groote werkplaats der natuur werkzaam zijn.

Voorzeker de landbouw is van hooge beteekenis, en te regt noemt hem de wijsgeer van Verulam, BACO: »de edelste wedijver, die bestaat in het streven om te heerschen over de natuur, dat is om onder de magt van het hoogste wezen de krachten der natuur zoodanig te doen zamenwerken, dat nieuwe ligchamen worden gevormd, opdat wij daarvan dat gebruik zouden kunnen maken, dat tot bepaalde doeleinden dienstig is."

De landbouw is dus wel een edel bedrijf, daar het met de wetenschap zoo naauw verwant is.

De bevordering van den landbouw is de eisch van den tegenwoordigen tijd, omdat de bevolking vermeerdert en omdat goedkoop brood een voornaam vereischte is ter bevordering van rust, orde en welvaart.

Het is voorzeker een ongunstig verschijnsel, dat de bevolking in vele steden vermeerdert ten koste van die van het land, zoodat de landbouw dikwijls handen te kort komt. Hierin moet men trachten te voorzien, door het werk zóó in te rigten, dat men met minder menschen meer kan doen, en dat evenwel de opbrengsten zoo vermeerderen dat daardoor

ook de verdiensten vermeerderen en de middelen van bestaan.

De landbouw is niet alleen bij magte om veel en overvloedig en direct werk te verschaffen, wanneer hij behoorlijk wordt beoefend, en hij vermeerdert de middelen van bestaan niet alleen op het land, maar ook in de steden; hij geeft dus niet alleen brood, maar ook de middelen om het te verdienen.

Wanneer hij in het klein gedreven wordt, zooals in Vlaanderen, en wanneer hij meer aan den tuinbouw nadert, zooals in China kunnen daarbij zeer vele menschen een bestaan vinden. Wanneer hij daarentegen in het groot wordt gedreven, zooals in Engeland, kan hij zelf zich wel met minder menschen behelpen, maar dan geeft hij toch indirect aan velen een beter bestaan, omdat hij kostbaarder werktuigen kan bekostigen omdat hij daarmede goedkooper kan produceren.

In het algemeen behoeft de landbouw tegenwoordig meer en beter werktuigen dan vroeger, toen zij meest vervaardigd werden door de smeden der dorpen, en zij zijn zoozeer vermeerderd in getal en verbeterd in zamenstelling, dat daartoe opzettelijke vervaardigers gevorderd worden, wier verdiensten zoodanig zijn toegenomen, dat tegenwoordig in de steden verscheiden fabricanten hierin een middel van bestaan vinden.

Men berekent, dat tegenwoordig in Engeland minstens zes etablissementen bestaan, die ieder 500 à 1000 werklieden bezig houden, niettegenstaande zij met stoom werken. Ook in America heeft deze nijverheid zich zeer ontwikkeld, vooral wat de maaiwerktuigen betreft, want daarvan worden door ééne fabriek in de stad Chicago jaarlijks meer dan 2000 vervaardigd, die ieder 3 à 400 gulden kosten.

In ons land begint deze tak van nijverheid zich te ontwikkelen, en van de drie of vier fabrieken die bestaan, werkt er tegenwoordig éénc met stoom. Maar zij is nog voor groote uitbreiding vatbaar, want de meeste werktuigen die in ons land gebruikt worden, laten zeer veel te wenschen over, en iedere tentoonstelling der Hollandsche Maatschappij van landbouw doet nog duidelijk het groote verschil zien, dat er bestaat tusschen Engelsche en Hollandsche werktuigen.

Een andere tak van handel en nijverheid, dien de verbeterde landbouw heeft in het leven geroepen, en die bij ons voor veel uitbreiding vatbaar is, is de handel in meststoffen. Engeland

drijft hierin een uitgebreiden handel. Bij ons bestaat hij nog meest in transito-handel van guano en in uitvoer van hetgeen wij nog niet hebben leeren gebruiken, waarbij zich tegenwoordig eenigen binnenlandschen handel begint te ontwikkelen; deze was vroeger in ons land van zoo weinig beteekenis, dat het nog geen twintig jaren geleden is, dat een onzer bekende staathuishoudkundigen toen eerst voorspelde, dat zulk een tak van binnenlandschen handel zoude tot stand komen en bloeijen.

Andere geheel nieuwe middelen van bestaan hebben hun oorsprong te danken aan het draineren van den grond, dat in vele landen aan een aantal menschen werk verschaft, zoodat er tegenwoordig voortdurend behoefte is aan bekwaam werkvolk en vooral aan draineurs, niettegenstaande reeds voor eenige jaren in Pruissen meer dan 150 menschen zich hiermede bezig hielden, terwijl in België meer dan 40 ingenieurs, die door het gouvernement aangesteld waren, aan alle aanvragen niet konden voldoen. In ons land blijft in dit opzigt nog veel te doen. Want de eenigste ingenieur die zich heeft aangeboden, heeft spoedig daarvoor moeten bedanken, bij gemis van aanvragen (*).

Maar de grond kan niet behoorlijk gedraineerd worden zonder gebakken buizen, en voor ieder bunder zijn meer dan 8000 buizen noodig, zoodat hierin weder vele fabricanten een middel van bestaan vinden. Hun getal neemt dan ook gedurig meer en meer toe, en is in België binnen weinige jaren tot meer dan 100 geklommen.

Daar nu die landbouwers, die handelaars, die fabricanten, die ingenieurs en dat werkvolk wederom vele zaken noodig hebben, blijkt het duidelijk, dat de landbouw middellijk en onmiddellijk voor vele menschen de middelen van bestaan vermeerdert en verbetert.

De landbouw is derhalve een magtig middel om de welvaart der ingezetenen te vermeerderen en dus ook die van den staat (†).

(*) Ik meen dat zich later in Zeeland wederom een ingenieur heeft aangeboden; het kan ook niet anders of wij zullen eenmaal gedrongen worden om te draineren.

(†) L'agriculture fait la force du pays, elle en prépare la richesse, elle en conserve la moralité à travers les âges. (DUMAS.)

Vooral in deze veelbewogen tijden blijkt het hooge belang van den landbouw voor de welvaart van die staten, die niet kunnen voorzien in de eerste levensbehoeften van het volk. Want wanneer de vrede verstoord wordt en de aanvoer van levensmiddelen wisselvallig wordt, dreigen dure graanprijzen de armoede te vermeerderen, hetgeen minder het geval zoude zijn wanneer de landbouw tijdig bevorderd ware geworden.

Daar wij nu moeten bekennen, dat wij zelfs niet in onze eigen behoeften kunnen voorzien; dat wij evenwel zulke vruchtbare landerijen bezitten; dat zelfs nog vele van onze heidegronden met voordeel kunnen bebouwd worden, en dat de middelen om den landbouw te bevorderen alhier in grooten overvloed aanwezig zijn, maar te weinig worden aangewend, — is het immers raadzaam die middelen aan te wenden om de opbrengst van den grond te vermeerderen.

Vragen wij welke de middelen zijn, waardoor de landbouw het best kan bevorderd worden, dan komen het eerst die in aanmerking welke de landbouwers moeten aanwenden.

Zij moeten goed bekend zijn met den aard hunner gronden en de middelen om die te verbeteren en vruchtbaarder te maken; zij moeten ze niet dan bij volstrekte noodzakelijkheid onbebouwd laten liggen, maar meer voedergewassen verbouwen, om zoodoende meer vee te kunnen houden. Vele moeten ook beter vee houden en dat beter verzorgen en voederen, vooral wanneer het jong is. Zij moeten beter werktuigen gebruiken en geene doelmatige onkosten ontzien, maar ook niet meer land in gebruik nemen, dan het kapitaal waarover zij kunnen beschikken, toelaat.

En steeds moeten zij zooveel hunne omstandigheden het veroorloven onderzoeken hoe zij hun bedrijf kunnen verbeteren, en trachten die verbeteringen tot stand te brengen.

Maar de meeste landbouwers kunnen zonder medewerking vele verbeteringen niet tot stand brengen, al zijn zij van de voordeelen ten volle overtuigd.

Want voor zoo ver zij pachters zijn, worden zij door het pachtcontract daarin gedurig verhinderd. Vele van de tegenwoordige pachtcontracten zijn dan ook alles behalve overeenkomstig de behoeften van den tegenwoordigen tijd.

Ten eerste zijn de termijnen van verpachting meestal te kort, en ten tweede bevatten zij vele voorwaarden, die moeijelijk

te vervullen zijn, of die ligtelijk aanleiding kunnen geven tot verschil, en die den pachter belemmeren in de beoefening van zijn bedrijf, zonder dat zij een geëvenredigd voordeel aan den verpachter verzekeren.

Wanneer nu een pachtcontract schadelijk is èn voor den verpachter èn voor den pachter, zal het toch wel wenschelijk wezen, dat bij het aangaan van nieuwe pachtcontracten betere overeenkomsten worden vastgesteld.

Over dit onderwerp zijn onlangs mededeelingen gedaan door den heer DEL CAMPO betrekkelijk de pachtcontracten in Zeeland, waarbij hij onder anderen zegt, dat bij de meeste slechts de regten van den verpachter worden gewaarborgd, ofschoon zijne waarachtige belangen daarbij verwaarloosd worden, en dat het alleen nooddwang is, die zulke overeenkomsten door bekwame landlieden doet aannemen.

De grondbezitters moeten dus hun land bij zulke lange termijnen verpachten, dat daardoor vele voorwaarden, die anders noodzakelijk worden geacht, overbodig worden, zoodat de pachter meer genot kan hebben van de verbeteringen, die hij aanbrengt.

Of de grondbezitters moeten zich meer met den landbouw bekend maken en met hetgeen het gemeenschappelijk belang vordert, zoodat zij als het ware de raadgevers en vraagbaak van hunne pachters worden, en, gelijk vele Engelsche edellieden, een patronaat over hen uitoefenen en hen behulpzaam zijn in het tot stand brengen van de noodige verbeteringen (*).

Zoodoende kunnen de landen meer pacht opbrengen, en kan de welvaart van den verpachter en van den pachter vermeerderen; zoo kan eendragtige zamenwerking in verschillenden stand en betrekking een vermogenden invloed oefenen op de bevordering van den landbouw, en een schoonen band vormen die velerlei belangen verbindt; zoo wordt het hoe langer hoe duidelijker, dat het ware belang van den een gepaard moet gaan met dat van den ander.

Maar voor eene goede uitoefening van den landbouw is meer noodig dan de bekwaamheid van den landbouwer en de

---

(*) Zie vooral over dit onderwerp M. LÉONCE DE LAVERGNE, *Essai sur l'économie de l'Angleterre de l'Écosse et de l'Irlande. Troisième édition.* Paris. 1858.

medewerking van den grondbezitter. Zij behoeft die van vele menschen in verschillende betrekkingen, en boven alles heeft zij groote behoefte aan velerlei benoodigdheden en aan vele middelen om die doelmatig aan te wenden.

Dikwijls gebeurt het, dat de landbouw behoefte heeft aan iets, dat elders overvloedig voorhanden is, en dat men op de eene plaats verlegen is juist *om* datgene waar*mede* men op de andere plaats verlegen is.

Bijv.: in de steden zijn vele menschen verlegen om werk, en de landbouw is verlegen om arbeiders. In groote steden is men verlegen met de meststoffen, en op het land zegt men dat ze mirakelen doen. In vele fabrieken is men verlegen met nevenproducten, die op het land de beste diensten zouden kunnen doen. Het vruchtbare slib der rivieren, dat van zooveel dienst zou kunnen zijn op het land, belemmert dikwijls door zijne ophooping de vaarwaters (*). En zelfs de kapitalen, waar de landbouw zoozeer om verlegen is, kunnen de kapitalisten dikwijls slechts met moeite naar hun genoegen plaatsen.

Oppervlakkig zou men zeggen, dat men in de meeste gevallen het gebrek van de eene plaats zoude kunnen aanvullen uit den overvloed van de andere plaats; maar de ervaring toont dat dit dikwijls zeer moeijelijk en somtijds onuitvoerbaar is.

Want hoe weinig voordeel of liever hoeveel schade het geeft, om hen die in de steden geen werk kunnen bekomen op het land te gebruiken, leeren de coloniën der Maatschappij van Weldadigheid ten duidelijkste, niettegenstaande de groote bekwaamheid van den directeur.

En dat het vervoer der meststoffen uit groote steden naar het land zoo gemakkelijk niet gaat, is onlangs gebleken uit het verslag van eene Engelsche Commissie betrekkelijk de meststoffen van Londen, waarvan de uitkomst was, dat het nog het minst kostbaarste was, om deze stoffen prijs te geven en zich aanzienlijke kosten te getroosten om ze te ontlasten — in de Noordzee (†).

(*) Gelijk dit bijv. het geval is met de rivier de Schelde, zie *Handels- en Effectenblad* van 17 Febr. 1859.

(†) Vergelijk: MORTON's *New farmer's Almanac*, 1858, p. 54. *The utilisation of town sewage.*

Maar, zoude men zeggen, het vruchtbare slib der rivieren behoeven wij toch niet naar zee te laten vloeijen; kunnen wij dan het voorbeeld der Egyptenaars niet navolgen, die van de overstroomingen van den Nijl sedert zoo vele eeuwen zulk een uitnemend gebruik hebben gemaakt?

Maar ook de Nijl voert veel slib af, dat meer ondienst doet dan dienst, daar het zijne meeste mondingen onbevaarbaar maakt.

Voorzeker is het de taak der wetenschap om de middelen op te sporen, die dienen kunnen om te voorzien in de behoefte van den landbouw en daarbij tevens steeds bedacht te zijn, om het gebrek, dat op de eene plaats bestaat, te verhelpen uit den overvloed van eene andere plaats. En waarschijnlijk zal dit hoe langer hoe beter gelukken, ofschoon niet op eene zoo directe wijze als men dit vroeger heeft willen doen.

Zoo is het kostbaar en niet zeer doelmatig om volwassen menschen uit de steden te willen bekwaam maken voor het werk op het land; maar met de kinderen is dit een geheel ander geval, en daarom zijn zulke inrigtingen als het Nederl. Mettray hoogst nuttig en weldadig voor het opkomende geslacht en bevorderlijk voor den landbouw.

Ook in het tweede bezwaar, dat bestaat in de stoffen die de straten en grachten der groote steden verontreinigen, kan in ons land steeds meer en meer worden voorzien, gelijk blijkt uit de dienst die Amsterdam doet aan ontginningen in Drenthe. Zelfs kunnen zoodanige stoffen voor vele steden eene bron van voordeel worden, gelijk Dr. ALI COHEN dit onlangs heeft betoogd en gestaafd door hetgeen reeds sedert vele jaren te Groningen geschiedt (*).

En dat veel afval uit de steden en uit de fabrieken met meer voordeel in ons land kan gebruikt werden, leert de ondervinding der naburen, die beter met de waarde er van bekend zijn en het daarom gaarne willen koopen, gelijk de asch, die sedert zoo vele jaren bij scheepsladingen uit Rotterdam naar

(*) In *De Economist* van Mei 1859 komen belangrijke mededeelingen betrekkelijk dit onderwerp voor in een stukje, getiteld: „Brieven van een Geneesheer", waarin ten slotte wordt berekend, hoe voor weinige centen per week ieder huis kan voorzien worden van zuiver water en tevens door behoorlijke riolen zijn afval lozen. Vergelijk *Bijblad van De Economist*, Julij 1858, bl. 273.

Vlaanderen gaat, en de beenderen, waarvan nog in 1855 4 millioen pond uit ons land, meest naar Engeland, werden uitgevoerd, terwijl het beenswart, dat door de suikerraffinaderijen van Amsterdam gebruikt is, sedert jaren naar Frankrijk gaat. Men meene niet, dat wij niet met voordeel die stoffen zouden kunnen gebruiken, want overal waar men ze begint te gebruiken zoo als het behoort, neemt dat gebruik hoe langer hoe meer toe, zoo als b. v. met het beenswart in Noord-Brabant het geval is (*).

Wat een nuttig gebruik van het rivier-slib betreft, dit is een onderwerp van zeer veel belang, gelijk wordt erkend door de vele kosten en moeite die men zich getroost om ze uit zee op te baggeren en op het land te brengen, zoo als onder anderen geschiedt in den Dollart.

Het is dus zeer te bejammeren, zoo jaarlijks eene groote hoeveelheid van die vruchtbare bestanddeelen naar zee vloeit, of zich op sommige plaatsen te veel ophoopt. Want hoe vruchtbaar zij zijn blijkt ten duidelijkste aan de uiterwaarden, wanneer deze daar al of niet mede bedeeld worden, en niet minder duidelijk is dit bij overstroomingen gebleken, zooals onder anderen het geval was met de overstroomingen in de Neder-Betuwe in 1855, wier invloed op de vruchtbaarheid dier gronden volgens sommigen zeer groot was, zoodat zij weder den wensch hebben verlevendigd om zulke overstroomingen kunstmatig aan te wenden.

Door den heer v. d. dussen werden onlangs mededeelingen gedaan betrekkelijk het vloeijen van de Doornwerthsche uiterwaarden, en daarbij uit de natuurlijke gesteldheid der uiterwaarden aangetoond, hoe de helling van den grond ze juist uitnemend daartoe geschikt maakt.

Maar vooral op het laatste Nederl. Landhuishoudk. Congres is deze zaak met vrucht ter sprake gebragt, en zijn daaromtrent inlichtingen gegeven door een deskundige, den heer fijnje, die verklaarde, dat op vele polders het stelsel met vrucht zoude kunnen worden aangewend.

Dit zoude belangrijke verbeteringen kunnen aanbrengen, want het land binnen den polder zoude nog veel beter door de rivier bemest kunnen worden dan de uiterwaarden, daar

(*) Zie: *Magazijn voor Landbouw*, 1858, bl. 242, *Streep-aarde*.

het bij dezen slechts van het toeval afhangt, terwijl men het op het polderland kan doen zoo lang als men wil. Er zoude niets meer toe vereischt worden, dan dat men aan het hoogste en laagste einde eene sluis aanbrengt, ofschoon bij enkele polders stoomwerktuigen noodig zouden zijn (*).

Zulk kunstmatig overstroomen, irrigeren of vloeijen doet tweeërlei diensten: als bemesting en als bevochtiging, door de vruchtbare bestanddeelen die het water aanvoert of opgelost houdt en door het water zelf. In bovengenoemde gevallen werd het meest beschouwd als bemesting, maar de bevochtiging is van niet minder gewigt. Het is als een kunstmatige regen, waarover men beschikken kan wanneer men dien het meest noodig heeft.

Wenschelijk is het dus dat men hierop meer bepaaldelijk de aandacht vestigt, daar vele plaatsen van ons land er uitnemend toe geschikt zijn, gelijk uit de u medegedeelde getuigenissen blijkt, die nog door vele anderen zouden kunnen vermeerderd worden, zooals van een voormalig lid der Eerste Kamer den heer VAN ASCH VAN WIJCK, die dit heeft aangetoond betrekkelijk de Geldersche vallei (†).

Het is bijna ongeloofelijk, hoezeer de opbrengsten der landerijen kunnen worden vermeerderd door ze behoorlijk te bemesten, te draineren en te vloeijen. Want warmte, voedsel en vochtigheid zijn de drie hoofdvereischten voor een weelderigen plantengroei, en overal waar men kan draineren en

(*) Zie: *Magazijn voor Landbouw*, 1858, bl. 232.

(†) De doorkundige en verziende VAN ASCH VAN WIJCK heeft, reeds lang geleden, een boekje uitgegeven, waarin een plan is voorgeslagen betrekkelijk het irrigeren der Geldersche vallei, welke door een kanaal (uit den Rijn bij de Grebbe te voeden) doorsneden zoude worden, hetwelk over deze groote, uitgevoende uitgestrektheid gronds eene ongekende welvaart zoude verspreiden, eensdeels door die bruikbaar te stellen voor het vervoer té water, anderdeels, door haar de uitnemende vruchtbaarheid te schenken, welke de gezegende Rijn, de Nederlandsche Nijl, overal verspreidt waar men hem toelaat zijn vette slib neder te leggen. Hoewel de zoogenaamde Geldersche vallei bij de ergste regentijden droog zoude kunnen loopen, ten gevolge van het sterke verval dat zij zeewaarts bezit, zoo behoort zij onder die menigvuldige streken in ons vaderland, welke aan eene hoogst gebrekkige waterlozing lijden. (STARING.) Zie *Magazijn voor Landbouw en Kruidkunde*, 1850, Deel I, bl. 236.

vloeijen kan men ook het volle genot der warmte hebben, want gedraineerd land wordt vroeger warm en blijft het langer en het vloeijen voorkomt eene schadelijke uitwerking van eene te groote warmte.

Vooral in den laatsten tijd heeft men schoone onderzoekingen gedaan betrekkelijk de warmte die de planten behoeven, en belangrijke uitkomsten verkregen, en de planten-physiologie leert ons hoeveel warmte verschillende planten vorderen om rijpe zaden voort te brengen en tot welken graad de temperatuur daartoe moet stijgen.

Weten wij dus hoeveel warmte wij iederen zomer gemiddeld te wachten hebben, en hoe hoog ongeveer de temperatuur stijgt, hoeveel water gemiddeld valt in ieder tijd van het jaar, dan kunnen wij immers die planten ter verbouwing kiezen, die voor iedere streek het meest geschikt zijn en overigens genoegzaam voordeel geven. Het blijkt hierbij tevens welk eene gewigtige wetenschap de meteorologie is, die in dit opzigt vele inlichtingen geeft.

Het is opmerkelijk, dat te veel warmte op den plantengroei in zeker opzigt denzelfden invloed kan uitoefenen als te veel koude, in zoo verre zij dien doet stilstaan, zoodat in warme gewesten de boomen soms worden ontbladerd door de hitte. Zelfs in ons land werd in den afgeloopen zomer de groei van het gras door te groote warmte verhinderd. Maar, zoo als gezegd is, bij irrigeren of vloeijen kan het nimmer te warm worden. Wanneer men nu in den afgeloopen zomer die dorstige weiden telkens door een gewenschten regen had kunnen verkwikken, dat is, wanneer men ze zoo dikwijls het noodig was behoorlijk had kunnen vloeijen, dan zou de opbrengst bij eene goede behandeling zooveel meer zijn geweest als zij nu minder was; dan had men overvloed gehad in plaats van gebrek.

Zoo wordt het wederom bevestigd, dat de uitersten dikwijls aan elkander grenzen.

Hier overvloed en daar gebrek. Heden te veel en morgen te weinig, en in de nabijheid van de kwaal wordt dikwijls het geneesmiddel gevonden.

In te weinig vochtigheid voorziet het vloeijen en in te veel het draineren; en, kan men beiden vereenigen dan heeft men de vochtigheid volkomen in zijne magt, vooral wanneer men

gebruik maakt van de vernuftige methode, die een Franschman, BERROLLE genaamd, heeft uitgedacht en werkelijk op sommige plaatsen van Frankrijk tot stand gebragt. Hij heeft namelijk aangetoond, hoe men door middel van de draineerbuizen, water aan en af kan voeren en hoe men het op verschillende hoogte door den grond en ook over den grond kan voeren, zoodat men de wortels der planten kan bevochtigen, terwijl de bladeren droog blijven, en de planten dus als het ware gelijktijdig het volle genot hebben èn van regen èn van zonneschijn.

De middelen om den landbouw te verbeteren en te bevorderen zijn dus vele; maar menigeen zal tegen de groote kosten opsien om doelmatige verbeteringen daar te stellen, en dit is voorzeker in den volsten zin van het woord een kapitaal punt (*).

Hoofdzakelijk zijn de kosten die in aanmerking komen bij de beoefening en verbetering van een bedrijf drieërlei: 1. de kosten der benoodigdheden, 2. de transportkosten, 3. de arbeidsloonen.

Hetgeen op een goed gedreven bedrijf noodig is, wordt hoe langer hoe meer naarmate de landbouw zich meer ontwikkelt, en de zuinigheid zou de wijsheid bedriegen, wanneer men het noodige om de kosten achterwege liet, daar juist de meerdere ontwikkeling die men aan een bedrijf geeft, de meeste voordeelen verschaft.

Maar men moet wel weten wat werkelijk benoodigd is, en vooral trachten hetgeen men slechts tijdelijk noodig heeft in huur te bekomen, zoo als dit in Engeland veel het geval is met verschillende kostbare werktuigen, ja zelfs met fokvee, waarvoor de Engelschen duizenden guldens besteden.

De *transportkosten* zijn van meer algemeen belang en hebben niet alleen betrekking op hetgeen een bedrijf noodig heeft, maar ook op hetgeen dat bedrijf voortbrengt.

Goede wegen zijn in dit opzigt een noodzakelijk vereischte, en langs geene wegen zijn de kosten van vervoer voor groote afstanden minder dan langs waterwegen of kanalen.

(*) Het kapitaal, dat voor eene landbouw-onderneming noodig is, als men door eene intensieve cultuurwijze den grond tot hooge bruto opbrengst voeren wil, moet volgens sommigen gesteld worden op zes- tot acht-honderd gulden per bunder, buiten den aankoop van den grond.

Daarom is het aanleggen van goede kanalen van zooveel belang, want niet alleen bevorderen zij den handel en de nijverheid, maar ook den landbouw, die daarop weder zoo'n gunstigen invloed uitoefent, zoodat goede kanalen dikwijls plotseling welvarende plaatsen doen ontstaan, waar vroeger slechts dorre heide was. De voorbeelden hiervan in ons land zijn niet ver te zoeken, en de mogelijkheid bestaat op meer dan eene plaats. Men denke slechts aan hetgeen tegenwoordig in Drenthe geschiedt, en aan hetgeen daar geschieden kan en eenmaal geschieden zal, wanneer de voorspelling van den graaf VAN HOGENDORP waarheid zal worden, en kanalen dat gewest bekwaam zullen maken om eene voorraadschuur te worden voor Nederland en waardiglijk te wedijveren met den schoonen landbouw van Vlaanderen.

In Drenthe bezitten wij schatten, die daar in de gedaante van turf begraven liggen, en die vele millioenen guldens bedragen. Maar om die schatten tot waarde te brengen worden ook alweder kanalen gevorderd.

Daar doen de kanalen gewigtige diensten, want de turf die daar even schadelijk is voor den grond als de meststoffen in Amsterdam voor die stad, omdat hij den grond onvruchtbaar maakt, kan langs de kanalen vervoerd worden met dezelfde schepen die de meststoffen aanvoeren.

En is de turf afgegraven, dan blijft er een grond over, die voor de bebouwing uitnemend geschikt is.

Die gronden bevatten dus niet alleen bestanddeelen die dadelijk tot waarde kunnen worden gebragt, maar zij kunnen daarna rijke vruchten geven, die op den duur de meeste waarde hebben.

Opmerkelijk is het: *hier* hebben wij te veel en *daar* te weinig water; *hier* moeten wij er tegen strijden en *daar* moeten wij in het gebrek voorzien; en wanneer wij dat goed doen, dan oogsten wij *hier* goud *uit* schuim en *daar* goud *door* schuim.

Want, zooals BILDERDIJK zegt:

Het aardrijk is de kroes waarin uw schatten stoven,
En heeft de zon te hulp in 't stoken van haar oven.
Zie daar het ware goud, dat waren rijkdom geeft (*).

(*) Als een bewijs van de toegenomen waarde der veldgronden, door het

Na kanalen komen goede *straatwegen* in aanmerking, en die bezitten wij op vele plaatsen uitnemend, maar zij zouden nog veel meer diensten kunnen doen, zoo men konde besluiten de tollen af te schaffen. Die tollen veroorzaken soms niet alleen vele kosten om ze te innen, maar zij maken dikwijls het vervoer van vele benoodigdheden en producten te kostbaar. De heer STARING heeft de doelmatigheid aangetoond van het afschaffen der tollen en er onder anderen opmerkzaam op gemaakt, dat het gedeeltelijk aan de tollen is toe te schrijven, dat het meer kost, om een last rogge van Enschedé dan van Dantzig naar Amsterdam te vervoeren.

Het is dus wenschelijk, dat het voorbeeld van Noord-Holland en Zeeland worde nagevolgd, alwaar op enkele wegen de tollen zijn afgeschaft.

De *arbeidsloonen* kan men zeker niet verminderen, maar men kan den arbeid verminderen, en daartoe dienen beter werktuigen.

Men zal toch tegenwoordig niet meer gelooven, dat het te verkiezen is het werk door meer arbeiders te doen verrigten in plaats van door beter werktuigen. Want geen arbeider werkt om het werk, maar wel om het loon, en beter werktuigen maken hooger loonen mogelijk, en werk zal er wel nimmer ontbreken, tenzij de wetenschap niet meer van toepassing ware.

Het zwaarste werk wordt ook meestal het minste beloond, omdat paardenkracht en stoomkracht veel goedkooper zijn dan de kracht die arbeiders kunnen uitoefenen; daarom moeten de arbeiders werktuigen leeren gebruiken, waarbij wel verstand noodig is om ze goed te gebruiken, maar die dan ook kosten en handenwerk uitsparen en dus meer voordeel geven.

Werktuigen die veel werk en daardoor vele kosten uitsparen zijn dorschwerktuigen. Men berekent dat hierdoor 50 pct. kosten kan worden bespaard, en dat alleen op de tarweoogst van Engeland zoodoende 18 millioen gulden jaarlijks wordt uitgewonnen.

---

daarstellen van het Oranje-Kanaal meldt men uit Nieuw-Dordrecht, dat daar onlangs voor 116 roeden heidegrond *f* 15½ werd betaald.

Dat men tegenwoordig meer overtuigd is van de belangrijkheid van goede kanalen in Drenthe bewijzen de bemoeijingen der Drentsche Veen en Midden-Kanaal-Maatschappij te Dordrecht, en de belangstelling waarmede Z. M. van de voltrekking heeft kennis genomen.

Hetzelfde geldt van vele andere werktuigen. Goede ploegen vorderen minder paarden, goede maaiwerktuigen minder menschen, en zij winnen veel werk uit, omdat zij het graven en het gewone maaijen vervangen, terwijl zij die met die werktuigen goed kunnen werken hooger loon verdienen, hetgeen voordeel is èn voor den landbouwer èn voor den arbeider.

En wie denkt niet, wanneer er sprake is van verbeterde werktuigen, aan den veelvermogenden stoom en aan de allernieuwste toepassing van den stoom op het ploegen van den grond, waarvan aan Engeland de eer toekomt. Daar is in den afgeloopen zomer het pleit beslist, en zeer naauwkeurige opmerkingen en berekeningen hebben duidelijk aangetoond, dat het land met minder kosten door stoom kan geploegd worden dan door paarden, zoodat men met regt aan den beroemden FOWLER den uitgeloofden prijs van *f* 6000 heeft kunnen toekennen.

Maar zonder de noodige *kapitalen* is het onmogelijk den landbouw behoorlijk te drijven, en het is niet te ontkennen dat zeer vele landbouwers geen genoegzaam kapitaal bezitten of gebruiken.

Wanneer men nu nagaat waarin al geen geld wordt belegd en welke aanzienlijke verliezen door vele geldbeleggingen worden geleden, en hoe wisselvallig de voordeelen zijn die vele geven, dan zal men misschien tot het besluit komen, dat men met meer voordeel dan tegenwoordig wordt erkend, kapitalen kan voorschieten aan bekwame landbouwers of aan vereenigingen ter uitoefening van den landbouw.

Hetgeen in andere landen geschiedt, bevestigt dit genoegzaam. Zoo schieten de Engelsche kapitalisten aanzienlijke sommen voor landverbetering voor, en zelfs verzekerde Lord STANLEY in eene redevoering, welke hij in 1841, als voorzitter der koninklijke landbouwmaatschappij van Engeland, te Liverpool hield, dat hij ten volle overtuigd was, dat in het geheele land geene bank, geene handelsspeculatie, geene hypotheek zoo veilig, zoo zeker en voordeelig kan zijn, als die hypotheek, waarbij men zijn kapitaal, zelfs al ware het geleend, in den grond begraaft door daarstelling van onderaardsche kanalen of drains.

Verschillende landbouw-ondernemingen in het buitenland, die op gemeenschappelijke kosten worden ondernomen, geven

goede rente, zooals die welke te Grignon bestaat, alwaar door eene maatschappij onder bestuur van den heer BELLA de landbouw op eene uitnemende wijze wordt gedreven, terwijl de jaarlijksche voordeelen 8—10 pct. bedragen.

Ook in ons land kunnen zulke ondernemingen voordeel geven, gelijk bevestigd wordt door den bloei eener dergelijke onderneming, die sedert vele jaren in den Wilhelmina-polder bestaat, en naar ik meen 1000 bunders bezit.

Eveneens zoude eene onderneming die zich ten doel stelde om geschikte gronden in Drenthe te ontginnen en te bebouwen, goede renten geven.

Vele menschen kunnen dus den landbouw bevorderen, hetzij direct, hetzij indirect, en vooral kan eendragtige zamenwerking hiertoe veel bijdragen.

En vragen wij in het algemeen van wie men de bevordering van den landbouw mag verwachten, dan geloof ik dat men haar met regt het meest mag verwachten van hen die daardoor gebaat worden, vooral wanneer door die bevordering de baten nog meer toenemen. Dit geldt zoowel ten opzigte van bijzondere personen als van eene geheele maatschappij, en dus ook van den staat.

Daar het nu buiten twijfel is, dat de staat belangrijk wordt gebaat door eene krachtige ontwikkeling van den landbouw, zoo zouden wij ook van den staat mogen verwachten, dat hij die ontwikkeling zal bevorderen.

Ten allen tijde toch heeft men moeten erkennen, dat het bevorderen van den landbouw is het bevorderen van het welzijn van den staat, en te regt heeft FREDERIK *de Groote* dit gestaafd, toen hij de uitspraak van een beroemd Engelsch landbouwkundige tot de zijne gemaakt heeft, door te verklaren, dat diegeen zich het verdienstelijkst voor den staat betoont, die maakt dat twee grashalmen groeijen waar vroeger slechts één groeide (*).

En van hoeveel gewigt dit is, is duidelijk, omdat daardoor de opbrengst van het land verdubbeld wordt, zoodat staten die vroeger voor de eerste levensbehoeften van de aanvoeren van het buitenland afhankelijk waren, alsdan kunnen uitvoeren.

(*) Vergelijk: *Vriend van den Landman*, 1858, bl. 758.

Hetgeen in andere landen geschiedt, schijnt de meening te bevestigen, dat men van den staat mag verwachten, dat hij, vooral in den tegenwoordigen tijd, meer onmiddellijk bijdrage tot de bevordering van den landbouw. Men lette slechts op de beide landen, waar de landbouw het weligst bloeit, of waar hij tegenwoordig buitengewoon wordt bevorderd, dat is op Engeland en Frankrijk, om van Pruissen en België niet te spreken (*).

In Engeland, waar het *laisser faire* zoozeer op den voorgrond staat, heeft evenwel het gouvernement begrepen, dat het krachtdadig en meer direct moest medewerken tot bevordering van den landbouw, gelijk onder anderen blijkt uit een voorschot van *f* 84 millioen, door dat gouvernement toegestaan aan grondeigenaars, die duurzame verbeteringen op hunne eigendommen tot stand brengen.

Eveneens tracht het Engelsche gouvernement door gepaste maatregelen, vooral betrekkelijk het grondbezit, den landbouw in Ierland te bevorderen, zoodat wij mogen verwachten, dat dit land weder met regt zijn naam zal dragen van het Smaragden-eiland. Men schijnt dus in het buitenland te meenen, dat de landbouw meer nog geeft dan goud.

Maar vooral geeft het Fransche gouvernement in dit opzigt een opmerkelijk voorbeeld, en de Fransche keizer toont met der daad hoezeer hij doordrongen is van de waarheid van hetgeen hij eenmaal heeft verkondigd, dat met de bevordering of verwaarloozing van den landbouw de voor- of tegenspoed der staten gepaard gaat.

(*) In België is in de laatste jaren veel gedaan ter bevordering van den landbouw, zoowel door het gouvernement als door afzonderlijke maatschappijen, gelijk onder anderen blijkt uit het navolgende.

1. De ontwikkeling der Hervormingschool te Ruisselede, die in 1848 werd opgerigt. Aldaar nam de landbouwvoortbrenging steeds toe en bedroeg in 1855 124.244 fr. De veestapel gaf in dat jaar eene zuivere winst van 36.730 fr. In 1858 werden er 200 bunders bewerkt. Zie *Akkerbouw* van 1858, n°. 24.

2. De daarstelling van een Hoogen Raad van Landbouw, die den 7den Junij 1858 te Brussel hare eerste zitting hield. Zie *Akkerbouw* van 1858, n°. 24.

3. De voorlezingen die op verschillende plaatsen gehouden worden.

4. De krachtige bevordering der drainering. Zie eene verhandeling hierover, die voorkomt in *De Boerengoudmijn* van 1859.

5. Velerlei aanmoedigingen, ondersteuningen en beloningen.

In navolging van het Engelsche gouvernement werden 100 millioen francs beschikbaar gesteld, om voorgeschoten te worden voor drainering van den grond.

Door het gansche rijk worden landbouw-tentoonstellingen aangemoedigd en ondersteund, en bovendien worden geene kosten ontzien om landbouw-tentoonstellingen te houden van en voor de gansche wereld, en volgens het Journal van BARRAL heeft het voornemen bestaan, om in een volgend jaar wederom eene dergelijke tentoonstelling te doen plaats hebben.

Door velerlei eerbewijzingen en belooningen wordt aldaar de landbouw aangemoedigd, en eenvoudige landbouwers worden met het legioen van eer begiftigd, zoo zij aan den landbouw belangrijke diensten bewijzen, bijv. door in een departement de teelt van een nuttig gewas in te voeren (*).

Ieder jaar worden aanzienlijke prijzen geschonken aan hen, die hun bedrijf het best hebben ingerigt. Die prijzen bestaan in eene kostbare zilveren vaas ter waarde van 3.000 francs en eene geldelijke gift van 8.000 francs, waarbij gevoegd wordt eene gift van 800 francs voor de bedienden.

De practijk en de wetenschap worden gelijkelijk bevorderd, en onlangs is eene som van 10.000 francs uitgeloofd voor het beste werk over landbouw (†). En vooral worden die inrigtingen tot stand gebragt en ondersteund, waar de wetenschap het best met de practijk kan zamenwerken tot ontwikkeling van den landbouw.

Een onpartijdig onderzoek zal doen zien, dat Engeland en Frankrijk veel voor den landbouw gedaan hebben, niettegenstaande zij in oorlogen gewikkeld waren, die veel geld en menschen gekost hebben.

Het is als werden zij daardoor meer overtuigd van de noodzakelijkheid om door den landbouw de geleden verliezen te herstellen en de welvaart te vermeerderen. Het is als werd de oorlog eene magtiger oorzaak van vooruitgang dan de vrede. Zoodat men zoude meenen, dat de vrede te veel voor-

---

(*) Ook in België worden vele decoratiën gegeven aan verdienstelijke landbouwers, knechten en arbeiders. Zie *Akkerbouw* van 1858, nº. 35, *Landbouw-decoratiën.*

(†) Deze som werd uitgeloofd door de *Academie des Sciences.* Zie *Akkerbouw*, 1858, nº. 22.

spoed geeft, en dat men meer genegen is tegen tegenspoed te strijden dan tijdig te trachten dien te voorkomen.

Ook in ons land ware het wenschelijk dat de landbouw meer onmiddellijk door den staat werd bevorderd, en wel in de eerste plaats door de bevordering van de wetenschap.

Vooral is het noodzakelijk, dat de wetenschap hare regten kan handhaven en dat haar de gelegenheid wordt gegeven te toonen, dat van haar de meeste en zekerste vooruitgang te wachten is, en dat de vreemde denkbeelden, die tegenwoordig nog over de zoogenaamde theorie heerschen, dikwijls onjuist zijn, omdat men de theoriën of beschouwingen van bijzondere personen verwart met de wetenschap.

Dat deze wetenschap krachtig door den staat bevorderd worde, is, dunkt mij, ook billijk en noodzakelijk, omdat zulke wetenschappelijke onderzoekingen van algemeen nut zijn, omdat de staat daar in het vervolg aanzienlijke voordeelen van geniet, en omdat afzonderlijke personen daartoe niet genoeg vermogen, of, zoo zij dit al mogten, de meeste niet genoeg van hare waarde doordrongen zijn.

Wanneer het nu waar is, dat weten is kennen en dat kennis is kracht, dat de wetenschap ons de waarheid leert, dat wij door hare hulp de natuur kunnen ondervragen en dat wij, wanneer die vragen goed gedaan worden, stellige antwoorden bekomen die zooveel verschillen van de duistere taal van vroeger als weten van gissen, — verdient de wetenschap dan niet spoedig en krachtig te worden bevorderd? Verdient zij niet dat dit geschiede door den staat, of zal men moeten wachten totdat de boeren dit zullen doen?

De boeren zouden eerst nog moeten worden onderwezen, en velen zouden zelfs dat onderwijs niet eens begeeren noch voor zich, noch voor hunne kinderen; het is ook hier: onbekend maakt onbemind.

Het is voorzeker een treurig denkbeeld dat het onderwijs in de wetenschap van den landbouw weinig wordt begeerd, en dat een gansch geslacht zal opgroeijen en te laat bemerken dat het niet kan beantwoorden aan de eischen van zijn tijd, zoo hierin niet wordt voorzien.

Wel is het moeijelijk de middelen aan te wijzen, hoe men den tegenzin der boeren moet trachten te overwinnen en op welke wijze men het onderwijs moet inrigten. Maar ook deze

moeijelijkheid zal overwonnen worden wanneer wij letten op hetgeen in het buitenland geschiedt, bijv. in het naburige België, waar men in vele opzigten Frankrijk navolgt, of in Pruissen, waar tegenwoordig 4 (*) hoogescholen van landbouw bestaan en 22 middelbare en 66 lagere, terwijl op 48 scholen onderwijs wordt gegeven in boschbouw en aanverwante vakken van landbouw, om niet te spreken van het onderwijs op de dorpscholen.

De moeijelijkheid mag immers niet afschrikken, wanneer de overtuiging vast staat dat de wetenschap moet worden gebragt onder het volk voor zoo ver het daarvoor vatbaar is, en dat het onderwijs aan het opkomende geslacht hiertoe een magtig middel is.

Men zoude zeggen dat het onnoodig ware te beweren, dat het van zoo hoog belang is dat een der nuttigste wetenschappen, die niet genoeg bekend is en die toch zoo veel de welvaart kan bevorderen, onderwezen moet worden. Vooral omdat dit reeds zoo menigmaal in geschrifte is aangetoond en nog niet lang geleden door éene staatscommissie erkend.

Wij mogen dus verwachten dat ook eenmaal in ons land zal worden daargesteld en bevorderd, wat in andere landen reeds zoo heerlijk bloeit, omdat vermeerdering van kennis door deugdelijk onderwijs de schoonste nalatenschap is, die men aan de nakomelingschap kan schenken, omdat zij eene zekere bezitting is en voor den staat een waarborg van toekomstigen bloei.

Vragen wij verder wat wenschelijk is, dat in ons land voor den landbouw worde gedaan, dan geloof ik dat men consequent moet voortgaan het vele goede, dat op sommige plaatsen reeds bestaat, te ontwikkelen, en dit op andere plaatsen, waar het met voordeel kan geschieden, te doen navolgen. Maar dat men ook

(*) De vier hoogescholen voor landbouw zijn gevestigd te Eldena met 54, te Proskau met 77, te Poppelsdorf met 93 en te Waldau bij Königsberg met 49 leerlingen. Deze laatste is eerst in October 1858 geopend. Dus gezamenlijk 273 leerlingen, waarvan 80 buitenlanders. Ook in Denemarken bestaat tegenwoordig eene hoogeschool voor veeartsenij- en landhuishoudkunde, die werd ingewijd den 24sten Augustus 1858. Zie Dr. LUDERSDORFF, *Annalen der Landwirthschaft*. 1859.

Bij ons is meermalen de oprigting van eene hoogeschool voor den landbouw ter sprake gebragt. Zie *Vriend van den Landman*, van Mei 1859.

niet moet schromen vele verbeteringen en nieuwe en nuttige inrigtingen die den landbouw kunnen bevorderen, daar te stellen, en dat men bij dit alles zijn voordeel moet doen met naauwkeurig acht te geven op hetgeen in het buitenland in dit opzigt met goed gevolg is tot stand gebragt.

Zoo leert de geschiedenis van den landbouw dat draineren volstrekt noodzakelijk is om van vele gronden de meeste vruchtbaarheid te verkrijgen. In Denemarken heeft men dit zoozeer erkend, dat men het algemeen verpligtend wil maken, en in ons land disputeert men er nog over of het wel zoo nuttig is, en toch bestaan ook hiervan beginselen in Zeeland en elders (*). Zoude nu in dit opzigt in ons land geen voordeel kunnen gedaan worden met eenigzins het schoone voorbeeld te volgen dat in het naburige België gegeven is, alwaar het gouvernement zoo krachtig is tusschen beiden gekomen en met zulk uitnemend gevolg?

Een ander voorbeeld kunnen wij ontleenen aan de populaire voorlezingen over landbouw, die elders, b. v. in België en in Rusland, ja zelfs in Siberië veel nut doen, en die ook in ons land werden beproefd, maar die men meent dat mislukt zijn, omdat eenige jongelieden, die, hoe bekwaam ook, echter weinig of geene practische ondervinding van landbouw hadden, niet dadelijk crediet konden vinden bij de boeren (†).

En een derde voorbeeld geven de landbouwkundige onderzoekingen aan de hand. Men sticht *laboratoria*, *observatoria* en velerlei *gestichten*, die door steden en gewesten bijzonder worden ondersteund, maar een gesticht dat meer dan vele andere van nut zoude zijn, eene proefboerderij, brengt men

(*) Maar de meeste boeren blijven het dwaasheid achten dat die landbouwers zooveel „potten", gelijk zij de buizen noemen, in den grond stoppen.

(†) In Vlaanderen werden voorlezingen gehouden op uitnoodiging van de Koninklijke Maatschappij van Natuurlijke Historie te Gent, die daarvoor de zaal van die inrigting beschikbaar stelde. Zie *Akkerbouw* van 1858, n°. 12, 13, 14, 16 en volgende. Zij werden spoedig nagevolgd door het 3de „landbouw-comiee", dat de eerste voorlezing deed houden op zondag den 13den Junij 1858 te Moerbeke. Zie *Akkerbouw* van 1858, n°. 25.

In Duitschland schijnen zoodanige voorlezingen met vrucht voor de landbouwers gehouden te worden door den hoogleeraar SCHNEIDER van Worms. Zie *La feuille du Cultivateur*, 1859, p. 229. Dergelijke voorlezingen worgehouden te St. Petersburg en te Moskau.

te veel in verband met eene modelboerderij en noemt het te kostbaar, en toch staan vele kostbare werktuigen in de kabinetten der academiesteden te vermolmen, en toch gaat jaarlijks zeer veel geld verloren door de proeven waarmede wetenschappelijke landbouwers zich moeten behelpen (*).

In ons land is dus nog veel voor den landbouw te doen. Want al is het niet te ontkennen dat wij vooruitgaan, en dat vooral de maatschappijen van landbouw hiertoe veel bijdragen, toch worden wij eerder medegetrokken dan dat wij voorgaan.

Maar zelfs deze zaak kan spoedig veranderen en ook in dit opzigt het spreekwoord waarheid worden, dat de uitersten aan elkander grenzen.

Want dat in ons land in korten tijd veel kan gedaan worden, wanneer daartoe de ernstige wil bestaat, en dat wij niet minder gewoon zijn voor te gaan dan te volgen, schijnt de geschiedenis te leeren.

En al kunnen wij nu niet meer pralen met vertoon van magt gelijk weleer, daarom kunnen wij toch wel even als

---

(*) Behalve de talrijke scholen voor landbouw, die in Duitschland zijn opgerigt, bestaan aldaar vele boerderijen die uitsluitend zijn bestemd tot het nemen van landhuishoudkundige proeven, terwijl vele landbouwers bovendien dergelijke onderzoekingen willen doen, zooals in de omstreken van Orthofen, alwaar eenige landbouwers eene maatschappij hebben opgerigt met het doel om proeven te nemen betrekkelijk landbouwkundige vraagstukken. Ieder lid moet een stuk lands beschikbaar houden om de proeven te nemen, die hem op de algemeene vergadering worden opgedragen. Zie *La feuille du Cultivateur*, 1859, p. 229.

Zie o. a. ook *Annalen der Landwirthschaft in den königlich Preussischen Staaten*. 1859. *März. Die Landwirthschaftlichen Versuchsstationen*, *Laboratorien und Versuchsfelder*, *u. s. w. in Deutschland, mit Angaben der leitende Vorstände*, *Special-Dirigenten und Chemiker*, S. 182—199.

Daaruit blijkt dat in Duitschland tegenwoordig 45 dergelijke inrigtingen bestaan, waarvan 15 in Pruissen.

De proefbouwerij bij Regenwald is 100 morgen groot. Zij wordt bekostigt door de Oeconomische Maatschappij in Pommeren en door den Staat. Te Eldena bestaat een belangrijk laboratorium met een proefveld van 30 morgen. Te Hohenheim is het proefveld 24 morgen groot, verdeeld in 96 afdeelingen, die ieder ¼ morgen groot zijn. Het hier aangehaalde stuk levert een belangrijk bewijs van hetgeen in Duitschland in dit opzigt geschiedt; op uitgestrekte proefvelden, en in vele *laboratoria* is aldaar voortdurend een talrijk personeel werkzaam ter bevordering van den landbouw.

vroeger voorgaan met datgene te doen wat de welvaart van een volk voortdurend kan vermeerderen, en wat de veranderde tijdsomstandigheden daartoe tegenwoordig vorderen.

Wanneer wij nu moeten erkennen, dat in ons land de kiemen en krachten aanwezig zijn, waaruit en waardoor eene schoonere toekomst voor den landbouw kan ontstaan, en dat wij de middelen bezitten om hetgeen nog niet aanwezig is daar te stellen, wie zou dan niet wenschen dat een wijs gebruik werd gemaakt van hetgeen aanwezig is, en aan het noodige dat nog ontbreekt, ter bekwamer tijd aanzijn werd gegeven?

Want dan immers mogen wij verwachten dat de vruchten overvloedig zullen zijn en de nakomelingschap erkentelijk.

DE KUNST BIJ DE SEMITEN.

DOOR FRANCOIS PULSZKY.

De naam Semiten wordt thans zooals men weet algemeen gebruikt om zekere volksstammen aan te duiden, die door taal en gezigtsuitdrukking onderling zeer naauw aan elkander verwant zijn. Men bestempelt met dien naam de Syro-Arabische volkeren, dat wil zeggen, de Syrische, Phoenicische en Hebreeuwsche stammen (met inbegrip van Edom, Moab, Ammon, Midian en de Nabateërs van Harran) en de Arabieren. Al die volkeren onderscheiden zich in taal zoowel als in geaardheid zeer van de Arische (Indo-Europesche) volkeren.

Niet ligt zal men den invloed der Semiten op de beschaving te hoog schatten, en men kan zonder overdrijving zeggen, zooals BUNSEN gedaan heeft, dat alle zedelijke en godsdienstige vooruitgang der menschheid van de Arische en Semitische volkeren afgeleid kan worden, zoodat de eersten als het ware de schering, de laatsten den inslag geleverd hebben. Hoewel dezen zeker nooit sterker geweest zijn dan ten getale van 30 millioen, werd hun aantal echter — om zoo te zeggen — vergroot door hunne eeuwige rusteloosheid en handelsbetrekkingen, hunne verhuizingen, colonisatiën en veroveringstogten,

waardoor zij bijna overal in aanraking kwamen met de meeste dragers der beschaving. De Indo-Europeërs overtreffen de Semiten minstens tienmaal in aantal; maar toch heeft hunne beschaving in hooge mate en duurzaam den invloed der Semiten ondervonden, zonder dat deze laatsten daarbij met de meerderheid versmolten zijn. Nog in onze dagen bewaart het Semitische ras zijne bijzondere kenmerken zóó trouw, en de stempel van hunne afstamming is zóó duidelijk op hunne gelaatstrekken gedrukt, dat men er zich niet in vergissen kan.

Drie volksstammen onder de Semiten zijn het vooral, die in de geschiedenis der menschheid eene gewigtige rol gespeeld hebben. Aan de *Phoeniciërs*, die het eerst de Middellandsche Zee en den Atlantischen oceaan bevoeren, hebben wij het alphabet, en waarschijnlijk ook het munten van geld te danken. Ten Oosten en Zuiden van Phoenicië woonden de *Hebreën*, die, hoewel gering in aantal, door hunne erkenning van één eenigen God den grond tot de nieuwere beschaving gelegd hebben, en wier bekwaamheid in geldzaken nog heden ten dage op alle groote geldmarkten voelbaar is. Nog verder ten Zuiden vinden wij de *Arabieren*, de verklaarde vijanden van de beeldendienst, veroveraars van Noordelijk-Africa, die de beschaving onder de zwarte menschenstammen gebragt hebben en als kooplieden de kusten van den Indischen oceaan bewonen.

Al deze dragers en voortplanters der beschaving hebben nooit gevoel gehad voor de schoonheid der schilder- en beeldhouwkunst. Integendeel waren deze beide kunsten bij de Hebreën en Arabieren door de heiligste godsdienstvoorschriften verboden. Maar ook de Phoeniciërs hadden geene nationale kunst; beurtelings ontleenden zij hunne kunstvormen van Aegyptenaren, Assyriërs en Grieken, maar ze vervielen dikwijls weder in hun eigen barbaarschen smaak. ERNEST RENAN zegt in zijn beroemde werk: *Histoire générale et système comparé des langues Sémitiques*, over dit onderwerp: »Zelfs het versieren van handschriften, waarin Turken en Perzen zulk een levendig gevoel voor kleuren hebben aan den dag gelegd, is voor de Arabieren stuitend, en in streken waar de Arabische geest zich geheel zuiver bewaard heeft, als b. v. in Marocco, geheel onbekend. Alleen de muzijk, de meest subjective van alle kunsten, is bij de Semiten bekend. De schilderkunst zoowel als de beeldhouwkunst zijn altijd door

godsdienstvoorschriften verbannen; hunne voorliefde voor het werkelijke, handtastelijke was onvereenigbaar met de scheppende vinding, die het eerste, het onmisbare vereischte is voor de twee genoemde kunsten. Een Muzelman, wien de reiziger BRUCE eene teekening van een visch zien liet, vroeg na een oogenblik van verbazing: »»Als deze visch op den dag des oordeels tegen u opstaat en u aanklaagt met de woorden: »Gij hebt mij een ligchaam gegeven, maar geene levende ziel", wat zult gij dan antwoorden?"" Het verbod tegen elke voorstelling in beelden, dat verscheiden malen in de Mozaïsche boeken herhaald wordt en de beeldstormende ijver van MOHAMMED, bewijzen klaarblijkelijk de neiging van deze (Semitische) volkeren om een standbeeld voor een werkelijk wezen te houden. Kunstlievende rassen, die gewoon waren het symbool van de idée te scheiden, waren niet verpligt om zoo gestreng te werk te gaan.

Zooals reeds gezegd werd, het zuivere, uit klankteekens bestaande (phonetische) alphabet is, volgens de schrijvers der oudheid zoowel als de hedendaagsche taalonderzoekers, eene uitvinding van den Phoenicischen geest. Alle verschillende phonetische alphabets ter wereld — *misschien* met uitzondering van het spijkerschrift en het Hindoeschrift (Lat en Devanagiri) — zijn uit Phoenicische letters ontstaan; de Arische volkeren hebben alleen de Semitische keelletters door hunne eigenaardige klanken vervangen. De hiëroglyphen van Aegypte bleven tot het Nijl-dal bepaald; het Devanagari tot de twee Indische schiereilanden en hunne aanhoorigheden; het spijkerschrift tot het bekken van den Tigris en Euphraat, en tot het hoogland, dat er ten oosten aan grensde, terwijl het Phoenicische alphabet en die er van afgeleid zijn over het geheele blanke menschenras verspreid zijn — eene omstandigheid, die feitelijk den Semitischen invloed bewijst.

Eenigzins minder van gewigt dan het phonetische alphabet, is de uitvinding van gemunt geld, die insgelijks van Phoenicischen oorsprong is, hoewel het eiland Aegina en Lydië evenzeer aanspraak maakten op de eer der eerste uitvinding. Maar Aegina en de Peloponnesus, hoewel zij rijk waren in zilvermijnen, bezaten noch coloniën noch uitgebreiden buitenlandschen handel, welke alleen aanleiding kunnen gegeven hebben tot de begeerte naar gangbare munt. Lydië, dat evenmin

coloniën of uitgebreiden buitenlandschen handel had, bezat zelfs geen goud vóór de verovering van Phrygië. Het eerste gemunte geld kan alleen van een handeldrijvend volk afkomstig zijn. Noch het Aegypte der Pharao's, noch de rijken van Assyrië en Babylon, noch de Hebreeuwsche koninkrijken kenden het gebruik van munten. Zij wogen het goud en zilver als prijs voor hetgeen gekocht of verkocht was, maar kwamen nooit op het denkbeeld, om het in gelijke stukken te verdeelen, of om het naar gewigt en waarde te merken. Eerst betrekkelijk laat, en wel bezwaarlijk eer dan de 7de eeuw vóór onze tijdrekening werden goud en zilver op openbaar gezag gemunt, om als gangbaar ruilmiddel te dienen. ALCIDAMAS, de Atheensche rhetor uit de 4e eeuw v. CHR., zegt: »Munten werden door de Phoeniciërs uitgevonden, die de wijsste en verstandigste van de Barbaren waren; — van een stuk metaal namen zij gelijke deelen en stempelden ze met een teeken, naar hun gewigt, zwaardere en ligtere."

(De standaardgewigten van Nimroed, die thans in het Britsch Museum zijn, brengen nu zelfs het Babylonische talent verder terug, tot Assyrië, en het is niet van gewigt ontbloot, dat hunne opschriften òf zuiver Phoenicisch zijn, òf in twee talen uitgedrukt zijn. — Wat het munten betreft, overal staat het oorspronkelijk in verband met den gewigtstandaard, waarvan het de meest practische toepassing is op zilver en goud als maten voor de waarde. De standaard der gewigten moet die van de munt voorafgegaan zijn, en kan geene gelijktijdige uitvinding wezen. Misschien is PHEIDON (van Aegina) wel degene die het eerst in Griekenland munten sloeg en die te gelijk met het munten den Babylonischen standaard van maten en gewigten uit Phoenicië invoerde, maar de Grieksche overlevering, die hem de *uitvinding* toeschrijft zoowel van den standaard der gewigten als van het munten, is logisch onjuist, wat betreft de munten, en historisch onwaar, wat betreft de gewigten).

Van dien aard nu waren de blijvende weldaden, die het menschelijk geslacht aan het Semitische ras te danken heeft. Zijne verdiensten als voortbrenger en voortplanter van het Monotheïsme zijn reeds te veelvuldig — ook in het aangehaalde werk van E. RENAN — uiteengezet, om hier nader betoog te behoeven.

Bovendien waren de Semiten in oude tijden nog de voorloopers der Indo-Europesche beschaving aan de Middellandsche Zee en aan de oostkusten van den Atlantischen oceaan, en later weder — gedurende de middeleeuwen — in Hindostan en Java. Heden ten dage nog banen zij den weg voor Europesche beschaving en handel in Soedan en Midden-Africa.

En met dat al verhieven deze hoog begaafde dragers der beschaving zich nooit tot eenige hoogte op het gebied der beeldende kunsten, en waren zij niet in staat om ėen nationalen stijl van schilder- of beeldhouwkunst uit te vinden of te vestigen. Wat de Hebreën en Arabieren betreft, wordt dit gemis dikwijls toegeschreven aan de verbodsbepalingen van de Mozaïsche wet en van den Koran, maar het is waarschijnlijk juister om het verbod af te leiden uit het gemis aan kunstgevoel onder de volkeren, voor wie de wet bestemd was. Immers, ook vóór MOHAMMED hadden de Arabieren weinig of geene afgodsbeelden van menschelijken vorm, geen beeldhouwwerk of schilderijen, terwijl dezelfde Koran niet beletten kon, dat de Perzo-Affghanen, die toch ook den Islam belijden, zoowel de Sjiïten als de Sunniten voortgaan met teekenen en schilderen, en zelfs met beeldhouwen, ten minste van reliefs.

[G. R. GLIDDON, die geruimen tijd als consul voor de Vereenigde Staten in Aegypte woonde, deelt te dien aanzien mede (*Indigenous races of the earth*, p. 192): »Ondanks den Islam komt de eigenaardigheid van het ras in Aegypte weder voor den dag onder de Thebaansche fellàhs, wier Benvenuto Cellinis met de gebrekkigste werktuigen »nieuwe antiquiteiten" fabrieken, met voldoende bekwaamheid om aan de liefde voor Aegyptische kunst bij rondreizende Anglo-Saxische leêgloopers te voldoen. ALI CAMMOENI was, toen ik te Thebe woonde, het opperhoofd der inlandsche kunstenaars in dat vak. Mijn vriend A. C. HARRIS en ik zelf voorzagen hem van alle kleinigheden die hij gebruiken moest en die wij missen konden (stukjes tin en glas, gebroken pennemessen, spijkers, oude tandenschuijers, enz.), hopende daardoor de markt rijkelijk te voorzien van merkwaardige oudheden, voldoende voor »les badauds" en aldus te verhinderen dat zij de echte monumenten zouden beschadigen.]

Tot op den huidigen dag worden te Delhi, Kaboel en Teheran door ware geloovigen, zonder eenig godsdienstig be-

zwaar, portretten geschilderd, terwijl de Arabische gezant van den Sultan van Marocco aan Koningin VICTORIA, zich beleedigd achtte toen buiten zijn weten een daguerréotype-portret van hem genomen was, omdat »zijne gedaante van hem gestolen was", zooals hij zich uitdrukte.

Bij die takken der Semiten, die vele goden vereerden, waren schilder- en beeldhouwkunst niet door de godsdienst verboden, en toch ontwikkelde zich bij de Syriërs en Phoeniciërs nooit eene nationale kunst, niettegenstaande hun rijkdom en hunne nijverheid en hunne prachtlievendheid.

Het aantal en de uitgebreidheid der gedenkteekenen van kunst in Syrië, Phoenicië, Palaestina en Idumaea, alsmede van die overblijfselen waaraan men om hunne Phoenicische en Punische opschriften, een Semitischen oorsprong mag toekennen, is vrij aanzienlijk; hoewel het in vergelijking met het aantal Aegyptische, Grieksche of Etrurische oudheden, inderdaad gering is. Evenwel zijn deze gedenkteekenen niet onderling gelijksoortig, en vertoonen zij geene bijzonderheden, aan alle gemeenschappelijk, waardoor zij zich van andere gedenkteekenen onderscheiden. Zij zouden alle door vreemden, Aegyptenaren, Assyriërs, Grieken, Etruriërs of Barbaren, gemaakt hebben kunnen zijn. Onder de nog bestaande bouwvallen heeft men er in Petra, de rotsstad der Nabataeërs, dat de latere Grieksche, en in Baalbek (Heliopolis) en Palmyra, dat de latere Romeinsche vormen van bouwkunst vertoonde. De rotsgraven van Jeruzalem zijn blijkbaar uitgehouwen door kunstenaars, die volkomen gemeenzaam waren met de Dorische zuil en aan den geest der Grieksche kunst getrouw bleven, hoewel zij druiven en palmboomen en sommige Oostersche vormen onder de versierselen van hunne rotsgraven bijbragten.

Onder de Semitische standbeelden en reliefs is ongetwijfeld het gewigtigste de zwarte bazalt-sarcophaag van ESMUNAZAR, Koning van Sidon. In Februarij 1855 werd deze ontdekt, nabij Seyde, het oude Sidon. De Fransche Consul PERETIÉ wist dit gedenkteeken magtig te worden en zond het naar Frankrijk, waar het in het Louvre geplaatst is, met de koninklijke gedenkteekenen van Aegyptische Pharao's en Assyrische heerschers. Het Phoenicische opschrift van den sarcophaag, door den Hertog DE LUYNES gelezen en verklaard, is eene zeer sprekende uitdrukking van Semitische denkwijze. Het luidt als volgt:

»In de maand van Bul, in het veertiende jaar der regering van mij, ESMUNAZAR, Koning der Sidoniërs, zoon van Koning THEBUNATH, Koning der Sidoniërs, sprak de Koning ESMUNAZAR en zeide:

»Te midden van mijne feesten en mijne geurige wijnen ben ik weggerukt uit het gezelschap der menschen om te weeklagen en te sterven en te liggen in deze doodkist, in dit graf, in de begraafplaats, die ik gebouwd heb.

»Bij dezen bezweer ik ieder koninklijk geslacht en ieder mensch, om dit graf niet te openen, de rustplaats van de geloovigen niet te doorsnuffelen (want er zijn beelden van goden onder hen), het deksel van deze doodkist niet weg te nemen en niet te bouwen boven de hoogte van dezen grafheuvel, de hoogte van het bed mijns slaaps, al mogt zelfs iemand zeggen: Luister niet naar degenen, die vernederd zijn (in den dood). Want dat koningsgeslacht, of die man die dit graf schendt, hetzij dat hij het deksel van deze doodkist afneemt, of boven het gedenkteeken, dat de kist bedekt, bouwt — mogen die geen lijkbed voor zich bezitten onder de Rephaim (schimmen); mogen zij onbegraven blijven, geene zonen en geen nakomelingschap nalatende, en mogen de groote goden hen in de hel houden.

»Zoo het een koningsgeslacht is, moge hunne vervloekte misdaad over hunne kinderen komen tot aan het uitsterven hunner nakomelingschap.

»Zoo het een (privaat) man is die den heuvel van dit graf opent, of die het deksel van mijne doodkist en de lijken der koninklijke familie wegneemt, die man is een heiligschenner.

»Moge zijn stam niet opschieten van uit de wortels en geene vruchten voortbrengen, moge hij geteekend zijn door de algemeene afkeuring te midden van degenen, die onder de zon leven.

»Want, helaas, ik ben weggerukt te midden van mijne feestmalen en mijne geurige wijnen, om het gezelschap der menschen te verlaten en mijne weeklagt uit te spreken en dan te sterven.

»Ik rust hier, ik, waarlijk, ESMUNAZAR, Koning der Sidoniërs, zoon van Koning THEBUNATH, den Koning der Sidoniërs, zoon van den Koning ESMUNAZAR, den Koning der Sidoniërs, en met mij mijne moeder AMESTORETH, die priesteres was van

ASTARTE, in het paleis der koningin, de dochter van Koning ESMUNAZAR, den Koning der Sidoniërs, die den tempel der groote goden bouwde, den tempel van ASTARTE te Sidon, de zeestad, en wij hebben beiden prachtige offers aan de godin ASTARTE gewijd. Met mij rust mede ONOHANNA, die ter eere van ESMUN, den geheiligden god, Enedalila in het gebergte bouwde en mij prachtige geschenken gaf, en ONCHANNA, die tempels bouwde voor de groote Goden der Sidoniërs, te Sidon, de zeestad, den tempel van BAAL-SIDON, en den tempel van ASTARTE, den roem van BAAL, zoodat de Heer ADON MILCHON ter belooning voor zijne vroomheid ons de steden Dora en Japhia overleverde, met hare uitgestrekte akkergronden voor tarwe, die boven Dan liggen, als een pand voor het bezit der versterkte plaatsen, die ik gesticht heb, en die hij voltooid heeft als bolwerken voor onze grenzen.

»Door dezen bezweer ik ieder koninklijk geslacht, en ieder man, dat zij mijn graf niet openen en mijn grafheuvel niet slechten, dat zij niet bouwen boven het gedenkteeken dat dit lijkbed bedekt, dat zij er mijne doodkist niet uithalen, in vreeze dat de groote god hen gevangen neme. Anders — moge dat koningsgeslacht, die heiligschenners en hunne nakomelingen voor altijd vernietigd worden!"

Volgens het geschrift is er geen twijfel mogelijk, of men had daar de doodkist van een koning van Sidon voor zich; en toch, wanneer zij zonder een opschrift gevonden was, zou niemand getwijfeld hebben aan haar Aegyptischen oorsprong. De vorm van de doodkist, overeenstemmende met de gedaante van eene mummie, is geheel eveneens als die der sarcophagen van de XIX^de^ dynastie, en de eigenaardige conventionele baard, het hoofdtooisel, het halssnoer en de havikkoppen van Horus op de schouders van den koning, komen geheel en al overeen met de drie doodkisten van de familie van den Aegyptischen Koning AMASIS, welke door ABBAS Bassa aan den vorst van Leuchtenberg ten geschenke gezonden zijn. Daaruit zou men met den Hertog DE LUYNES kunnen afleiden, dat ESMUNAZAR een tijdgenoot was van AMASIS. En inderdaad vinden wij, dat APRIES van Egypte omstreeks 574 v. CHR. in Phoeniciё viel, Sidon innam en waarschijnlijk juist dezen koning in een staat van afhankelijkheid van Aegypte bragt. Dit zou verklaring kunnen geven van den Aegyptischen stijl van Koning

ESMUNAZAR's doodkist, tenzij men kunne bewijzen dat de Phoenicische beeldhouwkunst altijd eene dochter van de Aegyptische geweest is. Voor dit vermoeden zou kunnen spreken, dat sommige bronzen munten van het eiland Malta, dat zonder twijfel eene Phoenicische colonie was, in Pharaonischen stijl bewerkt zijn. Maar ofschoon het vrouwelijke hoofd, dat men op deze munten ziet, blijkbaar een Aegyptisch hoofdtooisel draagt en versierd met de koninklijke »Atf". — d. i. de kroon van OSIRIS en andere godheden, bestaande uit eene suikerbroodvormige muts met twee struisvederen aan de zijden en eene schijf op de hoorns van eene geit van voren, — vertoont de keerzijde daarvan echter een geheel anderen stijl, namelijk eene nabootsing van Assyrische kunst: een man, knielende en met vier vleugels voorzien. Maar de munt van Malta is niet het eenige voorbeeld van Assyrischen stijl op Phoenicische gedenkteekenen. Dr. LAYARD heeft verscheiden cylindervormige zegels bekend doen worden, voorzien met den Phoenicischen naam van den eigenaar en in Phoenicische letters. De gewigten in den vorm van leeuwen, die in het paleis van Nimroed gevonden werden en in het Britsch Museum bewaard worden, zijn insgelijks van Phoenicische opschriften voorzien, maar men kan ze niet voor het werk van Semitische kunstenaars houden. Het opschrift in twee talen, dat zij bezitten, bewijst alleen dat er twee verschillende nationaliteiten in het rijk waren, en dat juist het stelsel van gewigten en maten bijzonder van belang geweest moet zijn voor het Semitische gedeelte der bewoners, daar er geene andere voorbeelden van officiële opschriften in twee talen onder de overblijfselen van Assyrië ontdekt zijn. Daardoor wordt men gedrongen om het denkbeeld te laten varen, dat de Phoenicische kunst van de Aegyptische afstamde en men kan dus alleen zeggen, dat de Semiten hunne kunstvormen van de naburige volkeren ontleenden. Zoo schijnen de met geheimzinnige teekens voorziene gesteenten uit de Schrift — Urim en Thummim, die de borstplaat van den Hebreeuwschen hoogepriester versierden, philologisch zoo naauw verwant met den Aegyptischen Uraeus en Thmei (de teekenen van magt en waarheid), dat zij, zooals sommige kenners van de Aegyptische oudheid vermoed hebben, wel van Aegypte ontleend konden zijn. Zonder echter aan dit vermoeden, dat noch te bewijzen noch geheel weg te redeneren is,

al te groot gewigt te hechten, is het onmiskenbaar, dat de beelden bij de propheten uit den laatsten tijd van het Hebreeuwsche koninkrijk — bij voorbeeld, het visioen van EZECHIËL — geheel en al Assyrisch zijn. De adelaar, de gevleugelde leeuw, de os en de mensch, die later de symbolen der vier Evangelisten werden, zijn ons thans vrij gemeenzame bekenden geworden door de Assyrische reliefs uit het Louvre en het Britsch Museum. Zoo zijn de rollende gevleugelde bollen (*orbs*) der propheten blijkbaar dezelfde symbolische teekenen, die bij de Aegyptenaren HOR-HAT, de hemelsche zon, voorstelden, en naar Ninevé en Persepolis overgebragt werden als het symbool voor de Feruers of beschermengelen.

Maar de Phoeniciërs hadden geene bepaalde voorliefde voor Aegyptische of Assyrische kunstvormen. Zelf niet in staat om eene nationale kunst voort te brengen, namen zij in plaats daarvan de Grieksche aan. De aangezigten op alle munten van Phoenicië en Cilicië, hetzij ze van een vrij nationaal bestuur afkomstig zijn of den naam van Perzische Satrapen dragen, zijn Grieksch wat den stijl betreft; zoo ook de gedenkmunten der Carthaagsche steden van Sicilië, in schoonheid met de beste van Syracuse wedijverende. »Hunne sierlijkheid is" — volgens GERHARD (*Ueber die Kunst der Phoenicier*, Berlin, 1848) — »een bewijs niet van hoog ontwikkelde, maar van ontbrekende nationale kunst, want een vreemde stijl kan alleen daar ingevoerd worden, waar geene nationale vormen te verdringen zijn." Zelfs het hoofd van de Cyprische VENUS, door ROSS ontdekt en door GERHARD wereldkundig gemaakt, is in zijne voornaamste vormen geheel en al Grieksch en doet ons denken aan den vroegsten Griekschen stijl. GERHARD rekent het onder de voorbeelden van oud-Grieksche beeldhouwkunst, hoewel het op een oorspronkelijk Phoenicisch eiland gevonden werd, omdat wij geen ander voorbeeld van een dergelijken stijl van Semitische kunst kennen, terwijl de Grieksche reliefs van SELINUS er geheel mede overeenstemmen.

De grond van Carthago en van Noordelijk Africa, zoover de Punische heerschappij reikte, heeft geene gedenkteekenen van Carthaagsche kunst opgeleverd. Alle sporen van Punische beschaving zijn door de Romeinsche verovering en de daarop gevolgde beschaving weggeveegd. Spanje en Sardinië moeten ons dus de voorwerpen van Carthaagsche kunst leveren.

Maar de bronzen standbeeldjes, die uit de Punische graven van Sardinië (Nuraghe) opgedolven zijn (vgl. DE LA MARMORA, *Voyage en Sardaigne de* 1829 *à* 1836), zijn zóó barbaarsch en kunsteloos, dat men ze aan inlandsche stammen had kunnen toeschrijven, ware het niet, dat men geheel dezelfde soort van afgodsbeeldjes op sommige eilanden van den Archipel en bij den berg Libanon gevonden had (GERHARD, t. a. p.). DAVID URQUHARD, de welbekende Oostersche reiziger en diplomaat, bragt vijf zulke standbeeldjes meê, die hij bij de Maroniten magtig geworden was, en die ontdekt waren gedurende zijn verblijf in Syrië. Zij versieren thans des Schr.'s verzameling van oudheden. Soortgelijke gedenkteekenen werden uit het oude Tyrus aangebragt door wijlen BOREL, Fransch Consul te Smyrna.

[In het werk, waaruit dit stuk ontleend is, vindt men afbeeldingen van 4 dezer monsterachtige beeldjes.]

Al die beeldjes zijn gekenmerkt door het eigenaardige hoofdtooisel in den vorm van een hoorn, dat ook in de H. Schrift vermeld wordt, en dat tot op heden onder de Drusen de nationale dragt van de vrouwen gebleven is. De leelijkheid van deze, zoowel als van de Sardinische beeldjes, schijnt wel moeijelijk te rijmen met de gangbare meening aangaande den rijkdom en de pracht der vorstelijke kooplieden van Sidon en Tyrus, en de magt van Carthago; maar men kan daarom niet aan hun Semitischen oorsprong twijfelen, want volgens HERODOTUS (III, 37) waren leelijke en verwrongen voorstellingen onder de Phoenicische vormen der Godheid niet uitgesloten. »WINCKELMAN's vermoeden," zegt GERHARD, in zijn meermalen aangehaald werk, »dat sierlijkheid misschien de voornaamste trek geweest is van de Phoenicische kunst, wordt door de bestaande afgodsbeeldjes niet bevestigd; deze zijn ruw en geschikt om schrik aan te jagen, even als die van Mexico.... Alle Oostersche elementen in de Grieksche en Etrurische kunst," zegt hij verder, »die vroeger aan Phoenicischen invloed toegeschreven werden, kunnen tot geheel andere streken van Azië gebragt worden, in de eerste plaats tot Lydië (Candaules, Croesus), maar als men tot de bron opklimt — tot Babylon en Ninevé. Naar de overblijfselen van Phoenicische gedenkteekenen te rekenen, moet de verdienste van dit volk alleen daarin gezocht worden, dat het geschikt was omgaan

met sommige stoffen, als brons, goud en ivoor, glas en purper; en verder in hunne verhouding als middenpersonen tegenover de hoogere kunst van binnen-Azië, doordat zij de hier heerschende vormen nabootsten en westwaarts overbragten."

Het gemis van hoogere nationale kunst bij de Semiten, maakt ook dat men het aan Aegyptische en Assyrische gedenkteekenen moet dank wijten, dat de oude Semitische gelaatstrek, die nu reeds 30 en meer eeuwen onveranderd gebleven is, voor ons duidelijk herkenbaar bewaard is. Wij zouden hen niet hebben kunnen herkennen uit de werken hunner eigen kunstenaars, die òf de Aegyptenaren, Assyriërs en Grieken nabootsten, òf weder tot volslagen barbaarschheid van smaak vervielen, maar nooit uit eigen boezem eenige innerlijke aandrift gevoelden om de natuur in schilder- en beeldhouwkunst weêr te geven.

Onze onderzoekingen over de Semitische kunst stellen in het helderste licht, dat er hoog begaafde menschenrassen zonder kunstgevoel zijn kunnen, en dat noch rijkdom, noch liefde tot pracht, noch het genie van uitvinding, noch beschaving de kunst onder hen kunnen opwekken.

EEN TOGT NAAR DE GUANO-EILANDEN.

Drie rotsen zonder eene enkele grashalm, wier bruine oppervlakte onder de heete zonnestralen, zelden door eene wolk opgevangen, gebarsten zijn, — rotsen, waarop sedert den zondvloed geen regen is gevallen, zijn tegenwoordig Peru's grootste rijkdom. Het zijn de Chincha-eilanden. Steeds zijn zij omringd met schepen, die de vettigheid welke den bodem bedekt wegvoeren, namelijk den guano, die de uitgeputte akkers van verwijderde landen vruchtbaar moet maken. Bij dit guanodistrict kunnen thans ook nog de Lobos-eilanden gerekend worden, waarop Peru eene twijfelachtige aanspraak maakt; doch de guano van de Lobos-eilanden staat in quantiteit en qualiteit ver beneden die der Chincha's, waar alle guano van daan komt, die naar Engeland gaat.

Al spoedig kon men op ons schip de nabijheid der Chinchaeilanden bespeuren, want hoewel wij nog vijf à zes zeemijlen, en nog wel tegen den wind op, zeilen moesten, werd toch de

guano-stank sterker bij elke scheepslengte die wij nader kwamen.

De drie eilanden liggen op ééne lijn van het noorden naar het zuiden, met tusschenruimten van ééne en twee mijlen.

Het zuidelijkste eiland is nog onaangeroerd, en te oordeelen naar hetgeen ik zag op een togtje, dat ik daarheen maakte, scheen het mij toe meer guano te bevatten dan een der twee anderen. Het middelste eiland, waar wij onze lading innamen, is nog maar weinig geëntameerd; het meest wordt van het noordelijkste eiland gehaald. In de hoofdzaak is de formatie van alle drie de eilanden eenerlei. Alle drie verheffen zich aan eene zijde met een loodregten rotswand; van den rand hiervan daalt de guano glooijend neder tot aan het middenpunt, waar eene rotspunt zich boven de oppervlakte verheft; van hier af loopt het eiland weder zacht glooijend omlaag tot aan de kust, en de guano komt tot op weinige voeten bij de zee. Elk eiland ziet er in de verte uit als een afgestompte kegel. Oorspronkelijk was de bodem met rotsachtige heuvelen en dalen doorsneden; maar daar de guano langzamerhand de dalen opgevuld en ook de heuvelen met eene laag overdekt had, hebben de guano-groeven dikwijls eene diepte van 80 tot 100 voet, maar ook wel van maar eenige duimen. Ofschoon de eilanden niet groot zijn, — omtrent twee mijlen in omvang —, is de ophooping van guano toch bijna ongeloofelijk. Berekeningen kunnen, juist wegens die zeer uiteenloopende dikte van de laag, niet anders dan zeer onzeker zijn; doch ik maakte eene raming van de gemiddelde dikte en bevond, dat dan deze drie kleine eilanden alleen meer dan 250 millioen tonnen (elk van 1000 Ned. ℔) zuiveren guano bevatten, die, wanneer men op dezelfde wijze voortgaat als in de laatste zes jaren, eerst in 180 jaren uitgeput zouden zijn, en die — tegen 5 £ per ton — eene waarde van 1250 millioen £ hebben zouden.

Een nieuwere reiziger verzekert, dat de guano reeds in de tijden van de Incas bekend werd, en dat de Spanjaarden het gebruik er van leerden van de Indianen, die hem altijd gebruikten. In Peru wordt hij vooral bij den bouw van maïs en aardappelen gebruikt. De wijze waarop men hierbij te werk gaat, is verschillend van die in Engeland. Wanneer de planten boven den grond komen wordt er een smalle voren

òf om elke plant heen, òf langs de rij getrokken. In dezen voren doet men eene kleine hoeveelheid guano en dekt er de aarde losjes over heen; dan wordt het geheele veld 20 tot 24 uren onder water gezet. Na verloop daarvan wordt het water afgeleid, en de werking dezer behandeling is dan spoedig aan het voorspoedige groeijen der planten zigtbaar. Waar geene genoegzame hoeveelheid water voorhanden is, worden andere middelen van besproeijing aangewend; maar de guano wordt nooit met de hand uitgezaaid, zooals in Engeland. De naam zelf is Indiaansch, en luidt oorspronkelijk *huanu*, dat de excrementen der dieren beteekent; de Spaansche Peruanen veranderden dit in *huano*, en daar zij de *h* zoo sterk aspireren, hebben de Engelschen het woord van hen als *guano* overgenomen. Hij wordt overal op de kusten van Zuid-America, zelfs tot aan Kaap Horn aangetroffen, doch die van de Chincha-eilanden wordt voor den besten gehouden, waarschijnlijk wegens zijne buitengewone droogheid, daar deze eilanden op eene hemelsbreedte liggen waar aan die kust geen regen valt.

En nu, nadat wij tusschen het noordelijke en het middelste eiland het anker uitgeworpen hebben, daar wij van het laatste onze lading moesten innemen, willen wij eene boot huren en den verbazenden mesthoop van nabij in oogenschouw nemen. Wij varen om het halve eiland heen, om aan de landingsplaats te komen, en stappen op eene smalle zandige kust aan land, die juist voor ons gemak daar schijnt te zijn gemaakt. Onze komst jaagt duizenden watervogels op, maar deze duizenden worden als niets gerekend, want men vertelt ons, dat de schepen alle vogels verjaagd hebben. Boven ons vliegt een zwerm pelicanen, die als haviken boven het water zweven, en ook op dezelfde wijze op hun aas neërschieten. Een van hen valt juist op dit oogenblik naar beneden, alsof hem een kogel door den kop geschoten ware, maar nadat hij ondergedoken is, ziet men hem weder naar boven vliegen, met een visch, die in zijn snavel spartelt. Digter bij ons, ja bijna om onze hoofden fladderende, zijn rotganzen, meeuwen, guanovogels en tallooze andere vogels van onbekenden naam en vorm. Op eene alleenstaande rots aan de lage zijde des eilands staat de *penguin*, de dominé der matrozen, dus genoemd om zijn zwarte kleed, zijn witten hals en zijn deftig uiterlijk. Zijne korte, ver achteruitstaande pooten, en zijn lange ligchaam

zijn niet zeer geschikt voor eene wandeling op het strand; maar hij kan uren lang op eene kleine door de golven bespoelde rots zitten, oogenschijnlijk in zoo diepe verstrooidheid, dat men in de verzoeking komt, om hem met de hand te grijpen. Maar juist als de boot hem nabij komt, en er reeds eene hand uitgestoken is, om hem in den nek te pakken, verwijdert hij zich hals over kop op zeer oneerbiedige wijze, duikt onder de boot heen en laat zijn kop weêr zien op ongeveer een kwartier afstands in zee, waar ieder hem vangen mag die kan, want hij is de vlugste zwemmer en de beste duiker. — Met weinige schreden zijn wij bij den guano en met nog eene tot aan de knie er in.

De guano heeft zich gelijkmatig opgehoopt, de onderste lagen zijn door het gewigt der bovenste ineengedrukt, en hebben eene donkerroode kleur gekregen, die, hoe digter bij de oppervlakte, des te lichter wordt. De oppervlakte zelve heeft eene witachtig bruine korst, die door de zon geheel uitgedroogd is. Onder deze korst vindt men een aantal eijeren en nesten. Zij is door de vogels compleet in cellen ingedeeld, diepe langwerpige gaten, die de dieren er met de pooten in krabben, en waarin zij hunne eijeren leggen, zelden meer dan twee in een nest. Deze gaten, die dikwijls in elkander uitkomen, vormen lange galerijen met verscheiden ingangen, en dit mijnsysteem is op zoo uitgebreide schaal aangelegd, dat men op het gansche eiland bezwaarlijk een voet verzetten kan, zonder er tot aan de knie in te zakken en door een harden snavel gekitteld te worden, die onze onbedekte beenen aangrijpt.

Nadat wij met groote moeite, en met verlies van verscheiden vierkante duimen huid van onze beenen, het hoogste punt des eilands bereikt hadden, daalden wij af naar de zijde waar de groeven zijn, en bereikten weldra de hoofdstad. Zij ligt op eene kleine van guano bevrijde ruimte en bestaat uit 20 of 80 ellendige hutten. Ieder van deze woningen is samengesteld uit vier lange palen, die in den grond geslagen zijn; het vlakke dak bestaat uit stroomatten en door dezelfde bekleeding wordt de hut aan drie zijden gesloten, terwijl de andere zijde open gelaten is. Behalve eenige ruwe banken, twee of drie pannen en eenige tinnen kroezen en schotels, hebben deze woningen geen huisraad. In een paar dier hutten staat eene kleine *botija* (eene aarden kruik van een vreemd maaksel), die met

pisco, eene soort van brandewijn, gevuld is. Voor bedden dienen dunne matten, en maar enkele bewoners zijn in het bezit van de gewone roode deken der Peruanen.

Kleederen schijnen bijna geheel afgeschaft te zijn; een oude *poncho* en eene versleten katoenen broek maken de kleeding uit der aristocratie, maar velen loopen geheel naakt. Éóne hut, die er iets fatsoenlijker uitziet dan de anderen, wordt bewoond door twee Engelsche matrozen, die zin in het eiland gekregen hebben, en zich loodsen noemen, daar zij aanspraak maken om het opzigt over de schepen te hebben terwijl ze geladen worden, en ze voor anker te brengen.

Digt bij de stad loopt een ruw, steil pad naar zee, waar langs de benoodigdheden en het water, dat de schepen moeten meêbrengen, aangevoerd worden.

Op het noordelijke eiland is eene dergelijke verzameling van huizen, maar grooter; hier woont ook de commandant, een oudachtig heer met een militair voorkomen, — een van de hoogste aristocratie, want hij bewoont een huis, dat een venster bezit. Op dit eiland wonen door den bank een paar honderd personen, op het middelste maar tachtig. Hun aantal wisselt echter af naar de meerdere of mindere vraag naar guano. Het zijn meest allen Indianen, en zij schijnen tamelijk tevreden te zijn op hun stoffig grondgebied, ofschoon alles wat hen omringt, zelfs de eetwaren, met guano als doortrokken zijn. Zij verdienen veel geld, leven naar hun smaak tamelijk goed, werken des nachts en rooken en slapen overdag. Om hunne verdiensten op te krijgen, maken zij van tijd tot tijd een uitstapje naar Pisco, waar zij hun geld tamelijk op dezelfde manier als onze matrozen doorbrengen, als men namelijk Pisco-brandewijn en Chiche (maïsbier) in de plaats van jenever of bier, en guitar en fandango in plaats van de viool stelt.

Om den guano te laden zijn de gravers oorspronkelijk aan den hoek van de steile zijde des eilands begonnen en hebben zoo landwaarts voortgewerkt, zoodat het uitgegraven gedeelte het voorkomen heeft van een vierkant, dat in een heuvel ingegraven is. De steile, loodregte zijde van de rots, die van den zeekant als een muur omhoog stijgt, en de steilte der kusten maken het bevrachten der schepen bijzonder gemakkelijk. Op den top der rots is eene groote omheining uit palen gemaakt, en met sterke ketenen rondom bevestigd. Die kan vier- tot

vijf-honderd ton guano bevatten; van boven is deze ruimte zeer wijd en loopt schuinsch toe tot aan den uitersten rotsrand, waar eene smalle opening aangebragt is. Hierin past eene lange wijde slang van zeildoek, die van den top der rots tot bijna aan de oppervlakte der zee afhangt. Wanneer het schip door middel der booten genoeg guano voor ballast ingenomen heeft, dan komt het aan deze slang, wier eind aan boord genomen en door het groote luik wordt gestoken. De guano loopt op die wijze met een voortdurenden stroom in het ruim, nagenoeg 350 ton per dag, en de omheining boven wordt des nachts weder door de Indianen gevuld. Zij slepen den guano in zakken op hun rug aan, waarbij zij iedere keer ongeveer tachtig pond dragen.

Bij het inladen of ingieten zelf zijn er enkelen boven bezig om den guano in de slang te werken; aan hare opening staat een Indiaan, die, door het aantrekken of vieren van eene lus, het afloopen van den guano langzamer of spoediger laat gaan of des gevorderd kan doen ophouden. Ook zijn er op verscheiden plaatsen van de slang touwen aangebragt, die naar de masten van het schip en zoo verder naar het dek loopen, waar aan ieder touw een man staat, die door inhalen en vieren de slang in beweging houdt, waardoor zij niet zoo ligt verstopt raakt. Dit gebeurt echter toch nog wel eens, en dan behoort er nog al wat toe om de zaak weêr in orde te brengen, daar de guano door de drukking dan tot eene compacte massa zamengeperst wordt, zoodat somtijds de slang opengesneden moet worden. Dikwijls gebeurt het dat er een vogel mede in de slang geraakt en zoo in het schip komt, en op een der beide eilanden is eens een Indiaan bij ongeluk mede er in gegleden; hij werd er aan het andere einde dood uitgehaald. Op ieder eiland zijn twee zulke omheiningen met eene slang, waarvan de eene veel kleiner is en slechts tot het vullen der booten dient.

Ook wij moesten nu eindelijk aan 't werk. De ballast wordt opgeheschen en over boord geworpen en de groote sloep is ijverig in de weêr om er guano voor in de plaats te brengen. Dit is een zeer onaangenaam werk. Ik behoorde tot de bemanning dier sloep, en daar er natuurlijk vrij wat wedijver tusschen de verschillende schepen bestaat, om het eerst klaar te komen, waren wij dag en nacht in beweging. Wij gingen

des nachts van het schip af en bleven onder de slang liggen tot aan den morgen, om de eerste lading voor onze sloep in te nemen.

Toen de dag aanbrak, waren wij derhalve blijde de slang in onze sloep te krijgen en ons te kunnen opvrolijken met in afschuwelijk Spaansch den Indiaanschen wachter toe te roepen, dat hij den guano kon laten loopen. In weinige oogenblikken kwam de lading naar beneden, en oogen, mond en neus stoven vol met het bijtende stof, dat zeer gemakkelijk in de sloep liep, totdat zij tot aan den rand vol was en de geheele bemanning er als een deel van de lading zelve uitzag. Een oude zeeman, wiens schaduwrijke bakkebaard en lange haar mest genoeg bevatten om een klein landgoedje vruchtbaar te maken, vervloekte in energische bewoordingen alle landhuishoudkundigen ter wereld, dat zij matrozen gebruikten om hun vuile werk te doen, in plaats van zelf te komen en den guano in hunne eigen breedgewielde wagens naar huis te rijden. Toen de sloep geladen was, stuurden wij langzaam naar het schip, waar onze lading, in zakken gedaan, de plaats van den ballast innam. Deze soort van arbeid duurde drie weken, eer de beurt aan ons was, om onder de groote slang te komen.

Onze kost aan boord zou voor velen zeer uitlokkend geweest zijn. Schildpad was ons gewone geregt, daar het voordeeliger was om een dollar voor eene schildpad van 50 à 60 pond te geven, dan vleesch van Pisco te laten komen. Onze schildpadsoep zou echter aan een *dîner* eene slechte figuur hebben gemaakt, schoon zij voor matrozen dik genoeg was. Verder hadden wij *bataten*, eene soort zoete aardappelen, die zeer groot zijn, en bijzonder in den smaak der Engelschen vallen. *Yura*, eene soort van wortel, die veel overeenkomst heeft met den pastenakel, visschen en vogels, zeer vele specerijen, benevens overvloed van vruchten, meloenen, druiven, bananen, Chirimoyas (eene soort van peren), alligator-peren, enz. De proviandsloep was altijd vol met allerhande artikelen van dien aard. Van tijd tot tijd bragt zij ook enkele zakken vol *pisco* mede, die als smokkelwaar met de noodige formaliteiten gesluikt werd.

Eindelijk kwam een dier Engelsche matrozen die op het eiland wonen, en bragt ons aan het strand in de goede ligging om onze lading in te nemen. Tevens kwamen er ook een

half dozijn Indianen, of Cholos, zooals wij ze noemen; een naam, dien de matrozen aan alle Peruaansche inboorlingen geven, ofschoon hij eigenlijk maar een enkelen stam toekomt. Het werk dezer lieden bestaat hierin, dat zij den guano in het ruim uitspreiden, als hij uit de slang loopt. Wat dat voor werk is, kan men ligt begrijpen: de atmospheer in het ruim is dadelijk vol stuivenden guano, en hierin werken de Indianen zoo goed als naakt; zij hebben een bos werk voor mond en neusgaten gebonden, dat wel lucht maar geen stof doorlaat. Bovendien zijn zij in twee ploegen ingedeeld, die elkander telkens om de twintig minuten aflossen. Zoolang zij aan 't werk zijn, zijn zij zeer vlijtig, hanteren hunne scherp toeloopende schoffels met eene handigheid, die zelfs den matroos verbazen moet, en komen, wanneer zij afgelost zijn, uitgeput en in zweet badend op het dek. En in dien toestand drinken zij een goeden schep koud water, en eene groote dosis onvermengden rum of pisco er boven op, gaan dan in het koelste gedeelte van het schip liggen, en blijven daar totdat het weder hunne beurt wordt, om den schoffel op te nemen.

De equipage wordt gebruikt, om de lijnen te besturen, die aan de slang zitten, en ook dezen zijn, ofschoon zij nog in de open lucht werken, genoodzaakt om het verband van werk te gebruiken, want de stofwolken, die uit het ruim opstijgen, zijn verstikkend. Het schip is van de kiel tot den wimpel met guano bedekt, die zelfs in de kajuit van den kapitein en in het keukengereedschap van den kok doordringt. Zelfs de ratten moeten niezen, en het gansche schip is in eene groote houten snuifdoos veranderd. Dit lijden duurt intusschen niet lang; drie dagen zijn doorgaans genoeg, om een groot schip vol te laden. Na den derden dag was ik echter hartelijk blij, toen de luiken gesloten, de ankerkettingen opgehaald werden, en de kluiver weêr naar Pisco wees.

Hier bleven wij drie dagen, die wij hoog noodig hadden om het schip schoon te maken en te beproeven of er de oude kleur weêr op wou komen. Want toen wij Chincha verlieten, waren ra's, masten, zeilen, touwwerk en de gansche romp van onderen tot boven met een allersmerigst bruin overdekt.

(*Uit het Engelsch.*)

CHAMPAGNE-STIJL.

RISTORI, de gevierde tragedienne, de gelukkige mededingster, maar in zeker opzigt ook de antipode van RACHEL, — is, zoowat in de warmste dagen van dezen warmen zomer, in Amsterdam geweest. En ziet, de kalme hoofdstad, waar de kunst toch niet op den troon en goede smaak niet àltijd voorzit, waar Italiaansch minder bekend is dan Grieksch en vooral Hebreeuwsch, is in eene soort van roes gekomen, en heeft al hare krachten ingespannen om te bewonderen, wat zij nu eenmaal wist, dat bewonderd moest worden.

Aardig was het de menschen — ik bedoel het gros, — over hetgeen zij gezien en gehoord hadden te hooren spreken. Ieder wist u te vertellen, dat het mooi was, en onbegrijpelijk mooi, en goddelijk mooi, en o zoo mooi! maar erg warm in de zaal; doch daarbij bleef het, en het gesprek over RISTORI was dan ook spoedig uitgeput. Eens recapituleren, waarin juist hare kracht, waar ook misschien hare zwakke zijde was, hoorde men slechts weinigen doen. En waagdet gij het eens voorzigtig en beschroomd de bedenking te opperen, dat zij, ja in natuurlijkheid van houding en gebaren, in levendigheid en uitdrukking van gelaat en oog onvergetelijk en onovertroffen is, — maar dat juist hare overmaat van kracht haar wel eens tot te heftige opvatting harer rol, en het zuidelijke bloed wel somtijds ietwat tot gezwollenheid in de voordragt en declamatie verleidde, — ah! dan waart ge een ketter, een vitter, een wijsneus. Trouwens dat hadt ge ook reeds kunnen voorzien, toen gij bij de voorstelling tegenwoordig waart, waar men, — naar de stalen wet eenmaal door het classieke *Schellinkje* gesteld, — juist het hardst applaudisseerde na de passages waar de volle, krachtige stem zich het luidst had doen hooren.

Maar Amsterdam had nog andere organen. Vooreerst eene kleine, zeer kleine, keurbende uit het aantal bewonderaars, die haar eene fatsoenlijke serenade hebben gebragt, — helaas! maar met de helft der bestemde musicanten, daar een treurig ongeluk van een wagen de andere helft tot levenslange of tijdelijke invaliden had gemaakt. Die serenade zelve had goed kunnen zijn; maar de smalle gemeente der hoofdstad wilde ook op hare manier grappig wezen. Toen de Italiaansche, ver-

getende dat zij niet in het land der Corinna's was, zelve hare magtige stem over de vergaderde menigte in de Doelenstraat liet heerschen — verhief een Jordaangenie, petillerende van Goudsbloemsgrachts- nu Willemstraatsgeest, den mysterieusen galm van *Ouwe hoe-den*, en natuurlijk begon men te lagchen in plaats van te luisteren. — Zij verstaat geen Hollandsch, zij die hierdoor zoo grof geïnterpelleerd werd, en is nu misschien wel geneigd te gelooven, dat die kreet eener weinig schoone, maar toch eigenaardige harmonie, werkelijk geestig moet geweest zijn.

Ten anderen hebben de dagbladen gebazuind en gefanfaard wat ze konden. Zij hebben haar gansch eenvoudig beschouwd als boven de critiek — en dat was eene billijke beleefdheid voor de vreemdeling! — en dus slechts gewedijverd, wie het handigst in het zamenlappen van hoogdravende zinnen van lof en vergoding was. Om het te variëren werd er b. v. eens een heel artikel gewijd aan de warmte in de schouwburgzaal; maar dat was slechts een sierlijke omweg om hetzelfde doel te bereiken. Immers dat bij zulke warmte de zaal zoo vol was, dat was wel het beste — en stellig ook het meest practische en duidelijke bewijs, — dat zij bovenmenschelijk schoon speelde. Een dier courantartikelen heeft echter bijzonder mijne aandacht getrokken, door de stoute dosis van bombast, die daarin werd uitgestort. Het is niet met inkt, — ook niet met bloed, maar met champagne, met aether, wat weet ik het, misschien met rumgrog of jenever geschreven. Maar het is ondertusschen zulk een fraai staaltje van reclame-stijl, dat wij alleen uit een letterkundig oogpunt meenden daartegen protest te moeten aanteekenen — neen, er ons mede te vermaken. Het staat in het *Handels- en Effectenblad* van 25 Junij; maar het is geenszins omdat wij iets tegen dat blad hebben, dat integendeel door verbazende activiteit in zijn korte leven reeds wonderen heeft gedaan, door zich zoo spoedig tot een geduchten concurrent zelfs van het *Handelsblad* te verheffen. Ook vragen wij den ons onbekenden D., die het artikeltje teekende en door latere artikeltjes getoond heeft ook wel verstandiger te kunnen stellen, verschooning, dat wij nu juist op zijne zonde tegen smaak en stijl — waarin hij zoovele medezondaars heeft, — bij toeval stuiten en haar releveren.

Maar der moeite waard is het om dien zeepbellenpracht van stijl en woorden te lezen.

Statig is de aanhef: »Reeds zijn twee der vier kostbare (toch nog goedkooper dan die van RACHEL) voorstellingen van de groote tragedienne heengevloden. Nog slechts tweemalen zal het ons gegund zijn..." — Het is wel zaak tot tweemalen te zeggen, dat er nog maar twee voorstellingen te wachten zijn, daar men zeker kan zijn, dat het een logen is; immers bij zulke zaken komt er altijd nog een, twee of meer toegiften. En wat zal ons nu gegund zijn, altijd als wij gaan kunnen en willen?

... »in volle teugen den nectar te zwelgen"... Daar zijn wij op de poëtische hoogte! en bij dien nectar behoort ook meer dan een alledaagsch woord: *in te drinken* is niet genoeg, *zwelgen* moet het zijn, dat wel meer aan solide dan aan liquide spijzen doet denken, en aan der honden dan aan der menschen manier van eten, maar toch iets grootschklinkends heeft. Wat voor soort van nectar het is wordt nader omschreven — en het is noodig ook.

... »die aan de zoete lippen, aan de welluidende, voor alle buigingen vatbare stem" (dat is mijne stem ook, hoewel ik het in het gebruik maken van die vatbaarheid maar niet ver gebragt heb), »aan de onberispelijke zoetvloeijende uitspraak, aan de buigzame rijzige gestalte, aan de(n) schoon gevormde(n) arm, aan den edelen majestueusen gang, met een woord: aan het harmonisch geheel der met alle vereischte gaven voor eene treurspelspeelster uitgeruste vrouw, *ontstroomt*." — Oef! wij zijn er. Kom nu toch eens even tot bedaren van dezen ultra-poëtischen roes. Wat is dat toch voor nectar, die aan al die dingen *ontstroomt*, aan de *lippen*, aan de *stem*, aan de *uitspraak*, aan de *gestalte*, aan den *arm*, aan den *gang*, en *summa summarum* aan het *geheel?* Uit tastbare dingen en abstracte begrippen moet die nectar dan maar uitstroomen; zelfs aan bepaalde ligchaamsdeelen, en dan bij zulke inspanning in die warmte! denk maar niet verder na. — Dan komt de solennele vraag:

»Waarmede zullen wij beginnen, waarmede eindigen, om den geweldigen indruk, het peillooze (peilloos) diepe effect" (zelfs een goede billardspeler zou u kunnen zeggen, dat een indruk diep, maar een effect niet anders dan krachtig, sterk wezen kan), »dat de hoogste (!) verpersoonlijking van de dramatische kunst, dat het onbereikbare genie van ADELAIDE

RISTORI in de rol van PHEDRA op ons gemaakt heeft, te beschrijven?!"

Begin dan maar niet, òf, eenmaal zóó begonnen, eindig dan maar zoo spoedig mogelijk! Maar onze courantenbard vindt het statiger met bombast te beginnen en met *nonsens* te eindigen.

Van dien indruk, »dien het op *ons* gemaakt heeft" denk ik eigenlijk dit: Men heeft dorst gekregen, is uit de comedie naar een *café* gegaan, heeft Beijersch bier of Champagne gedronken en zich toen moedig, zeer moedig gevoeld om eens klaterend te humbugiseren.

»Waar vinden wij, geschokt, geroerd, in ons diepste gevoel aangegrepen en overweldigd als wij zijn door hare onbetwistbare artistische superioriteit, woorden genoeg om...?"

Woorden genoeg? In den inktpot. Smeer maar toe! maar gedachten, dat is wat anders.

... »de onbegrensde bewondering, waarmede wij vervuld zijn over haar vulcanisch spel..."

Wat is dat voor spel, is het nog iets anders dan eene parabolische uitdrukking voor *smidswerk?*

... »lucht te geven (?), waar vormen, om uit te drukken, wat wij ten volle beseffen" (dat zegt nog al wat), »namelijk, dat RISTORI de *Phédra*" (hier dus de tragedie van dien naam) »opgevat heeft, zooals eene PHEDRA" (hier dus de persoon) »begrepen, en in den worstelstrijd van zoo vele en verschillende en hevige, haren boezem bestormende en verterende" (nog meer?) »hartstogten opgevat kan worden," enz.

Eilieve! loopen daar dan al die hoogdravendheden op uit, om te vertellen, *dat* RISTORI *Phaedra opgevat heeft*, *zooals Phaedra opgevat kàn worden?* En aangezien PHAEDRA gruwelijk slecht, middelmatig en zeer juist opgevat *kan* worden, zoo zegt die gansche woordenpracht volkomen niets. Al wat wij dus tot nog toe gelezen hebben leert ons niets anders, dan dat er nog maar twee voorstellingen te wachten waren, en dat is toevallig juist anders uitgekomen.

Gij hebt echter geen lust, waarde lezer! het geheele stuk op die wijze te doorloopen. Trouwens in het vervolg wordt het dan ook iets dragelijker. Hoewel altijd in denzelfden kermistoon, wordt er toch eene soort van verslag der voorstelling gegeven.

Treffend is echter weêr de laatste greep.

... »Ach! de dood verduistert haar gezigt,... wij zien haar sterven... nog één snik... en zij is niet meer!"

»En nooit heeft de arts aan de doodsponde een natuurlijker afsterven tot in de kleinste bijzonderheden aanschouwd."

Lieve vriend! als een arts een afsterven *tot in de geringste bijzonderheden aanschouwt*, dan is de patient dood, dat verzeker ik u, en als diezelfde verschijnselen zich bij RISTORI vertoond hadden, dan zou zij twee dagen daarna niet weder opgetreden zijn. Blijf toch bij zinnen!

De natuurlijkheden eindigen met een »schitterend licht" dat anderen *overschaduwt*, — volgens eene nieuwe wet, die een lichtgevend voorwerp laat doen, wat anders het werk van een lichtonderscheppend voorwerp is.

Het getuigt van goeden smaak RISTORI's spel te bewonderen, maar niet om het in zulke termen te doen.

VOORGENOMEN TOGT NAAR SINAÏ.

De met roem bekende reiziger in Zuid-Africa, FRANCIS GALTON, is voornemens om met een anderen hartstogtelijken Engelschen reiziger, den Heer SPOTTISWOODE, in dezen herfst naar het schiereiland Sinaï te reizen, om dit voor de geschiedenis zoo gewigtige land gedurende eene reeks van maanden naauwkeurig op te nemen. Ondanks de menigte verdienstelijke reisbeschrijvingen van beroemde en minder beroemde mannen, die dit schiereiland doorreisd hebben, is onze kennis daarvan toch nog zoo gebrekkig, dat er geene kaart van bestaat, die volkomen vertrouwen verdient, terwijl men de geschiedenis van den togt der Israëliten nog niet behoorlijk critisch heeft kunnen nagaan. Wij begroeten derhalve deze onderneming met levendige belangstelling en de beste wenschen voor een goeden uitslag. De reizigers zullen door de Engelsche Admiraliteit voorzien worden van instrumenten, die niets te wenschen overlaten.

PETERMANN's *Mitth.*, 1859, N°. 5.

(Zoodra en zoo dikwijls als er later iets over deze onderneming, wanneer ze werkelijk tot uitvoering komt, bekend wordt, zullen we onze lezers daarmede bekend maken.)

MENGELWERK.

OVER DE KUNSTMATIGE VORMSVERANDERING VAN HET HOOFD EN ANDERE LIGCHAAMSDEELEN BIJ VERSCHILLENDE VOLKEREN.

DOOR Dr. *VON JÄGER*.

MET AANTEEKENINGEN VAN

Dr. *A. SASSE* (*).

Men mag het als een menschkundig raadsel beschouwen, dat bij nagenoeg alle volkeren, zoowel in den zoogenaamden natuurstaat als bij meerdere of mindere beschaving, de zucht bestaat en ook het gebruik heerscht, om den natuurlijken vorm van enkele ligchaamsdeelen meer of minder geweld aan te doen. Wilde men dit onderwerp geheel volledig behandelen, dan zou men kunnen beginnen met de ondoelmatige kleeding bij het vrouwelijke geslacht, die velerlei schadelijke gevolgen en belemmering in hare moederlijke betrekking ten gevolge heeft. Verder zou men kunnen spreken over de bekende gewoonte om de jonge kinderen lang in dezelfde ligging te houden, terwijl de vrije beweging der ledematen bijna geheel onmogelijk gemaakt wordt, en het door dat inpakken alleen gemakkelijker wordt om met het kind om te gaan. De beschaafde Europeaan heeft dit gebruik gemeen met den wilden Indiaan, die op zijne togten niet buiten eene dergelijke inrigting kan, maar het overigens met alle voorzigtigheid en zelfs eenigermate sierlijk doet. Die handelwijze heeft, voor zooverre zij nog later voortgezet wordt, de verlamming of althans werkeloosheid der spieren die het oor bewegen, ten gevolge, zoodat slechts zeer weinig menschen dit willekeurig bewegen kunnen.

Maar dit onderwerp behoort meer tot het gebied der geneeskunde of liever der (nog te weinig in het doen en laten des volks doorgedrongen) gezondheidsleer.

(*) Deze aanteekeningen zijn tusschen [ ] geplaatst.

Om met de verminkingen aan het hoofd te beginnen, willen wij vooreerst herinneren aan het bij sommige volkeren gebruikelijke afslijpen of vijlen der tanden, eene bewerking, waarvan het doel niet geheel duidelijk is, en die overigens ook van geringe beteekenis is, omdat zij weinig verandering brengt in het voorkomen. Daarentegen is een van de zonderlingste gebruiken, de vooral bij vele volkeren van America in zwang zijnde kunstmatige of liever gewelddadige verandering van den vorm des schedels bij kinderen, hetgeen kort na de geboorte plaats vindt. De oudste graven der Peruanen bewijzen voldoende, hoe oud dit gebruik is. Het heeft zich tot op onzen tijd bij eenige Indiaansche stammen van America staande gehouden, terwijl het aan de Peruanen door eene synode van het jaar 1585 streng verboden werd, om verder zoo met hunne kinderen te handelen.

De wijze waarop men daarbij te werk gaat, is bij verschillende volksstammen eenigzins verschillend, al naar den vorm welken de schedel hebben moet. Volgens de berigten van MEIJEN, MORTON en TSCHUDI, die hierbij als ooggetuigen spreken, gaat men in de hoofdzaak op de volgende wijze te werk:

Het kind wordt spoedig na de geboorte op eene met mos of gras bedekte vaste onderlaag gelegd, — dan eene kleine plank met banden voor het voorhoofd vastgemaakt, zoo dat tusschen de plank en het voorhoofd ook eenig mos of gras komt, en op die wijze de schedel van voren naar achteren — gedeeltelijk ook door middel van de handen van ter zijde — zamengeperst. Ongeveer acht maanden blijft het hoofd van het kind zóó ingepakt; na verloop van dien tijd zijn de naden van de beenderen des schedels zoo stevig geworden, dat de gewenschte vorm voor altijd blijft bestaan. Tegenwoordig heeft die gewelddadige verandering van den schedelvorm echter zelden meer plaats, gedeeltelijk ten gevolge van het boven bedoelde verbod, gedeeltelijk ten gevolge van de zich uitbreidende beschaving. Vroeger schijnt het meer gediend te hebben als onderscheidingsteeken van hoogere geboorte, vooral voor de mannelijke afstammelingen der hoogere standen. Onder de Indianen van de Columbia-rivier heeft de afplatting van den schedel bij voorbeeld zulk eene hooge beteekenis, dat zij aan hunne slaven, die grootendeels van de naburige stammen afkomstig zijn, niet veroorloofd wordt. Opmerking verdient het,

dat, zooals TSCHUDI en MORTON zagen, de schedelvorm, bij kinderen zoowel als volwassenen, onder de bewoners van Peru wier schedel niet kunstmatig verwrongen was, rond was, een schedelvorm die aan dat menschenslag bijzonder eigen is. Dientengevolge moet men verklaren, dat eene kunstmatige misvorming van het hoofd, die gedurende verscheiden geslachten plaats gevonden heeft, geen erfelijk verschil in den schedelvorm te weeg gebragt heeft.

FITZINGER beschrijft in het 5de Dl. der *Denkschriften der mathematisch-physikalischen Classe der Wiener Akademie* een schedel, die bij Graffenegg in Neder-Oostenrijk gevonden werd, en die op soortgelijke wijze misvormd was als de schedels der oude Peruanen. Volgens latere onderzoekingen behoorde die schedel tot den stam der Avaren, die reeds in 568 n. CHR. Pannonië of Hongarijë en een deel van het tegenwoordige Oostenrijk in bezit hadden, en eerst in het jaar 791 door den in de geschiedenis zoo gedenkwaardigen 52daagschen veldtogt van Keizer KAREL *den Groote* uit Oostenrijk verdreven en tot aan de uitmonding van den Raab in den Donau teruggedrongen werden. FITZINGER wijst tevens op de gelijkenis tusschen dezen vervormden schedel en het beeld van ATTILA, den Koning der Hunnen, op een ouden gedenkpenning. Aan den anderen kant wijst FITZINGER op de overeenkomst tusschen dezen schedelvorm en dien van de schedels, die in de Krim gevonden werden. Het beeld van ATTILA zelf op den bedoelden gedenkpenning wordt door anderen meer met het Mongoolsche ras vergeleken, en daarvan de gewoonte afgeleid, dat eenige Hunnen bij hunne kinderen het gezigt en vooral den neus platdrukten, om hun daardoor meer van den gezigtsvorm bij het heerschende Mongoolsche ras te geven. In de Krim en in de landen die aan de Zwarte Zee grenzen, bestond het gebruik om het hoofd te vervormen reeds van ouds. HIPPOCRATES maakt reeds gewag van de gewoonte om den schedel bij jonge kinderen door binden hooger te maken. De volkeren waarbij dit gebruik heerschte, noemt hij Macrocephali; maar zeker ten onregte neemt hij aan, dat deze eerst kunstmatig te weeg gebragte schedelvorm in vervolg van tijd erfelijk geworden is. Immers deze meening wordt door hetgeen boven ten aanzien van de Peruaansche schedels aangevoerd is, wederlegd. Bij de Caraïben en eenige volksstammen in het Noorden van Peru, vooral ook bij de Indianen

in de Oregonstreken aan de Columbia-rivier heerscht integendeel de gewoonte om den schedel naar beneden te drukken. Een van deze volksstammen noemt men daarnaar plathoofden (*flatheads*).

Vroeger schijnt volgens BLUMENBACH [en VESALIUS] bij verscheidene volkeren van Europa het gebruik geheerscht te hebben, om den schedelvorm te veranderen. Daarvan is bij de meesten zeker ter naauwernood een spoor overgebleven, en in geen geval schijnt daarbij eenig opzettelijk doel te bestaan. [Ieder kent zeker het driehoekige lapje doek met lange banden, die verscheidene malen van voren naar achteren om het hoofd der jonggeborenen geslagen worden, een stuk dat hier te lande ten minste onder de mindere standen nog een onmisbaar stuk in de luijermand is]. Maar des te meer moet het bevreemden, dat, niettegenstaande den voortgang der beschaving, nog heden ten dage in Frankrijk (volgens FOVILLE) en vooral in de omstreken van Toulouse (naar RETZIUS) het gebruik bestaat om den natuurlijken vorm van het hoofd te veranderen. Dáár wordt namelijk door eene muts die strak over het voorhoofd gaat, en door banden die om het hoofd gewikkeld worden, de omvang van het hoofd van voren naar achteren kleiner gemaakt en de schedel meer naar boven gedrongen.

[Het *Edinburgh Medical Journal*, Dec. 1858, deelt uit de *Transactions of the Shangai Literary and Scientific Society*, 1857, ook iets ten aanzien van dit gebruik mede, naar aanleiding van Chinesche bronnen.

In de jaarboeken van de dynastie HAN en later, wordt melding gemaakt van Sjin-han, een Coreaanschen stam, die het hoofd der jonggeboren kinderen door steenen plat maakten. Verder wordt in de vroegste berigten aangaande de Soeloes, waarvan in 683 n. CHR. een gezantschap naar China kwam, medegedeeld, dat een van de gebruiken bij dit volk was, om de hoofden der kinderen plat te maken. Deze handelwijze is misschien in die streken in onbruik geraakt, maar toch vindt men sporen daarvan in het Oosten van Azië. Volgens nieuwere berigten aangaande de Coreanen, bezitten deze geen uitstekend achterhoofd [behooren zij dus tot RETZIUS' afdeeling van korthoofden — Brachycephalen]. Werkelijk bestaat algemeen onder de Chinezen de meening, dat de Mantsjoes — de overheerschende stam — zeer plat zijn aan het achterhoofd, en zelfs

heeft het gerucht geloopen, dat de opstandelingen van Kwang-si, toen zij het Mantsjoe-garnizoen van Nanking over de kling joegen, bij menschen waar zij aan twijfelden, het hoofd onderzochten, en diegenen over hoop staken wier achterhoofd plat was. De gewoonte, die in Siam, Mantsjoerië en Corea heerscht om de kinderen op den rug te dragen, gebonden aan eene platte plank, draagt zeker niet weinig bij om aan het achterhoofd, in den weeken vormbaren toestand des schedels op dien leeftijd, een onnatuurlijken vorm te geven. — Zoover het boven aangehaalde berigt, dat allezins belangrijk is, maar waarin de verklaring voor de platheid van het achterhoofd meer dan gewaagd heeten mag. Kunstmatige misvormingen bij den mensch zijn niet erfelijk, welke analogiën men uit de dierenwereld ook moge aanhalen. Het zij voldoende hierop te wijzen, dat de sedert omstreeks 4000 jaren bij de Joden in gebruik zijnde besnijdenis niet in staat is geweest, de operatie onnoodig te maken.

Zoo merkt ook de Weener ontleedkundige HYRTL te regt op: »Men gaat zeker veel te ver, wanneer men, als VESALIUS, meent, dat het breede achterhoofd der oude Duitschers en de breede slapen der Belgiërs van het liggen der kinderen komt, of dat de ronde hoofden der Turken door den tulband, en de vlakke hoofden van de Egyptenaren en eenige bergstammen door het dragen van zware lasten op het hoofd veroorzaakt zijn, zooals HUFELAND meent. HYRTL deelt verder nog een merkwaardig geval van misvorming mede bij den schedel van een Indiaan uit de golf van Mexico. Deze schedel was namelijk door een breeden, diepen indruk in twee zijdelingsche, halfkogelvormige helften verdeeld.

Ook bij sommige Tatarenstammen is het nog gebruikelijk het hoofd te misvormen, en zeer onlangs merkte Dr. SCHERZER, een der natuuronderzoekers, die met het Oostenrijksche fregat de *Novara* eene wetenschappelijke »reis om de wereld" maken, hetzelfde gebruik ook bij de bewoners der Nicobaren-eilanden op.]

Die kunstmatige verandering van den schedel heeft zeker nergens ten doel, om invloed uit te oefenen op de ontwikkeling der geestvermogens, maar wanneer men er opzet in zien wil of zien moet, schijnt er een teeken van rangsonderscheiding mede bedoeld te zijn. Zoo geniet bij de Choctaws-Indianen van America, even als het bij de oude Peruanen het

geval was, alleen het mannelijke geslacht de eer van eene kunstmatige vormsverandering van den schedel. In andere gevallen heeft die verandering zeker ten doel, om daardoor den vorm van het hoofd nader te brengen aan den vorm, zooals die bij den heerschenden stam voorkomt.

[Wat den invloed der bedoelde veranderingen op de geestvermogens betreft, deze kan niet anders dan ongunstig genoemd worden, al zijn er ook voorbeelden genoeg uit het leven der Americaansche Indianen aan te halen, waaruit schijnt te blijken dat die vermogens onder deze veranderingen niet geleden hebben. In de eerste plaats namelijk vermeldt FOVILLE, dat van 431 krankzinnigen in het gesticht te Rouen 247, dus meer dan de helft, nog den indruk vertoonden van den band, waarmede in de jeugd hun schedel omsnoerd was; en gelijke waarnemingen zijn door de geneesheeren uit de krankzinnigengestichten te Toulouse en Parijs gemaakt.

De meening, dat de besproken misvorming van het hoofd geheel geene beteekenis hebben zou, is natuurlijk zeer gemakkelijk, en zou ontslaan van de moeite om op te sporen wat aanleiding tot die handelwijze gegeven kan hebben. Het is echter eene meening, waartoe men eerst zijne toevlugt zou mogen nemen, wanneer vruchteloos beproefd was om eenig redelijk doel voor de bewerking aan te wijzen. Op dezelfde wijze heeft men in vroegeren tijd alle verhalen der Mythologie veelal voor laffe, onbeduidende, onzinnige scheppingen van menschelijk vernuft of onverstand verklaard, terwijl het echter door voortgezet onderzoek meer en meer gelukt is om die mythen tot een redelijken grondslag terug te brengen. Zoo verklaarde men ook in vroegeren tijd op het gebied der Geologie voor spelingen der natuur, wat de meer ontwikkelde wetenschap heeft moeten verklaren voor min of meer veranderde overblijfsels van planten of dieren, die in vroegere tijdperken van de vorming der aardkorst op hare oppervlakte leefden. De meening, dat men met de vormsverandering van het hoofd ten doel had om zich den schedelvorm van eenigen heerschenden stam te geven, is verreweg de meest aannemelijke, en het is waarschijnlijk dat alle misvormingen oorspronkelijk dit doel ten grondslag gehad zullen hebben. Nadere bevestiging voor deze meening vindt men in hetgeen te dien aanzien opgemerkt wordt door J. AITKEN MEIGS, Conservator van MORTON's Museum te Philadelphia. In zijne

bijdrage tot het voortreffelijke werk: *Indigenous races of the earth*, brengt hij de volgende aanhalingen uit verschillende schrijvers bijeen.

Dr. LUND van Kopenhagen zegt in een brief aan het Historisch en Geographisch Genootschap van Brazilië, over eenige overblijfselen, die in de kalkrotsen in de provincie van Minas Geraes in Brazilië ontdekt werden: »Wij weten, dat de menschelijke figuren die op de oude gedenkteekenen van Mexico gebeeldhouwd zijn, voor het grootste gedeelte een zonderlingen vorm van het hoofd vertoonen, daar zij geheel zonder voorhoofd zijn, doordat de schedel terstond boven den beenigen wenkbraauwboog naar achteren wijkt. Deze afwijking wordt algemeen toegeschreven aan eene kunstmatige misvorming van het hoofd, of aan den smaak van den kunstenaar, maar laat zich thans beter verklaren, dewijl het nu door deze echte bewijsstukken zeker is, dat in dit werelddeel werkelijk een menschenras bestaan heeft, dat dien ongewonen vorm van hoofd vertoont.

Men zou het met vele bewijzen kunnen staven, dat vele kunstmatige misvormingen van het hoofd, die bij sommige menschenrassen gebruikelijk zijn, inderdaad als nabootsingen moeten beschouwd worden van vormen, die eens in de natuur voorkwamen.

»Wij weten," zegt AMEDÉE THIERRY, »dat de Hunnen kunstmiddelen aanwendden om hunnen kinderen eene Mongoolsche gezigtsuitdrukking te geven; zij maakten den neus plat door vast aangehaalde banden van linnen, en drukten het hoofd in dier voege, dat de wangbeenderen uitstekend werden. Wat anders zou wel redelijkerwijze de grond voor deze barbaarsche gewoonte hebben kunnen zijn, dan de wensch om daardoor nader te komen bij een vorm, die onder de Hunnen bijzonder geacht werd — dat wil zeggen, bij den vorm van het overheerschende ras? De reden, die door Romeinsche schrijvers voor die handelwijze opgegeven wordt — om namelijk de helmen vaster op het hoofd te doen zitten — is zeker niet zeer aannemelijk. Meer waarschijnlijk is het, dat toen de Mongolen over de Hunnen heerschten, eene Mongoolsche gezigtsuitdrukking de voorwaarde was voor zekere rangs-onderscheidingen; dat de Hunnen dien vorm dus poogden na te bootsen, en het als eene eer beschouwden, om zich te mismaken, ten einde des te

meer op het heerschende volk te gelijken. Dit is allerwaarschijnlijkst de reden van die onnatuurlijke misvormingen, waarvan de geschiedschrijvers gewagen.

Dit is ook de meening van RETZIUS en ESCHRICHT. ZEUNE drukt zijne meening ten aanzien van dit onderwerp op de volgende wijze uit: »Hoewel eenige natuuronderzoekers vermoeden, dat de platheid van den schedel bij de Huaneas en de hoogte van den schedel bij de Natchez door kunstmatige drukking in hunne jeugd voortgebragt worden, komt CAMPER echter tegen dit denkbeeld op, even als ook CATLIN in zijn werk de »Noord-Americaansche Indianen", en ik ben ook van meening, dat wanneer er niet reeds eenige overhelling tot die vormen in de natuur bestond, de verschillende volkeren nooit op de gedachte zouden gekomen zijn om dit tot uitersten te drijven."

In verband met dit onderwerp is ook belangrijk het volgende uittreksel uit een brief aan Dr. J. H. B. MAC CLELLAN, geschreven door Mr. GEORGE GIBBS, Agent voor de Indianen te Fort Vancouver, Oregon, 17 December, 1855: »Onverminkte schedels uit de streek waar het gebruik heerscht om den schedel af te platten, zijn van slaven, en ofschoon misschien bij de Chinoeks of andere omliggende stammen geboren, toch van vreemde rassen. Het gebruik om den schedel af te platten, heerscht algemeen van den mond van de Columbia-rivier tot aan de Dalles, omstreeks 180 mijlen ver, en van de straat van Fuca ten noorden tot Coos Bay, tusschen den 42sten en 43sten breedtegraad naar het zuiden. Ten noorden van de Straat vermindert het gebruik trapsgewijs tot op eene eenvoudige, ligte zamendrukking, die ten laatste alleen nog op de vrouwen toegepast wordt, en ten noorden van Milbank Sound geheel in onbruik is. Op dergelijke wijze vermindert het gebruik trapsgewijs ten oosten van de Cascade-bergen. Bij de kinderen der slaven mogen de hoofden niet platgedrukt worden, en dus geven deze ronde hoofden hier den slaaf te kennen. Ook de hoofden der kinderen bij een blanken vader worden nooit platgedrukt, maar uit een ander beginsel, dewijl de moeder uit trots over haren omgang met een blanke, het kind de teekenen zijner voorname afstamming doet behouden."]

De verminkingen van het gelaat zijn velerlei en ook onder ons, beschaafde Europeanen, nog niet geheel afgeschaft. Tot

versiering moet het zeker dienen, waar bonte vogelveêren door de wangen of de lippen gestoken worden, of ook wanneer eene schelp in de onderlip gestoken wordt, zooals LIVINGSTONE mededeelt, dat bij een volksstam in Zuid-Africa gebruikelijk is. Bij anderen, zooals bij de Botokuden, dienen de houten pennen, die zij door de oorlellen, de lippen, of ook wel door de neusvleugels steken, stellig wel daartoe om hen bij de stompheid hunner gelaatstrekken nog afschuwelijker te maken, maar ze worden er juist niet vreeselijker door, want die versiering vermindert eer hunne weerbaarheid. Inderdaad worden ze ook als zeer vreedzaam geschilderd, en men zou zelfs bij enkele stammen der Botokuden, bij wie de doodstraf afgeschaft is, meer humaniteit kunnen vermoeden dan bij ons.

Waar men zich sneden in de huid van het gezigt bezorgt of ook het gelaat door verschillende kleuren volgens meer of minder ruwe teekening verwt, geschiedt dit zeker om zich een verschrikkelijk voorkomen te geven. Daarentegen openbaart zich eer eenige kunstzin in die teekeningen, die door naaldeprikken en later inwrijven van kleuren in de huid gemaakt worden. Meestal zijn deze regelmatig, en in verschillende vormen en kleuren over een grooter of kleiner gedeelte van het ligchaam, of zelfs over het geheele ligchaam, aangebragt. Zij dienen als teeken van ieders rang in de maatschappij waarin hij leeft, of ook wel als merk van de verschillende afstamming van een volk of eene familie. Dit gebruik van tatoeëren heeft zich, zooals men weet, hoewel in zeer beperkte mate, ook thans nog bij de volkeren van Europa staande gehouden. [Vooral bij matrozen ziet men zulk tatoeeersel dikwijls. Zeer lang heeft het gebruik zich in Ierland staande gehouden, waar het in de eerste eeuwen na CHR. nog algemeen bestond.]

Het onbeteekenende van de bewerking die noodig is, om versierselen aan de ooren te kunnen dragen, heeft zeker veel er toe bijgebragt, om het gebruik van dit sieraad bij nagenoeg alle volkeren van den ouden en nieuwen tijd algemeen te maken. En dit laat zich te eer begrijpen, omdat dit sieraad zeer groote verscheidenheid in vorm en kostbaarheid toelaat, en tevens zeer in het oog loopend is, zoodat de ijdelheid er meer door gestreeld wordt.

Wat het haar van het hoofd en het gezigt betreft, dit is

reeds van de oudste tijden af op de meest verschillende wijzen behandeld door die volkeren, die niet als de negers door de natuur met kort, kroes, meestal wollig haar bedeeld zijn. Vooral het vrouwelijke geslacht is er gewoonlijk op uit, om het hoofdhaar in bevallige vormen lang te laten groeijen, en de mode heeft slechts korten tijd inbreuk op dit gebruik gemaakt. Aan den anderen kant draagt de vrouw ook te meer zorg, om de haren van het gezigt weg te maken, omdat deze òf eene afwijking van den natuurregel te kennen geven, òf te duidelijk er op wijzen, dat zij den ouderdom te gemoet gaat. Bij de mannen onder minder beschaafde volkeren wordt zelden veel zorg gedragen voor het hoofdhaar, terwijl het in de geschiedenis der mannelijke kleederdragten bij beschaafde volkeren, vooral in Europa, eene zeer aanzienlijke plaats inneemt. Tegen het midden van de vorige eeuw was het niets ongewoons, dat generaals op het slagveld en professoren in het spreekgestoelte zich in allonge-pruiken vertoonden, die het kale of met kort geknipte haren bezette hoofd bedekten. Kleinere pruiken en haarzakken, waarbij het eigen hoofdhaar gebruikt werd of ook wel niet, en korte of langere, dunnere of dikkere staarten vormde, waren in die dagen niet minder algemeen, zooals de ouderen onder ons zich nog zeer goed zullen herinneren. In Europa is men algemeen tot eene meer natuurlijke behandeling van het hoofdhaar teruggekeerd. De Chinees draagt echter nog zijn staart [hoewel dit volstrekt niet zijne oude nationale dragt is, integendeel eene door de Mantsjoes sedert hunne overheersching van het Hemelsche rijk hem opgedrongene, zoodat de tegenwoordige opstandelingen tegen de heerschappij der Mantsjoes, als om te kennen te geven dat de opstand eene nationale zaak is, het haar lang laten groeijen en den staart afgeschaft hebben]. Geheel natuurlijk is echter ook in Europa de behandeling van het haar niet, want terwijl men in den natuurstaat het haar vrij laat groeijen en dit ook bij onze voorvaderen het gebruik was, wordt het minstens tot op den bij Grieken en Romeinen gewonen vorm van den Tituskóp geknipt, somtijds zelfs zóó ver, dat het haar volstrekt niet meer die beschutting verleenen kan, waartoe het door de natuur bestemd is. Alleen de vrees voor gemakkelijke vermeerdering van ongedierte, dat hier zijne woonplaats kiest, kan dit uiterste regtvaardigen. Wat den *baard*

betreft, die den man ook beschutting verleenen moet, het gebruik om dezen ten minste gedeeltelijk uit te bijten of met den wortel uit te trekken, bestaat bij weinige volkeren, vooral van America [en Azië]. Over het geheel is de baard ook bij de Americaansche Indianen [en de Mongolen] zeer weinig ontwikkeld of ontbreekt zelfs wel geheel. Des te merkwaardiger is het dat in Europa, waar de man dit sieraad bezit, reeds bij de Grieken en Romeinen het gebruik heerschte, om door scherpe instrumenten meer of minder van den baard weg te nemen, of ook wel het geheele gezigt glad te scheren. Dat de baard werkelijk de bijzonder zenuwrijke deelen van het gezigt te beschermen heeft, vooral tegen de invloeden van de buitenlucht, blijkt voldoende uit hetgeen somtijds ontstaat, wanneer men na langen tijd een baard gedragen te hebben, dien wegneemt.

Behalve het tatoeëren, weet ik niet dat men bij eenig volk borst of buik geweld aandoet. Evenwel kan men hier wijzen op een gebruik, dat, zonder uitwendig zigtbare beleediging te veroorzaken, toch niet zelden voor de inwendige deelen hoogst schadelijk is. Ik bedoel het dragen van zoogenaamde corsetten, en het daardoor te weeg gebragte zamensnoeren van den buik en gedeeltelijk ook van de borst. Ongetwijfeld wordt dit gedaan, om de figuur, zooals men meent, te verbeteren [hoewel ik vertrouw, dat ieder onbevooroordeelde zal toestemmen, dat de van nature goed gevormde dit hulpmiddel niet noodig heeft, en de minder gelukkig gevormde zich er een meer of minder afschuwelijk voorkomen door geeft — eene stokvischfiguur of zoo iets]. De wespenfiguur is nu eenmaal niet de grondvorm voor de menschelijke gedaante, en het kan dus niet bevreemden, dat de natuur deze zonde tegen hare inzetting hier en daar straft met te sterke ophooping van bloed in het hoofd of de borst, of met buikaandoeningen [en zwaar kraambed].

Een paar andere ligchaamsverminkingen kunnen hier niet gevoegelijk ter sprake komen, en er blijft nog alleen over, om te spreken over de kunstmatige beperking van den groei der *voeten*, zooals bij de Chinesche vrouwen van aanzien in de hoogste mate pleegt te geschieden. [De vier buitenste teenen worden te dien einde naar de voetzool toe gebogen en zóó door banden bevestigd, terwijl alleen de groote teen in de

natuurlijke rigting blijft, maar zijn groei belemmerd wordt door de uiterst kleine schoenen. De wijze waarop die verminking plaats heeft, is voor eenigen tijd in de *Times* beschreven door den correspondent in China, die aldaar in eene school der zendelingen gelegenheid had om de opvolgende veranderingen na te gaan, welke de voeten ondergaan moeten. Een kind waarbij de bewerking juist begonnen was, was 2 jaren oud. Door een verband van blaauw katoen waren de vier teenen (de groote teen was uitgezonderd) met kracht naar beneden tegen den bal van den voet gebogen en in die ligging stevig vastgebonden. Het kind liep ten gevolge van dien op de rugvlakte van zijne vier teenen, die rood en ontstoken waren. Het verband was zeer pijnlijk. Bij drie kinderen, die iets ouder waren, was de bewerking nog tot de vier teenen beperkt; langzamerhand verloren die teenen evenwel door de aanhoudende drukking hunne bewegelijkheid in de gewrichten, en maakten met de voetzool ééne massa uit. Bij het oudste der kinderen was de ontsteking geweken en was de voet koel, zonder pijn, en zag er uit even alsof de teenen waren afgesneden. De voet had nu ongeveer den vorm van een truweel. Bij het vijfde kind zag men het begin van de daarop volgende operatie, eene pijniging, waaronder zwakke kinderen dikwijls bezwijken. De zool van den voet was nu gekromd in den vorm van een boog, terwijl de groote teen en de hiel zoo digt mogelijk bij elkaâr werden gebragt. Dit buigen geschiedt langzamerhand. Het verband wordt nooit losgemaakt, maar elke maand steviger aangehaald. De voet zwelt daarbij op en raakt in ontsteking. Ten laatste ligt de bal van den voet in de holte van de voetzool en de groote teen in aanraking met den hiel. De voet is eene vormelooze massa. De rugvlakte is op de plaats van den enkel, en al wat er overblijft om in de muilen te steken en den grond te betreden, is een stuk van den grooten toon en een stuk van den hiel, tusschen welke beide eene lijn loopt, even als een likteeken na eene groote snede. Of dit gebruik oorspronkelijk inderdaad uit hovelingskruiperij ontstond, zooals somtijds opgegeven wordt, — als zijnde eene keizerin van China eens met eene dergelijke verminking behebt geweest, waarbij de hofdames gedacht zouden hebben, dat zij het toch niet minder

konden doen, — is misschien nog wel wat twijfelachtig]. Maar zeker is het, dat eene volwassen vrouw wel het schoentje aan den voet kan passen, maar dat zij den voet zelf ter naauwernood gebruiken kan. Nergens wordt zeker de natuurlijke verrigting van den voet in zóó hooge mate door ondoelmatig schoeisel belemmerd; maar het is toch onmiskenbaar, dat het schoeisel bijna overal zoo weinig aan den natuurlijken vorm van den voet beantwoordt, dat men alleen bij hen die barrevoets gaan, de natuurlijke gedaante van den voet en de teenen vinden kan. [Onlangs zijn er in Duitschland een paar boekjes verschenen, om aan te sporen tot het dragen en doen maken van een meer natuurlijk schoeisel; ik geloof echter dat de grootste zwarigheid ligt in de al te groote bekwaamheid onzer meesters schoen- en laarzenmakers, die er volkomen den slag van hebben om, door vierhoekige of andere onzinnige vormen van schoeisels, hunnen begunstigers likdoorns te bezorgen, en er meer eer in schijnen te stellen om zoógenaamd nette — anders gezegd te naauwe — dan om goed passende laarzen te maken. Zou het niet mogelijk zijn, om hun aan het verstand te brengen, dat een goed passend schoeisel moeijelijker te maken is, dan een dat te naauw is, en dat het niet veel voor hunne kunstvaardigheid pleit, wanneer zij vorderen dat onze voet zich naar de laars vormt, in plaats van dat de laars naar den voet gevormd zij].

Al de verschillende hier aangehaalde gebruiken overziende, moet men het beklagen, dat de mensch vaker dan men zou denken, een onbehagelijk en minstens doelloos gebruik huldigt, dat hem zelfs dikwijls nadeelen toebrengt of toebrengen kan, en in zijne uitersten tot ruwheid, onnatuurlijkheid en wreedheid leidt. De ondervinding heeft echter geleerd, dat vele noodelooze, doellooze of zelfs nadeelige gebruiken, hoe diep ook in het volksleven ingedrongen, bij eene verstandiger opvatting opgegeven zijn; en men mag dus met grond verwachten, dat al dergelijke gebruiken, wanneer geen verstandig doel daaraan ten grondslag ligt, bij de steeds toenemende beschaving der eeuw op den duur niet zullen kunnen blijven bestaan.

DE VELDSLAG VAN SOLFERINO.

In den regel wordt de geschiedenis eens veldslags slechts gekend uit de berigten van beide partijen. Toch rekenen wij ons voor het tegenwoordige geregtigd om eene voorstelling van dezen veldslag — den grootste, die in deze eeuw gestreden is — te geven volgens de mededeeling van ééne partij. En wel om verschillende redenen. Vooreerst, omdat van de Oostenrijksche zijde niets noemenswaardigs over dien veldslag is medegedeeld; want het magere officiële rapport, in de *Wiener Zeitung* gepubliceerd, is meer officiëel dan authentiek. Maar al te zeer hebben de Weener berigten ons aan die uit Hamburg van vroegeren tijd doen denken, waaraan de *humbugs* naam en oorsprong te danken hebben. De Fransche *Moniteur* moge in zijn berigt nog veel van den officiëlen toon hebben behouden, die bij dergelijke mededeeling onmisbaar is, het was toch zeer uitvoerig. En bovendien, ook andere berigten van meer particulieren aard zijn door Fransche pennen ter neder geschreven. Daaronder een in de *Revue Contemporaine* van 15 Julij d. j., door een die zich noemt »Officier Général", en dat wegens uitvoerigheid en den geheelen aanleg eene volledige studie over dit groote wapenfeit mag genoemd worden. Bovendien hebben wij het vergeleken met de vele verspreide berigten, ook in Duitsche bladen over hetzelfde feit verschenen. En inderdaad, dikwijls is het oordeel van den Germaan over den Oostenrijkschen *Stammverwant* nog ongunstiger, dan dat van den Franschman over zijn tegenstander aan den *Mincio*. *Die Grenzboten* b. v., waar een doorloopend verhaal van de krijgsgebeurtenissen gegeven is, weet geene woorden te vinden hard en schamper genoeg, om GYULAI's talmen — *der das Canapé zu sehr liebt* — en de ongeschiktheid der Oostenrijksche krijgsadministratie aan de kaak te stellen. Het is trouwens ook van den overwinnaar te verwachten, dat zijn verhaal der waarheid meer nabij komt dan dat van den overwonnene. De eerste behoeft zelfs zijne fouten niet te verzwijgen, want de goede uitslag is zijne absolutie; de andere heeft altijd de eene of andere fout weg te redeneren waardoor hij werkelijk verloor, en eene geheel toevallige reden op te sporen, waaraan hij zijn verlies toeschrijven kan. En vooral van den beleefden Franschman

kan men een billijk oordeel over den verwonnen tegenstander verwachten, gelijk dan ook het verhaal dat hier volgt, uitmunt door de onpartijdigheid, waarmede men aan de bekwaamheden en berekeningen van de Oostenrijkers regt heeft laten wedervaren.

Pozzolengo, 6 Julij 1859.

Ik zou niet in staat zijn, om u mijne bevindingen over den grooten veldslag van Solferino mede te deelen, en er de gevolgen van op hare juiste waarde te schatten, zonder iets verder te gaan dan een eenvoudig verhaal der bewegingenen, die in deze reusachtige worsteling door de troepen zijn volvoerd. En wel om twee gewigtige redenen: vooreerst omdat de officiële berigten en de particuliere correspondenties reeds de belangrijkste mededeelingen hebben gegeven, en ten andere, omdat men de gevolgen van dezen veldslag niet kan waarderen, wanneer men niet alle voordeelen doet uitkomen, die hij aan de geallieërden verschaft heeft ter voltooijing van dezen veldtogt, die sedert den 24sten Junij zulk eene belangrijke vordering heeft gemaakt.

Wij moeten eerst het moreel en de sterkte van het Oostenrijksche leger vóór den slag nagaan, benevens de belangrijkheid van zijne posities, de oogmerken die men bereiken wilde, en in hoeverre het plan der beide legers ten uitvoer gelegd is, en eindelijk vaststellen hoedanig uit een tactisch en strategisch oogpunt de uitslag van den strijd geweest is.

De algemeene opinie, in Oostenrijk zoowel als in het overige Europa, vooral in het Oostenrijksche leger zelf, beschouwde de nederlaag bij Magenta niet als eene dier rampen, die den uitslag des strijds beslissen; hetzij omdat een gedeelte des legers er geen deel aan genomen had, hetzij omdat men bijna alleen op den Oostenrijkschen opperbevelhebber, den graaf GIULAY [de Duitschers schrijven GYULAI], de schuld er van wierp. Zelfs was deze nederlaag door ééne partij van den Oostenrijkschen generalen staf meteen zeker genoegen gezien. Van den aanvang af was die staf in twee partijen verdeeld; eene partij van aanval, vertegenwoordigd door de jonge generaals, door de naaste omgeving des Keizers en den Keizer zelf, en eene partij der voorzigtigheid, voorgestaan door HESS, WIMPFEN en de grijze hoofden van den raad. De stem des Keizers had aan de eerste partij de overhand verschaft, en aan den generaal GYULAI

was het bevel over het invasieleger opgedragen, totdat de slag bij Magenta kwam, als eene schitterende regtvaardiging door de gebeurtenissen aan de partij der gematigdheid gegeven.

Wij willen niet op de gebeurtenissen van het begin van Junij terugkomen. Wij herinneren alleen aan de verwondering die veroorzaakt werd door de snelheid, waarmede de Oostenrijksche troepen na den slag bij Magenta uit Lombardije terugtrokken, zonder partij te trekken, zelfs zonder iets te behouden der verdedigingsmiddelen, die men als opeengestapeld had aan den Po, aan de zamenvloeijing van den Tessino en de Adda; en dat dadelijk na een veldslag, waar GYULAI, ofschoon geslagen, toch nog bereid scheen om het terrein hardnekkig aan den vijand te betwisten. Deze schijnbare vreemdheid verklaart zich uit de plotselinge omkeering, die nu in den raad des Oostenrijkschen Keizers plaats greep. Ontevreden over zijn bevelhebber, koos hij nu ook de partij zijner tegenstanders en verving hem door HESS, SCHLICK, WIMPFFEN. Het eerste werk dezer Heeren was dus, om hunne opinie te regtvaardigen, door de onmogelijkheid te laten zien, om zich in Lombardije staande te houden. Zij trokken er dus uit terug met eene overhaasting, die ongetwijfeld overdreven was, en meer geschikt om de ongenade van den overwonnen generaal te voltooijen, dan heilzaam voor de ware belangen van het rijk.

Maar hoe dan ook de uitslag van GYULAI's plannen geweest is, vooral wanneer men in aanmerking neemt de onaangenaamheden en bezwaren, die zijne tegenstanders hem onophoudelijk in den weg legden, zou het hoogst onregtvaardig zijn, om hem uitstekende militaire eigenschappen te ontzeggen, terwijl hij eene vastheid van karakter bezit, die eene zeer kostbare en zeldzame gave is bij den Oostenrijkschen generalen staf. Bij den veldslag van Magenta waren de bewegingen van het Oostenrijksche leger zoo goed overlegd, dat het gelukte om het Fransche leger te verrassen, en misschien zal de schuld der nederlaag wel voor een groot deel te wijten zijn aan sommige divisiegeneraals, die, tot de andere *côterie* behoorende, om tegen te werken, te laat of in 't geheel niet op het slagveld aangekomen zijn. Eindelijk is het thans voor niemand een geheim meer, dat in de beide gevechten van Palestro en Magenta, sommige Italiaansche en Hongaarsche

regimenten alles behalve hun pligt hebben gedaan, en dat dus bij deze nederlaag het gebrek aan zamenwerking bij de Oostenrijksche troepen mede in rekening moest gebragt worden.

Men moest thans verwachten, dat de generaals der nu triompherende partij op hunne beurt ook een veldslag zouden wagen, zoodra zij op het terrein hunner keuze zijn zouden, om zoo doende eene les te geven zoowel aan den vijand, als aan hunne verdrongen collega's. Juist om deze tweede proef beter te kunnen waarderen, heb ik gemeend aan deze omstandigheden te moeten herinneren. In de eerste plaats moest het leger hersteld worden van den schok, dien het geleden had, en ten andere had men de geschikte plaats uit te kiezen, waar men den vijand met de beste kans van slagen kon aanvallen.

Dadelijk bij hunne aankomst aan de Chiesa, werden de Oostenrijksche troepen gereorganiseerd, aangevuld, en van de uitheemsche bestanddeelen, de Italianen en Hongaren, gezuiverd. Er werden 10 legercorpsen geformeerd, die te zamen drie (twee?) legers uitmaakten, met eene totale sterkte van 250,000 man. Dit was het grootste en het beste leger dat de Oostenrijksche monarchie in 't veld kon brengen, zoowel wat de manschappen als wat de uitrusting, paarden en artillerie betreft. Er zullen vrij wat jaren verloopen, eer Oostenrijk zijn leger weder op de hoogte kan terugbrengen, waarop het vóór den slag van Solferino was. Zoo is het dan ook allezins verschoonbaar, dat de jonge Keizer een oogenblik de hoop voedde, om daarmede zijn vijand te verpletteren en hem met één slag uit Lombardije te verdrijven.

Gelukkig voor ons, dat de maatregelen van den Oostenrijkschen generalen staf, hoe schrander en stout ook, niet zóó doelmatig getroffen waren, dat zij niet mislukken konden. Ik weet wel, dat anderen, meer bevoegd dan ik, een gunstiger oordeel over de Oostenrijksche plans geveld hebben. Ik heb grooten eerbied voor dat oordeel, maar terwijl ik volgaarne erken, dat uit een louter tactisch oogpunt het plan van den slag bij Solferino den Oostenrijkschen generaals tot eer verstrekt, durf ik aan den anderen kant gerust beweren, dat in de strategische berekeningen hun plan niet zoo goed was, als dat van GYULAI, en ongetwijfeld niet opwoog tegen de maatregelen, waardoor NAPOLEON III het heeft weten te verijdelen. Ik steun hierin op hetgeen ik zelf heb gezien, en op de kennis

die ik bij eene andere gelegenheid van het terrein tusschen de Chiesa en den Etsch verkregen heb, terwijl ik mij eindelijk op het hier volgende strategische betoog meen te kunnen beroepen.

Wij willen beginnen met eene vraag aan hen, die zooveel te prijzen hebben in de bewegingen van het Oostenrijksche leger. Wat was hun doel? Ik geloof, dat men het op dit punt ligt eens zal zijn. De manoeuvres der Oostenrijksche troepen vóór den 24sten zijn dan ook volkomen door den generalen staf der geallieërden begrepen. Hun doel was, om het Franco-Sardinische leger bij den overtogt van de Chiesa af te snijden. Daartoe wilden zij wachten totdat een deel er van den linker-oever zou hebben bereikt; dan tusschen dat leger en de rivier oprukken; de voorposten der Fransche corpsen, die reeds gepasseerd zouden zijn, in de rivier dringen; en, terwijl het gros der Franschen op den regter-oever in bedwang gehouden werd, de Sardiniërs te vernietigen, om eindelijk de Fransche corpsen te écharperen, terwijl de voorste colonnes, die reeds op den linker-oever der Chiesa zouden zijn, afgesneden waren.

Maar dit plan was onuitvoerbaar om twee voorname redenen. Vooreerst omdat men een sterken marsch te maken had om het slagveld te bereiken, en het dus zeer moeijelijk was om de 5 corpsen van het Fransche leger te overvallen juist op het beslissende oogenblik, dat zij met den overtogt over de rivier zouden bezig zijn, en nog vóór dat zij in genoegzame magt aan de overzijde zouden wezen, om een aanval te weêrstaan. Dit punt van onze critiek is door den uitslag volkomen geregtvaardigd. Ten tweede zijn de golvende vlakten ten zuiden van het meer Garda, hoe uitmuntend ook gelegen om eene defensive positie in te nemen, veel minder geschikt, wanneer het geldt een aanval te doen en eene vlugge beweging te bewerkstelligen langs de Chiesa op het punt, waar de hoogten van Solferino steeds lager worden en zich in de vlakte verliezen. Ook deze bedenking is door den uitslag geregtvaardigd. Want het Oostenrijksche leger, na de gelegenheid gemist te hebben, om het geallieërde leger af te snijden, heeft zich, juist door de gesteldheid van het terrein, in de noodzakelijkheid gezien om de rollen te verwisselen en van aanvallend verdedigenderwijze te werk te gaan, — en wel

op het geheele terrein van Solferino tot San-Martino, dus op de lengte van zijn geheele centrum en regtervleugel.

Maar men kan met regt den Oostenrijkschen generalen staf een ander verwijt doen, vrij wat zwaarder, en waarvan hij zich zeer bezwaarlijk zal kunnen regtvaardigen. Dat is eene fout, waarvan zij de schuld niet zullen kunnen werpen op de traagheid der troepen, noch op het achterblijven van enkele corpsen in het beslissende oogenblik; maar die geheel aan hen zelven te wijten is, gelijk blijken zal. Het is deze, dat men om zulk een aanval op het Franco-Sardinische leger te doen, juist *die* rivier heeft uitgekozen, waar zulk eene manoeuvre, zoo niet onmogelijk, ten minste veel moeijelijker was, dan bij eene der andere rivieren van het Lombardo-Venetiaansche koninkrijk.

Om een leger bij den overtogt eener rivier af te snijden, zijn de regels genoeg bekend en vast, dat men niet noodig heeft er over te twisten. Die regels zijn: dat leger in het front niet verontrusten; in allerijl langs de rivier waar men den aanval doen wil, optrekken; de corpsen die nog niet gepasseerd zijn, door de artillerie in bedwang houden, en het gedeelte dat reeds overgegaan is, met overmagt verpletteren. Men moet dus een stroom uitkiezen, bij wien de oever waar de aanval moet geschieden, den tegenovergestelden oever domineert, om het gedeelte des legers dat aan de andere zijde gebleven is, hetwelk anders te hulp zou kunnen optrekken, te kunnen paralyseren. Ook moet men bij die rivier, hetzij hooger- hetzij lager-op, een vast punt hebben, om zich in 't geheim te kunnen vereenigen, zich tot den aanval voor te bereiden, en zich in geval van mislukking een toevlugt open te houden. De Chiesa nu biedt geen dezer voordeelen aan: hare oevers zijn vlak, zij heeft weinig water en is bijna overal doorwaadbaar; eindelijk moet men, om er te komen, in plaats van in het langs, er in 't dwars van Mantua of Peschiera op afgaan, hetgeen natuurlijk den aanval verzwakt. Immers hooger-op reikt de Chiesa bijna tot aan het meer Garda, waar geen leger zich kan verzamelen, en daar zij lager-op zich met den Oglio vereenigt, zou men, om er te komen, een geduchten omweg moeten maken, en daar, buiten weten des vijands, het gunstige oogenblik voor den aanval moeten afwachten.

Wanneer de Keizer van Oostenrijk het geduld had gehad, om de

Franschen bij den overtogt over den Mincio af te wachten, zou hij dezelfde manoeuvre onder veel gunstiger omstandigheden hebben kunnen uitvoeren. Het leger der geallieërden, wegens strategische redenen genoodzaakt om den Mincio boven Goïto over te trekken, zou dit waarschijnlijk gedaan hebben bij Valeggio, waar de scherpe bogt van deze rivier en de steilte der oevers een dergelijken aanval van de zijde der Oostenrijkers gemakkelijk gemaakt zou hebben, terwijl de beide plaatsen Peschiera en Mantua hun twee uitstekende posten zouden opgeleverd hebben, om den vijand te verrassen, of in geval van mislukking zich terug te trekken.

Behalve deze misslagen, onvergeeflijk voor den Oostenrijkschen generalen staf, die sedert 40 jaren het terrein bestudeert, was ook dit eene fout, dat men een zóó zamengesteld plan van aanval gemaakt heeft, dat het inderdaad wonder zou geweest zijn, wanneer alle corpsen op het juiste oogenblik ter bestemder plaatse aangekomen waren. Wij komen hierop straks terug.

Cavriana, Solferino en San-Martino zijn, zonder twijfel, geduchte posities voor een leger, om den vijand af te wachten en tegen te houden; maar men moet deze positie niet verwarren met die van Montechiari, iets meer naar het noordwesten, die met haar front vlak aan de Chiesa en de regterzijde op het meer Garda steunt. De vierhoek tusschen den zuidelijken oever van het meer Garda ten noorden, den Mincio ten oosten, de Chiesa ten westen en de moerassen van den Oglio en den Po ten zuiden, levert zoovele defensive posities op, vooral aan de zijde van het meer, dat deze plek sedert onheugelijke tijden geschiedkundige vermaardheid heeft verkregen door de talrijke veldslagen, die er gestreden zijn. Van de boorden van het meer Garda tot aan Cavriana en Volta is het een sterk golvend en afwisselend terrein; nabij deze genoemde plaatsen verheft zich een laatste heuvel, grooter dan de anderen, de Monte-Olivetta, die eene soort van courtine vormt van het oosten naar het westen. Ten zuiden van deze courtine begint de effen vlakte, die tot aan den Po voortloopt. Maar aan de zijde van de Chiesa beginnen die hoogten zich reeds bij Monte-Chiari van de rivier te verwijderen, en beschrijven dus van daar tot aan Volta een vierde van een cirkel, wiens middenpunt te Peschiera zijn zou, en waarvan

de beide uiterste stralen de zuidelijke oever van het meer Garda (tusschen Peschiera en Desenzano) en de Mincio (tusschen Peschiera en de omstreken van Goïto) zouden zijn. Het fameuse kamp van Montechiari, dat regts aan het meer Garda leunt, is vlak bij de Chiesa, omdat daar de heuvelen nog tot digt bij de rivier reiken; maar de positie welke de Oostenrijkers den 24sten Junij van San-Martino tot Cavriana bezet hadden, was, ten gevolge der boven beschreven gesteldheid der heuvels, tamelijk ver van de rivier verwijderd. Bovendien had het Oostenrijksche leger thans niet de uiterste grens der heuvelen bezet, zooals te Montechiari, maar het steunde met zijn regtervleugel op San-Martino, op eene tweede rij heuvelen, strekte zich van daar met zijn centrum uit tot Solferino en Cavriana, aan het einde der heuvels, en had zijn linkervleugel in de vlakte naar den kant van Guidizzolo.

Derhalve, in plaats van den omtrek der hoogten te volgen, liep het er bijna regt doorheen, nagenoeg als een secant die een cirkel midden doorsnijdt. Moet men aannemen, dat de Oostenrijksche staf opzettelijk deze verkeerde opstelling had aangenomen, die zijn linkervleugel ongedekt liet, en wel alleen met het doel om te profiteren van de geduchte posities van Solferino en San-Martino? of was men misschien daartoe genoodzaakt bij de onmogelijkheid om volledig de al te uitgestrekte beweging van den linkervleugel uit te voeren, die op de Chiesa moest aanrukken om langs haren oever op te marcheren? Dat is eene vraag, die ik niet zou durven beslissen; maar wanneer ik bedenk, dat het tweede en tiende corps afgezonden waren om meer stroomafwaarts aan de Chiesa te komen, langs een zoo grooten omweg, dat zij dien dag onmogelijk op het slagveld konden aankomen, dan zou ik haast gelooven, dat er werkelijk een misstand in den linkervleugel is geweest, ten gevolge van de te groote ingewikkeldheid van het plan des veldslags. Wij hebben hier dus weder het gewone gebrek van den Oostenrijkschen generalen staf, die een plan nooit mooi vindt, als het niet zeer ingewikkeld is. Juist daarom moet men, naar mijne meening, eenige toegevendheid hebben voor GYULAI: met alle gebreken die men hem kan verwijten, heeft hij toch den moed gehad, om van deze gevaarlijke routine af te wijken.

De Oostenrijksche generale staf had, dunkt mij, hetzelfde

plan op veel eenvoudiger schaal kunnen volgen. Wilde men eene krachtige poging tegen het leger der geallieerden wagen bij den overgang van eene rivier? Dan had men den vijand bij den Mincio kunnen opwachten. — Wilde men daarentegen de linie van de Chiese verdedigen? Dan had men slechts het (boven beschreven) kamp van Montechiari met genoegzame magt te bezetten, en daar den vijand op te wachten. In het eerste geval ware de zaak gemakkelijk geweest, door de nabijheid van Peschiera en de meer gunstige gesteldheid der oevers van den Mincio; in het tweede hadden de Oostenrijkers het voordeel van den vijand bij den overgang eener rivier op te wachten, met hun regtervleugel op het meer Garda gesteund, hetgeen den vijand de gelegenheid benomen zou hebben om diens regtervleugel te bedreigen, gelijk nu door het Sardinische leger te San-Martino geschied is.

Wij behoeven slechts de toepassing dezer weinige strategische regelen te maken, om aanstonds de zwakke zijde der Oostenrijksche combinatiën op te merken.

Daar het Oostenrijksche leger den Mincio tusschen Goito en Peschiera tot basis zijner operatiën had, en men besloot om op de Chiese te opereren, waar men geen vast punt had, moest er eene tweeledige voorbereidende beweging geschieden: eerst op de Chiese aanrukken, en dan langs den linkeroever opmarcheren, om van hieruit den overtogt van nieuwe corpsen te beletten, en te gelijker tijd die welke op het oogenblik van den aanval reeds overgegaan zouden zijn, te verpletteren.

De Oostenrijksche generale staf, naauwkeurig onderrigt aangaande de bewegingen van het Franco-Sardinische leger, wist dat dit in drie colonnes (*) naar den Mincio oprukte; links op den weg van Desenzano en langs den oever van het meer Garda, het Sardinische leger; in het midden het 1e en 2e corps en de keizerlijke garde over Lonato en Castiglione, en regts

(*) Eigenlijk was het leger in vijf afzonderlijke colonnes verdeeld, die deze marschorde hadden: links de Sardiniërs over Desenzano, verder regts het eerste corps (BARAGUEY D'HILLIERS) en de keizerlijke garde over Lonato, het tweede corps (hertog VAN MAGENTA) over Castiglione, het vierde (NIEL) over Medola, het derde (CANROBERT) over Castel-Goffredo. Maar tot meerder gemak bij het overzigt der bewegingen, willen wij drie corpsen of colonnes stellen, nl. als linkervleugel de Sardiniërs, als centrum het Fransche eerste en tweede corps en de garde, en als regtervleugel het derde en vierde corps.

het 4e en 8e corps over Medola en Castel-Goffredo. Ook wisten de Oostenrijkers waarschijnlijk, op welke wijze het leger der geallieërden voorttrok, waarvan namelijk de linkervleugel vooruit was, het centrum een weinig meer achterwaarts en de regtervleugel nog verder achteraan volgde. Daarnaar was hun plan ook ingerigt:

1°. Het tweede Oostenrijksche leger (*) onder den cavalerie-generaal graaf SCHLICK, bestaande uit vier corpsen (het 8e, 5e, 1e, 7e), dat den regtervleugel uitmaakte, moest den Mincio tusschen Peschiera en Valeggio overtrekken, zich tusschen Solferino en San-Martino verzamelen, en van daar noordwestwaarts oprukken naar den hoek tusschen de Chiesa en het meer Garda. Zijne taak was om het Sardinische leger, dat reeds geheel over de Chiesa was en den avond van den 23sten tusschen Desenzano en Rivoltella stond, af te snijden van het centrum der Franschen, die men bij den overtogt zelf hoopte te overvallen.

(*) Ofschoon de voorstelling van den Franschman over het algemeen duidelijk genoeg is, zij het mij veroorloofd hier nog te herinneren, dat de Oostenrijksche krijgsmagt in twee legers was ingedeeld, en dat reeds in deze indeeling volgens sommigen de grond der mislukking gelegen was. Zoo is ook het oordeel van den bovengenoemden verslaggever in *Die Grenzboten*, die daarin zelfs *alleen* de oorzaak van alles zoekt. Trouwens hij merkt dan ook te regt aan, dat zulke tweeledige verdeeling altijd oorzaak van een onevenredig gebruik der strijdkrachten wezen moet. Immers elke aanval bestaat uit een hoofdaanval, die door neven- of schijn-attaques moet worden gesecondeerd. Tot dien hoofdaanval moet niet een gedeelte van de helft, maar de hoofdmagt gebruikt worden, terwijl de andere manoeuvres alleen door gedetacheerde corpsen moeten geschieden. Zoo zou hier, wanneer de Oostenrijkers zich niet door die halvering hadden laten misleiden, de aanval op het centrum en het 4e corps des Franschen legers (die eigenlijk de hoofdaanval was) met het gros des legers hebben moeten geschieden, terwijl de corpsen, die ter regterzijde de Sardiniërs moesten afsnijden of ophouden, en ter linkerzijde CANROBERT, betrekkelijk geringer hadden kunnen zijn. In den grond komen dus de aanmerkingen van den Duitscher met die des Franschmans overeen, terwijl, hetgeen men reeds dadelijk uit het officiële rapport heeft vernomen, dat het centrum der Oostenrijkers te zwak was, geheel op hetzelfde gebrek wijst. Nogtans is de voorstelling, zooals die hier gegeven is, juister. Immers vooral daarom was het centrum der Oostenrijkers te zwak, omdat het nu het Fransche centrum in zijn geheel tegenover zich had, terwijl de bedoeling geweest was om dit in den flank te vallen, op het oogenblik dat het nog door de Chiesa verdeeld was.

2°. Het eerste leger onder den maarschalk WIMPFFEN, sterk drie corpsen (het 3e, 9e, 11e), moest den Mincio overtrekken tusschen Valeggio en Goïto, en tusschen het centrum en den regtervleugel der Franschen inrukken. Dit was altijd in de hoop, dat het Fransche centrum juist bij den overtogt overvallen zou worden, terwijl de Fransche regtervleugel nog *geheel* aan de andere zijde zou zijn. Daarbij moest dit leger het Fransche centrum in bedwang houden, en beletten dat de regtervleugel de Chiesa overtrekken zou.

3°. Het 2e en 10e corps eindelijk, onder LICHTENSTEIN en WERNHARDT, zouden den Mincio te Goïto overtrekken en, langs een grooten omweg, vervolgens ook de Chiesa bij Asola, nog ver beneden de posities der Franschen. Van daar moesten zij het corps van CANROBERT (den regtervleugel der Franschen) in den flank en in den rug aantasten; men hoopte namelijk dit te overvallen, terwijl het nog aan de regterzijde van de Chiesa was, en zoodoende de nederlaag van het Fransche leger volledig te maken.

Wanneer de bewegingen der beide vijandige legers zich mathematisch juist op die wijze hadden toegedragen, dan zou dit plan den Oostenrijkers ongetwijfeld een uitstekend voordeel hebben verschaft. Maar het had het bovengenoemde gebrek van alle Oostenrijksche plannen: wanneer slechts één van beiden, òf het Fransche, òf het Oostenrijksche leger, maar in een enkel opzigt anders handelde of op eene andere plaats was, dan bij deze berekeningen ondersteld werd, dan zou dit genoeg zijn, om de uitvoering er van onmogelijk te maken. Dat is dan ook gebeurd.

In den nacht van 23 op 24 Junij ging het 8e corps, van BENEDECK, dat den uitersten regtervleugel der Oostenrijksche linie uitmaakte, bivouaqueren op het plateau van San-Martino. Dit corps moest de gemeenschap met Peschiera over Pezzolengo en Ponti dekken. Het 5e corps (STADION) was gekampeerd in den omtrek van Solferino, het 1e (CLAM-GALLAS) stond bij Cavriana. Het 7e corps eindelijk was iets meer naar achteren en vormde de reserve.

Van het leger van WIMPFFEN stonden het 3e en 9e corps (SCHWARTZENBERG en SCHAFFGOTSCHE) voor Volta-Mantovana, en het 11e in de achterhoede als reserve. Het 2e en 10e corps waren, zooals wij zagen, gedetacheerd, om eene afleiding aan

den uitersten regtervleugel der Franschen te bewerkstelligen.

Maar al deze fraaije berekeningen werden ijdel ten gevolge van eene wijziging in de marschorde van het Fransche leger. Hetzij dat men bezorgd was voor het Sardinische leger, dat te Desenzano en Rivoltella vooruit was, hetzij dat de beide eerste corpsen en de garde, die dezelfde bruggen hadden moeten passeren, hun overtogt wat bespoedigd hadden, — zeker is het, dat in den morgen van den 24sten, op het oogenblik dat de corpsen van STADION en CLAM-GALLAS naar de Chiesa oprukten, zij reeds het eerste corps der Franschen voor zich zagen, dat zich in de vlakte deploijeerde en de eerste hoogten vóór Solferino begon te beklimmen. Te gelijker tijd had het Sardinische leger, ingevolge orders van het hoofdkwartier des Keizers, reeds zeer vroeg in den morgen talrijke verkenningstroepen op zijn regtervleugel afgezonden, om de gemeenschap met het eerste Fransche corps te onderhouden, en deze troepen ontmoetten de éclaireurs van BENEDECK, die op den rand van het plateau van San-Martino post hadden gevat.

Het Oostenrijksche leger, dat, terwijl het den vijand meende te verrassen, thans zelf verrast was, moest dadelijk van zijn plan afwijken. Op zijn regtervleugel en zijn centrum moest het zich nu tot eene louter defensive houding bepalen, en dus alleen met zijn linkervleugel den aanval doen. Hier had men het geheele tweede leger van WIMPFFEN slagvaardig benevens de twee gedetacheerde corpsen, die in den nacht lager-op over de Chiesa, in de rigting van Asola, gezonden waren. Inderdaad kon men op dit indrukwekkende leger nog eenige hoop vestigen voor den goeden afloop van den veldslag; want het tweede leger (dat van SCHLICK) zou werk genoeg hebben, om zich staande te houden. Dit bestond slechts uit vier corpsen, dat is nagenoeg 100,000 man, en het had te doen met het geheele Sardinische leger, het 1e en 2e Fransche corps en de garde, dus met nagenoeg een even talrijken vijand; maar bovendien werd zijne positie uit den aard der zaak reeds moeijelijk, zoodra het, opgesteld zijnde tot den aanval, zich genoodzaakt zag om alleen verdedigenderwijs te ageren.

Om maar een voorbeeld te geven van de groote verlegenheid, waarin men door deze verandering van het plan gebragt werd, behoeven wij alleen de positie van het corps BENEDECK, op den uitersten regtervleugel van het Oostenrijksche leger,

na te gaan. Wanneer werkelijk het plan was om het Sardinische leger af te snijden, gelijk buiten twijfel het geval schijnt te zijn geweest, dan bestond de taak van dit corps natuurlijk slechts hierin, om de Sardiniërs flaauw aan te vallen en hen door een gefingeerden terugtogt meer en meer van de Chiesa af te brengen, ten einde aan de andere corpsen betere gelegenheid te geven om hen in den flank te vallen en van de Franschen af te scheiden. Maar nu het plan veranderde, — nu men, met het oog op mogelijke onvoorziene omstandigheden en op een dreigenden aanval, zich met den regtervleugel en het centrum tot eene verdedigende houding moest bepalen, — nu werd die taak, om met alle magt weêrstand te bieden, ten einde het overige leger te vrijwaren tegen een flank-aanval, en den aftogt naar Peschiera en Valeggio open te houden. Trouwens, is het reeds moeijelijk om de bewegingen eens legers te overzien, wanneer alles afgeloopen is en men de gedetailleerde rapporten over elk der deelen van een veldslag voor zich heeft, — vrij wat moeijelijker is het om bedaard en met verstand die bewegingen te beoordeelen, te midden van den strijd zelf. Stoutheid en geluk spelen er altijd voor een klein deel in mede, en gewoonlijk is het laatste de prijs van het eerste.

Men kan noch aan BENEDECK, noch aan de commandanten der andere corpsen van dit tweede Oostenrijksche leger, den lof ontzeggen, dat zij zich met vastheid in dezen veldslag gedragen hebben. Zoolang BENEDECK slechts te doen had met de vijf brigades van het Sardinische leger, waarmede hij den strijd had aangevangen, gelukte het hem om die in bedwang te houden, en hij begon slechts te wijken, nadat in den namiddag andere Sardinische troepen ter versterking kwamen opdagen. Evenzoo hield STADION met zijn corps stand tegen het eerste corps van den maarschalk BARAGUEY D'HILLIERS, de voltigeurs van de garde en drie Sardinische brigades; terwijl het corps van CLAM-GALLAS, door dat van ZOBEL ondersteund, den aanval van den maarschalk hertog van Magenta, tusschen San-Cassiano en Cavriana, weêrstond.

't Is hier de plaats om hulde te brengen aan de maatregelen, die door den Keizer genomen zijn. De Oostenrijkers hoopten gemakkelijk eene opening te maken tusschen het Fransche en het Sardinische leger, en juist op dit punt ontmoetten zij het gros der Fransche troepen! Zij meenden hen te zullen

verrassen bij den overtogt eener rivier, en zij ontmoetten hen ten strijde opmarcherende, — zoodat, nog vóór dat er één schot gelost was, hun plan van aanval geheel in duigen was gevallen!

De eerste uren van den dag waren de bloedigste. De voorste colonnes van het leger der geallieërden, namelijk vijf Sardinische brigades en het corps van BARAGUEY D'HILLIERS, hadden het hoofd te bieden aan het geheele leger van SCHLICK. De Sardinische éclaireurs, die tot aan den rand van het plateau van San-Martino waren voortgerukt, werden door den vijand teruggejaagd, en de divisie zelf kwam daar niet eer aan voordat het corps van BENEDECK den rand van het plateau bezet had. Om de Oostenrijkers aan te vallen, moesten zij eene steile helling van een 20 Nederl. el opklimmen, die op sommige plaatsen met struikgewas bezet, maar anders meest open was. Alle wegen en begaanbare plaatsen waren met geschut beplant, zoodat de Sardiniërs door een geducht vuur van boven neêr beschoten werden, en van hunne stukken geen gebruik konden maken. Vijf malen gelukte het aan de bersaglieri en andere infanterie als tirailleurs uitgebreid, om den rand van het plateau te bezetten; maar dewijl de artillerie en cavallerie niet spoedig genoeg kon aankomen om hen te ondersteunen, zagen zij zich door het vuur der Oostenrijksche batterijen, die een weinig verder naar achteren stonden, ondersteund door de cavallerie, genoodzaakt om dadelijk weder naar de laagte te gaan.

Eerst in den namiddag, toen de drie brigades grenadiers van Savoye en Piemont, die 's morgens tot ondersteuning van het eerste Fransche corps waren afgezonden, weder bij het Sardinische leger kwamen, deed men eene laatste poging, die volkomen gelukte. De bersaglieri wisten zich in eene hoeve aan den rand van het plateau te vestigen, en konden zóó de aankomst van de artillerie en cavallerie ondersteunen, die, zoodra als zij op het plateau gedeploijeerd was, door eene mooije charge de Oostenrijksche cavallerie terugdreef, en daardoor voor het overige leger ruimte genoeg maakte, om er zich te deploijeren en de Oostenrijksche divisies naar Pozzolengo terug te dringen.

De drie brigades, die alzoo de beslissende hulp bij den aanval van San-Martino hebben aangebragt, hebben meer dan

eenig ander corps van de vermoeijenissen en gevaren van dezen gedenkwaardigen slag te dragen gehad. Wij zagen reeds dat het leger der geallieërden, dat zich nog moest deploijeren tegenover een vijand, die geduchte posities met groote magt bezet had, gedurende het grootste gedeelte van den morgen niet meer dan twee voorste colonnes, ééne links en ééne in het centrum, tegen de posities van San-Martino en Solferino konde over stellen. Het waren de vijf brigades door koning VICTOR EMANUEL gecommandeerd, en het eerste Fransche corps, en dezen stonden dus gedurende verscheiden uren te velde tegenover de Oostenrijkers. De drie Sardinische brigades, die het leger des konings met het 1e corps verbonden, werden door den keizer naar het centrum geroepen, om dit corps te ondersteunoen; later, toen de garde in linie begon te komen, werden zij weder aan den koning te hulp gezonden, die, door BENEDECK voor San-Martino opgehouden, sedert den morgen om versterking vroeg. Deze drie brigades moesten dus den aanval tegen Solferino laten varen en, altijd strijdende, zich links wenden. Onderweg door een talrijk corps (ik weet niet welk) aangevallen, hadden zij het vijandelijke vuur en het onweêr door te staan, altijd voortmarcherende, en kwamen nog bij tijds aan om bij San-Martino den overslag te geven.

Het eerste Fransche corps, eerst door deze Sardinische troepen, later door de voltigeurs van de garde ondersteund, moest dus bijna alleen, gedurende de eerste phases van dezen dag, het hoofd bieden aan het centrum van het Oostenrijksche leger, en het is strijdende gebleven van het begin tot aan het einde van den veldslag, die dan ook genoemd is naar de positie, die dit corps te veroveren had. De Oostenrijkers, onder commando van STADION, een der koenste generaals van het Oostenrijksche leger, hadden zich in het dorp Solferino versterkt, en bestreken met twee zijbatterijen de vallei waar de Franschen door moesten trekken om den aanval te doen. Al de bedaardheid van den maarschalk en de tegenwoordigheid des keizers, benevens de hulp van verscheiden corpsen der garde werd vereischt, om deze posities te nemen. De geduchte verliezen, die dit corps geleden heeft, zijn het beste bewijs voor de hardnekkigheid van de worsteling die aan deze zijde heeft plaats gehad.

Het is onmogelijk om, al is het maar oppervlakkig, een

begrip te geven van de bewegingen, die op dit punt zijn uitgevoerd, gedurende de critieke oogenblikken van een strijd van 15 uren. De aanval tegen Solferino begon des morgens om vijf ure en bleef onbeslist, ten gevolge der ongelijkheid van krachten, tot op het oogenblik dat de voltigeurs van de garde zich links van het eerste corps (waar zij de Sardinische brigades grenadiers vervingen) kwamen opstellen. Daar bovendien de regtervleugel van dit corps een geruimen tijd ongedekt bleef, was het niet mogelijk, om naar het dorp op te rukken en het te nemen. Maar toen ook het tweede corps (Hertog van Magenta) zich in linie gesteld had en San-Casciano aanviel; toen ook de grenadiers van de garde zich in de tusschenruimte der twee corpsen kwamen plaatsen en San-Casciano hadden helpen nemen, en de positie van Solferino dus van de linkerzijde bedreigd was — toen werd de strijd gelijk en meer beslissend.

Wat deed in al dien tijd het eerste Oostenrijksche leger, dat van WIMPFFEN? Het rukte voorwaarts langs den voet der hoogten, en door eene talrijke cavallerie beschermd, bedreigde het den flank van het tweede corps, en zou het vierde corps (NIEL), dat van den kant van Medola over de vlakte aanrukte, in het front vallen.

Maarschalk NIEL, door het verschrikkelijke vuur in het centrum gewaarschuwd, had begrepen, dat de strijd die begonnen was, algemeen en beslissend was. Derhalve in allerijl met zijne twee divisiën oprukkende, stelde hij zich stoutweg op regts van het tweede corps, slechts een weinig achterwaarts, ten einde zijn flank, die door de drie Oostenrijksche corpsen en de cavallerie bedreigd werd, te dekken. Het was dus met eene magt van hoogstens 25,000, dat hij het hoofd ging bieden aan minstens 60,000 man, die dreigden hem voorbij te trekken en in den rug te vallen.

Nog eens vragen wij, wat deed WIMPFFEN in dit beslissende oogenblik? Als hij van het oogenblik, toen het eerste en tweede corps met de garde, geheel bezig gehouden werden tegen de posities van Solferino en San-Casciano, en dus volstrekt geen hulp aan NIEL konden bieden, had weten te profiteren om met zijne overmagt en talrijke cavallerie op hem aan te vallen — dan moet men erkennen, dat hij NIEL waarschijnlijk

over hoop had geworpen en het Fransche leger in den flank en den rug had kunnen aantasten. Maar NIEL, het gevaar ziende, begreep, dat hem niets anders overbleef dan het stoutweg te gemoet te gaan, en voerde daartoe eene even stoute als verstandige manoeuvre uit. De keiser, die met helderen blik alle bewegingen van het leger naging, zond hem ter geschikter ure zijne geheele cavallerie; eenige schitterende *charges*, die de Oostenrijksche cavallerie met groot verlies terug deden deinzen, en het doorbreken van eenige *carrés* waren genoeg om het voortdringen van WIMPFFEN te stuiten. Nogtans was het gevaar slechts uitgesteld: de manschappen van het vierde corps konden niet op den duur aan het geheele leger van WIMPFFEN het hoofd bieden. Hun heldhaftige aanvoerder zond boodschap op boodschap aan CANROBERT, die met het derde corps nog bezig was met den overtogt over de Chiesa bij Castel-Goffredo en den regtervleugel van het geallieërde leger dekken moest. Maar CANROBERT, die in de verte de vroeger genoemde corpsen van LICHTENSTEIN en WERNHARDT (nagenoeg 60,000 man) op zijn regterflank zag aankomen, durfde aan de oproeping van NIEL geen gehoor geven, uit vrees van omsingeld en in den rug aangetast te worden.

Dat was een oogenblik van geduchten angst, het oogenblik dat den veldslag beslissen zou. WIMPFFEN begreep dit niet genoeg: in plaats van met alle magt aan te vallen, schijnt het dat hij bezorgd werd over het geweldige vuur, dat hij op zijn regtervleugel (bij Solferino) hoorde. Hij trok dus op Cavriana en San-Cassiano aan, en liet de flank-beweging der twee corpsen van LICHTENSTEIN en WERNHARDT varen. NIEL deed niets liever dan deze beweging volgen; hij wendde ook naar Cavriana, waar hij zich door den hertog van Magenta ondersteund zag. Te gelijker tijd kwam ook CANROBERT vooruit. Toen hij uit de aarzelende houding dier twee corpsen, die hij op zijn regtervleugel had, meende te kunnen opmaken, dat zij niets belangrijks ondernemen zouden, liet hij zijne brigades bij kleine afdeelingen tot ondersteuning van NIEL oprukken. Daar zoo doende de strijd meer gelijk werd wat het getal betreft, kregen de Franschen de overhand, en weldra moest het Oostenrijksche leger zijne teruggtrekkende beweging aanvangen.

Bij wien ligt dus de schuld van dezen aftogt? Voor een

deel ongetwijfeld aan den maarschalk WIMPFFEN, wien het aan zelfstandigheid, bedaardheid en tegenwoordigheid van geest ontbrak. Maar nog meer aan het geheele plan van den slag, aan dat ongelukkige denkbeeld om eene diversie te maken, wat altijd eene gevaarlijke beweging is, maar vooral tegenover een leger zoo voortvarend als het Fransche. Wanneer WIMPFFEN zich stoutmoediger betoond had, of wanneer de beide corpsen van LICHTENSTEIN en WERNHARDT in plaats dat zij ver weg gezonden waren, om eene nuttelooze demonstratie te doen, in reserve achter het centrum waren geplaatst geweest, — dan zou de positie van Solferino niet zoo spoedig genomen zijn geweest, en de uitslag van den strijd zou, zoo al niet in het voordeel der Oostenrijkers, toch geheel anders geweest zijn. Maar reeds tegen den middag waren alle Oostenrijksche troepen in 't gevecht, en van toen af was het te voorzien, dat zoodra één corps genoodzaakt zou worden om te wijken, de opening daardoor ontstaan niet weder door versche troepen aangevuld zou kunnen worden.

Het is dan ook eene merkwaardigheid van dezen veldslag, dat de strijd op zulk eene uitgestrekte linie aangegaan is, dat al zeer spoedig alle troepen in het vuur waren, en toch was de slag langduriger en hardnekkiger dan eenige andere. Ook had hij nog dit bijzonders, dat de twee legers oprukten met de fronten niet evenwijdig tegen elkander over, maar zóó, dat zij een hoek vormden; de strijd begon dus op den regtervleugel der Oostenrijkschen en den linker der geallieerden, deelde zich gaandeweg aan het centrum mede, en kwam zoo eerst aan de tegenovergestelde vleugels. Maar daar de hoofdaanval van het Oostenrijksche leger in zeker opzigt door zijn linkervleugel, die het laatste in den strijd kwam, gedaan moest worden, — was het natuurlijk, dat het centrum, reeds uitgeput door de groote inspanning, begon te wijken. Een Fransch leger in de plaats van WIMPFFEN zou door een koenen aanval zijn centrum vrijgemaakt hebben; de Oostenrijker daarentegen wendde naar het centrum heen en hield de geheele beweging tegen.

Ondanks deze misslagen door de Oostenrijksche generaals begaan, zou het zeer onregtvaardig zijn geene hulde te brengen aan hunne dapperheid en aan die van de manschappen. Een leger, dat van 5 ure des morgens tot 8 ure 's avonds aan een

Fransch leger het hoofd biedt, kan niet anders dan een dapper leger zijn. Echter is er nog eene opmerking te maken, dat namelijk de oude officieren van GYULAI, de oude corpsen van Magenta, ver boven de versche troepen van WIMPFFEN uitgemunt hebben in standvastigheid en kracht der manoeuvres. BENEDECK hield het met zijn ééne corps gedurende 8 uren uit tegen 5 brigades der Sardiniërs; STADION met zijn corps verdedigde gedurende den geheelen ochtend de posities van Solferino tegen het eerste corps en de voltigeurs van de garde, terwijl de manschappen van CLAM-GALLAS en ZOBEL met kracht den aanval van den hertog van Magenta en de grenadiers van de garde weêrstonden. Op den linkervleugel echter, waar de corpsen van SCHWARTZENBERG, van SCHAFFGOTSCHE en WEIGL niet anders dan het vierde corps van NIEL voor zich hadden, slaagden zij niet om het een oogenblik te doen wijken, en trokken terug zoodra het door CANROBERT ondersteund werd. Wat de twee corpsen van LICHTENSTEIN en WERNHARDT betreft, daar kunnen wij niet van spreken: zij zijn nuttelooze toeschouwers van den strijd gebleven.

Het Fransche leger heeft zich op dezen gedenkwaardigen dag gedragen op eene wijze, die boven allen lof verheven is. Ofschoon het bij den aanval op Solferino nagenoeg even sterk was als de vijand, was deze toch zóó in 't voordeel, door de verschansingen waarmede hij zich omringd en de sterke posities die hij bezet had, dat het bijna ongeloofelijk is, dat men die heeft kunnen veroveren. Het corps van NIEL hield verscheiden uren achtereen alleen stand tegen een driedubbel aantal vijanden en dat wel op het vlakke veld. Eindelijk kunnen de Sardiniërs trotsch zijn op het woord des keizers: »zij hebben zich waardig betoond om aan de zijde der Franschen te strijden."

Alleen vrees ik, dat men niet genoeg acht heeft geslagen op den zwaren post, dien de drie brigades grenadiers van Savoije en Piemont gehad hebben. Daar zij op verschillende plaatsen gevochten hebben, en niet anders gedaan dan overal heensnellen waar het gevaar het dreigendst was, zijn de resultaten van hunne moeite niet genoeg gewaardeerd, omdat zij niet één bepaald doel hebben gehad. De belangrijke verliezen, die deze brigades geleden hebben en de schitterende marsch, die zij onder het vuur des vijands hebben uitgevoerd, geven hun regt op bijzonderen lof.

Er zijn er echter altijd, die moeijelijk te voldoen zijn, en die nog het een en ander aan te merken hebben op de operaties der geallieërden. Volgens dezen kan men hun twee dingen verwijten: vooreerst, dat het Fransche leger, zoowel bij Magenta als bij Solferino, door de Oostenrijkers is verrast; ten tweede, dat beiden deze veldslagen geen belangrijk resultaat hebben gehad. Zulke verwijten beteekenen niets, als zij door de feiten zoo duidelijk worden weêrsproken. Wij willen echter de moeite nemen van ze te weêrleggen.

Elk leger dat een ander vervolgt, wordt altijd verrast, wanneer het vervolgde leger stand houdt om den strijd aan te nemen. Dit is niet alleen bij Magenta en Solferino gebeurd, maar het was ook het geval bij Marengo, bij Austerlitz, bij Friedland en bij een aantal groote veldslagen van vroeger eeuwen zoowel als de tegenwoordige. Men kan een vijand niet vervolgen en daarbij steeds in slagorde blijven; derhalve, als de vijand stand houdt en *volte-face* maakt, dan is het natuurlijk, dat de voorste colonnes op zijne linie stooten voordat men in slagorde geschaard is.

En wat de gevolgen der veldslagen van Magenta en Solferino betreft, men zou blind moeten zijn — thans vooral, nu zij zulke gewigtige concessies van den kant van Oostenrijk ten gevolge hebben gehad — zoo men de resultaten er van over 't hoofd zag. Wilde men ook al niet veel gewigt hechten aan het morele overwigt, dat de geallieërden daardoor boven de Oostenrijkers verkregen hebben, dan zal het toch genoeg zijn te herinneren, dat de slag bij Magenta de twee sterke vestingen Pavia en Piacenza in bezit der Franschen heeft gebragt, benevens Milaan en gansch Lombardije. Zal men beweren dat de Oostenrijkers die zonder noodzaak hebben verlaten? Zonder twijfel hebben zij ze verlaten, even als het Sardinische grondgebied dat zij bezet hadden, — òmdat zij zich niet bij magte gevoelden om ze te behouden en te verdedigen. Den vijand noodzaken om zijne vestingen zonder slag of stoot op te geven, is, dunkt ons, iets waarnaar een goed bevelhebber ten allen tijde streeft, maar waarin men niet altijd even gelukkig slaagt. — Maar men zou eenige kanonnen hebben kunnen nemen en eenige duizenden gevangenen meer maken? Deze aanmerking is kinderachtig: men voert geen oorlog om kanonnen en menschen te vangen, maar om den vijand te noodzaken, dat hij het door

hem bezette terrein verlaat. Bij Magenta was het er om te doen, om de Oostenrijkers uit eene geduchte positie te verjagen zonder hen in 't front aan te tasten. De veldslag dien KAREL VIII, Koning van Frankrijk, tegen de legers van Gonzaga bij Fornovo leverde, was nagenoeg van denzelfden aard: hij liet kanonnen, ammunitie en bijna zijne geheele bagage in de hand des vijands; maar hij kende zich te regt de overwinning toe, omdat zijn doel om voorbij den vijand te komen, bereikt was. Bij Torres-Vedras, bij Busaco en in zeker opzigt bij Waterloo, zou men het zeer gaarne er even als KAREL VIII afgebragt hebben, maar slaagde er niet in. Bij Magenta daarentegen, waar men den strijd had aangevangen in zoo ongunstige posities, dat men reeds in den aanvang één kanon verloor, eindigde men met er later verscheidene te nemen, en weinig overwinningen hebben een zoo groot aantal wapenen in 't bezit van den overwinnaar gebragt, wanneer men de groote massa's, die in de verlaten vestingen gevonden werden, mede in rekening brengt. De verdienste van den slag bij Magenta is die snelle marsch in een halven cirkel, die het Oostenrijksche leger er toe gebragt heeft om die beweging te volgen en in allerijl op den linker-oever van den Tessino over te gaan.

Eindelijk merkt men nog aan, dat na den slag van Solferino het Oostenrijksche leger in goede orde heeft kunnen aftrekken. Wij meenen aangetoond te hebben, dat het Fransche leger, door zich van de posities van Solferino meester te maken, een reuzenwerk verrigt heeft. Wij begrijpen niet goed, wat het nog meer had kunnen doen, en nogtans zou het meer gedaan hebben, wanneer het onweêr niet voor een oogenblik zijne vorderingen in het centrum had tegengehouden, en indien het derde corps, dat nu wegens de twee vijandelijke corpsen buiten den strijd gebleven is (*), eerder tot ondersteuning van NIEL had kunnen oprukken. Vooral is het van belang op te merken, dat het Oostenrijksche leger, met eene sterkte van 9 corpsen, of nagenoeg 225,000 man, teruggeslagen werd door een leger van omtrent 160,000 man (†), terwijl

(*) Maar dat was dan toch ten gevolge der Oostenrijksche tactiek, en dus waren die twee corpsen toch niet zoo geheel nutteloos als boven gezegd is.

(†) Volgens *Die Grenzboten* waren beide legers nagenoeg gelijk, en wel 150,000 man sterk, terwijl aan beide zijden 80,000, en van de Sardiniërs alleen 10,000 buiten gevecht gesteld zouden zijn! Men weet echter dat de officiële opgaven hiervoor lager cijfers stellen.

het zware verliezen heeft geleden aan artillerie, aan manschappen, aan generaals, en geheel gedesorganiseerd is. Ik geloof, dat er nooit onder gelijke omstandigheden grooter voordeelen, en zeer zelden eene zoo gevolgrijke overwinning is behaald. De vrede is daar om het te bewijzen,

---

REGTVAARDIGING DER MUZELMANSCHE VEELWIJVERIJ IN ALGERIË EN DE WOESTIJN.

De Heer A. BERBRUGGER heeft voor vier jaren onder den titel: »Volksdwalingen betreffende Algerië", eene reeks van opstellen in het licht gegeven, waaronder het volgende over de veelwijverij, dat den 18den Febr. 1855 in het Algiersche dagblad Akhbar verschenen is. Wij ontleenen daaraan de volgende plaatsen. »Men kan," zegt de schrijver, »de Muzelmannen in twee standen verdeelen, in zulke die vaste plaatsen bewonen, en in zulke die een meer of minder nomadisch leven in tenten leiden. Allen die in eene onbeweegbare woning hun verblijf houden, neigen, uit zeer gewigtige gronden die wij hieronder verder uiteen zullen zetten, tot monogamie; allen die onder het beweegbare linnen bescherming zoeken, worden, uit tegenovergestelde maar niet minder gebiedende oorzaken, tot polygamie gedreven. Tot de eerste klasse behooren de stadbewoners en de Kabylen, tot de laatste de rondtrekkende Arabieren. Om de droogheid en lankwijligheid eener formele verhandeling te vermijden, zullen wij hier een gesprek mededeelen, dat verleden jaar (1854) in den omtrek der hoogere Schelif tusschen eene zeer geestige en verstandige Fransche vrouw en een Arabischen hoofdman, die tweemalen Europa bezocht had, plaats vond. Wij hielden ons daarbij geheel passief, en dienden alleen voor tolk, zooals wij nu eenvoudig berigtgever zijn. Men lade dus niet de verantwoordelijkheid hunner gevoelens op ons.

De dame van wie wij spraken, had ons opgedragen om bij genoemden hoofdman, uit naam van het Europesche schoone geslacht, tegen dat wat zij de vernederende gewoonte der polygamie noemde, te protesteren. De hoofdman antwoordde op die beschuldiging met de volgende woorden: »Waarde mevrouw! ik kon mij het genoegen verschaffen u te bewijzen dat in den

grond uwe land- en godsdienstgenooten misschien in hoogeren graad polygamisten zijn dan wij, maar ik laat die onbeduidende beschuldiging varen, en ga regtstreeks op het doel los. Om mijne verklaringen begrijpelijker te maken, zal ik echter zoo vrij zijn u zelve ten tooneele te voeren, door een oogenblik aan te nemen dat gij met een van die Muzelmannen gehuwd zijt, die een nomadenleven leiden. Gij zoudt dan, beweer ik, de veelheid der vrouwen niet alleen niet misprijzen, maar uwen echtgenoot wel het eerst aansporen, om meer vrouwen te nemen, als hij toevalligerwijze geen lust voelde om u eene mededingster te geven. Dit schijnt eene wat sterke bewering te zijn, en toch geloof ik dat gij hare juistheid zult erkennen, als gij alle u nog onbekende omstandigheden hebt leeren kennen. Gij hebt zeker niet het minste begrip van een nomadenhuishouden en van de menigte werkzaamheden, waartoe dit aanleiding geeft. In de eerste plaats zijn onze nomadenwoningen van zeer ondergeschikten aard; niets is daarin vast, onze grootste kostbaarheden en zelfs ons leven vinden tegen de aanvallen van dieven en van den vijand alleen dan beveiliging, als wij ons met vele en in 't bijzonder met vertrouwde lieden kunnen omgeven. Na de medeleden der familie voldoen slechts de vrouwen aan deze gebiedende voorwaarde. Bij ons nomadenleven ontbreekt ons een molenaar, een bakker, een lakenwever, eene naaister, een kleêrmaker, een waterdrager, een houthandelaar, enz., en die kunnen er ook niet bij bestaan. Gij zoudt daarom genoodzaakt zijn om zelve het graan te reinigen, te malen, het deeg te maken, en te bakken, zonder den keukenarbeid te verwaarloozen. Gij zoudt de koeijen en schapen moeten melken en uit de melk kaas en boter bereiden. Gij zoudt de wol der kudden moeten toebereiden, en er kleederen uit weven. Als de Duar verder wil trekken, wat in het zuiden zestigmaal jaarlijks, zoo niet meer, voorkomt, ligt op de vrouw de verpligting de pakken te maken, de tent in te slaan en alles op te laden. Om geen verkeerden weg in te slaan, zoudt gij den trein moeten volgen, — maar meest te voet, want de lastdieren hebben aan het meubilair genoeg te dragen. Ongetwijfeld hebt gij de aantrekkelijke schilderij van een bekwamen schilder: »Rebekka aan de bron", gezien. Ook gij zult dagelijks naar de bron moeten gaan, die somtijds zeer ver afgelegen is. Maar als gij daarvan terugkeert, zult gij

zeker uw portret niet laten maken, want uw arme gebogen lijf, uw met zweet en stof bedekte gezigt, uwe bemodderde beenen, uwe kleederen, drijvende van het water dat uit de zakken zijpelt, zouden, als de penseel des schilders getrouw was, geen voordeelig portret van u geven. Overigens zoudt gij, als gij onder ons leefdet en de voorwaarden van ons bestaan, dat altijd door dreigende gevaren omringd is, leerdet kennen, spoedig inzien dat het hoofd der familie zonder de achting in te boeten en tegen zijne bestemming te zondigen, geen deel aan de huiselijke werkzaamheden nemen kan. De man heeft zijn eigen pligt, die, zooals gij zien zult, een vrij ruwe is: zijn voet moet steeds in den stijgbeugel, zijne hand aan het geweer, zijne tong in den raad, zijn oog en oor overal zijn: hier om de weideplaatsen op te zoeken die tot rust der uitgeputten bestemd zijn, daar om de oogmerken van den vijand te verhinderen, of hem eene hinderlaag te leggen. Zooals iedere oorlogvoerende magt, moet hij bondgenooten hebben op wie hij zich verlaten kan, en deze bondgenooten vindt hij door middel van de vrouwen die hij uit invloedrijke familiën neemt. Ik eindig, lieve mevrouw! met de herhaalde bewering, dat gij, eens onze nomadenmaatschappij ingetreden, in den grond geene weêrspannigheid zoudt toonen om drie wettige huisvrouwen naast u te zien; gij zoudt het veeleer, geloof ik, betreuren, dat de wet uwen man niet toestaat om een nog grooter getal te huwen."

Men zal na deze schildering des nomadenlevens nu wel begrijpen, waarom de Mooren in de steden en de Kabylische boeren zich in het algemeen met ééne vrouw tevreden stellen, vooral de eersten. De inrigting hunner huishouding, die zich van de onze slechts weinig onderscheidt, vordert slechts ééne huishoudster; wilden zij zich de wet ten nutte maken en meerdere vrouwen nemen, dan zou dit voor hen eene zeer kostbare weelde zijn, waaraan slechts zeer weinige beurzen konden te gemoet komen en die hun bovendien vele en ernstige onaangenaamheden op den hals zoude halen. Want de twisten der vrouwen, die in de vrije lucht der tent voor het intreden van een krijgshaftig echtgenoot — een onbeperkte heerscher in den kring zijner familie — zoo spoedig smoren, krijgen binnen de muren van een huis, waar ze voortbroeden en toenemen, eene veel grootere beteekenis. Zij gelijken hier aan den haat,

die zich tusschen matrozen gedurende eene overvaart vertoont, waar men bestendig tusschen de wanden van het schip ingesloten blijft. De antipathie stijgt in deze soort van broeibakken tot afschuw, en de afschuw ontaardt in norsche monomanie.

Wij hebben nog eenige woorden over een ander vooroordeel te zeggen, dat uit de Muzelmannen van Algerië slechts Othello's maakt, steeds bereid om hunne al te ligtzinnige echtgenooten onder de echtelijke matras den levensadem te doen uitblazen. Hier is een tamelijk belangrijk onderscheid vast te stellen. Wij mogen ons niet beroepen op hetgeen onder onze oogen in de steden plaats vindt, waar ieder doorslaande bewijzen vinden kan, dat de ijverzucht der Algiersche echtgenooten niet het barbaarsche karakter heeft, dat men er aan toeschrijft. Het kwaad heeft, zooals wij weten, de gevoeligheid, die zich steeds over den huiselijken haard moet uitstrekken, dikwijls op eene beklagenswaardige wijze verzwakt. Het zou dus onregtvaardig en niet zeer verstandig zijn, als men uit een openbaar anormalen, en zooals men ten minste mag hopen, slechts voorbijgaanden toestand gevolgen wilde afleiden. Maar is het gedrag van al deze bevolkingen van het zuiden (die niet, als de Muzelmannen in de steden, het regt bezitten om zekere verzachtende omstandigheden voor zich in aanspraak te nemen) omtrent hunne vrouwen bij vele en algemeen bekende gelegenheden, niet juist het tegendeel van ijverzucht? Zou men niet zonder veel zoekens merkwaardige voorbeelden van echtelijke welwillendheid kunnen vinden? Van de oudste tijden af ziet men de Ketama, een grooten Berberstam, de grondstof der oorspronkelijke bevolking van het oosten, in die mate de gastvrijheid uitoefenen, dat ieder ijverzuchtig gevoel tegenover hunne vrouwen blijft uitgesloten. Hunne meer dan ligtvaardige zeden hebben openbare sporen bij den Amer, in de nabijheid van Setif, en bij meerdere volksstammen van Kabylië, achtergelaten. Wij vragen hen die de Sahara niet slechts doorgetrokken, maar met de langzaamheid bezocht hebben van den man wien het om naauwkeurige waarnemingen te doen is, wat zij van de ijverzucht der nomaden gelooven, — die philosophische bevolkingen, bij wie de echtelijke lankmoedigheid, de vrijwillige blindheid waar het vrouwelijke beschimpingen en hatelijke speculaties met de vrouw

voor rekening der echtgenooten of der ouders geldt, een graad van onzedelijkheid bereikt heeft, dien men met eigen oogen gezien moet hebben om het te kunnen gelooven en begrijpen.

(*Das Ausland.*)

HOLLOWAY-PILLEN.

Zoodra ziekten zich deden gevoelen, zocht de met rede begaafde mensch ook naar middelen, om het onaangename daarvan uit den weg te ruimen, of ten minste te verzachten, dat is: hij zocht een geneesmiddel voor zijne kwaal. De kennis der geneesmiddelen breidde zich uit, en zelfs leerde men middelen kennen, die in twee, drie verschillende ziektetoestanden heilzaam waren. Bovendien zocht men en haakte men naar *arcana*, dat wil zeggen geheime geneesmiddelen, die echter doorgaans zoo onschadelijk waren, dat ze aan geen zieken kwaad deden; maar hem ook nooit, dan bij geluk, herstelling bragten.

Toen middeneeuwsche duisternis de enkele lichten die hier en daar schitterden, nog dreigde te verstikken; toen het grofste bijgeloof, zich inmengende in elke wetenschap, met de geleerdheid zulk een bont mengelmoes vormde, dat men ware kennis schier niet meer van valsche onderscheiden kon, toen kwam het rijk der *arcana*. Winstzoekende priesters en monniken maten breed en lang de wonderdadige genezingen uit, door aanraking als anderzins van hunne heiligen-beelden of reliquiën bewerkstelligd. Rondventers en fabrieanten van zulke reliquiën hielpen daarmede, en met de zoogenaamde amuletten, het hoog en laag geplaatste gemeen bedriegen. En de man van wetenschap zat onderwijl in zijn laboratorium, verspilde daar in onafgebroken werkzaamheid tijd, geld en gezondheid, en hield toch niet op met koortsachtigen ijver te zoeken naar... den steen der wijzen en het levens-elixir.

Langzamerhand zijn die nevelen opgeklaard, ten minste voor velen, en al roepen ook nog duizenden mirakel, als dit of dat beeld van een heilige eens op eene voor hen alleen zigtbare of wonderdadige wijze met zijne oogen draait; al denken velen dat goud misschien evenzeer in andere grondstoffen ontbonden kan worden als het voorheen ook als enkelvoudige stof beschouwde water, toch zijn er ook die alles wat naar bijgeloof riekt in den grond van hun hart verachten, en die

denken, dat de kennis der ontleedbaarheid van het goud misschien evenveel nut zal aanbrengen als die van den diamant.

Maatschappijen en ook enkele bijzondere personen trekken nog dagelijks in woord en geschrifte te velde tegen bijgeloof en kwakzalverij. Volksboeken, genootschappen, enz. enz. wedijveren met elkander, wie het eerst en het best zuivere kennis en beschaving verspreiden zal, niet alleen in den hoogere of den middelstand, maar zelfs in die klasse der maatschappij, die met alle geweld niet beschaafd wil wezen. De hoogere standen bevatten geene domkoppen, getuige hiervan het legio adellijken, die door noeste vlijt en diepe studie het prerogatief verkregen hebben om de letters Mr. bij hunne andere titels te voegen. Dit blijkt ook daaruit, dat Jonkheeren, Baronnen, enz. bijna uitsluitend alle diplomatieke posten vervullen, en elk weet, dat het bijvoegelijke naamwoord diplomatiek meest altijd als synoniem van slim, doortrapt voorkomt. Buitendien zijn die Heeren, zelfs al waren ze ook te dom om Mr. te worden, altijd voor andere posten zeer geschikt. De middelstand is óók zeer beschaafd, want aan manieren en complimenten kan men tegenwoordig niet zien of men een Mr. in de timmer- of schrijnwerkerskunst, dan wel in de beide regten ontmoet. En ik veronderstel toch dat het inwendige in overeenstemming met het uiterlijke is, ten minste niet in volslagen tegenspraak daarmede. Dit laatste van ons, degelijke Nederlanders, te denken, zou toch al te mal zijn. Uit al het bovenstaande moet ik dus opmaken dat wij, levende in een beschaafd land en eene beschaafde eeuw, zoo glad geschaafd moeten zijn, dat geen bijgeloof, maar ook vooral geene ligtgeloovigheid, geene kwakzalverij aan eenig ruw plekje zich vasthechten kan, integendeel langs ons afglijdt, als de waterdroppels van eene gans afdruipen...

Zoo ver schreef ik, toen mij eenige couranten gebragt werden. In mijn geest hulde toebrengende aan oud-Hollandsche degelijkheid, waarheidsliefde, enz., nam ik den opregten Haarlemmer ter hand. Al dadelijk trok eene zonderlinge houtsnede mijne aandacht naar eene daaronder geplaatste aankondiging. Deze meldde, dat een lijdend mensch, na tot herstel eener verouderde borstkwaal van alle mogelijke geneesmiddelen vergeefs gebruik te hebben gemaakt, nu volkomen hersteld was ›r de zalf en pillen van HOLLOWAY. Wel, dacht ik, dat

moet een ferm middel zijn; in weinig tijd nog wel en dan zoo'n ingeworteld kwaad! Maar eene poos daarna eene andere courant opnemende, zie ik eene annonce, die de zalf en pillen van HOLLOWAY *probatum* verklaart ter genezing van open beenen. Nu ging ik aan het zoeken, en weldra werd het mij groen en geel voor de oogen. Van alle kanten, uit alle dagbladen regende het ziekten, en allen waren als spelenderwijs radicaal genezen door de zalf en pillen van HOLLOWAY.

Nu was het levens-elixer gevonden, en dat nog buitendien niet als een geheim in het bezit van enkelen, maar voor betrekkelijk weinig geld verkrijgbaar in talrijke en het gansche land door verspreide depôts. Wat een slag voor doctoren en apothekers! maar ook tevens welk een zegen voor de menschheid, die zich vroeger liet martelen en kwellen door tallooze ziekten, en nu in ongestoorde gezondheid voort kan leven, als zij zich slechts plaatst in de weldadige schaduw en bescherming van HOLLOWAY's etablissement of van de bekende depôts. Gewis, ten tijde van den oorlog in de Krim was dit heilzame middel nog niet bekend, anders waren de hospitalen toen niet zoo bezet geweest, als de dagbladen zeiden. En wie weet, misschien is dit middel ook wel een preservatief tegen blessuren. Mij dunkt, ik zie den tijd geboren worden, dat elk soldaat, alvorens in het gevecht te gaan, uitwendig over het geheele ligchaam een laagje zalf, inwendig eene dosis pillen van HOLLOWAY aanwendt, en daardoor beschermd, even ongedeerd uit het heetste van den slag terugkeert, als voorheen wijlen ACHILLES. De aardigheid dan van het vechten af zijnde, houdt natuurlijk het oorlogvoeren op, en weldra wordt de droom van zoovele menschenvrienden, de eeuwigdurende vrede, door velen gewenscht, door meerderen voor eene hersenschim gehouden, tot stand gebragt door de zalf en pillen van HOLLOWAY.

Eigenlijk gezegd speet het mij hier in mijne veelomvattende bespiegeling te worden gestoord door het bezoek van een bekende. Evenwel, geheel vervuld, altijd in geestelijken zin, met mijne zalf en pillen, trachtte ik ook van dit bezoek partij te trekken in het onderhavige geval, en onderwierp dus de gansche zaak aan zijn mij bekend goed oordeel.

Mijn vriend antwoordde zeer bedaard: »Hoe nu, mijn goede man! Hou je me voor den gek, of ben je werkelijk nog *dupe* van zulke kwakzalverij?"

Kwakzalverij! Denk eens aan! Men zegt, dat eens een beoefenaar van astronomie of astrologie — regt weet ik niet wat, maar in allen gevalle van astro met een uitgang — onder het wandelen naar den sterrenhemel zag, en volgens gewoonte zijner kunstgenooten of liever geestverwanten, in diep gepeins verzonk. Daardoor zag hij niet naar den weg en viel eensklaps in een put, nog dieper dan zijne bespiegelingen, want zij verzonken er dadelijk in; en men zegt, dat de man een magtig zot gezigt zette. Dit laat zich begrijpen; nu, zoo'n gezigt zette ik ook, toen ik zoo door één woord mijn luchtkasteel zag ineenstorten en uit de eeuwigdurende vrede in de kwakzalverij viel.

Wel, wel! kwakz... och, laat ik dat leelijke woord toch niet meer noemen! En dat in onze verlichte eeuw, in ons verlicht land, onder ons, degelijke Hollanders, en dan nog wel geannonceerd in de degelijke »opregte Haarlemmer", die mijne grootmoeder reeds als zoodanig prees, omdat haar grootmoeder het ook gedaan had, en omdat er zoovele huwelijks-, geboorte- en doodberigten instaan!

Verscheiden dagen kon ik maar niet tot bedaren komen, want een heimelijk achtergebleven sprankje van hoop deed mij aan elk de zaak in quaestie vertellen; doch, helaas! verreweg de meesten lachten mij in het gezigt uit. Tegen wil en dank moest ik dus gelooven of beter nog vertwijfelen; maar nu ik anti-HOLLOWAY'ist werd, besloot ik toch, mijne ervaring in dezen ook aan anderen nuttig te doen zijn. Kan iemand mij overtuigen, dat ik vroeger gelijk had en in mijn tegenwoordig gevoelen dwaal, dat zal mij zeer aangenaam zijn; doch anders reken ik het mijn pligt om anderen, die, even als ik deed, nog heden bouwen op verlichting, beschaving, degelijkheid en al zulke mooije zaken meer, uit den droom te helpen en te doen inzien, dat ook nog hier in Nederland tot zelfs in dagelijks met ophef aangeprezen zaken kaf onder het koren schuilt.

De vriend die mij het eerst de oogen geopend had, maakte mij het eerst duidelijk, dat één middel voor alle kwalen eene ongerijmdheid is. In eene lange redenering, waar ik evenwel niet magtig veel van begreep, bewees hij mij, dat een en dezelfde ziektetoestand bij verschillende personen verschillende uitwerkselen kan hebben, gewijzigd naar elks bijzonder

gestel, en daarom telkens op andere, ten minste op telkens gewijzigde, manier moest behandeld worden. Ja, dat sommige verschijnsels bij den een als gunstig, bij den ander als nadeelig konden geacht worden, en dus het aanwezig zijn van één dier verschijnsels soms geheel verschillende middelen vereischte. Ook dat hetgeen een geneesmiddel voor den een, soms een vergift voor den ander was.

— »Dat begrijp ik niet," viel ik mijn vriend in de rede.

— »Dan zal ik het u ophelderen. B. v. gij zijt ongehuwd en beschouwt dit als de grootste ramp in uw leven. Wat is nu het beste remedie voor uwe kwaal? Eene vrouw. Welnu, ik heb er eene, maar die brengt mij meer last aan, dan waartoe de zenuw-sinkingkoorts in staat is."

Dit was duidelijk. Ik nam dus aan wat mijn vriend mij verklaard had; maar kan, dit aannemende, maar volstrekt niet begrijpen, hoe het mogelijk is, dat menschen die dit alles beter weten dan ik, er zich toe leenen willen om depôthouders, verspreiders, ja alleen aanprijzers dier kwakzalverij te zijn. Men zal zeggen: »ja, maar verkoop ik het niet, dan verkoopt het een ander." Best, als men zich dan onder eene digte volksmenigte bevindt, moet men zijn buurman de beurs ontfutselen, want: doet gij het niet, dan doet het een ander. Neen, ik geloof niet, dat dit bij allen de reden is. Het zal toch, hoop ik, nog velen hier te lande niet onverschillig zijn, op welke wijze zij hun brood verdienen.

Zou er misschien nog eene andere reden kunnen bestaan, die den depôthouder met een gerust of gerustgesteld geweten eene waar doet verkoopen, aan wier nut hij niet gelooft; die den courantier de aanprijzing doet drukken en verspreiden van een geneesmiddel, dat hij als eene kwakzalverij beschouwt? Mij dunkt, ja!

Ik nam nogmaals de toevlugt tot mijn vriend. »Gij bepaalt u bij ééne zaak," zeide hij, »doe dat niet, en ge zult zien dat er eene geheel afdoende reden bestaat, waarom bijna niemand er eenig kwaad in ziet, om der kwakzalverij de behulpzame hand te bieden. Als de zaak slechts winst opbrengt, verkoopt men om strijd zalf en pillen van HOLLOWAY. En dat waarom? Omdat men van der jeugd aan dit reeds geleerd en gedaan heeft, en de gewoonte zelfs de gedachte dat er kwaad in zou steken, verbant."

— »Dat is toch een beetje erg," antwoordde ik, »om de meeste menschen en buitendien ons, degelijke Hollanders, zoo in eens maar tot kwakzalvers te maken."

— »En toch... zeg eens, herinnert ge u nog de jaren, waarvan we thans zingen:

„Hoe zalig, als de jongenskiel
Nog om de schouders glijdt" —

om kort te gaan, weet ge nog den tijd, toen we zamen school gingen? Jongen! dat was een tijd, toen ik voor u de sommen op de lei maakte en gij voor mij een fautief opstel verbeterdet. Wat waren we fier, wanneer de meester ons prees als de eenigen die *al* het werk zonder fout afmaakten."

Ik krabde eens achter mijn oor, en zeide zacht: »Zalf en pillen van HOLLOWAY!"

— »Maar weet ge wel, hoe het dien KAREL HELMONT is gegaan, die zoo verbazend moeijelijk leerde, omdat hij te dom was om iets te begrijpen?"

— »Neen, weet gij wat van hem?"

— »In dienst gegaan, als onderofficier naar Indië vertrokken, heeft hij daar *par tour de force* het officiers-examen gedaan. Te dom om het gevaar oogenblikkelijk in te zien, heeft hij zich door dollen moed onderscheiden, en is thans met verlof te huis bij zijn broeder in Amsterdam. Daar pronkt hij nu met eene fraaije kapiteins-uniform, waarop een paar ordes bengelen, en laat zich heel bedaard de reputatie aanleunen van een dapper en kundig officier, ofschoon zijn eigen broeder niet weet, waar hem die kunde zou zitten?"

— »Zalf en pillen van HOLLOWAY!"

— »En DIRK SPALDER, die nu als geneesheer eene drukke practijk heeft, omdat zijne vrouw talrijke en voorname bloedverwanten heeft en zijne eerste patiënten *zóó* sterk van ligchaamsgestel waren, dat zelfs hij ze niet in het graf kon helpen."

Ik gaf geen antwoord.

— »En FREDERIK SMITS, die nu burgemeester is op een prettig dorp in Zuid-Holland, terwijl zijn klerk de zaken bereddert en hij de stukken teekent."

— »Och, schei uit! Ben je zelf ook depôthouder van HOLLOWAY?"

— »Wel ja. Waarom niet? Gij zelf zijt daarin mijn collega."

Dat was al te erg. Eerst lofredenaar der beschaving, nu kwakzal... haast had ik het weêr gezegd. Half boos liep ik weg. P.

HET OUDSTE VASTE LAND DER AARDE

is, volgens de wetenschappelijke onderzoekingen van den laatsten tijd, *Australië*. De lezers van de »Sporen van de natuurlijke geschiedenis der schepping", welk werk zoowel in Engeland, waar het oorspronkelijk uitkwam, als in Duitschland en in ons land zulk een grooten opgang maakte, zullen zich ongetwijfeld herinneren, dat de Schrijver van dat werk Australië voor het jongste werelddeel meende te mogen verklaren.

Die voorstelling was ook tot nog toe in de wetenschap algemeen gangbaar, niet op grond van een vooroordeel, alsof het laatst ontdekte werelddeel ook het laatst boven de oppervlakte der wateren te voorschijn gekomen zou moeten zijn. Men onderscheidt wel de Nieuwe Wereld (America) van de Oude Wereld naar den tijd van de ontdekking, hoewel ook America, volgens de resultaten der Geologie, ouder zijn moet dan de Oude Wereld; maar Australië bleef altijd in de schatting der geleerden het jongst gevormde werelddeel, op gronden die men zich deels uit het bovengenoemde werk zal kunnen herinneren, deels uit het vervolg dezer mededeeling zal zien.

Dr. FERD. HOCHSTETTER — een der geleerden die op het door de Oostenrijksche regering daartoe uitgeruste fregat een togt rondom de aarde ondernomen hebben tot wetenschappelijke onderzoekingen in minder bekende streken — schreef aan de Keizerlijke Academie te Weenen een brief, geteekend: »aan boord van de *Novara*, den 14den Dec. 1858." Daaraan ontleenen wij het volgende, dat op dit onderwerp betrekking heeft.

Buideldieren waren, zooals men weet, de eerste zoogdiervormen die in Europa optraden. Thans komen ze hier niet meer voor, terwijl ze in Australië nog bijna uitsluitend de zoogdieren vertegenwoordigen. Men heeft opgemerkt, dat de dieren- zoowel als de plantenwereld van Australië zeer veel verschilt van die der andere werelddeelen, en dat hare vormen

zeer veel overeenkomst vertoonen met die, welke in Europa voorkwamen gedurende den tijd dien de geologen aanduiden als de Jura-periode, of in het algemeen het secundaire tijdperk. Daarom heeft men Australië een werelddeel genoemd, dat de ontwikkelingstijdperken der andere werelddeelen nog niet doorloopen heeft. De uitkomsten der geologische onderzoekingen in Australië schijnen deze meening te bevestigen, maar niet in den algemeen gangbaren zin, dat Australië een jong werelddeel is, hetwelk al die ontwikkelingstijdperken nog zou moeten doorloopen, maar integendeel in dien zin, dat Australië zonder twijfel het oudste werelddeel is, — een vast land, dat het vroegste in zijne tegenwoordige gedaante bestaan heeft, zoodat zijne tegenwoordige dieren- en plantenwereld den oudsten stamboom in regte lijn van afstamming bezit.

Men kent namelijk in Australië tot nog toe, behalve tertiaire afzettingen van geringe dikte en weinig uitgestrektheid (op niet meer dan twee plaatsen zijn deze met zekerheid aangewezen), alleen crystallijne gebergten en primaire formaties tot aan het Silurische tijdvak, die het grootste gedeelte van dit werelddeel uitmaken. De geheele reeks der secundaire formatiën schijnt ten eenenmale te ontbreken. Daaruit volgt dan onvermijdelijk, dat Australië sedert het einde van den primairen tijd vast land was, en nooit weder door de zee bedekt werd, zoodat zijn grond sedert het begin van den secundairen tijd — gedurende al die ondenkbaar lange tijdsruimten, die door zoo geweldige omkeeringen in Europa geteekend werden — rustig bleef, en planten en dieren in eene afgebroken reeks tot op den tegenwoordigen tijd voedde. Uit dit oogpunt beschouwd is de planten- en dierenwereld van Australië de meest oorspronkelijke en de oudste die op aarde leeft, en zóó moet het minder verwondering baren, dat hier nog vormen van dieren en planten leven, die in Europa reeds lang uitgestorven en door andere, nieuwe, vervangen zijn.

EENE NIEUWE VERBETERING AAN DE KAART VAN EUROPA.

Als eene bijzonderheid, die opmerking verdient of misschien ook niet verdient, deelen we mede, dat een in dit jaar te Parijs bij HACHETTE verschenen Atlas voor de Fransche spoorwegen, berustende op officiële bescheiden en welks vervaar-

diger zich noemt ADOLPHE JOANNE — op de beide eerste kaarten ook Luxemburg schetst, maar op eene zeer bijzondere wijze. Zoowel het Belgische gedeelte namelijk, als dat waarover onze koning als Groot-Hertog heerscht, wordt aangeduid als »Prusse Rhénane" en zelfs op eene wijze, die zeer in het oog valt. Men mag wel vragen, of dit óók op grond van »officiële bescheiden" geschied is, en of men het als eene verbetering van de kaart voor 1860 moet aanmerken. In dat geval schijnt de kans tegenwoordig grooter dat het plan van verbetering maar *en portefeuille* zal blijven liggen, nu ook het programma voor Italië slechts half ten uitvoer gebragt is.

DE CROATEN IN MILAAN.

Mijn waarde lezer, die op de hoogte van zijn tijd is, en zich bij Croaten *per se* iets barsch, barbaarsch en beestachtigs denkt, spitst hier misschien zijne ooren in de verwachting van eene mooije afgrijselijkheid. Dat is toch nu niet het geval; het geldt eene episode uit den laatsten oorlog, die een Duitsch blad als eene *hübsche Scène* mededeelt, en die wij weêrgeven al ware het maar als tegenhanger tegen alle gruwelen, die hun nagegeven zijn door dagbladen en andere logeninstrumenten, — vooral daarom niet te vertrouwen, omdat zij niet *altijd* liegen.

Onze Croaten dan waren in Milaan op het oogenblik dat na den slag bij Magenta, de Oostenrijkers voor de Fransche wapenen en der Italianen geestdrift meenden te moeten wijken en de stad ontruimen. Volgens een particulier berigt — en wat wilt ge meer authentiek in onze dagen? — van een Oostenrijksch militair aan zijne ouders in Weenen, viel daarbij o. a. het volgende voor.

Te midden van het geraas en gewoel der oproerige stad, die zich met driekleurige vlaggen en bloemen versierde om de Franschen te ontvangen, stond op een groot plein eene troep Croaten. Zij waren verdwaald geraakt en wisten heg noch steg in de groote stad, wier taal hun onbekend was. Na kort beraad besluiten zij om zich te weer te stellen. Zij vormen een *carré* om van alle zijden gedekt te zijn, laden hunne geweren en wachten met hunne barsche gezigten moedig af, wat het lot over hen besloten mag hebben. De aanblik van het kleine hoopje, dat echter blijkbaar een vast besluit genomen heeft, boezemt der joelende menigte ontzag in, en niemand waagt het om hen aan te vallen of te beleedigen.

Zoo hadden zij zoo wat een uur gestaan, toen zij een Oostenrijkschen chirurgijn-majoor, H. genaamd, in 't gezigt krijgen. Dadelijk gaan er een paar op hem af, maken hem in weinige woorden met hunne verlegenheid bekend en vragen hem, of hij hen uit de stad wil geleiden. Deze verklaart zich hiertoe

bereid, stelt zich aan hun hoofd, trekt den degen uit en commandeert *marsch!* Maar de moedige houding der soldaten en hun koene gedrag schijnen verkeerd begrepen te worden, want spoedig ontstaat er rondom hen geraas en getier, als gold het om een aanval af te weren. En bij die veronderstelling was het den opgewonden Milanezen niet kwalijk te nemen, dat reeds hier en daar een kogel uit de vensters op de kleine troep afgeschoten werd. Maar intusschen dreigde de zaak eene treurige wending te zullen nemen. De Croaten wilden met kogels bescheid doen, en niet dan met groote moeite gelukte het hun aanvoerder, die het gevaarlijke der positie te regt inzag, om hen daarvan terug te houden.

Maar ziet, op dat critische oogenblik gaat ergens in eene straat eene deur open, en wel eene schooldeur, waaruit eene gansche schare babbelende, lagchende en jolende meisjes, dwars voor de Croaten heen uitstroomt. Zij bekommeren zich niet veel om geallieërden of Oostenrijkers, en loopen dapper voor de mannen van het zwaard langs. Oogenblikkelijk keert H. zich om en zegt een paar woorden tot zijne manschappen; dezen vliegen uit elkaâr, houden eene soort van drijfjagt, en ieder neemt een der kleinen op den arm. Natuurlijk zijn de verschrikte kinderen te moede als duiven in de klaauwen eens valks; maar eenige woorden van den heer H. en nog meer de geruststellende en vriendelijke uitdrukking des gelaats, die de Croaten zich beijveren om haar van achter snor en baard te vertoonen, brengen haar tot bedaren. Zoo trekken de Croaten voort, ransel op den rug, geweer in den linkerarm en op den regterarm den knop eener toekomstige Italiaansche schoonheid dragende. De volksmenigte die dit tooneel aanziet, is in het eerste oogenblik vol ontzetting. Maar men begrijpt toch spoedig, dat er nog iets anders dan eene cannibalische bedoeling achter liggen kan, en nu begint men deze plotselinge wending zeer aardig te vinden, men lacht, applaudisseert, en het *Evviva!* dreunt hun tegen in plaats van het geweervuur. In alle straten wordt de interessante troep vriendschappelijk ontvangen, en ongedeerd komen zij, door eene groote menigte nieuwsgierigen gevolgd, aan de poort. Hier is het:

(de snorbaard) kust den lieven last,
dien hij zoo gaarne torscht,

en de lieve Italiaantjes schijnen daar nu niet eens tegen te willen protesteren. H. koopt kersen en meloenen, deelt die met milde hand onder zijne reddende engeltjes uit, en dezen nemen het geschenk met dankbare graagte aan. Per slot van rekening worden de omstanders beleefdelijk verzocht het vreemde escorte op hare beurt naar huis te willen escorteren, en de chirurgijn-majoor trekt in alle glorie met zijn behouden troepje voort, naar den Mincio.

MENGELWERK.

EEN BOUWVAL IN NEDERLAND.

DOOR

F. NAGTGLAS.

> Ach! eenzaam zit de stad, voorheen zoo volkrijk; eene weduwe is zij geworden, die magtig was onder de natiën.
>
> *Klaagl.* van JEREMIA, I vs. 1.

Wanneer men in het midden, of zelfs nog in het laatst, der vorige eeuw van de toen nog welvarende hoofdplaats van Zeeland naar de stad Veere gegaan was, zou men op den ouden met statige olmenboomen beplanten straatweg zeker vrij wat meer gewoel hebben gezien, dan men er tegenwoordig op aantreft (1). Behalve de vele voetgangers op het goed onderhouden klinkerpad, was er een onophoudelijk heen en weêr rijden van zwaar beladen vrachtkarren en van die eigenaardige rijtuigen, welke als de Walchersche Pietjeswagens bekend, pas onlangs voor goed van het tooneel zijn afgetreden. Deze postwagens, waarvoor in 1757 nog een nieuw reglement was vastgesteld (2), onderhielden het drukke verkeer tusschen beide steden; een verkeer vooral belangrijk omdat de meeste reizigers, welke uit Walcheren naar Holland, Schouwen, Noord-Beveland en Tholen gingen, zich te Veere inscheepten, om den omweg door de toenmalige Middelburgsche haven langs Rammekens te vermijden en alzoo bij goeden wind nog 's avonds

(1) De weg van Middelburg naar Veere is een der oudste straatwegen van ons vaderland, daar hij in 1601 werd aangelegd. Zie UYTTERSCHOUT, *Ledige Uren.*

(2) In den *Ned. Mercurius* voor 1757 vindt men op bl. 172 de „*Ordre op het vertrek der nieuw aangelegde postwagens van Middelburg op Veere en van Veere op Middelburg.*" Zij reden zesmalen daags heen en weder, doch buitendien kon men er ook voor eene naar het getal passagiers bepaalde som gebruik van maken.

te Dordrecht te kunnen aankomen. Het was dus niet te verwonderen, dat de beurtlieden die iederen dag uit Veere zeilden, goede zaken maakten (3).

Als men den zwaren toren, eens het sieraad der wijdvermaarde, in de Hervormings-troebelen vernielde, parochie-kerk van het gehucht Zandijk achter den rug had, viel het in het oog, dat men eene welvarende stad naderde, want de weg liep langs eene bijna onafgebroken rij zoogenaamde theetuinen, waarmede onze vaderen in de 18e eeuw zooveel ophadden.

Die tuinen, met kunstig gesnoeide taxisboomen, smakelooze beelden en soms kostbare bloemen voorzien, hadden de plaats ingenomen der boomgaarden van het nonnenklooster van St. CLARA, en de buitenmuren waren meestal opgetrokken met de oude steenen van het slot Zandenburg, waarvan toen iets verder nog enkele bouwvallen te vinden waren.

Dat oude kasteel, waarschijnlijk reeds vóór de 13e eeuw gesticht, was het stamhuis geweest van een tak van het vermaarde geslacht BORSELEN, en er was in Zeeland, en misschien in de Nederlanden, geen adellijk huis, waarin meer vorstelijke personen hun verblijf hadden gehouden. Graaf JAN VAN HOLLAND, KAREL *de Stoute*, Hertog FILIPS VAN OOSTENRIJK, Koning CHRISTIAAN van Denemarken, Keizer KAREL V en andere groote Heeren hadden van de gastvrijheid der Borselsche of Bourgondische eigenaars korter of langer tijd gebruik gemaakt. Langzamerhand echter was het huis, even als het geslacht der bezitters, vervallen, en toen Prins WILLEM III, als Markies van Veere, van het bijna gesloopte gebouw eigenaar werd, gaf men in het begin der 18e eeuw de overblijfselen in huur om eene stijfselmakerij op te rigten en tevens varkens te mesten (4). Ook die industrie ging te niet, en nu zou men te vergeefs de

---

(3) In SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland* (Middelburg, 1696), bl. 584, leest men „Voornamelijk belangrijk is het veer, 'twelk daar is van dese stad en de stad Dordrecht, alwaer van yder stadt des somers twee schepen daegs en des winters een schip daegs afvaren precyselijk, veel of weinig luiden sijnde, waertoe van yder stad expresselijk syn doen opmaken en verkooren seker getal schepen, bequaem daertoe geprepareerd, yder met twee bysondere vertrekken, „*yder schip voorsien tot hare defensie met steenstukken, musketten, pieken, kruyd en lood om in tijde van noode te besigen.*"

(4) Het kasteel en kapittel van Zandenburg in Walcheren, door JACOBUS ERMERINS.

plaats zoeken, waar het grootsche gebouw zich vroeger verhief. *Sic transit gloria mundi!*

Tot op het laatst der 18e eeuw was Veere nog een welvarend stadje. Het zesde in rang der stemhebbende steden van Zeeland, telde het ongeveer vier-duizend inwoners. Wel waren de dagen voorbij, dat het onder de magtige bescherming van de Borselsche of Bourgondische Heeren tot de belangrijkste koopsteden van ons vaderland behoorde, en kon niemand der inwoners zich den tijd meer herinneren, dat er, zooals vroeger, somtijds zestig schepen op één dag alleen naar de Oostzee in- en uitvoeren (5), doch de handel gaf nog altijd vrij goede winsten en vooral door het Schotsche stapelregt, waarvan de contracten in 1748 tusschen Prins WILLEM IV als Markies van Veere en de *Royal Burrows* van Schotland nog waren vernieuwd. Hoewel in 1508 alhier de eerste suiker uit de Canarische eilanden was aangebragt en voor twaalf duiten het pond verkocht, was de handel op de *Indiën*, vooral ten gevolge der mededinging van het magtige Middelburg, nooit bijzonder levendig geworden, en de groote kosten in den aanvang der 18e eeuw aan de haven besteed, hadden ten dien opzigte maar weinig vruchten gedragen (6).

In het begin der stad bij de Zandijksche poort staat de groote kerk, een colossaal van witten arduinsteen opgetrokken gebouw, dat in het laatst der 14e eeuw door den beroemden bouwmeester KELDERMAN voltooid werd en aan de Lieve-Vrouw is toegewijd. De zware vrij hooge toren dient tot een baken in zee, en de klok die er vroeger in hing, was zoo zwaar, dat haar galmen over de breede Scheldearmen en het eiland Noord-Beveland heen tot in Zierikzee kon gehoord worden (7). Wanneer men vóór den grooten brand van 1686 door den kunstigen boog onder den toren, een pronkstuk van bouwkunde, in de zoogenaamde wandelkerk was gekomen, zou men

---

(5) SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, bl. 572.

(6) GARGON, *Walch. Arcadia*, Dl. II, bl. 218.

(7) ERMERINS, *Zeeuwsche Oudheden*, St. III, bl. 15. Het was waarschijnlijk deze klok die bij den brand van 1686 aan stukken viel. Uit de overblijfselen werd eene nieuwe gegoten, die tot opschrift droeg: SOLI DEO GLORIA. JASPER VAN ERPECUM me fecit. Medioburgi Zelandi, 1689. DE KANTER en DRESSELHUIS, *De Prov. Zeeland*, bl. 162. Ook deze klok is, meen ik, tegenwoordig verkocht.

uit de grafschriften reeds hebben kunnen opmaken, dat Veere eene belangrijke rol heeft vervuld in de geschiedenis des vaderlands. Daar trof men niet alleen de rustplaatsen aan van edelen uit het geslacht van BORSELEN of BOURGONDIË, die door ambten of krijgsbedrijven hadden uitgemunt, maar ook nog van vele andere mannen, die een sieraad waren geweest hunner vaderstad. In Veere aanschouwden het licht geleerden als een BARTHOLOMEUS A MIDDELBURGO, een CORNELIS BATTUS, een MAXIMILIAAN DE VRIEND, de voortreffelijke Latijnsche dichter en de vriend van LIPSIUS, een JAN JANSZ. REYGERSBERGH de oude kronijkschrijver, een JOANNIS VAN MIGGRODE de kloeke hervormer en eerste leeraar hier ter stede, een BUCERUS en anderen; helden als een MARINUS BRAND, de stoute Watergeus, een JAN OLIVIERSSEN, die in elf zeeslagen den roem onzer vlag handhaafde, een PIETER CRUYSSE, die in 1653 met een fregat van 22 stukken zestien uren lang tegen acht groote Engelsche schepen slag voerde en ten laatste eene veilige haven bereikte. Wat men echter te vergeefs in de kerk zou gezocht hebben, was een monument voor SEBASTIAAN DE LANGE, den onversaagden Veerenaar, hetgeen ONNO ZWIER VAN HAREN in zijn *Geusen* doet uitroepen:

„Ter Veer, die voorbeeld weet te geven,
Wanneer men 't vaderland ziet beven,
  Wat deed uw Raad voor dezen man,
Waar praalt op plaatsen of in kerken,
In marmer of metaale werken,
  't Geen deze daad herin'ren kan." (8)

Aan het oosteinde der groote kerk staat de kleine kerk, een oud gebouw, waar, behalve door een der vier Nederduitsch-Hervormde predikanten, ook door de Waalsche en Schotsche leeraren wordt gepredikt. Vlak over de kerk is de sierlijke ingang tot den vermaarden regenbak, de zoogenaamde Stads-Fontein, die twee-duizend Nederl. vaten kan inhouden en een zoo kunstig werk was, dat de oude kronijkschrijver zegt: »dat vele meesteren en liefhebberen soo in perspectief als in architectuur uit Holland, Frankrijk, Italien en andere landen expresselijk naar de stad van der Vere sijn gekomen, om het portael en de boog aen de kerk en dese cysterne te aen-

(8) O. Z. VAN HAREN, *De Geusen*. 1e uitg., bl. 183.

schouwen, en als sy deselve gesien hadden, bekenden dat sy verwondert waren, dat sulken werk met menschenhanden konde gedaen werden, en dat alsulken meester verdiende eeuwigdurenden lof."

Als wij nu van hier onze wandeling door de stad vervolgen, komen wij door een paar drukke straten op de ruime met boomen beplanten markt, die tweemalen per week door de meeste landlieden uit Walcheren wordt bezocht (9). Hier staat het stadhuis, een sierlijk gebouw van witten arduinsteen, in het laatst der 15e eeuw gesticht en in *Tegenwoordige Staat van Zeeland* naauwkeurig afgebeeld. In de oude vierschaar, waarvan de ruiten versierd zijn met de wapens der vroegere Heeren, wordt de prachtige zilver vergulden beker bewaard, afkomstig van MAXIMILIAAN VAN EGMOND, Graaf van Buren, en door zijn neef MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIË in 1551 aan de stad gelegateerd. De vrij hooge toren prijkt met een kunstig klokkenspel, dat in 1736 geheel werd vernieuwd.

Dat stadhuis is getuige geweest van menige belangrijke gebeurtenis. In de bangste dagen der worsteling met Spanje werden daar besluiten genomen, die bewezen dat Veere nooit voor opofferingen terugdeinsde, waar het welzijn van 't gemeene land op het spel stond, en Prins WILLEM I heeft dan ook de trouw zijner onderdanen door vele voorregten vergolden (10). In het noodjaar 1672 werd hier reeds op den 2den Augustus, zonder eenig geweld, WILLEM III tot stadhouder uitgeroepen, en toen vijf-en-zestig jaren later door het lafhartig overgaan, om het zachtste woord te bezigen, van Staats-Vlaanderen, Zeeland en geheel Nederland eene gemakkelijke prooi van de Fransche legers scheen te zullen worden, gaf Veere weder het sein, en riep in den morgen van den 25sten April 1747 WILLEM IV als stadhouder uit. Met verwonderlijke snelheid vloog die tijding door het land; overal werd de vorst in zijne ambten hersteld, en kreeg de onder familie-

---

(9) GARGON, *Walch. Arcadia*, Dl. II, bl. 218.

(10) Op den 28sten Junij 1581 werd Prins WILLEM I door koop uit den faillieten boedel van MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIË voor 74,500 gulden eigenaar van het Markiesaat van Veere, nadat hij kort te voren ook de heerlijkheid Vlissingen voor 75,100 gulden gekocht had. Men weet hoe later het „*ontheffen van vasallage en leenroerigheid*" door de Staten van Zeeland tot allerlei kibbelarijen aanleiding gaf.

regering zuchtende burgerij voor een tijd lang nieuwe hoop en nieuwe kracht. In hetzelfde jaar bezocht de Prins van Oranje zijne stad en werd er luisterrijk ingehaald. Nog schitterender ontvangst ondervond hij echter bij zijne inhuldiging als Markies op den 1sten Junij 1751, welke plegtigheid door den toenmalige predikant ANDRIESSEN in een lijvigen foliant beschreven is.

Langs de woelige aan beide zijden met sierlijke gebouwen bezette kade, waarop de ruime pakhuizen der »Schotsche natie" niet de minste plaats innemen, komt men voorbij de waag, een oud gesticht uit het midden der 16e eeuw, van waar men een prachtig gezigt heeft op de reede, die destijds nog onder de beste en veiligste van geheel Nederland kon worden gerekend (11). Hier staat de zoogenaamde Kampveersche toren, een zwaar in zee uitstekend gebouw en een der meest bezochte uitspanningen van Zeeland, waar — de stadsrekeningen getuigen het — reeds in overoude tijden dikwijls feest gevierd werd. Aan de overzijde der haven had een soortgelijk bolwerk gestaan, dat echter in Februarij 1631 door eene zoogenaamde grondbraak bij maneschijn en stil weder onverwacht in zee was weggezonken. Niet ver van daar vindt men het arsenaal van de admiraliteit, een groot gebouw van arduin, dat door MAXIMILIAAN VAN BOURGONDIË in 1540 werd gesticht en waar de Commies Stapelier van Zeeland zijn verblijf houdt. Indien wij nu hier eene der bruggen overgaan, kunnen wij op de markt boven de hal de kamer van Rhetorica bezoeken, die vrij wat leden telt, welke zich de *missende scholieren* noemen, als blazoen voeren de witte lelie en de blaauwe akkolijen en tot zinspreuk hebben *In reyner jonste groeijende.* In dezelfde zaal komen ook de gilden zamen, waarvan er negentien in de stad zijn, en het gebouw dient tevens tot wachthuis der burgerij, welke uit vier compagniën bestaat, het oranje, groene, witte en blaauwe vendel, en die met de gilden verschillende voorregten bezitten, waarop zij niet weinig fier zijn. Als men nu de wandeling weder langs de kade voortzet, ziet men aan de overzijde eene uitgestrekte timmerwerf, waar meest alle oorlogschepen uit Zeeland, naar SMALLEGANGE verhaalt, gebouwd zijn, naar de plannen van den kunstrijken JAN

(11) ERMERINS, *Zeeuwsche Oudheden*, St. II, bl. 66.

CORNELISZ KEISER, scheepstimmerman van de admiraliteit. Door de Warwijksche straat komen wij langs een groot, met een torentje versierd gebouw, dat tot oude-mannen- en vrouwenhuis benevens tot weeshuis dient, aan de poort, en wij kunnen nu uit gaan rusten in een der schuttershoven aan de stads singel. Er zijn er drie in Veere, doch de confrèrie van St. JORIS was in de 18e eeuw reeds zeer in verval; die van St. SEBASTIAAN of de handboog bleef echter tot het laatste der eeuw met die van St. BARBARA of de Cloveniers van den Edelen Busse, die in 1690 nog 124 leden sterk waren, in bloei. De ruime kamers zijn versierd met de afbeeldingen der schutters, en die portretten zullen u misschien tot de opmerking leiden, dat het tegenwoordige geslacht, al is het niet zwakker gebouwd of ongezonder dan de vorige geslachten, echter eene geheel andere gelaatsuitdrukking bezit; bij de vaderen ook weder afwisselend naar de tijden waarin zij werden geschilderd. De Nederlanders, misschien moet ik hier zeggen de Zeeuwen, uit het laatst der 16e eeuw, met hunne meestal magere, ernstige gezigten en donkere oogen, zijn terstond te herkennen, het costuum er buiten gelaten, van hunne joviale gezette nakomelingen uit het midden der 17e eeuw, en deze gelijken weder niets op de deftige mannen van een honderd jaren later. Was het werkelijk zoo, of deed de rigting der schilderkunst haren invloed gelden?

Wanneer men in onze dagen Zeeland bezoekt, moet men vooral niet nalaten om eens naar Veere te gaan. Men moet er niet heenreizen om, zooals voordezen, een vrolijk welvarend stadje te zien, maar om een treffend beeld van verval te aanschouwen. Met een postwagen kan men er echter niet meer komen, want toen eenige jaren geleden het laatste rijtuig erg bouwvallig werd en er bijna geene passagiers meer waren om over te brengen, is de dienst te niet geloopen. De streek die men doorrijdt is tot aan Zandijk niet veel veranderd, waarschijnlijk echter niet verminderd, daar de welvaart op het zoogenaamde platteland, sedert de vorige eeuw, overal merkelijk is toegenomen. De oude toren van het gehucht Zandijk is in den Franschen tijd verwoest en het kerkplein tot gemeente-begraafplaats van Veere ingerigt. Langs bouwlanden, die de tuinen en zomerhuisjes van vroegeren tijd vervangen hebben, bereikt men de buitenwerken van de vesting — want Veere is door de Franschen tot eene vesting gemaakt,

die echter bij de tegenwoordige aanvalmiddelen niet veel schijnt te beteekenen en alleen dat voordeel heeft, dat een bombardement er zeker weinig schade zou aanrigten. Het eenige nut der versterking is het kleine garnizoen, wiens onderhoud het belangrijkste bestaanmiddel der inwoners is geworden; een voordeel duur gekocht, omdat die vestingwerken ook al hebben medegewerkt tot de ontvolking der stad en de vernietiging van handel en nijverheid. Treden wij de stad binnen. Het is er doodstil. Het eentoonige kletteren der weefgetouwen in de calicotweverij, eene fabriek, die bijna overal in omgekeerde rede tot de algemeene welvaart schijnt te staan, nu en dan een hoornsignaal op het binnenplein der kazerne, en het gekrijsch der kraaijen, die rondom den hoogen kerk- of liever kazerne-toren zwieren, zijn de eenige bewijzen van leven.

In 1812 werd de groote kerk door de Franschen opgeëischt om er een drie of vier verdiepingen hoog hospitaal van te maken, waartoe het met afschuwelijke ontwijding der graven spoedig was ingerigt. Daar na de restauratie de gemeente de geldmiddelen miste om het weder in eene kerk te veranderen, werd het gebouw tot een provinciaal bedelaars-werkhuis bestemd; na de opheffing dier mislukte instelling gebruikte men het weder voor een hospitaal, totdat het niet lang geleden eene groote sombere kazerne is geworden. De Hervormden, die hier één predikant hebben, gebruiken nu de kleine kerk, die ruim voldoende is; terwijl de Schotsche en Waalsche gemeenten niet meer bestaan.

Het stadhuis is nog in vrij goeden staat. De beelden der oude Heeren VAN BORSELEN en BOURGONDIË zien nog uit hunne hooge nissen op de eertijds woelige, nu zoo verlaten markt, en naast den ingang hangen nog de zoogenaamde steenen der wet die de misdadigers moesten dragen. Zoodra men het gebouw binnentreedt, kan men zich in vroegere dagen verplaatsen. De fraaije metalen deurknoppen in het portaal zijn een geschenk van WILLEM III, en in de groote met donker eikenhout beschoten vierschaar, waar tafel en zitplaatsen met rood laken zijn bekleed en de doornstaf der justitie naast de zitplaats van den Baljuw nog bevestigd is, vindt men onder andere schilderijen eene afbeelding van den overtogt naar Engeland in 1688. Ook een ten voeten uit geschilderd portret van Koning WILLEM III, den grooten Oranjevorst, dient tot schoorsteenstuk op de raadkamer. In dit laatste vertrek wordt de

beker bewaard, waarvan wij spraken, en die kort geleden de Tentoonstelling van Oudheden te Amsterdam heeft versierd, benevens de zijden vaandels der burgerwacht, die bij de huldiging van WILLEM IV en WILLEM V wapperden (12). Belangrijker echter is het goed onderhouden archief, dat voor 's lands geschiedenis hoogst merkwaardige stukken bevat, daar ook de oude papieren van het slot Zandenburg, voor zoo ver zij niet bij den brand van 1505 vernietigd werden, in 1573 hier zijn overgebragt (13). Al deze zaken worden met zorg bewaard en het Gemeentebestuur komt daarvoor eere toe, want zoowel in het bijzonder als in het maatschappelijk leven wordt de terugkeer tot welvaart onmogelijk, als de herinnering aan een beter verleden geheel wordt uitgewischt en alles wordt verwaarloosd of vernietigd, wat de oude tijden voor den geest kan terugroepen.

Van den sierlijken stadhuistoren, waarvan het vrolijke klokkenspel sints een paar jaren niet meer klinkt, omdat de middelen ontbraken om het te onderhouden, kan men de stad geheel overzien. 't Is een treurig schouwspel! Op Veere zijn de woorden van SCHILLER toepasselijk:

„Droef verlaten
Zijn de straten,
Waar de vreugd haar woonplaats had.
Uit zoo menig praalgebouw
Grijnst de rouw.
Marmer viel en trotsch arduin,
Winden huilen over 't puin (14).

(12) De beker is van verguld zilver en met het deksel 56½ duim hoog en de kelk 16 duim diep. Hij houdt 1¾ Ned. kan vocht. Op het deksel is de overtogt gedreven van het leger van den Graaf VAN BUREN over den Rijn. Van binnen staat het geëmailleerde wapen van Egmond Buren. De voet is rijk versierd met adelaars en leeuwenkoppen, vruchten en arabesken; om den rand leest men:

XV Sept. MDXLVI. MAXIMIL. COMES. A. BUREN. INVITIS.
HOSTIB. TRAIECTO. RHENO. CÆSAREIS. CASTRIS.
SVAS. CONIVNGIT. COPIAS.

Dit kunststuk is zamengesteld uit 23 verschillende deelen. De open giftbrief op Lichtmissen-avond (1551) wordt nog op het stadhuis te Veere bewaard.

(13) ERMERINS, *Zeeuwsche Oudheden*, Dl. I, St. 2, bl. 170. Deze overbrenging geschiedde „alsoo die soldaten de Rekencamer op 't voorn. casteel opgebroken hadden."

(14) Het Lied van de Klok, vertaald door Mr. J. VAN LENNEP.

Het plaveisel tusschen vervallen muren, nu en dan afgewisseld met een huis, toont de oude rigting der straten aan; andere vakken zijn echter geheel ledig, en een paar jaren geleden ging voor het eerst de ploeg door een ruim veld, dat nog geen veertig jaren vroeger met goede burgerwoningen bezet was. Aan de eene zijde der kade (aan den anderen kant is alles afgebroken) vindt men nog huizen die van vroegeren welstand getuigen, doch met enkele uitzonderingen zijn zij in diep verval; daar staan ook nog een paar van die groote arduinsteenen pakhuizen uit de vijftiende en zestiende eeuw, wier opschriften: »Envie defie", »Repos ailleurs", nu wel eene bittere ironie schijnen. De beide bruggen zijn afgebroken, en te vergeefs zoekt men de kraan en de waag. De beide laatste inrigtingen zijn ook niet meer noodig, sints de eertijds zoo volle haven, waar schepen van allerlei natiën hunne vlaggen lieten waaijen, meestal geheel ledig is, en er zelfs geene enkele vischschuit meer over is, die den tijd voor den geest kan roepen, toen zich in Veere (volgens een opschrift op het stadhuis van 1651) niet minder dan 1268 man en 210 jongens met de zeevaart bezig hielden (15). Het arsenaal bestaat nog en is een rijks artillerie magazijn geworden, doch van het gasthuis, de schuttershoven, het huis der Schotsche natie en de gebouwen rondom de fontein is geen spoor meer te vinden.

De bevolking, die in de 18e eeuw nog vier-duizend zielen bedroeg, doch vroeger veel talrijker was, is nu tot ruim negen-honderd verminderd; wat nog grootendeels, de allerlaagste standen misschien uitgezonderd, personen zijn, die er zich van elders hebben gevestigd. Wanneer men de regerings-

(15) In 1651 voeren er van Veere 41 koopvaardijschepen, te zamen groot 3642 lasten, 11 haringbuizen, groot 330 last, 32 pinken en vischschuiten, voerende ieder zes man en twee jongens, 6 waterschepen, varende met verschen visch op Braband, enz., 6 molenaarslepers en 51 binnenvaartuigen. Nog waren en drie oorlogschepen in zee: Zeelandia van 84 stukken, Amsterdam van 32 en Zandenburg van 24 st., benevens twee jagten, de Post en de Maagd. Drie andere oorlogschepen, de Zeeridder, de Neptunus en de Veere, waren opgelegd. Eindelijk vond men er nog tot koopmansdienst 6 veerschepen op Dordt, 9 smalschepen, 84 schuiten en 2 waterschepen voor de brouwers. De vaartuigen voor den Schotschen stapel zijn hier niet bij gerekend. Deze cijfers zijn zeker welsprekend genoeg.

lijsten uit de vorige eeuw nagaat, is er in Veere geen enkel dier geslachten meer over. Slechts enkele fatsoenlijke burgerfamiliën, waaronder nog van Schotsche afkomst, zijn getrouw gebleven aan hunne woonplaats, maar hebben dan ook in haar verval gedeeld.

Zeiden wij te veel, wanneer wij Veere een bouwval in Nederland noemden?

Wij willen thans de oorzaken nagaan, die tot eene zoodanige wegzinking van welvaart, misschien zonder voorbeeld in ons vaderland, aanleiding hebben gegeven. Die redenen zijn niet moeijelijk op te sporen. Veere was hare welvaart verschuldigd aan het monopoliestelsel van vroegeren tijd, en haar politieke invloed was een gevolg van de regeringsbeginselen tijdens de Republiek. Toen men er blind bleef voor de teekenen des tijds en de bakens niet verzette naar gelang het water verliep, was er geene kracht meer over om aan de veranderde omstandigheden bij het einde der 18e eeuw, wederstand te bieden, en het vermolmde gebouw stortte bijna plotseling tot een puinhoop ineen.

De stad had haren bloei voornamelijk te danken aan het Schotsche stapelregt, zijnde het privilegie dat de voortbrengselen van Schotland, lakens, steenkolen, huiden en andere artikelen, te Veere moesten worden aangebragt en niet verder mogten worden vervoerd zonder aldaar te zijn geveild. Bij het huwelijk van WOLFART V VAN BORSELEN met de dochter van Koning JACOBUS I van Schotland in 1444, werd de stapel van Brugge naar deze stad overgebragt, waar zij ruim drie eeuwen gevestigd bleef. De talrijke te Veere wonende Schotten, die onder het bestuur van een zoogenaamden »Conservator der Schotsche natie" stonden, genoten vele voorregten (16).

Dat stapelregt is echter een monopolie, en een monopolie van den ergsten aard. De gedwongen markt, die er door ontstaat, moge lang eene levendige commercie schijnen, omdat alle handelsbewegingen door kunst op één punt vereenigd zijn, de reactie blijft niet uit. De handel, die in het begin snel

---

(16) Over den Schotschen stapel leze men: JAMES YAIR, *An account of the Scotch trade in the Netherlands, and the staple port in Camp Vere. London*, 1776. De schrijver was Schotsch predikant te Veere, waar hij in 1784 overleed.

toeneemt, kan zich niet voortdurend ontwikkelen, daar het verbruik der goederen belemmerd wordt door de duurte die het monopolie te weeg brengt; doch het bedrog en de ontduiking vermeerderen in klimmende mate en wijken niet voor reglementen en strafbepalingen, die slechts dienen om de zaak nog verder te verwikkelen. Door de gemakkelijk te verkrijgen winsten gaat de veerkracht der kooplieden verloren, zij sporen geene nieuwe handelswegen op, ieder streeft er naar om aandeel in het privilegie te verkrijgen, dat alzoo langzamerhand het bestaanmiddel van allen wordt.

Zoo ging het te Veere.

De visscherij, waarvoor de stad zoo uitnemend gelegen was, bleef later kwijnende. De handel op de Indiën kon zich niet ontwikkelen, evenmin als de nijverheid, die bovendien door tallooze reglementen was gekluisterd.

Toen bij de omwenteling in het laatst der vorige eeuw ook het verouderde stapelregt opgeheven werd, verloor Veere haren eenigen steun, en voor de kooplieden, die om zoo te zeggen één waren geworden met het monopolie, schoot niets anders over dan hunnen handel te staken en eene stad te verlaten, waar zij geene welvaart meer meenden te kunnen vinden.

Welligt ware er nog eenig herstel gekomen, indien het plan van den goeden Koning LODEWIJK, die Veere in 1809 bezocht, tot stand was gebragt, om namelijk aan Middelburg eene nieuwe haven te verschaffen, die langs Veere liep.

Toen echter na de restauratie in 1818 het plan eener nieuwe haven voor Zeelands hoofdstad uitvoering verkreeg, was de oude geest van bescherming en uitsluiting, het beginsel dat de Republiek had doen vervallen, weder te krachtig. De mogelijke bloei van Veere, zoo meende men, zou Middelburg benadeelen. De haven kreeg eene andere rigting, die haar een half uur oostwaarts van Veere deed uitloopen, en werd, naar men verhaalt, om nog kleingeestiger redenen, zoo uitmuntend aangelegd, dat zij na ruim veertig jaren en na schatten aan onderhoud te hebben gekost, dringend afdoende verandering eischt, daar zelfs bij springvloed een Oost-Indië-vaarder naauwelijks kan binnenkomen.

Zoo is het diep gezonken Veere een treffend, maar ook een leerzaam voorbeeld van de gevolgen der miskenning van de beginselen der staathuishoudkunde.

Eene andere aanleiding tot het verlaten der stad door de aanzienlijke standen was, zooals wij reeds opmerkten, de veranderde Regeringsvorm. In eene kleine stad, zooals Veere in het midden der 18e eeuw reeds was, vond men een Baljuw namens den Markies, negen Schepenen, twee Burgemeesters, vier-en-twintig Raden, een Pensionaris, een Secretaris en verschillende leden van het Land- en Zeeregt, die allen, het zij in het voorbijgaan gezegd, genoegzaam vrij van belasting waren. Voor jongere zonen uit Regeringsfamiliën, die soms in andere steden waren buitengesloten, bood Veere, dat ook eene stemmende stad was, eene uitmuntende gelegenheid aan om tot staatsambten te geraken. Met de aanleiding viel ook de vestiging weg en er is thans geen enkel dier geslachten meer over. De Regering bestaat nu uit een Burgemeester, die ook over twee buitengemeenten het bestuur heeft, zeven raadsleden en een secretaris, die tevens ontvanger is.

Als men de vervallen stad bezoekt en het verledene met het tegenwoordige vergelijkt, dan rijst onwillekeurig de vraag: of er geene middelen zouden aan te wenden zijn om dien droevigen toestand te veranderen en te voorkomen dat Veere, waar zooveel goeds en grootsch voor het vaderland is gedaan, geheel te niet ga, en er slechts een fort overblijve waar vroeger eene welvarende stad stond?

De plaats is thans te diep gezonken, om zich door eigen krachten weder te kunnen verheffen. Zooals echter in sommige ontwikkelingstijdperken een *tijdelijk* monopolie weldadig kan wezen, zoo kan ook de krachtige bescherming der Regering voor enkele steden soms noodig en wenschelijk zijn.

Die ondersteuning zou bij voorbeeld kunnen bestaan in de vestiging van de eene of andere landsinstelling. Om slechts iets te noemen, eene der groote rijksgevangenissen, waarvoor de localiteit waarschijnlijk niet zoude ontbreken, en die op een eiland, naar wij meenen, beter zou gelegen zijn dan in de landprovinciën, zooals nu het geval is, waar de ontvlugten een onafgebroken terrein voor zich hebben. Het vooroordeel tegen de ongezondheid van Zeeland is sedert de laatste jaren, naar wij vertrouwen, verdwenen.

Meer en blijvender voordeel echter voor Veere verwachten wij van een Zeeuwschen spoorweg. De visscherij, een der natuurlijke bestaanmiddelen der stad, zou alsdan waarschijnlijk

spoedig met goeden uitslag kunnen worden ondernomen. Zij mist slechts uitwegen, om zich te ontwikkelen en grooter welvaart te verspreiden dan voordezen toen zij door allerlei reglementen werd doodgedrukt. De sedert enkele jaren hier en daar in Zeeland genomen proeven schijnen nu reeds met een vrij gunstigen uitslag te worden bekroond. De voorspelling is zeker niet te stout, dat ook handel en nijverheid zouden opluiken en dat van de gunstige ligging van Veere zou worden gebruik gemaakt. Nu reeds schijnt het ongeloofelijk, dat onze industriëlen niet eens de aandacht vestigen op eene stad, zoo gunstig aan een breeden zeearm, een uur van de Noordzee, gelegen, waar vroeger uitgebreide fabrieken bloeiden en waar gebouwen en grond voor niets of genoegzaam voor niets te krijgen zijn. Op de ongeschiktste plaatsen ziet men soms fabrieken oprigten, en als zij dan vervallen, krijgt dikwijls de staathuishoudkunde, die tegen bescherming ijvert, de schuld.

Wij hebben in bovenstaand opstel de belangstelling trachten op te wekken voor eene stad, zooals er waarschijnlijk geen tweede in Nederland te vinden is. En Veere heeft regt op belangstelling. Toen Prins WILLEM I in 1581 als Markies aldaar gehuldigd werd, droegen de strooipenningen aan de eene zijde, onder de zamengesnoerde wapens van Nassau en Veere, het opschrift: *Nodus indissolubilis;* aan den anderen kant las men: *Je maintiendrai.* Dat waren beteekenisvolle woorden, die na twee-honderd-acht-en-zeventig jaren nog wel eens herinnerd mogen worden. Behalve den band met ons vorstenhuis hebben vele invloedrijke familiën op Veere betrekking (17), en wanneer ieder in zijn kring die stad niet vergeet,

---

(17) Behalve de nakomelingen der bijna vorstelijke geslachten van BORSELEN en BOURGONDIË en de Prinsen van TOUR en TAXIS door het huwelijk in 1540 of daaromtrent van Jonkvr. ANNA DE WAELSCAPPEL, eene bekende familie uit Veere, met ANTOINE DE TAXIS, postmeester te Antwerpen, welk geslacht later in 1616 tot den vorstenstand werd verheven (zie ERMERINS, *Zeeuwsche Oudheden*, Dl. II, bl. 82), heb ik slechts de volgende nog bekende namen te vermelden, die op de Regeringslijsten voorkomen, VAN REYGERSBERGH (1570), VAN ESSEN (1585), KIEN (1623), Jr. VAN VARICK (1633), Jr. MAUREGNAULT (1643), DE HASE (1643), BORREL (1655), DEYNOOT (1670), LAMPSINS (1671), Jr. GODIN (1678), HUYGENS (1698), VAN SONSBEECK (1706), VERELST, later Graven van Verelst (1710), MOGGE (1710), DE BEAUFORT (1718), CAU (1720), HUYSSEN (1728), STEENGRACHT

maar waar het te pas komt hare belangen voorstaat, dan zal er welligt nog een tijd komen, wanneer men van Veere niet meer zal behoeven te spreken als van een bouwval in Nederland.

Augustus 1859.

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRICA.

(*Vervolg van bl.* 692 *van den Jaargang* 1858.)

Het was de 25ste Nov. 1852, toen Dr. BARTH Kukaua verliet om zijne merkwaardige reis naar Timbuctoe te beginnen. Men heeft hem in Engeland verweten, dat hij ontrouw is geworden aan zijn oorspronkelijk plan, om oostwaarts tot aan de Indische Zee of tot den Nijl door te dringen; ja zelfs de hatelijke bewering is uitgesproken, dat hij zich verblijd zou hebben van door RICHARDSON's dood ontslagen te zijn van de verpligting om verdere waagstukken te ondernemen; dat hij daarom, beducht voor zijne veiligheid, zoo spoedig mogelijk de t'huisreis had aanvaard, met den *kleinen omweg* over Timbuctoe. Alleen kleingeestige nationale trots kan zulke onredelijke aantijgingen verzinnen. Immers BARTH had zoowel ten noorden al ten zuiden van het meer Tsad beproefd, zelfs met levensgevaar, zich een weg naar het oosten te banen; maar hij begreep, dat het voor hem alleen en met de schrale hulpmiddelen, over welke hij beschikken kon, onmogelijk was om hinderpalen te overschrijden, die den reiziger daar worden tegengesteld door den ongeregelden politieken toestand, de onderlinge veeten der gezaghebbers en den onophoudelijken strijd tusschen Islam en Heidendom in geheel Sudan. De reizen naar Adamawa en Mutgu hadden genoegzaam bewezen, dat het Zuiden voor hem gesloten was: zoo bleef er geene andere rigting te kiezen dan naar het westen. Bovendien had Lord PALMERSTON in het schrijven, waarbij hij BARTH na den dood van RICHARDSON tot hoofd der expeditie benoemde, dezen

---

(1730), VAN CITTERS (1733), VAN BUEREN (1738), Graven VAN FLODROFF (1739), BOOM (1744), BEEKMAN (1746), VAN TETS (1749), SCHORER (1750), ERMERINS (1753), VAN DER LOEFF (1755), EVERTSEN (1754), VAN CATTENBURCH (1754), BIJLEVELD (1758), CANTER DE MUNCK (1775), DE CRANE (1776), BODDAERT (1783), VAN DER BOON MESCH (1783), BUTEUX (1785), VAN VISVLIET (1787), ARDESCH (1790), POMPE VAN MEERDERVOORT (1790).

volle vrijheid gelaten in het kiezen en ondernemen van verdere togten, maar toch bepaald aangedrongen op het bezoeken van Timbuctoe. Inderdaad moet ook de reis naar den Niger wel een waagstuk genoemd worden, vooral om den toestand waarin BARTH zich bevond. Het toegezonden geld, dat hij bij zijne terugkomst van Bagirmi ontvangen had, was bijna geheel besteed aan de betaling van schulden, welke de leden der expeditie hadden moeten maken, toen zij zonder middelen gelaten waren; van de te gelijker tijd toegezonden waren had een goed deel moeten dienen als belooning voor vrienden, die den reizigers langen tijd gastvrijheid bewezen hadden, zonder nog eenig bewijs van erkentelijkheid te hebben ontvangen. Eene som van 400 Thaler, benevens eene kist met Engelsche stalen goederen, die van Tripoli verzonden was, was door de achteloosheid des bezorgers in Bilma blijven liggen, zoodat alleen het uitzigt overschoot op eene som van 1000 Thaler, die naar Sinder onderweg was. Hadden de reizigers Sinder achter den rug, dan konden zij ook verder geene ondersteuning verwachten. BARTH hoopte daar ook eenige nieuwe instrumenten te vinden, omdat zijne meeste thermometers gebroken waren en hij niets meer bezat om hypsometrische waarnemingen te doen. — De ingewonnen berigten over de westelijke landstreken hadden getoond, dat de reizigers vooreerst geene hulp konden wachten van de vriendschap des Scheichs van Bornu, en dat zij onmogelijk hun doel zouden kunnen bereiken, indien zij niet de bescherming wisten te verwerven van een in die streken magtigen hoofdman der Tuaregs. Zij meenden echter van den Sheich EL-BAKAY in Timbuctoe vriendelijke ontvangst en ondersteuning te mogen verwachten. In die verwachting ving men de reis van Kukaua aan.

Vergezeld door acht bedienden, onder wie de beide vrijgelaten slaven ABBEGA en DYERREGOE, die hem later naar Europa zijn gevolgd, met vier paarden en vier kameelen, voorzien van 200 Thaler en eenige koopwaren, sloeg BARTH eerst den weg in naar Surrikulo. Hij trok over den buiten zijne oevers getreden Komadugu-Waube en reisde de provincie Manga door. Van Surrikulo wendde hij zich noordwaarts, naar de noordwestelijkste deelen van het rijk Bornu, de provinciën Munio en Sinder. Weldra vertoonden zich eenige hoogten van graniet en zamenhangende heuvelreeksen, want

Munio steekt als een driehoek van aanmerkelijke grootte uit naar den rand der woestijn, en vormt het midden tusschen het vlakke bouwland en het hooger gelegen met graniet- en zandsteen-bergen bedekte woestijngebied, even als het in politiek opzigt den overgang vormt van eene provincie met vaste bewoners en eene tamelijk geregelde regering tot het verwarde gebied der zwervende Tuaregs. In vroegere tijden, gedurende den bloei van het rijk Bornu, bevatte deze streek onderscheiden volkrijke plaatsen, en het geheele oostelijke deel dezer noordelijke provinciën tusschen Kanem en Munio is eerst sedert het midden der vorige eeuw, toen de Tuaregs zich van de Kanori hadden afgescheiden, verwoest en ontvolkt, terwijl de krachtige beheerschers van Munio niet alleen hun kleine gebied met goed gevolg verdedigden tegen die roofbenden, maar het ook wisten uit te breiden door veroveringen in de naburige streken. De Munioma of stadhouder, die in de stad Gure een stevig gebouwd en prachtig paleis bewoont, moet 1500 ruiters en 8 à 10,000 boogschutters in het veld kunnen brengen. Zijne jaarlijksche inkomsten schat men op 30 millioen schelpen of ongeveer 10,000 Spaansche daalders. Bovendien ontvangt hij een tiende deel van den oogst, want in alle ten noordwesten van den Komadugu gelegen provinciën van Bornu behoort de belasting den stadhouders toe, als een loon voor de dapperheid, waarmeê zij hunne onafhankelijkheid hebben verdedigd tegen de vijandige Fellata. Ieder volwassen mannelijke inwoner van Munio moet daarenboven 1000 schelpen voor zich zelf, voor iederen slaaf 2000 en voor ieder lastdier 1000 opbrengen. Overeenkomstig de verschillende gesteldheid van den grond treft men in Munio eene aangename verscheidenheid van landschap aan: kale woeste streken worden afgewisseld door prachtige bosschen van dadelpalmen, tamarinden, vijgenboomen, enz.; vlakten met gras en brem of met struikgewas van Mimosae en Capparis sodata begroeid, door weelderige dalen, romantische kloven of wel bebouwde velden, waarop vooral tarwe en katoen verbouwd wordt.

De provincie Sinder, ten westen aan Munio grenzende, heeft groote overeenkomst met de laatstgenoemde. Juist op Kerstijd bereikte BARTH de hoofdstad, eveneens Sinder geheeten. Aan hare westzijde verheft zich eene groote rots, terwijl andere rotsachtige heuvels zich in lange rijen

rondom de stad uitstrekken; vandaar dat zich hier overvloed van water bevindt en de grond met eene menigte van planten bedekt is. Vooral wordt hier veel tabak gebouwd en onderscheiden groepen palmboomen verhoogen de eigenaardige bekoorlijkheid van dit landschap. In de stad zelve heerschte woelige bedrijvigheid. Echter bestaat er in Sinder bijna geene industrie, behalve enkele indigo-verwerijen; maar ten opzigte van den handel is de belangrijkheid dezer stad in lateren tijd zóó toegenomen, dat zij niet ten onregte »de poort van Sudan" wordt genoemd. Deze belangrijkheid hangt echter grootendeels af van de magt des rijks Bornu, omdat de directe communicatie van dit rijk met het Noorden langs den westelijken weg door Sinder wordt opengehouden. Deze westelijke weg verdient de voorkeur boven den oostelijken door Fezzan, wegens de grootere veiligheid die de karavanen hier genieten. Juist bij de aankomst onzer reizigers begon de drukste tijd voor de inwoners, daar even te voren de zout-karavaan der Kelowi was aangekomen. Alle gehuchten om de stad waren door deze woestijn-handelaars bezet, die zich in hunne ledige uren door lustige muzijk en dans vrolijk maakten. Hier vond BARTH ook gelegenheid om zijn ouden vriend, den hoofdman van Tintellust, nogmaals te zien.

Den 20sten Januarij 1853 ontving onze reiziger de verwachte 1000 Thaler, maar zonder de gewenschte instrumenten en brieven. Hij maakte nu spoedig de noodige voorbereidselen tot den verderen togt naar het Westen. Hij besteedde eene waarde van 258 Thaler tot den aankoop van allerlei zaken, die hem nuttig konden zijn in de te bezoeken landen, als roode overkleederen, witte tulbanden, spiegels, kruidnagelen, scheermessen, rozenkransen en een aantal andere artikels, die hij toen juist vrij goede gelegenheid had om te koopen, omdat na de aankomst der karavaan alle Arabische en Europesche producten voor betrekkelijk lage prijzen te krijgen waren. Na zich nog twee voortreffelijke kameelen te hebben aangeschaft, brak hij den 30sten Januarij met zijn gezelschap op naar Gasawa. De weg daarheen was verre van veilig, daar men het grensgewest moest doortrekken, dat tusschen het gebied der onafhankelijke Haussa en dat der Fellata ligt en het tooneel is van onophoudelijken strijd. De tegenwoordigheid der zouthandelaars uit Asben, die juist dit land door-

trekken, diende wel tot opvrolijking van het landschap, maar vermeerderde de veiligheid in geenen deele, want eene menigte roofziek gespuis vergezelde hen. Zoo trof BARTH hier een zekeren TARZI weêr aan, die de hoofdaanlegger geweest was van den strooptogt tegen de expeditie ondernomen bij hare aankomst in Aïr. Doch het gezelschap kwam zonder ongeval door het gevaarlijke gewest heen en bereikte reeds na weinige dagen de stad Gasawa, waar BARTH zich reeds in Januarij 1851 eenigen tijd had opgehouden. Van hier naar Katsena hield hij, in gezelschap van eenige afdeelingen der zoutkaravaan, geheel denzelfden weg als twee jaren te voren.

Het huis dat men den reiziger in Katsena had aangewezen, was ruim, maar oud en vervallen en zoo vol mieren, dat hij de grootste zorgvuldigheid moest gebruiken, om niet alleen zijne bagaadje, maar ook zich zelven voor deze vraatzuchtige dieren te beschutten. Zij vernielden zelfs alles wat aan houten pennen in den muur was opgehangen, terwijl zij wonderbaar snel hunne gangen derwaarts wisten te vervaardigen; ja, 't ging zoo ver, dat BARTH eens, toen hij in zijne kamer een uur lang op eene bank van klei had gezeten, bij het opstaan een groot gat in zijne toba bespeurde, zoo spoedig hadden die vlugge aardwerkers hun weg door de klei gevonden tot de plaats waar hij zat, hunne loopgraven gebouwd en met ongehoorde vraatzucht zijn hemd aangetast. — In menig opzigt echter was het tegenwoordige verblijf in Katsena aangenaam. De zonderlinge stadhouder ontving den reiziger met ongeveinsde tevredenheid als een ouden bekende en sprak met welbehagen over het hem aangeboden geschenk, dat bestond uit een linnen burnut, een kaftan, eene zakpistool, twee mousselinen tulbanden, eene roode muts, twee suikerbrooden en eenige kleinere artikelen. Evenwel moest BARTH hem later eene tweede pistool geven; daarop liet hij voor het paar een foudraal maken en droeg het altijd bij zich. Bij den onrustigen toestand dezer streken was het een gunstig toeval, dat de Ghaladina van Sokoto, die als inspecteur van de provinciën Katsena en Sanfora hier de schatting was komen ontvangen, op het punt stond om de terugreis van Katsena te doen; onder zijne bescherming toch kon BARTH betrekkelijk veilig reizen. Zoo deed hij dan spoedig nog de noodige inkoopen en hoopte weldra te kunnen vertrekken, daar reeds de voorteekens van

den regentijd zich vertoonden. Maar zoo spoedig zou hij niet heengaan. Daar het leger der Goberawa plan had om een grooten krijgstogt in het gebied der Fellata te ondernemen, moest men eerst zeker weten, welke rigting het vijandelijke leger zou inslaan. Werkelijk ging dit laatste den 7[den] Maart op marsch, doch eerst den 18[den] kreeg men berigt daarvan in Katsena met de tijding, dat de weg naar Sokoto vrij was. Drie dagen daarna verlieten de reizigers de stad.

Het was een schoone morgen. Ofschoon de regentijd in deze streek nog niet was aangebroken, waren toch reeds vele boomen bedekt met jong loof, alsof zij de levenwekkende kracht reeds gevoelden van het naderende jaargetijde. Vóór dat de regen nederdaalt is de lucht een tijd lang met waterdampen bezwangerd, die een heilzamen invloed oefenen op de gewassen. De *Balanises Aegyptiacus* had reeds van 't begin van Maart af nieuwe bladeren voortgebragt; de *Parkia* droeg zijn sierlijken tooi van purperen bloesems, die in lange spruiten van de takken afhingen. Dezen boom, die in geheel Bornu te vergeefs gezocht worden zou, treft men in Katsena en Saria in grooten overvloed aan. Van zijn zaad bereiden de inboorlingen chocolade-kleurige koekjes, waarmeê zij hunne spijzen kruiden. Bovendien was het landschap versierd met tamarinde-boomen, baoboto, delebpalmen en boterboomen, en zelfs de dumpalm met zijn geel, waaijervormig loof ontbrak niet. Daartusschen leverden velden met tabak, katoen of indigo beplant, soms ook talrijke kudden vee, een vreedzaam, bekoorlijk tafereel op. Ten einde het vijandelijke leger te vermijden, wendden de reizigers zich eerst naar het zuiden in plaats van de westelijke rigting regt op Sokoto aan te volgen, gingen door de versterkte, in schoone landstreken gelegen, steden Kuraje, Kurresi en Sekka en door verscheidene in de laatste oorlogen verwoeste plaatsen, en keerden zich daarna eerst weder noord-westwaarts, om ongeveer parallel met den voorbij Sokoto stroomenden en in den Niger uitloopenden Gulbi-n-Sokoto, verder te trekken. Thans was men tot een der gevaarlijkste punten van den ganschen weg genaderd, een digt woud zonder menschelijke woningen en waarin juist nu het leger der Goberawa zich ophield. Men wachtte daarom den nacht af om verder te gaan en met de uiterste voorzigtigheid drong men zoo snel als mogelijk was door de doornige struiken,

tusschen welke slechts hier en daar eenige opene, met gras begroeide, plekken werden aangetroffen. Te middernacht bereikte men in een grasrijk, door lage rotsheuvels ingesloten dal de overblijfselen van eene drie jaren vroeger verwoeste plaats; men maakte zich gereed om hier het nog overige gedeelte van den nacht door te brengen, toen onverwachts eenige teekens ontdekt werden die aantoonden, dat de vijanden hier den vorigen dag gelegerd hadden en de oostelijke rigting waren ingeslagen. De geheele schaar werd door schrik bevangen, het plan om hier eenige uren rust te houden werd terstond opgegeven, en met eene voorhoede van 20 en eene achterhoede van 50 of 60 ruiters, ging het snel maar voorzigtig voorwaarts. Na alzoó den ganschen nacht door gemarcheerd te hebben, kwamen zij bij het aanbreken van den dag, geheel afgemat door vermoeidheid, in eene opene, bebouwde landstreek en kort daarop bij de niet onaanzienlijke, met een aarden muur omringde stad Bunka, die evenwel slechts de voorstad uitmaakt van het een half uur verder gelegen Surmi.

Surmi is thans nog eene vrij aanzienlijke stad met omtrent 12,000 inwoners, maar sedert zij onderworpen is aan de heerschappij der Fulbe, kan zij alleen door een voortdurenden strijd met Gober en Maradi hare zelfstandigheid handhaven. Ook is haar tegenwoordige gebieder niet meer heer van geheel Sanfara, zooals het geval was ten tijde van kapitein CLAPPERTON, die ook deze stad bezocht op zijne reis naar Sokoto. Tegenwoordig staat iedere gezaghebber in eene bevestigde stad onder de onmiddellijke bevelen van de hooge regering te Sokoto; zoodat nooit de opstand van een man het verlies van eene geheele provincie kan veroorzaken. De vrucht van dezen maatregel is, dat deze provincie, die vóór 90 of 100 jaren voor het bloeijendste land van geheel Sudan gold, thans verbrokkeld is in eene menigte kleine staten, waarvan elk zijne eigene staatkunde heeft. Het is daardoor zeer moeijelijk te bepalen, welke steden nog afhankelijk zijn van de heerschappij der Fulbe, en welke zich aan de partij hunner vijanden, de Goberawa, houden.

Over Dutschi, eene plaats bestaande uit eenige tusschen wilde rotsen verstrooide woningen, en Badarawa, waar eene vrij belangrijke katoenmarkt wordt gehouden, ging de karavaan in noord-westelijke rigting verder naar Sanssane-Aissa, de

aanzienlijkste stad die de Fulbe in deze streek gesticht hebben, en residentie van den oudsten zoon en vermoedelijken opvolger des Emirs van Sokoto. Hier moest weêr eene moeijelijke dagreis ondernomen worden, door de wildernis van Gundumi, die niet dan in een geforceerden marsch kon afgelegd worden. Naauwelijks waren de reizigers het uitgestrekte duistere bosch ingetreden, waardoor hun pad liep, of zij dwaalden van den regten weg af. Te vergeefs spanden zij zich een tijd lang in om zich een weg te banen door het ondoordringbare woud; doch na een aanmerkelijk verlies van tijd werden zij door een herder weêr in het goede spoor gebragt. Rusteloos zetten zij hun togt door het bosch voort, den geheelen dag en den volgenden nacht doorreizende, totdat zij des anderen morgens ten 11 ure eenige teekenen van menschelijke werkzaamheid bespeurden. Toen zij hier uiterst vermoeid halt hielden, daar zij naauwelijks in staat waren om te blijven staan, kwamen weldra eenige ruiters bij hen, goed voorzien van water, die men van het dorp Gawassu uitgezonden had, om de achterblijvers, die door dorst en vermoeidheid uitgeput waren, op te zoeken. Inderdaad was er menigeen, die hun bijstand noodig had, zelfs was eene vrouw des nachts bezweken. De bewoner van Africa kan ontzettend veel ongemakken verdragen, maar hij moet intusschen zijn hart kunnen verkwikken door vrolijk gezang. Doch de moeijelijkheid drukt hem dubbel op zulk een togt, waarbij het gevaar van door vijanden bespeurd te worden, de diepste stilzwijgendheid ten pligt maakt.

Bij Gawassu, dat eenige mijlen ten oosten van Wurno ligt, had ALIU, de Emir-el-Mumenin, d. i. vorst der geloovigen, zijne legerplaats betrokken; hij maakte zich juist gereed om een togt tegen de Goberawa te ondernemen. Hij ontving Dr. BARTH met groote vriendelijkheid, zond hem een os, vier vette schapen en twee groote zakken rijst, en beloofde niet alleen hem de verdere reis naar Timbuctoe door zijn invloed gemakkelijk te zullen maken, maar ook een vrijbrief uit te vaardigen, waarbij aan alle Engelsche kooplieden die ten behoeve van den handel zijn gebied zouden bezoeken, veiligheid voor hunne personen en goederen verzekerd wierd. Over de hem door BARTH aangeboden zaken, onder anderen een paar rijk met zilver beslagen pistolen, was hij zeer verheugd. Den

volgenden dag brak hij met zijn leger op naar het oosten, terwijl BARTH naar Wurno ging om daar zijne terugkomst af te wachten.

De Fulbe of Fellata's, die zich reeds sedert eeuwen van de boorden van den Senegal hadden uitgebreid over een groot deel van Sudan tot aan Bagirmi toe, maar geen invloed hadden zoolang zij in kleine afdeelingen verstrooid leefden, verkregen eerst in het begin dezer eeuw staatkundige belangrijkheid. De aanleiding daartoe was het volgende. OTHMAN, een hoofdman der Fulbe in de omstreken van Wurno, bekleedde bij zijne landgenooten het ambt van Imam of priester. Hij besloot eene proef te nemen om door middel van godsdienstige opwekking zijne landgenooten naauwer met elkaâr te vereenigen, en ze met verachting op hunne heidensche beheerschers, de Goberawa, te doen neêrzien. Zijn plan kwam echter den vorst van Gober, BAWA, ter ooren. Deze ontbood OTHMAN met de overige hoofden van zijn stam bij zich in het jaar 1802, en berispte hen op strenge wijze, wegens de gemaakte aanspraken. Doch OTHMAN, met wrevel vervuld over de behandeling, die hij, de groote geloovige, van dien heiden had ondervonden, gevoelde thans nog veel sterker begeerte om zich en zijne stamgenooten van de overheersching des inboorlings te bevrijden. Nadat hij zijne landslieden te zaâmgeroepen had en door dezen met den titel en den rang van Sheich was bekleed, stelde hij zich aan het hoofd van de godsdienstige en staatkundige conspiratie (djemmaa). In den beginne ging de onderneming niet gelukkig. Verscheiden malen werd hij met zijne aanhangers verslagen. Doch het fanatisme dat hij gedurig door zijne godsdienstige liederen aanvuurde, onderhield den moed der zijnen en wakkerde hun strijdlust aan, zoodat hij langzamerhand alle hinderpalen te boven kwam en eindelijk slaagde in zijn plan, om den grond te leggen tot een uitgestrekt rijk. Hij werd daarbij naar vermogen ondersteund door zijn broeder ABD-ALLAHI, die, ofschoon ouder dan hij, hem 't eerst zijne hulde had bewezen; zoo ook niet minder door zijn zoon MOHAMMED-BELLO. OTHMAN koos eerst Gando tot zijne residentie, waar hij langen tijd werd belegerd, later vestigde hij zich in Sifawa, totdat hij in zekere fanatische ecstase stierf. Kort vóór zijn dood had hij zijn broeder ABD-ALLAHI benoemd tot beheerscher van het westelijke deel des

rijks, met Gando tot hoofdstad; terwijl zijn zoon MOHAMMED-BELLO het oostelijke deel verkreeg. Deze laatste, die in Sokoto resideerde, is ook in Europa bekend geworden door CLAPPERTON; en hij verdient inderdaad op hoogen trap gesteld te worden onder de Africaansche heerschers, daar hij uitmuntte niet minder door zijne belangstelling in wetenschap en geleerdheid dan door zijn krijgshaftigen zin. Hij, gelijk ook zijn broeder en opvolger ATIKU (1832—37), wist orde te brengen in het uit zoo vele verschillende elementen zamengestelde rijk; doch onder ALIU, een zoon van BELLO, en opvolger van ATIKU, verwekte de geest der nationale onafhankelijkheid een hevigen vrijheids-oorlog, en die vorst scheen van zijn vader ten minste geen heldenmoed geërfd te hebben. In onderscheiden deelen des rijks, in Chadedja, Kebbi, Sanfara en Adamawa, trachten de afzonderlijke stadhouders zich onafhankelijk te maken, en intusschen worden de grenzen onophoudelijk bestookt door de heidensche naburen, zoodat eene geheele ontbinding van het rijk te wachten schijnt. Nog omvat het dezelfde provinciën als in den tijd van zijn bloei, behalve Chadedja, maar zoowel de militaire kracht als de productiviteit dezer gewesten is in belangrijke mate verminderd. De gezamenlijke opbrengst van alle provinciën bedraagt ongeveer 65,000 Pruiss. Thal., behalve eene bijna gelijke waarde in slaven en zelfgeteeld katoen of ingekochte artikelen van vreemden, Europeschen of Arabischen, oorsprong.

Wurno, de residentie van ALIU, heeft eene schoone ligging op een vóóruitspringend gedeelte van eene omstreeks 120 voet boven de vlakte uitstekende hoogte van zandsteen, aan welks voet de Rima of Gulbi-n-Sokoto stroomt; de stad zelve echter ziet er verwaarloosd en smerig uit, en het bed van eene kleine beek, die de stad doorloopt, levert eene afschrikkende vertooning van onreinheid, erger nog dan de vuilste plaatsen in eene der verlaten steden van Italië. De omstreken waren thans, kort vóór het begin van den regentijd, naakt en dor, eenige weinige baobab's hadden de droogte doorgestaan; in de bedding der rivier waren nog maar enkele waterplassen overgebleven, terwijl aan het einde van den regentijd de gansche uitgestrekte vlakte in een digt begroeid moeras is veranderd. Verder-op naar Sokoto, dat vier Duitsche mijlen ten zuidwesten van Wurno ligt, wordt het dal veel vruchtbaarder, zoodat

het katoen, yams, uijen, suikerriet en vooral rijst in overvloed voortbrengt. Uitstapjes in dit dal en naar Sokoto zelf verschaften aan BARTH aangename afwisseling bij het tegen zijn wil langgerekte verblijf in Wurno. De hoofdstad van het oostelijke Fulbe-rijk vond hij vrij ledig en doodsch, daar vele inwoners den krijgstogt meê maakten. De voornaamste wijk met de residentie van MOHAMMED-BELLO was bijna verwoest en de vorstelijke woning zelve in een staat van diep verval. Beter bewoond en onderhouden was het westelijke gedeelte der stad, waar het paleis van HAMEDU, den zoon des overleden konings ATIKU, staat. De stadsmuur is nog met tamelijk goed onderhouden verschansingen voorzien, ongeveer 12 voet hoog en met eene gracht omringd. Ook het huis waarin kapitein CLAPPERTON zijne verdienstelijke loopbaan als onderzoeker van Africa besloot, was nog in vrij goeden staat en leverde een aangenaam contrast op met de rondom staande woningen. De markt was druk bezocht. Men vond daarop, behalve eene menigte lederwerk, dat den voornaamsten tak van nijverheid in Sokoto uitmaakt, veel ijzer, dat in qualiteit ver uitmuntte boven het slechte ijzer van Kano; verder slaven, paarden, zout en dadels.

Den 28sten April keerde ALIU van zijn krijgstogt naar Wurno terug. Als gewoonlijk had hij niet gewaagd om het dappere leger der Goberawa in het open veld aan te tasten, zijne manschappen hadden weêr de grootste lafhartigheid betoond; alleen eenige kleine, arme gehuchten, wier inwoners zich eenigen tijd vroeger onder bescherming van den vijand hadden gesteld, waren tot onderwerping gedwongen, door den bijstand der ruiterij van Katsena. Hoewel nu van Saberma en Kebbi treurige berigten waren aangekomen omtrent de vorderingen van den opstand, hoewel de Goberawa hunne verwoestende strooptogten tot digt aan Wurno toe uitstrekten, toonde ALIU zich toch zeer opgeruimd en was blij als een kind met een speeldoosje en eene harmonica, die BARTH hem nog ten geschenke gaf. Hij stemde het verzoek des reizigers om spoedig te vertrekken toe, en beloofde hem, daar zijne onderneming bij den tegenwoordigen toestand der provinciën zeer gevaarlijk was, door een klein escorte te doen vergezellen; ook schreef hij kort daarna een aanbevelingsbrief aan CHALILU, den beheerscher van Gando. Eene hevige regenbui op den 6den Mei

was eene aansporing om te vertrekken, en twee dagen later was het eindelijk mogelijk om Wurno te verlaten. Na een tweede kort oponthoud in Sokoto ging de reis voort naar het zuid-westen door de aanzienlijke, maar vervallen stad Bodinga en het ellendige, bijna uitgestorven vlek Schifawa, tot de grenslijn tusschen het oostelijke en het westelijke Fulbe-rijk, die maar weinige mijlen van Sokoto verwijderd is. — De grond was nog zeer droog en het oord bijna uitsluitend met Apenbroodboomen versierd; aan de andere zijde der grenslijn toonde zich weldra een rijkere plantengroei; op de korenvelden stond het graan reeds een paar duim hoog, groote stukken lands waren met indigo beplant, terwijl hier zoowel tamarinden en velerlei soort van palmboomen groeiden als baobabs. Zelfs bananen bragt hier de bodem voort, die BARTH na zijn vertrek uit Adamawa niet gezien had. De meeste plaatsen hadden vrij levendige bedrijvigheid in de verwerijen. Hieruit volgt echter niet, dat het westelijke Fulbe-rijk in bloeijender toestand verkeert dan het oostelijke. Het rijk van Gando, zamengesteld uit een aantal provinciën door zeer verschillende volksstammen bewoond, zich uitstrekkende langs beide oevers van den Niger van den mond des Benue af tot aan den zoom der woestijn, en beheerscht door een man zonder energie, die in de strengste afzondering als een monnik leeft, was reeds sedert vele jaren in verval geraakt. De vorst heet CHALILU en is een zoon van ABD-ALLAHI, wien hij echter eerst in 1836, na de tusschenregering van zijn ouderen broeder MOHAMMED-WANI, opvolgde. Zelfs Mohammedanen genieten maar zelden het geluk dezen vorstelijken monnik te zien, en Dr. BARTH was genoodzaakt door tusschenkomst van een listigen, bedriegelijken middelaar met hem te onderhandelen. Eerst na veel moeite en na opoffering van eene menigte geschenken werd hem een vrijbrief overhandigd, die aan iederen Engelschman, die het gebied van CHALILU zou bezoeken, veiligheid beloofde, en hem zelven toegestaan voort te reizen naar Gando. De hoofdstad zelve was een toonbeeld van den ongelukkigen toestand des rijks. Reeds hare ligging in een dal, dat rondom door heuvels is ingesloten, is slecht gekozen, en alle bedrijvigheid zoowel van nijverheid als van politieken of militairen aard ontbreekt hier geheel. De vijand stond in onderscheidene, naauwelijks een halven dagmarsch verwijderde plaatsen;

de Fulbe rukten wel herhaalde malen uit, doch durfden den vijanden geene enkele maal aantasten, die dus onverhinderd plunderde en de ongelukkige bewoners van den omtrek tot slaven maakte. De markt is nietsbeteekenend en nergens bespeurt men eenige vrolijke levendigheid. En toch is de stad niet geheel zonder bekoorlijkheid. Van het noorden naar het zuiden wordt zij doorsneden door het breede, vlakke bed van een stroom, dat met frisch gras begroeid een schoon weiland vormde en aan beide kanten omzoomd was door eene breede strook van welige planten. In 't algemeen is de plantengroei in Gando veel rijker dan in Sokoto of Wurno. Men heeft in Gando namelijk zeer veel regen, waarschijnlijk valt hier door elkaâr jaarlijks 80 duim water. Daardoor wordt natuurlijk groote groeikracht aan den grond verleend, zoodat hier zeer schoone bananen, benevens uijen en katoen, geteeld worden. Uitstapjes in deze vriendelijke omstreken vergoedden BARTH eenigermate de vele onaangenaamheden en bittere uren, die hij in Gando verdragen moest. Een gelukkig toeval speelde hem hier een manuscript in handen van het belangrijke geschiedkundige werk van AHMED-BABA. Hij bragt verscheiden dagen door met uittreksels daarvan te maken en vond alzoo menige bijdrage tot helder inzigt in de historische ontwikkeling van de landstreken aan den Midden-Niger.

Van Gando af, dat Dr. BARTH den 4den Junij verliet, werd de reis reeds vaak vertraagd door geweldige regenbuijen, die vergezeld werden door de overige plagen van den regentijd, moerassigen grond, gezwollen stroomen en ontelbare muggen. Langs een breed, moerassig maar vruchtbaar dal voortgaande, dat met verschillende soorten van hoog riet, papyrus-struiken en rijstplanten digt begroeid was en waarin weder sporen van oliphanten te zien waren, kwam men na twee dagen bij de overblijfselen van Birni-n-Kebbi, waarvan de voormalige grootheid nog aangeduid wordt door de rest der muren. Omstreeks het jaar 1544 was deze stad aangelegd op eene hooge bergvlakte, die het diepe, vruchtbare maar zeer ongezonde dal van Gulbi-n-Sokoto, beheerscht. Zij werd gesticht door de dynastie van KAUTA, die, uit Katsena afkomstig, een koningrijk oprigtte in Kebbi, daar zij zich onafhankelijk maakte van ASKIA, den voormaligen beheerscher van het Sourhay-rijk. Het nieuwe koningrijk breidde zijne heerschappij snel over

de landen in de nabijheid des Nigers uit. Zoo werd Kebbi ook het middelpunt van een vrij belangrijken handel, zelfs in goud, en bloeide tot aan 't jaar 1806, toen het door de Fulbe veroverd werd. Na de verovering moet er eene groote menigte goud en zilver onder de bouwvallen gevonden zijn. De muren der tegenwoordige stad zijn omtrent eene mijl van die der oude stad verwijderd en omvatten eene bevolking van nagenoeg 9000 zielen. Hier vond Dr. BARTH OTHMAN-SAKI, die vele jaren vroeger stadhouder van Nupe was, en die CLAPPERTON, LAIRD en ALLEN gekend had.

Door eene streek vol verwoeste steden en verwilderde landerijen — treurige teekenen van den burgeroorlog, die nu reeds twee jaren lang tusschen de veroveraars en de inboorlingen gevoerd wordt — wendden de reizigers zich van Birni-n-Kebbi eerst zuid-westwaarts over den Gulbi-n-Sokoto naar Sogirma, eene stad met 7 à 8000 inwoners, wier stadhouder alleen genoegzame bescherming bij de verdere ondernemingen kon verleenen. Van daar gingen zij westwaarts door een digt, uitgestrekt woud, dat om de nabijheid der vijandelijke provincie Mauri juist toen zeer gevaarvol was, naar het dal Fogha. Dit omtrent 1500 passen breede dal vormt de grensscheiding tusschen de beide groote stammen der Haussawa en Sourhay, en is merkwaardig wegens de menigte zout, die hier gewonnen wordt. Talrijke gehuchten verheffen zich op groote aardhoopen van bijna regelmatig vierkante gedaante en ongeveer 30 voet hoogte, die door menschenhand opgeworpen zijn; want zij bestaan uit aarde van den dalgrond, waar de zoutdeelen reeds uitgetrokken zijn. De bereiding geschiedt hier op de volgende wijze. De aarde wordt in groote, van stroo en riet zamengestelde trechters gedaan; dan wordt er water op gegoten en het uitdruipende vocht, dat dan de zoutdeelen uit de aarde bevat, opgevangen in daaronder geplaatste vaten en daarna gekookt. Het zout verzamelt zich alzoo op den bodem der kookpannen en wordt tot kleine brooden gevormd. Het is van eene graauw-gele kleur en tamelijk goed; in allen geval veel beter dan het bittere zout van Bilma, ofschoon dan ook vrij wat minder dan het schoone cristal-zout van Taoedenni. Alleen in het drooge jaargetijde is de zoutbereiding mogelijk, want aan het einde van den regentijd is het gansche dal gevuld met zoet water, terwijl het zout-gehalte van den grond

te gering is om op eene zoo groote massa water eenigen invloed te oefenen. Daarentegen bevat de aarde genoeg van dat mineraal, om enkele olijfboomen te doen groeijen, hetwelk een merkwaardig verschijnsel is voor de planten-geographie, daar deze palmboomen anders alleen in de nabijheid der zee gevonden worden. Alleen het zout kan de Fulbe bewegen, om hun leven te dezer plaatse te slijten, want zij hebben van hunne krachtige vijanden, de Sourhay van Dendina, vreeselijk veel te lijden. De voornaamste plaats van het dal, Kalliul, had vóór de aankomst van BARTH in korten tijd niet minder dan vijf aanvallen moeten doorstaan, en de bewoners hadden behalve al hunne kudden ook hunne slaven verloren, die de gelegenheid hadden aangegrepen om in massa weg te loopen. De langdurige oorlog had een algemeenen hongersnood veroorzaakt, zoodat ook Dr. BARTH en zijne lieden gebrek leden aan de noodzakelijkste levensmiddelen.

De Sourhay, die achter Fogha en voorts in de oeverstreken aan het midden des Nigers het hoofdbestanddeel der bevolking uitmaken, missen den schoonen, gelijkmatigen bouw der ledematen, door welken de Haussa-natie zich zoo voordeelig onderscheidt, en ook de gelaatstrekken zijn minder regelmatig; daarentegen is hunne huidkleur, die bij de Haussawa geelachtig of roodachtig zwart is, veel donkerder. Hun karakter is somber en onvriendelijk, en naar Dr. BARTH's ervaringen te oordeelen, behooren zij tot de minst gastvrije menschen, met wie hij in aanraking gekomen is. Ook het land zelf tusschen Fogha en den Niger bood weinig opwekkends aan; het is eene ruime vlakte, gedeeltelijk met bosch bezet, gedeeltelijk kaal en rotsachtig, met weinig bouwgrond. Die vlakte wordt doorsneden door het dal Bosso, dat zich even als het dal Fogha van het noorden naar het zuiden uitstrekt.

Des morgens van den 20sten Junij 1853, na een moeijelijken rid door een rotsachtige, met digt kreupelbosch bezette wildernis, bespeurde BARTH de eerste schemering van de zilveren watervlakte des Nigers. Weldra lag de magtige stroom voor hem en één uur later stond onze reiziger aan de inschepingsplaats, tegenover de stad Ssai. Iedere begunstigde natie van het Midden-Africaansche binnenland heeft hare rivier, en daar dezelfde rivier het gebied van onderscheidene talen doorstroomt,

draagt hij ook verschillende namen. Zoo heet de groote stroom van West-Africa bij afwisseling: »Dhialiba" of »Juliba", »Majo", »Eghirreu", »Issa", »Kuara" of »Baki-n-rua". — Zoo was dan eindelijk de beroemde rivier bereikt, de voor de Europeanen nog steeds zoo geheimzinnige Niger. Rustig gleden zijne golven daarheen van het noord-noordoosten naar het zuid-zuidwesten; met eene matige beweging van omtrent drie Engelsche mijlen in het uur; zijne breedte bedroeg hier nagenoeg 1000 schreden. De rotsachtige oevers zijn over 't algemeen 20 tot 30 voet hoog, in het midden van den stroom steekt eene klip van 12 à 15 voet hoogte boven het water uit. Tegenover de plaats der inscheping lag eene vrij belangrijke stad, wier lage wallen en woningen op schilderachtige wijze overschaduwd werden door eene menigte dumpalmen. Dit was de rivierstad, de veerplaats »Ssai." — Een groot aantal reizigers, Fulbe en Sourhay, wachtte aan den oever om overgebragt te worden met hunne ossen en ezels, en er waren kleine booten genoeg, om hen op te nemen. Eindelijk kwamen de grootere vaartuigen voor BARTH aan. Deze waren omstreeks 40 voet lang, maar in het midden niet meer dan 5 voet breed en bestonden elk uit twee uitgeholde boomstammen aan elkaâr gebonden; het grootste nam drie kameelen in. »Ik gevoelde" — schrijft Dr. BARTH — »een oneindig welbehagen, toen ik mij op dezen geprezen stroom, welks navorsching reeds aan zoo menigen koenen reiziger het leven had gekost, zag ingescheept; doch helaas, het zou niet lang duren. De indruk, dien het gezigt der rivier op mij maakte, moest te dieper zijn, daar ik mij spoedig weêr van haar moest verwijderen, want ik had in Gando ruimschoots gelegenheid gehad om mij te overtuigen van de juistheid mijner vroegere meening, dat ik Timbuctoe niet anders dan over Libtako zou kunnen bereiken, en ik koesterde nog alleen eene zwakke hoop, dat ik misschien later in staat zou zijn, dat gedeelte van de rivier tusschen Timbuctoe en Ssai te bezoeken. Van den aanvang af scheen het mij hoogst twijfelachtig toe, of ik ooit de westelijke kust bereiken zou; ook achtte ik het van veel meer gewigt den loop des Nigers na te vorschen, tusschen het punt, waar hij door den arbeid van MUNGO PARK en RÉNÉ CAILLIÉ bekend geworden is en het gedeelte, dat door de gebroeders LONDER bezocht werd, dan van Timbuctoe

af mijne reis naar de westkust voort te zetten, ten einde te kunnen zeggen, dat ik Centraal-Africa in de gansche breedte doorreisd had."

Reeds na een oponthoud van weinige dagen in het ongezonde, en door gebrek aan bedrijvigheid en handel weinig belangrijks opleverende Ssai, ging de reis verder door de westelijke provinciën van het rijk Gando, die tusschen het gebied van onafhankelijke Sourhay in het noorden en de groote heiden-staten Mossi en Tombo in het zuiden, in smalle strooken lands zich uitstrekken langs den grooten communicatie-weg naar den Boven-Niger. Deze provinciën zijn Galaidjo, Torobe, Jagha en Libtako, aan welke zich ten zuiden op den regter-oever des Nigers de gewesten Gurma, Borgu of Barba en Joruba aansluiten. Voorbij Libtako, het westelijkste gedeelte van 't rijk Gando en ongeveer halfweg tusschen Ssai en Timbuctoe begint het gebied van Massina, het westelijke rijk der Fulbe, hetwelk den heidenstaat Tombo aan de noordzijde omvat en aan beide oevers van den Boven-Niger van Timbuctoe af tot aan 12½° N. B. zich uitstrekt. — Dit geheele staten-stelsel met zijne veelsoortige bevolking was tot dusver zoo goed als onbekend, en dat het thans ten minste in de hoofdtrekken op de kaart kan voorgesteld worden, zooals dat gedaan is door A. PETERMANN in het vijfde deel van Dr. BARTH's werk, heeft men alleen aan dezen onverschrokken en werkzamen reiziger te danken.

De eerste plaats van eenig aanzien ten westen van Ssai is Tschampagore, de residentie van den stadhouder van Galaidjo. Zij ligt in eene heuvelachtige landstreek, waar geene boomen en slechts weinig bebouwd land gezien wordt. Het voornaamste bestanddeel van den grond is roode zandsteen, vermengd met ijzer-oxyde; hier en daar wassen eenige lage kruiden, die een schraal voeder opleveren voor het in den omtrek grazende vee. Het vlek heeft een eigenaardig voorkomen door de vreemdsoortige bouworde der woningen, en inzonderheid der korenmagazijnen. Deze namelijk bestaan uit vierkante, torenvormige gebouwen van 10 à 15 voet hoogte en omtrent 6 voet middellijn, met naar boven steeds naauwer toeloopende muren. Zij staan niet op den grond neêr, maar de vloer ligt een paar voet daarboven, om het koren te beschutten tegen de mieren; ook hebben zij beneden geen ingang, maar alleen nabij het dak

eene opening gelijk een venster, waardoor het koren er in gedaan en er weêr uit gehaald wordt. Deze gebouwen zijn niet ongelijk aan de Egyptische duivenhokken. Zij zagen er veel beter uit dan de woningen zelve, die op enkele uitzonderingen na, maar lage hutten waren, waarvan er zelden meer dan twee bij elkaar stonden. De stadhouder MOHAMMED-GALEIDJO is de zoon van HAMBODEDJO, den voormaals magtigsten hoofdman in Massina, die MUNGO PARK gedurende diens verblijf in dat land zoo gastvrij behandelde. Hij volgde zijn vader in 1816 op den troon, maar mogt zijne waardigheid niet lang behouden. Toen de Fulbe van Gober onder den hervormer OTHMAN de groote godsdienstig-staatkundige beweging (van welke boven gesproken is) hadden begonnen, besloot een aanvoerder van hen om ook onder de afdeeling der Fulbe, die aan den Boven-Niger gevestigd was, den Islam in den nieuwen, gezuiverden vorm te verbreiden. Deze aanvoerder was MOHAMMED of HAMED-LEBBO. Bij zijne aankomst in het land Massina (1817) aan het hoofd eener kleine, opgewondene schaar, sloot LEBBO eerst een verbond met GALAIDJO, die zelf den Islam aannam; en te zamen breidden zij nu hunne verovering over het naburige land uit. Doch toen LEBBO zich eene sterke magt verworven had, verlangde hij onderwerping en erkenning zijner opperheerschappij van zijn bondgenoot GALAIDJO. Deze had natuurlijk weinig lust om afstand te doen van zijne erkende regten, en verklaarde den indringer den oorlog. Maar na drie jaren lang den krijg te hebben volgehouden, zag hij zich genoodzaakt zijne vroegere hoofdstad Konari over te geven en met de rest zijner aanhangers eene toevlugt te zoeken in de meer oostelijke streken. Hier werd hij door den vorst van Gando met open armen ontvangen, die volstrekt niet ingenomen was met de onafhankelijke pogingen van LEBBO en diens zoon AHMEDU. Deze hervormers toch gingen zoo ver in hun puriteinschen ijver, dat zij aan hunne landgenooten in Sokoto en Gando lieten weten, dat deze het aantal hunner vrouwen tot twee beperken en hunne wijde, verwijfde kleeding afleggen moesten, of weldra een vijandelijk bezoek van hen, de Fulbe van Massina, hadden te verwachten. Deze verheffing van het huis LEBBO is de oorzaak, waarom nog heden geene vriendschappelijke verhouding bestaat tusschen de hoven van Sokoto en Gando aan den eenen en dat

van Hamd-Allahi (hoofdstad van Massina) aan den anderen kant. De vorst van Gando wees den uit zijn erfland verdrongen GALAIDJO eene groote streek lands van zijn gebied tot woonplaats aan; en zoo is het te verklaren, dat men hier een eigenaardig hof en eene gansche gemeente vindt, die niet de minste overeenstemming heeft met de gebruiken der omwonenden, daar zij de zeden en instellingen van háár oorspronkelijk vaderland, Massina, trouw bewaart. Alle Fulbe uit den omtrek zijn slank van gestalte en hebben scherp geteekende gelaatstrekken, terwijl zij in den regel witte kleederen dragen; hier echter vindt men juist het tegendeel — kleine, krachtige menschen, met lang zwart haar en ronde aangezigten, allen eveneens in helderblaauwe tobe's gekleed en zonder uitzondering voorzien van vuurwapenen, meest van Fransche geweren met twee loopen.

In het aangrenzende gewest Torobe, en wel bij de hoofdstad daarvan, Tschampalauel, ontmoette BARTH eene groote karavaan, die van Jendi, in het land der Mandingo hierheen was gekomen. Zij bestond uit omstreeks honderd menschen met eenige honderden ezels; want de ezel is het gewone lastdier bij de inlandsche reizigers in deze streken. Deze karavaan met guro's beladen, was op weg naar Komba, eene stad die beneden Ssai aan den Niger ligt, maar had niet de gewone route gevolgd en zich om de grootere veiligheid den omweg over Torobe getroost. De handel in guro (de vrucht van *Sterculia acuminata*), ofschoon niet van zoo groot belang in het westen, als de zouthandel in het oosten des Nigers, is toch van aanmerkelijk gewigt; daar ondanks de ongeregelde staatkundige omstandigheden een regelmatig en ver uitgestrekt handelsverkeer blijft bestaan. Het land kreeg in Torobe weêr een vruchtbaarder aanzien; schoone bosschen van mimosen, tamarinden, boterboomen, dumpalmen en baobabs, wisselden af met welige graavelden en bebouwde akkers. Talrijke sporen van oliphanten en zelfs van rhinocerossen, die in gansch Midden-Sudan tusschen den Niger en den Schari niet gevonden worden, verkondigden dat ook het dierenrijk hier beter vertegenwoordigd was. Het schoonste sieraad van dit oord is de rivier Sirba, die bij eene breedte van 100 schreden eene diepte heeft van 12 voet, en die men op groote bundels riet overtrok. Zij is de grens tusschen Torobe en Jagha en loopt in noord-

oostelijke rigting op den Niger aan. Te gelijk echter was deze streek zeer onveilig, daar men hier reeds menig dorp aantrof van de onafhankelijke Sonrhay, de bitterste vijanden der Fulbe. De gelaatstrekken dezer lieden waren vol uitdrukking, maar hadden iets vrouwelijks, dat waarschijnlijk veroorzaakt werd door de lange haarlokken, die hun over de wangen hingen en bij sommigen tot aan de schouders reikten. Hunne kleeding bestond uit korte blaauwe hemden en lange, wijde broeken van dezelfde kleur. Bijna allen hadden kleine pijpen in den mond, uit welke zij onophoudelijk rookten. De vrouwen waren iets kleiner van gestalte, met niet zeer regelmatige vormen; zij hadden de beenen en den boezem onbedekt. Haar hals en ooren waren versierd met rijen paarlen, sommige hadden ook eene dunne plaat van tin in de onderlip, maar neusringen, die anders algemeen zijn bij de Sonrhay-natie, waren hier niet in gebruik. Behalve *sorghum*, het voornaamste voedingsmiddel in dit land, wordt hier indigo, katoen en maïs verbouwd, en bovendien ontbrak het niet aan zure melk, die in den regentijd de gezondste kost voor den Europeaan oplevert. Gangbare munt zijn hier schelpen; strooken katoen worden niet aangenomen.

De kleine provincie Jagha heeft niets merkwaardigs, haar hoofdstad Sebba is eene armoedige, vervallen plaats, die op zijn hoogst 200 hutten bevat. Hier sloot zich bij het reisgezelschap van Dr. BARTH een Arabier aan uit Walata, een avontuurlijk, hebzuchtig en intrigant mensch, die wel door zijne kennis van de bewoners en de talen der Nigerlanden zeer nuttig had kunnen zijn, maar zich hoofdzakelijk er op toelegde, om zich het goed van onzen reiziger toe te eigenen, en dezen in het vervolg ook ernstige onaangenaamheden bezorgde. — Het gewest Libtako is van grooter omvang. Ook hier heeft de hoofdstad, Dore, een vervallen en verwaarloosd voorkomen, maar zij wordt vrij druk bezocht door de Arabieren van Asauad, de woeste streek ten noorden van Timbuctoe. Deze lieden brengen hier zout van Taoedenni in groote menigte ter markt, en houden zich hier soms langen tijd op; gewoonlijk komen zij regtstreeks van Asauad, zonder Timbuctoe aan te doen, terwijl zij de rivier oversteken bij de engte van Tesse of zijn loop zuid-oostwaarts volgen en bij Gona den zuidwestelijken oever betreden. Behalve deze Ara-

bieren bezoeken ook de Sonrhay van Garho, de oostelijke Mandingo en de lieden van Mossi dikwijls de markt van Dore. De laatsten voeren koper en streeken katoen aan, daar het katoen in hun land zeer goedkoop is; de Mandingo brengen Kola-noten en de Sonrhay boter en koren. Het koper wordt door de Sonrhay in groote hoeveelheid tot opschik gebruikt; vooral merkte BARTH op, dat eenige jonge meisjes een zeer eigenaardig koperen sieraad in hare lange haarvlechten droegen. Dat sieraad namelijk bestond in de afbeelding van een krijgsman te paard, met ontbloot zwaard in de hand en eene pijp in den mond. Het rooken toch is voor deze Sonrhay, ofschoon door den fanatieken vorst HAMD-ALLAHI, den beheerscher van het westelijke gedeelte hons voormaligen rijks, streng verboden, het grootste genot na het dansen. BARTH kon niet te weten komen of die kleine ruiters in de haarlokken der jonge schoonen van Sonrhay en Libtako enkel tot sieraad dienen, of misschien ook als voorteekens gelden van den stand harer toekomstige echtgenooten. De ligging zelve van het landje Libtako, midden tusschen verschillende stammen en in de nabijheid van de woonplaats der Tuareg, die gedurig verder van het noorden naar het zuidwesten vooruitdringen, moet de inwoners natuurlijk bezielen met een krijgshaftigen geest. In vroegere tijden vooral waren zij beroemd om hunne dapperheid, en bovendien bekend om het uitmuntende ras hunner paarden.

Toen BARTH den 21sten Julij 1853 Dore verliet, begon hij het laatste maar ook het moeijelijkste en gevaarlijkste deel van zijn togt naar Timbuctoe. Reeds de afreis van Dore was niet rustig. Eene groote menigte gewapenden omringde hem, om geheel tegen zijn wil hem te geleiden; hun gedrag kwam hem zoo verdacht voor, dat hij halt hield en hen ernstig verzocht, dat zij zich niet om hem maar liever om zich zelven zouden bekommeren. Het was namelijk nog niet lang geleden, dat de inwoners van Dore zich eveneens tot geleiders hadden opgedrongen aan een rijken Scherif, en hem door sluipmoord hadden omgebragt. En bijna alle reizigers in deze wouden worden aangevallen. — Ten gevolge der hevige regenbuijen, die thans steeds menigvuldiger werden, zwollen de talrijke beken en stroomen zoo op, dat zij dikwijls oponthoud en ernstige moeijelijkheden veroorzaakten; ook waren hier

millioenen muggen en te gelijk eene gevaarlijke soort van vliegen, die de dieren vooral verschrikkelijk kwelden. Andere kleine vliegen drongen zich in digte zwermen tusschen alle kleedingstukken in, en op vele plaatsen wemelde de grond van mieren. Bij al deze kleine plagen komt nog dat de hitte in eene doornatte tent die geene lucht doorliet, onverdragelijk was en het verblijf daarin hoogst ongezond, zonder nog de nadeelige gevolgen in aanmerking te nemen van het gedurig doornat zijn.

Ten westen van Libtako moesten de reizigers een gewest doorgaan, dat voornamelijk door eene onafhankelijke bevolking, afstammelingen van Sonrhay en Tuareg, is bewoond, voordat zij de grens van Massina konden bereiken. Hier zijn de inwoners wegens de onophoudelijke veeten en kleine oorlogen genoodzaakt, hunne dorpen als vestingen op hoogten te bouwen, terwijl de woningen van klei in een kring nevens elkaâr geplaatst worden. Het gevaar werd voor onzen reiziger grooter, toen die onrustige streek reeds achter zijn rug lag; want daar de fanatieke beheerscher van Massina nimmer aan een Christen zou hebben veroorloofd om zijn gebied te betreden, zag BARTH zich genoodzaakt om zich als een Arabischen scherif te vermommen; doch alzoo stond hij ieder oogenblik bloot voor het verraad van zijne bedienden of van den listigen knaap uit Walata. Hij achtte het daarom raadzaam, om niet ver in het gebied van Massina door te dringen, maar zijn weg in de nabijheid der grenzen te vervolgen, door eene landstreek, die als grensdistrict tusschen vijandige natiën en als woonplaats van ongeregelde stammen wel zeer onveilig, maar daarentegen ook zeer rijk aan schoone natuurtafereelen was. Dit geldt inzonderheid van het gewest Hombori, door 't welk eene rij bergen loopt, die als steile, ruwe klompen in de meest grotesque en vreemde vormen zich boven de vlakte verheffen. De hoogte dier bergen is niet meer dan 800 voet, terwijl de vlakte zelve ongeveer 1500 voet boven de oppervlakte der zee ligt; maar evenwel vormen zij een hoogst eigenaardig, romantisch tooneel. Onderscheidene dezer rotsen, die beneden meest uit kegelvormig op elkaâr gestapelde blokken bestaan en boven in loodregt opstijgende klippen met uitgetanden kam eindigen, dragen op hunne toppen kleine dorpen, bewoond door eene dappere schaar van inboorlingen, die op

deze rotsvestingen hunne onafhankelijkheid tegen de alles veroverende Fulbe handhaven.

Op dezen weg vond BARTH weder Tuareg, die wilde, roofzieke benden der woestijn. Zij wonen hier in legerplaatsen, die gedurig afwisselden. Hunne tenten bestaan uit een groot, rond stuk leder, zamengesteld uit een aantal kleine, in vierkante stukken gesneden schapenvellen; in het midden op hoogere, aan den rand op lagere palen rustende. In zulk eene tent vindt men gewoonlijk twee rustplaatsen, divans van fijn riet gevlochten, omtrent 1 voet boven den grond hoog. Deze menschen kiezen namelijk de moerassigste plaatsen voor hun leger en na een onweder bevinden zij zich somtijds midden in een grooten plas. Zij hebben ook hunne inrigtingen tot gemak, want op elke rustbank ligt een rond lederen kussen, dat ook wel noodzakelijk schijnt, daar het uiterst ongemakkelijk zou zijn, om met de elbogen op de oneffene en harde oppervlakte van die rieten banken te steunen. Bijna het geheele huisraad dezer eenvoudige menschen bestaat, behalve eenige houten schotels en schalen, in lederen zakken van uitmuntende bewerking, die soms zeer smaakvol versierd zijn, en waarin zij al hunne kleêren en mondbehoeften bergen. Gedurende den nacht omringen zij de tent geheel met fraai gevlochten matwerk van zeker fijn riet vervaardigd, zoodat zulk eene tent inderdaad eene aangename woning wordt. Bijna alle Tuareg in dit zuidwestelijke deel van hun gebied zijn breed geschouderd, kort van gestalte, met regelmatige leden, aangename gelaatstrekken en blanke huidkleur. Door deze opmerking is de vroeger besproken meening weêrlegd, dat de kleur der Berber-stammen donkerder zou zijn naarmate zij nader bij het land der zwarten wonen.

In iedere legerplaats der Tuareg moest een geschenk aan den hoofdman gegeven worden, de man van Walata handelde dan als bemiddelaar en zorgde steeds dat het grootste deel hem toekwam. Onder vele moeijelijkheden, langzaam en op kostbare wijze kwam men zoo langzamerhand nader aan de wateren van den Niger, die boven Timbuctoe een uitgebreid net van stroomen, kanalen en meren vormen, op welke eene aanzienlijke binnenvaart gedreven wordt. Nadat de reizigers verscheiden groote meren, die ten minste in den tijd der overstrooming met den Niger in verband staan, overgestoken waren,

terwijl zij in de grootere weelderigheid van den plantengroei, de vochtige weilanden, de bosschen van dumpalmen, van *Capparis sodata* en *Mimosa nilotica*, de kenteekenen der nabijheid van de groote rivier hadden opgemerkt, kwamen zij den 27sten Aug. in de stad Sarajamo aan, die aan een zijtak van den Niger ligt. Hier huurde Dr. BARTH eene groote boot voor 1000 schelpen, scheepte zich met zijne lieden en zijne aanmerkelijk ingekrompen bagaadje in en ving den 1sten Sept. 1853 de interressante vaart aan naar Kabara, de haven van Timbuctoe. In den beginne was de rivier sterk begroeid met hoog gras (het beroemde *byrgu*), hetwelk de oppervlakte des waters vaak zoo geheel bedekte, dat de boot op eene grazige vlakte scheen voort te glijden. Behalve het byrgu, dat in alle streken langs den Niger 't voornaamste voeder voor paarden en runderen oplevert en zelfs den menschen een zoeten drank, *menschu* genaamd, en eene soort van slechten honig verschaft, waren er ook witte waterleliën in groote menigte; de laatste werden weêr afgewisseld door eene waterplant, *serra-n-fussa* geheeten, die met eene lengte van omtrent 10 duim op de oppervlakte des waters drijft, zonder dat hare wortelen in den grond bevestigd zijn. Reeds korten tijd daarna echter kreeg de rivier een geheel ander voorkomen. Hier was meer open water; de oostelijke oever, waarop men eene kudde gazellen zag (geene gewone vertooning in de bewoonde streken aan den Niger) was geheel vrij van rietgras, terwijl de westelijke oever voorzien was met talrijke dumpalmen, tamarinden, brem en andere planten. De diepte bedroeg niet meer dan 5—7 voet, de stroom is vol kronkelingen, maar heeft in 't algemeen eene noordelijke rigting; daar hij niet uit eigen bronnen gevoed wordt, maar zijn water ontvangt uit den Niger, gaat de stroom van de groote rivier af landwaarts in, zoodat de reizigers daar tegen op moesten roeijen. De bootslieden verligtten zich den arbeid, door een barbaarsch, maar niet onwelluidend gezang, een loflied op de daden van den grooten ASKIA. De langs den stroom gelegen dorpen, talrijke kudden rundvee en visschersvaartuigen gaven levendigheid aan het tooneel. Uit vele zijtakken gevoed, kreeg de stroom gaandeweg eene breedte van 900 à 1000 schreden en eene diepte van 14 à 18 voet; hier en daar zag men krokodillen en rivierpaarden, en de oevers en de zandbanken waren bedekt met scharen

van pelikanen en andere watervogels. Bij het eiland Kora vereenigt zich deze stroom met de groote rivier. — »De rivier was te dezer plaatse ongeveer eene Engelsche mijl breed en boezemde door zijne grootte en statige pracht mijnen dienaars, aan zulke vaarten in eene zwakke boot niet gewoon, vrees en ontzetting in. Het was waarlijk een prachtig gezigt; majestueus breidde de waterspiegel zich uit in de avondschemering; regt tegenover ons goot de maan haar zwakken zilverschijn in smalle strepen over het landschap uit, terwijl nu en dan een weêrlicht aan den horizont flikkerde. Ten hoogste verblijd over dit heerlijke schouwspel zat ik op het gewelfde dek van ons gebrekkige vaartuig en staarde met vorschend oog over de geweldige watermassa naar het noordoosten, waar het doel van onze reize liggen moest." Den 5den Sept. verliet de boot der reizigers de hoofdrivier weder, die ten zuiden van Kabara naar het oosten zich wendt, en voer den smallen arm in, die deze haven van de beroemde woestijn-stad met den Niger verbindt. Deze zijtak is zeer ondiep en moeijelijk te bevaren, in het warme jaargetijde droogt hij soms geheel uit, maar bij Kabara zelve wordt hij wijder en vormt hier een tamelijk groot bekken van ronde gedaante. Hier lagen tegenover de stad zeven groote booten, die eenige levendigheid aan de plaats bijzetten. Later in het jaar, als het kanaal bevaarbaar wordt voor grootere schepen, is het verkeer veel levendiger. Evenwel was het nog geheel anders in den bloeitijd van het Sonrhay-rijk, toen een onafgebroken verkeer werd onderhouden tusschen Garho en Timbuctoe aan de eene, en tusschen Timbuctoe en Djenni aan de andere zijde; toen eene talrijke vloot onder bevel van een magtigen, invloedrijken admiraal hier steeds gereed lag. Het bekken is zoo regelmatig van gedaante, dat het door kunst schijnt aangelegd, evenwel zal het wel een werk der natuur zijn, daar Kabara van de oudste tijden her de haven van Timbuctoe is geweest; ja zelfs somtijds belangrijker dan Timbuctoe schijnt geweest te zijn.

Het stadje Kabara heeft omstreeks 200 leemen woningen en een iets grooter aantal rieten hutten; de eerste worden echter meest tot magazijnen gebruikt, om de koopwaren der inwoners van Timbuctoe en andere vreemde handelaars te bergen. De inwoners, ongeveer 2000 in getal, zijn bijna uitsluitend Sonrhay, terwijl alleen de ambtenaren tot den stam

der Fulbe behooren. Zij bouwen eenige rijst en kweeken katoen en *Corchorus olitorius*, alsmede verscheidene soorten van meloenen aan. Hier bragt BARTH eenige dagen vol ongerustheid en bezorgdheid door. De Sheich EL-BAKAY, op wien hij zijn vertrouwen gevestigd had, was juist nu afwezig; zoo was de vreemdeling van alle bescherming ontbloot en ieder landlooper die eenigen argwaan koesterde ten opzigte van zijne godsdienst, kon hem vermoorden, zonder dat iemand zich daarover bekommeren zou. Enkele van de hier vertoevende Tuareg drongen gewapend zijne woning binnen en eischten onder hevige bedreigingen geschenken; zelfs de broeder van EL-BAKAY, SSIDI-ALAUATE, die bij toeval zich hier bevond en aan wien BARTH zijn waren stand had bekend gemaakt, beschouwde hem met minachting; want ofschoon de bedienden gezegd hadden, dat hij, hoewel een Christen, onder de bijzondere bescherming des Sultans van Constantinopel stond, kon hij toch geen aanbevelingsbrief van dezen toonen. Het gemis van zulk een brief des Sultans was in het vervolg de groote oorzaak van zijn lastigen en gevaarlijken toestand in Timbuctoe. Evenwel beloofde SSIDI-ALAWATE hem intusschen zijne bescherming, en zoo waagde BARTH het, den 7den Sept. 1853, over de woeste streek ten noorden van Kabara naar Timbuctoe te gaan, waar hij tegenover 't huis van den Sheich EL-BAKAY werd ingekwartierd.

(*Het vervolg in* N°. XIII, *dat te gelijk met dit* N°. *wordt verzonden.*)

NIEUWE TOGT NAAR DE NOORD-POOL.

Wel moet hij, die den jongsten onderzoekingstogt naar de Noord-Pool waagde, Dr. ELISHA KENT KANE, overtuigd geweest zijn van het wanhopige der pogingen om eens nog de Noord-Pool zelve, de volle 90° Noorder Breedte, te bereiken, want het werk waarin hij dien laatsten togt beschreef, noemde hij »de laatste der Noord-Poolreizen." Twee malen had hij trouwens dien togt gewaagd en van den laatste was hij teruggekomen met eene zoo geschokte gezondheid, en zóó afmattend was voor hem, die zoolang in die streken van bovenmatige koude verwijld had, de warmte van onze gematigde streken geworden, dat hij niet lang na zijne terugkomst over-

leed. Heeft KANE goed geprofeteerd? zullen de meest onversaagden ten eeuwigen dage afgeschrikt zijn, om ooit weder eene reis naar de Noord-Pool te aanvaarden, de ontberingen en gevaren van zulk eene reis onafscheidelijk voor oogen te zien en — door te gaan, door naar het vurig gewenschte doel, al mogt de teleurstelling grooter worden, naarmate men nader bij dat doel kwam? Nog niet veel tijds is er verloopen, sedert KANE's werk: »De laatste der Noord-Poolreizen", het licht zag; het publiek kan zich overtuigd hebben van de zoo goed als onoverkomelijke — zoo men niet bepaald zeggen wil, onoverkomelijke — bezwaren, die op dien laatsten togt overwonnen moesten worden of niet konden worden; KANE's reisgenooten zullen dien togt nog wel in het geheugen hebben, en reeds wordt er gesproken van een *nieuwen togt*, waartoe een van de vroegere reisgenooten van KANE — Dr. HAYES — zich bereid verklaard heeft. Deze heeft zich namelijk aangeboden om in het jaar 1860 op een schip van 100 ton en met twaalf matrozen dezen togt te ondernemen. Of er iets van komen zal? 't Is nog de vraag, maar toch vrij waarschijnlijk. Er zijn weder nieuwe beweegredenen, nieuwe drijfveêren opgezocht. Voor de wetenschap is nu reeds veel ondernomen, veel gedaan, en dat er niet meer gedaan is, ligt buiten schuld van menschen. Voor het opzoeken van FRANKLIN zijn ook sommen uitgegeven. Sir FRANKLIN is niet teruggevonden en de Noord-Pool is niet bereikt. Maar de nieuwe drijfveêr, waarop ik doel, is deze, dat de opene en van drijfijs vrije Noord-Poolzee, waarvan KANE berigt gebragt heeft, waarschijnlijk vele walvisschen bevat, waartegen men eene drijfjagt zou kunnen organiseren. De meerdere of mindere waarschijnlijkheid van hier walvisschen en wel in menigte te zullen aantreffen, kan niet missen om veel er toe bij te dragen, dat het plan van Dr. HAYES ten uitvoer gebragt worde. En wat doet het er toe, of het eene handelsspeculatie is die oorzaak wordt van de uitbreiding onzer geographische kennis, als dat doel maar bereikt wordt? en eigenlijk is het toch ook bijna altijd zoo geweest. Zien we verder nog eens, wat er ten gunste van de onderneming aangevoerd wordt. »Reeds hebben verscheidene genootschappen hunne ondersteuning daaraan toegezegd. Prof. AGASSIZ en Dr. A. D. BAKKE, de laatste als Superintendent van *the Coast Survey* hebben in brieven als hunne overtuiging te kennen gegeven, dat

de onderneming niet alleen nuttig en hoogst belangrijk is, maar ook aan het doel zou kunnen beantwoorden." AGASSIZ zegt: »De walvisschen hebben als warmbloedige dieren behoefte om lucht in te ademen en dus ook behoefte aan open water. Nooit vindt men ze des winters ten zuiden van den grooten ijsgordel. Derhalve moet aan de Pool, werwaarts zij zich terugtrekken, de zee open zijn. Deze gevolgtrekking is voor den physioloog dringend."

Het reisplan is nu het volgende: Men vaart de Baffins-Baai op, en langs Grinnell-land zoo ver naar het Noorden als mogelijk is, om daar te overwinteren, maar vooraf nog meer ten noorden voorraadschuren aan te leggen. Eene boot op eene sleê is dan bestemd om in eene maand op de breedte van ongeveer 81° de open zee te bereiken, terwijl men op dit punt nog omstreeks 600 (Americaansche, *statute* 69 = 1°) mijlen van de Noordpool verwijderd is."

Zoover het berigt, dat we uit de *Mittheilungen der k. k. Geogr. Gesellsch. zu Wien*, 1859, *Hft* 1, hebben overgenomen. In dezelfde aflevering dezer *Mittheilungen* vindt men eene verhandeling van Dr. W. BARTH, getiteld: »Proeve van eene verklaring der betrekkelijk hoogere warmte, die aan de polen der aarde heerscht — uit de verhouding tusschen de zon en de aarde." We kunnen over deze verhandeling, die zeer de lezing verdient, hier ter plaatse geen verslag of wel een uittreksel daarvan leveren, maar bepalen ons er toe, dat de Schr., hoewel hij op verre na het onderwerp niet uitput, door mathematische berekeningen op meer of minder zekere gegevens gegrond, tot de slotsom komt, dat van ongeveer 81° N. Br. af, de warmte naar de polen toe niet gestadig afneemt, maar dat hier bijzondere omstandigheden eene afwijking van dien regel veroorzaken. We kunnen hier niet meer daarvan zeggen, dan dat die afwijking haren grond vindt in de aanwezigheid van eene atmospheer, zooals die de aarde omgeeft, en dat wel zonder nog de straalbreking die daarin plaats vindt, in aanmerking te nemen. Zoo zoude de theorie de verklaring leveren van hetgeen reeds betrekkelijk lang bekend is, dat op verscheiden plaatsen nabij de Pool de koude minder sterk is, dan op eenigen afstand daarvan, zoodat de plaats van sterkste koude niet de Pool zelf zijn zou, maar eene of meer plaatsen ten zuiden daarvan. Ter verklaring heeft men vroeger reeds,

zooals de beroemde Americaansche Luitenant MAURY, gewezen op warme waterstroomen, waarvan men werkelijk hier en daar sporen gevonden heeft en wat op sommige plaatsen aldaar het dampen van de zee ten gevolge heeft. Men heeft ook, hoewel met minder grond, gesproken van warme luchtstroomen (Dr. R. FROHIEP). Maar genoeg; de waarneming heeft geleerd, dat er grond bestaat om te meenen, dat de polen der aarde niet de koudste punten van hare oppervlakte zijn, en de theorie, die tot verklaring daarvan door W. BARTH voorgedragen wordt, zou kunnen aantoonen, hoe dat zoo komt en meer zekerheid geven, dat het werkelijk zoo is. Vóór we dit echter als voldoende bewezen kunnen aannemen, dient Dr. W. BARTH's meening aan een nader onderzoek te worden onderworpen, waarbij naauwkeuriger alles wat op de uitkomst der berekening van invloed zijn kon, overwogen wordt. Evenwel ziet men ook nu reeds, dat er voldoende reden is om de nieuwe togt niet eene geheel hopelooze te noemen. Het grootste bezwaar ligt alleen in den weg, dien de expeditie wil volgen om de Noordpool te bereiken.

Na alle pogingen, die daartoe in het werk gesteld zijn, te hebben beschouwd, kwam de beroemde aardrijkskundige en cartograaph Dr. A. PETERMANN in 1855 tot deze gevolgtrekking: Er bestaat maar één bevaarbare waterweg, die naar de groote Poolzee leidt, namelijk de zeeëngte tusschen Groenland en Spitsbergen, of nog liever die tusschen Spitsbergen en Nowaja Zemlja. Wel heeft Dr. KANE de Poolshoogte van 82½° bereikt, maar onder welke gevaren en met welke bovenmenschelijke inspanningen! Meer dan een zesde gedeelte van de manschap bezweek daarvoor en de overigen redden hun leven alleen door een spoedigen terugtogt, met achterlating van het schip en van al hunne verzamelingen! Het schip zelf had men met alle moeite niet verder kunnen krijgen dan tot 78¾° N. Br. Wat is het integendeel betrekkelijk gemakkelijk om in de groote, eigenlijke Poolzee dezelfde hoogte te bereiken! Walvischvaarders zijn dikwijls verder gekomen, zonder dat het hun zoeken was en zonder behulp van stoom. En niets is natuurlijker, want in de zee bij Spitsbergen wordt ijs in den regel eerst zigtbaar op breedten waar aan het noordeinde van de Baffinsbaai iedere poging van een schip om verder vooruit te komen, geheel onmogelijk gemaakt wordt.

PETERMANN zegt aan het slot van het stuk, waaruit ik hier eenige regels aanhaalde, dat het zijne vaste overtuiging is, »dat de Noordpool nog eens van de zee van Spitsbergen uit bereikt zal worden, en wel met minder gevaren en moeijelijkheden, dan velen van de reizigers door te staan hadden, die van de Americaansche zijde der Poolstreken uit, niet verder dan 75° gekomen zijn.

Werkelijk kent men eenige verhalen van Hollanders, die tot onder de Pool, op 1° en 2° afstands daarvan, gekomen zijn, welke verhalen men vindt o. a. in het bij VAN DRUTEN EN BLEEKER te Sneek uitgegeven voortreffelijke werk van Dr. BERGHAUS: »Wat men van de Aarde weet, enz.," Dl. I, bl. 236 en 237. BERGHAUS voegt aan het slot dier mededeelingen er bij: »Wel ware het wenschelijk, in Holland na te sporen, of deze verhalen gegrond zijn."

Dat het echter oneindig minder moeite kost om van het westen van Europa uit de Poolstreken te bereiken dan van de oostkant van America, blijkt uit het berigt van den Noorweegschen Groenlandsvaarder, de schoener *Aeolus*, die nog in het jaar 1855 (dus een jaar na den beroemden togt van Dr. KANE) tot 82° kwam. Dat berigt schijnt, vooral in verband met het aangehaalde, belangrijk genoeg om hier overgenomen te worden (uit de *Weser Zeitung*):

»Zondags den 9den September (1855) kwam de op Groenland varende Noordsche schoener, de *Aeolus*, met eene volle lading uit de Poolstreken naar Bergen terug. In het voorjaar was het schip van Bergen vertrokken. De vangst was zeer gelukkig, maar nog gelukkiger was het, dat het schip de vaderlandsche haven weêrzien mogt. Bij het uitvaren liep de schoener terstond onder het Groenlandsche ijs en ving in een paar dagen een aantal groote robben, waarmede de vangst op deze kust gedaan scheen te zijn. Daarop ging de schoener onder Spitsbergen. De vangst was matig, maar daar de wind zuidelijk was, liep de schoener noordwaarts tot 82°, en hier kregen zij in twee of drie dagen hunne lading vol. Alles was aan boord goed en wel, toen men het ijs met zulk eene vaart naar het zuiden zag drijven, dat de schoener eene haven moest opzoeken en genoodzaakt was om daar drie maanden te blijven liggen. Een vaartuig van Tromsö had hen bestendig begeleid, edert zij onder Spitsbergen gekomen waren, maar toen het s kwam opzetten, was dit vaartuig er tusschen gekomen en

platgedrukt. De opvarenden hadden zich echter kunnen redden en waren door de *Aeolus* opgenomen. Toen het nu geheel er naar uitsag, dat het ijs vast zou blijven liggen, besloten de zeevaarders hier te overwinteren, bouwden zich een ruim huis en verdeelden hunne levensmiddelen in bepaalde portiën voor iederen dag. Vleesch kon ieder naar believen eten, want er waren rendieren genoeg en ze hadden er reeds twintig van afgemaakt. Ook waren er sneeuwhoenders en zeevogels in overvloed. De manschappen waren intusschen goeds moeds. De lange donkere winter had voor hen niets verschrikkelijks, vooral niet voor die van Tromsö, die toch altijd in 9 weken, van 20 November tot 20 Januarij, de zon niet zien, en hunne vreugde was dus niet eens zoo uitgelaten, toen het berigt vernomen werd, dat er eene opening in het ijs gekomen was, dat het losgelaten had en naar het Noordwesten voortkruide. Er werd dus besloten — den 28sten Augustus — weder zee te bouwen. Zes à acht mijlen ver zeilde men nu tusschen kleine ijsbergen, ijsvelden en schotsen door, bereikte toen eindelijk het ruime sop en zette koers naar het Zuiden. In elf dagen laveerde de schoener van 82° N. Br. tot naar de buitenreê van Bergen en begroette van hier de vaderlandsche kust met saluutschoten." — Men ziet hieruit, waar het spek te halen is, maar men moet het ijs in, moedig en met goede vaartuigen onder zich, hoog naar het Noorden, zooals onze voorvaderen deden, en zoo, dat men in Mei reeds bij het Noorden van Spitsbergen is.

A. S.

SIAMESCHE BEOORDEELING VAN EUROPESCHE GEWOONTEN.

In plaats van onze bétel, die den mond rood kleurt, — zoo verhaalde een oude Siamees in den kring der zijnen — stoppen zij den mond vol met de vergiftige tabaksplant, die zij eerst door eene zekere bereiding zwarter en wansmakelijk gemaakt hebben. Daardoor loopt het speeksel in bruingele stroomen uit hun mond. In hunne kamers hebben zij hier en daar kleine bakjes om het schadelijke vocht in uit te spuwen en de zwarte overblijfsels van den tabak, waarvan zij het sap met de tanden uitgeperst hebben, in te bergen. Die overblijfsels noemen zij in hunne harde taal: »pruimen." »Afschuwelijke beesten!" riep RONTA, de lievelingsvrouw van den ouden heer, met hare

zwarte tanden en vermiljoenroode lippen. — »Ook hebben zij volstrekt geen slag om zich te kleeden — ging de oude heer voort. In plaats dat zij bij hunne kleeding de gemakkelijkheid, betamelijkheid en zindelijkheid in acht nemen, wikkelen zij hun geheele ligchaam, ook die deelen waardoor hun goede ligchaamsbouw of gezondheid zou kunnen uitkomen, in naauwe, zware kleêren, die alle gebreken bedekken en de uitwasemingen van de huid binnen houden, in plaats dat zij ze aan de vrije lucht blootstellen om die dampen weg te doen waaijen of zich dagelijks te wasschen en te baden, zooals wij doen. — »Hoe doen ze dan met zulke smerige kleêren?" vroeg BONTA. — »Dat was voor mij ook geheel onbegrijpelijk — ging de oude heer voort; daarom onderzocht ik die zaak naauwkeurig en heb opgeteekend, wat ik te weten kwam. Hierop nam hij eene gouden doos, waarin een opgevouwen papiertje lag en las het volgende voor: Vooreerst steken zij hunne voeten in twee lange katoenen zakken, die de teenen bij elkaâr persen (konsen). Daaroverheen trekken zij een lang katoenen kleed (onderbroek), dat met banden om het benedenste gedeelte van de beenen vastgemaakt wordt en ze in twee naauwe zakken opsluit, waardoor het bloed zoo sterk in de beenen teruggehouden wordt, dat de aderen bijna barsten. »Verschrikkelijk!" — riepen de omstanders, die met gespannen aandacht luisterden. — Verder trekken zij weêr hieroverheen een lang wollen kleed (broek), dat met digte plooijen tot het middel reikt en met sterke riemen en gespen over de schouders vastgemaakt wordt. Maar voor dat zij die riemen vastmaken, doen zij nog een los, ligt, katoenen jak aan (Engelsch hemd), dat bijna even gemakkelijk zou zitten als het onze, als ze het maar los lieten hangen, maar ze trekken het naauw in rondom hun heete en belemmerde ligchaam, en of dat alles nog niet genoeg was, trekken zij daaroverheen een somber, donkerkleurig, wollen kleed aan (jas, rok), dat hen van de heupen tot aan de handen in digte plooijen bedekt.

(Dr. WOOD's *Fankwei*.)

HET EDELE METAAL DER TOEKOMST.

Tegenwoordig weet ieder reeds van het nieuwe metaal, waarvan in Frankrijk zooveel ophef wordt gemaakt, het *Aluminium*.

Wie in het begin van September in Amsterdam is geweest, heeft het trouwens ook met eigen oogen kunnen zien. Op de tentoonstelling van nijverheid in het locaal *Apollo* — al tot zeer verschillende doeleinden gebruikt! — waren statuetten en ornamenten van dit metaal door den Franschen fabrikant CHRISTOFLE geëxponeerd. Zij stonden broederlijk zamen met hunne mededingers de zilveren ornamenten, aan wie echter nog zonder twijfel de appel der schoonheid toekwam. Het naakte *Aluminium* muntte alleen uit door zijn vreemde uiterlijk (in 't algemeen zoo wat het midden houdende tusschen lood en zilver, het matte *Aluminium*, nagenoeg als dof lood). Ik zeg het naakte; want een goed deel der voorwerpen was met eene dikke laag zilver bedekt, zwaar overzilverd,

In den aanvang heette het dat aan het *Aluminium* de plaats tusschen het goud en het zilver toekwam, want het is smeltbaarder en smeedbaarder en toch even hard als het zilver, kan aan de lucht, zelfs de vuile Amsterdamsche lucht, blootgesteld worden zonder te oxyderen of aan te slaan, heeft een schoonen zuiveren klank en zou nog fraaijer glans hebben dan zilver. Wat dit laatste betreft, *de gustibus non est disputandum;* ik vind het niet, evenmin als mijn vriend de zilversmid, die het uit instinct heel leelijk vindt; maar die eigenschap wordt toch ook al zeer twijfelachtig als het zich overzilverd in 't publiek vertoont. Men vergnldt wel zilver, maar verzilvert geen goud.

De schitterende rol, die dit metaal voorspeld werd te zullen spelen, is daarmede al zeer twijfelachtig gemaakt. Anders heeft het dezen *parvenu* onder de metalen, — afstammende van klei, van gemeene klei! — niet aan hooge protectie ontbroken. De grootste *parvenu* der negentiende eeuw heeft het broederlijk de keizerlijke hand geboden, en zijne fabricering op alle mogelijke wijze bevorderd, zooals wijlen NAPOLEON I den beetwortelsuiker. Daaraan heeft men het dan ook te danken, dat de Heeren DEVILLE & C°. er in geslaagd zijn om te Nanterre eene fabriek voor de bereiding van dit metaal op te rigten, waar ook het hoofdingrediënt om het te winnen, het *Natrium*, tevens bereid wordt. Daaraan heeft men dan ook de soort van *vogue* te danken, waarin het bij de Franschen staat. Inderdaad allerlei versieringen en galanterieën heeft men reeds van het nieuwe metaal gemaakt.

Waarom? omdat het bestand is, zegt men, en het is waar

ook, tegen het gas en »de uitdampingen der secreten"! Nu, dat is een practisch voordeel. Maar anders is het niet zoo mooi als zilver en veel duurder. Een Nederl. ℔ zilver kost *f* 100, maar een ℔ *Aluminium* kost nog altijd *f* 150, hoewel men het al ver gebragt heeft om de kosten der bereiding te verminderen; in 1856 kostte het nog *f* 1500 het Ned. ℔. Nu moet men zich echter niet al te zeer daardoor laten afschrikken. Want het is zeer ligt, en daardoor komt een voorwerp van *Aluminium* per slot van rekening driemaal goedkooper dan een voorwerp *van denzelfden omvang* van zilver.

Men beweert, dat de fabrikanten beloofd hebben bij groote bestelling het *Aluminium* voor *f* 50 het Ned. ℔ te leveren; maar dan zou het toch nog 12 maal duurder dan Brittannia-metaal en 4 maal duurder dan nieuw-zilver komen. Waar blijft men nu met de luchtkasteelen, dat dit nieuwe metaal het ijzer en het zilver beiden zou kunnen onttroonen? Wat boer denkt er tegenwoordig aan, om eene ploeg of spade van nieuw-zilver te laten maken? zooveel te minder dan van *Aluminium.*

Maar munten, die heeft men voorgeslagen er van te maken. Daar het zooveel ligter is, zou dit het voordeel hebben, dat men een zak guldens gerust in zijn broekzak kon steken, zonder vrees van scheuren. Doch verbeeld u eens, dat in ernst dit plan uitgevoerd werd, en dat, als men wel alle munten van *Aluminium* had, de wijze van bereiding zoover vorderde, dat het met weinig kosten gewonnen kon worden. Thans bestaat de waarde juist alleen in die moeijelijke bereiding; maar dan zou iedereen eene fabriek van rijksdaalders kunnen opzetten, die maar eene vierkante roede kleigrond achter zijn huis had. Dan zou de Beemster eerst regt productief worden!

Eene bijzondere eigenschap moet men vooral niet vergeten. Alle alkaliën, mits niet al te zwak, lossen het op. Wanneer men het dus b. v. eens zoo ver gebragt had, dat men lepels en vorken van het nieuwe edele metaal in gebruik had — huismoeders en keukenmeiden wat teleurstelling en schrik stond u dan te wachten! Als de zindelijke dienstmaagd de fraaije lepels en vorken in een krachtig warm zeepzopje onderdompelde, om ze, gelijk ze vroeger het classieke zilver gewoon was, af te wasschen, zij zouden verdwijnen als sneeuw voor de zon, hoogstens zou het zeepzopje wat kleiachtig geworden zijn. En of zij zout verdragen zouden, dat is ook nog zeer twijfelachtig.

Een edel metaal wordt het kleimetaal dus waarschijnlijk nooit, en of het nog ooit een bruikbaar metaal zal worden, dat nog in achting zal zijn als de illusie der nieuwheid er af is — dat zal veel afhangen of men slagen zal het zoo goedkoop te winnen als het betrekkelijk weinig waard is.

Dan is het een metaal, waarvan voorraad genoeg overal ter wereld voorhanden is. Men berekent dat een zesde van de aardkorst uit klei bestaat, en in elk pond *zuivere* klei is een tiende *Aluminium.* In zooverre zou het het metaal der toekomst kunnen zijn.

MENGELWERK.

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRICA.

(*Vervolg van bl.* 572.)

Om de tegenwoordige gesteldheid en belangrijkheid van Timbuctoe te begrijpen, is 't noodig, dat men de geschiedenis der Nigerlanden ten minste in algemeene omtrekken kenne. Vóór de reis van BARTH in deze oorden was er naauwelijks iets van de geschiedenis van dit uitgestrekte gebied bekend, behalve alleen enkele bijzonderheden, die de geleerde Engelsche geograaph WILLIAM DESBOROUGH COOLEY, uit de geschriften van onderscheidene auteurs geput en verzameld had in zijn werk: *Negroland of the Arabs*. 1841. — Daarentegen vond BARTH bij zijn verblijf op de plaats zelve gelegenheid, om het groote en gewigtige historische werk van AHMED-BABA te zien en te gebruiken, 't welk onder den titel: *Tarich e' Ssudan*, de volledige geschiedenis van het rijk Sonrhay van de oudste tijden af tot aan 't jaar 1640 bevat. Daardoor zag hij zich in staat gesteld om die geschiedenis juist te ontwikkelen. Hij geeft ze echter niet in een zamenhangend, levendig verhaal, maar in den weinig behagelijken vorm van eene tabel, als aanhangsel bij het vierde deel van zijn werk; en ook zijne daarbij gevoegde aanteekeningen zijn van zuiver wetenschappelijken, critischen aard; doch zoo vindt men dan ook de stoffe onvermengd, en de moeite is gering om die in een meer aangenamen vorm over te brengen. Terwijl wij dit beproeven, kunnen wij hier natuurlijk alleen de voornaamste gebeurtenissen vermelden.

Het eerste groote rijk in de Nigerlanden, waarvan iets bekend is, was het koningrijk Ghana of Ghanata, hetwelk de tegenwoordige provincie Baghena (tusschen Senegal en Niger 16° N. Br. en 8° W. L. van Greenwich gelegen) omvatte en omstreeks 't jaar 300 na CHR. gesticht werd door Wakayamagha. Tot aan het begin der Hedschra heeft het 22 koningen gehad. Van dien tijd af ontstaan er nieuwe rijken in het Noorden en

Oosten, die met Ghanata wedijveren. In den aanvang der 7e eeuw komt een man, SA geheeten, uit Libyë naar Kukia, eene zeer oude plaats in de omstreken van Garho, maakt zich meester van de heerschappij en legt den grond voor het later zoo groote rijk Sonrhay; in 't noorden verkreeg TILUTAN, een hoofdman der Limtuna's, groote magt ten jare 837; hij nam den Islam aan en bekeerde ook de naburige negerstammen. Een zijner opvolgers, TEMIM, werd echter in 918 verslagen door de Senagha's of Senhadja's, die tot dien tijd over alle streken aan het Nigerland grenzende, schijnen geheerscht te hebben en in Audaghost eene belangrijke colonie bezaten. Ten gevolge van deze nederlaag verdeelden zich de Berberstammen, die hun zetel aan de grenzen van de woestijn en het Negerland hadden, totdat ABU-ABD-ALLAH in 1034 alle Berberstammen der woestijn onder zijn scepter vereenigde. Toen reeds begon de magt der koningen van Sonrhay aanzienlijk te worden, zoodat TIN-YERUTAN, de koning van Audaghost in 961 hun liever geschenken wilde geven dan hen in een oorlog bestrijden. Zij resideerden tot aan de 11e eeuw in Kukia, doch toen SA-KASSI, de vijftiende vorst uit de dynastie van SA, den Islam had aangenomen in 1009, werd Garho aan den Niger, dat reeds in de 9e eeuw handelsbetrekkingen onderhield met Uargela aan den noordelijken rand der woestijn, tot residentie verkozen. De Mohammedaansche godsdienst was toen reeds zoo algemeen, dat alleen een Muzelman koning kon zijn. Bij de troonsbestijging van een nieuwen koning werden hem drie zinnebeelden van het koningschap aangeboden, namelijk: een ring, een zwaard en een koran, die uit vroegere tijden afkomstig waren en door een beheerscher der geloovigen uit Egypte zouden overgezonden zijn. Het voornaamste handelsartikel te Garho was zout, dat uit de Berberstad Tautek aangevoerd werd; doch ook de goudhandel was toen reeds belangrijk, echter meer over Kukia en Audaghost dan over Garho.

Omtrent het jaar 1100 werd Timbuctoe gesticht door de Tuareg's, meest van de stammen der Idenan en der Imedidderen, nadat deze daar een tijdlang hunne legerplaats hadden gehad. LEO AFRICANUS schrijft, dat het gesticht is door MANSSA-SLIMAN; doch zijn berigt rust op eene dwaling, want MANSSA-SLIMAN, die in het midden der 14e eeuw regeerde, bouwde Timbuctoe weder op, toen het door het volk van Mossi geplunderd en verwoest was. De Senhadja en met name

de Merabetin, leerlingen van ABD-ALLAH-EBU-YASSIN, hadden intusschen Audaghost veroverd (in 1052) onder ABU-BAHR-BEN-OMAR een grooten krijgstogt tegen de Negers ondernomen (1061) en Ghanata aan zich onderworpen, terwijl de inwoners bijna allen gedwongen werden den Islam aan te nemen. Maar niet lang zou deze voorspoed duren. Reeds in 't begin van de 13e eeuw werd Ghanata veroverd door de Susu, een met de Mandingo verwanten stam, en omstreeks 1233 kwam de heerschappij der Senhadja geheel ten val; de overblijfselen van dezen aanzienlijken stam geraakten langzamerhand allen in een staat van schatpligtigheid. Eene andere magt kwam toen op den voorgrond, het rijk Melle van den Boven-Niger, welks eerste Mohammedaansche koning omstreeks 1213 BARAMINDA heette. Zijn opvolger MARI-DJATAH (1235—60) onderwierp reeds de Susu, die tot daartoe meesters van Ghanata waren, doch eerst MANSSA-MUSSA (1311—31) ontwikkelde de geheele militaire en politieke magt van dit koninkrijk, 't welk volgens de beteekenisvolle woorden van AHMED-BABA »eene sterkte tot aanval zonder maat en grenzen" had. Hij onderwierp de vier uitgestrekte rijken van het westelijke gedeelte des Nigerlands aan zijne heerschappij, namelijk eerst Baghena, zaâmgesteld uit de overblijfselen van 't rijk Ghanata met het gansche bewoonde land van Taganet en Aderer ten noordwesten van Baghena; vervolgens Sagha; daarop Timbuctoe (1326), dat toen nog onafhankelijk was van Garho, en eindelijk Sonrhay met de hoofdstad Garho. Alleen Djinni, eene stad aan den Niger in 't zuiden van het tegenwoordige rijk Massina, die omtrent het jaar 1043 gesticht, door den handel in zout en goud rijk en magtig geworden was, weêrstond hem, en kon dat door hare ligging op een eiland. Moest Timbuctoe alzoo ook de onafhankelijkheid verliezen, toch verkreeg het te gelijk groote voordeelen daaruit, dat het nu een deel uitmaakte van een magtig koninkrijk en beschermd werd tegen elke geweldenarij van de naburige Berberbevolking. Het gevolg daarvan was dat de stad spoedig in grootte toenam en eene marktplaats van den eersten rang werd, zoodat de aanzienlijkste kooplieden van Fesan, Ghadames, Tauat, Tafilelt, Fass, Suss en andere plaatsen langzamerhand naar Timbuctoe verhuisden. Tegen het einde der regering van MANSSA-MUSSA (1329) werd het wel door den heidenschen koning van Mossi

te vuur en te zwaard verwoest, maar MANSSA-SLIMAN (1335—36) bouwde de stad weder op en herstelde de magt des koninkrijks.

De afhankelijkheid des Sonrhay-rijks van Melle was reeds vroeger niet volkomen geweest, doch werd geheel opgeheven door ALI-KILLUN, een prins uit het geslacht van SA, die aan 't hof van Melle als gijzelaar opgevoed was, maar ontvlugtte en in zijn vaderland de dynastie der SSONNI stichtte (omstreeks 1333), welke dus eigenlijk eene voortzetting was der dynastie SA. Ongeveer 100 jaren lang bleven sinds dien tijd de staatkundige betrekkingen aan den Niger onveranderd. Melle komt nog in het midden der 15e eeuw voor als het magtigste koninkrijk van het gansche Nigerland, zelfs Gambia daarbij gerekend. Van groot gewigt was inzonderheid de goudhandel, die in drieërlei rigting vandaar gedreven werd, namelijk: van Melle naar Kukia en verder naar Egypte; van Melle naar Timbuctoe en verder naar Tanat; en eindelijk ook over Timbuctoe, maar dan van hier verder naar Wadan (20° N. B., 10½° W. L. van Greenwich), dat destijds eene belangrijke plaats was zoowel voor den goudhandel als voor dien in slaven. Timbuctoe was toen reeds de stapelplaats voor het zout, dat uit de zoutmijnen van Teghasa aangevoerd werd. Maar door binnenlandsche verdeeldheid en partijschap verloor Melle spoedig zijne sterkte, zoodat het den Tuareg's onder AKIL in 1433 gelukte, Timbuctoe te veroveren, terwijl SSONNI-ALI van Sonrhay (1464—92) 't geheele koninkrijk overweldigde. Deze krachtige, maar gruwzame dwingeland trok in 1468 naar El-Hodh, de zuidwestelijke provincie van Walata, veroverde vervolgens Timbuctoe in 1488 en rigtte daar een ontzettend bloedbad onder de inwoners aan, nog vreeselijker dan de slagting, die bij de inneming der stad door den heidenschen koning van Mossi had plaats gegrepen; het meest schijnt hij tegen den stand der geleerden gewoed te hebben, daar Timbuctoe de hoofdzetel der geleerdheid in die streken was. Evenwel moet de stad zich spoedig na deze ramp hersteld hebben, want in het laatste gedeelte der 15e eeuw was zij digter bevolkt dan ooit te voren. De oorzaak daarvan was, dat, ten gevolge der veroveringen van SSONNI-ALI, de Arabische kooplieden uit het noorden den handel op Ghanata of Walata staakten, en in plaats daarvan de markten van Timbuctoe of Garho bezochten. SSONNI-ALI maakte zich daarop meester van Baghena, de kern van het

oude koninkrijk Ghanata, doch vergenoegde zich met den vorst van dit land schatpligtig te maken. Vervolgens veroverde hij ook Djinni en liet het op gruwelijke wijze uitmoorden. Hij was het ook, die 't eerst in aanraking kwam met de Portugezen, die sedert 1448 den handel langs de westkust van Africa hadden geopend, en hun de toestemming gaf om eene factorij op te rigten in Wadan; zij hebben echter niet lang van dit verlof gebruik gemaakt. SSONNI-ALI, die, den 5den Nov. 1492 terugkeerende van een krijgstogt tegen Gurma, in eene snelstroomende rivier den dood vond, werd opgevolgd door zijn zoon ABU-BAKR-DAU; maar een krijgsoverste, MOHAMMED, geboren in Sonrhay, stond reeds dadelijk tegen hem op, overwon hem in een bloedigen veldslag bij Garho en beklom, nog in hetzelfde jaar 1492, den troon van Sonrhay, onder de titels van Emir-el-Mumenin en Khalifa-el-Moslemin, terwijl hij zich als koning ASKIA noemde.

De glorierijke loopbaan van dezen grooten veroveraar doet ons het onregtvaardige begin weldra vergeten, ofschoon men in de ongelukken die hem in de laatste jaren van zijne regering overkwamen, misschien eene soort van goddelijke straf zou kunnen erkennen voor het voorbeeld van opstand, dat hij zelf aan zijne zonen had gegeven. Men weet, dat de dynastie SA uit den vreemde in het land was gekomen, en 't is daarom van 't hoogste belang op te merken, dat MOHAMMED-ASKIA, welligt de grootste vorst die ooit over 't Nigerland heerschte, als inboorling van dit land (hij was ter wereld gekomen op het eiland Neni in den Niger), ons een voorbeeld oplevert van de hoogste ontwikkeling voor welke het ras der zwarten vatbaar is. Deze koning werd door de geleerdste en strengste Mohammedanen met groote achting en met eerbied behandeld, terwijl SSONNI-ALI, die tot het geslacht der uit Lybië overgekomen vreemdelingen behoorde, zich zoo gehaat gemaakt had, dat de menschen, niet wetende hoe zij hun afkeer van hem zouden openbaren, hem met de smadelijkste bijnamen overlaadden. Slaat men een blik over deze geheele periode der wereldgeschiedenis, zoo moet voor ieder, die de verschillende menschenrassen grondig wil leeren kennen, de opmerking interessant zijn: hoe, ter zelfder tijd, toen de Portugezen, bezield door heldhaftigen ondernemingsgeest en prijzenswaardige energie, nadat zij de gansche westkust van Africa ontdekt en gedeeltelijk

in bezit genomen hadden, het zuidelijkste voorgebergte omzeilden en eindelijk onder het opperbevel van ALMEIDA en ALBUQUERQUE hun Indische rijk stichtten — toen ook een Negerkoning in het binnenland van dat werelddeel niet alleen zijne veroveringen wijd en zijd voortzette, maar ook de onderworpen stammen met regtvaardigheid en billijkheid beheerschte en overal binnen de grenzen van zijn uitgebreid gebied overvloed en welvaart deed ontstaan. AHMED-BABA zegt van ASKIA, dat God zich van hem bediend heeft, om de geloovigen te verlossen ,van hun leed en hunne ellende.

Nadat hij eene pelgrimsreis naar Mekka had volbragt, verwoestte hij het land der Mossi, die hardnekkig vasthielden aan hun heidensch geloof, bragt geheel Melle onder 't juk, trok herhaaldelijk op tegen de Fulbe, die toen reeds eene aanzienlijke magt hadden in Gurma en aan den Boven-Niger; beoorloogde Borgu (tusschen Gurma en Yoruba aan den Niger) breidde zijn gezag uit tot aan de westkust — waar de Portugezen in verbazing gebragt werden over den oorlog, die als een hevige brand alle landen van 't oosten naar 't westen verteerde — rukte in 1513 op tegen Katsena, in 1515 tegen Agades en voerde zoo het Sonrhay-rijk tot den hoogsten trap van magt, dien het ooit bereikt heeft. De voornaamste provinciën, welke het toen omvatte, waren Timbuctoe, Dendina en Saberma, aan den linker-oever des Nigers, oostwaarts van Garho; verder Banku, Bantal en Bel of Bal langs den middelsten loop der rivier; dan ten westen van Timbuctoe de provincie Kurmina met de hoofdstad Tindirma, waar de koning zeer dikwijls residentie hield; zuidwestelijk van daar de beide landschappen Dirma en Bara, en verder zuidwaarts Schaa en Massina, met de aanzienlijke stad Sagha; noordwestelijk van daar Baghena, en ten zuiden des Nigers de gewesten Hombori en Borgu.

Doch reeds bij ASKIA's terugkomst van zijn togt naar Agades toonde zich de eerste kiem van het verval dezes rijks. KANTA, de stadhouder van Leka in de provincie Kebbi, die ASKIA had vergezeld, vorderde zijn aandeel van den behaalden, zeker zeer aanzienlijken buit; toen hij niet tevreden gesteld werd, stond hij tegen ASKIA op. Daar werd slag geleverd (1516). KANTA bleef overwinnaar en was alzoo bij magte om een onafhankelijk koningrijk Kebbi te stichten. —

Kort daarop stierven de beide broeders van ASKIA, zijne trouwste bondgenooten, en daar hij zelf ook reeds oud begon te worden, werd hij langzamerhand de speelbal van zijne overmoedige zonen. Eindelijk kwam het zoo ver, dat de oudste zoon, MUSSA, dreigde hem te dooden, zoodat hij op zijn ouden dag nog vlugten moest en bescherming zoeken bij zijn overgebleven broeder YAHIA in Tindirma (1527). — Deze bragt hem in 't volgende jaar naar Garho terug, doch werd toen zelf door MUSSA gedood, en ASKIA zag zich genoodzaakt afstand te doen van de regering ten behoeve van zijn zoon (1529). Hij stierf te Garho in 1537 en werd daar in de groote moskee begraven. Onder de regering van MUSSA (1529—35) en van zijne naaste opvolgers werd het rijk door binnen- en buitenlandsche oorlogen verscheurd en verzwakt. Eerst onder den vredelievenden koning DAUD (1553—82) herstelde het zich weêr, ofschoon hij geen enkelen krijgstogt ondernam. Doch reeds onder zijn zoon EL-HADJ-MOHAMMED begonnen de burger-oorlogen op nieuw. Eenige van de broeders des konings stonden tegen dezen op, en ofschoon hij ze bedwong en in de gevangenis te Kantu sloot, hadden toch al deze woelingen de sterkte des rijks zoo ondermijnd, dat het niet meer bestand was tegen den magtigen vijand, die van buiten naderde.

De naaste oorzaak van deze menigvuldige opstanden lag daarin, dat het in Sonrhay de gewoonte niet was, gelijk in andere naburige rijken, b. v. in Wadai, om de broeders van den nieuw gekozen koning te vermoorden, hun de oogen uit te steken of ze op eenige andere wijze onbekwaam te maken tot het streven naar de heerschappij. Dit was nu ongetwijfeld eene groote vordering in beschaving, maar van den anderen kant moest het gevaarlijk zijn voor de duurzaamheid des rijks, dat zoovele prinsen, met welke de heerschende polygamie het koninklijke huis zegende, voortdurend tot stadhouders werden aangesteld over magtige gewesten, die voor een deel op grooten afstand van de hoofdstad verwijderd lagen.

De vreeselijke vijand, die het Sonrhay-rijk ten ondergang zou brengen, was MULAI-AHMED, de keizer van Marokko, wiens opmerkzaamheid voor het bloeijende rijk in het Nigerland was opgewekt. Hij zond in 1584 een zeer talrijk leger uit in de rigting naar Wadan, met bevel om alle plaatsen langs den stroom (de Senegal en de Niger werden waarschijnlijk voor

ééne rivier aangezien) te veroveren en zoo tegen Timbuctoe op te rukken. Ditmaal echter dreef het gevaar voorbij, daar het leger bijna geheel van honger en dorst omkwam. Om zich ten minste eenigzins hierover te wreken, zond MULAI-AHMED een officier met een klein getal musketiers uit, om zich van de zoutmijnen van Teghasa, welke destijds het gansche westelijke gedeelte des Nigerlands van dit onontbeerlijke artikel voorzagen, meester te maken en Sonrhay daarvan te berooven. Dientengevolge begonnen de inwoners van Garho hun zout te graven in Taoedenni en andere plaatsen. Nadat echter weêr hevige twisten gewoed hadden tusschen de talrijke zonen van DAUD en velen in de staatsgevangenis te Kantu waren geworpen, gelukte het in 1588 den pacha DJODAR, een dapperen gesnedene van den keizer van Marokko, met een leger van 3600 musketiers Garho binnen te rukken. De toenmalige koning, ASKIA-ISHAK, bood hem 1000 slaven en 100,000 mithkal gouds, wanneer hij het veroverde land weêr wilde afstaan. De pacha, ofschoon niet gemagtigd, om naar dergelijke voorstellen te luisteren, was bereid ze aan zijn heer meê te deelen; maar ging intusschen naar Timbuctoe. Hij trok ook deze stad binnen en verdreef de ambtenaren des konings van Sonrhay, onder anderen den inspecteur der haven Kabara, die met de geheele vloot den stroom af vlugtte. De eerzuchtige MULAI-AHMED was ten hoogste vertoornd over het verdrag; terstond zette hij DJODAR af en zond den pacha MAHMUD-BEN-SARKUB met 80 musketiers en met den last om het commando over het leger op zich te nemen en ASKIA-ISHAK uit Sudan te verdrijven. — MAHMUD trok terstond tegen ISHAK op en versloeg hem niettegenstaande zijn dapperen tegenstand geheel bij Garho (1591); want geen leger van het Nigerland was in staat tegenover eene zoo geregelde, met vuurwapenen voorziene armée stand te houden. Opmerkelijk is dat destijds in de streken aan den Niger de vuurwapenen nog geheel onbekend waren, terwijl EDRISS-ALOAMA van Bornu reeds een groot aantal geweren bezat. Een kanon, dat het zegepralende leger der Marokkanen bij de Sonrhay vond, had ongetwijfeld behoord bij de geschenken, welke de Portugezen aan ASKIA-MUSSA hadden gezonden; daar de vijand dit stuk geschut als buit in de hoofdstad zich toeëigende en niet op het slagveld vond, is 't duidelijk genoeg, dat de Sonrhay geen

gebruik daarvan hadden weten te maken. ISHAK zocht te vergeefs hulp bij de naburige volken, hij sneuvelde eindelijk zelf bij Gurma en het geheele Sonrhay-rijk, dat vóór weinige jaren nog zoo magtig en uitgestrekt was, was vernietigd. In korten tijd maakten de Marokkanen zich meester van het gansche gebied tot voorbij Djinni toe en hun keizer kwam alzoo, tot verbazing van alle vorsten in Europa, in het bezit van een onmetelijken rijkdom aan goud. De aanzienlijkste bezittingen der Marokkanen lagen in Djinni, Timbuctoe, Bamba, Garho en Kalna in Dendi; hunne sterkte bestond vooral hierin dat zij zich door huwelijken verbonden met de inboorlingen. Uit deze verbindtenissen sproot eene bijzondere klasse der bevolking voort, die nog heden ten dage den naam van Erma of Ruma, d. i. schutters, draagt.

Tot zoover loopen de aanteekeningen van AHMED-BABA, die zelf bij het algemeene ongeluk dat zijn vaderland trof, alles verloren had en als gevangene naar Marokko was gevoerd; doch de vijand zelf koesterde zoo hooge achting voor de geleerdheid en de deugd van zijn gevangene, dat hij hem de vrijheid schonk en verlof om naar Sonrhay terug te keeren. Hier schijnt hij zijne laatste dagen gesleten te hebben, terwijl hij zich door de wetenschap en het beschrijven der geschiedenis van zijn ongelukkig vaderland zocht te troosten over het verlies van alles, wat hem dierbaar was geweest.

De Nigerlanden bleven nu eene provincie van Marokko, doch de afhankelijkheid was niet zoo volkomen of zelfs afvallige stadhouders uit Marokko zochten hunne toevlugt in Sonrhay. De Ruma gevoelden zich weldra in Sudan geheel te huis en bekommerden zich weinig om het oude moederland. Maar ook zij zouden zich niet lang verheugen in hunne bijna onafhankelijke heerschappij. De Auelimmiden, eén magtige tak der Tuareg's, die hunne stamgenooten de Tademekket, uit Aderar, ten oosten van Garho, hadden verdreven, waarop deze naar de omstreken van Timbuctoe trokken (1640), veroverden Garho in 1760, en hun hoofdman KAWA rigtte in 1780 een magtig rijk op aan den noordelijken oever des Nigers (Aussa). Nog heden zijn de Auelimmiden de heerschende stam aan den Midden-Niger, hoewel andere Tuareg-stammen dikwijls vijandig tegenover hen staan. Aan hunne zuidelijke grenzen echter hebben de Fulbe hunne nieuwe rijken gesticht en voeren onaf-

gebroken strijd met de Tuareg's om de heerschappij over den Midden-Niger en het bezit van Timbuctoe. In 1831 namen zij deze stad in, zij werden in 1844 weêr verdreven, maar in de laatste jaren bedreigen zij haar gedurig op nieuw.

Uit deze korte schets ziet men reeds, dat Timbuctoe niet geheel te regt in Europa is aangemerkt als het middelpunt en de hoofdstad van een groot Niger-rijk, daar het nooit en inzonderheid niet in de vroegere perioden van den bloei des lands, meer dan eene ondergeschikte rol gespeeld heeft. Doch aan de andere zijde beschouwd, Timbuctoe verdient, daar het de zetel werd der Mohammedaansche geleerdheid en wegens de in hunne soort schoone en prachtige gebouwen, die het bezat, inderdaad den rang van eene stad, *»medinah"*, welken naam de geheel openliggende en grootendeels uit rieten hutten bestaande hoofdstad Garho nooit kon dragen. Toen de laatste ten gevolge van hare verovering door de Ruma tot onbeduidendheid verviel, werd Timbuctoe wegens de grootere nabijheid van Marokko de plaats, waar zich langzamerhand de overgebleven handel uit de verscheurde Nigerlanden vestigde, terwijl de kooplieden van de beneden-rivier uit den omtrek van Garho naar Agades trokken en die stad tot grooten bloei bragten. Zoo heeft de roem van Timbuctoe in Europa eene fabelachtige grootte; en inzonderheid ten gevolge van de overdreven beschrijvingen en onbegrijpelijke blufferij van den Engelschen consul in Marokko, den bekenden JACKSON, maakte men zich eene voorstelling van de belangrijkheid der stad, bij welke de werkelijkheid deerlijk afstak. In den jongsten tijd is de stad door de gedurige gevechten van de Tuareg's en Fulbe zeer in verval geraakt, en zij kan niet uit haren verwaarloosden toestand opgebeurd worden, voordat zich eene sterke, verstandige magt heeft gevestigd aan den Boven-Niger, om zich de uitmuntende gelegenheid voor den handel ten nutte te maken. De regering der stad is in handen van één of twee ambtenaren, die den titel Emir voeren, doch zeer weinig magt hebben, daar zij tusschen de Fulbe en de Tuareg's staan. De Fulbe ontvangen, volgens een verdrag van 1846, eene schatting van 4000 mithkal goud (*f* 12600) uit de stad. Eene derde magt in Timbuctoe, die gedeeltelijk steunt op de Tuareg's, vertegenwoordigt EL-BAKAY, de opvolger van zijn broeder EL-MUCHTAR. De kooplieden uit het Noorden, vooral van

Ghadames en Tauat hadden MUCHTAR overgehaald, om tot hunne bescherming zijne residentie van de »hille" of »hillet e' Scheich el Muchtar" in Asauad ten noorden van Timbuctoe naar deze stad over te brengen.

Dr. BARTH was niet de eerste Europeaan, die Timbuctoe bezocht, maar niemand toch was vóór hem in staat geweest om zoo naar waarheid de stad in haar geheel, geographisch en ethnographisch, te beschrijven. Volgens de hoeken en afstanden door BARTH op zijne heen- en terugreis gemeten, bepaalt Dr. A. PETERMANN de ligging der stad op 17° 37′ N. B. en 3° 5′ W. L. van Greenwich. Zij ligt slechts weinige voeten hooger dan het middelbare *niveau* der rivier en is 7—8 zeemijlen van den voornaamsten arm verwijderd. In hare tegenwoordige grootte vormt zij een driehoek, welks basis naar het zuiden gekeerd is, terwijl zijn toppunt langs de moskee Sankore noordwaarts uitsteekt. De omtrek bedraagt ongeveer derdehalf Engelsche mijlen. Een muur heeft zij niet, daar de voormalige in 1826 door de Fulbe vernield is. De deels regelmatige, deels bogtige straten zijn niet geplaveid, maar bestaan meestal uit hard zand en kiezel, en eenige hebben in het midden eene soort van gootsteen; aan open plaatsen is vooral in het digt bewoonde zuidelijke gedeelte gebrek, want behalve de groote en kleine markt vindt men nog slechts één open pleintje voor de moskee Sidi-Yahia. De huizen zijn alle in goeden staat. Het getal der leemen woningen is ongeveer 980 en dat der gevlochten hutten bedraagt eveneens verscheiden honderden. Deze ronde biezen-hutten omringen de stad van buiten aan de noord- en noordoostzijde geheel, en schijnen bij het eerste gezigt groote mesthoopen te zijn, in den loop der eeuwen zaâmvergaderd. De meeste leemen woningen bestaan uit onderscheidene voorkamers, zalen en kleine vertrekken; alle zijn van ééne verdieping en met een plat dak voorzien; hoewel sommige ook eene dakkamer hebben, welke dan nevens het platte dak zelf een zeer aangenaam, luchtig verblijf aanbiedt. De eenige openbare gebouwen in de stad zijn de drie groote moskeën: de Djingere-ber, gesticht door MANSSA-MUSSA; de moskee Sankore, eveneens in vroegeren tijd en op kosten eener rijke Sonrhay-dame gebouwd, en de kleine moskee Sidi-Yahia, door een stedelijk ambtennaar opgerigt. De Djingere-ber is, hoewel maar uit klompen leem opgetrokken, een waarlijk

deftig gebouw, dat alleen reeds genoeg zou zijn, om Timbuctoe den naam van eene stad »*medinah*" waardig te maken. Zij ligt in het zuidwesten der stad, in de wijk die denzelfden naam draagt en voornamelijk door Mohammedanen bewoond is; zij is 262 voet lang, 194 voet breed en verheft zich met haar grooten, vierhoekigen toren tot eene aanzienlijke hoogte. Niet minder imposant is de moskee Sankore, die door bewerking van den Sheich EL-BAKAY in hare vroegere grootte geheel hersteld is en een statig voorkomen geeft aan het noord-einde der stad. Plantengroei bespeurt men in de stad en hare naaste omstreken bijna in 't geheel niet, alleen eenige armelijke exemplaren van *Balanites Aegyptiacus* en enkele kleine dadelboschjes zijn van den voormaligen boomenrijkdom overgebleven.

De straten zijn gewoonlijk zonderling doodsch en stil. Het aantal der werkelijk hier gevestigde en duurzaam wonende lieden is dan ook niet grooter dan 13000, terwijl de afwisselende bevolking van bezoekers ten tijde van den druksten handel en het levendigste verkeer, vooral van November tot Januarij, gemiddeld op 5000, somtijds zelfs 10000 kan begroot worden. Deze vreemdelingen zijn gedeeltelijk Mooren uit de woestijn en Arabische kooplieden uit het Noorden, gedeeltelijk de voor den binnenlandschen handel dezer streken zeer belangrijke Wangaraua of oostelijke Mandingo met de lieden uit Mossi.

Wat den handel der stad betreft, is er een zeer wezenlijk verschil op te merken met dien te Kano, vooral daardoor veroorzaakt, dat Timbuctoe geene producerende plaats is. Bijna het gansche leven der stad is ingerigt overeenkomstig den vreemden handel, die wegens de kromming der rivier te dezer plaatse het gunstigste punt voor het verkeer vindt. Van eene industrie van Timbuctoe kan te naauwernood gesproken worden; alle behoeften, levensmiddelen, kleederen, enz. worden van buiten ingevoerd. De buitenlandsche handel heeft voornamelijk drie wegen: den handelsweg langs de rivier van het zuidwesten en twee wegen van het noorden af, aan de eene zijde van Marokko, aan de andere van Ghadames. In dezen geheelen handel is goud het voornaamste artikel, hoewel het bedrag van het uit Timbuctoe uitgevoerde edele metaal niet hooger is dan 270,000 à 360,000 gulden. — Het goud wordt aangebragt òf van Bambuk òf van Bure; van de eerste

plaats in grootere hoeveeldheid. Het goud uit het land der Wangaraua komt niet uit Timbuctoe, maar wordt tegenwoordig voor het grootste gedeelte direct naar die streek aan de zuidelijke kust gevoerd, die bekend is als de goudkust. Een ander artikel, dat als een der gewigtigste voorwerpen in den handel van Timbuctoe moet beschouwd worden, is het zout, dat heden van Taoedenni gebragt wordt en sinds het verval van Walata vooral over Timbuctoe naar de zuidelijker streken wordt gezonden. In den zouthandel is ook die met de in Kano vervaardigde katoenen stoffen begrepen, die als ruilmiddelen gebezigd worden. Buitendien hebben nog de kola- of guro-noten eenig gewigt in den handel van Timbuctoe. Deze behooren in het land der zwarten tot de grootste *luxe*-artikelen; in het bezit dezer noten gevoelen de inboorlingen het gemis niet van koffij, die zij anders zoo gemakkelijk in overvloed zouden kunnen hebben; want de koffijplant schijnt in vele streken van Sudan inheemsch te zijn. De guro-noot wordt uit het land der Mandingo door tusschenkomst der Mossi op ezels naar den Midden-Niger gevoerd, terwijl zij naar Haussa komt uit de noordelijke provinciën van Assanti. Met betrekking tot Europesche manufacturen is de weg van Marokko nog altijd de belangrijkste voor sommige artikelen, als b. v. rood doek, matrassen, gordels, spiegels, messen en tabak; daarentegen wordt calicot over Ghadames ingevoerd en wel den laatsten tijd vooral in zeer grooten overvloed. De inwoners van Ghadames zijn buiten twijfel de voornaamste middelaars, om dit eenvoudige, maar aangename en goedkoope voortbrengsel der Engelsche industrie, over het geheele noordwestelijke deel van het Africaansche vaste land te verspreiden. Onderscheidene van de meest gegoede kooplieden uit Ghadames hadden dan ook in Timbuctoe eigen zaakwaarnemers. In 't algemeen zijn de meeste kooplieden in Timbuctoe slechts agenten van andere, in Ghadames, Mogador of Marokko, of zelfs in Fez gevestigde handelaars; maar ook de eerste huizen aldaar kan men niet volgens een Europeschen maatstaf waarderen, want zeker overtreft het vermogen van geen van allen de som van 18,000 gulden. Onder de Arabische waren is tabak, vooral de in Wadi-Nun geteelde, een belangrijk verbruiks-artikel; tabak en dadels maken ook bijna den geheelen invoer uit van Tauat. Wat de uitvoer aangaat, zoo komt behalve het goud nog alleen

wat gom en was in aanmerking, terwijl elpenbeen en slaven niet dan in zeer geringe hoeveelheid voorkomen. »Zooveel is zeker" — zegt Dr. BARTH — »dat hier een onmetelijk veld open ligt voor de Europesche werkzaamheid, om den handel in deze oorden op te beuren, die in vroegeren tijd onder eene krachtige regering dit gedeelte der aarde verlevendigde en onder gunstige omstandigheden nog weder tot grooten bloei gebragt zou kunnen worden. Want Timbuctoe is van nature hoogst gewigtig voor den handel, namelijk wegens zijne ligging te dier plaatse, waar de groote rivier van West-Africa in kronkelenden loop het naaste komt aan die ver uitstekende en uitgestrekte oase van het »verre westen" — het Maghreb el Aksa der Mohammedaansche wereld —; want Tauat is met zijne noordwestelijke verlenging Tafilelt de natuurlijke transito-streek in het handelsverkeer van deze vruchtbare en volkrijke landen met het Noorden. En moge het nu Timbuctoe, Walata of Ghanata zijn, altijd zal toch deze nabuurschap eene groote stapelplaats bevatten — zoolang de volkeren hun streven naar internationaal verkeer en ruiling hunner voortbrengselen bewaren." — Op eene andere merkwaardige plaats zegt de reiziger: »De moeijelijkheden, welke eene plaats als Timbuctoe voor het vrije handelsverkeer met Europeanen oplevert, zijn buiten twijfel zeer groot. De eigenaardige ligging der stad, aan den zoom der woestijn en op de grenzen tusschen verschillende rotsen, maakt bij den tegenwoordigen ontaarden toestand der inlandsche koninkrijken eene krachtige regering zeer bezwaarlijk, ja bijna onmogelijk; en de afstand zoowel van de West-kust als van den mond des Nigers is zeer aanzienlijk. Maar van de andere zijde maakt het groote gewigt van de ligging der stad aan de noordelijke kromming van dien majestueusen vloed, die met eene geweldige bogt de geheele zuidelijke helft van Centraal-Africa omspant en digt bevolkte als ook vruchtbare landstreken insluit, de opening van een Europeschen handel ten hoogste begeerlijk, en bovendien biedt toch ook de rivier zelve groote verligting bij zulke onderneming aan. Nu ligt Timbuctoe wel is waar nader aan de Fransche bezittingen in Algerië van de eene en aan den Senegal van de andere zijde; maar van de eerste is het gescheiden door eene schrikwekkende woestenij, van de andere door een vrij hoogen bergketen. Daarbij komt nog, dat wij hier te

doen hebben met een geslacht dat reeds lang vóór dat de Franschen hunne verovering van Algerië begonnen, vriendschap had aangeknoopt met de Engelschen, en tegenwoordig ook stelt het uitstekendste lid van dat geslacht (de Sheich EL-BAKAY) er blijkbaar belang in, om het vrije verkeer met deze natie te openen. Zelfs indien de Fransche politiek in Africa het gunstigste gevolg mogt verkrijgen, zal het toch nimmer gelukken, deze uitgestrekte binnenlanden met geweld van wapenen te veroveren. — Voorts is de regering der Fulbe van Hamd-Allahi afkeerig van het verkeer met Europeanen, om 't even of zij Franschen, Engelschen of hoe ook mogen heeten; en wanneer dus aan de stad Timbuctoe eene vrijzinnige regering werd verzekerd, terwijl men eene van die magthebbers onafhankelijke heerschappij stichtte, zou de Europesche handel zich hier een onmetelijk veld openen, en deze geheele streek weêr onder het bereik van eene krachtige, gezonde organisatie gebragt worden. Alle vorsten en nationaliteiten van het binnenland zijn vriendelijk gezind ten opzigte van een vreedzaam verkeer, en zij zouden dat ook met Europeanen wel willen aanknoopen, indien zij regtvaardigheid en zelfstandigheid bij dezen vonden."

(*Het vervolg en slot in een volgend Nommer.*)

DE VERRASSING VAN DORDRECHT IN 1481 DOOR HEER *JAN VAN EGMONT*.

HISTORISCHE NOVELLE DOOR U. E.

Oorlog met het buitenland is ongetwijfeld voor een volk eene ver van wenschelijke zaak: de kans van voordeel daarbij te behalen weegt zelden op tegen die van schade er bij te lijden; en gesteld al dat de staat werkelijk zijde spint bij zulk een krijg met het buitenland, dan gaat hiermede doorgaans toch schade gepaard voor de burgers als individu's; winste voor 't geheel, en schade voor de deelen zijn hier vaak dadelijke gevolgen van dezelfde oorzaak, ofschoon na verloop van tijd het geluk en de voorspoed van den staat ook heilzaam op der burgeren welvaart werken moet.

Maar nietsbeteekenend is de schaduwzijde van den buitenlandschen oorlog bij de onheilen van binnenlandsche beroerten;

deze hebben geene lichtzijde, daar is geene kans op voordeel, zij berooven de natie van rust en geluk, zij nemen alle eenheid van streven weg, zij zijn een slagboom waarop de voortgang der volksbeschaving stuit; zij teisteren den staat op zulk eene hevige wijze, dat wanneer zij van langen duur zijn, alleen eene buitengewoon krachtige hand, of sterke afleiding tot andere zaken van algemeen belang, het volk voor zelfvernietiging bewaren kan. Ons goed vaderland heeft van zulke binnenlandsche twisten veel te lijden gehad; er was een tijd dat schier elk gewest zijne partijen had, die elkander haatten met den hevigsten haat, en wanneer zij maar konden benadeelden. Steden werden belegerd en ingenomen door de eene partij, om kort daarna hetzelfde van de andere partij te ondergaan, welke zoo ze niet sterk genoeg was om zich in hare overwinning te handhaven, deze spoedig weder aan hare mededingster moest afstaan; dorpen werden geplunderd en verwoest; edelen en burgers van beide partijen vermoord of quasi teregtgesteld door de tegenstanders. De namen dier partijen, welke te gelijker tijd in de verschillende gewesten van ons vaderland zooveel onheils te weeg bragten, die der Hoekschen en Cabeljaauwschen in Holland en Zeeland, die der LICHTENBERGERS en LOKHORSTEN in Utrecht, die der HEECKERENS en BRONKHORSTEN in Gelderland, die der Schieringers en Vetkoopers in Friesland hebben allen eene te treurige vermaardheid gekregen, dan dat zij niet aan allen overbekend zouden zijn.

De twisten der Hoekschen en Cabeljaauwschen beslaan onder al die oneenigheden niet de geringste plaats; van 1350 tot aan het begin der zestiende eeuw duurden zij voort, en verwoestten zij Holland met slechts korte tusschenpoozen van rust, en niettegenstaande den langen duur waren de laatste twintig jaren van die oneenigheden niet minder hard, en werd daarin met niet minder geweld door de partijen geijverd, dan in de eerste jaren. Zeer geestig merkt onze VAN HEEMSKERK in zijn *Batavische Arcadia* op: »dus woedden dese heevigheden selfs op haaren uitgang, even als een keerse die in de pijp brandende alsdan noch aldermeest flikkervlamt." Er waren vóór die laatste twintig jaren op sommige plaatsen wel pogingen aangewend, welke aanduidden dat men het langdurige gehaspel moede was, en die van een geest van verzoening getuigden; maar

meestal waren die pogingen vruchteloos, of hadden zij slechts uitwerking voor een korten tijd. Zoo hadden de burgers van Dordrecht al in 't begin van 't jaar 1477 »verdriet krijgende in de tweedragt, die dus lange om dit Hoeks en Cabeljaauws werk onder haar geweest was, dan d'een, dan d'ander onderdrukt en mishandelt werdende, een onderling verdrag metten anderen gemaakt ende daarop de ballingen inroepende, een eeuwige vrede met malkanderen beswooren, voor hen en haaren nakomelingen uyt' gantscher herten, minnelijken, om Godts wille, d'een den anderen vergeevende, alle 'tgene dat elken van hen in eeniger manieren misdaen ofte misleidt mogte wesen: daerop malkanderen de handt gevende. Voorts willekeurende, beloovende, ende overgevende, dat niemandt van hen allen, tot geenen tijde, en soude vervolgen ofte doen vervolgen, heimelijck noch openbaar, aen eenige Heeren, ofte in eenige Heven, om vernieuwinge van den Geregte, ende van de Wet." (Mr. V. HEEMSKERK, t. a. p.; Dr. BEVERWIJK, *Beschrijving van Dordrecht.*)

Dat was zekerlijk een schoon verdrag, lezer! Het besluit daartoe getuigde van de wijsheid van beide partijen; maar... wij weten het, eeuwigdurende vrede, eeuwige edicten duren meestal korter dan anderen; en zoo gebeurde 't ook hier, en de eeuwigheid was hier van bijzonder korten duur. In Februarij 1477 had, zooals men weet, de Gendsche dagvaart plaats, waarbij de Staten der Nederlanden waren bijeengeroepen, om over den toestand van 's lands zaken, welke verre van benijdenswaardig was in den tijd dat KAREL *de Stoute* zijne dochter MARIA in zulke benarde omstandigheden achterliet. Naauwelijks waren die gemagtigden teruggekeerd, of de burgers van Dordrecht, zoowel Hoekschen als Cabeljaauwschen, drongen er op aan, dat de regering hen van alle lasten en schattingen, die KAREL om zijne krijgszuchtige plannen ten uitvoer te kunnen brengen den lande opgelegd had, zou ontheffen; tevens eischten zij rekening en verantwoording omtrent de stedelijke middelen. De overheid beloofde aan die eischen te zullen voldoen, maar de burgerij, vertegenwoordigd door de Dekens der gilden, liet zich met geene beloften paaijen, en wilden de overheid in verzekerde bewaring houden, totdat deze die rekening en verantwoording zou gedaan hebben. Dit plan vond wel

tegenstand, maar werd toch in zooverre ten uitvoer gebragt, dat een veertigtal van de voornaamste burgers van de Hoeksche en Cabeljaauwsche partij gevangen werd genomen en gedwongen om rekening en verantwoording te doen. Dit onderzoek leverde echter treurige resultaten op; men bevond dat vele Cabeljaauwschgezinde leden der regering de penningen welke aan de stad behoorden, ontvreemd en voor zich selven gehouden hadden. Nu, gedrongen door de omstandigheden, beloofden zij de ontvreemde sommen binnen twee of drie jaren te sullen wedergeven, waarop zij op hun woord in vrijheid werden gesteld. Zij waren laag genoeg om met schending van belofte en eed kort daarna heimelijk de stad te verlaten, en zich elders met der woon neder te zetten. Hierdoor waren de eens zoo gelukkig gestilde gemoederen weder aan 't woelen gebragt; de Hoekschen, die door 't vertrek van zoovele der aanzienlijkste hoofden hunner tegenpartij zonder eenige moeite meesters van het terrein gebleven waren, verheugden zich zeer op zulk eene wijze de regering in handen te krijgen. Tot in het jaar 1481 behielden zij dit voorregt, en de wijze waarop zij het verloren, wil ik den lezer op de volgende bladzijden mededeelen. Ik wil gaarne verschooning inroepen voor de lange inleiding op mijn verhaal, en ik vind, dat, wanneer ik verklaar dat ik self een groot vijand van lange inleidingen ben, maar onmogelijk kans zag om zonder deze den lezer *au fait* te brengen, men mij om 't goede doel dat ik beoogde, de gevraagde verschooning niet mag weigeren.

I.

Te Dordrecht, in de oude stad aan de Merwede, stond omstreeks den jare 1481 in de Breestraat een groot, fraai huis. Een trapjesgevel, volgens den in die tijden heerschenden bouwtrant, met daaronder gemetselden spitsboog, waarin zich twee solderraampjes vertoonden, vormde het bovenste gedeelte; daaronder waren vijf groote ramen met in lood gevatte ruitjes, terwijl het benedengedeelte eene colossale ronde deur liet zien, aan de bovenzijde door Gothisch metselwerk gedekt, aan welker beide zijden twee ramen, gelijk aan die der eerste verdieping, flankeerden. Wie in die tijden een bezoek aan Dordrecht bragt, behoefde niet lang in onzekerheid te blijven, wie de

bewoner van dat schoone huis was; ieder poorter, ja de kleinste knaap zou hem op zijne vraag dadelijk geantwoord hebben: daar woont Heer ADRIAAN JANSZ., de Schout. Bij hem is het, dat ik den lezer wensch binnen te leiden.

In eene groote kamer zat de bewoner des huizes, een man van ongeveer vijftigjarigen leeftijd; hij was gedoscht in een ruim, gemakkelijk huisgewaad, en wie hem daar bij het vrolijke haardvuur zag zitten, waar de Brabantsche turf met het Hollandsche beukenblok zich vereenigden om warmte te verspreiden in het vertrek, waarin alles van de welvaart en den goeden smaak des eigenaars getuigde, — hij zou moeijelijk hebben kunnen gissen, dat hij een man aanschouwde, door velen gevreesd, door een groot aantal zijner stadgenooten gehaat. Immers, wat goedige, vriendelijke trekken kwamen van onder dat reeds grijzende hoofdhaar te voorschijn, welk een heldere rust straalde uit die donkere oogen, wat genoegelijke glimlach plooide aanhoudend die wangen en lippen. Er was een groot onderscheid tusschen den poorter en huisvader ADRIAAN JANSZ., en den schout die denzelfden naam droeg. Wat nu goedig en vriendelijk in die trekken was, was streng en strak, wanneer men onzen man in zijne ambtsbezigheden aantrof; dan was hij de onverbiddelijke, de man van de wet, dikwijls tot in 't overdrevene toe. Wel zou niemand heer ADRIAAN van eenige partijdigheid hebben kunnen beschuldigen; want om rang noch stand, noch betrekking bekommerde zich de schout, wanneer er overtreding bestond; al ware de beschuldigde zijne eigen, eenigste dochter geweest, het licht van zijn leven, het oog zijner ziele, — zij zou niet minder dan elk ander voor haar misdrijf geboet hebben. Geld, vriendschap, liefde noch haat konden den schout tegen zijn pligt doen zondigen; voor geen dezer was hij omkoopbaar. Hij was ijverig Hoeksgezind, en genoeg van den geest zijns tijds doortrokken, om wat maar naar den Cabeljaauw riekte te haten; maar toch, zijne partijgenooten ondervonden zeer dikwijls dat het hun weinig baatte, dat zij in 't staatkundige met hunnen schout eenstemmig dachten, en niemand der tegenpartij had ooit eene onregtvaardigheid van heer ADRIAAN JANSZ. ondervonden. Dit alles was zonder twijfel zeer prijzenswaardig; maar gelijk wij reeds opmerkten, de schout was dikwijls overdreven in zijne gestrengheid, en had hij van den haat welken

zoovelen hem toedroegen, veel toe te schrijven aan de betrekking welke hij bekleedde, veel was daarvan ook aan zijne handelwijze te wijten. Zonde ook tegen de letter der wet was in de oogen van den schout ten hoogste strafbaar, zelfs daar waar letter en geest in strijd waren; hij was een slaaf van zijne betrekking, dit openbaarde zich in alles. Onder de poorters van Dordrecht was er misschien geen medelijdender dan ADRIAAN JANSZ., en den armen wel te doen, ook dikwerf in 't verborgen, was zijn lust; maar zonder mededoogen was de schout, wanneer een behoeftige niet in staat was om de dikwijls drukkende accijnsen en cneilloten op te brengen. Dan wist hij niet van door de vingers zien, dan was zijn hart als met een harnas van ambtelijke hardvochtigheid omkleed, en spoedig was hij met zijne hellebardiers aan de woning van den onvermogende te vinden, die dan zonder genade naar de gijzeling gesleept werd. Zachtmoedig was ADRIAAN JANSZ. in het oordeelen over anderen, omdat hij werkelijk een goed Christen was, en begreep dat iemand die gevoelde dat hij zelf zoo menigmaal tegen God zondigde en diens genade zoo zeer behoefde, wel niet hard in het oordeelen over zijne medezondaren behoorde te wezen; maar wanneer in zijne schoutenij eenig ligt misdrijf was gepleegd, ongeregeldheden waren voorgevallen, waarvan het overvloedig gebruik van gerstebier, of van verleidenden Gascoenschen en Rhijnschen wijn de oorzaak was, — dan was de schout van Dordrecht onverbiddelijk, met even grooten ijver vervolgde hij de schuldigen, alsof zij moord en doodslag gepleegd hadden, en de straffe der wet liet hij in al hare gestrengheid op hen toepassen. Geen wonder, dat alleen zij die ADRIAAN JANSZ. van nabij kenden, of het voorregt genoten van in zijn huiselijken kring te zijn toegelaten, hem konden waarderen én liefhebben; terwijl hij in de oogen van het groote publiek niet meer was dan een trouwe dievenvanger, die met lust zijn hatelijk ambt bekleedde, daarin bestaande, dat hij het den poorters zoo lastig en onaangenaam mogelijk maakte.

De schout bevond zich niet alleen in zijn vertrek, op het oogenblik dat wij den lezer bij hem binnenleidden. Tegenover hem zat een man, die wel een tiental jaren minder scheen te tellen dan de heer des huizes; het was iemand van eene kleine gestalte, en gedoscht in een zeer aanzienlijk gewaad. Zijn gelaat was, zonder den naam van schoon te mogen dragen,

niet terugstootend; in zijne trekken was wel iets onbestendigs, en verraadde wel iets een hartstogtelijk karakter. Nu eens plooiden al de trekken zich tot een vrolijken lach, die dikwijls tot het luidruchtige oversloeg; maar niet veel scheen er noodig te zijn, om terstond die vrolijkheid te verjagen, de oogen vuur en vlam te doen schieten, den mond in scherp geteekende trekken te plooijen, en het uitbundig lagchen in scherpe woorden te doen overgaan. Zooals die beide daar tegenover elkaâr zaten, was het spoedig op te merken, wie van de twee het overwigt in de schaal legde. De schout liet zich in zijne hem steeds bijblijvende kalmte niet verstoren, noch door de vrolijkheid, noch door de hevigheid en drift van zijn bezoeker; en dit kwam hem bij dit bezoek wel te pas. De man toch die zich thans bij ADRIAAN JANSZ. bevond, was niemand minder dan GILLIS ADRIAANSZ., de voorzittende burgemeester van Dordrecht, en er waren gewigtige redenen, welke deze beide hoog geplaatste personen bij elkander bragten. Uit hun gesprek, dat wij willen afluisteren, moge blijken welke die waren.

»Het is zooals ik u gezegd heb, heer schout," zeide GILLIS ADRIAANSZ., »die vervloekte Cabeljaauwschen zijn in niets te vertrouwen; de graauwe bonnet past alleen op 't hoofd van dieven en schurken, en 't is daarom dat ik er bij u op aandring, dat gij in onze stad een ernstig onderzoek instelt; want in de vuilste hoeken en gaten kruipen de eervergeten verraders, en diefstal en moord staat onzen eerlijken poorters te wachten, wanneer zij niet verjaagd worden."

»Gij overdrijft, burgemeester; de duivel is niet zoo zwart als gij hem afschildert; de verraders, die hunne medeburgers bestalen en eerewoord en eed schonden, zijn uit onze goede stad verdreven; en hoe ijverig ik ook voor den Hoek gezind ben, wanneer de Cabeljaauwschen die zich in ons midden bevinden, niet zondigen tegen de statuten en placcaten, dan moeten zij met rust gelaten worden, en in hunne poorterregten gehandhaafd. Waarlijk, burgemeester! de Cabeljaauwen hebben een hevigen tegenstander in u, en 't is voor hen wenschelijk, dat zij niet in uwe handen vallen."

»Dat is zoo, vriend; ik wilde mijne pronkkamer wel met uitgesneden graauwe levereijen behangen zien; als mij dat nog eens gebeuren mogt, dan verzocht ik zekerlijk de geheele regering bij mij. Ik zou u dan eene schoone ver-

tooning bezorgen; gij allen zoudt u vermaken, dat verzeker ik u, en ik maak mij nu reeds vrolijk met het denkbeeld, dat ik met u mijne kamer zal kunnen rondgaan, en uitroepen: hier, achtbare heeren! hebt gij den wapenrok van den eerloozen Cabeljaauw BARTHOUT THEUNISZ., die de poorters onzer goede stad zoo schandelijk heeft bestolen, en daarna als eedschender heimelijk onze poort uittrok; daar hebt ge de bonnet van zijn vriend ADRIAAN PALLAART JANSZ., graauw als de kleur van zijn hoofddeksel was ook zijn hart; daarnaast hangt de kruin uit 's heeren WILLEM SAMEKOOP JACOBSZ. hoed, die zoo uitmuntend voor onze stedelijke middelen zorgde, dat hij voor al het geld dat in zijne eigen schatkist verdween, telkens nieuwe accijnsen voor den poorter wist te bedenken; hier hebt gij een zwaard, aan de hand van een lafaard ontrukt, zoo groot als een Cabeljaauw alleen er zijn kan; het is het sieraad van mijne verzameling. Ha! ha! Vindt ge het niet fraai? het is het zwaard van heer OTTHO VAN SLINGELAND, jong van jaren, maar oud en bedreven in schelmerij."

En zoo ging onze burgemeester voort, van tijd tot tijd zijne woorden afwisselende met een juichend gelach, en zich vermakende met zijne illusies. De schout had hem minder met belangstelling dan wel met medelijden zitten aan te staren. Hij hield niet van zulke luidruchtigheid, en een goedige glimlach, die om zijn mond speelde, duidde genoeg aan, hoe hij over het gesnap van GILLIS ADRIAANSZ. dacht. Die glimlach verdween echter bij het noemen van den laatsten naam, OTTHO VAN SLINGELAND; ernstig werd zijn gelaat, en dadelijk viel hij zijn bezoeker in de rede:

»Maar, burgemeester! gij draaft zoo door; zeg mij eens, is die jonge VAN SLINGELAND wel zoo laf en zoo slecht, als gij hem noemt; wat weet gij van hem?

»Wat ik van hem weet?" riep deze lagchende uit, »wat ik van hem weet? Ik weet dat hij een Cabeljaauw is van ouder tot voorouder, en dat is mij genoeg; daarom alleen is hij voor mij reeds laf en slecht. En daarenboven, is hij niet met al die schelmen, die wij zoo onnoozel waren van op hun woord te vertrouwen, de stad uitgetrokken; is hij niet een neef van SARIS VAN SLINGELAND den meest verharden vijand van den Hoek, en een der meest eerloozen zijner partij? Geloof mij, zoo iemand moet zelf ook wel zijn zooals ik hem beschreef,

een die bloed en geld der poorters voor goede teerkost houdt, te laf is om een eerlijken strijd te aanvaarden, te venijnig om hem vertrouwen te schenken, te ..."

»Gij maakt het wat erg, heer GILLIS ADRIAANSZ.!" viel de schout in, »zoover kan mijne partijzucht mij niet brengen, dat ik op zoo losse gronden, zulk een hard oordeel vellen zou, al is 't over een vijand, en..."

»'t Is zooals ik altijd gedacht heb, gij hangt den Hoek niet met het hart aan, heer schout!" hernam de burgemeester met vrij wat drift, »anders zoudt ge niet zoo spreken, en, vergun mij dat ik het zegge, het smart mij; want wat kon een man in uwe betrekking niet al doen den onzen ten gunste, en den vijand ten doodelijksten grieve; maar, hoe handelt gij? Hen die ons zoo getrouw dienen, behandelt gij even gestreng als twijfelachtigen en andersgezinden zelfs; en wat kondt gij die Cabeljaauwschen benadeelen en vervolgen zonder ergernis te geven!"

»Heer burgemeester," sprak ADRIAAN JANSZ. met ernst en klem, »ik vrees eene andere ergernisse dan die ik mijnen medemenschen bezorg; mijn geweten en mijn God te ergeren weegt bij mij zwaarder, en uwe verdenking moge mij grieven, zij zal mij niet van gedrag doen veranderen. Ik kom er gaarne voor uit, dat ik altijd belang gesteld heb in den jongen VAN SLINGELAND, en dat ik hem ondanks zijne Cabeljaauwschgezindheid, tot welke hem zijne familiebetrekking gebragt heeft, ondanks uwe weinig vereerende beschuldiging voor een edelaardig mensch houd, die geen deel gehad kan hebben aan de verraderlijke handelwijze zijner partijgenooten."

»Heer schout! gij zijt verblind door uwe ingenomenheid met den jongen mensch, maar ik vergeef u die gaarne," hernam GILLIS ADRIAANSZ. scherp; »de kans toch om zijne dochter aan een der aanzienlijkste huizen van Holland uit te huwelijken, is wel waardig dat men zijne meening en overtuiging naar de omstandigheden plooit. Voor ééne zaak toch moet ik u waarschuwen: ga niet te ver, en laat uw eigenbelang u uwen pligt niet doen vergeten, en..."

»Houd op, GILLIS ADRIAANSZ.!" klonk het eensklaps uit den mond van den schout, die driftig met de hand op de tafel sloeg. »Gij schijnt te vergeten, dat gij u in mijn huis bevindt, dat gij spreekt tegen iemand, die reeds langen tijd den

roem had van in zijn ambt met eere werkzaam te zijn, toen gij nog niet dorst hopen ooit tot de burgemeesterlijke waardigheid geroepen te zullen worden. Gij steunt er op, dat eene heftigheid als de uwe niet tot mijn karakter behoort, en meent dus mij ongestraft te kunnen belasteren. Wie heeft u gezegd, dat ik mijn eenig kind aan den huize VAN SLINGELAND wensch te verbinden, zelfs ten koste van de pligten welke mijn ambt mij opleggen?"

»Wat het eerste aangaat, heer schout!" viel GILLIS ADRIAANSZ. in, »geheel Dordrecht spreekt er van, en zou ik het dan niet weten; en wat het tweede betreft, is 't u dan niet bekend, dat op gisteren den 30sten Maart uwe woning door Heer OTTHO is bezocht geweest? En weet gij, werwaarts deze, uit uw huis komende, zich begeven heeft? Zekerlijk niet, niet waar? In andere gevallen heeft de ijverige schout zijne geheime verspieders; maar in deze zaak weet hij van niets af; nu is 't hem onbekend, dat een der hoofden van hen die onzer stad niets dan kwaad willen, van zijn huis zich naar de taveerne *In 't gulden Kalf* begeven heeft, daar eene zamenkomst gehad heeft met vele voorstanders zijner partij, nu zou hij..."

»Gij liegt, lasteraar!" donderde ADRIAAN JANSZ., die alle bedaardheid scheen verloren te hebben; »maar ligt kan ik u terstond, ten minste gedeeltelijk, van het lasterlijke uwer aantijgingen overtuigen." Hij vloog op, opende de deur der kamer, en riep met bevende stemme: »GEERTRUI, kom even hier!"

Het duurde niet lang of de geroepene kwam binnen. Met welgevallen zou ieder op die schoone maagd hebben nedergezien; pas negentien jaren oud, blonk al het frissche van 's levens lente op haar gelaat, dat wegens zijne geregelde trekken, den schilder een behagelijk model zou geweest zijn; rijzig van gestalte en rank van leest, met oogen welke de zetels van schranderheid en zachtzinnigheid mogten heeten, en tevens de getrouwe spiegels waren, waarin zich de vrede en onschuld van het maagdelijke gemoed weêrkaatsten, het hoofd gesierd met het schoonste blonde haar, dat in gouden tressen langs den blanken hals golfde, gekleed in een eenvoudig huiselijk gewaad, dat hare schoone vormen zoo voordeelig deed uitkomen, mogt GEERTRUI inderdaad eene liefelijke verschijning heeten, en een oogenblik scheen het alsof de schout en de burgemeester hunne twist vergaten, toen het schoone

meisje binnentrad, en op hare vraag, die zachtkens en welluidend van hare lippen kwam, nadat zij ADRIAANSZ. gegroet had, bekwam zij niet dadelijk antwoord. Zij vroeg: »Vader! wilt gij iets van mij?" — Het was alsof de schout berouw gevoelde, dat hij zijne dochter had geroepen, en nu eigenlijk niet wist, wat hij haar vragen zou. Eindelijk toch brak hij het pijnlijke stilzwijgen af met de vraag:

»GEERTRUI, de heer burgemeester beweert, dat wij gisteren bezoek ontvangen hebben van den jongen heer OTTHO VAN SLINGELAND, getuig gij met mij, dat zulks onwaarheid is."

Het meisje zeide niets; een blos als vuur bedekte haar gelaat, en zij sloeg de oogen neder, omdat zij den scherpen blik haars vaders niet verdragen kon.

»Nu, heer schout, wat heb ik u gezegd?" vroeg GILLIS ADRIAANSZ. zegevierend.

»Dochter!" viel de schout terstond daarop op scherpen toon in; »antwoord uw vader."

»Vader!" sprak eindelijk GEERTRUI met eene ligte beving in hare stem; »gisteren, toen men u geroepen had, om in den twist in het cordewanners-(*)gild tusschen beiden te treden, is de heer VAN SLINGELAND hier geweest; hij had u willen spreken, en..."

»En gij hebt er mij niets van gezegd; God! zoo is 't dan toch waar, wat mijn hart mij verbood te gelooven!"

De schout sprak deze laatste woorden op innig droeven toon uit; het goede hart van den burgemeester deed ook zijne eischen gelden, en de triumf die zoo even op zijn aangezigt te lezen stond, was verdwenen, en verlegen staarde hij voor zich. Op GEERTRUI had de droefheid haars vaders eene veel heviger uitwerking; zij werd doodsbleek en barstte los in tranen.

»Vader!" zoo riep zij uit, »gij hebt uw eenigste kind nooit gewantrouwd, en zult ge 't nu doen; o, wanneer gij de smarte eens kendet, welke gij mij daardoor lijden doet! Maar ik kan, ik zal mij regtvaardigen, maar nu niet; laat eerst deze man, die u tegen mij opgezet heeft, vertrokken zijn, en dan zult gij alles weten."

De blik welken zij op GILLIS ADRIAANSZ. wierp, mogt met regt veelbeteekenend genoemd worden. Sprak daarin onschuld

(*) Schoenmakers.

en het gevoel van miskend te worden, het was niet alleen bestraffing, maar diepe verachting voor den aantijger, welke daarin te lezen stond. Deze laatste, dit wist de burgemeester voor zich zelven, had hij niet verdiend, en het zoo ligt opbruisende bloed scheen voor een oogenblik hevig bij hem in beweging te komen. Maar blijkbaar kwam bij hem te gelijker tijd de gedachte op, dat hij misschien zich te hevig tegen den schout had uitgelaten, dat hij misschien al te voorbarig in zijn oordeel geweest was, en in zijne drift onverdiende beschuldigingen had uitgesproken, welke toch alleen op losse veronderstellingen gebouwd waren. En toen hij daar de diepe droefheid van den schout zag, dien hij steeds als een braaf en eerlijk man, en als een trouw vriend gekend had, toen die oogen eener maagd, waaruit zooveel onschuld sprak, hem de zijnen hadden doen nederslaan, toen werden bij hem alle opwellingen van drift onderdrukt, en hij sprak met ontroering:

»Vergeving, ADRIAAN JANSZ.! Ik heb voor mij de heilige overtuiging, dat niet alleen gij trouw aan uw ambt zijt gebleven, maar dat ook uwe dochter geheel onschuldig is. Zij wil zich voor u alleen regtvaardigen; voor mij is zij geregtvaardigd, en nu ik mij ga verwijderen, hoop ik dat gij mij den handdruk eens vriends niet weigeren zult."

En beiden namen zwijgend afscheid; doch de schout had wel aan GILLIS ADRIAANSZ. van ganscher harte alles vergeven, maar zijne droefheid was nog niet geweken.

II.

Een geruimen tijd had er eene doodelijke stilte geheerscht na het vertrek van den burgemeester; GEERTRUI had steeds geweend en de schout had steeds met de hand onder 't hoofd gezeten, toen de eerste het zwijgen afbrak met de vraag:

»Vader! wil ik u zeggen, hoe alles zich heeft toegedragen, en u bekend maken met 't geen mij op 't harte ligt?"

ADRIAAN JANSZ. antwoordde niet, en snikkend herhaalde de dochter hare woorden.

»Vader," sprak ze, »is uwe GEERTRUI niet uw eenigste kind; hebt gij niet altijd in de behoeften van haar hart willen

voorzien, om haar 't vroegtijdig gemis eener lieve moeder te vergoeden, en zoudt gij nu weigeren mij aan te hooren?"

GEERTRUI had eene teedere snaar aangeroerd; de schout had zijne vrouw, welke hem nu ongeveer tien jaren geleden ontvallen was, tot aanbidding toe lief gehad, en het eenige pand dat zij hem had achtergelaten was haar sprekend evenbeeld. Eigenlijk had hij altijd de overledene moeder in haar kind blijven liefhebben, en nu zij daar voor hem stond en den arm om zijn hals sloeg zoo teeder en liefderijk, maar tevens zoo innig bedroefd, toen kon hij niet langer zwijgen:

»Mijn eenig lief kind!" zuchtte hij, »o bewijs het uwen vader dat gij geheel onschuldig zijt, en gij zult mij den vrede der ziel weder geven. Zeg het mij, dat er geene de minste waarheid is in 't geen GILLIS ADRIAANSZ. vermoedde, dat er tusschen u en den jongen Cabeljaauwschen edelman niets bestaat. Dat kunt gij mij bewijzen, niet waar, GEERTRUI?"

»Gij vergt meer dan ik doen kan, lieve vader!" snikte GEERTRUI. »Wat ik doen kan, is alleen, u het bewijs te leveren, dat in het bezoek van OTTHO niets geweest is u of mij tot oneer."

Zij had deze woorden naauwelijks gesproken of de klopper bonsde tegen de voordeur aan, en zeer kort daarna kwam een jong man binnen. Zijne kleeding deed terstond zien dat hij een edelman was; ten minste het fijne Engelsche laken, dat zoo keurig hem om 't lijf sloot, en de hagelwitte kant, welke hem tot halskraag diende mogten hem als zoodanig doen kennen. Hij was een jongeling van een krachtig en edel voorkomen, en zoo men al bestrijden moge dat de adel des geslachts zich door bijzondere trekken kenbaar maakt, de adel der ziele blonk uit zijne oogen. Het is moeijelijk te beschrijven welken indruk zijne verschijning op de twee zich in het vertrek bevindende personen maakte. Was de vader verwonderd over het toevallige van zijn binnenkomen, juist op het oogenblik dat er zooveel over hem gesproken was, en scheen deze verlegen omtrent de houding welke hij wilde aannemen, GEERTRUI stond mede verbaasd, en op nieuw kleurde een vurige blos hare kaken. De verschillende gewaarwordingen van den heer en de dochter des huizes konden eenigzins worden opgemaakt uit den toon waarop zij 's jongelings groet: »Heer Schout, Juffer GEERTRUI" beantwoordden. Klonk het uit den

mond des eenen ietwat misnoegd, uit dien der andere klonk het wel ontevreden, maar zekerlijk niet hard.

»Heer OTTHO, dat gij welkom zijt," sprak ADRIAAN JANSZ., »ons gesprek liep over u, en gij zult mij zekerlijk kunnen oplossen hetgeen voor mij nog raadselachtig is. Hebt gij gisteren in mijne afwezendheid aan mijn huis een bezoek gebragt, en mijne dochter gesproken?"

»Heer Schout," antwoordde de jongeling met waardigheid, »gisteren trof ik het minder gelukkig dan heden en vond u niet te huis, maar weinig dacht ik toen van u een verstoorden blik te hebben verdiend. Rekent gij mij een bezoek aan uw huis tot een misdrijf?"

»Dat weet gij beter, Heer OTTHO!" hernam JANSZ., »maar mij is heden een gerucht ter oore gekomen, waarin gij óók betrokken zijt, en dat mij diep gegriefd heeft. GEERTRUI! verwijder gij u nu eenige oogenblikken, want moeijelijk kan ik den Heer VAN SLINGELAND dat gerucht mededeelen in uwe tegenwoordigheid."

»Och, lieve vader, laat mij blijven," smeekte het meisje, »ik bevroed reeds uit uwe vorige woorden wat het gerucht is dat u ontrust, en ik gevoel mij krachtig om bij die mededeeling tegenwoordig te zijn."

»Welaan dan, zoo als gij wilt," stemde de vader toe; »hoor dan, Heer OTTHO, wat het gerucht is, waarvan ik sprak, en ik vrage u in gemoede, of ik daarover mij niet verstoren moet. Zoo even had ik een vriend bij mij, die mij waarschuwde, dat gij bij mijne afwezendheid mijn huis bezocht, die meende, dat ik in mijne betrekking uwe gangen minder liet bespieden dan die van anderen, en dat wel om schandelijke redenen. Ik zou mij willen indringen in uw adellijk stamhuis, door een huwelijk te zoeken van mijne dochter met u. Dat is eene beschuldiging even zwaar als onverdiend. Aan u, Heer OTTHO, is het om mij daarvan te zuiveren. Betuig mij, dat er geene andere betrekking tusschen u en mijne dochter bestaat, dan die der vriendschap, beloof mij, dat gij nimmer pogen zult, om die betrekking meer te doen worden, omdat gij met mij u overtuigd moet houden, dat een huwelijk van de dochter van den Hoeksgezinden Schout met een Cabeljaauwschen edelman onmogelijk is."

ADRIAAN JANSZ. had met toenemenden klem deze woorden

uitgesproken; hij wilde nog meer zeggen, maar 't was als of hij zich vermoeid gevoelde; groote zweetdroppels parelden op zijn gelaat en getuigden van innerlijke spanning. Toen hij de oogen tot OTTHO opsloeg, sprak deze:

»Heer Schout, of ik mij geheel onschuldig noemen kan, weet ik niet, maar wees verzekerd, dat ik opregt zal zijn in mijn antwoord. Gij weet, wanneer ik in betrekking tot uw gezin ben gekomen; het was in mijne eerste jeugd. Uwe echtgenoot en mijne moeder waren boezemvriendinnen, en aan welke betrekkingen de partijzucht ook knagen mogt, die vrienschap liet ze ongedeerd. Die beide edele vrouwen waren boven Hoek en Cabeljaauw verheven, en hare echtgenooten gingen haar in die vriendschap niet te keer. Het kind, dat mijne moeder den Heer VAN SLINGELAND geschonken had was haar een groote schat, maar het was het ook in het oog harer vriendin. Dat jongsken was ik, en mij was uwe lieve vrouw als eene, wier liefde gelijk stond met die mijner moeder; en toen ook zij het geluk mogt smaken van moeder te zijn, en u eene dochter schonk, — kon het anders of de innige vriendschap der moeders moest zich overplanten op hare beide kinderen, die maar twee jaren in ouderdom verschillende als broeder en zuster opgroeiden? Gelukkigen die wij waren in onze jeugd, toen wij nog niet er aan denken konden dat staatkundige woelingen een scheidsmuur tusschen ons oprigten zouden! Als te zamen groeiden wij op, GEERTRUI en ik, en toen zij hare goede moeder verloor vond zij er eene terug in de mijne, totdat de dood in 't vorige jaar ook die edele tot een offer eischte. Mijn vader was mij reeds eenige jaren vroeger ontrukt; gij weet, Heer Schout, hoe zijne houding tegenover de beide partijen was. Hij zocht en vond zijn heil alleen in het huisselijk geluk, en een ieder wist, hoe hij ja, Cabeljaauwsgezind was, maar dan toch ook alleen voor de leus. Zijn dood maakte eene groote verandering in mijne omstandigheden. Ik kwam onder de leiding van SARIS VAN SLINGELAND, den oudsten zoon van mijns vaders broeder; en deze was met al zijne ziel een ijveraar tegen de Hoekschen, en ik was althans eenigzins genoodzaakt hem te volgen. Ik zal mij niet uitlaten over het gebeurde; gij kent het even goed zoo niet beter dan ik; evenmin zal ik oordeelen over het al of niet schuldige van de hoofden der Cabeljaauwsche partij,

die deze stad ontweken; maar dit kan ik u op mijn eerewoord verzekeren, dat ik voor mij ganseh onschuldig ben van hetgeen mijnen medestanders ten laste wordt gelegd: dat bij het trekken uit de poorten van Dordrecht ik alleen mijn neef en voogd gevolgd ben. Maar nu verder over mijne betrekking tot uwe dochter. Gij kent haar, ADRIAAN JANSZ., gij weet welk een engel zij is, en kunt gij het den jongen man euvel duiden, dat bij hem de broederlijke genegenheid plaats maakte voor gevoelens van meer teederen aard, dat hij een meisje als GEERTRUI dorst beminnen, dat hij haar van liefde sprak? Is het haar tot schuld aan te rekenen, dat zij aan die liefde wilde beantwoorden? — Ja ik ben gisteren aan uw huis geweest, en 't was met het doel om u te spreken; en toen ik u niet vond heb ik gesproken met haar, die mijn hart zoo geheel inneemt; wij hebben gesproken over de zwarigheden welke onze liefde in den weg staan, wij hebben...."

»Ik weet genoeg, Mijnheer VAN SLINGELAND!" viel de Schout hem in de rede, die aandachtig geluisterd en slechts nu en dan het hoofd geschud had. »Ik twijfel niet aan uw eere, maar laat mij u vragen, was het wel gehandeld, om dus buiten mij om met mijne dochter een minnehandel aan te knoopen, vooral nu de omstandigheden van zoodanigen aard zijn, dat nimmer daaruit een huwelijk zal kunnen voortkomen? En gij, GEERTRUI, hebt gij bij dit alles niet aan uwen vader gedacht, die in u alles bezit wat hem lief is, die zoo gaarne u gelukkig zou zien, maar toch nimmer zijne toestemming zou kunnen geven tot zulk eene verbindtenis?"

»Liefste Vader!" sprak GEERTRUI half schreijende, »in alles heb ik aan u gedacht; vraag het OTTHO, of ik hem niet alles onder 't oog heb gebragt, of ik hem niet gezegd heb, dat ik hem nimmer zou kunnen liefhebben zonder uwe goedkeuring..."

»Heere ADRIAAN JANSZ., geloof mij, nooit was 't mijn voornemen in zoo teeder eene zaak buiten u om te handelen; al de bezwaren tegen onze liefde zie ik in, maar bij God! laat er geen toorn in uw hart zijn, omdat ik die liefde niet kon verbergen!"

»Toorn, heer OTTHO? Geloof niet dat deze in mijn hart zetelt op dezen oogenblik; dat moet gij opgemerkt hebben uit mijne handelwijze; en God en zijne Heiligen weten het, hoe gaarne ik mijne dochter gelukkig zou zien, vooral gelukkig

door u, die mijner overleden huisvrouw zoo lief waart, dien ik om uwe vele goede hoedanigheden hoogacht. Maar ziet gij 't zelf niet in, dat bij den tegenwoordigen stand van zaken eene vervulling uwer dierste wenschen onmogelijk is, dat er geen vooruitzigt is dat daarin verandering zal komen? Hoe weinig partijzuchtig gij ook zijn moogt, gij kunt u niet aansluiten bij de Hoeksgezinden, dat besef ik, maar even zeer begrijpt gij van mij, die met hart en ziel voor mijne partij ijver, dat ik niet tot de uwen zal overgaan!"

»Gun aan onze jeugdige liefde, Heer Schout! dat zij niet wanhoopt daar waar voor u de toekomst geheel duister is," sprak de jonker met overtuiging. »Ik voor mij zie even goed in als gij, dat voor het tegenwoordige onze wenschen niet vervuld kunnen worden; dit alles heb ik gisteren met uwe dochter reeds besproken. Gij hebt mij gezegd, dat gij mij niet minacht en aan de eerlijkheid mijner bedoelingen niet twijfelt, beloof ons ook, 't is mede uit naam uwer GEERTRUI dat ik 't u verzoek, dat er, wanneer de omstandigheden het eenmaal toelaten, van uwe zijde, geen verzet tegen onze verbindtenis zal bestaan."

De schout wachtte eenigen tijd, alvorens hij antwoordde; maar toen ook GEERTRUI hare beden bij die van OTTHO voegde, en in denzelfden geest als hij sprak, toen zeide hij zachtkens:

»Ik zal tot u spreken als een verstandige tot verstandigen; gij gelooft, GEERTRUI, en ook gij, OTTHO, dat ik uw beider geluk wil, en wanneer ik u zeg dat er voorloopig van eene verbindtenis tusschen u beiden geene sprake kan zijn, dan vertrouw ik, dat gij u daarnaar gedragen zult. Houdt voorloopig geheim wat wij besproken hebben, en weest verzekerd dat ik met u God bidden zal, dat de omstandigheden zich spoedig zoo schikken mogen, dat er aan uw geluk niets meer in den weg staat. En gij, OTTHO, vermijd vooreerst mijn huis liever, dan dat gij het te druk bezoekt, opdat de geruchten welke loopen geen veld winnen; dit zou uwe zaak meer benadeelen dan bevorderen. Zulk eene verwijdering is voor u zekerlijk eene harde zaak; de hemel geve dat deze beproeving niet lang dure!"

»Ik dank u, heer schout! en ik weet dat GEERTRUI u even zeer dankbaar zijn zal voor zulk een besluit," hervatte VAN SLINGELAND; »vertrouw op ons en geloof dat wij geen misbruik van uwe goedheid maken zullen."

De schout verzocht nu zijne dochter de kamer te verlaten, daar hij in zijne betrekking nog eenige woorden tot den jonker te spreken had. Aan dit verzoek werd terstond voldaan, echter niet zonder een afscheid, dat teeder mogt genoemd worden, al werd het genomen zonder veel uiterlijk vertoon. Toen de jonge man en de schoone maagd elkander de hand drukten, en uit beider oogen een schat van liefde en hoop straalde, toen was het geen wrevel welke op het gelaat van ADRIAAN JANSZ. te lezen stond, toen was de zucht welke aan zijne borst ontglipte, niet eene waaruit ongenoegen sprak, maar 't was eene zucht welke voortkwam uit twijfel, of de wenschen van zijn eenig kind en van den jongeling, die hem waarlijk dierbaar was, wel ooit zouden kunnen vervuld worden.

III.

Het gesprek tusschen den schout en den heer VAN SLINGELAND duurde langen tijd, en hadden de beiden het tamelijk eens kunnen worden, zoolang GEERTRUI tegenwoordig was, nu scheen er meer verschil tusschen hen te zijn ontstaan. Deze verandering kon geene verwondering baren; als schout van Dordrecht toch had ADRIAAN JANSZ. den jongen edelman op ernstigen toon gevraagd, werwaarts hij ten vorigen dage zich begeven had, nadat hij bij hem aan huis een bezoek gebragt had. Openhartig had de ander hem geantwoord, dat hij naar de taveerne *In 't gulden Kalf* gegaan was. Dit berigt kwam geheel overeen met de mededeeling van den burgemeester, en de schout meende zich geregtigd een verder onderzoek in te stellen.

»Ik heb er eenige oude vrienden gesproken, die ik daar tegen den avond bescheiden had," sprak OTTHO. »Heeft men u dit berigt, heer schout, en zijt gij daardoor weder wantrouwend geworden?"

»Wien ADRIAAN JANSZ. vertrouwen heeft geschonken, dien moet de schout van Dordrecht dikwijls wantrouwen, jonker!" antwoordde de ander. »Mijn pligt is het u af te vragen, wie die vrienden waren; zeg het mij, of zoo *gij* weigert het mij mede te deelen, — gij weet, dat andere wegen voor mij open staan."

»Waarom zou ik daarvan een geheim maken, heer schout!"

hernam VAN SLINGELAND; daar waren de deken van 't cordewanners-gild, die het zeer druk had met van de onaangenaamheden te verhalen, welke in zijne broederschap hadden plaats gehad met HARMEN ALDERTSZ., den vinder van 't zelfde gild; mijne oude vrienden, in wier gezelschap ik mij vroeger met het schieten met den voetboog vermaakte, HESSEL VAN DER MEERE en JOOST JANSZ. VAN DEN POELDIJK en eenige andere jongelieden van mijn leeftijd. Voorts bevonden zich in de taveerne de zoon van DIRK GOVERTSZ. VAN BEMONT, den oud-burgemeester, wien ik echter niet gesproken heb, omdat ik hem niet kende; een paar vreemdelingen met nog een aantal meer of min aanzienlijke poorters dezer stad vormden met ons het voor dien avond talrijke bezoek in de taveerne, waar wij onder levendig gesprek en menig vrolijken dronk den avond doorbragten."

»Mijn berigtgever had dus zoo groot geen ongelijk, jonker, toen hij mij mededeelde, dat daar *In 't gulden Kalf* conferentiën waren gehouden van aanhangers der Cabeljaauwsche partij," sprak hierop de schout; »en wie waren de vreemden, en waarover hebben in de taveerne uwe gesprekken geloopen?"

»Heer ADRIAAN JANSZ.!" antwoordde OTTHO, »uwe vragen zijn onbescheiden; ik sta hier niet voor een schoutengerigt, naar ik meen. Wij voerden een gesprek als van welwillenden tot welwillenden, en als zoodanig wil ik u niet alleen te woord staan, maar u zelfs een u nuttigen raad geven."

»Jonkman! gij spreekt stout, en denkt te ligt over de magt welke mijn ambacht mij schenkt..."

»Neen, waarlijk niet, heer schout!" viel de ander in, »die magt ken ik en eerbiedig ik, en alleen mijn eigen eergevoel komt er tegen op, dat ik op wantrouwende vragen zou antwoorden. Éene zaak wil ik u mededeelen in uw eigen belang, doch alleen onder 't zegel van de stiptste geheimhouding; het is iets van veel gewigt, waarmede ik zoo gaarne den vader mijner GEERTRUI zou willen bekend maken. Wilt gij mij op uw eerewoord verzekeren, dat gij verzwijgen zult, wat ik u zeggen zal?"

»'t Is onvoorzigtig, jonker! voor den schout van Dordrecht zulk eene belofte af te leggen," klonk het antwoord; »maar

op mijne kennisse van u als van een eerlijk man beloof ik u geheimhouding; ik weet dat gij GEERTRUI's vader niet tot een schender van eed en pligt zult maken."

»Geene zake is verder van mij, heer ADRIAAN JANSZ., en het verheugt mij dat gij dit begrijpt," sprak VAN SLINGELAND; »ik zal u niet anders mededeelen, dan wat ge mijns inziens verzwijgen moogt. Weet dan, dat er binnen korten tijd waarschijnlijk eene gansche ommekeer in de zaken zal plaats hebben, waardoor de nu onderliggende partij weder aan het bestuur zal komen. De wijze waarop dit geschieden zal, kan ik u niet zeggen, omdat ik ze zelf nog niet weet, en gesteld dat ze mij bekend ware, ik den schout die niet zou kunnen mededeelen. Alleen dit wilde ik u raden, leg bij tijds uwe betrekking neder; behoud uwe Hoeksgezinde meening, en niemand zal u deren; maar wanneer de veranderde omstandigheden u nog als schout vonden, waarlijk menige ramp zou daarvan voor u het gevolg zijn; gij weet op hoe krachtige, ja dikwijls onbillijke wijze de partijzucht zich uit."

De schout zweeg langen tijd stil, en scheen in het diepste nadenken verzonken te zijn; hij scheen tevens besluiteloos te wezen omtrent hetgeen hij zeggen moest. Welk eene warreling van met elkander strijdige eischen deden zich voor den goeden man op! Zijn eerewoord aan OTTHO gegeven, en de pligten van zijn ambt welke hij altijd zoo naauwgezet was nagekomen; zijne gehechtheid en trouw aan de Hoeksche partij, en het middel hem aan de hand gegeven om de voorspelde rampen van zich en zijn huis af te weren; zijn haat tegen de tegenpartij, en zijne innige liefde voor zijn eenig kind, gepaard met de genegenheid, welke hij den jongeling toedroeg, wier moeder de boezemvriendin zijner onvergetelijke echtgenoot geweest was!

»Spaar mij," riep hij uit, »om Gods wil, spaar mij! Wat heb ik gedaan, dat aan mij slechts de keuze gegeven is tusschen twee wegen, die beiden misdadig zijn?..."

En wederom verzonk hij in zijn vorig zwijgen; maar eindelijk stond hij op, en sprak op vastbesloten toon:

»Hoor, jonker! ofschoon gij mij met goede bedoeling, welke ik op prijs stel, deze mededeeling gedaan hebt, zoo zult gij toch beseffen, dat het voor mij uiterst moeijelijk is om tot

het besluit te komen, dat gij mij aanriedt. God geve mij meer licht dan ik op dezen oogenblik heb. Voorloopig echter is het mijn plan niet om mijn ontslag uit mijne betrekking te vorderen; ik wil liever rustig de omstandigheden afwachten. Gesteld al dat de Cabeljaauwschen in onze stad weten in te dringen, geen onder hen is er toch, die mij persoonlijk haten kan, want ook voor hen ben ik steeds regtvaardig geweest, en zij hebben niets op mij te wreken, dan dat ik niet tot hunne partij behoor. Daarenboven, wat gij als zoo zeker beschouwt, is nog niet gebeurd; en, zal ik mij niet bedienen van hetgeen gij mij hebt geopenbaard, wanneer mij als schout op andere wijze het verraad berigt wordt, dan zullen de middelen niet ontbreken om het kwaad te voorkomen."

En hoezeer de heer VAN SLINGELAND hem ook aanried om niet te veel te vertrouwen op de zachtmoedigheid der Cabeljaauwschen of op het mogelijk mislukken der genomen plannen; met hoeveel drang de schoone GEERTRUI hem na OTTHO's vertrek poogde over te halen om zich van zijn ambt te ontslaan, — de schout bleef bij zijn voornemen, en beweerde dat het niemand veroorloofd is, om de betrekking waarin God hem geplaatst heeft, te verlaten, wanneer gevaar dreigt; en zekerlijk hij liet het niet aan nasporingen ontbreken naar de wijze waarop de Cabeljaauwsgezinden zich weder aan het hoofd van Dordrechts poorters hoopten te stellen.

Maar al deze pogingen mislukten; eenige verdachte poorters werden gevangen genomen, maar zij openbaarden niets belangrijks. De geheele achtbare regering was te zamen gekomen om te beraadslagen; en daar natuurlijk niemand iets meer wist aangaande de bijeenkomst *In 't gulden Kalf*, dan GILLIS ADRIAANSZ., de voorzittende burgemeester, kwam men geene schrede verder.

De schout bevond zich in een onaangenamen toestand; OTTHO had hem wel niet veel medegedeeld, maar hij wist daardoor toch meer dan de overigen. Hij moest deel nemen aan de beraadslaging, en kon alleen aanraden, dat men op zijne hoede moest zijn, dat men zich bij tijds sterker wapenen moest voor het geval, dat er pogingen werden aangewend van de tegenpartij, om Dordrecht weder in handen te krijgen; want toen men hem vroeg, of hij redenen had voor zijne

bezorgdheid, was hij verpligt te zwijgen. Tot eer van den voorzittenden burgemeester moet getuigd worden, dat hij beproefde weder goed te maken voor ADRIAAN JANSZ., wat hij hem, zooals wij weten, onaangenaams had gezegd, daar hij voor den schout het antwoord overnam, en betuigde in de bezorgdheid van dezen te deelen, zonder ook iets bepaalds te weten; waarop ook eenige schepenen hetzelfde verklaarden, en JANSZ. dus uit eene groote moeijelijkheid werd gered.

Met het sluiten der vergadering was echter het onaangename van den toestand van ADRIAAN JANSZ. niet geweken. Den dag daarop was hem aangezegd van regeringswege, dat hij vervolging in moest stellen tegen den jongen VAN SLINGELAND. Hij gaf daaraan gehoor, en ofschoon het hem in vele opzigten verheugde, dat zijne pogingen mislukten, hij begreep toch zeer goed, dat velen in de stad nu nog te meer geloof zouden slaan aan het gerucht, dat hem door den burgemeester was medegedeeld. Hoe deze gedachte hem kwelde en ontrustte, kon God alleen weten, voor wien hij des avonds in zijn slaapvertrek nederknielde, en in naam van den Heiligen Verlosser en der Moedermaagd om licht smeekte in de duisternis welke hem omgaf, om zegen voor zijn geliefd kind, dat naar zijne meening zooveel onheil te wachten had.

IV.

Tegen den middag van den 5den April 1481 ontmoeten wij den jongen OTTHO VAN SLINGELAND te Gorinchem in het gebouw door den casteleyn dier stad, heer JAN VAN EGMONT, bewoond, met wien hij in druk gesprek was.

»Ik verzeker u, OTTHO!" zoo riep de heer VAN EGMONT uit, »de oude schelm mag zijne dagen gaan tellen, want niet ongewroken zal hij mij gehoond hebben."

»Laat toch uw toorn niet duren over zoo gering eene zake, heer VAN EGMONT," viel OTTHO in; »de schout van Dordrecht is waarlijk geen schelm, en ik houde het gerucht, dat hij over u beleedigende uitdrukkingen zou gebezigd hebben, voor onwaar; dit valt zoo weinig in den geest van ADRIAAN JANSZ."

»Heeft schipper JAN MATTHIJSZ. het mij dan niet zelf ge-

zegd, hoe hij met eigen ooren gehoord had, dat de schout tegen eenige poorters sprak van *manke* JAN VAN EGMONT, die goed voór stokbewaarder kon doorgaan, daar hij schelmen en dieven onder zijne bescherming nam?"

»Hoe gij toch zooveel geloof kunt slaan aan zulk een verhaal; is MATTHIJSZ. niet slechts een lage, loontrekkende verrader, die alleen hem dient die hem het meeste geld biedt? En gelooft gij zoo eenen onvoorwaardelijk?"

»Ik vind geene reden om den schipper niet te gelooven, OTTHO! wat zou hem kunnen bewegen om mij tegen den schout op te zetten?"

»O, daarvoor kan ik u wel redenen opnoemen," hernam VAN SLINGELAND. »Ten vorigen jare nog is de schipper geapprehendeerd in Dordrecht, omdat hij allerlei kwade practijken uitoefende, en daardoor in 's schouten handen geraakte."

»Alsof een schipper verstand genoeg had, om zich dus te wreken! Neen, hij moge in andere opzigten een bedrieger zijn, maar in deze zaak geloof ik hem volkomen. Verheug u intusschen, dat uw hoofd niet op den romp van den schout van Dordrecht staat."

Dit gesprek werd afgebroken door het binnenkomen van een tiental mannen, die, nadat zij den heer VAN EGMONT eerbiedig gegroet hadden, plaats namen. Het waren Jonkheer ANTHONIE, natuurlijke zoon van den overleden hertog PHILIPS van *Brabant*, Jonkheer MICHIEL, de jongere broeder van heer JAN van *Bergen-op-Zoom*, Jonker OTTHO van *Egmont*, die later heer van *Kinnenburg* werd, Sir THOMAS AURITS, de hopman eener Engelsche compagnie, SARIS SARISZ. VAN SLINGELAND, de schipper JAN MATTHIJSZ. en eenige anderen. Toen zij gezeten waren, sprak de casteleyn hen aan, en herinnerde hun, dat zij te zamen gekomen waren om zeer gewigtige zaken te bespreken. Die zaken waren niet meer of niet minder dan plannen om de stad Dordrecht aan het bestuur der Hoeksgezinden te ontrukken, welke reeds op den avond van dien dag ten uitvoer moesten worden gebragt. De Engelsche kapitein en de schipper waren de instrumenten, door welke men het plan wilde volvoeren. Alles was reeds gereed, en deze bijeenkomst moest alleen dienen, om aan allen nog de rollen in 't geheugen te roepen welke zij te spelen hadden. Twee

lange Maas-schepen zouden onder eene lading rijshout omtrent honderd-vijftig meest Engelsche voetknechten verbergen, en op den avond van dezen dag den togt aannemen naar Dordrecht. Wel was het aan den toon der beraadslagingen te bemerken, hoezeer de meesten alleen aan de stem van den hartstogt gehoor gaven, en brandden van lust tot wraak, terwijl de algemeene haat tegen den vijand door velen scheen gebruikt te zullen worden om persoonlijke veten te wreken. Op merkwaardige wijze kwam dit uit in de woorden waarmede heer JAN VAN EGMONT de bijeenkomst sloot:

»En nu, trouwe aanhangers van den Cabeljaauw," zoo sprak hij, »alles is nu afgesproken, en van ons beleid en van onze voorzigtigheid hangt het af, of de beraamde onderneming gelukken zal of niet. Laat mij u ééne zaak nog op het harte drukken; wanneer onze zaak een goeden afloop heeft, en de onzen wederom het bestuur van het oude Dordrecht in handen hebben, rekent niet dat gij dan genoeg zult gedaan hebben; wie staat er ons voor in, of de Hoekschen misleiden ons nog voor St. Sylvester, zooals wij 't hen morgen zullen doen? Maar wilt gij dat verhinderen? Doe dan morgen alle deernis en medelijden verre van u; tracht de hoofden der tegenpartij in handen te krijgen, of doodt ze en roeit ze uit, zooals eenmaal de heilige ELIA de Baäls-profeten vernietigde. Zoo u dit mogt gelukken, — onze zaak triumfeert dan zekerlijk, en dat niet voor korten tijd slechts, maar voor immer. Gij allen kent ze, die aan het hoofd der bovendrijvende partij staan; dat dan aan geen hunner de kans gelaten worde om immer eenige magt te verkrijgen. U hen allen bij name te noemen, is niet noodzakelijk, alleen beveel ik u aan op hem te letten, die op dezen oogenblik het meest invloed oefent in de oude Merwede-stad; die voor ons de gevaarlijkste van allen is, en zich niet ontziet om zich op de smadelijkste wijze uit te laten over de hoofden onzer partij, en niet het minst over mij; het is de schout, ADRIAAN JANSZ., wien ik bedoel. Zoo gij hem dood of levend in handen krijgt, kunt gij berekenen, dat aan de tegenpartij de zwaarste slag is toegebragt."

»Dat zich mijne stem bij de uwe voege, heer VAN EGMONT!" sprak SARIS SARISZ. VAN SLINGELAND; »het is de schout, die ons allen voor dieven en afzetters uitmaakt, en de poorters

tegen ons opzet; ik belove u, dat hij morgen met zijn grijzen kop voor zijne ongeregtigheden zal boeten."

En allen juichten deze woorden toe, behalve OTTHO, die zweeg, maar bij zich zelven de belofte aflegde, dat hij wat in zijn vermogen was, doen zou om den vader zijner GEERTRUI te redden van het dreigende gevaar.

Des avonds laat staken de beide schepen, door heerlijken maneschijn en goeden wind begunstigd, van Gorcums wal af, en den volgenden morgen met het aanbreken van den dag lagen zij te Dordrecht aan het hoofd. Het was een prachtige lenteochtend; het nachtelijk graauw begon reeds van de lucht te wijken om plaats te maken voor de rozenroode tinten van den dageraad. De kerktoren van de oude stad aan de Merwede, de langzaam voortkabbelende golven der rivier kwamen somber uit tegen de reeds lichtgekleurde wolkjes aan de Oosterkim, vooral daar het geheel als gesluijerd was in het doorzigtige gaas van een grijzen morgennevel, van welken men het nu reeds zien kon, dat hij den strijd tegen de stralen der zon niet zou kunnen uitstaan. Bij het hoofd wandelde een tweetal mannen in groote mantels gehuld; reeds langer dan een uur hadden zij daar rondgedwaald, en uit hun zachtkens gevoerd gesprek kon men spoedig bemerken wie zij waren, en wat het doel hunner nachtelijke wandeling was.

»Ja, heer schout!" sprak de een, een man van buitengewone lengte en colossale vormen, »het zal uitkomen, zooals ik u reeds lang te voren gezegd heb, gij maakt u beangstigd voor eene hersenschim. Reeds dagen achtereen hebben wij met de meeste zorgvuldigheid gesurveilleerd, en wij zijn immers tot geene de minste ontdekking gekomen; bij nacht en ontijden hebben wij overal zelven alles nagegaan of onze verspieders gezonden, en van geen verraad hebben wij het spoor ontdekt."

»En toch," zeide de aangesprokene hierop, »en toch waren mijne geruchten uit zulk eene bron voortgekomen, dat ik aan hunne waarheid niet twijfelen mogt. Gij zult het zien, LEENDERT ALDERTSZ.! dat ik niet enkel op loos alarm zooveel moeite mij getroost heb, en u, den onderschout en mijne

overige dienaren zoo druk eene dienst heb laten doen. Alleen, mijne berigten waren te onbepaald; had ik maar meer geweten; maar, ziet gij die beide schepen daar door den nevel heen komen; wie weet, of zij niet aanbrengen wat wij zoolang gevreesd hebben!"

»'t Zal wel weder zijn, zooals we 't reeds zoo vaak gehad hebben," hernam de onderschout op ietwat ontevreden toon; 't zullen wel schepen zijn met de vreedzaamste lading van de wereld."

»Laat ons in allen gevalle op hunne aankomst wachten," zeide de schout, en beiden begaven zich door de waterpoort naar het hoofd, waar zij zwijgende vertoefden tot de schepen aanlegden. 't Zal ongeveer zeven uur geweest zijn, toen de touwen uitgeworpen en vastgemaakt werden.

»Goede morgen, LEENDERT ALDERTSZ.!" klonk het van een van de schepen; »reeds zoo vroeg aan 't dolen? En wien hebt ge daar bij u, die u op uwe nachtwandeling vergezelt? Wel, wel, als ik goed zie, dan is het mijnheer de schout; nu, als gij mij dacht te betrappen, kunt ge wel weêr gerust naar huis gaan. JAN THEUWISZ., den ouden schipper, zult ge toch zeker niet wantrouwen."

»Dat zeggen wij nog zoo grif niet, JAN MATTHIJSZ!" sprak de onderschout; »dacht ge dat de schout van Dordrecht met zijn eersten dienaar voor niets de nachtelijke ronde doet, en dat wij uwe lading niet zullen onderzoeken?"

»Doe dat gerust, mijne heeren, zoo het u belieft," antwoordde de schipper, zonder te blikken of te blozen.

»Zeg ons slechts wat gij inhebt in uwe schepen, MATTHIJSZ.!" zeide de schout; »ons onderzoek betreft alleen verdachte personen, en onder dezulken rekenen wij u niet."

»Het geeft mij vreugde en geluk, heer schout!" klonk het antwoord van den schipper, »dat gij zoo over mij denkt; mijne hoofdlading is rijshout, en verder daaronder allerlei goed, dat ik haast lossen zal."

»Wij wenschen u goed fortuin op uw arbeid. Kom, ALDERTSZ.! laat ons de stad weêr ingaan."

Met deze woorden van den schout verwijderden zich de beide mannen, en onze schipper, hoe cordaat hij zich ook gehouden had, voelde zich wel honderd pond ligter, toen de mannen van den geregte uit het gezigt waren.

Kort daarop kwam eene andere gedaante van onder de lading rijshout te voorschijn; het was een man, dien wij reeds even hebben ontmoet en door zijn ligchaamsgebrek gesignaleerd, en die dus spoedig te herkennen was, JAN VAN EGMONT. Hij sprak eenigen tijd zachtkens met den schipper, en toen hij met dezen alles besproken had, boog hij het hoofd naar het ruim van het schip, waarop hij zich bevond, en riep met luider stemme:

„Vierjarig rijs, rijst op in Godsnaam!"

Dit was het afgesproken woord, waarop de onder de lading verborgen mannen uit hunne schuilplaats zouden verrijzen; hetzelfde gebeurde op het andere schip, en voor dat een uur na de aankomst verloopen was, stonden de Cabeljaauwsgezinden met hunne troepen voor de Waterpoort geschaard. De regering wist nog niets van 't geen haar boven 't hoofd hing; een aantal nieuwsgierigen, belangstellenden en onverschilligen hadden zich bij het hoofd verzameld, en staarde, zonder iets uit te rigten op het onverwachte tafereel, dat zich aan hun oog vertoonde. Spoedig rukten de manschappen de Waterpoort binnen, maar weldra stuitten zij op eene menigte gewapende poorters, die, op last van de »Oversten der stad", terstond nadat zij het onraad vernomen hadden, de harnassen hadden aangetogen. Aan hun hoofd stond de burgemeester GILLIS ADRIAANSZ., en wanneer wij lezen, hoe hij uitgedoscht was, kunnen wij eenigzins nagaan, hoe weinig orde er in die oogenblikken onder de gewapende burgerij heerschte; »uit haastigheid," zoo lezen wij, »hadde hy in plaats van een helmet, eenen koperen pot op sijn hooft geset". Alles liep dan ook door elkander in de bontste verwarring, en, daar de meesten van de verdedigers tot de arbeidende klasse behoorden, zoo waren velen alleen gewapend met een of ander werktuig dat tot hun bedrijf behoorde; en de cordewanner met zijn spanriem, en de wever met zijn spoel stonden met evenveel moed tegenover den vijand, als zij die met handen voetboog of met kolf en bus gewapend waren. Voor het stadhuis, dat toen op de Kolbrugge stond, was het tooneel van den strijd. Het gevecht was hevig, omdat de beide troepen schier dadelijk na de eerste ontmoeting handgemeen waren

geworden, en daar op last der regering alle klokken gebeijerd werden, het aantal der strijders schier met ieder oogenblik aanwies. Het meest wonnen daarbij de verdedigers, en zij die zich bij de Cabeljaauwschen aansloten, waren gemakkelijk te tellen; het waren geheime aanhangers der uitgewekene partij, die nu van de gelegenheid gebruik maakten, om aan hunne politieke gevoelens lucht te geven. Langen tijd scheen het dan ook dat de aanslag door heer JAN VAN EGMONT op Dordrecht ondernomen, mislukken zou, ofschoon deze zelf zoowel als al zijne onderhoorigen een buitengewonen moed betoonde; maar eindelijk veranderde de kans geheel en al; drie- of vier-honderd voetknechten werden den Cabeljaauwschen uit Rotterdam door heer PHILIPS *den Bastaart*, kapitein van die stad, tot hulp gezonden, en hierdoor werd het pleit beslist. Wel hielden de Hoekschen .zich nog geruimen tijd staande, maar toen hun aanvoerder, de burgemeester GILLIS ADRIAANSZ., die op heer JAN was toegeloopen met den uitroep: »*Manke* JAN, *wat maakt gij in mijn stad?*" door dezen verslagen werd, toen ook de onderschout, die zich dapper van zijn pligt gekweten had, gevallen was, toen gaven de burgers den moed verloren, »en liepen om hen te salveren, en de vijanden werden de stad meester."

OTTHO VAN SLINGELAND was naar het huis van den schout gesneld, zoodra hij den voet in Dordrecht aan wal gezet had; hij had hem aangespoord om te vlugten, gezegd welk een haat heer JAN VAN EGMONT hem toedroeg, en hem te kennen gegeven welk lot hem boven het hoofd hing; GEERTRUI had hem snikkend gebeden om aan den gegeven raad gehoor te geven, — maar niets mogt baten; ADRIAAN JANSZ. was niet te bewegen; hij wilde niet van den post wijken, die hem was toevertrouwd. Hij wilde zich naar het tooneel van den strijd begeven, maar werd spoedig gevangen genomen door eenige knechten, welke de heer VAN EGMONT op zijn huis had afgestuurd. OTTHO had zich toen verwijderd, na aan zijne GEERTRUI beloofd te hebben, dat hij alles zou doen wat in zijne magt was om haren vader te redden.

De Cabeljaauwschen hadden wel twee-honderd poorters gevangen genomen, en onder dezen, behalve den schout, ook den oud-burgemeester DIRK GOVERTSZ. VAN BEMONT. De beide

laatsten werden naar den Haag gevoerd, en ondanks de beden en tranen van GEERTRUI, die haren vader gevolgd was, ondanks al de moeite welke OTTHO zich gaf om den schout te redden, — waren de partijhoofden onverbiddelijk, en beide de Dordrechtsche magistraten werden onthoofd.

SARIS VAN SLINGELAND werd vereerd met het schout-ambt van Dordrecht, en onder de negen nieuwe schepenen, welke den 28sten April door Keizer MAXIMILIAAN benoemd werden, vinden wij ook OTTHO VAN SLINGELAND genoemd. De omstandigheden werkten niet nadeelig op zijn huiselijk geluk. GEERTRUI had begrepen, dat OTTHO geene schuld had aan den dood haars vaders, dat hij integendeel alles gedaan had om dezen te redden; zij mogt den jongeling nog liefhebben, en een jaar na het gebeurde trad zij met hem in het huwelijk. Dordrecht was van beheerschers verwisseld, maar de heerschappij der liefde was sterker dan die over staten en steden, en de partijzucht was niet bij magte om het geluk van den Cabeljaauwschen jonker en van de dochter des Hoeksgezinden schouts te verhinderen. Alleen de herinnering aan de verrassing van Dordrecht door JAN VAN EGMONT, en hetgeen zij na zich sleepte, benevelde dit geluk.

EEN BRIEF UIT MODENA.

Wat er van de Midden-Italiaansche staten zal worden, is nog tamelijk onzeker, en het kan nog lang duren eer de zaak beslist is. Maar zooveel blijkt toch hoe langer hoe meer, dat niet ligt de uitgeweken souvereinen dier staten in het rustige bezit hunner vroegere slagtoffers hersteld zullen worden. Ook is er iets anders, dat uit de houding dier bevolkingen schijnt te blijken, van meer gewigt bij het algemeen verspreide denkbeeld, waarmede Europa zoo lang zijn geweten heeft in slaap gewiegd, en dat men als om strijd nog steeds blijft herhalen: »De Italianen zijn nog niet rijp voor de onafhankelijkheid; zij zijn een beter lot nog niet waard." Zeker, de Italianen hebben veel geleden, en wee hem die eenmaal aan 't sukkelen is; maar thans weten zij wat zij willen en zij zijn ook bereid om den weg in te slaan, die daartoe leiden kan.

Zoo is ook de toon, die heerscht in een brief onder het opschrift *Correspondance d'Italie* uit Modena, gedateerd 8 Sept., die in de *Revue Contemporaine* wordt medegedeeld. Wel is dat Tijdschrift bekend als sterk behoudend en gouvernementaal, en zal het ook niet ligt iets mededeelen wat de keerzijde van de keizerlijke politiek en de Napoleontische plannen met Italië doet zien; maar het komt in deze zaak ook overeen met andere berigten. Het kan zijn dat de Italianen later weder uit den band springen, maar op 't oogenblik gedragen zij zich toch met ongekende bezadigdheid. Het is een Franschman, die uit Modena o. a. aldus schrijft:

Te Piasenza, te Parma en hier, heerschen, gelijk bekend is, eene verwonderenswaardige bedaardheid. Misschien moet men daar niet anders in zien, dan een groot bewijs van slimheid; maar dat is al veel, en genoeg om hen te weêrleggen, die aan Italië alle politieke deugden ontzeggen. Moet men gelooven aan de volstrekte verdwijning van alle uiterste partijen, of alleen aan eene merkwaardige stilzwijgende overeenstemming, die wel voor het oogenblik als van zelf ontstaan is, maar ruim spel voor de toekomst open laat, en hoe ook de oplossing van het Italiaansche vraagstuk uitvalle, in het vervolg nieuwe woelingen en verdeeldheden niet uitsluit. Hoe het zij, de berigten hebben niets overdreven van de bezadigde stemming die hier waargenomen word, en het is onmogelijk, om op minder revolutionnaire wijze eene revolutie tot stand te brengen. Men maakt hier veel minder leven dan te Milaan. Ik hoor geen geschreeuw, ik zie geene illuminaties, geene driekleurige vesten, zelfs weinig vanen, en weinig cocardes. Men uit zijn gevoelen op de stilst mogelijke manier, men plakt een papier op zijne deur met een: Weg met de BOURBONS, weg met den Groothertog! of: Leve VICTOR EMMANUEL! Daarbij bepalen zich alle manifestaties. Maar zij zijn niet minder welgemeend. Het grootste gedeelte der bevolking en bijna alle bewoners der steden protesteren krachtig tegen den terugkeer hunner vorsten, en allen zeggen dat zij dit protest zullen volhouden, zelfs des noods met de wapenen. Mogt men de restauratie, de terugvoering der vorsten beproeven, dàn zou de tegenwoordige rust in een woedenden burgeroorlog veranderen, en de republikeinsche partij, die dood of ten minste

ingeslapen schijnt, zou zonder twijfel spoedig weder opleven. Zoo zeide FARINI dan ook voor eenige dagen: »Wanneer men de vredelievende manifestatie der hertogdommen ziet, dan zou men de partij die de herstelling der souvereinen verlangt, de partij der anarchisten kunnen noemen."

Ofschoon de hertogin van Parma, evenmin als de hertog van Modena hersteld zal kunnen worden, zijn toch de gevoelens omtrent de souvereinen zelven zeer verschillend. De Parmesanen hebben zich over den persoon der hertogin zoo zwaar niet te beklagen. Maar zij gevoelen zich gekrenkt door de kleinheid van hun land, waardoor het eeuwigdurend van souvereinen verandert en in de groote Europesche transacties de rol van bakerspeld vervult. Sedert de 16e eeuw heeft het tien verschillende vorstenhuizen gehad. Men haakt naar eene hoogere bestemming en wil het lot van eenigen grooten staat deelen. Bovendien, indien het hertogdom Modena met Toscane vereenigd werd, wat zou een hertog van Parma dan anders kunnen zijn, dan »hoveling of zamenzweerder"?

Iets geheel anders is het met de Modenezen; zij hebben tegen FRANS V persoonlijke en, men moet het erkennen, regtmatige grieven. Toen hij vertrok, had hij slechts den tijd om zijne particuliere benoodigdheden in te pakken, behalve op de greep enkele kostbaarheden uit het museum. Maar men had geen tijd om de archiven te vernietigen; slechts enkele stukken werden verbrand. En daarmede is eene groote onvoorzigtigheid begaan. Het tegenwoordige gouvernement heeft ze gevonden en zoo belangrijk geacht, dat het dadelijk besloten heeft ze uit te geven.

De lezing van deze stukken doet ten duidelijkste zien, wat absolute autocraatde hertog van Modena was. Een tal van merkwaardige, grappige, maar ook treurige staaltjes zouden wij er van kunnen mededeelen, hoe hij zijn wil en zijn persoonlijk welbehagen boven alle wet en regt stelde. Zijne particuliere opiniën en fantaisiën, in eigenhandig geschreven bevelen medegedeeld, regeerden het land, terwijl zelfs een bepaald stelsel, behalve een algemeen begrip van reactie en absolutisme, moeijelijk te erkennen was. Stelselmatig was misschien alleen zijn dompersoorlog tegen den stand der geleerden, wier getal hij zooveel mogelijk trachtte te beperken. »Men behoeft zoo

geleerd niet te wezen, om een goed militair, en een goed staatsman te zijn; zie mijne ministers maar!" dat was zijne telkens wederkeerende uitspraak. Dergelijke lieftalligheden schreef hij echter niet zelf, maar liet ze zijne ministers schrijven.

Het meest heeft hij zich echter gecompromitteerd en belagchelijk gemaakt door een ander plan, dat hij het hardnekkigst vasthield, om namelijk Frankrijk te verdeelen. Dat was eene *idée fixe*, die hij van zijn vader FRANS IV had overgeërfd. Ieder wist het, en de echte hovelingen beijverden zich om hem hierin te versterken. Eene brochure: *Italië en de* BUONAPARTE's, die op bevel van den groothertog moest uitgegeven worden maar waartoe geen tijd meer geweest is, zoodat alle exemplaren op de groothertogelijke drukkerij gevonden zijn, geeft de middelen aan om dit doel te bereiken. Daar hij de hoop moest opgeven, om zijn plan alleen met eigen hulpmiddelen te verwezenlijken, is de hertog in die brochure bereid om de hulp van eene coalitie in te roepen. Hij is niet altijd zoo nederig geweest.

Na de verschijning van dit dolle boekje, geloof ik niet dat de hertog van Modena ooit zijne staten zal kunnen wederzien; het bespottelijke alleen zou het al onmogelijk maken. En Parma schijnt in dit lot van den buurman te moeten deelen. — Wat moet er dan van deze twee hertogdommen worden? Zal men Sardinië ook deze twee »bladen van den artisjok" laten opeten? of zal men met Toscane samen een koninkrijk van Etrurië vormen? Dat weet men hier evenmin als te Parijs. Ik behoef u niet te seggen van wie men de oplossing van het vraagstuk verwacht. *Napoleone*, *Francesi*, men hoort niet anders dan deze woorden op de straat. In de oogen van al de Italianen, van het volk tot de regerende hoofden, vermag de Keizer alles: hij kan Europa afbakenen, even als hij het bosch van Boulogne heeft afgebakend.

GARIBALDI is hier, ik heb hem gezien. Hij zegt ook, even als FARINI: »Wat spreekt men van revolutie? De eenige revolutionnairen zijn de verdrukkers, als zij hier willen terugkeeren." Hij is zeer tevreden met den loop der gebeurtenissen. Hij spreekt van den keizer, en van het groote werk der

emancipatie zoo loyaal en moedig door ALEXANDER II volbragt: »*De souvereinen*," zegt hij, »*willen zich zeker met de volken verzoenen*." GARIBALDI gelijkt volstrekt niet op de meeste portretten die er van hem zijn. Hij is eenvoudig in kleeding, in zijn spreken en manieren, welwillend en gemeenzaam. Wanneer hij ooit de roode en witte pluimen die men hem toedicht, gedragen heeft, dan hebben zij een vreemd effect moeten maken op dat zachtzinnige en weemoedige hoofd. Hij ziet er goedaardig uit en dat is het opmerkelijkst; zijn blik is belangwekkend. Hij is niet zeer groot, is twee-en-vijftig jaren, en ziet daar ook wel naar uit; zijn gelaat heeft iets afgemats. GARIBALDI staat thans aan het hoofd van de troepen van Toscane en de brigades vrijwilligers, die zeer gereedelijk in Parma en Modena georganiseerd worden. De naam van GARIBALDI heeft stellig de dienstnemingen verdubbeld. Er zijn er onder van zestien en vijftien jaren; ik heb er een gezien van 14 jaren, die uit Verona des nachts, buiten weten van zijne ouders, weggeloopen was, en op weg was naar zijn corps. Zijne pakkage was zoo groot als een vuist, dat was zijn gansche schat, in een zakdoek geknoopt, en hij was zoo gelukkig als een koning! — Wat de vroegere vrijwilligers van GARIBALDI betreft, die den afgeloopen veldtogt met hem hebben gemaakt, zij zijn thans weder door geheel Italië verspreid. Hun doel is bereikt, de vijand is verjaagd; maar zij moeten onder de wapenen blijven, hun engagement is voor een jaar. Milaan is dan ook nagenoeg leêg van jongelieden; want men moet dit althans ter eere van de Lombardische jeugd zeggen, dat zij zich dapper gedragen hebben. Men is onregtvaardig jegens de Milanezen; men heeft hun verweten, dat zij niets hebben kunnen doen om de Oostenrijkers te verdrijven, dan barricades oprigten den dag nadat ze al weg waren. Het is waar; maar men heeft daarbij de 30 duizend vrijwilligers in het leger van GARIBALDI vergeten. Alle weerbare jongelieden die vrij waren, zijn daarheen getogen, zelfs uit den adel, en dit verdient zooveel te meer lof, daar deze sedert langen lijd aan onverschilligheid en ledig-gang gewend was, waarvan de tegenwoordigheid der Oostenrijkers de reden of het voorwendsel was. De vrouwen hadden een groot aandeel aan deze krijgshaftigheid, zij zonden de

jongelieden ten strijde met sjerpen en talismans; zij waren zeer koel jegens diegenen, die bleven. Nu nog kan een jongman die zonder geldige reden geen deel aan den veldtogt genomen heeft, zeker zijn, dat hij in een salon zeer koeltjes ontvangen zal worden. Trouwens, Milaan behoefde zijn patriotisme niet meer te bewijzen; men herinnere zich slechts dien optogt van honderd-duizend Milanezen, die zonder opschudding de stad verlieten, den dag nadat de stad aan RADETZKY was overgegeven, — eene aandoenlijke *scène*, zoo geheel vreemd aan onze gewone gebruiken. Of den burgemeester CASATI, die aan de burgers het overbodige zilverwerk afvroeg om slechts eenige dagen een tegenstand te verlengen, dien men wist dat te vergeefs was, — en toch beurde hij in een oogenblik meer dan vier millioen (francs). Men kon in alle klassen voorbeelden aanhalen van menschen, die voor de goede zaak een vierde, derde of zelfs de helft van hun vermogen hebben opgeofferd. Wanneer men zulke trekken bij een volk ziet, dan kan men veel van dat volk verwachten. Men is te zeer gewoon, sedert eenigen tijd, om Italië als eene illusie te beschouwen, waarvan het eene zekere mode is zich als genezen voor te doen. Men heeft het beoordeeld naar enkele ellendelingen, die het onteerd hebben. Waarom zouden wij het niet zeggen, ik zelf, die dit thans schrijf, heb vroeger, in Frankrijk, in dit algemeene gevoelen gedeeld. Maar als men tegenwoordig is bij hetgeen hier voorvalt, dan begint men beter over Italië te oordeelen, en men begint te denken, dat prins METTERNICH misschien bij tijds gestorven is, om niet het dementi van zijne beroemde uitspraak zelf te beleven."

Maar of het schoone Italië hare deugd en hare vreugd zal bewaren in het gedrang der groote mannen, — dat is de vraag.

MENGELWERK.

DE REIZEN VAN Dr. *H. BARTH* IN AFRICA.

(*Vervolg en slot van bl.* 595.)

Doch keeren wij terug tot de ondervindingen van Dr. BARTH, die zijne kennis van Timbuctoe niet dan door zware opofferingen heeft verkregen. Reeds in den aanvang werd zijn toestand naar allen schijn hopeloos. SSIDI-ALAWATE, een man van een zelfzuchtig karakter, maakte gebruik van het toeval dat den reiziger voor het oogenblik geheel in zijne magt gegeven had, tot de schandelijkste afpersingen, en viel hem bovendien lastig met pogingen om hem te bekeeren. De trouwelooze Walater troonde hem een aantal geschenken af voor de grooten des lands, maar behield ze, zoo als later bleek, grootendeels voor zich zelf. Dit was dubbel nadeelig en gevaarlijk, want vooreerst ontvingen zoo de landsvorst in Hamd-Allahi en andere aanzienlijken geene of ontoereikende geschenken en werden daarom vertoornd op den vreemdeling; ten andere werd het overblijfsel der goederen verbruikt, dat nog dienen moest voor de lange terugreize. Zeer spoedig was het buitendien bekend geworden, dat de vreemdeling een Christen was, en er drongen geruchten tot zijne ooren door, dat de fanatieke Fulbe besloten hadden om hem te vermoorden. Bij dat alles kwam nog, dat de reiziger ten gevolge van de buitengewone vochtigheid der lucht en de hevige regenbuijen, die juist in de maand September in den omtrek van Timbuctoe het ergste zijn, door ernstige aanvallen van koorts gekweld werd.

Op den 28sten Sept. kwam eindelijk de Sheich EL-BAKAY in de stad aan en, gelijk reeds vroeger in een brief, gaf hij thans mondeling aan Dr. BARTH de vaste verzekering van zijne bescherming. Hij zond dadelijk iemand tot hem met het verzoek, dat hij onbekommerd wezen zou, daar hij verzekerd kon zijn, dat indien de hemel hem gezondheid verleende, niets hem zou verhinderen om behouden in zijn vaderland terug te komen;

hij verlangde zelfs dat BARTH terstond zou bepalen, langs welken van de drie wegen — namelijk òf door het gebied der Fulbe, òf in eene boot langs de rivier, òf ook te land door het gebied der Tuareg's — hij wilde terugkeeren. Nu had BARTH zich reeds lang daarvan overtuigd, dat noch de gezindheid der inboorlingen, voornamelijk van de heerschende Fulbe, noch de staat zijner middelen hem zouden veroorloven, naar het Westen voort te gaan, om zoo naar Europa terug te keeren; en aan den anderen kant bleef hem geen twijfel over, of het was van veel meer gewigt den loop des Nigers tusschen Timbuctoe en Ssai na te gaan, dan eene reis door het Nigerland naar den Senegal te ondernemen. Hij sprak daarom dadelijk den bepaalden wensch uit, dat het hem mogt toegestaan worden om over Garho terug te keeren. Maar de uitzigten op een gelukkigen terugkeer veranderden reeds in het begin van October. De beheerscher van Massina zond een troep gewapenden naar Timbuctoe, met het bevel om den Christen te verdrijven, en HAMMADI, een neef en mededinger van EL-BAKAY, maakte zich deze gelegenheid ten nutte om zijn toorn tegen den Sheich bot te vieren. Hij vaardigde eene oproeping aan de inwoners der stad uit, waarin hij ze met de krachtigste uitdrukkingen vermaande, om de bevelen des Emirs te gehoorzamen en, indien de vreemdeling tegenstand mogt bieden, ook zelfs zijn leven niet te sparen. EL-BAKAY liet zich hierdoor wel niet aan het wankelen brengen, maar, woedend over dit hem beleedigende gedrag, stond hij niet toe, dat de reiziger thans Timbuctoe zou verlaten, maar hij nam zelf eene dreigende houding tegenover de Fulbe aan; hij betrok eene legerplaats buiten de stad en stelde zich in verbinding met den Tuareg-stam der Tademekket's.

De verandering van lucht en de meerdere beweging in de legerplaats oefenden op BARTH's gezondheid een zeer weldadigen invloed uit, terwijl hem ook de afwisseling van tooneelen afleiding verschafte. »Het leger bood voornamelijk des morgens een levendig gezigt aan. De beide groote katoenen tenten van den Sheich, met geruit zwart en wit doek overdekt, met wollen voorhangsels van verschillende kleuren aan de zijden, waren dan half geopend, om de morgenlucht vrijen toegang te verleenen; op de helling der zandheuvels, met kameelen, runderen en geiten gestoffeerd, zag men de kleine

lederen tenten in schilderachtige groepen. De gansche natuur was ontwaakt en vol leven; in de boomen scholen talrijke zwermen witte duiven. Des avonds zag men weêr het vee van de weide terugkeeren, ezels, door slaven geleid, water aanbrengen, en de vrome leerlingen van den Sheich verzameld op de eenvoudige, met eene doornhaag omringde plaats des gebeds, om door de melodische stem van hun leeraar geleid, hun gebed te doen. Hoewel de Sheich zich op den dag meestal in de tent plagt op te houden, verzuimde hij toch nooit deze avond-godsdienstoefening bij te wonen. Om dezen tijd werd door de bekwaamsten zijner leerlingen uit den Koran gezongen; dit duurde vaak voort tot laat in den nacht en droeg veel bij tot verlevendiging van het geheel, terwijl eene echo deze schoone verzen in hun welluidenden toon van de omliggende zandheuvelen weêrkaatste. Menigmaal ook werden levendige gesprekken gevoerd, waartoe zich op het open veld talrijke groepen rondom het vuur verzamelden." Gedurende dit leven was het inzonderheid, dat BARTH de vertrouwelijkste betrekkingen aanknoopte met zijn nieuwen beschermer. Hij leerde hem weldra hoog schatten om zijn beminnenswaardig, eerlijk karakter en als een in zijne soort beschaafd en verstandig man, wien alleen zelfstandigheid en energie ontbraken; aan den anderen kant verwierf hij ook spoedig de achting van den Sheich, vooral door zijne hoogere ontwikkeling en zijne kennis van de godsdienstige stellingen zoowel van den Islam als van het Christendom; want dikwijls werd het gesprek op het onderscheid dezer beide godsdiensten gebragt, en altijd gelukte het den Christen door zijne meerdere kennis de tegenstanders tot zwijgen te brengen,

EL-BAKAY zoowel als zijn beschermeling vertoefden echter steeds maar weinige dagen in het kamp en woonden in den tusschentijd weêr in Timbuctoe; ja, de Sheich vertrouwde zoo zeer op zijn aanzien, dat hij herhaalde malen met den vreemdeling door de straten der stad reed en zelfs een uitstapje naar Kabara met hem ondernam, waar in October reeds al het lage land onder water stond. Maar omstreeks het einde van November kwam er in BARTH's toestand eene ernstige crisis. Van de eene zijde kwam er een berigt aan, dat eene afdeeling der Berabisch, een stam waartoe de moordenaars van den majoor LAING (een Engelschman, die vroeger hier

gereisd had) behoorden, zich onder eede verbonden hadden om den Christen te dooden; en door AHMEDU-BEN-AHMEDU, den vorst van Massina, werden herhaalde bevelen gegeven zoowel aan de bestuurders der stad als aan EL-BAKAY, om hem uit te leveren; ja de geheele gemeente werd met harde straffen bedreigd, indien hij niet gevangen genomen of althans zóó bewaakt werd, dat 't hem onmogelijk zou zijn te vlugten. Op den 1sten December kwam zelfs een troep gewapende ruiters tegen het kamp aanrukken, maar de standvastige, dreigende houding van BARTH's vrienden deed hen terugkeeren. De geheele stad verkeerde wegens deze voorvallen in groote spanning en, alsof een ernstige oorlog op handen was, probeerden al de inwoners hunne vuurwapenen. Overal hoorde men schieten. In deze omstandigheden riep EL-BAKAY een hoofdman der Tademekket's, AUAB genoemd, met 100 ruiters te hulp en kwartierde ze in de nabijheid van zijne woning in; ook betrok hij zelf weêr een kamp op eenigzins grooteren afstand van de stad, digt aan de overstrooming, waar de omtrek zeer fraai en met boomen versierd was. Zelfs eene deputatie van de aanzienlijkste inwoners van Timbuctoe, die, hevige gevechten vreezende, met de bede in het kamp kwamen, dat de vreemdeling niet meer in de stad zou terugkomen, deed den Sheich niet van gezindheid veranderen; integendeel, hij reed den volgenden dag, 's avonds vóór het geboortefeest van den profeet, openlijk met zijn beschermeling de stad binnen. BARTH poogde intusschen de hoofdlieden der Tuareg's door geschenken voor zich in te nemen, en verkreeg van hen ook een zeer gunstig gesteld veiligheidsgeschrift voor iederen Engelschman, die dit land zou bezoeken.

Eindelijk den 19den Dec. had er eene gunstige wending plaats. Weinige dagen vroeger toch was eene Kafla aangekomen van de Berabisch en daaronder ALI, de zoon van den ouden Sheich AHMED, die den majoor LAING vermoord had. ALI zoowel als zijne gezellen openbaarden hunne vijandige gezindheid tegen Dr. BARTH bij menige gelegenheid; doch door eene wonderbare beschikking der Voorzienigheid werd ALI plotseling door eene ziekte aangetast en stierf des morgens van den 19den Dec. Zijn dood maakte een buitengewonen indruk op de menschen, daar het een algemeen bekend feit was, dat

ALI's vader den Christen had vermoord, die vroeger deze stad bezocht had; en de indruk trof des te dieper, dewijl men algemeen geloofde, dat BARTH een zoon was van den majoor LAING. Door eene geheel natuurlijke gevolgtrekking kwam men alzoo tot het geloof, dat er een bovennatuurlijk verband moest bestaan tusschen den dood van dezen man te dezer plaatse en den door zijn vader gepleegden moord. De medgezellen van ALI kwamen in plegtigen optogt tot EL-BAKAY, om hem vergiffenis te smeeken voor hunne oneerbiedigheid en om zijn zegen te bidden; ja de oude AHMED zelf zond kort daarop de boodschap, dat hij de afreis des Christens op geenerlei wijze zou verhinderen, maar integendeel geen inniger wensch koesterde, dan dat hij in veiligheid zijn vaderland bereiken mogt.

Ondanks dit gunstige voorval zou het nog drie volle maanden duren, eer Dr. BARTH Timbuctoe voor altijd verliet. EL-BAKAY had zeker de beste oogmerken; maar even als de meesten zijner landgenooten had hij geen begrip van de waarde des tijds; eene maand gold hem evenveel als een dag. Het was zijn wensch om zelf zijn beschermeling door het gebied der ongeregelde Tuareg's langs den Niger terug te voeren, maar hij kon gedurig nog niet besluiten tot de afreis. Eerst verwachtte hij zijn broeder SSIDI-MOHAMMED, den beheerscher van Asauad, dien hij in zijne plaats te Timbuctoe wilde laten; toen deze aangekomen was, moest hij de bevalling zijner vrouw afwachten, die een grooten invloed op hem uitoefende, eindelijk nadat ook deze zaak voorspoedig afgeloopen was, hoopte hij van dag tot dag op de aankomst van den hoofdman der Auelimmiden, den magtigsten Tuareg-stam aan den Midden-Niger, wiens bijstand hij wenschte te verkrijgen tegen de Fulbe. Deze hoofdman, ALKUTTABU, werd echter door oproerige bewegingen in eenige afdeelingen van zijn stam teruggehouden en zoo verliep de eene week na de andere, ja maand bij maand, zonder dat er eenige verandering kwam in den toestand des reizigers. Intusschen drongen de Fulbe steeds heftiger op zijne verwijdering aan, en daar hun invloed in de stad en zelfs onder de bloedverwanten van EL-BAKAY aanmerkelijk toenam, zoo voerde SSIDI-MOHAMMED, die 't niet volkomen eens was met de politiek zijns broeders en een openbaren strijd wilde voorkomen, den benarden vreemdeling, de

onschuldige oorzaak van zooveel beweging, eindelijk, den 17den Maart 1854, uit Timbuctoe naar het kamp, om hem vandaar zijne terugreis te laten aanvaarden.

De tenten stonden thans nabij de rivier, die tegen het einde van Januarij zijn hoogste peil bereikt had en nu talrijke stroomen ver tusschen de zandheuvels door uitzond. Daar de Nijl en evenzoo de Benue en het beneden-gedeelte van den Niger in Augustus en September den hoogsten stand hebben, zoo moet het uiterst vreemd schijnen, dat de Niger bij Timbuctoe eerst in 't laatst van Januarij dien stand bereikt en niet vóór Februarij begint te dalen. Dr. BARTH verklaart dit verschijnsel zoo, dat in het gebied der Wangarana, waar de rivier ontspringt, nog in October regen valt, gelijk in de landstreken achter de kusten van Sierra-Leone en Kaap Palmas, en dat de vloed door de vele kronkelingen en de menigte meren en poelen die hij voedt, eerst maanden later te Timbuctoe komt. Diezelfde vloed bereikt eerst in Maart het laagste gedeelte van den Niger, want bij Idda begon, volgens de waarneming van LAIRD, de rivier eerst den 22sten Maart te stijgen, ofschoon gedurende de geheele maand Maart volstrekt geen regen valt in het binnenland.

Door de staatkundige onlusten opgehouden, stelde EL-BAKAY de afreis uit tot den 19den April, zoodat op dien dag de zwaar beproefde reiziger, 7½ maand na zijne aankomst in Timbuctoe, de aangename bewustheid gevoelde van de eerste schreden naar het vaderland te doen; doch niet verre waren zij nog gevorderd, toen de Sheich zich gedwongen achtte, om nog eenmaal naar Timbuctoe terug te gaan, ten einde sommige bedenkelijke, voor hem gevaarlijke twisten tusschen de onderscheidene afdeelingen der Auelimmiden te beslechten; en Dr. BARTH moest andermaal tot den 17den Mei aan de moerassige oevers van den Niger wachten, eer de reis voor goed een aanvang nam. Hoe gaarne ware hij alleen gegaan, om zijn ongeduld te bevredigen, maar zijne vrienden vreesden voor zijn leven en lieten dit niet toe; het was naauwelijks denkbaar, dat hij ongedeerd door het gebied der roofzieke Tuareg's zou komen; vooral omdat MUNGO PARK, de eenige Europeaan die dit gedeelte van den Niger bezocht en bevaren had (1805), nog in de herinnering leefde, en zijne gewoonte, om ieder neêr te schieten, die in eenigzins dreigende houding tot hem

naderde, bij de inboorlingen de meening had doen ontstaan, dat een Europeaan niet veel beter was dan een wild dier.

MUNGO PARK, die zich waarschijnlijk door buitengewone ontmoetingen tot zulk een gedrag had laten verleiden, heeft met zijn leven daarvoor geboet; van zijne papieren is niets aan het licht gekomen. Derhalve is BARTH's opneming en beschrijving van de rivier tusschen Timbuctoe en Saai, voor de geographie een der belangrijkste gedeelten van zijn werk. Dr. A. PETERMANN heeft van deze afdeeling des Nigers, volgens de opmetingen en schetsen van BARTH, eene fraaije kaart geteekend, waarop de stroom eene geheel andere rigting heeft dan op alle vroegere kaarten. Hij bereikt zijn noordelijkste punt eerst 80 Duitsche mijlen ten oosten van Timbuctoe, wendt zich onder den meridiaan van Greenwich in een scherpen hoek naar het zuid-zuid-oosten, en houdt deze rigting met slechts geringe afwijkingen tot aan Saai. Tusschen deze stad en de rotsketen boven Bussa, tot waartoe de gebroeders LANDER (1830) den Niger opvoeren, blijft nog eene streek van 40 à 50 mijlen ter navorsching over. De rivier heeft in den middensten loop drie merkwaardige eigenaardigheden. Vooreerst vormt zij niet de zuidelijke begrenzing der woestijn, zooals men tot hiertoe geloofde, maar loopt verre voort in de woestenij, wier zandheuvels tot aan Garho, de voormalige hoofdstad van het Sonrhay-rijk, gevonden worden; van daar dat hare groene, door schoone boomen beschaduwde oevers een zoo scherp contrast maken met den omtrek. Verder heeft zij niet eene regelmatige bedding, maar stort zich bij hoog water, in talrijke door eilanden en landtongen afgescheiden armen uit, die vaak diep in de woestijn doordringen en een wonderbaar zamengesteld net van beken vormen; de ondiepe armen zijn meestal geheel begroeid met voedzaam, hoog gras en laten na het afloopen des waters welige weilanden achter. Op onderscheidene plaatsen, eindelijk, zooals voornamelijk kort voor haren bogt naar het zuiden, loopen rotsketens door de rivier, die haar aanmerkelijk vernaauwen en hevige stroomingen veroorzaken. In hoeverre dit laatste hinderlijk voor de scheepvaart zij, kan men van te voren niet bepalen; de inwoners gebruiken hunne vaartuigen alleen in de nabijheid der dorpen. Langs deze gansche uitgestrektheid van den Niger zijn slechts enkele kleine steden en dorpen, daar de Tuareg's ook hier onder

geheel veranderde uitwendige betrekkingen de voorkeur geven aan het zwervende leven in eene legerplaats, en de Sonrhay-bevolking zeer schaarsch en verstrooid is. De meest belangrijke plaats nog is Garho of Gogo, het uit omstreeks 300 gevlochten hutten bestaande overblijfsel der eens zoo magtige hoofdstad, die een omtrek had van zes Engelsche mijlen. Gelijk haar politiek gewigt en haar handel, die in den aanvang der 16e eeuw door het karavanen-verkeer met Egypte een treffend beeld moet opgeleverd hebben van het verkeer tusschen magtige volken, zoo zijn ook hare gebouwen door den tijd vergaan. Uit de digte massa ssiwak-struiken, met welke de bodem der voormalige stad bedekt is, verheft zich nog maar één toren van de beroemde moskee, in welke de groote ASKIA begraven ligt, als een gedenkteeken van de vroegere magt. »Thans is de plaats ledig, woest en half verlaten. Ik was diep getroffen door het schouwspel van den wonderbaren en geheimzinnigen stroom der volken in dit eerst half ontsloten werelddeel, die elkander als golven onophoudelijk opvolgen en verdringen, zonder naauwelijks een spoor van hun bestaan achter te laten, en zonder, naar het schijnt, eenige vordering te maken in het maatschappelijke leven. Eerst was er het rijk Ghanata in het westen, groot en magtig, — het werd verslonden door Melle; maar dat was een vooruitgang, Melle organiseerde, schiep nieuwe regeringsvormen en stichtte een rijk op stevige grondslagen; toen kwam Sonrhay op en bezat weldra nationale kracht genoeg, om zich niet alleen onafhankelijk te maken van Melle, maar ook veroverend tegen dat rijk op te treden; toen het zijn hoogsten bloei had bereikt, scheen het eene magtige, grootsche heerschappij, maar het ging te niet door inwendig verval en werd de gemakkelijke prooi van een vreemden veroveraar. Zoo was het nationale leven langs den loop des Nigers geheel verdwenen en weldra volgden de Berberhorden met hunne verwoestingen, de scharen der Fulbe en andere stammen. Is de levenskracht dezer volken reeds uitgeput, of is hier nog eene frissche kiem te vinden voor nieuwe scheppingen en nieuwe rijken? De grootste kracht ligt hier thans blijkbaar in den stam der Mossi, maar in hoever deze vatbaar zijn voor ontwikkeling, heb ik geene gelegenheid gehad te onderzoeken.”

Gogo werd ook voor den reiziger zelf merkwaardig, want

hier moest hij zich scheiden van zijn edelen beschermer, die niet langer van zijn vaderland verwijderd blijven kon. De beide mannen hadden weërkeerig elkander leeren hoogschatten, en voor beiden werd het afscheid moeijelijk; het was toch hoogst onwaarschijnlijk dat zij elkander ooit zouden wederzien. EL-BAKAY zorgde in ieder opzigt voor de uitrusting van zijn vriend, en gaf hem eenigen van zijne leerlingen als geleiders meê tot Sokoto. Zoo verliet Dr. BARTH den 9den Julij 1854 Gogo, nadat hij kort te voren van ALKUTTABU, het opperhoofd der Auelimmiden, nog een vrijbrief voor Engelsche reizigers en kooplieden, die zijn gebied zouden betreden, ontvangen had; en nu ging hij langs den westelijken of regteroever des Nigers naar Ssai, terwijl hij tot aan Gogo steeds op den linker-oever gebleven was. Na een kort oponthoud bij de stad Sinder, die, op een eiland in de rivier gelegen, belangrijk is wegens haren uitgebreiden korenhandel, kwam hij den 29sten Julij in Ssai aan, waar hij, meer dan een jaar geleden, voor het eerst den Niger overgevaren was.

Van Ssai over Gando, Sokoto, Wurno en Kano naar Kukaua volgde Dr. BARTH met geringe afwijkingen dezelfde route, die hij deels bij zijne laatste groote reis in omgekeerde rigting, deels in 't jaar 1851, kort nadat hij Sudan bereikt had, had ingeslagen. Waren derhalve de landschappen, door welke zijn weg hem thans voerde, voor hem niet nieuw, toch hadden zij een geheel ander voorkomen, daar de planten in den regentijd welig opgeschoten waren en alle vroegere dorre plaatsen bedekten. De Adansoniae prijkten in den vollen bladerendos, de dadelpalmen waren zwaar van vruchten en de dikke stengels van het negerkoren, waarmeê de meeste velden bebouwd waren, verhieven zich tot eene hoogte van 15, 20, ja zelfs 28 voet. Te midden van dezen overvloed verkeerden echter de inwoners van de provincie Kebbi in kommervollen toestand, daar zij bij den onlangs plaats gehad hebbenden bloedigen opstand der Dendi veel hadden geleden; en 't viel den reiziger moeijelijk, om zich de noodzakelijkste levensmiddelen te verschaffen. Daarbij veroorzaakten de regenvlagen, die voornamelijk in Gando zeer hevig waren, waar men jaarlijks gemiddeld 92 regendagen telt en ongeveer 60 duim water valt, groot ongemak, en tallooze zwermen muggen ontroofden den vermoeiden zwerver de nachtrust. Het duurde ook niet lang of BARTH

ondervond de gevolgen der ongezonde levenswijze en der te groote vermoeijenissen: kort voor zijne aankomst in Wurno werd hij ziek aan dysenterie en van den 29sten Aug. tot den 22sten Sept. lag hij in de stad op het ziekbed. Alleen door zich te onderwerpen aan de strengste diëet, daar hij niets anders dan gestampte rijst met dikke melk en zaadkorrels van de *Mimosa Nilotica* gebruikte, gelukte het hem na veel lijden zijne ziekte te overwinnen. Tot zijn geluk werd hij in Wurno, gelijk algemeen in de oostelijke Fellata-rijken, door de magthebbers zoowel als door burgers, vriendelijk ontvangen en behandeld; ofschoon het na de gebeurtenissen in Timbuctoe naauwelijks vreemd zou geacht kunnen worden, indien men hem den doortogt geweigerd of zelfs hem aangehouden en aan HAMD-ALLAHI overgeleverd had. Doch juist integendeel toonden de Fulbe van Gando en Sokoto openlijk hunne blijdschap over het mislukken der aanslagen van hunne stam- en geloofsgenooten in Massina tegen den Christelijken vreemdeling. In Wurno ontving BARTH ook het eerste berigt van de aankomst van Dr. VOGEL in Kukaua, echter zeer onbepaald, door eene vrijgelaten slavin uit Constantinopel, welke zich van Tripoli af bij VOGEL's karavaan had gevoegd.

Den 5den Oct. was hij genoegzaam hersteld om de reis voort te zetten; in geforceerde marschen en zonder ongeval trok hij weder door de wildernissen ten oosten van Wurno, en kwam den 17den Oct. in Kano aan, waar hij eindelijk nieuwe hulpmiddelen en reisbehoeften hoopte te vinden, want de zijnen waren uitgeput. Hoezeer echter werd hij teleurgesteld! Niet het minste was hier aangekomen. Nog bleef hem de hoop over, dat hij misschien de in Sinder achtergebleven kist met staalwaren en 400 dollars in bezit zou kunnen krijgen. Hij zond dus zijn trouwen dienaar MOHAMMED derwaarts, maar hoe groot was zijne verlegenheid, toen ook deze met leêge handen terugkwam. De agent des viziers van Bornu, aan wien het goed was toevertrouwd, had in de revolutie van 1853 zijn leven verloren en de kist was verdwenen. Zoo werd ook het tweede verblijf van BARTH in Kano uiterst pijnlijk. Hij had eene menigte schulden te betalen in deze stad, en wel in de eerste plaats het aan zijne bedienden toekomende loon, die voor de geheele reis van Kukaua naar Timbuctoe en terug nog niets ontvangen hadden; zijne lastdieren leden aan eene

besmettelijke ziekte, hij zelf werd gekweld door aanvallen van koorts, daar Kano eene der ongezondste plaatsen in geheel Sudan is, en daarbij kwam nog, dat hij ook geene brieven uit het vaderland hier vond, naar welke hij reeds zoo lang had verlangd. Hij wist niet dat men het gerucht van zijn dood uitgestrooid had, om zich meester te maken van zijne goederen, en dat dit gerucht zoowel bij Dr. VOGEL als algemeen in Europa geloof vond.

Even toevallig als de reiziger in Wurno de tijding vernomen had van Dr. VOGEL's aankomst in Kukaua, kreeg hij in Kano het eerste berigt van de Engelsche stoomboot-expeditie naar de Benue; want de brieven, die hem daarmeê bekend moesten maken, waren in Kano blijven liggen en hij verkreeg ze eerst bij zijne aankomst in die stad op 't einde van December. Daar de expeditie reeds teruggekeerd was, kon hem de kennis daarvan tot niets meer dienen. Daarentegen was het voor hem van veel gewigt, thans bepaald te vernemen, dat de revolutie in Bornu, die zijn vriend HADJ-BESCHIR het leven gekost had, was geëindigd en dat Sheich OMAR weêr op den troon was gekomen. Eindelijk gelukte het hem ook, ofschoon tegen 100 procent rente, om eenig geld op te nemen, en zoo kon hij den 21sten Nov. zijne reis voortzetten. Kort voor Surrikulo, waar zijn weg door een woest bosch leidde, moest hem den 1sten Dec. eene geheel onverwachte, verblijdende ontmoeting overkomen, die wij met zijne eigen woorden willen verhalen:

»Door den trouwen MOHAMMED vergezeld, was ik den trein ongeveer drie mijlen vooruit gereden, toen ik een persoon van een uiterst vreemd voorkomen tot mij zag naderen; het was een jonge man, wiens bijzonder blanke, mij sneeuwwit toeschijnende gelaatskleur bij den eersten blik toonde, dat zijne kleeding, eene toba gelijk ik zelf droeg, en de met vele plooijen om zijne roode muts gewonden witte tulband, niet zijne gewone dragt was. Toen herkende ik in één zijner rijdende zwarte medgezellen mijn dienaar MADI, dien ik bij mijn vertrek van Kukaua als opzigter in mijn huis achtergelaten had; en zoodra hij mij zag, maakte hij aan zijn blanken reisgenoot bekend, wie ik was; terstond snelde de heer VOGEL (want hij was het) vooruit, en in de grootste verrassing riepen wij elkander van het paard af een hartelijk welkom toe. Ik zelf had inderdaad zelfs in de verte niet vermoed, dat ik hem zou

kunnen ontmoeten, en hij had eerst kort te voren berigt ontvangen, dat ik nog in leven en gelukkig uit het westen teruggekeerd was. Uit Kano had ik hem een brief geschreven, en dien had hij onderweg ontvangen; maar om het arabische adres, dat ik voor meer zekere bezorging op den omslag gezet had, had hij gemeend dat het een brief van den een of anderen Arabier was, en hem daarom ongeopend bij zich gestoken, totdat hij iemand zou aantreffen, die hem kon voorlezen. Het was een uiterst verblijdend, verrassend voorval. Te midden van het onherbergzame woud stegen wij af en zetten ons neder. Intusschen kwamen ook mijne kameelen aan en mijne lieden waren zeer verbaasd, mij hier in gezelschap van een blanken landsman te vinden. Ik haalde een kleinen knapzak te voorschijn, wij lieten koffij voor ons zetten en waren geheel te huis. Sedert meer dan twee jaren had ik geen Duitsch, ja zelfs geen Europeesch woord gehoord, en het was mij een oneindig genot, in de vaderlandsche taal weder eens een gesprek te voeren. Doch dat gesprek wendde zich weldra tot zaken, die niet zoo heel verblijdend waren. Zoo hoorde ik tot mijne ontzetting van Dr. VOGEL, dat in Kukaua geene hulpmiddelen voorhanden waren, en dat ook 't geen hij zelf meëgebragt had, verbruikt was. De usurpateur ABD-E-RAHMAN, zeide hij, had hem zeer slecht behandeld en de door mij in Sinder achtergelaten goederen in bezit genomen. Hij deelde mij ook mede, dat hij zelf op weg naar Sinder was, deels om te zien of daar misschien nieuwe middelen aangekomen waren, deels om door naauwkeurige astronomische waarneming de ligging dier stad te bepalen en dus aan mijn arbeid een vasten grondslag te geven. Het berigt van 't gebrek aan geldmiddelen was mij naauwelijks zoo onaangenaam als de mededeeling dat hij niet eene enkele flesch wijn bezat. Ik had toen toch gedurende meer dan drie jaren geen enkelen druppel opwekkend vocht gebruikt, behalve koffij, en voelde, daar ik door herhaalde koortsen en dysenterie zeer geleden had, een onweërstaanbaar verlangen naar het versterkende druivensap, waarvan ik de weldadige werking door vroegere ervaring had leeren kennen. Zoo had ik mij op mijne vroegere reizen door Klein-Azië in de moerassen van Lycië eene zware koorts op den hals gehaald, en spoedig kreeg ik mijne krachten weder door het genot van goeden, Franschen wijn. Het deed mij zeer

leed, dat de heer VOGEL het gerucht van mijn dood zoo dadelijk geloofd had, zonder eerst genoegzame onderzoekingen te doen; doch daar hij eerst kort geleden in dit land gekomen was en met de taal onbekend, begreep ik wel, dat hij geen middel had gehad om de waarheid of onwaarheid van dat gerucht uit te vorschen. Bij deze weinig verblijdende berigten kon mij de mededeeling van Dr. VOGEL, dat in Kukaua dépêches voor mij lagen, niet veel troost geven, daar toch de tijding die zij bevatten, namelijk omtrent de expeditie naar de Benue, mij thans volkomen nutteloos was. Hij zelf had het oogmerk gehad, om zich in het binnenland bij die expeditie aan te sluiten, en dat was het eenige doel geweest, zeide hij mij, van zijne reis naar Mandara; hij had zich namelijk laten misleiden door de verkeerde meening mijner vrienden in Europa, dat ik over Mandara naar Adamaua zou gegaan zijn; eerst in Mora, de hoofdstad of liever, bij den sterken voortgang der Fulbe, het eenige nog zelfstandige punt in dat landje, had hij zijne dwaling ontdekt, maar, helaas, te laat, en zijne poging, om zijne dwaling door een togt naar Udje te herstellen, was vruchteloos gebleven, daar de val van den overweldiger ABD-E-RAHMAN en de herstelling van diens broeder OMAR hem had gedwongen, om naar Kukaua terug te keeren. Hij verhaalde mij ook, dat de vorst van Mandara, waarschijnlijk aangespoord door ABD-E-RAHMAN, hem uiterst slecht behandeld en zelfs met den dood bedreigd had.

»Zoo liep ons onderhoud over verledene en toekomende dingen, en het uitzigt van zijne zijde op gunstigere resultaten scheen toenmaals verbeterd te zijn. Intusschen kwamen de overige medeleden aan der karavaan, waarmede Dr. VOGEL reisde. Zij hadden mijne lieden ontmoet, en waren buiten zich zelven, toen zij ons beiden hier in het woud zoo rustig bij elkaâr zagen zitten, terwijl de geheele omtrek door vijanden bedreigd werd. Deze Arabische kooplieden in Sudan zijn meestal lafaards, en ik vernam van mijn landsman, dat hij een groot aantal van hen gevonden had in Borsari, waar zij bevreesd waren voor een kleinen troep straatroovers, en dat zij eerst nadat hij zich met zijne geleiders bij hen gevoegd had, gewaagd hadden verder te reizen." Na een onderhoud van twee uren moesten de reizigers van elkaâr scheiden; Dr. VOGEL zette zijn weg voort naar Sinder en Dr. BARTH ver-

volgde zijne reis naar Kukaua, waar hij den 11den Dec. 1854 aankwam. Hij vond daar in zijn oud kwartier, het zoogenaamde Engelsche huis, den korporaal CHURCH en den soldaat MACGUIRE, die in gezelschap van Dr. VOGEL uit Engeland afgezonden waren, om hem bijstand te bieden.

Het eerste gedeelte van dit laatste verblijf onzes reizigers te Kukaua verliep in 't algemeen op aangename wijze, vooral nadat zijn landgenoot den 29sten Dec. van Sinder teruggekeerd was. Omtrent drie weken lang genoten de beide Duitschers in het vreemde land een vriendschappelijk, hartelijk zamenzijn, vertelden elkander hunne lotgevallen, bespraken de nieuwe ondernemingen van Dr. VOGEL en werkten ijverig aan de voorbereidselen voor zijn togt naar Jakoba. Doch ook deze korte tijd was niet vrij van onaangenaamheden. Daar de Sheich weigerde de waarde der gestolen zaken te vergoeden, bevonden de reizigers zich bijna geheel ontbloot van hulpmiddelen, waardoor zij natuurlijk in menige verlegenheid kwamen. Erger dan dit was echter dat tusschen Dr. VOGEL en zijne geleiders onaangename twisten ontstonden, die een bijeenblijven en weêrkeerig ondersteunen onmogelijk maakten. De beide Engelsche krijgslieden zagen zich teleurgesteld, zij vonden niet wat zij verwacht hadden en natuurlijk werden zij niet tegen de moeijelijkheden en gevaren der reis gesterkt door geestdrift voor de zaak, gelijk Dr. VOGEL, terwijl deze misschien in dit opzigt wat veel van hen verlangde. Op BARTH's toespraak liet echter MACGUIRE zich bewegen om zijn meester te volgen, wat den korporaal CHURCH betrof, achtte men het best, hem dadelijk met BARTH te laten terugreizen. Nadat VOGEL den 20sten Jan. 1855 naar Jakoba vertrokken was, hoopte BARTH ook spoedig het overige van zijne reis te kunnen volbrengen; maar het moest nog drie maanden duren, eer zijn wensch vervuld werd. Ondanks al zijne moeite gelukte 't hem niet, het geld van Sheich OMAR te krijgen, en deze wilde hem ook niet met ongenoegen laten vertrekken; hij was zich namelijk wel bewust, dat eene verbindtenis met Europeanen eerst dan kon bestaan, indien dezen een zekeren waarborg voor de veiligheid van hun eigendom verkregen; maar toch had hij geene energie genoeg, om zich boven de *intrigues* zijner hovelingen te verheffen en de waarde van het gestolene te vergoeden. Eerst toen de gezondheidstoestand van den reiziger door de lange rust in de

ongezonde stad zoo verergerd was, dat de inboorlingen voor zijn leven moesten vreezen, kwamen de onderhandelingen tot een einde; de Sheich betaalde 400 dollars en Dr. BARTH ving den 10den Mei, nadat hij eerst nog de gewigtige tijding van de gelukkige aankomst zijns landgenoots in Jakoba had ontvangen, de reis naar Tripoli aan.

Dit laatste gedeelte van zijne reizen in Africa heeft Dr. BARTH in zijn werk veel korter behandeld, dan de vorige; vooreerst volgde hij thans den gewonen, reeds meermalen door Europeanen beschreven weg over Bilma in het Tebu-land; ten andere was hij ook, door de toenmalige onveiligheid van den weg buiten staat, om zijne route zoo naauwkeurig te schetsen, als hij het tot hiertoe bijna altijd had gedaan. Behalve de Tuareg's uit Alakkos, die altijd gereed zijn om zwakke reisgezelschappen op den weg naar Bilma te overvallen, lagen thans ook de Efade daar op den loer, die roovers, met welke de expeditie aan de noordelijke grenzen van Air kennis gemaakt had; deze maakten zich gereed tot een rooftogt in Tibesti. Dit dreigende gevaar, gevoegd bij de groote hitte gedurende de middag-uren in dit warmste jaargetij, drong de reizigers om, zonder te denken aan hun gemak, het grootste deel van den nacht aan de reis te besteden, en van daar dat Dr. BARTH, op enkele uitzonderingen na, geene gelegenheid had om de waarnemingen der vorige expeditie te verbeteren en aan te vullen.

Akelig was de togt door de uitgestrekte, doodsche en verschrikkelijke woestijn van Tintumma. Zij is eene open zandzee, eene onafzienbare vlakte en beantwoordt dus geheel aan de voorstelling, die men vroeger van de Sahara in 't algemeen had; doch alleen het eigenlijke centrum van deze heeft een zoo eentoonig karakter, hoewel ook daar de vlakte eindeloos schijnt. »Niettegenstaande hare eentoonigheid heeft de woestijn toch iets onuitsprekelijk verhevens en is zeer geschikt, om den mensch het bewustzijn van zijne eigen nietigheid diep in te prenten. Wel is waar, juist destijds toonde zij zich in het ernstigste voorkomen, en de hitte was zoo verschrikkelijk, dat men ze in eene ongezonde lucht, niet had kunnen verdragen." De arme slaven der zouthandelaars, in wier gezelschap BARTH en korporaal CHURCH reisden, beladen met eene zware vracht, bezweken bijna onder de bezwaren

van de dag en nacht voortgezette reis. Enkelen geheel afgemat poogden zelfs onbemerkt in deze akelige woestijn achter te blijven, waar dan een zekere dood hen wachtte; maar weldra ontdekt werden zij met gevoelige slagen bestraft. Ook de dieren en de ruiters van de karavaan waren uiterst vermoeid, toen zij eindelijk de palmen-oase, Kauar, bereikten, in welke het bekende Bilma ligt. Opmerkelijk was, dat zelfs in dit middengedeelte der woestijn eenige regenbuijen vielen; weder een bewijs voor de onjuistheid der meening, dat de geheele Sahara nooit door regen besproeid zou worden.

Het korte verblijf in de oase Kauar was geenszins aangenaam; maar een bezoek aan de beroemde zoutgroeven, die een deel van Sudan voorzien, verschafte den reiziger eenige afleiding. »Zij lagen eenige honderd schreden ten oosten van onze legerplaats, tusschen groote aardhoopen en vormden kleine, regelmatige kommen van 12—15 voet doorsnede, diep in de rotsen uitgehouwen. Hier komt al het zout-gehalte van den omliggenden grond te zamen, en het wordt gewonnen, door het rijk met zoutdeelen bezwangerde water in vormen van klei te gieten. Zeer zeker is de hoogte van deze zoutwatergrachten gelijk met het *niveau* der meren verder in het midden van dit merkwaardige dal. Het zout, dat aan den kant der groeven te voorschijn kwam, had den vorm van lange ijskegels. Maar op 't oogenblik lag er slechts een kleine voorraad bereid zout, want de tijd wanneer de Kelowi het komen halen, is eenige maanden later."

Zonder geleide van eene karavaan trok het kleine gezelschap in vliegende haast door het noordelijke gedeelte der woestijn, waar talrijke beenderen van menschen en dieren bij de ver van elkander liggende bronnen een schrikwekkende getuigenis gaven van de gevaren op dezen weg. Na bijna alle dieren verloren te hebben, kwamen zij den 14den Julij te Mursuk aan, terwijl zij daags te voren liefderijk ontvangen waren door FREDERIK WARRINGTON, die hun uit Mursuk te gemoet gekomen was. Zoo had Dr. BARTH het geluk, ten tweedenmale de woestijn te hebben doorkruist, in welke reeds zoo vele reizigers den dood hadden gevonden; hij bevond zich weêr in de stad, waar in gewone omstandigheden alle gevaren en moeijelijkheden geëindigd waren. Dat was echter toen juist het geval niet; want de onderdrukking door de Turksche

regering uitgeoefend, had een ernstigen opstand doen uitbarsten onder de meer onafhankelijke stammen van het Tripolitaansche pachaliek, die zich van Djebel af over geheel Ghurian uitbreidde, steeds verder voortging en alle verkeer belette. De aanstoker van dezen opstand was een hoofdman, RHOMA genaamd, die vele jaren te voren door de Turken gevangen genomen, en nu onlangs ten gevolge van de oorlogsgebeurtenissen in de Krim, uit zijn kerker in Trebizonde ontvlugt was. Deze staat van zaken noodzaakte de reizigers, om zes dagen in Mursuk te vertoeven, waar nu de getrouwe MOHAMMED met een aanzienlijk geschenk zijn afscheid kreeg, terwijl ABBEGA en DYRREGU hunnen heer naar Europa vergezelden.

De pacha wilde Dr. BARTH een aantal soldaten meêgeven, ter beveiliging voor de gevaren die bij de tegenwoordige omstandigheden hem op den togt bedreigden; doch hij wilde liever zonder eene zoo dubbelzinnige bedekking reizen; want de Turksche soldaten zouden zeker de inlandsche bevolking tot opstand gebragt hebben. Hij koos dus den oostelijken weg over Ssokna, die niet regtstreeks door het eigenlijke brandpunt der revolutie liep en bereikte dan ook, na menig onaangenaam oponthoud, gelukkig Tripoli. Wel kwam hij in de beroemde vlakte Wadi-Semsem, met een aanzienlijk leger van Arabieren en zelfs met eenige leiders van de revolutie in aanraking, maar deze stammen hadden te hooge achting voor de Engelschen, om zich tegen zijn doortogt te verzetten, ofschoon zij hem openlijk aanzeiden, dat, indien zij konden vermoeden dat de Engelschen vijandig gezind waren tegen de opgestane Arabische bevolking, zij niet alleen hem, maar ook iederen Europeaan, die in hunne handen viel, zonder bedenken den hals zouden afsnijden. Zoo ontwikkelde zich een lang, ernstig onderhoud, waarbij Dr. BARTH zich moeite gaf, om hun bedaard te verklaren, wat het meest voordeelig voor hunne belangen zou zijn, en hun te toonen, hoe geringe verwachting zij mogten koesteren, om van de Turksche heerschappij onafhankelijk te worden. Toen hij een der invloedrijkste mannen een rijk geschenk beloofde, ontving hij de toestemming om verder te reizen.

Den 28sten Aug. 1855 had Dr. BARTH zijn doel bereikt: op dezen dag hield hij zijn feestelijken intogt in Tripoli. »Toen

wij de stad naderden," zoo verhaalt hij, »die ik vóór 5½ jaar verlaten had en die mij nu als de ingang tot rust en veiligheid voorkwam, vloeide mijn hart over van vreugde, en na eene lange reis door dorre woestenijen was de indruk buitengewoon diep, dien de rijke plantengroei in de tuinen rondom de stad op mijn gemoed maakte; treffender echter nog was de werking van het gezigt over de onmetelijke oppervlakte der zee, die in den helderen, aan deze streken eigen zonneschijn, het donkerste blaauw vertoonde. Die prachtige binnenzee der oude wereld, de wieg der Europesche beschaving, was reeds in vroegeren tijd het voorwerp van mijn warmste verlangen en mijne ijverigste navorsching geweest; en toen ik in veiligheid en welbehouden haar zoom betrad, gevoelde ik mij van zoo innige dankbaarheid vervuld jegens de goddelijke voorzienigheid, dat ik bijna van mijn paard ware gestegen, om aan den oever der zee den Almagtige een dankgebed toe te brengen, die mij met zoo zigtbare genade door alle gevaren had geleid, welke mijn pad omgaven, zoowel van fanatieke menschen als van een ongezond klimaat.".

Hij bleef vier dagen in Tripoli, scheepte zich toen in naar Malta en kwam over Marseille en Parijs den 6den Sept. in Londen aan. »Zoo besloot ik mijne lange en vermoeijende loopbaan als onderzoeker van Africa. Voorbereid tot zulk eene onderneming naar geest en ligchaam, door studiën, ondervindingen en ligchamelijke beproevingen, door eene uitgestrekte, op eigen kosten ondernomen en volvoerde reis door Noord-Africa en Voor-Azië, had ik mij onder hoogst ongunstige voorwaarden bij deze expeditie aangesloten. De geheele aanleg der expeditie was in den beginne zeer beperkt en hare hulpmiddelen gering; alleen door het gelukkig gevolg, dat onze onderneming vergezelde, kon haar grootere uitbreiding gegeven worden; en dit gevolg ontsproot weêr voornamelijk uit mijn bezoek bij den Sultan van Agades, die het door vele tegenspoeden geschokte vertrouwen bij onze kleine schaar bevestigde. Toen daarna de oorspronkelijke aanvoerder onzer expeditie onder zijne zware taak bezweken was, had ik, in plaats van mij aan de wanhoop over te geven, mijne loopbaan onder groote moeijelijkheden voortgezet, en uitgestrekte, vroeger onbekende landstreken, bijna zonder hulpmiddelen doorzocht. Nadat ik zoo een tijd lang voortgeworsteld

had, werd door het vertrouwen, dat de Engelsche regering in mij stelde, de leiding van den togt aan mij opgedragen; en ofschoon de mij toegestane middelen geenszins groot en de werkelijk tot mij gekomene zelfs gering waren, en ofschoon ik den eenigen Europeschen reisgenoot, die mij nog was overgebleven, juist toen verloor, besloot ik toch mijne reis naar het verre Westen te ondernemen, en de proef te wagen om Timbuctoe te bereiken en dat gedeelte van den Niger te onderzoeken, dat door den te vroegen dood van MUNGO PARK aan de wetenschappelijke wereld onbekend was gebleven. Deze onderneming gelukte mij boven verwachting, en zoo ontrukte ik niet alleen die geheele uitgestrekte landstreek, die zelfs den Arabischen kooplieden meer onbekend was gebleven dan eenig ander deel van Africa, aan het duister der verborgenheid, maar ik slaagde er ook in, om met al de magtigste hoofdlieden langs de rivier tot aan die geheimzinnige stad zelfs vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen. Dit alles, daarbij gerekend de betaling der door de vorige expeditie achtergelaten schulden, volbragt ik met 10,000 thalers. Z. M. de Koning van Pruissen droeg 1000 thal. bij en ik zelf 1400 thal. Voorzeker liet ik op den weg, dien ik persoonlijk navorschte, veel ter verbetering voor mijne navolgers achter; maar in allen gevalle heb ik de voldoening, mij bewust te zijn, dat ik een zeer uitgestrekt gebied van de afgesloten Africaansche wereld voor de blikken van het wetenschappelijke Europesche publiek heb opengesteld. Ja, ik heb niet enkel die streken tamelijk bekend gemaakt, maar ook een regelmatig verkeer tusschen de Europeanen en die landschappen mogelijk gemaakt, en ik hoop, dat deze gelukkige navorsching van binnen-Africa steeds als een roemvolle zegepraal van den Duitschen geest zal worden begroet."

(*Unsere Zeit.*)

GARIBALDI EN DE ITALIAANSCHE NATIONALITEIT.

Reeds zijn er twee werkjes over GARIBALDI in deze dagen verschenen, het eerste meer zelfstandig bewerkt door onzen landgenoot CNOPIUS, het tweede vertaald naar Mevr. GOETHE. Dit zou als reden aangevoerd kunnen worden, om het daar nu ook maar

bij te laten, maar het is ook een bewijs hoezeer deze populaire held der 19e eeuw aan de orde van den dag is. En vooral de Nederlanders hebben regt te verlangen, dat men hun bekend make met dezen voorvechter der onafhankelijkheid zijns volks; want zij vooral moeten sympathie gevoelen voor de pogingen des mans, om den opstand te organiseren tegen den naneef uit hetzelfde Keizersgeslacht, waarvan ook wij voor bijna drie eeuwen onze onafhankelijkheid met goed en bloed hebben afgestreden. Ofschoon geen gekroond hoofd, maar slechts een gewapende arm, is hij even als WILLEM I de steun en de afgod geworden van een vrijheidminnend maar onderdrukt volk, de onvermoeide voorvechter eener zaak die altijd hopeloos scheen, maar nooit door hem werd opgegeven. En ook hier is het geweest »de aanhouder wint."

Het verschilt niet veel of GARIBALDI is thans een der eerste celebriteiten van Europa geworden, na — altijd na — de radicaalste celebriteit, NAPOLEON III. Eene niet onbelangrijke gedachte dringt zich hier bij ons op. Populariteit, roem en aanzien, in één woord de hoogste of een hooge rang bij zijn volk zal alleen zulk een persoon te beurt vallen, wiens karakter en gaven in den volsten zin des woords de vereeniging, de trouwste afdruk zijn van het karakter en de neigingen van dat volk, zelfs van zijne ondeugden. Daarom alleen was het den grootsten, den hoogstgeplaatsten althans van alle tegenwoordige Keizers, mogelijk zich tot zulk een hoog standpunt te verheffen, omdat hij zoo trouw en zoo juist de afdruk en de vereeniging is van de rigting der XIXe eeuw, maar vooral van de Franschen der XIXe eeuw, omdat, — zij het dan ook niet ter eere van dat volk gezegd — eigenlijk de neigingen en niet het minst de ondeugden van dat volk in hem zijn geculmineerd, tot een krachtig geheel verbonden. De duivel heeft daarom alleen heerschappij onder de kinderen der menschen, omdat deze nog zoo verre van engelen zijn, en evenzoo — *si licet parva componere magnis*, (hetwelk nagenoeg gelijk is aan: *sans comparaison*) — zou een NAPOLEON III eene ondenkbaarheid zijn, indien er niet zooveel Napoleontismus onder de Franschen en in geheel Europa gevonden werd.

Maar is een NAPOLEON III dan geene zeer gunstige getuigenis voor de Franschen, dan is een GARIBALDI, en men kan er ook wel bijvoegen een VICTOR EMMANUEL, wèl eene gunstige getuigenis

voor het karakter der Italianen. Die beide mannen hebben thans populariteit, en zij konden die niet hebben wanneer hunne persoonlijkheid niet geheel overeenkwam met de neigingen en het karakter van het volk, dat thans hen als van zelf aan hun hoofd plaatst, liefst door hunne oogen wil zien, onder hunne aanvoering wil strijden. Iedereen heeft in de laatste maanden wat te zeggen gehad van der Italianen lafheid, partijzucht, ongeschiktheid en onwaardigheid in één woord om zich zelf te regeren. Ja, dat is juist de kwaal der menschen en dezer eeuw in het bijzonder, waarom zij een NAPOLEON III verdiend heeft, dat zij buigt voor wien het goed gaat, en die in 't ongeluk is verguist. Dat de Italianen werkelijk zoo nietswaardig zouden zijn als zij ongelukkig zijn geweest, heb ik nooit maar zoo gaaf kunnen aannemen, en de beschouwing der mannen die onder hen populariteit en aanzien hebben gevonden, maakt het nog minder waarschijnlijk. Zou men wel zoo veel lager moeten neêrzien op het land, waar een GARIBALDI en VICTOR EMMANUEL op de handen worden gedragen, dan waar een NAPOLEON III de man is?

Doch ik had mij niet voorgenomen zelf over GARIBALDI te redeneren, van wien ik niets weet, dan wat de couranten u even als mij hebben doen weten of gelooven, en van wien particuliere bescheiden niet ter mijner beschikking zijn. Ik wilde alleen een artikel overnemen in de *Westminster Review* van Oct. dezes jaars over hem geplaatst. Dat Tijdschrift moge bij vele Oud-Engelschen om zijne sterk liberale kleur wat verdacht voorkomen, echte degelijkheid zal niemand het betwisten, en het is verre van democratisch te zijn, al dweept het ook wat sterk met GARIBALDI en al is het uiterst zachtmoedig in zijn oordeel over MAZZINI. De schrijver van het artikel is mij onbekend, maar hij is te huis in de Italiaansche aangelegenheden en heeft die sympathie voor hunne zaak, die elk burger van een vrijen staat met hem zal gevoelen. Hoort hem zelf.

»Dat geen profeet geëerd is in zijn vaderland" is zoo dikwijls herhaald, dat het als eene onbetwistbare waarheid is aangenomen. En toch kan men in alle landen en in vele tijdperken der geschiedenis schitterende voorbeelden van het tegendeel vinden. Op verschillende tijdstippen zijn er mannen onder een volk opgestaan, die, plotseling een bijna

onbeperkten invloed verkrijgende, hun naam, vroeger onbekend, tot het toppunt van aardschen roem hebben verheven. Zulke karakters zijn onze aandacht wel waard. Wij kunnen niet nadenken over de loopbaan van MAHOMET of WASHINGTON, van LUTHER of RIENZI, zonder dat de vraag bij ons opkomt, waardoor toch zulke mannen een zoo diepen indruk hebben gegroefd in de harten hunner tijdgenooten, en van welke geheimen zij den sleutel hadden, die hun zulk eene tooverkracht gaf. Bij nader onderzoek zullen wij steeds vinden, dat hunne persoonlijkheid beantwoordde aan eene diep gevoelde behoefte van hun tijd en hun volk, en dat, hoe ver ze ook anders van elkander verschilden, de waarheid en het gewigt van wat zij hunne roeping achtten, hen allen geheel vervulde. Ook zal het blijken, dat zij allen de scheppingen van hun tijd en hun volk waren, eer zij er de voorgangers van werden. Hun karakter wordt gewoonlijk gevormd door de tijdsomstandigheden hunner jeugd, terwijl hunne gevoelens zich rigtten naar die hunner landgenooten. De eigenschap die hun allen gemeen is, is die van de wenschen, de neigingen en zelfs de vooroordeelen van een geheel volk in zich te vereenigen en zoo krachtig te concentreren dat zij tot daden moeten worden. Dan eerst zal een volk, in zulk een leider eene afspiegeling van zich zelf herkennende, doch gezuiverd en veredeld door het lange nadenken zonder hetwelk dit proces van assimilatie niet mogelijk is, — in hem een vertrouwen stellen zooals geen ander kan verwerven, en ook weder juist door dat vertrouwen hem in staat stellen om de gedachten, die het zelf heeft doen ontkiemen, te doen volgroeijen tot daden. Want, even als er een hoofd noodig is, om de gedachten eens volks ten uitvoer te leggen, evenzoo zouden al het genie en alle ijver die een individu kan bijbrengen ter verbreking van eene hetzij stoffelijke, hetzij zedelijke slavernij volkomen vruchteloos zijn, tenzij hij eene natie achter zich hebbe, die zijne idée den arm leene. Het is alleen de zamenvoeging van deze twee — den leider en het volk — die de groote tijdperken der geschiedenis heeft doen ontstaan en de grootste celebriteiten voortgebragt.

GIUSEPPE GARIBALDI is inderdaad zulk een man als wij beschrijven. Men kan zeggen, dat de geest en de ziel van Italië in hem zijn geconcentreerd. Zijn karakter werd gevormd

door de feiten van Italië's geschiedenis, zooals zij voor zijne oogen elkander opvolgden; van de vroegste jeugd heeft hij in hare wisselingen gedeeld, zijne gevoelens hebben alle phases van der Italianen wenschen doorloopen, dikwijls vooruit, maar nooit in tegenspraak met die wenschen, en zijn zwaard is altijd het eerst geweest om uit de scheede te vliegen bij het eerste teeken eener worsteling, hetzij dat de Paus of de Oostenrijker de vijand was. Alzoo gevormd door den invloed van Italië's gedachten en daden, oefent hij thans op zijne beurt invloed op Italië, en op het oogenblik is zijn naam meer op ieders tong dan die van den krijgshaftigen koning of zijn magtigen bondgenoot. De faam van den aanvoerder maakt de dienst in zijne corpsen voor de roemzuchtige jongelingschap aanlokkelijker dan eenige andere, en de nadering van zijn kleine leger vervulde de Oostenrijksche soldaten met meer vrees, dan de talrijke bataillons der geallieërden.

Te Nice, den 4[den] Junij 1807 geboren, was hij reeds in dienst bij de Sardinische marine toen de geest van Italië uit zijn langen slaap werd opgewekt. De bewoners van de Ligurische kust zijn van ouds bekend als stoute zeelieden, en tot heden toe bouwen zij zee en trotseren de gevaren van den Atlanticus in vaartuigjes, die maar zeer weinig hun vertrouwen waard zijn. De gewoonte van zich zelven in alles te redden heeft in hen een ruwen geest van onafhankelijkheid gevoed en eene zucht naar avonturen, zooals nergens anders op het schiereiland gevonden worden. GARIBALDI, zoon van een oud zeekapitein, was geheel met de eigenaardigheden van zijn stam begaafd. Het gedurige gezigt van de zee en de vroege gewoonte van met de elementen te worstelen, bragten ongetwijfeld veel bij tot zijne krachtige en vurige vrijheidsliefde; en dikwijls door dienstpligten te Genua opgehouden, was hij van nature reeds vatbaar voor de theoriën van MAZZINI — ook een Genuees — die toen voor het eerst op het tooneel der Italiaansche politiek verscheen. MAZZINI was toen niet wat hij later is geworden. Hij had toen pas kortelings het denkbeeld der Italiaansche eenheid, dat sedert de dagen van MACCHIAVELLI en DANTE een schoon maar marmeren standbeeld had geschenen, tot een levend ideaal verheven; zijne landgenooten waren getroffen door bewondering voor de stoutheid zijner plannen, en geboeid door de welsprekendheid

waarmede hij ze verdedigde; en de middelen, die hij aan de hand gaf om dit einddoel te bereiken schenen de eenige mogelijke, terwijl elke souverein in het schiereiland naauw met Oostenrijk verbonden was en in lage onderdanigheid voor den opvolger van St. PETER. MAZZINI's gedachten waren toen in harmonie met die van zijn volk, andere en meer practische mannen hadden toen nog niet zijne idée trachten te verwezenlijken, het gedurige peinzen en complotteren hadden zijn geest nog niet die ziekelijke mystische en zelfvergodende rigting gegeven, en nog had de ballingschap de diepe klove niet gegraven tusschen zijn bont gekleurd ideaal en de meer practische inzigten zijner landgenooten. Het was dus natuurlijk, dat GARIBALDI, zelf een vurig ijveraar voor de Italiaansche vrijheid, gretig gehoor leende aan plannen, wier uitvoerbaarheid nog niet op de proef was gesteld.

De eerste poging tot de wedergeboorte van Italië door middel der revolutionnaire partij werd in de geboorte gesmoord: MAZZINI en zijne voornaamste aanhangers waren genoodzaakt hun heil in de vlugt te zoeken, en GARIBALDI, wiens vergrijp zoo veel te zwaarder was door zijn rang bij de Sardinische marine, was weldra in ballingschap te Marseille. Zijn karakter was te loyaal en te actief om de mollen-existentie van den aanvoerder te leiden: zamenzweren, met hoe nobel doel ook, was geene bezigheid voor iemand, die in den volsten zin des woords de soldaat van Italië is, en wiens doel zijn geheele leven geweest is te toonen, dat zijn volk even goed met alle militaire eigenschappen begaafd is als de meest krijgshaftige der Europesche natiën. GARIBALDI stak over naar Tunis, doch hier geene voldoende gelegenheid vindende voor de ontwikkeling van zijne krachten, zocht hij spoedig een wijder werkkring in Zuid-America, waar hij in dienst trad van de republiek Uruguay, toen in een onafhankelijkheidsoorlog gewikkeld met ROSAS, den Dictator van Buenos-Ayres.

De taak hier aan GARIBALDI opgedragen zou een ander, met minder moed en bekwaamheid begaafd, overstelpt hebben — voor hem was zij slechts eene voorbereiding tot grooter daden. Genoodzaakt om bij afwisseling te land en te water te strijden, moest hij zich zelf eene vloot scheppen door de schepen van den vijand te nemen, en eene krijgsmagt organiseren van de hulpmiddelen en personen, die zich maar aanboden. Gedurende

deze jaren bragt hij zijn Italiaansche legioen bij elkaâr, waarvan een gedeelte, dat hem naar Europa volgde, de kern vormde van het corps dat hij lang naderhand ter verdediging van Rome aanvoerde, en verscheiden officieren, die nog onder hem dienen, hebben zich in dien tijd reeds aan hem aangesloten. Onder dezen mogen wij in de eerste plaats noemen ORIGONI, toen zijn voornaamste officier en zijn luitenant ter zee, later de medgezel van zijne omzwervingen en zijn medearbeider op zijne Sardinische boerderij, ten laatste chef van den staf in zijn kleine leger.

Het zou te uitvoerig worden, zoo wij één voor één de manoeuvres en veldslagen wilden nagaan, waardoor GARIBALDI ROSAS eindelijk noodzaakte, om de onafhankelijkheid van Uruguay te erkennen, eene concessie die trouwens de oorzaak tot zijn eigen val werd. Voor ons is het van meer belang om den invloed van dit alles op GARIBALDI zelf en de gemoederen zijner volgelingen te onderzoeken. Dikwijls verslagen, somtijds schijnbaar op den rand van zijn ondergang, wanhoopte hij nooit en gaf het nooit op. Allengskens verkreeg hij alle eigenschappen van een volslagen guerilla-aanvoerder. De ondervinding leerde hem een numeriek sterkeren vijand te harrasseren en in de war te brengen door vlug uitgevoerde marschen en plotselinge aanvallen, waarin de bajonet eene voorname rol speelde, die altijd in de hand van koene en ijverige strijders een wapen van verschrikkelijke uitwerking is; en hij leerde van elke omstandigheid van het terrein, van de geringste dwaling der tegenpartij op de best mogelijke wijze partij trekken. Sedert heeft ernstige studie van de militaire wetenschappen hem zooveel te geschikter voor een groot aanvoerder gemaakt, en hem geleerd krijgslist door krijgskunst aan te vullen; maar de gave, die hij boven al bezit, is die van zijnen volgelingen vertrouwen in te boezemen. Zijn schitterende persoonlijke moed, zonder eenige verwatenheid, zijne tegenwoordigheid van geest in alle omstandigheden, zijne strikte regtvaardigheid en de strenge tucht, getemperd door liefderijke zorg voor het welzijn van zijne „zonen", zooals hij zijne soldaten altijd gaarne noemt, — alles vereenigt zich om hem hun eerbied en hunne liefde te verwerven, waardoor het hunne hoogste ambitie is, om zijne goedkeuring te verdienen, terwijl één woord van hem genoeg is, om hen tot

bijna bovenmenschelijke inspanning aan te zetten, daar zij nooit twijfelen noch aan de doelmatigheid, noch aan de noodzakelijkheid van eene beweging, die hij commandeert.

De oorlog in Zuid-America was reeds sedert twee jaren afgeloopen en GARIBALDI had zich met zijne vrouw (eene Braziliaansche, die in alle gevaren van zijne veldtogten had gedeeld) teruggetrokken naar een landgoed, dat hij bezat en zelf bebouwde, toen het berigt van de revolutie van 1848 te Montevideo aankwam.

Italië was in de wapenen! De gelegenheid, waarnaar GARIBALDI sedert jaren had gesmacht, in het vooruitzigt waarvan hij zijn Italiaansch legioen zoo zorgvuldig had georganiseerd, — was dus eindelijk gekomen. Vergezeld door zijne ANNITA, zijne twee nog jeugdige zonen en zijne trouwe bende, ging hij dadelijk op reis naar Europa; maar met al zijne haast kwam hij niet eer aan voor dat de krijgskans zich reeds tegen Italië gewend had. Zijne eerste gedachte was, om zijn zwaard aan KAREL ALBERT te leenen, maar zijn naam als een Mazzinist was hem voorafgegaan, en de koning schroomde de diensten van een republikein aan te nemen. Ook was het reeds te laat. Wel trad het plaatselijk bestuur van Lombardije gereedelijk met hem in onderhandeling, en trok hij te velde, eerst zelfs tot Brescia toe avancerende en later eenige weken lang een guerilla-oorlog voerende in de bergen bij het meer Como; maar al wat hij deed droeg geene andere vruchten, dan dat het den grond legde tot dien roem, die later zoo vele vrijwilligers tot zijne vanen lokte, en de Oostenrijkers vervulde met die vrees voor hem, die zij nooit hebben kunnen afleggen. De behendigheid, waarmede hij alle vervolgingen verijdelde, zijne uitnemend uitgevoerde marschen en stoute aanvallen op punten, waar men hem het minst verwachtte, vooral de wijze waarop hij bij zekere gelegenheid in de nabijheid van Varese zich door twee hem vervolgende divisies Oostenrijkers heen sloeg, terwijl hij ze eenige uren in de duisternis tegen elkander liet vechten eer zij de vergissing gewaar werden. Dit was eene herhaling van eene dergelijke manoeuvre, die hij eens ter zee in Zuid-America had uitgevoerd, en zijn naam werd hierdoor zoo beroemd, dat de domme boeren en de niet minder bijgeloovige Oostenrijksche soldaten

geloofden, dat zijn geluk aan meer dan menschelijke oorzaken toe te schrijven was.

Spoedig bood zich een wijder werkkring voor hem aan. Rome proclameerde na de vlugt van den Paus de republiek, en zijn oude vriend en medestander, MAZZINI, werd tot triumvir verkozen, en GARIBALDI haastte zich, om zijn corps, vermeerderd door de ijveraars uit alle deelen van Italië, uit de Lombardische heuvelen naar de vlakke Campagna te voeren. Den dapperen wederstand, dien de jonge republiek heeft geboden, heeft men voornamelijk aan hem te danken, en aan den geest dien hij allen inboezemde, op wie hij eenigen invloed had. Van den tijd zijner aankomst drong hij er op aan, dat talrijke corpsen zouden opgerigt worden en alle noodige voorbereidingen voor een beleg getroffen; en, waren zijne maatregelen aangenomen, dan zou de verdediging der stad, zoo al niet geheel gelukt, toch tot in het oneindige verlengd zijn geworden. Maar hier in het practische leven openbaarde zich spoedig het verschil der karakters van MAZZINI en GARIBALDI en de verschillende invloed van het leven, dat zij geleid hadden sedert zij zamen plannen gemaakt en gedweept hadden. De een, die geheel de type is van een zamenzweerders-karakter, in eenzaamheid of alleen in gezelschap van vergodende aanhangers levende die zijne woorden opvingen als de uitspraken van een orakel, — heeft zich met een hersenschimmigen kring omgeven, en bij uitsluiting in den doolhof der phantasie gedwaald. En toen hij opgeroepen werd om de republiek te besturen, wier beeld hij zelf opgeroepen had, heeft hij zijne idealen op de regeling van staatszaken willen toepassen. De ander, loyaal en moedig, opgevoed in het practische leven en gevormd door langdurige gewoonte van het commandement, was niet door illusiën bevangen, en zoo drong GARIBALDI altijd aan op spoedige voorbereiding en krachtige wapening, terwijl MAZZINI droomde van de verbroedering der natiën, en hoopte dat juist de zwakheid en weerloosheid van den staat dien hij bestuurde, dien beschermen zou, zelfs nadat het eerste bulderen van het geschut hem zijne dwaling had kunnen leeren inzien.

Ofschoon gedwarsboomd in zijne plannen en belemmerd in zijne handelingen, wist GARIBALDI dagelijks zijn roem en dien van zijn corps te vermeerderen door voortdurende uitvallen

en schermutselingen, die zoowel van zijn moed als van zijne bekwaamheid getuigden. Nu eens versloeg hij het Napolitaansche leger te Velletri, dan hield hij het voortdringen der Franschen tegen, of sloeg hun eersten aanval op Rome af. Waar het gevaar het dringendst was snelde hij toe, en steeds kroonde de overwinning zijne banieren. Doch al zijne pogingen konden het lot niet afweren, dat de misslagen van anderen onvermijdelijk maakte; maar toen de capitulatie gesloten was, wilde hij er geen gebruik van maken en verliet Rome door de eene poort, terwijl de Franschen de andere introkken. Gevolgd door zijne manschappen sloeg hij den weg naar Terracina in. Zijn oogmerk was om naar Venetië te gaan, waar MANIN de banier der Italiaansche nationaliteit nog omhoog hield, en zijne soldaten verbonden zich op nieuw om hun aanvoerder niet te verlaten.

Maar de afstand was groot en de weg liep grootendeels door vijandig land. De keur van het Sardinische leger was drie maanden vroeger bij Novara geslagen, Lombardije was verpletterd, Toscane en de Romagna waren onder den ijzeren klaauw van Oostenrijk geklemd en de Napolitanen en Franschen in den rug. Toch wist GARIBALDI door zijne hoogst bekwame manoeuvres alle vervolging te verijdelen; maar de onderneming scheen toch hopeloos. De veelvuldige marschen en contre-marschen door de Apennijnen en de weinige kans op welslagen hadden zijne kleine bende nog aanmerkelijk gedund, en toen hij het neutrale gebied van San-Marino had bereikt, ontsloeg hij zijne soldaten van hun eed, daar hij inzag, dat de eenige kans om zelf Venetië te bereiken, was om met een klein troepje in eene visschersboot scheep te gaan. Zoo kwam hij te Cisnatico, aan de Adriatische kust, vergezeld door ANNITA en zijne kinderen, en ook door UGO BASSI, benevens tweehonderd getrouwe volgelingen, die de kans met hem hadden willen deelen, en zijn voorstel van ontslag hadden beantwoord met den uitroep: naar Venetië! naar Venetië!

Hier wachtte GARIBALDI eene nog smartelijker beproeving, dan hij tot nog toe had gehad. Zijne dierbare ANNITA, de heldhaftige vrouw, die al zijne moeiten en lotgevallen met hem gedeeld had, wier glimlach hem had getroost bij al zijn lijden en elk donker uur zijns levens verlicht, buiten Italië het eenige voorwerp zijner liefde, — zou van hem weggenomen worden.

Ofschoon hare bevalling aanstaande was, had zij den ganschen marsch aan zijne zijde gereden, en na de hitte der Julij-zon en de koude der nachtkwartieren in de bergen getrotseerd te hebben, was zij vol opgewektheid met haren echtgenoot en zijne vrienden scheep gegaan. De kleine vloot van dertien visschers-booten was reeds in het gezigt van de Lagunes, toen zij door een Oostenrijkschen brik werd aangetast, die er acht van in den grond boorde of gevangen nam. De andere vijf ontsnapten als door een wonder; maar de vroegere vermoeijenis en de geestelijke uitputting maakten deze beproeving te zwaar voor ANNITA. Zij was reeds stervende toen GARIBALDI, in de ijdele hoop van haar nog te zullen redden, aan land ging. Om de vervolging te ontgaan, die zij begrepen dat niet uit kon blijven, scheidden de patriotten, om elkander nooit weêr te zien. UGO BASSI, CICEROVACCHIO en zijne jeugdige zonen vielen weldra in de handen van de Oostenrijkers, en werden als beesten neêrgeschoten. GARIBALDI vervolgde zijn togt met zijne kinderen en ORIGONI, die hem nu en dan afloste in de taak om zijne stervende vrouw te dragen. Eindelijk moest hij blijde zijn, haar in eene ledige boerenhut neêr te leggen. Zonder om gevaar te denken, ging ORIGONI in allerijl geneeskundige hulp zoeken, en de echtgenoot hield alleen de wacht bij de uitgeputte lijderes. De natuur kon niet meer verdragen, er was geen bijstand bij de hand, en in weinige uren stierf ANNITA daar. Zelf wilde hij haar de laatste eer bewijzen en met eigen handen groef GARIBALDI haar een graf, in het digt van een bosch van de Romagna. Hij leide haar neder op eene plaats, die hem alleen bekend is, en niemand vrage naar wat hij daarbij gevoeld heeft. Dat hij nog leefde was alleen voor zijne kinderen — de *hare* — en Italië, en hij zag uit naar den dag, waarop hij ANNITA zou kunnen wreken; maar het licht zijns levens was voor altijd uitgebluscht. Zoo vervolgde hij zijn zwerftogt en ten laatste kwam de weduwenaar met zijne half verweesde zonen te Genua, eene veilige haven, aan; hoe, zou hij zelf misschien moeijelijk kunnen zeggen.

Wederom zette GARIBALDI zijn zwervend leven voort. Voor een korten tijd begaf hij zich naar de Vereenigde Staten en won zijn brood door dagelijkschen arbeid, van daar ging hij voor de tweede maal naar Zuid-America; maar hij vond hier geene gelegenheid voor een werkdadig optreden, en het te huis

dat hem eenmaal dierbaar was geweest, had zijne bekoorlijkheid voor hem verloren. Daarna ondernam hij eenige handelsreizen naar Venetië, en kreeg op die wijze eenig geld bij elkaâr, waarvoor hij het eilandje Caprera, onder de kust van Sardinië, kocht. Daar vestigde hij zich met een klein aantal vrienden, tevreden met van landbouw te leven totdat de dag komen zou, waarop hij nog eens het zwaard uit de scheede zou kunnen trekken voor de bevrijding van Italië. De eenige politieke daad, die hij in deze lange jaren van uitgestelde hoop volbragt, was zijne onderteekening van de inschrijving voor de honderd kanonnen van Alessandria, door MANIN geopend, — eene daad schijnbaar van geringe, maar inderdaad van groote beteekenis, daar hij hierdoor zijne afscheiding van MAZZINI te kennen gaf, en te gelijkertijd zijne aansluiting aan de nationale partij onder de leiding van VICTOR EMMANUEL.

Het was misschien juist deze daad, die den koning en graaf CAVOUR er toe bragt, om zich tot GARIBALDI te wenden zoodra de toerustingen van Oostenrijk den oorlog waarschijnlijk maakten. De oproeping naar Turyn kreeg hij te Caprera, en hij haastte zich, om er gehoor aan te geven. VICTOR EMMANUEL en de partijganger waren spoedig aan elkander gehecht met eene veel inniger gehechtheid dan gewoonlijk tusschen een koning en zijn onderdaan gevonden wordt, en GARIBALDI werd tot luitenant-generaal benoemd en bekleed met het commandement over een corps vrijwilligers, dat gevormd zou worden onder den naam van *Cacciatori delle Alpi* (Alpenjagers). Deze overeenkomst werd niet officiëel bekend gemaakt, maar het nieuws er van vloog van de toppen der Alpen tot aan de uiterste spits van Sicilië, en de uitwerking was zoo plotseling als wanneer in het oude Israël de bazuin werd geblazen over de bergen. Dit gaf een practisch doel in de plaats van de abstracte wenschen der Italiaansche jongelingschap, want de naam van GARIBALDI was een onderpand, dat de worsteling die aanstaande was, voor de onafhankelijkheid van Italië zoude zijn en niet ten behoeve der eerzuchtige plannen eener dynastie, en de vrijwilligers stroomden bij scharen zijne banieren toe. De minister van oorlog, DELLA MARMORA, een dapper officier en een ijverig patriot, maar toch te zeer aan de routine gehecht, om geheel vrede te hebben met zulk gebruik maken van revolutionaire krachten, en een te strenge tacticus om de

schitterende maar soms vreemde militaire gaven van den guerilla-aanvoerder te waarderen, berokkende dit corps vrij wat moeijelijkheden, en verhinderde dus dat het die kracht en uitbreiding verkreeg, die het voor het uitbreken van den oorlog had moeten hebben; maar de koning en CAVOUR leenden GARIBALDI een krachtigen en aanhoudenden steun, en zoo was hij in staat, om zich nog eens met zijne oude wapenbroeders te omgeven, en aan het hoofd van zijne regimenten twee ballingen, de kolonels COSENZ en MEDICI te plaatsen, waarvan de een zich te Venetië, de ander te Rome onderscheiden had.

Thans begon eene nieuwe en meer schitterende periode van GARIBALDI's leven dan eene der vorige. De noodzakelijkheid om op de Fransche artillerie te wachten, noodzaakte hem voor een korten tijd om binnen de wallen van Casale te blijven; maar toen tot de voorwaartsche beweging besloten was, begreep de koning dat zulk een aanvoerder en zulke soldaten als hij gevormd had, beter gebruikt moesten worden, dan om in den langzamen voortgang van het reguliere leger te deelen, en hij stemde toe in den wensch des aanvoerders, om het eerst op Lombardischen bodem te zijn. GARIBALDI moest wel vertrouwen stellen op zijne zonen: zij waren nog geen 5000 in getal, hadden geene artillerie en niet meer dan veertig man te paard; maar het kleine corps was zamengesteld uit edelen, burgers, kunstenaars, in één woord uit de verlichte en beschaafde standen. De edelste namen van Venetië en Milaan waren op zijne rollen ingeschreven; elk man had eene beschaafde opvoeding ontvangen; ieder gevoelde het gewigt der zaak waarvoor zij streden, en allen hadden een beredeneerd en toch volledig vertrouwen op hun aanvoerder. Dat vertrouwen was ook wel noodig, want GARIBALDI zou hen aanvoeren tot eene onderneming, zoo gevaarlijk als er ooit eene werd uitgevoerd, en eene inspanning van hen eischen, die ongehoord was in de jaarboeken der gewone krijgskunst.

De geallieerden waren nog achter de Sesia, toen GARIBALDI na de aandacht der Oostenrijkers afgeleid te hebben door eene schijnbeweging naar het noorden van Arona, plotseling den Ticino overstak bij Sesto Calende, in den nacht van den 22sten Mei, en op Varese, eene kleine stad in de heuvelstreek, aanrukte. Van dit oogenblik tot op zijne aankomst te Salo, bij het meer Garda, eene maand later, gelijkt zijn veldtogt

meer op een ridderroman, dan op een eenvoudig geschiedverhaal. Gedurende verscheiden dagen was hij geheel van alle gemeenschap met Sardinië afgesneden, want de Oostenrijkers hielden de oevers van het Lago Maggiore bezet, en zijne rapporten aan den koning en dépêches aan CAVOUR werden door smokkelaars overgebragt, terwijl zelfs dit middel onzeker en onveilig was. Tegenover hem stonden 17000 man voetvolk met zes kanonnen en twee divisies cavallerie, onder commando van generaal URBAN, die door de Oostenrijkers voor den eenigen man gehouden werd in staat om in den ongeregelden oorlog tegen GARIBALDI op te komen.

Zulke moeijelijkheden zouden elk ander minder moedig dan GARIBALDI hebben overstelpt; maar hij kon vertrouwen op zich zelf, op zijne soldaten en op de bevolkingen, die hij dadelijk te wapen riep; ook werd zijne verwachting hierin niet beschaamd. URBAN rukte op Varese aan en GARIBALDI, die de stad bij voorbaat had laten barricaderen, trok er des nachts uit, viel de aanvallende colonne in den rug en dreef haar met de bajonet terug. Onmiddellijk daarop marscheerde hij naar Como, waar hij de verbaasde Oostenrijkers uit verdreef na een schitterend gevecht op de hoogten van San Fermo. Hierop volgde eene reeks van marschen en contremarschen (*) en bijna dagelijks vielen er scherpe gevechten voor, waarin GARIBALDI menig dapperen vrijwilliger verloor, terwijl hij daarentegen een moreel overwigt verkreeg, waardoor de Oostenrijkers steeds voor hem weken, al waren zij tien tegen één, omdat zij zeker waren het onderspit te moeten delven. Maar er waren ook oogenblikken van groot gevaar, waarin GARIBALDI zich van alle zijden omringd en elken uitweg afgesloten ziende, geen ander redmiddel wist, dan zijne troep uiteen te laten gaan, en een *rendez-vous* op eenige mijlen afstands af te spreken. Op het bepaalde uur was elk man op

(*) Het was gedurende eene dezer manoeuvres dat het URBAN gelukte, om Varese te hernemen, waarna hij beval dat alle tabak en cigaren in de stad hem zouden uitgeleverd worden, benevens honderd ossen en drie millioen Oostenrijksche lires (*f* 1,220,000), die hem in drie termijnen (na twee, zes en vier-en-twintig uren) moesten uitbetaald worden. Met groote moeite verkreeg de stedelijke overheid een uitstel tot den laatsten termijn, maar nog eer die verstreken was, keerde GARIBALDI van Laveno terug en URBAN nam de vlugt, met achterlating van de gijzelaars, die hij gevangen genomen had.

de plaats en het geheele corps, even goed geordend als ware er niets gebeurd, viel den vijand, die dacht niets meer te vreezen te hebben, in den rug.

De gestadige vorderingen der geallieerden lieten GARIBALDI weldra toe om naar het oosten vooruit te dringen. Den 5den Junij bragt hij zijne kleine magt aan boord van twee stoombooten die hij te Como genomen had, en stoomde het meer op tot Lecco, om zoo naar Bergamo te komen, nadat de geheele streek achter hem van Oostenrijkers gezniverd was en onder het beheer van Sardinische commissarissen, aan wie de stedelijke overheden volijverig hulde hadden gebragt, als aan de vertegenwoordigers van hun wettigen koning. Langs de bergen voortmarscherende, om een corps Oostenrijkers te ontwijken, die hij wist dat op den grooten weg geposteerd waren, was GARIBALDI reeds op geringen afstand van de oude sterke stad Bergamo, toen eene deputatie der ingezetenen hem kwam berigten, dat de Oostenrijkers op zijn aantogt de kanonnen hadden vernageld, hunne magazijnen in den steek gelaten en gedurende den nacht op de vlugt waren gegaan. Zijne intrede alhier was een triumph, zooals ieder souverein trotsch zou zijn te mogen beleven. De inwoners haalden hun verlosser in, als ware hij een god uit den hemel nedergedaald, maar geene eerbewijzingen konden GARIBALDI van zijne taak afhouden. Nog voor dat hij afsteeg, trok hij nog tegen eene colonne Oostenrijkers te velde, die hem gerapporteerd werd dat van Brescia kwamen aanrukken. Zij werden op de vlugt gedreven, en de Alpenjagers chargeerden met de bajonet even welgemoed alsof zij de vorige 24 uren in rust hadden doorgebragt.

Te Bergamo mogten de Cacciatori een paar dagen rust houden, terwijl hun generaal naar Milaan ging om de orders en de welverdiende loftuitingen van zijn koning te ontvangen. In zijne geestdrift verklaarde hij, dat hij met vreugde kroon en staatszorgen zou willen neêrleggen, om zulk een aanvoerder van een vrijcorps, de voorvechter van het Italiaansche leger te zijn. GARIBALDI keerde weder gedecoreerd met de gouden medaille voor militaire verdiensten, de meest uitgelezen belooning die zijn souverein hem kon verleenen, en beladen met kruisen en ridderordes voor zijne dappere manschappen, die

hij thans zou aanvoeren tot eene onderneming nog stouter dan eene der vorige.

Van Bergamo naar Brescia is een afstand van 28 uren in regte linie, de geallieerden waren nog niet aan de Adda, en de Oostenrijkers hielden versterkte posities op de route bezet. Maar niets kon GARIBALDI afschrikken, en de naam van Brescia, die even als die van de zuster-stad, het ongelukkige Venetië, in elk echt Italiaansch hart is gegrifd, had eene magische uitwerking op de soldaten. Het kleine corps, door de onophoudelijke schermutselingen, en nog meer door de lange marschen van 18 en 20 uren onder de loodregte stralen der zon, tamelijk gedund, drong langs de bijwegen voorwaarts. Naar Brescia! naar Brescia! was de uitroep, waardoor de vrijwilligers elkander bemoedigden, wanneer er een uitgeput nederzonk, en waarmede zij GARIBALDI's aanbod van hen te laten rusten, beantwoordden. Zij marscheerden voorwaarts, bijna zonder eenige halte, totdat zij de heldhaftige stad hadden bereikt, — de Oostenrijkers hadden Brescia onverdedigd gelaten, daar zij geene de minste gedachte hadden op een aanval in hun rug — waar zij ontvangen werden met eene geestdrift, met geene woorden te beschrijven. Alleen Brescia, vol herinneringen van haren tegenstand tegen Haynau in 1849, en nog bloedende in het gevoel der krenkingen toen geleden, kon zulk eene ontvangst bereiden aan hare verlossers, en generaal en manschappen gevoelden zich ruimschoots beloond voor al hunne moeiten.

Van Brescia werd eene expeditie uitgezonden, om het district Idro in opstand te brengen. Deze expeditie willen wij beschrijven, daar zij een merkwaardig staaltje oplevert van GARIBALDI's half politieke, half militaire zending. Achttien soldaten werden in een omnibus gepakt, twee officieren, kolonel TÜRR en majoor CAMUZZI, volgden in een boerenkar. Zoodra als zij te Idro kwamen werden alle klokken geluid, de driekleurige vlag werd van alle torens uitgestoken, de overheid riep VICTOR EMMANUEL tot koning uit en de beide officieren keerden terug met twee honderd en vijftig versche recruten, vol ijver om zich bij het corps aan te sluiten, terwijl de achttien manschappen als garnizoen werden achtergelaten.

Ondanks zijne numerieke meerderheid, moest URBAN, in 't naauw gebragt tusschen GARIBALDI die de geheele streek

rondom hem in opstand bragt, en het vooruitdringende leger der geallieerden, blijde zijn door geforceerde marschen te ontsnappen. Maar juist omtrent dezen tijd hadden de vrijwilligers, in hunne opgewondenheid over hun bijna fabelachtig slagen, zich zelven bijna in het ongeluk gestort. Niet gewoon om op getalssterkte te letten, vielen zij, voorbij Brescia, bij Castenadolo, eene veel grootere magt aan, terwijl GARIBALDI, die eene andere colonne aanvoerde, afwezig was. De Oostenrijkers waren vlak bij hunne reserve en, schoon eerst geslagen, waren zij weldra in staat om de vrijwilligers met zwaar verlies terug te slaan. Maar dezen gaven het niet op en deden nog eens zulk een stouten aanval met de bajonet, dat de overwinnende vijand hen niet durfde vervolgen, en weinige dagen later sloeg GARIBALDI zijne legerplaats op te Salo, bij het meer Garda, — nog geene maand nadat hij het Sardinische grondgebied verlaten had. Toen de geallieerden de Chiesa overstaken, was hij gedetacheerd naar de Valtellina, om den bergpas van den Stelvio te verdedigen, daar er vrees bestond, dat de Oostenrijkers daardoor weder op Milaan zouden aanrukken, nadat de legers der geallieerden den Mincio gepasseerd zouden zijn, en hun zoo weder in den rug zouden komen. Bovendien werd generaal CIALDINI met eene divisie naar den Tonale-pas ter ondersteuning gezonden; dit was een tweede weg uit Trentino of het Italiaansche Tyrol, eene provincie, die, geheel overeenkomstig het politieke systeem dat de blijvende beheersching van Italië beoogt, door het Weener Congres bij den Duitschen Bond is gevoegd, hoewel in strijd met de natuurlijke en geographische gesteldheid (*).

Gedurende den geheelen veldtogt waren GARIBALDI en zijne

(*) Trentino is eene provincie door Italianen bewoond, en ligt ten zuiden van den grooten Alpenketen, ofschoon zij door eene rij lager bergen ingesloten is, waardoor vijf bergpassen loopen, die toegang geven tot Lombardije en Venetië. Daardoor wordt het eene natuurlijke sterke vesting, van waar de Oostenrijkers uitvallen in het groot kunnen doen, terwijl de vijand die in Italië krijg voert, hen niet kan vervolgen zoo zij terugtrekken, daar hij dan het gebied van den Duitschen bond schendt, — eene uitmuntende bepaling in het belang van Oostenrijk. Ware de oorlog doorgezet, dan zouden de Oostenrijkers waarschijnlijk de open vlakte van Venetië verlaten hebben, en weder door den Trentino invallende, getracht hebben de geallieerden van de basis hunne operatiën af te snijden.

zonen de gevierde helden van Italië. Hij was overal de voorlooper van de geregelde legers, en daar elke andere gelegenheid voor de geestdrift des volks om zich te uiten, afgesneden was door de strenge tucht die in de gerevolutioneerde provincies gehandhaafd werd, zoo openbaarde deze zich met dubbele kracht op den eenigen weg die opengelaten was. Van het oogenblik dat GARIBALDI Sardinië verliet, ontving hij geen enkelen penning ondersteuning van de schatkist. En die had hij ook niet noodig. De Lombardische steden wedijverden met elkander om hem te ondersteunen. Vrijwillige aanbiedingen vulden zijne militaire kas, de lijsten van dienstneming die hij in elke stad openstelde, werden met teekeningen bedekt, zoodat zijn corps ten laatste over de 15000 man sterk was. Bergamo wapende en kleedde 2000 recruten, Como 1400, terwijl Lodi 52000 francs gaf, zonder dat het getal manschappen juist bepaald was; andere steden waren niet minder mild, en behalve deze bepaalde giften behoefden zijne soldaten, die dikwijls haveloos en barvoets in eene stad aankwamen (want het corps voerde niets anders dan wapenen en ammunitie mede), nooit eene stad te verlaten, zonder dat zij ruimschoots voorzien werden van schoenen en schoon linnen. Hunne onaanzienlijke eenvoudige uniformen waren juist geschikt voor hun moeitevolle werk, en het was een treffend gezigt, om mannen in rijkdom en weelde opgevoed, die uniform te zien dragen als eene onderscheiding, die een glans wierp op den edelsten naam, en blijmoedig het harde leven verdragen en zich onderwerpen aan de strenge tucht der *Cacciatori delle Alpi*. Niet gehard tegen vermoeijenis, vielen zij dikwijls neder bij de lange marschen, die gewoonlijk dwars door het veld gingen, en de hospitalen waren vol zieken. Maar toch werden ook dezen opgewekt door het knallen van het geweervuur; de naam van hun aanvoerder, die tevens hun oorlogskreet was, scheen een tooverwoord, in staat om zelfs de stervenden op te wekken; en zoo groot was hun ijver voor den strijd, dat bij zekere gelegenheid acht soldaten die ziek lagen, opvlogen om het gevaar met hunne kameraden te deelen. Twee er van sneuvelden, twee andere werden doodelijk gewond naar de achterhoede gedragen, en de vier overigen kropen na afloop van den strijd naar het hospitaal terug.

De troepen van GARIBALDI waren de laatsten die schoten

met den vijand gewisseld hebben, even als zij de eersten geweest waren om de beschutting der muren van Casale te verlaten. Hun aanvoerder was aan den voet van den Stelvio en had reeds verscheiden scherpe gevechten met de Oostenrijkers gehad (waarbij hij echter van zijne voordeelen geen gebruik kon maken, omdat hij dan het gebied van den Duitschen Bond zou schenden) toen hij berigt kreeg eerst van den wapenstilstand, en toen van het verdrag van Villafranca. Diep en vreemd was de indruk dien deze vrede op Italië maakte. Het korte en nog onbepaalde berigt, door den electrischen telegraaf overgebragt, vloog door het schiereiland, en sloeg hoog gespannen verwachtingen den bodem in en doofde vurige geestdrift uit. Het aanzien der steden veranderde als bij tooverslag. Verdriet was nu even duidelijk op elks gelaat te lezen, als het voor weinige uren nog de vreugde was geweest. Een doodskleed scheen plotseling over Milaan, Turijn en Florence te zijn geslagen, en alle inwoners in zijne sombere plooijen te hebben gewikkeld. Wie zal de wanhoop der Venetianen schetsen? Van den toren van San Marco hadden de Venetianen elk oogenblik de Fransche vloot te gemoet gezien, daar zij reeds in hare wateren was; van de wallen van Verona hadden de burgers hunne oogen ingespannen, om de driekleurige vaan in 't gezigt te krijgen, — en een paar lakonieke woorden maakten een eind aan al die verwachtingen. Er waren er die de handen aan zich zelven sloegen uit overmaat van wanhoop, anderen die tot krankzinnigheid vervielen (*), en door geheel Italië schenen de woorden: »Venetië blijft onder de Oostenrijkers", genoegzaam om te bewijzen, dat aan hoop en trouw, aan vrijheid en orde de doodsteek was toegebragt.

Toen ontstond er eene ontroering, die de ziel van eene geheele natie als van één man schokte. Al de hartstogten, die het menschelijke gemoed in beweging kunnen brengen, voerden strijd in de gemoederen van millioenen menschen. Teleur-

---

(*) De kieschheid jegens de achtergeblevenen verbiedt ons om hier namen te noemen dezer slagtoffers van hunne te groote vaderlandsliefde; maar het feit is zeker, en velen in Milaan zouden het kunnen getuigen, die dergelijke treurige voorvallen in den kring van hunne eigen persoonlijke kennissen hebben zien gebeuren. [Noot — natuurlijk niet van den vertaler.]

stelling, woede, vrees dat nog ergere dingen zouden volgen nu zoo iets rampzaligs gebeuren kon, wantrouwen jegens allen die men het meest vast vertrouwd had, vereenigden zich om bedaard nadenken onmogelijk te maken, en men werd geslingerd op de baren van den hartstogt, gelijk een schip zonder roer op eene stormachtige zee. Mannen die altijd bekend hadden gestaan voor de gematigdheid hunner gevoelens, riepen nu uit: »Leve MAZZINI!" als om hunne nieuwe overtuiging uit te drukken, dat geweld en uiterste maatregelen alleen voortaan iets baten konden voor Italië. Daarop kwam een berigt, dat de opgewondenheid nog scheen te moeten vermeerderen, maar dat juist het middel bleek te zijn, om de menschen te brengen tot een bedaard overleg wat gedaan moest worden, — het berigt namelijk van de aftreding van graaf CAVOUR en de onverholen wanhoop van VICTOR EMMANUEL. Allen zagen nu dat de koning nog eenstemmig dacht met zijn volk, en dat zijn minister wilde aftreden, liever dan het hoofd neder te leggen bij den gehaten vrede. Zoo brak het licht der hoop weder door de wolken van wanhoop henen, en de toekomst van Italië was gered. Het strekt den Italianen tot eeuwige eer, dat zij dit vreeselijke proefgerigt hebben doorgestaan, zonder dat er eene enkele poging tot gewelddadigheden is gedaan. Één oogenblik was voldoende geweest om al de verwachtingen te vernielen, die zoo systematisch waren opgewekt, zoo zorgvuldig gevoed, om hen te berooven van die algeheele onafhankelijkheid, die beloofd was als de belooning van hunne gewillige gehoorzaamheid, — en toch werd geene de minste beleediging diegenen aangedaan, die deze verpletterende teleurstelling berokkenden. Men had sympathie voor de smart die het leger moest gevoelen bij de plotselinge staking van hunne schitterende loopbaan, — die ook uit de geheele houding van manschappen en officieren scheen te blijken, — en de Fransche Keizer, ofschoon koud ontvangen, werd toch begroet met den eerbied aan hem verschuldigd, die, ofschoon hij te kort was gekomen in zijne vrijwillige belofte, toch zijn leven gewaagd had en het bloed zijner soldaten had laten vloeijen voor de bevrijding van Italië.

Met zijn groote echt Italiaansche hart deelde GARIBALDI in al de gewaarwordingen van zijne landgenooten. In zijn kamp, bij Lovere, gevoelde ook hij dezelfde smart en teleurstelling,

en zijne eerste gedachte bij het hooren van den vrede was, om zijn commando neder te leggen. Hij schreef dadelijk aan den koning; maar op het aandringen van dezen liet hij zich spoedig overhalen om zijn verzoek om ontslag weêr in te trekken. Het was goed voor Italië, dat VICTOR EMMANUEL dit op den populairen aanvoerder vermogt. Het ontslag van GARIBALDI op dit oogenblik zou even noodlottig gewerkt hebben als dat van CAVOUR heilzaam was. Graaf CAVOUR, de doodvijand van Oostenrijk, kon geen enkel document op den vrede betrekkelijk geteekend hebben zonder met zijne geheele carrière in strijd te komen; maar had GARIBALDI, een militair aanvoerder en zonder eenige connectie met politiek of diplomatie, zijn post nedergelegd, dan zou geheel Italië hierin een bewijs gezien hebben, dat het Sardinische gouvernement zijne zaak verlaten had voor den rijken prijs van Lombardije. Het vertrouwen dat deze held nooit een bloot partijbelang zou dienen, was zoo sterk, dat het berigt dat hij zijn commando behield, de harten van het volk vaster verbond aan hun souverein, en toen hij eene proclamatie uitvaardigde eindigende met de woorden: »Weest altijd trouw aan de zaak der Italiaansche onafhankelijkheid, — lang leve VICTOR EMMANUEL, onze koning!" ging er een gejuich van goedkeuring op van uit het kleine kamp in de Alpen, dat herhaald werd van de oevers van den Arno tot in de bosschen van de Romagna.

De bewering moge paradox klinken, toch gelooven wij dat het opgeven van Venetië de waarborg was voor de toekomst van Italië. De toestand van de ongelukkige provincie Venetië, door meêdoogenlooze schattingen gedrukt en geteisterd door hongerige en wrevelige soldaten, is pijnlijk om aan te zien; het is treurig te denken aan edele vrouwen in gevangenschap gehouden, zooals Signora CONTARINI, aan vreedzame burgers in het holst van den nacht uit hunne huizen opgeligt en in de kerkers der Duitsche vestingen opgesloten, terwijl hunne goederen verbeurd verklaard en hunne gezinnen in gebrek achtergelaten werden; maar zoo wij onze individuële sympathiën ter zijde stellen, zullen wij begrijpen, dat de tranen in Venetië vergoten bijna noodig zijn om den wasdom van den jongen boom der Italiaansche eenheid en onafhankelijkheid te bevorderen. In het dagelijksche leven is individuële ellende dikwijls de bron van algemeen heil, en zwaar als het kruis

van Venetië nu is, toch zou het wel kunnen blijken dat het tot heil van Italië strekken kan. Niemand kan gewenscht hebben dat zulk een zware last der stad zou opgelegd worden, die voor elken beoefenaar der geschiedenis eene soort van bekoorlijkheid heeft; — maar nu het lot eenmaal besloten heeft dàt die last nog voor een tijd door haar gedragen zal worden, nu is het goed dat niemand door de smart hierover blind zij voor de goede zijde, die onder de bestaande omstandigheden daaraan is, en wij willen kortelijk de redenen opgeven die deze teleurstelling kunnen matigen.

De geschiedenis leert, dat hoe gemakkelijker een staat zijne vrijheid wint, hij des te minder geschikt is, om haar te handhaven. Ware de oorlog doorgezet, dan zouden naar alle menschelijke waarschijnlijkheid de Oostenrijkers van den Mincio naar den Isonzo zijn teruggedrongen, zelfs nog spoediger dan zij van den Ticino naar de grenzen van Lombardije zijn gedreven, ja, er is groote waarschijnlijkheid, dat de beroemde vierhoek met minder verlies van levens en tijd zou genomen zijn dan men scheen te verwachten. Het is nu bekend, dat de wapening van Verona niet voltooid was, en het Hongaarsche en Poolsche garnizoen van Mantua hadden zich reeds voorbereid om de poorten te openen bij de eerste teekenen van den aanval. Alles was reeds afgesproken en de dag bepaald, toen de plotselinge sluiting van den wapenstilstand den officier, die de onderhandelingen leidde, noodzaakte om naar de vesting te berigten dat de uitvoering uitgesteld moest worden, en weinige dagen later werd het geheele plan natuurlijk opgegeven. Wanneer nu de onafhankelijkheid door zoo geringe en kortstondige inspanning verkregen ware geworden, wanneer de magt van Oostenrijk zoo plotseling en volslagen ten onder ware gegaan, — zouden de Italianen dan eensgezind zijn geweest in het nemen der maatregelen om hare herstelling voor de toekomst te voorkomen? Wij weten dat de groote massa van het Italiaansche volk gereed is om opofferingen te doen voor de onafhankelijkheid, en dat de edelsten onder zijne zonen niet aarzelen te verklaren dat, indien Italië eenmaal vrij, niet in staat zou zijn om zijne onafhankelijkheid met eigen zwaard te bewaren en te beschermen, het verdienen zou weder tot slavernij te vervallen; maar eene al te gemakkelijke overwinning zou geringschatting van den vijand veroorzaakt

hebben en de deur opengezet tot allerlei stedelijke en provinciale ijverzucht en verdeeldheid. In de vreugde over de veroveringen van een magtigen bondgenoot, zou de noodzakelijkheid van eigen opoffering vergeten hebben kunnen worden en menig bezwaar aan eene krachtige organisatie van Italië in den weg hebben kunnen leggen. *Nu* zal de bewustheid dat de vijand nabij is, van de wallen van Mantua en Verona uitziende, om van het geringste teeken van tweedragt partij te trekken, levendig blijven in elk echt Italiaansch hart, en over eenige jaren zal de geest die nu heerscht de verschillende provincies aaneen smeden, dat het verschil tusschen Toscaners en Piemontezen even weinig aan hun gemeenschappelijk karakter als Italianen schaden zal, als nu dat tusschen Elsasser en Gascogner de eenheid van Frankrijk verbreekt. En de vereeniging zal veel vaster zijn, als de provincies zich uit eigen plegtige en beredeneerde keuze bij Sardinië voegen, dan wanneer dit ingevolge den uitslag van het krijgsgeluk geschiedt.

De gebeurtenissen die in de jongste dagen in Midden-Italië plaats grijpen zijn een genoegzaam bewijs hiervoor. Slechts voor weinige maanden werden die bevolkingen door het terugtrekken der Oostenrijkers en de vlugt der quasi-inheemsche autoriteiten, geheel aan zich zelven overgelaten. Zij waren niet gewend aan zelfbesturing, en sedert jaren had de militaire magt alleen hen beteugeld. En ziet, zij wendden zich naar Turijn om nationale bestuurders, en op merkwaardige wijze bleek al aanstonds hunne geschiktheid voor orde. Rooverij en politieke moorden (*) hielden dadelijk op, zelfs de gewone vergrijpen verminderden op in 't oog vallende wijze. Een Sardinische commissaris en een gering aantal half gedrilde nationale gardes bragten in eenige uren tot stand, wat duizende Oostenrijksche soldaten, door troepen gens-d'armes en eene geduchte policiemagt ondersteund, in geen tien jaren hadden kunnen doen. Oppervlakkig schijnt dit feit zoo wonderlijk, dat het bezwaarlijk te verklaren is. Maar zoo wij nadenken, dan zullen wij zien, dat het volk eigenlijk sedert 1848 in de leerschool was geweest. Onder allerlei vermomming en voorwendsel waren de geheime agenten van Oostenrijk steeds bezig, om hen tot

(*) Toch niet geheel, blijkens hetgeen de jongste berigten van de vermoording van den kolonel ANVITI in Parma gemeld hebben.

wanordelijkheden en oproer aan te zetten, terwijl hunne organen in de Duitsche pers niet ophielden, om hoog op te geven van den geest van wanorde en de gemeentelijke oneenigheden der Italianen. Daardoor werden die bevolkingen in staat gesteld om hare vroegere dwalingen als in een spiegel duidelijk voor zich te zien, zij werden getroffen door de wanstaltigheid van het portret, en tevens begrijpende dat het ware doel van de *agents provocateurs* het voordeel van Oostenrijk moest zijn, ontdekten zij wat zij voortaan te vermijden hadden zoo zij niet eeuwig in slavernij wilden blijven. Deze overtuiging was zoo diep ingeworteld, dat zij zich geen oogenblik vergaten, bij de listige strik die hunne vlugtende vorsten, met uitzondering van de hertogin van Parma, hun spanden. Dezen namelijk lieten alle personen en ambtenaren onder hun bestuur plotseling en te gelijk hun werk staken, in de verwachting, dat op die wijze hunne prophetie van regeringloosheid vervuld zoude worden. Zoo doende is de geest van orde en gematigdheid, die wij nu bewonderen, juist het uitvloeisel van de listige berekeningen en overkrachtige pogingen van de Habsburgsche Aartshertogen. Wat ook de geheime beweegreden van Keizer NAPOLEON met de preleminairen van Villa Franca wezen moge, de clausule die den terugkeer toestaat der souvereinen die zich zelf verbannen hebben, heeft eene uitwerking gehad, die hij kwalijk vooruit had kunnen verwachten, tenzij zijn voornemen eigenlijk geweest is, om een nieuw en meer treffend bewijs van de goede gezindheid en bekwaamheid van het Italiaansche volk te voorschijn te roepen.

Geene wanordelijkheden hadden plaats, zelfs nadat de Sardinische commissarissen teruggeroepen waren. Modena en Parma vereenigden zich rustig onder het dictatorschap van den Romein FARINI; Toscane werd afzonderlijk bestuurd door Baron RICASOLI en de Romagna door colonel CIPRIANI. De geschiedenis heeft zelden een grootscher schouwspel opgeleverd, dan dat waarvan wij in deze dagen getuigen zijn geweest. Zelfs de Engelsche revolutie van 1688 kan hiermede moeijelijk gelijk gesteld worden. Er werd eene kieswet op de ruimste schaal afgekondigd en alle klassen des volks ijlden naar de stembus, waarbij zelfs de minst ontwikkelden een ijver betoonden om van dit hun voorregt gebruik te maken, zooals men zelden in andere landen ziet. De uitstekendste mannen door geboorte, rijkdom,

kennis en welgezindheid werden met groote meerderheid gekozen. De verkiezingen werden niet door de geringste buitensporigheid gestoord, en toen de vertegenwoordigers bijeenkwamen, verklaarden zij zich met merkwaardige eenstemmigheid voor de afzwering van hunne vroegere vorsten en de vereeniging met Sardinië; daarop, hunne taak volbragt achtende, gingen zij uiteen, wijselijk inziende dat in zulke troebele tijden een dictatorschap alleen de zaken tot eene gunstige oplossing zou kunnen brengen.

Dat de kleinere hertogdommen tot zulk een besluit kwamen, behoeft ons in geenen deele te verwonderen. Een gedeelte uitmakende van het groote Po-dal, zijn het niet alleen geographische maar ook commerciële banden, die hen aan Lombardije en Sardinië verbinden, en gedurende de laatste tien jaren hebben zij naar zulk eene gelegenheid uitgezien, om den wensch te bevredigen, die reeds in 1848 door algemeene stemming geuit was. En de Romeinsche Legaties verafschuwen hunne priesterlijke overheden zoo zeer, dat zij reeds in de vorige eeuw hun overgang tot het republikeinsche Frankrijk, door het verdrag van Tolentino, met vreugde begroetten, en wij gelooven dat zij elk mogelijk gouvernement zouden verkiezen boven dat van den stedehouder van CHRISTUS. Maar wij erkennen, dat wij naauwelijks hadden durven verwachten dezelfde eenstemmigheid bij de Toscaansche vergadering te zien, en wij beroepen er ons op als eene getuigenis voor de juistheid van onze opmerking over de indirecte goede gevolgen van den vrede van Villa Franca.

De zelfstandigheid van Toscane is sedert eeuwen sterk gemarqueerd geweest; het volk had zich over weinige belangrijke grieven te beklagen, en ofschoon de vorsten van Habsburg-Lotharingen hunnen onderdanen geene duurzame voordeelen hadden aangebragt, onderscheidden zij zich ook niet door zulke bepaalde en persoonlijke ondeugden als de Hertogen van Parma en Modena. Ja, had de groothertog goedschiks den voorslag van den cavalière Buoncompagni, 24 April d. j. gedaan, ingewilligd, dan zoude hij op dit oogenblik misschien nog ongestoord op zijn troon hebben gezeten, onder de bescherming van een verbond met VICTOR EMMANUEL (*). Hij

(*) Deze voorslag van Sardinië is even eervol voor den minister (CAVOUR),

weigerde en ging heen; maar het vertrek van de groothertogelijke familie maakte even weinig sensatie in het land dat zij gedurende 122 jaren hadden geregeerd, als dat van elk ander reiziger. Het protectoraat van den »eerlijken koning" werd aangezocht als een middel tot ondersteuning in den oorlog, maar weinigen dachten toen werkelijk aan eene vereeniging onder zijn scepter, en deze weinigen hadden maar geringe hoop van hunne wenschen verwezenlijkt te zien. De Toscaners vergenoegden zich met den loop der gebeurtenissen af te wachten, en ware Venetië even gemakkelijk als Lombardije vrij geworden, dan durven wij zeggen, dat zij nooit geneigd zouden geweest zijn, om hunne administrative onafhankelijkheid op te offeren. Doch de vrede hield bij allen de vaste overtuiging levendig, dat alleen zelfopoffering Italië in staat zou kunnen stellen om het nog steeds magtige Oostenrijk te weêrstaan en zijn invloed in de confederatie te annuleren, — zoo althans dit vreemdsoortige plan ooit werkelijk tot stand mogt komen. Dat geloof droeg weldra vruchten; de kiezers vroegen maar één onderpand van de vertegenwoordigers aan wie zij hun lot hadden in handen gegeven; en toen de afstammelingen van de groote oude republikeinen van Florence nog eens weder samenkwamen in de zaal van de vijfhonderd, in dat paleis dat inderdaad een tempel van historiële grootheid is, was de uitslag niet twijfelachtig. Nog eenmaal stonden zij daar, de dragers van namen die de bladzijden van GUICCIARDINI's en SISMONDI's geschiedwerken versieren. GINO CAPPONI, een afstammeling van dien PIETRO, die eens den Franschen monarch in zijne tent weêrstond; STROZZI, van nog vorstelijker afkomst; UGOLINO DELLA GHERARDESCA, wiens naam niet kan sterven zoo lang DANTE's vers leeft, met verscheiden anderen van grooten, zoo niet gelijken naam. De oude geest van Florence scheen op hen neder te dalen, toen zij die beroemde zaal verlieten en in plegtigen optogt in den tempel door BRUNELLESCHI opgerigt, Gods zegen gingen afbidden. Moge hun gebed in den hemel en op aarde gehoord worden, en het dubbele besluit, dat zij met zulke kalme waardigheid, zulken vast-

---

die hem liet doen, als voor den vertegenwoordiger die hem opstelde, terwijl hij het beste bewijs is van de belangeloosheid van het Sardinische gouvernement in de Italiaansche quaestie.

beraden moed en zulke versmading van geheime bedreigingen en bedriegelijke lagen namen, tot heil strekken van Toscane en de toekomst van Italië.

Vele van deze mannen hadden in dagelijksche gemeenschap met de groothertogelijke familie geleefd, en toch werd er geene stem onder hen verheven tot verdediging van de vorsten, die beschutting hadden gezocht in het Oostenrijksche leger en heengegaan waren om te strijden met de overwonnenen te Solferino. Zelfs niet onder de bedekking der geheime stemming werd er eene enkele stem ter hunner gunste vernomen. Met bijzonderen tact gaf de Vergadering als motief voor haar gevoelen het eenvoudige feit op, dat de vorst zijn land had verlaten op het oogenblik dat een nationale oorlog was uitgebroken. Gevolgelijk werd ieder burger die Toscane niet verlaten had geregtigd, om zijne stem aan het besluit der afzwering te geven. De verdere quaestie bleef nu over. Zou Toscane zich aansluiten aan noordelijk Italië, òf trachten het centrum te worden van een koninkrijk, dat men aan Prins NAPOLEON zou aanbieden, wiens huwelijksverbindtenis met het huis van Savoye hem bijna tot een Italiaansch vorst maakt? Wij gelooven gaarne dat persoonlijke tegenzin tégen, en minachting vàn dezen candidaat uit zijne vroegere jaren de eenstemmigheid van dit besluit wel bezwaarlijk heeft gemaakt; maar wij gelooven ook, dat na den vrede van Villa Franca, in elk geval de meerderheid voor de vereeniging met Sardinië zou geweest zijn. Italië voor de Italianen is het eenige dat men wenscht, en alle klassen hebben de vaste overtuiging, dat, zoo zij eens onder éénen scepter vereenigd waren, de Oostenrijker niet lang in het bezit van Venetië zou blijven.

Maar al deze bewijzen van de gematigdheid en den geest van orde van *het meerendeel* der Italianen zouden nog niet genoeg baten voor de toekomst. Waren de Midden-Italiaansche gewesten tevreden met deputaties te zenden, om hunne troonen aan VICTOR EMMANUEL aan te bieden, legden zij het hoofd neêr bij de formele en dikwijls herhaalde verzekering van NAPOLEON III, dat hij eene gewapende tusschenkomst noch zelf ondernemen, noch toelaten zou, dan zouden wij toch nog aan de toekomst van Italië wanhopen. Wel is er eene zedelijke zekerheid, dat de Fransche Keizer niet zal trachten de natie te dwingen die hij zoo kort geleden bevrijd heeft; en wanneer Oostenrijk er zeker van kan zijn, dat elke gewelddadige poging van zijn kant door Frankrijk zal belet worden, dan zal de les te Solferino gekregen het wel leeren voor het tegenwoordige bij de vergrooting van Sardinië stilletjes te berusten. Maar deze zedelijke zekerheid is niet genoeg, en het werkelijke bewijs van de geschiktheid der Italianen voor vrijheid, is de eensgezindheid van de bedreigde landen en de bereidwilligheid der inwoners om goed en leven ter bereiking van hun doel te willen wagen.

Gelukkig ontbreekt dit bewijs niet. In den geest van het oude Lombardische verbond, dat eenmaal Italië van den usur-

pateur bevrijdde, hebben de tegenwoordige Italianen zich tot gemeenschappelijken tegenstand vereenigd. De gouvernementen weten zeer goed, dat behalve de Oostenrijkers er vele andere oorzaken van vrees zijn; dat de Paus, wiens naam in dien tijd eensluidend was met tegenstand tegen den vreemdeling, nu tot den vijand overgegaan is. ALEXANDER III stichtte het Lombardische verbond; de stad voor de verdediging er van opgerigt, ontving zijn naam, en die is, door een vreemden zamenloop van omstandigheden, ook later gebleken een sterk bolwerk tegen de Duitsche overheersching te zijn. PIUS IX daarentegen liet Perugia plunderen, en beloonde hen, die het gruwelstuk hadden uitgevoerd. En op dit oogenblik worden zijne troepen bij La Catolica bijeengetrokken, om de Romagna binnen te rukken. De verbannen hertogen brouwen zeker iets kwaads met de geheime medewerking van Oostenrijk, en wij weten dat de wel is waar weinige, maar toch active en roekelooze aanhangers van MAZZINI hun best doen om binnenlandsche onlusten te verwekken. Eensgezindheid is de eenige bescherming tegen deze verschillende gevaren, en naar ons denkbeeld is er niets dat meer regt geeft om goede verwachtingen te hebben, dan dat de drie gouvernementen zich gehaast hebben om een verbond aan te gaan ter onderlinge ondersteuning, en dat zij hunne legers onder één opperhoofd vereenigd hebben.

Er zijn meer aanvoerders in Italië wier talenten en eerlijke bedoelingen boven twijfel verheven zijn, maar er kon maar één man gevonden worden, die boven alle verdenking en chicane verheven is. Die man is GARIBALDI. En het zijn niet zoo zeer zijne talenten, hoe schitterend ook bewezen, die hem dezen onevenaarden invloed verschaffen. Het is zijn karakter dat hem tot den eenigen man maakt in staat om de wilde geesten te temmen, die voor de verdediging van Midden-Italië zijn opgeroepen. Hij heeft het leven des volks geleefd en dezelfde lucht geademd als zij; nu is zijne beurt gekomen om hunne driften naar zijn wil te leiden. De stoutmoedigste is bevreesd voor zijn misnoegen, en onderwerpt zich zonder morren aan de strenge tucht die hij handhaaft, want ieder kent zijne onbuigzame strengheid, wanneer hij reden heeft om vertoornd te zijn. De meer bedaarde gemoederen stellen vertrouwen op zijne vaderlijke zorg, en ieder weet dat zoodra als de trompet zich laat hooren, hij zijne plaats in de voorhoede inneemt met zijne trotsche minachting van den dood. De persoonlijke moed van een aanvoerder zal nooit missen zijne soldaten aan hem gehecht te maken, en is eene noodzakelijke eigenschap in den aanvoerder van zoo vreemdsoortig zamengestelde troepen, als die GARIBALDI nu onder zich heeft. Maar zelfs dit is niet de voornaamste reden van den magischen invloed van dezen generaal. Het geheim hiervan ligt in de bewustheid dat zijn geheele leven aan Italië is toegewijd, want er kan geen twijfel meer bestaan aan zijn ijver, om de goed gedrilde troepen van Oostenrijk of de Zwitsersche huurlingen van den Paus te bevechten. Daarom heeft de veroordeeling

van republikeinsche aanslagen dubbele kracht in den mond van hem, die vroeger zoo lang zelf het zwaard der republiek heeft gevoerd, en het eerst in ongelegenheid kwam wegens zijn aandeel in de complotten van MAZZINI.

Sommigen hebben misschien weinig vertrouwen op de troepen, die nu onder het commando van GARIBALDI vereenigd zijn, vooral om de verschillende elementen, waaruit zij zamengesteld zijn. De drie gouvenementen echter die hem aanstelden, vertrouwen op zijne bekwaamheid, om deze ruwe massa tot een welgeordend leger om te smeden, even als een kunstige smid een fijn en scherpsnijdend lemmet maakt van wat niet anders dan een ruw brok ijzer scheen te zijn. En inderdaad zijn de troepen waarover hij bevel voert, uit zeer verschillende elementen zamengesteld. De Toscaansche divisie geregelde troepen, door Oostenrijksche officieren gedresseerd, is nagenoeg 13000 man in getal; het corps van MEZZACAPO, uit dappere vrijwilligers van de Romagna zamengesteld, 10,000 à 12,000; dat van ROSELLI 3000 à 4000. Behalve deze troepen, die sedert eenige maanden georganiseerd zijn, kan men nog rekenen op de gendarmerie en de belasting-wacht (*guardie di Finanza*), ook een gewapend corps, en worden er twee nieuwe brigades van 6000 man ieder in Modena geformeerd, benevens nog andere corpsen in Toscane en in de Romagna. Het kleine leger is ook tamelijk wel voorzien van artillerie; het heeft drie of vier veldbatterijen van acht stukken. Het Sardinische gouvernement heeft ook het zijne gedaan om het getal van dit Italiaansche leger te vergrooten, door dadelijk de vrijwilligers van hun eed te ontslaan, die het volgens de overeenkomst nog een jaar na afloop van den oorlog in dienst had kunnen houden, — en ofschoon GARIBALDI zijne *Cacciatori delle Alpi* heeft moeten ontslaan, zullen zij toch juist uit persoonlijke gehechtheid aan hem zich weder onder zijne nieuwe banieren vereenigen. Ook de leeningen door de provisionele gouvernementen uitgeschreven, zijn met groot gemak volteekend geworden, een bewijs dat de gegoeden vertrouwen hebben op den stand van zaken. In één woord, als men uit het tegenwoordige tot de toekomst besluiten mag, dan kunnen vriend en vijand beiden verzekerd zijn, dat, zoo het tot eene worsteling komt, Italië òf overwinnend uit den kamp zal treden, òf niet dan na een wanhopigen en dapperen tegenstand zal bukken.

Maar toch is een open strijd misschien nog het best voor den tegenwoordigen toestand van Italië. Ondanks hunne vele deugden hebben de Italianen den vuurdoop nog noodig, en het is goed, dat zij de volstrekte noodzakelijkheid inzien om eene sterke militaire magt te organiseren. Maar zulk een worstelstrijd is misschien nog ver verwijderd, en behoeft ons nu niet bezig te houden. Elke dag heeft genoeg aan zijn eigen kwaad, en het tegenwoordige vraagstuk is ingewikkeld genoeg om de wijsste hoofden werk te geven. De oplossing hiervan wordt gewacht van het congres, en de uitslag daarvan zal veel afhangen van de houding van het Engelsche gouvernement en volk.

Eerst nu, nu NAPOLEON zijne onmagt verklaard heeft, om alleen door kracht van wapenen het vraagstuk te beslissen, eerst nu kan Engeland zich geroepen achten om bij die oplossing mede te spreken. Want het is nog de vraag of het verdrag van Villa Franca als eene geheele omkeering in de staatkunde van NAPOLEON III beschouwd moet worden. Het spel is nog niet uitgespeeld. Duidelijk is het, dat er tusschen de hoven van Weenen en Parijs nog geene volmaakte vertrouwelijkheid en eenstemmigheid heerschen, en men heeft nog niet genoeg opgemerkt, dat hoe bepaald de belofte zelve: »Italië zal vrij zijn van de Alpen tot de Adriatische Zee" ook was, de tijd voor hare vervulling niet bepaald was.

In de laatste twee maanden heeft het vraagstuk belangrijke schreden voorwaarts gedaan. De Italianen hebben hunne geschiktheid voor zelfbestuur getoond, en hunne vertegenwoordigers hebben hunne wenschen met bewonderenswaardige duidelijkheid en eenstemmigheid uitgedrukt. Italië werpt zich in de armen van VICTOR EMMANUEL, gelijk eene schoone vrouw die de trouwe liefde van een vurig minnaar wil beloonen, en niemand die met het karakter van den koning bekend is, kan twijfelen aan zijne bereidwilligheid, om de zware pligten daardoor op hem geladen te aanvaarden en zijne geliefde te verdedigen, al ware het ten koste van zijn eigen leven. Maar er zijn bedenkingen, die hem terughouden en verhinderen, dat hij zoo dadelijk de aangeboden kroonen zich op 't hoofd zet. Het is zijn pligt eenigen waarborg te verkrijgen voor de onschendbaarheid van zijn nieuwen staat, en de toelating daarvan in de huishouding der Europesche staten, eer hij de Midden-Italiaansche landen toestaat hun lot aan het zijne te verbinden. Dien waarborg en die toelating is alleen van een Europeesch congres te wachten."

Slechts in het laatste gedeelte van dit opstel hebben wij het een en ander verkort, waar de schrijver gissingen en beschouwingen in het midden brengt over hetgeen van dat Congres te wachten is en de rol, die Engeland daarbij vervullen zal. Ook de toekomst die dat congres in 't leven zal roepen, ziet hij tamelijk gunstig in, even als zijne schildering van het tegenwoordige van Italië zeker niet te donker is gekleurd. Doch de boven medegedeelde feiten zijn ons meer waard dan beschouwingen, die in den tegenwoordigen tijd weinig meer dan gissingen kunnen zijn. Zeer juist hebben de Engelsche bladen, — de satyrieke mond van den Punch voorop — NAPOLEON »den Franschen sphynx" genoemd. Maar daar geheel Europa, en Italië allermeest, in de handen is van dien sphynx, gelijk een vogeltje in de vlugge voorpooten van eene huiskat, — zoo zal men best doen een modernen OEDIPUS af te wachten, die het raadsel oplost, wat Europa met dat Italië zal zien gebeuren.

MENGELWERK.

DE TWEE SPANJAARDEN.

DOOR

M^r^. *SCHOLTEN TOT GANSOIJEN.*

Wie hoorde wel niet eens van het heerlijke Andalusië en de betooverende hoofdstad Sevilië, het Florence van Spanje? Wie daar slechts eenigzins gegoed is, heeft midden in zijne woning een uiterst netten binnen- of woonhof, geplaveid met schoone wit- en zwartmarmeren steenen uit Carrara, veelal met eene fontein in het midden, en altijd aan de vier zijden omgeven door eene galerij, steunende op uiterst fijn bewerkte kolommen, waarop de bogen naar den ouden Moorschen bouwtrant zijn aangebragt, 'tgeen een zeer schoon en sierlijk gezigt oplevert. Elken morgen zijn de dienstmaagden gewoon het plaveisel rijkelijk te besprenkelen en met sponsen goed af te wasschen, dat veelal in den loop van den dag en ook des avonds herhaald wordt. Men voegt er nog de voorzorg bij om, zoolang de zon aan den hemel staat, den woonhof met een dik zeil te overdekken, dat bij het vallen van den avond weggetrokken wordt; zoodat die plaats alsdan, inzonderheid na een heeten zomerdag, een regt frisch en aangenaam verblijf oplevert. In Sevilië is het een waar genoegen des avonds door de donkere straten der stad te wandelen en door de traliehekken der huizen heen die smaakvolle, schitterende, koele, goed verlichte en hier en daar met vasen en bloemen versierde woonhoven te begluren, met de schoone en aanvallige Andalusische vrouwen te midden der bloemen. Die woonhoven zijn het, waar dan het gezin bijeenkomt en het avondgezelschap, de zoogenaamde *tertullia*, gehouden wordt. En die avondgezelschappen zijn niet, zoo als wel elders pleegt te geschieden, zóó talrijk, dat het huis, hoe ruim anders ook, ze ter naauwernood kan bevatten; maar gewoonlijk bestaan zij uit tien tot twintig

personen, die goed met elkander bekend zijn en komen en blijven zonder eenige pligtpleging. De Castiliaansche gastvrijheid sluit die geheel buiten en het gemeenzame verkeer is daar zoo ongedwongen mogelijk.

Op zekeren avond van de maand Julij of Augustus van het jaar 1806 had er zulk eene *tertullia* plaats in het huis van Doña Ramona, eene gegoede dame te Sevilië. Het gezelschap bestond uit vier oude dames, drie jonge vrouwtjes, twee meisjes en acht heeren, waaronder een geestelijke. De oude dames zaten in een der hoeken van den woonhof en spraken zacht over ik weet niet wat, misschien wel over de volgende *tertullia's*. Twee of drie der heeren luisterden naar haar en rookten, de een eene lange donkerbruine Havanna-cigaar, de ander eene gele Guatimala, en bliezen daarbij den rook vrijelijk uit, zonder zich te bekommeren over wien tegenover hen stond; of wel hielden dien lang achtereen in den mond zonder om het uitlaten te denken, totdat hij eindelijk onder het spreken van tusschen de gesloten lippen van zelf te voorschijn kwam. Digt bij het midden van den woonhof, tegenover de fontein, was een andere kring van de drie jonge vrouwtjes en de twee meisjes gezeten, en juist in het midden van dien kring, *zóó* dat hij aan al de hem omringende dames in het gezigt viel, zat een jongeling met eene guitaar, zingende. De overige heeren kwamen nu eens bij den eenen, dan weder bij den anderen kring, daar men hen in den eenen gaarne zag, terwijl zij zelven liever bij den anderen vertoefden, en dus niet wisten welken te kiezen. Van den kring in het midden was de gansche aandacht gevestigd op den zanger. Het lied behelsde, naar Spaansche gewoonte, een beklag over de wreedheid der schoone en zulks in eentoonige bewoordingen en in eene melodie, die nog eentooniger was; het was eene soort van improviseren en van zingen, die, als zij door den zanger goed wordt uitgevoerd, zich er goed toe leent om juist datgene uit te drukken, wat men bedoelt, en zeker niet zonder gratie is. Het accompagnement van de guitaar was nog eenvoudiger: enkele accoorden voortgebragt niet zoo zeer door tokkelen, als wel door rukken en door op eens met al de vingers of met de geheele hand al de snaren te gelijk te grijpen; welke grepen òf slechts nu en dan, of snel achtereen herhaald werden, òf ook wel afgewisseld door slagen op het instrument zelf.

Toen hij zijn lied geëindigd had, bood de jongeling, zonder een woord te spreken, de guitaar aan eene der om hem heen gezeten jonge dames aan en wel, hetzij toevallig, hetzij met opzet, juist aan haar, die, terwijl hij zong, regt tegenover hem gezeten had en tot wie dus het lied gerigt scheen. Dit in aanmerking nemende en de gezongen woorden verbindende met het aanbieden van de guitaar, als eene stilzwijgende uitnoodiging om te antwoorden, kan men ligt raden, dat de jongeling op het meisje reeds vroeger verliefd was, en hij, nadat er eenige oneenigheid en verwijdering had plaats gegrepen, het goede voornemen had opgevat, den verbroken vrede te herstellen, waartoe hij nu den eersten stap deed. Maar het meisje, dat Mariquita heette, dochter van de vrouw des huizes, zestien of zeventien jaren oud, van kleine doch schoone gestalte, met handen en voeten om hunne fraaiheid zelfs in Andalusië — waar die altijd fraai zijn — geroemd, voorts met een bruinen gelaatstint, zwart haar, gitzwarte oogen, die nu eens hardvochtig stonden dan weder zóó zacht en innemend dat zij een ieder betooverden, — die Mariquita, zeg ik, stond van hare plaats op zonder eenig antwoord te geven; doch beet zich op de lippen, als wilde zij zeggen: »ik geef er niet om", of wel »laat mij met vrede". Zeker is het, dat de jongman het aldus opnam, opstond, de guitaar zoo onzacht op zijn stoel nederleide, dat zij een klagend geluid gaf, en zich voorts naar de galerijen van den woonhof spoedde, om zijn mantel en hoed te zoeken, die hij daar gelaten had, ofschoon hij niet regt meer scheen te weten wáár, zóó lang had hij noodig om ze te vinden. En toen hij eindelijk daarin geslaagd was, vertrok hij zonder pligtplegingen, of zelfs zonder afscheid te nemen.

Mariquita toonde volstrekt geen medegevoel met de smart haars minnaars en werd ook niet boos, dat hij zich zoo gekrenkt toonde. Integendeel, naauwelijks was hij vertrokken, of zij klaarde geheel en al op, als ware zij blij hem te hebben doen vertrekken. Hare gezellinnen fronsten de wenkbraauwen, als wilden zij zeggen: »'t is zonde, zulk een schoon jongeling zóó te behandelen". — Eene der oude dames wenkte den geestelijke en zeide: »hoe jammer, dat die jongman zoo weinig bezadigd is en hals over hoofd den aftogt blaast, zonder eerst wat geduld te oefenen." Maar anderen daarentegen, waaronder

Doña Ramona, de moeder van Mariquita, verheugden er zich klaarblijkelijk over. En Doña Ramona hare dochter naderende, stelde aan de jongelui voor, om eene wandeling in den maneschijn te gaan doen tot aan de Triana-brug.

Toen dit voorstel aangenomen was, ging Mariquita in hare kamer om voor het toilet te zorgen, zonder hetwelk geene Spaansche haar huis verlaat. Dat toilet bestaat eerstens uit een naauwsluitend en kort overkleedje, *baschigna* genaamd, dat in den regel altijd zwart zou moeten wezen, maar door de jonge meisjes toen reeds van eene wat lichtere kleur gedragen werd; het was gegarneerd met zwarte kant, die de fijne zijden kousen te beter deed uitkomen, alsmede de glanzende schoentjes van wit satijn, die men daar bij den weg draagt en door de rijke en elegante dames meermalen daags verwisseld worden. Op haar hoofd, reeds versierd met eene frissche naauw ontloken roos half verborgen tusschen de rijke haarlokken, schikte zij een sluijer van witte kant, dus geplooid, dat hij het gelaat, de lokken en de roos onbedekt liet, en de beide tippen, langs de wangen heenloopende, onder de kin zich kruisten en vervolgens langs het tengere lijf al wapperende afdaalden. Die sluijer heet *mantiglia* en zonder dezen, hij zij dan grof of fijn, ziet men van Bayona tot Cadix nimmer eene vrouw buiten hare woning.

Toen de dochter des huizes zich gekleed had en bij hare vriendinnen teruggekeerd was, verlieten zij twee aan twee gearmd het huis, gevolgd door drie of vier der heeren, en gingen wandelen door de straten en over de pleinen dèr stad, tegenover den Alcazar, langs de Giralda, door de Alameda en over de Guadalquivir-brug; zonder ander doel of gedachte, naar het scheen, dan een luchtje te scheppen en een paar uren in de open lucht door te brengen, al lagchende, pratende en nu en dan zingende onder het accompagnement der guitaar, welke een der heeren opgenomen, gestemd en meêgenomen had. Maar mogt al het gezelschap in 't algemeen geen bijzonder doel met die wandeling hebben, met Mariquita stond het, opregt gesproken, anders geschapen. Zij toch, toen zij Perico (onzen jongman, die in den woonhof bij de guitaar zijn klaaglied zong) onheusch behandelde en boos maakte om hem tot vertrekken te nopen; toen zij vervolgens aan hare mama een oogje gaf, opdat deze de wandeling zou voorstellen; toen zij

daarop eene bijzondere zorg wijdde aan haar toilet en nu eens deze dan weder gene straat der stad koos, had bij dat alles wel een doel. En zulks was, om dien avond zoo mogelijk Don Louis te ontmoeten, een zeer rijken Grande van Spanje, die bovendien ook jong, ook schoon en ook beminnelijk zijnde, aan Doña Ramona en de trouwelooze Mariquita als minnaar de voorkeur scheen te verdienen boven den armen Perico, die wel is waar jong, zeer schoon en zeer beminnelijk was, maar in adel en rijkdom, ofschoon hij zich ook van deze beide eigenschappen niet misdeeld achtte, gansch niet met zijn gelukkigen mededinger op gelijke lijn kon gesteld worden. Wel konde hij aanvoeren, dat hij de oudste regten had, daar hij reeds sedert zes maanden haar openlijk het hof had gemaakt en zij hem telkens niet twijfelachtige hoop had gegeven, terwijl zijn mede-minnaar zich slechts ter loops en als in 't geheim vertoonde en zulks nog slechts sedert eenige dagen. Ook had hij, bij eene kalme en bedaarde bespreking dezer zaak, er als eene reden van voorkeur kunnen bijvoegen, dat zijne niet groote fortuin meer overeenkomstig was met die van Mariquita, die ook maar middelmatig was. Daarenboven was zijn vader een oud Castiliaan van zuiver bloed, onvermengd met dat van Hebreërs of Arabieren, en niet in minachting gebragt door de uitoefening van eenig onteerend handwerk; en zijn grootvader een Asturiaan, en daarom alleen reeds van adel, gelijk alle de uit die provincie geboortigen zijn, ter belooning dat zij zich, elf eeuwen geleden, geheel alleen tegen de Mooren verdedigd hebben en zich door hen nimmer hebben laten overwinnen. Hij zelf was pachter van rijke weidegronden op de eilanden gelegen in den mond der Guadalquivir; en gewoon als hij was te leven in den zadel te midden zijner zeer talrijke kudden rundvee, was er geen jongman in Andalusië, die beter te paard zat of beter de lans, de werpspies of ook wel den degen tegen een woedenden stier hanteerde; waarvan hij den naam had gekregen van een uitnemend stierenbevechter te zijn en een echte *majo*, hetgeen wij zouden noemen een eersten Baas in alles. Bij vergelijking eindelijk van zijne maatschappelijke positie met die van Mariquita, had hij haar kunnen doen verstaan, dat die haar eere aandeed, meer dan de hare aan hem. Want Doña Ramona was weduwe en Mariquita de eenige dochter van iemand, die wel is waar

notaris en pleitbezorger was geweest bij het Koninklijke Hof van Sevilië, maar van wien de kwade tongen zeiden, dat zijne voorvaders slechts paarden en beesten gevild hadden; willende daarmede te kennen geven dat, hoewel hij zelf een geacht burger was geweest zoo goed als elk ander, hij echter — het is schrikkelijk om te zeggen — gesproten was uit dat ras, dat overal veracht, en vooral in Spanje, waar het nog talrijk was, gevloekt werd: het ras, dat men in Spanje *Gitanos* noemde, in Frankrijk *Bohémiens* en bij ons, toen men ze in vroegere dagen nog aantrof, Heidens. Mogelijk was dit slechts laster; maar toch de trots van Perico zou niet alleen niet de zekerheid, maar zelfs niet den twijfel of ook het geringste vermoeden van zulk eene vlek hebben kunnen dulden, om er zijn geheel zuiver bloed, waarop hij zich zooveel liet voorstaan, niet meê te bezoedelen; ware het niet, dat onze arme Perico ongeveer zes maanden geleden op zekeren avond, in de wijk der *Panaderos* of bakkers, voor zijn vermaak deel nemende aan een stierengevecht en reeds in buitengewoon rijke kleedij in het midden van het worstelperk getreden zijnde om, in kwaliteit van *matádor* dilettant, met den degen in de hand een woedenden stier te gemoet te gaan, — tot zijn ongeluk zijne oogen had opgeheven naar een nabijzijnd balcon, dáár de boven alle beschrijving schoone en fiere Mariquita had aanschouwd en op de ongelukkige gedachte gekomen was, om haar, die hij niet kende, maar op hem eveneens de oogen gevestigd hield, den roemvollen stoot, dien hij ging wagen, toe te wijden. Zonder dus op het dier acht te geven, dat reeds met zijne pooten het zand opwierp en woedend met de hoornen dreigde, terwijl het nog tegengehouden werd door de *ciurlos* en *banderilleros* of stierenbevechters van minderen rang; trad de jongman kalm en bedaard voor het balcon en, na zijn hoofdtooisel afgenomen en eene knie ter aarde gebogen te hebben en zijn ontzagwekkenden degen te hebben doen zinken, vroeg hij haar verlof om dien stier te dooden uit liefde voor haar. Dit is eene galanterie die daar zeer gebruikelijk is, en daar de toeschouwers, bij het rigten hunner blikken naar hen, hen beiden zeer schoon en elkander waardig vonden, deden zij op eens zóó luide toejuichingen hooren, dat hooren en zien verging en de stier er maar te meer door verwoed werd. En alsof hij er van bewust was, wat de schoone jongeling die daar

geknield lag, met hem voorhad, plotselings deed hij een uitval tegen hem, waarbij hij hem bijna bereikte, en de luide toejuichingen door een algemeenen kreet van schrik vervangen werden. Maar de jongman behendig opgesprongen zijnde, den degen bedekt houdende en uit de handen van een der bedienden de *muleta* grijpende — een groote lap rood laken gespannen tegen het boveneind van een stok van anderhalve arms lengte — hield die den stier bedaard van uit de verte voor oogen. En toen het beest er met gedoken kop woedend op aan liep om er met beide de horens zich op te werpen, hief hij de *muleta* omhoog en liet het op die wijze er onder door loopen. Vervolgens liet hij die op nieuw zien, waarop de stier er nogtans op aan stormde en hij ze weêr ophief, tot vier- of vijfmalen achtereen. Totdat hij eindelijk, na goed opgemerkt te hebben, welke hoogte de stier nam, en na met het hoofd aan de toeschouwers en voornamelijk aan zijne schoone een teeken gegeven te hebben, de *muleta* aan den stier nogmaals voorhield, niet meer ophief, maar met de regterhand achter en even er boven de punt van den breeden en aan beide zijden goed gescherpten degen aan den op de *muleta* aanrennenden stier tegenhield, waardoor het beest niet slechts tegen den lap laken, maar gelijktijdig op den degen liep, die *zóó* behendig en *zóó* stevig vastgehouden werd, dat hij tot aan het gevest door den nek van het beest heendrong, zoodat het, zonder een pas verder te doen en zonder een droppel bloed te storten, naar alle regelen der kunst, dood nederstortte. Op nieuw ging een algemeene kreet van goedkeuring op. Perico werd schier in triomf tot voor haar baloon gedragen; zij glimlachte, zonder te blozen of eenig teeken van verlegenheid te geven; tien tot twintig personen boden zich aan om den verwinnaar op het baloon te dragen; hij kwam er, en van dat oogenblik af waren zij smoorlijk verliefd op elkander, maar aan zijn kant was meer overgegevenheid, meer opregtheid, ja zelfs meer onschuld. Hij had dus, toen hij later dat meisje met anderen zag coquetteren, al het zoo even gezegde haar en hare moeder moeten herinneren, maar, zoo als boven reeds is opgemerkt, hij ging te overijld en met te veel trots te werk. En in plaats van spoedig eene opheldering te vragen, die dikwerf aan een twist van verliefden een goed einde maakt, of zoo niet, dan ten minste de liefdesbetrekking

doet ophouden, verkropte hij zijne smart en leed daardoor nutteloos. En toen hij eindelijk besloot te spreken, was het te laat.

Maar keeren wij weder tot onze wandeling door de straten van Sevilië en tot ons jong volkje, dat keerende en weder keerende en met zang en citerspel zich overal doende opmerken, eindelijk er in slaagde om, overeenkomstig het doel van Mariquita, de aandacht te wekken en weldra het bijzijn te verkrijgen van Don Louis. Toen hij kwam, hield zang en spel en ook het lagchen en praten een oogenblik op, zooals altijd gebeurt, als een vreemde en aanzienlijker persoon bij een gezelschap komt. Maar Don Louis was een van diegenen, die in korten tijd zich met allen gemeenzaam maken, en in weinige oogenblikken de algemeene levendigheid ook van het levendigste gezelschap niet slechts herstellen, maar zelfs doen toenemen. In 't kort Don Louis was een jong heer, die van nature begaafd met de schoonste hoedanigheden van het ligchaam en de rijkste gaven des geestes en der fortuin, deze echter tot niets degelijks aanwendde, maar ze verspilde in wat de tijd, het land en de ledigheid hem aan de hand gaven, dus blootelijk met zijn vermaak na te jagen. En daarin slaagde hij beter dan eenig ander man van Sevilië of Andalusië, ja zelfs van geheel Spanje. Alléén op de wereld, daar hij geene ouders meer had, was hij in het bezit van prachtige woningen en buitenplaatsen, eene groote schaar van bedienden, en spannen muilezels en rijpaarden zonder tal; den eenen dag ging hij ter jagt, den anderen rigtte hij gastmalen aan, soms nam hij ook deel aan de stierengevechten en gaf dans- en buitenpartijen, verzamelde schilderstukken en boeken en maakte een vrij goed vers, ontving voorts vreemdelingen en oefende gastvrijheid op nobele wijze.

Na zijne komst bij het gezelschap, namen dus weldra de gesprekken en het muzijkmaken in aangenaamheid zeer toe, aanvankelijk onder het wandelen door de straten, en spoedig daarop in het huis en den koelen woonhof van Doña Ramona, werwaarts men intusschen teruggekeerd was. Don Louis liet daar muzijkanten komen, die hij altijd in zijne woning bij de hand had, alsmede confituren, allerhande soorten van ijs en verschillende dranken, en zoo vierde men feest den ganschen nacht. En toen ontzag de trouwelooze Mariquita, die kort te voren haren oudsten minnaar één enkel lied geweigerd

had, zich niet om te zingen en te dansen op eene wijze, dat zij niet blootelijk Don Louis, die er altijd en vooral nu bijzonder vatbaar voor was, moest doen verlieven, maar ook elk ander minder bewegelijk persoon, die daar op dat oogenblik tot zijn ongeluk tegenwoordig was. En middelerwijl Don Louis als buiten zich zelven van bewondering haren lof bij hare mama uitbazuinde, sloop zij ongemerkt uit het gezelschap en keerde weldra terug in eene nieuwe kleedij, die uitsluitend voor de Spaansche dansen gebezigd wordt en wel, wat den vorm betreft, datzelfde naauwsluitende kleedje (*basquigna*) is, dat op de wandeling gedragen wordt, maar nu heeft het eene rozenroode, hemelsblaauwe of andere lichte kleur en is gegarneerd met kant en uiterst schoone gouden franjes. En dus uitgedost, danste zij met den verrukten Don Louis een *fandango* en alléén eene *caciuccia*, een dans *zóó* betooverend, dat men dien moet aanschouwd hebben, om er zich een denkbeeld van te kunnen vormen. — Het feest eindigde niet voordat de dag begon aan te breken; waarna Don Louis, die meende dien morgen toch niet te zullen kunnen slapen, zich in den Guadalquivir ging baden en vervolgens op een zijner schoonste en dartelste raspaarden een rid over het veld maken. De niet schuldelooze maagd begaf zich intusschen te bed en, hetzij ze met welgevallen hare eerste ontrouw herdacht, hetzij die ontrouw aan hare eerste liefde haar knaagde, ook zij sliep niet.

De dagen die volgden, geleken op den zoo even beschreven avond en nacht. Men gebruikte het middagmaal bij Don Louis of wel men ontbeet of bragt den avond door bij Doña Ramona; dan weder deed men te zamen wandelingen door en om de stad, bij dag of bij avond, of men ging varen op den Guadalquivir; en altijd werd er gelagchen en gezongen en als men te huis kwam, gedanst, en altijd bevond Don Louis zich aan de zijde van Mariquita, zoodat niet alleen de gezelschappen van Doña Ramona en van Don Louis, met hunne liefde bekend waren geworden. Er werd op verschillende wijs van gesproken en, zoo als te denken is, meer kwaad dan goed. De geestelijke, die huisvriend was bij Doña Ramona, ging er deze zelve óver spreken en gaf haar te kennen, dat zij wel toe moest zien op de deugd harer dochter en op haar eigen belang; dat het toch niet waarschijnlijk was, dat een zoo groot heer, als Don Louis, Mariquita zou willen huwen. Maar Doña

Ramona liet haren raadsman niet uitspreken en riep uit, dat zij niet wist, waarom men in Don Louis zulke slechte bedoelingen veronderstelde of hare dochter eenen Grande van Spanje of wien ook anders, onwaardig rekende. — En hierbij haalde zij de tooneelspelen en romans aan en ook eenige voorbeelden uit den tegenwoordigen tijd, waarop zij hare hoop bouwde.

Maar Perico, hoe hield hij zich onder dit alles? Op den eersten, zoo straks beschreven avond volgde hij het wandelende gezelschap van verre, keerde vervolgens mede terug en bleef eenige malen in het duister tegenover het traliehek der woning staan, waar hij zonder gezien te worden alles kon gadeslaan, wat er binnen voorviel. Meer dan eens was hij op het punt van als een gek naar binnen te stormen en de trouwelooze met verwijtingen te overladen. Meer dan eens wilde hij zich op zijn gelukkigen mededinger werpen. Dan weder trachtte hij tot bedaren te komen en een kalm gelaat te toonen en wilde binnentreden, om deel aan het feest te nemen en zich te overtuigen, dat al wat hij reeds eenige dagen vroeger en vooral nu ook dezen avond, als verraad aan zijne liefde gepleegd, meende opgemerkt te hebben, slechts inbeelding was. Maar toen hij het hek naderde en Mariquita haren nieuwen minnaar zag toelagchen en met hem dansen, en haar vervolgens hoorde zingen met eene uitdrukking, die hem maar al te wel bekend was, toen kon hij niet langer aan zijn ongeluk twijfelen. Op eenmaal verdwenen al zijne plannen van verzoening; hij voelde zich de borst zwellen, het hart kloppen, het gelaat ontvlammen, het hoofd omdraaijen en hij hield naauwelijks genoegzame bezinning om zich te weêrhouden van eene scène te maken en om in de duisternis terug te treden en weg te vlieden. Eene enkele maal echter had hij het hek reeds half geopend, doch wierp het onmiddelijk zóó heftig weêr toe, dat de woonhof er van dreunde en allen omkeken; maar toen zij niets zagen, meenden zij, dat het de wind was. Ééne echter klopte het hart, daar zij er de spijtige daad van haren verraden minnaar in herkende.

Vijf of zes dagen later, nadat Perico was te weten gekomen, dat er dien avond in het huis van Doña Ramona eens uitgerust en niet gezongen en gedanst werd, en dat de dames vroeger dan gewoonlijk naar bed waren gegaan, besloot hij

met Mariquita tot eene explicatie te komen. Hij voorzag zich van een breedgeranden hoed en van een mantel, waarin hij zich geheel kon inwikkelen, en begaf zich tegen middernacht, toen de straten eenzaam geworden waren, onder het venster van Mariquita, gelijk hij vroeger zoo menigmalen gedaan had. Het gebruik toch brengt dáár mede, dat elk minnaar aan het tralievenster van de woning zijner schoone mag komen en deze naar beneden komen en daarachter, zoo lang zij zulks verlangt, met hem praten; welk een en ander dan eerst voor onvoegzaam gehouden wordt, als de minnaar zelf haar geene eer aandoet. Perico nu had een afgesproken teeken met haar, het zacht zingen van het eerste couplet van een harer geliefkoosde aria's en vervolgens driemaal in de handen klappen. En hoe vast het meisje ook geslapen had, nimmer was het gebeurd, dat zij het afgesproken teeken, naauwelijks eene enkele maal herhaald, niet gehoord en zeer spoedig zijn ongeduld bevredigd had door aan het tralievenster te komen. Nu evenwel was zij al te zeer veranderd, en, of zij sliep en droomde van haren nieuwen minnaar, of wel wakker was en hoorde, maar bevreesd was voor de verwijtingen, of eindelijk voor goed besloten had, met Perico te breken; drie- en viermaal, ja zelfs tot zesmaal toe kwam hij aan het tralievenster terug en gaf de afgesproken teekens, waarbij hem ten laatste een kreet van woede ontglipte. Maar alles te vergeefs. Lang bleef hij nog op het voor hem onverbiddelijk gesloten venster staren, maar, daar hij geen burengerucht wilde verwekken, waardoor de gansche stad zijn ongeluk zoude te weten komen, moest hij wel terugkeeren, meer dan ooit vernederd, gehoond en tot wanhoop gebragt. Doch zóó groot was zijne woede, dat hij zich met de vuist voor het hoofd sloeg en zich aanstelde als een bezetene. En toen eenige nachtwachts hem tegenkwamen, hielden deze hem voor een uit het gekkenhuis ontvlodenen en waren op het punt hem te vatten. Tot zijn geluk echter bevond zich onder dezen een, die bij dag ook eene onderschikte betrekking vervulde bij de stierengevechten en hem zeer goed kende. Deze vroeg hem wat hem deerde, en toen hij uit zijne afgebroken woorden de waarheid geraden had, maakte hij hem ruim baan en bragt hem naar huis, hem daarbij de gewone troostgronden van dat slag van volkje toevoegende, dat als men ééne vrouw verloren heeft, men er

honderd andere in de plaats kan bekomen; dat hij zich over zulke dingen nooit ernstig bekommerd had; dat eene vrouw, die ons niet wil, ons niet waard is, en meer dergelijke redeneringen, die zeer wijs schijnen aan hem die ze doet en niet verliefd is, maar meestal volstrekt geen doel treffen bij hen, tot wie men ze rigt.

De gedachten van Perico waren van nu af slechts gerigt op bloedige wraak. En voor het oogenblik niet op *haar*, want dat scheen hem eene laagheid toe, zoo lang hij zich niet had gewroken op *hem*. En echter had hij haar de schuld moeten geven en hem zoo goed als onschuldig oordeelen. Maar hij oordeelde niet, redeneerde niet, dacht niet. Hij raasde slechts, en zoo kwam hij er toe een uitdagingsbillet aan Don Louis te schrijven, dat hij voor zeer gematigd en hoffelijk hield, maar eigenlijk het werk was van een gek. »Hij Perico was »de minnaar van Mariquita en wilde niet en zou niet dulden, »dat iemand anders haar het hof maakte. Als hij Don Louis »daarop iets te zeggen had, moest hij de quaestie komen uit»maken en met hem vechten met den degen, met het mes, met »de pistool of op welke andere wijze hij maar wilde. Voorts »geloofde hij wel, dat Don Louis, als Grande van Spanje, »misschien wel met hem niet zou willen vechten; maar hem »Perico, ofschoon van beteren adel dan Don Louis of elk »andere Grande van Spanje, was er niets aan gelegen, of hij »die eer mogt hebben of niet. Maar als hij niet tot eene »dusdanige explicatie wilde komen, moest hij ten minste ge»waarschuwd zijn van geen voet meer in het huis van Mari»quita te zetten. Deze was voorts wel niet meer waard de »vrouw van Perico te worden, noch ook zijne minnares te »zijn en verdiende zelfs door hem streng gestraft te worden. »Maar mijnheer Don Louis had er zich niet mede te bemoei»jen, noch voor, noch tegen; zoo niet, dan zou hij een ge»ducht en wel het grootste deel van de straf ontvangen. En »ten slotte nogmaals, hij had maar op te passen, er nimmer »meer een voet aan huis te zetten." Dat deze brief, die bovendien nog zeer slecht en overhaast geschreven was, door Don Louis voor het werk van een krankzinnige gehouden werd, is ligt na te gaan, te meer, daar hij Perico in het huis van Doña Ramona nimmer had gezien of althans opgemerkt. En toen hij er deze naar vroeg, wie dat was, antwoordde zij hem

zeer kalm, dat het een ellendige vetweider van de Guadalquivir was, die smoorlijk verliefd was geworden op Mariquita op zekeren dag, dat hij haar gezien had bij een stierengevecht; dat hij daarop getracht had bij haar aan huis te komen, doch er slechts twee- of driemalen door list in geslaagd was, en eindelijk uit huis was gezet en daar gek van was geworden. Maar hij moest er Mariquita niet over spreken, om haar geene moeite te doen, en voor 't overige had hij er geen acht op te slaan, anders dan om zich te wachten voor een verraderlijken dolkstoot. En misschien zou het wel het best wezen, dat zijne Edelheid er met den Corregidor over sprak, die hem wel zou laten opsluiten of de stad uitzetten. — En Don Louis, wien dit alles volstrekt niet vreemd voorkwam, geloofde alles en volgde den door Doña Ramona gegeven raad, met uitzondering evenwel van de aangifte bij den Corregidor. Maar toen hij zich een dag of twee drie in acht genomen had en niets zag gebeuren, dacht hij er niet meer aan en was er slechts op bedacht, om zijn tijd vrolijk door te brengen en zijn liefdesavontuur, zonder er bij te denken of er eenig doel bij te hebben, te vervolgen. Want van al de jonge meisjes, die hij nog ooit gezien had, deed hij zulks het liefst met de betooverende Mariquita.

En zoo volgden zich de feesten in Sevilië van dag tot dag op. Om die eens af te wisselen, liet Don Louis een buitenverblijf in gereedheid brengen in San Lucar di Barrameda, een zeer aangenaam oord aan den mond der Guadalquivir. Tegenwoordig begeeft men zich uit Sevilië zeer gemakkelijk derwaarts met eene stoomboot; maar daar die er toen ter tijd nog niet waren, bediende men zich van groote zeil- en roeischuiten. En ofschoon op die schuiten, even als weleer op die van de befaamde Koningin Cleopatra, de zeilen niet van zijde waren, noch het want van gouddraad, noch ook het dek belegd met kostbare Perzische of Indische tapijten, zoo behoefden zij toen in geenen deele voor die der evengenoemde Koningin onder te doen in goed gezelschap, goede muzijk, lustige vrolijkheid en overheerlijke spijzen en dranken. Maar de vaart liep niet geheel zonder tegenspoed af. Bij het scheep gaan des morgens, waren niet al de schippers bij tijds op hun post, hetgeen een paar uren vertraging veroorzaakte. En midden op den dag raakten enkele schuiten, de eene voor

de andere na, op het drooge, 't welk ook oponthoud gaf. Zoodat men niet, zoo als men berekend had, 's avonds ten tien à elf ure voor San Lucar aankwam, maar eerst ten één ure na middernacht. Wel had die vertraging geen ander ongemak aangebragt, dan dat men nog eens een goed avondmaal moest nuttigen, en de duisternis niets anders dan dat men de schuiten prachtig moest verlichten. Maar toch, de vloed was intusschen meer en meer opgekomen en nu had men van de plaats, waar geankerd moest worden, ongeveer veertig tot vijftig passen ver een voet water te doorwaden, dat geschieden moest op de schouders der schippers. Dus zich te laten dragen, terwijl het schrikkelijk donker was, zou wel voor andere lieden hoogst onaangenaam geweest zijn, maar was het niet voor een zoo vrolijk gezelschap, dat er slechts nieuwe stof tot vrolijkheid uit schepte, zoodat onder het klimmen van boord op de schouders der varensgezellen enkele dames luidkeels lachten, andere half schreeuwden, dat voorts door weêr andere werd nagevolgd en niet het minst, uit kortswijl, door de heeren en zelfs door de schippers, waardoor weldra een gelach, een getier en een schreeuwen ontstond, dat niemand iets goed kon zien of onderscheiden. Don Louis zat op de schouders van een stevig en forsch man, die hem gezwind wegdroeg, maar bang scheen hem te zullen laten vallen, zóó stevig kneep hij hem de beenen. Dat verdroot Don Louis weldra, zoodat hij een paar malen, onder het geven van een niet harden klap op den hals, hem lagchend toevoegde: »paardje lief, gij hebt een moeijelijken draf, loop wat zachter en knijp mij zoo niet." Spoedig liet hij er op volgen: »wilt gij het wel eens laten, mij zoo te knijpen? Gij gelijkt geen mensch of beest, maar een duivel, die een goed Christen wil wegvoeren en bang is, dat de een of andere goede engel, zijner goede werken indachtig, hem uit uwe klaauwen zal komen redden; wilt gij wel eens ophouden, mij zóó te krabben?" En eindelijk riep hij uit: »Laat los, ik heb er genoeg van; ik geloof, dat wij al op het drooge zijn, en als wij er nog niet zijn, wil ik mijne beenen liever nat maken, dan ze zoo te laten knijpen." Maar de man antwoordde: »Neen, Edelheid! ik loop er nog tot aan de knieën door en ik moet nog een sprong met u nemen. Die de plaats niet kent, loopt gevaar te verdrinken. Hier is 't, hier is 't, houd u goed vast, Edelheid!" — »Maar niemand anders komt

hier langs. Verdoemd! waar brengt gij mij heen? Ik zie niemand meer; ik zeg u mij neêr te zetten." — »En ik zeg, dat uwe Edelheid wil verdrinken."

Zoo voortgaande begon Don Louis, bemerkende, dat hij van al de anderen ver verwijderd was geraakt, in ernst bevreesd te worden, hoewel minder voor zich zelven, dan voor zijne geliefde, en riep luidkeels: »Mariquita, Mariquita!" Doch naauwelijks had hij dien kreet geuit, of het scheen, dat hij den baarlijken duivel uit den afgrond had opgeroepen. Want hij voelde zich meer dan ooit de beenen knijpen en vastgrijpen en zijn gansche ligchaam schudden, zoodat hij er nu ernstig aan begon te denken zich te verdedigen en diensvolgens zijn drager een duchtigen vuiststoot op het hoofd gaf, waarop deze hem plotseling de beenen losliet en plompweg liet vallen. Don Louis bevond zich toen in een zeer pijnlijken en gevaarvollen toestand. Zijn gansche ligchaam was zeer lijdende door dat vreeselijke knijpen, dat vrij lang had aangehouden, en niet minder ten gevolge van den ruwen val. Hij zag zich alléén, zonder wapenen, zonder te weten wáár, hoe, noch wat. Alleenlijk wist hij, dat hij op den grond lag, met iemand tegenover zich, die klaarblijkelijk hem kwaad wilde en om die reden hoogstwaarschijnlijk, zich van wapens voorzien had. Hij gevoelde zich dus, zonder hoop op redding, in zijne magt en verwachtte elk oogenblik hem op zich te zullen zien aankomen, zonder hem te kunnen ontloopen. Dat gebeurde evenwel niet, maar hij zag in de duisternis, dat zijne gevreesde tegenpartij een paar treden achteruit ging en ja de hand aan zijn gordel sloeg, als om een dolk te grijpen, maar evenwel roerloos hem bleef aanstaren. Eindelijk hoorde hij zich, zonder nu meer »uwe Edelheid" betiteld te worden, met eene holle en wraakzuchtige stem toevoegen: »Kerel, waarom blijft gij daar zoo liggen? Heeft u de vrees bevangen en roerloos gemaakt? Sta op, als gij een man zijt en overtuig u, dat gij slechts een man, als gij zelf zijt, tegenover u hebt." En toen Don Louis moeite deed, om op te staan, vervolgde hij: »Een man, dien gij wel niet hebt willen ontmoeten, om wien te ontmoeten gij misschien te trotsch of ook misschien te lafhartig waart. Maar nu hebt gij hem tegenover u en kunt hem niet ontwijken, want gij bevindt u in zijne magt; en gij behoeft hem niet te vreezen, want hij wil niets anders van u

dan een eerlijk tweegevecht. Gij, man, wordt Don Louis genoemd en zijt Grande van Spanje; en ik heet Perico, kortaf, zonder eenigen titel. Maar ik heb bloed in mijne aderen, dat even edel is en zelfs edeler dan het uwe. Dat bloed voel ik mij koken door de twee beleedigingen, die gij mij hebt aangedaan. De eerste, door mij mijne beminde te ontrooven; mijne misdadige beminde, die ik niet langer lief heb, maar zelfs veracht. Maar al veracht ik ze nu, gij mogt ze mij niet ontrooven. De tweede beleediging hebt gij mij aangedaan, door geen enkel woord op mijne uitdaging, noch op mijne bedreigingen te antwoorden. En nu zou ik u kunnen zeggen, dat gij een ellendeling, een lafaard zijt.... ja, ja, dat zou ik u kunnen zeggen.... beef niet.... ik zou u kunnen zeggen, dat gij een lafaard zijt.... maar ik wil er eerst de proef van nemen."

Don Louis was middelerwijl geheel op de been gekomen en had de houding aangenomen, die noodig is, om op dusdanige toespraak behoorlijk te kunnen antwoorden. En ofschoon hij nog zeer geschokt en lijdende was, en bovendien geheel zonder wapenen, trad hij evenwel met vasten tred en de armen over de borst gekruisd, op Perico toe en antwoordde: »Kerel, wat wilt gij toch? Als gij mij hierheen hebt gesleept, om mij te vermoorden, weet gij wel, dat het in uwe magt staat. Waarom staat gij dan zoo tegen mij te raaskallen. Wanneer men iemand haat, wreekt men zich door hem te bevechten.... of men doodt hem."

»En heb ik u dan kunnen bevechten? Hebt gij op mijne uitdaging geantwoord? Of had ik u moeten zoeken op de straten en pleinen der stad, waar gij altijd waart omringd van uwe muzijkanten, van uwe dames en van uwe bedienden? Er was list toe noodig, om u onder mijn bereik te krijgen, om u man tegen man te hebben. En nu heb ik het zoo ver gebragt, en wil met u vechten, gaarne zelfs, als gij het wilt. Maar als gij het niet wilt, kerel! dan zeg ik u, dat wij niet beiden deze plaats levend mogen verlaten; slechts één van ons beiden mag tot de zijnen wederkeeren; òf gij naar uwe dames, om te pogchen, dat gij u door uwe dapperheid uit de hand van bandieten gered hebt; òf ik, na u gedood te hebben, zal tot mijne makkers en dienaren terugkeeren.... voor een korten tijd. Want na een voornaam heer, als gij zijt, gedood te

hebben, weet ik wel, dat mij niets anders overschiet, dan werkelijk bandiet te worden. Gij ziet dus, dat de kansen niet gelijk staan, maar toch, beiden te blijven leven, dat kan niet... Verdedig u dus, ik waarschuw u, of gij wordt neêrgestooten zonder u verdedigd te hebben."

»Waarmede zal ik mij verdedigen? Ik heb geene wapens," zeide Don Louis en bleef rustig met over de borst gekruiste armen staan.

»Zie mij," hervatte Perico, »zie mij dien verweekelijkten, geparfumeerden en verfranschten Spanjaard eens aan. Des nachts bij den weg te zijn, zonder zelfs het mes bij zich te hebben, dat een man nimmer verlaten mag. Daar hebt gij een mes."

En dus sprekende, wierp hij hem een lang en breed mes voor de voeten, waarvan de mannen, en nu en dan ook de vrouwen, uit de volksklasse van Spanje gewoon zijn zich te bedienen. Naauwelijks voelde Don Louis het aan zijne voeten vallen, of hij bukte en greep er naar; en het lemmet ontbloot hebbende, stelde hij zich in postuur, alsof hij altijd gewoon geweest was dat wapen te hanteren.

»Goed zoo," zeide Perico, »goed zoo; man, pas op." En juist wilde hij aanvallen, toen hij bij het licht der opkomende maan Don Louis het mes ver van zich af zag werpen en onder het hernemen zijner vorige houding koelbloedig hoorde antwoorden: »Het kan een Grande van Spanje even goed overkomen als een ander, dat hij door een bandiet verraderlijk wordt overvallen en afgemaakt. Maar zich op dusdanige wijze en met zulk een wapen te meten met een veehandelaar, dat kan niet iemand doen, die nog hoopt zich eens het hoofd te zullen dekken in tegenwoordigheid van Zijne Majesteit den Koning. Hoor eens, kerel, als gij niet van uw verstand beroofd zijt, zoo als Doña Ramona, die het misschien zelve was, mij heeft willen doen gelooven, en als gij werkelijk van edel bloed zijt, zoo als gij zelf beweert, laat mij dan voor het oogenblik met vrede, wacht totdat het dag wordt en toon mij dan uwe perkamenten en adelijke titels, en ik zweer u dat, als gij slechts geen Hebreër of Moorenkind zijt en kunt aantoonen uit Christen-ouders af te stammen, ik u te woord zal staan, wannéér en wáár gij maar wilt en met die wapens, die gij zult verkiezen."

»Kerel! kerel!" schreeuwde toen Perico, »maak niet dat ik

mijn verstand verlies; laat mij geene daad doen, die ik niet wilde doen; neem het mes en verdedig u, als gij niet weerloos wilt sterven; want, bij alle heiligen, ik zweer het u nogmaals, dat wij niet beiden levend tot onze gezellen mogen wederkeeren. En met zijn mes schuddend ging hij op Don Louis toe, maar bleef vervolgens staan en wierp het wanhopend weg, als om zich de verzoeking te sparen. Voorts, na hem eene wijle sterk aangestaard te hebben, ging hij op nieuw op hem toe; maar in de plaats van gesloten lippen, van woede stralende oogen en de eene vuist gebald, terwijl de andere het staal deed trillen, teekenden nu mond en oogen en zijn gansche gelaat slechts verachting en afkeer, en reeds had hij de hand geopend en den arm uitgestrekt, om zijne diep verachte tegenpartij in het aangezigt te slaan. Dat was Don Louis te veel, hij werd razend en sprong een paar passen achterwaarts, om naar een der beide messen te tasten. Ook Perico hield nu niet langer aan, maar trad insgelijks terug om hetzelfde te doen, en in korten tijd hadden beiden weder het mes in de hand, traden op elkander toe, maten zich met de oogen zonder een woord te spreken, en begonnen den strijd. Die strijd, met een zoo kort en zoo moorddadig wapen en dat wel tusschen twee razenden, zou bij twee strijders van elk ander volk zeer spoedig geëindigd zijn met den dood of de verwonding althans van een der beiden. Maar in Spanje is het vechten met het mes eene kunst geworden; men heeft zich geoefend in stooten en looze stooten, in bloote afweringen en afweringen met onmiddellijk daarop volgende aanvallen of riposteringen, zoodat de strijd geruimen tijd kan duren zonder beslissend gevolg, even als zulks het geval is bij het gevecht met den degen of met den sabel. Perico was een waar meester in die kunst en Don Louis een van die dilettanten, die soms aan de meesters een lesje geven. En waarlijk, hetzij hij vlugger was of met meer koelbloedigheid te werk ging, hetzij het kunst of toeval was, hij bekwam wel de eerste, hoewel niet diepe, wonde in eene der heupen, maar riposteerde ter zelfder tijd op den schouder van zijn tegenstander, die zich onvoorzigtiglijk te veel voorover gegeven had, en trof hem zoo heftig, dat de stoot tot het hart scheen doorgedrongen te zijn, het bloed van Perico rijkelijk stroomde en de ongelukkige met den uitroep: »ik ben doodelijk getroffen", nederstortte. Don Louis stond

een oogenblik stil en boog zich toen over hem heen, om hem hulp te bieden. Maar hetzij Perico waande dat hij hem wilde afmaken, hetzij hij zich wilde wreken, of niet in zijne armen wilde sterven, hij rigtte zich op den eenen arm op en greep met den anderen zijn fluitje, waarop hij een schel geluid gaf, dat dadelijk uit de verte door twee of drie andere beantwoord werd. Thans begreep Don Louis, dat hij geen tijd te verliezen had, was nu slechts op eigen behoud bedacht en liet zijn ongelukkigen, maar razenden mededinger aan zijn lot over. Perico's medestanders schoten wel dadelijk uit hun schuilhoek toe, maar Don Louis had ongeveer honderd passen op hen vooruit en was vlug ter been, zoodat hij behouden, ofschoon gewond, te San Lucar bij de dames en zijn overige gezelschap aankwam. Hoe hij daar ontvangen werd, vooral door Mariquita, stappen wij, om niet al te wijdloopig te worden, over; en maken dus ook geen gewag van zijne spoedige genezing en van wat er verder te San Lucar voorviel.

Eenige maanden waren er reeds sedert de hierboven vermelde voorvallen verloopen, toen op zekeren schoonen Decembermorgen de mindere standen van Sevilië naar een van die schouwtooneelen samenstroomden, waarnaar dat slag van volkje in alle landen zoo begeerig is, de executie van eenige ter dood veroordeelden. Wij gaan die evenwel, als niet tot ons verhaal behoorende, met stilzwijgen voorbij. Maar hetgeen er onmiddelijk op volgde, trekt meer onze aandacht. Naauwelijks toch was dat treurige werk verrigt, of er had nog eene executie *in effigie* plaats. En onder de aan de galg gehangen stroopop werd een placaat aangeslagen, waarop het arrest te lezen stond, dat in substantie inhield, dat Perico, uit Asturië en dus van edel bloed, in behoorlijken vorm gedaagd zijnde om voor het Koninklijke Hof van Sevilië te verschijnen, door niet te verschijnen bewezen had niet meer in leven of wel weêrspannig aan de wet te zijn; dat op de getuigenissen van Zijne Edelheid Don Louis, Grande van Spanje enz., welke getuigenissen in verband met andere bewijzen klaarblijkelijk bewijzen, dat genoemde Perico voorbedachtelijk en met geleider lage getracht had genoemde Edelheid Don Louis verraderlijk en zonder reden om 't leven te brengen, het Koninklijke Hof met eenparigheid van stemmen hem moordenaar verklaard en

ter dood veroordeeld had; dat hij voor werkelijk ter dood gebragt moest worden gehouden, ten ware hij nog in leven mogt zijn, voor welk geval er een prijs van tweehonderd kroonen op zijn hoofd werd gesteld. Onze Perico nu was zeer bekend en ook zeer bemind in Sevilië, en de toeloop om zijne veroordeeling te lezen dientengevolge zeer groot. Te midden der zich verdringende menigte naderde er ook een in het gewaad van een *alguazil* of geregtsdienaar, die een ander placaat van onder zijn mantel te voorschijn halende, dat er over heen plakte, zóó dat het eerste er geheel door bedekt werd; en terwijl de menigte zich voor hem opende en, na hem doorgelaten te hebben, op nieuw ging lezen, verdween hij. Weldra ontstond een gedruisch, dat de aandacht trok van de werkelijke *alguazils*, die op weinige passen afstands op en neêr wandelden. Zij kwamen nader bij en, na de eerste woorden gelezen te hebben, keerden zij fluks om, om hunnen gewaanden ambtgenoot te vervolgen. Maar deze was reeds ver weg en werd niet meer gevonden. Het nieuwe placaat hield het volgende in: »Don Louis is een leugenaar; Perico was nooit een moordenaar en wilde slechts een eerlijk tweegevecht met zijn vijand, die een laag verrader is. Tot narigt van het Koninklijke Hof diene, dat Perico springlevend is en wat lacht om de op zijn hoofd gestelde premie van tweehonderd kroonen. Voor slechts vijftig per hoofd, zou hij die van Don Louis en van al de leden van het Koninklijke Hof kunnen bekomen. En opdat zij hiervan niet onwetend zouden zijn, heeft hij deze onder hunnen neus laten aanplakken, mitsgaders aan de deur van Zijne Edelheid, en voorts aan de Giralda en op alle andere publieke plaatsen, waar men het kan gaan lezen."

Hoe over dit schandaal in geheel Sevilië gesproken werd, laat zich ligt gissen. Wij houden ons hier echter niet bij op, maar vestigen liever dadelijk onze aandacht op een tooneel, dat weêr eenige maanden later, in April of Mei 1807, plaats greep in Ciclana. Dit, niet ver van Cadix gelegen Ciclana, is eene zeer aangename landstreek, bijna geheel bezet met de buitenhuizen van de rijke stadbewoners, die, daar zij binnen hunne muren te midden der zee, als waren zij de zeelieden van een zeer groot schip, zijn opgesloten, zoo dikwerf zij maar kunnen daar buiten gaan om van het land te genieten, en daarom

hebben zij daar hunne huizen en tuinen, die zij hebben laten inrigten en opsieren met eene in Spanje ongewone zorg en netheid. Zoodat Ciclana, een dorp van rijke stedelingen, al de aangenaamheden van het land en van de stad in zich vereenigt. Daar nu Don Louis die ook eens met zijne vrienden genieten wilde, huurde hij een der bevalligste buitenhuizen aldaar en, na daarin meer gemak dan wel pracht aangebragt en het tot een voor dames uiterst geschikt lustverblijf ingerigt te hebben, bragt hij er Doña Ramona en hare dochter als bij toeval, en ze over de bekoorlijkheid van het verblijf opgetogen ziende, vroeg hij ze er te logeren. En daarop volgde weder eene rij van feesten, en hij zelf ging en kwam, en bleef er meestal lang vertoeven, en allen leidden er een zeer vrolijk leven. Evenwel, de vrolijkheid was meer schijnbaar dan waar, zoo als blijken kan uit eene zamenspraak, die de twee vrouwen in zekeren nacht lang na twaalf uren, terwijl zij moede en mat van het genoten vermaak in hare kamer te bed lagen, na het licht uitgedoofd te hebben, met elkander hielden, daar zij, hoewel slaap hebbende dien toen niet vatten konden. — Met zachte stem begon de moeder aldus: »Mariquita, Mariquita, slaapt gij? Zeg mij ten minste als gij niet slaapt; zeg het mij liever, dan zoo te zuchten en misschien wel te schreijen... ,Mariquita, bij den hemel!"

»Welnu, Mama! ik slaap niet, 't is waar, ik slaap niet."

»Ach, mijn kind, mijn lief kind, wat scheelt u toch? Zult gij weder den geheelen nacht, even als de vorige, zonder te slapen en zuchtende en schreijende doorbrengen? En moeten morgen weder uwe holle oogen en bleeke wangen het verraden, dat gij niet geslapen hebt? Mijn hemel! op zestienjarigen leeftijd, is het niet zonde dus uwe schoonheid te bederven en het gelukkigste leven ter wereld, dat men hebben kan, niet te weten te genieten! En wat zal Don Louis zeggen, als hij deze ondankbaarheid bemerkt? Den schoonsten, den jeugdigsten, den rijksten Heer van Andalusië, van Spanje, ja, ik geloof van de heele wereld, tot minnaar te hebben en over zulk een lot zich niet te verheugen!...."

»Ja, tot minnaar, tot minnaar, maar niet tot echtgenoot. O Mama! waarom liet gij mij dat niet begrijpen, toen ik hem voor het eerst zag, toen gij mij aanspoordet om hem te lokken en op mij te doen verlieven, en mij zeidet, dat ik de grootste dame van Spanje zou zijn? En nu, tot minnaar!..."

»Hoe koppig zijt gij toch niet en slechtgezind jegens uwe moeder, die u zooveel goeds wil, dat gij alles wat zij zegt altijd zoo verkeerd uitlegt? Tot minnaar, ja nog heden, maar morgen reeds tot man, als gij maar wildet. Maar met 't hoofdje te toonen, opvliegend en preutsch te zijn, vangt men de mannen niet. Ik heb het u honderdmaal gezegd, dat men de vliegen niet vangt met azijn, maar..."

»Ach! had ik mij van den beginne af maar wat meer teruggehouden! Hadden wij eens dezen uwen grooten Mijnheer maar niet in huis gehaald! Had ik mijn armen Perico maar niet verraden! Want hij meende het waarlijk goed met mij, hij zou mij gehuwd en van mij eene geëerde dame gemaakt hebben. En ik heb hem bedrogen, den ongelukkige! Ik heb hem tot liefde uitgelokt en geene wederliefde geschonken; ik heb zijn hart gewild en hem het mijne onthouden! Ik deed hem op een paradijs hopen en stortte hem in eene hel! Ik heb hem van een eerlijk man tot een moordenaar gemaakt, ik gaf hem den dolk in de hand, ik ben oorzaak, dat zijn eerlijke naam aan het schavot is aangeslagen, ik ben het, die weldra hem zelven er op zal brengen! Die ongelukkige! En nog ongelukkiger ben ik!..."

»Dochter, dochter! is het mogelijk, dat gij nog aan dien misdadige denkt, aan iemand, die door de Goddelijke en menschelijke wetten veroordeeld is? dat gij u zelve wilt ontéeren door een schandelijk berouw, misschien zelfs wel door een overblijfsel eener schandelijke liefde? Ongelukkige! wat gaat gij u kwellen, door u zelve ijdele verwijtingen te doen! Men is voor hetgeen men worden moet in de wieg gelegd, en men zou zijn gansche leven met gewetensbezwaren en nuttelooze knagingen verspillen, als men wilde uitpluizen, wat deze of gene zou hebben gedaan, of wat er van hem zou geworden zijn, als wij zóó of anders gehandeld of gesproken hadden. Dat zijn gedachten, daar ik mij nooit mede opgehouden heb, en zie, ik ben reeds vrij bejaard. En gij, dwaas kind! wilt gij op den schoonen leeftijd van zestien jaren, op dien leeftijd die nooit wederkeert, u zelve zoo ongelukkig maken, en uwe oude moeder tevens met u? Dochter, o mijn kind!"

»Moeder! ik lig hier op een zacht bed, mijne leden uitgestrekt op kostbaar dons, bedekt met zijde en kant. Een schat van pronkgewaden omgeeft mij en een tal van edelgesteenten

ligt hier nevens mij. Ik ben nog bedweimd door uitgezochte spijzen en dranken, door welriekende geuren, en meer nog door al die wegslepende muzijk, door dat onophoudelijk gebabbel; bedwelmd bovenal en maar al te zeer door al die ijdele, trouwlooze, zoete... liefdesbetuigingen. En hij ligt op dit uur welligt in een donker, stinkend hol, op den vochtigen grond, met schelmachtige en hem onwaardige gezellen rondom zich, om uit te rusten van een moeitevollen dag, minder moeitevol door de vermoeijenissen dan wel door de gevaren, en minder nog door de gevaren dan door de gewetensknagingen, die, ik weet het bij ondervinding, meer afmatten en uitputten, dan iets anders. Maar ik heb die gewetensknagingen mij zelve op den hals gehaald; de mijne zijn verdiend; de zijne daarentegen moesten mij alléén treffen. O Perico, Perico! ik gevoel dat ik sterf, ik zal sterven, maar o! mogt ik u eerst nog eens zien en u van uwe gewetensknagingen bevrijden en die voor mijne rekening, voor de mijne alléén, nemen!"

»Mariquita, Mariquita, ter liefde Gods!"

»Moeder! misbruik Gods naam niet, noch dien van zijne heiligen, noch vooral dien van Haar, die ik het niet meer waag te noemen. Ik heb het u gezegd en ik zeg het nogmaals, ik wil niet dat het langer zoo ga, het mag zoo niet voortgaan: nu eens deze gemeenzaamheid, dan weder eene andere, elken dag eene vernedering te meer, elken dag dat er iets nieuws wordt aangenomen, eene nieuwe toegestaan. Ha! geen dag gaat er voorbij, of wij verkoopen ons; schande! eeuwige schande! Let op, de goede geestelijke bezoekt ons nog slechts zeldzaam, en met een gelaat waarop te lezen staat: ik kom hier alleen nog om te zien, of de tijd van de bekeering en van de boetedoening nog niet is aangebroken. Ja, die tijd zal komen... Schande, schande, eeuwige schande!..."

»Welnu, mijn kind, ik zal hem spreken, ik zal hem overhalen; gij zult zien, hij *zal* u *kunnen;* maar daar wordt tijd toe vereischt, geduld en hartelijke liefde... en vooral moogt gij hem niet tegen u innemen, zoo als gij nu doet."

Op dezelfde wijze werd het gesprek twee tot drie uren voortgezet en zoo ging het schier elken nacht. Tegen het aanbreken van den morgen vielen de beide vrouwen door de groote afmatting en met behulp van een slaapmiddeltje, eindelijk

in slaap en sliepen tot op het middaguur. Maar naauwelijks waren zij ontwaakt, of zij bevonden zich op nieuw, de eene uiterst gaarne, de andere tegen wil en dank maar toch toegevende, te midden van het vermaak en de bedwelming. Zij dachten aan niets anders vóórdat het reeds laat in den nacht was geworden; en met elken nacht nam de angst van de ongelukkige Mariquita toe.

Vijf of zes nachten waren op die wijze voorbijgegaan. Daar Mariquita meer dan ooit ontevreden was over het leven, dat men haar deed leiden, en over zich zelve, en eens goed over haar toestand wilde nadenken, hield zij zich 's nachts tegen hare gewoonte stil en deed als of zij sliep, toen zij op eens beneden op den weg een zacht gezang meende te hooren, dat de gedachten, waarin zij juist verdiept was, slechts des te bitterder maakte; het was het voormaals afgesproken lied, gezongen met eene stem en op eene wijze, die geheel op die van Perico geleken. Zij sprong op in haar bed, doch meende dat zij zich bedroog, of dat hare verhitte verbeelding haar misleidde. Maar eene rilling ging haar door de leden en zij was op het punt van te bezwijmen, toen, na het eindigen van het lied, het tot tweemalen toe in de handen klappen volgde, dat haar van ouds zoo goed bekend was. Zij rees in haar bed half overeind; maar, toen het zingen en het in de handen klappen had opgehouden, kroop zij weldra weder onder de dekens, dacht op nieuw dat zij het zich slechts verbeeld had en begon te vreezen, dat de aanhoudende angst hare zinnen reeds in de war bragt. Daar liet zich weder het zingen met dezelfde stem hooren, en het in de handen klappen hoorde zij regt duidelijk, wijl zij nu reeds weder overeind gerezen was. Toen kon zij het niet langer uithouden. Tot hare moeder zeide zij, dat zij zich dien nacht veel beter bevond dan gewoonlijk en spoedig dacht in te slapen, maar dat zij eerst op het terras wat lucht wilde scheppen; en, nadat hare moeder hierin, als gewoonlijk in alles wat zij wilde, had toegestemd, kleedde zij zich in der haast, ging zachtjes naar beneden in eene zaal, ver verwijderd van alle slaapkamers, en na het venster geopend te hebben, naderde zij de traliën om hare blikken te laten rondwaren naar de plaats, van waar zij meende dat het geluid gekomen was; en niemand bemerkende, beantwoordde zij het teeken door insgelijks in de handen te klappen en keek op

nieuw. En toen zag zij van achter den hoek van het naburige huis eene gedaante te voorschijn komen, voorover gebukt en geheel in den mantel gewikkeld naderbij komen, voor het tralievenster heengaan en daarbij, naar het scheen, zich inspannen om te ontdekken, wie achter de traliën stond. Aan hare onzekerheid een einde willende maken, fluisterde zij: »Arme vreemdeling! tot wie is uw gezang gerigt?"

»Tot u, tot u!" riep de gedaante uit, naderde eensklaps en sloeg de armen om de traliën, als konde hij op die wijze het meisje omvatten en met zich voeren; waarop zij, als ware zulks mogelijk, al bevende een paar treden terugsprong.

»Perico!" »Mariquita!" klonk het gelijktijdig, en na een wederzijdsch zwijgen van eene of twee minuten, hervatte het meisje: »Zijt gij het werkelijk, Perico? Wat doet gij hier? Leeft gij, Perico, of is het uw geest, die zich komt wreken? Hoewel, als dat zoo was, zouden u deze muren en deze traliën niet tegenhouden, en reeds vele nachten lang zoude ik u bij mijn met tranen doorweekt bed hebben zien staan, als ik u opriep om u te verheugen over mijne wanhoop."

»Ik heb het gehoord, uwe wanhoop is mij maar al te goed bekend, ongelukkig meisje!" hernam de gedaante, en Mariquita, verstijfd van schrik, week op nieuw onwillekeurig achteruit. »Ze is mij bekend en daarom ben ik hierheen gekomen, meer dood dan levend, en niet minder wanhopend dan gij. Geroepen door u, ben ik gekomen en bereid om u, als gij het wilt, met mij te voeren, er moge dan later gebeuren wat wil. Kom! dat wij ons ten minste te zamen aan onze wanhoop overgeven. Mariquita, wilt gij komen? Wilt gij met mij gaan? Zeg ja!"

»Goede, heilige God! Allerheiligste Maagd! wat is dat? Zou het waar zijn, dat gij uit de andere wereld gekomen zijt, om mij met u te voeren..."

»Neen, Mariquita, ik ben geen geest; zie, zie slechts, ik leef; kom naderbij en raak mij aan... hoewel neen, bij den hemel, raak mij niet aan en doe niet op nieuw al dat vuur door mijne aderen stroomen, dat mij zoo langen tijd verteerd heeft en nog maar al te zeer verteert, zoo lang gij mij niet gezegd hebt, dat gij niet met mij wilt gaan. Maar kom, Mariquita, volg mij! daar hij, die adelijke schelm, die valsche rijkaard, u niet gelukkig maakt; daar het u berouwt, dat gij

uwen Perico verraden en aan zijn lot overgelaten hebt; daar gij hem het harde leger op den vochtigen grond benijdt, niettegenstaande gij zelve op veêren ligt, bedekt met zijden dekens en te midden van welriekende geuren. Gij hebt niet alleen verraden, maar zijt ook zelve verraden; kom, kom met mij en laat ons te zamen aan onze wanhoop lucht geven."

»Mensch of geest, wat zijt gij? Wie zijt gij, dat gij mijne heimelijk gesproken woorden en mijne meest verborgen gedachten kent? Wie zijt gij? ik bezweer het u nogmaals."

»Ik ben een ongelukkige, de ongelukkigste mensch van de wereld, die u veracht, verafschuwt, vervloekt elk uur van den dag en van den nacht, en met dat al slechts denkt aan u, aan niets anders dan aan u, altijd aan u. Gevloekt zij de vrouw, die u gebaard heeft, gevloekt de lucht die gij hebt ingeademd, gevloekt de oogen die u zagen, en het hart, het onwaardige hart, dat u niet kan verbannen, noch de gedachte aan u laten varen."

»Ha! ik herken u, mijn toornige, woeste minnaar! gij zijt het,. geen twijfel meer. Vervloek, zooveel gij wilt. Wees gezegend, dat gij gekomen zijt om mijn berouw te vernemen, vóór dat ik sterf. Hoor, Perico! ik heb u verraden, verraden, 't is waar, op onwaardige, misdadige wijze; ik heb een ander boven u gesteld, ik heb u voor altijd willen verlaten en hem den mijnen noemen. Het is maar al te waar, ik ben een onwaardig, een schuldig schepsel. En ik wil mij niet verontschuldigen, door gedeeltelijk de schuld op u te werpen. Maar toch zou ik het misschien kunnen, daar gij zóó hoovaardig, zóó wraakgierig waart, dat gij geene poging deedt om mij op nieuw te winnen."

»Ben ik dan niet gekomen?"

»Ja, eene enkele maal, na vele dagen te hebben laten verloopen, en toen nog wel, zonder met iets anders aan te dringen, dan met bedreigingen van wraak. Maar neen, ik beschuldig u niet. Ik beschuldig alleen mij zelve, en toch ook niet alleen mij zelve, daar ik jong en onervaren was, en door mijne moeder werd gedreven. Moge God het haar vergeven! Ik moet het wel, ik wil het ook; ik vergeef haar, u, en ben het ongelukkigste schepsel dat er bestaat. Moge spoedig de dood..."

»De dood, de dood, altijd de dood! Het schijnt dat die een

redmiddel bij alle onheilen is. Is er sprake van eene ongenade, de dood zal die doen ophouden. Spreekt men van eene onregtvaardigheid, de dood zal u wreken. Denkt men aan beleedigingen, aan onderdrukking, de dood maakt allen gelijk. En als wij verwijlen bij onze eigen misdadigheid, de dood zal die kwijtschelden. Alzoo de dood, altijd de dood! Doch waarom niet liever leven en ons zelven voldoening geven? Waarom niet ons wreken en alsoo ten minste een oogenblik gelukkig zijn? Hoor, Mariquita... Maar het is noodeloos, dat ik het u zeg en gij kunt het nu uit u zelve wel gissen. Ik heb eene persoon bij u geplaatst, die mij geheel is toegedaan en u altijd ziet en hoort, en als deze weggejaagd werd, zou ik er honderd andere voor in de plaats stellen. En nog andere heb ik reeds sinds langen tijd hier rondom geplaatst, en ik zou u met geweld hebben kunnen wegvoeren en bij mij nemen... Maar, waartoe zou ik dat gedaan hebben? Als ik u in mijne magt had gehad, wat zou ik met u gedaan hebben? Sinds geruimen tijd dacht ik hierover na en, zoo lang ik mij die vraag niet voldoende beantwoorden kon, kondt gij gerust en veilig voortleven, en nooit konde ik tot eene voldoende beantwoording dier vraag geraken... Maar gisteren avond kreeg ik berigt, dat gij, wakker of droomende, altijd met berouw aan den armen verraden Perico dacht. Van dat uur, van dat oogenblik af wist ik, wat met u te doen. Zeg mij, zeg mij, Mariquita, zeg mij..."

»Of ik u bemin, Perico? Of ik u bemin? Is dit het, wat gij wilt weten? Of ik u bemin? O, geloof mij, niet slechts nu bemin ik u, maar ik beminde u altijd, zelfs toen, toen ik den raad mijner moeder volgende, en terwijl het mij niet moeijelijk gemaakt werd door uwe telkens wederkeerende opvliegendheid, mijn best deed om u weg te jagen en dien anderen te lokken; ik beminde u, als ik, willens zijnde hem toe te lagchen, genoodzaakt was mij in het geheugen terug te roepen en na te volgen de lachjes en de zoete woorden, die ik vroeger bij u geleerd had, die gij mij wist in te geven, gij alléén; en het ging mij nooit meer regt van harte, en ik beminde u zelfs op die avonden, op welke ik alle moeite deed om u te vergeten. Maar nu doe ik er geene poging meer toe, neen, ik heb de overtuiging gekregen dat het niet mogelijk is, en nu weet en gevoel ik, dat ik zonder u niet kan leven."

»O dank, dank! lieve Mariquita, gij zult de mijne wezen; hoor nu, want wij hebben niet veel tijd om zamen te spreken. Over drie nachten... maar zult gij den moed hebben met mij te gaan, om het leven van een sluiker, van een bandiet te leiden? Uit de maatschappij verjaagd; ontvlugt als onreine dieren door hen, die wij willen naderen; vervolgd als wilde beesten door hen, die wij willen ontvlugten; nooit te slapen, dan ten halve; tot tijdverdrijf gedurende de nachtwaken het praten over dievenvangers, biechtvaders en galgen; schelmen tot gezellen; vrienden geene; wetten, die ons terughouden, geene andere, dan de vrees, die wij allen gemeen hebben; en eindelijk geene andere verdediging, dan die van ons eigen staal; ziedaar ons lot."

»Ik weet het, ik weet het. Maar wie heeft u in dat leven gejaagd? Wie moet er u in volgen? Wie zal het verzachten, als zulks mogelijk is? Wie zal er u misschien uit terugtrekken? Waar haar geliefde is, daar roept de pligt de ongelukkige Mariquita. En waar haar geliefde zich bevindt, daar zal zij welligt verpoozing kunnen vinden van de smart, die haar verscheurt en zal het vuur, dat haar verteert, kunnen verdooven. Hier kan ik onmogelijk langer een schuldeloos meisje blijven; dáár, ook te midden van schelmen, zal ik de deugdzame vrouw zijn... van mijn geliefde. Perico! Perico! geef mij de hand, hier door deze traliën heen, te midden dezer duisternis, met God alleen tot getuige, en noem mij de uwe; en kom dan om uwe bruid weg te voeren, wanneer gij maar wilt; kom om haar weg te voeren, waarheen gij wilt; kom om er mede te doen, al wat gij wilt... al was het, om u te wreken. Perico! mijn Perico! kom nader, geef mij de hand door deze traliën heen, geef mij uw woord, neem het mijne, dat ik de uwe ben... Maar ach! antwoordt gij niet, Perico? Waarom treedt gij terug? Waar gaat gij heen?... Waar gaat gij heen, Perico? Perico! Waarom antwoordt gij niet, en waar gaat gij heen? Antwoord toch!"

Met deze en andere angstvolle kreten, vervolgde het ongelukkige en buiten zich zelve gebragte meisje haren thans zwijgenden en dooven minnaar, die, zonder te antwoorden en zonder eenig geluid of teeken te geven, verdween. En toen kwam in het onverstandige en bijgeloovige meisje op nieuw de twijfel op, of het niet slechts eene verschijning van den

geest haars minnaars geweest kon zijn. Te meer bleef zij bij deze gedachte stilstaan en hield het bijna voor zeker, toen zij, haastig naar buiten geloopen naar de plaats waar Perico gestaan had, alsmede naar die, waar zij hem had zien verdwijnen, hem niet vond, hoorde, noch zag, en ook in de verte geene gedaante noch schaduw ontwaarde, terwijl slechts diepe duisternis en doodsche stilte om haar heerschten.

Evenwel, na zich in hare kamer terug begeven en er den ganschen nacht, zoo mede den volgenden, over nagedacht te hebben, kwam zij tot de overtuiging, dat het Perico geweest was; dat hij, niettegenstaande de gevaren, waarin hij verkeerde, wel degelijk in leven was; haar, niettegenstaande zij hem zoo verraden had, toch nog innig beminde; en dat hij het plan had opgevat, haar binnen drie nachten met geweld te komen wegvoeren. En zoo was het inderdaad. En men behoeft niet te zeggen, of Perico goed of slecht handelde, met of zonder verstand; want men weet het van der jeugd af, dat de liefde zich niet laat gezeggen. Wel laat zij zich soms beheerschen door andere driften, die haar vergezellen. Zoo zien wij den gierigaard, als hij verliefd is, alles aan zijne liefde opofferen, behalve zijn geld; zóó den drinkebroêr alles, behalve den drank; zóó den speler alles, behalve de kaarten en de dobbelsteenen; en den ligt vertoornden mede alles, behalve zijne wraak. En gij, meisjes, bedenkt het wel, om niet te veel te verwachten van uwe minnaars. En gij, vrouwen, als gij het geluk hebt, dat uw man eene zijner passiën aan u heeft ten offer gebragt, acht dit het schoonste geschenk, dat hij u tot bewijs zijner liefde kan doen, en houdt hem in 't vervolg voor een echtgenoot, zoo als ze niet bij dozijnen te vinden zijn. En ik zou niet willen zeggen, dat Perico misschien niet eenmaal een goed echtgenoot had kunnen worden en, als zijne beminde het zich waardig gemaakt had, ook niet in staat zou geweest zijn, om haar ook nog eens zijn hoogmoed ten offer te brengen, die zijne grootste ondeugd was en waaruit helaas! de meeste andere voortvloeijen. Maar, het moge dan zijne of hare schuld geweest zijn, zeker is het, dat Perico toenmaals niet geneigd was haar dat offer te brengen. Hij was gekomen, zoo als hij zelf gezegd had, op het berigt, dat hij van eene kamerjuffer van Mariquita bekomen had, dat deze den ganschen nacht doorbragt met over hem te weenen

en naar hem te verlangen; hij was gekomen vooreerst om naar de waarheid van dat berigt onderzoek te doen en te zien, of zij de door hem te geven teekens zou beantwoorden; vervolgens om, als zij antwoordde, naar beneden kwam en van hare vernieuwde liefde deed blijken, afspraak met haar te maken om haar te schaken en met zich te voeren, zonder voor als nog aan trouwen te denken. Maar toen Mariquita dat woord van verloofde uitsprak en hare hand door het tralievenster stak, om zich voor een wettig huwelijk aan hem te verbinden, ontwaakte eensklaps in zijn gemoed op nieuw, — en eenmaal weder ontwaakt, kreeg op nieuw geheel de overhand — zijn aangeboren trots, die op zoo wreede wijze en zoo aanhoudend, van den aanvang hunner liefde af, gekrenkt was geworden; en hij was op het punt om haar een hard antwoord te geven, dat, als hij het uitgesproken had, hunne liefde of zelfs het leven van Mariquita zou hebben geknakt. Maar hij sprak dat woord niet uit, trad terug en vlugtte, zoo snel hij kon, van haar weg, om de gelegenheid en zoo mogelijk ook zich zelven te ontvlugten. Daarna kwam hij van de eene gedachte op de andere, en duizenderlei voornemens en besluiten volgden zich in die drie dagen op; want onbeschrijfelijk is de inwendige strijd van den van nature sterken man, die door het gelijktijdig woelen van den toorn en de liefde in zijn gemoed, zwak geworden is. Het laatste besluit, waar hij zich aan hield, niet als het beste, zelfs in zijn eigen oordeel, maar als dat, 't welk, zonder iets te beslissen, hem in de gelegenheid stelde om aan beide passiën te kunnen voldoen, was om tot Mariquita terug te keeren en haar bepaald, zonder ophelderingen, ja zelfs zonder haar tijd te geven om op nieuw van trouwen te spreken, met geweld weg te voeren. Daarom, in plaats van haar op nieuw aan het tralievenster te roepen, overlegde hij, met behulp van de voor zijne zaak gekochte kamerjuffer, het huis binnen te sluipen, er onder bijstand van zijne makkers heimelijk of met geweld in door te dringen en, in de kamer van Mariquita gekomen, haar, hetzij gewillig, hetzij tegen wil en dank, weg te voeren. En zoo als alles afgesproken was, zoo werd het ook ten uitvoer gebragt. Terwijl hun door het kamerjuffertje de weg gewezen werd, kwamen zij stil binnen, vervolgden hun weg één voor één tot aan de kamer der twee vrouwen, openden de

deur, traden ijlings voor het bed en lieten er het licht van hunne lantaarnen op vallen, om haar in in het oog te krijgen en te vatten... maar vonden het bed ledig en de moeder slapende op het hare. En toen zij zich tot de kamerjuffer wendden, zwoer deze niet te weten waar zij was en Doña Ramona, door het rumoer wakker geworden, slaakte luide kreten en zwoer, toen men haar ondervroeg, hetzelfde. De mannen doorzochten daarop het gansche huis, hoewel te vergeefs. Middelerwijl ontwaakten Don Louis en al zijne bedienden en begonnen aanvankelijk met zich te verdedigen; vervolgens zich van wapens voorzien hebbende en de gesteldheid der plaats beter kennende, werden zij van aangevallenen weldra aanvallers. Pistool- en geweerschoten knalden. Er kwam volk van buiten toeschieten en er werd heftig gestreden. Twee of drie van beide kanten bleven dood op de plaats, anderen werden gewond. Maar de overige sluikers ontkwamen en onder hen, voortgesleept en als 't ware met geweld meêgevoerd Perico, die, bedekt met bloed en wonden, maar meer dan ooit waanzinnig van woede, wilde blijven, totdat hij zich man tegen man zou kunnen meten met zijnen nu meer dan ooit gehaten mededinger.

Hoe voorts alles zich dien nacht in zijn geheel had toegedragen en hoe Mariquita verdwenen was, kwam noch Perico, noch Don Louis ooit te weten; en het niet wetende, beschuldigden zij elkander van uit vrees of minnenijd, of om zich op den anderen te wreken, het ongelukkige meisje te hebben geroofd en vervolgens vermoord, of wel, haar hier of daar verborgen te houden. Want, zoo als meer gebeurt tusschen hen, die door een hevigen hartstogt worden gedreven, er was geene slechtheid, waartoe de een den ander niet in staat rekende en waarvan zij elkander niet dagelijks meer en meer beschuldigden. Het gevolg was, dat zij hoe langer zoo woedender op elkander werden. Perico verzamelde op nieuw zijne sluikers, om hen nogmaals tot eene onderneming tegen het huis van Don Louis op te zetten. En deze, er de lucht van gekregen hebbende, verliet Ciclana en spoedde zich naar Seviliё, naar Cordova, naar Granada, ja zelfs naar het kamp bij Gibraltar, om de geregtshoven, de gouverneurs der provinciën en de bevelhebbers der troepen op nieuw en dringend aan te sporen, om de premie op het hoofd van Perico gesteld,

te verdubbelen, om geheele benden van policiebeambten en geregtsdienaren op hem af te zenden, ja zelfs infanterie en cavallerie. En zoo werden de sluikers, die in die streken anders schier ongemoeid leefden, meer en meer bedreigd en gedrongen, zich allen te vereenigen onder de aanvoering van Perico, die voor den dappersten en knapsten gehouden werd. En nu begonnen zij allen gezamenlijk hunne vervolgers aan te vallen, nu eens zich te verstrooijen, dan weder zich eensklaps te vereenigen, om op de kust het lossen van een schip met contrabande te dekken of in de bergen de lange treinen van muildieren, beladen met verboden waar, te escorteren. Te dier tijd toch was in Spanje de vreemde koopwaar ten strengste verboden, en nog wel die het meest, die het land zelf niet opleverde en die men dus het meest noodig had, zoodat men er, ook omdat ze verboden was, het dubbele van de waarde en soms nog meer, voor betaalde, hetwelk ten gevolge had, dat zij van alle de vier zijden van het Rijk onophoudelijk werd ingesloken, en wel in grootere hoeveelheden dan welligt het geval zou zijn geweest bij wettig veroorloofden invoer. Edoch met dit onderscheid, dat de schatkist er bij leed, die geene inkomende regten ontving; dat de verbruikers er bij leden, die het dubbel der waarde en meer moesten betalen; dat ook de kooplieden er bij leden, die wel duur verkochten, maar ook duur hadden moeten inkoopen. Slechts zij wonnen er bij, grooten of kleinen, landgenooten of vreemdelingen, die met openbaar geweld of door list de verboden waar binnenvoerden en sluikers genaamd werden. En het waren niet slechts de schatkist en de beurzen der verbruikers en der kooplieden, die bij dezen stand van zaken schade leden. Meer nog was dit het geval met de zedelijkheid van alle diegenen, die meer of minder in de ongeoorloofde winsten deelden. Die sluikerij toch was bijna noodzakelijk geworden; in de algemeene meening was zij onschuldig; de grooten des lands boden de behulpzame hand, lachten er om en beroemden er zich op, als zij er door list of behendigheid in konden slagen, terwijl de mannen uit het volk het braaf en knap achtten, het met openlijk geweld te doen. En zoo was de naam van sluiker, die elders geschuwd wordt, als het ware een eernaam geworden. Dit evenwel had het voordeel, dat zij zich overigens betoomden. Want den nacht, waarin zij in het huis van Don

Louis binnendrongen, was er door niemand iets het geringste ontvreemd; en den volgenden morgen scheen het meer, dat een gezelschap van vrienden, dan wel eene bende werkelijke roovers, binnengedrongen was, om alles 't onderst boven te keeren.

Die scherpere vervolgingen evenwel, waaraan de makkers van Perico, zoo ten gevolge van de tegen hen uitgesproken veroordeelingen, als van de troepenbewegingen, die Don Louis tegen hen had in 't leven geroepen, nu blootstonden, bragten weldra te weeg, dat zij hoe langer zoo meer zich van de kusten moesten verwijderen en in de bergen terugtrekken, zoodat zij hun gewoon sluikersbedrijf niet langer konden uitoefenen. Hierdoor in 't naauw gebragt, kwam een hunner op zekeren avond op de gedachte, dat, daar zij nu zoo geruimen tijd zich hadden opgehouden met door sluikerij de regten der schatkist te verkorten en dit hun nu door die strengere vervolgingen verder onmogelijk werd gemaakt, zij nu ook het geld der schatkist wel mogten aantasten, en dus den volgenden dag eene onderneming wagen tegen een transport van geld bestemd voor het leger, 't welk zij wisten, dat door het gebergte waar zij zich ophielden, moest passeren. Hij wist dit denkbeeld bij zijne makkers ingang te doen vinden, en het baatte weinig, dat Perico er zich met alle magt tegen verzette en hen nu eens door redenering tot betere gedachten trachtte te brengen, door hen op hunne tot dus verre ongeschonden sluikers-eer te wijzen, dan weder met de pistool in de hand den eersten den besten, die er verder van durfde reppen, over hoop dreigde te schieten. — Al heviger tooneelen volgden. Perico zag in, dat men zijn gezag niet langer eerbiedigde en dat hij het noch door overreding, noch door geweld zou kunnen keeren. Hij nam toen een kort besluit, lei zijn gezag neder, ontsloeg hen van de hem gezworen gehoorzaamheid en zich zelven van alle verantwoordelijkheid, zeide zijne makkers vaarwel, en verdween in de duisternis.

Alvorens den draad van ons verhaal weder op te vatten, is het noodig, dat wij een uitstap doen op het veld der historie. Vóór 1808 werd Spanje geregeerd door een Koning, die den ganschen dag en alle dagen, niet anders deed dan jagen; door eene Koningin,

die niet veel goeds uitrigtte en door een gunsteling, die alles deed. Die man was eerste minister, hoofd van het leger en van de vloot, in één woord alles. Hij werd de Prins de la Paz genoemd; zijn naam was Godoy. Meer naar waarheid zou men hem den Prins der slavernij geheeten hebben, zóó groot was de afhankelijkheid, waarin hij de Spanjaarden van zich en van Frankrijk geketend hield. Over die afhankelijkheid, vooral van vreemden, waren de Spanjaarden uiterst gebelgd. En hetzij dat hij in dat gevoel begon te deelen, doordien ook in den meest verdorven Spanjaard de afkeer van vreemde overheersching eindelijk weêr boven komt, hetzij dat hij Napoleon begon te vreezen, of wel Napoleon hem te verdenken, — zeker is het, dat in 1807, het jaar waarin wij met ons verhaal gebleven zijn, de vriendschap tusschen die beiden verstoord werd en de Prins de la Paz zelfs Napoleon, die in den oorlog met Pruissen verwikkeld, zich toen op grooten afstand bevond, begon te dreigen. Napoleon antwoordde voor het oogenblik niet; maar toen hij als overwinnaar uit Pruissen was teruggekeerd, dreigde hij op zijne beurt en joeg den onvoorzigtigen man schrik aan. Het gevolg was, dat er tusschen die beide mannen een verraderlijk verdrag tot stand kwam, op kosten, zoo als meer gebeurt, van een derde, die zwakker was, namelijk van Portugal. Doch het nog grooter voordeel, dat Napoleon hieruit wilde trekken, bestond daarin, dat hij nu zijne legerbenden het schiereiland kon doen binnentrekken. En toen dit eenmaal geschied was, werd er over het laatste verdrag niet meer gesproken, maar wel over andere geheime, die nooit geheel bekend zijn geworden, maar waarin vermoedelijk gehandeld werd over het verdeelen of verkleinen van Spanje, of ook wel, om den Koning en het gansche koninklijke geslacht naar America te doen verhuizen en zoo den troon ledig en als door zijne wettige bezitters verlaten, te krijgen, die dan door den eersten den besten in bezit zou kunnen worden genomen. Er ontstond een gerucht, dat de koninklijke familie, die zich te Aranjuez bevond, van daar over Cadix naar America wilde vertrekken. Het volk van Aranjuez kwam in opstand, om het vertrek van het Hof te beletten. De Prins de la Paz vlugtte en hield zich schuil. Drie dagen en drie nachten lang spoorde men hem, als een wild beest, op, en toen hij eindelijk gevonden was, zou men

hem buiten twijfel ter dood gebragt hebben, als niet de Kroonprins Ferdinand tusschen beiden gekomen was. Deze was meer dan eenig ander door den gunsteling vervolgd geworden en echter redde hij hem op dien dag het leven, 't welk dezen voorzeker tot den schoonsten zijns levens maakte. Hetgeen nu volgde was, dat de oude Koning afstand deed, Ferdinand den troon beklom en onverwijld naar Madrid toog, onder de algemeene toejuichingen. Maar gelijktijdig kwam Murat met het Fransche leger aan. Deze wilde den nieuwen Koning niet erkennen. Toen trokken naar Bayona, als om de bemiddeling en de definitieve beslissing van Keizer Napoleon in te roepen, eerst de Koning Vader en de Koningin Moeder, en vervolgens, op onedele wijze daartoe uitgelokt en door slechten raad gedreven, ook Ferdinand en zijn broeder Don Carlos. Te Bayona grepen ware klucht- en treurspelen plaats, die hiermede eindigden dat allen gezamenlijk afstand deden in handen van Napoleon, en deze zijn broeder Joseph tot Koning van Spanje benoemde, als ware er slechts sprake van het voorzien in eene vacante prefectuur. Murat wilde middelerwijl de laatste wettige vorsten, Don Antonio den oom, Don Francesco den laatsten broeder en de Koningin van Etrurië, de zuster van Koning Ferdinand, uit Madrid doen vertrekken. De koetsen stonden gereed, de muildieren waren aangespannen en ook het geleide was reeds aanwezig, alles in den voorhof en voor den hoofdingang van het paleis. Dit werd gezien door eenigen uit het volk, die te hoop begonnen te loopen, en de muildieren uit te spannen, waarop zij terug werden gedreven, maar op nieuw toeliepen. Men begon van weerszijden te wapen te roepen en elkander onverwachts in de straten aan te vallen, de Franschen met hunne sabels en munitie-geweren, de Spanjaarden met jagtgeweren en zakmessen. Ten laatste kwamen de Franschen in behoorlijke orde uit het kamp buiten de stad aanrukken en de Spanjaarden, nu ook geordend, trokken naar de kazerne der artillerie, onder aanvoering van Dabiz en Velarde, twee jonge kapiteins, die weldra onder het parlementeren bij hunne stukken gedood werden. De raad van Kastilië en de overige magistraatspersonen en gezaghebbende mannen kwamen toen in plegtstatigen optogt te voorschijn, traden te midden der strijders en de opstand werd gesust. In den nacht die volgde,

vestigde zich in het Posthuis eene militaire commissie, en twee of drie piketten van gendarmen en soldaten bezetten het Prado en de Zonnepoort. Vervolgens werden in de straten gearresteerd, voor de militaire commissie gesleept, veroordeeld en geëxecuteerd in weinige uren, volgens sommigen eenige dozijnen, volgens anderen honderdtallen van mannen uit het volk; en zulks om hen, die dat lot trof, tot een voorbeeld te stellen; want onmogelijk kon men op die wijze de schuldigen, zoo er werkelijk schuldigen waren, onderscheiden. Maar al diegenen, die vreesden van deelneming verdacht te zullen worden, verlieten den volgenden morgen de stad en verspreidden zich door geheel Spanje; en naauwelijks was een hunner en met hem de tijding van den beruchten en nimmer te vergeten 2den Mei ergens aangekomen, of elke stad, elk vlek en elk dorp kwam in opstand en zwoer den Franschen oorlog en wraak. De indringers zagen zich daardoor beperkt tot den hoofdweg van Frankrijk op Madrid, en daar zij zich ruim baan wilden maken, rigtten zij legerafdeelingen op verschillende punten des lands en eene er van op Saragossa, waar zij tot midden in de stad binnendrongen, doch vervolgens met behulp van dakpannen en straatsteenen weder buiten de poort gedreven werden. En toen eerst was men er op bedacht om deze te sluiten, kanonnen op de muren te slepen, verschansingen op te werpen en verder al datgene te doen, wat noodig was om een beleg te verduren, waardoor de stad zich een onsterfelijken roem verworven heeft. Eene andere legerafdeeling trok op Valencia, en ook deze werd van voor de poorten teruggedreven. Eene derde rigtte zich naar Andalusië. Deze, aangevoerd door Generaal Dupont, drong ongehinderd door tot aan de Guadalquivirbrug bij Alcolea; ook daar vond zij geen ernstigen tegenstand, en dien na een gevecht van weinige uren te boven gekomen zijnde, trok zij nog denzelfden avond de hoofdplaats Cordova binnen, eene magtige en rijke stad, waar de Franschen rust hielden om te plunderen en zich te goed te doen.

Het gevecht bij Alcolea, het beschieten der brug met kanon, het doorwaden van de rivier, de vlugt der Spanjaarden over de vlakte, hunne vervolging door den vijand, de slechte of liever niet-verdediging der stad en het als overwinnaars binnentrekken der Franschen, had men beter dan ergens anders

kunnen aanschouwen van zekere rotsen, die een terras vormden boven Cordova en een belvedère of schoonzigt over de stad, den omtrek en den prachtigen loop van de Guadalquivir. Daar boven bevond zich eene congregatie van wereldlijke kluizenaars, die geene kerkelijke gelofte hebben gedaan, maar een zeer strengen regel volgen van stilzwijgen, eenzaamheid en boetedoeningen, en wel zóó gestreng, dat weinigen er langer dan een of twee jaren in leven blijven. Evenwel, in weerwil van dien regel en van hunne afzondering van de wereld, waren zij reeds sinds verscheidene dagen met de rampen van het vaderland bekend geworden; en zoowel in de kerk, waar alléén zij zamen kwamen, als in hunne eenzame en van elkander verwijderde hutten, deden zij gebeden, kastijdingen en nieuwe boetedoeningen, als de eenige hulp, welke die heilige mannen in hunnen stand aan het in gevaar verkeerende vaderland meenden te kunnen wijden. Een jeugdig nieuweling vooral, hetzij hij meer geestdrift had voor het vaderland, hetzij dat alle geestdrift in de jeugd grooter is, zich niet vergenoegende met de gewone boetedoeningen, noch met de opgelegde buitengewone, voegde er uit eigen beweging nog andere bij en besteedde er den ganschen dag en nacht aan. En zoo gebeurde het, dat hij, òf eerder wakker zijnde dan de anderen, òf beter het gebulder van het kanon en het snel zich opvolgen van de geweervuren kennende, een en ander dien morgen het eerst hoorde. Dit deed hem op eens zijne gebeden staken; en zich buiten zijne hut begeven hebbende, bleef hij bij den ingang staan, om met gespitste ooren te hooren en met wijd geopende oogen te zien, wat er omging. Toen het rumoer naderbij kwam, zag men ook de andere kluizenaars, de een na den ander, de hoofden buiten hunne hutten steken; maar meer gehoorzaam aan hun regel, traden zij spoedig weêr binnen om hunne gebeden te hervatten. Alleen de jeugdige nieuweling bleef uren lang staan, totdat hij eindelijk door den prior van verre gezien en door een bijzonder geluid van de klok aangemaand werd, om acht te geven op zich zelven en tot zijne gebeden terug te keeren; en hij deed het. Maar kort daarop, geen weêrstand kunnende bieden aan de verzoeking, trad hij op nieuw naar buiten en gaf zich als tegen wil en dank op nieuw over aan die zoo weinig ascetische beschouwing van het kanongebulder en geweervuur, van het oprukken der

infanterie en de charges der cavallerie, die elkander onophoudelijk opvolgden. Eindelijk, tegen het midden van den dag, zag men langs de hogtige rotspaden opklimmen en naar de kluizenarij zich rigten, eerst een paar en vervolgens geheele dozijnen mannen en vrouwen, en voornamelijk geestelijken, beladen met kerksieraden en andere kostbaarheden, om die in de afgelegene en arme kluizenarij te komen verbergen. Toen echter trok de prior, voor zulk een buitengewoon voorval niet geheel alleen verantwoordelijk willende blijven, de klok en riep al de broeders naar het kerkje. Dáár kwamen weldra de vlugtelingen met hun last aan en leiden dien op en voor de stoep en onder het portaal neder. En zoo zag men daar verward door en op elkander liggen prachtige en rijke kerkgewaden, miskelken, hostiekastjes en ander zilverwerk en ook rijke wereldsche zaken, prachtige wapens en vrouwenkostbaarheden. Sommigen van die arme kluizenaars wendden er de oogen van af, uit vrees voor wereldsche gedachten, en anderen, zoovele heilige kostbaarheden zoo verward en ten deele beschadigd door elkander ziende liggen, vergaten hunne geloften van stilzwijgen en lieten een »'t is zonde" zich ontglippen. Onze jeugdige nieuweling evenwel kon er de oogen niet van afkeeren, en die oogen waren niet meer neêrgeslagen noch kalm, maar staarden vurig en toornig op de rijke geweren en dolken, die hem maar al te zeer tegenglinsterden. Wel bemerkte de prior zulks en beval hij hem om weg te gaan; maar er heerschte reeds eene zoo groote verwarring, dat men zelfs de kommando's van een geoefend kapitein niet zou gehoord hebben, laat staan die van een nederigen prior van kluizenaars. De nieuweling bemerkte het evenwel en gehoorzaamde, doch spoedig keerde hij terug en het tweede bevel gehoorzaamde hij slechts ten halve, want zich omgekeerd hebbende ging hij naar den anderen kant, zonder zich te verwijderen; en bij het derde weêrstond hij openlijk en zag misschien zelfs wel den prior toornig aan. Deze haalde de schouders op en drong er niet verder op aan, daar hij zijn gezag op dusdanige wijze niet wilde in de waagschaal stellen. Toen de nieuweling des avonds in de hut des priors geroepen werd, ging hij er heen en kwam er weldra weder uit... niet langer als nieuweling, noch ook als geordend kluizenaar, maar gekleed als een Andalusisch

majo, met het wambuis, de korte broek met gouden knoopen, de kousen van zijde, de lederen digt met knoopen bezette slopkousen, den rooden gordel met twee paar pistolen en den dolk, de muts op het linker oor en over den regter schouder het voortreffelijke Engelsche geweer met twee loopen.

Men zal wel al lang gegist hebben, dat deze dus ontërdende nieuweling-kluizenaar niemand anders was noch konde zijn, dan onze oude bekende Perico. En zoo was het inderdaad. Veel elende en grooten angst had hij menigwerf uitgestaan sedert dien avond, waarop hij zijne makkers de sluikers had verlaten. Door bosschen en langs rotsen had hij geheel alleen rondgezworven, nu eens de gastvrijheid ontvangende voor niet, dan weder daarvoor de weinige kroonen betalende, die hem waren overgebleven. Vervolgens had hij middel gevonden om geld van huis te laten komen; en zoo ontbraken hem de middelen voor zijn onderhoud niet en leefde hij ook vrij gerust met opzigt tot zijne vervolgers, die òf zijn spoor hadden verloren, òf, daar de woelingen in den staat reeds begonnen waren, aan heel wat anders te denken hadden. Maar, daar dat leven buiten de maatschappij en die gestadige onzekerheid omtrent zijne persoonlijke veiligheid, hem waren gaan vervelen, begon hij weêr meer aan de oorzaak van dat alles te denken en woog hem die swaarder dan ooit. Boven alles betreurde hij het, dat hij niets meer van Mariquita wist, en zelfs was hij door zijne spionnen of relatiën onderrigt geworden, dat Doña Ramona en Don Louis evenmin iets van haar wisten. En daar zijn gansche leven aan die liefde hing en het leven hem, na het verlies dier liefde, te zwaar begon te vallen, had hij er eindelijk toe besloten, om het in die kluizenarij te gaan eindigen, waar wij hem zoo straks gevonden hebben. Daar evenwel die roeping niet de regte was, als voortgesproten uit wereldsche inzigten, zoo ging die ook spoedig weêr door andere wereldsche beweegredenen te loor. De prior handelde dus zeer goed, met zulk een voor de zaak zoo slecht gestemden broeder niet langer te behouden. Te meer, daar hij, na zijn ontslag bekomen te hebben, in plaats van zich daardoor vernederd of beleedigd te gevoelen en met neêrgeslagen blik, als een weggejaagde, heen te gaan, naauwelijks den voet buiten de omheining der kluizenarij gezet had, of hij scheen een vogel, dien men de kooi opent, en die en

buiten getreden, zijne vleugels uitslaat en zich regt toe regt aan in eens door, zoo ver hij maar kan, van zijne gevangenis verwijdert en niet eer zijne vaart vermindert noch nederdaalt, vóórdat hem de krachten om verder te vliegen begeven. Zoo deed Perico, en men kan wel zeggen, dat hij aan de vogels hunne vleugels of aan den reebok zijne vlugheid benijdde; zóó snel spoedde hij zich, van de eene rots op de andere springende, naar beneden en ijlde voorts over de vlakte naar de stad, steeds vervuld met de vreugd van weder het luchtige pak aan, en zijne goede wapens bij zich te hebben en daarop zoo trotsch als een jong luitenant op zijne épauletten. De stad evenwel niet durvende binnentreden, daar hij nog bij tijds bedacht, dat die door den vijand bezet was, en een man gewapend als hij daar dus niet welkom zou wezen, keerde hij op zijne schreden terug en kwam aan een eenzaam te midden der vlakte gelegen oud huis, waar men hem voor een der vlugtelingen hield, te meer daar hij beter dan iemand de bijzonderheden van den dag verhalen kon en hij zich, toen men hem den echten Spaanschen kost, alle soorten van vleesch ondereengemengd en duchtig gekruid, voorzette, daar regt te goed aan deed, als hebbende sedert vele maanden zelfs den reuk van het vleesch niet genoten, zoodat men spoedig in de meening versterkt werd, dat hij den ganschen dag moest gevochten hebben en vervolgens gevlugt zijn, zonder zich een oogenblik te kunnen gunnen om uit te rusten of wat voedsel te gebruiken. Ook het bed, dat men hem na het eindigen van zijn hartig maal aanwees, beviel hem, ofschoon boersch, vrij wat beter dan de naakte planken, waarop hij tot dus verre in de kluizenarij geslapen had. Hij zou dus in weinige minuten in een diepen slaap gedompeld zijn geweest, wanneer zijne lotgevallen niet van dien aard waren geweest, dat zij hem in diepe gedachten moesten doen vervallen.

Het verledene was hem, als men er de liefde van Mariquita afrekent, niets; het tegenwoordige, niets; en de toekomst... dat, wat hij er zelf van maken wilde. Perico was een van diegenen, die liever vooruit dan naar achteren zien. Toch verwijlden zijne gedachten ook in het verledene en het tegenwoordige, totdat hij, hetzij ten gevolge van den goeden maaltijd, van het goede bed, van zijne vermoeijenis of van zijn jeugdigen leeftijd, in slaap viel nog vóór hij bij zich zelven

alles goed overlegd had. Maar zijn gedachtenloop ging voort, óok in den slaap en in zijne droomen. In zijn verward brein volgden zich op de tooneelen zijner jeugd, zijne spelen aan het strand in de weiden en bij de kudden; de school en zijne kameraden, de gedachtenlooze vrolijkheid der jeugd; de eerste jongelingsjaren, zijne eerste liefde en alle die er volgden, als 't ware de voorboden van die ware, diepgevoelde liefde, die vervolgens het geheele leven beheerscht, het ten goede of ook wel te gronde rigt. Daarop kwam hem een en andermaal voor den geest de beeldtenis zijner geliefde, eerst teeder, vervolgens aanvallig, daarop hem minnend en eindelijk hem verradend. Toen werd hem door de smart de borst als toegeknepen, zijn hoofd gloeide en hij werd half wakker; doch spoedig weder ingeslapen, zag hij niets dan wapenen, van top tot teen gewapenden, schermutselingen en veldslagen, en met eene geheel ongekende vreugd wierp hij zich er midden in en ontwaakte met een oorlogskreet op de lippen. En zoo keerde hij tot zijne eerste overweging terug; en nu niet langer bij het verledene verwijlende, gaf hij zich geheel aan de toekomst over. Maar toen hij er zijne gedachten bij bepalen wilde, ontsnapten ze hem weder, even als de nevel- en wolkenbeelden, die, als men er op staart, zich oplossen en verdwijnen. Nu, geheel ongeduld en begeerte om iets wezenlijks te zien, wat dit dan ook wezen mogt, stond hij op, ging naar buiten, en het achter de stad licht ziende worden, gaf hij zijne wapens in bewaring aan hen, die hem geherbergd hadden, verwisselde zijne kleedij tegen eene grove boersche, begaf zich op weg, trad met de landbewoners, die stadwaarts begonnen te gaan, onopgemerkt Cordova binnen en begon daar alles in oogenschouw te nemen.

Hij merkte op, dat de legerbenden, die de faam gezegd had uit oude geoefende soldaten te bestaan, uit recruten zamengesteld waren; hen, die de vrees gezegd had ontelbaar te zijn, zag hij binnen eene stad bijeenverzameld; de zoogenaamde reuzen waren mannetjes; die onvermoeibaar genoemd waren, bezweken van afmatting en van de hitte; zij ten laatste, die goed gedisciplineerd moesten heeten, deden wat zij wilden, zonderden zich van den troep af, gingen op buit uit en zorgden slecht voor hunne eigene veiligheid. »Wel zoo," zeide Perico, »ik weet wel, dat ik maar een eenvoudig sluiker

geweest ben. Maar als wij ons zóó gedragen hadden, zouden wij het zeker niet lang tegen de douanen uitgehouden hebben, die tien- ja dikwerf twintigmaal sterker waren dan wij. Maar wij weerden ons voor onze eigene rekening, en de douanen voor die van een ander. Deze schijnen wel douanen. En als ik hun slechts een kleinen troep goede sluikers, voor eigen rekening vechtende, konde tegenstellen, wat schoone slagen zouden wij niet doen, hoe zouden wij hen overvallen en in de pan hakken en vervolgens weêr verdwijnen! O mijne goede vrienden, waar zijt gij? Waar zou ik u kunnen vinden?" En zoo voortredenerende dwaalde hij door de straten der stad, en hoe langer zoo meer zaken opmerkende, die hem in zijne meening versterkten, kwam hij tot het besluit om zijne oude makkers op te sporen en, als de gelegenheid hem gunstig was, hen van het slechte leven, dat zij leidden, af te brengen en hen van vijanden tot vrienden en verdedigers van het vaderland en den koning te maken. En dadelijk handen aan het werk slaande, ging Perico in de herbergen en op de pleinen gesprekken aanknoopen, om behendiglijk uit te vorschen, al wat hij kon te weten komen betrekkelijk de sterkte en de positie van de daar gevestigde legerafdeeling en van al de andere legers, die de vijand over het schiereiland verspreid had; vooral ook niet vergetende de volksopstanden en alle openbare aangelegenheden, waarmede hij zich tot nu toe nimmer had ingelaten. Daarop naar het oude huis teruggekeerd, bragt hij daar nogmaals een nacht door, maar nu goed wakker, met zijn plan voor de toekomst goed te overleggen en vast te stellen. En naauwelijks was de morgen aangebroken, of hij vertrok, behoorlijk gewapend. De hoofdwegen vermijdende, rigtte hij zich langs de bij- en rotspaden der Sierra Morena naar Baylen, doorwaadde vervolgens te Menjibar de Guadalquivir, liet nu Jaen ter regter- en Granada ter linkerzijde en kwam in de rigting van het Alhama-gebergte op zekeren avond in eene *venta* of eenzaam staande herberg aan, de eerste, waar de sluikers van die streken gewoon waren zamen te komen. Wel vond hij er voor het oogenblik geen enkelen, maar hij vernam van den waard de plaatsen waar hij hen konde vinden, en hoevele en welke op elke plaats; welk leven zij geleid hadden sedert hij hen verlaten had, en al de andere bijzonderheden, die hem noodig

waren te weten voor de regeling van zijn plan. En zoo stelde hij, in den nacht die volgde, zijn plan vast, hoe en wanneer en waar en tot wie hij zich wenden zou. En hoe naauwgezet van geweten hij als sluiker ook geweest was, nu als partijhoofd was hij zulks in 't geheel niet meer, maar koos tot zijne hulp niet hen die het zuiverste geweten hadden, maar wel de stoutsten, de behendigsten en de voor elke onderneming meest geschikten, ja zelfs ook denzelfden schavuit, die vroeger zijn tegenstander geweest was, begrijpende, dat deze, die, tot het slechte gedreven, de vereischte kracht en het noodige gezag bezeten had om het ten uitvoer te brengen, nu ook ten goede gerigt, de onmisbare bekwaamheid daartoe zoude hebben.

Nadat Perico hen, wie hij zocht, gevonden en met dezelfde geestdrift voor de goede zaak bezield had, door met hen op hunne wijze te redeneren en hun in de eerste plaats hun eigen belang en vervolgens ook den roem dien zij verwerven zouden, voor oogen te houden, deed hij zijne zaak zóó goed, dat het hem gelukte, in acht dagen ongeveer honderd van die zwervende sluikers bijeen te krijgen. En in eene vergadering, gehouden in eene donkere vallei van de Sierra di Ronda, werd hij als hun aanvoerder erkend en uitgeroepen.

Toen trad hij eene geheel nieuwe loopbaan in. Twee zijner meest vertrouwden zond hij naar de eilanden van den Guadalquivir, om daar het vermeerderde en verbeterde berigt te brengen, dat hij Perico door het algemeen goedvinden van geheel het dappere volk van de beide rijken van Granada en Jaen tot den rang van aanvoerder was verheven van alle de tegen de Franschen bestemde ligte troepen. Hij zelf trok intusschen met zijne honderd dapperen, die elken dag in getal toenamen, en die hij slechts de voorhoede noemde, naar San Roque, waar een werkelijk leger gevormd werd onder commando van den beroemden Castaños. Deze, die kapitein-generaal was van het legerkamp tegen de Engelschen van Gibraltar, had, zoodra hij te weten was gekomen, dat de Franschen zijn vaderland waren binnengedrongen en zijn Vorst tot hun gevangenen hadden gemaakt, en dat alle wettig gezag verdreven was of in staat van ontbinding verkeerde, op eigen gezag vrede gesloten met de Engelschen; en geholpen door dezen en ook door de insgelijks tegen de Franschen in opstand gekomene Junta van Sevilië, deed hij nu zijn uiterste best om

zijn leger te verdubbelen en het marsch- en slagvaardig tegen Dupont te maken. En daar ook hij tot diegenen behoorde, die hun tijd niet verspillen met het opperen van kleingeestige bedenkingen en zwarigheden, als de tijd van handelen voor het algemeen welzijn gekomen is, ontving hij Perico en zijne manschap als regt welkome lieden. Dat zij gratie of pardon behoefden wegens de tegen hen uitgesproken vonnissen, daarvan werd niet gerept; er werd slechts gesproken van beloonningen, van militaire rangen en bevorderingen, en hij stelde Perico tot kolonel aan over de manschap, die hij met zich had gebragt. En toen nu ook de mannen, die hij uit zijn voormalig woonoord wachtende was, waren aangekomen, trok onze nieuwe kolonel naar den omtrek van Cordova en Andujar, waar hij zich vereenigde met andere hoofden van onregelmatige troepen, guerilla's genaamd; en deze deden voorts gezamenlijk hun best, om Dupont en zijne Franschen te verontrusten, telkens onverhoeds aan te vallen, afbreuk te doen en af te snijden van de andere Fransche legerafdeelingen. Dit had ten gevolge, dat Dupont, daar de opstand algemeen scheen, bevreesd begon te worden; en dat Castaños, Reding, Peña, Coupigny en andere Spaansche generaals, die zich aan hen aangesloten hadden, hier de lucht van krijgende, te meer moed schepten en alle te zamen eene dreigende houding tegen Dupont begonnen aan te nemen. Deze, duchtende dat hem de terugtogt zou worden afgesneden, verliet Cordova en trok terug tot Andujar en Baëza, de passen van den Guadalquivir blijvende verdedigen en zich op den weg naar Madrid in den zadel houdende. Het Spaansche leger marcheerde nu in front tegen hem op, daarbij den geheelen linkeroever der rivier bezet houdende, gelijk hij den regter. En zoo begon van die zijde van het schiereiland de geregelde oorlog.

Het doet mij leed dat ik, eene novelle schrijvende, nog langer over dezen oorlog moet spreken; maar het is onvermijdelijk, om tot het eind van mijn verhaal te kunnen geraken. Castaños stond met het gros van zijn leger tegenover de brug van Andujar, op de heuvels genaamd Los Visos; Reding met eene andere afdeeling Spanjaarden hooger op en regts van de Guadalquivir tegenover den waadbare plaats bij Menjibar. Eenige dagen grepen er schermutselingen en kleine ontmoetingen plaats; het waren wel geene gevechten van aan-

belang, maar zij bragten er de Spanjaarden toe, om werkelijk aanvallers te worden, en de Franschen om werkelijk te gaan retireren. Beide bewegingen geschiedden gelijktijdig. Reding, de genoemde waadbare plaats doorgetrokken zijnde en zich voorts links wendende, trok naar Baylen op den weg van Madrid, om aan Dupont den pas af te snijden. Deze verliet denzelfden nacht Andujar en kwam bij het aanbreken van den dag bij Baylen aan, en ontmoette Reding die het reeds bezet hield. Castaños, onderrigt, dat Andujar ontruimd was, trok de brug over en voorwaarts, totdat hij op Dupont stuitte; en middelerwijl kwam van den anderen kant uit Madrid eene nieuwe Fransche hulpbende, aangevoerd door Vedel, aanrukken. En zoo greep het zonderlinge toeval plaats, dat vier vijandelijke legerafdeelingen zich door elkander ingesloten bevonden. De eerste, onder den Spanjaard Castaños, van het zuiden oprukkende; de tweede, onder den Franschman Dupont, door hem op de hielen gezeten, en op zijne beurt inhoudende op de derde, onder Reding, die beurtelings het hoofd moest bieden aan Dupont en aan Vedel; de vierde eindelijk, onder Vedel, die uit de Sierra Morena kwam afzakken. De verdere bijzonderheden van dezen beroemden veldslag van Baylen worden nog heden ten dage, zoo in als buiten Spanje, verschillend verhaald. De overwinnaars betwistten elkander het grootste aandeel in de overwinning; en de overwonnenen wierpen de schuld mede op elkander. De uitslag was, dat Dupont tegen den middag, meer afgemat dan overwonnen, in onderhandeling trad om zich over te geven; dat Vedel terugtrok en dat de Spanjaarden overwinnaars bleven en dus de voorwaarden voorschreven. En daar deze zeer hard waren, had men drie volle dagen noodig om tot een verdrag te geraken; dat eerst tot stand kwam, nadat de Franschen gecapituleerd hadden.

Maar keeren wij eindelijk tot Perico terug. Deze had zich reeds eenigen tijd in den omtrek van Menjibar bevonden, en daar hij die plaatsen beter kende dan iemand anders, was hij van diegenen geweest, die met Reding de waadbare plaats doorgetrokken waren, of liever, hij had het vóór hem gedaan, want hij maakte zijne voorhoede uit en had hem den weg gebaand tot aan Baylen. Voorts, terwijl Reding met het gros van zijn leger den omtrek bezette, was hij nog meer voorwaarts getrokken, om zich in gemeenschap te stellen met andere

guerilla's en benden opstandelingen, die men van de zijde van Cordova boven op de bergen ontwaar werd. Dit was eene zeer gewigtige onderneming, wijl door het tot stand brengen van die gemeenschap, de cirkel, welken men om Dupont heen wilde trekken, gesloten was, terwijl men Vedel er buiten hield. Perico volvoerde dien last met grooten moed en vlugheid, en na zich in korten tijd door zijne couriers met die andere guerilla's in gemeenschap gesteld te hebben, hield hij stand en vatte post. Maar weldra zag hij eene legerbende van Vedel op zich afkomen, en bespeurende dat hij het tegen deze niet zoude kunnen uithouden, vroeg hij aan die guerilla's om onverwijlde hulp en begon inmiddels het gevecht, zonder den veel talrijker vijand te tellen. Toch zoude hij, hoe dapper ook zich verdedigende, vermits de vijand veel sterker was en telkens nieuwen toevoer ontving, met de zijnen hebben moeten wijken, als hij niet weldra in de verte uit die guerilla's zich eene sterke bende had zien vormen, die in allerijl met luchtigen tred hem ter hulpe snelde. Blijde kreten deden zich hooren, en naauwelijks had hij die beantwoord, of hij zag ze reeds op twee geweerschoten afstands genaderd, terwijl de kapitein, die nog de driftigste van allen scheen, reeds staan bleef, zich omkeerde en zijne manschap eenige oogenblikken liet stilhouden, om haar bekoorlijk in het gelid te scharen. En naauwelijks had hij zulks gedaan, of hij rukte op nieuw met gezwinden pas voorwaarts en stond in een oogwenk Perico ter zijde. Toen, daar het vuur en de kruiddamp hem belette te onderscheiden, vroeg de nieuwe kapitein, wáár de kolonel of kommandant van den post zich bevond, en toen deze hem gewezen was, trad hij vol ijver op hem toe en zijn hoogeren in rang met den degen groetende, sprak hij: »Mijne meerderen zenden mij onder uwe orders..." en wilde er bijvoegen »kolonel". Maar op dat oogenblik ontmoetten hunne oogen elkander en herkenden zij de een den ander. »Perico!" riep de eerste uit. »Don Louis!" de andere. Beiden sprongen zij een pas achterwaarts en waren als op het punt hunne degens tegen elkander te keeren. Don Louis echter kwam het eerst tot zich zelven en zeide op kalmen toon: »Kolonel, ik sta onder uwe orders en, hoewel jong officier, zal geen mijner ondergeschikten mij in gehoorzaamheid de loef afsteken. Het schijnt mij toe, dat gij geen tijd te verliezen hebt, om er de proef van te nemen. Wat is mijn post?"

»Hier, naast mij," zeide Perico, reeds gerustgesteld, »hier, naast mij; ik kies altijd den besten post, en gij moet er uw deel van hebben. Laat uwe manschap, goed geordend gelijk zij reeds is, opmarcheren en den post innemen van dit brave volk, dat moede begint te worden en een weinig ontredderd door de talrijke door het kanon gemaakte ruimten. Voorwaarts, voorwaarts, in goede orde! En gij, mijne kinderen, langzaam terug, tusschen de ledige ruimten, maar houdt het vuur gaande, tot het hunne goed aan den gang is... Goed zoo, goed zoo; langzaam terug, langzaam. En als gij op tweehonderd pas zijt, gij Nero, en gij Rosso en gij Guapo, dan laat gij hen eenige minuten rusten en deelt nieuwe patronen uit; voorts formeert gij op nieuw de pelotons, wat minder in getal, maar wat grooter; want ze zijn te klein geworden. Dat maakt geene goede vertooning, en de vijand schept er te veel moed uit... goed, goed zoo. En gij, pas aangekomenen! gezwinde pas, marsch... en nu, halt! begint te vuren." Vervolgens zijne karabijn grijpende, laadde hij die vlugger dan iemand, en was de eenige van de zijnen, die niet terugtrad om uit te rusten, maar plaatste zich naast Don Louis en vocht nevens hem. Want ook Don Louis, dit ziende, stak zijn degen op, greep een geweer en vuurde trots den besten soldaat. Kort daarop, toen de manschap van Perico wat gerust had en op nieuw geordend was, trad ook deze weder in de linie; en toen, daar zij allen gezamenlijk reeds sterker waren dan de vijand, trokken zij stout op hem in en noodzaakten hem terug te trekken, dat hij evenwel in goede orde deed, en waarbij hij van tijd tot tijd stand hield en weêrstand bood. Nu beval Perico, dat eerst de zijnen moesten avanceren om den vijand te vervolgen, vervolgens die van Don Louis, dan weder de zijnen, om op nieuw vervangen te worden door de anderen; hij zelf evenwel en Don Louis waren altijd onder diegenen, die avanceerden, beiden bevonden zij zich steeds aan het hoofd van het volk, zonder elkander een oogenblik te verlaten en beiden wedijverden nu op edele wijze met elkander op kosten van de vijanden van hun vaderland. Toen eindelijk het terugtrekken der Franschen tot vlugten was overgeslagen, begonnen al de Spanjaarden gezamenlijk hen met gezwinden pas te vervolgen tot aan het gros van het Fransche leger; en toen eerst hielden Perico en Don Louis stand, vroegen de bevelen hunner

generaals en ontvingen order om bij elkander te blijven en gezamenlijk de Franschen dien nacht in het oog te houden en tot zoo lang het verdrag gesloten zou zijn. En zoo deden zij, posteerden hunne manschap tot dat einde en namen, na het vallen van den avond, plaats bij hetzelfde bivouacvuur en aan denzelfden veldketel.

Nadat de maaltijd geëindigd was en de overige officieren zich naar hunne posten hadden begeven, bleven onze beide tegenpartijders daar eindelijk alleen en onder vier oogen, dat een gewenscht en tevens gevreesd oogenblik is voor een ieder die, een edel en moedig hart hebbende, gaarne vrede zou willen maken, maar niet weet of hij het wel mag; en op elke wijze een einde verlangt aan den twijfel of men vriend of vijand is. Naauwelijks had de manschap zich verwijderd, of Don Louis ving aan: »Man! er is heel wat tijd verloopen, sedert wij elkander niet onder vier oogen hebben gezien. De laatste maal hadt gij welligt reden om ontevreden op mij te zijn; gelijk ik misschien daarna op u. Maar, wat van dit alles ook zij en wat ik toen ter tijd ook van u hoorde zeggen, zeker is het, dat ik het voornaamste niet gehoord heb, dat niet, wat ik nu met mijne eigen oogen zie: dat gij kolonel zijt en aanvoerder in dienst van het vaderland en van onzen ongelukkigen Heer en Koning, dien God behoede! en dat wel een aanvoerder zoo goed en zoo dapper, als er een is, die voor deze heilige zaak de wapens draagt. En ik ben er de man niet naar, om, dit en de tijden waarin wij leven in aanmerking genomen, nog langer te hechten aan de vooroordeelen mijner geboorte of van mijne opvoeding; noch om niet te gelooven, dat men adeldom kan verkrijgen door edele daden, gelijk ik die thans door u heb zien bedrijven... Daarom, Mijnheer! en van nu voortaan beschouw ik u als mijns gelijken en zal u ten allen tijde... daar hebt gij mijne hand er op... mijn mij waardigen vijand achten."

Reeds had Perico zijne hand uitgestoken, maar nu, bij dat onverwachte voorstel, trok hij die als onwillekeurig terug. Kort daarop evenwel, en met een ligten glimlach, hooghartiger misschien dan de hooghartige woorden van Don Louis, stak hij ze op nieuw uit, greep die van Don Louis en ze stevig drukkende, zeide hij: »Goed dan, wij mogen dan vijanden zijn en ik neem u als zoodanig aan, maar ik waarschuw u,

dat ik het doe zonder die dankbaarheid te gevoelen, die gij van mij schijnt te verlangen. Ik weet het, ik gevoel het, ik ben die voortaan niet meer verschuldigd. Vroeger uw mindere door geboorte, door maatschappelijken stand, en meer nog door het droevige leven, dat ik eenigen tijd geleid heb, ben ik thans uws gelijke; zelfs, als gij op den rang wilt letten die mij geschonken is, ben ik uw meerdere geworden door mijne krijgsbedrijven. Deswege zou ik u nu kunnen weigeren, gelijk gij vroeger mij geweigerd hebt. Maar ik wil het evenwel daarom niet doen... Toch ook... neem ik het niet aan."

En dus sprekende, stootte hij de hand van Don Louis van zich, die verontwaardigd onwillekeurig naar zijn degen greep. Maar Perico, die minder door zijn rang, minder door zijne krijgsbedrijven, dan wel door zijne edeler gezindheid de meerdere van hen beiden geworden was, vervolgde: »Hoor, Don Louis! het is thans geen tijd om te twisten over wie het meest beleedigd heeft, noch wie de meerdere of mindere is; ook is het geen tijd om... van minnarijen te gewagen of zich het hart week te maken, nu geheel Spanje door de vreemdelingen is bezet, nu onze Koning ons op misdadige wijze is ontvoerd, nu Vaderland en Koning beiden al onze krachtsinspanning eischen, nu al onze gedachten, onze zwaarden, onze dolken, onze armen, ziel en ligchaam, in één woord alles gewijd moeten worden aan de heilige verdediging, aan de heilige herwinning van het verlorene. Aanschouw daar beneden die regimenten, dat geschut, dat leger dat zij onverwinnelijk noemden. En nu hebben de dappere Castaños, de dappere Reding en ik mag er bijvoegen voor het geringe aandeel dat ik er aan gehad heb, ook de dappere Perico de sluiker, het overwonnen, vernederd en daar ginds opgesloten, als een woedenden stier, die uitgeput en magteloos in het worstelperk staat, waar hij niet meer levend kan uitkomen. En wij, wij zijn het, wij dwazen die ons nog kort geleden hunne minderen achtten, wij zijn het, die hen in dien toestand gebragt hebben! Voortaan moeten daarop alleen onze gedachten gerigt zijn, dat wij al hunne landslieden hetzelfde doen wedervaren, en hen allen niet slechts uit het schoone Andalusië, maar uit het geheele schiereiland verdrijven! Wij zullen de Portugezen gaan bevrijden; aan de Engelschen de vrees gaan benemen; Frankrijk misschien binnentrekken, om al de volken van den overweldiger

te bevrijden. Nu heeft het uur voor Spanje geslagen. Nu, verlost van den ellendigen Godoy, hebben wij het juk afgeschud, het hoofd opwaarts geheven. Nu zijn wij weêr Spanjaarden geworden, waardige afstammelingen van Certes, van Pizarro, van den grooten kapitein, van Ferdinand en Isabella, van den grooten Cid, van Guzman den Goeden, van hen allen, die wij dagelijks bezingen en die in onzen mond eeuwig voortleven... Ha! misschien zal ook de naam van Perico den sluiker eenmaal beroemd wezen! Man, wilt gij dat alles wegwerpen met te denken aan nietige zaken, aan dingen, die tot het verledene behooren? Man, daar hebt gij mijne hand, de hand van een vriend, als gij wilt... maar tot vijand krijgt gij mij niet weder, vóórdat ik tijd zal hebben er aan te denken, vóórdat wij de Bidassoa zullen overgetrokken zijn en op Franschen bodem zullen staan."

Don Louis hoorde hem zwijgend, met kloppend hart, aan; en daar ook hij een jeugdig hart had, ook hij Spanjaard was, ook hij zich met zijne geheele ziel aan de heilige zaak had gewijd, moest ook hij wel in vuur geraken door die schoone woorden, zoo vol geestdrift door Perico uitgesproken en zulks op een toon en met eene uitdrukking, die menigmaal meer tot het hart spreken dan de woorden zelve. Daarom stak ook hij op nieuw de hand uit en vatte die van Perico. En nadat hunne handen eenige oogenblikken vereenigd waren geweest, ontmoetten ook hunne blikken elkander en zij lazen elkander in de ziel; beiden openden zij gelijktijdig de armen en drukten elkander aan de borst! ettelijke mannelijke tranen ontsnapten hun, en zij zwoeren elkander eeuwige vriendschap.

En zij hielden dien eed. Geene opheldering over de eerste oorzaak hunner vijandschap ging hunne verzoening vooraf. Eerst later volgde die, en toen zagen zij, dat zij beiden minder schuld hadden gehad, dan zij gemeend hadden. Met opzigt tot Mariquita overtuigden zij zich, dat de een niet meer van haar wist dan de ander, en besloten er uit, dat zij in denzelfden nacht moest ontvlugt zijn, waarin de sluikers een inval gedaan hadden in het buitenhuis te Ciclana. Don Louis beleed, dat hij zelf niet geweten had, wat hij wilde, toen hij haar het hof maakte; dat hij wel genoeg van haar gehouden had, om haar op geenerlei wijze eenig kwaad te willen aandoen; maar niet genoeg om te kunnen besluiten, haar tot zijne

vrouw te nemen. Zoo leefde hij van den eenen dag op den anderen, schepte behagen in haar te zien, haar te beminnen en, zoo als hij meende, door haar bemind te worden, totdat hij eindelijk, haar geheel ziende veranderen en droevig gestemd worden, welligt op het punt stond het ijs te breken en haar te huwen, juist toen zij zoo plotseling verdween. Perico verhaalde het 's nachts aan het tralievenster voorgevallene, zijn twijfel of hij haar zou huwen of niet, en zijn besluit om haar in elk geval te schaken juist in dien nacht, waarin ook hij was teleurgesteld geworden door haar niet te vinden. Vervolgens verdiepten zij zich te zamen in ijdele gissingen, soms verbleven zij geruimen tijd zonder er weder van te spreken, dan weder spraken zij er vriendschappelijk over, maar niets gebeurde er meer, dat hunne vriendschap stoorde. Don Louis bleef bij Perico, zoo als het heette als zijn luitenant, doch eigenlijk was hij meer zijn plaatsvervanger of wel zijn gelijke. Beiden wierven eene zeer talrijke bende aan en voerden daarover vele jaren lang, als waren zij broeders, het bevel, niet slechts zoo lang de zaken van hun vaderland voorspoedig gingen, maar ook later in den tegenspoed; zoodat hunne guerilla-bende niet langer, zoo als vroeger, die van den sluiker heette, maar langen tijd de guerilla van de beide broeders genoemd werd; en die bende was door geheel Spanje beroemd niet alleen door hare buitengewone dapperheid, goede tucht en vlugheid, maar ook door de broederlijke liefde, die uit liefde voor het vaderland de vorige hevige vijandschap was opgevolgd.

Hier zouden wij ons verhaal kunnen eindigen, ware het niet, dat deze of gene welligt nog iets van Mariquita wilde vernemen. Slechts het volgende zijn wij van haar te weten gekomen.

In 't begin van 1810, toen de Franschen de Sierra Morena overheerscht hadden, Andalusië binnengetrokken waren, Sevilië hadden ingenomen en nu op Cadix trokken, spoedde de Hertog van Albuquerque zich naar die stad, om ze in tijds te bezetten. Onze vrienden, die tot het leger van dien dapperen jeugdigen bevelhebber behoorden, wilden zich, daar zij guerilla's waren, niet binnen eene vesting laten opsluiten. Daarom verlieten zij hem en trokken te zamen naar Estremadura, om daar, tot aan de grenzen van Portugal, den oorlog in het klein te voeren. Aldaar op zekeren avond bij een vrouwenklooster gekomen zijnde, traden zij, toen het reeds donker begon te worden, in de kerk op het oogenblik dat de dienst stond te eindigen, en hoorden onder het koorgezang eene stem, die hen beiden het hart deed opspringen. Onwillekeurig sloegen zij de oogen op elkander, stonden eene wijle stil en gingen, toen de dienst geëindigd was, te zamen naar buiten. Nadat zij elkander de hand gedrukt hadden, zeide Perico: »Willen wij den vijand niet gaan opzoeken?" Don Louis antwoordde: »Laat ons den geheelen nacht doormarcheren en hem bij het aanbreken van den dag verrassen!" Perico voegde er bij: »en op die wijze hem van dit verblijf des vredes verwijderen."

De beide broeders drukten elkander op nieuw de hand, en de tamboer werd geroepen, dien zij het teeken tot vertrekken lieten geven.

WEDER EEN STER VAN DEN INDUSTRIËLEN HEMEL.

Pas heeft Engeland zijn grooten spoorweg-aanlegger ROB. STEPHENSON begraven, of een ander der coryphaeën van het industriewezen is zijn collega en vriend gevolgd, bijna mag men zeggen, gesneuveld op het veld van eer. Wij bedoelen J. K. BRUNEL, den zoon van dien BRUNEL, wiens naam ook bij ons bekend is, als van den aanlegger van den Tunnel onder de Theems. De zoon was niet minder bekwaam dan de vader en in allen gevalle is hij verstandig genoeg geweest, om zich geene muntstukken in den strot te stoppen, — eene aardigheid die, zoo als men weet, aan den vader het leven gekost zou hebben, ware men niet eindelijk op het vernuftige idée gekomen, om den man 't onderste boven te zetten, en zoo het hardnekkige muntstuk dood eenvoudig omlaag en naar buiten te werken. Reeds bij dienzelfden tunnelbouw heeft onze jonge BRUNEL meer dan eens gevaar geloopen van te verdrinken bij de doorbraken, die nog al dikwijls hebben plaats gehad; maar hij kon goed zwemmen en heeft er bij geluk het leven afgebragt. Gelukkig, want hij heeft later nog belangrijke diensten aan het industriële Engeland bewezen, door het oprigten van groote spoorwegbruggen, tunnels en ook havenwerken. Ook bij het crystallen paleis heeft men zijn raad met goed gevolg mede ingewonnen, en gedurende den Russischen oorlog heeft hij zich verdienstelijk gemaakt door het oprigten van een zeer groot, en toch doelmatig hospitaal te Renkioi in de Dardanellen, dat, meen ik mij te herinneren, zoo wat klaar was, toen men het niet meer noodig had. Vooral was hij een groote voorstander van ijzeren schepen en de aanwending van de schroef bij de Engelsche marine, — eene zaak, die niet alleen het geheele zeewezen eene andere gedaante heeft gegeven, maar zelfs in den loop der wereldgeschiedenis van onberekenbaar gewigt kan zijn. Volgens zeggen echter is die liefhebberij hem juist de dood geweest. Het denkbeeld van een monsterschip als de *Leviathan* of *Great Eastern* is van hem uitgegaan, en door hem dan ook ten uitvoer gebragt. Maar de bezwaren hierbij te overwinnen zijn zoo menigvuldig en de inspanningen daarbij zoo groot geweest dat men beweert, dat dit veel tot zijn vroegtijdigen dood bijgedragen heeft, hoewel hij reeds sedert eenige jaren sukkelende was. Hoe het zij, terwijl hij met de voorbereidende maatregelen voor de proefvaart van den *Great Eastern* bezig was, is hij door eene beroerte getroffen en te Westminster, den 15[den] Sept. 1859, gestorven. Hij is dus gesneuveld wel niet als een krijger op het slagveld, maar als een soldaat door de vermoeijenissen van den krijg. Boven en behalve zijne groote kundigheden zal zijn eerlijk, nederig en aangenaam karakter hem tot blijvenden roem zijn.

MENGELWERK.

KUNST EN KERK IN ITALIË.

Om het leven der zuidelijke en vooral der Italiaansche landen te begrijpen, moet men in de eerste plaats ééne zijde daarvan beschouwen, waarvan men zich aan deze zijde der Alpen niet ligt een goed denkbeeld vormt. Wij bedoelen den kunstsmaak of de kunstbehoefte des volks en de wijze waarop die bevredigd wordt. Wij hebben hierbij niet het oog op VASÁRI's (*) uitspraak, dat de Italiaansche lucht aan het volk eene ontvankelijkheid voor kunst geeft, waarvan het barbaarsche noorden geen begrip heeft. Ongetwijfeld is er zelfs nu nog waarheid in deze woorden. Maar toch is bij de beschaafden onder de noordelijke volken, de verhouding sedert die uitspraak juist omgekeerd geworden, en zijn wij, barbaren, dikwijls in staat, om den wansmaak bij de bewoneren van het Transalpijnsche teregt te wijzen.

Nogtans is de behoefte aan kunstgenot van het Italiaansche volk ontwijfelbaar groot, hoe ontaard die ook zij; en het is zeer belangrijk na te gaan, in welke mate de eenige in Italië heerschende magt, de kerk, zich het monopolie heeft toegeëigend, om die behoefte te bevredigen, en op die wijze de zinnelijkheid des volks tot haar voordeel aan te wenden.

Wanneer men de geschiedenis van deze pogingen leest, dan ziet men het streven om de kunst in handen der kerk te monopoliseren, dàn langs dezen dàn langs genen weg zich openbaren. Waar verbodsbepalingen vol te houden zijn, wordt

(*) In de hoop den lezer niet te beleedigen door de onderstelling dat GIORGIO VASÁRI hem minder bekend is, herinneren wij, dat hij een Toscaansch schilder en bouwkundige uit de 16e eeuw was (1512—74), en leerling van MICHEL ANGELO. Als schilder heeft hij echter minder roem gemaakt dan als schrijver over kunst. Zijn werk: *Vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti* (Levens der uitstekendste schilders, enz.), waarop hier gedoeld wordt, heeft nog steeds groote waarde voor de kunstgeschiedenis, vooral van dien tijd.

dit middel te baat genomen, waardoor van zelf alle concurrentie ophoudt. Waar men met andere wereldsche magten moet concurreren, worden ongehoorde sommen aan deze soort van overvleugeling besteed. Maar altijd is men als in open strijd tegen mededingers in het verwerven van de gunst des kunstminnenden volks, en men is het zich steeds bewust, dat van overwinnen of verliezen in dezen strijd het bestaan of ondergaan van de kerk afhangt.

De Roomsche kerk toch kan, op den eenmaal ingeslagen weg, geene andere magt in de harten der menschen nevens zich dulden. Zij wil alléén heerschen; zij wil den geheelen mensch. Maar getrouw aan haar beginsel, dat het doel de middelen heiligt, komt het er niet op aan op welke wijze het de harten zal innemen. Het protestantismus tracht tot den mensch ingang te vinden van de zijde zijner meer verheven eigenschappen, en van het verstand (misschien wel wat eenzijdig veel van deze zijde). Het catholicismus is minder keurig op de wijze hoe, als het maar ingang vindt. Kan dit niet door middel van 's menschen hoogere vermogens, dan maar van de lagere, van het gevoel, en zelfs van de zinnelijkheid. Van daar dat uitwendige vertoon, dat werken op de zinnen, dat den protestant zoo geheel onvereenigbaar schijnt met het verhevene der godsdienst. Doch in andere landen moet de kerk, naast de protestantsche genootschappen geplaatst, dat streven wel zoo veel mogelijk vermommen, en aan haar uitwendig vertoon meer den schijn en het voorwendsel van hoogere bedoelingen geven. In Italië echter, waar zij nooit de mededingende kerk nevens zich gehad heeft, vertoont zij zich zonder masker; daar heeft zij alleen te strijden met de wereldsche magten, en zij schroomt niet dien strijd ook met wereldsche wapenen te voeren. Daar lokt zij de zielen met uitwendig vertoon.

De tooneelkunst heeft zich eerst na langdurige inspanningen kunnen losrukken van de banden, die haar aan de kerk bonden en door de kerk waren opgelegd. Maar nu zij tot eene zelfstandige wereldlijke magt is aangegroeid, nu tracht de kerk met haar te concurreren. Zij zag al spoedig in wat gevaarlijke mededingster deze kunst voor haar zou kunnen worden, en daarom moesten aanvankelijk, gelijk men weet, alle pogingen om op die wijze het volk bezig te houden in den belemmerenden

vorm van de zoogenaamde mysteriën (*) en kloosterspellen gewrongen worden. Doch hoe langer hoe meer begon het wereldlijke en leeken-element zich daar in te dringen. Daarom deden de Jezuïten nog eene poging om de tooneelkunst, die aan de handen der kerk dreigde te ontsnappen, voor haar te herwinnen. Onder hunne pogingen in dezen geest heeft vooral veel opzien gebaard de monster-comedie: »de strijd van den aartsengel MICHAEL met LUCIFER", die omtrent het jaar 1597 op de openbare markt door hen opgevoerd werd, waarbij onder anderen een koor van niet minder dan 900 personen optrad. Veertig jaren later gaven de Jezuïten te Napels ter eere van de Infantin eene voorstelling, die 7000 ducaten kostte, en waarbij reeds de vertooning gezien werd van kinderen, die op wolken heen en weêr voeren, eene uitvinding, die bij den Jezuïtenstijl in de schilderkunst zoo grooten opgang heeft gemaakt. Bij dezelfde gelegenheid gaven ook de Benedictijner-nonnen van Santa MARIA Donn' ALBINA voorstellingen voor dames, zonder het echter al te kwalijk te nemen, dat een aantal cavaliers door de bovenste vensters der kerk mede toeschouwers waren van dit heilige schouwspel.

Toen echter in Napels de onderkoning MONTERREY zoo zeer voor deze kunst in geestdrift geraakte, dat hij tot elken prijs den stand der tooneelisten wilde ondersteund hebben, en daartoe zelfs (door eene maandelijksche tooneelbelasting van vier caroler-guldens) de Spaansche officieren en eene zekere klasse onbeschermde vrouwen dwong om den schouwburg te bezoeken, — toen werd ook op andere plaatsen de smaak voor deze soort van vermakelijkheden algemeen, en langzamerhand moest op die wijze het monopolie van tooneelvoorstellingen te geven aan de kerk ontvallen. Wanneer wij aan de scheppingen van CALDERON en SHAKESPEARE herinneren, van wie de eerste nog dikwijls de inzigten der kerk diende, terwijl de tweede geheel aan de dienst der kunst was gewijd, dan zou eene vergelijking redenen genoeg aan de hand geven,

(*) De mysteriën waren in de middeleeuwen wat later (met groot verschil) de tooneelspelen geworden zijn. Het waren vertooningen der bijbelsche geschiedenissen, vooral de lijdensgeschiedenis, of andere bijbelsche personen betreffende (*moralitates*), in den aanvang alleen door monniken en kerkelijke personen gespeeld.

om ons te verheugen, dat in dezen wedstrijd langzamerhand de kerk het onderspit heeft gedolven.

Tegenwoordig is de tooneelkunst eene magt geworden, die even bezwaarlijk te onderdrukken zou zijn als b. v. de drukpers. Al wat zelfs in Rome daartegen gedaan kan worden, bepaalt zich hiertoe, dat haar enkele gedwongen vacanties worden opgelegd, b. v. van asch-woensdag tot Pinkster, — wat altijd nog eene niet onbelangrijke schorsing is, die velen van onze tooneelkassen niet zouden kunnen doorstaan.

Gedurende die dagen nu treedt de kerk weêr in haar oude regt, om zelve en wel alleen de zinnen des volks bezig te houden, en het is uit alles wat zij doet duidelijk, dat zij zich nog geroepen acht, om ook op deze wijze tot de gemoederen te spreken.

Daar echter de tooneelkunst juist in Italië zich tot eene groote hoogte ontwikkeld heeft, zoo moet de kerk, als eenvoudige dilettant, het opgeven, om zooals vroeger door kerkelijk tooneelspel met het wereldlijke te concurreren. Er worden nog wel altijd geestelijke comedies opgevoerd, tot welke voorstellingen men zonder veel moeite toegang krijgen kan; maar zij bepalen zich meer tot de private schouwburgen der geestelijke huizen, en hebben geen publiek karakter in den Italiaanschen zin. De wedstrijd in 't groot heeft de kerk moeten opgeven. Maar in 't klein is er nog altijd een zekeren wedstrijd te bespeuren, en overal komt het streven duidelijk uit, om onderhoudend te zijn, te vermaken, om „volle zalen" te hebben. Een verblijf te Rome gedurende dezen vastentijd kan ons hiervan overtuigen.

Hier worden de onderaardsche met doodshoofden en skeletten opgetuigde kapellen van de Engelsbrug en bij de monniken naast het Tritonsplein geopend, feestelijk verlicht, bewierookt en den ganschen dag door bezocht door menschen die voor de variatie eens te berge gerezen haren willen hebben. — Ginds kloutert en kruipt het de hooge stoep van de Ara Celi op, om midden in het schip der kerk kleine opgeflikte meisjes de zoogenaamde kinderpreken te hooren opzeggen, dat is: gedichten in den vorm van dialogen, die den *bambino* (het kind JEZUS), de *madre di dio* (moeder Gods), den *buon padre Giuseppe* (goeden vader JOZEF), of de *immacolata concezione* (onbevlekte ontvangenis) bezingen. *Of* de stroom der nieuwsgierigen

beweegt zich naar den *bambino* van Ara Celi zelf, naar die wonderpop, die gedurende de revolutiedagen in den pauselijken wagen rondgereden werd, om dien daardoor misschien te behouden voor het *auto-da-fé*-lot, dat hem dreigde. Elders ziet men, in de *Sant-Onofrio*-kerk eene voorstelling van de zoogenaamde disputen van den *dotto* en *rozzo* (geleerde en leek); en dit spiegelgevecht in den ouden stijl der theologen wordt met zoo veel warmte gevoerd, dat de godgeleerde en de leek op het punt schijnen elkander bij de haren te krijgen, en terwijl de eene met verpletterende straatgeestigheid alle heiligen en vromen bespot, en de andere in zijn bekeeringsijver zijne tegenpartij in grappigheid nog tracht te overtreffen, weergalmt het gewelf van het eerwaardige gebouw van het gelach der verzamelde toeschouwers.

En niet minder worden op de openbare straat pogingen gedaan om de voorbijgangers te boeijen. Tegenover het Pantheon b. v. wordt plotseling van de geleende tafel van den eersten den besten *pizzicatore* een kansel geïmproviseerd. Een paar oude of jonge lediggangers maken ruimte en noodigen de goede burgerij uit om te blijven staan. De een of andere *pater* of *frater* in langen rok beklimt den kermiskansel en improviseert van God en BEËLZEBUB, van hemel en hel, bovenal echter van de onbevlekte maagd. Tot besluit grijpt hij een gereed gehouden crucifix aan, knielt er voor, spreekt het aan en laat alle aanwezenden zijne woorden nazeggen; dan springt hij van zijne tafel en heeft daarmede zijn dagwerk verrigt. Eene dergelijke vermakelijkheid lokt de menigte naar het Colosseum. Zoo als men weet is dit oude strijdperk van mensch en dier tegenwoordig met een aantal voorstellingen uit de lijdensgeschiedenis versierd, en op een der dagen van den vastentijd, en dikwijls ook nog op andere, wordt hier eene monnikenpreek gehouden. Door de indrukwekkende vertooning daarbij heeft zij meer uitwerking, want eene schaar van vermomden, zooals men ze bij begrafenissen ziet, staat rondom de trappen van den grooten kansel en vormt eene soort van koor bij de opgewonden alleenspraak van den monnik.

Evenzoo is in deze dagen de vlugge redenaar van het gezelschap van JEZUS, de pater CURCI, steeds op zijn post. Hij weet eene menigte fijne opmerkingen te pas te brengen, en

wanneer hij van tijd door gelaatsuitdrukking eene sarcastische wending daaraan geeft, dan doet hij dit in het volle bewustzijn, dat ook op hem, den geleerden Jezuïet, de verpligting rust, om niet alleen te moraliseren, maar ook te diverteren.

Is het echter een Jubilaeum of eenige andere aanleiding tot eene groote kerkelijke plegtigheid, dan zijn er ook vreemde redenaars, gelijk b. v. de kardinaal WISEMAN (tevens blijspeldichter), die eene menigte van toeschouwers aanlokken; en dan stijgen de prijzen der klapstoelen bij den dag hooger.

En dit is nog maar een der wegen, waarop de stille tijd van sluiting der wereldlijke schouwburgen in een zeer luidruchtigen veranderd, en de groote hoop voortdurend geboeid en uit de werkplaatsen gehouden wordt. Maar bovendien neemt men zijne toevlugt tot allerlei decorative vertooningen, om het gemis van het tooneel en zijne begoocheling zoo weinig mogelijk te doen gevoelen. In vele kerken houdt gedurende het geheele jaar het spel niet op. Daar zijn in de garderobe naast de Sacristie blaauwe, gele en met goud geborduurde rokken, voor de beschermheiligen, voor de Drie Koningen, voor de herders, voor de *santa virgina* en alle andere heiligen. En weêr naast die garde-robe, in rommelige, naar wierook riekende kamers, staan ledepoppen en beelden van was of hout, — heiligen zoodra de garde-robe er zich over ontfermd heeft, maar morsig en wormstekig in het *negligé* van de rommelkamer. Nadert nu een groote feestdag, dan wordt de kerkedienaar in 't roode pak een gewigtig persoon, die geen tijd meer heeft om iemand te groeten en hoogstens nog voor het altaar zijne buiging maakt. Dan haalt hij, door de gehuurde *fachini* geholpen, uit de rommelkamer voor den dag, wat nog maar aan elkaâr wil blijven zitten; dan wordt gewasschen en gepoetst, gewit en opgezet wat de tand des tijds maar verschoond heeft; dan worden de zaâmgelapte personen in fluweel en gala-gewaad gestoken, de diadeem hun opgezet, of zelfs wel roijaal op den houten kop vastgespijkerd, en men brengt ze in allerlei posities tot staan in de kunstmatige natuur van palmboomtakken, waar zij kunstmatig verlicht en met een traliehek omgeven, met hunne geschilderde oogen weken lang

de gapende menigte aanstaren, om na volbragte dienst weder naar de duisternis van de rommelkamer te verkassen.

Altijd zijn er op hooge feesten een groot aantal van zulke stomme vertooningen in de kerken van Rome, en het is niet te verwonderen, dat er tusschen deze een zeer merkbare wedstrijd ontstaat, om elkander in aanlokkendheid en pracht de loef af te steken. — Op deze wijze wordt van het theater-leven gered wat maar mogelijk is. Maar het spreekt van zelf, dat zulk een kunstminnend volk als de Italianen zijn, nog andere houdpunten aanbiedt, waaraan het te vatten en te leiden is; en zoo wordt dan ook langs andere wegen geene moeite ontzien. Hoe veel de schilderkunst in de dienst der kerk gepresteerd heeft, behoeft niet meer herinnerd te worden. Alle Italiaansche kerken zijn met kostbare schilderijen, al zijn het dan ook niet alle meesterstukken, opgevuld. De particuliere verzamelingen hebben hunne schatten meest uit de kerken gehaald, maar deze hebben nog altijd voorraad genoeg, en zoo vindt deze rigting van den kunstsmaak hier voldoende bevrediging. — Niet minder heeft zich de beeldhouwkunst onder de bescherming van den priesterstaf ontwikkeld. Tallooze marmeren beelden prijken in de nissen en galerijen. Marmeren engelen, marmeren wolken, marmeren pausen en heiligen, — waar men den blik wendt, kunstproducten, ofschoon ook bepaald uit den minder roemrijken tijd der kunst. En gelijk overal, zoo heeft men ook in Italië de kerken aan de rotlucht prijsgegeven om der wille van de prachtige grafmonumenten. Zoo is dus de beeldhouwkunst even als de schilderkunst op alle mogelijke wijzen te hulp geroepen, om maar aan de kunstbehoefte van het Italiaansche volk genoegen te geven.

Nog eene andere belangrijke magt, om tot het gevoel en de zinnen der menschen te spreken, bleef er over: de muziek. Hier echter heeft de kerk zich in verlegenheid bevonden. Men hoort in Italië nog altijd bij bepaalde gelegenheden oude muziek, b. v. het Ambrosiaansche loflied en dergelijken. Vooral de monniken blijven getrouw aan deze overoude wijzen, waarmeê hun geheele zijn als 't ware schijnt zamengegroeid. Zoo is er in de Sixtijnsche kapel en in eene nevenkapel van de St. Peterskerk nog gelegenheid, om oude muziek te hooren, ofschoon niet altijd uit den besten tijd, — waartoe wij natuurlijk noch de Gregoriaansche en Ambrosiaansche mogen rekenen, noch

die der manieristen, die den stijl van PERGOLESES en PALESTRINA trachten te moderniseeren. De werkelijk degelijke muziek is echter op weinige uitzonderingen na uit de kerken van Italië verdwenen.

Dit is misschien een der ongunstigste teekenen van den toestand der Italiaansche kerk. Want het wezen der muziek is opregtheid. In elke andere kunst is geveinsdheid eerder mogelijk. Men ziet dit het duidelijkste daar waar godsdienstige gevoelens uitgedrukt moeten worden. Zoo was het b. v. werkelijk eene rilling van godsdienstigen eerbied, die den anders zoo ligtzinnigen ROSSINI aangreep, toen hij, na een wilden nacht, tusschen stukgeslagen glazen en verhavende Bacchuskransen op den van wijn kleverigen grond ontwakende, het gebed van zijne opera *Moses* neêrschreef, schoon hij dan ook, overeenkomstig zijne natuur, in den toon eener Venetiaansche Romance verviel. Maar alle mogelijke inspanning heeft den Heer VON FLOTOW in zijn Maria-lied geen spoor van heilig gevoel kunnen inblazen. Dat gaat nu eenmaal niet; de muziek heeft geen masker.

Nu vindt men echter reeds sedert verscheiden jaren in geheel Italië noch componisten, die in den waren zin des woords heilige muziek kunnen maken, noch ook toehoorders, wien de bestaande composities uit den goeden tijd tot in het hart dringen. Sedert de merkwaardige zonderling PHILIPPUS VAN NERI de Congregatie van priesters van het Oratorium stichtte, en den smaak voor het drama door het kerkelijke oratorium trachtte te verdringen, — sedert dien tijd heeft men van eeuw tot eeuw zich beijverd om de gevaarlijke wereldlijke concurrent, de opera, hare aantrekkelijkheid af te luisteren; CEVA, PARIATI, ORSINI, ZENO, SPAGNA, eindelijk zelfs METASTASIO hebben teksten voor Oratoriën zamengelapt, en na het voorbeeld van EMILIO DA CAVALIERE hebben LEO, JOMELLI, BUONONCINI en anderen, CALDARA niet te vergeten, muziek bij deze teksten geleverd; — maar steeds is men aan den opera-stijl al nader en nader gekomen, en eindelijk hebben zich de poorten der kerken voor de melodiën der opera's geopend. Nog eene schrede verder en de opera zelf verhuist daarheen, van waar uit zij zoo lang beoorloogd is. Het ontbreekt waarlijk niet aan den goeden wil daartoe.

Bij de vele bewijzen hiervoor, die wij op de plaats zelve bij ons rustig rondzien bijeen zamelden, vinden wij o. a. ook nog eene mededeeling in KESTNER's *Römische Studien*, die dit punt niet onaardig in 't licht stelt. KESTNER, ondanks zijne diplomatische positie in Rome steeds met artistes van alle vakken in betrekking, werd op zekeren morgen door een Italiaanschen vriend met een bezoek verrast, terwijl hij zich juist met de vrolijke aria: *non più andrai Farfallone amoroso!* amuseerde. De Italiaan dirigeerde het koor der Franciscanerkerk te Frascati. »Wat duivel zingt gij daar?" riep hij den ander toe. »Niets voor u," antwoordde KESTNER; »grappen van een vrolijken barbier over een verliefden page. Hebt gij nooit van FIGARO gehoord?" — »Nooit. Maar het air is uitmuntend goed voor eene mijner missen, mij ontbrak nog juist het *Gloria in excelsis.*" En zoo kwam de vrolijke aria werkelijk in de kerk van Frascati, waar zij sedert, met eenige tekstveranderingen, eene der geliefkoosde airs van de *messa cantata* geworden is.

Diensvolgens zal men zich ook niet verwonderen, wanneer men bij Jubilaea, zooals b. v. dat ter eere van de onbevlekte ontvangenis in de Roomsche Chiesa nuova onder directie van CAPOCCI, oratoriën en opera-musiek afwisselend en door elkaâr hoort. Bij dat groote Jubilaeum had men gelegenheid om op te merken, hoe, behalve het draperen en illumineren, de muziek op alle mogelijke wijzen tot heil der kerk werd te baat genomen. Nadat het geheele ruim van de Chiesa nuova met troonhemels overdekt was, werden hoog boven in het dwarsschip de twee steenen koorbalcons bezet, die ieder een orgel, muziekanten en zangers bevatten, terwijl in een ander gedeelte der kerk, hemelhoog en voor het oog verborgen, een hoopje zangers bij wijze van echo een onverwacht antwoord of wisselgezang hooren liet. Rekent men daarbij de transparentenpracht aan het altaar, de onoverzienbare menschenmassa, het late uur, — dan zal men begrijpen dat al het mogelijke voorhanden was, om een inderdaad grootschen indruk te weeg te brengen. En toch moest men al tamelijk lang aan de in verval geraakte muziek der Italianen gewend zijn, om zelfs eene uitvoering met zoo veel omslag opgeluisterd ten einde toe aan te hooren. Men verbeelde zich, dat GABRIELI, NANNINI,

TARTINI, BELLINI en CAPOCCI zelven broederlijk in eene soort van muziek-kaleidoscoop dooreengeschud werden, dat midden in een oud stuk eene opera-aria volgt, en men zal zich zoo wat een begrip kunnen vormen van het kunstgenot, dat de rotte vrucht van al die inspanningen is. Daarbij bedenke men, dat, wat men voor een paar weken in den schouwburg *Apollo* geapplaudisseerd heeft — en dan nog, omdat de prima donna eens regt op haar dreef was, — dat men datzelfde stuk hier door den pieperigen gesnedene van de pauselijke kapel in den jammerlijksten mannensopraan hoort afzingen, — MUSTAPHA heet hij, misschien om aan zijne Turksche lotgenooten, de wachters van het serail, te herinneren, — en men zal moeten erkennen, dat de Italiaansche kerk, tusschen traditie en modernisatie ingeklemd, op het punt der muziek niet ongelijk is aan den lamme, die met behulp zijner krukken een dansje probeert te doen, om zijne lamheid te verbergen.

Het ernstige orgel wordt bij dit opera-systeem compleet eene caricatuur. De volle langgerekte toonen, die zoo indrukwekkend aan de rijke symphonie van een natuurlijken storm herinneren, worden tot een blatend *staccato* verhakt en trippelen kinderachtig voort, als een Nestor, die weêr kindsch geworden is. Niets onbehagelijkers dan het *prestissimo*-gesnap van een Donnizettischen Doctor BARTOLO op de omvangrijke longen van een orgel. Het orgel is daarom ook in miscrediet gekomen. In het Napolitaansche heeft men de militaire musiek mede in dienst genomen. Bij het feest van den heiligen JANUARIUS trommelt het en blaast het den ganschen dag van het koor, en men vindt BELLINI voor deze feesten bijna reeds te ernstig. Bij alle landfeesten, die in Italië eigenlijk niets anders dan kerkelijke feesten zijn, ligt het alleen aan de bekrompenheid der plattelands gemeentenkassen, als er geene militaire muziek in de kerken en bij de processies gehoord wordt. Het militaire muziek-corps bij het feest van den heiligen ANTONIO te Massa, kwam, toen wij daar waren, in zulk eene opgewondenheid van muziekale geestdrift, dat er een half dozijn ruiten uit de looden ramen der kerk sprongen. Daar men bovendien den beschermheilige tevens door krachtige vóór de kerk afgestoken kanonsalvo's eer bewijst, en men ook tot zijne eer eene soort jaarmarkt houdt, met tombola's, 's avonds vuurwerk en lucht-

ballons, enz., — en dus alles doet wat maar leven en geraas maakt, zoo kan deze onkerkelijke muziek op deze feesten volstrekt niet meer vreemd en hinderend zijn. Hier heeft de kerk zonder complimenten de rol der kermis-industriëlen op zich genomen, laat niet toe, dat zich een enkele concurrent nevens haar plaatst, en heeft stoutweg het ideaal geproclameerd, waartoe zij in de steden nog maar half en aarzelend komen durft, om namelijk in naam en van wege de kerk al datgene aan het volk te verschaffen, dat het in zijne kunstliefde maar verlangt.

Duidelijk is het, dat dit doel eerst dan bereikt zou kunnen worden, als de Italiaansche kerk eene zekere binnen haar bereik liggende grens van kunstontwikkeling, even als de oude Aegyptenaren, kon vaststellen, en op die wijze de vorderingen der kunst zelve kon verhinderen. Op het terrein van geestontwikkeling tracht zij dit nog te doen door het onderwijs der jeugd, waar zij kan, in hare magt, dat wil zeggen onder haren druk, te houden; en er is geen twijfel, dat zij ook met betrekking tot de kunst dezen weg kiezen zou, als het in hare magt stond. In vroegere tijden was dit eerder mogelijk, en men vindt in de geschiedenis van elke kunst een trap van ontwikkeling, die langen tijd stationair bleef, omdat een zekere heilige eerbied verhinderde dien te overschrijden. Maar tegenwoordig heeft de kerk naauwelijks nog in de vakken die geheel op haar gebied vallen, iets mede in te brengen. Toen FLATZ te Rome de arme zielen in 't vagevuur met kleederen afschilderde, en voor alle niet-catholieken die hem bezochten, daardoor aanschouwelijk maakte, dat er naar de nieuwste opvatting zelfs in het vagevuur geene sprake meer was van een werkelijk brandend vuur en van halfgebraden arme zondaars, — toen kwam de met de traditie strijdige nieuwigheid den paus PIO Nono zoo bedenkelijk voor, dat hij van het Vaticaan naar de Piazza di Spagna reed en de drie treden naar het atelier van FLATZ opklom. Hij stond lang voor de schilderij, en mag wel zijne eigen denkbeelden over deze nieuwe mode gehad hebben. Maar toen hij wegging, gaf hij zijne volledige instemming te kennen met de idée, dat het kleêrenverbod geen kunstenaar zou terughouden, om zich aan het vrij moeijelijke vleeschkleurschilderen door

passende costumen, ook zelfs bij voorstellingen van het vagevuur, af te maken.

Over het algemeen wordt er op deze wijze in 't klein en zonder bepaald plan en zamenhang zoo wat geschipperd. Men vergenoegt zich, om, zonder door eenigen puriteinschen afkeer tegen de vermaakszucht van het volk geleid te worden, het al datgene te bederven, dat het niet regtstreeks van wege de kerk ontvangt. Zoo heeft men aan de publieke improvisators op ruwe wijze een einde gemaakt, en wij hebben Italië van het eene tot het andere eind rondgezworven, zonder ergens op markt of straat een dezer waarlijk onschadelijke redenaars aangetroffen te hebben. Nogtans lazen zij, zoo als men weet, meestal maar hun ARIOSTO, TASSO of DANTE, en waren door hunne naïve bijvoegingen eene soort van middelaren tusschen het leerzame maar ongelikte volk en zijne groote geesten uit vroeger eeuwen. Waarom vervolgt men de mannen van dit gilde, die van nature uit den grond waren opgeschoten, en die men wenschen zou in elk ander land te kunnen verplaatsen?

Maar nog ijverzuchtiger is de Italiaansche kerk op eene andere vermakelijkheid, misschien de beste van allen, die, het midden houdende tusschen spel en kunst, zich uit den opgeruimden geest van een gelukkig volk kan ontwikkelen. Wij bedoelen den dans. Men hecht echter aan dit woord ligt een te noordsch begrip. Die zich ons kermis-dansvermaak voorstelt, zal van oordeel zijn, dat daaraan waarlijk niet veel verloren is, als deze soort van dans afgeschaft werd. Daar zou men ook niet veel tegen kunnen zeggen, — altijd wanneer men iets in de plaats kon vinden, want 's menschen overvloedige kracht wil nu eenmaal eens van tijd tot tijd uitrazen, en het is per slot van rekening nog niet de ergste manier van uitrazen, al wordt er ook eens een bebloede kop of een gescheurd kleed afgehaald. Maar aan gindsche zijde der Alpen komt men met zijn maatstaf van noordsche uitgelatenheid niet teregt. Er is een ongeloofelijke afstand tusschen ons boeren- en werkvolk en dezelfde standen in Italië. Reeds door hunne matigheid in 't gebruik van geestrijke dranken zijn de Italianen ons ver vooruit; men ziet daar geene vrolijkheid, die in de flesch haren oorsprong heeft. Daarbij komt de groote ingetogenheid van het vrouwelijke geslacht.

Wanneer wij lezen, dat de Franschen gaarne uit Rome en de Oostenrijkers uit Ancona zouden willen vertrekken, dan zijn de vrouwen daar grootendeels de schuld van. Nooit hebben wij in Rome of Ancona iets van die ligt aangeknoopte betrekkingen tusschen soldaten en vrouwelijke dienstboden bespeurd, die wij bij ons en in Frankrijk altijd zien. En deze ingetogenheid bestaat niet alleen tegenover vreemdelingen, maar bijna in dezelfde mate tegenover landgenooten. Derhalve heeft ook de natuurlijkste vorm van toenadering tusschen de beide geslachten, de dans, in Italië niets van dat ruwe, waaraan onze eeuw nog wel lang te beschaven zal hebben. Hij heeft hier inderdaad een huiselijk karakter. In elk huis kan men een tambourijn vinden, en reeds de kinderhand oefent zich op dit eenvoudigste aller instrumenten. Gezang — ook eene kunst waarin ieder zonder uitzondering zich oefent, behoeft er nog maar bij te komen, en het orkest is klaar. De behoefte aan betaalde muziekanten en ook aan eene danszaal valt zoo weg. Maar ook een danser kan de *danseuse* missen: eene zuster, eene buur, ja zelfs eene oude, zijn haar volmaakt even welkom; want het komt bij haren dans niet op den *vis-à-vis* aan, zij danst geheel op zich zelve, en bij de schuchterheid, die in hare opvoeding ligt, voelt zij zich nog vrijer, als zij haars gelijke tegenover zich heeft. Nu verbeelde men zich dit volk, dat zoo ligt zijn speelman gevonden heeft, in de vrolijke feestelijkheid zijner voormalige Octoberfeesten, zooals het *en famille* naar buiten, voor Rome's poorten, stroomt, en zich daar in den opschik van zijden gewaad, gouden kettingen en blinkende haarnaalden in zijne schoonheid verheugt; of zooals het 's avonds op de platte daken aan de golf van Napels, na volbragt dagwerk, in de koelte adem schept en tusschen het zingen eens naar den tambourijn grijpt, om te genieten van zijne vlugheid en zijn ingeboren adel van ligchaamsbewegingen; — men stelle zich dit gaarne en onschuldig dansende volk voor, en trachte dan te raden, waarom de dans hem verboden is... waarom anders, dan om de opgegeven reden: omdat de Italiaansche kerk *deze* kunst tot nog toe niet onder haar bereik heeft weten te brengen, en omdat zij nu eenmaal niet gedoogen wil, dat het volk zich zonder hare hulp vermaakt.

Daarbij begrijpt men, dat er niets tegen in gebragt wordt, als diegenen die niet tot het zoogenaamde volk behooren, bals geven en bezoeken, ja dat men op dit punt de flaauwste tegenstrijdigheden ontmoet. Immers gedurende den ganschen tijd dat de theaters geopend zijn, worden onze moderne onnatuurlijke en dus ook onbehagelijke balletten zonder eenige beperking geduld, terwijl de Verdische opera's eigenlijk juist voor deze tusschenbedrijven van de zoogenaamde *opera seria* berekend zijn; en in het *Teatro San Carlo* danst nog altijd het genoeg uitgelagchen koor in zijn kikkergroene costuumbroekjes. — Maar de volksdans is verboden.

Men komt in de verzoeking om op de omstandigheid te wijzen, dat immers koning DAVID voor de bondsarke danste, en dat dus met een weinig goeden wil, en als de paus ook maar voorgaan wou, ook deze kunst wel weêr uit hare verschovenheid op te heffen en in de dienst van het plegtstatige te stellen zou zijn, wanneer zij nu eenmaal als bloot wereldlijke vermakelijkheid door de kerk voor te los wordt gehouden.

Wij zullen eindigen. Waar de Italiaansche kerk zich maar aan het volk opdringen kan, daar geschiedt dit, zoo niet goedschiks, dan langs den weg van gebod en verbod. Tot dat einde heeft zij van de kunst als bijwerk zich toegeëigend zooveel als maar mogelijk was. In haar streven om elken polsslag van het volk te regelen, heeft zij zich tot dienaresse van hare kunstbehoefte verlaagd, en heeft deze zelfs in bloote kijklust en in den honger naar sterke zinnelijke indrukken laten ontaarden, daar zij als niet meer dan dilettant in de kunst geene ware ingeving volgt, maar zich naar den schijnbaar spoedigsten opgang rigten moet. Zoo is het haar gegaan als den stroom, die, zijn bed verlatende, zijne wateren ver over de vruchtbare landen uitbreidt, maar daarbij aan diepte en kracht verloor, wat aan breedte gewonnen scheen: zij verliest diepte en verliest die dagelijks meer.

(Uit *Die Grenzboten*.)

DE JAGER VAN DE PARCK.

EENE BETUWSCHE VERTELLING UIT HET LAATST DER XVIe EEUW,

DOOR

JOHS. HR. JONCKERS.

— — — Bloedt is, zonder noodt gestort,
's Verwinners naem' een vlek, die niet verwonnen wordt.

HOOFT, *Baeto.*

I.

Wat willen boven dat elzenboschje met zijne enkele hoog uitstekende iepen die wild zwierende, wild gierende kraaijen en raven? Hun somber gekras stemt wèl met den benevelden horizon, en met de holle windstooten, die de iepentoppen schudden zonder de lagere takken te raken, en wier morgengroet ge als voorboô moogt nemen van een stormigen herfstdag.

»'t Kan niet voor niet zijn, dat die vogels dáár zoo rondvliegen en schreeuwen. Zij rieken, of zij zien dáár een aas." Zóó denkt de kloeke jager van de Parck, die er daarom, eene wijde sloot met zijn stevigen polsstok overspringende, regelregt op aankomt; en zijn vermoeden wordt tot zekerheid, als zijn vooruitgesneld, langs den grond snuffelend hondenpaar juist bij 't boschje zijn loop inhoudt, de snoeten in de lucht steekt, en een langgerekt klaaggehuil aanheft.

»Dat lijkt naar onraad," mompelde de jager, terwijl hij zijne karabijn ter hand nam, het kruid op de pan nazag, en de brandende lont gereed hield. Na deze voorzorgen had hij de honden spoedig ingehaald, en zoodra dezen bespeurden, dat hij op den elzenpas afging, maakten zij zich al jankend op de beenen, om hem den weg te wijzen.

Zij drongen het hout in, juist ter plaatse waar de jager zich verbeeldde een dof gekreun te hooren. Plotseling stonden zij weder stil, en hernieuwden hun gehuil. Ongeduldig boog en brak hun meester de hem belemmerende twijgen weg; en ziedaar, waar een smal binnenpaadje zich door de struiken

heenslingerde, lag een menschelijk ligchaam, bewegingloos naar 't scheen, op den grond uitgestrekt.

De jager van de Parck was een kloeke dertiger, die dus den ouderdom, waarin de fijne snaren van 't nog jeugdig gevoel bij de minste aanraking trillen, reeds lang achter zich had, en wien daarenboven zijn beroep en de woeste tijd, welken hij beleefde — men schreef MDLXXIX — het gelaat verweerd, en den boezem gehard hadden. 't Was hem niets ongewoons, ook niets ontstellends meer, een lijk te zien. Toch ontvoer hem, zoodra hij dít vermoedelijke lijk wat scherper in 't oog vatte, een kreet zóó raauw en zóó schril, of hij zelf door het doodelijk staal of lood ware getroffen geworden. Niet evenwel dat de schrik hem verlamde en de magt tot handelen benam; in één ondeelbaar oogenblik was hij bij den gevallene.

»Geregte Hemel! wie heeft dàt gedaan?" riep hij vertwijfelend, terwijl hij, de karabijn van zich werpende, bij den gewonde neêrknielde. Het bloed vloot in stroomen uit eene nog versche, maar diepe kogelwonde in de borst. In ademlooze spanning bragt de jager zijne hand aan 't hart: het klopte, flaauw voorzeker, maar toch, het stond niet stil. Toen rukte hij ijlings wambuis en hemd open, scheurde een flard van 't laatste af, dat hij op de wonde leide, en den gordel, waarin hij zijn kruidhoren droeg, daarover heen gespende en zóó eng mogelijk toehalende, gelukte 't hem de bloedstorting te stelpen. Thans zag hij om naar water, ten einde den gekwetste tot bewustheid te brengen en te verkwikken, doch in de waterrijke Betuwe was — althans bij een weiman van minder rang, die ze niet met wijn kon vullen — de veldflesch nog onbekend: er schoot dus niets anders over dan den, eerst natuurlijk geledigden, kruidhoren daartoe te bezigen. Onderwijl de jager zich alzoo daarmeê naar de straks vermelde sloot begaf — het water was verre van zuiver, doch er was geen beter in de nabijheid — werden de wèlafgerigte honden met de bewaking, ook van 't anders onder zulke omstandigheden niet zonder gevaar achter te laten geweer belast. Trouwens, zij hoefden 't niet lang op hun post uit te harden, daar de angst zijns harten hun heer vleugels gaf.

Wederom knielde deze bij den verslagene neder, en bevochtigde vlijtig diens hoofdslapen, polsen, en lippen. Eerst

nogtans moest een tweede horen gehaald, en ten deele gebruikt worden, vóórdat de matte oogleden zich een weinig begonnen te openen, en ook het bewustzijn langzaam terugkeerde.

»Waar ben ik?" fluisterde de gewonde, wiens voorkomen — de meerdere jeugd en tengerheid er afgerekend — veelzins met dat des jagers overeenstemde. »Zijt gij dat, RANDOLF?"

»Ja, ja, EGBERT!" riep de aangesprokene, en helle tranen drongen hem uit de oogen. »Ik ben het, uw eigen trouwe RANDOLF. Goddank dat gij nog leeft; och, had ik u maar eer gevonden!"

»Ik ga sterven, broeder. Help mij bidden, dat de Heer mij genadig zij."

»Spreek zóó niet, EGBERT! ge zijt immers nu al beter dan straks, en als ge nog maar iets méér bijgekomen zijt, draag ik u naar 't naaste huis, en haal den Meester uit Arnhem bij u. 't Is alleen 't vele bloedverlies, waardoor ge u zoo zwak voelt, arme jongen."

»Maar die zwakheid zal mij den dood doen, RANDOLF." Daar scheen het plotseling, of hij zijne eigene bewering woû logenstraffen, want met een zekeren schrik, die voor een oogwenk een hoog rood over zijne bleeke wangen goot, schoot hij overeinde, en zeide met een sterke stem: »Hoe 't zij, levend of dood, beloof mij dat ge mij niet bij háár brengen zult."

»Zoo u dat te veel aandoet, goed, EGBERT. Anders, 't is digt bij, en ge zoudt er zeker 't zorgzaamst verpleegd worden."

»Nooit, zeg ik u, nooit! Maar groet haar van mij — zult gij, RANDOLF? — en meld haar, dat ik haar lief heb gehad tot mijn lesten ademtogt."

Hij zeeg achterover, en, bespoedigd door de onvoorzigtige opwinding, verscheen de vale doodskleur zóó kennelijk op zijn gelaat, dat zelfs RANDOLF niet meer hoopte.

»EGBERT, liefste broeder!" riep hij op den toon van iemand, wien een onverantwoordelijk verzuim te binnen komt, doch te gelijk met oogen, die van grimmigheid blaakten: »nog maar één woord, één énkel! De naam van den moorder, van den laffen, gevloekten moorder, dat ik u wreke!"

»Ik wensch te scheiden in vrede met de geheele wereld," antwoordde de jongeling, wiens frissche levensbloem zóó vroeg en zóó wreed werd afgesneden. »Mij gedenkt wat we onlangs

Dominus BOUMA te Nijmegen hoorden preêken van de penningen en de talenten."

Dat zachtmoedige vergevingswoord was EGBERTS uiterste krachtsinspanning. Nog een poos ademde hij luide en zwaar, toen korter en zachter — een vredige glimlach verhelderde, als een zonnestraal bij betrokken lucht, zijne vriendelijke gelaatstrekken, en verdween weder, om voor verstijving en strakheid te wijken... 't Was geen gewáánd lijk meer dat de troostelooze RANDOLF omhelsde.

Hij sprong schielijk op, toen hij na lang en bang luisteren tegen wil en dank van zijns broeders dood zeker was, maar stortte even schielijk weder op de knie. »Vergelding, Regter der wereld!" schreeuwde hij met zaâmgenepen handen en opwaarts vlammende blikken.

Had RANDOLF omgezien, en ware zijn anders zóó scherp gezigt niet door droefheid verduisterd, hij zou op eenigen afstand achter zich een hoofd ontwaard hebben met ruwe wezenstrekken en met zwarte, kroeze, ongeordende haren, dat nu eens door de elzentakken zich naar voren gebogen, dan eens, waar 't gevaar liep van ontdekt te worden, zich snel had teruggetrokken, maar dat thans voor goed verdween. De man, die alzoo het gansche treurige schouwspel had afgegluurd, stond in dezen omtrek algemeen bekend onder den naam van OT den Wildstrooper. Zijn geweerschot, al werd het, om boeten of, gelijk men toen zeide, breuken te vermijden, meestal bij maanlicht afgevuurd, miste even zelden als dat van RANDOLF.

II.

Zij beginnen reeds tot de ouden van dagen te behooren, die het Huis de Parck, weleer in de Over-Betuwe onder Elst gelegen, nog gekend hebben. Maar zoovelen er nog over zijn, getuigen ze allen uit één mond — en de vóór ons liggende afbeeldingen van 1744 hechten aan die getuigenis haar zegel — dat het onder de Over-Betuwsche Edelhuizen onbetwistbaar de kroon der schoonheid spande. Te midden van zijne fraaije hoven, lanen, en bosschen rees het op als een vorst, en in 't water zijner grachten spiegelden zich tinnen, bij wier versiering de toenmalige architectuur al hare kunst had uitgeput.

Afgescheiden van dit hoofdgebouw zag men op 't voorplein, doch een weinig bezijden af, eene wel even nette, maar lager en eenvoudiger huizing; en hier was het dat RANDOLF en EGBERT het eerste levenslicht aanschouwd hadden. Zij waren de zonen van den nu sinds eenige jaren overleden hovenier van de Parck, die — in goeden zin evenwel — zijns meesters albeschik plag te heeten, en hadden door de goede gunst van den Edelman, welke onwillekeurig van den trouwen dienaar op diens kinderen was overgegaan, de ouderlijke woning blijven inhouden: EGBERT als opvolger van zijn vader, RANDOLF na een poos wachtens als die van den ouden jager HUYBERT, voor wiens handlanger en lieveling hij al van zijne jongensjaren af had bekend gestaan.

't Was juist geen gemakkelijke zaak, om met den ouden HUYBERT op zoo'n goeden voet te raken. Want de eerste stap, dien men daartoe doen moest — zèlf genegenheid voor hem op te vatten — werd vrij bezwaarlijk gemaakt door zijne onzachte en wrevelige manieren, die volkomen aan zijn ruw uiterlijk beantwoordden. Maar ook wanneer men zich uit welgemeende vriendschap aan hem aansloot, duurde het zeer lang, eer hij van zijn kant eenige vriendschap toonde, welke dan bovendien zijne korzelige buijen nog niet eens verminderde, maar ze zelfs bij voorkeur over 't hoofd van den begunstigde scheen te doen losbarsten. Daaromtrent ging het RANDOLF niet beter dan anderen; maar zijne vroegtijdige en hartstogtelijke liefde voor de jagt had hem eene onbegrensde achting voor den man, die dit edel handwerk zóó in den grond verstond, ingeboezemd, en bragt te weeg, dat hij al zijne uitvallen, ja zelfs oorvijgen, verdroeg met zóó eerbiedige onderwerping, dat ze den harden weiman op 't laatst vermurwde, vooral wijl hij van lieverlede trotsch werd op een kweekeling, bij wiens leergierigheid en behendigheid geen zijner lessen verloren ging. En daar RANDOLF, ook toen hij een man geworden was, de eigenheden van den oude met het geduld van een zoon ontzien bleef, werd de band tusschen hen beide met de jaren vaster in steê van losser; en het was wel hoofdzakelijk om RANDOLFS wil, dat HUYBERT, wiens krachten eigenlijk nog weinig waren afgenomen, zijn jagerspost opgaf, en, daar hij een goeden stuiver gelds had opgegaard, van het Sint-Catharijnen-Gasthuis te Arnhem den Hof, dien dit gesticht in 't

naburige Elden bezat, in pacht nam. Hij had kennis van de boerderij genoeg, om over zijne arbeiders behoorlijk opzigt te houden, en gezond verstand genoeg, om zich niet door verwaarloozing van zijn nieuw bedrijf te gronde te rigten; maar toch werd menige najaarsdag — en wel de onstuimigste bij voorkeur, want een storm was HUYBERTS lievelingsweêr — door hem uitgebroken, om RANDOLF nog eens op de welbekende jagtgronden te vergezellen.

De twintigjarige KLAERE was HUYBERTS éénig kind. Indien er een twistappel tusschen RANDOLF en EGBERT had kùnnen geworpen worden, zij zoude het geweest zijn. Maar deze beide jongelingen waren van kindsbeen af — spijt het verschil van aard en beroep, en misschien daardoor zelfs nog wel meer — zóó innig aan elkander verknocht, dat geene vrouwenliefde bij hen op de vroegere regten der broederliefde inbreuk maken kon. Hun wedijver bepaalde zich, om eerst het kind, daarna het meisje, met al wat binnen hun bereik viel en haar genoegen doen kon te overladen. Dan, EGBERTS bloemen en vruchten — meer nog zijne vier jaren jonger — wonnen het van RANDOLFS wildbraad en bont. Wel droeg KLAERE ook den oudsten broeder geen kwaad hart toe, en had hij allééu om hare hand gedongen, dan ware hij hoogstwaarschijnlijk geslaagd; maar nu zij kiezen mogt, behield EGBERT den boventoon. Dat had RANDOLF niet zoodra bespeurd, of hij was edelmoedig teruggetreden, zelfs ondanks den verklaarden wensch des vaders, wiens stugge natuur zoo min den »verwijfden" EGBERT als zijn »treuzelend" handwerk lijden mogt, en het hem veeleer tot schande dan tot verdienste aanrekende, dat hij een even bekwaam en vlijtig leerling van zijn vader geweest was, als RANDOLF van hem. Nogtans, daar deze, hoe willig anders ook zich naar de grillen van zijn ouden vriend te schikken, ditmaal volstandig weigeren bleef om zijn broeder in den weg te staan en de goede KLAERE verdriet te doen, en hij zelf zich bovendien, schoon hij het tegendeel bij hoog en laag bezwoer, met al zijne norschheid door den wil van zijn dochtertje regeren liet, beperkte zich zijne tegenkanting tot zure gezigten en grommige woorden, wanneer EGBERT en KLAERE er bij waren, en tot geduchte verwenschingen, wanneer hij met RANDOLF alleen was, die dan al zijn best moest doen om zijne lang verkropte en daardoor des te heviger op-

bruisende drift te sussen, en voor zijne moeite doorgaans zelf eenige scheldwoorden over de flaauwheid, waarmeê hij zich zijn meisje liet ontvrijen, naar 't hoofd kreeg.

Wanneer EGBERTS tuinen meer opleverden dan de adellijke tafel en de keukendisch vereischten, en hij met dat overtollige naar Arnhem ter markte ging, dan plag hij gemeenlijk, in geval de kruiwagen niet al te zwaar geladen was op de heenreis, en anders op den terugweg, een tamelijk wijden omweg te maken, ten einde zijne KLAERE ter loops eens te kunnen aanspreken. Nu leverde wel is waar de late herfst niet altijd zoovele nieuwe groenten of vruchten meer op; maar de jongman was juist ter wille van dien omweg zóó bijzonder op zijn Arnhemschen marktgang gesteld geworden, dat hij dáárop telkens eenige noodige boodschappen in voorraad had, die hem, al was 't bijwijlen geheel zonder kruiwagen, naar de stad riepen. Dus had hij dan ook in dien noodlottigen ochtend met een vrolijk hart het zoo vaak betreden pad ingeslagen, en was op slechts korten afstand van de woning der geliefde door het doodelijke lood getroffen. Een gelukkig toeval, zoo hier nog van geluk mogt gesproken worden, had gewild, dat zijn broeder, van wien hij een lagchend afscheid had genomen, naderhand op den inval was gekomen, om den ouden HUYBERT tot een jagttogt uit te noodigen, en hem zóódoende althans nog zieltogende had kunnen weêrvinden.

Het duurde eene geruime wijl, eer RANDOLF, bij 't lijk zijns broeders neêrgeknield, zich in zóóverre van de doffe verbijstering, waarin hij na de eerste uitbarsting zijner smart verzonken was, hersteld had, dat hij aan de noodzakelijkheid kon denken, om het doode ligchaam naar veiliger en voegelijker plaats te vervoeren. Intusschen, schoon hij EGBERTS wensch wilde eerbiedigen, en daarom besloten had zijn overschot niet eerst naar HUYBERTS huizing, maar aanstonds naar zijne eigene te doen overbrengen, zag hij wel in, dat hij in elk geval de arme KLAERE niet van het droevig uiteinde haars geliefden onkundig mogt laten, en met geweld zich losscheurende van een schouwspel, 't geen, hoe vreeselijk ook, hem als met tovermagt kluisterde, begaf hij zich met wankelen stap naar de hoeve. Hoe KLAERE naar haren minnaar heenvloog, hem — helaas, te vergeefs! — bij zijn naam riep, en met hare tranen besproeide, is te natuurlijk om in 't breede verhaald te worden.

Luttel ontroering daarentegen betoonde de oude weiman, wiens ingenomenheid tegen den jongen tuinier ook door zijn jammerlijk omkomen niet kon worden uitgedelgd. Hij bood evenwel, schoon tamelijk schoorvoetende, aan, het lijk voorloopig bij zich in huis te nemen, maar scheen zeer tevreden, toen RANDOLF dit afsloeg, en enkel zijn wagen en arbeider begeerde. Met behulp alzoo van dezen werd de jongeling welhaast levenloos neêrgelegd in hetzelfde vertrek, 't geen hij kort te voren gezond en blijmoedig was uitgetreden; en vier dagen later rustte hij in een vrede, dien zijn moorder gewis verloren had, op het Elster kerkhof, naast den vader, voor wien hij, als BENJAMIN, een zoon des ouderdoms was geweest.

III.

Wie was de moorder? »Geen ander" — had de oude HUYBERT reeds in de eerste oogenblikken tot RANDOLF gezegd — »dan die stroopende schobbejak, dien ik daar straks nog met zijn geweer in de buurt heb zien rondsluipen. Heugt het u niet, wat hij ons eens dreigde, toen we hem zijn gestolen hazen weêr afnamen? De lafaard heeft zeker op den onweerbren knaap verhaald, dat hij ons mannen niet aandurfde."

Inderdaad, die beschuldiging had alle waarschijnlijkheid voor zich. Behalve het voorval, door HUYBERT te berde gebragt, en waarbij hij zich werkelijk dreigementen van bloedige wraak had laten ontglippen, had de wildstrooper zulk eene lange lijst van grieven tegen de beide jagers, die in hun beroepsijver hem meer dan ééne boete, en ééns zelfs een verblijf in 't gevangenhok, op den hals gehaald hadden, dat het, althans bij zóó ruw een vagebond, niet uitermate bevreemden kon, wanneer hij, tegen hen zelven niet opgewassen, hen in den broeder des éénen en aanstaanden schoonzoon des ánderen als met één slag had willen treffen. Aan den anderen kant diende men echter in aanmerking te nemen, dat deze omstandigheden ook wel eens een noodlottigen argwaan tegen een geheel onschuldige konden gaande maken.

Dat was het, wat Heer CAREL VAN LIJNDEN, destijds zoowel Heer van de Parck als Ambtman en Rigter van Over-Betuwe, zijn burgtzaat en regtsgehoorige RANDOLF onder 't oog bragt, toen deze 's anderen daags na den moord zich tot hem wendde om justitie.

»'t Is al kwaad wat een vijand doet," zeide de verstandige Edelman; »daarom had ik liever één bewijs dan een dozijn vermoedens, RANDOLF. Gister was ik ter kwader uur niet bij huis; maar thans wil ik zonder uitstel de plek zelve gaan onderzoeken, of we dáár soms nog iets ontdekken mogten om ons op 't regte spoor te brengen."

»Dit raapte ik er op," gaf de jager ten antwoord, een zilveren wambuisknoop voor den dag halende. »'t Lag onder een paar elzenstruiken, waar de moorder, om na zijn schot spoedig weg te komen, met zóóveel geweld en haast doorheen is gedrongen, dat die knoop hem, zonder dat hij 't merkte, door de erg gehavende en geknakte takken is afgescheurd."

De Rigter nam het schijnbaar beuzelachtige voorwerp, en bekeek het naauwkeurig. Na den afloop van zijn onderzoek schudde hij, als teleurgesteld, het hoofd. »Daar is," zeide hij, »geen onderscheidend merkteeken aan te bespeuren, of het moest hier van onder dat liggende kruisje zijn; doch dat is er misschien bloot voor tijdverdrijf ingekrast, en hoeft dus niet op 't heele stel te zijn overgebragt. Toch zullen we de vondst niet ligtvaardig wegwerpen: 't zou de eerste keer niet wezen, dat een moord door een kleinigheid aan 't licht kwam. Maar OT de Wildstrooper is te arm om zilveren knoopen te dragen: hebt gij ze ooit aan hem gezien?"

»Neen," zeide RANDOLF onovertuigd en half gemelijk; »maar 'k heb hem over 't geheel in langen tijd niet gezien: hij kan ze zich hebben aangeschaft."

»Dat glooft gij zelf niet, RANDOLF. Maar meen nu niet, mijn arme jongen, dat de dood van den goeden, trouwen EGBERT mij niet ter harte gaat, en dat ik niet alles zal beproeven om den doodslager op te sporen en te straffen. In deze troebele tijden zou ik 't eerst van allen op eenig verloopen soldenier geraden hebben, ware 't lijk niet ongeplunderd gelaten, en de zilveren knoop gevonden, die eerder aan burger of boer doet denken. Die knoop, ik moet er bij blijven, schijnt mij bij OT ook wel volstrekt niet te passen, maar in elk geval zal hij toch een streng verhoor ondergaan; want al is hij zelf de handdadige niet, hij heeft zich toch in de nabijheid bevonden, en zou ons dus misschien eenig bescheid van den booswicht weten te geven."

Werkelijk begaf zich niet vele minuten na dit gesprek een

tweetal dienaars van den Geregte op weg naar de hut van den verdachte, die, uit klei en zoden zaâmgeflanst, en in een woest, moerassig oord onder digt geboomte verscholen, zijn armelijk en verwilderd leven op 't duidelijkst kenteekende. Dan, OT de Wildstrooper was verdwenen. Dat zijne afwezigheid niet als louter toevallig en tijdelijk moest beschouwd worden, bewees de omstandigheid, dat al wat eenigzins vervoerbaar was en eenige waarde had even als de eigenaar vermist werd, terwijl het overige, 't geen door hem niet meêgenomen of ergens verborgen had kunnen worden, moedwillig was verminkt en vernield.

De Ambtman stelde al wat in zijn vermogen was te werk, om den voortvlugtige, die nu door allen, hem zelven niet meer uitgezonderd, schuldig geacht werd, uit te vinden; maar bij den verwarden toestand des lands, en bij de eigen jurisdictie van elke provincie, waarop de eene tegenover de andere jaloersch was, kon er met de vlijtigste pogingen luttel worden uitgerigt; en er verliepen één, twee jaren, waarin men onder de Betuwers van EGBERTS vermoedelijken moordenaar niets zag of vernam, behalve een los gerucht, dat hij door een elders woonachtig Elstenaar, die op weg door een Spaanschen troep was aangerand, bij dezen herkend zou zijn.

Er verliepen één, twee jaren; en de alvermogende tijd, zonder EGBERTS beeld uit KLAERE's en RANDOLFS geheugen te wisschen, deed toch hun beider wilde smart in zachtere weemoedigheid overgaan. Zij waren de éénigen, die met naauwer banden dan van gewone bekendschap aan den ongelukkigen jongeling waren verbonden geweest, de éénigen dus, die 't niet moede konden worden met elkander over hem te spreken; en geen wonder alzoo, dat zij na zijn dood elkaêr zochten, en liefst met hun beiden alleen waren, om zijne gezegden, zijne gewoonten, zijn treurig uiteinde voor de honderdste maal met elkaêr te mogen ophalen. Dat hieronder langzamerhand, zonder dat hij 't zelf wist, de oude liefde — die niet roest, zoo 't spreekwoord waarheid zegt — bij RANDOLF in 't spel kwam, en dat de welwillendheid, waarmeê KLAERE den broeder haars minnaars altijd had bejegend, even onbewust in hartelijke genegenheid overging, is voorzeker in de geschiedenis van 't menschelijke hart geen zoo ongewoon verschijnsel, dat iemand er te bijster vreemd van zal opzien. Reeds werden zij door

al de Elster en Eldener dorpelingen als een aanstaand echtpaar beschouwd, en HUYBERTS lievelingswensch scheen der vervulling nabij te zijn; onderling evenwel hadden zij nog geen woord over liefde gewisseld.

IV.

Inmiddels had RANDOLF een — we moeten bekennen, niet zeer gevaarlijken — mededinger gekregen in den persoon van den *Herr Hauptmann* — gelijk hij zich zelf met de hem eigen nederigheid betitelde — *Freyherr* RABO VON DONNERSTEIN. Zijne Vrijheerlijke Genade was met snorren, strikken, en pluimen niet karig voorzien, en het bolle, vuurroode gelaat sprak er borg voor, dat hij volstrekt geen aartsvijand was van den toen gebruikelijken Duitschen dronk. In zwetsen en snoeven stak men hem zoo ligt de loef niet af; maar schoon hij verbazend veel van zijne heldenfeiten en lidteekenen — welke laatste hij nogtans uit bescheidenheid onder zijne kleedij verborg — wist te vertellen, en zich zelfs beroemde, in één treffen met eigen hand een dozijn kampioenen te hebben neêrgelegd, het tooneel zijner daden bleef (even als de plek, waar zijne Heerlijke goederen lagen), door de onverschilligheid van den grooten man op zulke nietige bijpunten, voor zijne hoorders een diep geheim; en ook, zoodra men hem naar de partij vroeg, welke hij aankleefde, stoof hij in arren moede op, en bulderde den vrager toe: »Meint Er etwa, der Freyherr VON DONNERSTEIN sollte irgendwo seyn, wo das Recht nicht ist?"

Zóóveel echter kon men, bij alle betwijfeling van 's mans strikte waarheidsliefde en bij al zijne achterhoudendheid, met tamelijke zekerheid aannemen, dat hij, aan welke zijde en in welken rang dan ook, ten minste eenige rol in den toenmaligen Nederlandschen vrijheidsoorlog vervulde. Alschoon hij namelijk in 't stedeke Huessen — destijds onder 't Fürstendom Cleve en dus onder onzijdig grondgebied behoorende, en van ouds tot op heden toe een geliefkoosd verblijf van dienstdoende en uitgediende krijgers — heette te wonen, begunstigde hij de burgerij niet alleen maar zelden, en meest nog in den winter, welks hinderpalen toen het oorlogshandwerk grootendeels deden staken, met zijn bijzijn; maar ook was het door 't hem dienstbaar gezin, dat bij zijne afwezigheid zijn huis in orde hield, bespied en uitgelekt, hoe hun meester na elke terugkomst in

de stilte des nachts nevens eenige wèlgevulde geldzakken een tal van min of meer kostbare voorwerpen ontpakte, die wel slechts als soldatenbuit bij elkaêr konden zijn geraakt. Trouwens, de edele heer had zéér ruime middelen noodig, wilde hij de goede sier volhouden, die hij zich zelven zóó gaarne gunde, en waarin hij zijne stadgenooten diende te laten deelen, ten einde, bij gebrek van beter aanspraken, althans om zijne maaltijden door hen geëerd, en niet naar de herkomst van zijn rijkdom gevraagd te worden.

Huessen grenst naast aan Elden; en zoo was de faam van KLAERE's schoonheid en haars vaders welgesteldheid ook tot den »Herr Hauptmann" doorgedrongen. Uit nieuwsgierigheid ging hij haar eens zien; en ziedaar, de volgens zijne eigen dure verzekering nooit verwonnen strijder liet zich door de nog niet eens aanmoedigende blikken van een zwak meisje zóó heelemaal en zóó hals over hoofd verwinnen, dat hij 't reeds op den terugweg in ernstige overweging nam, of het toch niet veel aangenamer wezen zou om van de vermoeijenissen des oorlogs bij eene jonge gade, dan, zooals nu, in een leêg vertrek uit te rusten. Ook was de uitslag zijner beraadslagingen voor KLAERE zóó gunstig, dat hij 's anderen daags in zijn zwierigsten dos en in 't volle gevoel zijner onweêrstaanbaarheid bij haar en haren vader aanzoek deed om hare hand. Was dit aanzoek in de meest hoogdravende bewoordingen vervat, het antwoord van den sturen weiman was des te korter en barscher, terwijl ook zijne dochter onbegrijpelijker wijze de meest mogelijke bereidvaardigheid aan den dag leide, om zich in dezen aan de vaderlijke uitspraak te onderwerpen.

»Donnerwetter!" brak de Duitscher los: »was ist das? Mich abweisen! mich! Einen Reichsbaron, einen Kapitän, einen gefeierten Krieger! Sprechen nicht schon meine Narben für mich? Hier ein Hau, und dort ein Hau..."

»Als ge u niet gaauw wegpakt, windbuil! kunt ge er nog een bij krijgen," viel HUYBERT driftig in, en maakte eene beweging naar zijn hartsvanger, die digt bij hem tegen den wand hing.

De »gefeierte Krieger" — nog bijkans nuchteren en dus nog niet al te moedig — bond aanstonds in. »Herr HUBERT wird der getaüschten Hoffnung ein rasches Wort zu verzeihen wissen.

Dafür bürget mich seine allbekannte Grossmuth und Rechtschaffenheit. Ich meinte ja fürwahr auch nichts Böses. Ich wollte nur..."

»Nu, boos of goed gemeend, maak er een eind aan," hervatte HUYBERT ongeduldig. »Gij komt om mijne dochter: zij wil u niet hebben, en ik wil u haar niet geven; dat hebben we u allebei duidelijk en stellig genoeg aan 't verstand gebrägt: wat doet ge dan langer hier?"

»Scheiden thut Weh!" bragt de ongelukkige minnaar in, even of hij reeds met het lied van AGATHE bekend ware geweest. Daar de oude echter weêr naar den verdachten hartsvanger omzag, achtte hij 't nu toch geraden, om onder herhaalde betuigingen van zijne »Hochachtung und Verzweiflung" den aftogt te blazen. Daar was niettemin bij dat heengaan iets in zijn oog — en 't werd met onrust door KLAERE opgemerkt — dat voor een gewonen Bramarbas te woest en te valsch geleek.

De eene week met dat al volgde de andere, zonder dat KLAERE's onrust in 't minst werd geregtvaardigd. 't Zij vrees voor spot of wel zijne gewone beweegreden hem wegdreef, DONNERSTEIN had nog den eigensten dag, die hem een blaauwen scheen kostte, zijn woonstadje verlaten, en liet er zich in langen tijd niet weêr zien.

't Was in 't drukste van den oogst: HUYBERT was met zijne daghuurders ver weg aan den veldarbeid doende, en KLAERE had zich in den achtermiddag, toen er binnenshuis niets meer voor haar te verrigten viel, met eenig werk op de houten bank naast de voordeur neêrgezet, gedurig uitziende naar RANDOLF, die, door geen oogst verlet, beloofd had haar vroegtijdig gezelschap te komen houden, en zonder wien zij zich in hare eenzaamheid reeds eenzaam begon te gevoelen. Zij hoorde eenig gerucht; doch toen zij hare ooren scherpte, leek het haar als paardengetrappel toe, 't geen eerst naderbij scheen te komen, maar op geen zeer verren afstand, naar 't haar ten minste dacht, plotseling ophield. In 't begin kwam haar dit vrij zonderling voor, en mengde zich wel eenige angst in 't verlangen waarmeê zij RANDOLF te gemoet zag; doch toen alles stil bleef, ontgaf zij zich langzamerhand hare schrikbeelden, waarover zij zich trouwens in een dusdanigen tijd niet behoefde te schamen. En inderdaad, 't waren juist dit-

maal geene ijdele vermoedens, die haar in spanning gebragt hadden; want nagenoeg op 't zelfde oogenblik, dat zij hare vrees liet varen, slopen twee mannen, voorover gebukt en op hunne teenen, langs eene sleedoornhaag, die, den tuin van de hoeve omsluitende, hen ongezien in de nabijheid der huizing brengen kon; en, daar zij thans nog te ver van deze verwijderd waren, dan dat de toon althans van gedempte stemmen tot dáártoe reiken kon, fluisterde een der beide den ander toe: »wees toch niet zóó dwaas: ik heb gisteren op mijn bedelaarstogt alles goed opgenomen en uitgehoord: zij moet thuis, en zij moet er alléén zijn." Die bewering bleek dan ook spoedig op goeden grond te steunen, toen zij, door eene opening der heg heenglurende, de weêr geheel argelooze KLAERE ontwaarden.

Nu was hun besluit ras genomen. Onverhoeds sprongen zij te voorschijn, grepen het meisje aan, en trachtten haar met zich meê te slepen naar de plek, waar hunne paarden waren aangebonden. Hare luide gillen werden gesmoord, door haar een doek, tot een bal zaâmgewrongen, in den mond te duwen; en ook haar heftig worstelen zou haar tegen twee sterke mannen niet lang gebaat hebben, hadde zich niet éénsklaps, toen hare ontvoering reeds beslist scheen, het gefluit van een geweerkogel doen vernemen, ten gevolge waarvan de regterarm van den voortvarendsten aanvaller — denzelfde ook, dien wij vooraf zijn makker moed hoorden inboezemen — bloedend en verlamd langs zijne zijde neêrzonk.

Door wien dit reddende, maar tevens zóó hagchelijke schot was afgevuurd, zal wel geraden zijn eer we 't neêrschrijven. RANDOLF had in de verte KLAERE's gevaar bespeurd; en door EGBERTS lot, 't geen hem nog altijd voor den geest zweefde, 't eerst aan een moord denkende, had hij, uit vrees van te laat te komen, op Gods hulp en zijn nooit missend oog betrouwd; te meer daar diegene, op wien hij mikken moest, zich tusschen hem en 't meisje in bevond, en haar dus als 't ware tot een schild diende. Maar de kogel had naauw den loop verlaten, of de jager, thans door dubbele bekommering gepijnigd, vloog meer vooruit dan hij liep, om, naar hij hoopte, KLAERE ongekwetst te vinden, en alsdan met de kolf te voltooijen wat het kruid begonnen had.

De booswichten wachtten zijne komst niet af. Vreemd genoeg,

scheen de getroffene nog een oogwenk in twijfel, maar daar zijn medgezel onmiddellijk het hazepad was opgegaan, en hij zelf door zijn gewonden arm meerendeels buiten gevecht gesteld werd, volgde hij, schoon zijns ondanks en met een vloek tusschen de tanden, het voorbeeld van den bloodaard. Beider vlugt bleef onverhinderd; want RANDOLF, onzeker of niet nog meer schurken zich in den omtrek schuil hielden, durfde het half bezwijmde meisje niet alleen te laten, en eer hij zijne karabijn op nieuw geladen had, was het tweetal uit het gezigt. Maar KLAERE, van hare eerste ontsteltenis bekomen, sloeg de blanke armen om den hals van haren beschermer, en dankte hem zóó hartèlijk en vurig, dat hem nu eindelijk eene liefdesbekentenis van de lippen vloeide, die niet onbeantwoord bleef. Eene nieuwe en schoone gelukszon brak in deze onvergetelijke oogenblikken voor het minnende paar van achter de donkere wolken door, die haar tot dusverre omfloersd hadden; en op hare vriendelijke stralen wierp zelfs de gedachtenis van den armen EGBERT geene dreigende schaduw; want zij waren zich bewust, dat zij hem elkander niet wilden helpen vergeten, maar herdenken, en dat hij gewis, zoo hij 't vermogt, zijne goedkeuring aan hunne verbindtenis hechten zou.

Wie KLAERE's aanranders geweest waren, kwam men niet te weten; zij zelve echter verzekerde, dat, hoezeer hun gelaat door een digt masker onzigtbaar was gemaakt, een hem ontvallen »Kraftwort" haar den Duitscher had verraden, terwijl ook de stem van den door RANDOLF verwonde haar niet geheél vreemd had geklonken.

V.

Tijdens dit voorval schreef men nu reeds MDLXXXI. De krijg, die tachtig jaren duren zou, woedde voort, en de daaraan verbonden overlast drukte steeds gevoeliger, op den dorper nog meer dan op den poorter. Menige plunderbende liep het platteland af, en zondigde op naam van deze of gene partij. Op de Veluwe en in 't aangrenzende Sticht vreesde men inzonderheid voor een zekeren WOLF VAN FRANKFORT, een partijganger des Prinsen van PARMA, die met de zijnen, meest bij nacht en ontijde, als eene vlugt havikken of gieren op de weerlooze ingezetenen neêrschoot. Zijn naam zweefde dezer dagen nog meer dan vroeger op de tong, wijl hij aan den

meineedigen Drossaard van Hattem, LODEWIJK VAN MONTFOORT, de hand had geleend, om zich op verraderlijke wijze van den Burgt der stad meester te maken. Na 't volvoeren van den aanslag had hij zich echter aanstonds weêr teruggetrokken, en met een aantal nieuwe strooperijen en brandschattingen de hervatting van zijn gewoon handwerk ingewijd, lang vóórdat de burgt, die slechts door een veertig soldaten, van MAERTEN SCHENCK uit zijn huis Blijenbeek gezonden, bewaard werd, weêr in de magt der onzen raakte, en de Drossaard nevens zijn zoon WILLEM het wèlverdiende loon zijner landverraderij ontving.

Op een der laatste rooftogten van WOLF was hij verder dan anders naar den Rhijnzoom afgezworven, en zoodoende begon men ook in de Betuwe voor eene »invasie" van zijnentwege beducht te worden. Aan de mogelijkheid daarvan had ook RANDOLF wel eens, en — ter oorzake vooral van KLAERE en haren vader, wier hoeve wel eenigzins aan den eersten aanval lag — met ongerustheid gedacht; doch, gelijk 't gemeenlijk gaat, juist toen 't gevaar inderdaad nabij was, had hij er 't minste vermoeden van. Hij had eene ongemeen gelukkige jagt gehad, en wandelde nu met gevulde weitasch en in opgeruimde stemming van den kant van Arnhem af, den Rhijndijk langs, naar de woning zijner welbeminde, toen een ruiter, van top tot teen in 't harnas, hem spoorslags achterop reed, onder 't voorbijrijden hem even in 't aangezigt zag, en daarop éénsslags de vaart van zijn klepper inhield.

»Ge komt mij als geroepen, RANDOLF!" riep hij dezen toe, die verwonderd opzag: »de oude grombeer zou mij misschien niet eens willen aanhooren of gelooven. Maar, 't is waar, zóó kunt ge mij niet kennen." En hij sloeg haastig zijn vizier op, maar ook aldus kostte het den jager moeite, om in die gansch veranderde kleedij de trekken van zijn ouden vijand, OT den Wildstrooper, weêr te vinden.

Met de eerste herinnering echter bruiste ook de sluimerende wraakdrift weder op; en onder den uitroep: »Moordenaar!" greep hij onwillekeurig naar 't op zijn schouder rustend geweer.

»Zoo ik 't ware, dorst ik u dan onder de oogen te komen? — Ik ken van ouds uwe karabijn veel te goed, om u onnoodig te sarren."

»Waarom waart ge dan weg, toen men u zocht? Waarom kwaamt ge niet op, om u te zuiveren?"

»Omdat niemand mij geloofd zou hebben. Zeg eens zelf, hoe ik 't had moeten aanleggen, om te bewijzen dat ik niet gedaan had, wat ieder door mij gedaan woû hebben, en waar geen mensch bij was geweest om anders te getuigen. Ik had geen zin om jaar en dag op suspicie achter de tralies te zitten."

»Ge zijt toch dienzelfden ochtend bij den elzenpas gezien."

»En die mij gezien heeft, heeft daar, zoo 'k gehoord heb, een zilveren knoop van zijn buis bij ingeschoten. Bij mij hoefde men toen geen zilver te zoeken, RANDOLF."

De jager schrikte op, als stak hem een adder. Zonder evenwel daarop acht te slaan, of misschien te willen slaan, voer de ander na een oogenblik zwijgens voort: »Komaan, ge vertrouwt mij nóg niet, zie ik wel; maar wat dunkt u dan van de reden, waarom ik hier ben? Binnen een paar uren wordt de Hof van den ouden HUYBERT door den troep van WOLF VAN FRANKFORT uitgeplunderd en zijne dochter geschaakt: die boodschap woû ik hém brengen, en nu breng ik ze ú. Wat meent ge, zou een vijand zich met zoo'n waarschuwing belast hebben? — Maar, gants bloed! ik heb u alreê te lang opgehouden: de tijd dringt, zoo ge het meisje redden wilt." — Meteen zwenkte hij schielijk zijn paard om; en eer RANDOLF, door de tegenstrijdigste aandoeningen geslingerd en verbijsterd, hem goed of kwaad antwoorden kon, was hij reeds buiten gehoor, en, achter eene kromming van den dijk, ook welhaast buiten gezigt.

Zoolang de jager hem nog in 't oog had, stond hij als door eene toovermagt aan den grond gekluisterd. Eerst toen zich van den gewezen wildstrooper schijn noch schaduw meer ontwaren liet, keerde zijne bezinning terug; maar toen ook, elke gedachte behalve die aan KLAERE's veiligheid voor dit oogenblik van zich afzettende, ijlde hij, zonder ééns adem te scheppen, dóór naar hare woning.

De huiskamer was ledig; want vader en dochter waren buiten op 't erf aan eenig landelijk werk bezig, zoodat zelfs 't gerucht van RANDOLFS onstuimig binnenkomen hen niet bereikte. Teleurgesteld, en beangst dat zij misschien tot eene tijdige vlugt niet aanstonds bij de hand mogten zijn, wilde hij naar achter snellen; daar viel zijn blik onverhoeds op het wambuis *met zilveren knoopen*, 't geen HUYBERT, eer hij aan den arbeid ging, uitgetrokken en over een stoel geworpen had.

Al was op dat tijdstip zijn eigen, ja KLAERE's leven er meê gemoeid geweest, RANDOLF had niet kunnen nalaten, die knoopen even te bezien. Een oogopslag vergewiste hem, hoe het noodlottige *liggende kruisje* — een waarmerk van eigendom bij mogelijk verlies — op géén van allen ontbrak, maar hoe het nogtans op *één* van allen eenigzins anders was ingesneden, ongeveer gelijk ons latere schrift van 't vroegere pleegt te verschillen; terwijl ook die knoop zelf niet gehéél eenerlei van maaksel met de overigen leek te zijn. Zoo scheen de wenk, door OT gegeven, zich hier op 't overtuigendst aan RANDOLF te bevestigen: daarbij vlogen honderd herinneringen, die zijn argwaan nog meer voedsel gaven, hem door 't hoofd, inzonderheid hoe HUYBERT ieder gesprek over EGBERTS moord, en met name over dien gevonden knoop, vermeed of afsneed; maar op eens riep KLAERE's welbekende tred hem de reden van zijn hierzijn weder voor den geest, en nogmaals behaalde de vrees voor hare veiligheid over elk ander gevoel de zege. »Zij ten minste is onschuldig!" mompelde hij bij zich zelf, en in korte woorden maakte hij haar en haren vader — schoon hij dezen voor 't eerst van zijn leven niet dan met heimelijken afkeer kon aanzien — met de ramp, die hun boven 't hoofd hing, bekend.

Wat HUYBERT aan geld en geldswaarde bezat, was, voor zooverre men het meêdragen kon, spoedig bijeengeraapt; en, nadat zijne en RANDOLFS honden, wier geblaf hen in ongelegenheid brengen kon, buiten waren vastgelegd, verliet men de hoeve, met oogmerk om op de Parck des Rigters hulp in te roepen, en onderweg den een en anderen buur, op wien 't misschien van 's gelijken gemunt mogt wezen, te waarschuwen. Naauwelijks echter hadden zij een paar stappen gedaan, of de avondwind droeg van uit de verte den hoefslag hunner naderende belagers tot hen over. Thans werd hun toestand inderdaad hagchelijk; want het pad, 't welk zij hadden willen volgen, liep dwars door een open veld, waarop zij nu niet ver genoeg weg meer konden komen, om niet gezien en achterhaald te worden. Het geradenste was, zich voorshands ergens te verschuilen; maar hiertoe bood niets in den omtrek zich aan, dan juist het elzenboschje, waarin de ongelukkige EGBERT zijn dood had gevonden. Door geen van de drie vlugtelingen was het sinds weêr betreden, en bij RANDOLF verzette

er zich thâns alles tegen, om het aan HUYBERTS zijde binnen te gaan; doch, zoo hij KLAERE behouden wilde zien, schoot er geen andere keus over. Stilzwijgend wees hij met zijn vinger de plek aan: KLAERE trilde aan zijn arm, en zag vragend op naar zijn doodsbleek gelaat: »het moet!" fluisterde hij somber. De oude weiman daarentegen liet geenerhande ontroering blijken, hetzij dan dat zijne ijzeren natuur werkelijk te hard daarvoor was, of wel zich te hard wist te houden.

Het voetpad in den pas, waarvan vroeger melding is gemaakt, kwam naar den kant der hoeve op een breeden rijweg uit, die den zoom van 't boschje tamelijk digt voorbijstreek. Van dien kant daagden eerlang de gevreesde ruiters op; doch zoo gemakkelijk zij zelven van binnen konden worden gadegeslagen, zoo onmogelijk was het hun, om, inzonderheid bij de invallende schemering, naar binnen te zien: eenig onvoorzigtig gedruisch slechts had hun de aldáár weggedokenen kunnen verraden.

De bevelhebber van den troep, aan den geduchten vederbos van zijn helm kenlijk, slóót, zonderling genoeg, den trein, in steê van dien aan te voeren. Naast hem reed OT de Wildstrooper. Onwillekeurig stiet RANDOLF, die hem nù dadelijk herkende, binnensmonds zijn naam uit.

»Hij!" herhaalde HUYBERT op denzelfden gedempten toon, maar die bij hem van innerlijken wrok beefde, en te gelijk sloeg hij, als ware hij de tijdsgelegenheid t' eenemaal vergeten, de hand aan 't door hem meêgenomen geweer.

»Laat uw wapen rusten," zeide RANDOLF strak en ernstig: »gij hebt het ligt al te veel gebruikt, en zoudt het thâns zeker gebruiken tot ons aller verderf. Dezen keer ook ten minste hebben we ons over dien man niet te beklagen, en ge weet zelf misschien beter dan ik, of wij 't wel ooit met regt hebben gedaan."

Bij die woorden, zóó gehéél anders van inhoud en klank, dan hij 't van zijn voormaligen leerling gewend was, zag de oude verbaasd op, maar bleef, wat bij zijne geaardheid opmerkelijk te noemen was, het antwoord schuldig. Ook KLAERE staarde haren verloofde aan, als had zijne taal haar, bij den schrik van 't oogenblik, nieuwe onrust verwekt.

»Laat ons gaan!" sprak hij, opstaande en elke verdere vraag afsnijdende: »Zij hebben ons nu den rug gewend, en zullen, eer we buiten hun bereik zijn, wel niet meer omzien. En al

deden zij 't ook, 't wordt hand over hand donkerder. Voordat zij dan verder 't huis van boven tot beneden doorzocht hebben, sporen zij ons gewis buiten niet na; want zij weten niet dat we gewaarschuwd zijn."

De angst gaf, als gewoonlijk, vleugels, en het eerste kwartier afstands werd in de helft van dien tijd afgelegd.

»Luister, RANDOLF!" zeide KLAERE, plotseling stilstaande. »God zij ons genadig! zij vervolgen ons."

»Het meisje heeft gelijk," bevestigde de oude HUYBERT, insgelijks ophoudende. »Ik hoor hunne paarden duidelijk: 't zijn er evenwel maar twee of drie."

»Geen nood," antwoordde RANDOLF bemoedigend: »ik ben er op verdacht geweest, en heb daarom den kant van deze droogе sloot gehouden. Klimt af en legt er u plat in neêr, dan zal niemand u bij avond merken: de jager heeft immers dikwijls bij dág nog geen erg in den haas, die eene greb of graaf tot zijn leger kiest."

Zijne voorspelling bleek waarheid; want de ruiters kwamen en reden voorbij en weder terug, zonder iets ontdekt te hebben. Na hun vertrek kwamen de vlugtelingen weêr te voorschijn, en spoedden nu in één adem voort, tot zij ten langen leste zich zonder vermetelheid als ontkomen mogten beschouwen, en voor 't eerst achter zich om durfden zien. Een altijd indruk- maar ook altijd huiveringwekkend schouwspel wachtte hen. Over de plek, waar de Hof van 't Sint-Catharijnen-Gasthuis liggen moest, steeg eene digte witte rookwolk omhoog, waardóór, op den eigen stond dat zij er hunne blikken heenwendden, eene laaije vlam zich kronkelde, die de dampzuil eensslags tot eene vuurzuil omschiep. De stroopers hadden, om zich op de ontvlogene vogels te wreken, het achtergelaten nest leêggeroofd en in brand gestoken.

VI.

»Bedenk wat ge doet, RANDOLF! 't Is een ruw handwerk, waar de schutter op menschen in steê van op hazen mikt," zeide de Heer van de Parck twee dagen na dien noodlottigen avond tot zijn jager.

»Ook zou mijne conscientie mij er over wroegen, Edele Heer, zoo de krijg niet voor vaderland en religie gevoerd wierde."

»Maar indien die u zóózeer ter harte lagen, waarom is dan dat plan niet vroeger bij u opgekomen?"

»Toen hielden sterke banden mij hier vast, Uwe Edelheid. Nu echter die banden voor goed verbroken zijn, en ik in géén geval aan dezen oord blijven kan, acht ik het de beste keus te zijn, zoo ik mijn leven aan de goede zaak der Vrijheid toewijd."

»Maar KLAERE dan?"

»Van een huwelijk tusschen KLAERE en mij kan nooit iets inkomen, Edele Heer! 't Is juist dáárom, dat ik heenga."

»Waarlijk? Dat zou ik niet gedacht hebben. Maar, wéét zij of haar vader van uw vertrek?"

»Neen, en ik bid ook Uwe Edelheid, hun niets daarvan te melden eer zij mij missen. Ligt zouden ze mij dringen hen niet te verlaten, en 't zou mij pijn doen, neen te zeggen."

»Zoudt gij dat neen volhouden?"

»Ik zou het moeten doen."

»RANDOLF, ik bleef liever!" zeide de Ambtman, terwijl hij, spijt zijne hoogwelgeborenheid, zijn trouwen jager bij de hand greep.

»Dat ik het mogt!" antwoordde RANDOLF met afgewend gelaat.

»Gij hebt mij niet alles gezegd."

»Wat ik verzweeg, Edele Heer, is niet mijn eigen geheim."

»Zou ik niets kunnen doen om uw besluit te veranderen?"

»Ach neen, Uwe Edelheid."

»Gij hebt mij lang en ijverig gediend, RANDOLF: kan ik u ten minste niet eenige weêrdienst bewijzen?"

»Ik deed slechts mijn pligt, en heb mijn loon meer dan dubbel weg. Maar zoo 't Uwe Edelheid goedvond, dat de oude HUYBERT en zijne dochter, in geval zij dat althans verkozen, ons huisje mogten blijven bewonen..."

»Heb dáárvoor geene zorg. Voor een oud dienaar is er altijd een onderkomen op de Parck."

»Met de jagt moet Uwe Edelheid door mijne schuld niet in verlegenheid raken. Ter nood kon HUYBERT zijn vroegeren post weêr opvatten: hij is" — en hier speelde een vreemde, bittere grimlach om zijne lippen — »het schieten nog lang niet verleerd. Maar, heeft Uwe Edelheid daar soms wat op tegen, dan zal de jonge RIJCK mijne plaats wel vervangen: hij is honderde malen met mij uitgegaan, en heeft de grepen zóó goed van mij afgezien, dat hij maar weinig meer voor mij onderdoet."

»RIJCK mag uw opvolger worden, RANDOLF; maar ik stel

hem alleen tijdelijk aan; want ik hoop nog immer, dat gij vroeg of laat tot ons terugkeert."

»Alles staat in Gods hand" — zeide de jager, droefgeestig zijn hoofd schuddende — »maar anders... Doch nog één woord, Uwe Edelheid. Zoo OT de Wildstrooper ooit weêr in deze streken komt, doe hem dan geen leed; ik heb hem gezien en gesproken, en hou hem onschuldig aan mijns broeders dood."

De mededeeling was nieuw — want op RANDOLFS begeerte hadden ook KLAERE en HUYBERT van diens ontmoeting met den strooper gezwegen — en zij verraste den Heer van de Parck. »Moogt ge mij dáárvan niet meer zeggen, RANDOLF?" vroeg hij. »Want dit gaat eigenlijk den Ambtman en Rigter aan, die zijn eed om de justitie te handhaven, behoort gestand te doen."

»Meer dan dit zouden pijn en banden zelfs mij niet afpersen. Ook weet ik luttel meer; ja, met zekerheid niets. — En nu, Edele Heer, vergun mij te scheiden. God zegene u en de uwen in lengte van dagen!"

Om alle navraag te vermijden, had RANDOLF in stilte zijn bundel vooruitgezonden, en wandelde nu met zijne karabijn de laan van de Parck uit, even alsof hij enkel ter jagt ging. Vergeefsche voorzorg! de liefde had oog en oor gescherpt, en aan 't einde der laan stond KLAERE met natbekreten wang op hem te wachten.

»Om Godswil, RANDOLF, wat wilt ge van ons weg en in den oorlog? — Neen, neen, bedenk voor mij geene ijdele uitvlugten: helaas, ik weet alles."

»Gij weet niet alles, arme KLAERE! anders zoudt ge óók weten, dat ik hier niet meer verwijlen kan noch mag."

»Ik weet het wèl; onder al 't gevaar van eergisteren nacht heb ik uwe duistere uitdrukkingen begrepen. Maar, RANDOLF, dat schrikkelijk vermoeden is immers nog geen bewezen waarheid: is er dan heel geene mogelijkheid van vergissing, van bedrog?"

»Ja wel, KLAERE, en mijn bloed mogt vlieten tot den lesten druppel, zoo ik daarmeê de ontdekking van zulk eene vergissing of bedrog koopen kon; maar zoolang ze niet ontdekt zijn, kan ik dien man geen vader noemen, noch harden 't in zijne nabijheid."

»Maar dan is 't billijk, dat wij gaan, en niet gij! Zou ik

u, tot dank dat ge tweemaal mijn redder waart, uit uw eigen huis verjagen?"

»Gij verjaagt mij niet, goede KLAERE. In deze streek, waar mij alles aan u en aan EGBERT herinnert, zou ik, nu 'k u beide missen moet, rust noch duur hebben: te midden van 't krijgsrumoer laten zich de gedachten eerder verzetten."

»Gij wilt dan niet meer aan mij denken?"

»Ach, KLAERE, ik vrees dat het mij luttel baten zal of ik 't al wil, en dat ik u in mijn waken en droomen zien zal zóolang ik leef... Doch, wat toef ik langer, en strooi woorden in den wind? Voor déze wereld zijn wij gescheiden, en niet dan de dood kan ons bijéénbrengen. Vaarwel, KLAERE! vaarwel voor altijd, mijne éérste en éénigste liefde!"

Daarmeê sloeg hij zijn arm om haar heen, drukte haar een onstuimigen afscheidskus op de lippen, en ijlde voort als een verloren man. »RANDOLF!" riep zij hem wanhopig smeekende na, en nog eenmaal blikte hij om, als ware die stem hem onweêrstaanbaar, en wuifde met de hand. Toen verdween hij tusschen de windingen van een digtbegroeid kreupelbosch, en zelfs KLAERE's herhaalde roep bragt hem niet weder.

VII.

»Op den 8. November 1582" — meldt ons de *Chronyk van Arnhem* — »werdt WOLFF VAN FRANKFORT, onder anderen om dat hy tot het in brand steken van den hoff van het Gasthuys van S. Catharinen, in Averbetuwe tho Elden gelegen, verghangen jaer ein vndt tachentich, last gegeven hadt, te dezer stede met den strop aan die galghe gestraft." Hij was met zijne bent, zeer tegen zijn zin, de ruiters van den Graaf van HOHENLO in den mond geloopen, toen dezen, onder wie zich nu ook RANDOLF bevond, tot het ontzet van Lochem optrokken. Hoe verbaasd stond de jager — en niet minder, toen de mare tot hen overwoei, de goede poorters der stad Huessen — bij de onvoorziene ontdekking, dat de beruchte plunderaar één en dezelfde man was met den doorluchtigen, hoogdapperen Freyherr VON DONNERSTEIN! Laat zich van grootspraak zélden veel groots voorspellen, hier nam ze voorwaar al een bijster jammerlijk einde.

Hoezeer OT de Wildstrooper, gelijk we weten, te Elden door RANDOLF onder WOLFS knechten was opgemerkt, had hij hem

hier evenwel noch onder de verslagenen, noch onder de gevangenen kunnen uitvinden; hij behoorde dus vermoedelijk tot de weinige ontkomenen. RANDOLF zelven voerde de loop des krijgs voortaan nu her- dan gindswaarts. Had daarbij de liefde voor geboortegrond en godsdienst zijn moed niet geschraagd, menigmaal zou zijn besluit hem berouwd hebben. Immers, met zijn ernstig, strikt zedelijk karakter kon hij in 't woeste soldatenleven luttel behagen scheppen, maar dan ook weêrkeerig den schimp zijner ruwere kameraden bezwaarlijk ontgaan. Een kwaad gesternte trouwens mogt men 't wel noemen, dat hèm juist onder de vanen van HOHENLO gevoerd had, van wiens persoon en manschap een geenszins partijdig tijdgenoot, EVERHARDT VAN REYDT, ons eene getuigenis als deze heeft nagelaten: »Graef PHILIPS VAN HOHENLO hadde wel eenes Leeuwen hert, eñ een heerlyck schoon aensien van persoon, maer met allen ghene ervaringhe, noch lust ende yver om te leeren, noch oock van natueren eenige sorghe oft voorsichticheyt: was den wijn ende vrouwen so toeghedaen, dat hy ter liefde van dien somwijlen die uren vergat, die hy selfs tot eenen aenslach bestemt hadde. Sijn exempel volghden meest alle Colonellen, Ritmeesters ende Capiteyns; die Meester was met suypen, vloecken, hoeren, met wildicheydt, scheen die manlyckste Krijghsman te wesen. Eerbaerheydt van leven wert bespot, ende uytgeleyt voor gebreck van couragie." Gelukkig nog voor RANDOLF, dat dit laatste verwijt niet wel meer op hem passen woû, sedert hij een en andermaal zulke doorslaande blijken van buitengemeene onverschrokkenheid gegeven had, dat de Veldoverste zelf, bij alle ongelijkheid van zeden, toch ook gelijkheid van kloekhartigheid in hem erkende, en hem uit dien hoofde een wonderlijk soort van achting en vriendschap, met spotzucht en tegenzin doormengeld, bewees, die hem met dat al op den duur aan eene wachtmeestersplaats bij de karabiniers verhielp.

Met dien rang sedert kort bekleed, vinden we hem terug op den 16den van Grasmaand 1587. PARMA's Spanjaarden lagen voor het sterke Grave: HOHENLO, geholpen door LEICESTER's Engelschen onder aanvoering van den wakkeren JOHN NORRITS, stelde — schoon, door de flaauwmoedigheid des Heeren VAN HEMERT, die daarbinnen als Gouverneur gebood, te vergeefs — alles in 't werk, om de stad te redden. Paardenvolk was er

van weêrskanten weinig, wijl het er niet veel dienst bewijzen kon; onder dat kleine getal echter had HOHENLO's keus ook RANDOLF opgenomen. Dat die keuze wèlgezien was, bleek op evengemelden dag, toen de strijd gevoerd werd om eene schans, die 's nachts te voren door de Staatschen was opgeworpen, om van daar het kasteel Batenborgh, 't welk hunne convooijen den pas naar Grave belemmerde, door geweld van geschut ter overgave te dwingen.

De Veldheer had zijn nieuwen wachtmeester bij de schansgravers geplaatst, om in tijd van nood tot renbode te dienen. Zoodra derhalve de Spaanschen, die gelukkig eerst 's ochtends van 't nieuwbegonnen werk de lucht hadden gekregen, hen met groote overmagt op 't lijf kwamen vallen, gaf RANDOLF zijn ros de sporen, en bragt door zijn spoed te weeg, dat er nog even bij tijds uit het legerkamp eene hulpbende kon worden afgezonden, die de reeds vlugtende soldaten en werklieden tot staan bragt, den vijand voorbij de aangevangen schans tot bij zijne eigene sterkten terugdreef, en dusdoende eene overwinning behaalde, welke twee dagen later de begeerde inneming van Batenborgh ten gevolge had.

Met de door hem ingeroepen versterking teruggekeerd, moest RANDOLF zich wel is waar, om geene verwarring in de gelederen te brengen, achter het voetvolk houden; maar hij behoefde dáár toch, dank zij zijne vèrdragende karabijn, niet werkeloos te blijven. Dàt ondervond, onder meer, de Spaansche musketier, die reeds op Graaf PHILIPS VAN NASSAU — „een jonc aencomende Heer, die met een langen spies hem dapperlyck tegens den vyandt bewees" — had aangelegd: RANDOLFS zeker schot redde voor ditmaal den jeugdigen Nassouwer van den vroegen heldendood, die hem eenige jaren later aan de Lippe verbeidde.

Op datzelfde oogenblik streek een vijandelijk ruiter — want ook de Koningschen hadden uit gelijke voorzorg als hunne tegenpartij één of twee paarden bij zich — op niet verren afstand RANDOLF voorbij, en rende met lossen teugel voort in de rigting van Batenborgh. Hij was — niet zonder groot gevaar, doch ten zijnen gelukke eerst nu, en alléén door RANDOLF, opgemerkt — wel langs een zijweg, maar toch onder 't bereik hunner kogels, om de Staatschen heen gereden; met welk oogmerk liet zich ligtelijk gissen, om namelijk aan de

Batenborghsche bezetting het bevel tot een uitval, en alzoo de te sterk wordende Nederlanders en Engelschen tusschen twee vuren te brengen. Eene zoodanige boodschap moest RANDOLF natuurlijk tot elken prijs zoeken te verijdelen, en hij zag daar kans toe, doordien het dier, dat hij bereed, maar zelden zijne weêrga vond in snelheid. Het handhaafde zijn roem ook thans: binnen een paar minuten zag de Spaansche ruiter, wilde hij niet ruggelings getroffen worden, zich genoodzaakt den kop van zijn paard om te wenden. Nu vielen de schoten der beide kampioenen nagenoeg te gelijk: zonder eenig meerder gevolg echter, dan dat RANDOLFS helm een deel van zijn vederbos verloor, en dat de ander even naar zijn ligt geschramden hals tastte. Te gespannen om 't roer van nieuws te laden, te bezorgd ook dat de een den ander voorkomen zou, lieten zij met de linkerhand, waarmeê zij de teugels hielden, nu ook de karabijnen op den zadelknop rusten, en haalden met de regter hunne rapieren voor den dag. De strijd was te heftig om langdurig te zijn: RANDOLF ontving een steek door den linkerarm, dat geweer en teugels hem ontvielen, zijn bestrijder echter zonk ter aarde met doorboorde borst. Wild steigerde het ros van den gevallene op, en holde met wijde sprongen het vrije veld in: de Batenborghschen bekwamen geene tijding, en de zege verbleef aan de onzen.

Uit een gevoel van menschlievendheid, waardoor RANDOLF zich niet minder dan door zijne ingetogenheid van 't meerendeel zijner krijgsgezellen onderscheidde, had hij — ter overreding van dezen voorwendende, dat de gekwetste misschien belangrijke inlichtingen geven kon — er voor gezorgd, dat zijn vijand, spoediger en beter dan anders 't geval zou geweest zijn, naar eene der legertenten vervoerd werd en aldáár de noodige oppassing erlangde. Zijne eigene wonde, die hij aanvankelijk luttel geteld had, bleek aldra, schoon dan ook niet gevaarlijk, nogtans beduidend genoeg te zijn, om hem, bij de gebrekkige heelkundige hulp dier dagen, een stijven arm te doen houden.

Hij had zijn overwonneling — daar zij met gesloten vizier gevochten hadden, en RANDOLF, om zoo voor den ander als voor zich den thans maar al te bezetten heelmeester met den eersten op te zoeken, aan zijne makkers slechts de plek gewezen had waar de gevallene lag — tot dusverre niet van

aangezigt gezien, evenmin als deze hem. De gevangene inmiddels had naar zijn naam gevraagd, en toen hem die gezegd was, eene in 't oog loopende ontsteltenis getoond; waarop eerlang, toen zijn toestand hand over hand verergerde, het dringende verzoek volgde, om vóór zijn dood den wachtmeester onder vier oogen te spreken. RANDOLF, die zoowel als de overigen dacht, dat het hier alleen krijgszaken gelden zou, voldeed gereedelijk aan 't verlangen des stervenden; maar stond niet weinig verbaasd, toen deze, zich op zijne legersteê met moeite overeind beurende, geen ander bleek te zijn dan OT, de gewezen wildstrooper.

»Ik heb u veel leeds berokkend, RANDOLF," begon hij met zwakke stem: »het weinige, dat gij mij hebt toegevoegd, heb ik met een woeker, waar ik nu zelf van ijze, vergolden. Neen, val mij niet in de rede, mijne uren zijn geteld, en de conscientie pijnt mij onverduurbaar, zoolang ik voor 't minst niet goed gemaakt heb wat ik nog vermag. Weet dan: ik haatte ú, al waart gij op de jagt mijn kwelduivel, niet half zoo veel als uw broeder, omdat ik in 't geheim eene hopelooze, maar onstuimige liefde voor de schoone KLAERE had opgevat, wier bezit thans aan hèm te beurt zou vallen. Toch zou ik — want mijne rekening is te zwaar, dan dat ik er, door een ander te sparen, nog aan mag toedoen — uit mij zelven wel niet tot een moord besloten hebben, ware 't niet dat ik op dien ongeluksmorgen, terwijl ik mij bij EGBERTS nadering als strooper verborg, den geweerloop van den ouden HUYBERT tusschen de struiken door op hem had gerigt gezien. Bijkans gelijktijdig kreeg uw broeder zelf hem in 't oog, en de blik, waarmeê hij zijn belager heeft aangezien, moet wèl doordringend geweest zijn, want de oude trok den haan af met eene bevende hand en haast zonder doel. Ik zag vooruit dat hij niet raken kón, en plotseling rees de helsche gedachte, die ik naderhand wel duizendmaal verwenscht heb, bij mij op, om in één en 't zelfde oogenblik als hij los te drukken, en alsdan EGBERTS dood, die aan mijn kogel zou te wijten zijn, op hèm te schuiven. Toen HUYBERT nevens zijn eigen schot nog een ander hoorde vallen, brak hij, om weg te komen, door takken en twijgen heen, of de Booze hem op de hielen zat; en toen ik dus later van een gevonden knoop hoorde, viel 't mij gemakkelijk te raden, door wien die verloren was.

Maar daar hij mij in de vroegte bij zijne hoeve gezien had, en dat andere schot derhalve, zoodra hij van den eersten schrik bedaard was, hem niet zóó onverklaarbaar meer bleef, was hij, eer ik hem aanklagen kon, mij al vóór geweest, en ik kon ligt nagaan, dat hij gereeder dan ik zou geloofd worden. Dus was vlugten veiligst, en daar ik DONNERSTEIN zeer goed als WOLF VAN FRANKFORT kende, omdat ik hem vroeger eens op een van zijne nachtelijke roovertogten ontmoet en de behulpzame hand geleend had, weifelde ik niet waarheen. Ik was 't, die hem bij de door u verijdelde schaking van KLAERE verzelde; maar mijn plan was, om het meisje voor mij zelf te behouden, en mij van den laffen Duitschen snoever, des noods door mijn goeden degen, af te maken. Toen waren we maar met ons beide, en 't zou dus gegaan zijn; maar als hij daarna met de geheele bende, tegen wier overmagt ik hem KLAERE niet had kunnen betwisten, een aanval op den Hof beraamde, achtte ik het van twee kwaden 't beste, om onder den schijn van verspieding vooruit te rijden, en de bedreigden in tijds te waarschuwen. Den afloop kent gij zelf, en bij mijne verdere lotgevallen hebt ge geen belang: alléén, ik ben na uw vertrek nog ééns in de Betuwe geweest, en toen ik dáár van uwe schielijke verdwijning hoorde, begreep ik maar al te wèl, dat ze door den wenk, welken ik u dien avond uit boosaardigheid gegeven had, moest zijn veroorzaakt; maar nu weet gij het dan, dat de oude EGBERTS eigenlijke moordenaar niet geweest is, en dat ge alzoo dáárom van KLAERE niet gescheiden hoeft te blijven. Op de waarheid van wat ik u nù verhaald heb kunt ge gerust staat maken; want, geloof mij, de dood is voor een zondaar als ik ben veel te vreeselijk, om onder zijne aanraking te liegen."

't Zal zeker naauwelijks noodig zijn onzen lezers te herinneren, dat, gelijk deze woorden door den uitgeputten lijder niet allen in één adem dóór gesproken werden, zij ook evenmin door RANDOLF — hoewel hij zich hierin op de begeerte des anderen zooveel mogelijk bedwong — gehéél zonder eenigen vragenden of verwonderden uitroep werden aangehoord; doch om onduidelijkheid en langwijligheid voor te komen, hebben we gemeend de vermelding dier tusschenpoozen en tusschenvoegingen, als tot de geschiedenis zelve niet afdoende, zonder bezwaar achterwege te kunnen laten. Toen OT met zijn verhaal ten einde was, viel hij van vermoeijenis op zijne peluw terug, en RANDOLF stond eene wijle zwijgende vóór hem, van al 't gehoorde verbijsterd. Daar rigtte zich de gewonde nog éénmaal met inspanning van al zijne krachten op: »RANDOLF!" riep hij, »Gods gerigt is nu reeds over mij, en heeft mij door úwe hand doen vallen; zult ge hiernamaals dat gerigt door uwe getuigenis verzwaren, of kunt ge mij mijne euveldaad vergeven?"

RANDOLF zag hem aan, en het bleeke, door doodsangst en wroeging vertrokken gelaat delgde den laatsten wortel der oude veete uit zijne borst. Ook herdacht hij, wat verzoenlijkheid zijn broeder zelf betoond had in zijn uiterste. »Zoo waarlijk moge God mijne eigen ziele genadig zijn," sprak hij op be-